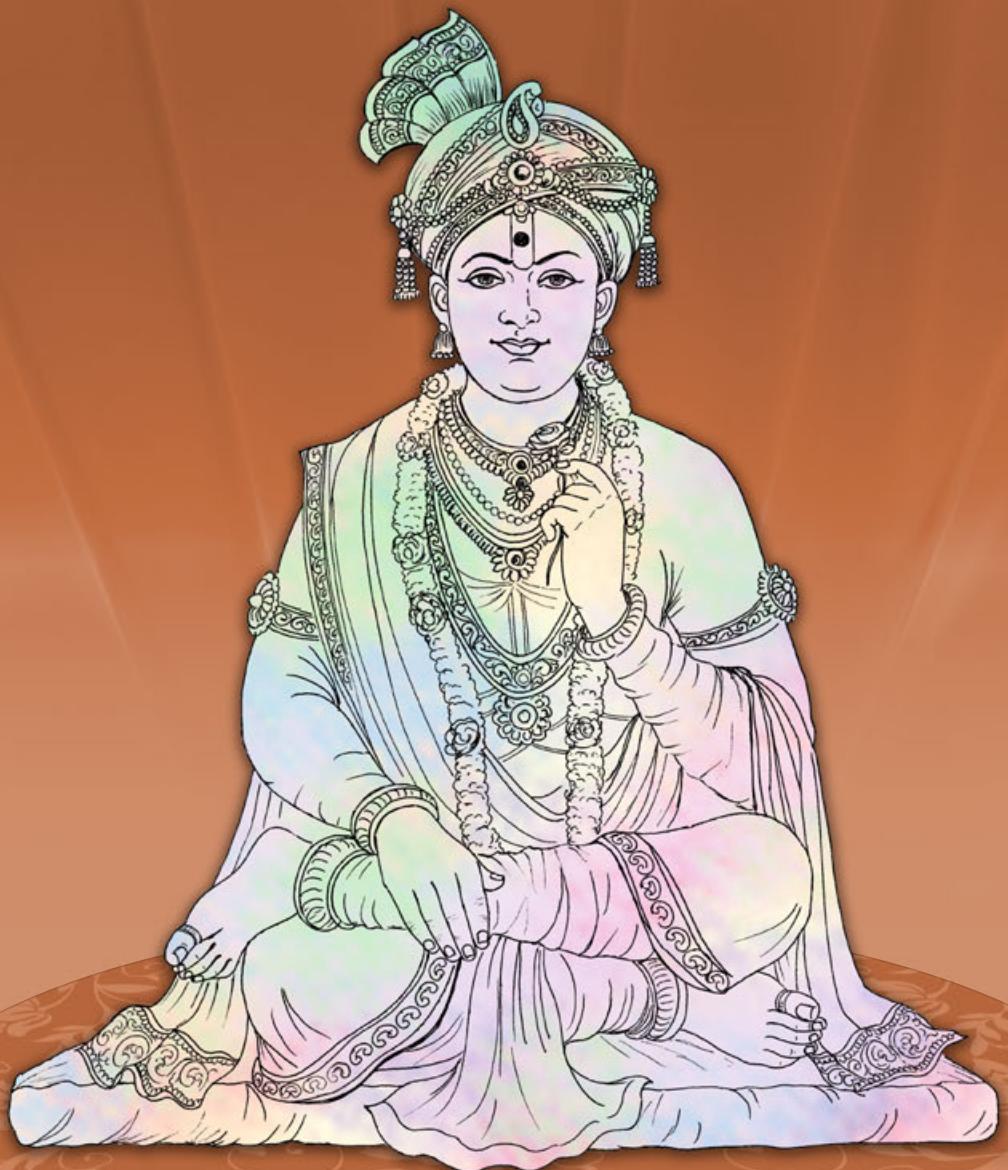

સારસ્વત ઔક સાહિત્યાનુદ્દિપન

સરસ ઓક સહજાનંદ

પૂર્ણ પુરુષોત્તમનારાયણ
સ્વામીશ્રી સહજાનંદજી મહારાજ સમૃતિગ્રંથ

શરસ ઓક સાહિત્યાન્દ

© સર્વાધિકાર સુરક્ષિત

આવૃત્તિ : ૧

પ્રતિ : ૩૦૦૦

પ્રકાશન તીથી: ચૈત્ર સુદ નવમી, સં. ૨૦૩૮; ૨ એપ્રિલ, ૧૯૮૧

પ્રકાશક

ગુજરાતીતસમાજ સંચાલિત યોગ્યી ડિવાઈન સોસાયટી વતી

પૂર્વી પુરુષોત્તમનારાયણ શ્રીસહજાન્દળ મહારાજ દ્વિશતાબ્દી મહોત્સવ સમિતિ

શ્રીઅક્ષરપુરુષોત્તમ સ્વામિનારાયણ મંદિર

ઉર્ધ્વામ, સોખડા - ૩૮૧ ૭૪૫, વડોદરા, ગુજરાત

સંપાદકમંડળ

સાધુ અક્ષરપુરુષદાસ, સાધુ મુરુંદજીવનદાસ, સાધુ યજ્ઞવલ્લભદાસ

મુખ્યપૃષ્ઠ આવરણ

શ્રીવિનુભાઈ વિવેકી, શ્રીઉલદાસ વડાલકર

દ્વિરંગી યિત્રો અને રેખાંકનો

શ્રીનરેન્દ્ર સંત

પરિમલ-વિભાજકો

શ્રીઉલદાસ વડાલકર

મુદ્રક

શ્રીપ્રાભાકર પુરુષોત્તમ ભાગવત

મૌજ પ્રિન્ટિંગ બ્યૂરો, ખટાઉવાડી, જિરગામ, મુંબઈ, ૪૦૦ ૦૦૪

શરસ ઓક સાહિત્યાન્દ

© સર્વાધિકાર સુરક્ષિત, એપ્રિલ ૨૦૧૬

આવૃત્તિ : ૨

પ્રતિ : eBook

પ્રકાશન તીથી: ચૈત્ર સુદ નવમી, સં. ૨૦૭૨; ૧૫ એપ્રિલ, ૨૦૧૬

પ્રકાશક

શ્રીહરિ આશ્રમ

શ્રીઅક્ષરપુરુષોત્તમ સ્વામિનારાયણ મંદિર

ઉર્ધ્વામ, સોખડા - ૩૮૧ ૭૪૫, વડોદરા, ગુજરાત

સંપાદકમંડળ

સાધુ અક્ષરપુરુષદાસ, સાધુ મુરુંદજીવનદાસ, સાધુ યજ્ઞવલ્લભદાસ

મુખ્યપૃષ્ઠ આવરણ

સાધુ સાર્વકળ્જવનદાસ

દ્વિરંગી યિત્રો અને રેખાંકનો

શ્રીનરેન્દ્ર સંત, સાધુ સંતપ્રિયદાસ

પરિમલ-વિભાજકો

સાધુ સાર્વકળ્જવનદાસ

કોમ્પ્યુટર લેખન અને ગોઠવણા

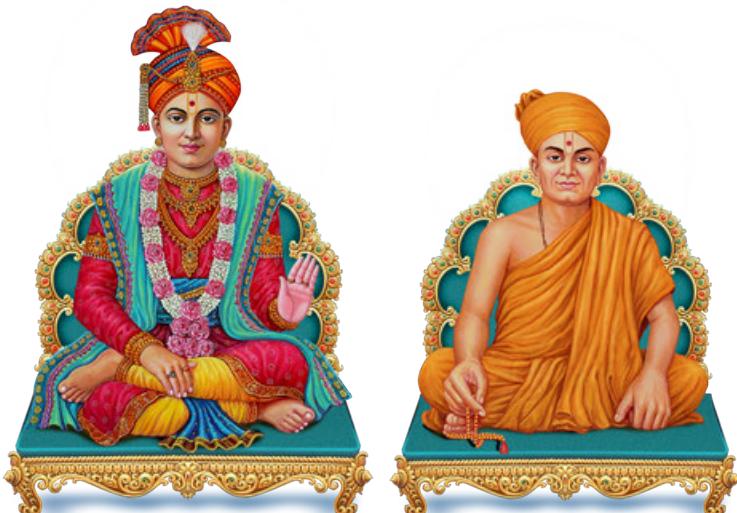
સાધુ સાર્વકળ્જવનદાસ

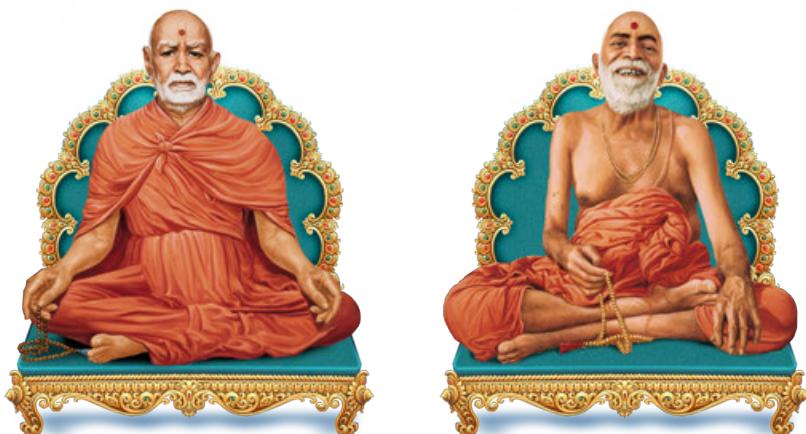
અર્પણા...

હાં હાં ગડથલસ્વરૂપે

શ્રીઅક્ષરપુરુષોત્તમ મહારાજ અને સર્વ ગુણાતીત પુરુષો તથા
પ્રગટ ગુરુહરિ બ્રહ્મસ્વરૂપ હરિપ્રસાદ સ્વામીજી મહારાજ અને
આત્મીય સમાજના
પરમ કરકમળોમાં...

શ્રીઅક્ષરપુરુષોત્તમ મહારાજ

બળરવત્પ
સ્વામીશ્રી શાંક્રીજી મહારાજ બળરવત્પ
સ્વામીશ્રી યોગીજી મહારાજ

પ્રેરણામૂર્તિ
પ્રગાટ બ્રહ્મસ્વરૂપ સ્વામીશ્રી હરિપ્રસાદજી મહારાજ

Santpremyadas

नरी इत्यता...

શુભમ् ભવતુ

પરબ્રહ્મ પૂર્ણ પુરુષોત્તમનારાયણ શ્રીસહજાનંદ અને અનાદિ બ્રહ્મ ગુણાતીતનું પૃથ્વી ઉપર સૌ પ્રથમ વાર પ્રગટ થવું તે સમગ્ર વિશ્વનું અજોડ અને અદ્વિતીય ભાષ્ય છે. કારણ, તે પળથી જીવ-ઈશ્વરોને કેવળ પોતાના સંબંધે જીવ-ઈશ્વરભાવથી પર કરી, બ્રહ્મભાવથી ભરેલા અને મહામાનવ તરીકેનું, અક્ષરધામનું સુખ લેતા કરવાનું મહાભગીરથ કાર્ય આ સ્વરૂપોએ પોતાના જ બળે કેવળ કૃપાએ કરીને શરૂ કર્યું.

જે જીવ સંબંધમાં આવ્યો તેનું જે પ્રારબ્ધ, તે જ તેને માટે સર્વોપરી રૂપાંતરનું, અહંતા-મમતારહિત થવાનું અને કેવળ નિર્જામ બની, ભક્તિરૂપ સાધન તરીકે વપરાતું થાય તેવો કલ્યાણયોજનાનો, સંબંધયોગનો માર્ગ પ્રચલિત કર્યો.

એટલે તો ગુણાતીત કહે, “દુનિયામાં સારામાં સારું આ ભગવાન અને આ સંત મળે તે જ છે. ને તે મળ્યા તેના જેવું બીજું સુખ નથી.”

ભગવાન સ્વામિનારાયણના આ દ્વિશતાબ્દીના વર્ષે પ.પૂ. યોગીજી મહારાજની અસીમ કૃપાથી જગતભરમાં સ્વામિનારાયણ ભગવાનનો સંબંધ કરાવે અને તેમનું યથાર્થ માહાત્મ્ય બતાવે તેવા પરમ ભાગવત સંતોનો એક સમુદ્ધાય પ્રગટ થયો. પૂ. સ્વામીબાપા કહેતા તેમ પાંદડે પાંદડે સ્વામિનારાયણનું ભજન કરતા થાય તેવા સત્તસંગનું માહાત્મ્ય જગત જાણે ને માહાત્મ્ય સમજી તેનું સુખ માણે તેવા ગ્રંથ “સહદયી” અને “સરસ એક સહજાનંદ” પ્રસિદ્ધ કરી પ.પૂ. હરિપ્રસાદજી અને સંતોઓ આપાર દાખડો કરી જગત ઉપર મહાન ઉપકાર કર્યો છે.

સ્વામિનારાયણ ભગવાન છે એમ બોલવું, માનવું અને તેમ માની યથાર્થ સ્વરૂપનિષા સમજ માહાત્મ્યજ્ઞાને સહ તેમની સ્મૃતિ કરવી જેથી છતી દેહે અક્ષરધામનું સુખ અનુભવાયા કરાય. આવી સાધના કરતા મુક્તોને આ ‘સરસ એક સહજાનંદ’ ગ્રંથમાંથી સરસ પ્રેરણા અને માર્ગદર્શન મળશે જ.

સર્વ કોઈ તે અનુભવે ને સુખી થાય તેવી પ્રાર્થના.

લિ.

શ્રીહરિ જ્યાતિ

૨૦૩૭

આપના જ પણ્ણાના
જ્ય સ્વામિનારાયણ

મંગલમ् ભવતુ

-: સ્વામી-શ્રીજી સત્ય છે :-

સમગ્ર વિશે એકી અવાજે બિરદાવેલ અને લાખો મુમુક્ષુઓએ અપનાવેલ જીવનમાધુકરી ભગવદ્ગીતાના પંદરમાં અધ્યાયમાં પૂર્ણાવતાર શ્રીકૃષ્ણ ભગવાને પોતાના પરમ ભક્ત અર્જુનને અક્ષરપુરુષોત્તમના સિદ્ધાંત મુજબ પોતાના પુરુષોત્તમપણાની સ્પષ્ટ સૂજ પાડી તથા તેવું જ વિરાટ દર્શન કરાવી તે વાતની પ્રતીતિ પણ કરાવી, તથા તે માટેનાં ખાત્રીપૂર્વકનાં અભય વરદાનો આપી અને ભયમુક્ત કર્યો.

એથીય કોઈ વિશિષ્ટ અને વિરલ નિશ્ચયાત્મક રીતે, અનુપમ ગણિતશાસ્ક્રી તથા વિયક્ષણ વૈજ્ઞાનિકની માફક સર્વાંગસંપૂર્ણ પૂર્ણાવતાર શ્રીસહજનંદસ્વામીએ પોતાના સર્વોપરી પુરુષોત્તમપણાની સ્પષ્ટતા પોતાના પરમહંસોના સમ ખાઈને કરી. તેમના બેનમૂન અભય વચ્યનો ને વરદાનો દ્વારા એક તદન અનોખું ને કલ્પનાતીત પ્રદાન કરી છેલ્લાં પાંચ હજાર વર્ષના આધ્યાત્મિક ઈતિહાસમાં એક નવો જ વિકભ સજ્ઞો છે. પોતાની ઉયાતીમાં જ તદન સામાન્યમાં સામાન્ય સ્તરના મનુષ્યો સાથે અત્યંત સામાન્ય જીવન જીવવા છતાં નાતજાતના ભેદભાવ વગર આબાલવૃદ્ધ, અભાશ કે વિદ્વાન સહુ કોઈને હુરેક સ્તરે, એકિસાથે લાખો લોકોને ભગવાનપણાના આ પરમ રહસ્યની પ્રતીતિ પોતાના વચ્યનો, શાસ્ત્રો, ચરિત્રો, વરદાનો તથા અન્ય રીતોથી વિધવિધ પ્રસંગોએ કરાવી. આમ સર્વજનહિતાવહ આત્યંતિક કલ્યાણ મોજરૂપે લહેજતથી, બક્ષિસમાં આપ્યું, ને તેવું સુખ, સમૃદ્ધિ ને શાંતિવાળું મંગલમય જીવન છતી દેહે જ જીવવાની કુંચી સૌ પ્રથમ બક્ષિસરૂપે આપી.

પોતાની વિશિષ્ટ કાર્યપ્રાણાલી તથા પાંચસો પવિત્ર સિદ્ધાવતાર જેવા પરમહંસો દ્વારા લાખો મનુષ્યોનાં વિષય, વહેમ તથા દુર્ભસનો છોડાવી આર્થિક, સામાજિક ને સાંસ્કૃતિક કંંતિ સમૂળા જીવન પરિવર્તનરૂપે કરી અને તે જ પરમ ચૈતન્યના પ્રગટપણાની પ્રાણાલિકા વચ્યનામૃત વરતાલ ૧૯ મુજબ પોતાનાં ગુણાતીત સ્વરૂપ થકી ચાલુ રાખી.

શ્રીસહજનંદસ્વામીના સર્વોપરી પુરુષોત્તમપણાનાં આ વિધવિધ પાસાં તેમનાં શાસ્ત્રો, વચ્યનો, વરદાનો, સંતો, હરિભક્તો, મંદિરો, કળા, સ્થાપત્ય ને તેમનાં ચિહ્ન-ચરિત્રો-ચેષ્ટા ને વિચારણરૂપી જીવનસંગીતનું અનુપમ આલેખન તદન સાદીસરળ છતાં મધુર શૈલીમાં આ પુસ્તકમાં થયું છે, ને એ

જ એની વિશિષ્ટતા છે.

સદ્ગુરુલ્લખ શાખીજી મહારાજ તથા સંતશિરોમહિંદુ યોગીજી મહારાજે સનાતન પુગાલ ઉપાસનાના સ્થાવર અને જંગમ ચૈતન્યમંદિરો ઠેરઠેર સ્થાપ્યાં અને બ્રહ્મરૂપ થઈ પરબ્રહ્મમાં સર્વોત્કૃષ્ટ નિર્વિકલ્પપણે જોડાઈ જઈ સર્વજનમંગાલ ને નિષ્કામપણે સેવા કરવાની ભાવનાથી જીવતો ‘દિવ્ય સમાજ’ સાકાર કર્યો. આજે પણ એવા પ્રત્યક્ષ ગુણાતીતસ્વરૂપો સહજાનંદી ચેતનાને સાંગોપાંગ ધારી વચ્ચાનુમત ગઢા મધ્ય ૧૩નું હાઈ “તેજને વિરો જે મૂર્તિ છે તે જ આ મહારાજનું પ્રગટ સ્વરૂપ છે” તે રહસ્યને સુહૃદભાવ તથા સર્વદિશીય સમજણાથી ગુણાતીત સમાજમાં વાપક બનાવી રહ્યા છે. તે ગુણાતીત પરંપરાની અખંડિતતાની સૌને પ્રતીતિ કરાવી રહ્યા છે તે આપણા પરમ સૌભાગ્યની વાત છે.

એવા પ્રગટ ગુણાતીત સંત બ્ર.સ્વ. પ.પૂ. હરિપ્રસાદ સ્વામીની પ્રેરણાથી તે સંતોના અથાગ પરિશ્રમથી આ અદ્વિતીય દળદાર ગ્રંથ “સરસ એક સહજાનંદ” દ્વિશતાબ્દીના આ આણમોલ પ્રસંગે અત્યંત મોઘવારીમાં પણ બહુજનાહિતાય, બહુજનસુખાય, સર્વજનમંગલાર્થ બહાર ફેલ છે ને તેમાં પાનેપાને શ્રીસહજાનંદજી મહારાજના અનુપમ આનંદોત્સવનું અમૃતપાન તથા પરમ શાંતિ, બળ ને દિવ્ય સ્વરૂપનું જ્ઞાન, ચરિત્રો ને સિદ્ધાંતો તથા સાદાસરળ દાસાંતો આપી રજૂ કરે છે તે કોટિ ધન્યવાદને પાત્ર છે. સૌ કોઈ મહાપ્રભુની દ્વિશતાબ્દીના આ મંગલમય પ્રસંગે આવું દળદાર, કલ્પનાતીત પુસ્તક મહારાજની વિશિષ્ટ સેવારૂપે વસાવી, તેનો નિત્યપાઠ કરી આણમુલો લાભ લે જેથી તમારા અંતરાત્મામાં અખંડ રહેલા સહજાનંદ પ્રગટ થઈ જશો ને અક્ષરધામનું સુખ છતી દેહે જ અનુભવાશો, બોગવાશો ને પ્રામ થશો તેવા શુભાશિષ છે.

અનુભવી ભગવદીના પ્રસંગે દુર્લભમાં દુર્લભ એવું એકાંતિકપણું સરળતાથી સિદ્ધ થાય અને એવી સુસ્થિય પ્રગટી સંબંધવાળા મુક્તો દિવ્ય મનાય એ જ અંતરની અભ્યર્થના.

સહજાનંદની રસધન મૂર્તિનો રસાદ્રેક સૌ કોઈ માણો એટલે કે સર્વત્ર કેવળ સરસતા ને આનંદોત્સવના ઉલ્લાસમય પ્રેમના સહભાગી બનો એ જ શુભેચ્છા સહ...

રામનવમી

સં. ૨૦૩૭

લિ. આપના જ દાદુકાકાના
હેતપૂર્વક જ્યશ્રી સ્વામિનારાયણ

ગ્રંથ ગૌરવ

જેમનાં દર્શન માનવજીતિને માટે દુર્લભ છે, જેમની સેવા ખૂબ અમૂલ્ય છે, જેમનું સ્વરૂપ ચિન્મય છે, તેજોમય છે ને પરમ નિર્દોષ છે, જેમની મૂર્તિ એ ચિદાકાશની રસધન મૂર્તિ છે, જેમનાં સ્વરૂપની સમૃતિ પણ દિવ્ય, મંગલમય ને કલ્યાણકારી છે, જેમને અસંઘ્ય બ્રહ્માંડોની સમૃદ્ધિ નહિવત્ત છે, જેમની દ્વારા અનંત બ્રહ્માંડોની ઉત્પત્તિ, સ્થિતિ ને લય થયા જ કરે છે, જે પુરુષ સમગ્ર વિશ્વના નહિ પણ સકલ જડચેતન સૂચિના ગ્રાણાધાર છે, ને છતાંય પોતે અત્યંત ધ્યાન રહીને, ગુલામ બનીને, અજ્ઞાની બનીને જીવ્યા છે, જેમણે પૃથ્વી પર પદ્ધારી સમગ્ર માનવજીતિને સદાને માટે ધન્ય અને સનાથ બનાવી છે એવા તો એક સહજાનંદ છે !

‘સહજાનંદ’ એ શબ્દ જ કેવો અલૌકિક ને આનંદસભર છે !

- સર્વ પ્રકારનાં દુઃખને કાણમાં જ ભૂલાવી દે તેનું નામ સહજાનંદ.
- અનંત પ્રકારના દેશકાળ, મૂँજવણ કે વિક્ષેપની ધેરી અસરને પળમાં દૂર કરી દે તેનું નામ સહજાનંદ.

- પ્રત્યક્ષ કે પરોક્ષપણે પણ સંબંધમાં આવેલા સહુનાંય હૈયાંમાં, કોઈ જાતનો ભાર ન રહેવા દે ને હુલકાફૂલ થઈને જીવવાનું આપાર બળ આપે અનું નામ સહજાનંદ.

- સહજ કરુણામાં જ આનંદની છોળો ઉડાઠો, સર્વ પ્રકારની મોજ લૂંટાવે એનું નામ સહજાનંદ.

સહજાનંદ સ્વામીના આવા અપરંપાર મહિમાનું શું વાર્ણન કરવું ! એટલું જ કહી શકાય કે, સહજાનંદ સ્વામી કેવા ‘સરસ’ છે !

અહીં ‘સરસ’ શબ્દ એ કાંઈ સામાન્ય વપરાશમાં વપરાતો શબ્દમાત્ર જ નથી. ધાર્ણા ગહન અર્થમાં અહીં એ વપરાયો છે. ‘સરસ’ શબ્દ અનંત કલ્યાણકારી ગુણોનું દર્શન કરાવે છે અને સંપૂર્ણ પુરુષની પ્રતિભાનું દર્શન કરાવે છે. જે મહાપ્રભુના સંબંધના ફળસ્વરૂપે, હરકોઈ વ્યક્તિના જીવનમાં આનંદનું દર્શન થતું હોય, મીઠાશ, હળવાશ, નિશ્ચિતતા ને ધન્યતાની સહજ

અનુભૂતિ થતી હોય, જેમનાં દર્શન, રૂપર્શ, સેવા, સમાગમ કે આજ્ઞાપાલનથી મનસા, વાચા, કર્મણા, એમ સર્વ પ્રકારે જીવનમાં સાચા સૌંદર્યની, બળ ને ઓજસની ભરપૂર પ્રામિ સહજ બનતી હોય તેમને સરસ જ કહેવાય ! જેમના આશિષ્ટથી, પ્રેરણાથી ને પ્રસંગતાથી જીવન, સર્વ પ્રકારે નિર્દોષ ને સંપૂર્ણ બનતું હોય એવા પ્રાણાધાર પુરુષને - સહજાનંદ સ્વામીને ‘સરસ’ કેમ ન કહેવાય ?

સંપૂર્ણ પુરુષ સિવાય, સંપૂર્ણ સ્વરૂપ સિવાય જીવનમાં આવી પરિપૂર્ણ સરસતા કોણ પ્રગટાવી શકે ? જે હોળીને બદલે દિવાળી મનાવે, કળિયુગને બદલી સત્યુગ સ્થાપે, પ્રલયમાં પણ પ્રશાંત રાખે, અસુરને પણ ભક્ત બનાવે, અશક્યનું શક્ય બનાવે, સંબંધમાં આવનાર સહુનુંય જીવન માણાત્મ્યસભર ને મંગલમય બનાવે ને એમ કેવળ સરસતા જ પ્રગટાવે તેવા અનુપમ સ્વરૂપને જ પ્રભુનું સર્વોપરી સ્વરૂપ કહી શકાય. એવા સહજાનંદ પ્રભુનાં શાં ગુણગાન ગાઈશું ?!

આધ્યાત્મિક ઈતિહાસના પાને જે જે કક્ષાની, જેટલી વ્યક્તિ પોતાના સંબંધમાં આવી એ દરેક વ્યક્તિના જીવનમાં પાત્રકુપાત્ર કે એવું કાંઈ જોયા સિવાય કૃપાનિધિ સહજાનંદ સ્વામીએ સહજ જ સરસતા પ્રગટાવી છે. જે કોઈ એમના યોગમાં આવ્યા એ સહુના જીવનમાં કોઈ અનેરા જ આનંદ, કિલ્લોલ, મસ્તી ને ધન્યતા પ્રભુએ પ્રગટાવ્યા જ છે. એવા ઘણા મુક્તોનું દર્શન આ ગ્રંથમાં તમને સૌને થશે. એટલે જ અમે ગૌરવભેર કહી શકીએ છીએ કે ‘સરસ એક સહજાનંદ’ !

નાતજાતનાં સધળાં બંધનોથી પર રહીને પણ સહજાનંદ સ્વામી સૌનાય જીવનમાં સમાઈ ગયા. સૌનાય બનીને રહ્યા. સહુનેય રાજુ રાખીને સૌનાય દિલમાં વસી ગયા, અને એક સનાતન ભાગવતધર્મની સ્થાપના કરી. જેમ સૂર્ય સહુનો છે ને સહુનેય એકસરખો પ્રકાશ આપે છે તેવી જ આગવી પ્રતિભાવાળું જીવન સહજાનંદ સ્વામીનું છે. ભક્તોના દેહરૂપી તાંત્રણાના કૃત્લક બંધનો એમણે કદાપિ જોયાં નથી. નોખા, ન્યારા ને નિરાળા એવા આત્માના સંબંધને જાગૃત કરવા માટે એમણે સહુને પ્રેરણા આપી છે. એટલે

કે સર્વ પ્રકારના જ્ઞાતિવાદ કે કોમવાદથી પર રહીને, દરેક વ્યક્તિના આત્માને જાગૃત કરવા, સજાગ બનાવવા ને પ્રભુમય બનાવવા માટે દરેક જ્ઞાતિઓમાં રસબસ થઈ, દરેકને અપનાવી સૌનોય ઉદ્ધાર કર્યો સહજાનંદ સ્વામીએ !

માનવીનો આત્મા નથી ઉંચ કે નથી નીચ, નથી વાધરી કે નથી મોચી, નથી પટેલ કે નથી બ્રાહ્મણ, નથી હિંદુ કે નથી મુસ્લિમ ! એ આત્મા તો ચિદાકાશની ચૈતન્યમૂર્તિનો અંશ છે. એ આત્મા પ્રભુના સંબંધમાં અખંડ રહી પરમાત્મામય બની શકે તે હેતુસર સહજાનંદ સ્વામી મહારાજે હિંદુ કે બિનહિંદુ જે કોઈ પોતાના સંબંધમાં આવે, તે સહુનેય માટે પોતાના ભાગવતધર્મનાં દ્વાર હુંમેશા ખુલ્લાં જ રાખ્યાં છે. ભારતની ધરતી પર એવી કોઈ કોમ નહિ હોય કે જે સ્વામિનારાયણ પ્રભુના સંબંધમાં આવીને કૃતાર્થ ન થઈ હોય ! એમણે ખોજા, મુસ્લિમ, પારસી, ઈસાઈ, દેશી-વિદેશી, ધર્મી કે અધર્મી એ સહુનેય પોતાના બનાવ્યા, પ્રભુમય બનાવ્યા. હિંદુ સમાજના યુગપુરુષોમાં મુસ્લિમને પણ સાધુ બનાવવાની ઉદારતા તો સહજાનંદ સ્વામીએ જ દાખવી ! એટલે જ અમે કહી શકીએ છીએ કે, આ સ્વામિનારાયણ સંપ્રદાય એ કોઈ વાડો નથી, કોઈ સંકુચિત મતપંથ કે પ્રણાલી જ માત્ર નથી. આ તો છે સનાતનધર્મ, આ છે વિશ્વધર્મ, આ છે સહુનોય ધર્મ. એવા સર્વદિશીય સંપ્રદાયના આધપ્રાણેતા ને અવતારી પુરુષ સહજાનંદ સ્વામીનું અનુપમ દર્શન આ ગ્રંથમાં જરૂર થશે.

સહજાનંદ સ્વામી એ કેવળ આધ્યાત્મિક પુરુષ કે અવતારી પુરુષ ન હતા. સાથોસાથ, સર્વોપરી સમાજસુધારક પણ હતા. તેમના સમયમાં સંવત ૧૮૬૮ની સાલમાં, એટલે કે અગણોતેરાના ભયંકર દુકાળમાં કે જ્યારે ક્ષુધાપીદિત માનવી, પશુમાંસનું ભક્ષણ કરવા સુધીની અધમ કક્ષા પર પહોંચ્યો ગયો હતો ને કાઢિયાવાડનું અડધું પશુધન આ રીતે અમાનુષી ભક્ષણમાં નાશ પામી ગયું હતું, તેવા કપરા સમયમાં સહજાનંદ સ્વામીએ સેંકડો અન્નકેતો ખોલ્યાં હતાં. એમને ખબર હતી જ કે ભૂખના અસહ્ય કુઃખથી પીડાતો માનવી ભગવાન કેવી રીતે ભજશે ? અને તેથી જ તેઓ દુકાળના એ ભીષણ ઓળામાં પણ અપાર પરિશ્રમ લઈ ઘરોઘર પહોંચ્યો જતા અને સર્વ પ્રકારની સહાય કરી સહુને સુખિયા કરતા. આમ સહજાનંદ

સ્વામી, પોતાના યોગમાં આવનાર દરેક વ્યક્તિના જીવનમાં અંગત રસ લેતા ને તેના તન, મન, ધનના દેશકાળ ટાળી, સર્વ પ્રકારના સમાધાન આપી, દિવ્યાનંદ બક્ષિસમાં આપતા.

તે સમયના ઘણા બ્રાહ્મણો કેવળ હિંસાયજ્ઞોમાં જ માનતા હતા. એવા રૂઢિયુસ્ત ને હિંસાપ્રિય બ્રાહ્મણોનો ભયંકર વિરોધ હોવા છતાં, પ્રભુએ ખૂબ કળાથી ને કુનેહપૂર્વક કામ લીધું અને પોતાના પ્રતિભાસંપત્ર વ્યક્તિત્વના ઓજસમાં સહુને લીન કરીને, અહિંસક યજ્ઞોની સુંદર શરૂઆત કરાવી અને આમ વૈદિક પ્રણાલિકાની ને ભારતીય સંસ્કૃતિની અદ્ભુત રક્ષા કરી.

તે સમયે આખાય સૌરાષ્ટ્રમાં કેટલાંય નાનાંમોટાં ૨૪વાડાં હતાં. રાજકુટુંબની દીકરીઓની ઈચ્છા હોય કે ન હોય પણ તેમને પરાણે ઓજલમાં રાખવામાં આવતી, જેના ફળસ્વરૂપે એ શિક્ષણથી ને સામાજિક જીવનથી વંચિત રહેતી. રૂઢિયુસ્ત વાતાવરણની કલુષિત અસર વ્યાપી ગઈ હતી. છતાંય અપમાન સહન કરીને, ટીકાચર્ચા ને અવહેલનાને ગાણકાર્ય વગર, સૌરાષ્ટ્રની ધરતી પર સ્વીશિક્ષણનો સર્વ પ્રથમ પ્રારંભ સહજાનંદ સ્વામીએ કરાવ્યો ને નાની બાળકીઓ તથા સતીસ્તીઓ માટે કેટલાય કુરિવાજો નાબૂદ કરીને વિશાળ સ્વીસમાજનો પણ અપૂર્વ ઉદ્ઘાર કર્યો.

વિષય, વહેમ ને વ્યસનોની આંધળી દોટમાં તત્કાલીન સમાજ પૂરજોશમાં દોડી રહ્યો હતો, કહો કે એ ગ્રાણેય ખતરનાક બદીઓમાં લગભગ સમગ્ર સમાજ નષ્ટપ્રાય થઈ ચૂક્યો હતો. તેવે વખતે પણ સહુને પંચવર્તમાન પળાવી, એમનામાં સુહંદભાવની ભાવના પ્રગટાવી, પ્રભુમય બનાવી, લાખોનાં જીવનને નંદનવન સ્વરૂપ તો સહજાનંદ સ્વામીએ જ બનાવ્યાં ! આમ સ્વામિનારાયણ ભગવાન એક આદર્શ અને સર્વદીશીય સમાજસુધારક પણ હતા. એવું મનોહર દર્શન પણ આ ગ્રંથમાં તમને અચૂક થશે !

આધ્યાત્મિક ઈતિહાસના પાને ત્રાણ અનુપમ વરદાન સ્વામિનારાયણ પ્રભુએ આપ્યાં છે.

(૧) સાત દુકાળ પડે પણ મારા હરિભક્તને અન્તરથે દુઃખી નહિ થવા દઉં, ને સત્સંગીને જો એક વીંછીની પીડા થતી હોય તો અમને હજારગણી

થાઓ પણ તે પીડાથી તે હરિભક્ત રહિત થાઓ અને સુખિયો રહો.

આવી એક મંગલકારી ભાવના તો સહજાનંદ સ્વામીએ જ પ્રગટાવી છે. આ વરદાનથી સંસારીઓનાં અન્નવસ્ત્રની, ભરણપોષણની સર્વ જવાબદારી પોતાને માથે લીધી. ક્રતટેક પાળનારા સત્સંગીઓને પોતે નિશ્ચિત બનાવી દીધા. કેવું આ મમતાભર્યું અભય વરદાન છે !

(૨) દરેક વ્યક્તિને મૃત્યુરૂપી મહારોગ તો વળગેલો છે જ. જેનું નામ છે તેનો નાશ પણ નિર્મિત જ છે. કોઈનું ઘર નિશ્ચિત નથી, કોઈનો ધંધો નિશ્ચિત નથી, કોઈના સંબંધો નિશ્ચિત નથી, પણ મૃત્યુ તો સહુનુંય નિશ્ચિત છે. એવા મૃત્યુ ઉપર સર્વને એક ભવ્ય વિજય અપાવ્યો હોય તો સહજાનંદ સ્વામીએ ! અને એટલે જ એમણે સંકલ્પ કર્યો કે, ‘મારા જનને એની અંત અવસ્થાએ દર્શન દઈને મારા અક્ષરધામમાં લઈ જઈશ.’ આમ અનંત જીવને પોતાના દિવ્ય ધામના નિવાસી બનાવનાર કલણાનિધિ પ્રભુની કલણા કેવી અદ્ભુત હશે !

(૩) આ કળિયુગના વિષમય વાતાવરણથી વ્યાસ સંસારમાં પણ સહૈવ સત્યુગ પ્રગટેલો રહે તે માટે, સંસારમાં આધિ, વ્યાધિ, ઉપાધિમાં જીવવા છતાં એ બોજો હલકોકૂલ લાગે તે માટે, માનવીની જડ પ્રકૃતિના અવળા કમળ સવળા કરી એનું જીવન પ્રભુમય બનાવવા માટે, ત્રીજું અનુપમ વરદાન સમગ્ર માનવજીતિને એ આપ્યું કે, ‘કીર્તિ, કાંચન અને કામિનીના રસ અને રાગરહિતના અને નિરંતર સહુને ભગવાનમાં જ જોડવાનું દિવ્ય કાર્ય કરનારા વિભૂતિપુરુષ, એટલે કે સાચા ભગવત્સ્વરૂપ સંત થકી - ગુણાતીત સંત થકી મારું પ્રાગટ્ય હું પૃથ્વી ઉપર અખંડિત રાખીશ.’ કેવું દિવ્ય માંગલ્ય આ વરદાનમાં સમાયું છે ! કેવી અપરિમિત કલણાનો ધોધ પ્રભુએ માનવજીત માટે વહાવી દીધો ! અને આજે, મહારાજનો એ સત્ય સંકલ્પ સાકારસ્વરૂપે કાર્ય કરી જ રહ્યો છે.

- અક્ષરગંગાનો આવો અખંડિત ધોધ બીજે ક્યાં મળશે ?
- શરદની ચાંદનીની એ પરમ આહુલાદક શીતળતા બીજે ક્યાં મળશે ?
- કાશ્મીરની લીલીછમ લીલોતરીને પણ ભૂલાવે એવી પ્રભુતાસભર

હરિયાળી બીજે ક્યાં મળશે ?

- સહુનુંય આત્યંતિક કલ્યાણ કરે એવું સર્વોત્તમ નૈમિષારાય ક્ષેત્ર કે સાચા સંતરૂપી મોક્ષનું દ્વાર બીજે ક્યાં મળશે ?

- જીવનની સર્વ વિસંવાદીતતાને ક્ષાણમાં ભૂલાવે એવી સંપૂર્ણ સુસંવાદીતતાના દર્શન બીજે ક્યાં મળશે ?

- આ અસાર સંસારમાં સરસતાસભર જીવનની સાચી ધન્યતા બીજે ક્યાં મળશે ?

આવો સઘળો જ અમૂલ્ય લહાવો, શ્રીસહજનંદ સ્વામીએ પોતાના ગુણાતીત સંત થકી યાવચ્ચંક્રદિવાકરૌ, ચિરંજીવ સ્વરૂપે આપવાનો દદ સંકલ્પ કર્યો છે. એ આપણાં કેવાં પરમ ભાય !

માનવસંસ્કૃતિના ઈતિહાસના પાને, કંઈક સેકાઓ પદ્ધી જવલ્યે જ કોઈક બાઈ મીરાં ને ભક્ત નરસિંહનાં દર્શન થાય છે. ભાયે જ કોઈક સંત નામદેવ કે સંત તુકારામનાં નામ સંભળાય છે. ક્યારેક જ કોઈક જનક વિદેહી કે જ્ઞાની શુકુદેવજી જેવા સમર્થ સંતોનાં ચરિત્રોની માહિતી મળે છે. જ્યારે સ્વામિનારાયણ ભગવાને તો એવા મહાન મુક્તાત્માઓનો, પોતાના જીવનકાળ દરમ્યાન એકીસાથે એક ભવ્ય સમાજ સ્થાપી દીધો છે. એવા એકાંતિક ભક્તોનો સમાજ કે એકાંતિક ભક્તોનાં ટોળાં તૈયાર કરનાર મહાપ્રભુની શી સ્તુતિ કરીશું ? એવા સમર્થ અને નિર્દોષ ભક્તોનાં દર્શન પણ આ ગ્રંથમાં તમને જરૂરથી થશે જ ! વાચકવર્ગ તો એટલું જ કહી શકશે કે, ‘જેમના ભક્તો આવા અજોડ તો એમના સર્વસ્વ સ્વરૂપ પ્રભુ કેવા અદ્વિતીય હશે !’

આવા મહાપ્રભુ શ્રીસહજનંદજી મહારાજ માટે સંપ્રદાયના અનેક ગ્રંથોમાં અપાર વર્ણન ઉપલબ્ધ છે. એ ગ્રંથોમાં પ્રભુનો ખૂબ મહિમા વાણવિલો છે, પણ પ્રભુના વિશિષ્ટ પ્રકારના ગુણોનું વિશાદ દર્શન આ ગ્રંથમાં જેવું સ્પષ્ટતાપૂર્વક કરાવવામાં આવ્યું છે તે જરૂરથી મનનીય ને ચિંતનીય છે. પ્રભુ કે પ્રભુસ્વરૂપ સંત સાથે દિવ્ય સંબંધે કેવી રીતે રહેવાય કે જીવાય અથવા તો પ્રભુનો દિવ્ય સંબંધ કર્યારે દદ થયો કહેવાય અગર પ્રભુ અંતરથી કેમ પ્રસત્ર થાય તે માટેનું બેનમૂન ને સચોટ દર્શન આ ગ્રંથમાં વ્યક્ત થાય છે. પ્રભુનું

ભજન કરવું એ એક વાત છે પણ પળેપળ પ્રભુના સંબંધે જીવનું એ કોક અનેરી ને અલગ વાત છે. પ્રભુનો મહિમા ગાવો એ એક વાત છે ને પ્રભુની કે એમના સ્વરૂપની સમ્યક ઓળખાણ થવી એ જુદી અને અનોખી વાત છે. તેવું રહસ્ય સમજવા અને જીવનમાં ઉતારવા માટે આ ગ્રંથ, સહુને સ્પષ્ટ અને સુંદર માર્ગદર્શન જરૂરથી આપશે જ.

પૂર્ણ પુરુષોત્તમનારાયણ શ્રીસહજાનંદ સ્વામીના દ્વિશતાબ્દી મહોત્સવના મહામંગલકારી અવસરે, આ ગ્રંથ સમાજ સમક્ષ એટલા માટે જ મૂક્યો છે કે, જેના અધ્યયનના ને મનનચિંતનના ફળસ્વરૂપે પ્રભુના વિધવિધ પ્રકારના, વિશિષ્ટ સ્વરૂપનું દર્શન માનવસમાજને સહજ જ ઉપલબ્ધ બને, સમગ્ર સમાજ પ્રભુને સમજે, સંતોને સમજે, ને એ રીતે સમાજનું નૈતિક ને આધ્યાત્મિક સ્તર ઉન્નત બને, ને સમાજનું જીવન ધન્ય બને. આવા પરમ શ્રેયસ્કર હેતુથી કે મંગલકારી ભાવનાથી તથા મહાપ્રભુના યથાર્થ ગુણગાનથી અનુપમ સેવાની પ્રામિનો સહજ લાલાચો મળે તે હેતુથી જ આ ગ્રંથ સમાજ સમક્ષ મૂક્યા માટે, આ મંગલ અવસરે સંકલ્પ કર્યો છે. કોઈ પણ વાચક તટસ્થભાવે આ ગ્રંથને વાંચશે ને વિચારશે તો જરૂરથી કોઈક નવીન પ્રેરણાની પ્રામિ થતાં એનું જીવન ધન્ય બનશે. પુરુષોત્તમનારાયણના વિધવિધ છતાં વિશિષ્ટ પાસાંવાળું જીવન નિહાળવા, એમની દિવ્ય સ્મૃતિનો લાલાચો મેળવવા અને એવા સહજ આનંદની અનુભૂતિ આત્મસાત કરવા માટે આ ગ્રંથ ખરેખર ખૂબ જ ઉપયોગી નીવડશે.

સર્વે પ્રકારે અજોડ, અનુપમ ને સર્વોપરી એવા સ્વામિનારાયણ મહાપ્રભુનું - પરાત્પર સ્વરૂપ સહજાનંદ સ્વામીનું યદ્કિંચિત્ ઋણ તો શું વાળી શકાય ? પણ એક સસલું જેમ એક દ્વારીની આગણ ‘હાં હાં ગડથલ’ કરે ને પોતાની જાતને ધન્ય માને તે ન્યાયે જ, મહાપ્રભુના ચરણારવિંદમાં સંતોષે આ ‘હાં હાં ગડથલ’ કરી છે. તો સંતોના પરમ ભક્તિભાવને સહુ કોઈ સહર્ષ સ્વીકારે એ જ અભીપ્સા ને અભ્યર્થના !

સાધુ વર્ણપત્રસાહેબાબુના,

દાદજી સ્વામિનારાયણ.

સંપાદકીય

‘લાધ્યં અમને પ્રેરણાપીયુષ...!’

પ્રભુનું સંપૂર્ણ સ્વરૂપ પૃથ્વી પરથી કદાપિ પરોક્ષ થાય જ નહીં. ‘હું સદા પ્રગટ અને પ્રત્યક્ષ રહીશ’ એ તો પુરુષોત્તમનારાયણનું અમર વરદાન છે. જેવી રીતે પ્રભુ કે પ્રભુનું સ્વરૂપ સદા દિવ્ય સાકાર છે તેવી જ રીતે તેમના ભગવત્સ્વરૂપ સંત અને તેમનો સંકલ્પ પાણ સદા સાકાર જ છે. ‘સરસ એક સહજાનંદ’ એ પાણ આવા જ એક અનુપમ ને મહાન સંકલ્પની મૂર્તિમાન ફલશ્રુતિ છે.

મહાપ્રભુ સ્વામિનારાયણ ભગવાન અર્થાત् અવતારના અવતારી સ્વામીશ્રી સહજાનંદજી મહારાજનો દ્વિશતાબ્દી પ્રાગટ્ય મહોત્સવ ધામધૂમથી ઊજવવાનું નિશ્ચિત હતું જ. સાથોસાથ મહારાજના અત્યંત પ્રતિભાસંપત્ર ને વિશિષ્ટ જીવનને, લીલાચરિત્રોને, તેમના અંતરનાં રહસ્યોને અત્યંત સ્પષ્ટ, સચોટ ને વિશિષ્ટ સ્વરૂપે આદેખિત કરતો એક સુંદર ગ્રંથ પ્રકાશિત કરવાનો ભવ્ય સંકલ્પ પ.પૂ. હરિપ્રસાદ સ્વામીજીએ કર્યો. પ.પૂ. કાકાજીએ એ મંગાલમય પ્રેરણાને સર્વોપરી પુષ્ટિ આપી, ને પ.પૂ. પાપાજીએ આવા મહાન કાર્ય માટે અંતરના ઉમંગે ઉત્સુકતા દર્શાવી. પરાતપર પુરુષોત્તમનારાયણના સંપૂર્ણ સ્વરૂપનું યથાર્થ કે હૂબદૂ વર્ણન કોણ કરી શકે ? એમને નખશિખ ધારણ કરનાર દિવ્ય વિભૂતિપુરુષો જ એવું ભગીરથ કાર્ય કરી શકે ને ! બીજા કોઈને તો એવી કલ્પના પણ ક્યાંથી આવે ?

પ.પૂ. સ્વામીશ્રી સ્વયં સામેથી જ કરુણા કરી, આવા મૂલ્યવાન ગ્રંથના આત્મા ને પ્રાણ બને, પછી અમારે સંપાદકમંડળને તો ક્યાં કોઈ ચિંતા જ હતી ! વર્તમાન અને ભવિષ્યના અનેક મુમુક્ષુઓને મહાપ્રભુના દિવ્યાતિદિવ્ય જીવન, ચરિત્રો, અનંત કલ્યાણકારી ગુણો, પ્રસંગો, ઉપદેશ, રહસ્યો, અભિપ્રાય ને સિદ્ધાંતવાર્તાની, તેમના બેનમૂન સર્વોપરીપણાની, તેમના સર્વોત્કૃષ્ટ સેવકભાવની, તેમના કલ્યાણપ્રચુર સંબંધયોગની, તેમની અપરંપાર કરુણાની, તેમના સર્વદિશીય સુહદભાવની, તેમના પરમ નિર્દોષ

સ્વરૂપની સમ્યક્ ઓળખાણની, તેમની પ્રભુતાસભર સરસતાની ને તેમના ચિરંજવ પ્રાગટ્યની સર્વોપરી પ્રતીતિ અંતરમાં સનાતન સત્યસ્વરૂપે થાય ને સહજાનંદના સહજ આનંદની અમૂલ્ય મોજની સચોટ અને કાયમી અનુભૂતિ, એમના સ્વરૂપરૂપ ગુણાતીત સંતના દઢ સંબંધે સાકાર અને મૂર્તિમાન બને, એવી સહજ અવસ્થામાં સદાય રહેવા માટેની બહુમૂલ્ય ને દુર્લભ સૂર્જ સુલભ આપવાની સર્વ જવાબદારી, અત્યંત કૃપા કરીને સ્વામીશ્રીએ પોતાને શિરે લીધી ! ને એમ ‘સરસ એક સહજાનંદ’નો પ્રાદુર્ભાવ થયો. આર્ઘદાષ્ટા પુરુષ વગર આવી કૃપા કોણ વરસાવે !

આમ આ ગ્રંથ એ શ્રીજમહારાજના જીવનનો કેવળ ઈતિહાસગ્રંથ નથી. કોઈ સિદ્ધહસ્ત લેખકના હસ્તે લખાયેલ વર્ણનમાત્ર નથી કે મહાપ્રભુના જીવન વિશે સંપ્રદાયમાં અત્યાર સુધી પ્રકાશિત થયેલા ગ્રંથોની કથાવસ્તુ (Subject Matter)નું સંકલન કે એકત્રીકરણ નથી, પરંતુ નિરંતર શ્રીજમહારાજને સમ્યક ધારણા કરવા છતાં, ‘મહારાજ તે મહારાજ’ એવા કલ્પનાતીત સ્વામિસેવકભાવનું પળેપળ દુલ્હન ને સુરેખ દર્શન, પોતાના જીવન અને વર્તન દ્વારા અનોખી રીતે કરાવનારા એક બ્રહ્મસ્વરૂપ સંતશિરોમણિની, પરબ્રહ્મસ્વરૂપ પરાત્પર નારાયણના સરસતાપૂર્ણ જીવન માટેની, અનિર્વચનીય પરાભક્તિના પીયુષરસથી પલ્લવિત બનેલી, હદ્યપૂર્વકની એક સરસમાં સરસ ભાવાંજલિ છે. મહાપ્રભુના ચરણે એમના ગુણાતીત સ્વરૂપે અર્પણ કરેલો એક પરિમલસભર, સરસતાપૂર્ણ ને દિવ્ય સૌરભથી મધમધતો એક પુષ્પસંચય છે. એ જ આ મૂલ્યવાન ગ્રંથનું અમૂલ્ય ગૌરવ છે ને સનાતન પ્રામાણ્ય છે. ને એટલે જ આ ગ્રંથરત્ન પણ દિવ્ય છે, ચેતનવંતું છે, સરસ છે, સુંદર છે. કહો કે સ્વામિનારાયણ મહાપ્રભુનું એક અદ્ભુત કે આબેહૂબ પ્રતિબિંબ છે.

પ્રભુએ જ પૃથ્વી પર પદારી એને ચિન્મય બનાવી છે ! પ્રભુ જ સાચા વિવેકનિધિ છે, તેઓ જ સર્વોપરી ને અદ્વિતીય અવતારી પુરુષ છે, તેઓ જ સર્વશ્રેષ્ઠ સેવક છે ને તેમનો સંબંધ એ જ આત્યંતિક કલ્યાણનું એકમાત્ર સાધન છે, તેમનો સુહૃદભાવ એ જ સાચો સુહૃદભાવ છે, તેમના નિર્દોષ

સ્વરૂપની નિર્દોષતા એ અનોખી છે, તેમની કરુણા અપરંપાર છે, તેઓ સદા સર્વદા ધરણીતલ પર પ્રગટ રહ્યા છે, રહે છે ને રહેશે જ. આમ વિશેષ તો શું કહેવું ? એટલે ‘સરસ તો એક સહજાનંદ’ એમ કહીને, શબ્દ કે ભાષા, મન, વાણી કે બુદ્ધિ વિરામ પામે છે. પ્રભુ આવા મહાન છે એટલે જ ‘સરસ’ છે, એમ કથ્યા પછી એમના સ્વરૂપ વિષે કંઈ બીજું બોલવાનું, સમજાવવાનું કે નિરૂપણ કરવાનું શેષ રહેતું નથી. આમ અનંત બ્રહ્માંડોમાં સારામાં સારું કોઈ પણ હોય તો એકમાત્ર સહજાનંદ છે ! ને એટલે જ સ્વામીશ્રીએ આ ગ્રંથનું ‘સરસ એક સહજાનંદ’ એમ ઉદ્ભોધન કર્યું છે. આવા વિરલ સ્વરૂપના વિકિતિત્વનો કે સર્વતોમુખી પ્રતિભાસંપત્ત જીવનનાં વિધવિધ પાસાંઓનો કમબદ્ધ અભ્યાસ એ જ એમના સરસતાસભર ને સૌરભપ્રચુર પરિમલનો દિવ્ય પ્રસાર છે. એ દરેક પ્રકરણના વિશાદ અભ્યાસથી વાચકને સહજ જ સમજાઈ જશે.

દરેક પરિમલનો એક કલાભય વિભાજક (Separator)થી પ્રારંભ થાય છે. મહાપ્રભુના યોગમાં આવનાર સહુ કોઈને માટે એમનું સ્થળું સ્વરૂપ ભલે એકસરખું ટાણિગોચર થયું હોય, પરંતુ એમનું આધ્યાત્મિક કે દિવ્ય સ્વરૂપ સહુને માટે નિરાણું જ છે, એ ભાવનાને લક્ષ્યમાં રાખીને, પ્રત્યેક વિભાજકે કંઈક બિન્દતા દર્શાવવામાં આવી છે. દરેક વિભાજકની પાર્થમાં કમબદ્ધ પ્રસરી રહેલા પરિમલના સારતત્ત્વસ્વરૂપે ભજનની પંક્તિઓ દર્શાવવામાં આવી છે. પ્રત્યેક પરિમલના અંતે સર્વોત્તમ ગ્રાઘિતત્ત્વસ્વરૂપે એક રેખાચિત્ર (Line Drawing) દર્શાવી, એની નીચે સ્વામીશ્રીના હૃસ્તાક્ષરમાં એક એક સૂત્ર મૂક્યું છે, જે સમગ્ર પરિમલના સારભૂત તત્ત્વનું ઘોતક કે પ્રતિબિંબ છે. વાચકો જો ધ્યાનથી એ રેખાચિત્રોને અને એની નીચેનાં સૂત્રોને વાંચીને વિચારશે તો પ્રત્યેક પરિમલનો મુખ્ય સાર કે ગ્રાઘ અંશ સહેલાઈથી ને જરૂરથી આત્મસાત કરી શકશે. પરિમલના લોખનમાં વણાઈ ગયેલા પ્રસંગો, જુદાં જુદાં પ્રસંગચિત્રોથી સુંદર રીતે સ્પષ્ટ કરવામાં આવ્યા છે, જેનું દર્શન મહાપ્રભુના તત્કાલીન પ્રસંગો સાથે સહુને એકકાર બનાવશે જ ! સ્થળવિશેષમાં શ્રીજમહારાજના જીવનને કે તેમના ઉપદેશના

રહસ્યસૂત્રોને કે તેમના અનુપમ સંબંધયોગના મહિમાને આલેખિત કરતા સુંદર સૂત્રો, સ્વામીશ્રીના હસ્તાક્ષરમાં મૂક્યા છે, જે સહુ કોઈને મહાપ્રભુનો અદ્ભુત મહિમા સમજવા માટે કે ભગવત્સ્વરૂપ સંતની પ્રસંગતા પ્રામ કરવા માટેની આશમોલ કુંચી સ્વરૂપે સાર્થક થશે.

પરિમલ સાત અને આઈના પ્રારંભની સામે ‘નિર્દોષબુદ્ધિ’ અને ‘સુહૃદભાવ’ એમ બે લખાણ ગ્રંથસ્થ કરેલાં જાણાશે, જે સ્વામીશ્રીના જ શબ્દોમાં કહીએ તો આ આધ્યાત્મિક રાજમાર્ગ સરસ, સરળ ને સહજ જીવન જીવવા માટે પરમ સારસ્વરૂપે છે. સહુ વાચકો એની અવશ્ય નોંધ લે તેવું વિનિમ્ય સૂચન છે.

ગ્રંથના અંતે મહારાજ અને ગુણાતીતનું બહુરંગી ચિત્ર દિશિંગોચર થશે. તેનું રહસ્ય ને ગ્રંથસમાપન પ્રસંગે સ્વામીશ્રીની સમગ્ર ગુણાતીત સમાજ કે સાધક સમાજ માટેની અંતરની અભીષ્ટા, એની નીચેના સૂત્રમાં શબ્દે શબ્દે વ્યક્ત થયેલી જાણાશે. સૂક્ષ્મ દિશિંગે પરંપરાગત ગણાતાં ચિત્રોને પણ કોઈક અલૌકિક દિશિથી ચેતનવંતાં સમજી, એમાંથી સહુને માટેનું પરમ સારતત્ત્વ શોધી આપવાની સ્વામીશ્રીની પારદર્શક ને સચોટ દિવ્ય દિશિંગે જાણો કે આપણને કૃતકૃત્ય બનાવ્યા છે ! સહજાનંદના સ્વરૂપરૂપ સંત વગર આપણને આવી અમૂલ્ય ને ચિરંજીવ સૂજ કોણ બક્ષિસમાં આપે ?

આમ આ ગ્રંથમાં પ્રારંભથી પૂર્ણવિરામ સુધી, અતઃથી ઈતિ સુધી, એના લેખનમાં, સજાવટમાં ને સારતત્ત્વનો સર્વોત્તમ બોધ કે નિયોગ સહુને પ્રદાન કરવામાં સ્વામીશ્રીના, કોઈક વિશિષ્ટ લેખક તરીકે ને એક બેનમૂન કલાપારખુ તરીકે પણ અદ્ભુત દર્શન થાય છે. સહજાનંદના સર્વોપરી સ્વરૂપનાં સર્વ પાસાંઓના અદ્ભુત ઉદ્ઘાતા ને સમગ્ર ગ્રંથના પ્રેરણાદાતા સ્વરૂપે પણ સ્વામીશ્રીની એક અત્યંત વિશિષ્ટ, લોકોત્તર, ગૌરવસભર ને દિવ્ય પ્રતિભાનાં અને શ્રીજમહારાજ પ્રત્યેની એમની અનિર્વચનીય પરાભક્તિનાં અત્યંત મંગલમય દર્શનથી જાણો કે સહુ કોઈ ધન્યતા અનુભવી રહ્યા હોય એવી પ્રતીતિ થાય છે. સંપ્રદાયમાં સ્વામિનારાયણ મહાપ્રભુનાં દિવ્ય જીવન અને ચરિત્રો વિશે સંખ્યાબંધ પુસ્તકો અભ્યાસ માટે કે વાંચન

માટે મોજૂદ છે. પરંતુ આ ગ્રંથના આત્મા, ગ્રંથનાયકમાં કે પરમાત્મસ્વરૂપમાં - સહજાનંદ વિભુમાં, જે કક્ષાએ ખોવાઈ જઈને કે અદ્વૈતભાવે એકાકાર થઈને કથામૃત પિરસી રહ્યા છે કે પ્રસંગચિત્રો, રેખાચિત્રો ને સૂત્રો દ્વારા સારતત્ત્વનું અમૃતપાન કરાવી રહ્યા છે તેવું ભાષ્યે જ બીજે નિહાળવા મળશે તે નિઃશંક હકીકત છે.

આ ગ્રંથના લેખન માટેના સ્વામીશ્રીના અભૂતપૂર્વ ને અથાક પરિશ્રમ માટે તો શું કહેવું ? શોધીએ તો શબ્દોય ન જડે ને ભાષા પણ વામણી લાગે એવું એમનું આ અત્યંત મૂલ્યવાન, મૌલિક ને વિશિષ્ટ પ્રદાન છે. સતત પત્રલેખન, અવિરત વિચરણ, મંદિરના સ્થાપત્યમાં ને મૂર્તિઓના શિલ્પકામમાં તેમનું પળેપળનું ઝીણવટપૂર્વકનું નિરીક્ષણ, મુક્તસમાજના વ્યવહારિક ને આધ્યાત્મિક જીવનમાં સંપૂર્ણ રસબસતા, યુવક શિબિરોનું આયોજન, ને એવી તો અગણિત પ્રવૃત્તિઓમાંથી પણ નિવૃત્તિ મેળવીને, અત્યંત નિર્લેપ રહીને, નિરંતર દેહાતીત અવસ્થામાં વર્તવા છતાં દેહને દુશ્મન માનીને, શોણિતનું પાણી કરીને, દિનરાત જોયા વગર, કે બીજું કંઈ જ લક્ષ્યમાં લીધા વગર, સમગ્રપણે આ ગ્રંથને સર્વોપરી બનાવવામાં જાણે કે એમણે આણુએ આણુનું હીર નિયોવી, શબ્દે શબ્દે મહાપ્રભુની પરાભક્તિ સ્વરૂપે જે અમૂલ્ય અર્થ અર્થું છે તેનું શું વાર્ણન કરવું ? એટલે જ આ ગ્રંથના શબ્દ-પ્રતિશબ્દે સ્વામીશ્રીના પરિશ્રમનો ને એમની અલૌકિક છટાનો ઘબકાર ને રણકાર સ્પષ્ટપણે સંભળાય છે ! પ.પૂ. કાકાજીએ પણ આ ગ્રંથના લેખન ને પરિક્ષાણમાં આવી અવસ્થાએ પણ અપાર શ્રમ લઈ, અત્યંત કાળજીપૂર્વક માર્ગદર્શન આપ્યું છે તેનું ઝાણ કેવી રીતે અદા કરીશું ? અમને સંપાદકમંડળના સર્વ પાત્રોને તો આવા વિભૂતિપુરુષોના કલ્પનાતીત દાખડાથી જ અને તેઓના શુભાશિષથી જ સર્વ કંઈ પ્રેરણા લાઘી છે ! સહજાનંદ પ્રભુના સ્વરૂપરૂપ સંત વગર સમગ્ર માનવજીતિના કલ્યાણને માટે આવો અભૂતપૂર્વ પરિશ્રમ બીજું કોણ કરે ? આવું મંગલમય પ્રેરણાનું પીયૂષપાન બીજું કોણ કરાવે ? ખરેખર ! અમને આ અમૂલ્ય સેવા સાંપડી તે જ અમારું પરમ સૌભાગ્ય ! તેથી અંતરમાંથી સહજ જ ઉદ્ગાર સરી પડે

છે કે, ‘લાધ્યું અમને પ્રેરણાપીયૂષ...!’

આ ગ્રંથમાં પરોક્ષના ભક્તોના કે મહારાજના સમયના ભક્તોના જુદાં જુદાં પ્રસંગોનું તલસ્પર્શી વાર્ણિન પણ કરવામાં આવ્યું છે. જેમાં કોઈનીય ટીકાચર્ચા કરવાનો કે ગૌણતા લાવવાનો સહેજ પણ આશય નથી.

‘તુલસી જાકે મુખનસે ભૂલે નિકસે રામ,
તાકે પગાડી પહેનિયા મેરે તનકી ચામ...’

એ ગુરુલુદ્રિ યોગીબાપાના જીવનસૂત્ર પ્રમાણે જીવવાનો જ્યાં ભવ્ય આદર્શ હોય કે સંબંધવાળા સહુ મુક્તોની સાથે સાક્ષાત્ મહારાજના ભાવથી રસબસ થવાની અભિલંઘિ આખંડિત બનાવવાનો સ્પષ્ટ આદેશ હોય ત્યાં કેવળ ટીકાચર્ચા કેવી રીતે સંભવી શકે ? સ્વખનમાંચ કોઈનીય અવહેલના કેમ કરાય ? છતાં મહારાજના ધારક એવા પરમ વિભૂતિપુરુષોએ - સાચા અધિકારી પુરુષોએ જ એ પ્રસંગોનું રહસ્ય કે જુદાં જુદાં પાત્રો વિષે જે કંઈ પ્રકારા આખ્યો છે તે હાલના કે ભવિષ્યના મુમુક્ષુઓ કે સાધકોનો સાધનામાર્ગ સંપૂર્ણપણે નિર્વિધન બને ને સહુની આધ્યાત્મિક પ્રગતિ વેગવાન બને અને પ્રભુના પ્રત્યક્ષ સ્વરૂપ સાથે દૃઢ સંબંધ બાંધી, આદર્શ જીવન જીવવાની અમૂલ્ય સૂર્જ મળે તે હેતુસર જ વિશાદ ચર્ચા કરવામાં આવી છે. વાચકવર્ગ તઠસ્થભાવે અને નિખાલસ હદ્યે તેવી કથાવસ્તુનો અભ્યાસ કરે તેવું નભે સૂચન છે.

આ ગ્રંથના સંકલનમાં કે સંપાદનમાં ને વિશેષે કરીને શ્રીજમહારાજના, પરમહંસોના ને બાઈ-ભાઈ ભક્તોના જુદાં જુદાં પ્રસંગોનાં પથાર્થ વાર્ણિન માટે, શ્રીઅક્ષરપુરુષોત્તમ સંસ્થા પ્રકાશિત વિવિધ પુસ્તકોની સહાય અમને ખૂબ જ ઉપયોગી પ્રતીત થઈ છે. મહારાજના જીવનના અનેકવિધ પ્રસંગોનાં વાર્ણિનમાં શક્ય તેટલી સચોટતા જાળવવામાં સંપાદકમંડળે ખાસ તકેદારી રાખી છે, છતાં હરેક પ્રસંગે ગ્રંથના પ્રેરણાદાતા, કયું રહસ્ય સમજાવવા માગે છે કે સર્વજીવહિતાવહ એવી કંઈ સિદ્ધાંતવાતોની રજૂઆત કરવા માગે છે એ તરફ વિશેષ લક્ષ્ય આપવામાં આવ્યું છે. ‘પ્રગટ એક સહજાનંદ’ એ પરિમલના અંતભાગમાં, વર્તમાન ગુણાતીત સમાજના મુક્તોના, સ્વામીશ્રી સાથેના

પ્રસંગોનું આલેખન સંતમંડળે કર્યું છે. વળી ગ્રંથની કથાવસ્તુમાં આવતાં ‘વચનામૃત’નાં અવતરણો માટે, બોચાસણ સંસ્થા પ્રકાશિત, વચનામૃતનો (સં. ૨૦૩૩) ને ‘સ્વામીની વાતો’ માટે રાજકોટથી સં. ૨૦૧૭માં પ્રકાશિત થયેલી સોળ પ્રકરણોની વાતોનો પ્રમાણભૂત પુસ્તકો તરીકે ઉપયોગ કરવામાં આવ્યો છે. વળી કીર્તનપંક્તિઓ માટે કીર્તનમુક્તાવલિનો (સં. ૨૦૩૨), નિષ્ઠુળાનંદ કાવ્ય માટે અમદાવાદ, સ્વામિનારાયણ મંદિર દ્વારા પ્રકાશિત પુસ્તકનો (સં. ૨૦૨૫) ને ભક્તચિંતામણિ માટે પણ અમદાવાદથી પ્રકાશિત પુસ્તકનો (સં. ૨૦૧૮) આભારસહ આધાર લેવામાં આવ્યો છે તે સહજ જાણ માટે અત્રે પ્રસ્તુત કર્યું છે.

આ મૂલ્યવાન દ્વિશતાષ્ટી ગ્રંથનું લેખન ને સંપાદન છેલ્લા દોઢ વર્ષમાં અનેક સ્થળોએ થયું છે. મુંબઈ, સોખડા, વાસણા, વડોદરા, વિદ્યાનગર, નાપા, જૂનાગઢ, શુક્લતીર્થ, ભરૂચ, પિસાઈ, ઘાબાંગારી, ઊકાઈ, ઊભરાટ, બેંગ્લોર, જયપુર, દિલ્હી, કલકતા વગેરે સ્થળોએ સહુનેય એની અમૂલ્ય સેવાનો અલૌકિક લહાવો મળ્યો છે. નાપા - પ.ભ. ઘનશ્યામભાઈ, વડોદરા - પ.ભ. દવેસાહેબ, ઊભરાટ - પ.ભ. જાનીસાહેબ, ઊકાઈ - પ.ભ. પવારસાહેબ ને પ.ભ. બાલુભાઈ, ભરૂચ અને શુક્લતીર્થ - પ.ભ. જશભાઈ ને પ.ભ. મણિકાકા, ઘાબાંગારી - પ.ભ. રાવજીભાઈ, પિસાઈ - પ.ભ. રાવજીભાઈ, જૂનાગઢ - પ.ભ. કૌશિકભાઈ વૈઘ, બેંગ્લોર - પ.ભ. નટુભાઈ પેટેલ તથા પ.ભ. વિઝુલભાઈ - એમ સૌ મુક્તોએ આ ગ્રંથની સેવામાં ખૂબ જ ઉમંગે સહુભાગી થઈને સ્વામીશ્રીનો રાજ્યપો મેળવ્યો છે. સર્વત્ર જાણે કે સહજાનંદ પ્રભુના એક વિશાળ કુટુંબે આ સાહિત્યપજ્ઞનો લહાવો લૂંટ્યો છે, જેનાં મધુર સંસ્મરણો સૌને અત્યંત લાભદાયક નીવડશે.

ગ્રંથલેખનમાં પૂ. અક્ષરપુરુષ સ્વામીનો પરિશ્રમ જરૂર ઉલ્લેખનીય છે. સંપાદનમાં પૂ. મુકુદજીવન સ્વામીનું યોગદાનપણ મહત્વનું છે. ગ્રંથના લાખાણની ભાષા સરળ ને મધુર બનાવવામાં પૂ. ત્યાગવલ્લભ સ્વામીની ભાષાસૂજ પણ આવકારદાયક છે. પ્રેસકોપી માટેના સુંદર લખાણમાં પૂ. નીલકંઠ સ્વામી, પૂ. આનંદવિહારી સ્વામી, પૂ. ભક્તિપ્રિય સ્વામી, પૂ. ભક્તિવલ્લભ સ્વામી,

પૂ. બાલમુકુંદ સ્વામી અને અન્ય સંતોને પણ સેવાનો સુંદર લાભ મળ્યો છે. કલા અને સજાવટની દૃષ્ટિએ, ગ્રંથને મનોહર બનાવવામાં વડોદરાના શ્રીવિનુભાઈ ત્રિવેદી, શ્રીનરેન્દ્રભાઈ સંત તથા ખાસ કરીને મુંબઈના શ્રીઉલ્હાસ વડાલકરે અપૂર્વ જહેમત ઉઠાવી છે. પ્રૂફ વાંચવામાં શ્રીઈન્દ્રજિત મોગલે પણ શક્ય તેટલી તકેદારી રાખી છે. ગ્રંથ અંગેનું સમગ્ર કાર્ય સમયસર પૂર્ણ કરવામાં, મૌજ પ્રિન્ટિંગ બ્યૂરોના શ્રીમાધવ ભાગવતે પણ એક આત્મીયજ્ઞન તરીકે ભાગ ભજવ્યો છે. આમ જુદી જુદી કક્ષાએ વિધવિધ રીતે, અનેક મુક્તોને આ ગ્રંથની વિશિષ્ટ સેવાનો અમૂલ્ય લાભ મળ્યો છે. આ ગ્રંથમાં જેટલું કાઈ સુંદર છે, ગ્રાધ છે, નવીન છે, સહજાનંદમય છે, તેટલું બધું જ જાણે કે સ્વામીશ્રીના કૃપાપ્રસાદ સ્વરૂપે છે ને જે કાઈ ક્ષતિ છે તે અમારી છે.

જેમ પરમપ્રાણેશ શ્રીસહજાનંદજી મહિરાજે પૃથ્વી પર પદ્ધતારી સમગ્ર માનવજ્ઞતિ પર અનંત ઉપકાર કર્યા છે તેમ જ 'સરસ એક સહજાનંદ'ને આ રીતે સાકાર સ્વરૂપ આપી પ.પૂ. સ્વામીશ્રીએ ડેવળ ગુજરાતીત સમાજ કે સ્વામિનારાયણ સંપ્રદાય ઉપર જ નહિ પરંતુ પરમ શ્રેયની સાધનામાં સુરૂચિ ધરાવનાર સહુ મુમુક્ષુઓ પર, કહો કે સમગ્ર માનવજ્ઞતિ પર અનંત ઉપકાર કર્યા છે, તે સમગ્ર વાચકવર્ગને ધીમે ધીમે જરૂર સમજાશે.

અંતે, જે હેતુસર કે જે ધ્યેયસિદ્ધિની સત્વર પ્રાપ્તિ અમારા જીવનમાં સાકાર કરવા માટે, સ્વામીશ્રીએ અમને સૌને અત્યંત કરુણા કરીને, આ મહાન અને ઐતિહાસિક દ્વિશતાબદી ગ્રંથની સેવામાં રસમય બનાવ્યા છે તે હેતુની કે ધ્યેયની ફળશ્રુતિ, અમારા સૌનાય જીવનમાં વહેલી તક સંપૂર્ણપણે સાકાર બને એ સૌ વિભૂતિસ્વરૂપોના ચરણકમળમાં અંતરની પ્રાર્થના છે.

અમ ભૂલકાંઓનું જીવન પણ સરસતાસભર કે સહજાનંદની પ્રભુતાસભર સૌરભથી ને સેવકભાવની સુવાસથી નિરંતર મધમઘતું રહે એમ અમારી યાચના છે. 'સરસ એક સહજાનંદ'ના દ્વિશતાબદી મહોત્સવના મહામંગલકારી અવસરે તો આ જ યાચના હોય ને !

સૌ વાચકો, આ પ્રકાશનનો હેતુ સમજી, ખુલ્લા દિલે એનો અભ્યાસ કરી, સર્વે પ્રકારે ખૂબ જ સુભિયા થાય ને પોતાને માટેના સહજાનંદસ્વરૂપની

સમ્યક્ ઓળખાણ ને સંબંધના આધારે, જીવનની સાચી ધન્યતાની અનુભૂતિ કરે એ જ અભ્યર્થના.

હવે અમે વિલંબ નહિ કરીએ. આવો ! સૌ કોઈ પ્રેમથી આવો ! ‘સરસ એક સહજાનંદ’ના મંગલમય, હિવ્ય, આહ્લાદક ને પ્રભુતામય પરિમલમાં રસમય બનો, ધન્ય બનો ને સહજાનંદમય બનો. મહારાજ ને સ્વામી સૌનેય અક્ષરધામની મોજ મફતમાં જ લૂંટાવી રહ્યા છે ! તમે સૌ પણ આ અમૂલ્ય લહાવો લૂંટવા તત્પર બનો !

સંપાદકમંડળ વતી

સાધુ યજ્ઞવલ્લભદાસના
હાર્દિક જ્યશ્રી સ્વામિનારાયણ

બીજુ આવૃત્તિ વેળાએ...

આ ગ્રંથ ‘સરસ એક સહજનંદ’, પ્રગટ ગુરુહરિ પ.પૂ. હરિપ્રસાદ સ્વામીજી મહારાજે જાતે તૈયાર કરાવેલો એક અમૂલ્ય આધ્યાત્મિક ગ્રંથ છે. આ ગ્રંથની પ્રથમ આવૃત્તિ આપ સહુએ ખૂબ જ માણી. સહુએ ફરી આ ગ્રંથને છપાવવાની વિનંતી કરી તેથી આ નવી આવૃત્તિ eBook સ્વરૂપે પ્રકાશિત કરતાં અમને આનંદ થાય છે.

પહેલી આવૃત્તિની જેમ જ આ આવૃત્તિ શબ્દસહ છે. આ આવૃત્તિમાં શાસ્ત્રોના સંદર્ભો તેમજ વિશિષ્ટ અર્થસ્પષ્ટતા માટે ટીપ્પણીમાં અર્થ લખવા સવિશેષ મહેનત કરવામાં આવી છે. આ આવૃત્તિમાં અમૂક ચિત્રોને બદલવામાં આવ્યા છે. વર્ષો જૂના આ ગ્રંથને ફરીથી લખવા, ટાઈપસેટીંગ કરવા, સંદર્ભો શોધવા અને ડિઝાઇન કરવામાં સાધુ સાર્થકજીવનદાસએ ખૂબ જ અદ્ભુત સેવા કરી છે.

આશા છે કે ગુરુહરિ સ્વામીશ્રીની પ્રેરણા અને આશીર્વાદથી પ્રકાશિત થઈ રહેલ eBookની આ નવી આવૃત્તિ આપ સહુને ખૂબ જ ગમશે અને ઉપયોગી નિવડશે.

પ્રકાશન સમિતિ,
શ્રીહરિ આશ્રમ, હરિધામ, સોંઘડા.

પરિમલસંચય

શુભમ્ ભવતુ	i	
મંગલમ્ ભવતુ	ii	
ગંથ ગૌરવ	v	
સંપાદકીય	xiii	
‘લાધ્યું અમને પ્રેરણાપીયૂષ...!’		
બીજુ આવૃત્તિ વેળાએ...	xxii	
 પરિમલ ૧	પ્રગટ્યા પ્રાણેશા એક સહજાનંદ	3
પરિમલ ૨	વિવેકનિધિ એક સહજાનંદ	૨૧
પરિમલ ૩	સર્વોપરી એક સહજાનંદ	૭૭
	સમાટ વિભુ	૭૭
	કૃપાનિધાન	૧૧૭
	સ્વરૂપદર્શન	૧૩૫
પરિમલ ૪	અદ્વિતીય એક સહજાનંદ	૧૪૩
પરિમલ ૫	સેવક એક સહજાનંદ	૧૮૯
પરિમલ ૬	સંબંધ એ જ સહજ આનંદ	૨૩૧
પરિમલ ૭	નિર્દોષબુદ્ધિનું સ્વરૂપ એટલે જ સહજાનંદ	૩૦૩
પરિમલ ૮	સુહૃદસમાટ એક સહજાનંદ	૩૪૭
પરિમલ ૯	કરુણાનિધિ એક સહજાનંદ	૩૯૧
પરિમલ ૧૦	સરસ એક સહજાનંદ	૪૨૮
પરિમલ ૧૧	પ્રગટ એક સહજાનંદ	૪૭૯
 બસ ‘તુંહી તુંહી’ થયા કરે તેટલું જ કરી આપજે...	૫૫૫	
યોગી ડિવાઈન સોસાયટી		
ગુણાતીત સમાજની હિવ્ય ચેતનાનું પરમ પ્રતીક	૫૫૭	

પરિમલ ૧

પ્રગાટ્યા

પ્રાણોશા

એક

સહજનંદ

કૃપા કરી પ્રગટ્યા અવનિ પર, પુરુષોત્તમ ભગવાન,
રીત અનોખી અદ્ભુત એવી, સંબંધે કર્યા કલ્યાણ...
કે પ્રગટ્યા પુરુષોત્તમ ભગવાન...

ભાષ્ય ખુલ્યાં ને મળી ગયા, અમને આવા ભગવાન,
નથી કર્યુ કંઈ નથી કરવાનું, મફત અક્ષરધામ...
કે પ્રગટ્યા પુરુષોત્તમ ભગવાન...

નથી આવતા નથી જતા તમે, રહેતા મુક્તોમાંય,
જે જે રાખે જેટલા તમને, તેટલા તેની માંય...
કે પ્રગટ્યા પુરુષોત્તમ ભગવાન...

મનુષ્યચરિત્ર ગ્રહણ કરો તમે, દિવ્ય કરવા કાજ,
નિર્દોષ માનીએ જો અમે તો, નિર્દોષ થઈ જવાય...
કે પ્રગટ્યા પુરુષોત્તમ ભગવાન...

જોયા નહિ તમે દોષ અમારા, ન જોઈ જાતકુજાત,
અખંડ સુખિયા કરવા કાજે, શ્રમ કર્યો અપાર...
કે પ્રગટ્યા પુરુષોત્તમ ભગવાન...

લૌકિક અલૌકિક મૂલ્યાંકનોને, કાઢ્યા તમે બહાર,
રહેતા કર્યા અખંડ મૂર્તિમાં, તે જ કૃપા અપાર...
કે પ્રગટ્યા પુરુષોત્તમ ભગવાન...

જેનું જે છે તે દિવ્ય કરીને, આપો સેવા કાજ,
પ્રભુરૂપ રહી પરબ્રહ્મની ભક્તિ, કાજે તે વપરાય...
કે પ્રગટ્યા પુરુષોત્તમ ભગવાન...

કૃપા કરી પ્રગટ્યા અવનિ પર, પુરુષોત્તમ ભગવાન,
રીત અનોખી અદ્ભુત એવી, સંબંધે કર્યા કલ્યાણ...
કે પ્રગટ્યા પુરુષોત્તમ ભગવાન...

પ્રગટ્યા પ્રાણેશ એક સંજનંદ

પ્રભુ પ્રગટ્યા પણ સંકલ્પે !

ચિદાકાશના એ ચૈતન્યસ્વરૂપને આવવા-જવાનું હોય નહીં. એમને ગર્ભવાસ નથી, જન્મમરણ નથી. એ અજન્મા છે. છતાંય સાકાર સ્વરૂપે દેખાય છે. કારણ, અક્ષરધામના એ તખ્ત ઉપરથી પુરુષોત્તમનારાયણ જ સંકલ્પ કરે છે કે, ‘આ બ્રહ્માંડમાં હું દેખાઉં’, તેથી સત્ય સંકલ્પ સ્વરૂપે પૃથ્વી પર દેખાય છે. એ એમની યોગમાયા છે. એ યોગમાયાએ કરીને જ પછી એ મનુષ્ય જેવા જાણાય છે. બિચારો જીવ ત્યાં જ ભૂલો પડી જાય છે, પણ ‘એ નારાયણનું જ સ્વરૂપ છે’ તેવો ભાવ અખંડ રહે તો ચૈતન્ય ફૂતકૃત્ય થઈ જાય, ધન્ય ધન્ય થઈ જાય !

પણ એ મનુષ્યભાવમાં કોણ અટવાયા નથી ? પ્રભુની તે યોગમાયામાં તો સૌ ફસાયા છે જ. હનુમાનજી કે લક્ષ્માણજી જેવા કોઈક જ ભક્તોએ શ્રીરામચંદ્રજીને ઓળખ્યા; શુક્રદેવજી કે જનક જેવા બે-ચાર મુક્તોને જ શ્રીકૃષ્ણ પરમાત્માની ઓળખાણ હતી. મનુષ્યભાવનું એ ભયંકર પાપ માનવચૈતન્યમાંથી કાઢવા માટે મહાપ્રભુ સ્વામિનારાયણ ભગવાને વચ્ચનામૃત પંચાળા જ અને ગઠડા મધ્ય ૧૩માં પોતાના સ્વરૂપની સમ્યક્ ઓળખાણ કરાવી છે, અને એ પ્રભુના સંકલ્પે આજે માત્ર બે-ચાર મુક્તો જ નહિ પણ આખો એક દિવ્ય સમાજ પ્રભુની એ બ્રહ્મમસ્તીમાં મહાલતો થયો છે.

‘બહુરતના વસુંધરા’ એવી ભારતની પવિત્ર ધરતી પર અવતારો અને ઓલિયા પુરુષો ઘણા આવ્યા ને ગયા; તેઓમાંથી કોઈને –

- સંસારની હોળીના ઉદ્દેગમાં કે દિવાળીના મહેરામાણમાં પ્રભુનિષાના બણે સમતાપૂર્વક આનંદ માણનાર;
- માનઅપમાનમાં સમત્વ રાખી જીવનાર;
- પોતાના ગુણો અને બીજાના અવગુણોના ઘ્યાલથી નિર્લેપ થઈ રહેનાર;
- જ્યાં સ્વીને નથી પુરુષનું જાણપણું અને પુરુષને નથી સ્વીનું જાણપણું

એવી મંગલકારી સહજ અવસ્થામાં અખંડ રહેનાર; અને

- જ્યાં જીવનમાં કેવળ પળેપળે ગ્રબુનો જ સંબંધ હોય એવા ગ્રબુના સુહૃદસમાજના સર્જનની કલ્પના પણ ન આવી. આવા એક અલૌકિક અને દિવ્ય સમાજના સર્જક તો સહજાનંદ સ્વામી જ બન્યા.

ઘન્ય હો સહજાનંદ સ્વામી કે કળિયુગના વિષમ સંકાંતિકાળમાં સત્યુગ સ્થાપી સહુનાં હૈયાને વિષે હાશ પ્રગટાવવા; કાળ, કર્મ અને માયાના બંધનમાંથી મુક્તિ અર્પી જન્મમરણના એ ભયંકર ચક્રવામાંથી સહુને છોડાવી નિર્ભય અને નિશ્ચિંત બનાવવા, પંચવિષયના રસ અને રાગની પૂર્ણાલુંતિ કરી પ્રબુના ધામના દિવ્ય સુખમાં રાચતા કરી, અગણિત ચૈતન્યોને અખંડિતપણે સુખિયા કરવા, સંવત ૧૮૩૭ના ચૈત્ર સુદ નોમ અને તદનુસાર ઈ.સ. ૧૭૮૧ની ત્રીજી ઓપ્રિલના મહામંગલકારી દિને સોમવારે રાત્રે દસ કલાક ને દસ મિનિટે એ રસધનમૂર્તિએ આ ધરાને સનાથ કરી, સૌભાગ્યવંતી કરી. સદ્. નિષ્કૃતાનંદ સ્વામીના શબ્દોમાં લખીએ તો -

‘આનંદ આપ્યો અતિ ઘણો રે,
આ સમામાં અલબેલ, પુરુષોત્તમ પ્રગટી રે...’

અમૃતના સિંધુ ઉમટ્યા રે,
રંગાની વાળી છે રેલ, પુરુષોત્તમ પ્રગટી રે...’

નિર્ભયની નોબત્યો વાગ્યો રે,
મળિયા મોહનરાય, પુરુષોત્તમ પ્રગટી રે...’

વિધવિધ થયાં વધામણાં રે,
કસર ન રહી કાંઈ, પુરુષોત્તમ પ્રગટી રે...’

ખોટ્ય ગઈ છે ખોવાઈને રે,
જીત્યનાં જાંગિર ઢોલ, પુરુષોત્તમ પ્રગટી રે...’

કુઃખ ગયું બહુ દનનું રે,
આવિયું સુખ અતોલ, પુરુષોત્તમ પ્રગટી રે...’

.....

તમ ટાયું ત્રિલોકનું રે,
પ્રકાશી પૂરણબ્રહ્મ, પુરુષોત્તમ ગ્રગઠી રે...
અંધારું રહ્યુંતું આવરી રે,
તે ગયું થયું સુગમ, પુરુષોત્તમ ગ્રગઠી રે...”

વૈરાટનારાયણે એક પગે ઉભા રહી દ્વિપરાઈકાળ સુધી ઉગ્ર તપશ્ચર્યા કરી અને પ્રભુને પૃથ્વી પર પદારી આ ધરાને અક્ષરધામરૂપ કરવા પ્રાર્થના કરી. અને જેમનું નિમિષમાત્ર દર્શન પણ દુર્લભ હતું એ પરમપ્રાણેશ પુરુષોત્તમનારાયણનું ભવ્ય સ્વરૂપ અવનિ ઉપર આવ્યું, એટલું જ નહિ, એમણે અહીં સ્થાયી નિવાસ કર્યો ! નહોતા પદાર્થા ત્યાંસુધી ખૂબ જ દુર્લભ રહ્યા, પરંતુ પૃથ્વી પર પદાર્થા પછી તો અત્યંત સુલભ બન્યા ! પોતાના કેવળ સંબંધે અનંત જીવોનું આત્યંતિક કલ્યાણ, અત્યંત સરળ, સુગમ કે સહજ કરી દીધું. મોંઘા માવજી સોંઘા થયા. શ્રેયાર્થી સાધકો માટે અને મોક્ષભાગી મુમુક્ષુઓ પર જાણે અમૃતની હેલી વરસી. જાતકુજાત કે પાત્રતાકુપાત્રતા એ કંઈ પણ જોયા વગર પોતાના અદ્ય સંબંધમાં પણ આવનાર સૌ કોઈને એમણે અક્ષરધામ મોજરૂપે બક્ષિસ આપી દીધું !

“પુત્રના લક્ષણ પારણામાંથી” એ ન્યાયે પ્રભુ ગ્રગઠ્યા અને તરત જ ભક્તિમાતા તથા એમની અન્ય સહેલીઓને એમણે અનુપમ દર્શન કરાવ્યાં. સહુનાં હૈયાંને વિષે દુશ કરી દીધી. સિમિત બુદ્ધિનો માનવી સકળ મર્યાદાથી પરના પુરુષોત્તમનારાયણના ચરિત્રની શી કલ્પના કરી શકે ? એને સમજી પણ શું શકે ? પ્રભુનું નરનાટ્ય તો કોઈના કળ્યામાં આવે તેવું હોતું નથી, છતાંય માનવગમ્ય બન્યા એ એમની કરુણા જ કહેવાય, કરુણાનિવિઅ સહુનાય જીવનમાં સહજ આનંદ ગ્રગટાવવા માટે જ તો નરતનું ધર્યું હતું !

ભક્તિમાતા તો પુત્રની બાળલીલામાં ખૂબ ભૂલાં પડી જતાં. એક દિવસે એમણે બાળપ્રભુને કાકલૂદી કરી, ‘હે ઘનશ્યામ ! તારા દિવ્ય સ્વરૂપનું ને તારા દિવ્ય ધામનું મને દર્શન કરાવજે. તું તો લાખોનો કલ્યાણદાતા

થઈશ, પણ બેટા ! મારું ધ્યાન રાખજે, મને ભૂલીશ નહીં. તું તો સહુનોય છે, પણ મારુંય જતન કરજે. અમારી ખીની બુદ્ધિ તરફ ન જોતા અમને સૂજ આપજે. અમે ક્યારે નગુણા થઈ બેસીએ એની અમને ખબર હોતી નથી, પણ તને રાજુ કરવાનો અમને બુદ્ધિયોગ આપજે. હે ધનશ્યામ ! તું પુત્ર છે, પણ તારે વિષેના પ્રભુના ભાવમાં મને લીન રાખજે. તારાં દરેક ચરિત્રો અમને ખૂબ ગમે અને દિવ્ય મનાય - કલ્યાણકારી જ મનાય એવી દ્યા કરજે. હે ધનશ્યામ ! તું આટલું તો મને કરી આપીશ ને ?'

એકાંતિકી ભક્તિને યોગ્ય ભક્તિદેવીની આ પ્રાર્થના સાંભળીને નિર્દોષતાની સાકારમૂર્તિસમી જનનીને પ્રભુએ સમાધિમાં મૂકી અને જુદાં જુદાં લોકાંતરોની ભૂમિકાઓમાં લઈ ગયા. માતાનો આનંદ તો સમાતો જ ન હતો. બીજુ બાજુ લોકાંતરોના એ વૈભવોને - એ સુખને જીલવાની એમની તાકાત ન હતી. પણ, ખૂબ બળ આપીને પ્રભુએ માતાના ચૈતન્યને પોતાની માત્ર આડ જ વરસની નાની ઉંમરે ઈશ્વરકોટીમાંથી વૈરાટકોટીમાં ને વૈરાટકોટીમાંથી પ્રધાનપુરુષની અલૌકિક ભૂમિકામાં પોતાની દિવ્ય શક્તિના સંચારથી ગતિ કરાવી. અનિર્વચનીય સુખનો અફાટ સાગર જાણે પોતાના અંતરમાં ઊછાળા મારતો હોય તેવો અદ્ભુત અનુભવ માતાને કરાવ્યો. અને એ આનંદના અતિરેકને જીરવી ન શકવાના કારણે ભક્તિમાતા ધનશ્યામને પૂછે છે, ‘બેટા ! શું, આ તારું ધામ છે ? અહીં તો સુખસુખના ભંડાર છે. શાંતિની સરિતાઓ સતત વધ્યા જ કરે છે. આનંદના મહાસાગર ઊછળ્યા જ કરે છે. આવા અદ્ભુત સુખની તો મને કલ્પના જ ન હતી !’

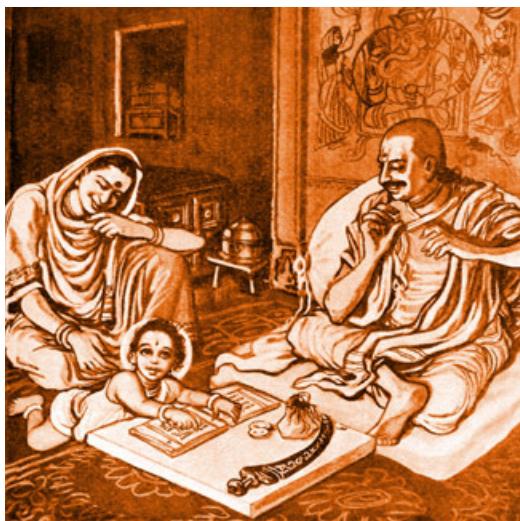
અને ત્યાં... કેવળ કલુણા જ વરસાવીને, ખૂબ બળ આપીને પ્રભુએ માતાને ચિદાકાશની દિવ્ય ભૂમિકામાં, પોતાના દિવ્ય અક્ષરધામમાં પ્રવેશ કરાવ્યો. ત્યાં અનવધિકાતિશાય સુખમાં મહાલતા એવા અનંત પુરુષોત્તમરૂપ મુક્તોને જોઈને માતાના આનંદનો પાર ન રહ્યો. એથીય અધિક તો એ સૌનોય પ્રાણેશ પોતાનો નાનકડો આ ધનશ્યામ છે એ ખ્યાલ જ્યારે માતાને આવ્યો હશે ત્યારે એ ચૈતન્ય કેવો આનંદવિભોર થયો હશે તેની આપણે શ્રી કલ્પના કરીશું ? ગાગરમાં સાગર સમાય જ કેવી રીતે ? એના ઢુંવાડે ઢુંવાડે બસ એક

જ આનંદ હતો, ‘હું ધન્ય થઈ ગઈ ! ફૂતાર્થ થઈ ગઈ !’ ભક્તિમાતા સુખના એ સિંધુમાં એટલા ગરકાવ થઈ ગયાં હતાં કે જ્યારે સમાધિમાંથી પ્રભુ એમને બહાર લાવ્યા ત્યારે તેમની વાચા પણ વિરામ પાર્ખી ગઈ હતી. ભક્તિદેવીની આવી સ્થિતિ જોઈ પુત્રના ચરિત્રોને દિવ્યભાવે નિહાળનાર ધમદિવની ધીરજ પણ રહી ગઈ. કો’ક ભયસભર ઉત્સુકતાથી એ ઘનશ્યામને પૂછવા લાગ્યા, ‘આને તું ગાંડી તો નહિ કરી દે ને ?’ અફાટ સુખની ભોક્તા ભક્તિમાતાની વાચા તો ક્યાંય સુધી બંધ જ રહી. એ તો પુત્રને નિહાળ્યા જ કર, બસ નિહાળ્યા જ કરે. એના રૂવાડે રૂવાડે બસ જ એક જ ભાવના હતી, ‘તારું ઋણ કેવી રીતે ચૂકવીશ ?!’ માતાએ ધમદિવને સમાધાન આપતાં એટલું જ કહ્યું, ‘આણે તો મને ન્યાલ કરી દીધી. જેને આપણે પુત્ર માનીએ છીએ એ આ ઘનશ્યામ તો સાક્ષાત્ નારાયણનું મંગલકારી સ્વરૂપ છે. સહુને સુખિયા કરવા જ પૃથ્વી પર આવ્યા છે. હવે એને ચર્મચક્ષુથી નિહાળશો નહીં. એની ભુલભુલામણીમાં ભરમારશો નહીં. એને ઉદાસ કરશો નહીં. એને મારશો નહિ, નહિ તો પાપ લાગશો.’ ધમદિવ તો આશર્યચકિત થઈ ભક્તિદેવીને સાંભળ્યા જ કરે.

શ્રીહરિના પ્રાગટ્યને ભાગ્યે જ બાર દિવસ થયા હશે ને નામકરણવિધિનો અવસર આવ્યો. સામુદ્રિકશાસ્ત્ર અને જ્યોતિષવિધાના પારંગત માર્કિયાંઝાણિ એ અવસરે ધમદિવને ત્યાં આવી પહોંચ્યા. ધમદિવે પ્રસન્ન થઈને તેમનું યથાયોઽ્ય સન્માન કર્યું. કુંડળીના ગ્રહોની સર્વોચ્ચ સ્થિતિ જોઈ વિદ્ધાન ઝાંખિ તો ચક્કિત થઈ ગયા અને સહજ જ બોલી ઊઠ્યા, ‘હે ધમદિવ ! આ બાળક તો સ્વયં અનંતની કુંડળીનો રચયિતા છે. ગ્રહોનો સ્વામી છે. એની કુંડળી હું શું રચીશ ?’ હર્ષથી પુલકિત થઈને ઝાંખિએ ફરી એટલું જ કહ્યું, ‘પૂર્વ થયેલા સર્વે ભક્તો, ઝાંખિઓ, મહાપુરુષો કે અવતારોમાં આ બાળક સર્વશ્રેષ્ઠ થશો. શાખોથી પરની આ વિભૂતિ લાખો મનુષ્યોનું કલ્યાણ કરશો, અનંતના મોક્ષદાતા બનશો. એનું ભાગ્ય જોતાં એમ જણાય છે કે કુલેર ભંડારીની અખૂટ લક્ષ્મી એનાં ચરણ ચૂમશો. ચક્કર્તી સભ્રાટનું સામર્થ્ય એને સહજ હશે.’

માર્કિયાંઝાણિની આ ભવિષ્યવાણીની સમૃતિ થતાં એક દિવસ

‘ધર્મપિતાને થયું, ‘લાવ, બાળકના સંસ્કારોની પરીક્ષા તો કરી જોઉં.’ બાળઘનશ્યામ જ્યાં નીચે સૂતા હતા ત્યાં બાજુમાં એમણે ત્રણ ચીજ મૂકી - કટારી, કલદાર² ને ભગવદ્ગીતા. ઘનશ્યામ જેનો સ્પર્શ કરે એના પરથી ધર્મદિવ અટકળ કરનાર હતા કે તેઓ ધરતી પર શું કામ કરવા આવ્યા છે ?

પણ ત્યાં તો એક જ પળમાં ઘનશ્યામે ધર્મપિતાના ભ્રમની પૂર્ણાહૃતિ કરી દીધી. ગીતાને હાથમાં ઉપાડી રમતાં રમતાં ઉધાડી અને પોતાની આંગળી એક શ્લોક પર ફેરવી ! ધર્મદિવની નજર ત્યાં ગઈ અને આભા જ બની ગયા. એમની આંખમાં હૃષ્ણનાં આંસુ આવી ગયાં. એ શ્લોક હતો -

યદા યદા હિ ધર્મસ્ય ગ્લાનિર્ભવતિ ભારત ।
અભ્યુત્થાનમધર્મસ્ય તદાત્માનં સૃજામ્યહમ् ॥³

અર્થ : હે અર્જુન ! જ્યારેજ્યારે ધર્મનો લાસ થશે ત્યારે અધર્મમાંથી ઉગારવા, સદ્ગર્ભનું સ્થાપન કરવા હું આ લોકમાં અવતરતો રહીશ.

અહીં પ્રભુએ પોતાના કાર્યનું સ્પષ્ટ દર્શન કરાવ્યું. પ્રભુતાની આ બુદ્ધિ પરની સચોટ પ્રતીતિ હતી. બાકી, છ માસનું ભૂલકું તો પુસ્તક લઈ મોંમાં જ મૂકે કે બહુ તો એને ફાડી નાખવા મથે. અહીં તો પ્રભુએ સ્પષ્ટ નિર્દેશ જ કર્યો કે હું સ્વયં નારાયાણ પોતે જ અવનિ પર આવ્યો છું.

છપૈયા અને એની આસપાસની ધરતી પર પ્રભુએ અનેક બાળચરિત્રો

૨. કલદાર = રૂપિયો

૩. ભગવદ્ગીતા, અધ્યાય ૪, શ્લોક ૭

કર્યા. સહુને ખૂબ સુખ આપ્યું, આનંદ કરાવ્યો. ‘સહજનંદ’ નામની સાર્થકતા પહેલેથી જ જાણે કે ત્યાં સહજ કરી દીધી !

તોફાન અને મસ્તી બાળઘનશ્યામના સ્વભાવમાં નિહિત જ હતાં. ક્યારેક ક્યારેક તો સહુને એ ખૂબ પજવતા ને મૂળવણમાં પણ મૂકી દેતા. ન સમજાય એવાં ચરિત્રો પણ કરતા અને કાગમાં પાછા સહુને આનંદમાંય મૂકી દેતા. આમ સહુને બુદ્ધિથી પરનો અનુભવ કરાવતા... ભાઈઓ અને સુવાસિની ભાભીને એટલી પ્રતીતિ તો સહજ થઈ ગયેલી કે આ ઘનશ્યામ આપણા એકલાના નથી, સહુનાય છે અને લાખોનું કલ્યાણ કરવા માટે જ પૃથ્વી પર પદ્ધાર્યા છે.

એક વખત નાનકડા ઘનશ્યામ તેમના બાળસખાઓ – વેણુ, માધવ અને પ્રાગ સાથે છપૈયાની સીમમાં રમતગમત રમવા અને આનંદ કરવા ગયા હતા. કોઈકના આંબાની કેરી, કોઈકના ખેતરનાં ચીભડાં, કોઈકનાં જાંબુ અને જામફળ વગરે તોડી ભગા મળીને ખાવાનો આનંદ તો નાનકડાં ભૂલકાંઓ લૂંટે જ ને ! એ રીતે રમતાં રમતાં ઘનશ્યામ એમના બાળસખાઓ સાથે રોજનો રસ્તો ભૂલી કોઈકના ચીભડાંના ખેતરમાં આવી પહુંચ્યા. રસ્તો અને ખેતર બંને એમને અજાણ્યાં હતાં. મિત્ર વેણુએ બાળસહજભાવે નિર્દોષતાથી કહ્યું, ‘ઘનશ્યામ ! આ તો કોઈક અજાણ્યા ચીભડાંના ખેતરમાં આવી પહુંચ્યા. આ રસ્તો આપણો રોજનો નથી. અહીં આપણે ભૂલા પડ્યા છીએ. ચાલો, અહીંથી બહાર નીકળી રોજનો રસ્તો શોધી કાઢીએ.’ આ સાંભળી ઘનશ્યામ પ્રભુ તો મંદમંદ હસવા લાયા. પોતાની પારલૌકિક અને પારમેશ્વરી એવી પુરુષોત્તમનારાયાણની મહિમાવંતી પ્રતિભાનો મિત્રોને જાણે કે સ્પષ્ટ ઘ્યાલ આપતા હોય તેમ સસ્ત્રિત છતાં દફતાથી બોલ્યા, “વેણુ ! હું કાંઈ અહીં ભૂલો નથી પડ્યો. હું તો માર્ગ ભૂલેલા અને ભટકી રહેલા અનંત જીવોને સાચા માર્ગ વાળી એમનો મોક્ષ કરવા માટે જ પૃથ્વી પર આવ્યો છું !” ઘનશ્યામના આ ગહન ભવિષ્યકથનના અનોખા શબ્દો સાંભળી વેણુ તો આશ્રયચક્રિત જ થઈ ગયો અને બાળસખાના સ્વરૂપમાં પોતાની સમક્ષ ઊભેલા ઘનશ્યામના ગૌરવભર્યા અને દેદીઘ્યમાન મુખારવિંદ સામે એકીટશે

જોઈ જ રહ્યો. અને ક્યાં ખબર હતી કે ઘનશ્યામે કહ્યા એવા તો કેટલાય મહાન ઉદ્દેશ્યોની સિદ્ધિ માટે સાક્ષાત્ નારાયાણ પોતે ધરતી પર માનવસ્વરૂપે પધાર્યા છે, અને એ જ પ્રભુ પોતાનું સમગ્ર ઐશ્વર્ય છુપાવીને આજે તેમની સાથે બાળકીડા કરી અલૌકિક આનંદ લૂંટાવી રહ્યા છે.

શ્રીહરિનાં ખાટાં અને મીઠાં અનેક ચરિત્રો જોઈને સુવાસિની ભાભીએ એક દિવસ એમને સહજ કહ્યું, ‘ઘનશ્યામ, તું અમને રઝળાવીશ તો નહિ ને ?’ ઘનશ્યામે મુદ્દુતાથી જવાબ આપ્યો, “ભાભી ! મારા યોગમાં આવનાર કોઈનેય હું ક્યારેય રઝળાવીશ નહિ, તોપછી તમને તો ક્યાંથી ભૂલીશ ?” ભાભીએ પૂછ્યું, ‘ઘનશ્યામ ! અમને સાથે તો રાખીશ ને ?’ ત્યારે પ્રભુ તો મંદમંદ સ્મિત કરતા ત્યાંથી સરી ગયા.

એમનાં ચરિત્રો અગમ્ય જ હતાં. અદ્ભુત દિવ્યજીવનની કોઈ મહાન યોજના હતી. સંવત ૧૮૪૧ની શરદપૂર્ણિમાના મહામંગલકારી દિવસે પીપળાના એક વૃક્ષ પર ચઢી પ્રભુ પશ્ચિમ દિશા તરફ જાઈ રહ્યા હતા. ભિત્રોએ પૂછ્યું, ‘ઘનશ્યામ ! શું જોઈ રહ્યા છો ?’ ઘનશ્યામે મીઠા અવાજે તેમને જવાબ આપ્યો, “પશ્ચિમમાં ધારણ મુક્તોએ જન્મ ધર્યો છે. તે સહુ મારી રાહ જોઈને બેઠા છે. અને અમારે રહેવાનું ધામ - અમારા અનાદિના સેવક મૂર્તિમાન અક્ષરબ્રહ્મ - ગુણાતીત આજે જ પ્રાદુર્ભાવને પામશે.” પ્રભુની આ અકળ વાણીને કોણ સમજી શકે ? પોતાના અનાદિના ધામરૂપ સાકારબ્રહ્મનો નિર્દેશ પણ પોતે ચાર વર્ષની ઉંમર જ કર્યો ! પ્રભુ પૃથ્વી પર આવ્યા ન હોત તો બ્રહ્મ અને પરબ્રહ્મનાં તત્ત્વોનો કે અક્ષર અને પુરુષોત્તમની સાકાર અને યુગલ ઉપાસનાનો જ્યાલ માર્તદ જ્ઞાની-વિજ્ઞાનીઓને પણ કદાપિ આવત જ નહીં !

પ્રત્યેક યુગપુરુષ કોઈ નિશ્ચિત પ્રયોજન લઈને જ પૃથ્વી પર આવતા હોય છે. અવતારો પણ કાર્યકરણાના સંબંધે જ આવ્યા. પ્રભુ સહજનંદ એક જ સંકલ્પ લઈને પૃથ્વી પર આવ્યા - ‘મારા સંબંધમાં આવનાર સહુ કોઈ સુભિયા થાઓ, સહુ કોઈ સુભિયા થાઓ.’ કેવી કરણા ! કેવી ઉદાત ભાવના ! કેવો નિર્વાજ પ્રેમ ! કેવો નિર્હુતુકી, નિઃસ્વાર્થ ને નિરપેક્ષ સંકલ્પ !

કરુણાનિધિ પ્રભુએ જેતલપુરમાં એક વખત સદ્. મુક્તાનંદ સ્વામીને પોતે જ પૂછ્યું, “હે સ્વામિ ! નવખંડ ધરતીમાં મારું જ ધાર્યું થાય છે, તોપછી મારા સંબંધમાં આવનાર હરિભક્તો દુઃખિયા કેમ ? એમને મુંજવણ શાથી ? મેં તો ગુરુવર્ય રામાનંદ સ્વામી પાસે મારી લીધું છે કે, ‘હજાર વીંછીના દંશનું દુઃખ મને આવો પણ મારો હરિભગત એ દુઃખથી રહિત થાઓ.’”

પ્રભુની આવી અપરિમિત કરુણાનો જ્યારે વિચાર કરીએ ત્યારે એક વસ્તુનો તો સ્પષ્ટ જ્યાલ આવે જ કે ભજનસ્મરણના બળે જીવનાર સેવકોને તો એક યા બીજી રીતે સુખિયા કર્યા વગર પ્રભુ રહેશે જ નહીં. સંવત ૧૮૬૫ના ભાદરવા સુદિ ચતુર્થીથી આસો વદિ ત્રયોદશી સુધી મહારાજ કારિયાણીમાં બિરાજ્યા હતા. તે દરમ્યાન એક વખત અક્ષરઓરડીમાં સદ્. ગોપાળાનંદ સ્વામીને પોતાના પ્રગાટીકરણના છ હેતુ તેમણે કહ્યા. તે છએ હેતુના પાર્થમાં પણ એક જ ભાવના સમાયેલી છે - ‘સહુ સુખિયા થાઓ, ધન્ય થાઓ, કૃતાર્થ થાઓ.’

એ હેતુ હતા -

(૧) આ લોકમાં પોતાની સર્વોપરી ઉપાસના પ્રવર્તાવવી.

(૨) અવતારકોટીના જે જે ભક્તો સાથે આવ્યા છે તેમને પોતાના અવતારીપણાનો નિશ્ચય કરાવી અક્ષરધામમાં ગતિ આપવી.

(૩) પોતાનાં માતાપિતા - ભક્તિ અને ધર્મને પોતાની અલૌકિક અને દિવ્ય મૂર્તિનું સુખ આપવું.

(૪) ધર્મ, જ્ઞાન, વૈરાગ્ય અને ભક્તિએ યુક્ત શુદ્ધ એકાંતિકધર્મ પૃથ્વી પર સદાને માટે પ્રવર્તાવવો.

(૫) વ્રત, દાન, તપ અને તીર્થાટન કરતાં કેટલાય યોગભ્રષ્ટ જીવોને પોતાનો સંબંધ કરાવી અક્ષરધામમાં લઈ જવા.

(૬) પોતાના ભક્તના સંબંધમાં આવનાર અનંત જીવોને અક્ષરધામ બનિસ આપવું.

સૌથી પ્રથમ હેતુ એ છે કે, ‘આ લોકમાં પોતાની સર્વોપરી ઉપાસના

પ્રવર્તાવવી.' મહારાજે વચનામૃત ગઢા પ્રથમ પદ અને ગઢા અંત્ય ઉડમાં લઘું છે કે કેટલાક સિદ્ધ થાય છે ને કેટલાક સર્વજ્ઞ થાય છે, કેટલાક દેવતા થાય છે ઈત્યાદિ અનંત પ્રકારની મોટપ ચૈતન્યો પામે છે તથા પરમપદને પામે છે. તે સર્વે ભગવાનની ઉપાસનાના બળે પામે છે, પણ ઉપાસના વિના તો કોઈ કાર્યની સિદ્ધ થતી જ નથી. માટે બીજા સાધનના બળ ત્યજીને એકલી ભગવાનની ઉપાસનાનું બળ રાખવું.'

પ્રભુનો સિદ્ધાંત કહો કે પ્રભુની ઉપાસનાનો એ શ્લોક કહો પણ,

નિજાત્માનં બ્રહ્મસ્પમ् દેહત્રયવિલક્ષણમ् ।

વિભાવ્ય તેન કર્તવ્ય ભક્તિ: કૃષ્ણસ્ય સર્વદા ॥

અર્થ : સ્થૂળ, સૂક્ષ્મ અને કારણ એ જે ત્રણ દેહ તે થકી વિલક્ષણ એવો જે પોતાનો જીવાત્મા તેને બ્રહ્મરૂપની ભાવના કરીને પછી તે બ્રહ્મરૂપે કરીને શ્રીકૃષ્ણ ભગવાનની ભક્તિ જે તે સર્વકાળને વિશે કરવી.

આ ૧૧૬મો શ્લોક અક્ષરપુરુષોત્તમની શુદ્ધ ઉપાસનાના હાર્દસ્વરૂપે પ્રભુએ શિક્ષાપત્રીમાં મૂક્યો છે.

ભગવાન સ્વામિનારાયણે પોતે વણવિલા અને પ્રતિપાદન કરેલા જીવ, ઈશ્વર, માયા, બ્રહ્મ અને પરબ્રહ્મના પાંચ ભેદ પૈકી બ્રહ્મ અને પરબ્રહ્મ તત્ત્વો વચ્ચેનો સ્પષ્ટ ભેદ અને અરસપરસના સ્વામિસેવકભાવનાનું દર્શન તો કેવળ સહજાનંદ સ્વામીએ જ કરાવ્યું છે. બ્રહ્મરૂપ થઈ પરબ્રહ્મની ભક્તિ માટે બ્રહ્મતત્ત્વની અનિવાર્યતાનો ઝ્યાલ તો સર્વ પ્રથમ સહજાનંદ સ્વામીએ જ આપ્યો. એટલે જ પ્રભુએ વેદરસમાં લઘું છે કે, "હે પરમહંસો ! નિર્લોભી, નિષ્કામી, નિર્સ્વાદી, નિઃસ્નેહી, નિર્માની - એ પાંચ વર્તમાનમાં રહીને પોતાના જીવને અને અક્ષરબ્રહ્મને એક માનીને જે પુરુષોત્તમની ઉપાસના કરે છે તે પુરુષ ધન્ય છે અને અક્ષરને અને પોતાના જીવને ભેદપણે કરીને જાણે છે ને પોતાના જીવને વિષે અક્ષરને એકપણે કરીને નથી વિચારતા ને સ્વામિસેવકપણે કરીને વિચારે છે તેને ઘિક્કાર છે. અને અક્ષરને પોતાના આત્માને વિષે એકપણે કરીને જે પુરુષોત્તમ પરમાત્મા છે તેની ઉપાસના

કરે છે તે પુરુષને ધન્ય છે. અને જે પુરુષોત્તમને વિષે સ્વામિસેવકપણે નથી વરતાના ને એકત્વપણે વર્તે છે તેને પણ ધિક્કાર છે.” અક્ષર અને પુરુષોત્તમની આ સાકાર ઉપાસનાનો ઘ્યાલ, બોચાસણ સંસ્થાના પ્રકાશિત પુસ્તક ‘ભગવાન સ્વામિનારાયણ પ્રબોધિત અક્ષરપુરુષોત્તમ ઉપાસના’માંથી વિચારી લેવા જેવો છે.

શ્રીજમહારાજના અવતારધરણનું બીજું પ્રયોજન નિહાળીએ તો પ્રભુનો બીજો હેતુ એ છે કે પૂર્વે થયેલા અવતારના જે જે ભક્તો આવ્યા છે તેમને સર્વેને પોતાના અવતારીપણાનો સર્વોપરી નિશ્ચય કરાવી બધાને પરમપદની ગ્રામિ કરાવવી. શ્રીરામચંદ્રજીએ વૈકુંઠમાં ગતિ કરાવી, શ્રીકૃષ્ણએ ગોલોકની ગ્રામિ કરાવી, પણ એ ભૂમિકાઓમાં છીપુરુષનો ભાવ સહજ છે જ. પ્રકૃતિનાં સ્પંદનો ત્યાં સહજ છે. વિક્ષેપ અને આવરણ સહજ છે. શુદ્ધ ચૈતન્ય બ્રહ્મરૂપ થઈ પરબ્રહ્મની ઉપાસના કરવાની ત્યાં કોઈ શક્યતા જ નથી. તેથી જ પ્રત્યુષે અતિ દયા લાવીને અવતારના એ મુક્તોની કઠિન તપશ્વર્યાના ફળસ્વરૂપે તેઓને સદાય સુખિયા કરવાનો અતિ ઉદાર સંકલ્પ કર્યો અને સનાતન સ્વરૂપે અક્ષરના અમાપ સુખના ભોક્તા બનાવ્યા.

મહાપ્રભુનું અવતાર ધર્યાનું ત્રીજું પ્રયોજન એ હતું કે પોતાનાં માતાપિતા - ભક્તિધર્મના ચૈતન્યોની અંતિમ ગતિ કરી પોતાની અલૌકિક દિવ્ય મૂર્તિની ઓળખાણ કરાવી, પોતાના ધામની ગ્રામિ કરાવી ચિરંજિવ સુખ બદ્ધિસ આપવું.

આધ્યાત્મિક ઈતિહાસના પાને કદીય કલ્પનામાં પણ ન આવે તેવી ગુણાતીત પરંપરાના પ્રવાહની અખંડ અને અવિનાશી ધારા; પ્રભુએ ધર્મ, જ્ઞાન, વૈરાગ્ય ને ભક્તિએ યુક્ત એવા પોતાના એકાંતિક સાધુ થકી; પૃથ્વીના પેટાળ પર સદાય વહેતી રાખી. જેથી માનવ સદા સનાથ બન્યો; અને એ શાશ્વત આશ્રયે જ અંધકારમાંથી પ્રકાશ પ્રતિ ગતિશીલ બન્યો. પ્રભુનો સંબંધ અખંડ રહ્યો. ચૈતન્ય પ્રભુના ધામનો વાસી બને અને એ રીત સમગ્ર માનવજાતિની સદા સર્વદા સર્વોપરી સેવા થઈ શકે તે માટે ચોથો મહાન સંકલ્પ કરીને પ્રભુએ પૃથ્વી પરના સર્વે મનુષ્યોને સદાને માટે પોતાના ઋણી

બનાવ્યા. પ્રગટની ઉપાસના સિવાય તો કલ્યાણ જ ક્યાં છે ? પ્રગટની ઉપાસના સિવાય તો તે સમ્યક દર્શન પણ ક્યાં છે ? પ્રગટની ઉપાસના સિવાય તો તે ધામના દિવ્ય સુખનો અનુભવ પણ ક્યાં છે ? પ્રકૃતિના પાશથી બદ્ધ એ દર્દી ચૈતન્યોને નિરોગી બનાવવા માટે પ્રભુએ પોતે અખંડ પ્રગટ રહેવાનો જે ભવ્ય સંકલ્પ કર્યો છે તેનો ઉપકાર માનવજીતિ કદાપિ ભૂલશે નહીં.

હિમાલયની તળેટીમાં ને નવલખા પર્વતોની વિસ્તૃત હારમાળામાં પ્રભુનો સાક્ષાત્કાર કરવા માટે નવ લાખ યોગીઓ વર્ષોથી કઠિન તપશ્ચયા કરી રહ્યા હતા. તેઓને પ્રભુના ભવ્ય સ્વરૂપની ભલે ખબર ન હતી, પણ શ્રદ્ધાવાળા હતા. તેઓને પ્રામિની ખબર ન હતી પણ મુમુક્ષુ હતા. સહજનંદ વિભુ તેમના એ ઘોર પરિશ્રમને કેમ ભૂલે ? એવા ચૈતન્યો પર પ્રભુ દયા કેમ ન વરસાવે ? કલાણાનિધિએ એકીસાથે નવ લાખ સ્વરૂપે દર્શન દઈ એ સહુને પરમ તૃતીન કરાવી પરમ આનંદમાં રાયતા કર્યા. જે પ્રભુને પામવા માટે તેઓ સતત પ્રયત્નશીલ હતા તે પ્રભુએ પ્રગટ થઈ પ્રતીતિ કરાવી, દાખડો સફળ કર્યો ! સહુનાં જીવન ધન્ય બનાવ્યાં ને શ્રીહરિએ પોતાનો અવતાર ધર્યાનો પાંચમો હેતુ સિદ્ધ કર્યો.

સતત સાત વર્ષ સુધી ભારતની ધરતીનાં દરેક તીર્થોમાં દિવ્ય વિચરણ કરી તીર્થોને સાચું તીર્થત્વ આપ્યું, તપસ્વીઓનાં તપનાં ફળ આપ્યાં, ગોપાળયોગી જેવા સિદ્ધ યોગીઓની યોગસાધના સાર્થક કરીને ભક્તિવિભોર ભક્તોને પ્રભુમય બનાવ્યા ! કેટલાય સંતો-મહિંતોને પોતાના યોગમાં લાવી સ્વરૂપનું રહસ્યજ્ઞાન આપ્યું. આવી કલાણા તો સાક્ષાત્ પ્રભુ સિવાય બીજું કોણ વરસાવી શકે ?

પ્રભુના પ્રગટીકરણનો છઢો હેતુ તો તેઓની અપરંપાર દયા જ દર્શાવે છે. પોતાના સંબંધમાં આવનારનું તો સહજ કલ્યાણ થવાનું હતું જ, પણ લાખો જીવોને આત્મંતિક કલ્યાણના માર્ગે લેવાની તેઓની કેવી વિશાળ યોજના !

મહારાજ એમનાં સંતોના પણ આછાપાતળા સંબંધમાં આવનાર ચૈતન્યોનું

કેવું હિત કરે છે તેના ઘણા પ્રેરક પ્રસંગો છે. ભૂલેચૂકે સ્વામિનારાયણનું નામ લેનાર માટે મોક્ષદાર એમણે સદાને માટે ખુલ્લું મૂક્યું. એવા ચૈતન્યને અંતકાળે મહારાજ તેડવા આવે છે. કૃપાનિધાન ગ્રબુ સેવકનો હાથ જાલી અક્ષરધામની પ્રામિ કરાવે છે. એ સ્વામિનારાયણ પ્રભુની અનોખી વિશાષ્ટતા છે. કોઈ અવતારે આવાં અનુપમ અભયદાન દીધાં નથી. સામાન્યતઃ જીવોનો અંતકાળ અત્યંત વિષમ જ હોય છે. વર્ષો જૂના પ્રકૃતિના - સ્વભાવના એ હેવા, વૃત્તિ અને વ્યવહારના તાંત્રણાઓ હરેક જીવાત્માને પોતાના જાળમાં ગૂંઘવી દે છે. જાણો કે અજાણો કરેલાં વિધવિધ કર્મોના પાશ ભૂતાવળસ્વરૂપે ભાસીને જીવને ગભરાવી મૂકે છે. અતૃપ્ત ને મલિન વાસનાઓનો શંભુમેળો અંતકાળે એક ભયંકર અજંપો સર્જે છે. આવા વિષમ અંતકાળે દર્શન દઈ જીવનું દુઃસહ દુઃખ કાપી તેને નિશ્ચિત કરી અખંડ સુખ મોજમાં આપવાનું અદ્ભુત દાન શ્રીજીએ પોતાના સંબંધમાત્રમાં બક્ષિસ આપ્યું. પ્રભુની કેવી નિરપેક્ષ કરુણા !

વડોદરાના ચોખંડી વિસ્તારમાં શામળશા બેચરની પોળમાં એક વૃદ્ધ વૈષણવ માજુ રહેતાં હતાં. સ્વામિનારાયણ પ્રભુ કોણ છે કે તેમનો શું સંપ્રદાય છે એની એમને ખબરેય નહોતી. એક વાર સ્વામિનારાયણના સંતો 'રે સગપણ હરિવરનું સાચું...' એ ભજન ગાતાં ગાતાં ત્યાંથી જતા હતા. પોતાના ઘર આગળથી પસાર થતા એ સંતોના ભજનના શબ્દો સહજ જ માજુના કાને સંભળાયા. માજુને એ પંક્તિઓ ખૂબ જ ગમી ગઈ અને ઘણી વખત નવરાશના સમયે પોતે ભજનની એ પંક્તિઓ મનમાં ને મનમાં ગણગણતાં. ભજન કોણે બનાવ્યું છે, શું તેનો ભાવાર્થ છે કે ગાનાર સંતો કોણ છે તેની કાંઈ જ ખબર તેમને ન હતી, પણ કૃપાવતાર ભગવાન સ્વામિનારાયણને તો ખબર હતી કે અજાણપણે પણ માજુ કોનું ભજન કરે છે. માજુનો અંતકાળ આવ્યો. કરુણાનિધાન મહારાજની રમણીય મૂર્તિના દર્શન એમને થયાં. વૈષણવ સંપ્રદાયના કોઈ આચાર્યનું આવું સ્વરૂપ તેમણે નિહાળ્યું ન હતું એટલે કુતૂહલવશ સહજ જ માજુએ પૂછ્યું, 'આપ કોણ છો ? શાથી આવ્યા છો ?' મંદમંદ સ્મિત કરતાં મહારાજે કહ્યું, "હું

‘સ્વામિનારાયણ’ છું અને તમને અક્ષરધામમાં તેડી જવા આવ્યો છું.’” માજુએ તરત જ કહ્યું, ‘હું તો વૈષણવ સંપ્રદાયની છું. સ્વામિનારાયણને તો હું ઓળખતી પણ નથી. અક્ષરધામની મને ખબરેય નથી.’ મહારાજને તો અલ્પ સંબંધવાળા જીવનુંચી પરાણે રૂંક કરવું હતું તેથી ફરી કહ્યું, “માજુ, ભલે તમે વૈષણવ રહ્યાં, પણ તમે અમારા સંતોને મોઢે ગાયેલું ‘રે સગપણ હરિવરનું સાચું...’ એ ભજન ગાતાં હતાં ને ? એ તો તમને ગમ્યું છે ને ?” માજુએ તુરત હા પાડી. એટલે પ્રભુ સહજ બોલ્યા, “બસ ત્યારે માજુ ! અમારું કંઈ પણ કોઈને ગમે તેને અંતકાળે અમે તેડવા જઈએ છીએ. એના જીવનો મોક્ષ કરી તેને અક્ષરધામનો વાસી બનાવીએ છીએ. એ અમારું બિલુદ છે.” ડોશીમા તો મહારાજનાં આ કરુણાવચન સાંભળી સજળ નયને મહારાજની મૂર્તિને નિરખી જ રહ્યાં. મહારાજ એ જ અવસ્થામાં તેમને ધામમાં લઈ ગયા અને માજુનો જન્મ સુફળ કરી દીધો. દીતર સંપ્રદાયનાં એ માજુ, જેણે મહારાજનાં દર્શન પણ નહોતાં કર્યાં, સંપ્રદાયનીય એમને ખબર ન હતી તોપછી માળા, પૂજા કે સેવાની તો વાત જ ક્યાં ? પણ સંતોના ભજનના શબ્દો એમને ગમ્યા અને ગાયા - એટલા જ સત્કર્મના પૂજ્યપ્રતાપે જો અંતકાળે મહારાજ પોતે તેડવા આવે, એમની અભિપ્સાય ન હતી છતાંચ પ્રભુ તેમને અક્ષરધામનિવાસી બનાવે એ મહારાજના સંબંધયોગનો કેવો અદ્ભુત મહિમા કહેવાય !

‘મારા જનને અંતકાળે, જરૂર તેડવા આવવું;
બિલુદ મારું એ ન બદલે, તે સર્વે જનને જણાવવું...’⁸

આમ રાખને મૂલે સોનું આપે, અલ્પ સંબંધમાં અતિ રૂંક કરે એવા આપણા આ પ્રભુની શી સ્તુતિ કરવી !

પ્રભુએ તો સંકલ્પ જ કર્યો છે, “મારા સંબંધમાં તો કેટલા આવશો ? માટે મારા ભક્તોના સંબંધમાં આવનારનું પણ કલ્યાણ કરવું છે. જે ઝાડ નીચે મારા પરમહંસો બેસે, જે ગાય કે ભેંસનું તેઓ દૂધ પીએ, જે વૃક્ષ, વેલી, પથ્થર કે રજકણ એમના ચરણસ્પર્શને પામે, જેઓને મારા પરમહંસો અને ભક્તોનાં

દર્શન થાય, સ્પર્શ થાય, સેવા થાય, સમાજમાં આવે, જાણોઅજાણે યોગમાં આવે તે સૌનુંય અતિ રૂંડું કરવું છે.” આવો જે પ્રભુનો દૃઢ અને ઉદ્ઘાત હેતુ એ એમની દ્યાની પરાકાષાનું સ્પષ્ટ દર્શન છે. મહાપ્રભુનો સંકલ્પ છે કે, “જેમ કોઈ ચક્રવર્તી રાજા ગાદીએ બેસે ત્યારે બધી જ જેલો દૂધે ધોઈને સર્વે કેદીઓને માફી આપી છોડી મૂકે તેમ મારે અદ્ય સંબંધમાં - આઇપાતળા યોગમાં પણ જે કોઈ વ્યક્તિ, પશુ કે ગ્રાણી આવે તે સહુનું આત્મંતિક કલ્યાણ કરવું જ છે.” પ્રભુનો આવો ઉદાર સંકલ્પ તો સૂચિનાં ચૈતન્યો માટે અમૃત હેલીની અનરાધાર વર્ષા જ કહેવાય !

જે સહુનાય પ્રાણ બન્યા હોય, સર્વના અંતર્યામી હોય, સર્વકર્મફળપ્રદાતા હોય, પૂર્ણત્વ પ્રગટાવે એવા સંપૂર્ણ હોય એમને જ સહુના પ્રાણેશ પ્રભુ કહેવાય. ‘અંત અવસ્થાએ મારા જનને દર્શન દઈને તેડી જઈશ.’ એ જે બિરુદ્ધ આપવું તે તો સર્વાંતર્યામી પુરુષ વગર કેવી રીતે શક્ય છે ? પોતાના જ સંબંધે નહિ પણ પોતાના પરમહંસો, સંતો-હરિભક્તો દ્વારા પણ પોતાના જેવું જ કલ્યાણ કરવું તે તો સંપૂર્ણ અને સમર્થ પુરુષ વગર કેવી રીતે શક્ય હોઈ શકે ? ધર્મ, જ્ઞાન, વૈરાય ને ભક્તિએ યુક્ત એકાંતિકધર્મ પણ એવા સંપૂર્ણ પુરુષ સિવાય કોણ પ્રવર્તાવી શકે ? ધર્મ એટલે શુદ્ધ અહિંસા અને શુદ્ધ બ્રહ્મચર્ય. આત્મા અને પરમાત્મા એ બે જ રહે એ જ સમ્યક્ જ્ઞાન. પ્રભુ સિવાય કોઈ સંકલ્પ નહિ તેનું નામ વૈરાય. અને પ્રભુમાં જ અખંડ રસબસતા તેનું નામ ભક્તિ. આવા ચારેય ગુણો યુક્ત એકાંતિક સત્પુરુષ થકી પોતાનું પૂર્ણત્વ સંપૂર્ણ પ્રગટાવી પોતે જ અખંડ કામ કરતા બને તે સંપૂર્ણ સ્વરૂપ સિવાય શક્ય જ નથી અને તેથી જ કહી શકાય કે ‘પ્રાણેશ એક સહજાનંદ !’

યુગે યુગે કોઈ નરસિંહ ને મીરાં પાક્યાં, કોક તુકારામ ને જ્ઞાનદેવ પાક્યાં પણ પ્રભુના જ સંબંધે જીવનમુક્ત અવસ્થામાં અખંડ રહી પ્રભુને જ પ્રાણ માનીને જીવન જીવનાર મુક્તોને અને દિવ્ય સમાજ જેમાણે સજ્યો એ સહુનાય પ્રાણેશ સહજાનંદને હુવે આપણે નિહાળીએ !

પ્રાણી પુણી,
જડબેળ વિનમ્ય મની

પરિમલ ૨

વિવેકનિધિ
એક
સહજાનંદ

અનુભવી આનંદમાં બ્રહ્મરસના ભોગી રે,
જીવનમુક્ત જોગિયા અંતર આરોગી રે... અનુભવી૦
જે શીખે જે સાંભળે ત્રિપુટીને તાને રે,
મનનું કૃત્ય મન લગી અસત્ય માને રે... અનુભવી૦
જ્યાંલગી જગ વિસ્તર્યો મૃગતૃષ્ણા પાણી રે,
તેમાં મોહ ન પામે મહામુનિ સ્વપ્નનું પ્રમાણી રે... અનુભવી૦
જે વે આ જક્ત છે તેને કોઈ ન જાણે રે,
મુક્તાનંદ કહે ગુરુમુખી તે સુખડાં માણે રે... અનુભવી૦

અનુભવીને આપદા અંતરથી ભાંગી રે,
અંતરજામી ઓળખ્યા ત્યાં લગની લાગી રે... અનુભવી૦
ઉરમી ને ત્રણ ઈષણા અહંતાને ત્યાગી રે,
જક્ત જીવન જોઈને ત્યાં બુદ્ધિ જાગી રે... અનુભવી૦
ચૌં લોક વૈકુંઠ લગી માયાની પાણી રે,
તેથી અનુભવી અળગા રહે ત્રય તાપ આગી રે... અનુભવી૦
અષ્ટસિદ્ધિ નવનિધિ તે નિર્માલ્ય ત્યાગી રે,
મુક્તાનંદ કહે ગુરુમુખી રહે રામરાગી રે... અનુભવી૦

અનુભવીને અંતરે રહે રામ વાસ રે,
જે બોલે જે સાંભળે દાદી પ્રકાશો રે... અનુભવી૦
જ્યાં જુએ ત્યાં રામજી બીજું ન ભાસે રે,
ભાત દેખી ભૂલે નહિ અનુભવ ઉજાસે રે... અનુભવી૦
કેસરી કેરા ગંધથી કરિ કોટિ ત્રાસે રે,
તેમ આત્માના ઉદ્ઘોતથી અજ્ઞાન નાસે રે... અનુભવી૦
હું ટલ્યે હરિ છૂંકડા તે ટળાય દાસે રે,
મુક્તાનંદ મહાસંતને પ્રભુ પ્રગટ પાસે રે... અનુભવી૦

વિવેકનિધિ એક સહજાનંદ

એક ભક્તકવિએ સાચું જ ગાયું છે કે :

‘દુઃખ ભરેલી દુનિયામાં, સુખ ક્યાંય જડતું નથી;
સુખિયા છીએ સંસારમાં, તે નજરે પડતું નથી...’

ધરતીના માનવીઓમાં કોને સુખી થવું નહિ હોય ? દુઃખ કોઈને ય ગમતું નથી. શાંતિ અને આનંદની શોધમાં સહુ છે.

પરંતુ કળિયુગે હવે માર્ગ મૂકી છે. અધોગતિ તરફ દુનિયા ધસી રહી છે. વિષય, વ્યસન અને વહેમમાં જગત ખુવાર થઈ ગયું છે. માનવીના જીવનમાંથી પવિત્ર, આસ્તિક કે ધાર્મિક સંસ્કારોએ વિદાય લઈ લીધી છે. પ્રેમ, મૈત્રી અને માનવતા જેવાં મૂલ્યવાન તત્ત્વો અથવા તો પ્રામાણિકતા અને વજાદારી જેવી ખાનદાન ભાવનાઓ હવે ક્યાંય દેખાતી નથી. માનવીની જીવનનૈયા સંસારસાગરમાં કોઈક ખરાબા સાથે અથડાઈને ક્યારે ભૂકા થઈ જશે તેની કલ્પના પણ કરી શકાય તેમ નથી. સૌના જીવનમાં અવ્યવસ્થા, અસ્થિરતા ને અનિશ્ચિતતા પૂર્ણપણે વ્યાપી ગયાં છે.

ઇન્દ્રિયો અને અંતઃકરણાના સીમાડાને પેદે પાર જોનાર પ્રભુ સહજાનંદ સ્વામીએ સંકલ્પ કર્યો કે, ‘સમાજને હું કાંઈ નહિ આપું તો સમાજ ખૂબ દુઃખી થઈ જશે. સંસ્કારહીન બની જશે.’ એટલે સમાજકલ્યાણની કોક એવી અદ્ભુત કલ્યાણમય ભાવનાથી પ્રભુએ માનવજાતિને વિવેકનિધિના સ્વરૂપસમી શિક્ષાપત્રી બક્ષિસ આપી. સંસારીઓના જીવનમાં કોઈ ઘક્કો ન લાગે, ભરતીઓટ ન આવે, જીવનનો પ્રવાહ સહજ અને સરળ રહે, જીવન દિનપ્રતિદિન પ્રગતિ તરફ આગળ વધી ધ્યેયલક્ષી બને અને પ્રભુ ભજવામાં ખૂબ સાનુકૂળતા રહે તે માટે મહારાજે આગમોલ દીવાદાંડીરૂપ શિક્ષાપત્રી સહુને બક્ષિસ આપી.

સાધકોના જીવનમાં કોઈ પણ પ્રકારે માયા પ્રવેશ જ ના પામે, સ્વભાવે યુક્ત વર્તાય નહિ, રાગનું પોષણ થાય નહિ ને કેવળ પ્રભુમય જીવન સહજતાથી જીવાય, ચૈતન્યના વિકાસક્રમમાં ઉસ્તાંરમતાં પ્રગતિને પંથે રહેવાય ને પ્રભુ

તરફ જ નજર રહે તે માટે ખારા સમુદ્રમાં સંજીવનીસ્વરૂપ, અમૃતકુંભસમી શિક્ષાપત્રીની અમૂલ્ય બેટ પ્રભુએ સૌને આપી. ભયંકર કળિયુગના આવી રહેલાં અમગંલ અંધાણ જોઈને આર્ધાષ્ટા સર્વજ્ઞ સહજાનંદ કરુણા કરીને માનવજીવનની સુરક્ષા કરવા માટે સુદર્શનચક સ્વરૂપે આ શિક્ષાપત્રી બક્ષિસ આપી છે.

પ્રભુએ માત્ર પોતાના આશ્રિત ભક્તોને માટે કે માત્ર સંપ્રદાય માટે જ નહિ, પરંતુ મનુષ્યમાત્રની વ્યવહારિક, શારીરિક, કૌઠુંબિક, સામાજિક, માનસિક, ધાર્મિક કે આધ્યાત્મિક પ્રગતિ માટે જીવનના રોજબરોજના આચાર, વ્યવહાર અને નીતિનિયમોની સ્પષ્ટ, સચોટ અને સર્વોત્તમ સમજ આપી, એક વિશિષ્ટ અને અનુપમ છતાંથે સર્વ પ્રકારના વિવેકથી પૂર્ણ એવી અદ્ભુત આચારસંહિતા એક અમૂલ્ય બેટ સ્વરૂપે આપી છે.

આ બહુમૂલ્ય પુસ્તિકામાં પ્રભુએ જીવનની પ્રત્યેક પરિસ્થિતિમાં સહેલાઈથી ને સમજપૂર્વક આચરણમાં મૂકી શકાય તેવા સામાન્યમાં સામાન્ય નિયમો દ્વારા પોતે જે પ્રકારનો વિવેક પોતાના આશ્રિતોને કે જગતના જીવોને સમજાવવા માગતા હતા તેનું સુંદર અને સ્પષ્ટ આલોખન કર્યું છે. સંસારના રથને મૃતપ્રાય અવસ્થામાં હુંકારી રહેલા માનવોને કલ્યાણના માર્ગે મંગલમય નવજીવન પ્રદાન કરતું આ સંજીવની ઔષધ પ્રભુએ ઉદાર દિલે દાનમાં દીવું છે. સહરાના અમાપ, અફાટ અને શુષ્ક મહારણ જેવા આ સંસારસાગરમાં ભટકતા અનેક જીવનયાત્રીઓને આ શિક્ષાપત્રી જાણે કે ‘કોઈ મીઠી મધુરી વીરડી ન હોય !’ તેમ સહજ જ ભાસે છે.

ધરતી પરના માનવીને સાચા અર્થમાં આલોક અને પરલોકમાં શાશ્વત સુખનો માર્ગ બતાવનાર આહાર, વ્યવહાર ને પ્રાયશ્રિતની સંપૂર્ણ સૂજ આપતી આટલી સંક્ષિપ્ત પુસ્તિકા કોઈ યુગપુરુષે કે અવતારે ક્યારેય મૂકી નથી. વિવેકનિધિ સહજાનંદનું આ સર્વ પ્રથમ મૂલ્યવાન પ્રદાન છે. ફક્ત બસો બાર શ્લોકોમાં માનવજીવનના દરેક ક્ષેત્રને સ્પર્શતા વિષયોનું મહાપ્રભુએ આમાં સુંદર તલસ્પર્શી માર્ગદર્શન આપ્યું છે. કાશીની જગપ્રસિદ્ધ હિંદુ વિશ્વવિદ્યાપીઠના બહુશ્રુત અને અભ્યાસી વિદ્વાન અધ્યાપકોએ પણ આ

વાતનો તો દિલથી સ્વીકાર કર્યો છે કે, ‘વેદની શુભિતિઓના સારરૂપ આ સંક્ષિપ્ત ગ્રંથરત્નમાં કોઈ અપૂર્ણતા રહી નથી.’

પ્રશ્ન એટલો જ ઉદ્ભબે છે કે, ‘આપણે ખરેખર સંસારમાં સુખિયા થવું છે કે નહીં ?’ આ તો બધાએ જ વિચારવાનું રહેશે. પ્રભુએ તો શિક્ષાપત્રી માટે બહુ સ્પષ્ટપણે જાણાવી દીધું છે કે, “આ અમારી વાણી એ જ અમારું સ્વરૂપ છે. માટે નિત્ય પ્રત્યે એ વાંચવી અને વિચારવી ને એ પ્રમાણે જ વર્તવું પણ પોતાના મનને જાણે તો ક્યારેય ન વર્તવું. અને જેને વાંચતાં ન આવડતું હોય તેણે તો શિક્ષાપત્રીનું શ્રવણ કરવું. ને કદાચ કોઈ વાંચી સંભળાવનાર પણ ન હોય તો પ્રેમથી તેનું પૂજન કરવું.”^૧

પ્રભુનો કહેવાનો આશય એ છે કે, “શિક્ષાપત્રી પ્રમાણે વર્તશો તો ધર્મ, અર્થ, કામ અને મોક્ષરૂપી ચારેય પુરુષાર્થ સહજ સુલભ બનશે. કોઈને નહિ કહેવું પડે કે હું દુઃખિયો છું. સહજ અવસ્થામાં બહુ પ્રેમથી તમે જીવી શકશો. પ્રભુના દિવ્ય સંબંધમાં રહેવા માટેની ઉજ્જવળ તક તમે તમારી જાતે જ ઊભી કરી શકશો.” આ માટે પ્રભુએ જ દયા કરીને શિક્ષાપત્રીમાં આપણાને સર્વ પ્રકારનો વિવેક શીખવાડ્યો છે. સામાન્ય લૌકિક કે સામાજિક જીવનમાંથી છેક સંપૂર્ણ આધ્યાત્મિક જીવનની સર્વોચ્ચ કક્ષા સુધી પળેપળે સંપૂર્ણ વિવેકદિષ્ટિનું હૂબદૂ દર્શન કરાવતી ને સર્વોપરી સૂર્જ આપતો આ પુસ્તિકા અત્યંત મહત્વની છે.

પોતાના સંબંધમાં આવેલા નાનામોટા, બાઈ-ભાઈ કે ગૃહી-ત્યાગી દરેક ભક્તોના જીવનમાં અત્યંત સામાન્ય જાગ્યાતા પ્રસંગોમાં પાગ વિવેકનિધિ શ્રીહરિ સર્વ પ્રકારના વિવેકની સૂર્જ આપવાનું ક્યારેય ચૂક્યા નથી. યોઽયપણે, યોઽય સમયે, પ્રસંગમાં ભાગ લેનાર કે તેના સાક્ષી બનનાર સર્વ જીવોને પોતે જ જાણે કે ગળથૂથીમાંથી આ વિવેકજ્ઞાનનું પ્રેમથી સિંચન કરવા અપાર પરિશ્રમ લીધો છે.

એક સમયે ગઢામાં પ્રેમઘેલાં જીવુબા અને લાડુબા ઉતાવળમાં

૧. શિક્ષાપત્રી, શલોક ૨૦૫, ૨૦૮ અને ૨૦૯

ઠાકોરજીનો થાળ કરતાં હતાં. બાજુમાં શાકભાજીનો કચરો પડ્યો હતો. ચારે તરફ બધું જ અસ્તવ્યસ્ત હતું. સાફસ્ક્રી કરી ન હતી. સ્વચ્છતાના અભાવે થોડુંક ગંધું દેખાતું હતું. મહારાજ ઠાકોરજીના થાળ વખતે જ ત્યાં પહોંચી ગયા અને જીવુબાને સૂચન કર્યું કે, “જીવુબા ! ઉકરડા ઉપર બેસાડીને ઠાકોરજીને ન જમાડાય.” આટલું બોલી પ્રભુ જતા રહ્યા. સામાન્ય જણાતા પ્રસંગે પણ પ્રભુએ કેવો વિવેક શીખવાડ્યો ! સ્વચ્છતા અને સુંદરતા તેમને કેવી ગમતી હશે !

આવો જ એક બીજો પ્રસંગ નિહાળીએ. વનવિચરણ દરમ્યાન પોતે જગત્તાથપુરીના પ્રસિદ્ધ મંદિરમાં પદ્ધાર્યા હતા. મંદિર તો વિશાળ અને ભવ્ય હતું જ પણ એનો પૂજારી આળસુ, પ્રમાણી અને ભાષ્યારી હતો. પ્રભુ એક માસ જગત્તાથપુરીના મંદિરમાં રહ્યા હતા. તેમનો ભક્તિભાવ અને તેમની મૂર્તિના આકર્ષણથી એ પૂજારી એટલો બધો ખુશ થઈ ગયો હતો કે તોણે પ્રભુને વિનંતી કરી કે, ‘હે દયાળુ ! આપ મંદિરના ગર્ભગૃહમાં પદ્ધારીને ઠાકોરજીની આરતી ન કરો ?’ ત્યારે શ્રીહરિએ માર્મિક ટકોર કરી કે, “તમે પૂજારી છો પણ પરિત્ર નથી. મંદિરનું ગર્ભગૃહ વિશાળ છે પણ સ્વચ્છ નથી. સિંહાસન પર મૂર્તિ સ્થાપી છે પણ તેમાં દેવનો વાસ નથી. જો તમારો ભક્તિભાવ નહિ હોય તો પ્રભુ કાંઈ અહીં નિવાસ કરવા નવરા નથી. માટે તમારે ગાફેલપણું છોડી, ખટકો રાખીને ભક્તિભાવથી સેવા કરવી હોય તો જ અમે મંદિરમાં આરતી ઉતારવાનો સંકલ્પ કરીએ. મહિન થયેલા આ વઞ્ચો અને વાધા બરાબર ઘોઈ નાખો. મૂર્તિઓને પણ વ્યવસ્થિત સ્નાન કરાવી ઊજળી બનાવો. મહિમાપૂર્વક સેવા કરવાનો દઢ સંકલ્પ કરશો તો જરૂરથી અમે કાલે આરતી ઉતારીશું.” આ પ્રસંગ તો સામાન્ય જણાય છે પણ મંદિરના પૂજારીની પાત્રતા કે ફરજ કેવી હોવી જોઈએ તેનું અનુપમ દર્શન પ્રભુ અહીં કરાવે છે.

શિક્ષાપત્રીમાં ક્યાં બેસીને દાતણ કરવું, ક્યાં થૂંકવું, ક્યાં લધુંકાએ જવું, ક્યાં શૌચવિધ કરવી વગેરે અત્યંત સામાન્ય જણાતા કિયાયોગોમાં પણ વિવેકની સુંદર સૂર્જ આપીને પ્રભુએ સહુને પશુમાંથી માનવ અને માનવમાંથી

મુક્ત બનવા માટે સુંદર માર્ગદર્શન આપ્યું છે.

ગઢામાં દાદા ખાચરના દરબારમાં શ્રીહરિએ પોતે સ્વહસ્તે ઉત્તરાદા ઓરડામાં શ્રીવાસુદેવનારાયણની મૂર્તિ પદ્મરાવી હતી. અને સર્વે સંતોને અને બાઈ-ભાઈ હરિભક્તોને તે સમયે સભામાં સંબોધતાં કદ્યું હતું, “આ બેચર ભણું છે, તેમને અમે આજે આ મૂર્તિની સેવામાં નીમીએ છીએ. દેવ જેવા પવિત્ર થઈને દેવની સેવા કરવી જોઈએ. તો જ મૂર્તિમાં પ્રતિષ્ઠિત થયેલા દેવનું દૈવત અખંડિત જળવાઈ રહે.” વળી પ્રભુએ આ પ્રસંગે સ્પષ્ટ નિર્દેશ કર્યો હતો કે આળસુ ને અધર્મી સેવકની સેવા દેવ કદાપિ ગ્રહણ કરતા જ નથી. મંદિરની સેવામાં આવેલું ધર્માદાનું ધન કે ધાન્ય પોતાની સ્વાર્થબુદ્ધિથી વાપરનારા કોઈારી, ભડાંરી કે પૂજારી, સદ્ગુરુ કે મહંત જરૂર અધોગતિના માર્ગ જશે, અને તે ભૂતયોનિને જ પામશે. ગ્રાણપ્રતિષ્ઠા થયેલ મૂર્તિમાં પ્રભુ પ્રત્યક્ષ હોય છે જ. તો પછી સેવકોએ ભક્તિભાવથી જ સેવાધર્મ અદા કરવો જોઈએ.

શ્રીજીના ભક્તો માટે સંપ્રદાયમાં એક પંક્તિ હંમેશાં ગવાય છે કે,

“પડી વસ્તુ કોઈની હાથ ન જાલે રાજ,
અક્ષરના વાસી વ્લાલો આવ્યા અવનિ પર...”

પ્રભુએ સૌ કોઈને આવો સુંદર વિવેક શીખવાડ્યો છે. કોઈની વસ્તુ મળે તો તે ધાર્ણીને પૂછ્યા વગર તો લેવી જ નહીં. માર્ગમાં ચાલતા મૌંઘામાં મૌંઘી વસ્તુ નજરે પડે તોપણ સ્પર્શ ન કરવો તેવી કડક શીખ શ્રીહરિએ પોતાના ભક્તોને આપી છે.

વડતાલના જોબનપગી લૂંટારુઓના સરદાર હતા. બહારવટું જ ઐડ્યું હતું. બીજાની મિલકત પચાવી પાડવી તે જ તેમનો વ્યવસાય હતો. પણ પ્રભુએ એ ગંધેડાની ગાય કરી, હાથમાં માળા આપી ખરેખરા સત્સંગી બનાવ્યા. સંજાયા ગામ તરફથી એક વખતે તેઓ વડતાલ આવતા હતા. તે વખતે રસ્તામાં એક ખેતરમાં ઉગેલા બાવળના ઝાડ પર તેમની નજર પડી. તેની લીલીછમ છડી જોઈને તેમના મનમાં થયું કે, આ દાતાણની

છડી તો મહારાજના ઉપયોગમાં આવે એવી છે. તેથી સહજ જ તે છડી કાપી અને વડતાલ જ્યાં શ્રીહરિ બિરાજતા હતા ત્યાં તેમની સેવામાં રહેલા મૂળજી બ્રહ્મચારીને આપી. પ્રભુ તે જોઈ ગયા ને તેમને પૂછ્યું, “જોબન, આ દાતાણની સોટી ક્યાંથી લાવ્યા ? બાવળિયો કોના ખેતરનો હતો ? રસ્તા પરનો હતો કે કોઈની માલિકીનો હતો ? ખેતરના ધાણીને પૂછ્યા વગર લાવ્યા છો કે પૂછીને ?” પ્રશ્નોની આવી ઝડી વરસતાં જ જોબન તો સ્તબ્ધ જ થઈ ગયા. પ્રભુએ તેમને કહ્યું, “જાઓ, દાતાણની સોટી જેની હોય તેને પાછી આપી આવો.”

બુદ્ધિજીવી સમાજને કદાચ આ પ્રસંગ વેવલાઈભર્યો લાગશે, પણ શ્રીહરિ તો પોતાના ભક્તોના જીવનમાં ક્યાંય અલ્પ છિદ્ર પણ ન રહી જાય તે માટે સતત સજાગ હતા. તેઓ નાની સરખી ભૂલ પણ જરાય ચલાવી લેવામાં રાણ ન હતા. આશ્રિતની અલ્પ ભૂલને સુધારી લેવા પણ ખૂબ ખટકો રાખતા ને રખાવતા. ‘છિદ્રેષુ અનર્થઃ બહુલીભવતિ’ (અર્થ : નાના છિદ્રમાંથી જ ભયંકર વિનાશનાં મંડાણ થયાં છે) તેની તો આજે સમાજમાં કોને ખબર નથી ?!

આવા વિવેકની દફ્તા અંગેનો બીજો પણ એક પ્રસંગ નિહાળવા જેવો છે. એક સમયે શ્રીજીમહારાજ સંઘ લઈને વડતાલ જઈ રહ્યા હતા. રસ્તામાં મહુદિયાપરા નામનું એક ગામ આવ્યું. ત્યાંના જાલમપગી નામના હરિભક્તે પોતાને ઘેર પધરામાણી કરવા વિનંતી કરી.

જાલમસંગ પણ એક લૂંટારો જ હતો. પારકાની સંપત્તિ પર તેની અખંડ નજર રહેતી. તેણે જીવનમાં લૂંટફાટ સિવાય કાંઈ જ કર્યું ન હતું. પ્રભુ તેના ઘરે પધાર્યા. જાલમસંગે પ્રભુનું પૂજન કરી સુંદર ભેટસોગાઢો મૂકી. કોઈનીયે મહોભતમાં ન ફસાય તેવા પ્રભુએ તરત કહી દીધું કે, “જાલમ ! આ ધન ક્યાંથી લાવ્યા ? ચોરીનો માલ અમને ન ખપે. આપણે હવે હરિભગત થયા. હવે ત્રિકાળમાંય આપણાથી ચોરી થાય જ નહીં.” પ્રભુના આ શબ્દોની જાલમને ચોટ લાગી. આંખમાં અશ્રુધારા વહી રહી. ખૂબ જ પરિતાપ થયો. પ્રભુના ચરણે બેસી ક્યારેય ચોરી ન કરવાની દઢ પ્રતિક્રિયા પણ લીધી.

ચોરી જ જેનું સર્વસ્વ હતું એવા જાલમપગીના જીવનમાં પ્રભુએ માનવતા પ્રગટાવી !

આવા વિવેકના સંદર્ભમાં ત્રીજો એક પ્રસંગ નિહાળીએ. શ્રીહરિ એક વાર બોટાદ પદ્ધાર્યા હતા. ત્યાંના જૈન કુટુંબના હૃરિભગત ભગા દોશી પ્રભુની પ્રભુતાથી અંજાયા હતા. પ્રભુનાં દર્શનની રાહ જોઈને જ બેઠા હતા. જ્યારે પ્રભુ બોટાદની ઘરતી પર પદ્ધાર્યા ત્યારે તેમને જમાડવાનો સંકલ્પ કર્યો હતો, પણ પોતાનાં કુટુંબીજનો સ્વામિનારાયણ સંપ્રદાયના કહૃર વિરોધી હતા. કોઈ પણ પ્રકારની સીધાસામગ્રી ઘેરથી મળે તેમ હતી જ નહીં. તેથી પોતાના પિતાશ્રીની જાણબહાર ચોરીછૂપીથી લાડુની રસોઈ માટે ઘઉં, ધી, સાકર વગેરે સામગ્રીની વ્યવસ્થા તેમણે કરી હતી. પ્રભુને વિનંતી કરી, ‘હે દયાળુ ! આપ મારી સેવા અંગીકાર કરો તો મારા આખાય કુટુંબનું રૂં થાય.’

અંતર્યામી અવતારીએ પૂછ્યું, “ભગા દોશી ! આ સીધાની વ્યવસ્થા કેવી રીતે કરી ?” ભગા દોશી સ્તબ્ધ થઈ ગયા. વિચારમાં પડી ગયા ને કહ્યું, ‘પ્રભુ ! આ વ્યવસ્થા તો ઘેર પૂછ્યા સિવાય કરી છે.’ પ્રભુએ તરત જ કહ્યું, “અમારા માટે તો આ સીધું ચોરીનું કહેવાય. અમે તમારી રસોઈ નહિ જમીએ.” ભગા દોશીએ કાકલૂદીભરી વિનંતી કરી, ‘દયાળુ ! આખાય કુટુંબનું રૂં થાય તે હેતુ માટે જ છે. તેથી જ સૌની જાણબહાર હું સીધું લાવ્યો છું. આપ ગ્રહણ નહિ કરો તો તે સૌનું રૂં ક્યારે થશે ?’ મહારાજે ભગા દોશીને આશ્ચર્ય જ કરી દીધી, “સીધું લઈને ઘેર જાવ. બા-બાપુજીને વાત કરો; તેમની ઈચ્છા થાય તો જ લાવજો. નહિ તો આવું સીધું અમને ખપશે નહીં.” નિરાશ થઈને ભગા દોશી ઘેર ગયા. અશ્રુભરી આંખે બા-બાપુજીને મહાપ્રભુએ કરેલ સર્વે વાત કરી. ભાઈચંદ શોઠ તરત જ દીકરાનું દુઃખ સમજૂ ગયા. અને સાથોસાથ ભગવાને સામેથી આવેલું સીધું પણ પાછું મોકલ્યું તે જાણી પ્રભુનો અદ્ભુત વિવેક જોઈને આનંદમાં આવી ગયા. અભાવની ગાંઢ ઓગળી ગઈ ! પ્રભુની નિઃસ્પૃહી વૃત્તિ અને વિવેકદૃષ્ટિથી અત્યંત પ્રભાવિત થયા. પ્રભુ તરફ પ્રીતિ જાગ્રત થઈ. ભાઈચંદ શોઠ દીકરાને કહ્યું, ‘ચાલ ભગા, સીધાંનો જે જે સામાન જોઈએ તે લઈ લો, મારા હાથે જ

હું પ્રભુને આપીશા.'

બાપુજીનું આવું એકાએક પરિવર્તન જોઈને ભગા દોશી તો આનંદમાં આવી ગયા. ભાઈચંદ શેઠ પ્રભુનાં દર્શન કરવા પદ્ધાર્યા. આંખમાં હૃષિશ્રુસહ ગદ્ઘગદ્ઘ થઈ બે હાથ જોડી બોલી ઉઠ્યા, 'હે દ્યાળુ ! આપનું વિવેકી અને નિઃસ્પૃહી જીવન જોઈ મારું હૃદય જાણે કે હર્ષથી ઉભરાઈ રહ્યું છે. આવા કળિકાળમાં મારા દીકરાને આવી સુંદર સૂર્ય કોણ આપે ? આપની અને આપના સંતોની ભાવના કેવી ! હે મહારાજ ! હવે ભગાની જેમ મને પણ આપના શરણે સ્વીકારજો.' આમ પ્રભુની અદ્ભુત વિવેકદિષ્ટ અને વ્યવહારકુશળતાના ફળસ્વરૂપે ભાઈચંદ શેઠના હૈયામાં પ્રભુનો ગુણ વસ્યો. મહારાજે આ પ્રસંગ દ્વારા નાનામાં નાની કિયા કરવામાં પણ કેવા સજાગ રહેવું જોઈએ તેની સરસ સમજ આપણાને સૌને આપી.

શિક્ષાપત્રીમાં તેત્રીસમા શ્લોકમાં મહારાજે જણાવ્યું છે :

અદ્વારેણ ન નિર્ગમ્ય પ્રવેષ્ટ્વં ન તેન ચ ।

સ્થાને સસ્વામિકે વાસઃ કાર્યોऽપૃષ્ટવા ન તત્પતિમ् ॥

અર્થ : ચોર માર્ગે કરીને પેસવું નહિ અને નિસરવું નહીં. અને જે સ્થાનક ધણિયાતું હોય તે સ્થાનકને વિષે તેના ધણીને પૂછ્યા વિના ઉતારો ન કરવો.

આ શ્લોક તદ્દન સામાન્ય દેખાય છે, પણ પોતાના આશ્રિત મુક્તોને આમાં પ્રભુએ કોઈક આગવી સૂર્ય આપી છે. ખરેખરો એકાંતિક ભક્ત હોય તે તો પ્રભુના અલ્ય વચ્ચનમાં ફેર પે તોપણ મહત્ત્વ વચ્ચનમાં ફેર પડ્યા જેટલું જ દર્દ પોતાના દિલમાં અનુભવે અને તે જ તેની પ્રભુ પ્રત્યેની સર્વોપરી ભક્તિ કહેવાય. એ જ ખરેખરો ખપવાળો સેવક કહેવાય અને જીવનમાં એ જ વહેલી તક ધન્યતાને પામે.

એક વખત બરવાળા ગામની ભાગોળેથી પ્રભુ પસાર થઈ રહ્યા હતા. ત્યાંના બે ભાઈઓમાં નાનો ભાઈ સત્સંગી હતો. એ ભાઈ ગામની ભાગોળે આવેલા ખેતરમાં હળ ફેરવતો હતો. મહારાજનાં દર્શન થયાં એટલે એણે

તરત જ વિનંતી કરી, “પ્રભુ ! મારે ઘેર પધારો. પ્રસાદ લઈને જજો.” શ્રીહરિએ વિનંતી સ્વીકારી અને સંતમંડળી સાથે ઘેર આવ્યા. પણ નાના ભાઈને ત્યાં નીચે બેસવાને બદલે સંતો સહુનોય સ્વધર્મ બરોબર સચવાય તે માટે મોટા ભાઈ જ્યાં રહેતા હતા ત્યાં ઉપરના મેડે બેઠા. અને પાણી પીવાની જ્યાં સૌ શરૂઆત કરતા હતા, ત્યાં જ મોટા ભાઈ આવી પહોંચ્યા. તેમણે તો આવતાંની સાથે જ પ્રભુને ઠપકાર્યા, ‘હું કાંઈ તમારો સત્સંગી નથી, આ ઘર તમારું નથી, તમે હમણાં જ આ ઘરમાંથી બહાર ચાલ્યા જાઓ.’ આ સાંભળી સૌ આશ્રયમાં રૂભી ગયા. પ્રભુએ એ જ પળે સર્વે પરમહંસોને કહું, “આપણે લખેલ શિક્ષાપત્રીનું આપણે જ પાલન ન કરીએ તો દુઃખી જ થઈએ ને ! સૌ પ્રેમથી બહાર નીકળી જાઓ.” પછીથી પ્રભુએ સૌને સરસ મીઠી ટકોર કરી, “હે પરમહંસો ! શિક્ષાપત્રી પ્રમાણે વ્યવહારકુશળ થશો તો તમારું ખૂબ શોભશો. તમારું વર્તન જ બીજાને ઉપદેશરૂપ બનશો.” પ્રભુએ ઊભા કરેલા આ પ્રસંગની પાછળ ભાવના એટલી જ હતી કે પોતાના સૌ સેવકોને જીવનમાં સર્વ કક્ષાએ સંપૂર્ણ બનાવવા ક્યારેય કોઈ નાની સરખી ક્ષતિ પણ વર્તનને દૂષિત કરી વિધન ન લાવે તેવી સચોટ તાલીમ મહારાજ સૌને આપવા માગતા હતા.

હળાહળ કળિયુગમાં જીવનની પ્રત્યેક કાણ મીઠાશભરી ને પ્રભુમય બને તે માટે શિક્ષાપત્રીમાં પ્રભુએ સામાન્યમાં સામાન્ય અને સૂક્ષ્મમાં સૂક્ષ્મ વિવેક પણ દેખાડ્યો છે. પોતે શિક્ષાપત્રીમાં લઘ્યું છે કે, “શાસ્ત્રધારી, શાસ્ત્રધારી અને સત્તાધારી ત્રણેયની ખૂબ જ વિવેકપૂર્વક મર્યાદા રાખવી.” શાસ્ત્રધારી એટલે પોલીસ કે લશ્કરનો માણસ અગર બહારવટિયો કે ડાકુ; શાસ્ત્રધારી એટલે કોઈ વિદ્વાન પંડિત; અને સત્તાધારી એટલે ગામના કોઈ પ્રતિષ્ઠિત વીલ અથવા તો આ લોકના કોઈ મોટા માણસ. તે ત્રણેયની મર્યાદા ખૂબ જાળવવી જેથી જીવનની રહેણીકરણીમાં કદાપિ કોઈ ભરતીઓટ આવે જ નહિ અને શાંતિથી પ્રભુસેવા અને ભજનભક્તિ થયા જ કરે. શિક્ષાપત્રીના શ્લોક ૩૫, ૩૭ અને ૬૮માં આ અંગે પ્રભુએ સ્પષ્ટ વિવેકનું દર્શન કરાવ્યું છે અને ભક્તિભાવનું પણ દર્શન કરાવ્યું છે. શ્રીહરિએ શ્લોક ૩૭ની પ્રથમ

પંક્તિમાં કહ્યું છે કે,

ગુરુદેવનૃપેક્ષાર્� ન ગમ્ય રિક્તપણિભિ: ।

અર્થ : ગુરુ, દેવ અને રાજા એ ત્રણેનાં દર્શનને અર્થે જ્યારે જવું ત્યારે ખાલી હાથે ન જવું.

વળી શિક્ષાપત્રીના ઉપમા શ્લોકમાં સ્પષ્ટ નિર્દેશ કર્યો છે કે,

અપમાનો ન કર્તવ્યો ગુરૂણાં ચ વરીયસામ् ।

લોકે પ્રતિષ્ઠિતાનાં ચ વિદુષાં શસ્ત્રધારિણામ् ॥

અર્થ : ગુરુનું અપમાન ન કરવું તથા જે અતિશય શ્રેષ્ઠ મનુષ્ય હોય તથા લોકમાં જે પ્રતિષ્ઠિત મનુષ્ય હોય તથા જે વિદ્વાન મનુષ્ય હોય તથા જે શસ્ત્રધારી મનુષ્ય હોય તે સર્વેનું અપમાન ન કરવું.

વળી શ્લોક દિનમાં સર્વ કોઈએ આચરણમાં મૂકવા યોગ્ય સૌજન્યપૂર્ણ, વિવેકપૂર્ણ દાસ્તિનું સ્પષ્ટીકરણ કરતાં કહ્યું છે કે, “વિનયયુક્ત એવા જે અમારા આશ્રિત સત્તસંગી તેમણે ગુરુ, રાજા, અતિ વૃદ્ધ, ત્યાગી, વિદ્વાન અને તપસ્વી એ છ જાણા આવે ત્યારે સન્મુખ ઊઠવું, આસન આપવું તથા તેમને મધુર વચ્ચે બોલાવવા ઈત્યાદિક કિયાઓએ કરીને એમનું સન્માન કરવું.”

પ્રભુ પણ વડીલ સદ્ગુરુ મુક્તાનંદ સ્વામીની ભર્યાદા ખૂબ જ રાખતા. દરરોજ સવારે દર્શન કરવા તેઓશ્રીના આસને જતા. મુક્તાનંદ સ્વામી સંપ્રદાયમાં વાત્સલ્યભરી મા સમાન સાધુ હતા. સંપૂર્ણ સાધુતાવાળા હતા. પ્રભુએ બધાને જ આજ્ઞા કરી હતી કે, “સૌ પરમહંસોએ સવારના મુક્તાનંદ સ્વામીના આસને દર્શને જવું અને પછી જ સભામાં આવવું.”

સેવક જો વડીલ મુક્તોની ભર્યાદા રાખતાં શીખે તો તેના જીવનમાં સહેજે જ સુહૃદભાવ વધતો જાય. વડીલોની દાસ્તિ આપણા તરફ રહે ને આત્મીયતાના દાવે ઉઠાવ લેવાય. રસબસતા વધતા સુખદુઃખના ભાગીદાર થવાય ને તેથી એકાંતિકધર્મ બહુ સહજ અને સુગમ બને.

સદ્. સચ્ચિદાનંદ સ્વામી એક વખત ઉતાવળમાં બોલી ઊક્યા કે,

‘ગોપાળિયું જ્ઞાન ન સાંભળવું.’ દાદા ખાચરના દરબારમાં રહેતા સહુ મુક્તોને આ વિચિત્ર શબ્દોની અવળી અસર થઈ. એ સૌના મનમાં સમર્થ ગુરુ ગોપાળાનંદ સ્વામી માટે કોઈ છૂપો આણગમો ને ઉપેક્ષા પ્રગટી ગયાં અને આખાયે દરબારગઢમાં ગોપાળાનંદ સ્વામી માટે કોઈ મીઠાશાભર્યું વાતાવરણ ન રહ્યું, અને એ મુક્તો તેમની અપરંપાર મહિમાની વાતોનો લાભ લઈ શક્યા નહીં. જ્યારે પ્રભુએ આ જાણ્યું ત્યારે સહુને ખૂબ ઠપકો આપ્યો, સચોટ સૂજ પણ આપી અને બહુ સ્પષ્ટપણે સૌને આદેશ આપ્યો કે, “ગોપાળાનંદ સ્વામીની આજ્ઞામાં તો સૌએ રહેવાનું છે. આવા વડીલ સંતની જો ઉપેક્ષા થાય તો જે કંઈ કર્યું-કારવ્યું હોય તે બધું જ ધૂળમાં મળી જાય.”

ગુરુહરિ યોગીજી મહારાજે ધરતી પર આવીને કેવું સુંદર દર્શન કરાવ્યું ! વાણીમાં મીઠાશ, દણિમાં દિવ્યતા અને ભક્તિસાભર હૈયું - આ ત્રિવેણી સંગમનો પ્રવાહ બાપાના જીવનમાં એકધાર્યો વધ્યા જ કર્યો છે. બાપાની વાણીમાં નર્યું અમૃત જ વરસતું હતું. નાના કે મોટા દરેકની સાથે તે સહજ જ રસબસ થઈ જતા. દણિ દ્વારા નરી દિવ્યતા જ પ્રસરતી હતી. સૌની સાથે એકધાર્યો ને એકસરખો પ્રેમ બાપાના જીવનમાં સહજ હતો. સૌને લાગતું કે, ‘સ્વામી મારા છે.’ સહુનાય હૈયાં જાણે એકી અવાજે બોલી ઊઠતાં કે, ‘જોગી તે જોગી !’ જેવી તેઓ ઠાકોરજીની સેવા કરતા તેવા ને તેવા જ ભાવથી મુક્તોની પણ સેવા કરતા. જેવા તેઓ ઠાકોરજીમાં ઓતપ્રોત થતા તેવા જ સૌ મુક્તોમાં પણ ઓતપ્રોત થઈ જતા. તેમના અતંરમાં કે તેમની અમીભરી આંખડીમાં સર્વત્ર એકમાત્ર સહજાનંદ પ્રભુ કે શાસ્ત્રીજી મહારાજ સિવાય બીજો કોઈ આકાર જ ન હતો. આવા પ્રભુસ્વરૂપ બાપાએ આપણને શું નથી આપ્યું ?

એક વખત વડોદરાના સ્ટેશન પર યુવકો સૌરાષ્ટ્ર એકસપ્રેસમાંથી સામાન ઉતારી રહ્યા હતા. સામાન વધુ હોવાને કારણે પોલીસોએ રક્જક શરૂ કરી ને વાતાવરણ ગરમ થઈ ગયું. બાપાને આ મામલાની ખબર પડી કે તરત જ હાથમાં બંટાગોળીની પ્રસાદીના ચાર-પાંચ પડીકાં લઈને પોતે નીચે ઊતર્યા. આનંદવિભોર હૈયે હસતાં હસતાં ટોળામાં આવીને ઊભા

રહીને એકદમ મહિમાથી મધુરવચન બોલવા માંડ્યા કે, “પોલીસબાપા ! પોલીસબાપા ! લ્યો આ અમારો પ્રસાદ ! અમે તો અટલાદરા મંદિરમાં રહીએ છીએ. તમે સૌ પણ ત્યાં આવજો. આ અમારો પ્રસાદ છે તે તમે જમો અને સૌને જમાડજો. અમે તો ઠકોરજીના છીએ. તમારે પણ ઠકોરજીની સેવા કરવી જોઈએ.” એમ કહી બાપા આવી રીતે વાતચીતમાં આઈ-દસ વખત ‘પોલીસબાપા, પોલીસબાપા’ એ શબ્દો પ્રેમથી બોલ્યા એટલામાં જ આખો મામલો શાંત પડી ગયો. વાતાવરણ પણ હળવું થઈ ગયું. સહુને ખૂબ આનંદ થયો. બે મિનિટમાં તો બધા રાજુ રાજુ થઈ ગયા.

આપણે વિચાર કરીએ તો જણાશે કે આપણું તત્ત્વ કે વલણ યોગીબાપાથી તદન અવળું જ હોય છે. આવા પ્રસંગે આપણે સૌ તો ‘પટલ’ થઈ જઈએ ને પોલીસ માટે બબડાટ કરતાં સહજ જ બોલી ઊઠીએ કે, ‘એ વળી શું સમજે ? હું જોઈ લઈશ. એ શું કરી લેશો ? એવા તો કેટલાય મફતિયા આવે. હું કંઈ થોડો કમ છું ?’ આવા અનંત પ્રકારના વૈખરીવાણીના કુત્સિત શબ્દો ને ઢોઢ-ડહાપણની ભાવનાવાળું આપણું જીવન વિવેકની પૂર્ણાહૃતિ કરી નાખે છે. સત્સંગમાં ને વ્યવહારમાં પણ આથી જ અવરોધો ઊભા થતા હોય છે. અનંત પ્રકારના વિક્ષેપ આવે છે, સુહંદભાવ રહેતો નથી ને પરિણામે પ્રભુની મીઠાશ માણી શકતી નથી.

આપણી વાણીમાં કોઈ પણ પ્રકારનો દોષ ન રહી જાય તે માટે શ્રીહરિએ શિક્ષાપત્રીના ત્રણ-ચાર શ્લોકોમાં સુંદર સમજણ આપી છે. વીસમા શ્લોકમાં કહ્યું છે કે, ‘પોતાના સ્વાર્થની સિદ્ધિને અર્થે પણ કોઈને વિષે મિથ્યા અપવાદ આરોપણ ન કરવો અને કોઈને ગાળ તો ક્યારેય ન હેવી.’

વળી એકવીસમાં શ્લોકમાં કહ્યું છે કે, ‘દેવતા, તીર્થ, બ્રાહ્મણ, પતિવ્રતા, સાધુ અને વેદ એમની નિંદા ક્યારે પણ ન કરવી અને સાંભળવી.’ આપણે જોઈએ છીએ કે, વિના કારણે પોતાની ભૂલનો દોષ બીજા ઉપર ઢોળી દેવો, સહનશીલતા ન હોય એટલે ગુસ્સે થઈ બીજાને અપશબ્દો કહેવા, પારકાની નિંદા કરવી અને સાંભળવી ને તેમાં જ મગ્રા રહેવુંએ કમતાકાત માનવીઓનો સહજ સ્વભાવ હોય છે.

એક વખત પ્રભુ જ્યારે ગઢડમાં બિરાજમાન હતા ત્યારે દાદા ખાચરના દીકરાએ તેમના અંગ્રે બચ્ચું ભર્યું. આ જોઈ બહેનોએ વેગમાં આવીને ગમે તેમ બોલવા માંડ્યં. ત્યારે શ્રીહિન્દુ તરત જ બોલી ઊક્યા કે, “એ મારો છે તો મને જ બચ્ચું ભરે ને ? પણ તમે કડવી વાણીથી કોઈને બચ્ચું ભરશો નહીં.” આ સાંભળીને સૌ વડીલો તો આભા જ બની ગયા. નાના સરખા પ્રસંગે પણ મહારાજે કેવા સુંદર વિવેકનો ઘ્યાલ સૌને આપ્યો ! મહારાજ કે ગુણાતીત પુરુષો જો આ પ્રમાણે મર્યાદા રાખીને વર્તતા હોય તો એ રીતે વર્તવાની આપણી તો સહજ ફરજ બને જ છે. ગુણાતીત પુરુષોના જીવનમાં શિક્ષાપત્રીનાં રહસ્યો ક્ષાણે ક્ષાણે વણાયેલાં હોય જ છે. એ માર્ગને આપણે કદાપિ ભૂલીએ નહિ એ સમજવું ખૂબ જ જરૂરી છે.

પ્રભુ એક બીજો સુંદર વિવેક શીખવાડે છે. શિક્ષાપત્રીના છબ્બીસમા શ્લોકમાં મહારાજે લખ્યું છે, “જે સત્ય વચન બોલવાથી પોતાનો દ્રોહ તથા પારકાનો દ્રોહ થાય એવું સત્ય વચન ક્યારેય ન બોલવું.” ‘સત્યમેવ જયતે’નો આદર્શ એ સાત્ત્વિક વિવેક જરૂર છે; પણ અહીં શ્રીજમહારાજ સૌને એક આધ્યાત્મિક વિવેક શીખવાડવા માંગે છે. ધારો કે એક કસાઈ તમને રસ્તામાં પૂછે, ‘અહીંયા થઈને ગાય ગઈ ?’ ગાય ત્યાંથી પસાર થઈ હોય તોપણ એમ જ કહેવું જોઈએ કે, ‘ગાય તો અહીંથી ગઈ જ નથી.’ એ જ રીતે એવાં કોઈક સત્ય વચન બોલવાથી જીવપ્રાણીમાત્રની હાનિ થતી લાગતી હોય તો તે સત્ય વચન ક્યારેય બોલવું નહીં. એ જ રીતે ભગવત્સ્વરૂપ સંતની પ્રસંગતાર્થે પણ એમના વચને ખોટું બોલવું પડે એમ લાગતું હોય તો ત્યાં પોતાનો આદર્શ તરછોડી એમના વચને વર્તવું એ જ આત્માનો ધર્મ બની રહે છે. હા, પોતાની કોઈ વૃત્તિ કે સ્વાર્થના પોષણને અર્થે આવી રીતે કદાપિ અસત્ય વચન બોલાય જ નહીં. પણ પરમ સત્યસ્વરૂપ ભગવાન ને એના ભક્તોના પક્ષને અર્થે બે શાખા કદાચ આધાપાદા બોલાય તોય એ સત્ય જ છે - એ સૂક્ષ્મ વિવેક ભગવાને અહીં શીખવાડ્યો છે. આ છે સૂક્ષ્મ ભક્તિ ! આ છે નિર્ગુણ ભક્તિ ! આ છે ભીડાભક્તિ ! આ છે પરાભક્તિ ! પણ જે આ માર્ગ ચાલશે તેને જ આ વિવેકનો ઘ્યાલ આવશે.

અમેઝોન નદી જેવો કળિયુગનો પ્રચંડ પ્રવાહ સૌનેય વિવેકહીનતામાં બેંચી જવાનો છે તેવી પ્રભુને તો ખબર હતી જ. પ્રભુને તે પણ ખબર હતી કે માનવી કઈ અધમ કક્ષાએ નીચે ઉત્તરીને વર્તશે તેની તેને પોતાનેય ખબર નહિ પડે, એટલે જ શિક્ષાપત્રીમાં બધો જ વિવેક શીખવાડચો છે. આ અંગે આગણ જણાવતાં શ્રીહરિ લખે છે કે, ‘સત્સંગીએ ગાળ કે અપશષ્ટ ક્યારેય બોલવા જ નહીં. કોઈની ગુહ્યવાર્તા કદાપિ કરવી નહિ અને ગ્રામ્યવાર્તા પણ ક્યારેય કરવી જ નહીં.’ યોગીબાપાનો ‘વાણી અમૃતથી ભરી મધુસમી...’ એ શ્લોક ગાયા જ કરીએ, ઘૂંઠ્યા જ કરીએ, વાગોળ્યા જ કરીએ તો ખાટી જઈએ. બાપા વર્ષો સુધી સારધાર એવું જીવ્યા તો આપણે શું એ વાગોળી પણ નહિ શકીએ ? જગતની કંઈક સંસ્કૃતિઓનાં અધઃપતન માનવીની વાણીમાં મીઠાશ અને વિનાન્ત્રતા નહિ હોવાને કારણે થયાં છે. સમાજમાં કે કુટુંબમાં અને સત્સંગમાં પણ સુહંદભાવનું વાતાવરણ જામતું નથી, તેનું કારણ દૂષિત વાણી જ છે. એટલે જ પ્રભુએ ભાર દીધો છે કે ગાળ પણ ક્યારેય ન બોલવી. જેની વાણીમાં મીઠાશ ન હોય એ હરિભગતનું પાત્ર છીછરું કહેવાય, દિલ જડ કહેવાય, પ્રકૃતિ નાદાન કહેવાય, એ એની બાળકબુદ્ધિ જ કહેવાય, મહિમાની કચાશ કહેવાય. માટે જો મોટાપુરુષ તરફ નજર દુશે અને ગુણ ગાયા કરીશું તો રાંકભાવ ને વિનાન્ત્રતા આવ્યા સિવાય રહેશે નહિ; કારણ તેઓ જ બુદ્ધિયોગ આપી દે છે.

વર્ષો પહેલાં ઈસુ પ્રિસ્ત એક વાક્ય બોલી ગયા કે, ‘જ્યાંથી નિર્મળ નીર વહેતું હોય ત્યાં જ નહાવા જવું.’ એ સાંભળી તેમના એક શિષ્ય પિટરે પૂછ્યું, ‘પ્રભુ ! આપ શું કહેવા માગો છો ?’ ત્યારે તેમણે ચોખવટ કરી કે, ‘જેના અંતરમાંથી નિર્મળ સુરસરિતાઓ વહેતી હોય તેવા સંતને રાજ કરવા માટે બધો જ પ્રયત્ન કરજો. તેવા સંતને ચરણે જ તન, મન અને ધન મૂકજો. તો પવિત્ર થતાં વાર નહિ લાગે.’ પયગંબર પણ કહી ગયા છે કે પ્રભુની વસ્તુ પ્રભુનાં ચરણે ન ધરે તે કાફર કહેવાય. પ્રભુના ચરણે દેહ ધરીએ તો તે પવિત્ર થાય. ધન ધરીએ તો તે પવિત્ર થાય, મન ધરીએ તો તે પણ પવિત્ર થાય. શ્રીરામકૃષ્ણ પરમહંસ પણ નાગ મહાશયને કહેતા કે, ‘પહેલાં દેવનું કરવું

તે પછી દેહનું કરવું.’ વળી તેમના સંબંધમાં આવનાર સર્વે ગૃહસ્થોને આ જ વાત કરતા કે, ‘પહેલાં દેવનું ધન જો અલગ રાખશો તો તમારી લક્ષ્મી શુદ્ધ થશો, પવિત્ર બનશો.’ એની એ જ વાત મહર્ષિ અરવિંદ બીજી રીતે કહેતા કે, ‘પાપી લક્ષ્મી તો સંતના ચરણે જ પવિત્ર થાય. અને પ્રભુનો સંબંધ સંતના ચરણે રહેવાથી જ દઠ થાય.’

સારંગપુરના સાતમા વચનામૃતમાં મહારાજ લખે છે કે, “નૈમિષારાયુધ ક્ષેત્ર જ્યાં હોય ત્યાં પ્રત, દાન, યજ્ઞ, તપ વગેરે સર્વે સાધન કરવાં તો દિનદિન પ્રત્યે વૃદ્ધિ પમાય.” આ વાત ભાગવતના પાને પણ આલેખેલી છે. નૈમિષારાયુધ ક્ષેત્ર એટલે જેનાં દશ ઇન્દ્રિયો અને ચારેય અંતઃકરણ પ્રભુમય વર્તે એવા પરમ ભાગવત સંત, તેને નૈમિષારાયુધ ક્ષેત્ર સમાન કહેવાય. તેના સાત્ત્વિદ્યમાં કે તેની પ્રસત્તાને અર્થે જેટલું કાઈ કરીએ તેનાથી અનંતગણું ફળ આપણાને આપવા પ્રભુ બંધાયેલા છે.

આના સમર્થનમાં પ્રભુએ શિક્ષાપત્રીમાં બહુ વિવેકપૂર્ણ વાત લખી કે, “ગૃહસ્થમાત્ર તેની આવકનો દસમો કે વીસમો ભાગ ઠકોરજીને અર્થે કાઢે.” અર્થાત્ જેના દેશકાળ સારા હોય તે દસમો ભાગ કાઢે અને જેના દેશકાળ ખરાબ હોય તે વીસમો ભાગ કાઢે. બ્રહ્મસ્વરૂપ શાસ્ત્રીજી મહારાજ કહેતા કે, “દસમો અને વીસમો ભાગ કાઢનાર સેવકનું પ્રારબ્ધ પ્રભુ માથે લઈ લેશે. તેને હાઈકોર્ટ અને હોસ્પિટલમાં જવું નહિ પડે.” પ્રભુએ તેથી પણ આગળ વધીને લોયાના ત્રીજામાં કહ્યું કે, “ભગવાન ને ભગવાનના ભક્તને અર્થે શું ન થાય ?” તો એવું જીવન જીવવાનો સરસ મોકો મળ્યો છે. પ્રભુ અને પ્રભુના સંબંધવાળા સંતો પૃથ્વી પર વિચરે છે. કથીરને સાટે સોનું આપવાનો ને દ્રૌપાણીના બદલામાં ચૈતન્યનો વેપાર કરવાનો પ્રભુએ સંકલ્પ કર્યો છે. તો હવે આ મંગલકારી તકને જવા દેવી નથી.

ચિદાકાશની ચિન્મય ભૂમિકામાં જ અલમસ્ત રહેનાર એવા સનાતન સ્વરૂપને આપણે શું આપીશું ? પ્રકૃતિની અંદર મહાલતો ક્ષુદ્ર જીવત્મા, પ્રકૃતિનું તત્ત્વ પ્રભુચરણે ઘરીને પ્રકૃતિપુરુષથી પર એવા પુરુષોત્તમનારાયણને કેવી રીતે રાજી કરી શકશો ? પ્રકૃતિનું દ્રવ્ય મળવત્ત છે, એંઠવત્ત છે, નાશવંત

છે. તે તત્ત્વોથી પ્રભુ કદી રાજુ થાય એમ નથી. તોય પ્રભુ કેવા દ્યાળું કે આપણી ઊપરનો દસમો-વીસમો ભાગ દિલથી આપીએ તો રાજુ થઈ જાય. આપણું ગ્રારબ્ધ માથે લઈને ભવબંધનમાંથી છોડાવે અને સાથોસાથ આપણા કુટુંબ પર આગવો અધિકાર રાખે, સમગ્ર કુટુંબ પ્રભુમય બનાવી હે, સહુનું જીવન ધન્ય બનાવી હે, પ્રભુ સહુનેય પોતાના ઘામના વાસી બનાવી હે, કાયમી સુખિયા બનાવે... કેટલો અદ્ભુત લાભ ! મફતમાં જ ખજાનો લૂંટવાનો લહાવો આપણે રખે ચૂકીએ !

બ્રહ્મસ્વરૂપ શાસ્ત્રીજી મહારાજના સમયમાં ગાના ગામના એક ભાઈનો હાથ કોઈ કારણસર સહવા લાયો. ઘણા ડૉક્ટરોને બતાવ્યું પણ કોઈ ઈલાજ થયો નહિં, રાહત થઈ નહીંં. દિવસે દિવસે સરો વધવા માંયો. તે ભાઈ આશીર્વાદ લેવા માટે શાસ્ત્રીજી મહારાજ પાસે આવ્યા. ડૉક્ટરોએ તો સ્પષ્ટ કહ્યું જ હતું કે કોઈ પણ ભોગે હાથ કાપવો જ પડશે.

શાસ્ત્રીજી મહારાજ તો રાજાધિરાજ સમાટ જેવા સ્વતંત્ર પુરુષ હતા. સહજ આશીર્વાદ આપતાં કહી દીધું કે, “ઠાકોરજીનો દસમો ભાગ કાઢીને ગોંડલ મંદિરનું સિંહાસન બનાવી આપો. મહારાજ રાજ થશો. હાથે સારું થઈ જશો. કપાવવો નહિં પડે.” પેલા ભાઈ આશર્યર્યકિત થઈને બોલી ઊઠ્યા, ‘સ્વામિ ! આટલી બધી સેવા કેવી રીતે થાય ?’ શાસ્ત્રીજી મહારાજે માર્મિક ટકોર કરી કે, “દસ વરસથી તમારી આ વ્યાધિ છે તો શું મહારાજને દસમો ભાગ આપણે આપવો ન જોઈએ ? અમારે બીજું કાંઈ નથી જોઈતું.” પછી શાસ્ત્રીજી મહારાજે તે હરિભગતને કહ્યું કે, “શિક્ષાપત્રી પ્રમાણે જે સેવા કરે તેને હાઈકોર્ટ કે દવાખાનાના પગથિયાં ચઢવાં પડે નહીંં.” સ્વામીના આશીર્વાદ પ્રમાણે ધીરે ધીરે તે ભાઈનો હાથ સારો થઈ ગયો. પણ જીવ કૃતધ્ની અને સ્વાર્થી જ હોય છે. ક્ષુદ્ર વૃત્તિવાળો ને અજ્ઞાનવશ તે ચૈતન્ય પ્રભુએ આપેલું ધન પ્રેમથી પ્રભુને પાછું ન આપી શક્યો. શાસ્ત્રીજી મહારાજને તો તેની ખૂબ રક્ષા કરવી હતી. પણ તે સેવકે પોતાની જ અવળાઈને કારણે તેની ને તેના કુટુંબની રક્ષા થવા દીધી નહીંં. સુખના દિવસો શરૂ થયા પછી તો પ્રભુ ક્યાંથી સાંભરે ? થોડા સમય પછી આણધારી વ્યવહારિક ઉપાધિ

તેના જીવનમાં આવી પડી. લાખો રૂપિયાનું નુકસાન થયું. જીવન દિશાઈન બન્યું. ઊગરવાનો કોઈ આરો-કિનારો કે માર્ગ જરૂર જ નહિ તેવી વિકટ પરિસ્થિતિ ફરી સર્જાઈ ત્યારે રડતા હદયે તે સેવક શાખીજી મહારાજને મળવા બોચાસાણ આવી પહોંચ્યો.

ખૂબ જ મીઠાશથી શાખીજી મહારાજે તેની વાત સાંભળી, પણ તરત જ કહ્યું, “અમે નિરૂપાય છીએ. પ્રભુની શિક્ષાપત્રી જે લોપે છે તે પ્રભુની વાણી ઉપર કે જીભ ઉપર જ પગ મૂકે છે. હવે તો પ્રભુને રક્ષા કરવી હશે તોપણ નહિ થાય. છતાં અમે તો ભગવાનને ગ્રાર્થના કરીશું કે તમારું ખૂબ રૂંધું થાય.” આમ કહી અંતે શાખીજી મહારાજે સ્પષ્ટ કહી દીધું કે, ‘શિક્ષાપત્રી પ્રમાણે જો વ્યવહાર કર્યો હોત તો આમ રડવાનો વારો ન આવત.’

સંસાર આખો સ્વાર્થમય છે. કોઈ કોઈનું સગું નથી. સાચા સગા તો ભગવાનના સંત છે. સંસારમાં જ્યાંસુધી સ્વાર્થ હશે ત્યાંસુધી પ્રેમ રહેશે. આજના કપરા કળિયુગમાં ખાનદાની જેવી કોઈ ચીજ રહી નથી. જેના કુટુંબમાં સત્તસંગ હશે ત્યાં જ સ્વાર્થ નહિ હોય, કારણ કે ત્યાં સૌની ભાવના એટલી જ હોય છે કે કોઈ પણ ભોગો પ્રભુને રાજી કરી લઈએ. જેના જીવનમાં સંતનું સ્થાન નહિ હોય ત્યાં કળિયુગ જ રહેવાનો; માટે જ પ્રભુએ ખૂબ કરુણા કરીને વિવેક શીખવાડ્યો છે.

શિક્ષાપત્રીના ૧૪ તમા શ્લોકમાં પ્રભુએ કહ્યું છે કે, “સાક્ષીએ સહિત લખત કર્યા વિના તો પોતાના પુત્ર અને ભિત્રાદિક સાથે પણ પૃથ્વી અને ઘનને લોણાદેણ કરીને વ્યવહાર કરારેય ન કરવો.” આવા વિવેકના શ્લોકો પ્રભુએ ઘણા લખ્યા છે. આ શ્લોક વાંચતાં ઘણાને ક્ષોભ પણ થતો હશે. દિલમાં એમ લાગતું હશે કે પ્રભુએ આ શ્લોક કેમ લખ્યો હશે ? પણ આજે કળિયુગમાં માનવીનું મન એટલી નીચી કક્ષાએ પહોંચ્યું છે કે પિતા-પુત્ર અને ભાઈ-ભાઈના નાતા રહ્યા નથી. સ્વાર્થની પાઇળ સૌ અંધ બન્યા છે. એટલે કે વિવેકની પૂર્ણાહૃતિ થઈ ગઈ છે. ઈન્દ્રિયોના સુખમાં સહુ લોલુપ બન્યા છે, એટલે સંસારમાં મીઠાશ રહી નથી. તેથી જ પ્રભુએ કહ્યું કે, “બક્ષિસ ભલે લાખ રૂપિયાની કરજો કે કરોડ રૂપિયાની કરજો પરંતુ હિસાબ

તો કોઈનો પણ લેજો ને રોજેરોજનું નામું પણ રૂડા અક્ષરે લખજો.” આમ જોઈએ તો પિતાએ પુત્રને બધું આપવાનું હોય છે જ. બાપ દીકરા માટે જ બધો દાખડો કરે છે, પણ સંસારમાં મીઠાશ જળવાઈ રહે તે માટે પિતાએ પુત્રને વિવેક શીખવાડવો જોઈએ જ.

આજનો યુવકસમાજ તદ્દન ખુબાર થઈ ગયો છે. અધોગતિની ખતરનાક ગર્તામાં ફસાઈ રહ્યો છે. સંસ્કાર કે આત્મીયતા જેવી ચીજ નાથ થવા આવી છે. અને આવા વિસંવાદી સમયમાં પણ પ્રભુએ બહુ શાંતિથી મીઠાશભર્યું જીવન જીવવા માટે વિવેક શીખવાડયો છે. બહુ ઓછાં કુટુંબો હશે કે જ્યાં વિવેકના સંસ્કારો સચ્ચવાયા હશે ! બહુ ઓછાં કુટુંબો હશે કે જ્યાં ભાઈ-ભાઈ અને ભાઈ-બહેન વચ્ચેનો પ્રેમ સચ્ચવાયો હશે. પણ, જે કુટુંબમાં સંતનું સ્થાન હશે ત્યાં જ બાપ-દીકરા કે ભાઈ-ભાઈનો પ્રેમ જીવંત હશે. બાકી તો સંસારમાં દાવાનળ જ હશે. જે કોઈ શ્રીજની શિક્ષાપત્રીને અનુસરશે તે જ નિર્વિઘ્ને નિશ્ચિંત જીવન જીવી શકશે.

કુટુંબમાં, સમાજમાં કે જગતના વ્યવહારની દાખિએ દરેક વ્યક્તિને આવો સૂક્ષ્મ વિવેક શીખવાડનાર વિવેકનિધિ સહજાનંદ સ્વામી તેમના આશ્રિતોને જીવનમાં ડગલે ને પગલે બોલવાચાલવાનો, ખાવાપીવાનો, સૂવાબેસવાનો કે ઓછવાપાથરવાનો રાજિંદ્રો વ્યવહાર શીખવાડવાનું પણ ભૂલ્યા નથી.

આધ્યાત્મિક જીવનના વિકાસને અર્થે લોયાના છઢા વચ્ચામૃતમાં પ્રભુએ એક અદ્ભુત વિવેક શીખવાડયો છે, તો એ વચ્ચામૃતનો અભ્યાસ સૌ કરશો, જેથી સારી સૂજ પ્રાપ્ત થશે. છેલ્લાના પચ્ચીસમા વચ્ચામૃતમાં રાજભાઈએ કથાવાર્તાના પ્રસંગે મહારાજને પ્રશ્ન પૂછાવ્યો કે, ‘હે પ્રભુ ! કયા ગુણો કરીને તમે રાજ થાઓ ને કયા દોષે કરીને કુરાજ થાઓ ?’ ઉત્તરમાં મહાપ્રભુએ કહ્યું કે, “જે કોઈ આશ્રિત પોતાને વર્તવાની બાબતમાં વારેવાર મને પૂછ્યા કરે તે મને ન ગમે. અને એક વાર મને પોતાનો ઈષ્ટદેવ જાણ્યા પછી વારેઘડીએ એક યા બીજી રીતે મારા વેણ પર વેણ લાવે તે મને ન ગમે. અને કોઈની સાથે હું વાત કરતો હોઉં તેમાં મારા બોલાવ્યા વિના કે

પૂછ્યા વિના કોઈ પણ પ્રકારના પ્રયોજન વગર વચ્ચમાં બોલે તે ન ગમે. અને કોઈ પણ આશ્રિત કે સેવક સત્તસંગ સંબંધી જે જે કાંઈ શુભ કિયા કરવાની હોય, જે ધર્મનિયમ પાળવાના હોય, ભજન, ભક્તિ, ધ્યાન વગેરે કરવાનું હોય તે બધા માટે એમ કહે કે આ બધું તો ભગવાન કરાવશે તો થશે એમ કહીને નિષ્ઠિય કે ઉદાસ થઈને બેસી રહે તે ન ગમે. વળી કોઈ હરિભગત તે બધી કિયાઓમાં કેવળ પોતાનું જ બળ લઈને મંડી રહે એ વારંવાર ‘હું આમ કરીશા અને હું તેમ કરીશા.’ એમ ડહાપણ કર્યા કરે અને ભગવાનનું બળ ન લે તે ન ગમે. અને સંસારનાં નાનાંમોટાં વ્યવહારિક કામકાજ કરવાનાં હોય તેમાં કોઈ લાજશરમ અને આણસ ન ને પરંતુ ભગવાન સંબંધી કથાવાર્તા, કીર્તન, ભજન, ઉત્સવ વગેરે કરવાનાં હોય તેમાં લાજ રાખી, આણસ રાખી બેસી રહે તે ન ગમે.” પ્રભુ અહીં આપણને જુદો જ વિવેક શીખવાદે છે. આ વિવેક રાખીએ તો કેટલાય પ્રકારની સ્વાભાવિક પ્રકૃતિ ટળી જાય.

કથાપ્રસંગે સહુ હરિભક્તોએ કેવી રીતે સભામાં બેસવું ને કેવી શિસ્ત રાખવી તેની પણ શીખ આપવામાં પ્રભુએ બાકી રાખ્યું નથી. આ જ વચ્ચનામૃતમાં પ્રભુ આગળ કહે છે, “સભા ભરાઈ હોય અને કોઈક સત્તસંગી પોતાને ઘટિત સ્થાન હોય ત્યાં ન બેસે અને છેલ્લો બેસી જાય તે ન ગમે. વળી કોઈ મોટા અને પ્રતિષ્ઠિત ભક્તો સભામાં આગળ બેઠા હોય તેને કોણી મારીને કે બીજી કોઈ પણ રીતે બાજુએ ખસેડીને આગળ બેસી જાય તે ન ગમે. કોઈ બાઈ માણસ હોય તે વિવેકપૂર્ણ લજજાસહિત પોતાના અંગને ઢાંકીને ચાલે કે નીચી દાઢિ રાખીને ચાલે તે ખૂબ ગમે. વળી અમારાં દર્શન કરવાના સમયે કોઈક બાઈ-ભાઈ આવે અથવા કોઈ કૂતરું, બિલાડી કે ઉંદર એવું નીસરે તેની સામે વારંવાર જોયા કરે અને એકાગ્રપણે સ્થિરતાથી અમારાં દર્શન ન કરે તેની ઉપર તો મનોમન અમને અત્યંત રીસ યદે છે.”

શિક્ષાપત્રી અને વચ્ચનામૃતનો જ્યારે અભ્યાસ કરીએ ત્યારે સ્પષ્ટપણે જણાઈ આવે છે કે દૈનિક જીવનની નાની નાની બાબતોમાં પણ સંપૂર્ણ વિવેકદાઢિની સર્વોત્તમ સૂર્જ આપવામાં પ્રભુએ આપણો સહુની કેવી સુંદર દરકાર લીધી છે ! ખરેખર ત્યારે આપણને એટલું તો સ્પષ્ટપણે સમજાય છે

કે મહાપ્રભુએ આપણા સહુનું ખૂબ જ જતન કર્યું છે.

સહજનંદ સ્વામીએ જ્યારે ગુરુવર્ય રામાનંદ સ્વામી પાસેથી ઉદ્ઘવ સંપ્રદાયની ધુરા ધારણ કરી ત્યારથી પોતાના યોગમાં જે જે મુમુક્ષુઓ આવ્યા અને જેમણે આશ્રિત થવા ઈચ્છા દર્શાવી તેમને સહુને પ્રથમ હૃથેળીમાં જળ આપી બધા જ નિયમપાલનની દફ્તાનો સંકલ્પ કરાવી ‘વર્તમાન ધરાવવાની’ તદન વિશિષ્ટ અને નૂતન પ્રથા ચાલુ કરી. જે દિવસે ભગવત્સ્વરૂપ સંત વર્તમાન ધરાવે છે તે દિવસથી તે ચૈતન્યની સર્વ પ્રકારની જવાબદારી પણ લઈ લે છે. આલોક અને પરલોકમાં સુખી થાય તે માટે પ્રભુ સંકલ્પ કરે છે. સાથોસાથ પંચવર્તમાન પાળવાની અનિવાર્ય શરત તેના શિર પર આવી પડે છે. દારૂ, માંસ, ચોરી, વ્યબિચાર અને જુગાર - એ પાંચ વ્યસન કોઈ સત્સંગીના જીવનમાં કદાપિ હોય જ નહિ ત્યારે પંચવર્તમાન પાળ્યાં કહેવાય. અને તે જ ખરેખરો સત્સંગી કહેવાય. ગઢા મધ્ય દ૧ના વચ્ચનામૃતમાં શ્રીજીમહદ્વારાજે સ્પષ્ટ જણાવ્યું છે, “જેનાં જીવનમાં નિયમ, નિશ્ચય ને પક્ષ ત્રણ શિરસાટે હોય તને જ સાચો સત્સંગી કહેવાય.” ગઢા પ્રથમના પચ્ચીસ અને લોયાના પહેલામાં પણ જણાવ્યું છે કે, “ખરેખરો સત્સંગી હોય તે પંચવર્તમાનના નિયમમાં લેશમાત્ર પણ ફેર પડવા દે નહોં.” સ્વામીની વાતમાં તો લખ્યું છે કે, “ગૃહસ્થ જો આ પંચવર્તમાન દઠ કરીને પાળે તો ત્યાગી સંતના પંચવર્તમાનના પાલન જેટલું જ ફળ તે પ્રાપ્ત કરે છે.”

પ્રભુએ ગ્રહણ કર્યા, પોતાના માન્યા, તેમના તરફ પ્રીતિ થઈ, આશરો દઠ થયો તોપછી શા માટે પંચવર્તમાન ન પળાય ? ગુરુહરિ યોગીજી મહારાજ કહેતા કે, ‘કોઈ દારૂ પીતો હોય અને તેનું ટીપું તેણે પહેરેલ બૂટ કે ચંપલ પર પડે તો જે પશુના ચામડામાંથી તે બૂટ કે ચંપલ બનાવવામાં આવ્યું હોય તે પશુ ચારસો વરસ સુધી રૌરવ નરકની અસાધ્ય પીડાનું ભોક્તા બને છે. તો તે દારૂ પીનારની તો શી વલે થાય ?’ બાપાની આ વાતમાં કદાચ અતિશયોક્તિ લાગે પણ તેઓ એવા પવિત્ર પુરુષ હતા કે કદાપિ એક શાબ્દમાત્ર પણ વધારે નહોતા બોલતા કે ઓછા પણ નહોતા બોલતા. એમની વાણી એ પરાવાણી

૨. નિજકામ, નિર્લોભ, નિઃસ્વાદ, નિઃસ્નેહ ને નિર્મન - એ ત્યાગી સાધુના પંચવર્તમાન છે.

હતી, ચિદાકાશની હતી, સત્યસંકલ્પરૂપે હતી. અને તે જ બાપાએ હજારો યુવકોનું પરિવર્તન કરી નાખ્યું.

વ્યભિચાર પશુતાનું દર્શન કરાવે છે. ક્ષુદ્ર વૃત્તિઓનું એમાં પોષણ છે. સંસારની મોટી બદ્ધી છે. વ્યભિચારનું પોષણ થાય તો વર્ણશંકર પ્રજા જ પાકે. માનવીમાં માણસાઈ કદાપિ આવે જ નહીં. માનવીનું જીવન પશુથી પણ નીચી કક્ષાએ પહોંચી જાય પછી તો પ્રભુપ્રસંગતાની વાત જ ક્યાં રહી ? પ્રભુના અથવા સંતના જોગમાં આવનાર સેવકને તો આ કદાપિ શોભે જ નહીં. એ સેવકના એવા વર્તનથી પ્રભુનું પણ ખોટું દેખાય; સાથોસાથ તે સેવકનું ભંડું ગ્રારબ્ધ પણ કદાપિ બદલાય નહીં. મહારાજે બહુ સ્પષ્ટ કહ્યું છે કે, “પંચવર્તમાન ન પાળનાર સેવક કદાપિ સુખી થશે નહીં. એણે ઊભું કરેલું ગ્રારબ્ધ અને ભોગવંસ પડશે જ.” માટે જ ખરેખર સુખી થવું હોય તો સમાજની દરેક વ્યક્તિએ પ્રભુની આ આજ્ઞા પાળવી પડશે જ.

પ્રભુએ ગૃહસ્થોને તો અમૂલ્ય લાભ આપી દીધો. પ્રભુએ જ બહુ સ્પષ્ટ કહ્યું છે, ‘એક નારી સદા પ્રક્ષયારી.’ ગૃહસ્થ તેના સંસારમાં સ્વધર્મે યુક્ત રહે તો ત્યાળીના મહાનિષ્ઠામ વર્તમાન જેટલું ફળ તેને સહજ જ મળશે. સંસારમાં રહેવા ધતાંય અદ્ભુત ફાયદો અને પ્રાપ્તિ મહારાજે કરી આપી.

પ્રભુના પોતાના જ આશરે દૃઢ રહીશું તો શું એ આપણા યોગક્ષેમનું વહન નહિ કરે ? પાપી અને કસાઈને પણ જો રોટલા પ્રભુ આપતા હોય તો તેના આશ્રિતની સંભાળ તે નહિ રાખે ? તોપછી આપણા જીવનમાં ‘મુંજુવણ’ શબ્દનું સ્થાન જ નહિ રહે. પ્રભુ તો સર્વ પ્રકારે સુખી કરવા જ આવ્યા છે. ‘સુખિયા થાઓ, સુખિયા થાઓ’ તેવી ભાવના તેમના હૈયાને વિષે અખંડ છે. એ ભાવનાને ખરેખર સમજુએ તો માંસાહાર તરફ દાખિ પણ નહિ જાય. પરમાટીનો ખોરાક તો પશુઓનો ખોરાક છે, માનવીનો નહીં. પશુતામાં જવું હોય અને પશુયોનિમાં જ સબડવું હોય તેવા લોકો માટે પંચવર્તમાનનો કોઈ જ કાયદો નથી. જેને પ્રભુના દીકરા થવું હોય, પ્રભુના સુખના ભોક્તા થવું હોય તે સેવક દેહ અને વૃત્તિઓને પરાધીન જીવન કેવી રીતે જીવી શકે ?

શ્રી અને પુરુષ બંને તત્ત્વો ધી અને અગ્નિ સમાન છે. પાવક ને પતંગિયા સમાન છે. એટલે જ સ્વામીની વાતમાં સ્પષ્ટપણે જણાવ્યું છે, "શ્રીનું મન પુરુષના ગુણ અંગમાં છે ને પુરુષનું મન શ્રીના ગુણ અંગમાં છે."³ આમ બંનેની મનોવૃત્તિઓનું દર્શન ગુણાતીતાનંદ સ્વામીએ એક જ વાક્યમાં કરાવી દીધું છે. અત્યાર સુધીના ઈતિહાસમાં પ્રકૃતિ અને પુરુષના બેલડાનું વિસર્જન કરવા કોઈ સમર્થ બન્યો નથી.

પણ, ધન્ય હો સહજાનંદ સ્વામીને કે પ્રભુના આશરે રહીને પંચવર્તમાનની દૃઢતાએ યુક્ત ગૃહસ્થની કાળમીંડ પથ્થર જેવી વાસનાનો પણ પ્રલય કરાવી તેને ગુણાતીત ભાવનામાં અખંડ રાખવા માટે દઢ સંકલ્પ કર્યો છે. આજે તો સંસારમાં હુસ્તાંરમતાં પણ ધીકેળાં પીરસવાની પ્રભુની તૈયારી છે.

પ્રભુએ શિક્ષાપત્રીમાં શ્રીપુરુષની મર્યાદાનો સ્પષ્ટ ઉલ્લેખ કર્યો છે. આવો વિવેક આધ્યાત્મિક ઈતિહાસના પાને કોઈ જગ્યાએ દેખાતો નથી. શિક્ષાપત્રીમાં કહ્યા પ્રમાણે ગૃહસ્થ જો પરસ્પર મર્યાદા રાખીને વર્તે તો કરડો જન્મોનાં પ્રારબ્ધ ધોવાઈ જાય, પ્રકૃતિના સર્વ પાશ દૂર થઈ જાય અને ચૈતન્યો સુખી થઈ જાય.

ચાલીસમા શ્લોકમાં પ્રભુએ કહ્યું છે, "ઉત્સવના દિવસને વિષે તથા નિત્ય પ્રત્યે શ્રીકૃષ્ણના મંદિરમાં આવ્યા એવા જે સત્સંગો પુરુષ તેમણે તે મંદિરને વિશે શ્રીઓનો સ્પર્શ ન કરવો તથા શ્રીઓ તેમણે પુરુષનો સ્પર્શ ન કરવો અને મંદિરમાંથી નિસર્યા પછી પોતપોતાની રીતે વર્તવું." આ શ્લોક લઘ્યા પાછળનો હેતુ એ છે કે, પ્રભુના સાત્ત્બિધ્યમાં ગયા પછી કોઈ પણ સેવકે પોતાની નજર પ્રત્યક્ષ સ્વરૂપ તરફ જ રાખવી જોઈએ. દાકોરજીનાં દર્શન કરવામાં જ માલ માનવો જોઈએ. તેણો એ જ આકારે થઈ જવું જોઈએ અને સેવકો દઢ ઠરાવ કરે અથવા તો ખરેખર રૂચિ રાખે તો પ્રભુ પણ સહાયભૂત બને ને પોતાના આકારે બનાવી દે. બાકી તો દાકોરજીનાં દર્શન કરતાં કરતાં પણ પુરુષની શ્રી તરફ કે શ્રીની પુરુષ તરફ વૃત્તિ સહજ રહે જ. તેથી

3. સ્વામીની વાતો, પ્રકરણ ૩, વાત ૪૭

જ પ્રભુએ લઘ્યું છે કે, “સ્ત્રીપુરુષોએ અરસપરસ મંદિરમાં કોઈ વ્યવહાર રાખવો ન જોઈએ.” સ્ત્રીનો સંસર્ગ ત્યજે એવો કોઈ નિષ્કામી પુરુષ પાકે, પણ સ્ત્રીનું જાણપણું કે સ્ત્રી પાસેથી કોઈ માનની અપેક્ષા પણ ન રહે એવો વીરલો તો કોઈક જ હોય. માટે જ સ્વર્ધમ્ન દઢ હશે તો પ્રભુ આપણા યોગ અને સાંખ્ય સંપૂર્ણપણે પૂરાં કરી દેશે જ. સ્વર્ધમ્ની દફ્તાની સાથોસાથ પ્રભુ આપણા સૂક્ષ્મની જવાબદારી લઈ જ લે છે. સ્થૂળ રીતે સજાગ રહીને આપણે સેવકોએ વર્તવાનું છે, સૂક્ષ્મની સંપૂર્ણ જવાબદારી પ્રભુએ સ્વીકારી છે.

કોઈ વિશિષ્ટ પ્રકારની ચેતવણી આપતાં પ્રભુએ શિક્ષાપત્રીના એકસો છત્રીસમા શ્લોકમાં કહ્યું છે, “ગૃહસ્થાશ્રમી પુરુષ તોણે યુવાવસ્થાએ યુક્ત એવી પોતાની મા, બહેન, દીકરી હોય તેમની સાથે પણ આપત્કાળ વિના, એકાંત સ્થળને વિષે ન રહેવું.” ઈન્દ્રિયો-અંતઃકરણાના સીમાડા જોઈને જ આ શ્લોક લખાયો છે. માનવીના દૂષિત મનનું પ્રભુએ અહીં દર્શન કરાવ્યું છે. આજના વિષમ યુગમાં ભાઈ-બહેનનાં લગ્ન થઈ રહ્યા છે ! ધરતી પર એવાય ઘણા દાખલા બન્યા છે કે દીકરાએ મા સાથે લગ્ન કર્યા હોય. કળિયુગની પરાકારાએ સમાજ પહોંચી રહ્યો છે. એના વિષમ પ્રવાહમાંથી સહુની રક્ષા કરવા માટે જ મહાપ્રભુએ સ્ત્રીપુરુષની મર્યાદા માટે અનેક વાર સ્પષ્ટ આલેખન કર્યું છે. શિક્ષાપત્રી પ્રમાણે જે વ્યવહાર કરશે તેના પર પ્રભુના અનંત હુથ રહેશે જ. પછી તો સંસાર વિશુદ્ધ, સુશોભિત ને સંસ્કારસંપત્ત જ બની જશે.

લોજની ધરતી પર પગ મૂકૃતાંની સાથોસાથ વડીલ સંત મુક્તાનંદ સ્વામીની પણ મહુબતમાં આવ્યા સિવાય સ્ત્રી ને પુરુષની સભા નોખી કરાવનાર એ નીલકંઠવાર્ણીના હંદયની ભાવનાનો સ્પષ્ટ ઘ્યાલ આવી જાય છે. ત્યાંના મંદિરની દીવાલનો ગોખલો પુરાવનાર સહજાનંદ સ્વામીની સ્ત્રી ને પુરુષ માટેની અરસપરસની મર્યાદા રાખવાની અને રખાવવાની ભાવના કેવી દઢ હશે ! પોતાના જ ગુરુ રામાનંદ સ્વામીની સમર્થ અને પ્રોઢ વયની શિષ્યાઓ હુબાઈ ને વાલબાઈને ગુરુની ગાદીએ આવેલા આ કિશોર વાર્ણીની સ્ત્રીપુરુષ મર્યાદા માટેની દફ્તા રૂચિ નહિ અને પ્રભુનો ખૂબ વિરોધ કર્યો.

શ્રીપુરુષ મર્યાદાના અદ્ભુત જતન માટે, હઠીલાં હરબાઈ અને વાલબાઈને મક્કમતાપૂર્વક વિમુખ કરનાર કિશોર વધના સહજનંદ સ્વામીના અંતરના દ્વાર્દ્ધની તો સહજ જ ખબર પડી જાય તેમ છે. આવી મર્યાદાના વિવેકપૂર્વક પાલન અંગે પ્રભુને શું ગમે ને શું નથી ગમતું એ વિષે બીજા કોઈ વિરોધ નિરૂપણની જરૂર નથી.

એક સમયે સારંગપુરમાં મહારાજ હોળીના સમયે સહુને અલૌકિક આનંદ લૂંટાવી રહ્યા હતા ત્યારે ત્યાંના શ્રીભક્તોએ નિર્દોષ પ્રીતિથી પ્રેરાઈને શ્રીહરિને વિનંતી કરી, ‘હે દ્યાળુ ! આપ તો સાક્ષાત્ પુરુષોત્તમનારાયણ છો. અમે પણ આપના સંબંધે અક્ષરધામના મુક્તો છીએ. તો ભેગા મળીને આપની સાથે રંગે રમવાનો લહાવો લૂંટવા દો.’ પ્રેમઘેલી બહેનોએ પ્રભુને ખૂબ આગ્રહ કર્યો, પણ પ્રભુએ તેમની કોઈ કાકલૂદી માન્ય ન રાખી. તેમણે તો સ્પષ્ટપણે બહેનોને કહી દીધું, “શ્રીભક્તો અરસપરસ રંગે રમે, પણ અમારી સાથે રમવાનો સંકલ્પ કરશો જ નહીં.” એક નિર્મણ ને ઉજ્જવળ પ્રણાલિકા ગંગાના પ્રવાહની માફક હુંમેશા વહેતી રહે એટલા જ માટે પ્રભુએ આવી દફ્તા ધારણ કરી હતી. આવી પ્રણાલિકા ક્યાં હશે ?! આવા પ્રભુ પણ ક્યાં હશે ?!

‘જેવું અત્ર તેવો ઓડકાર’ એ કહેવત પ્રસિદ્ધ છે. એટલે જ વચ્ચનામૃત ગઢા પ્રથમ ૧૮માં મહારાજે પોતે કોક દર્દથી વાત કરતાં પોતાના અંતરનું રહુસ્ય સમજાવ્યું છે. સાધકનો માર્ગ અખંડ નિર્વિઘ્ન રહે તે માટે અહીં મહારાજ કોક દિલની વાત કહે છે. સાધકને સુગમ માર્ગ આપે છે. આ વચ્ચનામૃતના પ્રારંભમાં જ અમૃત વચ્ચન કહે છે, “હે પરમહંસો ! હે મુક્તો ! એક વાત કહું છું તે સાંભળો. મારા મનમાં તો એમ થાય છે કે વાત ન કહું, પણ તમે અમારા છો માટે જાણીએ છીએ જે કહીએ જ અને આ વાત છે તેને સમજીને તે જ પ્રમાણે વર્તે તે જ મુક્ત થાય છે અને તે વિના તો ચાર વેદ, ષટ્ખશાસ્ત્ર, અધાર પુરાણ અને ભારતાદિક ઈતિહાસ તેને ભાગવે કરીને તથા તેના અર્થને જાણવે કરીને અથવા તેના શ્રવણે કરીને પણ મુક્ત થાય નહીં.” પ્રભુ આ વાક્યમાં બધું સ્પષ્ટ કહે છે કે ઈન્દ્રિયોનો આહાર પ્રભુમય

બને તો ઈન્દ્રિયો શુદ્ધ થઈ જાય. આંખ પ્રભુનાં જ દર્શન કરે, કાન પ્રભુની જ વાતો સાંભળો, જીબ પ્રભુનાં જ ગુણગાન ગાય ને પ્રભુનાં પ્રસાદનો જ સ્વાદ લે, નાક પ્રભુનાં પુષ્પોની જ સૌરભ લે, ત્વચા પ્રભુનો જ સ્પર્શ કરે - આમ દશોય ઈન્દ્રિયોનો વ્યવહાર પ્રભુમય અને ભક્તમય બની જાય. અથવા દશોય ઈન્દ્રિયો ભગવાન ને ભગવાનના ભક્તની સેવામાં જ ગુંથાઈ જાય તો કોઈ કાળે પણ ન ટળે તેવી ખતરનાક વાસનાનો પ્રલય થઈ જાય, અંતઃકરણ શુદ્ધ થઈ જાય, પવિત્ર થઈ જાય અને પ્રભુઆકારે થઈ જાય, પ્રભુની સાથે અતિ દદ્ર પ્રીતિ થઈ જાય.

દરેક ઈન્દ્રિયોને તેનો ખોરાક તો જોઈશે જ. પ્રભુ આ વચ્ચનામૃતમાં એટલે જ સ્પષ્ટ કહે છે કે, ‘ઈન્દ્રિયોને જગતના પંચવિષય તરફ ન જવા દેતાં, ભગવાન ને ભગવાનના ભક્તોનાં દર્શન, સ્પર્શ, સેવા, સમાગમમાં પરોવી રાખવી તોપછી ઈન્દ્રિયો માટે કોઈ રાગ રહેશે નહીં. તેને માટે પ્રભુ સિવાય કોઈને પણ જોવાનું, સાંભળવાનું, બોગવવાનું રહેશે નહીં. કેવળ દર્શનમાં જ ઈકોતેર કોડા પ્રભુ ટાડા કરી દેશે. સ્વામીની વાતમાં લઘ્યું છે, “કોઈ પણ સેવક સતત છ માસ સુધી ભેગું કરીને, પાણી નાખીને ખાય તો તે નિઃસ્વાહી થઈ જાય.”

આજે તો મંગલ અવસર પ્રામ થયો છે. કલ્યાણામાંય ન આવે એવો મુક્તસમાજ પૃથ્વી પર વિકસી રહ્યો છે. નિર્દોષબુદ્ધિ ને સુહૃદભાવનાં ધરોધર દર્શન થઈ રહ્યાં છે. ગુણ ગાતાં થાકીએ જ નહિ એવો સમાજ તૈયાર થઈ રહ્યો છે. પ્રભુ સિવાય કોઈ અપેક્ષા નહિ એવો પવિત્ર સમાજ તૈયાર થઈ રહ્યો છે. ‘ભક્તો જ મારા પ્રાણ છે’ એવી ભાવનાવાળો સમાજ સાકાર થયો છે. જે મુક્તોના અંતરમાં ‘તુંહી તુંહી’ સિવાય કોઈ ભાવના ગુંજારવ કે આધાર નથી એવો ભવ્ય સમાજ પ્રભુએ પોતાના સંકલ્પે પૃથ્વી પર તૈયાર કર્યો છે. આવા દિવ્ય પ્રભુ અને આવા દિવ્ય સમાજમાં ગમે તેવી વ્યક્તિ ત્રાણ જ વર્ષ ખુલ્લા દિલથી ખોવાઈ જવાની રૂચિ રાખે તો તેની ઈન્દ્રિયોનો પ્રવાહ બદલાઈ જાય તેમાં કોઈ શંકાને કિંચિત્ સ્થાન નથી.

પ્રભુએ વચ્ચનામૃત ગઢા પ્રથમ ૧૮માં જે આશીર્વાદ આપ્યા છે તેને

સાકાર કરવાની હવે સુવર્ણ તક પ્રામ થઈ છે તો શા માટે પ્રભુના હૈયામાં હાશ ન કરવી ? શા માટે કેવળ તેમના ગમતામાં જ વર્તવા તત્પર ન થવું ? પ્રભુ અહીં ખૂબ રાજુ થઈને બોલ્યા છે, આર્ત હદ્યે બોલ્યા છે, કોઈક વિનંતીની ભાવનાથી બોલ્યા છે, કોઈક આગવી પ્રીતિના દાવે બોલ્યા છે તો હવે તો પ્રભુ આપણી ઉપર સંપૂર્ણ અધિકાર જમાવે તેવું કરી જ દેવું. આ જ વચ્ચાનામૃતમાં પ્રભુ કહે છે, “આ અમારું વચ્ચન છે તે ભલા થઈને સર્વે જરૂર રાખજો તો જાગ્રીએ જે તમે અમારી સર્વે સેવા કરી. અમે પણ તમને સર્વેને આશીર્વાદ દઈશું અને તમો ઉપર ઘણા પ્રસન્ન થઈશું. કાં જે તમે અમારો દાખડો સફળ કર્યો. અને ભગવાનનું ધામ છે ત્યાં આપણે સર્વે ભેણા રહીશું અને જો એમ નહિ રહો તો તમારે ને અમારે ઘણું છેટું થઈ જશે.”

પ્રભુ પોતાની પરાવાણીના આ શબ્દોમાં આહાર અને વિહારની યોગ્યતા પર કેટલો ભાર દે છે ! પ્રભુ બહુ થોડામાં બહુ જ મોટા આશીર્વાદ આપવા ઈરછે છે. સામેથી ગરજુ બન્યા છે તો હવે ખરેખર દિલથી સુરુચિ રાખીશું તો તેઓ જ બળ આપીને આપણાં ઈન્દ્રિયો-અંત:કરણનો પ્રવાહ બદલી નાખી તેમની સેવાના સર્વોત્તમ પાત્ર બનાવી દેશો.

મહાપ્રભુએ વચ્ચાનામૃત ગઠા મધ્ય ૮માં સાચી એકાદશી કોને કહેવાય તેનું વાર્ણન કર્યું છે કે, “જેમ પ્રાણને અત્મનો આહાર છે, તેમ શ્રોત્રને શબ્દોનો, ત્વચાને સ્પર્શનો, નેત્રને રૂપનો, જિલ્લાને રસનો, નાસિકાને ગંધનો ને મનને સંકલ્પવિકલ્પનો આહાર છે. આમ અગિયારે ઈન્દ્રિયોના જુદાં જુદાં આહાર છે. એ સર્વે આહારનો ત્યાગ કરે તેનું નામ એકાદશીવત કહેવાય પણ અગિયારે ઈન્દ્રિયો કુમારો દોડો અને પોતપોતાના અત્મને ખાય તે એકાદશીનું વ્રત શાખ પ્રમાણે ન કહેવાય.” એમ કહી પ્રભુ સૌનેય વિનંતી કરે છે કે, “તેવું જે વ્રત તે પંદર દિવસે એક વાર આવે. તે ખબરદાર થઈને કરવું તો ભગવાન તેની પર પ્રસન્ન થાય છે, પણ તે વિના તો ઢોરલાંઘણે કરીને ભગવાન પ્રસન્ન થતા નથી.” આવી રીતે એકાદશીનું વ્રત કરીએ અથવા તો આપણી સર્વે ઈન્દ્રિયોને ભગવાન ને ભગવાનના ભક્તોની સેવામાં હોમી દઈએ તેનું નામ એકાદશીનું વ્રત કર્યું કહેવાય. એકાંતિક મુક્તને આવી

અએકાદશી અખંડ હોય છે. કારણ કે તેના જીવનમાં ભગવાન, સંત ને સત્તસંગી સિવાય કોઈનુંય સ્થાન હોતું નથી.

આહારવિહારની યોગ્યતા કે પંચવર્તમાનના પાલનની દફ્તા કેટલી અગત્યની છે તે સ્પષ્ટ કરતાં કેટલાક પ્રસંગો નિહાળીએ. સો જન્મથી શુદ્ધ નૈષિક બ્રહ્મચર્યવત ધારણ કરનાર અજામિલ નામના બ્રાહ્મણે એક વખત સુંદર વેશ્યાના કેશકલાપનું ફૂલ રસ્તા પર પેટલું જોઈને લીધું ને સૂંધ્યું. તેટલામાં જ અંતરમાં રહેલા સુષુપ્ત વિકારો જાગૃત થઈ ગયા. તેની સાત્ત્વિકતા નાચ પામી. હૈયું વિકારથી ભરાઈ ગયું, સંકલ્પવિકલ્પ પંચવિષયના આકારે થઈ ગયા. જીવન બ્રાહ્મ થઈ ગયું. બ્રાહ્મણ હોવા છતાં મુસ્લિમને પરાયો, સાધના નિષ્ઠળ ગઈ. અપવિત્ર વસ્તુની માત્ર ગંધ લેવાથી પણ કેવું વિચિત્ર ને વિપરીત પરિણામ આવ્યું તેની સાક્ષી આજે પણ ઈતિહાસ પૂરે છે.

બાણશૈયા પર સૂતેલા ભીખપિતામહ અર્જુન, યુધિષ્ઠિર અને દ્રૌપદીને જ્યારે ધર્મપાલન અંગો અંતિમ ઉપદેશ આપી રહ્યા હતા ત્યારે ચતુર દ્રૌપદીએ સહસા પ્રશ્ન પૂછ્યો, ‘હે પિતામહ ! આપ જેવા મહાનુભાવના સાત્ત્વિક્યમાં નિષ્કૃત દુઃશાસન મારું વચ્ચાહરણ કરી રહ્યો હતો ને હું વિવશ બની ગઈ હતી તે વખતે આપ કેમ આ ઉપદેશ વિસરી ગયા હતા ? ધર્મ અને નીતિ અંગેના તમારા વિચારો કેમ ભૂલી ગયા હતા ?’ ત્યારે ભગ્ર હંદયે ને ઉદ્ધિગ્ર મને ઘણા જ ઉદાસ થઈને પિતામહ બોલ્યા, ‘બેટા ! દુર્યોધનનું અત્ર મેં ખાદું હતું તેથી મારી મતિ બ્રાહ્મ થઈ ગઈ હતી.’ એટલું કહેતાં તેમની આંખમાંથી અશ્રુધારા વહી રહી.

ભીખપિતામહ તો નૈષિક બ્રહ્મચર્યવત ધારણ કરનાર પુરુષ હતા. પવિત્ર, શક્તિશાળી અને સમર્પ નરવીર હતા. સમજુ ને શાણા હતા. છતાંય આસુરી વૃત્તિવાળા દુર્યોધનનું અત્ર જમવાથી એ વ્રતધારી વીરપુરુષની મતિમાં પણ જો ફેરફાર થઈ જતો હોય તો સામાન્ય કક્ષાના સેવકોએ આહારવિહારની યોગ્યતા માટે જાતે જ સમજુને વિચારવાનું રહ્યું.

અત્રની જેમ ધરતીના પણ શુભ-અશુભ, યોગ્ય-અયોગ્ય જેવા નિશ્ચિત ગુણો હોય છે. દેખીતી રીતે બધું જ સરખું જણાય પણ જ્યારે જેવી ધરતી

પર વિહાર કરવામાં આવે ત્યારે તેના ગુણની અસર કે છાપ ચૈતન્ય ઉપર ઊપસી આવ્યા વિના રહેતી નથી. ભક્તરાજ શ્રવણ પોતાનાં માબાપનો એકનો એક ને ખૂબ જ શ્રદ્ધાવાળો તેમ જ આશાંકિત પુત્ર હતો. માતપિતાની સેવા એ જ અનું જીવન હતું. તે પોતાનાં માતા અને પિતાને કાવડમાં બેસાડી સમગ્ર ભારતનાં બધાં જ તીર્થોની જાત્રા કરાવવા નીકળ્યો. તે વખતે દક્ષિણ ભારતનાં કેરળ પ્રદેશમાં કોઈ એક પ્રાંતમાંથી કાવડ લઈને ચાલ્યો જતો હતો ત્યાં જ કોઈ મલિન સંસ્કારવાળી આસુરી ધરતી આવી ગઈ. એ ધરતી પર જ્યાં શ્રવણે પગ મૂક્યો ત્યાં જ તેની મતિ ફરી ગઈ. દિવસોના દિવસો સુધી પોતાનાં માતાપિતાને લઈને જે કાવડ તેણે પ્રેમથી ઊંચકી હતી તે કાવડ તેણે ક્ષાળમાત્રમાં નીચે ફેંકી દીઘી ને પોતે શું બોલી રહ્યો છે તેનું પણ તેને ભાન ન રહ્યું.

તેનાં માવતર ખૂબ બુદ્ધિશાળી હતાં. શ્રવણને તે સમજતાં હતાં. તેની આવી બેહુદી વર્તણૂકમાં તેમને વિશ્વાસ તો ન જ બેઠો. અનુભવી વૃદ્ધ માવતરે શ્રવણને કહ્યું, ‘બેટા ! તારો કોઈ વાંક નથી પણ જે ધરતી પર તું ઊભો છે તે ધરતીની જ વિચિત્રતા છે.’ ફરી શ્રવણને કહ્યું, ‘બેટા ! અહીંથી દસ ડગલાં પાછો જા.’ શ્રવણ દસ ડગલાં ખસી ગયો ને સહુસા તેણે કાવડ પ્રેમથી પાછી ઉપાડી લીધી. માતાપિતાએ ધારેલી વાત સત્ય નીકળી અને શ્રવણને પણ પોતાની ભૂલ સમજાઈ. તેને ખૂબ જ પશ્ચાત્તાપ થયો. પિતાએ કહ્યું, ‘તું ગભરાઈશ નહીં. આ ધરતી જ નકામી છે. ચાલો, અહીંથી આપણે સત્વરે ચાલી નીકળીએ.’

આના સંદર્ભમાં લક્ષ્મણજીના જીવનનો પણ એક પ્રસંગ નિહાળીએ. લક્ષ્મણજી તો પ્રભુના સેવક હતા. આહારજિત, ધિન્દ્રિયજિત અને નિદ્રાજિત હતા. નૈષિકક્રતને ધારણ કરનારા હતા. પ્રભુ સિવાય તેમના જીવનમાં કોઈનું સ્થાન ન હતું. શ્રીરામ તેમના જીવનનું સર્વસ્વ હતા. રામ-રાવણના યુદ્ધની પૂર્ણાહુતિ પછી વિભીષણે પ્રભુને પ્રાર્થના કરી કે, ‘લક્ષ્મણને અમારા દરબારગઢમાં મોકલો.’ પ્રભુનાં વચ્ચે લક્ષ્મણજી રાવણના દરબારમાં ગયા. રામયંકજીએ લક્ષ્મણને રાવણની ગાંડી પર બેસવાની સ્પષ્ટ ના પાઢેલી.

વિભીષણ અને લક્ષ્મણ દરબારગઢમાં પહોંચ્યા. વિભીષણ ખરેખરા ભક્તરાજ હતા, પ્રેમાળ હતા, મહિમાસભર હતા. તેમણે તો લક્ષ્મણજુને રાવણની ગાઈ પર ઉપાડીને બેસાડી જ દીધા.

જેમ હળાહળ વિષનું એક ટીપું પણ મહાવિનાશ સર્જે છે કે રુના ઠગલામાં અગ્રિની એક ચિનગારી લાગતાં તે તરત જ સળગી ઊંઠે છે તેમ આસુરી વૃત્તિના પ્રતિક સમાન રાવણના સ્પર્શથી આસુરી બનેલ સિંહાસન પર બેસતાંની સાથે જ લક્ષ્મણજુના મનમાં રામચંદ્રજીનો નાશ કરવાના આસુરીભાવો ઊંઘળી આવ્યા. આસુરી સ્પર્શનો કેવો દુષ્ટ પ્રભાવ હશે ! માટે જ વચ્ચનામૃત ગઢા પ્રથમ ૧૮માં મહારાજે સ્પર્શ કર્યું કે, ઇન્દ્રિયોનો આહાર તદન શુદ્ધ જ રાખો. વળી વચ્ચનામૃત ગઢા મધ્ય પદમાં પણ દેશ, કાળ, કિયા, સંગ જ્યાં ઉત્તમ હોય ત્યાં જ રહેવાનો આદેશ આપ્યો છે.

આજે તો સર્વ પ્રકારે સર્વોત્તમ દેશકાળ છે. અદ્ભુત દિવ્ય સમાજની પ્રાપ્તિ થઈ છે. ગમે તેવો જડ, ભ્રષ્ટાચારી કે વિષયાંધ જીવ હોય તો તે પણ ભગવત્સ્વરૂપ સંતના સંબંધવાળા મુક્તોના યોગમાં આવ્યા પછી ક્યારે સુધરી જરો તેની તેનેય ખબર નહિ પડે. કોઈ પણ સેવક તેવા ભગવદીની ગોઠમાં બેસી રહેવાનો દફ ઠરાવ કરે અથવા સુરુચિ રાખે તો હસ્તાં ને રમતાં પ્રભુ એને બ્રહ્માનંદની મસ્તીમાં મહાલતો કરી દેશે. ભીખપિતા, શ્રવણ કે લક્ષ્મણ જેવાં પાત્રો વિષમ દેશકાળમાં ભલે ફસાયાં, પણ પ્રભુના સંબંધવાળો સેવક તો એવો થઈ જરો કે સર્વ પ્રકારના પ્રતિકૂળ દેશકાળ પણ તેને સાનુકૂળ થઈ જરો. આવા પુરુષોત્તમનારાયણનો અનુપમ સંબંધ છે તો હવે સાધન એટલું જ છે કે સંસારના ભયંકર દેશકાળમાં જેમ એકબીજાના આધારે કે માથે પડીને ઘણા માનવીઓ જીવતા હોય છે તેવી રીતે પોતાની બધી ચિંતા છોડીને પ્રભુને માથે પડતા ને તેમના વિશ્વાસે પડી રહેતા શીખવું પડે.

પ્રભુએ પરમહંસોને કેવા આશીર્વાદ આપ્યા ! હે પરમહંસો ! તમ જેવા સંતોને કોઈ ભાવે કરીને જમાડરો તેનું ખૂબ રૂંધ થશે. જે ગાયભેસનું દૂધદહીં તમે જમશો તેનું પણ કલ્યાણ થઈ જરો. જે ઝાડની નીચે તમે બેસશો, જે ઝાડનાં ફળ તમે અંગીકાર કરશો ને જે ફૂલની સુગંધ લેશો તે સર્વે નાનાંમોટાં

વૃક્ષો પણ આત્યંતિક કલ્યાણને પામશે. હે પરમહંસો ! ભાવે કે કુભાવે કોઈ તમારી સેવા કરશે તે સર્વેનું ખૂબ રૂં થશે. તમ જેવા સંતોનાં દર્શન કરશે તે અતિ પાપી હશે તોય નિષ્પાપ થઈ જશે. તમ જેવા પરમહંસોની ચરણરાજ માથે લેશે તો તે પ્રભુના સંબંધમાં આવી જશે એવા તમે સૌ બળિયા છો. એનું કારણ એટલું જ છે કે તમને સાક્ષાત્ પુરુષોત્તમનારાયણનો સંબંધ છે.^૪

આવા ભગવદી સંતોના જોગમાં જો પડ્યા રહીએ તો કાળ, કર્મ અને માયાનો કાયદો પણ ઉડી જાય, હૈયાનો ભાવ બદલાઈ જાય, મલિન ભાવના સુરુચિમાં પરિણમે, જીવનમાં ઘન્યતા ને ફૂતાર્થતાનો અનુભવ થાય. આજે પ્રભુએ કેવળ દ્યા કરીને દિવ્ય સમાજમાં જ આપણાને મૂક્યા છે. એ આપણા ઉપર તેમણે અનહૃદ કૃપા કરી છે. સર્વે સાધનની પૂર્ણાલ્પુત્તિ કરી દીધી ! હવે તો એટલું જ કરવાનું છે કે કદાપિ કોઈ સંજોગોમાં દેહ પડતો હોય તો ભલે પડે પણ આ સમાજથી સ્વભન્માંય ઉદાસ ન થઈએ એટલી જ સુરુચિ રાખીશું તો બાકીનું બધું પ્રભુ સંભાળી લેશે.

ગ્રામ્યવાર્તા, ચાડીચુગલી, પરનિંદા, અભાવ, અવગુણ, ખટપટ કે દ્રોહમાં પડીને તેવા વિષમય વર્મણમાં ફસાઈ, પોતાનો આશ્રિત કે કોઈ પણ જીવ સમય ન બગાડે, નવાં પ્રારબ્ધ ઊભાં ન કરે તે માટે મહાપ્રભુએ જુદી જુદી રીતે લાલબત્તી ધરી છે. પ્રત્યક્ષ પ્રભુ કે પ્રભુસ્વરૂપ સંતના સંબંધમાં આવ્યા પછી કોઈ પણ જીવ માટે, તેના વિકાસ કે પ્રગતિ માટે સત્ય-અસત્ય, ગ્રાધી-ત્યાજ્ય, આવકાર્ય-પરિહાર્ય ને સાર-અસારનો વિવેક પ્રભુએ ખૂબ સ્પષ્ટ રીતે શિક્ષાપત્રીમાં સમજાવ્યો છે.

શિક્ષાપત્રીના શ્લોક ઉપમાં શ્રીહરિ જણાવે છે, “કોઈની પણ ગુહવાર્તા કોઈ પણ ઠેકાણે પ્રકાશિત કરવી જ નહિ અને જે જીવનું જેવી રીતે સન્માન કરવું ઘટતું હોય તે રીતે સન્માન કરવું પણ સમદાચિએ કરીને એ મર્યાદાનું ઉલ્લંઘન કરવું નહીં.” આ શ્લોકમાં પ્રભુએ સૂક્ષ્મ વિવેકની સૂર્જ આપી છે. પારકે ઘેર પટલાઈ કરવી એ સૌનોય સહજ સ્વભાવ છે. પણ શિક્ષાપત્રીના આવા શ્લોકોનો વિચાર કરીએ ને તેનું મનન, ચિંતવન ને નિદિધ્યાસન

૪. વચનામૃત, જેતલપુર ૪

કરીને દિલથી વાગોળીએ તો પટલાઈ કરવાનું સહેજ પણ મન નહિ થાય. પ્રભુએ શિક્ષાપત્રીના ૧૬૮મા શ્લોકમાં પણ કહ્યું છે કે, ગ્રામ્યકથાવાર્તા કોઈ સંજોગોમાં કદાપિ કરવી નહિ અને જાણોને સાંભળવી પણ નહીં. ગ્રામ્યવાર્તા કે કૂથલીએ સમાજની અધોગતિ જ કરી છે. દરેક કુટુંબમાં રાજકારણ પેસી ગયું છે. સંપ, સુહંદભાવ અભરાઈ પર મુકાઈ ગયાં છે. સમાજ વૈમનસ્યનું ઘર બન્યો છે. દરેક વ્યક્તિને કેવળ પોતાનો સ્વાર્થ સાધવા તરફ જ નજર રહી છે પણ ભગવાન ને સંતને રાજુ કરવા માટે જ જો એ મેં તો સંસારમાં ૬૮% શાંતિ તો હસતાંરમતાં સ્થપાઈ જાય. તેથી એ ભયંકર પાપમાંથી ઉગારવા માટે જ પ્રભુએ એકની એક વાત બે-ત્રણ શ્લોકમાં જણાવી છે, કે જેથી સેવકો સજાગ રહે.

સેવકના જીવનમાંથી ગ્રામ્યવાર્તા બંધ થશે, બીજાના દોષ-સ્વભાવ તરફ જોવાનું બંધ થશે તોપછી તેના જીવનમાં પ્રભુ અને પ્રભુની સેવા જ રહેશે. તેની કાણોક્ષણનો ઉપયોગ પ્રભુની ભક્તિ અર્થે જ થશે તો મોટાપુરુષ અંતરથી રાજુ થઈ જશે. આજે તો પાંચ મિષ્ટાન્ન જમવા કરતાં પણ બીજાના દોષ-સ્વભાવની વાતો સાંભળવામાં સહુને ખૂબ સ્વાદ આવે છે. કદાચ આપણે મિષ્ટાન્ન જમતા હોઈએ ને સાથેનો જમનાર માણસ બીજા કોઈની કૂથલી કરશે તો બધી જ વૃત્તિઓ તે વાત સાંભળવામાં લીન થઈ જશે. માટે પ્રભુના યોગમાં આવ્યા પછી એમની જ મૂર્તિનું સુખ લેવું હોય તો બે-ત્રણ વર્ષ માટે તો બીજા તરફ નજર જવા દેવી જ નહિ અને તેટલામાં જ પ્રભુ બુદ્ધિયોગ આપીને અંતરથી સુખિયા કરી દેશે. પછી તો જેમ નરક સામું જોવાનું મન થતું નથી તેમ બીજા તરફ સેવકની વૃત્તિ જવા સમર્થ જ નહિ થાય; માટે આ પાપમાંથી ઉગારવા માટે સહુએ સદાચ સજાગ રહેવું.

મહાપ્રભુએ શિક્ષાપત્રીના ૨૦૨મા શ્લોકમાં જણાવ્યું છે કે, “કોઈનું દૂતપણું ન કરવું તથા ચાડિયાપણું ન કરવું ને કોઈના ચારચક્ષુ ન થવું અને દેહને વિષે અહંબુદ્ધ ન કરવી ને સ્વજનાદિકને વિષે મમત્વબુદ્ધ ન રાખવી.” આ શ્લોક એકાંતિકધર્મનો પાયો છે. અહીં ‘ચારચક્ષુ’ જેવો તદ્વન નવીન છતાં વિશિષ્ટ શાખ મૂકી પ્રભુએ તો હદ કરી દીધી છે. ‘ચારચક્ષુ ન થવું’

એવા એક જ વાક્યમાં ગહુન ઉપદેશ કે વિસ્તૃત વિવેકદિષ્ટ સમજાવી છે. ‘ચારચક્ષુ થવું’ એટલે કોઈની આંખે ચઢી જવું. વાણી, વિચાર કે સમજણે કરીને આપણા માટે કોઈના અંતરમાં અવિશ્વાસ પ્રગટ થાય તો આપણા વિષે કોક અંતરાય ઊભો થાય ને કોક ઓરોભાવ પણ જન્મે અથવા આપણા માટે કોઈક સૂક્ષ્મ ઉપેક્ષાવૃત્તિ જાગૃત થાય અથવા તો આપણા વર્તનને કારણે સામાના મનમાં શંકા કે તર્કવિતર્કની લાગણી ઊભી થાય - આનું નામ ચારચક્ષુ થયા કહેવાય. જેના પરિણામે સામી વ્યક્તિના અંતરમાંથી આપણું સ્થાન જતું રહે, આત્મીયતા પ્રગટ થવાને બદલે ઉદાસીનતા ઊભી થઈ જાય, સુહંદભાવ વધવાને બદલે અંતર વધતું જાય; માટે એકાંતિકી ભક્તિને યોગ્ય એવા સેવકોએ આ બાબતમાં સદા સજાગ જ રહેવું.

સેવકોએ જ્ઞાન કરવા કે સ્વરૂપ ઓળખાવવા તરફ પણ નજર રાખવાની નથી, સત્સંગ કરવવા તરફ પણ નજર રાખવાની નથી. સત્સંગના વ્યવહારમાં પડવાનીય જરૂર નથી. તે વ્યવહાર જાતે આગળ પડીને કરવા જેવો નથી. તેમ જ કોઈ અતિરેકતા કે ઉદાસીનતામાં પણ જવાની જરૂર નથી. છલકાતી બુદ્ધિથી બીજાને જાણપણું આપવું એ પણ યોગ્ય નથી. મોટાપુરુષને જેટલું ગમે તેટલું જ કરીને બેસી રહીએ તો કદાપિ ચારચક્ષુ થવાય જ નહિ અને પ્રભુ સુંદર પાત્રતા ધરી દે.

હવે મહારાજના આધ્યાત્મિક વિવેકને સમજીએ. ગઢા પ્રથમ દના વિવેકી અને અવિવેકીના વચનામૃતમાં છાણાવટ કરતાં મહારાજ કહે છે કે, “આ સત્સંગમાં જે વિવેકી છે તે તો દિવસે દિવસે પોતાને વિષે અવગુણને દેખે છે અને ભગવાન ને ભગવાનના ભક્તને વિષે ગુણને દેખે છે અને ભગવાન ને સાધુ પોતાનાં હિતને અર્થે કઠણ વચન કહે છે તેને પોતાનાં હિતકારી માને છે અને દુઃખ નથી લગાડતો, તે તો દિવસે દિવસે સત્સંગને વિષે મોટપને પામે છે અને જે અવિવેકી છે તે તો જેમ જેમ સત્સંગ કરે છે અને સત્સંગની વાત સાંભળે છે તેમ તેમ પોતાને વિષે ગુણ પરઠે છે અને ભગવાન ને સંત તેનો દોષ દેખાડીને એની આગળ વાત કરે છે, તે વાતને માને કરીને અવળી લે અને વાતના કરનારાનો અવગુણ લે છે તે તો દિવસે

દિવસે ઘટતો જાય છે અને સત્સંગમાં પ્રતિષ્ઠાહીન થઈ જાય છે.”

સાધકને અખંડ સજાગ રાખનારું આ વચ્ચનામૃત છે. ગુણ ગાવા તે જ વિવેક છે. અભાવ લેવો તે જ અવિવેક છે. ગુણ ગાવા તે સત્ત છે - સેવા છે. અવગુણ લેવો તે જ અસત્ત છે ને કુસેવા છે. પ્રભુએ વચ્ચનામૃત ગઢા પ્રથમ ૧૬માં પણ કહ્યું છે કે, જે ખરેખરો વિવેકી હોય તે તો હરેક પ્રસંગે પોતાનો જ દોષ જુએ પણ કદાપિ ભગવાન કે ભગવાનના ભક્તના દોષ કે સ્વભાવ મનમાં લે જ નહીં. જે પોતાનો દોષ જુએ છે ને હરેક પ્રસંગે પ્રભુનું બળ લે છે તે જ ખરો એકાંતિક ભગત છે.

વચ્ચનામૃત ગઢા અંત્યના ૨૧માં પણ પ્રભુએ સ્પષ્ટ વાત કરી છે કે, “ભગવાનના ભક્ત સાથે વાદવિવાદ કરીને, જીતીને રાજ થવું નહીં. તેની સાથે તો હારીને જ રાજ થવું ને ભગવાનના ભક્તને જે વાદવિવાદ કરીને જીતે છે તે તો પંચમહાપાપના કરનારા છે, તેથી પણ વધુ પાપી છે, અને અમારી આગળ જે કોઈ ભગવાનના ભક્તનું ઘસ્તાં બોલે તે તો અમને દીઠો જ ગમતો નથી.” આ છે આધ્યાત્મિક વિવેક. સ્વામીની વાતોમાં લઘ્યું છે કે ‘ગુણ ગાવાથી જવ બ્રહ્મરૂપ થઈ જાય.’^૪ સ્વામીએ કેવળ ગુણ ગાવામાં જ શુદ્ધ પ્રાણીસ્થિતિ બદ્ધિસિદ્ધિ બદ્ધિસિદ્ધિ આપી દીધી તો આપણે હવે રાજમાર્ગ પરથી કદાપિ નીચે ઉત્તરવું જ નહીં. કેવળ ગુણ જ ગાઈએ અને અભાવ કે ભાવફેરમાં ક્યારેય પડીએ જ નહીં. એટલો જ દરાવ જો ખરેખર દઠ કરીશું તો મોટાપુરુષ સુંદર બુદ્ધિયોગ આપીને પોતાની સાથેનો સંબંધ દઠ કરાવી દેશે જ.

પ્રભુના ગુણાતીત સ્વરૂપોએ કેવળ ગુણ જ ગાયા કર્યા છે. હરેક પ્રસંગે પ્રભુનો સંબંધ જ જોયો છે. રાઈ જેવા અદ્ય ગુણને હિમાલય જેવો મહાન સમજીને જોયો છે અને હિમાલય જેવા મોટા અવગુણને રાઈ જેવો નાનો ગણી પ્રભુના સંબંધથી જ ટાળ્યો છે. પ્રભુના ચૈતન્ય સ્વરૂપો હંમેશાં ઉજજવળ પ્રકાશમાં જ વિચરતા હોય તેમ લાગે છે. કદીય તેઓ અંધકાર કે ઓરાભાવની વાતેય સાંભળવા તૈયાર નથી.

એક વખત ગોંડલ મંદિરમાં ઉતારાની પાછળ ગુરુહરિ યોગીજી મહારાજ ચોગાનમાં ટપાલ લખવા બેઠા હતા. તેવામાં એક યુવક રેગીલી ગતિથી ત્યાંથી જતો હતો ને એક મોટો કાંટો તેના પગમાં જોરથી વાગી ગયો. તેના મોઢામાંથી સિસકારો નીકળી ગયો. બાપાએ પોતાનાં ચશ્માં ઉતારીને પૂછ્યું, “શું થયું ?” ને તેને કાંટો વાગેલો જોઈ તરત જ બોલી ઊઠ્યા, “આપણે તો અક્ષરદેરીના કાંટાનો પણ અભાવ ન લેવો.” બાપાની કેવી વિશાળ દસ્તિ હશે ! જો નાના ને નકામા કાંટાનો પણ અભાવ ન લેવાય તોપછી અદ્ય સંબંધવાળા મુક્તને તો માથાના મુગાટ જ માનવા રહ્યા ને ! આમ વ્યવહારિક વિવેકની સાથોસાથ આધ્યાત્મિક વિવેકનો સમન્વય થઈ જાય તો આધ્યાત્મિક ક્ષેત્રે રાજમાર્ગ પરથી ગાડી નીચે ઊતરે જ નહિ અને એવા સેવકને જોઈને પ્રભુની છાતી ફુલાતી રહે. સેવક પણ પ્રભુનાં દર્શન કરતો આનંદવિભોર જ રહે, એવો અદ્ભુત સંબંધ પ્રભુ જ દફ કરાવી દે.

ગુણગાન જ ગાઈએ એટલે પ્રભુ બુદ્ધિયોગ આપે, મુક્તોમાં આત્મીયતા ખૂબ વધે, મુક્તોનો યથાર્થ મહિમા સમજાય, મુક્તોની સેવકભાવે સેવા થતી જાય, સુહૃદભાવનાં પૂર વહે, મુક્તોમાં પ્રભુનો ભાવ સહેજે પ્રગટે અને છેવટે પ્રભુઆકારે દસ્તિ થઈ જાય ને અંતે દસ્તા, દશ્ય અને દર્શનની એકતા થઈ જાય. સાધન, સાધના અને સાધ્ય એક જ થઈ જાય. પછી તો એક જ પંક્તિનો ઉચ્ચાર શોષ રહે કે -

જ્યાં જુએ ત્યાં રામજી બીજું ન ભાસે રે...

આવી એક મંગલકારી ગુણાતીત ભાવનામાં અખંડિતપણે રહેતા થઈ જવું છે. તો આવા આધ્યાત્મિક વિવેકને સ્વીકારવા સૌ કટિબદ્ધ થઈએ, જેથી પ્રભુને કહેવું ન પડે કે, “અમારો દાખડો સફળ કરો.”

એક વખત ગોંડલમાં ગઢા મધ્યનું ૪૦મું વચ્ચનામૃત સમજાવતાં યોગીબાપાએ કહેલું કે, ‘મહારાજ આ વચ્ચનામૃતમાં કોક આગવી સૂર્ય આપવા માંગે છે.’ શ્રીજીમહારાજે પોતાના નિત્યકર્મમાં પૂજાવિધિ સમયે એક દંડવત્ત પ્રણામ અધિક કર્યો ત્યારે ચતુર શુક્મનિને આ જોઈને તરત જ પૂછ્યું, ‘હે મહારાજ ! આજે તમે એક દંડવત્ત પ્રણામ અધિક કેમ કર્યો ?’ તેના જવાબમાં

મહારાજે કહ્યું, “જાણેઅજાણે મન, વચન કે દેહે કરીને ભગવાનના ભક્તનો જે કાંઈ દ્રોહ થઈ ગયો હોય તેનું દોષનિવારણ કર્યા સારુ એક દંડવત્ત અધિક કર્યો.” ને આમ કહી પોતે સૌને આદેશ આપ્યો, “તમે પણ અમારી જેમ એક દંડવત્ત પ્રણામ અધિક કરજો.”

આ વાત સમજાવતાં બાપાએ કહેલું કે, ‘મહારાજ આપણને વધુ ખટકો રાખવાનું કહે છે, સજાગ રહેવાનું કહે છે. ભલે દરરોજ દંડવત્ત તો વધુ કરવા પણ મોટાપુરુષ તરફ જ નજર રાખીએ તો કોઈનાય ભાવફેરમાં જવાશે નહીં.’ વળી બાપાએ કહ્યું, ‘ગુણાતીતની દસ્તિએ તો બધા જીવો દેવાળિયા જ છે. કોઈને ઓછું દેવું, તો કોઈને વધુ; પણ પ્રભુના દેવાદાર તો સૌ છે જ. જો આપણે જ દેવાળિયા હોઈએ તો બીજા તરફ નજર શા માટે કરીએ ? આપણી પોતાની જ દાકી ઓલબી ના લઈએ !’ ફરી બાપાએ કહ્યું, ‘દરેક કોલેજોમાં બધા વિદ્યાર્થીઓ સરખા નથી હોતા. દરેકની બુદ્ધિ સપ્રમાણ ન હોય. કોઈ નાપાસ પણ થાય ને કોઈ પહેલો નંબર પણ લાવે. પણ આપણે તો એટલું જ જોવું કે એ કઈ કોલેજનો વિદ્યાર્થી છે ?! ગુણાતીતબાપાની કોલેજ હોય તો ગુણાતીતબાપા જોશે. આપણે ગુણાતીતબાપાથી થોડા કાંઈ મોટા થઈ ગયા છીએ ?’

આ વાતનું વિગતે નિરૂપણ કરતાં બાપાએ કહ્યું, ‘કોઈ સારા બંગલામાં પડી રહેલી કચરાપેટીનો એ બંગલાની બાજુમાં રહેનાર પાડોશી વિચાર નહિ કરે. બંગલામાં તો જાજરૂ, બાથરૂમ ને કચરાપેટી પણ હોય. બધું જ હોય. આપણો દેહ સારો છે પણ તેમાં નરક પણ ભરેલું છે, પણ આપણે તેની સામે નથી જોતા. તો સૌએ એક જ વિચાર કરવો કે, આ બધા સેવકો અક્ષરપુરુષોત્તમ મહારાજના જ છે ને ! પ્રભુ જેવા પ્રભુ સહુના જીવના ઘણી તો બન્યા છે ને ! જો આટલો જ વિચાર કરીશું તો કદાપિ કોઈનુંય જોવાનું મન નહિ થાય. છતાં પણ મહારાજે વિવેક શીખવાડ્યો છે તો આપણે એક દંડવત્ત પ્રણામ અધિક તો કરવો જ.’ આમ બાપાએ સત્ત-અસત્તનો સુંદર વિવેક સમજાવ્યો.

વિવેક વિનાનો ધર્મ નિશ્ચેતન અને જડ છે. વિવેકરહિતનું જ્ઞાન પાંગળું,

પોકળ અને અલ્પજીવી છે. વિવેક વગરનો વૈરાય રસહીન, શુષ્ક અને સ્મરણનવત્ત છે અને વિવેક વગરની ભક્તિ વેળીલી ને છીછરી છે. તે ભક્તિ દેહભાવનું પોષણ જ કરે. એ ભક્તિમાં સાચા પ્રેમની નહિ, પ્રદર્શનની જ માત્રા હોય છે અને આધ્યાત્મિક વિવેકની યોગ્ય માત્રા ભજ્યા પછી જ તે ભક્તિ પરાભક્તિમાં પરિણમે છે. ધર્મ, જ્ઞાન, વૈરાય, ભક્તિ આદિ કલ્યાણકારી ગુણોમાં જો વિવેકરૂપી સંજીવની ઔષધિ નહિ ભળી હોય તો તે સર્વ ગુણો નિર્માલ્ય છે. જો કોઈ ધર્મનિષ્ઠ સેવક પોતે ધર્મનિયમ પાળતો હોય પણ બીજો કોઈ એ નહિ પાળતો હોય ને તેવાનું તે જોયા કરશે કે નોંધ્યા કરશે તો એ બાધાદિષ્ટે કરીને તેનો ધર્મ પણ અધર્મમાં ફેરવાઈ જશે. પણ, માત્ર પ્રભુને જ રાજુ કરવાની ભાવના હુશે તો તેના ધર્મની રક્ષા થશે અને પોતે બળિયો થઈ જશે.

પોતાનું ગમે તેવું જ્ઞાન હોય પણ તે જ્ઞાનથી જો બીજાની ઉપેક્ષા થઈ જાય કે મર્યાદાભંગ થઈ જાય તો તે જ્ઞાન પણ ભયંકર અજ્ઞાન જ છે. ખરેખરું જ્ઞાન હોય તો વિનયતા સહેજે જ પ્રગટે. ખરેખરું જ્ઞાન હોય તો પ્રભુના સંબંધનું અખંડ દર્શન હોય જ. એક શહેરમાં એક વિદ્ધાન શાસ્ત્રી પારાયાણ કરી રહ્યા હતા. બાપા તે શાસ્ત્રીનાં દર્શન કરવા પહોંચ્યો ગયા. તેમને ભાવથી પગે લાય્યા ને પોતે પાછળ જઈને બેસી ગયા. છતાં બાપા જેવા વિભૂતિપુરુષને તે શાસ્ત્રીથી ભાવથી ‘જ્ય સ્વામિનારાયણ’ પણ કહેવાયા નહીં. તે શાસ્ત્રી માર્ત્ડ જ્ઞાની હોવા છતાં સામાન્ય વિવેક પણ દાખવી શક્યા નહીં. આમ વિવેક વિનાનું જ્ઞાન કે વિનય વિનાની વિદ્ધતા જીવનમાં ને વ્યવહારમાં મીઠાશ પ્રગટાવશે નહિ ને પ્રભુતા પણ નહિ પ્રગટાવે. આવું જ્ઞાન પાંગળું છે. જો તે શાસ્ત્રીએ શિક્ષાપત્રીમાં કહ્યા પ્રમાણે બાપાનો આદરસત્કાર કર્યો હોત તો પ્રભુ કેવા રાજુ થઈ જાત !

મહારાજના સમયમાં એમણે મોકલાવેલો થાળ ખીમિયાનંદ નામના સાધુએ ગ્રહણ ન કર્યો. તે એટલું બોલ્યા કે, ‘થાળ સ્વરૂપે આ માયા ક્યાંથી આવી ?’ પોતાની અતિ વૈરાયની વૃત્તિને લઈને પ્રભુના અમૂલ્ય પ્રસાદની પણ ઉપેક્ષા થઈ ગઈ ! એવો શુષ્ક વૈરાય શા કામનો ?

એકાંતિકી ભક્તિને યોગ્ય એવા સેવકોએ પોતાના ગુણોના જાણપણે કરીને ભગવાન કે ભક્તની ઉપેક્ષા કદાપિન થાય તે સહજ વિચારવાનું રહેશે જ. પ્રભુ સર્વે ગુણોના દાતા છે ને ભક્તો પ્રભુના ગ્રાણ છે. તેવા સર્વેશ્વર ભગવાનની ને પ્રાણપ્રાણ ભક્તોની પોતાના ગુણોના ભાવથી ઉપેક્ષા થાય તે નર્યુ પાપ જ છે. માટે આવો સૂક્ષ્મ વિવેક ન ચૂકાય તેનું સૌઅ ધ્યાન રાખવું.

મોટાપુરુષનાં વચનમાં પોતાનાં મન કે બુદ્ધિ કંઈ સંશય કરે ત્યારે કેવા વિવેકથી વર્તવું ને પોતે તેઓના સાત્ત્વિધમાં કેવું વલાણ અપનાવવું તેની સુંદર સૂર્ય આપતાં સારંગપુરના બીજા વચનામૃતમાં મહારાજે કહ્યું છે, “... મોટા સંત આગળ અને પરમેશ્વર આગળ તો જરૂર હારી જવું અને પરમેશ્વર તથા મોટા સંત તે પોતાને કોઈ વચન યોગ્ય કહે અથવા અયોગ્ય કહે ત્યારે તે વચનને તત્કાળ સ્નેહે સહિત માનવું. તેમાં યોગ્ય વચન હોય તેમાં તો આશંકા થાય નહિ, પણ કોઈ અયોગ્ય વચન કહ્યું હોય અને તેમાં આશંકા થાય એવું હોય તોપણ તે સમાનને વિષે ના પાડવી નહીં. એ તો હા જ પાડવી અને એમ કહેવું જે, ‘હે મહારાજ ! જેમ તમે કહેશો તેમ હું કરીશ.’ અને તે વચન પોતાને મનાય નહિ એવું હોય તો પરમેશ્વર તથા મોટા સંત તેની મરજ હોય તો તેમને હાથ જોડીને ભક્તિએ સહિત એમ કહેવું કે, ‘હે મહારાજ ! તમે જે વચન કહ્યું તે તો ઢીક છે પણ આટલી મને તેમાં આશંકા થાય છે.’ એ પ્રકારનું વચન દીન થઈને કહેવું અને જો પરમેશ્વરની મરજ ન હોય તો તેમની સમીપે જે મોટા સંત તથા હરિભક્ત રહેતા હોય તેમની આગળ કહેવું જે, ‘આવી રીતે પરમેશ્વરે વચન કહ્યું છે તે તો મને માન્યામાં આવતું નથી.’ પછી તેનું મોટા સંત સમાધાન કરે તથા પરમેશ્વર આગળ કહીને એ વચનનું સમાધાન કરાવે, પણ પરમેશ્વરે વચન અયોગ્ય કે યોગ્ય કહ્યું હોય તે સમે ના પાડવી નહીં. એવી રીતની યુક્તિએ મોટાના વચનને પાછું ઠેલવું, પણ કહ્યું ને તત્કાળ ના પાડવી નહીં.” આમ અહીં એક સૂક્ષ્મ વિવેકનું અનુપમ દર્શન પ્રભુએ આપાણને કરાવ્યું છે.

શિક્ષાપત્રીમાં મહારાજે જીવનના એકેએક પાસાને સર્વ રીતે સ્પર્શો તેવો

સર્વાંગસંપૂર્ણ વિવેક શીખવાડ્યો છે, માટે જ પ્રત્યેક સત્સંગીએ શિક્ષાપત્રીનો નિયમિત અભ્યાસ કરવો જોઈએ. તેના ચૌદમા શ્લોકમાં પ્રભુ કહે છે, “આત્મધાત તો તીર્થને વિષે પણ ન કરવો, કોધે કરીને પણ ન કરવો અને ક્યારેક અયોધ્ય આચરણ થઈ જાય તે થકી મૂંજાઈને પણ આત્મધાત ન કરવો અને ઝેર ખાઈને તથા ગળે ટૂંપો ખાઈને તથા ફૂવે પડીને તથા પર્વત ઉપરથી પડીને ઈત્યાદિક કોઈ રીતે આત્મધાત ન કરવો.” અત્યારના યુગમાં સમાજ ભયંકર દેશકાળમાંથી પસાર થઈ રહ્યો છે. ‘બાર સાંધે ને તેર તૂટે’, તેવી સૌની પરિસ્થિતિ છે. આર્થિક રીતે ભયંકર ભીસમાં સૌ સપદાયા છે. વળી સત્સંગની કચાશને લઈને માનસિક એકતાનો પણ પ્રલય થઈ ગયો છે. બાપ-દીકરા કે ભાઈ-ભાઈ વચ્ચનો પ્રેમ આજે અટક્ય થઈ ગયો છે. આદાર ને વિહાર બદલાવાને લીધે શારીરિક રીતે પણ ઘણા ઘુવાર થઈ ગયા છે. સમાજ વૃત્તિઓના વિલાસની પાછળ દોડુચે જાય છે. પણ વિષયોના ભોગની તૃતીની ક્યાં સુધી ? એમાંય વળી ભોગની તૃતી ના થાય એટલે મૂંજવણનો પાર જ ના રહે ! આવી કરુણ હાલતમાં આત્મહત્યાના વિચાર સિવાય સમાજની વ્યક્તિને બીજો શો સંકલ્પ ઊઠશે ? પણ જે વ્યક્તિ સહુરાના રણમાં મીઠી વીરડી સમાન સંતના યોગમાં રહે, પ્રભુનો આશરો દફ કરે કે સંતની આજ્ઞામાં જ વર્તવા માટે કટિબદ્ધ થાય તોપછી પ્રભુ તેના ચૈતન્યને વિષે એવી કાયરતા ટકવા નહિ દે.

સાચા સંતના યોગમાં આવ્યા પછી સંતને જ રાજુ કરવાની ખરેખરી ભાવના જ્યારે સેવક હૈયાને વિષે પ્રગટાવી મંડ્યો રહેશે ત્યારે વાસના ને સ્વભાવના ગઢ તેની આગેકૂચ્યમાં વિરોધસ્વરૂપે ઊભા રહેશે જ. સંતને રાજુ કરવા મનધાર્યુ મૂકવું જ પડે ને ! અને મનધાર્યુ મૂકવું તે તો કાળજાના કટકા કરવા કરતાં પણ વધુ દુઃખ અને અસહ્ય છે. એવે સમયે શરૂઆતમાં તેવા સેવકને સ્વભાવ ટાળવાની સૂજ નહિ હોવાને કારણે ક્યાં તો તે સૂઈ રહેશે ને ક્યાં તો રહ્યા કરશે, ક્યાં તો તે કોઈ સાથે ટકરાશે, ને ક્યાં તો ઉપવાસ કરશે. એમ જુદી જુદી રીતે મૂંજવણ ટાળવાનો ઉપાય શોધશે. શાથી ? સ્વભાવરૂપી ગઢ ઓળંગવાની એ બિચારાને ગતાગમ નથી તેથી.

અથીય આગળ વધી જ્યારેજ્યારે પ્રભુ એનું મનધાર્યું તોડાવવા પ્રયત્ન કરશે અને ઠરાવરહિત બનાવવા દાખડો કરશે, સંકલ્પરહિત બનાવવા ને નિરાકાર બનાવવા યત્નશીલ થશે, તેના સંકલ્પ, કિયા ને ભાવ પ્રભુમય બનાવવા માટે જ પરિશ્રમ લેશે ત્યારે તે સેવક પ્રભુની ઉપેક્ષા કરીને ઘનઘોર ઉદાસીનતામાં બેસી રહેશે. આ પણ એક સૂક્ષ્મ દેહનો આપધાત છે.

અથીય આગળ વધી પ્રભુ જ્યારે તેનાથી વિરુદ્ધ પ્રકૃતિવાળા મુક્તોની સેવામાં તેને ઓતપ્રોત કરશે ને જેના તરફ તેને સહેજ પણ ભાવ ન હોય તેવાં પાત્રોની સાથે રસબસ થવા આદેશ આપશો, તે સાચો હશે ને ખોટો ઠેરવશે, વગર વાંકે તેની જાહેરમાં ઉપેક્ષા કરશે ને કરાવશે, તેવે વખતે તેના મનની સાથોસાથ આખાય શરીરના એકેએક રોમમાં રહેલા જીવંત તત્ત્વોના કોષો પણ પ્રભુનો ભયંકર વિરોધ કરશે. બળવો પોકારી ઊઠશે... ત્યારે તો તેને જીવવા જેવું પણ નહિ લાગે. જીવવા જેવું એની પાસે બીજું રહ્યું પણ શું ? પ્રભુ જ્યારે એના સર્વે આધાર ઝૂંટવી લે, જ્યાં બુદ્ધિનો પ્રલય જ દેખાતો હોય, જ્યાં ઉઘાદેછોગ પોતાના મનની ઉપેક્ષા જ હોય ત્યારે તો તે સેવક બિચારો નિરાધાર જ થઈ જાય ને ! ત્યારે સત્તસંગથી સમગ્રપણે દૂર રહેવાનો અથવા આપધાત કરવાનો સંકલ્પ સંપૂર્ણપણે દઢીભૂત થઈ જ જાય.

પ્રભુ જ્યારે તેના ચૈતન્યને આધ્યાત્મિક વિકાસકરને માર્ગ આગળ લેશે કે જ્યારે તેના ચૈતન્ય તરફ કરુણાભીની દિશિથી નિહાળશે ને તેના પૂર્વના અવ્યક્તતના સંકલ્પોના પડળને વિખેરશે ત્યારે તેના હૈયાને વિષે ઘોર નિરાશા વ્યાપશે. તેને એક જ સંકલ્પ ઊઠશે કે, ‘હવે આ સત્તસંગ નહિ થાય; હવે તો દેહ છોડી દઈએ, આપધાત કરો નાખીએ.’ એના હૈયાને વિષે ભૂંડા ઘાટની પરંપરા ઉદ્ભબવશે ત્યારે એક જ સંકલ્પ ઊઠશે કાં મારા જેવો નાલાયક ને નીચ માણસ આ ધરતી પર કોઈ નહિ હોય ! એના કરતાં તો આ સત્તસંગ ન કરીએ તો સારું. આ બધું ક્યારે ટળશે ? નહિ જ ટળો. તેવી જ ઉદાસીનતાની ઘેરી છાયામાં તે બેસી રહેશે ને આવી અંધકારમય છાયામાં બેસી રહેવું ને ગમગીન રહેવું તે પણ એક જાતનો આત્મધાત જ છે. આવે વખતે કોઈ ભગવદીની ગોદમાં મનને મારીને, મનની ઉપેક્ષા કરીને, મનને અવગાણીને,

મનને દુષ્મન માનીને જો પડ્યો રહેશે તો બહુ સસ્તામાં સિદ્ધપુરની જાત્રા થઈ જશે, એટલે હૈયાનું આવું ઘમસાણ શાંત પડતાં વાર નહિ લાગે અને ભગવદી સાથે ખરેખરું હેત હશે તો એ મૂંગુવણમાં તે ટકવા પણ નહિ જ હે.

યોગીબાપાએ એકાવન યોગેશ્વરો બનાવ્યા. સર્વે યોગેશ્વરો તો જગતના રાગથી ભરપૂર જ હતા. આ માર્ગની ને આ જીવનની કોઈનેય કલ્પનાય ક્યાં હતી ! સાધનાની આવી કક્ષાએ હૈયામાં દાવાનળ પ્રગટશે કે ભયંકર ઉદ્કાપાત મચશે તેનો સ્વખનમાંય કોઈને ઘ્યાલ જ ન હતો. આવી પરિસ્થિતિમાં ને મનોદશામાં ફસાયેલા એક કુશાગ્ર બુદ્ધિશાળી ને શ્રદ્ધાવાળા સેવકે પોતાની જાતની પૂર્ણાહૃતિ કરવા માટે, રાતના નણ વાગે દરિયા તરફ પ્રયાણ કર્યું. તેને એમ હતું કે ઘૂઘવતો દરિયો તેને જરૂરથી સમાવી લેવાનો છે જ. પણ તેને ખબર ન હતી કે સચરાયરમાં સત્તા તો એકમાત્ર સહજાનંદની જ ચાલે છે. ને કદાચ તેને ખબર હશે કે સત્તા તો એક સહજાનંદની જ ચાલે છે પણ એ બિચારાને એ તો ખબર જ ન હતી કે અંતરમાં શું થઈ રહ્યું છે. એવી સૂજ આપનાર કોઈ અનુભવી ભગવદીની ગોદમાં તે બેઠો નહિ હોય. અગર તો એવા સંતની ગોદને તેણે સ્વીકારી નહિ હોય. બાકી ભગવદીની ગોદ સ્વીકારી હોત તો તેને ઘ્યાલ તો આવત જ કે ગાગરમાં સાગર ભરાય છે તેથી એ ખળભળાટ છે.

દરિયામાં ઢીંચણસમા પાણી સુધી તો તે પહોંચી ગયો. ત્યાં જ જાણે કે પ્રભુએ પ્રેરણા કરી કે, ‘તારા સ્થૂળ દેહને તું છોડીશ પણ સૂક્ષ્મ દેહ તો તારી સાથે જ આવવાનો છે ને !’ એટલે તેને તરત જ સંકલ્પ ઉઠ્યો કે, ‘આ મૂંગુવણને લઈને હું દેહ છોડીશ તે મૂંગુવણની પૂર્ણાહૃતિ ક્યારે ? આવતે જન્મે પણ આ ભરતીઓટમાં પડ્યા રહેવાનું તો બાકી જ રહેશે ને !’

આમ પ્રભુએ વિવેક પ્રગટાવ્યો. પ્રભુએ અંતરની ભાવના બદલાવી. કોઈનેય ખબર ન પડે તેમ તે પરોઢિયે સાડા ચાર વાગે અક્ષરભુવનમાં પાછો આવી ગયો. યોગીબાપા ત્યારે ત્યાં જ બિરાજતા હતા. બાપાનો જાગવાનો સમય પાંચ વાણ્યાનો હતો પણ તે સેવકની જાણે રાહ જોઈને જ બેઠા હોય તેમ તેઓ લાક્ષણિક ઠબે આળસ મરડતા હતા. એટલામાં તો તે સેવક બાપાની

રૂમ ઉધાડીને તેમના ખોળામાં ઝૂકી પડ્યો. પછી ત્યાં તો અશ્રુધારાનો પ્રવાહ જ ધસી આવે ને ! પણ દર્દીના દર્દીને નિર્મળ કરનાર યોગીજ મહારાજને તો ખબર હતી જ કે આ શું થઈ રહ્યું છે ? ઉભરો ઠલવાઈ ગયો. બાપાએ આખાય શરીર પર વાત્સલ્યભર્યો હાથ ફેરવ્યો. છાતી પર પણ હાથ ફેરવ્યો ને તે સેવકની દાઢી આગળ હુથેળી રાખીને એકદમ બોલી ઊઠ્યા કે, “ગુરુ ! શાસ્ત્રીજ મહારાજે તમને દીક્ષા આપી ત્યારે તેમને તમારા હૈયાની કાંઈ ખબર નહિ હોય ? શાસ્ત્રીજ મહારાજની પ્રીતિ કાંઈ ઓછી થઈ ગઈ છે ? તેમની પ્રીતિ તો દિનપ્રતિદિન વધતી જ રહી છે. શાસ્ત્રીજ મહારાજનું કેવું હેત ! તમારા સિવાય તેમને ક્યાં ચાલે તેમ છે ?”

હવે તે સેવકનું અફાટ રૂદન જુદા પ્રકારનું હતું. બાપાએ જ્યારે આ વાત કરી ત્યારે એ રૂદન મૂંજુવાળાનું ન રહ્યું પણ એ રૂદન પોતાના અજ્ઞાનનું, આણસમજણાનું અને આણઓળખાણનું જ હતું. હવે તે રૂદનમાં માત્ર દર્દ ન હતું પણ સાથે કોક અનુપમ પ્રીતિ પણ વ્યક્ત થતી હતી. દર્દ અને ઉર્ધ્ઘનાં આંસુ જાણે કે એકીસાથે ઉભરાતાં હતાં. બાપાએ ફરી તેની દાઢી પર હાથ મૂકીને કહ્યું, “શાસ્ત્રીજ મહારાજના ખોળામાં બેઠા છો તે ભૂલી જશો નહીં. શાસ્ત્રીજ મહારાજ આપણું કદાપિ અહિત ન કરે. શાસ્ત્રીજ મહારાજ તો ખૂબ સમર્થ છે. એ તો અંધારામાં પ્રકાશ પાથરે તેવા છે. આણુમાંથી બ્રહ્માં બનાવે તેવા છે.” પછી ચપટી વગાડતાં બોલ્યા, “શાસ્ત્રીજ મહારાજ તો હજરોને એકીસાથે પળમાં જ નિષ્કામી બનાવી દે તેવા છે.”

સેવકની આંખમાં આંસુ જ હતાં પણ હવે તે આંસુ પશ્ચાત્તાપનાં થયાં. મૂંજુવાળાની પૂર્ણાહૃતિ થઈ ગઈ. બાપાએ તેના મનને જીવથી અલગ પાડી દીધું. ચૈતન્યભાવ જાગૃત કર્યો. ચૈતન્યમાંથી વિચારોની હારમાળા શરૂ થઈ. આત્મામાંથી પ્રગટ થતા વિચારોમાં હવે કાંઈ થોડી મોળાશ હોય ? પછી તો એક જ ભાવના પ્રગટી કે બસ, રાજુ જ કરી લેવા છે. બાપાએ છેલ્લા માર્મિક શબ્દો કહ્યા, “મહંત સ્વામીનો સમાગમ કરજો.”

આવી સૂક્ષ્મની મૂંજુવાળ તે માનનો પ્રકાર જ છે. પ્રભુ જ્યારે ચૈતન્યને પોતાની સંનુખ આગળ લે છે ત્યારે સૌ સેવકોને આવા સંકલ્પ ઊઠવાના જ.

મારાથી સેવા નહિ થાય, મારાથી આ મુક્ત સાથે રસબસ નહિ થવાય, મને આ મુક્ત સાથે ફાવટ નહિ આવે, મારાથી આ મુક્ત સાથે સુહૃદભાવે વતશો નહિ, કોઈનેય મારે વિષે હેત નથી... વગેરે અનંત પ્રકારના વિચારો મનમાં ઊભરાશે. બહેનોએ ગાયું તેમ, ‘નથી જગતનો, નથી સત્તસંગનો, એવી દશા છે મારી...’ આવી અવસ્થામાંથી વિશેષે કરીને બુદ્ધિપ્રધાન સેવકને તો પસાર થવું જ પડે છે. અતડાપણું, એકાકીપણું, ચીડિયાપણું, મોળા વિચારોમાં ફસાવાપણું, ન સમજાય તેવી ગમગીની વગેરે જુદાં જુદાં ભાવોને કારણે એક વિચિત્ર વાતાવરણ હૈયાને વિષે જટિલ જાળાની જેમ જામી જાય છે.

આ પ્રમાણે સૂક્ષ્મ શરીરની કથની નિહાળી. એથી પણ ખતરનાક છે કારણ અને મહાકારણની ઉદાસીનતા. મહારાજે વચનામૃત ગઢા મધ્ય ૫૦માં લઘ્યું છે, “મોટા મોટા પરમહંસ તથા મોટી મોટી સાંખ્યયોગી બાઈઓ, એ સર્વેને કાંઈક જગતની કોરનો લોચો જણાય છે.” વળી ગ્રલુઅ ગઢા અંત્યના ઉત્તના વચનામૃતમાં કહ્યું છે, “...કેમ જે, એ એવા મોટા છે તોપણ જો એમને માનનો બહુ યોગ થાય તથા રૂપિયા ને સોનામહોરના ઢગલા આગળ આવીને પડવા લાગે તથા રૂપવાન એવી જે ખ્રીઓ તેનો યોગ થાય, તો એ ત્યાગી છે તોય પણ એણે કરીને એમનું ઠેકાણું રહે નહીં. અને જો એવો યોગ થાય તો આજ આપણા ત્યાગીમાં જે અતિ ઉત્તરતો હુશે, તે જેવા પણ રહે કે ન રહે, એમાં પણ સંશય છે. કેમ જે, એ પદાર્થનો તો યોગ જ એવો છે.”

મહારાજે પોતે પોતાને માટે સ્પષ્ટપણે કહ્યું છે, “સ્વભન્માં પણ અમે અમારા અંતર સામું જોયું ત્યારે જગતની કોરનો લોચો રંચમાત્ર દેખાતો નથી.” બાપાએ આ ગઢા મધ્યનું ૫૦નું વચનામૃત સમજાવતાં કહ્યું હતું કે, “ગ્રલુનું અંતર એટલે ગુણાતીત.” ગુણાતીત અને મહારાજનો સંબંધ આગવો ને અનેરો તો હતો જ.

જેવો અનુપમ સંબંધ ગુણાતીતનો મહારાજ સાથે હતો તેવો સંબંધ પરમહંસો કરી શક્યા નહિ અને તેથી જ પ્રભુનો સંપૂર્ણ ભરોસો પ્રામ કરી

શક્યા નહીં. એવો સંબંધ ન કરી શક્યા તેનું કારણ એ જ કે જગતની કોરનો કોઈક લોચો વિધસ્વરૂપે આડે આવી ગયો.

મોટેરા પરમહંસો તો ખીધનની વૃત્તિથી પર હતા, નિષ્ઠામી હતા, પવિત્ર હતા, સમર્થ હતા, શ્રદ્ધાવાન હતા, આજ્ઞામાં ટૂકડૂક વર્તનારા હતા, પંચવિષયનો સંકલ્પ હૈયામાં ન હતો; તો એવો ક્યો જગતની કોરનો લોચો રહી ગયો જેના ફળસ્વરૂપે પ્રભુને તેમનો વિશ્વાસ આવ્યો નહીં ? તો -

(૧) સ્વરૂપની ઓળખાગ કરાવવાનો અને બીજાને સમજાવી દેવાનો કે સંત્સગ કરાવી નાખવાનો રાગ ચૈતન્યને વિષે રહેલો હતો જ.

(૨) અપાર સામર્થીને સહુ વરેલા હતા, તેથી એ સામર્થીનો ઉપયોગ પોતાની રીતે જ થતો હતો. અષ્ટસિદ્ધિ ને નવનિધિ ચરણોમાં હતી, જેથી હેત, દયા અને ગ્રીતિની લાગણીએ કરીને મનમુખી બની ફસાઈ જવાતું હતું ને મુક્તોની રીતે વર્તી જવાતું હતું, મુક્તોમય વર્તી જવાતું હતું. ગ્રીતિના દાવે કરીને મુક્તો જ રાજ થાય તે તરફ વધુ લક્ષ્ય રહેતું હતું, જેથી મહારાજ સાથે સ્વામિસેવકભાવની કચાશ રહી જતી હતી.

(૩) ઐશ્વર્ય અને ગુણના ભારને લઈને સમકક્ષાના મુક્તોમાં અરસપરસ મર્યાદા રહેતી ન હતી.

(૪) જે મહાપ્રભુએ બધું જ આખ્યું ને સુભિયા કર્યા તે પ્રભુ તરફ કેવળ નજર રહેતી ન હતી. એકમાત્ર પ્રભુના જ બળો કેમ જીવવું તેનો ઘ્યાલ સ્વખનમાં પણ ન હતો.

(૫) ગુરુ ગુણાતીતનો યથાર્થ સમાગમ નહિ હોવાને કારણે પુરુષોત્તમનારાયણ સાથે સેવકભાવે સંબંધ કરવાનો ઘ્યાલ ન આવ્યો, જેના ફળસ્વરૂપે પોતાની રીતનું જ જીવન હતું.

આ બધી કસરોને લીધે કારણ અને મહાકારણનો લોચો હૈયાને વિષે દૃઢીભૂત થઈ ગયો હતો.

અહીં, મોટેરા મોટેરા પરમહંસોની માત્ર ટીકા કરવાનો કોઈ જ આશાય નથી. આવા તો કંઈક લોચા આપણા હૈયામાં પણ ઘર કરીને બેઠા છે,

છતાંય પ્રભુ તો ખૂબ દયાળુ છે કે આપણને જાણપણું આપ્યા સિવાય રહે જ નહીં. અને જ્યારે કારણ અને મહાકારણના અજ્ઞાનનો ઘ્યાલ આવે છે ત્યારે ભૂલ દેખાય છે ને ખરેખર સ્વીકારાય છે અને ત્યારે વિકસિત ચૈતન્ય પણ ઉદાસીનતામાં બેસી જાય છે ને યોગભ્રષ્ટ આત્મા બને છે; પછી કાં તો સ્વતંત્રપણે દેહને છોડી હોય છે, કાં તો ઉદાસીનતામાં બેસીને સમય બગાડે છે. આ ઉદાસીનતા પણ એટલી જ ખતરનાક છે.

આવી ત્રણેય પ્રકારની કરુણ ઉદાસીનતાની પરિસ્થિતિમાંથી પણ સુખેસુખે પસાર થવા માટે ને પ્રભુનો યથાર્થ મહિમા સમજવા માટે સહેલામાં સહેલો રસ્તો એ જ છે કે ભગવદીની ગોદમાં પડ્યા રહીએ. પ્રભુને શું ગમે છે ? એમનો અભિપ્રાય શું છે ? તેનો જ વિચાર કર્યા કરીએ. અથવા તો ભગવત્સ્વરૂપ સંતની આગળ બહુ ખુલ્લા દિલથી કે નિખાલસભાવે પૂછી લઈએ અથવા તો પ્રત્યક્ષ સ્વરૂપની આગળ ખૂબ સરળ વર્તીએ તો ત્રણેય પ્રકારના જે માયાના ભાવ છે તે ભાવ, પાણી પરની લીલની જેમ ખસી જતાં વાર નહિ લાગે. તે ભાવ બંધનરૂપ બનશો નહિ ને ઉદાસીનતામાં જવાશો નહિ તથા સમય બગડશો નહીં. પ્રગતિ એકધારી ચાલુ જ રહેશો, સંબંધ અખંડ રહેશો ને સર્વોપરી સરળતા સહેજે જ પ્રગટશો.

આવા આધ્યાત્મિક વિવેકને નિહાજ્યા બાદ એક સત્સંગીએ બીજા સત્સંગી સાથે કેવી રીતે વર્તવું તેનો થોડો વિચાર કરી લઈએ. સુહૃદભાવ જીવનું જીવન છે. સામ્ભૂહિક વિકાસમાં અને વ્યવહારમાં સુહૃદભાવ અનિવાર્ય છે. ત્યાં સેવકે સ્વધર્મને છોડીને પણ સુહૃદભાવે ઉઠાવ લેવો જોઈએ. સુહૃદભાવથી જ આત્મીય સંબંધ વધે છે પણ સેવકના પ્રભુ સાથેના આધ્યાત્મિક સુહૃદભાવનું ખંડન ન થાય તે માટે વ્યવહારિક કાર્યોમાં સ્વધર્મે યુક્ત જ વર્તવું જરૂરી છે. એટલે જ સુહૃદભાવની સાથોસાથ સ્વધર્મ પણ અનિવાર્ય બને જ છે.

દરેક સાધકો કે મુક્તોની કક્ષા જુદી જુદી હોય છે. તેથી જ આપણા જીવનમાં સ્વધર્મની સૂજ અનિવાર્ય છે જેથી જીવનમાં ક્યારેય કોઈ ભરતીઓટ આવે જ નહીં.

આના અનુસંધાનમાં ૫.૫૨. પપ્પાજીના સૂત્રને વિચારીએ - ‘હે મહારાજ ! હે સ્વામિ ! હે ગુણાતીતસ્વરૂપો ! મારી સામે આવેલા મુક્તને કેવળ બ્રહ્મની જ મૂર્તિ માનીને, અખંડ દિવ્યભાવ પકડી રાખીને, સ્વર્ધમે યુક્ત સેવા કરવાનું બળ આપશોજુ.’

ગુણાતીતભાવમાં કે સહજ અવસ્થામાં રહેવા માટેનું આ સૂત્ર છે. જીવનો સત્સંગ કરવામાં કોઈ વિઘ્ન ન આવે અને મીઠાશથી હળીમળી જઈને સૌ મુક્તોની સાથે કામ કરી શકીએ તે માટે પપ્પાજીએ આ અદ્ભુત અને અનુપમ સૂત્ર આપ્યું છે. તે સૂત્રને ખરેખર વાગોળીશું કે ઘૂંઠીશું તો જરૂરથી ચૈતન્ય ખૂબ બળને પામી જશે. વગર સાધને સાધનાની પૂર્ણાદૃષ્ટિ થશે અને મનબુદ્ધિના ભાવો પણ ખૂબ જ સરળ થઈ જશે. દરેક મુક્તને બીજા ધારણા પ્રકારના મુક્તો સાથે કામ કરવાનું હોય છે. તેવે વખતે પ્રભુનો અખંડ સંબંધ જાળવીને કે માનીને અથવા તો દિવ્યભાવ કેળવીને જ જોયા કરવાનું હોય છે. બીજો સેવક ગમે તેવો છે પણ પ્રભુનો જ છે તે ભાવનાને અમર બનાવવાની છે. આવી આત્મીયતા ને રસબસતા સિવાય કોઈ સંજોગોમાં કદાપિ મહાપ્રલયના અગ્રિમાં પણ જે વાસના ન બળી તે વાસનાનો પ્રલય થશે જ નહીં. તે વાસના અને સ્વભાવને હુસતાંરમતાં કાઢવા માટે જ પપ્પાજીએ આ સર્વોપરી જીવનસૂત્ર આપ્યું છે.

સત્સંગમાં ધારણા પ્રકારના મુક્તો હોય છે. પ્રભુના યોગમાં આવનાર લાખો સેવકો હોય છે. પ્રભુને રાજુ કરવાની ભાવનાવાળા હોય છે. કોઈ ગુરુભક્તિના નાતે જોડાયેલા હોય છે, કોઈ સંતની અનિવાર્યતાના કારણે જોડાયેલા હોય છે તો કોઈ દુષ્ટિયારા સુખી થવાની ભાવનાથી જોડાયેલા હોય છે. એવા સદ્ભાવવાળા સેવકો કે જ્યાં પ્રભુનો સંબંધ છે, ત્યાં દિવ્યભાવ રાખવાની અનિવાર્યતા તો છે જ. એટલે તેનું બધું જ તંત્ર સહજ ગમાડવું જોઈએ જ. કોઈ વિદ્યાર્થી એક દિવસે જ કાંઈ મહાવિદ્યાપીઠનો સ્નાતક કે રીસર્ચ સ્ટુડન્ટ થઈ જતો નથી, તેમ સેવક પણ ધીમે ધીમે સંતના યોગમાં રહે અને સેવા કરતો જાય ને ઉત્તરોત્તર વધુ સમાગમ કરતો જાય તેમ તે આગળ વધતો જાય છે. તેવા સેવકોની સેવા પણ સ્વર્ધમે યુક્ત કરવી. તેવા

સેવકોને સૂર્જ આપવા પ્રયત્ન કરવો. સત્સંગમાં તેમની પ્રીતિ દિનદિન પ્રત્યે વૃદ્ધિને પામતી જાય તે માટે દાખડો કરવો પણ તેનાં વ્યવહારિક કામોમાં તો આપણાથી સ્વધર્મે યુક્ત જ ભળાય.

વ્યવહારિક કાર્યોની ગ્રૂચ અને આર્થિક ભીસ તે આજના સમાજનો બહુ મોટો પ્રશ્ન છે. તો તેવે વખતે દ્યાની વૃત્તિથી ખેંચાયા સિવાય તેની સ્વધર્મે યુક્ત જ સેવા કરવી. તેને સ્પષ્ટ માર્ગદર્શન આપવું, પરંતુ તે ખોટો છે કે સાચો છે તે માથાકૂટમાં ક્યારેય પડવું જ નહીં. તે જવાબદારી તો ભગવત્સ્વરૂપ સંતની છે.

સદ્ભાવવાળા સેવકોને જેમ જેમ સંત પ્રત્યે પ્રીતિ થશે, સમાગમના યોગમાં રહેશે તેમ તેમ તે નિષાવાન થશે જ. અક્ષરપુરુષોત્તમ મહારાજની શુદ્ધ, સર્વોપરી ઉપાસના અને પ્રત્યક્ષ સ્વરૂપને વિષે નિષા જેમ જેમ દૃઢ થશે તેમ તેમ તેને ખરેખરા સત્સંગનો ઘ્યાલ આવશે. આજે નિષાવાન મુક્તોનો આખો એક સમાજ ઉભો થઈ ગયો છે. પૂર્વના જાગે કે કોઈ જબરજસ્ત મુક્તો પૃથ્વી પર ન આવ્યા હોય ! એવું એક દર્શન થાય છે. ભગવત્સ્વરૂપ સંતને અર્થે શું ન થાય ? સંતો પણ મારા આત્મીય સ્વજનો છે તેવી કુરબાની આપનારો એક ભવ્ય સમાજ પૃથ્વી પર સાકાર થયો છે. એવા નિષાવાળા સમાજની સાથે ચોવીસેય કલાક ઓતપ્રોત થઈને આપણે સેવાભક્તિ કરવી જ પડશે. એવા નિષાવાન મુક્તોને દરેકને તેમની કોઈ રીતિ (પોટન) કે તેમનું કોઈ અંગ તો હશે જ. તે પોતાની રીતે જ પ્રભુને રાજુ કરવા પ્રયત્ન કરતો હશે. તો તેવે વખતે એ જે કરતો હશે તે તેના માટે સત્ય જ હશે. કદાચ કોઈ સૂચન કરવાનું મન થાય તો ભલે કરીએ પણ એનું જીવન પરમ સત્યસ્વરૂપ છે, દિવ્ય છે, તે ભાવનાને કદાપિ છોડીએ નહીં. પ્રભુ તેની ભૂલ અવશ્ય દેખાડવાના જ છે. તેથી જ અરસપરસના મીઠાશવાળા સંબંધમાં ભરતીઓટ આવવા દેવી નહીં. તેના તરફની કોઈ કૂણી લાગણી હોય તો ગ્રાર્થના કરીએ પણ તે મુક્તમાં ખેંચાઈને આપણો સ્વધર્મ છોડીને તેની સાથે વર્તવાની કોઈ જરૂર નથી.

આવા મુક્તો લોકપ્રધાન, વ્યવહારપ્રધાન કે સ્વભાવપ્રધાન જ હોય છે,

તેથી જ એમનાં પ્રારબ્ધ અને પ્રકૃતિ એમની સાથે જ હોય છે. તેવાં પ્રારબ્ધ અને પ્રકૃતિ જ્યારે ઉકેલાતાં હોય ત્યારે આપણે કોઈ દ્યાની લાગણીમાં ફસાવાની જરૂર નથી, કેવળ સ્વધર્મે યુક્ત અને મદદ કરવાનો જ પ્રયત્ન કરવો.

આપણે કોઈનું દુઃખ જોઈને દુઃખાવાની જરૂર નથી. કોઈનું રૂદ્ધન જોઈને ઉદાસ થવાની જરૂર નથી. પ્રભુ તો ખૂબ સમર્થ છે. દ્યાના મહાસાગર છે. કરુણા જ વરસાવી છે ને વરસાવી રહ્યા છે. પ્રભુ જેવું તેમનું રૂં કરશે તેવું તો આપણે નથી કરી શકવાના ને ? માટે આપણે સજાગ રહેવાની ને સભાન થવાની જરૂર છે.

પ્રભુ કદાપિ કોઈનું વાસાણ નંદવાવા દેવાના નથી. પળેપળે રૂં જ કરતા હોય છે. વિદ્યાર્થી જેમ દરેક વર્ષે આગળ જાય છે તેમ પ્રભુ તો પળેપળે તેને આગળ જ લેતા હોય છે. તો ચૈતન્યના વિકાસક્રમની પ્રભુની એ યોજનામાં આડે આવવાની કોઈ જરૂર નથી. તેનો રમ્જટ રાસ ચાલતો જ હોય છે. તે રાસના દાંડિયા સૌનેય પડતા જ હોય છે. આપણી પર ન પડે તેટલું જ ધ્યાન રાખવાનું હોય છે.

આવો કોઈ મુક્ત વ્યવહારિક કે આર્થિક ભીડામાં હોય તો જરૂરથી સ્વધર્મે યુક્ત જ માર્ગ કાઢવા માટે પ્રયત્ન કરવો. સ્વધર્મની બહાર જઈને જરાય સેવા કરવાની જરૂર નથી. તેને બનતી મદદ કરવી અને કરાવવી અને તેમાંથી વળી મોટા પુરુષનાં વચ્ચે રસબસ થઈશું તો કોઈ વિધન આવશે જ નહીં. માટે તે મુક્તોના આકારે થવાની કોઈ જરૂર નથી. આ લોક અનાદિથી વિધનરૂપ જ છે, દુષ્ખિયારો જ છે. અત્યાર સુધીના અવતાર અને અવતારના મુક્તો બધા જ પૃથ્વી પર આવ્યા પણ એક યા બીજી રીતે સૌ ભીડામાં આવ્યા છે જ. સમાજે તેમનો ભયંકર વિરોધ કર્યો જ છે. માયા સંપૂર્ણ સ્વરૂપે પોતાનું પોત પ્રકાશી ખીજાઈ જ છે. પણ આ સાક્ષાત્ સ્વરૂપો તો નિર્લેપ પુરુષો છે. માયાને પણ નિર્ગુણ કરીને, સ્વતંત્રપણે જીવન જીવી શકે તેવા સમર્થ માયાતીત પુરુષો છે અને આવા પુરુષો છે એટલે જ મુક્તોના વિકાસક્રમમાં બાહ્ય-આંતરિક માયાનો વિરોધ રહેવાનો જ. આપણે તો તેવે

સમયે આપણા સ્વર્ધમે યુક્ત જ ભળવા પ્રયત્ન કરવો.

ગુણગાન ગાવાનો અધિકાર સૌનો છે, સેવા કરવાનો અધિકાર સૌનો છે પણ સત્સંગ કરાવી નાખવો કે સત્સંગને સમજાવી દેવાનો અધિકાર કોઈનો નથી. હા, સહેજે સહેજે કોઈ સત્સંગના યોગમાં આવે તે માટે સૌઅનુભૂતિ પ્રયત્ન કરવાનો જ છે. પણ કેવળ સ્વરૂપને જ રાજી કરવાની ભાવનામાં જરા પણ ઓટ આવે તે પ્રભુ માટે અસહ્ય રહેશે. માટે જ દરેક સેવકે સ્વર્ધમે દફન રાખવો પડશે જ.

હેત, માયા, દ્યા, પ્રીતિ એ એવાં તત્ત્વો છે કે, દરેક પ્રસંગે પ્રભુના આકારે વર્તવું જોઈએ તેના કરતાં વિશેષપણે મુક્તોના આકારે વર્તાઈ જવાય છે. મુક્તો તરફની કૂણી લાગણી વધુ જાગે છે, જેના ફળસ્વરૂપે પ્રભુ સાથે પણ ધોખાવાંધા થઈ જાય અથવા તો ખબરેય ન પેડે તેવી રીતે પ્રભુની ઉપેક્ષા પણ થઈ જાય. અથવા તો પ્રભુને સલાહસૂચન આપવાનું મન પણ થઈ જાય અથવા તો કૂણી લાગણીને લઈને પ્રભુ આગળ આગછ પણ થઈ જાય, પરંતુ સેવકનો એવો અધિકાર નથી. હા, કોઈ મુક્તની સાથે ખૂબ પ્રીતિ હોય તો પ્રભુને એટલું જ કહી શકાય કે, ‘હે મહારાજ ! આના દેશકાળ આવા છે તો તેને ખૂબ બળ આપજો.’ આવી ભાવના જરૂરથી વ્યક્ત કરી શકાય, બાકી પ્રભુને જેવું સહુનું રૂંડું કરતાં આવડશે તેવું કોઈનેય નહિ આવડે. આપણે એવા મુક્ત માટે દિલથી પ્રાર્થના જરૂર કરી શકીએ પણ કોઈ સંકલ્પની આપ વચ્ચે મૂક્યા સિવાય જ.

જેમ જેમ નિષ્ઠાવાન મુક્તોની પાસે પ્રભુ કામ લેશે તેમ તેમ તે મુક્તો ધીમે ધીમે આગળ જવાના છે જ. પરંતુ આજે આંબો વાવીએ ને કાલે જ કાંઈ કેરીઓ ન મળે. વરસાદ વરસે અને તરત જ કાંઈ મોલ તૈયાર ન થાય. દરેકનો વિકાસક્રમ કોઈ સમય તો માંગી લે છે જ. પણ તે વિચાર આપણે નથી કરવાનો. પ્રભુએ જ સૌને રોકેટની ઝડપે આગળ લઈ જવાનો સંકલ્પ કર્યો છે તો તેમના સંકલ્પમાં સર્વોપરી તાકાત તો છે જ ને ! એટલે જ દિલથી માનવાનું કે દરેક મુક્ત આગળ વધી જ રહ્યો છે, તેનું રૂંડું જ થઈ રહ્યું છે. સુહૃદભાવ અરસપરસ ખૂબ વધતો જાય તે માટે દાખડો કરવાનો જ. ટીકા કે

ચર્ચા કર્યા સિવાય તેને જ સૂચન કરવાનું. તે મુક્ત તમારા સૂચનનો સ્વીકાર કરે તો ઠીક, બાકી તો હરિદીશ! કદાચ કોઈ સૂચન સ્વીકારે કે ન સ્વીકારે પણ આપણે હરખશોકમાં જવાની જરૂર નથી, તેમ જ તે મુક્ત તરફની પ્રીતિમાં જરા પણ ઓટ આવવા દેવાનીય જરૂર નથી.

જેમ જેમ તે બળને પામશે તેમ તેમ તેનામાં બુદ્ધિયોગ આવશે. પછી તે જ મુક્ત વચ્ચનામૃત ગઢા ભધ્ય ૨૪ અને ગઢા અંત્ય ૧૧ પ્રમાણે ધામ, ધામી ને મુક્તોને અર્થે જ વ્યવહાર કરતો થઈ જશે. જ્યાંસુધી તેના જીવનમાં લોક હોય છે ત્યાંસુધી અનંત પ્રકારના સંકલ્પો હોય છે અને જ્યાંસુધી એ સ્વભાવે યુક્ત વર્તે છે ત્યાંસુધી અનંત પ્રકારની રીત હોય છે. પણ જીવ જ્યારે બળને પામશે ત્યારે તો ધામ, ધામી અને મુક્તો સિવાય એના જીવનમાં કોઈ ચીજ રહેશે નહીં. ભરતી અને ઓટ સિવાયનો એકધાર્યો સ્થિર, નિર્વિઘ્ન ને નિર્દોષ માર્ગ શરૂ થશે. અહીંથી પ્રકૃતિપુરુષ સુધીની કોઈ ચીજ તેને વહાલી રહેશે નહીં. તે પછી કદાપિ લોકને સાથ નહિ આપે, સ્વભાવને સાથ નહિ આપે. સ્વભાવ અને લોકની કિયાને માત્ર બ્રહ્માંગિમાં જ હોમશે. કેવળ પ્રભુ જ કેમ રાજુ થાય એટલું જ વિચારવા પ્રયત્ન કરશે. અને તે અર્થે જ જીવવા અદ્ભુત દાખડો કરશે. પછી તેની સુરુચિમાં પણ ભરતીઓટ નહિ આવે. એવો જે હરિભગત હોય તેને આત્મબુદ્ધિ ને પ્રીતિવાળો સત્સંગી કહેવાય.

આવો જે આત્મબુદ્ધ અને પ્રીતિવાળો મુક્ત હોય તેની સાથે તો દેહ અને દેહનાં સગાંસંબંધીમાં જેવી પ્રીતિ હોય તેથી પણ વિશેષ પ્રીતિ રાખવાની છે. એ જ આપણો સાચો નાતીલો છે, જાતીલો છે, સાચો સગો છે. તેની આગળ કોઈ સ્વધર્મ નહીં. પોતાના દીકરા અને દીકરીઓનાં લગ્નને અર્થે અથવા સામાજિક વ્યવહારમાં જેમ દેવું કરીને પણ કામ કરીએ છીએ અને પ્રસંગોને પતાવીએ છીએ તેવી જ રીતે તે સેવક સાથે વર્તવા પ્રયત્ન કરવાનો છે. એનું દુઃખ તે આપણું દુઃખ, એનું સુખ તે આપણું સુખ. એના માટે દિલથી પ્રાર્થના કરવાની રહેશે. એના વ્યવહારમાં સંપૂર્ણ ભળવા માટે સુરુચિ રાખવી જ પડશે. પણ એક આધ્યાત્મિક સંબંધની મર્યાદા અહીંયાં પણ રહે છે. આવા મુક્તને ખૂબ આગળ લેવા માટે કે સંકલ્પરહિતની ભૂમિકામાં

પ્રવેશ પમાહવા માટે, પ્રભુ જ્યારે ખૂબ દાખડો કરીને એને સાચા અર્થમાં સુભિયો કરવા માગતા હોય તેવે વખતે તેના દેહભાવના તાંત્રણા તૂટતા હોય ત્યારે, તેની આકુળવ્યાકુળ અવસ્થા દેખાતી હોય ત્યારે હૈયાની લાગણીએ કરીને પણ ફસાવાની કોઈ જરૂર નથી. તેનાં એ દર્દને જોઈને આપણને દર્દ થવું જોઈએ પણ તેની સાથોસાથ આપણે પણ દરદી થવાની કોઈ જરૂર નથી. ને આપણે જો તે દર્દના આકારે થઈ જઈશું તો હેત, પ્રીતિના દાવે પ્રભુથી આપણે પણ થોડા દૂર જતા રહીશું, માટે ત્યાં આધ્યાત્મિક સ્વર્ગર્મ સાચવવા માટે આપણે જરૂરથી પ્રયત્ન કરવો જોઈએ.

આવો સેવક જેટલી વજાદારી પ્રભુ સાથે વધારશે તેટલો જ વહેલો સુભિયો થશે. એનાં સંકલ્પ, કિયા ને ભાવ પ્રભુમય બનશે. શબ્દ લાગે નહિ, ગુણ વ્યાપે નહિ, ભાવમાં તણાય નહિ - તેવી સ્થિતિ પર પ્રભુ એને લઈ જશે. એને આવી સ્થિતિએ આપણે સહુને નહિ જવું હોય તોપણ પ્રભુ લઈ ગયા વગર છોડશો નહીં. તો પછી વજાદારી ને સરળતા જેટલાં વહેલાં વધારીશું તેટલા જ વહેલા સુભિયા થઈ જઈશું. જેમ જેમ પ્રભુનો સંબંધ અખંડિત બનાવતા જઈશું તેમ તેમ સહજ અવસ્થામાં પ્રવેશ વહેલો મળશે. આપણે - સેવકોએ તો બહુ દફ ઠરાવ કરવાનો છે જ કે, મરવા જ આવ્યા છીએ. આ લોકનું લુંટાવા જ આવ્યા છીએ તો પોતાની જાતને સંપૂર્ણપણે લુંટાવીને, સમગ્રપણે ખુવાર થઈને પણ પ્રભુનો સંબંધ છોડવો નથી જ. અહીં યાં કોઈનાય પ્રમાણપત્રની જરૂર નથી. જરૂર છે માત્ર પ્રભુની. અનંત મુક્તો કદાય વાહુવાહુ કરે પરંતુ સજાગ થઈને માત્ર ધ્યાન તો એટલું જ રાખવાનું છે કે મારો પ્રભુ સાથેનો સંબંધ તૂટતો તો નથી ને ? મારું હુલનયલન કેવળ પ્રભુ માટે જ છે ને ! આવી એક ભાવના ખરેખર દિલથી દફ રાખીશું તો વચ્ચનામૃત ગઢા પ્રથમ દર પ્રમાણે અખંડ સંબંધમાં રહેવાશે જ.

જ્યાં કાળ, કર્મ કે માયાનો કાયદો નથી ત્યાં ભય શાનો ? પ્રભુ સિવાય કોઈની સત્તા જ ચાલતી નથી તોપછી સંકલ્પ શાનો ? પ્રભુના જ સુખ સિવાય કોઈ સુખ નથી તોપછી અપેક્ષા શા માટે ? પ્રભુ સિવાય કોઈ ગ્રાણ નથી, એમના સિવાય કોઈ બળ નથી તો પછી આધાર કોનો ? આવો

એક મંગલકારી સંબંધ ખરેખર પ્રભુની સાથે દઠ થાય તો સહજ જ આ વાત એટલે કે ‘સહજ અવસ્થા’ સાકાર થઈ જાય. આ છે ગુણાતીત ભાવના.

આવી કક્ષાએ ભગવદી પુરુષો વર્તવા માટે ખૂબ પ્રયત્ન કરતા હોય છે જ. તો એવા ખરેખરા ભગવદી સંત, દુરિભક્ત સાથે અંતરાયરહિતનો સંબંધ કરવો. તેની સાથે કોઈ અંતર ન રાખવું. તેની સાથે ખુલ્લાપણું રાખવું ને નિ ખાલસતાથી સંબંધ બાંધવો. એ ભગવદીનો આપણી ઉપર આગવો અધિકાર જામે એવો સંબંધ બાંધવો. જેના ફળસ્વરૂપે પ્રત્યક્ષ પ્રભુની સાથે સંબંધ દઠ કરવામાં સુગમતા રહેશે. આપણી કોઈ ભૂલ થવા પામશે નહિ અને આગળ જવાશે. અને આવા વચનામૃત ગઢા અંત્ય રદ્દ પ્રમાણેના ભગવદી પુરુષ સાથે કદાપિ કોઈ પણ જાતનો સ્વર્ઘર્મ રાખવો જ નહીં. તેની આગળ કોઈ કાયદો ન રાખવો. તે જે કહે તે સહજ જ શિરોમાન્ય કરવું. તેના વચને તૂટી જવું, ખતમ થઈ જવું.

એવા ભગવદી કદાચ તમારી પાસે કોઈ સેવા માગે તો ધન, ધામ, કુટુંબ, પરિવાર કે સગાંસંબંધીને જીરો મૂકીને પણ સેવા કરી લેજો. તે તમારા માટે જિંદગીનો એક અનુપમ લહાવો છે, પણ તે માગશે નહીં, કારણ કે મનમુખી માગવાનો અધિકાર પ્રભુએ તેની પાસેથી છીનવી લીધો છે ને કદાચ કંઈક માગે તો પાછીપાની કરતા નહીં.

ભગવદીને તો બધાનું બધું જ ગમે છે. તમારા દોષ, સ્વભાવ તેને ખૂબ મીઠા લાગે છે. એ તો સૌનેય પોતાના માથાના મુગાટ જ માને છે, પછી દોષ, સ્વભાવને જોવાની તો વાત જ ક્યાં રહી? એ તમારું બધું જ કિયમાણ પરમ સત્ય અને દિવ્ય જ માને છે. અને તમને સૂચન કરવાનું કે સલાહ આપવાનું દિલ જ થતું નથી. છતાં માત્ર એક આત્મીયતાના દાવે તે સૂચન અને સલાહ આપી પણ શકે તેમ હોય છે. આપણે એની સાથે એવો આત્મીયતાનો સંબંધ બાંધવો જેના ફળસ્વરૂપે તે આપણને સૂચન કર્યા વગર રહી શકે જ નહીં. એ જ આપણી ખરેખરી સાધના છે. તમારી એક એક કિયામાં તેને પ્રભુની પ્રભુતાનાં જ દર્શન થાય છે. એ તમારો જ મહિમા અખંડિત વિચારતો હોય છે. અખંડ મહિમાસભર તેનું જીવન છે. મહિમામાંથી બહાર તે નીકળી શકતો

જ નથી. તેને કદાચ નીકળવું હોય તોપણ પ્રભુ તેને નીકળવા દેતા નથી. તેવો પ્રભુનો તેની પર આગવો અધિકાર છે. આવા ભગવદી આપણા માટે દિલથી પ્રાર્થના કરશે તો આપણને ખૂબ બળ મળશે. કારણ, તેની પ્રાર્થના પ્રભુ નિરંતર સાંભળે છે. એની પ્રાર્થનાના બળે આપણું અંતર પ્રભુપ્રેરણાથી સુવાસિત થશે. શુભ જ સંકલ્પો ઊઠશે. આપણું જીવન પણ ધન્ય થઈ જશે.

ધન્ય હો સહજાનંદ સ્વામીને કે આવો એક આધ્યાત્મિક દિવ્ય સમાજ પૃથ્વી પર સાકાર કરવા માટે સંકલ્પ કર્યો. એ સાકાર થઈ રહ્યો છે, થઈ ગયો છે. ધરતીએ ન જોયેલા એવા સત્યુગમાં પ્રવેશા છીએ. અક્ષરધામની એ જ્ઞાનસમાધિમાં રહીને કામ કરવાનો અવસર આવ્યો છે. માટે કરોડો જિંદગીના જોખમે કે કોઈ પણ ભોગે આ અવસર ન ચૂક્યા એટલું જ જોવાનું રહે છે.

પ્રભુએ બે અદ્ભુત ચીજ બક્ષિસ આપી છે. પ્રથમ શિક્ષાપત્રી અને બીજા ગુણાતીત સંત. સૂચિના સર્વ મનુષ્યોમાં રહેલી પશુભાવના ટાળી સાચા અર્થમાં સહુને માનવ બનાવવા માટે અને માનવમાંથી પ્રભુના સેવક બનાવવા માટે, ઈન્દ્રિયો-અંતઃકરણના બધા જ સીમાડા જોઈને વિવેકનિધિ સમાન જે શિક્ષાપત્રી પ્રભુએ માનવજાતિને બક્ષિસ આપી છે તે પ્રભુનું ઋણ કદાપિ વાળી શકીશું નહીં. શિક્ષાપત્રી વ્યવહાર શીખવાડશે, વિવેક શીખવાડશે, ભરતીઓટ નહિ આવવા દે, સૂર્જ આપશે. શિક્ષાપત્રી સંત તરફ પ્રીતિ કરાવશે. રાજમાર્ગ બાંધી આપશે. જ્યારે પ્રભુના નિર્મણ સંત પ્રભુનો સંબંધ દઠ કરાવશે. એટલે જ પ્રભુએ શિક્ષાપત્રીના ઉદ્મા શ્લોક કહ્યું છે, ‘રૂડા સાધુનો સંગ નિરંતર રાખવો.’ ખરેખરા ગુણાતીત સંત છે એ જ દોષનું દર્શન કરાવશે. સ્વભાવથી પર થવાની તાલીમ આપશે. પ્રભુ સાથેનો સંબંધ કેમ દઠ થાય તેની સૂર્જ આપશે. ધર્મ, જ્ઞાન, વૈરાય્ય, ભક્તિ જેવાં અનંત કલ્યાણકારી ગુણ બક્ષિસ આપશે. સુહૃદભાવનાં પૂર વહેવડાવશે. જીવન પ્રભુઆકારે બનાવશે, પ્રભુમય બનાવશે, પ્રભુપ્રેરિત બનાવશે, પ્રભુનું જ બનાવશે, પ્રભુને જ રાખતાં શીખવાડશે.

ગુણાતીત સંત પ્રભુનું સ્વરૂપ છે. તેમના વચ્ચે જ જીવવું એ સહુનેય

માટે એક અનિવાર્ય શરત છે. એમના વચને જીવવું એ જ ખરેખરો આધ્યાત્મિક વિવેક છે. તો સેવકોએ ખાસ ધ્યાન રાખવું પડશો કે એવા સંતને રાજુ કરવા માટે પોતાની માનીનતા, પોતાનું સત્ય કે પોતાની કોઈ બુદ્ધિ જો વિઘ્નરૂપ બને તો તે બધા જ ગુણધર્મોને સહજ જ તિલાંજલિ આપી દેવી જોઈએ, કારણ કે સાચા સંત સહૃદાનું રૂં કર્યા સિવાય કાંઈ કરતા નથી. માટે પ્રભુભક્તિમાં પોતાના સાત્ત્વિક ગુણોય બંધનરૂપ ન બને તેનું ધ્યાન રાખવું જરૂરી છે.

પ્રાણેશ પ્રગટ્યા ને પ્રાણ પૃથ્વી પર અખંડ રાખ્યા. પ્રાણેશ પ્રગટ્યા ને સહૃદાન્ય ચેતનવંતા બનાવી દીધા. પ્રભુ સહૃદાય પ્રાણેશ ન હોત તો શિક્ષાપત્રી અને સંત પૃથ્વી પર ક્યાંથી હોત ? પ્રભુ સહૃદાય પ્રાણેશ ન હોત તો ઈન્દ્રિયો અને અંતઃકરણના સીમાદાની પારનો વિવેક અને પવિત્રતાના પૂર્જસમા ને નિષ્કામ અને નિર્માનધર્મના ધરતલ એવા સંત પણ ક્યાંથી હોત ? ! જ્યાં પ્રાણેશ છે ત્યાં જ નિષ્કામધર્મ છે. જ્યાં પ્રાણેશ છે ત્યાં જ નિર્માનધર્મ છે. જ્યાં પ્રાણેશ છે ત્યાં સહજમાં પ્રભુતા છે. આવા પ્રાણેશ આવ્યા તો હુવે શી સેવા કરીશું ? એક જ સેવા થઈ શકે એમ છે અને તે સેવા તે કઈ ? - શિક્ષાપત્રી અને સંતનું જીવનમાં પ્રાધાન્ય !

મલારાં માધવાને કૃત્તું ગાતાં ઓ
શિખબાડાંગું.

★ ★ ★

ગુણગાળા... મો સાચી લોકાં હો
મો લાય તાંત
મો જીવાં રાંદો હો
મો રાંધુલાંગું

મારી વાણિના અધ્યાત્મ હો કે
ગુણગાળાં તો વ્યાખ્યાન હો રહ્યું
થાં હો કેટા કે... ગુણગાળા એષુ કોઈ પુણું નથી
અનેબાળા આડક એષુ હો એષુ નાખ નથી..
અને કુણો હો એણો હો એણો...
ની વળો પુણું હો એણું

પરિમલ ઃ

સવોપરી

એક

સહજાનંદ

અક્ષરના વાસી વહાલો આવ્યા અવનિ પર;
નવખંડ ધરતીમાં સ્વામી છતરાયા ચાલે રાજ... અક્ષરના૦
અવનિ પર આવી વહાલે સત્યસંગ સ્થાપ્યો;
હરિજનોને કોલ કલ્યાણનો આપ્યો રાજ... અક્ષરના૦
પાંચે વર્તમાન પાળે બાઈઓ ને ભાઈઓ;
હરિજન સંગે કીધી સાચી સગાઈ રાજ... અક્ષરના૦
ભાઈઓ દેખીને ભાઈઓ છેટેરા ચાલે;
પડી વસ્તુ કોઈની હાથે નવ જાલે રાજ... અક્ષરના૦
દેવના દેવ વહાલો ધામના ધામી;
પ્રગટ પ્રભુનું નામ સહજાનંદસ્વામી રાજ... અક્ષરના૦
પ્રેમાનંદનો વહાલો આનંદકારી;
પોતાના જનની વહાલે લાજ વધારી રાજ... અક્ષરના૦

અધમ ઉદ્ધરાણ એવું પોતાનું નામ,
સત્ય કર્યું આજ શ્રીધનશ્વામ રાજ... અધમ૦
જીવને શિવ કર્યા અવિદ્યા ટાળી,
પ્રૌઢ પ્રતાપ જણાવી હુદ વાળી રાજ... અધમ૦
વિના સાધને સિદ્ધદશા પમાડી,
સૌથી પોતાની રીત ન્યારી દેખાડી રાજ... અધમ૦
રવિ આગે શશી તારા ન ભાસે,
મતપંથ તેમ શ્રીહરિ પાસે રાજ... અધમ૦
પ્રેમાનંદનો સ્વામી પૂરણ પ્રતાપી,
પોતાના જનને સ્થિતિ અલૌકિક આપી રાજ... અધમ૦

સર્વોપરી એક સહજાનંદ

સમાચાર વિભુ

ધરતીનો માનવ આજે કોઈક ભયંકર સંકાંતિકાળમાંથી પસાર થઈ રહ્યો છે. દરેક ધરમાં સળગતા પ્રશ્નોની ઝડીઓ સતત વરસી જ રહી છે. આજે દરેકના જીવનમાં ભરતીઓટ દેખાય છે. હરેક વ્યક્તિ સુખ, શાંતિ ને આનંદની શોધમાં મંદિર, માસ્ટિજિંડ અને દેવાલયોનો આશરો લઈ રહી છે. કંઈક સમાધાન મળે, કંઈક શાંતિ મળે તે માટે કેટલાય લોકો સિદ્ધપુરુષોનો, સંતોનો ને ફકીરોનો આશરો શોધી રહ્યા છે.

ધરતીના પટાંગાણ પર દુન્યવી પદાર્થો આપનારા, મનોરથો પૂરા કરનારા ઐશ્વર્યવાન પુરુષો ઘણા છે, પણ કેવળ ઐશ્વર્યો કરીને કાંઈ ભગવાનપણું નથી. આવા અદ્ભુત ઐશ્વર્યો તો પ્રભુના પાંચસો પરમહંસોમાં ખૂબ હતાં. ગ્રહણોની ગતિ બદલવી, આંધળાને દેખતા કરવા, મૂંગાને વાચા આપવી, મહદાને ચેતન કરવાં, કથળી ગયેલાં સાંસારિક તંત્રોને વ્યવસ્થિત બનાવવાં, માયિક સંકલ્પોની સિદ્ધિ કરાવવી એવી તાકાત તો એ પરમહંસોમાં હતી જ ને એવું ભગવાનપણું પણ એમને સહજ જ હતું, પણ એણે કરીને તેઓને કાંઈ નારાયણ થોડા કહેવાય ?

‘લે ખેંચી મન લાખનાં, આપોઆપ ઈશ્વર હોય.’ એ ન્યાયે

- આશ્રિતના સંકલ્પો પકડે, દોષોને વરતે, ટાળે અને પોતાની મૂર્તિમાં ખેંચી લે તે પ્રભુનું સ્વરૂપ કહેવાય.

- સંસારની એ હોળીની પૂર્ણાહૃતિ કરાવી નિશ્ચિંતતા ને નિર્ભયતાની ભૂમિકા પર મૂકે તે પ્રભુનું સ્વરૂપ કહેવાય.

- દેશકાળના ભયંકર વંટોળમાં પણ આંતરિક મસ્તી અને કેફમાં જરા પણ ઓટ ન આવવા દે તથા સમતા ને સાધુતા જેવા દૈવી ગુણો બાંધિસ આપી સહજ અવસ્થામાં જ મહાલતા રાખે તે પ્રભુનું સ્વરૂપ કહેવાય.

- સાંસારિક પ્રવૃત્તિમાં નિવૃત્તિ મનાવી, હળવાફૂલ બનાવી પ્રભુના જ સંબંધે જીવતા રાખે તે પ્રભુનું સ્વરૂપ કહેવાય.

કપિલદેવ ભગવાન પોતે તો અદ્ભુત મહિમાનો શ્લોક બોલ્યા :

મદ્ભયાદ્વાતિ વાતોડયં સૂર્યસ્તપતિ મદ્ભયાત् ।

વર્ષતીન્દ્રો દહત્યગ્રિમૃત્યુશ્રતિ મદ્ભયાત् ॥૧

અને... અપરંપાર મહિમા કહ્યો પણ કલ્યાણ તો માત્ર પોતાની માતાનું જ કર્યું. વસ્તુતઃ તો ભગવાનનું પ્રત્યક્ષ સ્વરૂપ પૃથ્વી પર વિચરણ કરતું હોય ત્યારે તે પોતાના સંબંધમાં આવનાર દરેક ચૈતન્યોને મનાવી જ દે કે, ‘મારું કલ્યાણ થઈ ગયું, મારું જીવન ધન્ય થઈ ગયું, ફૂતાર્થ થઈ ગયું; હવે મારે કાંઈ કરવાનું ન રહ્યું.’ આવી અનુપમ રસલહાણ જે સુગમ અને સહજ બનાવે તે ભગવાનનું સ્વરૂપ !

ગીતામાં શ્રીકૃષ્ણ પરમાત્માએ ‘ક્ષર અક્ષરથી પણ પર એવો પુરુષોત્તમ હું છું.’ તેમ પોતાના અપરિમિત મહિમાની વાત કરી છે. વળી,

ન તદ્ભાસયતે સૂર્યો ન શશાઙ્કકો ન પાવકઃ ।

યદ્ગત્વા ન નિર્વાન્તે તદ્વામ પરમં મમ ॥૨

એમ પોતાના ધામનું અલૌકિક વર્ણન પણ કર્યું છે. તદુપરાંત -

દૈવી હૃષી ગુણમયી મમ માયા દુરત્યયા ।

મામેવ યે પ્રપદ્યન્તે, માયામેતાં તરન્તિ તે ॥૩

એમ કહી જણાવ્યું છે કે, ‘જે સમ્યક્ રીતે મારે શરણે આવે છે ને મને પામે છે, તે જ મારી દૈવી અને ગુણમયી માયાને તરવા સમર્થ બને છે.’ આમ પોતાની માયાના, પોતાના ધામના ને પોતાના સ્વરૂપના મહિમાનું વર્ણન તો જરૂર કર્યું છે. પરંતુ ધામના કે એવા મહિમાના સચોટ અને ભૂત્તિમાન દર્શનને બે-ત્રણ વ્યક્તિઓ જ પામી. આવાં દૈવી અને સનાતન રહસ્યોની સાર્થકતા શ્રીકૃષ્ણચેતના પછી કેવળ પાંચ-સાત ભક્તોના જીવનમાં જ નહિ પરંતુ સમાચિમાં પૂર્ણ પુરુષોત્તમનારાયણ શ્રીસહજાનંદ સ્વામીએ સંપૂર્ણ સ્વરૂપે માનવગમ્ય બનાવી છે તેવી બીજા કોઈ અવતારે સફળતાપૂર્વક સિદ્ધ કરી

૧. શ્રીમદ્ ભાગવત, તૃતીય સર્કંધ, અધ્યાય ૨૫, શ્લોક ૪૨

૨. ભગવદ્ગીતા, અધ્યાય ૧૫, શ્લોક ૬

૩. ભગવદ્ગીતા, અધ્યાય ૭, શ્લોક ૧૪

હોય તેમ જણાતું નથી. આવું સર્વોપરી દર્શન તો સર્વ પ્રથમ મહાપ્રભુ સહજાનંદે જ સૌને કરાવ્યું છે.

સદ્. પ્રેમાનંદ સ્વામીની કવિત્વશક્તિ અદ્ભુત હતી. પ્રેમની તે મૂર્તિ હતા. પ્રભુના જ આકારે થઈ ગયા હતા. પ્રભુનાં ચિહ્ન, ચેષ્ટા તથા લીલાચરિત્રો ગાવામાં જ અખંડ તરબોળ રહેતા. એકવીસ હજાર કીર્તનોની ગ્રંથમાળા માનવસમાજને તેમણે બક્ષિસ આપી છે. તેઓ દરરોજ એક કીર્તન બનાવીને, પોતે ગાઈને પ્રભુને સંભળાવે ને અનેરાં દર્શન, સેવા તથા આશીર્વાદનો લહાવો લૂંટતા. એક દિવસ તેમણે એક નવા જ ભજનનું પહેલું પદ બનાવતાં લઘ્યું કે, ‘આજ મારે ઓરડે રે, આવ્યા અવિનાશી અલબેલ...’ જેમાં પ્રભુની મનોહર મૂર્તિનાં વર્ણના એવા સુંદર શબ્દો ગૂંધ્યા કે તે સાંભળી પ્રભુ ખૂબ જ રાજી થયા. બીજે દિવસે બીજું પદ બનાવતાં લઘ્યું કે, ‘સજની સાંભળો રે, શોભા વાર્ષિકું તેહની તે...’ આ પદ સાંભળીને પાણ પ્રભુ અત્યંત પ્રસન્ન થયા. ત્રીજે દિવસે સ્વામી બિમાર પડ્યા. પ્રભુ પદ્ધાર્યા ને કહ્યું, “સ્વામિ ! આજનું નવું ત્રીજું પદ ક્યાં ? આજે કોઈક નવું દર્શન કરાવો.” પથારીવશ પ્રેમાનંદ સ્વામીએ હાથ જોડી કહ્યું, ‘દ્યાળુ ! આજે તો હું નવા પદની બે-ચાર પંક્તિ પાણ બનાવી શક્યો નથી.’ ત્યારે પ્રભુએ કહ્યું, “અહોહો ! લાવો ત્યારે, તે લાભ આજે હું લઉં.” એમ કહી પંક્તિઓ લખી કે -

બોલ્યા શ્રીહરિ રે, સાંભળો નરનારી હરિજન;
મારે એક વારતા રે, સૌને સંભળાવ્યાનું છે મન.
મારી મૂરતિ રે, મારા લોક, ભોગ ને મુક્ત;
સર્વે દિવ્ય છે રે, ત્યાં તો જોયાની છે જુક્ત.
મારું ધામ છે રે, અક્ષર અમૃત જેનું નામ;
સર્વે સાખ્રથી રે, શક્તિ ગુણે કરી અભિરામ.
અતિ તેજોમય રે, રવિ શશી કોટિક વારણે જાય;
શીતળ શાંત છે રે, તેજની ઉપમા નવ દેવાય.

તેમાં હું રહું રે, દ્વિભુજ દિવ્ય સદા સાકાર;
 દુર્લભ દેવને રે, મારો કોઈ ન પામે પાર.
 જીવ, ઈશ્વર તણો રે, માયા, કાળ, પુરુષ પ્રધાન;
 સૌને વશ કરું રે, સૌનો પ્રેરક હું ભગવાન.
 અગણિત વિશ્વની રે, ઉત્પત્તિ પાલન પ્રલય થાય;
 મારી મરજી વિના રે, કોઈથી તરણું નવ તોડાય.
 એમ મુને જાણજો રે, મારા આશ્રિત સૌ નરનારી;
 મેં તો તમ આગળે રે, વાર્તા સત્ય કહી છે મારી.
 હું તો તમ કારણે રે, આવ્યો ધામ થકી ધરી દેહ;
 પ્રેમાનંદનો રે, વહાલો વરસ્યા અમૃતમેહ.

વળી સૌ સાંભળો રે, મારી વાર્તા પરમ અનુપ;
 પરમ સિદ્ધાંત છે રે, સૌને હિતકારી સુખરૂપ.
 સૌ હરિભક્તને રે, જાવું હોય મારે ધામ;
 તો મુને સેવજો રે, તેમ શુદ્ધભાવે થઈ નિષ્કામ.
 સૌ હરિભક્તને રે, રહેવું હોય મારી પાસ;
 તો તમે મેલજો રે, ભિથ્યા પંચવિષ્યની આશ.
 મુજ વિના જાણજો રે, બીજા માયિક સૌ આકાર;
 પ્રીતિ તોડજો રે, જૂઠા જાણી કુટુંબ પરિવાર.
 સૌ તમે પાળજો રે, સર્વે દફ કરી મારા નીમ^૪;
 તમ પર રીઝશો રે, ધર્મ ને ભક્તિ કરશે ક્ષેમ.

પોતાની જ સર્વોપરિતાનું, પોતાની જ સામર્થીનું, પોતાની જ દિવ્યતાનું,
 પોતાના જ સિદ્ધાંતોનું બહુ સ્પષ્ટ દર્શન આ દોઢ પદમાં પ્રભુએ જાતે જ
 કરાવ્યું છે. સર્વાવતારી સહજાનંદ સ્વામીએ આ લખ્યું જ માત્ર નથી, પણ
 પૃથ્વીના પટાંગાણ પર પોતાના પુરુષોત્તમપાણાની એ વાતને સાકાર કરી છે,

૪. નીમ = નિયમ

સાર્થક કરી છે. પોતે વાણિલો એવો સુંદર સમાજ પણ પૃથ્વી પર સાકાર કર્યો છે. પોતે બોલ્યા તેવી સર્વોપરિતા પુરવાર કરી છે ! પોતાના ધામનું સુંદર વાર્ણન કરતાં પ્રભુ બોલ્યા છે કે,

‘તેમાં હું રહું રે, દ્વિભુજ દિવ્ય સદા સાકાર...’

આ પંક્તિમાં પ્રભુ સમજાવવા માંગે છે કે મારું સ્વરૂપ તો દિવ્ય અને સાકાર છે એટલું જ નહિ, પણ ‘સદા સાકાર’ અર્થાત્ આવું જે મારું પરમ સત્યસ્વરૂપ તે પૃથ્વી પર અખંડિત જ રહેશે એટલે કે પૃથ્વી પર મારું પ્રગટપણું અખંડિત જ રહેશે... અને પ્રભુએ તે રાખ્યું છે. અને તેથી જ પ્રભુએ ‘સદા સાકાર’ શબ્દનો ઉપયોગ કર્યો અને આ સનાતન રહસ્ય ગુરુવર્ય શાસ્ત્રીજી મહારાજ અને ગુરુહરિ યોગીજી મહારાજે છતું કર્યું...

એ અનુપમ દર્શન હવે આપણે સહુ કરીએ. પ્રભુ પોતે નીલકંઠવાર્ણી સ્વરૂપે લોજમાં પધાર્યા પછી ત્રીજે જ દિવસે જન્માયેભીનો ઉત્સવ આવ્યો. સમગ્ર ગ્રામજનતા આ અવસરે ગુરુવર્ય શ્રીરામાનંદ સ્વામીના આશ્રમમાં ઊમટી. જન્મોત્સવની આરતી બાદ પારણામાં બાલમુકુંદ ભગવાનની મૂર્તિને સંતો હિંયકતા હતા અને નીલકંઠવાર્ણી મંદિરના બીજા ભાગમાં સભા કરી વાતો કરતા હતા. ત્યાં સૌએ એક આશ્ર્ય જોયું... પારણામાં બાલમુકુંદ ભગવાનને સ્થાને નીલકંઠ પ્રભુની દિવ્ય મૂર્તિનાં સૌને દર્શન થયાં. સાથોસાથ નીલકંઠવાર્ણીને સભામાં વાતો કરતા પણ સૌએ જોયા. આ આશ્ર્યકારક ઘટનાથી ગ્રામજનોને દફ પ્રતીતિ થઈ કે કિશોર વયના આ નીલકંઠ એ કાંઈ સામાન્ય યોગી નથી પણ કોઈક મહાપ્રતાપી અવતારી પુરુષ છે.

મહાપ્રભુ શ્રીસહજાનંદ સ્વામી અને સદ્ગુરુ શ્રીરામાનંદ સ્વામીનું પ્રથમ મિલન પીપલાણામાં થયું. ગુરુવર્ય પોતાના આસન પર બિરાજમાન હતા. નાનકડા નીલકંઠ પદ્માસન વાળી અનિમિષ નયને ગુરુનાં દર્શન કરી રહ્યા હતા. ગુરુશિષ્યના એ દિવ્ય સાનિધ્યમાં સમગ્ર સભા પણ જાણે કોઈક અલૌકિક બ્રહ્મસમાધિમાં લીન થઈ ગઈ હતી. ગુરુ અને શિષ્યના હંદયની અબોલ ઊર્ભિઓ જાણે કે નેત્રથી વાતો કરી રહી હતી. ત્યાં કોઈ વાચાની જરૂર જ ન હતી. અરસપરસની રસમયતા જ એવી ઉત્કટ હતી કે ત્યાં

માત્ર એકબીજાનો મહિમા જ નીતરતો હતો. વાતાવરણ પણ પ્રશાંત અને આહુલાદક હતું.

એ જ સમયે ગામમાં સિંધ દેશનો એક સોદાગર આવ્યો. ગામમાં પ્રવેશતાં જ તેના મનમાં ઊછળી રહેલા તમામ ઘાટ-સંકલ્પો વિરામ પામ્યા; એક અલૌકિક દિવ્ય શાંતિનો અનુભવ થયો. તેથી તેને લાયુંકે, ‘આ ગામમાં જરૂર કોઈ ખુદા કે ખુદાના ઓલિયા પયગંબર બિરાજતા હોવા જોઈએ.’ ગામના માણસોને આ અંગે પૂછતાં એક ગ્રામવાસીએ તેને કહ્યું, ‘નરસિંહ મહેતાને ત્યાં સાધુઓનો સંધ આવ્યો છે, તેમાં તમને ખુદા મળી જશે.’

એ સોદાગર તો જ્યાં સદ્. રામાનંદ સ્વામી અને નીલકંઠવાર્ણી બિરાજ્યા હતા ત્યાં આવી પહુંચ્યો. જેવી વાર્ણીરાજની દાષ્ટિ તેના પર પડી કે તરત જ તેને સમાધિ થઈ ગઈ. સમાધિમાં તેને દર્શન થયાં કે તેજસ્વી વાર્ણી એક ઊંચા અને ભવ્ય સિંહાસન પર બેઠા છે અને રામાનંદ સ્વામી બે હાથ જોડી એમની સ્તુતિ કરે છે.

સમાધિમાંથી જાગૃત થયા પછી કુતુહલવશ એ સોદાગરે તરત જ પૂછ્યું, ‘હિંદુઓ મેં યે ઊલટી રીત કેસી ? ઓલિયા ઊંચે આસન પે ઔર ખુદા જમીન પે...?’ તેનો આ પ્રશ્ન સાંભળી પ્રભુ મરક મરક હુસી રહ્યા. પ્રભુની દાષ્ટિ રામાનંદ સ્વામી તરફ ઠળી એટલે રામાનંદ સ્વામી બોલ્યા, ‘હિંદુ મેં યે પુરાના રસમ હૈ. જેસે વસિષ્ઠ ઋષિ કે સામને રામચંદ્રજી નીચે બૈઠતે થે વૈસે હી યે વાર્ણી આજ જમીન પે બૈઠે હુંએ હૈ.’ રામાનંદ સ્વામીનો આ ઉત્તર સાંભળી સોદાગરને અંતરમાં સમાધાન થયું. સાક્ષાત્ ખુદાનાં દર્શનની તૃપ્તિ અનુભવતો સોદાગર, પ્રથમ નીલકંઠવાર્ણીને અને પછી રામાનંદ સ્વામીને કુરનીશ બજાવી^૫ ચાલ્યો ગયો. પહેલી જ વખત પોતાના યોગમાં આવનાર એ મુસ્લિમ બિરાદરને દર્શનમાત્રે જ શાંતિ કરાવી, સમાધાન આપી તેના જીવમાં પોતાની સર્વોપરિતાની પ્રતીતિ કરાવનાર કેવા એ સપ્રાટ પ્રભુ !

સંવત ૧૮૫૭ના કાર્તિક શુક્�ાની પ્રભોવિની એકાદશીએ રામાનંદ

૫. કુરનીશ બજાવી = વંદન કરી

સ્વામીએ નીલકંઠવાર્ણીને ભાગવતી દીક્ષા આપી અને 'સહજાનંદ સ્વામી' તથા 'નારાયણમુનિ' એમ બે નામ આપ્યાં. બરાબર એક વર્ષ પછી પ્રબોધિની એકાદશીના શુભ દિવસે જ જેતપુરમાં એમને પોતાની ગાદીએ બેસાડ્યા અને માત્ર એકવીસ વર્ષની નાની વયના વાર્ણીરાજને સંપ્રદાયની ધર્મધુરા સોંપી. ગુરુએ ભાલમાં ચંદનનું તિલક કર્યું ને કંઠમાં પુષ્પનો હાર પહેરાવી ભક્તિસભર હૈયે ને વિનભ્રભાવે એમનું પૂજન કર્યું ત્યારે છડી, છત ને ચામર લઈને સેવકો ત્યાં ઉભા રહ્યા. તે સમયે પ્રભુની એ મનોહર રસધનમૂર્તિમાં સહુનીય ચિત્તવૃત્તિ ખેંચાઈ ગઈ... સદ્. રામાનંદ સ્વામીએ પોતાના અગ્રણી શિષ્યોસહિત શ્રીસહજાનંદ પ્રભુની આરતી ઉતારી ત્યારે દરેય દિશાઓ જયનાદોથી ગુંજુ ઉડી.

ત્યારબાદ પ્રસન્નવદ્ધને ગુરુવર્ય રામાનંદ સ્વામીએ ત્યાં દાજર રહેલા પોતાના સર્વે આશ્રિતજનોને સંબોધીને કહ્યું, 'આજના આ મંગલદિને અમે આ ઉદ્ઘવ સંપ્રદાયની ધુરા આ સહજાનંદ સ્વામીને સોંપી છે. તમે સહુ તેમની આજ્ઞામાં રહેજો. મેં તમને ઘણી વાર કહ્યું છે કે, હું તો માત્ર કુગડુગી વગાડનારો છું. વેશનો ખરો ભજવનાર તો પછી આવે છે. તે વેશના ભજવનારા આ સહજાનંદ સ્વામી જ છે, તો હવે તમે સહુ એમના શરણે રહેશો તો જ પરમપદને પામશો. માટે કોઈ વિદ્ધતાના કે ત્યાગના,

વયના કે મુરબ્બીપણાના અભિમાનમાં રહેશો નહીં. નાના જણાતા આ વણીને નાના માનશો નહીં. આ સહજનંદ સ્વામી તો સૌથી મોટા છે, અને જવપ્રાણીમાત્રનું કલ્યાણ તેમના આશરે રહેલું છે માટે તમે સહુ પણ તેમની અનુવૃત્તિમાં જ રહેજો.’

આ પ્રમાણે સર્વને ઉપદેશ આપી સદ્. રામાનંદ સ્વામીએ સહજનંદ સ્વામીને કહ્યું, ‘હું તમારા પર ધારો જ પ્રસંગ છું. તમે મારી પાસે વર માંગો.’ પ્રભુ ગુરુ સામે જોઈ મરક મરક હસી રહ્યા અને બોલ્યા, ‘હે ગુરુદેવ ! જો તમે મારા પર રાજુ થયા હોવ તો કૃપા કરી મને બે વરદાન આપો :

૧. તમારા સત્સંગી હોય તેને એક વીંછીનું દુઃખ થવાનું હોય તો તે મને એક એક રૂવાડે કોટિ કોટિ વીંછીનું દુઃખ થાઓ; પણ તમારા સત્સંગીને તે થાઓ નહીં.

૨. તમારા સત્સંગીને પ્રારબ્ધમાં રામપત્તર લઘું હોય, તે રામપત્તર મને આવે પણ તમારા સત્સંગી અસવખે કરીને દુઃખી ન થાય, એ બે વર મને આપો.^૬

સહજનંદ સ્વામીના આવા અનોખા વરદાનની માંગણીમાં તેમની સર્વોપરી પ્રભુતાનાં ગરવાં દર્શન ગુરુને લાધ્યાં. સૌ સભાજનો પણ એ કરુણાનિધિને મનોમન વંદી રહ્યા કે, ‘અહો ! કેવા પ્રભુ ! સાચે જ સર્વોપરી એક સહજનંદ !’

સંવત ૧૮૫૮ના માગશર સુદ તેરસના દિવસે સદ્. રામાનંદ સ્વામી ફણેણી ગામમાં અંતર્ધર્ન થયા. તેમના દેહિત્યાગ પછી ત્યાં મહારાજે દસ દિવસ ભગવદ્ગીતાનું પારાયણ કરાયું હતું. તેમની ત્રયોદશીની વિવિ કર્યા પછી સહજનંદ સ્વામીએ ગામોગામથી આવેલા તેમના તમામ શિષ્યોની એક વિશાળ સભા ભરી. પ્રથમ તો સર્વેના શોકનું નિવારણ કર્યું, પછી સભામાં ઉપદેશ આપતાં કહ્યું કે, “આપણા સંપ્રદાયના સંતોમાં કેટલાક માત્ર કૌપીન પહેરે છે, તો કેટલાક ધોતી પહેરે છે. કેટલાક ભગવાં વખ, તો બીજા કેટલાક

૬. વચનામૃત, ગઢા પ્રથમ ૭૦

ધોળાં વખ્ટ પહેરે છે. કેટલાક માથે ટોપી ઓછે છે, તો કેટલાક પાઘડી પહેરે છે. આ બધી બિન્દતાને કારણે સંતોની રીતિ, નીતિ ને સ્થિતિ એક જણાતી નથી; માટે હવે આજથી એક જ રીતિ ચલાવવી છે, તો હવે બધાએ સીવ્યા વિનાનાં ભગવાં વખ્ટ રાખવાં અને પહેરવેશમાં કૌપીન, ધોતિયાં, ગાતડિયાં ને માથે બાંધવાની પાઘ રાખવી. આવી રીતે એક જ વેશમાં રહેશો તો તમે જ્યાં હશો ત્યાં અનોખી ભાત પાડશો.

વળી તમે બધા ભક્તો જુદાં જુદાં ચિહ્ન ધારણ કરો છો. કોઈ ઉર્ધ્વપુરુ તિલક કે કોઈ આડી અર્ચા, કોઈ ફક્ત ઊભી લીટી કે કોઈ આંદું ત્રિપુરુ, તો વળી કોઈ ભભૂતી ચોળો છો પણ આજથી અમારા સર્વે આશ્રિતજનોએ કપાળમાં ચંદનનું ઉર્ધ્વપુરુ તિલક અને તે મધ્યે કુમકુમ અથવા ચંદનનો ગોળ ચાંદલો કરવો. તમો સર્વે મોક્ષાર્થી છો. એક જ સંપ્રદાયના અનુયાયી છો, છતાં કેટલાક ‘રામ રામ’, કેટલાક ‘કૃષણ કૃષણ’, કેટલાક ‘દત દત’ અને કેટલાક ‘ॐ નમો ભગવતેવાસુદેવાય’ એમ જુદું જુદું ભજન-સ્મરણ કરો છો પણ આજથી હવે એક જ મંત્ર આપવો છે, ઉપાસનાનો સનાતન સિદ્ધાંત પ્રવર્તાવવો છે.

આજથી એક જ નામનું ભજન, સ્મરણ, કીર્તન કરવું. તે નામ તમોને કહીએ તે પહેલાં એનો પ્રતાપ જણાવીએ છીએ. ખરા વિશ્વાસથી અને ભક્તિભાવથી એ નામનું જે સ્મરણ કરશો તેનાં સર્વે પાપ બળી જશે. અંત અવસ્થાએ યમદૂતો તેડવા આવ્યા હશે અને જો એ નામનું સ્મરણ કરશો તો યમદૂતો પણ ભાગી જશે. કદાચ કાળો નાગ કરડચો હશે પણ જો એ નામનો મહિમાપૂર્વક સતત જાપ કરશો તો એનું કાતિલ ઝેર પણ ઉત્તરી જશે.^૭

માતાપિતાએ અમારું નામ ‘ઘનશ્યામ’ રાખ્યું. માઈય મુનિ આવ્યા, તેમણે અમારા નામ ‘હરિ’, ‘હરિકૃષણ’, ‘કૃષણ’, ‘નીલકંઠ’ એવાં રાખ્યાં. ગુરુ રામાનંદ સ્વામીએ અમને ‘નારાયણમુનિ’ અને ‘સહજાનંદ સ્વામી’ એવાં નામ આપ્યાં, પણ અમારું ખરું નામ કોઈના હાથમાં આવ્યું નથી. અમારા એ નામના મહિમાનો કોઈ પાર પામી શક્યું નથી. અમારા નામના

સ્મરણથી ત્રિવિધ તાપ ટળી જાય છે, અંતઃશત્રુઓ તત્કાળ ભાગી જાય છે. ધર્મ અને ભક્તિમાં ગ્રીતિ થાય છે અને અક્ષરધામને પમાય છે.

પૂર્ણ પુરુષોત્તમનારાયણ એવા જે અમે તે અમારા અક્ષરધામમાં અખંડ બિરાજમાન છીએ, પણ કોઈના કષ્યામાં નથી આવતા, માટે આ વખતે તો અમે અમારા ધામસહિત મનુષ્યરૂપે પૃથ્વી ઉપર આવ્યા છીએ ને અમારું ખરું નામ તો ‘સ્વામિનારાયણ’ છે. જે કોઈ એ નામનું ભાવથી સ્મરણ કરશે તેના ભવોભવના પાપ ક્ષાણમાં જ ભસ્મીભૂત થઈ જશે અને એ અક્ષરધામનો અધિકારી બનશે, માટે આજથી સહુએ ‘સ્વામિનારાયણ’ નામનું ભજન કરવું.”

આમ સમાટ પ્રભુએ પોતાની હ્યાતીમાં જ પોતાનું ભજન શરૂ કરાવ્યું. પ્રભુના શ્રીમુખેથી ‘સ્વામિનારાયણ’ નામ સાંભળ્યા પછી એ સભામાં જેણે જેણે એ નામનું રટણ કર્યું તે સહુ સમાધિને પામ્યા. સમાધિમાં સહુને દિવ્ય સિંહસન પર બિરાજમાન સ્વામિનારાયણ પ્રભુનાં દર્શન થયાં. સમાધિમાં પોતપોતાના ઈષ્ટદેવને શ્રીહરિની પ્રાર્થના અને સ્તુતિ કરતા સહુએ નિહાજ્યા. તેથી સમાધિમાંથી જાગ્રત થયા પછી ‘આ સહજાનંદજી મહારાજ તો અવતારના પણ અવતારી છે’ એવો નિશ્ચય કરી સહુ અનેરા ઉમંગથી ‘સ્વામિનારાયણ’નું ભજન કરવા લાગ્યા. તે દિવસથી સૌએ પ્રભુને ‘શ્રીજિમહારાજ’ના હુલામણા નામથી પણ બોલાવવાનું શરૂ કર્યું.

આવા પ્રભુએ પોતાના મંગલકારી નામનો અપરંપાર મહિમા જાણાવતાં સ્વમુખે જ કહ્યું છે કે :

જે સ્વામિનારાયણ નામ લેશો, તેના બધાં પાતક બાળી દેશો,

છે નામ મારા સ્મૃતિમાં અનેક, સર્વોપરી આજ ગાણાય એક... (૧)

જો સ્વામિનારાયણ એક વાર, રટે બીજાં નામ રટ્યાં હજાર,

જ્યા થકી જે ફળ થાય તેનું, કરી શકે વાર્ણન કોણ એનું... (૨)

ખડકશરી મંત્ર મહાસમર્થ, જેથી થશે સિદ્ધ સમસ્ત અર્થ,

સુખી કરે સંકટ સર્વ કાપે, અંતે વળી અક્ષરધામ આપે... (૩)

ગાયત્રીથી લક્ષગણો વિશેષ, જાગે જ જેનો મહિમા મહેશ,
 જ્યાંજ્યાં મહામુક્તજનો વસાય, આ કાળમાં તો જપ એ જ થાય... (૪)
 જો અંતકાળે શ્રવણે સુશાય, પાપી ધાણો તે પાણ મોક્ષ જાય,
 તે મંત્રથી ભૂત પિશાય ભાગે, તે મંત્રથી તો સદ્બુદ્ધિ જાગે... (૫)
 તે મંત્ર જેના મુખથી જપાય, તેના થકી તો જમ નાસી જાય,
 શ્રીસ્વામિનારાયણ જે કહેશે, ભાવેકુભાવે પણ મુક્તિ લેશે... (૬)
 ઘડકશરો છે ઘડ્ શાખસાર, તે તો ઉતારે ભવસિન્ધુ પાર,
 છયે ઋતુમાં દિવસે નિશાયે, સર્વે કિયામાં સમરો સદાયે... (૭)
 પવિત્ર દેહે અપવિત્ર દેહે, આ નામ નિત્યે સ્મરવું સનેહે,
 જળે કરીને તનમેલ જાય, આ નામથી અંતર શુદ્ધ થાય... (૮) ૯
 વળી સદ્. નિષ્કૃતાનંદ સ્વામીએ પણ હર્ષભેર ગાયું છે કે,
 સ્વામિનારાયણ નામનો રે, શક્કો બેસારિયો આપ,
 પુરુષોત્તમ પ્રગટી રે...
 એ નામનો જે આશર્યા રે, તેના તે ટાળિયા તાપ,
 પુરુષોત્તમ પ્રગટી રે... ૯

આમ એકવીસ વર્ષની નાની વયમાં જ હજારોને પોતાનો સર્વોપરી નિશ્ચય કરાવી પોતાનું ભજન કરતા કરી દીધા. એ પ્રભુ કેવા સમર્થ હશે ! ભારતના આધ્યાત્મિક ઈતિહાસમાં પહેલાં આવું કદી બન્યું ન હતું. તેથી શરૂઆતમાં ધારણાને એવું લાયું કે, સહજાનંદની આ કોઈ ઈન્દ્રજાળ છે. રામાનંદ સ્વામીના કેટલાક શિષ્યોને પણ આ વાત બુદ્ધિમાં બેઠી નહિ અને રૂચિ પણ નહીં. સદ્. મુક્તાનંદ સ્વામી જેવા પણ બોલી ઊઠ્યા, ‘હે મહારાજ ! તમે ફાવે એને સમાધિ કરાવો છો, પણ એ કાંઈ એવી સોધલી નથી. એ તો મોટા દેવતાઓને પણ દુર્લભ છે.’ આમ એકવીસ વર્ષના એ નવયુવાન સહજાનંદમાં પ્રત્યક્ષ પુરુષોત્તમનારાયણનો ભાવ નિહાળવાનું

૯. શ્રીહરિલીલામૃત, કળશ ૫-૩

૯. પુરુષોત્તમપ્રકાશ, પ્રકાર ૫૫

ધારણે કઠણ પડ્યું.

પરંતુ સમાટ સહજાનંદે પોતાના સર્વોપરી પ્રતાપથી નાનામોટા, નવાજૂના સહુને પોતાના સ્વરૂપમાં સહજ જ લીન કર્યા હતા. સદ્. રામાનંદ સ્વામીના દેહત્યાગ પછી ફણેણીમાં એક દિવસ એક સત્સંગ સભામાં મહારાજ બિરાજમાન હતા. તેવામાં શીતલદાસ નામનો એક ખ્રાદ્ધાણ આવ્યો. તે સદ્. રામાનંદ સ્વામીનાં દર્શન કરવા આવ્યો હતો, પરંતુ તેમના ધામમાં ગયાના સમાચાર સાંભળી મનમાં ઉદાસ થયો ને ત્યાંથી ચાલી જવાના વિચારમાં હતો. મહારાજે સહજ જ તેના તરફ દસ્તિ કરી કહ્યું, “ભાઈ ! અહીંથી જવાની શી ઉતાવળ છે ? તમને ગુરુના ને ભગવાનના બંનેનાં દર્શન થશે. ચિંતા કરશો નહીં.” અંતર્યામી અવતારીનાં આવા અમૃત વચન સાંભળી શીતલદાસ તો દિંગ થઈ ગયો ને તેમના વચનમાં વિશ્વાસ રાખી ત્યાં જ રોકાઈ ગયો.

બીજે દિવસે સભામાં મહારાજે શીતલદાસ સામે સ્થિર દસ્તિ કરી એને ‘સ્વામિનારાયણ’ મંત્રનું રટણ કરવાની આજ્ઞા કરી. અત્યાર સુધી ગુરુ રામાનંદ સ્વામી સૌને ‘રામકૃષ્ણ ગોવિંદ’ એ મંત્ર શીખવાડતા એને બધા એ જ મંત્રનું રટણ કરતા હતા. એટલે સહુને મન ‘સ્વામિનારાયણ’ નામના નૂતન મંત્રનું અવતરણ એ એક કૌતુક સમાન હતું. શીતલદાસે તો વિશ્વાસપૂર્વક ‘સ્વામિનારાયણ’ મંત્રનો જાપ શરૂ કર્યો. મંત્રજાપ કરતાં કરતાં એ એના દેહનું ને આસપાસના વાતાવરણનું ભાન ભૂલી ગયો, ને કોઈક આનંદસભર સમાધિમાં લીન થઈ ગયો. સમાટ પ્રભુની સર્વોપરી સત્તાનો એ પ્રતાપ હતો. એના મોઢાના ભાવમાં કોઈક અદ્ભુત સુખની આભા વ્યક્ત થતી હતી. થોડી વારે એ ભાનમાં આવ્યો. આંખો ઉઘાડી ઓણે મહારાજ તરફ જોયું ને તરત જ પ્રભુના ચરણારવિંદમાં ટગલો થઈને ટળી પડ્યો. આંખમાંથી હર્ષાશ્રુની ધારા વહી રહી હતી. સર્વે સભાજનો માટે આ એક અનેરું આશ્રય હતું.

મહારાજે હસીને એને પૂછ્યું, “શીતલદાસ, તે સમાધિમાં શું શું જોયું તે તો કહે.” ત્યારે શીતલદાસે કહ્યું, ‘દ્યાળુ ! આપે જ કૃપા કરી મને સમાધિ કરાવી છે. આપનો આ નવો મંત્ર પણ બહુ ચમત્કારિક છે. એનો જાપ કરતાં કરતાં તો હું કોઈક દિવ્ય ભૂમિકામાં જતો રહ્યો. એક બહુ મોટી

સભામાં ઉંચા સિંહાસન પર આપ સાક્ષાત્ પોતે જ પૂર્ણ પુરુષોત્તમનારાયણ સ્વરૂપે બિરાજમાન હતા. આપની આજુબાજુ અસંખ્ય મુક્તો હાથ જોડીને ઊભા હતા. તેમાં સહ્ય રામાનંદ સ્વામી પણ હતા. એ અવસરને અમૃત્યું જાણી મને પણ બધાનું પૂજન કરવાની ઈચ્છા થઈ, પરંતુ અસંખ્ય મુક્તોની પૂજા મારા એકલાથી કેવી રીતે થઈ શકે ? એટલે સિંહાસન પર બિરાજેલા આપે મને આજ્ઞા કરી કે, ‘શીતલદાસ ! અનંત રૂપ ધારણ કરી સર્વે મુક્તોની પૂજા કરો.’ પણ મારા માટે તે કાર્ય અશક્ય હતું. મારી એ મૂંજવણ આપ પામી ગયા ને કહ્યું, ‘જો આ રામાનંદ સ્વામી પૂર્ણપુરુષોત્તમ ભગવાન હોય તો મને અનંત રૂપ ગ્રામ થાય એવો સંકલ્પ કરો.’ મેં એ સંકલ્પ કર્યો પરંતુ તેમ ન થયું. પછી આપની આજ્ઞા પ્રમાણે મેં વારાફરતી ચોવીસ અવતારોનાં નામ દીઘાં છતાં મારા અનંત રૂપ ન થયાં. છેવટે આપે આજ્ઞા કરી કે, “શીતલદાસ ! હવે ‘સહજાનંદ સ્વામી પૂર્ણ પુરુષોત્તમનારાયણ હોય તો મારા અનંત રૂપ બને’ એવો સંકલ્પ કરો.” મેં એ પ્રમાણે કર્યું ને તરત જ મને ખબરેય ન પડે તેવી રીતે મારાં અનંત રૂપ થઈ ગયાં ને એકીસાથે મેં સહુ મુક્તોની પૂજા કરી. હે કૃપાળુ ! સિંહાસન પર બેઠેલા એ ભગવાન બીજા કોઈ નહિ પણ સાક્ષાત્ પુરુષોત્તમનારાયણ આપ પોતે જ હતા. આપના સ્વરૂપનાં એ મનોહર દર્શનથી મારા આનંદની કોઈ સીમા ન રહી ને મને દૂર્ઘના આંસુ ઊમટી આવ્યાં. શીતલદાસના મોઢે મહારાજનો આવો અદ્ભુત મહિમા સાંભળી સહુ સભાજનો છક થઈ ગયા.

મહાપ્રભુએ શીતલદાસને ટકોર કરતાં કહ્યું, “ભાઈ ! હવે તમને જ્યાં જવાનો સંકલ્પ હોય ત્યાં જઈ શકો છો.” પણ આવો અપૂર્વ અનુભવ થયા પછી શીતલદાસ જાય ક્યાં ? સચરાચરમાં વ્યાપેલા સર્વોપરી સહજાનંદ પ્રભુ મળ્યા પછી એ બીજે જઈને શું કરે ? એટલે એ તો ત્યાં જ રહી ગયા ને દીક્ષા લઈ પ્રભુના યોગમાં અખંડ રહેવા માટેનો નિશ્ચય જાણાવ્યો. મહારાજે સહર્ષ સંમતિ આપી અને બીજે જ દિવસે દીક્ષા આપી તેમનું ‘વ્યાપકાનંદ’ એવું નામ પાડ્યું. માત્ર બે દિવસના અલ્ય સમયમાં જ કોઈક નવીન આગંતુક પ્રભુની મૂર્તિમાં બેંચાય, તેમની કૃપાસમાધિનો અનુભવ કરે, તેમની સર્વોપરી

સતાથી પરિચિત બને ને દીક્ષા લઈ એમને ચરણે જીવન ન્યોધાવર કરે એ પ્રભુનો મહિમા કેવો મહાન હશે !

એક દિવસ શ્રીહરિએ સભામાં બેઠેલા વ્યાપકાનંદ સ્વામીને ભૂમાપુરુષના લોકમાં જવા માટે આજ્ઞા કરી. પ્રભુએ તેમને સમાધિ કરાવી. પરંતુ એક હજાર મસ્તકવાળા અસુરે તેમની ગતિ અટકાવી દીધી તેથી તે મુંગાયા. તરત જ શ્રીહરિએ દર્શન દઈને કહ્યું, ‘વ્યાપકાનંદ ! તમારામાં તો આ દૈત્ય કરતાં હજારગણી શક્તિ છે. તમને તો આ સાક્ષાત્ પુરુષોત્તમનારાયણનો સંબંધ છે માટે ગભરાવાની કોઈ જરૂર નથી.’ પ્રભુનાં આ આશાસન વચન સાંભળી વ્યાપકાનંદ સ્વામીમાં બહુ જ હિંમત આવી ગઈ ને એ અસુરનો પરાભવ કરી ભૂમાપુરુષના લોકમાં પહોંચી ગયા. ત્યાં જઈ ભૂમાપુરુષ તથા એ લોકના ચતુર્ભુજ દેહધારી મુક્તોને કહ્યું, ‘પૃથ્વી ઉપર પૂર્ણ પુરુષોત્તમનારાયણ પ્રગટ્યા છે. તેમણે જ મને આપની પાસે મોકલ્યો છે. તમે સહુ એમના ‘સ્વામિનારાયણ’ મંત્રનું ભજન કરશો તો અદ્ય સમયમાં જ એમના દિવ્ય અક્ષરધામને પામશો.’ આટલું કહી બધાને ભજનમાં બેસાડ્યા. ‘સ્વામિનારાયણ’ના નામનો ભવ્ય ઉદ્ઘોષ થયો. જેના પ્રતાપે ભૂમાપુરુષ પોતાના પાર્ષ્ફોસહિત અક્ષરધામને પામ્યા અને વ્યાપકાનંદ સ્વામી પુનઃ દેહમાં આવ્યા.

એક વખત ભીમભાઈ નામના ભક્તરાજે શ્રીહરિને પ્રાર્થના કરી, ‘હે મહારાજ ! આપ સ્વયં નારાયણ પૃથ્વી પર પધાર્યા છો તોપણી યમપુરીમાં નરકની યાતનાથી પીડાતા જીવોને એ દર્દમાંથી છોડાવવા માટે દયા કરો.’ આ સાંભળી કૃપાળુ પ્રભુએ સ્વરૂપાનંદ સ્વામી નામના એક પરમહંસને આજ્ઞા કરતાં કહ્યું કે, “તમે સમાધિમાં જઈ ધર્મરાજને આદેશ કરો કે સર્વ જીવોને છોડી દે. તમારા ભજનને લીધે અને સ્વામિનારાયણના મહામંત્રના ઉદ્ઘોષને લીધે એ બધાની તત્કાળ સદ્ગતિ થશે.” સ્વરૂપાનંદ સ્વામીએ વિશ્વાસપૂર્વક પ્રભુની આજ્ઞાનું પાલન કર્યું જેના ફળસ્વરૂપે યમપુરીના બધા જ જીવો ચતુર્ભુજ સ્વરૂપ ધારણ કરી ભૂમાપુરુષના લોકમાં ગયા. ‘સ્વામિનારાયણ’ એ મંત્રના માત્ર ત્રણ વખતના ઘોષથી યમપુરીમાં રહેલા બધા જ જીવોની સદ્ગતિ થઈ ગઈ ત્યારે યમરાજ બોલી ઉઠ્યા કે, ‘હું એકલો હવે અહીં શું

કરું ?' સ્વામીએ કહ્યું, 'અહીં તમે બધાના ઉપરી હતા તો ત્યાં ભૂમાપુરુષના લોકમાં જઈ બધાના ઉપરી થાઓ.'

આમ શ્રીજમહારાજના સ્વરૂપનો સર્વોપરી નિશ્ચય થવાથી સદ્ગ્રાહકાનંદ સ્વામી અને સદ્ગ્રાહક સ્વરૂપાનંદ સ્વામી જેવા પરમહંસો પોતે પણ શ્રીહરિના પ્રતાપે દિવ્યદેહ જુદા જુદા લોકમાં ગતિ કરી શકે ને અનેક જીવોનું રૂકું કરી શકે તેવા સમર્થ બન્યા. જે ગુરુના સંકલ્પે શિષ્યો આવા ઐશ્વર્યવાન બને તે ગુરુ પોતે સર્વ કળાએ સર્વોપરી હોય તેમાં શી નવાઈ !

પ્રભુએ પોતાના અવતારપણાના અપરિમિત ઐશ્વર્યની પ્રતીતિ સહું પ્રથમ તો સમાધિ પ્રકરણથી જ સહુને કરાવી. આ સમાધિની વિશિષ્ટતા એ હતી કે ગમે તેવો પાપી કે પુણ્યશાળી જીવ પોતાના સંબંધમાં આવે તેને સમાધિ કરાવતા. અક્ષરધામમાં પોતાના ભવ્ય સ્વરૂપમાં તેની ચિત્તવૃત્તિનો નિરોધ કરાવી સ્વસ્વરૂપના એ દિવ્ય અને સર્વોપરી સુખનો અનુભવ કરાવતા. પ્રભુએ જેને જેને સમાધિ કરાવી તે સર્વને કેવળ પોતાની દાસ્તિથી મહિનાના મહિના સુધી સમાધિમાં રાખ્યા હતા, અને જેમ લાકડાના ગંજ ઉપરાઉપર ખડકાય તેમ માનવશરીરના ગંજ લોજ, માંગરોળ, લોયા, નાગડકા વગેરે ગામોમાં સમાધિના પ્રયોગથી ખડકાવા લાયા. અને મહિને, બે મહિને કે ત્રણ મહિને જ્યારે જેની જરૂર પડતી ત્યારે પ્રભુની દાસ્તિથી કે તેમની લાકડીના સ્પર્શથી તે સહું સમાધિમાંથી જાગતા.

અગત્રાઈ અને કાલવાણીમાં મહાપ્રભુએ ધીમે ધીમે આવી સમાધિ દ્વારા પોતાના સર્વોપરી ઐશ્વર્યોનું દર્શન સહુને કરાવવા માંડ્યું. પોતાના પરમાત્માસ્વરૂપનો પ્રચાર કરવા માટે નહિ, પરંતુ એ સ્વરૂપનો બહુજનસમાજમાં પરિચય કરાવી, એ સ્વરૂપની ઓળખાણ કરાવી, અનેકનાં જીવન હેતનિષ્ઠા અને મહિમાથી ધન્ય બને તે મંગલમય હેતુથી જ પ્રભુએ પોતાની આ પારલૌકિક લીલા પ્રસારી હતી.

એક વખત અગત્રાઈમાં ભક્તરાજ પર્વતભાઈને હળ હંકતા સંકલ્પ થયો કે નૃસિંહ અવતાર કેવો હશે ? એ વિચાર આવતાં જ સહજાનંદ સ્વામીના દિવ્ય સ્વરૂપનાં તેમને દર્શન થયાં અને એ અલૌકિક સ્વરૂપમાંથી

ચાલીસ અવતાર પ્રગટ થયા અને પાછા એ સ્વરૂપમાં લીન થઈ ગયા. પર્વતભાઈને આ દર્શનથી સહજાનંદ સ્વામીના પૂર્ણ પુરુષોત્તમ સ્વરૂપનો નિશ્ચય થયો. તે જ પ્રમાણે માંગરોળમાં સદ્. સ્વરૂપાનંદ સ્વામીને મહારાજે પ્રથમ ફૂખણસ્વરૂપે દર્શન દીધાં અને પછી અક્ષરધામમાં પોતાના દિવ્ય સ્વરૂપનાં દર્શન કરાવી, પોતાના પુરુષોત્તમપણાનો નિશ્ચય દઠ કરાવ્યો. જૂનાગઢમાં હાટકેશ્વર મહાદેવના મંદિરમાં નાગર જ્ઞાતિ બ્રાહ્મણ ભક્તોને શંકરસ્વરૂપે દર્શન દીધાં. દામોદરકુંડના પૂજારીને દામોદરસ્વરૂપે દર્શન દીધાં. ગિરનારની દાતાત્રેયની ટૂક પર તપ કરતા એક તપસ્વીને તેની ઈચ્છા પ્રમાણે દાતાત્રેયસ્વરૂપે દર્શન આપ્યાં અને જેનોને તીર્થકરસ્વરૂપેય દર્શન દીધાં. એ પ્રમાણે જે જે દેવોના જે જે ઉપાસકો હતા તેમને તે તે ઈચ્છદેવોનાં દર્શન કરાવી પોતાના સર્વોપરી સ્વરૂપનો ગ્રોટ પ્રતાપ જણાવ્યો.

એક પછાણ મક્કા ને મદીનાની જાત્રા કરી જૂનાગઢ પાછો જતો હતો. જીંઝાવદરની સીમમાંથી તે નીકળ્યો ત્યારે તેના બધા જ સંકલ્પો બંધ થઈ ગયા અને અંતરમાં એકદમ શાંતિ થઈ ગઈ. તેને લાય્યું કે આ ગામમાં જરૂર કોઈ મહાપ્રતાપી ઓલિયા પુરુષ રહેતા હોવા જોઈએ. તે ગામમાં આવ્યો અને ચોરે બેઠેલા કાઠીઓને પૂછ્યું ત્યારે તેમણે કહ્યું, ‘આ ગામમાં તો સાક્ષાત ખુદા બિરાજે છે.’ આથી તે મહારાજના દર્શને ગયો. દર્શન કરતાં જ તેને સમાધિ થઈ ગઈ અને એક લાખ અંસી હજાર ઓલિયા તથા ચાલીસ હજાર પયંગંબરોને સહજાનંદ સ્વામીની સ્તૃતિ કરતા જોયા. સમાધિમાંથી જાગ્રત થતાં તેને સહજાનંદ સ્વામીના સર્વોપરી સ્વરૂપનો દઠ નિશ્ચય થયો. પોતાના ભવ્ય સ્વરૂપની ઓળખાણ આપવા પ્રભુએ આવા તો અનંત ઐશ્વર્યો બતાવ્યાં. આખા અને પીપલાણા ગામના હરિભક્તોનો આગ્રહ જોઈ છ માસ સુધી મહારાજ પોતાના સંતો અને હરિભક્તો સાથે બંને ગામમાં એકીસાથે જ રહ્યા ને સહુ ભક્તજનોને અલોકિક આનંદ કરાવ્યો. આ દિવ્ય ચરિત્રની ખાતરી કરવા આખાના હરિભક્તો પીપલાણા આવતા ને પીપલાણાના હરિભક્તો આખા આવતા અને સર્વાવતારી પ્રભુનું આ દિવ્ય ઐશ્વર્ય જોઈ આશ્રયમાં ગરકાવ થઈ જતા.

પ્રભુના મુખોમુખ દર્શન કરનારને તો આવા દિવ્ય અનુભવો નિતનિત થતા જ રહેતા પણ પ્રભુથી દૂર રહેલા દેશાંતરના મુમુક્ષુઓને પણ તેમના સર્વોપરી પ્રૌઢપ્રતાપનો અનુભવ થતો. દૂર ગોહિલવાડમાં એક ખોજા મુસલમાન શેઠ - ભાયા ઠક્કરનું કુટુંબ રહે. કુટુંબ ખૂબ સંસ્કારી અને પવિત્ર હતું. દિવસમાં પાંચ વાર સૌ નમાઝ પછ્ટા અને રોજાના ઉપવાસ પણ કરતા. દર શુક્રવારે પોતાને ગામથી પાંચ ગાઉ દૂર મસ્જિદમાં જુમ્માની નમાઝ પછ્વા જતા. એ સ્વર્ગસ્થ ભાયા ઠક્કરના ઘરવાળા જાનબાઈ મુમુક્ષુ જીવ હતાં. એક વાર રાત્રે એ વિચારે ચઢી ગયાં કે, ‘ખુદાના બેહેસ્ત^{૧૦}ની વાતો તો ઘણી સાંભળી છે પણ એ બેહેસ્તનો રસ્તો આપણે જોયો નથી. બેહેસ્ત ક્યાં આવ્યું તેની આપણને ખબર નથી તો ત્યાં આપણે પહોંચીશું કેવી રીતે ? ખુદાતાલા ક્યાં છે અને કેવો છે તેની પણ ખબર નથી તોપછી મર્યા કેદે ખુદાતાલાની ભાળ મેળવીશું કઈ રીતે ?’ એ વિચારોમાં ખોવાયેલાં ડોશીમાને આખી રાત ઊંઘ જાણે કે વેરણ બની ગઈ. આંખનું મટકું માર્યા સિવાય રાત્રિભર આ જ વિચારોમાં લીન થઈ ગયાં.

એ સંસ્કારી જનેતાના દીકરાઓ પણ સંસ્કારી અને ભક્તિભાવવાળા હતા. પાંચેય ભાઈઓનો એ નિયમ હતો કે સવારના પછોરમાં નિત્યકર્મથી પરવારી પોતાની અમ્માજાનના દીદાર^{૧૧} કરી, તેમને સલામ કરી પછી જ કામ પર ચઢવું. રોજના રિવાજ પ્રમાણે વહેલી સવારે એ દીકરાઓ જ્યાં એમની મા જાનબાઈ પાસે આવ્યા ત્યાં ડોશીમાનો નિસ્તેજ અને નંબાઈ ગયેલો ચહેરો ભાજ્યો. એ નિર્દોષ પુત્રોએ માને પૂછ્યું, ‘મા, તને શું થયું છે ? શું તારી તબિયત સારી નથી ? તું કેમ ઉદાસ દેખાય છે ? શું તું અમારાથી કાંઈક છૂપાવે છે ? અમને સાચો જવાબ આપ.’ ડોશીમા શું બોલે ? જેને નથી જગતની ખબર કે નથી શાસ્ત્રની ખબર એવા એ નિર્દોષ સુકુમાર દીકરાઓને પોતાના અંતરની વ્યથા કેવી રીતે સમજાવવી ? છેવટે તેઓના આગ્રહને વશ થઈ ડોશીમાએ પોતાના હૈયાની મૂંગવણ દીકરાઓને

૧૦. બેહેસ્ત = સ્વર્ગ

૧૧. દીદાર = દર્શન

કહી, ‘ખુદાતાલા મળ્યા વિના કે એમની જાનપહેચાન થયા વિના ખુદાના દરબારમાં આપણે જઈ શકીશું કેવી રીતે ?’

માના અંતરની વ્યથા દૂર કરવાના ઉત્સાહમાં ને ઉત્સાહમાં એ કિશોરો એકીસાથે બોલી ઉક્ખા, ‘મા, એમાં શું મોટી વાત ? અમે ખુદાતાલાને ખોળી લાવીશું.’ વાતને ટૂંકાવવા જાનબાઈએ પુત્રોને કહ્યું, ‘ભલે, ખુદાતાલાને શોધી લાવો.’ માના વચ્ચનને આજ્ઞા સમજુ પાંચેય ભાઈઓ ઘોડા પલાણી પ્રભુને શોધવા નીકળી પડ્યા. શાણા દીકરાઓને ગામની બહાર નીકળતાં જ વિચાર આવ્યો કે વગર સરનામે આપણે પ્રભુને ક્યાં ખોળીશું ? ત્યાં તો વળી બાપના અવારનવાર કહેલાં વેણ યાદ આવ્યાં કે, ‘પંચ ત્યાં પરમેશ્વર.’ - પાંચ જાણ ભેગા થઈ, એકમત થઈ જે નિર્ણય લે તેમાં ભગવાન ભજે. પાંચેય ભાઈઓએ સહમત થઈને નિર્ણય લીધો કે ઘોડાની લગામ છોડી દેવી અને ઘોડા જ્યાં લઈ જાય ત્યાં જવું. એટલે આપણાને પ્રભુનું ઠેકાણું મળી જશે. પાંચેય જાણાએ એ પ્રમાણે ઘોડા ધૂટા મૂક્યા.

એ ઘોડદોડને અંતે લાંબો પંથ કાઢ્યા પછી બધા જ ભાઈઓની નજર દૂર ક્ષિતિજમાં મંડાણી અને તેઓ ચમકી ઉક્ખા. ત્યાં દૂર દૂર ખારા મહેરામણનાં પાણું ચમકતાં દેખતાં હતાં. ભાઈઓ વિમાસણમાં પડ્યા, ‘આ તો દરિયો આવ્યો; હવે દરિયે દોટ મૂક્વી કેવી રીતે ?’ ત્યાં વળી પૂર્વ દિશામાં દસ્તિ પડી તો દૂરથી આવતા તેજસ્વી ઓલિયા ફીરોણાં દર્શન થયાં. ફીરો નજીક આવ્યા એટલે વિનયી કિશોરો ઘોડેથી નીચે ઉત્તરી ગયા અને તેઓને પ્રાણામ કરી બોલી ઉક્ખા કે, ‘આપ તો બેહેસ્તના ફિરસ્તા જેવા લાગો છો. અમને ખુદાતાલાનું સરનામું આપશો ? અમે તેમને ખોળવા નીકળ્યા છીએ.’ એ ફીરો બીજા કોઈ નહિ, પણ સહજાનંદ પ્રભુના સંતો જ હતા. સંતોએ ખૂબ વિનમ્રતાથી કહ્યું, ‘ભાઈઓ, અમે બેહેસ્તના ફિરસ્તા તો નથી પણ ખુદાના બંદા જરૂર છીએ. અમે ખુદા પાસેથી જ આવીએ છીએ. તેઓ હાલ બોટાદ પાસે ગઢા નામના ગામમાં ભક્તરાજ દાદા ખાચરના દરબારમાં બિરાજે છે. ત્યાં તમે પહુંચ્યી જાઓ તો જરૂર તેમનાં દર્શન થશો.’

પાંચેય કિશોરો આ સાંભળી રાજ થઈ ગયા અને ગઢાનો પંથ લીધો.

છેવટે ઘેલા નદીને કંઠે તેઓ આવી પહોંચ્યા. નદીની સામે પાર ગઢા ગામનાં ખોરડાં હેખાતાં હતાં. વ્યવહારદક્ષ બાપના હાથે શિક્ષણ પામેલા એ ચતુર છોકરાઓને વળી વિચાર આવ્યો કે, દાદા ખાચરના દરબારમાં બિરાજમાન એ પુરુષ ખરેખર ભગવાન જ હશે તેની શી ખાતરી ? પરસ્પર મસલત કરી પાંચેય જણે નક્કી કર્યું કે, ‘આહી પરદેશમાં આપણાં નામ કોઈ જાણતું નથી; આપણે દાદા ખાચરના દરબારમાં પહોંચ્યોએ ત્યારે આપણે બધાને જ પોતપોતાનાં નામ દઈને બોલાવે તો આપણે જાણવું કે નક્કી એ ખુદા જ છે. વળી તે વખતે તેઓ પગથી માથા સુધી સફેદ વખ્તો ધારણ કરી, તોકમાં ગુલાબનો હાર પહેરી, હાથમાં તસ્બીં^{૧૨} ફેરવતા હોય અને ઢોલિયા પર બિરાજી એક પગ સામે બાજઠ પર લાંબો કર્યો હોય અને બીજો પગ ઢીંચાગેથી વાળી તેના પર મૂક્યો હોય એ દીદાર છે, તો જ માનવું કે આ સાચા ખુદાતાલા છે.’

એ છોકરાઓ જ્યાં દાદા ખાચરના દરબારમાં પ્રવેશ્યા ત્યાં દર્શન કરતાં જ વિસ્મય પામ્યા ! તેમણે મનોમન જે જે નક્કી કરેલું તે પ્રમાણે જ પ્રભુના દર્શન થયાં ! હજુ એ આશ્ર્યમાંથી બહાર આવે ત્યાં તો સામે બિરાજેલા શ્રીજી પ્રભુના મુખારવિંદમાંથી અમૃતનાં બિંદુ ટપકતાં હોય તેમ મધુરા શબ્દો કાને પડ્યા, “આવો ગાંગજી ઠક્કર, આવો ધનજી ઠક્કર, આવો હરજી ઠક્કર,...” એમ એ પાંચેય ભાઈઓને પ્રભુએ નામ દઈને મીઠો આવકાર આપ્યો. ઝજુહદયના એ કિશોરોનું દિલ ત્યાં જ ઓગળી ગયું અને મહારાજના ચરણોમાં ગદ્ગાદ થઈને ટળી પડ્યા. હર્ષાશ્રુથી પ્રભુના ચરણારવિંદ પખાળી દીઘા ને એકીસાથે બોલી ઉઠ્યા, ‘હે દ્યાળુ ! તમે તો સાચે જ ખુદાતાલા છો. ધણા દિવસથી અમે તમારી શોધમાં જ હતા. અમારી અમ્મા તો તમારાં દર્શનના વિરહમાં પળેપળે જૂરે છે. એની તો નિંદર પણ વેરણ બની ગઈ છે. હે માલિક ! આપ અમારે ગામ ન પધારો ? આપનાં જ્યારે દર્શન થશે ત્યારે જ અમારી અમ્માને શાંતિ થશે. હે પ્રભુ ! આપ અમારી સાથે જ ચાલો.’

મહારાજે એમને સમજાવ્યા કે, હાલમાં એમને ગામ જવાય એમ નથી

એટલે તેઓ પોતાની માને તેડીને અહીં પધારે. કિશોરો પોતાને ગામ પાછા જવા નીકળી પડ્યા. જ્યાં ગામ નજીક આવ્યું ત્યાં દૂરથી લઘરવધર વેશો દોડી આવતી એક તોશીને જોઈ પાંચેય ભાઈઓ હેબતાઈ જ ગયા. તે તોશી બીજું કોઈ નહિ પણ જાનબાઈ જ હતાં. ખાનદાન કુટુંબની આધેડ વયની પોતાની માને આમ બેહાલ દશામાં દોડી આવતી જોઈને દીકરાઓને દિલમાં ભય ફેલાઈ ગયો કે એ ગાંડી તો નહિ થઈ ગઈ હોય ? મા નજીક આવી એટલે દીકરાઓ ઘોડા પરથી નીચે ઉતરી તેને કાંઈ પૂછવા જાય તે પહેલાં જ જાનબાઈએ પોતાના બન્ને હાથ ઊંચા કરી આનંદના અતિરેકમાં આવીને કહ્યું, ‘બેટાઓ ! ગભરાશો નહીં. મને બધી જ વાતની ખબર છે. તમને જે ખુદાતાલા મળ્યા એમણે તમે ગામ છોડ્યું તેની સાથે જ મારી દિનિરાવરણ કરી દીધી છે એટલે તમારો બધો જ અહેવાલ હું જાણું છું.’

પાંચેય ભાઈઓના મનમાં આશ્વર્યની પરંપરા સર્જાઈ. તોશીમાની વાત એ સહુમાં શિરમોરસમી હતી. હજુ દર્શન પણ કર્યા નથી, એ પહેલાં જ જે પ્રભુએ અંતરની આરજુ સાંભળી દિનિને નિરાવરણ કરી નાખી એ પ્રભુ કેવા ! દર્શન અને યોગ થયા પછી કોઈ સિદ્ધપુરુષ પોતાની દિવ્ય અનુભૂતિ કરાવે એ તો બુદ્ધિમાં બેસે કે માન્યામાં આવે તેવી વાત છે. પણ દર્શન કર્યા પહેલાં જ આવો દિવ્યાતિદિવ્ય અનુભવ કરાવે એ પ્રભુ કેવા ! આમ અજાણ અવસ્થામાં જ દૂર રહેલી ને અન્ય સંપ્રદાયની ખોજા જ્ઞાતિની એ ગૌઢાને પ્રભુએ પોતાનો ગૌઢ પ્રતાપ દર્શાવ્યો અને પાંચેય ભાઈઓના મુખમાંથી સહજ જ શાખ્દો સરી પડ્યા કે, ‘વાહ ! ખુદા વાહ ! ખરા તમે સર્વોપરી સહજાનંદ !’

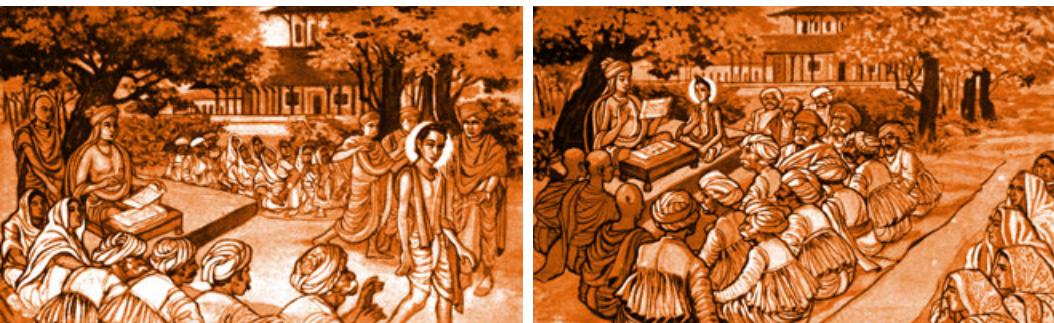
આ પ્રકારે પોતાના યોગમાં આવેલા કેટલાય ભાઈ-ભાઈ સેવકોને પોતાના દિવ્ય સંબંધના પ્રતાપમાત્રથી જ પ્રભુએ નિરાવરણ દિનિ બક્ષિસમાં આપી હતી ને એ રીતેય પોતાના અવતારીપણાની સચોટ પ્રતીતિ કરાવી હતી. પછી તો આમાંના બે ભાઈઓ હરજુ ઠક્કર અને મનજી ઠક્કર મહારાજના આદેશથી ગઢામાં દાદા ખાચરના દરબારમાં અંગત ને વિશ્વાસુ કારભારી તરફે વર્ષો સુધી રહ્યા ને અપાર સેવા કરી મહારાજનો રાજુપો મેળવ્યો. આજે પણ ભાવનગરમાં આ પ્રસાદીના કુટુંબના વંશજો રહે છે ને સત્સંગમય જીવન જીવે છે.

હવે આપણે શ્રીજીમહારાજની સર્વોપરિતાનું એક વિશિષ્ટ અને મહત્વાનું પાસું નિહાળીએ. જ્યારથી આ પૃથ્વીની ઉત્પત્તિ થઈ ત્યારથી પ્રાણીમાત્રના કોઈ પણ ક્ષેત્રમાં નરનારીના બેલડાં કદાપિ છૂટાં પડ્યાં જાણ્યાં નથી. સ્ત્રી કે પુરુષ એકબીજા વિના રહી શકતા જ નથી. આધ્યાત્મિક ક્ષેત્રે પણ સ્ત્રીપુરુષના અરસપરસના સહવાસથી યોગીઓના યોગ, ત્યાણીઓના ત્યાગ અને ભક્તોની ભક્તિનો ક્ષાળમાત્રમાં જ અંત આવતો આપણે જોયો છે. સ્ત્રીપુરુષના અયોધ્ય સહવાસથી થતાં નૈતિક અધઃપતનથી પણ આપણે સહુ પરિચિત છીએ. અરસપરસની કોઈક કૂણી લાગણીના કારણે ધર્મના ક્ષેત્રમાં કે સાધનામાર્ગ પણ સ્ત્રીપુરુષ એકબીજાથી છૂટા પડી શક્યાં ન હતાં. જેના પરિણામે સાધના અને સંપ્રદાયની ગતિ સ્થગિત બની. એના નિર્મળ નીર ધૂગો સુધી ડહોળાઈને દુર્ગધ મારતાં આપણે સહુએ કાળચક પર જોયાં છે. સર્વજ્ઞ પ્રભુથી આ અજાણ્યું કેવી રીતે હોઈ શકે? સ્ત્રીની સહજ સૂગવાળા સહજાનંદથી સાધકોના સાધનામાર્ગમાં સ્ત્રીનો સહવાસ કેમ સાંખ્યો જાય? તેથી તો તેમણે સહુને આદેશ આપ્યો છે -

જેવો પુરુષને નારીનો સંગ, તેવો પ્રમદા^{૧૩}ને પુરુષ પ્રસંગ;
એ તો છે ઘૃત-અઞ્જિ સમાન, એમાં કરવું નહિ અભિમાન...
લીધી હોય જો ઇન્દ્રિયો જીતી, તોયે સહુને શોખવવા સુરીતિ;
મોટા મુક્ત રહે તેથી દૂર, એવી રીત ચલાવવા જરૂર...

સદ્. રામાનંદ સ્વામીના વખતમાં પહેલેથી જ ચાલી આવતી રીતિ પ્રમાણે બાઈ-ભાઈની ભેગી સભા થતી. રામાનંદ સ્વામીને પણ આ ખાસ ગમતું તો નહિ જ, પણ અનાદિકાળથી ચાલી આવતી એ રીતિનીતિને તેઓ તોડી શક્યા ન હતા. નીલકંઠ પ્રભુને લોજમાં આવ્યે બે જ દિવસ થયા હતા ને જન્માષ્ટમીનો ઉત્સવ આવ્યો. કૃષ્ણજન્મના સમયે પ્રભુએ સૌને અલૌકિક દર્શન પણ કરાવ્યાં. સૌને પ્રતીતિ થઈ ગઈ કે સાક્ષાત્ પ્રભુ જ લોજમાં પદ્ધાર્યાં છે. બીજે દિવસે જીવરાજ શેઠના તેલામાં સભાનું આયોજન થયું. વ્યાસપીઠ પર વડીલ સંતશિરોમણિ સદ્. મુક્તાનંદ સ્વામી બિરાજ્યા. સભામાં ચારે

૧૩. પ્રમદા = બહેકી ગયેલ સ્ત્રી

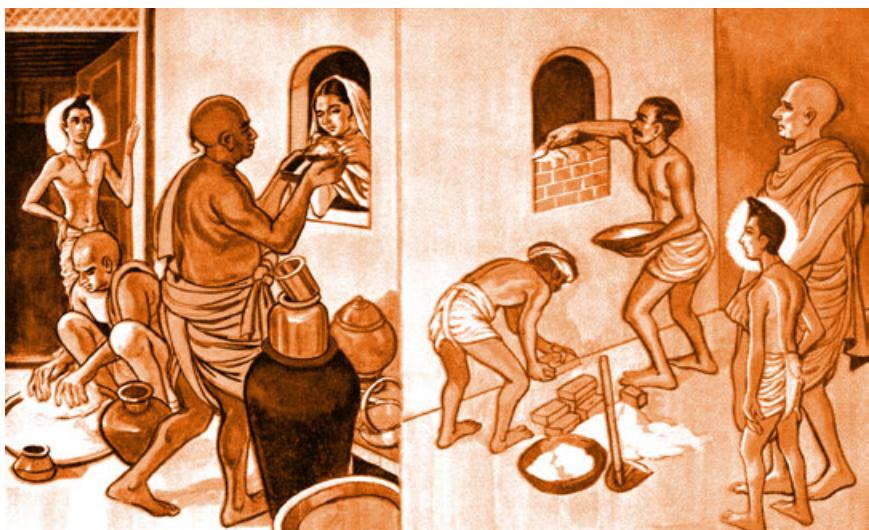

બાજુ બહેનો બેઠી હતી અને તે ભેળા સાધુ અને ગૃહસ્થ હરિભક્તો પણ બેઠા હતા. ત્યાગાશ્રમને આગામી જતી આ સભા જોઈ પ્રભુ તો બોલ્યાચાલ્યા વિના ઊભા જ થઈ ગયા અને તરત જ બાજુના મંદિરમાં ચાલ્યા ગયા. મુક્તાનંદ સ્વામીએ તે સમયે તો પ્રભુના આ દિવ્યચરિત્રને બાળચરિત્ર તરીકે ઘટાવી દીધું.

બીજે દિવસે જ્યારે કથા શરૂ થઈ ત્યારે પ્રભુ ત્યાં સભામાં આવ્યા અને સંતો પ્રત્યે ઉદેશીને મેધગાંભીર વાણીમાં મહત્વનો ઉપદેશ આપ્યો કે, “હે સંતો ! ત્યાગી થઈને ખીઓ સાથે બેસીને કથા સાંભળવી કે કરવી એ આપણા ત્યાગાશ્રમને ભયંકર લાંછનરૂપ છે. ત્યાગી સાધુએ તો અષ્પ્રકારે બ્રહ્મચર્યવત ધારણ કરવાનું હોય. એ બ્રહ્મચર્યવતમાં ખીનો પ્રસંગ સર્વ રીતે વર્જય છે. માટે મારી વાત જેને જેને માન્ય હોય તે મારી સાથે મંદિરમાં આવો. ત્યાં હું કથા વાંચી સંભળાવીશ.” પ્રભુ જ્યારથી લોજ ગામમાં પદ્ધાર્ય ત્યારથી જ ગૃહી-ત્યાગી સૌનાં ચિત્ત તો એમની દિવ્ય મૂર્તિમાં ખેંચાઈ ગયેલાં હતાં. કિશોર વધની એ ઘનશ્યામમૂર્તિનું આકર્ષણ જ એવું હતું કે એમના કણ્ણ પ્રમાણે સૌ સહૃજ જ કરતા. એટલે પ્રભુનો આવો સ્પષ્ટ આદેશ સાંભળીને સહુ સંતો અને ગૃહસ્થો તરત જ એમને અનુસર્યા. સભામાં મુક્તાનંદ સ્વામી એકલા જ રહી ગયા. નીલકંઠ પ્રભુની વાતાની મહત્ત્વાની સાત્ત્વિક પ્રકૃતિના મુક્તાનંદ સ્વામીએ પણ પોથીનાં પાનાં સમેટી લીધાં અને શ્રોતા બહેનોને ઉદેશીને બોલ્યા, ‘માતાજીઓ ! રામ રામ ! હવે આપનાં આ છેલ્લાં દર્શન છે. આજથી અમારે સંતોને ખીઓનાં દર્શન વર્જય છે. નીલકંઠવાર્ણીની વાત સાચી છે.’ એમ કહી તેઓ પણ વાર્ણીની સભામાં ગયા, અને ત્યારથી બાઈ-

ભાઈની સભાઓ જુદી થઈ ગઈ. અત્યાર સુધીના ઈતિહાસમાં ક્યારેય જે ઘટના ઘટી ન હતી તે અદ્ભુત ઘટના ઘટી ! સમગ્ર માનવજીતિની અને સંપ્રદાયની તવારીખમાં સર્વજીવહિતાવહુ એવી અત્યંત નૂતન પ્રાણાલિકાનો સમર્થ પ્રભુએ સર્વ પ્રથમ પ્રારંભ કર્યો. સર્વોપરી પ્રતિભાસંપત્ર સ્વયં અવતારી પુરુષ વિના આ પ્રકારે અનાદિકાળથી ચાલ્યા આવતા યુગના પ્રવાહને કોણ બદલી શકે ?

પ્રભુએ એક દિવસ લોજના મંદિરની દીવાલના ગોખમાંથી એક સાધુને કંઈક લેતાં જોયા. પ્રભુએ સહજ પૂછ્યું, “સાધુરામ ! એ શું છે ?” ‘દીવાલનાં આ ગોખલામાંથી હું દેવતા લઉં છું. આપણા આશ્રમનો દેવતા સાવ ઓલવાઈ ગયો છે.’ સાધુએ જવાબ આપ્યો. પ્રભુએ તપાસ કરતાં પૂછ્યું, “ઘરમાંથી દેવતા કોણ આપે છે ?” સાધુએ જવાબ આપ્યો, ‘બીજું કોણ આપે ? ઘરની સ્ત્રીઓ જ...’ પ્રભુ નિષ્કામધર્મમાં આ છિદ્ર સાંખી ન શક્યા ને તરત જ બોલ્યા, “સાધુરામ ! આ છિદ્ર માત્ર દીવાલમાં જ નથી. આ તો ત્યાંગીના ધર્મમાં છિદ્ર છે. નાનું સરખું પણ આ છિદ્ર ત્યાંગીઓ માટે સ્ત્રીઓ સાથેનો સહૃવાસનો માર્ગ ક્યારેક સદાને માટે મોકળો કરી દેશે. આપણે આપણા નિયમમાં વઠ રહેવું, નહિ તો આ નાનું છિદ્ર આગળ જતાં મોટું બની નિયમનો

ને સહુનો અંત આપ્ણી દેશો.” એમ કહી વાર્ણિએ તે જ દિવસે તે ગોખલો પુરાવી દીધો. અને ત્યાગીના ધર્મમાં રહેલું એ દૂષણ પણ સદાને માટે દૂર કર્યું. આમ સ્વીપુરુષના મર્યાદાધર્મમાં પ્રભુ અલ્ય સરખી ક્ષતિ પણ ચલાવી લેતા નાહિ, કારણ કે સાધનામાર્ગને સંપૂર્ણપણે નિષ્કલંક બનાવી નિષ્કામી સંતો અને પવિત્ર ગૃહસ્થોના એક સર્વોત્કૃષ્ટ સમાજનું તેઓ સર્જન કરવા માંગતા હતા.

આમ સદીઓથી ચાલી આવતી ઘરેડ પ્રભુએ તોડી હતી. કાંતિનાં માર્ગમાં સંઘર્ષ રહેલો જ હોય છે. કાંતિ થાય ત્યારે તેનો વિરોધ પણ ઉદ્ભબે જ. પણ સત્યને વિધન નહતું નથી. પ્રભુએ તો શાંતિને સાથે રાખી કાંતિ કરવાનું સાહસ કર્યું. ગુરુવર્ય રામાનંદ સ્વામીના કેટલાક જૂના બાઈ-ભાઈ શિષ્યો સિદ્ધદશાના ને ગુરુતંતીના અભિમાનમાં તથા પોતાની વર્ષો જૂની સાધનાના ધર્મદાસ ભાન ભૂલ્યા હતા. તેઓને નીલકંઠ પ્રભુની આ નવી પ્રણાલિકા જરા પણ પસંદ ન પડી. આવું અનુશાસન સ્વીકારવા તેઓ રંચમાત્ર તૈયાર ન હતા. એક સમયે પ્રબોધિની એકાદશીએ પ્રભુએ કાલવાણીમાં મોટો ઉત્સવ કરી સભા ભરી. સભામાં મોટેરા સંતો માટે ગાદીતકિયા મૂકાવ્યા. ત્યાં રામાનંદ સ્વામીની અગ્રગાય શિષ્યાઓ હરબાઈ ને વાલબાઈ આવીને સાધુઓ ભેગી ગાદીતકિયે બેસી ગઈ. પ્રભુએ એ બહેનોને ઘણી સમજાવી પણ ન સમજી, ત્યારે કોઈ મહોબત રાખ્યા વિના ને કોઈ વિક્ષેપ કે ભયની પરવા કર્યા વિના તેમને વિમુખ જાહેર કરી દીધી. આમ પરાપૂર્વથી ચાલ્યા આવતા અધર્મસર્ગના મૂળને ઉઘેડી નાખીને પ્રભુએ નવી કાંતિને ઉજજવળ બનાવી. આધ્યાત્મિક ક્ષેત્રે નવયુગના પ્રવર્તક સહજાનંદ સ્વામીને કોટિ કોટિ વંદના !

મહાપ્રભુ તો સહુને ખુલ્લું કહેતા કે, “આગળ તો મોટા મોટાએ પણ રાસ રમાઝચા છે જ્યારે અમે તો રાસ તોડાવવા માટે આવ્યા છીએ. અમારે તો સ્વી, ધન અને માનના ખરેખરા ત્યાગી એવા અજોડ સંતો અને મુક્તોની જગતને ભેટ ધરવી છે. અમારે તો અહીં જ સહુને અક્ષરધામનાં સુખમાં રાચતાં કરવાં છે. અમારા ધાર્મમાં સ્વીપુરુષ એવો ભાવ નથી. પ્રકૃતિપુરુષના બેલાંને એ ધાર્મમાં કોઈ સ્થાન નથી. ત્યાં તો સર્વે મુક્તો ચૈતન્યસ્વરૂપે જ બિરાજે છે. જન્મજન્માંતરોથી સ્વીને પુરુષનો અને પુરુષને સ્વીનો એવો તો

પ્રગાઢ પાણ બેસી ગયો છે કે તે કોઈથી ધોયો ધોવાય તેમ નથી. પૂર્વે મોટા મોટા આવ્યા અને જ્ઞાન તો ધાણું કર્યું પણ પ્રકૃતિપુરુષના આ ભાવને કોઈ ખેરવી શક્યા નહીં. અમારે તો સહુને એ ભાવથી પર કરી ચૈતન્યસ્વરૂપે વર્તાવવા છે. ‘પુરુષ પ્રકૃતિના તાલે નાચવા માટે હરગિજ જન્મ્યો નથી.’ એ વાત અમારા સંતોમાં પ્રવર્તાવવી છે અને ‘પ્રકૃતિ કેવળ પુરુષને જ આધીન વર્તે તે જરૂરી નથી.’ એ વાત બાઈ-હરિભક્તોને સમજાવવી છે. કૃપાનંદ સ્વામીને જો પળમાત્ર ખ્રીનો સંકલ્પ ઉઠે તોપણ મૃત્યુસમું વસમું દુઃખ લાગે. મારે સહુ સંતોને આવા બનાવવા છે. ખ્રીપુરુષને અરસપરસનો પ્રસંગ રહે તો એ કેમ બની શકે ? ખ્રીને પુરુષ અને પુરુષને ખ્રી દેખાય જ નહીં. કેવળ પ્રભુ જ દેખાય એવા મારે સહુને બનાવવા છે.” મહારાજની આવી સ્પષ્ટ અને મક્કમ નિર્ધાર જણાવતી સિદ્ધાંતિક પરાવાણી સાંભળનારા સહુ કહેતા કે, ‘અત્યાર સુધી આવી વાત કોઈએ કરી નથી. પ્રભુ પહેલી જ વખત આ સત્ય ધરતી પર લાવ્યા. ખરેખર સર્વોપરી તો એક સહજાનંદ !’

આવી વિશુદ્ધ મર્યાદા સ્થાપીને પણ મહાપ્રભુએ ખ્રીજાતિની ક્યારેય ઉપેક્ષા કરી જ નથી, પરંતુ ચૈતન્યના વિકાસક્રમમાં પુરુષના માર્ગમાં ખ્રી ને ખ્રીના માર્ગમાં પુરુષ બંધનરૂપ છે, એ સ્પષ્ટ કરીને જણાવ્યું છે. ખ્રી અને પુરુષ બંને જો અરસપરસની મર્યાદા રાખીને વર્તે તો પુરુષોત્તમનારાયણનો સંબંધ સહેજે જ રહે, બાકી તો વિઘ્ન આવે જ. એવું મહારાજનું કહેવાનું હાઈ છે.

સૌરાષ્ટ્રની ધરતી પર ખ્રીશિક્ષાણની શરૂઆત એમાણે જ કરાવી. ખ્રીના સ્વધર્મપાલનની સ્પષ્ટ દિશાસૂઝ પણ સર્વ પ્રથમ એમાણે જ આપી. શિક્ષાપત્રીમાં એનું સચોટ દર્શન છે. પોતપોતાનો સાધનામાર્ગ કલુષિત ન બને તે માટે પુરુષો અને બહેનોનાં અલગ મંદિરો પણ બનાવડાવ્યાં. આમ ખ્રીજાતિનો સર્વ પ્રથમ ઉદ્ધાર સહજાનંદ સ્વામીએ જ કર્યો. જેવા પ્રભુએ પરમહંસોને સ્વીકાર્યા તેવી જ રીતે બહેનોને પણ સ્વીકારી ને આધ્યાત્મિક ધીતિહાસના પાને જેની જોડ ન જોડ એવા મુક્તો ખ્રીજાતિમાં પણ પ્રભુએ પ્રગટાવ્યા. બનેનો માર્ગ સુગમ અને સરળ બને, નિર્દોષ અને નિષ્કલંક બને તે માટે જ મહાપ્રભુએ સુંદર પ્રાણાલિકા સ્થાપી છે. આધ્યાત્મિક પ્રગતિ

જડપી બને તે માટે જ સ્વીપુરુષની મર્યાદા મૂકી છે. વિકાસકમની આવી સુવાર્ણ તક સૌ પ્રથમ પ્રભુએ જ ઉભી કરી છે. આવો સમજ્વયાત્મક ઉઠાવ લેનાર તો સહજાનંદ સ્વામી પ્રથમ જ હુશે !

પ્રભુ ઘણી વાર સભામાં કહેતા કે, ‘આ સંતો મારા દાસ છે પણ જગતના તો એ ભગવાન છે. અવતારો જેવા ઐશ્વર્ય ધરાવનાર અને એક એકથી ચઢે એવા આ સંતોને હું મારી સાથે લઈને આવ્યો છું. દરેક સંતનું આગવું અને પ્રતાપી વ્યક્તિત્વ છે. પોલું પીપું તો સૌ કોઈ વગાડે પણ સાંબેલામાંથી સંગીત ઉપજાવી અશક્યનું શક્ય કરે એ વાત અનોખી છે. આ સંતો અચ્યંત સમર્થ હોવા છતાંય દાસ થઈને રહ્યા છે, મને વશ વર્તે છે - એટલો પણ ગુણ જે કોઈ લેશો તે અક્ષરધામનો અધિકારી બનશો. આ સંતો અને આ નિયમો હું અક્ષરધામાંથી સાથે લઈને આવ્યો છું.’

મહારાજના એ અનોખા પરમહંસોને જેમણે જેમણે જોયા, જાણ્યા કે અનુભવ્યા હતા તે તો એકી અવાજે અંતરના ઉમંગથી બોલી ઉઠતા કે, ‘સંતોને આવી સર્વોપરી કક્ષાએ તો એકમાત્ર સહજાનંદ સ્વામી જ વર્તાવી શકે.’ તારાગણોથી વીંટળાયેલા પૂર્ણ ચંદ્રની માફક પ્રભુની આજુબાજુ એક એકથી ચઠિયાતી એવી સામર્થી ધરાવનારા સંતોનાં વૃદ્ધ હતાં અને એ સહુ પરમહંસો સહજાનંદ સ્વામીને વશ વર્ત્યા તો સાંના પ્રભુની અમાપ શક્તિ કેવી અદ્ભુત હુશે !

મોટા મોટા સિદ્ધો પણ ન દાખવી શકે એવી અજોડ સામર્થી ભગવાન સ્વામિનારાયણના પ્રતાપી સંતોએ બતાવી છે. ગ્રહમંડળની ગતિ ઉપર વર્ચસ્વ ધરાવનાર સદ્ગ. ગોપાળાનંદ સ્વામીએ જ્યારે ગ્રહણને ન દેખાવા દીધું ત્યારથી વડોદરાના શાસ્ત્રીઓનો દ્વેષ તેમની ઉપર વધી ગયો હતો. એટલે એ શાસ્ત્રીઓએ તેજોદ્વેષથી પ્રેરાઈ એમની સભામાં મહારાજે સ્વહસ્તે લખેલી શિક્ષાપત્રીમાંથી પોરા કાઢવા માંડ્યા. ‘કલિવજર્ય’ ગ્રંથનો આધાર લઈને સંતો માટે શિક્ષાપત્રીમાં પ્રબોધેલા નૈષિક બ્રહ્મચર્યપાલનના નિયમોની તેઓ હાંસી ઉડાવવા માંડ્યા. ‘કળિયુગમાં અષ્પ્રકરે બ્રહ્મચર્યવત ધારણ કરવું શક્ય જ નથી’ - એમ સભામાં વાદ ચાલતો હુશે તે વખતે સદ્ગ. ગોપાળાનંદ

સ્વામીની સેવા કરનાર ખેડાવાળ બ્રાહ્મણજ્ઞાતિના એક સાદા, સરળ અને અભાણ નવયુવાન રણાંછોડભાઈએ એ વાત સાંભળી.

આ રીતે શિક્ષાપત્રીની થતી ઉપેક્ષા એકાંતિક સેવક રણાંછોડભાઈને અસહ્ય બની તેથી એમનાં રુવાંડાં ઊભાં થઈ ગયાં. તેઓ તરત જ તે શાસ્ત્રીઓ પાસે આવ્યા અને એકદમ જુસ્સાબેર બોલ્યા, ‘શિક્ષાપત્રીના નિયમો ગુરુકૃપાથી સહેજે જ પાણી શકાય તેવા છે. સમર્થ ગુરુ ગોપાળાનંદ સ્વામીના પ્રતાપે, સંતો તો શું પણ અમારા જેવા અભાણ અને અજ્ઞાની સેવકો પણ અત્યારે શુદ્ધ બ્રહ્મચર્ય પાણી શકે છે.’ આ સાંભળી ઉધાઈ ગયેલા શાસ્ત્રીઓ કંઈ પણ બોલવાની હિંમત કરે તે પહેલાં તો, એક ખૂણામાં દવેઘરના બ્રાહ્મણોને નહાવા માટેનું ગરમ પાણી મૂકવાની એક મોટી ચૂલ હતી ત્યાં તેઓ ઉતાવળે પગલે પહોંચ્યી ગયા. પોતાના બે હાથે ધગધગતા અંગારાની પોશ ભરીને સભામાં આવીને ઊભા રહ્યા અને બધાને પડકાર કર્યો કે, ‘હે શાસ્ત્રીઓ ! જો તમે પવિત્ર હોવ તો આ અભિનદેવને હાથમાં ગ્રહણ કરો.’ એમ કહી તેઓ આખી સભામાં હાથમાં અભિ લઈને ફર્યા. સેંકડો વિદ્ધાનોની એ સભામાં ફરતાં ફરતાં એમ જ બોલે કે, ‘પવિત્ર હોવ તો અભિને કોઈક તો લો.’ આવું અદ્ભુત દશ્ય જોઈ આખી સભા શાંત, ચિત્રવત્ત અને શૂન્યમનસ્ક થઈ ગઈ ! બધા જ કોઈક અપાર આશ્રયમાં ગરકાવ થઈ ગયા !

એટલામાં તો સદ્. ગોપાળાનંદ સ્વામીના બીજા એવા જ એક પવિત્ર સેવક ધનેશ્વરભાઈ કે જે ત્યાં સભામાં જ બેઠા હતા તેમણે સહુની આગળ આવીને કહ્યું કે, ‘રણાંછોડભાઈ ! લાવો એ અભિ, એને બીજું કોઈ લેશો નહીં. મારા હાથમાં આપી દો. એને પાછો ચૂલામાં નાખી દઉં.’ એમ કહી એ બળતા અંગારાને એમણે પોતાના ધોતિયાનો છેડ બાંધી તેની એક નાની પોટલી બનાવી અને આખી સભામાં લઈને ફર્યા ને એટલું જ બોલ્યા, ‘હે પંડિતો ! ગુરુ ગોપાળાનંદ સ્વામીની કૃપાથી મારો દેહ તો શું પણ આ મારું વચ્ચે પણ બ્રહ્મચર્ય પાળે છે.’ તેમના ધોતિયાનો એકેય તાંત્રણો સળગ્યો જ નહીં. પળેપળે પોતાના આશ્રયમાં ઉમેરો કરતી આવી ઘટના જોઈ બધા જ પંડિતો દિંગ થઈ ગયા. તેમને મનમાં થયું કે જેના શિષ્યો હળાહળ

કળિયુગમાં આવું અપૂર્વ ને કઠિન નૈષિકગ્રત અત્યંત સહજ રીતે ધારણ કરે છે એવા ગુરુ ગોપાળાનંદ સ્વામીના પણ ઈષ્ટદેવ સ્વામિનારાયણ પ્રભુનો પ્રતાપ તો કેવો સર્વોપરી હશે !

વાતો કરનારા તો લાખો છે. કથા-પ્રવચનો કરનારા પણ ધાણ છે. વેદો ને ઉપનિષદોના રહસ્યોને સમજાવનારા પણ અનેક છે, પરંતુ ભગવત્સ્વરૂપ સંતના આશીર્વાદ મેળવી, આવું જીવન જીવનાર રણધોડભાઈને ધનેશ્વરભાઈ જેવા વિરલ પુરુષો બહુ ઓછા હોય ! એવા કેટલાય ભક્તોના પ્રાણોશ એ પ્રભુનો પ્રભાવ કેવો મહાન હશે !

આજના હળાહળ કળિયુગમાં તો કોઈ માવતર પોતાના સંતાનને કોઈ સદ્ગુરુ પોતાના શિષ્યને પોતાની રીતે કે પોતાના જ ગમતામાં વર્તાવી શકતા નથી. સંસારમાં અરસપરસ સ્વાર્થ છે ત્યાંસુધી સંબંધો જળવાય. પણ જ્યાં સ્વાર્થ સધાઈ રહ્યો પછી તો સૌ સૌની રીતે જ વર્ત્યા કરશે. પ્રામાણિકતા કે વક્ફાદારી જેવી કોઈ ચીજ જગતમાં રહી નથી. આદર્શ ગુરુભક્તિનું કોઈ દર્શન પણ ઉપલબ્ધ નથી. તો અનંત જીવોને સુખી કરનાર ઐશ્વર્યસંપત્ર પાંચસો પરમહંસોને મહારાજે પોતાની રીતે જ વર્તાવી, સરળ ને સેવક બનાવી, ગુરુભક્તિના સંસ્કાર સીંચી પ્રભુમય બનાવ્યા, એ સહજાનંદના સામર્થ્યની તો વાત જ શી કરવી ! જેના શિષ્યો આવું આણીશુદ્ધ બ્રહ્મચર્ય પાળે, જેણે પોતે પણ એક પવિત્ર સમાજ બનાવ્યો એવા સમર્થ ગુરુ ગોપાળાનંદ સ્વામીના પણ ઈષ્ટદેવ સહજાનંદ પ્રભુની શી કલ્પના કરીશું ! જેના સંતો આવા પવિત્ર ને મહાનિષ્કામી હોય એમના પ્રભુનો મહિમા આપણે શું ગાઈશું ! જેના સંતો પોતાનાં શક્તિ, સામર્થ્ય કે ઐશ્વર્યના જાગપણામાં ન રાચતાં સરળ અને ગુરુમુખી જ વર્તે એવા પ્રભુની ચૈતન્યશક્તિનો આપણે શું તાગ કાઢીશું !

ઇવ્વીસ વર્ષની બહુ નાની ઉમરે મહારાજે બે હજાર ત્યાણી સંતો બનાવ્યા. ઇત્તીસ વર્ષની ઉમરે વીસ લાખ સત્સંગીઓના હાથમાં માળા આપી. તેઓને પશુમાંથી માનવ, માનવમાંથી દેવ ને દેવમાંથી પ્રભુના પનોતા પુત્રો બનાવ્યા. એકાંતિકી ભક્તિ બક્ષિસ આપી પ્રભુને જ આશરે જીવન જીવનારો

એક ભવ્ય સમાજ તૈયાર કર્યો. જેનો સમાજ ગ્રાણવાન ને ચેતનવંતો હોય, જેનો સમાજ કેવળ પ્રભુનો જ વ્યવહાર કરે, ને કેવળ પ્રભુને જ આશરે જવે, જે સમાજના દરેક પાત્રોનાં જીવનની પ્રત્યેક ક્ષણ પ્રભુભક્તિમાં જ વીતે તે સૌનાય ગ્રાણાધાર સહજાનંદને તો શી ઉપમા આપીશું ?

અત્યાર સુધીના અવતાર પુલખોએ પોતાના આશ્રિતોના યોગક્ષેમની જવાબદારી તો લીધી, પણ જે એકાત્મભાવથી ને નીતરતા ભક્તિભાવથી સ્વામિનારાયણ ભગવાને પોતાના ભક્તપરિવારની જેવી ને જેટલી જવાબદારી લીધી છે તેનો જોટો વિશના આધ્યાત્મિક ઈતિહાસના પાને કદાપિ જડે તેમ નથી. શ્રીકૃષ્ણ પરમાત્માએ અર્જુનને ખાતરીપૂર્વક કહ્યું કે, ‘યોગક્ષેમ વહાય્યહમ्’. ભગવાન ઈસુએ પણ પોતાના આશ્રિતોને કહ્યું કે, ‘તમારી ફિકર-ચિંતાઓ મારા પર છોડજો. તે બધી હું ઉઠાવીશ.’ પણ તે સર્વથી આગળ વધીને મહાપ્રભુ સ્વામિનારાયણે પોતાના ભક્તોની આલોક અને પરલોકની સમગ્ર ચિંતા એવી સુંદર રીતે ઉઠાવી લીધી છે કે જેની કોઈ તુલના થઈ શકે તેમ નથી.

આના સંદર્ભમાં બ્રહ્મસ્વરૂપ યોગીભાપાએ ૧૮૫૭ની સાલમાં કર્યણા વિચરણ દરમ્યાન એક દિવસ મહાપ્રસાદીના નારાયણ સરોવરને કાંઠે બપોરે એક સુંદર પ્રસંગ સ્વમુખે પ્રભુદાસભાઈને^{૧૪} કહ્યો હતો જેની વિગત અને હાઈ આપણે નિહાળીએ.

કર્યણ દેશના ભૂજ નજીકના કાળુ તળાવ નામના ગામે રાતના બાર વાગે મહારાજે મૂળજી બ્રહ્મચારીને કહ્યું, “બ્રહ્મચારીજી, માણકી ઘોડી તૈયાર કરો.” મૂળજી બ્રહ્મચારી સહજ બોલી ઉઠ્યા, ‘પ્રભુ ! અત્યારે તો આરામ જ કરો.’ મહારાજ સહજ બોલ્યા, “ભક્તો સંભારે તો જવું જ પડે ને !” મૂળજી બ્રહ્મચારીએ ફરી કહ્યું કે, ‘ભક્તોનો તો સંભારવાનો સ્વભાવ જ હોય. આપનો રક્ષા કરવાનો સ્વભાવ છે તે તમને નહિ સંભારે તો કોને સંભારશો ?’ શ્રીહરિ બોલી ઉઠ્યા, “બ્રહ્મચારી મહારાજ, ભક્તોના દુઃખમાં ભાગીદાર થવા ને મારા અનુપમ સુખનો લાટાવો આપવા મારે તો અત્યારે જ જવું છે.”

એ પ્રમાણે રાતના બાર વાગે કાળું તળાવથી નીકળી, વચ્ચે આવતાં ગામડાંઓના હરિભક્તોને દર્શન દેતાં દેતાં પ્રભુ સવારના ચાર વાગે નારાયણધરે પહુંચ્યા. ત્યાં સ્નાન કર્યું થોડો આરામ કર્યો. સવારના વહેલા નીકળી ત્યાંથી પચાસ કિલોમીટર દૂર અબડાસા તાલુકાના એક ગામની ભાગોળે પહુંચ્યા. પ્રભુએ ભીક્ષા માંગનારા વડાદરા બ્રાહ્મણનું હૂબદૂ રૂપ ધારણ કર્યું. મૂળજી બ્રહ્મચારી ખૂબ જ આશ્રયમાં પડી ગયાં ને કહ્યું, ‘પ્રભુ ! આપને કોણ ઓળખી શકશો ?’ મહારાજ માર્મિક વચન બોલ્યા કે, “જે મને ઓળખે છે તેની પાસે જ જાઉં છું.” આ સાંભળી મૂળજી બ્રહ્મચારીની આંખમાં હર્ષના આંસુ આવી ગયાં ને બોલ્યા, ‘પ્રભુ ! દૂર જંગલોમાં પણ આવા ભક્તો છે ?’ શ્રીહરિએ કહ્યું, “બ્રહ્મચારી મહારાજ ! આ ભગવાનના ભક્તો તો એવા છે કે જ્યાં નરસિંહ કે મીરાં ને પ્રદ્લાદ કે સાવિત્રી જેવાં ભક્તોની ભક્તિ પણ જાંખી પડી જાય. તમે અહીં બેસો. હું થોડી વાર પછી આવું છું.”

વડાદરા બ્રાહ્મણસ્વરૂપે પ્રભુ પહુંચ્યા. એક માણ પોતાના ઘરના આંગણમાં બેસીને માળા ફેરવતાં હતાં. માળના મુખારવિંદ પર સુખમિશ્રિત દુઃખની લાગણી સમાયેલી હતી. આનંદ અને ઉદ્દેગ બંનનો આભાસ હતો. વડાદરા બ્રાહ્મણે ત્યાં જઈને ભીક્ષાપાત્ર ધર્યું. તેના કપાળ પર સ્વામિનારાયણનો તિલકચાંદલો હતો. તે જોઈ માણ હૃદ્યિલાં થઈ ગયાં. બ્રાહ્મણે કહ્યું, ‘માણ ! હું ત્રણ દિવસનો ભૂખ્યો છું, મને રોટલો આપશો ?’ માણએ કહ્યું, ‘ભૂદેવ ! હું એ જ વિચારમાં હતી કે જેના લલાટમાં તિલકચાંદલો શોભતો હોય તેને ભીખ માંગવાની હોય નહીં. હું મારી જાતનો વિચાર કરતી જ અહીં બેઠી છું. મારે ત્રણ દીકરાઓ છે. ખૂબ મહેનત કરે છે. ત્રણેય ખેતરમાં ગયા છે. પણ આ દુકાળના દિવસોમાં પેટપૂરતા રોટલા મળતા નથી. મારા એ ત્રણ દીકરાઓ માટે ત્રણ જ રોટલાનો લોટ પડ્યો છે. હું પણ એ જ વિચારમાં હતી કે મહાપ્રભુની હું સેવિકા છું તોપછી મને આ તકલીફ કેમ ? અમે તો પ્રભુના થઈને જીવીએ છીએ. પ્રભુનો સંબંધ હોય તેને દુઃખ ન હોય તોપછી અમને આવા દેશકાળ શા માટે ? હું મારા આ કોયણાની ગુંચ્ય ઉકેલવાના વિચારમાં જ બેઠી હતી ત્યાં તો તમારાં દર્શન થયાં. સ્વામિનારાયણના

આશ્રિતને ભીખ માંગવાની ન હોય. જે પ્રભુ અહોરાત્રિ આપણું ભજન કરે તેના ભક્તને ભીખ શા માટે માંગવી પડે ?'

આ સાંભળી ભૂદેવે કહ્યું, "માજુ, હવે હું જાઉ છું, બીજું ઘર શોધી લઈશ. તમારે ઘેર તો ત્રણ જ રોટલાનો લોટ છે. બિચારા દીકરા શું જમશે ?" આ સાંભળતાં જ માજુ આર્તનાદથી બોલી ઉઠ્યાં, 'ભૂદેવ ! દીકરા તો દેહના સગાં છે. તમે પ્રભુના સગાં છો. એ રોટલા તો તમારે જ જમવાના છે. માટે ત્રણે રોટલાનો લોટ તમે જ લઈ જાવ.' ભૂદેવ એકદમ બોલી ઉઠ્યા, "દીકરાઓ માટે થોડું તો રાખો." માજુ બોલ્યાં, 'ભૂદેવ ! મારા દેહ કરતાં મને વધુ વહાલા મારા પ્રભુ છે અને મારા પ્રભુ કરતાં અનંતગણા વહાલા મારા પ્રભુના ભક્તો છે. તમારી આંતરડી ઠરશે તોપછી પ્રભુની ઠારવી નહિ પડે. તમે જમશો તો સાક્ષાત્ સ્વામીનારાયણ ભગવાન જમશો. મને બે ફળ મળશે. ભક્ત રાજુ થશે એટલે ભગવાન રાજુ થશે. પાપી ઉદરનું તો પોષણ થયા કરશે પણ વહાલસોયા હરિભક્તોની સેવા ક્યાંથી ? તપસ્વીઓએ ઘણાં તપ કર્યાં, દેહને ઓગાળી દીધા છતાં કાંઈ ફળ મળ્યું નથી. જ્યારે આજ તો મારો વહાલીડો તમારા થકી મારી સેવા લેવા આવ્યો છે. ભૂદેવ ! અમને બે-ત્રણ ઉપવાસ થશે તેની ચિંતા ન કરતા. પણ પ્રભુને પ્રાર્થના કરજો કે કાયમ એમના જ થઈને રહેવાનું બળ મળે.'

માજુના આવા વહાલસોયા મીઠા શાખદો સાંભળીને સહજમાં જ આનંદ રેલાવનાર સહજાનંદ પ્રગટ થઈ ગયા. ભેટી પડ્યા, દસ્તિ કરી, હૈયાને હેઠોળી કુમારાશર્યું બનાવી દીધું. જાણે કે અમીની ધારા વર્ષાવી. રસધનમૂર્તિએ દર્શન દઈ માજુને ન્યાલ કરી દીધાં. તેમની આંખોમાંથી અશ્રુધારા વહેવા લાગી. પણ એ અશ્રુધારા ન હતી, ચૈતન્યની એ રસધારા હતી. પ્રભુની મૂર્તિની રસધારા હતી. સુખ સમાતું ન હતું એટલે હર્ષાશ્રુરૂપે વહી રહ્યું હતું. એ સુખને વ્યક્ત કરવાનો બીજો કોઈ વિકલ્પ ન હતો. ભક્ત અને ભગવાન પાંચ-દસ કાગ એકબીજાને અરસપરસ જોઈ જ રહ્યાં. એ દર્શનમાં પ્રભુ જાણે એટલું જ કહી રહ્યા હતા કે, "માજુ, તમારા વિના મારે કોણ ?" માજુનાં નયન જાણે એટલું જ બોલતાં હતાં કે, 'પ્રભુ ! તમારું ઝાણ હું ક્યારે વાળીશ ?'

પછી મહારાજે માજુને કહ્યું, “માજુ ! અમારો ઉતારો તો ચોરા પર છે. મૂળજી બ્રહ્મચારી રાહ જુએ છે.” એમ કહી પ્રભુ તો તેમના ઉતારે ગયા. ત્યાં આતુરતાપૂર્વક રાહ જોઈ રહેલા મૂળજી બ્રહ્મચારીને મહારાજે કહ્યું કે, “એક માજુને ચૈતન્યજનની બનાવવા ગયો હતો. એના માતૃત્વનો સ્વાદ ચાખવા ગયો હતો. એ ભક્તહંદ્યી જનેતાનાં દર્શન કરવા ગયો હતો. બ્રહ્મચારી, ભગવાનને પણ હરાવી દે તેવી એ મા છે.”

પછી તો પ્રભુએ તેમના એક દીકરાને ભૂજના દરખારમાં નોકરીએ ગોઠવી દીધો. કુટુંબને સુખિયું તો કરી દીધું, એટલું જ નહિ પણ એ કુટુંબને અમૃતમય બનાવી દીધું. આવી રીતે સહજનંદ સ્વામીએ પોતાના ભક્તોની આ લોકની જવાબદારી લઈ લીધી હતી. આ લોકના દુઃખમાં તો પ્રભુ ભાગીદાર બન્યા હતા. સાથેસાથ પોતાના અફાટ સુખના ભોક્તા અને ભાગીદાર બનાવવા માટે ભક્તોની કસોટી પણ કરતા. હજારોને સુખિયા કરનાર એ સહજનંદની અનોખી માતૃત્વશક્તિનો શું ઘ્યાલ આવશે !

શ્રીકૃષ્ણ પરમાત્માએ ગીતામાં કહ્યું છે કે, ‘ન મે ભક્તઃ પ્રણશ્યતિ’. આમ અત્યાર સુધીના અવતારોએ ભક્તોનો નાશ થવા દીધો નથી. પણ ભક્તોને સંપૂર્ણસ્વરૂપે અમૃતત્વ બક્ષ્યું સહજનંદે ! એ અવતારોએ ભક્તોની ફિકર-ચિંતાઓ તો દૂર કરી, પણ સહુનાં હંદ્ય હળવાં બનાવ્યાં સહજનંદે ! થુગપુલખોએ પોતાના ભક્તોના સંકલ્પો પૂરા કરીને સુખિયા તો કર્યા, પણ તેઓને સનાતન સ્વરૂપે સહજ આનંદની અવસ્થામાં રાખ્યા સહજનંદે !

પ્રભુની ભક્તો તરફની કેવી લાગણી ! પણ એ માત્ર લાગણી ના કહેવાય, એ તો પરાભક્તિ કહેવાય. આવી ભક્તિભાવના અરસપરસ તમામ આશ્રિતોના જીવનમાં આવે તેવી અપેક્ષા પ્રભુ આપણી પાસે રાખે છે. ભક્તોના દુઃખમાં ભાગીદાર થનાર સહજનંદને તો કૃપાના અવતાર જ કહેવાય ને !

અગાઉઓટેરા કાળમાં કોઈનેય ખબર ન પડે તે રીતે હરિભક્તોને મળવા પ્રભુ ગામડાઓમાં પહોંચી જતા. ‘સુહૃદમ् સર્વભૂતાનામ्’ એ ન્યાયે સહુના સુખદુઃખની વાતો સાંભળતા, આનંદ કરાવતા, મીઠો ઠપકો આપતા, મૂર્તિ

આપતા, સંબંધ કરાવતા. જ્યારે કુધાપીડિત માનવી પશુના હાડપિંજર પર બેસતો કે એનાં ચામડાં ચ્યંથતો એવા ખતરનાક દુકાળમાં રાતોની રાતો પ્રભુએ ભક્તોના સાત્ત્વિધમાં જ વિતાવી હતી. કોઈ ગામમાં રાતના દસ વાગે, કોઈ ગામમાં રાતના બાર વાગે, તો કોઈ ટેકાણે છેક ત્રાણ વાગે પણ પહોંચી જતા. મોડી રાત્રે જ્યારે પ્રભુ હરિભક્તોને મળે ત્યારે આંનદવિભોર ભક્તોની આંખમાં હર્ષનાં આસું આવી જતાં. પ્રભુની એ ભક્તો તરફની પ્રીતિ કેવી હશે ! જીવ તો બિચારો શું સાધન કરશે ! રક્ષાય કરે સહજાનંદ ને અંતરમાં ભક્તિ અને પ્રીતિના અંકુરનેય ઉગાડે સહજાનંદ ! ધ્યાન રાખે સહજાનંદ અને ગરજુ થઈને પ્રભુમય બનાવેય સહજાનંદ ! સેવક તો તેનું શું ત્રાણ વાળશો ? કેવું એ મંગલકારી સ્વરૂપ ! સંભારો કે ન સંભારો પણ પહોંચી જાય. આજ્ઞા પાળો કે ન પાળો તોય પહોંચી જાય.

અગણોતરા કાળ પહેલાં પ્રભુએ ભક્તોને ખાસ કહ્યું હતું કે, “સહુ ત્રાણ વરસનું અનાજ ભરી રાખજો.” કેટલાકે ભરી રાખ્યું ને કેટલાકે ન રાખ્યું. સેવકો તો ભૂલા પડ્યા પણ પ્રભુ ક્યાંથી ભૂલા પડે ? સેવકોએ તો આજ્ઞા ન પાળી પણ પ્રભુ એ તકને કેમ જવા દે ? પ્રભુ એ દુઃખ કેમ જોઈ શકે ? તેમણે તો પોતાના જીવનની એક એક પળ ભક્તોને અર્થે જ વાપરી છે. આવા સાર્વભૌમ સત્તાધીશ ને સર્વોપરી પ્રભુ અતિ સમર્થ થકા જરાણાં કરી ભક્તોની રક્ષા માટે ગામોગામ ને ઘરોઘર વિચરણ કરે, ભક્તોના યોગ અને ક્ષેમનું વહન કરે, ભક્તોના સ્વભાવમાં ભળી તેમના સ્વભાવ ટાળો અને શુદ્ધિકરણ કરી સહુનેય આગળ લેવા પોતે સામાન્યમાં પણ સામાન્ય બની દિનરાત પરિશ્રમ કરે તે તેમની સર્વોપરિતાનું એક મહાન અને ઉમદા લક્ષણ છે. જગતના આધ્યાત્મિક ઈતિહાસના પાને ભાયે જ કોઈ અવતાર પુરુષે પોતાના ભક્તો માટે આટલો દાખડો કર્યો હશે. એમને માટે તો એટલું જ બોલી શકાય કે ધન્ય સહજાનંદ ! ધન્ય તમને !

ચૈતન્ય બિચારો કરોડો વર્ષોથી પ્રારબ્ધ ને પ્રકૃતિથી વીંટળાઈને ફરી જ રહ્યો છે. એ ભયંકર ભૂણાં પ્રારબ્ધને રૂડાં કોણ કરે ? રૂઢ થઈ ગયેલી એ જડ પ્રકૃતિનું પરિવર્તન કોણ કરે ? દરેક ચૈતન્ય કાળ, કર્મ ને માયાને

આધીન જ ફર્યા કરે છે. સહુ કોઈ કર્મવશ જન્મે છે ને કર્મવશ ભરે છે. પણ એ ચકરાવાની પૂર્ણાહૃતિ ક્યારેય થતી જ નથી. કાળ-કર્મના એ કાયદાને તોડવા અને ભૂદાં પ્રારબ્ધથી રક્ષા કરવા અત્યાર સુધીના અવતાર પુરુષોએ યજો કરાવ્યાં, જાપ કરાવ્યાં, દાન કરાવ્યાં, અનુષ્ઠાન કરાવ્યાં, તપશ્ચર્યાઓ કરાવી અને ગ્રહપનોતીથી બચવા માટે કંઈક વિધિપ્રયોગો પણ બતાવ્યા પરંતુ તે સઘળી સાધનપ્રણાલિકાનો સમૂળો અંત આણ્યો એકમાત્ર સર્વોપરી સહજાનંદે !

ભગવાનના અનન્ય આશરે આત્યંતિક કલ્યાણ મૂક્યું એકમાત્ર મહાપ્રભુએ જ. ‘આશરો એ જ આત્યંતિક કલ્યાણ’ એ મોજ આપી એક સહજાનંદે. કાઢી દરબારોને પણ પ્રભુમય બનાવવા, તેઓની જડ પ્રકૃતિને ચેતન કરવા તેમના જેવા જ પોષાક, ખોરાક ને રીતરસમ ધારણ કર્યાં. સૌનાય મિત્ર બનીને રહ્યા ને ખરેખરા સગાં થઈ ગયા. પોતાની વાતો ખુલ્લા દિલથી કહી શકાય તેવો સંબંધ પ્રભુએ સામેથી સહુ સાથે કેળવ્યો. ગ્રલુ સખાય બન્યા ને જનનીય બન્યા.

ત્વમેવ માતા ચ પિતા ત્વમેવ
ત્વમેવ બન્ધુશ્ સખા ત્વમેવ

આ શલોક સંપૂર્ણપણે ચરિતાર્થ કર્યો.

દાદા ખાચરના પિતાશ્રી એભલ ખાચરે એક દિવસ ખુલ્લા દિલે પ્રભુને પૂછ્યું, ‘હું મહારાજ ! ભલે અમે આપને ભગવાન માનીએ છીએ અને આપે પણ છેલ્લા જન્મના કોલ આપ્યા પણ અમારા જેવા ઘોર પાપીઓનું તો કલ્યાણ શી રીતે થાય ? હું પ્રભુ ! અમે તો કેટલાય નિર્દોષ માનવીએ પર તરાપ મારી છે, વગર વાંકે હેરાન કર્યા છે, કેટલાયને રીબાવ્યા છે. અમારું શું થશો ?’ મહારાજ કહે, “તમારે ને અમારે સંબંધ છે તે જો તમે અમારા પર ખૂબ રાજુ થયા હોવ તો બે-ત્રણ ગામ અમને બક્ષિસમાં આપો કે નહીં ?” દરબાર વટમાં આવીને બોલી ઉઠ્યા, ‘મહારાજ ! મારો બધોય મુલાક તમને બક્ષિસમાં આપી દઉં.’ શ્રીજીમહારાજ હસતાં હસતાં બોલ્યા, “એભલ ! તમારી જેમ અમારે પણ કોઈને પૂછવાનું ન હોય. અમે

અક્ષરધામના અધિપતિ પુરુષોત્તમનારાયણ છીએ, તે જેના પર રાજુ થઈએ છીએ તેને અક્ષરધામ બક્ષિસ આપી દઈએ છીએ. માટે તમને પણ અમારા અક્ષરધામમાં લઈ જઈશું.”

આવી રીતે સામાન્ય સંબંધથી અને સામાન્ય એવા પંચવર્તમાનના નિયમપાલનમાં જ વગર સાધને પ્રારંભ ને પ્રકૃતિ બદલી, પ્રભુ દરેક ચૈતન્યને અક્ષરધામનિવાસી બનાવે છે. એવા પ્રભુએ યાવચ્ચંદ્રદિવાકરૌ અનંત જીવોને સુખિયા કરવા, પોતાની મૂર્તિનું સુખ આપવા, પોતાની પરંપરા એવા પવિત્ર સાધુ થકી પૃથ્વી ઉપર અખંડ રાખી. સહુનેય સૌભાગ્યવંતા બનાવ્યા, સદા સનાથ બનાવ્યા. કેવા એ સર્વોપરી સૌભાગ્યવિધાતા ! આવી રીતે કેવળ પોતાના ભક્તોના શ્રેયને કાજે ‘આશરે કલ્યાણ’ની મોજ લુંટાવનાર પ્રભુ સહજાનંદ પ્રથમ જ હુશે !

ધરતી પર આવીને પ્રભુએ સહુને સર્વ પ્રકારે સુખિયા કરવાનો સંકલ્પ કર્યો છે. પ્રભુ જ કૃપાવચન બોલ્યા છે કે, “હું મારા અદ્ય સંબંધમાં આવનારને પણ એના અંતકાળે લેવા આવીશ.” પ્રભુએ કેવા આશીર્વાદ આપી દીધા ! અંત અવસ્થા તો કેવી ભયાનક અને મૂળવણથી ભરેલી છે તે સહુનેય ખબર છે. જગતના કહેવાતા માંધાતાઓ પણ આજે નરકયોનિ કે ભૂતયોનિમાં જ રખડી રહ્યા છે. દેહથી જુદા પડતા ચૈતન્યનો આધાર કોણ ? વિખૂટા ફેલા એ ચૈતન્યની જવાબદારી લે કોણ ? જવાબદારી લીધા પછી પણ તેને પ્રભુના સંબંધમાં અખંડ રાખીને સુખિયા કરવાનો સંકલ્પ કરે કોણ ? અત્યાર સુધીના કોઈ અવતારે કે કોઈ યુગપુરુષે આવું વરદાન કર્યારેય આપ્યું હોય તેમ જણાતું નથી. મહાપ્રભુ અને એમના સંતોષે હજારો ભક્તોને અંત અવસ્થાએ દર્શન દીધાં છે. ચૈતન્યોને પોતાના જ આકારે વર્તવી સહુને ભાગવતી તનુ આપ્યાં છે. સંપ્રદાયનો ઈતિહાસ આજે એ વાતની સાક્ષી પૂરે છે. આવા સમર્થ સહજાનંદને શું બિરુદ્ધ આપીશું !

આધ્યાત્મિક ઈતિહાસના પાને સ્વયં પ્રભુની પરાવાણીથી કંડારાયેલું કોઈ પણ શાસ્ત્ર હોય તો તે ‘વચનામૃત’ છે. પ્રભુની વાણી શબ્દશાઃ એ ગ્રંથમાં સમાયેલી છે. ગુજરાતી ભાષાનો આ સૌથી પહેલો ગદગ્રંથ છે. ગામડાના તદ્દન

અભાણ અને સામાન્ય જનસમાજને પણ વેદો, ઉપનિષદો, ગીતા, ભાગવતું કે બ્રહ્મસૂત્રોનાં ગહન આધ્યાત્મિક રહસ્યો સમજ્યામાં આવે એ રીતે પ્રભુએ સકલ શાખોના સાર તદ્દન સાદીસરળ ભાષામાં અત્યંત સાદા વિષાંતો દ્વારા વચ્ચનામૃતમાં જણાવ્યો છે અને એ રીતે એક અનુપમ ગ્રંથ બક્ષિસમાં આપ્યો છે. એમાં અનેક ગહન રહસ્યો ને પ્રશ્નોની સુંદર છણાવટ હોવા છતાં એ લોકભોગ્ય ભાષામાં લખાયો છે એ એની આગવી વિશેષતા છે.

તત્વજ્ઞાનની સૂક્ષ્મમાં સૂક્ષ્મ વાત પણ પ્રભુએ તેમાં સ્પર્શ્યા વિનાની કે ચર્ચા વિનાની બાકી રાખી નથી. છતાંય ખૂબી તો એ છે કે બહુ જ અધરી લાગતી વાતને પ્રભુએ અત્યંત સહેલી કરી, સ્થળું છતાં સચોટ વિષાંતો આપીને સરળતાથી સમજાવી દીધી છે. ‘એકમાં એક ઉમેરીએ ને બે થાય’ એ જેટલું સચોટ ને સત્ય છે એટલી જ સ્પષ્ટ દુકીકતરૂપે પ્રભુએ વચ્ચનામૃતમાં જ્ઞાન પીરસ્યું છે. જેમ ગણિતશાખાનું જ્ઞાન તર્કસુસંગત છે અને તે સિદ્ધ કરી શકાય તેવું છે, તેવી જ રીતે વચ્ચનામૃતનું જ્ઞાન પણ એટલું જ વૈજ્ઞાનિક ને ગાણતરીબદ્ધ છે. જો કોઈને ભગવાનનો આશરો હોય ને ભગવત્સ્વરૂપ સંતનો સમાગમ હોય અને તેમની આજ્ઞામાં કોઈ રહેતો હોય તો પ્રભુએ ખુલ્લાં કહી દીધું છે કે તેને જીવનમાં સર્વ પ્રકારે સમાધાન મળે જ અને તેના સર્વે મનોરથ પૂર્ણ થાય જ.

‘માયા’, ‘મોદી’, ‘આત્મા’ અને ‘પરમાત્મા’ જેવા તત્વજ્ઞાનના અટપટા શબ્દો કે જેના પર લખતાં પાનાંનાં પાનાં ખૂટે એવા જટિલ વિષયોને તદ્દન સાદી ભાષામાં સમજાવી, બે કે ચાર વાક્યોમાં જ સહુને ગળે ઊતરે તેવી પરિપૂર્ણ વ્યાખ્યા પ્રથમ વાર પ્રભુએ જ આપી છે. જેમને ગહન શાખોના જ્ઞાનભંડારનું તથા અનંત જીવાત્માઓની ગતિનું સમ્યક્ દર્શન હોય તે જ આવી રીતે સાદી અને સરળ ભાષામાં તત્વજ્ઞાન આપી શકે. જે ઈન્દ્રિયો-અંતઃકરણના સીમાડા જોઈ શકતા હોય તે જ સર્વને જોઈતું હોય તેવું યોગ્ય ને સુપાચ્ય ભોજન કથામૃતરૂપે પીરસી શકે. ગમે તેવી પ્રકૃતિવાળો કે ગમે તેવી ભયંકર વાસનાથી પીડાતો સેવક હોય તેને પણ સહજ જ માર્ગદર્શન મળી શકે, સૂર્ય મળી શકે, સુખિયા થવાની તક મળી શકે તેવું સ્પષ્ટ માર્ગદર્શન

વચ્ચનામૃતમાં પ્રભુએ આપ્યું છે. પામર, વિષયી, મુમુક્ષુ કે મુક્ત એમ સર્વ વર્ગના જનસમાજને અદ્ભુત સમાસ થાય ને બળ મળે તેવું પુષ્ટિકારક જ્ઞાનામૃત પ્રભુએ વચ્ચનામૃતમાં આપ્યું છે.

કોઈ મોટી દવાની દુકાનમાં જેમ સર્વ પ્રકારની દવાઓ મળે તેવી જ રીતે દરેક પ્રકારના ચૈતન્યને જુદી જુદી કક્ષાએ આગળ જવા માટે આ ગ્રંથમાંથી નિરંતર જ્ઞાનામૃત મળતું જ રહે છે. પ્રભુએ આ ગ્રંથ એવો સુંદર બનાવ્યો છે કે તેને ગમે તેટલી વખત વાંચ્યોએ તોપણ તેમાંથી નિતનિત નવું દર્શન થતું જ રહે. કદાપિ કોઈ સંજોગોમાં ફરી ફરી વાંચવામાં પણ રંચમાત્ર કંટાળો આવે જ નહીં. એ ગ્રંથ તરફની ગ્રીતિ કદાપિ કોઈ સંજોગોમાં ઓછી થાય જ નહીં. ઉત્તરોત્તર તે ગ્રંથનાં રહેસ્યો સાથે રસરૂપ થવાનું મન થયા જ કરે. એને સંપૂર્ણપણે સમજવાની સહજ જ ભાવના જાગે.

આમ તો ‘જ્ઞાન’ એક અગાધ મહાસાગરના ખારા જળરાશિ જેવું છે. જ્ઞાનપીપાસુ મુમુક્ષુ માટે તેની પ્રાપ્તિ કાંઈ સરળ નથી, પરંતુ વચ્ચનામૃતમાં તો પ્રભુએ જ્ઞાનરૂપી વિશાળ મહાસાગરનો સાર કાઢી મીઠા ને મધુરા અમૃતરૂપે સૌને પીરસી કૃતાર્થ કર્યા છે. ગ્રીતિ, સમજણ, વિશ્વાસ કે દાસત્વ, મહિમા કે પ્રપત્તિ એમ બિન્દુ બિન્દુ અંગવાળા મુમુક્ષુઓને પણ આ એક જ ગ્રંથમાંથી પરમ તૃપ્તિ મળે છે ને દરેક અંગવાળા ચૈતન્યનું એકસરખું પોષણ થાય છે, એકસરખો જ વિકાસ થાય છે. મહાપ્રભુએ જાણે કે જ્ઞાનનો એક મધુર મહેરામણ રેલાવ્યો છે. જેમાં કીડી કે મંકીડા, સસલાં કે હાથી એમ નાનાં કે મોટાં સૌ કોઈ પોતપોતાની તરસ છીપાવી શકે ને તૃતી થઈ ધન્ય બને.

ભવિષ્યમાં પણ અનેક મુમુક્ષુઓ માટે આ ગ્રંથરત્ન અમૃતના મહાસાગર સમાન પુરવાર થશે. અનંત ચૈતન્યોને આરપાર જોનાર પારદર્શક પુરુષ સિવાય કદાપિ કોઈ સંજોગોમાં આવો ગ્રંથ લખી શકાય જ નહીં. એટલે જ પ્રેમથી કહી શકાય કે તત્ત્વજ્ઞાનનું યથાર્થ સ્વરૂપ એટલે જ સહજાનંદ !

આધ્યાત્મિક ઈતિહાસના પાને સહજાનંદ સ્વામી જેવા કોઈ સર્વદિશીય પુરુષ ભાખ્યે જ પ્રગટ્યા હશે ! સમાજની સાથે સુસંગત રહી કોઈની પણ નિંદા કર્યા સિવાય, કોઈનુંયે ખંડનમંડન કર્યા સિવાય, સર્વેનો સમાવેશ કરીને

બધા જ સંપ્રદાયોના સારાં સારાં તત્વો સ્વીકારીને, સૌ અવતારોને આગળ રાખીને, સહુનેય માન આપીને એક અદ્ભુત ઉઠાવ સમગ્ર સમાજમાં જો કોઈએ લીધો હોય તો એકમાત્ર સહજાનંદ સ્વામીએ !

પોતે સ્વયં સાક્ષાત् પૂર્ણ પુરુષોત્તમનારાયણ હોવા છતાંય શિક્ષાપત્રીમાં શ્રીકૃષ્ણ પ્રભુને જ આગળ રાખ્યા. કેવી તેમની મહાન વિશાળતા હશે ! પાંચ દેવોને અનુપમ સ્થાન આપ્યું. કેવી તેમની ભવ્ય ઉદારતા હશે ! પોતાના જ મંદિરોમાં શ્રીરાધાકૃષ્ણ, શ્રીનરનારાયણ, શ્રીલક્ષ્મીનારાયણ, શ્રીશિવશક્તિ ને હનુમાન તથા ગણપતિ જેવા અવતાર અને અવતારના ભક્તોને પદ્ધરાવ્યા અને લાખો ચૈતન્યોને ભગવાનના માર્ગે દોરી સત્સંગની સૂર્જ આપી. સમાજમાં રહીને સમાજની સાથે કામ કર્યું હોય તો કેવળ સહજાનંદે જ.

જેન કે વેષણવ, શૈવ કે શીખ, પારસી કે મુસલમાન, આસ્તિક કે નાસ્તિક, અભાગ કે વિદ્વાન, પાપી કે પુણ્યશાળી, દરેકનો સહજાનંદમાં સમાવેશ થયો. એ શું તેમની મોટી સર્વોપરિતા નથી ! મહારાજના પરમહંસ ને પ્રેમલક્ષ્ણા ભક્તિના સપ્રાટસમા સદ્. પ્રેમાનંદ સ્વામી પૂર્વાશ્રમની જ્ઞાતિએ તાઈ મુસલમાન જ હતા. સુરતના અરદેશર કોટવાલ મહારાજના પારસી ભક્ત હતા. પ્રભુના અંગત કારભારી હરજી ઠક્કર ખોજા મુસલમાન જ હતા. જૂનાગઢ, માંગરોળ સરદારગઢ ને માણાવદરના મુસ્લિમ નવાબોએ પ્રભુને બહુ પ્રેમથી સ્વીકાર્ય હતા. તેઓ બધા પ્રભુના થઈને જીવન જીવતા હતા. આધ્યાત્મિકતારૂપી વિશાળ ચિદાકાશમાં જાણે એકસામટી સૂર્યગંગાઓ ઉદિત થઈ હોય તેમ શ્રીજીમહારાજનો સર્વવ્યાપક પ્રકાશ દશે દિશામાં ફેલાયો.

મહાપ્રભુ સહજાનંદે પોતાની જ મૂર્તિમાં કેટલાયને ચોવીસ અવતારનાં દર્શન કરાવ્યાં. જે વ્યક્તિ જે ઈષ્ટદેવની ઉપાસક હોય તે ઈષ્ટદેવનાં દર્શન પોતાની મૂર્તિને વિશે જ કરાવ્યાં. પ્રભુ સૌનાય બનીને રહ્યા. ઘણા યુગપુરુષો આવ્યા. કદાચ કોઈએ ખંડન તો નહિ કર્યું હોય, પણ સમૂળી આધ્યાત્મિક ઉત્કાંતિનું ને એકાંતિકધર્મસ્થાપનનું આવું ભવ્ય કાર્ય તો ભાયે જ કોઈએ કર્યું હશે ! એ સહજાનંદ સ્વામીની કોઈક આગવી વિલક્ષણતા છે અને તેમાં જ તેઓશ્રીની સર્વોપરિતા સમાયેલી છે. જે ખરેખરા સમર્થ અને સર્વદિશીય

હોય તે જ સહુનાય બની શકે ને ! એટલે જ કહી શકાય કે સંપૂર્ણ તો એક સહજાનંદ !

સંસારમાં તરસ્યા માનવીની તરસ છીપાવવા ગંગાજળ જેવો અમૃતપ્રવાહ તો જોઈશે ને ! અંધારામાં અથડાતા માનવીને દીવાની જ્યોત તો જોઈશે ને ! સહજાનંદ સ્વામીએ ધરતી પર આવીને ઘણા પ્રકારની કરુણા વરસાવી પણ અદ્ભુત ને અખંડ કરુણા તો એ વરસાવી કે તેમણે સંકલ્પ કર્યો, “હે મુક્તાનંદ સ્વામી ! હળાહળ કળિયુગમાં માનવજીવનનું જ્યાંસુધી અસ્તિત્વ રહેશે ત્યાંસુધી સાચા સંત થકી પૃથ્વી પર હું પ્રગટ રહીશ.” આ સંકલ્પથી તો માનવજીવનનાં ભાષ્ય ઉધરી ગયાં, સહુ સનાથ બની ગયા, ધણિયાતા થઈ ગયા. પ્રભુએ પ્રગટાવેલા ભાષ્યોદયના મહાસાગરમાં સ્નાન કરવાનું ને એ વાતને પચાવવાનું બળ પ્રભુ સૌનેય અર્પે તેવી તેઓના પુનિત ચરણોમાં પ્રાર્થના !

સર્વોપરી પુણ્યના સ્યેકને જીવ
માગવાની હોય નથી.

યુદ્ધાં પુછાવે વાળન
કાળ, કર્મ માટે માણસો
અથ માટે ચાંદ રહેલો
દીક્ષા મળી.

કર્મને વાળો ઓસી
પુછાને માટે ઓડી
યુદ્ધાં નિરાસ કરું
અ વાતાં સુધી નિ નર-
ાંદો રિશ્ય વ રિશ્ય વધી
સાંને નિ યુદ્ધાંદું
પુછાને મંગા વાણાં
યુદ્ધાં વિન રાંદું
સાંદે રિશ્ય.
અથા યુદ્ધને વાણિની
શ્ય ને કલાય ?

કૃપાનિધાન

ભગવાનના પ્રાણ ભક્તો છે. ભગવાન પોતાના ભક્તોના નામની જ માળા ફેરવે છે. તેઓનું જ ધ્યાન ધરે છે. ભક્તોની તેઓ અખંડ સંભાળ રાખે છે. પ્રભુ ખૂબ જ ગરજુ બન્યા છે. સહુને પોતા જેવા બનાવવાના સંકલ્પસહિત જ પૃથ્વી પર પદ્ધાર્યા છે.

પદ્થથરને ક્યાં ખબર છે કે મારે નમનીય, કમનીય, આકર્ષક એવી પ્રભુની મૂર્તિ બનવાનું છે ? શિલ્પી જ ટાંચા મારે છે, શિલ્પી જ ઘાટ ધે છે અને તેમાંથી સુંદર મૂર્તિનું સર્જન કરે છે. એ મૂર્તિમાં પ્રભુના પ્રાણનો સંચાર થતાં જ તે દર્શનીય ને કલ્યાણકારી બને છે.

ઈયળને ક્યાં ખબર છે કે મારે ભમરી બનવાનું છે ? ભૂયરમાંથી ખેચર બનવા માટે ચટકા તો ખાવા જ પડે, એની એને ક્યાં ખબર હોય છે ? ચટકા ખાતી હશે તે વખતે તો તે ઘાયલ પણ થઈ જતી હશે ! બેબાકળી થઈ જતી હશે ! પણ ભમરીને ખબર છે કે મારી જેમ તેને સ્વતંત્રપણે જીવન જીવતી કરવાની છે. તેવી જ રીતે ચૈતન્યશિલ્પી પ્રભુ ચૈતન્યો સાથે રાસ રમીને અખંડ સુખિયા કરવા માટે સતત પ્રયત્નશીલ હોય છે. પોતાના સંબંધમાં આવેલા ચૈતન્યના સર્વાંગી વિકાસ માટે પોતે વર્ષો સુધી અખૂટ ધીરજ રાખી અવિરત પરિશ્રમ કરતા જ હોય છે; જેનો તાગ કાઢવો મુશ્કેલ છે.

ધરતી પર આવેલા અનેક અવતારોએ પોતાના ભક્તોના મનોરથો પૂર્ણ કર્યા, દુઃખ હર્યા, સહુને આનંદ કરાવ્યો; પણ ચૈતન્યોને બળ પમાડી, સૂર્ય આપી, સરળ, શુદ્ધ અને ગુરુમુખી બનાવી કેવળ પ્રભુપ્રેરિત જીવન જીવાડવાનું અનુપમ કાર્ય તો સહજાનંદ સ્વામીઓ જ કર્યું હોય તેમ સ્પષ્ટ દેખાય છે.

મર્યાદાપુરુષોત્તમ શ્રીરામયંદ્રજીએ સમાજમાં શુદ્ધ ચારિત્યની સ્થાપના કરી, રાવણ જેવા અસુરોનો નાશ કર્યો પણ તેની આસુરી વૃત્તિ નિર્મળ ન થઈ. શ્રીકૃષ્ણ પરમાત્મા ગોપીઓ સાથે રાસ રમ્યા ને તેઓની ઈન્દ્રિયો-અંત:કરણની વૃત્તિઓને પોતાનામાં જોડી દીધી, પોતાના આકારે બનાવી

દીધી; પણ ગોપીઓના અંતરમાં રહેલી હઠ, માન, ઈર્યા, અસૂયા કે મત્સરની મૂળભૂત વૃત્તિઓરૂપી કારણ શરીરના ભાવો ન ટણ્યા. તેથી તો પ્રસંગે પ્રભુ સાથે પણ રીસામણાં-મનામણાં થયાં. મીરાંબાઈએ ‘ગોવિંદા પ્રાણ અમારો રે, મુને જગ લાયો ખારો રે...’ એવું બહુ પ્રેમથી ગાયું પણ જીવનના સર્વ પ્રસંગોમાં સર્વત્ર એક કૃષણ પરમાત્મા જ ખેલી રહ્યા છે તેવી સમજણા ન કેળવી શક્યાં ને આ પ્રકારની સૂક્ષ્મ કસર તો રાધાજી કે સુદામા જેવા કેટલાય ભક્તોના જીવનમાં રહી ગઈ.

અ.મૂ.અ.મૂ. ગુણાતીતાનંદ સ્વામીએ સ્પષ્ટપણે કહ્યું છે કે, “... જુઓને બીજાએ^૧ રાસ કર્યો અને આ સાધુએ તોડાવ્યો... ત્યારે પુરુષોત્તમની તો વાત જ શી ! આ સિદ્ધાંત વાત કહી છે.”^૨ આમ શ્રીજિમહારાજે અને સ્વામીએ તો એ રાસ તોડાવ્યા છતાં તેઓ સર્વ ચૈતન્યો સાથે એવો રાસ જેલ્યા કે જેના તાલ, લય, સંગીત ને જમાવટ બધું જ અદરશ કે અગમ્ય હતું. પણ એ ચૈતન્યરાસની રમણીયમાં ને રંગતમાં જે કોઈ આવ્યા તે બધાને સહજાનંદ સ્વામીએ પ્રકૃતિપુરુષના સર્વે ભાવોથી પર કરી, શુદ્ધ ચૈતન્યસ્વરૂપે પોતાના શાશ્વત અક્ષરધામના સનાતન સુખના અધિકારી બનાવ્યા. આમ પોતા જેવા જ સુખિયા કરવાનું સર્વોપરી કાર્ય અવતારી પુરુષ એકમાત્ર સહજાનંદ સ્વામીએ જ કર્યું છે.

પોતાના સંબંધમાં આવેલા ચૈતન્યોનું કેવું સુંદર ઘડતર પ્રભુએ કર્યું તે સમજવા જેવું છે. ‘મારમાર કરતો કોઈ આવતો હોય છતાંય ધાર્યું તો મારા ધાર્યીનું જ થાય છે.’ એવા અપ્રતીમ વિશ્વાસથી ને ધીરજથી જીવન જીવતા ભક્તોના સાકાર સમાજનું કેવું નિર્માણ કર્યું તે પણ નિહાળવા જેવું છે.

મહારાજના સમયમાં અમદાવાદની ધરતી પર પેશા સરકારનું રાજ્ય હતું. એક વખત અમદાવાદના પેશા રજવાડી ઠાઠથી પોતાની બગીમાં બેસીને દરબારગઢમાં જઈ રહ્યા હતા. ત્યાં રસ્તામાં જ વીસ વર્ષના એક નવયુવાન ઉપર એમની નજર પડી. એ યુવાનના ભાલમાં ઊર્ધ્વપુંરુ તિલક

૧. બીજા અવતારોએ

૨. સ્વામીની વાતો, પ્રકારણ ૬, વાત ૮૫

અને કુમકુમનો ચાંદલો શોભી રહ્યાં હતાં. સ્વામિનારાયણ મહાપ્રભુનું એ સૌભાગ્યચિહ્ન છે. પણ પેશાના અંતરમાં તો સ્વામિનારાયણ પ્રતિ ભારોભાર દ્વેષ હતો. તિલકચાંદલાને જોતાંની સાથે પેશા તો ધૂંવાપૂંવા થઈ ગયા. સ્વામિનારાયણ શબ્દ કે અનું ચિહ્ન પણ તેઓ પોતાના રાજ્યમાં ઈચ્છતા ન હતા. તેથી એ યુવાનને જોઈને એક રાડ નાખી, ‘અલ્યા ટિલવા ! તારા તિલકચાંદલાને ભૂસી નાખ.’

આસુરી વૃત્તિથી ખદબદ્ધતા એ પેશાને ક્યાં ખબર હતી કે આ યુવાન તો પ્રભુનો એક પનોતો પુત્ર છે ! સ્વામિનારાયણ પ્રભુની દફ નિષ્ઠા એના રૂંવાડે રૂંવાડે છલકાતી હતી. એ નીડર હતો, નિશ્ચિત હતો, શૂરવીર હતો. એકમાત્ર પ્રભુની સારપ અને મહોબત સિવાય ધરતીની કોઈ ધનસત્તા કે રાજ્યસત્તા એને એના ધ્યેયમાંથી કે પ્રભુ સાથેના સંબંધમાંથી રંયમાત્ર પણ ડગાવી શકવા સમર્થ ન હતી. પ્રભુ સાથેની કોઈ અપ્રતીમ પ્રીતિના તાંતાણે એનો આત્મા બંધાયેલો હતો તેથી સ્પષ્ટપણે તેણે પેશાને સંભળાવી દીધું, ‘દરબાર ! તમારા રાજ્યમાં રહું છું, પણ પહેલા હું સ્વામિનારાયણ પ્રભુનો છું, પછી તમારો મારા અને તમારા જેવા અનેક જીવોના નાડીપ્રાગ અમના દ્વારા હાથમાં છે. ભલે આપને કદાચ ઘ્યાલ ન હોય પણ હું એ કેમ ભૂલું ! માટે મારા પ્રભુનું સૌભાગ્યચિહ્ન હું કદાપિ નહિ ભૂસું.’

આજથી બસો વર્ષ પહેલાંનો એ સમય, પેશાનો પ્રબળ પ્રતાપ, પ્રજાની વિવશતા - આ બધી વસ્તુઓથી આપણે અજાણ નથી. છતાંય પેશાની રંયમાત્ર મહોબત રાખ્યા વગર એ યુવાને જો આ જવાબ આપ્યો હશે તો એણે સર્વધાર પ્રભુનો કેવો આધાર લીધો હશે ! રાજા, વાજાં ને વાંદરાં એ ત્રણેય સરખાં હોય છે. મદાંધ પેશાને યુવાનનો આ જવાબ ઉદ્ભત લાય્યો, કારમા ધા જેવો લાય્યો. એને તત્કાળ કારવાસમાં કેદ કરવાનો હુકમ છૂટ્યો. એ નવયુવાનને પકડીને દરબારગઢની એક અંધારી કોટડીમાં પૂરી દેવામાં આવ્યો.

પરંતુ, પેશાને ખબર ન હતી કે જેના આતમમાં પ્રભુ પુરાયા હોય તેને કોઈ કાળે ક્યાંય પૂરી શકતો નથી. જેના બંધનમાં પ્રભુ પોતે સ્વેચ્છાએ

બંધાય તેવા ભગતને દુન્યવી બંધનો બાંધી શકતાં જ નથી. એ નવયુવાને તો પ્રભુને સંભારીને કારાવાસમાં પણ આનંદસભર મસ્તીથી ભજન કરવાનું શરૂ કર્યું. કોઈ જ્લાનિ કે કોઈ ચિંતા, કોઈ ભય કે કોઈ શોક, કોઈ મૂંજવણ કે કોઈ ગભરાટને એ સેવકના દિલમાં સ્થાન જ ન હતું. પ્રભુના અખંડ સ્મરણ સિવાય બીજો કોઈ ભાવ એ યુવાનના અંતરમાં ન હતો. જ્યાં મોતની તલવાર સતત શિર પર લટકતી હોય, જીવનની એક એક પળ રાજદ્રોહના મૃત્યુદંડ તરફ દોટ મૂકી રહી હોય તેવા સંજગોમાં કોનું દિલ ન ડગે ? કોને ઉદ્દેગ ન થાય ? મારમાર કરતો કોઈ આવતો હોય છતાં પણ ધાર્યું તો મારા ધાણોનું જ થાય છે એવા અપ્રતીમ વિશ્વાસથી કે ધીરજથી જીવન જીવનાર ભગતનું અહિત કરવાની તાકાત કોઈની નથી. અને તેથી જ એ યુવાનના હૈયામાં પરમ શાંતિ હતી.

બીજે દિવસે સવારના પહોરમાં પેશા તો કાળજાળ થઈને આવ્યા. કારાવાસની કોટીનો દરવાન પણ પેશાનો કોધ જોઈને ધ્રૂજી ઊઠ્યો. ત્યાં તો પેશાએ ત્રાડ નાખી, ‘ક્યાં છે પેલો બદટમીજ ? હમણાં ને હમણાં એ નાપાકને મારી સામે હાજર કરો.’ ધ્રૂજતા હાથે ને કંપતા હદયે દરવાને કોટીનું તાળું ખોલ્યું, પણ પેલો યુવાન અંદર દેખાયો નહીં ! દરવાન તો પસીને રેખેબ થઈ ગયો. નાની કોટીમાંથી યુવાનને બહાર જવા જ દીધો ન હતો. કોટીમાં કોઈ છૂપો રસ્તોય ન હતો. છતાંય એ યુવાન દેખાયો નહીં તેથી દરવાનના આશ્રયની તો કોઈ સીમા જ ન રહી. એ દિઝૂઢ થઈ ગયો. કોપાયમાન પેશાને એ શું જવાબ આપે ? બિચારા દરવાનને ક્યાં ખબર હતી કે રક્ષાગણ સહજાનંદે જ એ યુવાનના સ્થૂળ શરીરને સ્થૂળ દસ્તિથી અગોચર બનાવ્યું હતું. ‘જેને રામ રાખે તેને કોણ ચાખે !’

દરવાને કોઈ જવાબ ન આપ્યો તેથી ઊકળી ઊઠેલા પેશા કોટીમાં ધસી ગયા. ગુસ્સામાં ને ગુસ્સામાં બહુ ફાંફાં માર્યાં પણ યુવાન મળ્યો નહિ તેથી ‘પાડાને વાંકે પખાલીને ડામ’ એ ન્યાયે પોતાનો બધો જ ગુસ્સો દરવાન પર ઠાલવી દીધો. યુવાનની હત્યા માટે અદ્વર થયેલી પેશાની તલવાર બિચારા નિર્દોષ દરવાનની ગરદન પર ત્રાટકી અને તેના મસ્તક તથા ઘડ

જુદાં થઈ ગયાં. છતાંય પેશા તો અધીરા જ હતા. એમને તો પેલા યુવાનનું કામ હતું. ફરી કોટડી તરફ એક ઘૃણાભરી નજર નાખી. છેવટે હતાશ થઈને ઉદ્વેગમાં અપશબ્દો બબડતાં બબડતાં એ દરબારગઢ તરફ ચાલ્યા ગયા.

પ્રભુએ જાણ્યું કે રમત પૂરી થઈ છે. પોતાની દિવ્ય લીલા તેમણે સંકેલી લીધી. યુવાનના દેહને મૂર્તસ્વરૂપ આપ્યું. કોટડીનું ઉઘાદેલું બારણું એ યુવાને જ બંધ કર્યું અને પ્રભુની અજબ લીલાને સંભારતો સંભારતો તે ત્યાંથી ચાલ્યો ગયો. બીજે દિવસે પેશાને આ વાતની જાણ થઈ. ઘા ઉપર મરચ્યું ભભરાવે તેવી તેમની પરિસ્થિતિ થઈ ગઈ. આ બધાના કારણરૂપે તેમને સ્વામિનારાયણ પ્રભુ ઉપર જ વધુ રોષ ચઢ્યો. પોતાના દરબારગઢમાં ભરના કિલ્લામાં ઉકળતા તેલના ટાંકા ઉપર આસન બનાવાવી, પ્રભુને બેસાડી નાશ કરવાનો પેંતરો રચ્યો. પણ, પ્રભુનો તો વાળેય વાંકો ન થયો અને માત્ર છ મહિનામાં જ પેશાનું રાજ્ય છિન્નભિત્ત થઈ ગયું તે સૌ કોઈ જાણે છે. પોતાના ભગતની કેવી અનુપમ રક્ષા પ્રભુ કરે છે ! આવી અદ્ભુત રક્ષાના કેટલાય પ્રસંગો સ્વામિનારાયણ સંપ્રદાયના ઈતિહાસના પાને મોજૂદ છે. ગમે તેવી વિષમ પરિસ્થિતિમાં કેવળ ભગવાનનો જ આધાર લઈને જીવન જીવનાર એવા ભક્તોને પણ ધન્ય છે. અને તેવા ભક્તોના ચૈતન્યશિલ્પી કૃપાનિધિ સહજાનંદને પણ ધન્ય છે !

મહાપ્રભુના પ્રસંગમાં આવનાર દરેક હરિભક્તનું જીવન એક એક ભાગવત સમાન છે. કોઈ હરિભક્ત બિચારો રાગે યુક્ત ને સ્વભાવે યુક્ત જ જીવતો હોય પણ તેના સાંસારિક રાગ કે સ્વભાવનો જ ઉપયોગ કરી, તેની પાસે સેવા સ્વરૂપે સત્કર્મ કરાવી, બળ પમાડી, ઉસતાંરમતાં તેનું જગત ખેરવી તેને પોતાના આકારે બનાવી દે એ પ્રભુની પ્રભુતાનું શું વર્ણન કરીશું !

બોટાદના સોમલા ખાચર એક ઝન્નૂની સેવક હતા. તલવાર જ તેમના હાથમાં શોભતી. ધ્યાનભજન તો તેમનો વિષય જ ન હતો. ટીખળ કરવી એ તેમનો સ્વભાવ હતો; પણ પ્રભુએ તેમની શૂરવીર પ્રકૃતિનો ઉપયોગ કરી તેમનું જગત ખેરવી નાખ્યું. પ્રભુની જ મહોબતે ને મોટપે એ જીવતા થઈ ગયા. અને એકવીસ અને ત્રેવીસ વર્ષના બે યુવાન દીકરાઓ વારાફરતી ટૂંક સમયમાં જ

ઘામમાં ગયા છતાંય તેમનું હૈયું શોકને પામ્યું નહીં. જ્યારે સોમલા ખાચરને કોઈક કહું, ‘દરબાર ! તમારા તો બંને જુવાનજોધ દીકરા સ્વર્ગો સીધાવ્યા. તમે તો હવે નિર્વશ થઈ ગયા. તમને તેનું કાંઈ હુંખ નથી ?’ ત્યારે અનેરી મસ્તીથી સોમલા ખાચરે જવાબ આપ્યો કે, ‘જે નાખુંસક હોય તે નિર્વશ થાય. હું તો પ્રભુનો છું, આ લોકનો નથી. જેમ હું પ્રભુનો તેમ મારા દીકરા પણ પ્રભુના જ હતા. તેમનું સ્થાન પણ પ્રભુની પાસે જ હોઈ શકે. રખે માનતા કે મારો વંશ નાશ પામ્યો. જે દિવસથી સહજનંદ સ્વામી મળ્યા છે તે દિવસથી જ હું તો ધન્ય થઈ ગયો અને હવે અમારી તો ઈકોતેર પેઢી તરી ગઈ !’ સોમલા ખાચરની આ વાત સાંભળી તેમને ટકોર કરનાર તો સ્તબ્ધ જ થઈ ગયો. આવા કાઈ દરબારોને, ખબરેય ન પડે તેમ હસતારમતાં તેઓનાં જીવન પ્રભુપરાયણ બનાવી દીધાં હશે તે પ્રભુનો પ્રેમપ્રવાહ કેવો હશે ! અહીં પરિવર્તનના પંથ કે પરિમાણનો ક્યાસ કાઢવો શક્ય નથી. અનુભવ એ જ સાચું દર્શન છે. ધન્યતા એ જ ફલશ્રૂતિ છે અને એવા અનુભવની કે એવી ધન્યતાની સહજ પ્રતીતિ કરાવવી એ સહજનંદની સાચી સર્વોપરિતા છે.

સદ્. ગુણાતીતાનંદ સ્વામીએ બીજા પ્રકરણની છપ્પનમી વાતમાં બહુ સ્પષ્ટ કહું છે કે, “તપાસીને જુએ તો આ જીવ તો કેવળ પ્રકૃતિને જ ભજે છે પણ દેહ ગુજરાન ઉપર સૂરત રહેતી નથી ને અવશ્ય હોય એટલું તો કરવું પડે પણ આ તો પ્રકૃતિને વશ થઈને બોલે છે, સાંભળે છે, જુએ છે, ખાય છે, ફરતો ફરે છે, બેસી રહે છે, સૂઈ રહે છે.” સ્વામી એથી આગળ વધીને બોલ્યા છે કે, “આ જીવે કરોડ કલ્પ થયાં મનગમતું જ કર્યું છે...”³ કદાચ મહાસાગર તરી જવાય, એવરેસ્ટ જેવા ઊંચા શિખર પણ સર થઈ શકે, કઠોર તપશ્ચર્યાથી દેહ સૂક્વી શકાય, એક આદર્શ વૈજ્ઞાનિક કે દેશભક્તની ખુમારીથી સમગ્ર જીવનનું બલિદાન પણ આપી શકાય કે શહીદી પણ સ્વીકારી લેવાય, નિશ્ચિત કરેલા ધ્યેય માટે આંધળી દોટ પણ મૂકી શકાય, પરંતુ મનમુખી મટી ગુરુમુખી વર્તવું તે તો નેવાના પાણી મોખે ચઠાવવા કરતાં પણ અતિ કઠણ છે. કહેતાં અશક્ય જ છે. એ પ્રવાહ જ તહેન અવળો છે.

3. સ્વામીની વાતો, પ્રકરણ ૨, વાત ૮૩

તેમાં પળેપળે દેહાભિમાનનું ખંડન છે, જે કારમા ધા કરતાં પણ અસહ્ય છે.

શૂરવીર રાણમેદાને એક વાર મરી શકે છે, પણ તે જ શૂરવીરને પ્રભુ સાથેના સંચામમાં ટકવું હોય તો તેને પળેપળે મરવાનું છે. પળેપળે મરીને જીવવું, સરળ સેવક થઈને જીવવું, પ્રભુને આધીન જીવવું એ વીરતા તો જુદા જ પ્રકારની છે, કારણ કે અણુએ અણુમાં વ્યાપેલા અહંને ઓગાળવા માટે પ્રભુ ધૂપો પરિશ્રમ કરશે ત્યારે મન સહજ જ વિરોધ નોંધાવશે, પણ એવે વખતે સેવક જો સુરૂચિ નહિ છોડે અને પ્રભુને કિંચિત્ પણ હિતકારી માનતો હશે તો પ્રભુ તેનું ભાગવતી તનુ કરશે જ. પ્રભુના આવા ધૂપા પરિશ્રમની કલ્પના પણ કરી શકાય તેમ નથી. માત્ર એટલું જ કહી શકાય કે ગરજુ તો એક સહજાનંદ !

સંસારની પ્રવૃત્તિ રસ અને રાગયુક્ત જ હોય છે. ત્યાં હુમેશાં આહારવિહારની સ્વતંત્રતા છે. મનમોજી જીવન છે એટલે સહજ ભીડો વેઠાય છે. દુઃખ પણ મીઠું લાગે છે. સગાંસંબંધી, મિત્રો, ઓફિસરો વગેરેની ઉપેક્ષા પણ સહન થાય છે. પ્રેમથી ગમ ખવાય છે. એની તુલનામાં વ્યક્તિ જો થોડો પણ ભીડો વેઠવાની સુરૂચિ સત્સંગમાં રાખે તો પ્રભુ તેને સદા સુખી કર્યા સિવાય રહે જ નહીં. એટલે જ કહેવાય છે કે કોદરા જાટે જો કલ્યાણ કર્યું હોય તો એક સહજાનંદ !

કરોડો વર્ષોથી ચૈતન્ય ગુણમય વેપાર જ કરતો આવ્યો છે. અને તેથી તેમાં જ અટવાઈ ગયો છે. એ ચૈતન્ય સાથે પ્રભુને હેત છે તેથી કોઈ પણ ભોગે તેને ગુણમય વ્યવહારના જાળામાંથી છોડાવ્યા વિના રહેશે જ નહીં. એ અવ્યક્ત સંસ્કારો વમન કરાવી બહાર કાઢ્યા સિવાય રહેશે જ નહીં. પોતે પરમ સત્ય માનીને અને અત્યંત રસરૂપ થઈને કરેલા એ વ્યવહારની મોહજાળને છોડતી વખતે અજ્ઞાની જીવ બેબાકળો થઈ જાય છે. સહરાના રાણમાં કે પેસિફિક મહાસાગરમાં અટવાયેલા કોઈ નિરાધાર માનવી જેવી તેની પરિસ્થિતિ હોય છે. ભર ચોમાસાની અમાવાસ્યાની રાત્રિની જેમ તેને ચારેય બાજુ કેવળ ઘોર અંધકાર જ દેખાય છે. સેવક જાગે દિશાવિહીન જ બની જાય છે. ભલભલા ભક્તો પણ આવા પ્રસંગે ‘માત્ર પ્રભુના બળે જ

જગ્મૂમવાનું છે' એ ભાવના સંદર્ભ વિસરી જાય છે. એવી ભયંકર નિરાશા ને ઉદાસીનતાની અવસ્થામાં પુરુષપ્રયત્ન કેટલો કામ આવશે ?

સાધનામાં વળગી રહેવા માટેની ધીરજની પૂર્ણાહૃતિ થઈ જાય એવી અંધકારમય અવસ્થાનો અનુભવ દરેક સાધકને ઓછાવતા પ્રમાણમાં થાય છે જ. આવી અવસ્થામાં જો સમર્થ પુરાણપુરુષે હાથ ન પકડ્યો હોય તો સાધક સાધનામાર્ગમાંથી ચલિત થઈ જાય છે. અને આવી અવસ્થામાં સેવક જો પ્રભુના બળે પડ્યો રહે તો તે એકાંતિક ભક્ત બની જાય છે.

સાધકના અવ્યક્તતનું સંપૂર્ણ શુદ્ધિકરણ કરવાની હામ આજ સુધી કોઈએ ભીડી નથી. કેવળ સાધનાના સહારે અવ્યક્તતને પાર પણ કરી શકાતું નથી. મહર્ષિ શ્રીઅરવિંદ જેવા ઉત્તમકોટીના સિદ્ધપુરુષે પણ સર્વ શ્રેયાર્થી સાધકો માટે આ વાતને સ્પષ્ટપણે સ્વીકારી છે.

સહજાનંદની સાચી સર્વોપરિતા ચૈતન્યની આવી પૂર્ણ આધ્યાત્મિક ઉત્કાંતિમાં જ સમાયેલી છે અને એમાં જ પ્રભુનો અતિ ધૂપો શ્રમ સમાયો છે. એ જ સહજાનંદનું સાચું અને સર્વોપરી ઐશ્વર્ય છે. પ્રભુ અવ્યક્તતનું જો શુદ્ધિકરણ ન કરે અને રાખની નીચેનો અંગારો તેવો ને તેવો જ રહી જાય, તોપણી તે અંગારો ઓલવાય કેવી રીતે ? અહીં જ પ્રભુ સાચા અર્થમાં ગરજુ બન્યા છે. માએ દીકરાને કડવું ઓસડ પીવડાવવું જ જોઈએ. એથી કાંઈ માની ભમતા ઓછી થતી નથી. તેમ સેવકની પ્રકૃતિના પડળને પ્રભુ દઢતાપૂર્વક બેદે જ છે. નરકમાં સબહતા તેના જીવને બહાર કાઢે છે. અને પ્રભુની એ સર્વોપરી દયા જ કહેવાય !

જેમ કોઈ ભયંકર ગંદી ગટર માથું ભમી જાય તેવી દુર્ગધ મારતા જેરી વાયુઓથી છવાઈ જાય છે, તેમ શુદ્ધિકરણની વેળાએ સાધકનું અંતર પણ અનંત પ્રકારના મલિન વિચારોથી ખદબદી ઉઠે છે. 'હુવે તો આ સત્સંગ મારાથી નહિ જ થાય' એવા વિચાર તેના મનમાં વારંવાર ઉઠ્યા કરે છે ને તેથી નિરાશ થઈને આપધાત કરવાનું મન થઈ જાય છે. હૈયાની હામ ભાંગી જાય છે. સુરુચિની જગ્યાએ અરુચિનું જ દર્શન થાય છે. આવી પરિસ્થિતિમાં પણ વાસણાને નંદવાવા ન દે તેનું નામ સહજાનંદ ! સુરુચિનો પ્રલય ન થવા

દે તેનું નામ સહજાનંદ !

આવી નિરાશાજનક ભૂમિકામાં અટવાયેલા એક સેવકને સંસાર સાંભરી આવ્યો. ઉપરનું ચઢાણ અશક્ય લાગે ત્યારે પીછેહઠ કરવાનું જ મન થાય ને ! અંતયમી યોગીબાપાએ તેને બોલાવીને કહ્યું, ‘સાધુરામ ! તમે કંઈ શાસ્ત્રીજી મહારાજના ઓરમાયા દીકરા નથી. તેમને જેવા અમે વહુલા હીએ તેવા જ તમે પણ વહુલા છો.’ બાપાના આવા વાત્સલ્યભર્યા મધુર વચન તે સેવકના અંતરતલને સ્પર્શી ગયા. ક્ષાણવારમાં જ તેની સાંસારિક વૃત્તિઓના વિષનો ધોધ જાણે કે આંસુઓ દ્વારા વહી રહ્યો. બાપાની અમીદાસ્થી તેનું દર્દ દૂર થયું ને હૈયું હસી ઊઠ્યું. આજે તો તે સેવક પોતે યોગીબાપાના કાયદે કેટલાયનું કલ્યાણ કરી શકે તેવો સમર્થ બન્યો છે.

પ્રકૃતિની આવી મલિન ગાટર ઉલેચાતી હોય કે મૂળભૂત પ્રકૃતિ રૂપાંતરને પામતી હોય ત્યારે સેવકે જીવના સાચા માવતર એવા પ્રભુને જ સંભારવા જોઈએ. પોતાની બુદ્ધિ કે શક્તિના કુંડાળામાં અટવાતો સાધક કદાપિ પ્રભુનું બળ લઈ શકતો નથી અને તેથી જ તે દુઃખિયો રહે છે. પરંતુ દર્દી જેમ ભરોસો રાખી ડોક્ટરને દેહ સંંપી દે છે, તેના જ આધારે જીવે છે, તેવી જ કોઈક સુરૂયિ રાખીને કે વિશ્વાસ રાખીને પ્રભુને પ્રાર્થના કરતો રહે કે, ‘હે દ્યાળું, હું તો તારો બાળક છું. મારામાં કાંઈ બરકત નથી. બુદ્ધિ, શક્તિ અને ગુણોનો દાતા તું છે. મારી દરેક ઇન્દ્રિયોને ચેતન રાખનાર તું જ છે. જડ અને ચેતનસૂષ્ણિનો પ્રાણ પણ તું જ છે. તારા આધારે જ સૌ કોઈ જીવંત છે. બાકી હું તો આંધળો છું, અજ્ઞાની છું પણ જેવો છું એવો તારો જ છું. તું મને સ્વીકારજે.’ આવી કાકલૂદીભરી પ્રાર્થના કર્યા કરે તોપછી મા જેમ તેના રડતા બાળકને પ્રેમથી ઊંચ્યકીને પોતાની ગોદમાં લઈ જ લે, તેમ વાત્સલ્યસિંધુ પ્રભુ તેવા સેવકને ઊંચ્યકી લીધા સિવાય રહેશે જ નહીં. પ્રભુ આટલી જ અપેક્ષા રાખે છે કે તમે સંભારો, હું આવીશ. તમે મને સ્વીકારો ને હું રક્ષા કરીશ. કોઈ પણ સેવક જો ખેલદિલીપૂર્વક આટલું જ વિચારે ને ગમે તે ભોગે આવી ભાવનાને વઢતાથી વળગી રહે તો પ્રભુ તે સેવકને ક્યારેય મોળા વિચારમાં જવા દેશે જ નહિ ને હુસતાંરમતાંમાં જ તેને ખબર પણ ન

પે તેવી સહજ રીતે તેની બધી જ વિચિત્ર પ્રકૃતિનો પ્રવાહ સમૂળો બદલી નાખશે. પ્રભુને દિલથી સંભાર્યા એટલે સંબંધ દફ ! તેમની પાસે જ બળ માંઝું એટલે સંબંધ દફ ! તેમની સત્તાનો સ્વીકાર કર્યો એટલે સંબંધ દફ ! આમ સંબંધે જ સુખિયા કરે તેવા તો એક સહજાનંદ જ છે !

સર્વાવતારી સહજાનંદ સ્વામીનો સંકલ્પ સહુને અક્ષરધામરૂપ બનાવ્યે જ છોડશે. મહારાજના સમયના એક નાના પરમહંસ નિરંજનાનંદના ચૈતન્ય સાથે આવો અપૂર્વ રાસ રમીને શ્રીજાએ તેમને કેવા સુખિયા કર્યા તે નિહાળીએ. આપણે પણ એમના માર્ગ ચાલીશું ને એમની જેમ પ્રભુને સંપૂર્ણ સાથ આપીશું તો પ્રભુ આપણી મોટી સેવા માન્ય કરી લેશે ને આપણને પણ વહેલી તકે સુખિયા કરી દેશો. અમદાવાદ ગાંધીના સંતશિરોમણિ અને ચરાડવા મંદિરના અક્ષરનિવાસી મહુંતશ્રી સદ્ગુરુલર્વર્ય ગોપાળચરણ સ્વામીના ગુરુના ગુરુનો પ્રસંગ તેમના સ્વમુખે જ સાંભળ્યો છે. ગામડામાં ઊછરેલા નિરંજનાનંદ સ્વામી અભ્યાસમાં તો કાળા અક્ષરને પણ કુદાડે મારે તેવા હતા. એ સ્વામીને એક દિવસ મહારાજે પૂછ્યું, “નિરંજનાનંદ ! વડીલ સંતમંડળ કાશી ભાણવા જાય છે, તમે જશો ?” નાના સ્વામીએ પૂછ્યું, ‘પ્રભુ ! શું ભાણવા જવાનું છે ?’ પ્રભુએ કહ્યું, “સંસ્કૃત.” ફરી પૂછ્યું, ‘ઈ વળી શું હશો ?’ મહારાજે કહ્યું, “તમને મોટા શાસ્ત્રી બનાવવા છે.” નાનકડા ગામમાં જન્મેલા એ સ્વામીને કાંઈ ખબર ન હતી કે મારે શું ભાણવાનું છે ? પણ પ્રભુ સાથે એમને ખૂબ પ્રીતિ હતી એટલે ‘ના’ શબ્દ તો બોલ્યા જ નહીં. અત્યંત સરળ થઈ ગયા. ચાર-પાંચ ધુરેંધર સંતો સાથે દોઢ વર્ષ ભાણવા રહ્યા પણ ફાવટ આવી નહીં. સંસ્કૃત એમના માટે ગ્રીક અને લોટિન જેવું જ હતું. પ્રયત્ન કરવા હતાં સારું પરિણામ આવતું ન હતું. હતાંય મન મારીને દોઢ વર્ષ પસાર કર્યું અને વડીલ સંતો સાથેની મર્યાદા ભૂલ્યા નહીં. વિરુદ્ધ પ્રકૃતિના ભીડામાં પણ મીઠાશથી સેવા કર્યો જ રાખી. આજ્ઞા પાળવામાં આનંદ જવા દીધો નહીં. હૈયાની વરાળ હોઠે કાઢી નહીં. યથારાક્તિ સેવા અને વિદ્યાભ્યાસ કરતા જ રહ્યા.

પ્રભુનો કૃપાપત્ર આવ્યો એટલે તેમનાં દર્શન કરવા નિરંજનાનંદ સ્વામી

ગઢા જવા નીકળ્યા. જેમ ભયંકર ફુકાળમાં સાવ વેરાન બની ગયેલી ધરતી પર બારેય મેઘ ખાંગા થઈને મુશળધાર વરસે અને એ સ્કૂરી ધરતી જળથી તરબોળ બની ઠંડક અનુભવે, તેમ ગઢા પહોંચીને પ્રભુનાં દર્શન કરી ઘણા વખતે તેમણે ઠંડક અનુભવી. તેમનું હૈયું ઝાલ્યું ન રહ્યું. પ્રભુના ખોળામાં માથું મૂકીને એ હૈયાફાટ રડી પડ્યા. અવિરત વહેતી અશ્રુધારાથી પ્રભુનો ખોળો ભીજવી દીધો. પ્રભુ પ્રત્યેની અસ્થાલિત પ્રીતિનું એ સ્વરૂપ હતા. મહારાજ પાસે તે એટલું જ બોલી શક્યા કે, ‘દ્યાળું ! મારાથી અભ્યાસ થયો નથી. તમારી આજ્ઞા પાળી શક્યો નથી. સંતોની સેવા બરાબર કરી શક્યો નથી.’ એમ હૈયાની મૂઝવણ નિષ્કપટભાવે ઠાલવી દીધી.

મહારાજે ધીમે રહીને સ્વામીનું માથું ઉંચું કર્યું. નેહનીતરતી આંખે નીરખી રહ્યા ને બોલ્યા, “સ્વામિ ! આપણે પ્રભુના બળે ભાણવું.” ગુણાતીતાનંદ સ્વામી બાજુમાં જ બેઠા હતા. વહાલાનાં વેણ સાંભળીને નિરંજનાનંદ પ્રત્યે સહજ એ બોલી રહ્યા, ‘સ્વામિ ! મહારાજનો સંકલ્પ દર્શો તો ભાણશો. દરેક સંકલ્પ, ભાવ અને કિયામાં આપણે તો એમને જ સંભાર્યા કરવા. એમનો સંકલ્પ નહિ હોય તો નહિ ભાણાય. આપણે ચિંતા કરવી નહીં. આપણે તો માત્ર મહારાજનું બળ લઈને ભાણવું.’

શરદપૂર્ણિમાની શીતળતા જેવી મહારાજ અને સ્વામીની શીખ સાંભળીને નિરંજનાનંદ સ્વામીનું હૈયું શાંતપ્રશાંત થઈ ગયું. ગુણાતીતાનંદ સ્વામીએ ફરીથી કહ્યું, ‘નિરંજનાનંદ ! આ ભાવનાને વળળી રહેજે. રૂચિ છોડીશ નહીં. મહારાજ અંતરે ખૂબ સુભિયો કરી દેશો. બુદ્ધિયોગ એ આપશે. તું એમના વચ્ચને ભાણવાનું શરૂ કરી દે.’ પછી તો તેમણે ભાણવાનું ફરી શરૂ કરી દીધું. મહારાજે ખૂબ દ્યા કરી એમને બુદ્ધિયોગ આપ્યો. પોતાના સંકલ્પે જ ભાણાવ્યા અને મોટા શાસ્ત્રી બનાવ્યા. એ સરળ રહ્યા તો ખાટી ગયા. આવી સરળતા હશે તો જ પ્રભુ સાથેનો સંબંધ અખંડ રહેશે.

એક દિવસ બપોરના બે-અઢી વાગ્યા હશે. ગઢામાં નિરંજનાનંદ પરમહંસોની જાયગામાં આરામ કરતા હતા. ઊંઘ આવી ગઈ હતી. તેમાં એક સ્વર્ણની શરૂઆત થઈ કે પોતે કેફમાં ને કેફમાં એક પછી એક સંસ્કૃત

શ્લોકો બોલતા જાય છે. કેટલાય સંતો એમની પાસે સંસ્કૃતનો અભ્યાસ કરી રહ્યા છે. મસ્તથી પોતે સંતોને અભ્યાસ કરાવી રહ્યા છે ને આનંદમાં તોલતાં તોલતાં એ ભણાવે છે. બન્યું એવું કે તે જ વખતે મહારાજ ત્યાંથી પસાર થયા. સ્વપ્નના પ્રેરક પ્રભુએ હસતાં હસતાં તેમને ઉઠાડ્યા ને કહ્યું, “અહોહો ! શાસ્ત્રીજી, તમે તો હવે સંસ્કૃત ભણાવતા થઈ ગયા ને ! પણ આમ સંસ્કૃતના આકારે થઈ જવું એ તો એક મોટું અજ્ઞાન છે. આ અજ્ઞાનને પણ કાઢવું પડશે. સંસ્કૃત એક સાધના છે પણ ધ્યેય નથી, નિશાન નથી. આપણું નિશાન તો એકમાત્ર પ્રભુની મૂર્તિ છે. એ પ્રભુને જ રાજી કરવા આપણે અભ્યાસ કરવાનો છે. સંસ્કૃત તો એક નિમિત્ત છે. તેના આકારે થવાની કોઈ જરૂર નથી. આપણે તો પ્રભુના આકારે થવાનું છે. માટે શમણાં તો પ્રભુનાં આવવાં જોઈએ.”

પ્રીતિના અદૃશ્ય તારથી પ્રભુ સાથે બંધાયેલા નિરંજનાનંદ સ્વામીની આંખમાંથી આંસુઓનો ધોધ ઊમટી પડ્યો. આંસુઓ દ્વારા નીતરતી પ્રીતિના ભાવને એ રોકી શક્યા નહીં. મહારાજ તેમની બાજુમાં જ બેસી ગયા. હેતભર્યો હાથ ફેરવતાં પૂછ્યું, “સાધુરામ ! કેમ આટલું બધું રડો છો ? કંઈક વાત તો કરો.” નીતરતા નયને અને કંપતા અવાજે નિરંજનાનંદ એટલું જ બોલી શક્યા, ‘હે પ્રભુ ! આવી દ્યા કોણ કરે ! આવી સાચી સૂજ કોણ આપે ! ચૈતન્યના વિકાસનું આવું ધ્યાન કોણ રાખે ! જીવની આવી માવજત કોણ કરે ! દ્યાળું ! તમારું ઋણ હું કેવી રીતે ચૂકવી શકીશ ?’ અને પ્રીતિના સહજ સ્વભાવે ફરી એ અફાટ રૂદ્ધનને વશ થઈ ગયા.

હૈતમાંથી અદૈતને આંખવા મથતી સ્વામીની આ આત્મીયતાપૂર્ણ અને નિખાલસ પ્રીતિથી પ્રભુ પ્રસન્ન થઈ ગયા અને આશીર્વાદની ઝડી વરસાવી દીધી, “જા, આજથી હવે કોઈ ભૂલ નહિ થાય અને કદાચ ભૂલ થશે તો ભૂલના આકારે થવાશે નહીં. નિરંજનાનંદ ! દરેક કિયાનો ભાર પ્રભુના માયે નાખવો. કિયાના આકારે ના થવું. હલકાફૂલ રહેવું, તો પ્રભુનો વાસ વહેલો થાય. આપણામાં કંઈક છે એવું માનીને વર્તીએ છીએ એટલે જ આપણે દુઃખ્યા છીએ. માટે સેવકભાવે સેવા કર્યા કરવી ને પ્રભુને સંભાર્યા કરવા,

આટલું જ કરવા જેવું છે.”

નિરંજનાનંદ સ્વામી આ પ્રસંગ પછી મહારાજનું જ બળ લઈને તેમને રાજુ કરવા માટે મંડી પડ્યા. તેમને પ્રભુ તરફ ખૂબ ગ્રીતિ હતી પણ પ્રિયતમના સંબંધવાળું બધું જ પ્રિય લાગવું જોઈએ એનો તેમને ઘ્યાલ ન હતો. મહારાજે તેમને એક બિમાર પરમહંસની સેવા કરવાની આજ્ઞા કરી. જે પરમહંસની સેવા કરવાની હતી એ આગસુ અને ડોળી પણ હતા. પ્રભુની આજ્ઞાની પણ અવગણાના કરીને મનસ્વી રીતે જ વર્ત્યા કરતા. નિરંજનાનંદને મનમાં સહજ સંકલ્પ ઉક્ખ્યો કે, ‘આવા પરમહંસની સેવા શા માટે કરવી ?’

ભગવાનના ભવ્ય સ્વરૂપનો યોગ થયા પછી માત્ર સંબંધથી જોવું અને વિચારવું તેના જેવું કોઈ મોટું પુષ્ય નથી. અને કેવળ બુદ્ધિથી જોવું ને વિચારવું એના જેવું કોઈ મહાપાપ નથી. પરંતુ ડોળ-ડહાપણ કરવાનો જીવનો સહજ સ્વભાવ છે. અહીં નિરંજનાનંદે માત્ર બુદ્ધિથી જ નિહાયું પણ પ્રભુના સંબંધવાળી નિર્મણ વિષિથી એ જોઈ શક્યા નહીં. તેમણે એ પરમહંસની સેવાની શરૂઆત તો કરી પણ એમાં સંપૂર્ણ ઉમંગ ન હતો. એ સેવાથી પ્રભુની જ સેવા થઈ રહી છે એવો સ્પષ્ટ ઘ્યાલ એમને ન હતો. આમ બે-ત્રણ દિવસ પસાર થયા પછી પ્રભુએ એમને બોલાવ્યા ને પૂછ્યું, “‘સેવા બરાબર કરો છો ને ? પ્રભુના ભાવથી સેવા કરજો. દિલમાં ઓરોભાવ રાખશો નહીં.’” તેમને મહારાજ સાથે કોક આગવી ગ્રીતિ હતી, એટલે પ્રભુનું આટલું સૂચન પણ તેમને તો બંદૂકની ગોળીના ઘા સમાન લાગ્યું. અંતરમાં પારાવાર વેદના થઈ. આંખોમાંથી અશ્રુ ટપકવાં લાગ્યા.

મહારાજે છાના રાખ્યા ને કહ્યું, “નિરંજનાનંદ ! આ તો સાચી સૂજ મળે તે માટે જ પ્રસંગ ઊભો થયો છે. હવે ભૂલ ના કરતા. એ સાધુ ભલે ગાંડોધેલો છે પણ દીકરો તો પ્રભુનો છે ને ! પ્રભુના દીકરાની સેવા તો પ્રભુના ભાવથી જ થવી જોઈએ.” શ્રીહરિની આ અમૃતવાણી સાંભળી તેમને એક અનુપમ સૂજ મળી ગઈ. માહાત્મ્યજ્ઞાન વિનાની ગ્રીતિને કારણે મોટી ભૂલ થતી હતી એનો ઘ્યાલ આવી ગયો. અંતરમાં ખૂબ પરિતાપ થયો. એના ફળસ્વરૂપે મહારાજે તેમને આશીર્વાદરૂપી મોજ આપી દીધી, “જાઓ,

હવેથી સેવામાં ખૂબ ઉમંગ રહેશે.” આમ નિત્ય નવીન લીલાચરિત્રો તીભાં કરીને પ્રભુ સેવકના ચૈતન્યને વિકસાવતા જ હોય છે, બળ આપતા જ હોય છે અને છેવટે સહુને ખરખેરા સેવક બનાવીને જ જંપે છે. એ છે સેવકો પ્રત્યેની એમની અપ્રતીમ પ્રીતિ ! એ છે સેવકો પ્રત્યેની સહજનંદની સર્વોપરી ફૂપાદાણિ !

એક વખત મહારાજે એક પરમહંસને કહ્યું, “લક્ષ્મીવાડીએ જઈ આટલી સેવા કરી આવો. બપોરના સાડા બાર વાગે ઠાકોરજી જમાડવા આવજો.” બપોરના સમયે મહારાજ સભા ભરીને બેઠા હતા ત્યાં નિરંજનાનંદ આવીને બેઠા. તેમને જોયા એટલે વગર વાંકે મહારાજે ખંખેરી નાખ્યા, “ક્યાં રખડો છો ? સેવા કરવા નથી ગયા ? કેટલું કામ કર્યું ? સેવા સૌંપીએ છીએ ને કેમ કરતા નથી ?...” વગરે વગરે મહારાજે તો ખૂબ કહી નાખ્યું.

નિરંજનાનંદ તો મહારાજ સામે જોયા જ કરે. મહારાજના શબ્દેશબ્દે તેમના અંતરમાં જાણે કે આનંદની સરવાણી ફૂટતી હતી. એક જ વિચારમાં એ હતા કે મહારાજે ખરેખર કોઈ દયા જ કરી લાગે છે. સાચો સાધક પ્રભુએ તીભા કરેલા પ્રત્યેક પ્રસંગને સવળો જ લે છે. એવા દરેક પ્રસંગમાં એ મીઠાશ જ માનતો રહે છે. એટલામાં જ જેને કામ સૌંઘ્યું હતું એ પરમહંસ સભામાંથી બોલી તીઠ્યા, ‘મહારાજ ! એ સેવા તો તમે મને સૌંપી હતી. નિરંજનાનંદને તો તેની ખબર પણ નથી.’ મહારાજ કહે, “આ તો ભારે ભૂલ થઈ ગઈ...” આ સાંભળી ભાવવિભોર નિરંજનાનંદ સહજ બોલી તીઠ્યા, ‘મહારાજ ! ભૂલ તો સેવકની હોય, સ્વામીની કદાપિ ન હોય. આપે તો આશીર્વાદ વરસાવ્યા છે. હવે આપને સમજી શકું એવો બુદ્ધિયોગ આપજો. આપના જ થઈને રહેવાય એવી પાત્રતા ઘડી આપજો.’ નાના અને નિર્દોષ સંતની આવી મીઠી કાકલૂદી સાંભળી પ્રભુએ પુલકિત બની આશીર્વાદ વરસાવ્યા કે, “જોઓ, તમે સુખિયા થઈ જશો. હવે હૈયાનો પ્રવાહ બદલાઈ જશો.”

આમ મહારાજના આશિષ પામીને નિરંજનાનંદ સ્વામી મક્કમતાપૂર્વક સાધનામાર્ગ આગળ વધી રહ્યા હતા. પણ આ માર્ગ જ એવો છે કે જેમાં

ભરતીઓટ આવે જ છે. એક દિવસ નિરંજનાનંદ ઉદાસ બેઠા હતા. હૈયામાં સુનુકાર વરતો હતો. શું કરવું તેની સ્વરૂપ પડતી ન હતી. મહારાજ ત્યાંથી પસાર થતા હશે તે એમને જોઈને બોલ્યા, “સાધુરામ ! ધણી બદલ્યો કે ?” આ સાંભળી એ તો અવાક્ બનીને ઊભા રહી ગયા. વૃત્તિ પાછી વળી એટલે પૂછ્યું, ‘શું મહારાજ ?’ પ્રભુએ કહ્યું, “મનના મતે કેમ વિચારો છો ? છોડી દો એ મનને અને સેવામાં લાગી જાઓ. આ ગુરુ ગુણાતીતની ગોદ છોડતા નહીં. હવે બાકીનું એ પૂરું કરી દેશો.” પછી તો છ જ મહિનામાં ગુણાતીતાનંદ સ્વામીએ નિરંજનાનંદના ઈન્દ્રિયો-અંતકરણનો પ્રવાહ બદલી નાખ્યો ! જેને જોઈને સહજ જ વૃત્તિઓ પાછી વળી જાય અને છાતી ઠરે એવા સેવક બનાવી દીધા.

મહારાજે જેમ નિરંજનાનંદને સુખિયા કર્યા તે રીતે બ્રહ્મસ્વરૂપ યોગીબાપાએ અનેક યુવાનોને પવિત્ર, નિર્જામ, નિર્દોષ ને પ્રભુમય બનાવ્યા છે. ગુરુહરિ યોગીજી મહારાજ સાથેનો તેમના એક અગ્રગાય્ય અંતેવાસી સેવકનો આવો જ એક સુંદર પ્રસંગ છે. યોગીબાપા સાથે એમને એક આગવી પ્રીતિનો સંબંધ હતો. કોલેજજીવન દરમ્યાન અંગ્રેજી ચલચિત્રનો ભારે શોખ હતો. એકેય અંગ્રેજ ફિલ્મ જોયા વિનાની જવા દેતા નહીં. એમના સમયમાં ‘બેઈધિંગ બ્યૂટી’ (Bathing Beauty) નામનું એક અંગ્રેજી ચલચિત્ર ખૂબ જ લોકપ્રિય બની ગયેલું. પાણીમાં નૃત્ય કરતી અર્ધનારી નૃત્યાંગનાઓનું દર્શન કરવાની કોઈ સામાન્ય વિષયલોલુપ દિશિથી નહિ, પણ એમાં રહેલી બેનમૂન ફોટોગ્રાફીક કણાના સાચા સૌંદર્યને નીરખવાના હેતુથી જ એ સેવકે ઓછામાં ઓછું ચાર-પાંચ વાર એ ચિત્ર જોયેલું. પાણીમાં દૂબકી મારતી એક અપ્સરાસમી નૃત્યાંગનાની સુડોળ દેહયદિના સૌંદર્યની નમનીયતા એ યુવકના જીવમાં સ્પર્શી ગયેલી.

યોગીબાપાએ એ યુવકને તે દિવસે રાત્રે પોતાની સાથે જ સૂવા આણા કરેલી, પરંતુ જયાના અભાવે બાપાના રૂમમાં તકલીફ ન કરવાની ભાવનાથી તે યુવક બહાર સભામંડપમાં સૂર્ય ગયા. રાતના અઢી-ત્રાણનો સુમાર હશે. નિદ્રામાં પણ ‘બેઈધિંગ બ્યૂટી’ના સ્વર્ણમાં જ એ યુવક ગરકાવ થઈ ગયેલા.

પાણીમાં મુક્તપણે વિહાર કરતી તે નૃત્યાંગનાનું મનગમતું દશ્ય સ્વખનમાં પણ એમના અંતરપટ પરથી ખસતું ન હતું. બરાબર એ જ સમયે યોગીબાપા એકલા બહાર નીકળ્યા અને તે યુવકને પોતાની લાક્ષણિક ઢબે કાનમાં આંગળી નાખી જગાડ્યા. યુવક જાણ્યા અને બાપાનાં દર્શન કર્યા, એટલે પેલા સ્વખની સ્મૃતિથી સહજ જ શરમાઈને નીચું જોઈ ગયા.

ત્યાં તો પ્રેરક અને પ્રવ્ચતક પ્રભુ સહજાનંદના સર્વજ્ઞ સ્વરૂપસમાં યોગીબાપા મીઠાશથી યુવક પ્રત્યે બોલી ઉઠ્યા, “આપણાથી એ નો જોવાય. જોવા જેવા તો એક શાસ્ત્રીજ મહારાજ છે ! લોહી અને માંસથી છલકાતી, નરકથી ભરેલી એ હાડકાં ને ચામડાંની કોથળીના દર્શન આપણાથી નો કરાય. ઉઠો, મોં ધોઈને રૂમમાં મારી બાજુમાં સૂઈ જાઓ.” પોતાના સેવકના ચૈતન્યની પળેપળ સંત્ભાળ રાખનાર એ સ્વરૂપની ગરજ કેવી હશે ! એ જ ભૂલ દેખાડે અને કબૂલ કરાવે. એ જ દોષોનું દર્શન કરાવે અને સૂર્ય આપે, એ જ સેવકનાં ચૈતન્યનું શુદ્ધિકરણ કરી એમાં પ્રતુની મૂર્તિ પધરાવે. આવી આધ્યાત્મિક સર્વોપરિતાનો ધરતીના ઈતિહાસમાં કયાંય જોટો જરૂર એમ નથી. ધૂન્ય સહજાનંદ !

એ યુવક મોહું ધોઈને રૂમમાં આવ્યા અને ગદગદ થઈ કહ્યું, ‘બાપા ! આ એક જ ચિત્રનો અવ્યક્તમાં થયેલો સંગ્રહ જો ચૈતન્યને હલાવી જતો હોય તો આવા તો મેં દોઢસો ચિત્રો અત્યંત રસપૂર્વક નિહાયાં છે. હે સ્વામિ ! ક્યારે એ બધું ચોખ્યું થશે ? ક્યારે હૈયું પવિત્ર થશે ?’ આટલું કહેતામાં તો તેમની આંખોમાં અશ્રુધારા વહી રહી. એ યુવકના અંતરની વિશુદ્ધ ભાવના ગુરુહરિની હંદ્યવીણાના તારને ઝણાણાવી ગઈ. એકાએક કોઈક દિવ્ય સંગીતના સૂર ગુંજુ ઉઠ્યા હોય તેમ એ યુવકના કણ્ણપટ પર સાક્ષાત્ સ્વરૂપની સુમંગલા વાણીનું આદ્યલાદક ગુજંન સંભળાયું, “જાઓ, આજથી ક્યારેય તમને કોઈ ભંડું સ્વખન આવશે જ નહીં. હવે નિશ્ચિંત રહેજો.” આમ સામેથી જ ગરજુ બની, ત્રણેય અવસ્થામાં જીવનું અનોખું જતન કરનાર એ પ્રભુ કેવા સર્વોપરી !

આ રીતે ચૈતન્યો સાથે અનોખો રાસ રમી, એમને બળ આપી, એમનામાં

ધીરજ પ્રગટાવી, સાધુતા બક્ષી પ્રભુમય બનાવી, પ્રભુના જીવતાં જાગતાં મંદિરો બનાવવાં એ સહજાનંદની સર્વોપરી વિશેષતા છે. સહજાનંદની દૃષ્ટિ એટલે જ ચૈતન્યોનો વિકાસ ! સહજાનંદની દ્યા એટલે મૂંજવણની શરૂઆત ! પ્રભુ મૂંજવણ આપતા નથી, પણ જે રમણીય રાગ અને રસ કરોડો વર્ષોથી ચૈતન્યોને વળયાં છે તેને બહાર કાઢતા હોય છે. આપણો અને મૂંજવણ કહીએ છીએ. ભગવાન અને સંતની કેવળ દ્યા હોય તો જ આવી મૂંજવણની શરૂઆત થાય છે. દેહભાવનું દર્શન થાય છે, દોષ દેખાય છે અને એની કબૂલાત થાય છે એ જ સેવકની સાચી સરળતા છે. અને એવી સરળતા એ જ સેવકનો પ્રભુ સાથેનો દિવ્ય ને અતૂટ સંબંધ છે.

અવ્યક્તનું આવું શુદ્ધિકરણ કરી લોહિયાળ ઈન્દ્રિયો-અંત:કરણનો પ્રવાહ કાયમ માટે પ્રભુમય બનાવવો એ કેવળ સાધકના પુરુષાર્થી તો અશક્ય જ છે. ત્યાં તો એક સહજાનંદ જ જોઈએ ! આધ્યાત્મિક ઈતિહાસમાં કદાપિ નહોતી સાંભળી, નહોતી દીઠી એવી સાધન વિનાની સમૂળી કાંતિનું અનુપમ દર્શન પ્રભુ સહજાનંદે કરાવ્યું ! સાધનપ્રણાલિકા પર ચોકડી મારી પોતાની અનુગ્રહશક્તિનું એક અનોખું દર્શન કરાવ્યું સ્વામી સહજાનંદે ! કેવા એ સર્વોપરી પ્રભુ !

અખંડ પ્રભુના સંબંધે જીવ્યા કરે એ જ સહજાનંદનું સ્વરૂપ ! બુદ્ધિમાં તર્કવિતર્કનું સ્થાન ન રહેવા દે એ પ્રભુનું પ્રગટ સ્વરૂપ ! હલકાફૂલ થઈ જીવવાની સૂર્જ આપે એ પ્રભુનું સ્વરૂપ ! ગુણનો કે કિયાનો ભાર ન રહેવા દે એ પ્રભુનું સ્વરૂપ ! અસંખ્ય પ્રવૃત્તિઓમાં પણ અખંડ નિવૃત્તિમાં રહેતા કરી દે એનું નામ સહજાનંદનું સ્વરૂપ !

આશ્રમો ઊભા કરવા કે ચલાવવા સહેલા છે, પણ આશ્રમોને અનુરૂપ એવો સાધુગુણે યુક્ત સમાજ ઊભો કરવો એ તો સહજાનંદ સ્વામી કે તેમના સ્વરૂપસમા ગુણાતીત સંત સિવાય શક્ય જ નથી.

બહુ જ થોડા સમયમાં મહાપ્રભુ સહજાનંદે ખૂબ કામ કર્યું. એ સમાજસુધારક બન્યા. એમણે યજો પણ ઘણા કર્યા. સમૈયાઓની તો હારમાળા ઊભી કરી. એ સહુનાય બનીને રહ્યા. દરેક સેવકના જીવનમાં

અંગત રસ લઈને સહુને ખૂબ આનંદ કરાવ્યો. સર્વોપરી મંદિરો, સંતો અને શાસ્ત્રો બનાવ્યાં અને ખૂબ લીલાઓ કરીને અગણિત ચૈતન્યોને પ્રભુના માર્ગ ચઢાવ્યા. સેવકોના જીવનમાંથી વિષય, વ્યસન અને વહેમની પૂર્ણાંહૃતિ પણ કરી. એટલું જ નહિ પણ તેમને અખંડ જ્ઞાનસમાધિની મંગલમય અવસ્થામાં રહેતા કર્યા !

આવી રીતે સર્વોત્કૃષ્ટપણે વર્તનાર સ્વામી સહજાનંદનું આપણે શું ઝાણ વાળીશું ? એ ઉપકારને કેવી રીતે ભૂલીશું ? સર્વોપરી પ્રભુનું ઝાણ સર્વોપરી રીતે અદા કરવા માટે એક જ સુગમ માર્ગ છે કે સહજાનંદના સ્વરૂપ સાથે સંપૂર્ણપણે રસબસ થઈને તેમને જ રાજુ કરવાની સુરુચિ કદાપિ ન છોડીએ. નિરંજનાનંદ સ્વામી માટે પ્રભુએ અવિરત દાખડો કર્યો. એવો દાખડો અભેદના યોગમાં જે જે કોઈ આવ્યા તે સહુનેય માટે કર્યો ! એવા ‘કૃપાનિધાન’ મહાપ્રભુ સહજાનંદ સ્વામીની પ્રસમતા મેળવવાનો અવસર રખે ચૂકીએ !

નમો મારા છો... તો તું બ નમાકોન શું ને !

સ્વરૂપદર્શન

શ્રીકૃષ્ણા પરમાત્માએ પૃથ્વી પર પદ્ધારી અસુરાનો નાશ કરી શુદ્ધ વૈદિક ધર્મની સ્થાપના કરી. પોતાની પ્રભુતાથી અનેક મુમુક્ષુઓના જીવનમાં પ્રકાશ પાથર્યો. સમાજમાં ધર્મની શિક્ષા મળે અને મુમુક્ષુ જીવો નિર્વિઘ્ને ભજનભક્તિ કરી શકે તે માટે અથાગ પરિશ્રમ કર્યો. ભારતવર્ષમાં યુગે યુગે આવા કોઈ ને કોઈ કલ્યાણમય હેતુ સાથે એક પદ્ધી એક અવતારો પ્રગટ્યા અને આ ધરતીને પાવન તો કરી, પરંતુ સર્વાવતારી સહજાનંદ સ્વામીએ તો પૃથ્વી પર પદ્ધારી અત્યંત અનોખું ને વિશિષ્ટ કાર્ય કર્યું.

એક સમયે વિદ્યાવારિધિ સદ્. નિત્યાનંદ સ્વામીએ પ્રભુને કહ્યું, ‘હે પ્રભુ ! આપના અવતાર ધર્યાના પ્રયોજન માટે તો ‘વિનાશાય ચ દુષ્કૃતામ्’ કરતાં ‘ઉદ્ધારાય ચ દુષ્કૃતામ्’ એમ કહેવું જ મને વધારે યોગ્ય લાગે છે. આપ અસુરોનો નાશ કરવા નહિ પણ તેમની આસુરી વૃત્તિઓનો વિનાશ કરી તેમનો ઉદ્ધાર કરવા માટે પદ્ધાર્યા છો. બીજા અવતારોએ શાસ્ત્રો ગ્રહણ કરી અસુરોનો નાશ કર્યો પણ તેમની આસુરી વૃત્તિ નિર્મળ થઈ શકી નહીં. જ્યારે તમે તો એવા જીવોની આસુરી વૃત્તિ, શાસ્ત્રો ગ્રહણ કર્યા વગર પણ નિર્મળ કરી. એવી વૃત્તિઓનો વિનાશ કરી સાચા અર્થમાં તેમનો ઉદ્ધાર કર્યો. આપના પર્વત જેવા મુંજો સુરો, માનભા, જોબન પગી ને તખા પગી જેવાના પરિવર્તન કરવા માટે તેમ જ અભણ અને પછાત જ્ઞાતિઓમાં સંસ્કારસિંયન કરી સૂઝ અને વિવેક આપવા ને સૌનેય ચૈતન્યપ્રકૃતિ અર્પી પરમ હિવ્યતા અને આનંદ પ્રદાન કરવા આપ પૃથ્વી પર પદ્ધાર્યા છો. ધરતી પર આવો ભવ્ય સંકલ્પ લઈને તો આપ જ એક આવ્યા... તો હે પ્રભુ ! હું આપને અવતારી કેમ ન કહું ? જેતલપુરની વેશ્યાને આપે પવિત્રતા બક્ષી, લૂંટારુઓના હૃથમાં માળા આપી, એથીય વિશેષ તો અવતારકોટીના ઐશ્વર્યસંપત્ત ચૈતન્યોને આપે આપના આકારે કર્યા. આપનો આ અપરંપાર મહિમા ભાષાની શબ્દજાળમાં કેવી રીતે સમાઈ શકે ? હે કર્લાણાનિધિ ! અવતારનાય અવતારી તો આપ સહજાનંદ એક જ છો.’

સદ્. નિત્યાનંદ સ્વામીના આ મંતવ્યને શરૂઆતમાં તો શ્રીજમહારાજે

મચક ન આપી, પણ સતત સાત દિવસની ચર્ચા પછી નિત્યાનંદ સ્વામીના અવતારીપણાના નિશ્ચયને ખૂબ વખાણ્યો અને જાતે જ તેમને વિજ્યની વરમાળા પહેરાવી. પછી ગ્રભુ કરુણાવચન બોલ્યા, “હે પરમહંસો ! અસુરોનો ઉદ્ધાર કરવા ને જનસમાજને સુખી કરવા હું પૃથ્વી પર આવ્યો છું એ તો ટીક, પણ

- એક અગમ્યમાં અગમ્ય અને કાળજું તૂટી જાય તેવી;
- કલ્પના બહુરની ને સામાન્ય રીતે કદાપિ ન મનાય તેવી;
- ‘ગ્રભુ’ કહેનારને પણ ગ્રભુમાં મનુષ્યભાવ આવી જાય તેવી;
- પૃથ્વી પરના અત્યાર સુધીના શાસ્ત્રકારો, વેદો અને ઉપનિષદોમાં પણ લખી શક્યા નથી કે ઉત્તમકોટીના સાધકો પણ પોતાના જીવનમાં રંઘમાત્ર સાકાર કરી શક્યા નથી તેવી;
- ચિદાકારણા અનુભવની પ્રતીતિ કરાવતી અનોખી વાત એટલે કે મારા સ્વરૂપની સર્વોપરી ઓળખાગની આ રહસ્યમય વાત પૃથ્વીના પેટાળ પર પહેલી જ વાર સાકાર કરવા માટે હું આવ્યો છું.

હે પરમહંસો ! કોઈ રાજા રાજુ થાય તો શું પોતાનું રાજ્ય બક્ષિસ ન આપી શકે ? તેને કોઈ વિધન ને ખરું ? ધારીનો કોઈ ધારી છે ? તેમ પ્રકૃતિપુરુષથી પરનું મારું અક્ષરધામ બક્ષિસ આપવા માટે હું પૃથ્વી પર આવ્યો છું. આવી દુર્લભમાં દુર્લભ ગ્રામિ મેં સુલભ કરી છે, તો હે મુક્તો ! નિર્વિકલ્પ જ્ઞાનસમાધિમાં રહેતા થઈ જાઓ. અલૌકિક આંનંદ, કેફ અને ભર્તીમાં અખંડ રાયતા થઈ જાઓ. થોડા સમયમાં જ સહેજે સહેજે ગ્રભુની મૂર્તિના સુખે સુખિયા થઈ જાઓ. તમારામાં આવી અનુપમ પાત્રતા આવે અને તમારા સહુનું છતી દેહે ભાગવતી તનુ બને તે માટે મેં અવતાર ધર્યો છે.

હે પરમહંસો ! હે મુક્તો ! સર્વ અને પ્રકાશ, રાત્રિ અને અંધકાર, ફૂલ અને ફોરમ, ચાંદની અને શીતળતા કાંઈ જુદા પડશે ખરાં ? તેમ ગ્રભુ ને ગ્રભુનું જ્ઞાનરૂપી શરીર, ચૈતન્ય શરીર, દિવ્ય શરીર, નિર્દોષ શરીર ક્યાંથી જુદા રહી શકશે ? જ્યાં ગ્રભુ છે ત્યાં જ જ્ઞાન છે, ત્યાં જ નિર્દોષ પ્રેમ છે, ત્યાં જ

પવિત્રતા છે, ત્યાં જ પ્રકૃતિથી પરનો નિર્દોષ આનંદ છે, ત્યાં જ ચિદાકાશનું શાશ્વત સુખ રહેલું છે. હે પરમહંસો ! આવા એક સનાતન સત્યને સમજાવવા માટે અને મારા દિવ્ય સ્વરૂપના આકારે જીવન જીવતા કરવા માટે જ હું પુથ્યી પર આવ્યો છું. સાધકો ને સિદ્ધપુરુષો જે પ્રભુની ગ્રામિ માટે અનંત પ્રકારનાં સાધનો કરી થાકી ગયા છતાં જે ગ્રામિ કેવળ એક કલ્પના જ રહી તેવી આણમોલ ગ્રામિ થયા પછી કોઈ સાધનની જરૂર ખરી ? હે પરમહંસો ! અનિર્દેશના સાક્ષાત્ નારાયણના સંબંધમાં આવ્યા પછી આવગમનના ચક્રવા રહ્યા ખરા ? સૂર્યના રથમાં બેઠા પછી અંધકાર રહી શકે ખરો ? હે મુક્તો ! અમારે તમારી પાસે કોઈ સ્વાર્થ સાધવો નથી. અમે કોઈને બોલાવીએ છીએ કે કોઈને કાઢી મૂકીએ છીએ, કોઈને વખાડુંએ છીએ કે કોઈને વઠીએ છીએ, કોઈને સાચવીએ છીએ કે કોઈની ઉપેક્ષા કરીએ છીએ - એ બધાંનું એક જ પ્રયોજન છે કે કોઈ રીતે આ વાત સમજાઈ જાય તો તે સુખિયો થઈ જાય. માટે હે સંતો ! જે મોટેરા મોટેરા હોવ ને વાતમાં સમજતા હોવ તે આગળ બેસો ને આ એક વાર્તા કરું છું તે સર્વે ચિત્ત દઈને સાંભળજો અને આ જે મારે વાત કરવી છે તે કાંઈ દંબે કરીને નથી કરવી તથા માને કરીને નથી કરવી તથા પોતાની મોટપ વધારવા સારુ નથી કરવી. એ તો અમે જાણુંએ છીએ જે આ સર્વે સંત તથા હરિભક્ત છે તેમાંથી એ વાત કોઈને સમજાઈ જાય તો તેના જીવનું અતિ રૂં થાય તે સારુ કરીએ છીએ. અને આ જે વાત છે તે મારી દીઠિલ છે ને મારા અનુભવે કરીને પણ મેં સિદ્ધ કરી છે અને સર્વે શાખમાં પણ મળતી આવે છે, અને તે એ વાત સભામાં કરવા જેવી નથી તોપણ સભામાં કરીએ છીએ...”^૧

પુરુષોત્તમનારાયણે કોઈક અત્યંત કરુણાભરી દાસ્તિથી, સહુનેય સુખી કરવાની ભાવનાથી અને છતાંય હૈયાના કોક છૂપા દર્દથી આ વાત કરી છે. દર્દ એ વાતનું છે કે રખે આ વાતથી કોઈનાય ચૈતન્યને વિષે મનુષ્યભાવની જીણી સરખી લહેરી પણ પ્રગટે કે રખે કોઈનોય ચૈતન્ય તર્કવિતર્કના ખોટા વમળમાં ગુંચવાઈને શંકાકુશંકામાં પડી જાય ! માનવીના ઈન્દ્રિયો-અંતઃકરણના સીમાડા જોઈને કે એની જરૂતાની પરાકાણ જોઈને પ્રભુને

અત્યંત વિનમ્રતાપૂર્વક વાત કરવી પડી છે. પરમ નિઃસ્વાર્થ પ્રભુએ અત્યંત ગરજુ થઈને આવી વાત કરી છે એથી સ્પષ્ટ થાય છે કે વિના કારણ રૂંકું કરવા સિવાય એમને બીજો કયો સ્વાર્થ હોઈ શકે ?

અનંત બ્રહ્માંડનો પ્રલય ભલે થાય પણ પ્રભુને તો તેના ભક્તો જ વહ્નાલા રહેવાના. નરસિંહ મહેતાને એક સેવકે પૂછ્યું, ‘સમાટ પ્રભુને કોઈ કાયદો ખરો ?’ મસ્તીમાં રહેનાર નરસિંહ મહેતાએ તરત જ કહી દીધું, ‘પ્રભુને મન પહેલા ભક્તો છે, પછી જગત.’ એટલે જ કહેવાયું છે કે,

‘મારા બાંધ્યા વૈષણવ છોડો, વૈષણવ બાંધે મેં ન છૂટે રે;

જો એક વાર મુને વૈષણવ બાંધે, તે બંધન મેં ન છૂટે રે...

પ્રાણ થકી મુને વૈષણવ વહ્નાલા...’

આ જ વાત સહજાનંદ સ્વામીએ વચનામૃત ગઢા મધ્ય ર૮માં કરી, “જો ભગવાનનો ખરેખરો ભક્ત હોય તો હું તો તે ભગવાનના ભક્તોનો પણ ભક્ત છું અને હું ભગવાનના ભક્તની ભક્તિ કરું છું.” ભક્તોની પાસે પ્રભુએ પોતાની પ્રતિભા અને અનંત પ્રકારનાં ઐશ્વર્ય, સામર્થ્યને પણ બાજુમાં મૂકી દીધાં, નહિવત્ લેખ્યાં. ભક્તોને તો પ્રભુએ પ્રાણથીય અધિક ગણ્યા છે. જે પરમહંસોએ પ્રભુપ્રસત્તાર્થે એકસો ચૌદ કરીતોડ પ્રકરણોમાંથી પસાર થઈ દેહના ચ્યૂરેચ્યૂરા કરી નાખ્યા એ મરણિયા પરમહંસો મહારાજને કેવા વહ્નાલા હશે !

એક વાર અમદાવાદની ધરતી પર ઉનાળાની પ્રચંડ ગરમીમાં રસ્તા પર અડવાણે પગે ચાલતા પરમહંસોના પગનાં તળિયે ફોલ્લા પડી ગયા. એ જ દર્દને પ્રભુએ કર્યા-ભૂજની ધરતી પર ગ્રહણ કર્યું. જ્યારે શ્રીહરિને ભૂજમાં પૂછ્યવામાં આવ્યું, ‘દ્યાળુ ! આપના ચરણારવિંદે ફોલ્લા ક્યાંથી ?’ તો તેઓ સહજ જ બોલી ઊક્યા, “મારા વહ્નાલા દીકરાઓના દર્દનો હું ભાગીદાર બન્યો છું.” એવા પોતાના પ્રાણથીય ઘારા પરમહંસોના સમ જો મહારાજ ખાતા હોય તો ચોક્કસ માનવું જ રહ્યું કે કોઈ અગમ્ય વાતને સમજાવવા માટે કે કોક વિશ્વાસની દૃઢતા કરાવવા માટે જ પ્રભુએ સર્વે પરમહંસોના સમ ખાધા હશે. તોપછી સેવકોએ ગંભીરપણે સમજ લેવું જોઈએ કે આવી પરમ

સારસ્વતૃપ રહસ્યભરી વાતની કેવી અગત્યતા હશે !

આવા પ્રભુ બનાવટ કરે ખરા ? અનંતના કલ્યાણને અર્થે સામેથી જ ગરજુ બનનાર સહજાનંદ કદાપિ કોઈને છેતરે ખરા ? માત્ર અગિયાર વર્ષની નાની ઉંમરે ઘરબાર છોડી સાત વર્ષ સુધી અવિરત વિચરણ કર્યું, સતત કઠિન તપશ્ચર્યા કરી જેમાણે પોતાના શરીરમાં માતાપિતાનું રુધિર પણ ન રહેવા દીધું, નસેનસ ઊપસી આવી ને હાડકાં ચૂસાઈ ગયાં, હાડ અને ચામ એક થઈ ગયાં, આહારને અભરાઈએ મૂક્યો, દેવતાઓની સેવાને પણ સ્વીકારી નહીં. કોઈની મહોબતમાં ફસાયા નહીં. સમૃદ્ધિના ઢગલા પર બેસવાનું કે સોનાની પાલખીમાં ફરવાનું જેમને સહજ જ ઉપલબ્ધ હતું છિતાંય માનવ જેવા માનવ થઈને રહ્યા. એ કઠિન તપશ્ચર્યાનું આણમોલ ફળ પોતાના યોગમાં આવનાર મુક્તોને ખૂબ બળ મળે તે માટે વહેંચી દીધું અને જેમના બહુમૂલ્ય જીવનની પળેપળ કેવળ ભક્તોને અર્થે જ હતી એવા સહજાનંદ સ્વામીનાં વાણી, વિચાર ને વર્તનમાં કોઈ બનાવટ હોય ખરી ? આવા મંગલકારી ને દિવ્ય સ્વરૂપના વચ્ચનમાં જો વિશ્વાસ ન આવે તો બહેતર છે કે ઘરતીમાં ઘરબાઈ જવું કે ટાંકણીમાં પાણી લઈને રૂભી મરવું, પણ પ્રભુ એવા નથી કે જીવને કૃતધ્ની રહેવા હે. એ તો કરુણાનિધિ છે !

પોતાની અલમસ્ત અવસ્થાની રીતિ, નીતિ ને સ્થિતિની સમજ આપતાં શ્રીજમહારાજ કહે છે કે, "...મારે સહજ સ્વભાવે એમ વર્તે છે જે, આ સંસારને વિષે જે અતિ રૂડો શબ્દ તથા અતિ રૂડો સ્પર્શ તથા અતિ રૂડો ગંધ તથા અતિ રૂડો રસ તથા અતિ રૂંડું રૂપ - એ જે પંચવિષય તેમાં હું મારા મનને બાંધવાને ઈચ્છણું તોપણ નથી બંધાતું ને એમાં અતિશય ઉદાસ રહે છે. અને એ જે સારા પંચવિષય તથા નરસા પંચવિષય તે બેય સમ વર્તે છે. અને રાજા તથા રંક તે પણ સમ વર્તે છે અને ત્રિલોકીનું રાજ્ય કરવું તથા ટીકરું લઈને માળી ખાવું તે પણ સમ વર્તે છે અને હાથીને હોદે બેસવું તથા પગપાળા ચાલવું તે પણ સમ વર્તે છે. અને કોઈક ચંદન તથા પુષ્પ તથા સારાં વચ્ચ તથા ઘરેણાં ચઢાવે તથા ધૂળ નાખે તે બેય સમ વર્તે છે. અને કોઈક માન આપે તથા કોઈક અપમાન કરે તે બેય પણ સમ વર્તે

છે, તથા સોનું, રૂપું, હીરો તથા કચરો તે બેય સમ વર્તે છે.... ...અને મારા અંતઃકરણને વિષે અતિ તીવ્ર વૈરાગ્ય વર્તે છે તેનો પણ ભાર નથી જણાતો અને મારે વિષે સર્જર્મ છે તેનો પણ ભાર નથી જણાતો તથા મારે વિષે જ્ઞાન છે જે 'હું બ્રહ્મ છું' તેનો પણ ભાર નથી જણાતો.... ...તે આ જે એમ મને વર્તે છે તેનું શું કારણ છે ? તો મારી ઈન્દ્રિયોની જે વૃત્તિ છે તે પાછી વળીને સદા હૃદયને વિષે જે આકાશ છે તેને વિષે વર્તે છે અને હૃદયાકાશને વિષે અતિશય તેજ દેખાય છે. જેમ ચોમાસાને વિષે આકાશમાં વાદળાં છાઈ રહ્યાં હોય તેમ મારા હૃદયને વિષે એકલું તેજ વ્યાપી રહ્યું છે. અને તે તેજને વિષે એક ભગવાનની મૂર્તિ દેખાય છે તે અતિ પ્રકાશમય છે.”²

મહાપ્રલયના અન્તિમાં પણ વજસારરૂપ વાસના બળી નહિ તે વાસના સાધનથી શું બળશે ? તપ કરી કરીને ઋષિઓના રાફડા થઈ ગયા, સિદ્ધપુરુષો ને દેવતાઓ જ્યાં લપસી પડ્યા ત્યાં સામાન્ય માનવીની સાધનભક્તિ શું કામ કરશે ? પ્રકૃતિ ને પુરુષના એ બેલડાનું વિભાજન કદાપિ શક્ય નથી અને જ્યાં પ્રકૃતિ ને પુરુષ હોય ત્યાં વિષયો હોય જ. એ વાસના ને સ્વભાવમાં લાખો વર્ષોથી ચૈતન્યો બિચારા અટવાયા જ કરે છે. સ્વભાવ એટલે જ સ્વનું જાણપણું, પોતાની સમજણનું ને બુદ્ધિનું જાણપણું, પોતાની રીતરસમનું ને ગુણનું જાણપણું. આવા અહંમત્વને કારણો જ ચૈતન્ય બિચારો યુગોથી ચકરાવામાં ફર્યા જ કરે છે. દરેક ચૈતન્યને પોતાના ક્ષુદ્ર બ્રહ્માંડમાં જ રાચ્યા કરવાનું મન થાય છે. પોતાના જ ખાબોચિયામાં માલ માનતો એ જીવ દેહ મૂક્યા પછી પણ એ કુંડાળામાં રહીને અટવાયા જ કરે છે. ‘હું જ કંઈક સમજું છું’ તેવા અભિનિવેશમાં ડોળ અને દંભનું પોષણ કર્યે જ જાય છે, પણ એ બિચારા પામર ચૈતન્યને ખબર નથી કે સહુનાય પ્રેરક તો એક સહજાનંદ જ છે. બીજુ બાજુ પોતાની અલમસ્ત મસ્તીનું વર્ણન કરતાં આ વચ્ચનામૃતમાં મહાપ્રભુ કહે છે કે, “...જેમ કોઈક માથે પાણો ઉપાડ્યો હોય તથા રૂપિયા ને સોનામહોરની વાંસળી કેરે બાંધી હોય તેનો ભાર જણાય છે તેમ ભાર નથી

જણાતો.”^૩ અહીં મહારાજનો કહેવાનો આશય એ છે કે, મારે વિષે એવા અનંત કલ્યાણકારી ગુણ હોવા છતાં તેનું મને કિંચિત્ જાણપણું નથી. એનું એક જ કારણ છે અને એ છે રસધન મૂર્તિનું અતિશય અને અમાપ સુખ !

અત્યંત કૃપા કરીને આ વચ્ચનામૃતમાં પ્રભુએ કોઈક અશક્ય વસ્તુને શક્ય બનાવવાની વાત કરી છે. કોટિ કલ્પે ન ટળે એવી વાસના કે અહુંતા ને મમતાની ગાંડો હસતાંરમતાં નીકળી જાય તેવો એક સુગમ માર્ગ બતાવી દીધો છે. મહારાજે અહીં એવું સુંદર ને સ્પષ્ટ વિશ્લેષણ કર્યું છે કે, આ વચ્ચનામૃતને વાંચતાં જ મસ્તીમાં આવીને નાચવાનું મન થઈ જાય, હૃદયમાંથી એક જ ઉદ્ગાર સરી પડે કે, ‘વાહ મહારાજ, વાહ ! કેવી તમારી કરુણા !’

પ્રભુ જાણે કે મીઠાશાભરી વાણીમાં હળવો આદેશ આપતાં કહે છે, ‘હે સેવકો ! મને સંભારો, મને સ્વીકારો, મારા ગમતામાં વર્તો ને અભિપ્રાયમાં ભળો. તમારા દેહ ને દેહના સંબંધી માટે કે સમાજ માટે જેવો વ્યવહાર કરો છો તેવો જ વ્યવહાર મારે માટે ને મારા ભક્તોને માટે કરશો તો સંસારમાં રહેવા છતાંય અક્ષરધામની નિર્વિકલ્પ સમાધિમાં અખંડ રહેતા થઈ જશો.’

વળી મહાપ્રભુ કહે છે, “હે પરમહંસો ! અમે બોલીએ છીએ તે પણ ત્યાં જ બેઠા થકા બોલીએ છીએ અને તમે પણ ત્યાં જ બેઠા છો એમ હું દેખું છું; પણ આ ગઢું શહેર કે આ ઓસરી એ કાંઈ દેખાતું નથી અને જ્યારે એ સ્વરૂપ જેને જાણ્યામાં આવે તેને જેમ અમને કોઈ વિષય સંબંધી સુખમાં આસક્તિ નથી તેમ તે પુરુષને પણ ક્યાંય આસક્તિ રહે જ નહીં. અને તે સ્વરૂપને તો તમે પણ દેખો છો પણ તમારા સમજ્યામાં પરિપૂર્ણ આવતું નથી. અને જ્યારે એ વાર્તા સમજ્યામાં આવશે ત્યારે પંચવિષય કે કામકોધાદિક સ્વભાવ તે જીત્યામાં પ્રયાસ થશે નહિં, સહેજે જીતાઈ જશે. જેમ વસંતપ્રતુના આગમનથી વૃક્ષવેલી નવી નવી કુંપળોથી પલ્લવિત બની જાય છે કે વર્ષાના પ્રથમ આગમનની સાથોસાથ ધરતી લીલીછિમ બની જાય છે તેવી રીતે મહિમાની સેર પ્રગટ થતાં ખરેખરી નિષાની દફ્તા થઈ જશે. જેના ફળસ્વરૂપે દેહભાવની ભ્રમણામાંથી બહાર આવતાં વાર લાગશે જ

નહિ અને ખબરેય ન પડે તેવી રીતે સંસાર સ્વભન્વત્ થઈ જશે.””

અહીં મહારાજે આપણાને કોક અદ્ભુત સ્ફૂર્ત આપી, ‘હું અક્ષરધામનો છું તેમ તમે પણ અક્ષરધામના જ છો.’ આ રહસ્યને જ વાગોળવાનું છે. એનું જ મનનચિંતવન કરી ઘૂંટવાનું છે. આપણે ખરેખર જો આટલું જ કરીશું તો પ્રભુ એમના સંકલ્પે આપણા હૈયાને વિષે એવું દૃઢતાપૂર્વક મનાવી દેશે.

પ્રભુએ કહ્યું છે કે, “ગઢું શહેર કે ઓસરી કાંઈ દેખાતું નથી.” અહીં પ્રભુનો કહેવાનો આશય એટલો જ છે કે કોઈ હુાથીના શરીર પર રજકણ પડી હોય તેની તો તે જરાય પરવા કરતો નથી, તેમ અક્ષરની અપરિમિત વિશાળતા આગળ અનંત બ્રહ્માંડો પણ નહિવત્ છે. આપણા શરીરના ઝુંવાડે ઝુંવાડે લાખો બેક્ટેરિયા છે પણ આપણે તેને ક્યાં નજરમાં લઈએ છીએ ? તે જ રીતે અક્ષરબ્રહ્મની વિશાળતા આગળ અનંત બ્રહ્માંડનું તત્ત્વ નહિવત્ છે. વળી એવો કોઈ આણ બાકી નથી કે જ્યાં અક્ષરબ્રહ્મ ન હોય, કારણ કે જડ અને ચેતનમાં વ્યાપકસ્વરૂપે અક્ષરબ્રહ્મનો વાસ છે જ. એટલે જ પ્રભુ મસ્તથી કહે છે કે, “જ્યાં હું છું ત્યાં તમે સહુ બેઠા છો. તમે પણ પ્રકારો યુક્ત જ છો.” આવી ગૌરવભરી પરાવાણીના ચેતનવંતા શબ્દોને ખરેખર વિશાસપૂર્વક વાગોળીશું તો પ્રભુના સંકલ્પે આપણું બ્રહ્મમય તનું સહજ બંધાઈ જશે, પછી દોષ અને સ્વભાવ સ્વભન્વત્ બની જશે.

ભગવાન તો સાક્ષાત્ તૈવલ્યસ્વરૂપ છે, તે જે જગ્યામાં બિરાજતા હોય તે જગ્યા પણ નિર્ગુણ છે અને તે ભગવાનનાં વખ્ત, અલંકાર તથા વાહન તથા પરિચર્યા કરનારા સેવક તથા ખાનપાનાદિક જે જે પદાર્થ ભગવાનના સંબંધને પામે છે તે સર્વે નિર્ગુણ છે... આ છે સાક્ષાત્ પુરુષોત્તમનારાયણની પરાવાણી. આપણે તો બહુ સ્પષ્ટ માનવું કે જેવા ભગવાન દિવ્ય છે, તેવા જ ભગવાનના ભક્તો દિવ્ય છે. કોઈ વાધરણને રાજાએ ગ્રહણ કરી એટલે તે રાણી બની જ ગઈ. પછી તેને વાધરણ કહેવારો નહીં. અને જો વાધરણ કહીશું તો રાજાના મોટા દંડને પામશું. તેવી જ રીતે પ્રભુના અલ્પ સંબંધમાં આવનાર સેવક પણ ખરેખર દિવ્ય જ છે, પ્રકારો યુક્ત જ છે, ખૂબ જ

ભાયશાળી છે, બહુ મોટો છે એવું માની એની સંપૂર્ણ મર્યાદા રાખીને રસબસ થવા પ્રયત્ન કરીશું તો પ્રભુની પ્રસંગતાનું પાત્ર સહજ જ બની જઈશું. આવી સિદ્ધાંતિક પ્રસંગતા પામીને સદા સુખિયા થવા માટે પ્રભુએ જ આપણાને સરળ માર્ગ સામેથી દેખાડ્યો છે. પ્રભુની આ અમૃતવાણીને વિચારવી ને વાગોળવી એટલું જ આપણું સાધન !

મહારાજે અહીં કહ્યું, "...આ હરિભક્ત બહુ મોટો છે ને આ હરિભક્ત નાનો છે એમ પણ નથી જણાતું. બધાય હરિભક્ત સરખા જણાય છે..." સ્વામીશ્રીએ આ અંગે એક વાર યોગીબાપાને પૂછ્યું કે, 'મહારાજે આમ કેમ લઘ્યું હશે ?' ત્યારે બાપા હસતાં હસતાં બોલ્યા કે, 'પુરુષોત્તમનારાયણનો મહિમા એવો અપરંપાર છે ને તેમનો સંબંધ એવો અદ્ભુત છે કે ત્યાં નાના કે મોટાની વિકિત રહી શકતી જ નથી. સર્વત્ર એક બ્રહ્મની જ દાષ્ટિ રહે છે. પ્રભુના સંબંધ પછી આપણે પણ કેવી રીતે નાનામોટાની વિકિત પાડી શકીશું ? ગમે તેવો અદ્ય મતિવાળો હશે પણ જો તે પ્રભુના સંબંધવાળો હશે તો એ આપણા માથાનો મુગાટ જ છે.'

જેમ કોઈને પાંચ હજાર રૂપિયાનું દેવું હોય, કોઈને પચાસ હજાર રૂપિયાનું દેવું હોય કે કોઈને પચાસ કરોડ રૂપિયાનું દેવું હોય એ સહુ દેવાદાર તો કહેવારો જ ; તેમ ગુણાતીતની બેન્કમાં સહુનું કંઈક નાનુંમોટું દેવું તો રહેલું જ છે. પણ અનંતતામાં મહાલતા પ્રભુનો મહિમા એવો મહાન છે કે એ બધું જ દેવું નહિવત્ત લાગે. એટલે જ પ્રભુએ વચનામૃત ગઢા મધ્ય દુ઱માં કષ્યું છે તે પ્રમાણે 'ભક્તો કેવળ બ્રહ્મની જ મૂર્તિ છે' આવી દાષ્ટિ સહુ હરિભક્તોએ રાખવી એવો સ્પષ્ટ નિર્દેશ અહીં પ્રલુબ કરે છે.

મહારાજને તો કોઈનાય દોષ ને સ્વભાવ રંયમાત્ર નજરમાં આવતા જ નથી. પ્રભુ તો એટલું જ વિચાર છે કે, 'અહોહો ! આનું ભાય કેવું કે એ મારા સંબંધમાં આવી ગયો !' અને એવા સંબંધવાળા ચૈતન્યની પોતા સાથેની પ્રીતિની દફ્તા કરાવવા માટે જ પ્રભુ પ્રયત્નશીલ રહે છે. એમની આ અમાપ કરુણાને શું સમજ શકીશું ?

મહારાજે વચનામૃત ગઢા મધ્ય ૧૪માં સરસ વાત લખી કે "...અને

આવું જે ભગવાનના સ્વરૂપનું જ્ઞાન તે જેને થયું હોય ને તેને થોડી બુદ્ધિ હોય તોપણ એને મોટી બુદ્ધિવાળો જાણવો. અને આવું ભગવાનના સ્વરૂપનું જ્ઞાન જેને ન હોય ને તેને જો જાડી બુદ્ધિ હોય તોપણ તેને બુદ્ધિહીન જાણવો.” તથા “...એવો જે નિરુત્થાનપણે ભગવાનનો નિશ્ચય એને અમે તદાત્મકપણું કહીએ છીએ. ...અને એવું જે એ તદાત્મકપણું તેને જ નિર્વિકલ્પ સમાધિ કહીએ છીએ...” વગર સાધને આવો એક અનુપમ સાક્ષાત્કાર કરાવવા માટે પ્રભુએ જ પોતાના સ્વરૂપની વાત ને નિષ્ઠા પર ખૂબ ભાર આપ્યો છે. મહારાજે વચ્ચનામૃત ગઢા મધ્ય ૮માં કહ્યું છે તેનો પણ એ જ સાર છે કે, “મારા આવા સ્વરૂપનો લેશ પણ આશરો હોય તો બહુ મોટા ભયથી રક્ષા કરીશ.” શ્રીકૃષ્ણ ભગવાને પણ અર્જુનને કહ્યું છે જે, ‘સ્વલ્પમ્યસ્ય ધર્મસ્ય ત્રાયતે મહતો ભયાત् ।’ એ શ્લોકનો એ જ અર્થ છે જે ભગવત્સ્વરૂપના બળનો લેશમાત્ર હોય તોપણ મોટા ભય થકી રક્ષા કરે છે. મહારાજે વચ્ચનામૃત ગઢા મધ્ય ઉપમાં પણ કહ્યું છે, “હે પરમહંસો ! આ તમે સર્વે છો તે મને ભગવાન જાણો છો તે અમે જ્યાંજ્યાં ઉત્સવ-સમૈયા કર્યા હોય ને જે ઠેકાણે પરમહંસ, બ્રહ્મચારી તથા હરિભક્ત સત્તસંગી બાઈ-બાઈ સર્વે ભેગાં થયાં હોય ને અમે કીર્તન ગવરાવ્યાં હોય ને વાર્તા કરી હોય ને અમારી પૂજા થઈ હોય એ આદિક જે અમારાં ચરિત્રલીલા તેને કહેવાં ને સાંભળવાં ને તેનું મનમાં ચિંતવન કરવું અને જેને એનું ચિંતવન અંતકળે જો થઈ આવ્યું હોય તો તેનો જીવ ભગવાનના ધામને જરૂર પામે. માટે એવાં જે અમારાં એ સર્વે ચરિત્ર, કિયા તથા નામસ્મરણ તે કલ્યાણકારી છે.”

આમ સાવ મફતમાં જ કલ્યાણ કરનાર પ્રભુ પૃથ્વી પર ન આવ્યા હોત તો બિયારા જીવની દશા તો પોતાની જ જાળમાં ફસાયેલા કરોળિયાના જેવી કફોડી રહેત ને ! જીવને માટે પરિભ્રમાણ સિવાય બીજું શું બાકી રહેત ? આપણાં કોઈ સાધન પ્રભુને પહોંચતાં જ નથી. છતાં કેવું આપણાં ભાઘ્ય ખૂલ્યું ! આ જ વાતના આલોચમાં અખંડ રહીએ તો જીવની ધન્યતાનો લહાવો સહજ જ સાકાર થાય. કહેવું નહિ પડે કે ગાટર ક્યારે ગંગાસ્વરૂપ થશે ! તમે જ ગંગાસ્વરૂપ બન્યા ત્યાં ગાટર ક્યાં રહી ? તમે જ સૂર્યસ્વરૂપ

બન્યા પછી અંધકાર ક્યાં રહ્યો ? તમે જ પ્રભુને સ્વીકાર્યા પછી મન ક્યાં રહ્યું ? તમે જ સંબંધે જીવતા થયા પછી દેહભાવ ક્યાં રહ્યો ? હવે તો ‘તું રાજુ થા’ એ સુરૂચિ કદાપિ ન છૂટે એટલું જ સાધન કરવાનું રહ્યું અને એ જ સર્વશ્રેષ્ઠ સાધન છે. અંતરના ઊંડાગમાં દઢ થયેલી આ સુરૂચિના સંચયમાંથી નિશ્ચિતપણે પ્રભુ પ્રગટશે જ. અને ‘તુંહી તુંહી’ની મંગલકારી અવસ્થામાં પણ એ જ લઈ જશે. અને ત્યાં ભક્ત અને ભગવાનની વચ્ચે અદ્ભુત સ્પર્ધા જાગશે. એ હરીફાઈ કાઈ વૃત્તિની ખેંચાખેંચની નથી, કોઈ પદાર્થ મેળવવા માટેની નથી, કોઈ રાગના પોષણની નથી. એ હરીફાઈ છે સુખના ભાગીદાર બનાવવાની. ભક્ત લૂંટશે ને ભગવાન લૂંટાવશે. ને આવા ધામના સુખની લૂંટ વર્ષો સુધી ચાલશે અને છતાંય ત્યાં કોઈ વિશ્રામનો સંકલ્પ નથી; પૂર્ણવિરામ નથી. ત્યાં તો કેવળ અસ્ખલિત આનંદનો ધસમસતો પ્રવાહ જ વહી રહ્યો છે અને છેવટે એક અનુપમ દર્શન જ હશે. જે દર્શનમાં ચૈતન્ય ધન્ય બનીને મહાલતો રહેશે.

વળી વચ્ચનામૃત ગઢા મધ્ય ૧૩માં જ શ્રીજીમહારાજ બોલ્યા છે, “હે પરમહંસો ! જે તેજને વિષે મૂર્તિ છે તે જ આ પ્રત્યક્ષ મહારાજ છે, એમ જાણજો અને જો એમ ન જણાય તો એટલું તો જરૂર જાણજો જે ‘અક્ષરરૂપ જે તેજ તેને વિષે જે મૂર્તિ છે તેને મહારાજ દેખે છે.’ એમ જાણશો તોપણ તમારે મારે વિષે હેત રહેશે. તેણે કરીને તમારું પરમ કલ્યાણ થશે. આ વાતને નિત્યે નવી ને નવી રાખજો, પણ ગાફકલપણે કરીને વિસારી દેશો મા. આજ છે તેવી જ કાલ નવી રાખજો અને તેવી જ દેહનો અંત થાય ત્યાંસુધી પણ દિનદિન પ્રત્યે નવી ને નવી રાખજો. અને જે જે ભગવાનની વાત કરો તે તે વાતને વિષે આ વાતનું બીજ લાવજો એમ અમારી આજ્ઞા છે.”

ધન્ય હો સહજાનંદ સ્વામીને કે અતિ કલુણાએ કરીને ન કહેવા જેવી વાત પણ સહજમાં કરી દીધી. પ્રભુ બહુ સ્પષ્ટ કહેવા માંગે છે, ‘હવે તમારે કોઈ સાધન કરવાનું રહ્યું જ નહીં.’ પ્રભુએ જ આજ્ઞા કરી કે, ‘આ વાતને નિત નવીન ને નવીન જ રાખજો. કોઈને પણ પ્રભુ સંબંધી વાત કરો તેમાં આ વાતનું બીજ તો હંમેશા લાવજો.’ વળી ગુણાતીતાનંદ સ્વામીએ પાંચમા

પ્રકરણની ચોસઠમી વાતમાં સ્પષ્ટપણે કહ્યું છે કે, ‘...ને આવાને આવા અક્ષરધામમાંથી આવ્યા છે એવો પરભાવ અખંડ જણાય તો અહો અહો સરખું રહેસ્થાની આવાને આવા અખંડ જણાય તો કરવાનું કાંઈ બાકી ન રહે.

પરંતુ, જ્યારે જે અવતાર માનવરૂપમાં ગ્રગટ હોય તેને દિવ્ય ન માનવા દેવામાં માનવીની જડ બુદ્ધિએ જ ખતરનાક ભાગ ભજવ્યો છે. ગલુડજીએ રામચંદ્રજીમાં, બ્રહ્માએ શ્રીકૃષ્ણમાં, મુક્તાનંદ સ્વામી, બ્રહ્માનંદ સ્વામી અને એભલ ખાચર કે અલૈયા ખાચર જેવાએ શ્રીજમહારાજમાં, અચિંત્યાનંદ બ્રહ્મચારીજી જેવાએ ગુરુ ગુણાતીતમાં ને ભલભલા મુક્તોએ ગુરુહરિ શાખીજી મહારાજ અને યોગીજી મહારાજમાં જુદાં જુદાં પ્રસંગોએ મનુષ્યભાવ કે માયિકભાવ પરઠ્યો જ છે. સ્વરૂપનો મહિમા જાણવા છતાં આપણે પણ આવી ભયંકર ભૂલ વારંવાર કરી બેસીએ છીએ. તેથી જ અત્યંત દૃઢતાપૂર્વક સમજી રાખવું પડે કે માનવરૂપમાં વિચરતાં એ સ્વરૂપો ભલે આપણા જેવાં જ દેખાય; પણ એ દિવ્ય છે, કલ્યાણકારી છે ને ભગવાન એમના દ્વારા અખંડ ગ્રગટ છે ને રહેશે જ. એવો અનુભવ થયા પછી સમ્યક્ સમર્પિત થઈ સરળતાપૂર્વક એમની જોડે જોડાણ કરવું જ રહ્યું. અને એટલે જ મહારાજે ભારપૂર્વક કહીને સહુને ચેતવ્યા છે, “આ વાતને નિત્યે નવી ને નવી રાખજો પણ ગાફલપણે કરીને વિસારી દેશો મા.”

નારદ અને સનકાદિક દેવતાઓ પણ તેમની સભામાં આ જ કથાવાર્તા નિરંતર કર્યા કરે છે. આ વાતનો આલોચના ખરેખર કોઈ રાખે તો તેવા સેવક તરફ પ્રભુની દાખિ સહજ જ રહે. પછી કરવાનું કાંઈ બાકી રહે નહીં. બસ આટલું જ કરવાનું રહ્યું છે કે, પ્રભુની વાતને વિશ્વાસપૂર્વક વાગોળીએ, આ સ્વરૂપની ઓળખાગની ખરેખરી દૃઢતા કરીએ. આ સ્વરૂપનું જ મનનચિંતવન કરીએ, સ્થાવર અને જંગમમાં એમને જ નિહાળ્યા કરીએ અને એમના જ આકરે થઈએ. સ્વરૂપની આવી દૃઢતા નહિ હોય તો કદાચ કોઈ ઉધરેત નૈષિક બ્રહ્મચારી હશે, અતિ ત્યાગી હશે કે આત્મનિષ હશે તોપણ તેના જીવની કસર ભાંગશે નહિ અને તેનું કલ્યાણ થવું અત્યંત દુર્લભ બનશે. એટલે જ પ્રભુએ ભાર દઈને ફરીથી કહ્યું, “...અને જો ભગવાનના સ્વરૂપની

આવી રીતે વઠતા હોય ને કદાચિત્ જો નિર્માન, નિર્લોભ, નિષ્કામ, નિઃસ્વાદ અને નિઃસ્નેહ એમાં કાંઈક થોડીધારુણી કાચ્યપ રહી જાય તો તેની કાંઈ ચિંતા નથી પણ ભગવાનના સ્વરૂપમાં જો કોઈ રીતની સમજ્યામાં કસર રહી તો કોઈ રીતે વાંધો ભાંગશો નહીં. માટે દેહ છતે જે પ્રકારે આવું રહુસ્ય સમજાય તેવો ઉપાય કરવો.”

પ્રભુ જાણો આપણને સમજાવી રહ્યા છે કે જો તમે સત્પુરુષરૂપી સ્ટીમરમાં બેસી રહેશો તો ગમે તેવા જંખાવાતમાં પણ સંસારરૂપી મહાસાગર તરી જશો. તો આપણો પણ સમજ રાખવાનું છે કે ભલે આપણો પણ ગમે તેવા છીએ, ભલે આપણામાં બે દાણાની બરકત નથી, ભલે આપણામાં શ્રદ્ધાની કચાશ હોય પણ; હૃદયના કોક ખૂણામાં ઉડે ઉડે પણ ‘હું પ્રભુનો છું ને પ્રભુ મારા છે. હું ધન્ય થયો છું, ફૂતાર્થ થયો છું.’ આવી કોક અદમ્ય ભાવનાનું જતન કરી રાખીશું તો ખબરેય નહિ પેને આનંદકિલ્લોલ કરતાં કરતાં પ્રભુ આપણને સહજાવસ્થાની મંગલમય લૂભિકામાં રહેતા કરી દેશે.

એક વાર અમદાવાદમાં પારાયણની પૂર્ણાહુતિ હતી. આ પ્રસંગે યોગીબાપાએ ગઢા મધ્યનું ૧ ઉનું વચ્ચનામૃત સમજાવવાનું શરૂ કર્યું. આવી મોટી સભામાં આવું ગઈન વચ્ચનામૃત નિરૂપણ કરવા માટે પસંદ કર્યું તેથી સ્વામીશ્રીને^૪ સહજ હસવું આવ્યું. તેઓ બાપાથી તો ખૂબ દૂર બેઠા હતા. પણ બાપાની કરડી નજર સીધી તેઓ તરફ જ ગઈ. એમની આંખની કડકાઈ જાણો કંઈક કહેવા માંગતી હતી. સ્વામીશ્રીને હસવું આવ્યું તેની પાછળની ભાવના એટલી જ હતી કે આવા અદ્ભુત વચ્ચનામૃતને આ સભામાંથી કોણ સમજશો ? છતાંય બાપાએ તો એ વચ્ચનામૃત ખૂબ મીઠાશથી સમજાવ્યું. પોતે ડેલતા જાય ને મરક મરક હસતા જાય. છેલ્દે એટલું જ બોલ્યા, “આટલું જ સમજવાનું છે. બીજું કાંઈ કરવાનું નથી.” એમ બોલીને બાપાએ વચ્ચનામૃતની પૂર્ણાહુતિ કરી. પૂજનવિધિ પૂરી થયા પછી બાપાએ સ્વામીશ્રીને દૂરથી બોલાયા ને હાથ ઝાલીને બાથરૂમમાં લઈ ગયા અને સહજ જ બોલ્યા, “પ્રભુદાસ ! આવો ભાવ અંડ રાખીએ તો સુખસુખના

૫. પૂર્વાશ્રમમાં પૂ. પ્રભુદાસભાઈને

દરિયા છે.” પાછા અંતરના કોઈ કેફ અને ઉમંગથી સહજ જ બોલી ઊક્યા, “આ વાત તો સહુને સિદ્ધ કરાવવી છે.” આ સાંભળી સ્વામીશ્રી સાથે ઊભેલા ભેરુઓની આંખમાં આંસુ આવી ગયાં. સહજ જ તેઓએ બાપાને કહ્યું, ‘બાપા ! અમારામાં તો કાંઈ બરકત નથી.’ એટલે પરભાવમાં આવી યોગીબાપા બોલ્યા, “શાસ્ત્રીજ મહારાજમાં તો ખૂબ બરકત છે ને ? એમને સંભાર્યા કરજો.” આમ બાપાનો પણ આ જ નિર્દેશ હતો કે પ્રભુના સ્વરૂપને અહિર્નિશ સંભારો, સ્વીકારો અને ભગવદી સંતોનો સમાગમ કરો.

ભગવદી સંતોના સમાગમ સિવાય શાસ્ત્રોનું ગમે તેટલું પઠન, મનન, ચિંતવન કરવા છતાંય આ હિવ્ય સ્વરૂપની ઓળખાણની રહસ્યમય વાત કદાપિ કોઈ સંજોગોમાં સમજશો નહીં.

અહોહો ! સંબંધે જ સહજમાં કલ્યાણ બક્ષ્યું, પ્રભુની એ કેવી સર્વોપરિતા ! નિર્ભય થકા આ વાતને સ્પષ્ટ કરી સાધનનો ભાર જીવમાંથી કાઢી નાખ્યો. પ્રભુની એ કેવી સર્વોપરિતા ! દોષ, સ્વભાવ, પ્રકૃતિનું કે સિદ્ધદશાનું, કોઈ જાણપણું જ નહિ ને ગુણોનો કે સારપનો કોઈ ભાર નહીં. પ્રભુની એ કેવી સર્વોપરીતા ! હસતાં ને રમતાં અક્ષરધામરૂપ બનાવવાનો કોલ આપી દીધો ! એમણે જ એમના સંકલ્પમાં ને બંધનમાં સૌને બાંધ્યા, એમણે જ ગરજ રાખી, એમણે જ સંકલ્પ કર્યો કે મારા સ્વરૂપનું સહુને વિજ્ઞાન થાઓ. આમ કથીર સાટે કુંદન આપનાર આવા અતિ ઉદાર પુરુષ મળશો ખરા ? કોલસાને પોતાના સંબંધે જ હીરો બનાવનાર કોઈ આવા પુરુષ હશે ખરા ?

આપણે માટે તો એટલું જ સાધન મૂક્યું કે દૂધ, સાકર ને ભાત જમી હિંગોળખાટમાં સૂઈ રહો અને મને સંભાર્યા કરો. હીંચોળનાર હીંચોળશે. આમ મફતમાં જ મોજ લૂંટાવનાર મળશો ખરા ? એવા તો એ એક જ !

આજે તો પ્રભુ સંતસ્વરૂપે તેમના મુક્તોસહિત પૃથ્વી પર એવા ને એવા જ બિરાજમાન છે. સ્વસ્વરૂપનું અદ્ભુત દર્શન કરાવનાર સહજાનંદ સ્વામી પૃથ્વી પરથી કેવી રીતે જઈ શકે ? એકાંતિકધર્મ તો પ્રભુને આધીન છે. પોતે એના પ્રેરક અને પ્રવ્રતક બન્યા છે. સ્વામીની પહેલા પ્રકરણની પહેલી વાત

પ્રમાણે ધરતીના માનવોને પ્રભુનો સંબંધ અખંડ છે, અખંડ રહેવાનો છે. ધરતીના પુષ્ય કેવાં ! પ્રભુના પ્રગટીકરણની સાથોસાથ તે પણ ચિન્મય બની ગઈ. તેનાં રજકણો બદલાઈ ગયાં. અહોભાય્ આપણાં સહુનાં કે પ્રભુની એ પ્રેમાળ, નિર્મળ, અમી નીતરતી વિષિમાં રહેવાનું મળ્યું ! બસ હવે એ પ્રભુને એટલી જ પ્રાર્થના કરીએ કે તું જ અમને જાળવજે, અમારા જીવનમાં કેવળ તું જ રહેજે અને અમારી પ્રાર્થિની મસ્તી અખંડ રખાવજે. તને જ સાથ આપીએ એવી સુરૂચિ અખંડ પ્રગટાવજે !

મહાચુદ્રાણા દ્વારા કાવ્ય
તરબોલ રદ્દીએ

પરિમલ ૪

અદ્વિતીય
એક
સહજાનંદ

સુખદાયક રે (૨) સ્વામી સહજાનંદ;
 પ્રગટ પુરુષોત્તમ શ્રીહરિ... ૨૫૦
 જેનું સ્વામિનારાયાણ નામ છે,
 જેને ભજને કરે (૨) પામે ભવજળ પાર... પ્રગટ૦
 જેનાં દર્શન દૃઢ્યે મહામુનિ,
 કરુણાનિધિ રે (૨) પ્રભુ પરમ ઉદાર... પ્રગટ૦
 વહાલે કળિ મધ્યે અતિ કરુણા કરી,
 ધાર્યો દ્વિજકુલરે (૨) ગુણનિધિ અવતાર... પ્રગટ૦
 વહાલે સતતુર્ગસમ ધર્મ સ્થાપિયો,
 ટાળ્યા નિજ જનના (૨) મનથી મદમાર... પ્રગટ૦
 એનો જે જને કીધો આશરો,
 તે તોતરી ગયારે (૨) કુળસહિત સંસાર... પ્રગટ૦
 મુક્તાનંદ કહે મહિમા અપાર છે,
 કરે નિશાદિન રે (૨) નેતિ નિગમ પોકાર... પ્રગટ૦

પ્રેમે પ્રગટ્યા રે (૨) સૂરજ સહજાનંદ;
 અધર્મ અંધારું ટાળિયું... ૨૫૦
 માયા રાત મુમુક્ષુની ટળી,
 થયું હરિ મળતાં (૨) પૂરાણ પ્રભાત... અધર્મ૦
 સંશય શોક હૃદ્ય સર્વે જીવના,
 જેણે માનીરે (૨) પ્રેમે વહાલાની વાત... અધર્મ૦
 જૂઠા શાની ઉલુક જગમાં હતા,
 તે સંતાણા રે (૨) પાપી પર્વતમાંય... અધર્મ૦
 કામ, કોધ ને લોભ જે ચોર તે,
 ડરી ભાઘ્યારે (૨) રહેવા ઠોર ન ક્યાંય... અધર્મ૦
 દેખી સંત કમળવન ઝૂલિયાં,
 દુઃખ પાખ્યારે (૨) પાપી કુમુદ અપાર... અધર્મ૦
 મુક્તાનંદ કહે મહાસુખ આપિયું,
 એને વારણે રે (૨) જાઉં વારંવાર... અધર્મ૦

અદ્વિતીય એક સહજનંદ

માનવજીતિના ઈતિહાસમાં દરેક ક્ષેત્રે એવી કોઈક ને કંઈક વિશેષતાઓ છે કે જે મનું દર્શાન જે કોઈ વ્યક્તિ કરાવે તે ખરેખર અદ્વિતીય જ કહેવાય. સામાન્ય રીતે વૈજ્ઞાનિક ક્ષેત્રે વિચારીએ તો ન્યૂટનની શોધ કરતાં આઇન્સ્ટાઇનની શોધ વિશિષ્ટ કે અદ્વિતીય જ ગણાય. ભારતના કોઈ પ્રાંતના રમતગમતના મેદાન પર કોઈ એકાદ રમતમાં કોઈક હરીક પ્રથમ નંબર લાવતો હોય પણ આંલિમ્પીક રમતોત્સવ જેવી આંતરરાષ્ટ્રીય હરીફાઈમાં તેનો નંબર પ્રથમ ન આવે ત્યાંસુધી એ હરીક અદ્વિતીય ન કહેવાય. આરોઝ ક્ષેત્રે કોઈ ડોક્ટર સો, હજાર કે દશ હજાર જેટલાં ઓપરેશનો સફળ રીતે પાર પાડ્યાં હોય તેથી કદાચ તેની ઘ્યાતિ કે પ્રસિદ્ધ ખૂબ વધે પણ જેટલા જેટલા દર્દીઓ એ ડોક્ટરના યોગમાં આવે તેમાંના કોઈ એકાદનોય કેસ કોઈ સંજોગોમાં જરા પણ નિષ્ફળ ન જવા દે તો જ તે ડોક્ટર અદ્વિતીય કહેવાય.

ધન્ય હો સર્વાવતારી સહજનંદ સ્વામીને કે જે જે ચૈતન્યો પોતાના યોગમાં આવ્યા તે સૌનું ખૂબ રૂંકું કરી પરમપદની પ્રામિના અધિકારી બનાવ્યા.

પ્રભુ છપૈયાની ધરતી પર પ્રગટ્યા ત્યારે તેમને પજવવા માયાએ જોરદાર ધસારો કર્યો હતો. કાળયવન જેવા કેટલાય રાક્ષસોએ પોતાની માયા પ્રસારી પ્રભુનો નાશ કરવા પ્રયત્ન કર્યો. ઈતિહાસ એવું કહે છે કે જે દિવસે ગૃહત્યાગ કરીને સરયૂના કિનારા પર આવ્યા તે દિવસે કોઈને પણ ખબર ન પેદ તે રીતે એક મહારાક્ષસે પ્રભુ તરફ તરાપ મારી. ક્યાં પ્રભુની સર્વોપરી સત્તા અને ક્યાં બિચારી નિરાધાર માયા ! એને ખબર છે કે, ‘હું પ્રભુને આધીન છું એટલે જ ચૈતન છું.’ તોપણ પોતાની અવળાઈ છોડી શકતી નથી. તેમ ચૈતન્યો જાણો જ છે કે પ્રભુ જ રક્ષા કરી રહ્યા છે. પ્રભુ જ સૌના આધાર છે, પ્રભુથી જ સૌ સુભિયા છે છતાંય સ્વભાવે યુક્ત વર્ત્તિને ડેળ-દંભનું પોષણ કર્યે જ જાય છે. આવા અજ્ઞાનરૂપી અંધકારનો પ્રલય કરવા માટે જ અદ્વિતીય પ્રાણેશ પૃથ્વી પર પદ્ધાર્યાં

પ્રભુ પૃથ્વી પર પદ્ધાર્યાં અને પોતાનાં માતાપિતા તથા સર્વે કુટુંબીજનોને

ધન્ય બનાવી દીધાં. પ્રાણેશ પ્રભુનો એવો જ અનુપમ લાભ તેમના ભિત્રોને
પણ મળ્યો. વેણુ, માધવ અને પ્રાગ એ ત્રણ ઘનશ્યામના બાળસખા હતા,
અને પ્રભુ સાથે અત્યંત હળીમળી ગયા હતા. પ્રભુના લોકોત્તર ચરિત્રોથી
તેઓને ઘ્યાલ આવી ગયો હતો કે આ ઘનશ્યામ કાયમ કંઈ છપૈયામાં
નિવાસ કરીને રહેશો નહીં. એટલે એક દિવસ એ ત્રાણેય ભિત્રોએ પ્રભુને
ભિન્ન હદ્યે પૂછ્યું કે, ‘ઘનશ્યામ ! શું તું અહીંથી ચાલ્યો જઈશ ? તું અમને
ભૂલીશ તો નહિ ને ? તારા ગયા પછી અમારું કોણ ?’ ત્યારે પોતાના
પ્રાણપ્રાણા બાળસખાઓને કોઈક અનેરી મસ્તીથી મધુરું સાંત્વન આપતાં
ઘનશ્યામે જવાબ આપ્યો, “ભિત્રો, તમે કંઈ જ ચિંતા કરશો નહીં. જે
મને સંભારે છે તેને કદાપિ હું ભૂલતો જ નથી. તમારી તો નિરંતર સંભાળ
રાખીશ.” ભિત્રોને બાળપ્રભુનાં આ અભય વચન સાંભળી ખૂબ જ આનંદ
થયો. આમ પોતાને વિષે સદ્ગ્રાવવાળા, હેતવાળા કે પ્રીતિવાળા સમાજના
બધા જ મુક્તોને પ્રભુએ પોતાની પ્રભુતાની પ્રતીતિ કરાવી હાશ કરી દીધી.
પોતાના યોગમાં આવનાર સહુ કોઈને અલ્પ સમયમાં જ પોતાના અલૌકિક
સ્વરૂપના દિવ્યભાવનો અનુભવ કરાવી ધન્ય બનાવી દીધા. અદ્વિતીય વિભુ
વગર આવું અદ્વિતીય કાર્ય કોણ કરી શકે ?

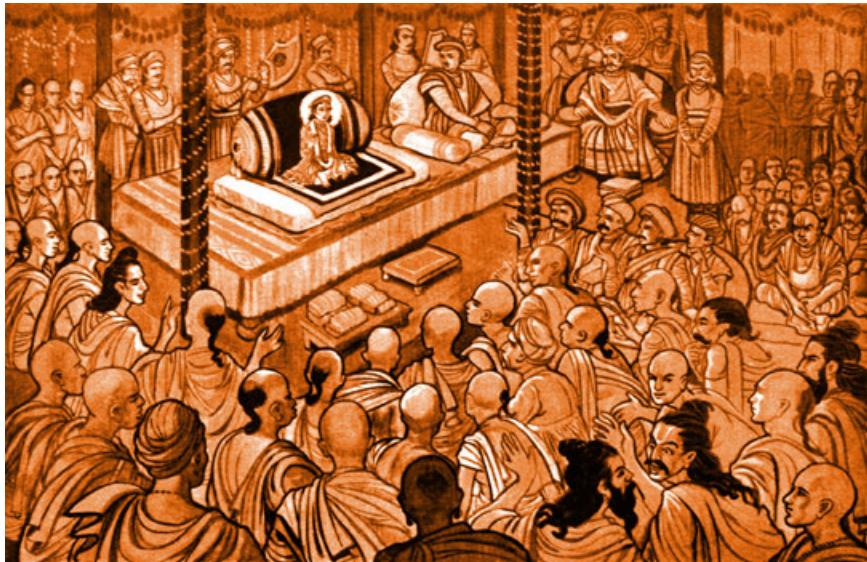
પ્રભુની બાલ્યાવસ્થામાં તેમના પિતાશ્રી ધર્મદિવની એક પ્રતિષ્ઠિત અને
સર્વમાન્ય વિદ્વાન તરીકેની ઘ્યાતિ ચોમેર પ્રસરેલી હતી. કારીનગરી તે વખતે
સંસ્કૃત ભાષાના અભ્યાસનું મુખ્ય કેન્દ્ર ગણાતી હતી. શ્રીમધ્ય, શ્રીનિમબાઈ,
શ્રીશાંકર, શ્રીવલ્લભ તથા શ્રીરામાનુજ સંપ્રદાયના પ્રખર વિદ્વાનોમાં પરસ્પર
એકબીજાના મતના ખંડન અને સ્થાપન માટે અટપટા ને અવનવા શાંત્રાર્થો
ત્યાં થતા અને તેમાં જીત મેળવનારનો વિજયંડકો ભારતભરમાં વાગતો.
તે જમાનામાં કાશીનગરી ભારતીય સંસ્કૃતિ અને આધ્યાત્મિકતાના હદ્ય
સમાન હતી. એક વખત કાશીના રાજાએ ધર્મદિવને આવા એક જટિલ
શાંત્રાર્થમાં મધ્યસ્થ ન્યાયાધીશ બનવા માટે આમંત્રણ પાઠવ્યું. નાનકડા
ઘનશ્યામ પણ ધર્મપિતાની આંગળી ઝાલી પ્રખર વિદ્વાનોની સભામાં કાશી
પદ્ધાર્યા. ત્યાં ગંગાકિનારે ગોમઠમાં પંડિતોના ભિન્ન ભિન્ન મંડળોની ચર્ચાઓ

ચાલુ જ હતી. શાંકરમતના નિરાકારવાદને અનુસરનારા અદ્વૈતવાદી પંડિતો જોરશોરથી કહેતા હતા કે એકમાત્ર નિરાકાર નિર્વિશેષ બ્રહ્મ જ સત્ય છે અને જગત ભિથ્યા છે. તથા તેવા બ્રહ્મનું પરિપૂર્ણ જ્ઞાન તે જ મોક્ષપ્રાપ્તિનું અંતિમ ને શ્રેષ્ઠ સાધન છે.

શ્રીરામાનુજના વિશિષ્ટાદ્વૈત મતને અનુસરનાર પંડિતો જોરશોરથી કહેતા હતા કે નિર્વિશેષ બ્રહ્મનું જ્ઞાન સંભવી શકે જ નહીં. બ્રહ્મ સાકાર છે, ઉપાસનીય છે, ગ્રાઘ્ય છે, વ્યાપક છે અને મૂર્તિમાન છે. અને તે વિષેની અવિયળ ભક્તિ તે જ મોક્ષનું શ્રેષ્ઠ સાધન છે.

આમ પંડિતોની સભામાં જાણે કે દેવતાઓના બ્રહ્માસ્ત્રની જેમ સામસામાં વાખ્યાશુ વેગમાં છૂટતાં હતાં, વિતંડાવાદ ચાલુ જ હતો, પોતપોતાના મતના સ્થાપન માટે વ્યાકૃતિસભર ખેંચાખેંચ ચાલતી જ હતી. કેવળ પોથી ભાડીને પંડિત બનેલા એ વિદ્વાનોમાં સામી વ્યક્તિના અંતરનું સમાધાન કરવાની શક્તિ તો ક્યાંથી હોય ? વળી સહુનશીલતાના અભાવે એકબીજા તરફની સહિષ્ણુતા પણ ક્યાંથી સંભવે ? અંતે તેઓની અરસપરસની આવી ચર્ચા કોઈક ઉગ્ર જગ્ઘાતમાં પરિણામી. આવા વિવાદાસ્પદ સમયે રાજાએ ધર્મદિવને ન્યાયાધીશ નીમ્યા અને સર્વગ્રાહી સમાધાન માટે આદેશ આપ્યો. ત્યાં ગીતા, મહાભારત, વેદો, ઉપનિષદ્દોના મહાવાક્યોની હારમાળાઓ ખંડનાત્મક પ્રતિપાદન માટે ઝડીકુપે વરસી રહી હતી. પ્રતિસ્પર્ધીઓ પોતાના મતના સ્થાપનનો તો વિચાર સરખોય કરતા ન હતા. અને દ્વેષીલા ઝનૂનથી પ્રેરાઈને એકબીજાના મતના ખંડનમાં જ મજન બન્યા હતા. આવી વિકટ પરિસ્થિતિ જોઈ ધર્મદિવ પણ કોઈક ગહુન વિમાસાગ્રમાં પડી ગયા.

અનંત બ્રહ્માંડોના અસંખ્ય ચૈતન્યોને હૃથેલીમાં જળનાં ટીપાંની જેમ જોનાર સર્વજ્ઞ ને પારદર્શક પ્રભુએ વિચાર કર્યો કે શાસ્ત્રોના સનાતન રહુસ્યને અને ઉપાસનાના હુદાને જો હું નહિ સમજાવું તો સર્વ આચાર્યોનો ભગીરથ પરિશ્રમ સંપૂર્ણપણે નિષ્ફળ જશે. ખૂબ વિચાર કર્યા પછી અંતે કરુણાકારી પ્રભુએ સમાધાન માટે રાજાની અનુશ્રા માગી. આશ્રયચક્તિ ધર્મદિવે પણ તે માટે સહર્ષ અનુમતિ આપી. વિદ્વાનોની આવી ભવ્ય સભામાં માત્ર સાત જ

વર્ષના નાનકડા કિશોર વક્તાને, ગણન શાખાર્થના સમાધાન માટે ઉભા થતા જોઈને સભા સ્તરથી બની ગઈ. કેટલાયના આશ્ર્યનો પાર ન રહ્યો. કેટલાકે મશ્કરી કરી. પરંતુ પ્રભુએ જ્યાં પોતાનું વક્તવ્ય શરૂ કર્યું કે તરત જ મીઠી મેઘધાર જેવી તેમની એ પરાવાણીની અસ્ખલિત વાખ્યારામાં સહુ તરબોળ થઈ ગયા. પ્રભુના એ મનોહર મુખની પ્રતિભાસંપત્ર કાંતિમાં સહુ ચેંચાઈ ગયા. ૪૩ અને ચેતન જગતનું, બ્રહ્મ અને પરબ્રહ્મ તત્ત્વોનું તથા દૈત અને વિશિષ્ટાદૈત સિદ્ધાંતોનું સુંદર અને તલસ્પર્શી નિરૂપણ તેમણે કર્યું. અદૈત પ્રાણાલિકા કેટલા અંશો સાચી છે અને વિશિષ્ટાદૈત પ્રાણાલિકા કેવી રીતે સાચી છે તેનો સચોટ બ્યાલ સહુને આપ્યો ત્યારે સર્વે શાખીઓના આશ્ર્યની સીમા જ ન રહી !

છેવટે ઘનશ્યામ પ્રભુએ સહુ પર કોક અપૂર્વ દ્યા લાવી, સ્વસ્વરૂપમાંથી પ્રગટ થતા ઉજજવળ પ્રકાશના દર્શનમાત્રથી ત્યાં બેઠેલા સર્વે શ્રોતાજનોને તત્કાળ સમાધિ કરાવી દીધી. સ્વખનમાં પણ કલ્પના ન આવે તેવી ઉચ્ચ કક્ષા પર એકીસાથે સહુને મૂકી દીધા. પોતપોતાની માનીનતા પ્રમાણે ઘનશ્યામના એ રમણીય સ્વરૂપમાં કોઈને તીર્થકરસ્વરૂપે તો કોઈને કૈલાસપતિ મહાદેવસ્વરૂપે, કોઈને વૈકુંઠપતિ શ્રીરામસ્વરૂપે, તો કોઈને ગોલોકપતિ

શ્રીકૃષ્ણસ્વરૂપે, એમ પોતપોતાના ઈષ્ટદેવનાં દર્શન થયાં. પ્રભુની અલોકિક અને પ્રભાવશાળી પરાવાણીથી તો સૌ સમાધાનને પામ્યા હતા જ ને હવે શ્રીહરિએ આ દિવ્ય દર્શનથી તે સમાધાનને સનાતન સત્યસ્વરૂપે પ્રગટાવી સૌનેય ધન્ય કર્યાં. દશોય દિશાઓમાં ધનશ્યામ પ્રભુના જ્યજ્યકારનો દિવ્ય ઉદ્ઘોષ ગૂજી ઊઠ્યો. કેટલાય વિદ્વાનોને અંતર્દૃષ્ટિ થઈ, પરિતાપ થયો ને પોતે કરેલા અવિવેક બદલ પ્રભુની માફી પણ માળી. તેઓએ ભાવપૂર્વક શ્રીહરિને સાચાંગ પ્રાણામ પણ કર્યા અને પોતાના કલ્યાણ માટેના આશીર્વાદની યાચના કરી. પોતાની પાસે જે કાંઈ હતું એ પ્રભુના ચરણે પ્રેમપૂર્વક અર્પણ કર્યું. રાજાએ ધનશ્યામ પ્રભુનું મહિમાપૂર્વક પૂજન કર્યું. કિમતી વખ્તો અને આભૂષણોની બહુમૂલ્ય ભેટ ધરી. ખૂબ જ આગ્રહ કરી પ્રભુને હૃથી પર બેસાડ્યા ને આખી કાશીનગરીમાં ભવ્ય નગરયાત્રા કાઢી. અને એ ઐતિહાસિક નગરયાત્રામાં રાજા સ્વયં, ધનશ્યામ પ્રભુના હૃથીની આગળ પગાપાળા ચાલ્યા ! બધા જ વિદ્વાનોએ અને નગરજનોએ હર્ષપૂર્વક એ આનંદોત્સવમાં ભાગ લીધો.

કાશીમાં કરેલા દિવ્યજ્યના પ્રસંગ પછી અયોધ્યાની આસપાસના પ્રદેશમાં ધનશ્યામનો અપરંપાર મહિમા ફેલાઈ ગયો. ધર્મદિવ પણ એટલું તો સમજી ગયા કે તેમનું ને તેમના જેવા લાખોનું કલ્યાણ કરવા માટે જ આ અસલી નારાયણ પૃથ્વી પર પદાર્થ છે. પુત્રના સાચા સ્વરૂપની ઓળખાણથી ધર્મદિવને જીવમાં કલ્યાણની પ્રતીતિ પણ થઈ ગઈ.

માત્ર સાત જ વર્ષના નાનકડા બાળકે વિદ્વાનોની સભામાં દિવ્યજ્ય મેળવ્યો હોય એવો આ પ્રસંગ જગતના આધ્યાત્મિક ઈતિહાસના પાને અદ્વિતીય જ હશે ! ઘણા સિદ્ધો, સદ્ગુરુઓ અને યુગપુરુષો આવીને જતા રહ્યા, કેટલાય આર્ધદ્ધા પુરુષો અને અવતારો પણ આવીને જતા રહ્યા છતાંય સર્વ પ્રકારે જ્ઞાનપ્રચુર અને અનુભવસિદ્ધ સમાધાન જેવું બાળધનશ્યામે આપ્યું તેવું ભાષ્યે જ કોઈએ આપ્યું હશે. ધરતીની કૂઝે જન્મ લેનારા સાક્ષાત્ નારાયણની અજોઈ અને મહિમાવંતી ગાથાની આ તો માત્ર પહેલી જ પંક્તિ હતી !

ઘનશ્યામનાં અલોકિક લીલાચરિત્રોથી તમામ કુટુંબીજનોને તેમના પ્રભુતાપૂર્ણ ઐશ્વર્યની ઝાંખી થઈ ગઈ હતી. વડીલબંધુ રામપ્રતાપભાઈના પત્ની સુવાસિની ભાભીને તો પ્રભુ સાથે અત્યંત પ્રીતિ હતી. પરંતુ અનંતને માયાના બંધનમાંથી મુક્ત કરવા જેણે અવતાર ધર્યો હતો તેવા ઘનશ્યામને માત્ર સુવાસિની ભાભીના જ હેતના બંધનમાં બેસી રહેવું ક્યાં પરવે એમ હતું ? એટલે એક દિવસ તેમણે તો જમતાં જમતાં ભાભીને કહી દીધું કે, “ભાભી ! તમારા હાથની આ છેલ્લી રસોઈ જમું છું.” ભાભીએ તો પ્રભુના એ શબ્દો હસવામાં જ કાઢી નાખ્યા અને મજ્જરીપૂર્વક ટકોર કરી કે, ‘હજુ તો મૂછનો દોરોય ફૂટ્યો નથી અને વિવાહ પણ થયા નથી, તો શું તમે આજથી જ ભાભીનો સંબંધ છોડી દેશો ?’ સંસારની માયામાં પરોવાઈ ગયેલી અંતરની વૃત્તિઓના આધારે જ આવા માયાવી વિવાહની વાત કરનાર ભાભી તરફ અલગારી બાળપ્રભુ દ્યાર્દ્ર નયને જોઈ રહ્યા. મોટા ભાઈ તેમના વિવાહ માટે તૈયારીઓ કરી રહ્યા હતા. એક વાર તેમણે ઘનશ્યામને કહ્યું કે, ‘ખંભાળિયાથી નિહાલ મિશા આવ્યા છે તેમને તમે મળ્યા ?’ ચકોર ઘનશ્યામ વાતનો મર્મ સમજી ગયા અને તરત જ રોકડી પરખાવી કે, “મોટા ભાઈ ! હું નાદાનીમાં નથી બોલતો પરંતુ આ સંસારમાં રહેવું કે પરણવું તે મારા માટેનો નિર્ભિત માર્ગ નથી. મારું કાર્ય તો અનંતને આ મોહુજાળમાંથી ઉગારવાનું છે.” રામપ્રતાપ તો નાનકડા ઘનશ્યામના મુખે આવા અજોડ અને અશ્રુતપૂર્વ વચ્ચનો સાંભળી સ્તબ્ધ જ થઈ ગયા.

આવી જ એક સ્પષ્ટ વાત મહારાજે પોતાના વનવિચરણ દરમ્યાન વંશીપુરના રાણીને રોકડી પરખાવી દીધી હતી. રાણીને અંતરમાં નાનકડા નીલકંઠવાર્ણી માટે ખૂબ પ્રેમ જાઓ હતો. તેમનું મનોહર સ્વરૂપ જોઈ અનેરું આકર્ષણ જાયું હતું. તેથી પોતાની બે સ્વરૂપવાન દીકરીઓ વાર્ણીને પરણાવવા માટે જ તે તત્પર થઈ હતી. પણ પ્રભુ તો સ્વજ્ઞમાંય કોઈની મહોબતમાં ફસાય તેવા ક્યાં હતા ? એમણે તો સંભળાવી દીધું, “અસાર સંસારના મિથ્યા બંધનમાં બંધાવા માટે હું અહીં નથી આવ્યો. હું તો તમને અને સૌને ભવસાગર પાર કરાવી અભયપદ આપી અક્ષરધામરૂપ બનાવવા

માટે આવ્યો છું. માયાવી ઢીંગલી જેવા સ્વીના નરકતુલ્ય પાત્રમાં હું ક્યારેય બંધાઉ તેમ નથી. સંસારમાં ભગવાનના માર્ગે ચાલનારા સેવકો માટે સ્વી જેવું બંધનકારી બીજું કાંઈ નથી. પરંતુ પ્રકૃતિના એ અતૂટ બંધનમાંથી મુક્ત કરી એથી કોટિગણું અધિક એવું અક્ષરધામનું દિવ્ય સુખ મારા ભક્તોને બક્ષિસમાં આપવા માટે જ હું પ્રગટ થયો છું.” માત્ર અગિયાર વર્ષનો એક નાનકડો કિશોર પોતાના સંબંધમાં આવેલા કે પોતાની મૂર્તિના આકર્ષણમાં ઘેંચાયેલા સૌ કોઈને આવી ખાત્રીપૂર્વકની અલૌકિક અને નિર્લેપતાસભર આગાહી મસ્તીથી જણાવે તે શું તેમની અદ્વિતીય પ્રતિભાનું એક વિશિષ્ટ લક્ષણ નથી ?

દસ વર્ષની નાની વયે ધર્મ-ભક્તિને પોતાના દિવ્ય સ્વરૂપની ઓળખાણ કરાવી પ્રભુએ તેઓને પોતાના અક્ષરધામની ગ્રામિ સહૃદ જ કરાવી દીધી હતી. હવે પૃથ્વી પર અવતાર ધર્મના પ્રયોજનરૂપે અથવા તો ભાગવતધર્મની સ્થાપનાને અર્થે, અનંત કાળથી જીવોને વળગી રહેલું માયાનું ઘોરતમ તિમિર દૂર કરી, લાખો જીવોના આત્યંતિક કલ્યાણ કરવા માટે ને અક્ષરની એ વાટડીનાં મંગાલમય દ્વાર સનાતનસ્વરૂપે ખુલ્લાં કરવા માટે, મહાપ્રભુ શ્રીસ્વામિનારાયણે નીલકંઠવાર્ણીરૂપે સંવત ૧૮૪૮ના આષાઢ માસની શુક્લ દશમી ને શુક્લવારના મહામંગલકારી દિને પૂર્વની ક્ષિતિજમાં ઊગતા સૂર્યની કોમળ ટશરો દેખા દે તે પહેલાં જ પોતાની મહાપ્રસાદિક જન્મભૂમિનો સ્વેચ્છાએ સદાને માટે ત્યાગ કર્યો. ધરતી પર કલ્યાણનું નૂતન મંગાલ પ્રગટાવવા અને ભવાટવીમાં અથડાતા અનંત ચૈતન્યોને સાચો રાહ ચિંધવા ગૃહૃત્યાગ કરી શ્રીહરિએ વનની વિકટ વાટ લીધી. તેમના એક હાથમાં પલાશનો દંડ છે, બીજા હાથમાં માળા, કમંડળ, ભિક્ષાપાત્ર ને જળગરણું ધારણ કર્યું છે. કટિમાં મુંજની મેખલા, મૃગચર્મ અને ખલે યજોપવિત ધારણ કર્યું છે. ગળામાં શાલિગ્રામનો બટવો વખ્યથી બાંધ્યો છે. સર્વ શાશ્વતોના સારરૂપે સ્વહસ્તલિખિત ગુટકો એક ઝીણા વખ્યથી બાંધી બગાલમાં રાખ્યો છે. માથે ભૂરા કેશની નાની જટા છે. લલાટમાં ઊર્ધ્વપુરુ તિલક ને ચાંદલો શોભે છે. આમ નીલકંઠવાર્ણીએ તપસ્વીવેશે વનવિચરણનો પ્રારંભ કર્યો.

પ્રભુનું આ વનપ્રસ્થાન એ આત્મતત્ત્વ બોધ માટે ભગવાન બુદ્ધે કરેલા મહાબિનિઝમાણ જેવું ન હતું કે રામયંત્રજીએ સતત ચૌદ વર્ષ સુધી સેવેલા વનવાસ જેવું ન હતું. આ તો મોક્ષધર્મના બંધ થઈ ગયેલા દ્વારાને હુંમેશને માટે ખોલવાનું એક અનોખું નવપ્રસ્થાન હતું. હિમાલયની ગોદમાં વિચરતા પ્રભુનો એ વનવાસમાત્ર ન હતો. પરંતુ

- કેટલાય ભૂલેલા જીવોને સાચો માર્ગ દેખાડવા,
- યોગભ્રષ્ટ આત્માઓની સદ્ગતિ કરી મોક્ષ પ્રદાન કરવા,
- મહામાયાના ઘોર તિમિરમાં અટવાતા કેટલાય ચૈતન્યોને પ્રકાશ આપવા,

- કઠિન તપશ્ચર્યા કરી રહેલા અનેક યોગીઓને તેઓના તપનું ફળ આપવા, મહાપ્રભુએ બે હજાર માઈલની લાંબી એવી હિમાલયની ગોદની યાત્રા કરી.

- નીલકંઠવાર્ણીએ આ મહાપ્રસ્થાન ન કર્યું હોત તો,
- અસંખ્ય જીવોનું હિત કોણ કરત ?
 - ભારતીય સંસ્કૃતિની લુપ્ત થતી જતી વૈદિક પ્રાણાલિકાને પુનર્જીવિત કોણા કરત ?
 - અનંત જીવોના અવળાં કમળ સવળાં કરી સૌને પ્રભુમય બનાવી સુખિયા કોણા કરત ?

પ્રભુએ હિમાલયની એ ગોદમાં કાતિલ ઢિના પ્રખર પ્રદારો પોતાના કોમળ શરીર પર ઝીલ્યા. જ્યાં સૂર્યના કિરણો પણ પસાર ન થાય એવી ઘટાદાર ઝડિઓથી ભરેલા ભયાનક જંગલોમાં પદ્યાત્રા શરૂ કરી. વિકરણ પ્રાણીઓના સહયોગમાં આવ્યા ને એ સૌનુંય દાસ્તિમાત્રથી કલ્યાણ કર્યું. પુલદ્રાશમાં સતત ત્રણ મહિના નિવાસ કરી અત્યંત કઠિન તપશ્ચર્યા આદરી. અત્રજળનો સંપૂર્ણપણે ત્યાગ કરી પોતાના શરીરમાંથી માતાપિતાના રધિરને પણ સૂક્ષ્મી નાખ્યું. આમ હડમાંસના દેહને ગાળી નાખી, કપરાં કષ્ટો સહન કરી હિમગિરિના અત્યંત વિસ્તૃત અને ઢંડા પ્રદેશમાં અવિરતપણે ફરી,

કદાપિ કોઈને સ્વર્ણમાંય વિચાર જ ન આવે તેવું કઠોર વિચરણ કર્યું. આવી તપશ્ચર્યા કરવા પાછળની ભાવના એટલી જ હતી કે સંબંધમાં આવનાર સહુ કોઈ સુખિયા થાય અને આધ્યાત્મિક માર્ગે આગળ જવા સહુ કોઈને ખૂબ બળ મળે.

વચનામૃત સારંગપુર ૧૬માં જગ્ણાવ્યા પ્રમાણે બ્રાહ્મિસ્થિતિના અખંડ આનંદમાં સહજ જ મસ્ત રહેનાર પ્રભુના સ્વરૂપને કોઈ સાધન કે તપશ્ચર્યા કરવાની રંચમાત્ર જરૂર નથી, પરંતુ પોતાના દેહથી પણ અત્યંત વહાલા એવા ભક્તોના આધ્યાત્મિક વિકાસકર્મનો સાધનામાર્ગ ખૂબ જ સરળ બને તે માટે પ્રભુ કે પ્રભુસ્વરૂપ સંતો પોતાના દેહને સંપૂર્ણપણે હોભી હે છે. આ રહસ્ય શ્રીહરિએ સમગ્ર વનવિચરણ દરમ્યાન યથાર્થસ્વરૂપે ચરિતાર્થ કરી બતાવ્યું.

જગતની કોઈ પણ વ્યક્તિ કદાપિ આવી વિકટ મહાયાત્રા ખેડવાની દિંમત ક્યારેય ન કરે. ગાત્રો ગાળી નાખે તેવા હિમાલયના ઝંઝાવાતી પવનો, ખૂબ દૂર સુધી ખેંચી જનારા એમેજોન નઢી જેવા વેગીલા ને ધસમસતા પાણીના પ્રવાહો, જોતાં જ ચક્કર આવે તેવી હિમપ્રદેશની ઊંડી ઊંડી ખીણો કે જ્યાં નાખી નજર ન પહોંચે તેવી ઊંચી ઊંચી ગિરિકંદરાંઓ વગેરે અસામાન્ય કુદરતી તત્ત્વો સામે કોઈ પણ પ્રકારની સાધનસામગ્રી વગર ઉઘાડે પગે ને ખુલ્લે શરીરે સતત મહિનાઓ સુધી ફર્યા કરવું અને ખાડા કે ટેકરાની કોઈ કલ્પના પણ ન થઈ શકે તેવા બરફથી વ્યામ ને નિર્જન પ્રદેશમાં એકધાર્યું વિચરણ કરવું એ તો માત્ર નીલકંઠવાર્ણી જેવા અદ્વિતીય પુરુષ જ કરી શકે, બાકી આવા અપૂર્વ સાહસનો તો બીજા કોઈને સંકલ્પ પણ ન ઊંઠે, માત્ર અગિયાર વર્ષની કુમળી વયે આવું અજોડ વનવિચરણ, એ તો પોતાના ભક્તો માટેની શ્રીહરિની અનોખી ભક્તિનું ઉજ્જવળ અને ભવ્ય દર્શન છે. જગતની કોઈ પણ વ્યક્તિ તટસ્થભાવે ને ખુલ્લા દિલે મહાપ્રભુના આ દિવ્ય વનવિચરણની મહિમાવંતી ગાથાને સમજવાની હાર્દિક કોશિશ કરે તો તે જરૂર અંતરના ઊંંગે બોલી ઊંઠે કે, ‘સહજાનંદ તે સહજાનંદ !’

હિમાલયની ગોદમાં આવી અદ્ભુત તપશ્ચર્યા કર્યા પછી સમગ્ર ભારતવર્ષના સર્વ તીર્થોમાં પ્રભુ ફર્યા. એ તીર્થોને સાચું તીર્થત્વ આપીને

વિશુદ્ધ બનાવ્યાં. ત્યાં રહેનારા જનસમાજમાં ધર્મની ને ભક્તિની ભાવના પ્રગટે તે માટે ખૂબ દાખડો કર્યો. પણ પ્રભુનો સંકલ્પ તો એ હતો કે જીવ, ઈશ્વર, માયા, બ્રહ્મ અને પરબ્રહ્મ એ પાંચ અનાદિ તત્ત્વોના ગણન ભેદને કોઈ વ્યવસ્થિત રીતે સમજાવે ત્યાં નિવાસ કરીને રહેવું. પરંતુ ભારતના ઉત્તર, દક્ષિણ કે પૂર્વ ભાગમાં આ તત્ત્વોનું સાચું નિરૂપણ કરનાર કોઈ ન મળ્યું. છેવટે પશ્ચિમમાં ગુજરાતની ધરતી પર આવ્યા. સૌ પ્રથમ બોચાસણ ગામની ભાગોને પદ્ધાર્યાં ને ભક્તરાજ કાશીદાસ મોટાને ત્યાં, ભક્તવત્સલ પ્રભુએ દૂધ-ભાત ગ્રહણ કરીને તેમને આશીર્વદ આપ્યા. સંવત ૧૮૫૬ના શાવણ વદ છઠના શુભ દિવસે સોરઠ પ્રદેશના લોજ ગામની ધરતીને પાવન કરી. આણીશુદ્ધ વર્તમાન પાળનારા સંતોના યોગમાં આવ્યા. બ્રહ્મ અને પરબ્રહ્મ તત્ત્વને સાચા અર્થમાં સમજનાર સદ્ગુરુવર્ય મુક્તાનંદ સ્વામી જેવા આદર્શ સંતનો મેળાપ થયો. અહીં પ્રભુનું દિલ ઠર્યું અને એ ભાગ્યવંતી ભૂમિ પરથી જ પોતાની અનુપમ કલ્યાણ યોજનાનો પ્રારંભ કરવાનો સંકલ્પ કર્યો.

લોજની ધરતી પર પદ્ધાર્યાં બાદ એક પછી એક અનુપમ અને અદ્વિતીય કાર્યોની ગૌરવવંતી પરંપરાની ભવ્ય શરૂઆત કરી દીધી. માત્ર ઓગણીસ-વીસ વર્ષની વયે પોતાના યોગમાં આવેલા અનેક મુમુક્ષુઓને પોતાના સંકલ્પે સમાધિ કરાવી. પોતપોતાના ઈષ્ટદેવનાં દર્શન કરાવી એક અનોખું સમાધિ પ્રકરણ ચલાવ્યું ને એ રીતે પોતાના ઔદ્ઘર્યપૂર્ણ સ્વરૂપની ઝાંખી કરાવી લાખોને આત્મંતિક કલ્યાણના માર્ગ દોર્યાં.

ધીમે ધીમે મહાપ્રભુના પવિત્ર સંતોની સમાજમાં કદર થવા લાગી. શ્વીધનના ત્યાગી આદર્શ સંતો પ્રત્યે કોને માન ન ઊપજે? જગત તરફથી કોઈ પણ પ્રકારની અપેક્ષા ન રાખનારા તે સંતોની ગોદ કોને ન ગમે? કેવળ મહાપ્રભુનો જ મહિમા ગાઈને સાચા ભક્તિમાર્ગની સૂજ આપનારા તે સંતોને કોણ ન બોલાવે?

પરંતુ બીજુ બાજુ વિફરેલી માયાએ ભયંકર સ્વરૂપ ધારણ કર્યું. અફીણ, ગાંઝો, ભાંગ, ચરસ ને તમાકુના કેફમાં હંમેશાં મસ્ત રહેનારા, દાર્ઢ ને માંસના ઉપભોગમાં સ્વર્ચંદપણે અધમ કક્ષાએ રાચનારા, ચીપિયા ને

ભાલા, લાકડી ને તલવાર જેવાં શાંખો રાખી લોકોને ઉરાવનારા, મેલી વિદ્યા કે રિદ્ધિસિદ્ધિના આધારે ચમત્કારો કરી અભાણ, ગરીબ અને અંધશ્રદ્ધાળું લોકોને ભરમાવનારા, સાધુનો સ્વાંગ રચી ભગવા વખતે કલંકિત કરનારા, કૃત્સિત ભાષા બોલી મનગમતા સીધાસામાન માટે ત્રાગા કરી લોકોને રંજાનારા બાવાઓ કે ભેખધારીઓને સ્વામિનારાયણના આ નિર્દોષ સંતોની બધી જ પ્રવૃત્તિઓ આંખના કણાની જેમ ખટકવા લાગી. સંતોની વધતી જતી પ્રતિષ્ઠા દેખી દુષ્ટ બાવા-વૈરાગીઓની છાતી ચિરાવા લાગી. વિરોધનો વંટોળ ખૂબ ઉમટ્યો અને તે વંટોળમાં સંતો પણ ઝડપાયા.

‘ભેખના દુષ્ટન ભેખ’ એ ન્યાયે આ અત્યાચારી બાવાઓ ને ભેખધારીઓએ સ્વામિનારાયણના સંતોને કોઈ પણ રીતે ત્રાસ આપીને હેરાન કરવાનું નક્કી કર્યું. ‘ક્યાં અમે નહિ ને ક્યાં તો આ સ્વામિનારાયણના સાધુઓ નહિ’ એવી આસુરી વૈરબુદ્ધિથી પ્રેરાઈને તેઓએ સંતોને પીડા આપવાની પાશવી રીતો અખત્યાર કરી. સંતો જ્યાં દેખાય ત્યાં તેમને પકડવા, પોતાના હાથમાં જે સાધન હોય તેનાથી ફટકારવા, તેમનાં કંઠી, જનોઈ ને શિખા કાપી નાખવાં, તેમની પાસે રહેલી દ્યાદેવની મૂર્તિ ફેંકી દેવી કે તેમના સંઘમાં થીઓ દાખલ કરાવી ઉપવાસ પડાવવા - વગેરે ભીષણ યાતનાઓ ગુજરાતવા લાગ્યા. કોઈ પણ ભોગે આ સંતોનું સમગ્રપણે નામનિશાન મિટાવી દેવાના અત્યંત મલિન આશયથી તેઓએ સંતો પર ભયંકર સિતમ ગુજરાતવામાં કે કાળો કેર વર્તાવવામાં કાંઈ બાકી રાખ્યું નહીં. સંતો ગામે ગામે ફરી, ભિક્ષા માંગી અસ ઉધરાવે અને દ્વેષી બાવાઓ તેમની જોળીઓમાં ધૂળ અને બીજા અભક્ષ્ય પદાર્થો નાખીને ત્રાસ ગુજરે. આથી કેટલાય દિવસો સુધી સંતોને ભૂખ્યા જ રહેવું પડતું. આ ઉપરાંત એ દુષ્ટોના મરણતોલ મારથી અસહ્ય વેદના સહન કરવી પડતી. પણ ધન્ય હો એ અજોડ સંતોની પ્રભુ સાથેની અજોડ પ્રીતિને ! કોઈ મોળો સંકલ્પ ઉદ્ભબ્યો જ નહીં. કોઈનુંયે અહિત કરવાનો વિચાર સરખો પણ તેઓના મનમાં આવ્યો જ નહીં. તેમ જ કોઈથી ઉદાસ પણ થયા નહીં. ભક્ત અને ભગવાનનો એ કેવો સંબંધ હશે !

આ શૂરવીર સંતો સારી રીતે સમજતા હતા કે વિપત્તિ એ વિપત્તિ

નથી, સંપત્તિ એ સંપત્તિ નથી. ભગવાનનું વિસ્મરણ તે જ ખરેખરી વિપત્તિ છે. ને ભગવાનનું અખંડ સ્મરણ તે જ ખરેખરી સંપત્તિ છે. એવી અદ્ભુત ભાવનાથી જીવન જીવનારા સંતો મોળા પડે ખરો ? મરજીવો સાગરમાં પડ્યા પછી તેની ગણનતાનો ક્યારેય વિચાર કરે ખરો ? શૂરવીર સંગ્રામમાં ટુકડુક થયા પછી હારજીતના કે જીવનમૃત્યુના વિચારમાં ફસાય ખરો ? પર્વત પરથી નીકળેલી નદીનો પ્રવાહ પાઇઓ વહે ખરો ? મરજીવો રત્ન શોધીને જ જંપે છે, શૂરવીર ખપી જવામાં જ સમજે છે, ને ધસમસતી વેગવાન સરિતા સાગરમાં ખોવાઈ જવામાં જ ધન્યતા માને છે. તેવી જ આ સંતોની શ્રીહરિ માટે હોમાઈ જવાની કે તેમનાં નાનાંમોટાં બધાં જ વચનોને સહર્ષ વધાવી લેવાની તીવ્ર તમત્તા હતી.

પરંતુ સંતોને પડતું આવું કષ મહારાજથી ખમાયું નહીં. તેથી તેમણે એક વિશિષ્ટ ને કાંતિકારી યોજના ઘડી. કાલવાણી નામના ગામમાં એક જ રાત્રિમાં, જગતમાં કદાપિ કોઈનેય ન નમે એવા પાંચસો ધુરંધર સંતોને પોતાની આંખના દીશારામાત્રમાં વશ કરી પરમહંસ દીક્ષા આપી. કંઈ, જનોઈ, તિલક, શિખા, પૂજા કે માળા જેવા બાધ્ય ઉપકરણો મુકાવી સદાય આત્મારૂપે ને અલક્ષપણે રહેવાની તદ્દન નવીન પ્રણાલિ પ્રમાણે જીવવાનો સહુ સંતોને આદેશ આપ્યો. માત્ર એકવીસ વર્ષની નાની વયમાં જ આવું મહાન કાર્ય અત્યંત સહજતાથી સંપાદન કરનાર પ્રભુ સહજાનંદ કેવા અદ્વિતીય હશે !

એટલું જ નહિ પણ, પ્રભુએ એ સંતોને,

- રાતું લૂગડું દેખાય તો ઉપવાસ કરવો.
- પગ લાંબા કરીને કે આસન-પથારી પર ક્યારેય સૂવું નહીં.
- વહેલી સવારે ઠંડા પાણીથી જ નહાવું.
- ધ્યાનભજન કરતાં સર્પ, વીંછી કે બીજા જીવજંતુ કરે તોપણ હલવું જ નહીં.
- શ્રીના સહવાસનો સંપૂર્ણ ત્યાગ રાખવો.
- ગ્રામ્યવાર્તાની ક્ષુદ્ર નિરર્થક વાતોમાં ક્યારેય મનને જવા દેવું નહીં.

- માધુકરી વૃત્તિ રાખી જોળી લઈને ભિક્ષા માગવી.
- જોળીમાં જે કંઈ અનાજ કે પદાર્થ આવે તે પાણીમાં પલાણીને ગોળો કરીને ખાવું.
- સત્ત્માન થાય ત્યાંથી દૂર જવું અથવા કોઈ પણ પ્રકારનું માન ન મળે ત્યાં જ રહેવું.
- દ્વેષીઓના અપમાન કે તિરસ્કારનો બદલો મન-કર્મ-વચને કોઈ રીતે ક્યારે પણ વાળવો જ નહીં.
- ધનનો સર્વ પ્રકારે ત્યાગ ને શ્વીનો અષ્ટપ્રકારે ત્યાગ રાખી બ્રહ્મચર્યવતનું સચોટ પાલન કરવું...

વગેરે જુદાં જુદાં એકસો ને ચૌદ કઠિન પ્રકરણો શ્રીજમહારાજે પરમહંસોના ઘડતર માટે ચલાવ્યાં પણ તેઓએ ક્યારેય શ્રદ્ધા ગુમાવી નહીં. માત્ર પચીસ વર્ષના મનમોહક પ્રભુની નવયુવાન મૂર્તિનું એ પાંચસો પરમહંસોને કેવું ઘેલું લાયું હશે કે તેમની આંખના એક જ ઈશારે બધું જ ઓળઘોળ કરીને તેઓ હરિયરણે ન્યોછાવર બની મરણિયા થયા ! એ પ્રભુની સામર્થીની શી કલ્પના કરીશું ? પરધર્માઓના ભયંકર વિરોધમાં ને એકસો ને ચૌદ પ્રકરણોની કપરી કસોટીમાં કદાપિ કોઈથીય ટકાય એમ ન હતું, પણ ત્યાં બળ હતું મહારાજનું ! તે છત્રછાયા હતી દિવ્ય શક્તિની ! શ્રીહરિના સંકલ્પ સિવાય કદાપિ કોઈ પણ સંજોગોમાં અલ્ય સમય માટે પણ ટકી શકાય જ નહિ તેવી વિષમ પરિસ્થિતિ તો હતી જ, તે છતાંય એ બધા જ પરમહંસો હસતે મોઢે સારધાર પાર ઉત્તર્યા. તે તેઓની પ્રભુને રીજવવાની સુરુચિનો ને મહારાજની અનહદ કૃપાનો સુગમ સમન્વય જ હતો.

સદ્. મુક્તાનંદ સ્વામી અને પરમહંસો આવા શૂરવીરતાપૂર્ણ પ્રભાતિયાં અખંડ ગાયા જ કરતા કે :

અસત સુખ પરહરી નાથ તમને વરી, લોકની લાજ નવ ધરી મનમાં;
શૂરાની પેરે તમ સનમુખ ચાલતાં, અધિક આનંદ નવ માય તનમાં...
માહેરું...

તથા ઉત્સાહપૂર્વક લલકારતા કે...

શૂર સંગ્રામને દેખતાં નવ ડો, ડો તેને સ્વાજે સુખ ન હોયે;
હૃય ગજ ગર્જના હાક વાગે ઘણી, મનમાં ઘડક નવ રહે તોયે... શૂર...
અડગ સંગ્રામને સમે ઊભા રહે, અર્પવા શીશા આનંદ મનમાં;
ચાકરી સુફળ કરવા તોણે કારણે, વિકસ્યું વદન ઉમંગ તનમાં... શૂર...

ને કહેતા કે -

શૂરને એક પળ કામ આવી પડે, મરે કાં મોજ લઈ સુખ પામે;
સંત સંગ્રામથી પળ ન પાછો હુઠે, મન દમવા તણે ચે ભામે... ધાર...
ધન્ય છે પરમહંસોની આવી શૂરવીરતાને !

પ્રભુની અદ્વિતીયતા તેમના સમાજને આધીન છે. એવા એક અદ્વિતીય
આધ્યાત્મિક સમાજનું દર્શન હુવે આપણે કરીએ.

શ્રીહરિના અજોડ પરમહંસોએ પોતાના શરીરને તો જાણે ખાસડા જેવું
અને નહિવત્ત ૪ કરી નાખ્યું હતું. પ્રભુની તાવણીમાં તેમનો આનંદ ઉત્તરોત્તર
વધતો જતો હતો. તેઓ ત્યાગ, વૈરાગ્ય અને સહનશરીલતાના તો જાણે કે
સ્વરૂપો હતા.

એક વાર શ્રીહરિએ પરમહંસોને એવો એક કડક નિયમ આપ્યો હતો કે
ગમે તેવી કડકડતી ઠંડી પડે છતાંય ઉતારો કરવા માટે કદાપિ બાંધેલા મકાન,
ધર્મશાળા, છાપરાં કે કોઈ વૃક્ષો વગેરેનો આશ્રય લેવો નહીં. એક વખત સદ્ગ.
મુક્તાનંદ સ્વામી નાના સંતો સાથે શિયાળાની કડકડતી ઠંડીમાં વિચરણ કરી
રહ્યા હતા. તેમાં એક રાત્રિએ તો કોઈ પણ વ્યક્તિ ચિત્કાર પાડી ઉઠે તેવી
કાતિલ ઠંડી પડી, ભયંકર હિમવર્ષા થઈ. લીલા ઝાડનાં પાન સૂક્ષ્માઈ ગયાં.
ધરતી જેમનું આસન હતું ને આકાશ જેમનું ઓછાં હતું એવા પરમહંસોના
શરીરની ચામડી ધો જેવી ખરબચડી થઈ ગઈ, શરીરનાં રૂપ બદલાઈ ગયાં,
ચામડી ફાટીને લોહીનાં ટશિયાં ફૂટી નીકળ્યાં. બિયારા તે નાના સંતોએ
મુક્તાનંદ સ્વામીને પૂછ્યું કે, ‘સ્વામિ ! મહારાજને તો રાજુ કરવા છે, પણ
હુવે કાતિલ ઠંડી સહન થતી નથી. તો આ ઘાસના ખૂંધવામાં પેસી જઈને

ધ્યાનભજન કરીએ ?' ચૈતન્યજનનીસમા મુક્તાનંદ સ્વામીનું દિલ દ્રવી ગયું. નાના પરમહંસોના દેહની આવી દુર્દીશા જોઈને તેમની આંખમાં અશ્રુધારા વહી રહી. પ્રેમથી તે સંતોના માથે હાથ ફેરવતાં ફેરવતાં કહ્યું, 'ભલે ધ્યાન, ભજન ને આરામ માટે ખૂંધવાનો આશરો લેજો.' બે-ત્રણ દિવસો પછી મહાપ્રભુને આ વાતની ખબર પડતાં તરત જ કાગળ લખ્યો કે, 'હે મુક્તાનંદ સ્વામી ! કરુણાએ કરીને મેં તમને બધાને ગ્રહણ કર્યા છે. પ્રભુની સેવા સોંપી છે. ખૂબ સુખિયા કરવા છે, પણ તમે બધાયે પુરુષોત્તમનારાયણ એવા અમારો આશરો મૂકીને ખૂંધવાનો આશરો કેમ લીધો ?'

મહારાજ કાંઈ પરમહંસોના દુષ્ટન ન હતા પણ પરમહંસોને કોક અદ્ભુત સૂર્જ આપવી હશે કે તમે સહુ કેવળ મારા આધારે જ જીવો. મારનાર કે તારનાર હું જ છું. સર્વ સંજોગોમાં 'તુંહી તુંહી' જ કર્યા કરવાની તમત્તાને ઝુંબાડે ઝુંબાડે પ્રગટાવો. આવી કોક અદ્ભુત ભાવના પરમહંસોના ચૈતન્યોમાં સાકાર કરવી હતી. ધન્ય એ પરમહંસોને કે પ્રભુને તેમનો વિશ્વાસ આવ્યો ! ભગવાન અને ભક્તોની પ્રીતિ કેવી અદ્વિતીય હશે !

એ પરમહંસોનો બીજો એક અદ્ભુત ગ્રસંગ નિહાળીએ. એક વખત શ્રીહરિએ સદ્ગુરુપાનંદ સ્વામીને અઢીસો સંતો સાથે સૌરાષ્ટ્રના હુલાર પ્રદેશમાં વિચરણ કરવા મોકલ્યા. ફરતાં ફરતાં તેઓ જામનગરની ભાગોળે આવી પહુંચ્યા. ગામના તળાવને કાંઈ બધાએ ઉતારો કર્યો. હુલાર પ્રાંતના ઈતર સંપ્રદાયના ત્યાળી, વૈરાગીઓએ એ પ્રદેશમાં કોઈ પણ ભોગે સ્વામિનારાયણના સંતોનો પ્રવેશ જ ન થાય તે અંગે સર્વ પ્રકારની તૈયારીઓ રાખી હતી. એ સંતોના તેઓ પરમ દ્રેષ્ટી હતા. તેઓને જ્યારે જાણ થઈ કે આ સંતો ગામમાં આવ્યા છે ત્યારે ખૂબ રોષે ભરાયા.

એમણે સંતોને માટે ગામમાં ગંદો પ્રચાર શરૂ કર્યો. મહામુઞ્જેલીએ બિક્ષા મળતી હતી તે પણ બંધ થઈ ગઈ. ને કદાચ કંઈ બિક્ષા મળે તોપણ ખોરી જારના લોટની, વાસી રોટલાના ટુકડાની કે ઉતરી ગયેલી ખીચડીની કે સડી ગયેલા મગની ફોતરીની જ બિક્ષા મળતી. કોઈ સારા ખાદ્ય પદાર્થ મળવાની તો શક્યતા જ ન હતી. આવો પ્રચંડ વિરોધ સહુએ કર્યો હતો.

આમ તો ગરીબ પ્રકૃતિના, નિઃસ્પૃહી પરમહુંસો ભિક્ષા માંગી લાવ્યા પછી એ ધાન્યને ત્રાણ વખત પાણીમાં જ્બોળતા ને ફૂતરું પણ ન સુંધે તેવું બનાવી એક નાની કાચલીમાં સમાઈ જાય તેટલું જ અત્ર ગોળો કરીને જમતા. દેખીઓના વિરોધ પછી તો તેટલું અનાજ પણ મળવાનું બંધ થઈ ગયું. કેટલીયે વખત નાના નાના સંતોને સતત ત્રાણ-ચાર દિવસના ઉપવાસ પણ કરવા પડતા.

એક દિવસ બપોરના સમયે સ્વરૂપાનંદ સ્વામી પાસે આવીને પરમહુંસોએ કહ્યું કે, ‘હે સ્વામિ ! બે દિવસથી તો કાંઈ મળ્યું નથી. વિરોધનો વંટોળ પણ ખૂબ છે. પેટમાં ખાડા પડ્યા છે. ખૂબ પણ ખૂબ લાગી છે. ભલે ગામ અમારું ધાણી ન થાય પણ આ તળાવ જો થાય તો સારું.’ સ્વરૂપાનંદ સ્વામીએ ધીરે રહીને પૂછ્યું, ‘તમારા દુઃખની તો મને ખબર છે પણ તમારા કહેવાનો અર્થ મને સમજાયો નહીં.’ સંતોષે ધીરે રહીને કહ્યું, ‘સ્વામિ ! રજા આપો તો તળાવના કિનારા પર ફૂટેલા લીલોતરીના નાના નાના છોડવા, શેવાળ કે લીલ ખાઈને પેટ ભરીએ.’ આ સાંભળી સ્વરૂપાનંદ સ્વામીની આંખમાં આંસુ આવી ગયાં. તેઓ એટલું જ બોલ્યા કે, ‘હું ખાઉં અને તમે પણ ખાઓ.’ સંતો પોતાના વડીલ સદ્ગુરુ સ્વરૂપાનંદ સ્વામીને કેવી રીતે એવું ખાવા હે ? તરત જ કહ્યું કે, ‘સ્વામિ ! અમે તો એ લીલોતરીથી ચલાવી લઈશું પણ આપને માટે તો ગમે તેમ કરીને વ્યવસ્થા કરીશું. અમને રજા આપો.’

કેવી એ પરમહુંસોની કસોટી ! અને કેવી તેઓની પ્રભુ પ્રત્યેની પ્રીતિ ! એવા કપરા કાળમાં પણ પ્રભુ માટે લેશમાત્ર મનુષ્યભાવની લહેરી ન ઊઠવા દીધી. કેવો તેઓનો સંબંધ ! મહારાજને રાજુ કરવાની કેવી બેનમૂન ભાવના !

સ્વરૂપાનંદ સ્વામીએ પરમહુંસોને કહ્યું, ‘આપણે મહારાજને કાગળ લખીએ ને તેઓ કહે તેમ કરીએ.’ પછી સ્વામીએ મહારાજને લખી જણાવ્યું કે, ‘દ્યાળુ ! ઉપવાસની પરંપરા ચાલી છે. ખતરનાક વિરોધ છે. જોળીમાં સેટેલું અને ઊતરેલું અત્ર મળે છે. આપની આશા હોય તો અમે જામનગરથી બીજે જઈએ.’ પ્રભુએ જવાબમાં લખ્યું, ‘હે સ્વરૂપાનંદ સ્વામી ! વર્ષો પહેલાં એક ગુરુની પાસે એક શિષ્ય જ્ઞાન મેળવવા આવ્યો. ગુરુની પાસે માત્ર શેર ચોખા જ રોજ આવતા. તેથી નવા આવનાર શિષ્યને ગુરુએ કહ્યું,

‘તારું ગુજરાન અમે કરી શકીએ તેમ નથી.’ પણ ખરેખરો ખપવાળો હોય તેને કલ્યાણની ખૂબ ગરજ હોય છે. ખપવાળાને સાચવવો પડે નહીં. એને તો કોઈ પ્રકારે ભીડો લાગે જ નહીં. તેવા ઉત્કૃષ્ટ ખપવાળા સેવકે ગુરુજીને એટલું જ કહ્યું કે, ‘તમે મારી ચિંતા ના કરશો. હું તો ભાતનું ઓસામણ પીને ચલાવી રહીશ.’ આ સાંભળી ગુરુજી તો ખૂબ રાજુ થઈ ગયા. શિષ્યને સેવામાં રાખ્યો. તે સેવકની શ્રદ્ધા કેવી હશે !

થોડા દિવસો પછી એક નવો સેવક આવ્યો. ગુરુજીએ વિનમ્રભાવે સેવકને કહ્યું, ‘તારું ગુજરાન કરવા માટે બીજું કાંઈ રહ્યું નથી અને એક સેવક જે અહીં છે તે માત્ર ઓસામણ પીને જ રહે છે.’ આવનાર સેવક પણ ખૂબ ખપવાળો હતો. પ્રભુપ્રાસિની અભિપ્રાય જાણો કે તેના રોમરોમમાં ભરી હતી. ગુરુજીની પ્રસત્તા મેળવવી એ જ તેને મન જીવન હતું. એટલે તેણે તો ગુરુજીને દૃઢતાપૂર્વક કહ્યું, ‘એ સેવક જો ઓસામણ પીને રહેતો હોય તો હું ચોખા ધોઅંલું પાણી પીને રહીશ.’ તેની ગરજ અને શ્રદ્ધા કેવી ઉત્કૃષ્ટ હશે !

થોડા દિવસો પછી વળી એક ત્રીજો મુમુક્ષુ ગુરુચરણે આવ્યો. આજુ કરીને ગુરુ પાસે રહેવાનો પ્રસ્તાવ મૂક્યો. ગુરુજી તો ખૂબ જ વિચારમાં પડી ગયા. આર્તહદયે બોલ્યા કે, ‘આ બે શિષ્યોની આવી પરિસ્થિતિ છે તોપછી અહીં તેને હું શું આપીશ ? તું કેવી રીતે જીવીશ ?’ ત્રીજો શિષ્ય સહૃજ જ ઉમંગપૂર્વક બોલી ઊઠ્યો, ‘ગુરુજી ! તમે જે પાત્રમાં જમતા હશો તેને ધોઈને પી જઈશ અને મારું ગુજરાન કરીશ. મારી કોઈ ચિંતા કરશો નહીં. બસ, મને તમારી સેવામાં રાખો. મારા પર આટલી દયા વરસાવો.’ આનું જ નામ ‘ખપ’ કહેવાય ને !

થોડા સમય પછી એક ચોથો શિષ્ય સહૃજને વટાવી જાય એવી કોઈક અનેરી તમના સાથે આવ્યો. તેણે પણ ત્યાં રહેવા માટે ગુરુજીને વિનંતી કરી. ગુરુજીએ બધી જ હકીકત તેને જણાવી ને કહ્યું, ‘હવે તને કાંઈ જ આપી શકું તેમ નથી.’ તે શ્રેષ્ઠ મુમુક્ષુ તરત જ બોલી ઊઠ્યો કે, ‘હે ગુરુજી ! હું હવા ભરખીને રહીશ.’ જ્યાં આ શિષ્યની વાત સાંભળી ત્યાં જ ગુરુજીની આંખમાં એકીસાથે હર્ષનાં ને દર્દનાં આંસુ સરી પડ્યાં. ‘ખપ’ કે

‘ગરજ’ની તો જાણે અવધિ આવી ગઈ ! ગુરુજી મનોમન એટલું જ બોલી ઉઠ્યા કે, ‘ધન્ય છે આ સેવકને ને ધન્ય છે એની શ્રદ્ધાને !’

આવું આદર્શ દષ્ટાંત ટંક્યા પછી પ્રભુએ લખ્યું કે, ‘હે પરમહુંસો ! આપણે આ કક્ષાએ શ્રદ્ધા વધારવાની છે. આવા શ્રદ્ધાવાળા સેવકને પ્રભુ તેનું સર્વસ્વ આપી દે છે. અધોળ ખાવાનું કાંઈ મળે કે ન મળે અથવા તો માર પેડે કે ગાળોનો વરસાદ વરસે પણ તમારે તો જામનગરની ધરતી પર જ રહેવાનું છે. જામનગરના દરબાર સુધી સત્સંગ પહોંચાડવો છે. માટે તમે ખૂબ ધીરજ રાખજો. કોઈ મોળો વિચાર કરશો જ નહું.’

પરમહુંસો થકી પ્રભુને સુંદર ઉઠાવ લેવો હતો. શ્રીહરિની તે યોજનાનો પરમહુંસોને તો ક્યાંથી ઘ્યાલ હોય ! પરંતુ પોતાના પ્રાણપ્રારા ઈષ્ટદેવના પત્રનો આવો આદેશ વાંચી બધા સંતો સજાગ થઈ ગયા. પ્રભુ સાથેની પ્રીતિ એવી અજોડ હતી કે તનમનનું તથા ભૂખનું બધું જ દુઃખ ભૂલી ગયા. સર્વ પ્રકારના દર્દની સહજ જ પૂર્ણાહૃતિ થઈ ગઈ. કોઈક નવી જ ચેતના પ્રગટી. અનેરું જોમ આવ્યું. અંતરમાં કોઈક નૂતન પ્રેરણાનો સહજ સંચાર થયો. દેહને વિસરી જ ગયા. ઈન્દ્રિયો ને અંતઃકરણ પ્રભુને જ રાજુ કરવાની અદ્ભુત અભિપ્સાના આકારે થઈ ગયા ને સહુના ઢુંવાડે ઢુંવાડે એક જ સંકલ્પ થનગની ઉઠ્યો, ‘ભલે દેહના ચૂરેચૂરા થઈ જાય પણ હવે તો પ્રભુને રાજુ કર્યા સિવાય જરીએ જંપવું નથી. ‘અર્થ સાધયામિ વા દેહં પાતયામિ’ દેહ પડી જાય તો બહેતર છે પણ મહારાજને રીજવવા સિવાય બીજું કાંઈ જ કરવું નથી.’

સ્વરૂપાનંદ સ્વામી નાના પરમહુંસોનો આવો તરવરાટ જોઈ દિંગ્યૂઠ થઈ ગયા. તેમનું હઠય દ્રવી ઉઠ્યું. જનની સમાન સ્વામીને તો એ જ દર્દ હતું કે, ‘પ્રભુના આ લાડકા દીકરાઓની મારાથી કાંઈ સેવા થઈ શકતી નથી !’

પ્રભુ કસોટી કરે છે સંપૂર્ણપણે શુદ્ધ બનાવવા માટે. પ્રભુ કસોટી કરે છે અનંતના કલ્યાણ માટે. તે જ દિવસોમાં જામનગરના દરબાર જામસાહેબ ગાડીમાં બેસીને હનુમાનજીના મંદિરે દર્શને જતા હતા. સંતોને જોઈ તેમણે પૂછ્યું કે, ‘કોના સંતો છો ? ક્યાંથી આવ્યા છો ? ક્યાં જમો છો ? શું કરો

છો ?' તેના ઉત્તરમાં સ્વરૂપાનંદ સ્વામીએ બધો જ ઈતિહાસ વર્ણવ્યો. તપસ્વી સંતોનું આવું જીવનવૃત્તાંત સાંભળી જામસાહેબ તો ખૂબ રાજ થઈ ગયા. તેમણે સંતોના સીધાસામાન અને જમવાની સુંદર વ્યવસ્થા ગોઠવી દીધી. બીજે દિવસે દરબારગઢમાં આદરપૂર્વક સંતોની પદ્ધરામણી થઈ. મહાપ્રભુ સ્વામિનારાયણના મહિમાનાં ખૂબ ગુણગાન ગવાયાં. જામસાહેબના અંતરમાં સ્વામિનારાયણ પ્રભુ માટે કોઈ અનોખો સદ્ભાવ દૃઢ થયો. ધીમે ધીમે આખા જામનગરમાં સ્વામિનારાયણના નામનો ભવ્ય ઉદ્ઘોષ પ્રસરી રહ્યો.

એ જ જામનગરની ધરતી પર એક દિવસ સદ્દ. સ્વરૂપાનંદ સ્વામી અને સંતો બેઠા હતા. વૈષણવ સંપ્રદાયના એક અજાણ્યા સેવકે આવીને પૂછ્યું, 'આમાં કૃષણ જેવા કોણ છે ?' સ્વરૂપાનંદ સ્વામી બોલી ઊઠ્યા, 'જો યદું જેઠે હું વે સબ કૃષણ જેસે હું.' સ્વામીના સંકલ્પે ને મહાપ્રભુની દ્યાથી દરેક પરમહંસના શરીરમાં શ્રીકૃષણ પરમાત્માનાં દર્શન તે સેવકને થયાં. આમ જામનગરમાં સંતોની પ્રતિષ્ઠા વધવા લાગી. પરંતુ, સંતો સજાગ હતા. જ્યાં સન્માન થાય ત્યાં ન રહેવું એ તેમનો નિયમ હતો એટલે કોઈનીય મહોબત રાખ્યા વિના જામનગરથી ચાલી નીકળ્યા. જેમના સંતો સાધુતાથી ભરપૂર, જેમના સેવકો સરળ અને સુહૃદ, જેમના સેવકો પણ અવતાર જેવા તોપછી તેવા સેવકોના ઈષ્ટદેવની શ્રી કલ્પના કરીશું !

એક બાજુ ગામેગામ પ્રચંડ અસહુકાર ને ભયંકર અપમાન, બીજી બાજુ નાગડા વૈરાગી અને વામપંથી બાવાઓનો ભયંકર ત્રાસ, ત્રીજી બાજુ લોભિયા અને કર્મકંડી બ્રાહ્મણોનો વિરોધ - આમ ત્રિવિધ તાપમાં પ્રભુના પરમહંસો જાગે કે ધાર્થીમાંના તલની જેમ પિલાઈ રહ્યા હતા. આવા વિષમ દેશકાળમાં પણ એ પરમહંસોએ અપાર સહનશરીલતા, ક્ષમા ને ધીરજ રાખી, પ્રભુના આદેશનું અક્ષરરશઃ પાલન કરી પોતાનાં જીવન હોડમાં મૂકીને પણ લગભગ ત્રણથી ચાર હજાર ગામડાંઓને સંપૂર્ણપણે સત્સંગના રંગે રંગી દીધાં ને હજારો માનવીઓનાં જીવન સુધાર્યા. જેના સંતો આવા અદ્ભુત હોય તે પ્રભુ તો કેવા અદ્ભુત અને અદ્વિતીય હશે !

'પંચવર્તમાન પણવા ને પળાવવા' એ પ્રભુનો આગ્રહભર્યો આદેશ

હતો. દામ અને વામની ગોદમાં રહેનાર ને હિંસક યજો કરનાર બ્રાહ્મણોને એ કેમ પોખાય ? મહારાજના એ સંતોષે તો શુદ્ધધર્મની સરિતાઓ વહેતી કરી હતી. તેઓએ પ્રભુનો સાચો ભહિમા ગાવાની શરૂઆત કરી હતી. વિરોધીઓ તે જરૂરી શક્તા ન હતા. તેથી એ પરમહંસો પર અપાર સિતમ ગુજરવાનું શરૂ કર્યું. એક વખત સદ્ગુરૂ મુક્તાનંદ સ્વામીનું મંડળ ગઢા. તરફ જઈ રહ્યું હતું. ઘોળકાની ભાગોળ પર પરમહંસોની મંડળી પર જાણે કે અગ્નિના મેહ વરસ્યા. શરીર લોહીલુહાણ થયાં. કેટલાય પરમહંસોની તો ચાલવાની પણ તાકાત ન રહી. એ નરાધમ દુષ્ટોએ બે-ત્રાણ પરમહંસોને તો પૂંઠમાં લાકડી નાખીને ધામમાં પહુંચ્યાડી દીધા. નજરે જોનારની તો આંખમાંથી અગ્નિ ઝર્યા સિવાય રહે જ નહીં. પરંતુ ધીરજ ને સહનશરીલતાની પરાકાણાએ પહુંચ્યેલા પરમહંસોએ કોઈ વિરોધ ન કર્યો, સહુન જ કર્યું. કદાચ સહુન તો થાય પણ મનમાં કોધનો ને બદલો લેવાનો સંકલ્પ કોને ન ઉઠે ? પણ આ સંતોનું ઘડતર તો કોઈ જુદા જ પ્રકારનું થયેલું હતું. એ અત્યાચારીઓના ભયંકર ત્રાસની સામે કોઈ પરમહંસને તેઓનું કંઈક પણ ભંડું થાય તેવો સંકલ્પ સરખો પણ મનમાં ઉઠ્યો નહીં !

‘ગાલિદાનં તાડનં ચ...’ પ્રભુની એ શિક્ષાપત્રીના શ્લોક^૧ પ્રમાણે સાધુતાથી નીતરતા સંતોના હૈયામાં કોઈ બેચેની કે દેખની જવાળાઓને બદલે સમતાપૂર્ણ પ્રેમનો ભરપૂર પ્રવાહ જ વહેતો હતો. મુક્તાનંદ સ્વામીએ તો પરમહંસોને ચેતવી દીધા જ હતા કે, ‘જોજો હોં ! કોઈ પણ ભોગે પ્રભુની આ કપરી કસોટીમાંથી પસાર થઈ જ જવું છે. હિંમત દારશો જ નહીં. જેવા બાપ તેવા જ તેના દીકરા હોવા જોઈએ ને !’ બે-ત્રાણ પરમહંસોને તો જોળી કરીને ગઢા લઈ જવા પડ્યા. તેઓની અસંખ્ય પીડા જોઈને સહુનાં હૈયાં દર્દથી ભરપૂર હોવા છતાં શાંતપ્રશાંત જ હતાં. તેનું કારણ એટલું જ હતું કે સહુનીયે નજર સમક્ષ હતા એકમાત્ર સહજાનંદ ! સહુને અંતરથી રાજુ કરવા હતા માત્ર સહજાનંદને ! પ્રભુનો થોડોઘણોય દપકો સાંભળવો પે તેવું કોઈ પરમહંસો જરા પણ ઈચ્છતા જ ન હતા. ગોપીઓની અદ્ભુત પ્રીતિને

પણ ભૂલાવી દે તેવી આ પરમહંસોની અનોખી પ્રીતિ હતી. પ્રભુ સાથેનો તેઓનો સંબંધ પણ અપૂર્વ જ હતો. કોઈ સમર્થ યુગપુરુષ ખૂબ દાખડો કરે તો ધરતીના પેટાળ પર એક-બે વિરલ માનવી પાકે. બહુ તો કદાચ ત્રણ-ચાર પાકે, પણ જેના રૂવાડે રૂવાડે સાધૃતા જ ટપકતી હોય તેવો ત્યારીનો અને ગૃહીનો, બાઈઓનો અને ભાઈઓનો એક ભવ્ય સમાજ એકીસાથે પૃથ્વી પર ગ્રાદુર્ભાવ પાખ્યો હોય તો તેવા સમાજના જનક અને ગ્રાણધાર પુરુષ સહજાનંદ સ્વામીના અનુપમ ઐશ્વર્યની કોઈ કલ્પના પણ આવે ખરી !

જેના સંકલ્પે આવી નીતરતી સાધૃતા પૃથ્વી પર સાકાર થઈ, નિર્દોષબુદ્ધિના સ્વરૂપો મૂર્તિમાન થયા, તેવા મહારાજના મહિમા અને સામર્થીની તો શી કલ્પના કરવી ! આવા પ્રભુ માટે તો હૈયામાં એક જ સંકલ્પ ઉદ્ભવે કે, ‘તમ જેવા તો તમે એક જ... !’

પરમહંસોની મંડળી ઉમંગભર્યા છતાં દર્દીલા હૈયા સાથે મહાપ્રભુના કોઈક મંગલમય દર્શનની આગાવી અપેક્ષાથી ગઢા તરફ જઈ રહી હતી. ન હતી ઉદાસીનતા કે ન હતો આનંદ. ન હતી બેચેની કે ન હતી પ્રકુલ્પિતતા. એવી કોઈક અકળ સ્તર્ઘનતાથી સહુ પરમહંસો પ્રભુનાં દર્શન માટે ગઢા તરફ દોરાઈ રહ્યા હતા. ત્યાં તો પ્રભુ જાણો કે કેટલાયે દિવસોથી તેમની રાહ જોઈ રહ્યા હોય તેમ, એકના એક વહુલસોયા દીકરાને આવકારતા હોય તેમ પ્રતીક્ષા કરતા ઊભા હતા. જાણો કહી રહ્યા હતા કે, ‘ભલે જગત તમારું નથી પણ હું તો તમારો જ છું.’ માતૃત્વભરી આવી મીઠી નજરથી સહુને નિહાળી રહેલા પ્રભુના અલૌકિક દર્શન કરીને સંતૃપ્ત પરમહંસોએ પરમ શાંતિ અનુભવી.

મહારાજે તો આકરી કસોટી કરી છતાં અપેક્ષા કેવી રાખી ! મુક્તાનંદ સ્વામીને તરત પૂછ્યું, “હે મુક્તાનંદ સ્વામી ! તમે મારા તો રહ્યા છો ને ? તમને મનમાં કોઈ ભૂંડો સંકલ્પ તો થયો નથી ને ? તે દ્વેષીઓની ઉપેક્ષા તો કરી નથી ને ?” ‘ના મહારાજ ! અમે તો ભજન જ કરતા હતા, આપને જ સંભારતા હતા. હે દયાળુ ! આપના તરફ નજર ન હોત તો અહીં ન આવી શકત.’ મીઠાશાખર્યા આ શાખદો સાંભળીને પ્રભુ મુક્તાનંદ સ્વામી અને સહુ

પરમહંસોને પ્રેમથી બેટી પડ્યા. જેના સંકલ્પે સમગ્ર જડ અને ચેતનસૂચિ ચિન્મય બને છે, એવા અનંત બ્રહ્માંડના નાથ અને જીવનદાતા તથા સહુનાય પ્રેરક અને પ્રવર્તક પ્રભુ સહસા જે બોલી ઉઠ્યા તેનું વર્ણન કરતાં સદ્ધ. નિષ્કૃતાનંદ સ્વામી લખે છે કે,

ત્યારે પ્રભુજી બોલિયા, ધન્ય ધન્ય સંત તમે;

જડભરત, કદરજ જેવા, ક્ષમાવાન ઓળખ્યા અમે.

તમારી ક્ષમા વહે, થાશે નાશ અસુર જનનો;

વણ મારે એ મરશે, તમે ત્રાસ તજજ્યો તનનો.^૨

બીજા ભેખ થાશે ધૂળધાણી, રહેશો તમારા મુખનું પાણી.^૩

પીડ અને બ્રહ્માંડની એકત્વાળા પ્રભુના આ સંકલ્પને વ્યાપક થતાં ક્યાં વાર લાગવાની હતી ? આસુરી વૃત્તિનો પ્રવાહ બદલાઈ ગયો. સહજનંદી સંતોની સાધુતાની સુવાસ મહેકવા લાગી. આવા પ્રભુ ને આવા સંતો તો ક્યાંય શોધ્યા પણ ના જોડે !

પરમહંસોના આવા અદ્વિતીય સમાજના ગુણગાન ગાઈએ તો તે ગુણ આપણામાં આવે જ. ક્યાં એ પરમહંસોની શ્રદ્ધા ને ક્યાં આપણી શ્રદ્ધા ! કથીર અને કંચનમાં જેટલો ફેર છે તેટલો ફેર આપણામાં ને એમનામાં છે. એમના જેવા સાધન કોનાથી થઈ શકે ? એમના જેવો ભોગ કોણ આપી શકે ? આપણે તો પ્રભુના આશરે રહી ગુણગાન ગાઈને આનંદ જ કરવાનો છે. આપણા માટે તો આત્યંતિક કલ્યાણનો સરળ ને સુગમ માર્ગ પ્રભુએ ખુલ્લો મૂક્યો છે. એ પરમહંસો જેવા જ પ્રભુના ગૃહસ્� હરિભક્તો અને સ્વીભક્તો પણ અદ્વિતીય હતા.

આમ મહારાજના સંબંધવાળા ત્રિવેણીસંગમના ત્રણેય પ્રવાહો એકબીજાથી ચઢિયાતા છે. ત્રણેય એટલા જ પવિત્ર ને સામર્થ્યવાન છે. એ પ્રવાહમાં રૂબકી મારતાં જ પવિત્ર થઈ જવાય તેવું છે. જીવના બધા જ

૨. ભક્તચિંતામણિ, પ્રકરણ ૫૧

૩. ભક્તચિંતામણિ, પ્રકરણ ૭૧

સાધનોની પૂર્ણાહૃતિ થઈ જાય તેવું છે.

પ્રભુ ઘણી વખત કહેતા કે, “ગઢા મારું ને હું ગઢાનો.” વડતાલ ને અમદાવાદની ઘરતી પર મંદિરો તો કર્યા પણ પોતે વધુ સમય તો ગઢામાં રહ્યા. દસ-પંદર દિવસ બીજે વિચરણ કરી આવે પણ દસ્તિ તો ગઢા તરફ જ જાય. પ્રભુએ જેને પોતાનું ઘર માન્યું તે ગઢાના ભક્તોની ભક્તિ કેવી અજોડ હશે !

આપણે ઘરે કોઈ પાંચ-સાત મહેમાન આવે અને દસ-પંદર દિવસ રહે તો આપણે કંટાળી જઈએ છીએ. જ્યારે એકધાર્યા ભયંકર ભીડામાં, દેશકાળમાં ને દુકાળમાં પણ પાંચસો પાંચસો પરમહંસોની મહિનાઓ ને વર્ષો સુધી એકધારી સેવા કરનાર ભક્તરાજ દાદા ખાચર અને લાલુબા, જીવુબાની ભક્તિ કેવી અજોડ હશે ! એક દિવસ એવું બન્યું કે અન્નકૂટના સમૈયાની તૈયારી કરવા માટે દાદાના દરભારમાં કોઈ વ્યવસ્થા ન હતી. પણ દાદા હતા વિશાસુ સેવક. પોતાની જાત કરતાં પ્રભુમાં તેમને ખૂબ જ વિશ્વાસ હતો. પોતાની બુદ્ધિ ને શક્તિ કરતાં શ્રીહરિમાં તેમને અપ્રતિમ શ્રદ્ધા હતી.

દુકાળના તે ભયંકર વર્ષમાં ઘેલા નદીના કિનારે આવેલા ખેતરોમાં દાદા ખાચર અને પરમહંસો પાસે પ્રભુએ ઘઉંનું વાવેતર કરાવ્યું. તે ખેતરોને સાફ કરતાં જ બે મહિના થયા હતા. બહેનો રોટલા ઘે. પરમહંસો ને ભક્તોની સેવા કરે. રેંટ પણ પરમહંસો ને ભક્તો જાતે જ હંકતા હતા. દુકાળમાં ઘઉંની ખેતી પકવવા માટે બધાએ તન તોડી નાખ્યાં. ઘઉં તૈયાર થયા. આશરે છસો મણ ઘઉંનો ઠગલો ઘેલા નદીના કિનારે ખડકાયો. દાદા ગાડાં લઈને ઘઉં લેવા જવા માટેની તૈયારી કરતા હતા ત્યાં જ મહારાજે પૂછ્યું, “દાદા, ક્યાં જાઓ છો ?” ‘પ્રભુ ! ઘઉં તૈયાર થઈ ગયા છે તે લઈ આવીએ.’ પ્રભુએ સહજ જ કહ્યું, “દાદા, રાત્રે જવું નથી. સવાર થવા દો. બે માણસને ગોઠવી દો.” પ્રભુની રક્ષા પણ અદ્ભુત ને પ્રભુની લીલા પણ અદ્ભુત ! પ્રભુનાં બધાં જ લીલાચરિત્રો એકસરખા મહિમાથી ગાઈ જાણે તે જ ભક્ત કહેવાય. આ લીલા ન હતી પણ ચરિત્ર હતું. હુતાશનીના એ દિવસે રાતના બાર વાગે, બારે મેઘની ધારાઓ જાણે એકાએક તૂટી પડી. પરમહંસોની નીંદર હરામ

થઈ ગઈ પણ દાદા ખાચર તો આનંદમાં જ હતા. ઓચિંતી વરસી રહેલી વરસાદની એ ધારાઓની સાથોસાથ છસો માણ ઘઉં ઘેલાના પ્રવાહમાં વહી ગયા. બધાએ કરેલો દાખડો અફળ ગયો. મહોંમાં આવેલો કોળિયો ઝૂટવાઈ ગયો. છ માસની અથાક મહેનત જાણે કે ઘડીના છઢા ભાગમાં પાણીમાં જતી રહી.

સૌથી પહેલાં સદ્. બ્રહ્માનંદ સ્વામી ઘેલા નદીના કિનારે સવારે ચારેક વાગે પહુંચ્યા પણ ત્યાં તો દુવામાં બાચકા ભરવા સિવાય કાંઈ જ બાકી રહ્યું ન હતું. છતાં દાદાને કોઈ સંકલ્પ ન ઉઠ્યો કે પ્રભુએ આમ કેમ કર્યું હશે ? એનું જ નામ ભક્ત કહેવાયને ! ભગવાનના મનુષ્યરિત્ર અને દિવ્યરિત્રને કેવળ હિતકારી જ માને ને એકસરખા મહિમાથી ગાય તેનું નામ એકાંતિક ભક્તરાજ. ‘પળેપળે પ્રભુ જ બધું કરી રહ્યા છે, સહુના સારા માટે જ કરી રહ્યા છે.’ એવી ભાવના અહરિંશ રાખીને સહજ અવસ્થામાં રહીને પ્રભુને સંભાર્યા કરે તે પ્રભુનો દીકરો. તે પ્રભુનો વારસ બને છે. દાદાની કે તેમનાં બહેનોની મીઠાશ ન ગઈ. પ્રભુ દસતાં દસતાં કહે, “દાદા ! ઈન્દ્રે આપણી આજ્ઞા ન પાણી.” બ્રહ્માનંદ સ્વામીથી રહેવાયું નહિ તે સહજ જ બોલી ઉઠ્યા, ‘તોપછી રાત્રે જ ઘઉં લેવા જવા દેવા હતા ને !’ પણ દાદા તો મૌન જ રહ્યા. તેમને ખૂબ વિશ્વાસ હતો કે રોટલા ક્યાં નથી મળવાના ? સહુનીયે સેવા પ્રભુએ લીધી ને સૌ પર પ્રભુ રાજુ થયા. એમાં કાંઈ ખોટ તો ગઈ જ નથી. આવું દિલથી માનનારા દાદાનું હદ્ય નિર્દોષ હતું.

પોતાની બંને યુવાન બહેનો લાડુબા ને જીવુબા યુવાન વયના સહજનંદ સ્વામીને હેત કરે, તેમની સેવા કરે, તેમને હિંયકે હીંડોળે, ભાવથી જમાડે ને એ રીતે પ્રભુમાં જ રસબસ થઈને જીવન જીવે તેની બહારના સમાજમાં કે દરબારોમાં આકરી ટીકા થતી હતી. તે જમાનામાં ક્ષત્રિય કોમમાં સ્ત્રીની મર્યાદાઓનું કડક પાલન થતું ને એટલે જ કેટલાય પ્રકારના આક્ષેપો પ્રભુ સામે અને તે બહેનો સામે કરવામાં આવ્યા હતા. આ અંગે દાદા ખાચરના જ કાકા જીવા ખાચર અને ભડલીના ભાણ ખાચરે ગઢાનું વાતાવરણ વિસંવાદી બનાવ્યું હતું. પ્રભુને દરબારગઢમાંથી પાણીયું અપાવવા માટે એ

સહુના હૈયામાં કેટલીય વખત તુમુલ વેગ ઉપડ્યો હતો. પિતા એભલ ખાચરની ધીરજ પણ ઘણી વખત ખૂટી જતી. જ્યાં આખો સમાજ વિરોધપક્ષે હતો ત્યાં દાદા જેવા નાનકડા કિશોરની હેસિયત કેટલી ? જોરદાર વંટોળિયો ફૂંકાયો હોય ત્યાં નાનકડા તાણખલાની તાકાત કેટલી ? પણ ધન્ય હો દાદા ખાચરની નિર્દોષબુદ્ધિને કે તેમને સ્વખામાંથે કોઈને વિષે ભાવફેરનો સંકલ્પ ઉઠ્યો જ નહીં ! પ્રભુની સર્વે કિયાઓમાં દાદાની નિર્દોષબુદ્ધિ દઠ હતી. પછી તો પ્રભુને બોલવું જ પડેને કે, “ગઢું મારું ને હું ગઢાનો !”

દાદાએ કદાપિ કોઈ સંજોગોમાં વ્યવહારિક ભાર પોતાના માથે રાખ્યો ન હતો. એમના દરબારની ચિંતા તો એમના કરતાં ખોજા કારભારી હરજી ઠક્કરને વધારે હતી. દાદા તો હળવાફૂલ થઈને ફરતા હતા. જનક જેવી સમજણા અને અંબરીષ જેવી ભક્તિ દાદામાં દેખાતી હતી. દાદા એટલું જ માનતા કે, ‘હું પ્રભુનો છું ને આ બધું જ પ્રભુનું છે.’ એટલે પ્રભુ પણ દાદાના બની જ ગયા હતા.

જેવી ભક્તિ દાદાની હતી તેવી જ ભક્તિ તેમની બહેનોની હતી. જાણે કે પરાભક્તિના તેઓ મૂર્તિમાન સ્વરૂપો હતા. ગોપીઓની પ્રીતિને ભૂલાવી દે તેવી તેમની પ્રીતિ હતી. જે દિવસથી ગઢાના દરબારમાં પ્રભુનો નિવાસ થયો તે દિવસથી જ એ બહેનોના અંતરમાં જગતનાં સર્વે સુખ ખારાં ઝેર જેવાં આકરાં થઈ ગયાં હતાં. પ્રભુનો આવો સંબંધ થયા પછી તે બહેનોને પરણવાનો સંકલ્પ પણ કેવી રીતે થાય ? ચોવીસ કલાકની એકેએક ક્ષાણ પ્રભુની જ સેવાભક્તિમાં બંને બહેનોના દેછ જાણે કે સંપૂર્ણપણે હોમાઈ ગયા હતા.

એક વખત લાડુદાન બારોટને પોતાનું દર્શન કરાવવા માટે કે પછી કોક અનુપમ સૂર્જ આપવા માટે કે પ્રભુના દિવ્ય સંબંધનો ખ્યાલ આપવા માટે મહારાજે કહ્યું કે, “આ બંને બહેનો અમારી આબરૂ લઈ રહી છે. સંસારમાં રહેવાનું દુચ્છતી નથી. તો તમે તેમની પાસે જાઓ ને સમજાવી સૂર્જ આપો તો સંસાર મારે ને અમારું શોભાએ.”

પ્રભુ એક કાંકરે બે પક્ષી મારવા માંગતા હતા. એક બાજુ લાડુદાન

ગઢવીના જ્ઞાન અને બુદ્ધિના અભિનિવેશનો પારો નીચે ઉત્તારવા માંગતા હતા, તો બીજી બાજુ સમાજ માન્ય કરે તે રીતે બંને બહેનોને પ્રભુ ભજનાર વ્રતધારિણી ને તપસ્વી બહેનો તરીકે સ્વીકારવા માંગતા હતા.

લાદુદાન ગઢવીને પોતાના વક્ષ્યાતુર્થનું ખૂબ અભિમાન હતું. બહેનોને સમજાવવી એ તેમને ચપટી વગાડવા જેટલું સહેલું લાગતું હતું. લાદુદાન બારોટ તો બહેનો પાસે પહુંચ્યો ગયા. તેમણે બહેનોને સમજાવવાની શરૂઆત કરી. પુરાણોના દાદાંતો ટાંકીને પતિભક્તિ તે જ પરમેશ્વરને રાજુ કરવાની સાચી રીત છે એ ઠસાવવા પોતાની વાક્યપદ્ધતાના આધારે ભગીરથ પ્રયત્નો આદર્યો. સાક્ષાત્ સરસ્વતી જાણે તેમની જીબે હુંમેશાં રમતી હતી. પાર્વતીજીએ પતિ માટે કેવું તપ કર્યું તેનું તેમણે સુંદર વર્ણન કર્યું. લક્ષ્મીજીનું પતિ પ્રત્યેના પ્રેમનું અદ્ભુત કાવ્યમય વર્ણન સંભળાવ્યું. રામયંકણોનો પડછાયો થઈ રહેનારી સતી સીતાની વાતો એવી તો મર્મભેદક રીતે કરી કે સાંભળનારાની આંખમાંથી આંસુ સરી પેડે. તેમની કથાવાર્તા શાંતિથી સાંભળ્યા પછી ધીમે રહીને હસતાં હસતાં બહેનોએ કહ્યું, ‘લાદુદાનજી ! તમારું જ્ઞાન બહુ સાચું છે, પતિવ્રતાધર્મ તો પાળવો જોઈએ જ. પણ સંસારના પતિવ્રતાધર્મની આધ્યાત્મિક વિષિએ કોઈ કિમત નથી. પતિવ્રતાધર્મથી ઘણું કરીને સ્વર્ગની પ્રાપ્તિ થાય, પણ સ્વર્ગમાં જઈને પુણ્યનો કથ્ય થાય એટલે પાછા સંસારમાં તો પડવાનું જ છે ને ! ગઢવીજી ! આવા નાશવંત સંસારના પ્રવાહમાં અમારે તાણાવું નથી. અમારે જૂના ચીલે ચાલવું નથી. સંસારમાં પરણીને રહેવાથી પણ ગમે ત્યારે તો વૈઘટ્ય આવવાનું જ છે, ને અંતે તો એથી પસ્તાવાનું જ રહે છે ને ! એની બીજી શી પ્રાપ્તિ છે ? તેનાં કરતાં અવિનાશી પ્રભુનો દિવ્ય સંબંધ કરીને અમારા સૌભાગ્યને અમર કેમ ન બનાવીએ ? જેને પ્રભુનો સંબંધ નથી તે જૂના ચીલે ચાલે. સંસારમાં રહીને પ્રજાની ઉત્પત્તિ ને પાલન કરવાનો સામાન્ય ધર્મ પાળીએ કે દેહના અને ધાર્ણિયો-અંતઃકરણના લાડકોડ પોષીએ તે કરતાં જીવના કલ્યાણનો ઉત્તમ ધર્મ સ્વીકારી અમારા આત્માને પ્રભુમાં વાસિત બનાવીએ તો એમાં અમે ઓછા સુખિયા થઈશું કે વધારે ?

કવિરાજ ! સંસારમાં રહીને કોઈ પામર પુરુષની ગુલામી કરીને એક કથપૂતળીની માફક નાચ્યા કરવું તે કરતાં પ્રભુના સંબંધવાળી આ ગાયો ને ભેંસોનું વાસીદું કરવાનું ખયું છે તેને જ અમે અમારા જીવનનું સાચ્યું સૌભાગ્ય માનીએ છીએ. સંસાર એટલે તો વૃત્તિઓનો વિલાસ. આ નાશવંત સંસારનું ફળ કેટલું ? સંસારનું ફળ એટલે જ આવાગમનના ફેરા. જન્મીને ભરવું ને મરીને જન્મવું તે ફાસલામાં ફસાવું એનું નામ જ સંસાર. માટે, પંચમહાભૂતના પૂતળા જેવા કોઈ પુરુષને દેહ સોંપવા કરતાં તો આ દેહને પરાત્પર પુરુષોત્તમનારાયણના એ દિવ્ય સ્વરૂપની સેવામાં હોમી દઈએ તો જીવન કેવું ધન્ય બની જાય ! તમે અમને કહો છો કે - દરબારગઢને યોગ્ય એવાં વખત તથા શાણગાર સજવા જોઈએ, દરબારગઢના મોભા પ્રમાણે જીવવું જોઈએ, તો અમારો પ્રશ્ન એટલો જ છે કે અમારા સુંદર શાણગાર કે અમારા ઠાડમાઠ ને હુલનયલનથી કોકનું મન અમારા તરફ ખોટી રીતે લલચાય તો તે પાપના ભાગીદાર કોણ થશે ? તમે થવા તૈયાર છો ?

તમે સીતાજી અને પાર્વતીજીના જેવી સતી ખીઓની વાતો કરી, પણ જે દિવસથી ગઢળાની ધરતી પર આ દરબારગઢમાં પ્રભુનાં પગલાં પડ્યાં છે તે દિવસથી જ જગત ખારું ઝેર થઈ ગયું છે. સંસાર માંડવાનો શો અર્થ ? તમારા જ વમન કરેલા અત્રને તમે ફરી ક્યારેય મોંમાં મૂક્ષશો ખરા ? માટે આવા પ્રભુના સંબંધમાં આવ્યા પછી સંસારની કોઈ વાત કરવી તે પણ પાપરૂપ છે.

ગઢવીજી ! કદાચ બીજાને એમ લાગતું હશે કે અમે અબળા છીએ એટલે અમારે સલામતીની જરૂર છે. તો સાંભળી લો, અમે ભગવાનના આશરે બેઠા છીએ. પ્રભુના આશરાથી બીજી કઈ મોટી સલામતી હોઈ શકે ? અમે હુંમેશાં સલામત જ છીએ.

તમે તમારી ભાટચારણની ચતુરાઈથી આ રીતે રાજા-મહારાજાઓને રાજી કરી રહ્યા છો. એ તમારી ખોટા દેવોની ઉપાસના છે. આ ઉપાસનામાં એવા દેવતાઓની પ્રસંશા કરીને તમને આ લોકની સમૃદ્ધિ મળશે, તમારી વાહવાહ થશે પણ એથી તમારા જીવને શો ફાયદો ? તમારા આત્માની

ઉત્ત્રતિનું શું ? કોઈ દિવસ તેનો વિચાર કર્યો છે ખરો ? તમે દરેક વાત સમજવામાં પ્રવીણ છો, ખૂબ જ બુદ્ધિશાળી છો, તેથી તમને વધારે શું કહીએ ? તમે ખરેખરા વિચારશીલ છો તેથી અમે તમને એટલું જ કહીએ છીએ કે તમે જો તમારા જીવનું ભલું ઈચ્છતા હોવ ને પ્રભુના જ દીકરા બનવું હોય તો તમે પણ અમારા માર્ગ પ્રયાણ કરો. સમજ લો કે આ ગરીબ બહેનોની એમના ભાઈને આ મંગલકારી વિનંતી છે. તમે સાંસારિક દેવતાઓની ગુલામી સ્વીકારી છે તો પ્રભુની ગુલામી શા માટે ન સ્વીકારવી જોઈએ ? તમારી વાણીથી સંસારીઓને રાજુ કરો છો, રાજી-મહારાજાઓની આગળ જલબે કરો છો તો હવે પ્રભુને રાજુ કરવાનો સુંદર અવસર આવ્યો છે. પ્રભુના જ થવાનો સુંદર યોગ આજે પ્રામ થયો છે. આ અવસર પ્રભુએ જ ઉભો કર્યો છે. તો તમે ધ્યાનથી વિચારજો. હવે અમારી બાબતમાં તમારે કાંઈ જ વિચારવાની જરૂર નથી. તમારી સરસ્વતીની સુરસરિતા પ્રભુના ચિક્ક, ચરિત્ર ને ચેષ્ટા ગાવામાં જ ઓતપ્રોત કરી દેશો તો નગુણા એવા ધાન્દ્રિયો-અંતઃકરણને પ્રભુના આકારે થતાં વાર નહિ લાગે. પ્રભુએ આવી તક આપી છે તો સર્વોપરી સેવા કરી લો ને !'

બંને બહેનોની આવી તીખી, તમતમતી, સચોટ અને મર્મભેદક વાણી સાંભળી લાડુદાન બારોટ તો શાન્યમનસ્ક થઈ ગયા. તેમનું બધું જ્ઞાન અની ગયું. વૃત્તિઓનો પ્રવાહ પ્રભુસન્મુખ થયો. ગોપીઓને ઉપદેશ આપવા ગયેલા ઉદ્ધવજીની જેમ જ આવ્યા હતા તો શીખ દેવા, પણ શીખ લઈને જ પાછા ફર્યા ! લાડુદાન એ લાડુદાન ના રહ્યા પણ બીજે જ દિવસે મહારાજ પાસે દીક્ષા લઈ બ્રહ્માનંદ સ્વામી બની ગયા. જે સ્વીભક્તોના આવા ઉપદેશમાત્રથી પ્રખર, પ્રસિદ્ધ ને ક્યારેય પણ કોઈનેય ન નમે તેવા કવિશિરોમહિણનું અત્યંત અલ્ય સમયમાં જ હદ્ય બેદાઈ જાય ને જીવનનું સમૂંધુરું પરિવર્તન થાય તો તેવા ભક્તોના પણ જીવનાધાર ને મોક્ષદાતા, મહાસમર્થ ને અદ્વિતીય પ્રભુ સહજનંદ સ્વામીના પૌઠ પ્રતાપની તો વાત જ શી કરવી !

મોટા મોટા જોગીઓની અને સીતા કે રાધા જેવી સતીઓની સમજણને પણ વટાવી જાય તેવી અજોડ બહેનો પ્રભુના સમાજમાં હતી. બીજાના

જીવમાં સંસાર ખારો જેર મનાવી દે તેવી સમજણવાળી બહેનો પણ હતી. મહુરાજ માટે પોતાના દેછ કરતાંય વધારે પ્રીતિ હતી. પ્રભુ સિવાય તેમને મન કોઈ દર્શનીય, સ્પર્શનીય, મનનીય, ભજનીય હતું જ નહીં. એવી અનુપમ બહેનોનો દિવ્ય સમાજ પ્રભુએ પૃથ્વી પર સ્થાપ્યો હતો. એ શું પ્રભુની આગવી અદ્વિતીયતા નથી ? પ્રકૃતિનું પરિવર્તન કરીને પ્રકૃતિમાં પ્રભુના પ્રાણ પૂરવા તે પ્રભુના અસલી સ્વરૂપ સિવાય શક્ય જ નથી.

‘અદ્વિતીય’ કે ‘અજોડ’ શબ્દ એ કોક સરખામણીનું સૂચન કરી જાય છે. પરંતુ સમગ્ર બ્રહ્માંડેના પ્રાણ એવા એ પરમ પિતા પુરુષોત્તમનારાયણની કોની સાથે સરખામણી હોઈ શકે ? એ તો એક અને અદ્વિતીય જ રહેવાના છે. સાચે જ પ્રભુનો આ સમાજ પ્રભુનું જ સર્વોપરી દર્શન કરાવી રહ્યો છે.

‘જનની જણા તો ભક્તજન, કાં દાતા કાં શૂર;

નહિ તો રહેજે વાંઝણી, મત ગુમાવીશ નૂર...’

આ દુછા પ્રમાણે સૌરાષ્ટ્રની ધરતી શૂરવીરોની ને ભક્તોની ભૂમિ ગણાય છે. એમ ‘પ્રભુ અર્થે શું ન થાય ?’ એવી ભાવનાવાળો શૂરવીર સમાજ મહુરાજે પણ સાકાર કર્યો. એક વખત કર્યા-ભૂજમાં બિરાજેલા પ્રભુએ પોતાનો અંગત અધિકાર હોય, પોતાના આત્મીય સ્વજનો હોય તેમ કેટલાક ગામના વડીલ ગરાસદારો ને દરબારો જેવા અફાર મુક્તોનાં નામો લખીને મહુાભિનિષ્ઠમાણ કરવા - પરમહંસ થવા આજ્ઞાપત્ર લખ્યો હતો.

એ એક પત્રમાં એક નામ મેંથાળના અજા પટેલનું પણ હતું. ગ્રાંગધા રાજ્યના નરેશના એ ખાસ માનીતા હતા. આખાયે જાલાવાડ પ્રદેશમાં તેમની આગવી પ્રતિષ્ઠા હતી. પ્રભુનો પત્ર વાંચીને તો તેમનું હૈયું આનંદવિભોર થઈ ગયું કે સાક્ષાત્ નારાયણની આજ્ઞા મને ક્યાંથી ? આવેલી સોનેરી તકને કેવી રીતે ગુમાવાય ? તેમને તરત જ સંકલ્પ ઉક્યો કે ક્યારે પ્રભુની પાસે દોડી જાઉં ?

એક બાજુ ઈષ્ટદેવનો આદેશ હતો તો બીજુ બાજુ પોતાના જ ભાણાનો લગ્નપ્રસંગ હતો. પોતે જ તેની જાન લઈને ગયા હતા. એક તરફ મહેમાનો જમી રહ્યા હતા ને બીજુ તરફ લગ્નવિધિની તૈયાર ચાલી રહી હતી. ભાણાને

માહું ન લાગે તેથી સમગ્ર વિગત તેને જણાવી. તે તો મામાથીય સવાયો નીકળ્યો. તેણે અજા પટેલને કહ્યું, ‘લાવો, તે પત્ર હું તો વાંચું.’ ભાણને તે પત્ર આપ્યો. વાંચીને તેણે મામાને કહ્યું, ‘મહારાજે તમને બધાને તેડાવ્યા છે ને તમારા નામ પછી ‘આઈ’ લખ્યું છે. તેમાં હું પણ આવી ગયો. હવે તો આ મિઠણ પ્રભુના હાથે જ છૂટશે. મહારાજના વચ્ચને તમારા જેવા આ લોકના પ્રતિષ્ઠિત ગૃહસ્થો પણ સંસારના સર્વે વ્યવહારિક બંધનોને ફગાવી દેવા તત્પર હોય તો હું શું કામ કોરો રહું ? મામા ! તમે તો મારા પરમ હિતેચ્છુ છો. તમે તો નાનપણથી જ મને સત્સંગના અમીરસના ઘૂંટ પાયા છે.’ આ સાંભળી અજા પટેલ તો પોતાની બહેનને શો જવાબ આપવો તેની વિમાસણમાં પડી ગયા.

પણ તે બહેન પણ સાચી જનેતા હતી. પ્રભુની હતી. પ્રભુનો રસ તેના રુંવાડે રુંવાડે પણ વ્યાપેલો હતો. મામા અને ભાણેજની મીઠી રકજક સાંભળીને, ત્યાં જઈને બહેને અજા પટેલના હાથમાં પોતાના દીકરા કલ્યાણદાસનો હાથ સૌંપતાં કહ્યું, ‘ભાઈ ! શ્રીકૃષ્ણ પરમાત્માના સમયથી કુંસે કરેલી કન્ડગતને કારણે જગતમાં ‘મામા’ શબ્દને ભયંકર કલંક લાય્યું છે અને આજે તમારે ભાગો તે કલંકને ભૂસવાની ને ‘મામા’નું નામ ઉજાળવાની સોનેરી તક આવી છે. ખરેખર ! આજ તો તમારે સોનાનો સૂરજ ઊંઘો છે માટે ભાણાને સાથે લઈ જાઓ. તમેય તરી જાઓ ને તેનેય તારો.’ આ વાત સાંભળીને અજા પટેલ તેમ જ બધાં સગાંસંબંધીઓ તો આશ્ર્યમાં ગરકાવ થઈ ગયાં. કેટલાકના મનમાં આશ્ર્ય હતું તો કેટલાકના મનમાં આનંદ હતો. પરંતુ સમગ્ર વાતાવરણમાં સ્તબ્ધતા પ્રસરી ગઈ.

અજા પટેલ તો વિચારમાં જ હતા કે વેવાઈ પક્ષને શું જવાબ આપવો ? કન્યાપક્ષનાં સગાંસંબંધીઓનો રોષ ખૂબ વધી ગયો. તેઓ વરપક્ષ પર બહુ જ ગુસ્સે થયા. સહજ છે કે વાતાવરણ તંગ અને ધૂધળું બને જ. પણ સહુનેય અંતર્દૃષ્ટિ કરવી આશ્ર્યમુખ્ય બનાવી દીધા તો નવવધૂએ ! તેણે પોતાની સાસુ દેવુભાઈને સ્પષ્ટપણે નિર્ભયતાથી કહ્યું, ‘જો ધણી પ્રભુ પાસે દીક્ષા લઈને જીવન ધન્ય બનાવે તો હું પણ શું કામ બાકી રહી જાઉં ? મને પણ

અધિકાર તો એટલો જ છે ને ! હું તમારી ભેગી રહી પ્રભુનાં ભજનભક્તિ કરીશ. જગતમાં રહી નરક ચૂંથવાની મારી પણ બિલકુલ ઈચ્છા નથી.’ ધન્ય હો એ કોડીલી કન્યાને કે જેણે પોતાના હૈયાનો ઉમંગ ને કોડ પ્રભુચરણે ઘરી, આજીવન પતિવિયોગ સહજ સ્વીકારી, પ્રભુને પોતાના સુહાગ માન્યા ! તેની વાણી સાંભળીને અજા પટેલ ને દેવુબાઈની આંખમાં હર્ષના આંસુ ઊમટી આવ્યાં. જીવનભર પ્રભુ ભજવાનો કપરો નિર્ણય તત્કાળ લઈને, પોતાની જાત કે જીવનને સદાને માટે પ્રભુચરણે હોડમાં મૂકી હે, એ સતીત્વ કેવું વિરલ અને અદ્ભુત હશે ! અજોડ મહારાજ પૃથ્વી પર જાણે કે અજોડ મુક્તોને સાથે લઈને પધાર્યા ન હોય ! કોટિ ધન્યવાદ હો આવા મુક્તોને ને કોટિ ધન્યવાદ હો એવા મુક્તસમાજનું સર્જન કરનાર સહજાનંદ પ્રભુને !

પ્રભુની અનંત લીલાનો પાર કોણ પામે ? તેમનાં દરેક ચરિત્રો પરમ હિતકારી જ હોય છે, પરંતુ તેનો તાગ મેળવવો મુશ્કેલ હોય છે. પ્રભુતામાં પગલાં માંડવા નીકળેલી એક કોડભરી કન્યાને પ્રભુના માર્ગ વાળી પોતાની ભક્ત બનાવી અને ભૂજનાં લાધીબા વિધવા હોવા છતાં તેમને સધવાના સ્વાંગ સજાવી પોતાના આશ્રીત બનાવ્યાં. લાધીબા તો કોઈને પણ નમે નહિ તેવાં શરૂવીર ને સૂજવાળાં હતાં. સદ્ધ. રામાનંદ સ્વામી તેમના ગુરુ હતા. તેથી મહારાજના બોલાવવા છતાંય તેઓ તેમની પાસે જવા તૈયાર ન હતાં, પરંતુ જ્યારે પ્રભુએ પોતાની રસધન મૂર્તિના અનુપમ દર્શન કરાવ્યાં ત્યારે તેમના સ્વરૂપમાં ભગવાનપણાની પ્રતીતિ થઈ અને નિશ્ચય પાકો થયો. અંતરમાં જાણે કે આનંદની છોળો ઊછળવા લાગી. આમ મહારાજે લાધીબાની નિષ્ઠાની કસર ટાળી દીધી.

એક વાર મહારાજે તેમને પૂછ્યું, “તમે અમને કેવા માનો છો ?” તરત જ જવાબ આપ્યો, ‘પુરુષોત્તમનારાયણ.’ મહારાજે ફરી પૂછ્યું, “તો હું જેમ કહું તેમ કરશો ?” ‘સેવકનું લક્ષણ એ જ છે, મહારાજ ! હું તો તમારી દાસી છું, વેચાણ છું, જે કહેવું હોય તે નિઃશંક થઈને કહો.’ મહારાજ સમજી ગયા કે જીવની પાત્રતા સોળે કળાએ ખીલી ઊઠી છે, એટલે ધીરગંભીર સ્વરે પ્રભુએ કહ્યું, “પટારામાંથી પાનેતર કાઢી પહેરો ને

જરિયલ ચૂંદડી ઓઢો, હાથે રૂપેરી ચૂડી પહેરો, સેંથામાં સિંદૂર પૂરો, કપાળમાં કુમુકમનો ચાંદલો કરો. ઘરમાંથી ખાલી બેંદું ઉઠાવો, ગામની બજાર સોંસરા નીકળી ભડને નાકેથી અમારા માટે પાણીનું બેંદું ભરી લાવો.' લાધીબા ક્ષાણભર તો પ્રભુના અમૃતવચનને સાંભળી જ રહ્યાં. થોડી વાર વિચારમાં પડી ગયાં. ત્યાં જ પ્રભુના મીઠાશભર્યા શબ્દો ફરી સંભળાયા કે, "લાધી ! મુક્તિપંથના યાત્રીઓએ આ લોકની મિથ્યા મહોબતમાં ફસાવાની કોઈ જરૂર નથી. લોકની મહોબત મૂકી મુક્તિપંથે પ્રયાગ કરે એ ધામનો સેવક."

તેજને તો માત્ર ટકોરાની જ જરૂર હોય ને ! સહેજમાં તે બેંદું લઈને ઊભી બજારે નીકળી પડ્યાં. તમાશાને કાંઈ તેંદું ન હોય ! આવી રીતે માથે હેલ લઈને નીકળેલાં લાધીબાને જોઈને લોકો તેમની સામે આંગળીઓ ચીંઘવા લાયા. કટાક્ષભર્યા શબ્દોની ઝડીઓ વરસવા લાગી. વળી કોકે પૂછ્યું, 'અલી લાધી ! તેં કોનું નવું ઘર માંડ્યું ? આ સુહાગના શાણગાર ક્યાંથી ?' પાણ એમને તો ક્યાં કોઈની પરવા હતી ! પ્રભુના પ્રેમદીવાના લાધીબાએ ભૂજની ઊભી બજારે મસ્તીમાં આવી ગાવા માંડ્યું કે -

રે સગપણ હરિવરનું સાચું,
બીજું સર્વે ક્ષાણભંગુર કાચું... રે સગ...
રે સૌ સાથે પ્રીતિ ટાળી, રે ભાંયું મન મિથ્યા ભાળી,
..... કે વરવા જેવા એક જ છે વનમાળી... રે સગ...
રે ફોગટ ફેરા નવ ફરીએ, રે પર ઘેર પાણી શું ભરીએ ?
વરીએ તો નટવરને વરીએ... રે સગ...
રે ભૂધર ભેટ્યા ભય ભાયો, રે સહુ સાથે તોહયો ધાગો,
એ રસિક રંગીલાથી રંગ લાયો... રે સગ...
રે એવું જાણીને સગપણ કીધું, રે મેણું તો શિર ઉપર લીધું,
બ્રહ્માનંદનું કરજ સીધું... રે સગ...

આમ પાણીનું બેંદું ભરીને લાધીબા પાછાં ફર્યાં ત્યારે હરિરસની એ હેલીએ તેમની ચેતનામાં નવા પ્રાણ પૂર્યા હતા. દેહભાવનું ચૈતન્યભાવમાં

રૂપાંતર થઈ રહ્યું હતું. લાઘીબાએ ઉમંગથી હેલ ઉતારી. પ્રભુએ પ્રસન્ન થઈને જળ પીધું ને બોલ્યા, “આ તો તમને આ લોકના ગઢ જિતાડવા માટે ને એકાંતિકધર્મના સાચા અધિકારી બનાવવા માટે જ અમે ચરિત્ર કર્યું છે.” ધન્ય હો પ્રભુની આવી આકરી કસોટીમાં દૃઢતાથી પાર ઊતરનાર તે અનોખા શ્રીભક્ત લાઘીબાને ! અને ધન્ય હો એ લાઘીબાના સાચા સૌભાગ્યસિંહુ અલમસ્તમૂર્તિ સહજાનંદને !

આમ પ્રભુએ પૃથ્વી પર પધારીને, અપેક્ષા ને ઉપેક્ષાથી પરનો, અપૂર્ણતા અને કલ્પનાથી પરનો, લોક અને ભોગથી પરનો અને કેવળ ધન્યતા ને કૃતાર્થપાણાની હેલીમાં મહાલતો આવો એક અદ્ભુત દિવ્ય સમાજ સ્થાપ્યો. વર્ષોની કઠિન તપશ્ચર્યા કે સાધના પછી પણ જે આધ્યાત્મિક ગુણોની ઉપલબ્ધ કે પ્રભુનો સંબંધ કદાપિ ન થાય એવો દિવ્ય સંબંધ ને એવા કલ્યાણકારી ગુણો પોતાના મુક્તસમાજને જાણે કે મફતમાં સહજ જ બક્ષિસ આપી દીધા ! ઈતિહાસની તવારીઝે જોઈ વળો. જગતભરના મઠ, મંદિર કે યાત્રાધામ ખૂંદી વળો, પણ પ્રભુની મસ્તીથી ધન્ય બનેલો આવો વિશાળ સમાજ ક્યાંય જોવા મળશે નહીં. જેવી વ્યક્તિ તેવો જ તેનો સમાજ. ખરેખર પ્રભુનો જ સમાજ હોય તો એમાં પ્રભુતાનાં દર્શન પળેપળે સહુને થાય અને એવું અનુપમ દર્શન સર્વ પ્રથમ કરાવ્યું હોય તો એકમાત્ર સહજાનંદે !

જેટલા જેટલા નિષાવાન હુરિભક્તો પ્રભુના યોગમાં આવ્યા તે દરેકના જીવનના ઈતિહાસનું જાણે કે એક એક ભાગવત રચાય તેમ હતું. છતાં મહારાજે તે સર્વેના સાંસારિક કુરુક્ષેત્રનો અંત લાવી, સ્વરૂપલક્ષી ભાગવતધર્મનું પોષણ કરી પ્રભુની દિવ્ય રસધારામાં સહુને તરબોળ કર્યા. આ એક જ ડોક્ટર પૃથ્વી પર એવા આવ્યા કે જે જે દર્દીઓ એમના યોગમાં આવ્યા તે બધાને જ નિરોગી, સ્વસ્થ અને પ્રકુલ્પિત બનાવ્યા. પરમ કલ્યાણની યાત્રાના યાત્રાનું બનાવી સહજ આનંદમાં મહાલતા કર્યા.

‘અદ્વિતીય’ એટલે જેની જોડ ન જે, જેની તુલના ન થઈ શકે તે. શ્રીજમહારાજનું સમગ્ર જીવન એવું જ હતું. મહારાજના મંદિરો; તેમાંની સુંદર, આકર્ષક ને દિવ્ય પ્રકાશનો ધોધ રેલાવતી મૂર્તિઓ; આખો દિવસ

શાંતિથી, ઉજાસમાં ભવ્ય દર્શન કરી શકાય તેવી અજોડ વ્યવસ્થા; બેનમૂન શ્રીપુરુષ મર્યાદા; નિર્મળ, પવિત્ર ને સાધુગુણસંપત્તિ સંતો, ગૃહસ્થો ને બહેનોનો સમાજ; વચ્ચનામૃત, શિક્ષાપત્રી ને વેદરસ જેવા શ્રીજીના સ્વરચિત અમૂલ્ય શાસ્ત્રો; પ્રભુના સુંદર નિયમો, ઉદાર વરદાનો, વિશાળ ભાવના, અસરકારક સમન્વયતા ને સર્વદશીયતા, સર્વમાન્ય વ્યવહારકુશળતા, સચોટ છતાં સરળ ને સર્વગ્રાહ્ય ઉપદેશ, શ્રીહરિના જીવનકાળ દરમ્યાન સ્થપાયેલાં અસંખ્ય હરિમંદિરો, સંતોનું વિચરણ ને વિશાળ સત્સંગી સમુદ્ધાય - એ બધું જ જાણે કે નૂતન, સર્વોપરી, સુંદરતમ્ અને અદ્વિતીય હતું. તો એ સર્વના સંયોજક, નિયામક ને પ્રાણપુરુષ શ્રીજીમહારાજ તો અદ્વિતીય હોય જ ને ! આવા સહજાનંદ વિભુની સાર્વભૌમ અદ્વિતીયતા યાવચ્ચંદ્રદિવાકરૌ, સનાતન સત્યસ્વરૂપે અમર રહેશે જ !

પ્રભુનાં સંગ, જીએ સાંતો સેવકો બધું ર અદ્વિતીય...

પરિમલ પ

સેવક
એક
સહજાનંદ

મોહનને ગમવાને ઈચ્છો માનુની,
ત્યાગો સર્વે જૂઠી મનની ટેક જો;
પતિત્રતાનો ધર્મ અચળ કરી પાળજો,
હરિચરણો રહેજો અબળા થઈ છેક જો...
મોહનને... (૧)

વળી એક વાત કહું છું અધિક વિવેકની,
સાંભળ બેની તારા સુખને કાજ જો;
હરિજન સંગે રાખો પૂરાણ પ્રીતડી,
ત્યાગો મદ મત્સર જૂઠી કુળલાજ જો...
મોહનને... (૨)

સુખદાયક તમે જાણો સુંદરશ્યામને,
અતિ દુઃખદાયક મન પોતાનું જાણજો,
મુક્તાનંદના નાથ મગન થઈ સેવજો;
સમજ વિચારી બોલો અમૃત વેણ જો...
મોહનને... (૩)

સાંભળ બેની હરિ રીજ્યાની રીતડી,
મોહનવરને માન સંગાથે વેર જો,
સાધન સર્વે માન બગાડે પળ વિશો;
જેમ ભળિયું પપસાકરમાં અહીં ઝેર જો...
સાંભળ... (૧)

દાસી થઈ રહેજે તું દીનદયાળની,
નીચી ટેલ મળે તો માને ભાઘ જો,
ભવષ્ટ્રક્ષમાદિકને નિશે મળતી નથી;
પુલષોત્તમ પાસે બેઠાની જાઘ જો...
સાંભળ... (૨)

પ્રીત કરે પુલષોત્તમ સાથે નિત્ય નવી,
દાઝીશ મા દેખી કે'નું સન્માન જો,
મુક્તાનંદના નાથ મગન થઈ સેવજો;
તો રીજશો રસિયો સુંદરવર કહાન જો...
સાંભળ... (૩)

સેવક એક સહજાનંદ

મહાપ્રભુએ પૃથ્વી ઉપર પધારી આત્મતિક કલ્યાણ સાવ મફતમાં મોજરૂપે આપી દીધું. અપૂર્વ યોગસાધનાથી અને ધ્યાનધારણારૂપી કઠિન તપશ્ચર્યાથી શરીર સૂક્ષ્મવી નાખવા છતાંય, ઋષિમુનિઓને કે સિદ્ધપુરુષોને, યોગીઓને કે સાધકોને નિર્વાસનિકપણાની વાત સમજ્યામાં આવી નહીં. એમનાં એ બધાં જ સાધનો નિષ્ફળ નીવડ્યાં. હિમાલયની તળેટીમાં એક મહાન ત્યાગી સિદ્ધપુરુષ પોતાના શિષ્યો સાથે તપ કરતા હતા. તપના પ્રભાવથી પોતાના સંકલ્પે હિમવધનિ એ રોકી દેતા. એવા સિદ્ધ હોવા છતાંય એક વખત એકાંતમાં, કેવળ બે જ મિનિટના લ્લી સાથેના પ્રસંગમાં એમનું ચાલીસ વર્ષનું બ્રહ્મચર્ય લ્વી ગયું. પોતાના ઐશ્વર્યપ્રતાપે કરીને હિમની ધારાને રોકનાર એ યોગી, મનની ધારાને ન નાથી શક્યા !

પણ, એ બિચારા સિદ્ધ યોગીઓ શું કરે ? મનબુદ્ધથી પરનું એવું ભગવાનનું સ્વરૂપ એમના કર્યામાં કર્યાથી આવે ? અને તેથી જ કહ્યું છે કે,

‘યતો વાચો નિર્વર્તને અપ્રાપ્ય મનસા સહ !’⁹

અર્થ : મને સહિત વાણી, જે પરમાત્માને નહિ પામીને પાછી વાળે છે અર્થાત્ પરમાત્મા મન-વાણીને અગોચર છે.

માનવીનાં સાધન પ્રભુને કદાપિ પહોંચતાં જ નથી. માત્ર સ્વપ્રયત્ને કે સ્વબળે કલ્યાણાતીત પ્રભુનો સંબંધ કરવાની ઈચ્છા સેવવી એ ખરેખર તો એક મૂર્ખાઈ જ છે. કળિયુગનો આજે કેવો પ્રવાહ છે ! માનવી માનવી જ રહ્યો નથી તોપછી શુદ્ધ બ્રાહ્મિસ્થિતિની વાત કરવી એ તો કેવળ કલ્યાણ જ રહી ને ! માનવીનું મન વિષય, વ્યસન અને વહેમ તરફ દોડી રહ્યું છે, ભષાચાર અને અનીતિનું સાચ્ચાજ્ય ફેલાઈ રહ્યું છે, સદાચાર અને સદ્ગમનો જાગે અંત આવી રહ્યો છે, માણસાઈ જાગે કે મરી પરવારી છે ત્યાં સત્સંગ અને ભક્તિની તો વાત જ કર્યાં રહી ? સંસારના ક્ષુદ્ર ખાબોચિયામાંથી બહાર નીકળી અમૃતના એ મહાસાગરમાં મહાલવાની વાત તો કેવળ કલ્યાણ જ રહી જાય ને !

પણ મન-વાણીથી અગોચર એવું ભગવાનનું ભવ્ય સ્વરૂપ જો પૃથ્વી ઉપર આવીને જીવનો હાથ પકડે તો જીવ સહજ જ સુખિયો થઈ જાય. એવા સત્રાટવિભુ સહજાનંદે સેવકો માટે કેવળ દ્યા જ વરસાવી છે. નિરંતર પ્રવૃત્તિમાર્ગમાં રહેવા છતાંય ત્યાગી કે ગૃહીને પ્રભુએ નિષ્કામપણું બક્ષિસ આપ્યું છે. જેનામાં કોઈ આગવી બુદ્ધિ, સૂર્ય કે શક્તિ ન હોય તેવી સામાન્યમાં સામાન્ય કે અભણ વ્યક્તિ પણ જો પ્રભુના નિર્ભળ સંતની ગોદમાં બેસીને સેવાધર્મને સ્વીકારી લે તો તેવા સામાન્ય જીવને પણ હુસ્તાંરમતાં પ્રભુ ગુણાતીતભાવમાં લઈ જાય અને ખૂબ સુખિયો કરી દે. આમ બહુજનસમાજ સુખી થાય તે માટે સેવાધર્મને પ્રભુએ સર્વોપરી સાધન બતાવ્યું છે ને ચૈતન્યોના ઝડપી વિકાસ માટે મહારાજથી માંડીને બધા ગુણાતીતસ્વરૂપોએ સેવાધર્મને જ સ્વીકાર્યો છે.

માત્ર એક-બે વ્યક્તિ નહિ કે એક-બે કુટુંબ નહિ, પણ એક વિશાળ સમાજ અક્ષરધામની નિર્વિકલ્પ સમાવિમાં લીન રહીને પ્રભુના સંબંધવાળું દિવ્ય જીવન જીવી શકે તે માટે શ્રીજમહારાજે સેવાધર્મને સર્વોપરી સાધન બતાવ્યું છે. ગમે તેવો ભ્રષ્ટાચારી, વ્યસની કે અધર્મી જીવ હોય, પણ સંતની ગોદમાં બેસીને સેવાધર્મનું હાઈ સમજુને તે માર્ગ મંડ્યો રહે તો સંસારમાં રહેવા છતાંય નિશ્ચિતપણે પ્રભુના સુખનો ભોક્તા બને તેમાં લવલેશ શંકાને સ્થાન નથી.

આજે તો પાંગળાને પણ પર્વત ચઢાવવાનો સંકલ્પ પ્રભુનો છે. આપણામાં કાંઈ બરકત ન હોય છતાંય બક્ષિસમાં બધું જ આપવાનો સંકલ્પ પ્રભુનો છે. અધર્મીને પણ ધર્મી બનાવવાનો સંકલ્પ પ્રભુનો છે, કારણ કે પ્રત્યક્ષ પ્રભુએ પોતાની અનુગ્રહશક્તિ સર્વને માટે ખુલ્લી મૂકી દીધી છે. કૃપા તો લાયક પાત્ર પર કરે, અનન્યભાવવાળા પર કરે, પણ પાત્ર કે કુપાત્ર જોયા વગર જ વિશિષ્ટ કૃપા કરે તે અનુગ્રહ કહેવાય અને તેથી જ પ્રભુચરણે આવીને હાં હાં ગડથલ કરનાર સેવક ખાટી જાય જ !

સાથોસાથ બીજી એક વાતને સ્પષ્ટપણે સમજી લઈએ. ગંગા તો પવિત્ર નદી છે, કોઈ પણ માનવી તેમાં મહિમાપૂર્વક નાહવાથી પવિત્ર થાય જ. પરંતુ

ભાવનામાં કાંઈ ફરક હોય તો હજાર વાર નાહવા છતાંથી તેનું અંતર કોરું જ રહે. તેવી જ રીતે સાચા સંતના સાન્નિધ્યમાં કોઈ સેવક રહેતો હોય, સેવા કરતો હોય પણ પ્રભુએ પ્રબોધેલ સેવાધર્મના રહસ્યને સમજે નહિ તો એનો જીવ બળને પામે નહિ ને સુખ્યિયો પણ થાય નહીં.

વચનામૃત ગઢા મધ્ય ૪૧ પ્રમાણે ભગવાનના ભક્તોની સેવા અહોહોભાવે કરે અથવા વચનામૃત ગઢા મધ્ય ૬૩ પ્રમાણે એવી સેવા પ્રભુના ભાવથી કરે તો વગર સાધને તેનો યોગ પૂરો થઈ જાય. અને ભગવાનના ભક્તની સેવા દેહ, ઈન્દ્રિયો અને અંતઃકરણને ગાણ્યા સિવાય કરે અથવા એ માયિક તત્ત્વોને પોતાના પરમ શત્રુ માનીને આળસપ્રમાદ રાખ્યા વગર કરે તો તેના જીવનમાં સાંખ્યવિચારની દફતા ન હોય તોપણ સાંખ્ય દફ થઈ જાય. જે સાંખ્ય કે યોગની દફતાના ફળસ્વરૂપે પ્રભુની મૂર્તિમાં અખંડિતપણે રહેવાનું શક્ય બને છે તે પ્રભુની મૂર્તિ કોઈ પણ પ્રકારની સાધના વગર સહજ જ સિદ્ધ થઈ જાય. બાકી તો સાંખ્ય અને યોગની સિદ્ધ માટે જીવનભર અથાક પરિશ્રમ કરનારા સિદ્ધપુરૂષો આજે પણ કોઈ નિશ્ચિત ધ્યેયની ગ્રાસિ વગર ફાંફાં મારે છે અને દુખિયા છે.

આપણને કોક અદ્ભુત સૂર્ય આપવા માટે અને મૂર્તિમાન દાખલો બેસાડવા માટે સાક્ષાત્ પુરુષોત્તમનારાયણ પણ એક સેવક તરીકે જ વર્ત્યા છે. નાની વયથી જ માતાપિતા કે વડીલોની મર્યાદા તેમણે કદાપિ તોડી ન હતી.

બાળઘનશ્યામની વિદ્યારંભવિધિ કરાવવાની હતી. ધર્મદિવે પંડિત હૃદયરામ નામના સંસ્કારી ને વિદ્યાન બ્રાહ્મણની તેમના શિક્ષક તરીકે પસંદગી કરી હતી. નાનકડા ઘનશ્યામને શિક્ષક સાથે કેમ વર્તવું તેનો શો ખ્યાલ હોઈ શકે ? તેમની પાસે અપેક્ષા પણ શી રાખી શકાય ? પણ વિદ્યાભ્યાસના પ્રથમ જ દિવસે ગુરુજીનું પૂજન કરી ઘનશ્યામ પ્રભુએ જ્યાં ભાવપૂર્વક દંડવત્ પ્રાણામ કર્યા ત્યાં તો બાળપ્રભુના મહિમાને જાણનાર પંડિત હૃદયરામ સહજ સંકોચ પામીને તરત જ બોલી ઊઠ્યા કે, ‘ઘનશ્યામ, મને દંડવત્ ન હોય.’ નિર્દોષતાપૂર્વક સેવકભાવથી ઘનશ્યામે હૃદયરામને જવાબ આપ્યો કે, “ગુરુઃ સાક્ષાત् પરब્રહ્મ - એ શાખ્વવચન પ્રમાણે વિદ્યાર્થીએ પોતાના ગુરુને

ભગવાનના ભાવથી જ સેવવા જોઈએ ને !” નાના ભૂલકાની આવી સુંદર સમજણું જોઈ હદ્યરામ અને ધમદિવ પણ અંતરથી વારી ગયા.

બાલ્યાવસ્થામાં એટલી કુમળી વયે પણ પ્રભુ વહેલી સવારે બ્રહ્મમુહૂર્તમાં જ શાયાત્યાગ કરી સરયૂસ્નાન કરવા પહોંચી જતા. સ્નાન-પૂજાથી પરવારીને પાછા વળતાં અયોધ્યાના એકેએક મંદિરે દર્શન કરીને ઘેર પહોંચી, ધમદિવ અને ભક્તિમાતાને પ્રણામ કરી વિદ્યાભ્યાસમાં બેસી જતા. ગમે તેવો અધરો પાઠ પણ બહુ ટ્રૂકા સમયમાં તૈયાર કરવા આપ્યો હોય છતાં ઘનશ્યામને ટોકવા પડ્યા હોય તેવું ક્યારેય બન્યું જ ન હતું. બાળપ્રભુની પોતાના ગુરુ પ્રત્યેની એ કેવી ગુરુભક્તિ !

વિદ્યાર્થી અવર્ષથામાં ઘનશ્યામ કદાપિ પથારીમાં સૂતા જ નહીં. પોતાનાં વચ્ચો પણ જાતે જ સરયૂમાં ધોઈ લાવતા. પોતાની બધી જ કિયાઓ જાતે કરી લેતા. વિદ્યાભ્યાસનો પ્રારંભ કર્યા પછી બ્રહ્મચર્યાશ્રમના નિયમોને અનુસરી સુવાસિની ભાભી સાથે પણ ખપપૂરતું જ બોલતા. ભાભી પીરસી રહે પછી પોતાની થાળી બહાર લાવી જમી લેતા અને જમ્યા પછી થાળી પણ પોતે જ સાફ કરી દેતા. એ રીતે જાણો ભવિષ્યમાં પોતાને અનુસરનાર એક વિશાળ સમાજને સેવકભાવનો બોધપાઠ શીખવતા હતા !

જન્માષ્ટમીના સમૈયાને દિવસે પ્રભુ અયોધ્યાના મંદિરમાં રહી આખો દિવસ સેવા જ કરતા. એમનું મન તો હંમેશાં સેવામાં જ લીન રહેતું. બાળઘનશ્યામ ઠાકોરજીના પારણાને એવી ચોક્સાઈ, ચીવટાઈ ને ભક્તિભાવથી ધોતા કે મંદિરના કાર્યકર્તાઓ તેમની એ સેવા જોઈ ખૂબ જ રાજી થઈ જતા. આવા એક સમૈયાના દિવસે કેટલીક બહેનોને ઠાકોરજીના સિંહાસન પાસે જઈને પૂજારી સાથે સેવામાં ઓતપ્રોત રહેતી જોઈ બાળઘનશ્યામે પૂજારીને વિનંતી કરી કે, “આ રીતે સ્ત્રીઓનો અતિ સહવાસ સારો નહીં.” ઠાકોરજીની આગળ મર્યાદા માટે રાખવામાં આવેલી જાળીની અંદર બહેનો કદાપિ ન આવે તે માટે પૂજારી પાસે ખૂબ આગ્રહ તેમણે સેવ્યો ને પૂજારીને બહુ સ્પષ્ટપણે કહી દીધું કે, “સ્ત્રીપુરુષને માટે અરસપરસનો અતિ સહવાસ તો પાપકૃપ છે.” વળી ત્યાં હાજર રહેલા સહુને પણ પ્રભુએ

વિનંતી કરી કે, “આ જાળીની અંદર કોઈ પણ વ્યક્તિ ન જાય તો જ પ્રભુની સેવા ભક્તિભાવથી થઈ શકે. પ્રભુ પવિત્રતાનું સ્વરૂપ છે તો આપણે પણ પવિત્રતા રાખવી જ જોઈએ.”

એટલામાં જ બાળધનશ્યામને શોધવા માટે નીકળેલા ધમદિવ ત્યાં આવી પહોંચ્યા. તેમણે કહ્યું, ‘ધનશ્યામ ! ચાલો ઘેર, માતા રાહ જુએ છે.’ પ્રભુ ઘેર ગયા. માતાએ ભાવથી ધનશ્યામને કહ્યું કે, ‘ધનશ્યામ ! ફરાળ તો ક્યારનુંય તૈયાર થઈ ગયું છે. અમે પણ તમારી રાહ જોઈને કાંઈ જ લીધું નથી, તો હવે થોડુંક ફરાળ તો કરી લો.’ માતાને પુત્ર માટે આવો અનુપમ પ્રેમ હોવા છતાંય સેવાભક્તિના સ્વરૂપસમા ધનશ્યામે સ્પષ્ટપણે કહી દીધું કે, “મા ! આજે તો જન્માષ્ટમી છે, તેથી મારે ઉપવાસ છે. શ્રીકૃષ્ણ પરમાત્માના પ્રાગાટ્ય સમય પહેલાં આજે તો સેવકોથી જમાય જ નહીં.” પોતાના લાલના આવાં ભક્તિપૂર્ણ વચનો સાંભળી ભક્તિમાતાની આંખમાં ઉર્ધ્ધના આંસુ ઊમટી આવ્યાં.

કિશોર વયે જ ગૃહિત્યાગ કરી વાણીવિશે તીર્થાટન શરૂ કર્યું અને ત્યાં પણ પ્રભુએ સહુની સેવા જ કરી છે. પછી ભલે તે ગોપાલયોગી હોય કે કૃતધ્ની સેવકરામ હોય; પણ બંનેની સેવામાં પ્રભુએ જરા પણ ફર પડવા દીધો ન હતો. ગોપાલયોગીની સેવામાં પ્રભુ સતત સવા વર્ષ રહ્યા. આશ્રમની સાફસૂફી, મંદિરની સેવાપૂજા અને ગોપાલયોગીની દૈહિક સેવા - એમ ત્રાણેય સેવા એવા અનુપમ ભાવથી કરતા કે ગોપાલયોગીના હંદ્યમાં વસી ગયા હતા. શિષ્યની સામર્થીની ભલે ગોપાલયોગીને યથાર્થ ઓળખાણ ન હતી, પણ પ્રભુએ ગુરુદક્ષિણા આપવામાં પાછું વળીને કાંઈ જોયું જ નહીં. ગોપાલયોગીને પોતાની દિવ્ય રસધનમૂર્તિના દર્શન કરાવી પોતાના અક્ષરધામને પમાડ્યા. એક શિષ્ય તરીકે આવી ગુરુદક્ષિણાથી ગુરુને નવાજવાનો પ્રભુનો આ એક ધૂપો પણ અલૌકિક સેવકભાવ જ હતો !

પ્રભુ વનવિચરણ દરમ્યાન પોતાની સાથે શાલિગ્રામ રાખતા. પ્રતિકૂળ સંજોગોને લઈને હિમગિરિના પ્રદેશમાં વિચરણ કરતાં ત્રાણ-ચાર દિવસ સુધી આહાર માટે કાંઈ ફળકળાદિ કે બીજી કોઈ વસ્તુ પ્રાપ્ત ન થઈ. પ્રભુના

સંકલ્પે પાંચમા દિવસે શિવજી અને પાર્વતીજી તેમને માટે સાથવો² લઈને આવ્યાં. પરંતુ પોતાના શાલિગ્રામને ધરાવ્યા સિવાય વણી કદાપિ કોઈ ચીજ ગ્રહણ કરતા ન હતા. પોતાના શાલિગ્રામને તે સાથવો ધરાવતાં વણીની આંખમાં આંસુ આવી ગયાં. શાલિગ્રામમાં રહેલા પ્રભુને તેઓ પ્રાર્થના કરતા હતા કે તમારી યોગ્ય સેવા ના થઈ તે બદલ ક્ષમા કરજો. અહીં પ્રભુ આપણને કોઈક અલૌકિક ભક્તિભાવનું દર્શન કરાવે છે ને અદ્ભુત સેવકભાવની સૂજ આપે છે.

ઉત્તર ભારતનું વનવિચરણ પૂરું થયા પછી સેવકરામ નામના એક સાધુના પરિચયમાં પ્રભુ આવ્યા. તે સાધુ શ્રીમદ્ ભાગવતાદિક પુરાણ ભાણોલો હતો. તેની પાસે એક હજાર રૂપિયાની સોનામહોરો પણ હતી. માર્ગમાં એ માંદો પડ્યો. પણ તેની દેખભાળ રાખનાર કોઈ ન હતું તેથી તે રડવા લાગ્યો. તેને અતિશય માંદો થયેલો જોઈ તેના પર ખૂબ દયા લાવી પ્રભુએ કહ્યું કે, “કાંઈ ચિંતા રાખશો નહિ, તમારી ચાકરી અમે કરીશું.”

પ્રભુ તો સેવાની મૂર્તિ હતા. સેવા કેવળ દિવ્યભાવથી જ કરતા હતા. જે ભાવથી ગોપાલયોગીની સેવા કરી તે જ ભાવથી આ કૃતધ્ની સેવકરામની સેવા પણ કરી. સેવકરામને સંજોગોને આધીન બિમારીની સાથોસાથ લોહીખંડ પેટબેસણું પણ થઈ ગયું હતું. પ્રભુ રોજ કેળનાં પાન લાવીને એક હાથ ઊંચી એવી સુંદર પથારી કરી આપતા. તેના શરીરને ઘોઈને સાફ કરતા. રોજ રોજ કેળનાં પાનની એક હાથ ઊંચી પથારી કરવી તે સાચા ભક્તિભાવ સિવાય શક્ય જ નથી. તે પથારીને દિવસમાં કેટલીય વાર સાફ કરવી પડે છતાં પ્રભુએ ક્યારેય લેશમાત્ર કંટાળો દેખાડ્યો ન હતો.

સેવકરામ પાસે રૂપિયા હતા તેથી તે ખાંડ, સાકર, ધી, અનાજ વગેરે મંગાવતા. પ્રભુ તો બહુ પ્રેમથી પોતે રસોઈ કરીને રોજ તેને જમાડતા. પણ પ્રભુને તે કદી એમ ન કહે કે, ‘તમે પણ થોડું જમો.’ વણી તો સેવકરામને જમાડીને વસ્તીમાં જઈને ઝોળી માંગીને જે કાંઈ મળે તે જમી લેતા. કોઈ દિવસ વસ્તીમાંથી ભીક્ષા ન મળે ત્યારે પ્રભુ ઉપવાસ પણ કરતા. ઉપવાસ

૨. સાથવો = એક ખાદ્ય પદ્ધતિ

કરવો પે તેવા સંજોગોમાં પણ સેવકરામે પ્રભુને કદાપિ પોતાની સાથે જમવાનું કહ્યું જ નહીં. પ્રભુએ પણ તેની પાસે ક્યારેય કિચિત્ અપેક્ષા રાખી જ નહીં.

તબિયત સારી થઈ ગયા પછી વાર્ણી અને સેવકરામ રામેશ્વરના માર્ગે ચાલ્યા. પ્રભુ તો ત્યારે ભાર નામે પોતાની પાસે એક રૂમાલ પણ રાખતા નહીં. છતાંય સેવકરામનો એક માણ જેટલો ભાર પોતે ઉપાડીને ચાલતા હતા. વાર્ણીએ તેને સાજોય કર્યો. તે શેર ધી જમીને પચાવે તેવો સશક્ત પણ બન્યો. છતાં વાર્ણી તેનો બધો જ ભાર ઉપાડતા રહ્યા, પરંતુ વાર્ણીને તે સાધુએ કોઈ દિવસ પૈસાભાર અનુ આપ્યું નહીં.

અનંતનું કલ્યાણ કરવાના મંગલમય હેતુ માટે જેમના જીવનની પળેપળ અત્યંત અમૂલ્ય હતી તેવા પ્રભુએ છેવટે તેનો ત્યાગ કર્યો અને પોતાની કલ્યાણયાત્રા આગળ વધારી. પ્રભુનું તપસ્વી ને કૃશ દેહ માત્ર હાડકાંના માળા જેવું જ હતું, છતાંય કેવી અપૂર્વ શ્રદ્ધાથી સેવકરામની સેવા કરી તે સહુએ વિચારવા જેવું છે ! તે સંપૂર્ણપણે તંદુરસ્ત થઈ ગયો તોય તેનો માણ ભાર ઉંચ્યકીને કેટલુંય ચાલ્યા ને અનેનો એક દાણો સરખો પણ તેણે વાર્ણીને ન આપ્યો, છતાંય દિનરાત ભક્તિભાવપૂર્વક સેવા કરી. ખરેખર આ પ્રસંગ દ્વારા પ્રભુ કોઈ અદ્ભુત સેવકભાવવનું દર્શન કરાવે છે. છેવટે તે અવિવેકી અને જડ સાધુને એક પણ શબ્દ કહ્યા સિવાય, પોતાની મહાન યોજનાનો ગ્રારંભ કરવા તેને ત્યજુને આગળ ચાલ્યા. આવા કૃતદ્ધની સેવકરામની પણ જો પ્રભુએ અનહંદ ભક્તિભાવથી સેવા કરી હોય તો પ્રભુના અદ્ય સંબંધવાળા સેવકોની સેવામાં ખોવાઈ જવા માટે કોઈએ કોઈને કાંઈ પૂછવાનું રહે ખરું ?

તીર્થાટન કરતાં કરતાં જ્યારે વાર્ણી જગતાથપુરી પહોંચ્યા ત્યારે મંદિરના પૂજારી સાથે સેવકભાવે સહજ જ રસભસ થઈ ગયા હતા. પૂજારી ભ્રષ્ટાચારી હતો. તેનાં પાંચેય વર્તમાનમાં સંપૂર્ણ પોલ હતી. પુરીમાં સહુને તે વાતની ખબર હતી જ, તોપછી સર્વજ્ઞ પ્રભુ શું એ વાત નહિ જાણતા હોય ? પ્રભુને તો ધર્મે સહિત ભક્તિ જ ગમતી હતી. પૂજારી એવો અધમ હોવા છતાંય પ્રભુ તેની સેવામાં ખોવાઈ ગયા.

સવારના પહોરમાં મળસ્કે નિત્યકર્મથી પરવારી પ્રભુ ઠાકોરજીનું

નિજમંદિર સાફ કરી નાખતા. ઠાકોરજી માટે ફૂલો વીણી લાવતા અને જુદાં જુદાં સુંદર હાર બનાવતા. પૂજન માટે પૂજારીને ચંદન ઘસી આપતા. ખૂબ પૂજ્યભાવથી પૂજારીની મર્યાદા રાખતા. તેની અંગત સેવામાં પણ બહુ જ સંભાળ રાખતા. એક જ મહિનામાં પૂજારીને પ્રભુએ પોતામાં ઓતપ્રોત કરી દીધો. પ્રભુની સેવાભાવના, નિર્દોષતા ને પવિત્રતાથી છેવટે તે કપટી અને પાખંડી પૂજારી પણ તેમને વશ થઈ ગયો. પોતાના પાપનો તેને પસ્તાવો થવા માંડ્યો અને એક દિવસ તે નીલકંઠવાળી પાસે ખુલ્લો થઈ ગયો. પોતાના બધાં જ પાપોનો નિષ્કપ્તભાવે એકરાર કર્યો. પ્રભુએ તેને ખૂબ ધીરજથી સાંભળ્યો ને સાંત્વના આપી. એના હૈયાને નિર્ભળ બનાવી તેના જીવનનું સંપૂર્ણ પરિવર્તન કરી દીધું.

પ્રભુની જગ્યાએ જો આપણે હોત તો સમાજમાં ગોકીરો કરી નાખત જ. પૂજારી પ્રત્યે તિરસ્કાર જ વર્ષાવત. એ ધર્મભ્રષ્ટ અને પાખંડી પૂજારીની સેવા આપણે કદાપિ ના કરત. જ્યારે પ્રભુએ એની ખૂબ સેવા કરી, એનું સઘણું પાપ અને ભંડું પ્રારબ્ધ પોતાને માથે લઈ દાખિમાત્રે ટાળી નાખ્યું, અને પોતાના જ રંગે તેને રંગી દીધો. શ્રીહરિની આ અલૌકિક ભક્તિની આપણે શું કલ્પના કરીશું ?

તીર્થાટન કરતાં કરતાં ગુજરાતનો પ્રદેશ પાર કરીને પ્રભુ સૌરાષ્ટ્રની ધરતી પર પદ્ધાર્યા. લોજ ગામની ભાગોળે વાવ પર પ્રભુ બિરાજ્યા અને સદ્ગુરુ શ્રીરામાનંદ સ્વામીના આશ્રમના સાધુ તથા ગામલોકોના આકર્ષણનું પાત્ર બની ગયા. વિચરણમાં આજ સુધી તો તેમના પગના ઠેબે પથરા જ આવ્યા હતા. પહેલી જ વાર એ દિવ્ય ઝવેરીની આંખ ગુરુવર્ય રામાનંદ સ્વામીના સાચા હીરા સમાન શિષ્ય સદ્ગુરુ મુક્તાનંદ સ્વામી પર ઢરી. પ્રભુએ ત્યાં જ રહેવાનું નક્કી કર્યું. વિશિષ્ટાદ્વાત સિદ્ધાંતના હિમાયતી ને પ્રવર્તક સદ્ગુરુ રામાનંદ સ્વામીને તેમણે મનોમન પોતાના ગુરુ તરીકે સ્વીકાર્યા.

તેમણે મુક્તાનંદ સ્વામી દ્વારા કચ્છ-ભુજમાં સ્થિત રામાનંદ સ્વામીને પોતાનો સંદેશો મોકલ્યો. પ્રભુના એ પત્રમાં કેવળ સેવકભાવનું જ દર્શન છે. ભૂજથી રામાનંદ સ્વામીનો જવાબ આવ્યો, ‘સત્સંગમાં રહેવું હોય તો

થાંભલાને બાથ ભીડીને રહેવું પડશો.' ગુરુના સંદેશાનું રહસ્ય વાર્ણી તો સાનમાં જ સમજ ગયા હતા છતાં અજ્ઞાની બની તેમણે તરત જ એક આદર્શ સેવકની અદાથી મંદિરના થાંભલાને બાથ ભીડી. એટલામાં એક ભલાભોળા સાધુ બોલી ઊઠચા કે, 'થાંભલાને બાથ ભીડવી એટલે સત્સંગમાં વડીલ એવા મુક્તાનંદ સ્વામીની આજ્ઞામાં રહેવું પડે - તેવો આદેશ રામાનંદ સ્વામીનો છે.' આ પછી આત્મંતિક કલ્યાણનો સર્વજનસુલભમાર્ગ જગતને બક્ષિસ આપવા પદ્ધારેલા પ્રભુ, જેમ એક સાળ પર ચઢાવેલા સૂતરના તાંત્રણાઓ અંદરોઅંદર ગુંથાઈને એકબીજાને ઓતપ્રોત બનીને એકાકાર થઈ જાય તેમ લોજના એ આશ્રમના બધા જ સંતોમાં ને તેઓની સેવામાં ઓતપ્રોત થઈ ગયા. તે માટે મુક્તાનંદ સ્વામીએ સૂચન કરવાની કોઈ જરૂર જ ન રહી. આંખના ઈશારામાં જ મોટાપુરુષની અનુવૃત્તિ સમજ સેવા કરવા મંડી પડે તે જ ખરેખરો સેવક !

આશ્રમ માટે નીલકંઠ સીમમાં જઈને છાણ ભેગું કરે અને છાણાં થાપે, આશ્રમના ખેતરમાં પણ કામ કરે, સંતોના કપડાં ને કૌપીન પણ ધોઈ નાખે, ખાણી ભરી લાવે, વાડીમાંથી શાક અને ફળકળાઈ લાવે, લાકડાં વીણી લાવે, દાતણ કાપી લાવે, આશ્રમની બધી જ ગાયોની સધળી સેવા પણ પ્રભુ જ કરે. સમય મળે કે તરત રસોઈ અને સદાચ્રતની સેવામાં પણ જોડાઈ જાય અને માંદા સાધુઓની સુશ્રૂષામાં પણ પોતે જ હોય. એમ નીલકંઠવાર્ણી આશ્રમની દરેક સેવામાં ગુંથાઈ ગયા હતા. આશ્રમનું હદ્ય બની ગયા હતા, પ્રાણ બની ગયા હતા. જ્ઞાનના વ્યર્� ચુંથણામાં અને આળસપ્રમાદમાં રત બની ગયેલા મહાત્માઓ કે જ્ઞાનીઓનાં મંડળોમાં તથા એકાંતિક ભક્તોના સમજમાં, એમ બધે જ જાણે કે પ્રભુ સેવાધર્મનો સચ્ચોટ ને યથાર્થ મહિમા સમજાવવા ને સ્થાપવા માટે જ પદ્ધાર્ય હતા ને તેથી સેવાને તેમણે પોતાનું જીવન બનાવી દીવું હતું.

સદ્. રામાનંદ સ્વામી કર્યા-ભૂજથી આવ્યા પછી તેમણે પીપલાણામાં નીલકંઠવાર્ણીનાં ખૂબ ગુણગાન ગાયાં. તેઓ બોલ્યા કે, 'હું તો માત્ર દુગ્ધુગી વગાડનારો છું. ખરા વેશના બજવનારા તો આ વાર્ણી છે.' જ્યારે રામાનંદ

સ્વામીએ જેતપુરની ધરતી પર ખૂબ ધામધૂમથી ઉત્સવ કરી પ્રભુને પોતાની ગાદી સોંપી, ત્યારે પણ તેમણે તેમનો ખૂબ જ મહિમા ગાયો. રામાનંદ સ્વામીના સ્વધામગમન બાદ ગુરુના સાચા વારસદાર તરીકે નીલકંઠવર્ણી સાથે તેમના શિષ્યોએ કોઈ સંબંધ રાખ્યો જ ન હતો. પ્રગટપણે વિચરતા માનવદેહધારી પ્રભુને ઓળખવા તે સાધક માટે કઠિનમાં કઠિન તપશ્ચર્યા કે કાળજું તૂટી જાય તેવી વાત છે.

પ્રભુને ગાદી સોંપવામાં આવી હતી છતાંએ તેઓ ગાદી પર બેસતા ન હતા, કારણ કે સદ્. રામાનંદ સ્વામીના કેટલાય શિષ્યોને તે રૂચતું ન હતું. બાઈ-ભાઈની સભા નોખી કરી ને સમાધિ પ્રકરણ ચલાવ્યું ત્યારે પણ ઘણા સેવકોએ ઊદ્ઘાટન મચાવ્યો. છતાં પ્રભુએ તો ખૂબ શાંતિથી ને ધીરજથી જ કામ લીધું. સેવકભાવે જ ઉઠાવ લીધો. ગુરુએ ધર્મધૂરા સોંપ્યા છતાં મહારાજ પોતે સદ્. મુક્તાનંદ સ્વામીને પોતાના ગુરુ જેવું જ માન આપતા હતા. સૌનેય સમાસ થાય અને સૌ રાજુ રહે તે માટે કેટલાએ દિવસો સુધી ગુરુની ગાદી પર તેઓની પાછુકાઓ પધરાવીને પૂજન કરતા હતા. પ્રભુએ અહીં આપણને સાચા સેવકભાવનો સુંદર આદર્શ શીખવાડ્યો છે. કોઈનીય સાથે સુહૃદભાવ કદાપિ જવા ન હેવો એવું કોઈક આગવું સૂચન તેઓ કરી રહ્યા છે. મહારાજ તો સમર્થ હતા, સાક્ષાત્ નારાયણ હતા, છતાંય રંકભાવે જ વર્ત્યા. એક ગુલામની જેમ સૌની સેવામાં ઓતપ્રોત થઈ ગયા. રામાનંદ સ્વામીના શિષ્યોની રીતે જ વર્ત્યા. અને છેવટે જ્યારે એ શિષ્યોને તેમનામાં પ્રભુપણાની પ્રતીતિ થઈ ત્યારે પશ્ચાતાપપૂર્વક પ્રભુની માફી માળી હતી ને તેમના સ્વરૂપની ઓળખાણ થાય, તેમનો યથાર્થ મહિમા સમજાય તે માટે યાચના કરી હતી.

એક સમયે મહારાજ જૂનાગઢમાં હાટકેશર મહાદેવના મંદિરમાં પધાર્યા હતા. લોહની રજકણ જેમ લોહચુંબકમાં ખેંચાઈ જાય તેમ કિશોર વયની એમની રસધન મૂર્તિમાં ત્યાં આવનારા નાગર ભક્તો સહજ જ ખેંચાઈ જતા ને વણીના અગમ્ય આકર્ષણથી ત્યાં જ બેસી જતા.

હાટકેશર મંદિરના પૂજારીના હદ્યમાં આથી ઈખ્યાની જવાળાઓ

પ્રગટી. પોતાની પાસે કોઈ બેસતું નહિ તેથી તેને લાગતું કે બધા જ આ નાનકડા વાર્ણીની માયામાં ફસાયા છે. સ્થૂળ મતિવાળા પૂજારીને મનમાં શંકા પડી કે, ‘આ વાર્ણી જ્યાંસુધી મંદિરમાં રહેશે ત્યાંસુધી પોતાનું કાંઈ ચાલશે નહીં.’ પોતે વિદ્વાન હતા. થોડો સમાજ પણ હતો. એ સમાજ વાર્ણીના આકર્ષણમાં મુખ બને એ તેમને કેમ રૂચે ? પોતાના શિષ્યો બીજે ખેંચાઈ જાય એ તો દેહ પડ્યા કરતાં પણ કઠણ લાગે !

એક વખત ભરબપોરે વાર્ણી ત્યાં પ્રસાદ લેવા બેઠા હતા. દ્વેષભાવથી અકળાયેલા પૂજારીએ અપમાન કરીને એમને ત્યાંથી ઉઠાડી મૂક્યા. વાર્ણી તો સરળ હતા. બીજે જઈને બેઠા. ઈર્ઘાણું પૂજારીએ ત્યાંથી પણ ઉઠાડ્યા. વાર્ણી તરત જ ઉઠી ગયા. વેગવાન પવનના સપાટામાં એકાદ સ્કું પાંદું આમતેમ ફર્યા કરે તેમ પૂજારીના કહેવા પ્રમાણે પ્રભુનો દેહ એક જગ્યાએથી બીજી જગ્યાએ ફરતો જ રહ્યો. પૂજારીએ વારાફરતી સોળ વખત વાર્ણીને ઉઠાડી મૂક્યા હતા.

એ બિચારા પૂજારીને ક્યાં ખબર હતી કે અષ્ટસિદ્ધ અને નવનિધિ જેમની સેવામાં છઘન ભોગ લઈને અખંડ હાજર જ રહે છે તેવા આ પ્રભુ તેવી સેવાને પણ સ્વીકારતા નથી ! આ તો નાગરજ્ઞાતિ પર દ્યા લાવીને તેઓનું રૂંડું કરવા માટે જ પ્રભુએ આટલી ઊઠબેસ કરી હતી. એ દશ્ય જોનાર સહુનાંય દિલ દ્રવી ઊઠ્યાં હશે જ ! તેથી તો કેટલાકે વાર્ણીને પૂછ્યું કે, ‘સાધુરામ ! તમને કાંઈ ખોટું તો નથી લાયું ને ?’ ત્યારે એ અલમસ્ત અલગારીના મુખમાંથી સહજ જ શબ્દો સરી પડ્યા, “ઈસ મેં ક્યા ? પૂંઠ કા ક્યા સન્માન ?” આ સાંભળી સહુ કોઈ આશ્વર્યચકિત થઈ ગયા. પ્રભુની પોતાના દેહ તરફની કેવી અરૂપી ! પોતે તો હસતા જ રહ્યા. તેમને મન તો ‘શય્યા ભૂમિતલમ् દિશોऽપિ વસનમ् જ્ઞાનમृતમ् ભોજનમ्’^૩ એવું હતું. તેમની અલમસ્ત દશામાં તો ક્યાંય ખાતર પેડે તેમ હતું જ નહીં. અનંત બ્રહ્માંડોની ધરતી જેનું આસન છે તેમને લૌકિક ને સ્થૂળ આસનની શી

૩. અર્થ : સાચા યોગીને મન તો સમગ્ર પૃથ્વીતલ એ શય્યા છે, દિશાઓ વખત છે ને જ્ઞાનમૃત ભોજન છે.

મહત્તમા ? પણ હાટકેશ્વર મંદિરના તે પ્રાંગણમાં ભરબપોરે એક ક્ષુદ્ર બિખારી કરતાં પણ હુલકા થઈને દીનભાવે સોળ વખત ઊઠબેસ કરતા વણીને જેણે જેણે જોયા હશે તેને સાચી જ્ઞાનગતીબીજું કે મૂર્તિમાન સેવકભાવનું ભવ્ય દર્શન જરૂર થયું હશે !

હાટકેશ્વર મંદિરના પૂજારીએ કદાચ સોળ દિવસ સુધી જમવાનું ના આપ્યું હોત તોપણ વણીની મસ્તી કે કલણા, સ્થિરતા કે ધીરજ રંઘમાત્ર ઓછી થવાની જ ન હતી. જીવદશામાં જ મગ્ન રહેનારા આપણે સહુ ખરેખર જો આ પ્રસંગને દિલથી વિચારીશું તો આવા કોઈક પ્રસંગે થોડીધારી પણ ગમ ખાવાની સુરૂચિ તો પ્રગટશે જ. પ્રભુની સ્મૃતિ તો સહજ થઈ આવશે જ ને આનંદ પણ જરો નહીં. પ્રભુની એક જ ભાવના છે કે દેહનું જે થવાનું હોય તે ભલે થાય પણ તમે કદાપિ પ્રભુ સાથેનો સંબંધ તોડશો નહીં. ‘જેના નિર્માની ભગવાન, તેના જનને શીદ જોઈએ માન...’ આ પંક્તિના ભાવાર્થ પ્રમાણે મહારાજે આ પ્રસંગમાં સારધાર વર્તી બતાવ્યું, જે આપણા જેવા અનેકને નિર્માનીપણે ને સેવકભાવે વર્તવાની સુંદર પ્રેરણા આપે છે.

ગુરુહરિ યોગીજી મહારાજ પણ કહેતા કે, ‘હે યુવકો ! ચાલીસ વર્ષના ઈતિહાસમાં એક દિવસ એવો નથી ગયો કે આ જોગીનું અપમાન થયું ન હોય !’ બાપાનું આ વાક્ય જ કાળજું કોરી ખાય એવું છે. બાપાનું જીવન જ દર્દની ભાવના પ્રગટાવે એવું હતું. બાપાની રહેણીકરણી મંગલકારી પંથને ઉજ્જવળ બનાવે તેવી હતી. બાપાનાં દર્શન સેવકભાવના મહાસાગરમાં મહાલતા કરી દે તેવા હતા. બાપાનું દાસ્ય નિર્માનીપણાના નિર્દોષભાવથી ભરપૂર હતું. એવા બાપાને સંભારતાં એટલું જ બોલી શકાય કે ‘જોગી તે જોગી !’

પ્રભુના સમ્યક્ સેવકભાવનું જેને સાચું દર્શન હોય તે સેવક હુંમેશાં ભક્તોના આકારે જ થઈ જાય. ભક્તો તેના પ્રાણ બની જાય જ ! પ્રભુ પોતાના સેવકોને આ શીખવવા માંગતા હતા. ‘સેવા મારું હાઈ છે.’ તે સત્ય સમજાવવા માંગતા હતા. અહીં ભક્તકવિ નરસિંહ મહેતાની પંક્તિ સહજ જ યાદ આવી જાય છે કે,

‘બેઠાં બેઠાં ગાય ત્યાં ઊભો ઊભો સાંભળું,
ઊભાં ઊભાં ગાય ત્યાં હું નાચું રે,
પ્રાણ થકી મુને વૈખણવ વહાલા...’

પોતાના ભક્તોની ભક્તિ કરવી તે જ ભગવાનને મન સાચો આનંદ છે, સાચું સુખ છે. ભગવાનને ભક્તનું કેવું ઘેલું લાયું હશે !

પ્રભુએ ગઢડામાં દાદા ખાચરના દરબારમાં સિંહાસન પર બેસી કસુંબલ અને જરિયાન વાધા તો ઘણા પહેર્યા હશે. હીરા, માણેક અને સુવર્ણનાં ઘરેણાં પણ ધારણ કર્યા હશે. પાર્ષદોએ એમને વીંઝણા પણ ઢોળ્યા હશે. લાડુબા, જીવુબા ને મૂળજી બ્રહ્મચારીના પ્રેમના થાળ પણ જમ્યા હશે. ભક્તોની કેટલીય ભેટસોગાદો ગ્રહણ કરી હશે. પરમહંસોના સાત્ત્વિદ્યમાં ગંભીર કથાવાર્તાની ગહન ચર્ચાઓ પણ થઈ હશે. પણ તે બધા બંધનોથી જાણે અકળાઈ ગયા હોય તેમ શ્રીમહારાજે એક વખત માતર તાલુકાના બામણગામની પુણ્યશાળી ધરતી પર પોતે કછોટો વાળી જાતે જ સુંદર રસોઈ બનાવી. બધાને એક જ પંગતમાં જમવા બેસાડી દીધા. કોઈ પરમહંસોની કાકલૂદી સાંભળી જ નહિ અને જાતે જ સહુને પીરસવા મંડી પડ્યા. પ્રભુની મસ્તી, પ્રભુનો તરવરાટ ને પ્રભુનો ઉમંગ જ એવો હતો કે જાણે રૂંવાડે રૂંવાડે મહિમા અને ભક્તિ નીતરતાં ન હોય ! ભગવાનને તો ભક્તોનાં દર્શન અને ભક્તોની સેવા જ ગમે છે. પરમહંસો જમે અને મહારાજ આગ્રહ કરી કરીને પ્રેમથી જમાડે, તે તો ઢીક પણ તે દરભ્યાન કોઈને કાંઈ ખબર ન પડે તે રીતે પીરસતાં પીરસતાં, પ્રભુ પરમહંસોની પંક્તિની પ્રદક્ષિણા ફર્યા ને દૂર રહીને છૂપી રીતે સહુને વિનાન્દ્રાબાવે પોતે દંડવત્ પ્રાણામ કર્યા. અનંત બ્રહ્માંડોના નાથ સહજાનંદ પ્રભુએ જ્યારે બામણગામની એ મહાપ્રસાદિક ધરતી પર અત્યંત દીનભાવે બધા જ પરમહંસોને દંડવત્ કર્યા હશે ત્યારે એ ધરતીની રજકણો પણ માખણ જેવી મુલાયમ અને પ્રકાશિત બની ગઈ હશે ! મહારાજના પ્રસ્વેદબિંદુમાંથી ટપકતી સેવાની સૌરભને લીધે તે રજકણો સુગંધિત અને આહુલાદક બની હશે ! મહારાજને સેવાનું સ્વરૂપ માનવું કે માહાત્મ્યનું ? ગ્રીતિનું સ્વરૂપ માનવું કે ભક્તિનું ?

એક વખત ગઠડામાં પરમહંસોની મંડળીસહિત પ્રભુ બિરાજમાન હતા. મહારાજ પરમહંસોનો મહિમા ગાઈ રહ્યા હતા કે, “હે સંતો ! તમારો મહિમા તો અપરંપાર છે. નરસિંહ મહેતાએ તો લઘ્યું છે કે,

‘ધન્ય વૃદ્ધાવનવાસી વટની છાયા રે, જ્યાં હરિ બેસતા...’

વૃદ્ધાવનની વૃક્ષવેલીને પાણ ધન્ય હો કે જ્યાં શ્રીકૃષ્ણ પરમાત્મા સહુની સેવા અંગીકાર કરતા હતા. જ્યારે તમે તો સાક્ષાત્ પુરુષોત્તમનારાયણના સેવકો છો. પ્રભુના સંબંધમાં આવ્યા છો. તમ જેવા પરમહંસોનાં દર્શન, સ્પર્શ, સેવા, સમાગમ જે કોઈ કરશે કે ભાવે કરીને તમારો મહિમા સમજશે તે સહુનાય જીવનું અતિ રૂદું થઈ જશે.”

એક વખત પોતાની માણકી ઘોડી બિમાર હતી ત્યારે પ્રભુએ સંતોને કહ્યું, “હે પરમહંસો ! તમારો અંગ્રાંઠો પાણીમાં બોળી આપો. તમારી પ્રસાદીનું એ જળ માણકી ઘોડીને પિવડાવવું છે.” ભલાભોળા ને આજાંકિત પરમહંસોને કાંઈ બીજો જ્યાલ ન આવ્યો તેથી બધાએ પોતપોતાનો અંગ્રાંઠો બોળીને પાણી પ્રસાદીનું કરી આપ્યું. એ પાણી લઈને પ્રભુ માણકી તરફ જવા લાયા. દૂર ઊભા રહીને એ પ્રસાદીના જળને ઝપાટાબંધ ગટગટાવી ગયા. પ્રભુને સંતોનો કેવો અનેરો મહિમા હશે ! તેમને પરમહંસો કેવા વહુલા હશે ! પોતાના અંગ્રાંઠનું પ્રસાદીનું જળ આ રીતે એકાએક મહારાજ પી ગયા તે જોઈને બધા પરમહંસો અત્યંત વિમાસણમાં પડી ગયા. બધા ખૂબ જ અફસોસ કરવા લાયા. અહીં જાણે પ્રભુ એટલું જ માર્મિક સૂચન કરી રહ્યા છે કે, ‘સેવકના સેવક થઈએ તો કોઈ ખામી કે કસર રહે જ નહીં. મને તમારા સેવક થવાની તમના સહજ જ રહે છે તો તમે અરસપરસ એકબીજાના સેવક કેમ ના થઈ શકો ?’

એક વખત દાદા ખાચરના દરખારમાં પરમહંસોની સભા ભરાઈને બેઠી હતી. તે સમયે પ્રભુએ સહુને ઉદેશીને કહ્યું, “દોલિયાના સત્તસંગી હોવ તે મારી પાસે બેસો અને સત્તસંગીના સત્તસંગી હોવ તે દૂર બેસો.” પર્વતભાઈ જેવા નિર્માની ને સમજુ સેવક તો દૂર જઈને બેઠા ને પરમહંસો તો દોલિયાની પાસે જ બેસી રહ્યા. પ્રભુ કોઈક મહુત્વનું રહસ્ય સમજાવવા માંગતા હતા

તેથી કોઈનીય મહોબત રાખ્યા વિના ઢોલિયા પરથી ઊઈને જ્યાં પર્વતભાઈ બેઠા હતા ત્યાં પહુંચી ગયા. મહારાજે પરમહંસોને કહ્યું, “હું તો સત્સંગીનો સત્સંગી છું.” અહીં પ્રભુનો કહેવાનો આશાય એ જ હતો કે, ‘મને ભક્તો ખૂબ ગમે છે. ભક્તોની સેવા તે જ મારી સેવા છે. ભક્તો સાથેની રસબસતા તે જ મારી સાથેની રસબસતા છે. ભક્તો સાથેનો સેવકભાવ તે જ મારી સાથેનો સેવકભાવ છે. ભક્તો સાથે સેવકભાવ કે સુહૃદભાવ નહિ રહે તો મારી સાથે સેવકભાવ કે સુહૃદભાવ નહિ જ રહે.’

એક વાર અગત્રાઈની ધરતી પર પોતાના શેરડીના વાઢ પર મહારાજને અને પરમહંસોને પર્વતભાઈએ તેડાવ્યા હતા. જે દિવસથી મહારાજે સંતોને ખટરસ વર્તમાન આપ્યા હતા તે જ દિવસથી પર્વતભાઈએ પણ તે વર્તમાન પાળવાનું શરૂ કર્યું હતું. ધી અને મોરસવાળી કોઈ ચીજ તેઓ ખાતા જ ન હતા. પ્રભુ પરમહંસોની મંડળીને લઈને શેરડીના વાઢ પર પહુંચી ગયા. ઠાકોરજી અને પ્રભુ માટે સુંદર શેરડીના ગાંદળિયા સહુએ અલગ કાઢવા માંડ્યા. મહારાજે શેરડી જમવાની શરૂઆત કરી. જમતાં જમતાં એ પ્રસાદ તેમણે પર્વતભાઈને આપ્યો અને બોલ્યા, “લ્યો, પર્વતભાઈ આ પ્રસાદ.” પર્વતભાઈ સહજ જ બોલી ઊઠ્યા કે, ‘મહારાજ ! જ્યાંસુધી મારા ઈષ્ટદેવ ન જે ત્યાંસુધી મારાથી આ શેરડી કેમ જમાય ?’ સૌનાય ઈષ્ટદેવ સહજાનંદ સ્વામીએ આ સાંભળી કુતૂહલતાપૂર્વક પૂછ્યું કે, “અમારા સિવાય તમારા બીજા કોણ ઈષ્ટદેવ છે ?” ‘પ્રભુ ! મારા ખરેખરા ઈષ્ટદેવ તો આ પરમહંસો છે ! તેમની સેવાથી જ મને તમારી સેવાનો લાભ મળવાનો છે. તેમના સમાગમથી જ મને તમારો મહિમા સમજાયો છે. પહેલાં આ સંતો શેરડી જે પછી જ મારાથી આ પ્રસાદ લેવાય.’ પર્વતભાઈના આ શબ્દો સાંભળી પ્રભુ ગળગળા થઈ ગયા. પોતાના લાડીલા ભક્તરાજનું આવું ભક્તિનીતરતું હદ્ય જોઈને શ્રીહરિ હર્ષથી પ્રસન્ન થઈ ગયા. પર્વતભાઈને બેટી પડ્યા ને એટલું જ બોલ્યા કે, “પર્વતભાઈ ! ધન્ય છે તમારી સમજાણને !”

પ્રત્યક્ષ પ્રભુના સંબંધમાં આવ્યા પછી પ્રભુ જેમ રાજી થાય તેમ જ આપણે વર્તવું જોઈએ. જીવ બિચારો ગમે તેટલા સાધન કદાચ કરે પણ જો

પ્રભુ રાજુ ન થાય તો એ બધું એકડા વગરના મીંડા જેવું છે. પ્રભુ રાજુ થાય તે રીતે વર્તવું એ જ ધ્યાન, એ જ ધારણા, એ જ અષ્ટાંગયોગ ને એ જ સમાધિ. પ્રભુની પ્રસત્તામાં જ સર્વે સાધનોની પૂર્ણાધૃતિ સમાપેલી છે. મહારાજે વચનામૃત ગઢા મધ્ય ર૮માં સ્પષ્ટપણે કહ્યું છે કે, ‘જીવને ભગવાનને રાજુ કર્યાનો ઉપાય તો મન-કર્મ-વચને ભગવાનના ભક્તની સેવા કરવી તે જ છે. ને ભગવાનના ભક્તોનો દ્રોષ કરવો તે જ ભગવાનને કુરાજુ કર્યાનો ઉપાય છે.’

પ્રભુએ સેવકભાવનું અનુપમ રહુસ્ય સમજાવવા માટે અખંડિતપણે પ્રયત્નો કર્યા છે. સાચો સેવકભાવ એ ગુણાતીત ભક્તિનું હાઈ છે. પ્રભુ પોતે પણ સેવાના માર્ગને અનુસર્યા છે. સેવાનો જ માર્ગ પ્રવર્તાવ્યો છે અને સાધકના સાધનામાર્ગમાં વચનામૃત ગઢા મધ્ય ર૮ને પ્રાણસમું ગણાવ્યું છે. ‘સાધકનો પ્રાણ જ સેવા છે.’ તેવું એમાં સ્પષ્ટ આલેખન છે અને એટલે જ તેઓ આ વચનામૃતમાં કહે છે કે, “અમારે તો ભગવાનનો રાજુપો થયા સારુ જન્મોજન્મ ભગવાનના ભક્તની સેવા જ કરવી છે અને જેમ અમારો નિશ્ચય છે તેમ જ તમારે પણ નિશ્ચય કરવો.”

સમગ્ર ગુણાતીત સમજાજના આદર્શ સમાન અ. મ. મુ. ભગતજી મહારાજ સેવાની જ મૂર્તિ હતા. સેવા જ એમનું જીવન હતું. સેવા વિના એક ક્ષાળિમાત્ર તેઓ રહી શકતા નથી. વળી, તેઓએ સેવા વચનામૃત ગઢા મધ્ય ૭, ૪૧ ને દુનાં રહુસ્યો પ્રમાણે કરી છે, તેથી જ ગુરુ ગુણાતીતની દાખિથી ગુણાતીતભાવને પામી ગયા. ભગતજી મહારાજનું પ્રિય વચનામૃત એટલે ગઢા મધ્ય ૭. આ વચનામૃત ઉપર જ તેઓ કાયમ ગોષ્ઠિ કરતા ને વારંવાર તેનું નિરૂપણ કરતા.

ગુરુહરિ યોગીજી મહારાજ એક વખત અટલાદરા મંદિરમાં આ વચનામૃત સમજાવી રહ્યા હતા. આ વચનામૃતનું નામ છે ‘દરિદ્રીનું’. બાપા એકદમ બોલી ઉઠ્યા કે, “આપણે સહુ દરિદ્રી જ ભેગા થયા છીએ ને ?” પછી હસતાં હસતાં બોલ્યા, “આ કાઈ તાલેવાન થવાની વાત નથી, પરંતુ અંતરથી સુખિયા થવાની વાત છે.” તેમનો કહેવાનો આશય એ હતો કે

‘મળ, વિક્ષેપ ને આવરણમાં ફસાઈ ગયેલા આત્માઓ બધા દરિદ્રી જ છે. વાસના અને સ્વભાવે યુક્ત વર્તનારા સેવકો બધા દરિદ્રી જ છે. પ્રકૃતિમાં સબડતા બધા જ આત્માઓ દરિદ્રી જ છે. લોકપ્રધાન વર્તનારા આત્માઓ દરિદ્રી જ છે. જેના હૈયામાં ભક્તિ ન હોય, સુહૃદભાવ ન હોય, સરળતા ન હોય, તે બધા દરિદ્રી જ કહેવાય ને ?’ તે વખતે અટલાદરા મંદિરના કોઠારી પૂ. અક્ષરપુરુષ સ્વામી ત્યાંથી પસાર થતા હતા. તેમની સામે જોઈને બાપા સહજ જ બોલી ઊક્ખા, “જુઓ, આ સેવાની મૂર્તિ જાય છે. કેવા નિર્વિકારી છે ! કેવા પવિત્ર છે ! સ્ત્રી સંબંધી વાસના તો સ્વખનમાં પણ દેખાતી નથી. શાસ્ત્રીજી મહારાજની એમના પર દસ્તિ પડી ગઈ છે. એમના રહેવું સેવાનું અંગ રાખવું તો સુખિયા થઈ જવાય. દરિદ્રી છીએ તેમાંથી તાલેવાન થઈ જવાય.”

યોગીબાપા એક વખત બોચાસણમાં વચનામૃત ગઢા મધ્ય દરૂસ સમજાવતા હતા. જીવને તત્કાળ બળ પમાડવાનું આ વચનામૃત છે. વચનામૃત ગઢા મધ્ય રટની જેમ આ વચનામૃતમાં પ્રભુએ સેવા પર ખૂબ ભાર દીધો છે. પ્રભુએ આ વચનામૃતમાં કહ્યું છે કે, “સત્તારૂપે રહેવું તેથી પણ ભગવાન ને ભગવાનના ભક્ત ભેણે દેહ ધરીને રહેવું એ શ્રેષ્ઠ છે. માટે દેહ ધરીને ભગવાન ને ભગવાનના ભક્તની ભેણે રહીએ અને તેને અર્થે જે સેવા બની આવે એ જ અતિશય શ્રેષ્ઠ સાધન છે.” પ્રભુએ બહુ સ્પષ્ટ નિર્દેશ કર્યો છે કે એકાંતમાં આત્માસત્તારૂપે રહેવું ને બ્રહ્મના સુખે બ્રહ્મની મસ્તી માણવી તે કરતાં પણ ભગવાનના ભક્તની સેવા કરવી તે શ્રેષ્ઠ સાધન છે. બાપાએ આ વચનામૃત સમજાવતાં સહજ જ કહ્યું કે, “નારાયણચરણ સ્વામી સેવાની મૂર્તિ હતા. સેવા સિવાય રહી શકતા જ ન હતા. કેવળ શાસ્ત્રીજી મહારાજ તરફ જ નજર રાખતા. સર્વે હરિભક્તોને બ્રહ્મની જ મૂર્તિ માનીને સેવા કરતા, તો શાસ્ત્રીજી મહારાજની દસ્તિથી ખૂબ જ બળિયા થઈ ગયા હતા. શાસ્ત્રીજી મહારાજ કહેતા કે, ‘નારાયણચરણદાસ સામું જોઉં છું તો વૃત્તિ પાછી વળી આવે છે.’ એવા એ બળિયા હતા.” જેનું હૈયું શાંતપ્રશાંત હોય, જેની મનની વૃત્તિ પ્રભુઆકારે થઈ ગઈ હોય, જેના હૈયાને વિષે પ્રભુને રાજુ કરવા સિવાય બીજો વિચાર જ ન હોય તે જ સેવક ખરેખરો બળિયો કહેવાય.

બાપાએ કહ્યું હતું કે, ‘નારાયણચરણ સ્વામીએ જો મધ્ય દર સિદ્ધ કર્યું તો સુખિયા થઈ ગયા. માટે આપણે સહુએ પણ આ જ માર્ગ જવાનું છે.’

પ્રભુએ વચનમૃત ગઢા મધ્ય ર૮માં કહ્યું છે, ‘મારે તો એ જ અંગ છે જે જો ભગવાનનો ખરેખરો ભક્ત હોય તો હું તો તે ભગવાનના ભક્તનો પણ ભક્ત છું અને હું ભગવાનના ભક્તની ભક્તિ કરું છું તે જ મારે વિષે મોટો ગુણ છે, અને એટલો ગુણ જેમાં ન હોય તેમાં કોઈ જાતની મોટપ શોભે નહીં.’ ખરેખરી મોટપ સેવકભાવમાં જ સમાયેલી છે અને જેનામાં સેવકભાવ નહિ હોય તેનામાં કદાચ બીજા લાખો ગુણો હોય તોપણ તેની મોટપ શોભશે નહીં. જ્યારે ભગતજી મહારાજ વડોદરાથી જૂનાગઢ ગયા ત્યારે તેમણે ગુણાતીતાનંદ સ્વામીને પૂછ્યું કે, ‘હે સ્વામિ ! હવે મારે શું કરવું ?’ ત્યારે સ્વામી હસતાં હસતાં બોલી ઉઠ્યા, “પ્રાગજી ! આપણે તો બીજું કંઈ જ કરવું નથી. બસ, સેવા જ કરવાની છે. સેવામાં જે મોટપ છે, શાંતિ છે તે કદાપિ કોઈ બીજા સાધને કરીને મળી શકે તેમ નથી.” આમ મહારાજ ને સ્વામીએ જો સેવામાં જ મોટપ માની હોય તો આપણા સહુની તો એ માર્ગ ચાલવાની પરમ પવિત્ર ફરજ થઈ પડે છે.

એક વખત ગુણાતીતાનંદ સ્વામીએ નિરંજનાનંદ સ્વામીને કહ્યું કે, “કોઈનું જોયા સિવાય સહુ સંતો-હરિભક્તોની સેવા કરતા રહેજો.” ત્યારે નિરંજનાનંદ એકદમ બોલી ઉઠ્યા, ‘હે સ્વામિ ! આ બિચારા દુઃખિયારા છે. તેમનું તો શું જોવાનું ?’ સ્વામીએ પૂછ્યું, ‘કેમ દુઃખિયારા ?’ નિરંજનાનંદે જવાબ આપ્યો, ‘સ્વામિ ! સ્વભાવ અને દોષને આધીન વર્તે તે બધા દુઃખિયારા જ છે ને ! તમારી આજ્ઞા વિરુદ્ધ મનમુખી વર્તે તે બધા દુઃખિયારા જ છે ને !’ આ સાંભળી ગુણાતીતાનંદ સ્વામી એકદમ રાજી થઈ ગયા ને નિરંજનાનંદ સ્વામીને ભેટી પડ્યા. નિરંજનાનંદ સેવાની મૂર્તિ હતા. સ્વામીની આંખના આણસારે સેવા કરે જ જતા. સ્વામીને તેમના તરફથી ખૂબ ઠંડક હતી. સ્વામીની દસ્તિમાં તે અખંડ રહેતા, એટલે જ સ્વામી કહેતા કે, “જેને જોઈને હૈયામાં ટાઢક વળે એવા આ નિરંજનાનંદ છે.” નિરંજનાનંદ સ્વામીએ ગુરુ ગુણાતીતાનંદને અંતર્યામી, સર્વજ્ઞ ને નિર્દોષ માનીને સેવ્યા ને

ખરેખરો સંબંધ કરી જાઓ તો અંતરે સુખિયા થઈ ગયા. એવો સંબંધ કરવા માટે આપણે સહુએ રુચિ રાખવી જરૂરી છે.

ગુણપ્તિતાનંદ સ્વામી જૂનાગઢમાં વાતો કરે ત્યારે અડધા સંતો મેડા ઉપર બેસી રહેતા. સ્વામીની હાજરીમાં પણ સૌ સૌની રીતે જ વર્તતા. ઘણી વખત તો સામાન્ય સાધુ પણ સ્વામીની આજ્ઞામાં વર્તવા તૈયાર ન થતા. છતાં ભગતજી મહારાજની દસ્તિ અલોકિક હતી. સહુનેય તેઓ બ્રહ્મની મૂર્તિ માનીને જ સેવા કરતા તો બધાના આદર્શ બની ગયા. એવું જ એક અનુપમ દર્શન ગુરુહરિ યોગીજી મહારાજે કરાવ્યું છે. જૂનાગઢની ધરતી પર તેઓ સાડા ત્રણ વર્ષ રહ્યા. બધુ નાની ઉંમર હતી છતાંય સહુનાય દિલમાં વસી ગયા હતા. જૂનાગઢના ત્રણસો સાધુમાંથી ભાષ્યે જ કોઈ સાધુ એવો હશે કે જેનો યોગીબાપા પર આગવો અધિકાર ન હોય ! બાપા વાસાણ ઊટકવાની સેવા કરતા, ગાયોની સેવા કરતા, વાડીમાં સેવા કરતા, દાતાણની પણ સેવા કરતા, માંદાની, મંદિરની, હરિભક્તોની એમ સર્વેની સેવા પ્રેમથી કરતા અને જ્યારે સેવામાંથી નવરાશ મળે ત્યારે તરત જ જૂના સભામંડપની બાજુમાં ચૂનો પીલવાની ઘંટી હતી ત્યાં આવીને બેસી જતા. જેને જોગીની જરૂર પડે તે ત્યાં જ શોધવા આવતા અને જોગી ત્યાં ન મળે તો સૌ જાણી જતા કે જોગી કોઈ સેવામાં જ ગુંથાયેલા હશે. કેવી એ સેવાની મૂર્તિ હશે !

બાપા જ્યારે વિદેશ પદ્ધાર્યા ત્યારે સૌ હરિભક્તોને આદેશ આપીને ગયા હતા કે, “ગઢા મધ્ય ૨૮ અને ગઢા અંત્ય ૧૧ આ બે વચ્ચાનમૃત સહુ કોઈ સિદ્ધ કરજો.” સેવાધર્મને વધુ સ્પષ્ટ બનાવવા માટે વચ્ચાનમૃત ગઢા મધ્ય ૨૮માં પ્રભુ કહે છે કે, “આ વાર્તા મેં કરી છે તે કેવી છે તો વેદ, શાખ, પુરાણાદિક જે જે કલ્યાણને અર્થે પૃથ્વીને વિશે શબ્દમાત્ર છે તે સર્વેનું અમે શ્રવણ કરીને તેનો સાર કાઢીને આ વાર્તા કરી છે. તે પરમ રહસ્ય છે. સારનો પણ સાર છે. પૂર્વે જે જે મોક્ષને પામી ગયા છે અને હવે જે જે પામશે અને હમણાં જે જે મોક્ષના માર્ગ ચાલ્યા છે તે સર્વેને આ વાર્તા છે તે જીવનદોરીરૂપ છે.”

સેવાધર્મને મહાન બનાવ્યો સહજાનંદ સ્વામીએ. ‘સેવા કરે તે જ મહાન’

એ સૂત્રને પોતાના જીવનમાં સાકાર કર્યું સહજાનંદ સ્વામીના સેવકોએ. ગુણાતીતાનંદ સ્વામી જૂનાગઢના મંદિરમાં જ્યારે મહંત હતા ત્યારે તેમનો ખૂબ મહિમા સાંભળી તરણેતરના મહંત, સ્વામીનાં દર્શને પધાર્યા. એ મહંત મંદિરમાં પ્રવેશા ત્યારે સ્વામી તો સભામંડપની સામેનો ચોક વાળતા હતા. એ મહંત, સ્વામીને ઓળખતા ન હતા. તેથી તેમણે સહેજે જ સ્વામીને પૂછ્યું, ‘આ મંદિરના મહંત ક્યાં મળશે ?’ સ્વામીએ હાથમાં જાડુ સાથે પોતાનું મુખારવિંદ ઊંચું કરીને જવાબ આપ્યો, “ઠાકોરજીનાં દર્શન કરીને સભામંડપમાં જાઓ. ત્યાં મહંતજી બેઠા હશે.” ચોક વાળવાનું પૂરું કરી સ્વામી હાથ, પગ, મોંકું ધોઈને, ગાંધી પર આવીને બેસી ગયા. એટલામાં પેલા મહંતજી આવ્યા. સ્વામીને આસન પર બેઠેલા જોઈ તે તો વિચારમાં જ પડી ગયા અને તેમણે સ્વામીને પૂછ્યું કે, ‘આપ જ આ મંદિરના મહંત છો ?’ સ્વામી કહે, “હા !” મહંતે ફરી પૂછ્યું, ‘અહીં મહંતને પણ આવી સેવા કરવી પડે છે ?’ સ્વામીએ જવાબ આપ્યો, “અમારે ત્યાં તો સેવા કરે એ જ મોટો.” ઘણા મઠોમાં ફરેલા તરણેતરના એ મહંતજી આ વાત સાંભળીને અવાક્ બની ગયા. સેવાનો આવો મહિમા તો એમણે ત્યાં જ અનુભવ્યો.

ગુણાતીતાનંદ સ્વામીને પાંચસો પરમહંસોનો ને મહારાજના અલ્ય સંબંધવાળા ભક્તોનો પણ અપરંપાર મહિમા હતો. તેઓ તો સર્વની ચૈતન્યજનની હતા. કાલવાણીની ભાગોળે મહારાજે એક જ રાત્રિમાં પાંચસો પરમહંસોને દીક્ષા આપી. એ પ્રસંગ જગતના આધ્યાત્મિક ઈતિહાસમાં અજોડ હતો. તે વખતે સ્વામીનો હર્ષ માતો ન હતો. તેઓ તો એવા મહિમાના વિચારમાં લીન હતા કે, ‘અહોહો ! કેવા મારા મહારાજ ને કેવા મારા પરમહંસો !’ સમૈયો પતી ગયો. સૌ વિખરાયા ને થાકેલા પરમહંસો નિદ્રાધીન થયા. જાગતા હતા એકમાત્ર ગુણાતીત. રાત્રિની નીરવ શાંતિ હતી. જળ પણ જંપી ગયું હતું. તેવે સમયે સાકારબ્રહ્મના મૂર્તિમાન સ્વરૂપ એવા ગુણાતીત, અપરંપાર મહિમાની કોઈક અનેરી મસ્તીથી સૂતેલા પરમહંસોની પ્રદક્ષિણા કરતા હતા અને તેઓને દંડવત્ કરતા હતા. ધર્મ, જ્ઞાન, વૈરાગ્ય, ભક્તિ કે મહારાજ સાથેના સંબંધમાં ગુણાતીત, સૌ પરમહંસોમાં શિરમોર

હતા, સર્વોપરી હતા. છતાં તૃશુથી પણ હલકા થઈને તે રાત્રિએ જાણે કે પરમહંસોની ચરણરજ્જમાં આળોટી રહ્યા હતા ! કેવો અનુપમ સેવકભાવ ! દાસત્વ ભક્તિની કેવી શ્રેષ્ઠ સ્થિતિ ! માણાત્મે યુક્ત પરિપૂર્ણ ભક્તિનું કેવું અદ્ભુત ને ભવ્ય દર્શન ! કાલવાગુણીની એ પ્રસાદીની ધરતી કે જ્યાં ગુણાતીતે પરમહંસોને દંડવત્ કર્યા, તે પણ પોતાનું પરમ ભાગ્ય માનીને ફૂલી નહિ સમાતી હોય ! મહારાજ તો સર્વજ્ઞ ને અંતર્યામી હતા. તેઓ પોતાના ઉતારાની બહાર આવી લટાર મારવા નીકળ્યા. ત્યાં જ બધાને દંડવત્ કરતા સ્વામીને જોયા, તેથી સહજ જ પૂછ્યું, “નિર્ગુણાનંદ ! શું કરો છો ?” સ્વામી દીનભાવે બોલ્યા, ‘દ્યાળું ! આ પાંચસો પરમહંસોનાં દર્શન એકીસાથે મને ફરી કરારે થવાનાં છે ? આવો અમૂલ્ય અવસર કાંઈ વારે વારે થોડો આવરો ?’ પોતાના પ્રાણપ્રાર ભક્તનો આવો સુંદર પ્રત્યુત્તર સાંભળી મહારાજ તો થંબી જ ગયા. નેત્રના ખૂણા હર્ષનાં આંસુથી ભીના બન્યા. તેઓ ગુણાતીતને બાથમાં ઘાલીને ભેટી પડ્યા. સ્વામીના નેત્રકળમાંથી હર્ષનાં અશ્રુબિંદુઓ જ્યાં સરી પડ્યાં એ ધરતીમાંથી સેવા, મહિમા અને ભક્તિની ઝોરમ આજે પણ એવી ને એવી પ્રસરી રહી છે. એવો મહિમા ને એવી ભક્તિ ત્યારપણી પણ દિનદિન પ્રત્યે વૃદ્ધિને જ પામ્યા છે.

મહારાજે વચ્ચનામૃત ગઢા મધ્ય ૪૦માં પણ આવા સેવકભાવની ને સેવાના મહિમાની જ વાત કરે છે, “ભગવાનના ભક્તની સેવા જેવું કોઈ પુણ્ય નથી ને ભગવાનના ભક્તના દ્રોહ જેવું કોઈ પાપ નથી.” પ્રભુ આટલું જો સ્પષ્ટ કહેતા હોય તો સેવક માટે બીજો કોઈ વિકલ્પ રહેતો જ નથી. ‘સેવાધર્મો પરમગાહનો યોગિનામ् અપि અગમ્ય ।’^૪ સેવા શબ્દ જ ભક્તિસભર લાગે છે. સેવા શબ્દમાં જ વિનિત્રતા સમાયેલી છે. સેવામાર્ગ એક સરળ, સુગમ અને સર્વજનસુલભ માર્ગ છે પણ તેની ભીતરમાં છુપાયેલા અમૂલ્ય ચંદ્રમાણિના બહુફળદાયીપણાની યથાર્થ કિંમત કોઈ આંકી શક્યું નથી. સેવાના રહસ્યને સંપૂર્ણપણે કોઈ જાણી શક્યું નથી. સેવા કરા હેતુથી અને કેવી ભાવનાથી કરવી જોઈએ તેનો સ્પષ્ટ બ્યાલ હજુ સુધી કોઈનેય

૪. અર્થ : યોગીઓને પણ અગમ્ય એવો સેવાધર્મ ખૂબ જ ગણન છે.

આવ્યો નથી. એવો ખ્યાલ સહુ પ્રથમ શ્રીજીમહારાજે સૌને આપ્યો. સેવાના આ રહસ્યનો જો ખ્યાલ આવી જાય તો આધ્યાત્મિક વિકાસને માર્ગે કોઈ બીજું સાધન કરવાનું રહેતું જ નથી. એટલે જ મહારાજે વચનામૃત ગઢા મધ્ય ૪૧માં કહ્યું છે કે -

સેવા - (૧) અહોહોભાવે...

(૨) પોતાના જ કલ્યાણને અર્થે...

(૩) ભગવત્ પ્રસંગતાને અર્થે...

અને (૪) ભક્તિએ કરીને જ કરવી.

સેવા શર્ષણી પાછળ આ ચારેય ભાવનાઓ છુપાયેલી છે. એ ભાવનાઓને સમજુને દઠ ન કરીએ તો સેવાની સાર્થકતા સાકાર થતી નથી કે સેવાનું સંપૂર્ણ ફળ મળતું નથી. સમય વેગફાય, દંભી ભક્તિનું પોષણ થાય ને બિચારો જીવ અપાર સેવા કરવા છતાંય દુઃખિયો જ રહી જાય. તેવું ન થાય તે માટે હુવે આ ભાવનાઓને વિગતવાર સમજુએ.

(૧) અહોહોભાવે :

‘ધન્ય ભાષ્ય ધન્ય ઘડી કે પુરુષોત્તમનારાયણે કરુણાએ કરીને મને આ સેવા સોંપી છે. કોટિ કલ્પે ન મળે તેવી સેવા મને મળી છે.’ એવું માનીને સેવા કરવી તે અહોહોભાવે સેવા કરી કહેવાય. જેમ આગિયાને માટે સૂર્યનારાયણની કલ્પના કરવી દુર્લભ છે તેવી જ રીતે ભક્તોની સેવા અતિ દુર્લભમાં દુર્લભ ચીજ છે. મોટા મોટા દેવતાઓએ દૃષ્ટવા છતાંય કે તે અંગે પ્રયત્નો કરવા છતાંય, તેવી સેવા તેઓને અપ્રાપ્ય જ રહી છે. હાડકાં અને ચામડાંની કોથળીમાં રહેતો માનવદેહધારી સેવક જો અહોહોભાવે સેવા કરે, અપૂર્વ ઉત્સાહથી આનંદવિભોર બનીને જો સેવા કરે, એટલે કે ‘ઉદાસીનતા’, ‘બેચેની’ કે ‘પરાણો’ વગેરે શર્ષણોની પૂર્ણાહૃતિ કરીને, તથા આળસપ્રમાણને ઘંખેરીને જો સેવા કરે તો પ્રભુની છાતી દરતાં વાર નહિ લાગે. ભગવાનના સ્વરૂપને જો અંતરમાં ઠંડક થશે તો ભક્તોની સેવા કરનારને પણ તરત જ ટાઢક થઈ જશે.

(૨) પોતાના જ કલ્યાણને અર્થે :

સ્વામીભાપા કહેતા કે, ‘પોતાની દાડી ઓલવવી.’ બીજાને સત્તસંગ થાય કે ન થાય, બીજો સુખિયો થાય કે ન થાય એ જોવાની જવાબદારી આપણી નથી. તે જવાબદારી તો ભગવાનના સ્વરૂપની છે. બીજા તરફ નજર રાખીશું તો આપણો પોતાનો સાધનામાર્ગ લૂલો થઈ જશે, પાંગળો બની જશે અને પ્રભુનો માર ખાવો પડશે તે જુદો. બીજા તરફ નજર હશે તો ગંગા નદીના કિનારે બેસવા છતાંય જેમ કોઈ તરસ્યો જ રહી જાય તેમ આપણે પણ કોરા જ રહી જઈશું. માટે આપણે જે સેવા કરવાની છે તે પોતાના જ શ્રેયને અર્થે કરવાની છે. પોતાના જ આત્માના રૂડા માટે જ કરવાની છે. પોતાના આત્માને પ્રભુના અખંડ સંબંધમાં રાખવા માટે જ કરવાની છે.

(૩) ભગવત પ્રસંગતાર્થે :

સેવા કેવળ ભગવાન ને સંત રાજ થાય એટલા માટે જ કરવાની હોય છે. બહુજનસમાજ તો માનની ઈચ્છા સાથે, તોળ-દંભના પોષણને અર્થે જ, વાહવાહ કહેડાવવા માટે જ કે પોતાની જાતનું દર્શન કરાવવા માટે જ સેવા કરતો હોય છે. પણ સેવા મનને લાડ લડાવવા, લોક રીજવવા કે લોકના પ્રમાણપત્ર માટે કરવાની નથી. કેવળ પ્રભુ જ રાજ થાય તેવી ભાવનાથી કરવાની છે. કદાચ આખું બ્રહ્માંડ રાજ થઈ જશે પણ મોટાપુરુષ રાજ નહિ થાય તો તેવી સેવાના ફળસ્વરૂપે ચૈતન્ય ઉપર તોળ અને દંભનો ભાર જ ખડકાશે. જે અહુંની પૂર્ણાંહૃતિ માટે મંડચા છીએ તે અહું ભારોભાર વધશે. ભલે થોડી સેવા કરીએ પરંતુ પ્રભુની પ્રસંગતાને અર્થે જ કરીએ. સામાન્ય માનવીને રીજવીને શું ફળ મળશે ? બે હાથવાળો શું આપશે ? અનંત હાથવાળો આપશે તે કોઈથીયે કદાપિ નહિ અપાય. એટલે જ સેવાનું સંપૂર્ણ ફળ લેવા માટે આ ભાવનાને અખંડ રાખવી પડે જ. આવી સેવામાં કદાપિ કોઈ અપેક્ષા હોતી જ નથી. ફળની સ્પૃહા પણ હોતી નથી. પ્રભુને રાજ કરવા સિવાય બીજો કોઈ સંકલ્પ હોતો જ નથી અને તેથી જ ભગવત્પ્રસંગતા સુલભ બને છે. લૌકિક પરચાઓ, ચતુર્ધામુક્તિ કે કોઈ દિવ્ય દર્શનની અપેક્ષા પણ હોતી જ નથી. કેવળ ‘હે પ્રભુ ! તું રાજ થા.’ એ જ ભાવના

સેવકના મનમાં ને અંતરમાં રમ્યા કરે છે.

(૪) ભક્તિએ કરીને :

મહારાજે આ કેવો અદ્ભુત શબ્દ મૂક્યો છે ! પ્રભુએ જ સેવાની તક આપી છે ને કેવળ પ્રભુ જ આ સેવા કરાવી રહ્યા છે, એવા અહોહોભાવથી ભક્તોને કેવળ વ્રિક્ષની જ મૂર્તિ માનીને જે સેવા થાય તે ભક્તિએ કરીને થઈ કહેવાય. આના સંદર્ભમાં સંત તુલસીદાસજીએ કહ્યું છે કે

તુલસી જાકે મુખન સે ભૂલે નિકસે રામ,
તાકે પગકી પહેનિયા મેરે તનકી ચામ...

આ ઉક્તિમાં પરાભક્તિનું મૂર્તિમાન દર્શન છે. ભક્તિ ભક્તની જ હોઈ શકે, એનો અહીં સ્પષ્ટ ઝ્યાલ આવે છે. પ્રભુનાં દર્શન અને ભક્તોની સેવામાં રત રહેવું તે જ સહુની સાધના બની રહે છે. એ જ અક્ષરપુરુષોત્તમ સંપ્રદાયનું હાઈ છે. આપણે જે સેવા કરી રહ્યા છીએ તે કેવળ પ્રભુ જ ગ્રહણ કરી રહ્યા છે, પ્રભુ આપણને પણેપળ જોઈ રહ્યા છે એ ભાવના કોઈ પણ સંજોગોમાં જવા દેવી નહીં. ગમે તેવો હાલોપોલો સેવક હોય ને તે ગમે તેવા દોષ-સ્વભાવે યુક્ત હોય, વ્યવહારિયો હોય, નગુણો હોય, અબુધ હોય, ભોડો હોય કે ડહાપગવાળો હોય, પણ જો તે ભગવાનના પ્રત્યક્ષ સ્વરૂપના સંબંધવાળો સેવક હોય તો તેની સેવા ભગવાનના ભાવથી જ થવી જોઈએ અને તે જ સાચી ભક્તિ કહેવાય.

એક વખત સદ્ગુરૂ મુક્તાનંદ સ્વામી અને સંતમંડળ મહારાજનાં દર્શને જતાં હતાં. રસ્તામાં એક સાધુને મોટો કાંટો વાય્યો એટલે તેની ચાલવાની ગતિ મંદ પડી ગઈ. સંઘના બીજા બધા સંતો ને મુક્તો મહારાજનાં દર્શન માટે ખૂબ ઉત્સુકતા દર્શાવી જડપથી જઈ રહ્યા હતા. પણ મુક્તાનંદ સ્વામી તો સ્વરૂપવાળા, વિવેકી ને મમતાળું હતા. તેમણે સૌને કહી દીધું કે, ‘તમે બધા આગળ જાઓ. હું આ સાધુ સાથે ધીમે ધીમે આવીશ.’ સંઘને તો એટલું જ જોઈતું હતું. મુક્તાનંદ સ્વામી અને પેલા સાધુને પાછળ રાખી તેઓ જલ્દીથી ગઢા પહુંચ્યો ગયા. પેલા સાધુ પણ મહારાજના જ છે. તેમની સેવા એ મહારાજની જ સેવા છે ને તેમનો સથવારો રાખવો એ પ્રભુનું જ સાનિધ્ય છે,

તેવો મહિમા કોઈને ન હતો. એટલે જ્યારે તેઓ ગઢા પહોંચીને પ્રભુના દર્શન કરવા ગયા ત્યારે મહારાજે તેમના તરફ કંઈ વિશેષ ધ્યાન આપ્યું નહિ ને આવકાર પણ આપ્યો નહીં. મુક્તાનંદ સ્વામીએ પેલા સાધુની યોગ્ય સારવાર કરી ને તેને બંબે ટેકો આપી ધીમે ધીમે ગઢા લાવ્યા. જ્યારે તે બંને સંતો મહારાજ પાસે આવ્યા ત્યારે મહારાજે રાજ થઈને મુક્તાનંદ સ્વામીને આવકાર આપ્યો, બેટ્યા અને સહર્ષ બોલી ઊઠ્યા કે, “હવે અમારો સંઘ આવી પહોંચ્યો.” વહેલા આવેલા સંઘના સત્યો આ સાંભળી શરમિંદા થઈ ગયા. પ્રભુનું કહેવાનું હાઈ એ હતું કે, ‘મારાં દર્શન, સ્પર્શ, સેવા, સમાગમ માટે તાલાવેલી રાખવી તે કરતાં પણ મારા સંતો અને ભક્તોની સેવા કરવાનું તાન રાખવું તે અધિક છે. એ મને વધુ ગમે છે, એમાં જ મારો ખરો રાજ્યો છે.’ આમ ભક્તોની સેવા ભગવાનના ભાવથી થાય ત્યારે જ એ મહારાજને પહોંચે છે. આવી સેવા કરવામાં સેવકે કદાપિ કોઈ વ્યક્તિના દોષ, ત્રુટિ, પ્રકૃતિ કે સ્વભાવ, બિમારી કે દેહદરશા તરફ જોવાનું જ નથી. સેવા પ્રભુની જ થઈ રહી છે એવી ભાવનાને અખંડ દઠ રાખવી. એ જ સાચી પરાભક્તિ છે. એ જ ખરેખરું માહાત્મ્ય છે. એ જ ખરેખરું જ્ઞાન ને તપ છે તથા એ જ સાચું નિર્વાસનિકપણું છે.

આવી ચારેય પ્રકારની સેવાભક્તિનું દર્શન મહારાજના ખરેખરા ભક્તો મિયાંજી ને રતનજીના જીવનમાં સ્પષ્ટપણે થાય છે. પ્રભુના સાનિધ્યમાં તો તેઓ ભાષ્યે જ રહ્યા હશે ! છતાં તેઓ પ્રભુના ઈશારે જ સમજી જતા. તેઓ પ્રભુના ગમતામાં રહીને ભક્તોના આકારે જ વત્યા છે. સેવા એ જ એમનું જીવન હતું. આ જ પરમ રહસ્યને આપણે પણ વાગોળવાનું છે.

મહાપ્રભુ સહજાનંદ સ્વામી આપણાને આ ચારેય ભાવનાઓ સહિત સેવા કરવાનું અનુપમ રહસ્ય શીખવાડી રહ્યા છે. કેવી એ પુલખની આર્ધરૂપિ હશે ! જેના ફળસ્વરૂપે અગમ્યમાં અગમ્ય એવો ભક્તિમાર્ગ બહુ જ સહજ, સરળ ને નિર્વિદ્ધ બનાવી દીધો. ભક્તિ પરાભક્તિમાં પરિણામી અને સેવકનો પ્રભુ સાથેનો સંબંધ અખંડિત બન્યો. આવી સેવાથી જ સેવક ગ્રત્યક્ષ સ્વરૂપના આકારે થઈ જાય. આવી અમૂલ્ય ભાવનાથી સેવા કરવાની

સર્વોપરી તક આપણને મળી છે. સહજાનંદ પ્રભુએ આપી છે સહજાનંદને પ્રગટાવવા માટે, તો હવે શા માટે ન પ્રગટાવીએ ?

કેવો એ અદ્ભુત સરળ માર્ગ ! ભક્તોને માન આપતા જઈશું તો આપણે નિર્માની બની જઈશું. ભક્તોને ભાવથી જમાડીશું તો નિઃસ્વાદી થઈ જઈશું. ભક્તોની આગળ સરળ વર્તીશું તો ગુરુમુખી ને ઠરાવરહિત થઈ જઈશું. ભક્તોનો પક્ષ રાખીશું તો નિષ્કોધી થઈ જઈશું. ભક્તોને અર્થે ધન, ધાન્ય વાપરીશું તો નિલોભી બની જઈશું. ભક્તોમાં પ્રભુનો ભાવ રાખીને રસબસ થઈશું તો નિષ્કામી થઈ જઈશું. ભક્તોને અર્થે વ્યવહાર કરીશું તો નિઃસ્નેહી થઈ જઈશું. આમ કેવળ ભક્તોની સેવાથી પાંચેય વર્તમાન સિદ્ધ થઈ જશે. પણ, આ વાતનો ઝ્યાલ અત્યાર સુધી કોઈનેય આવ્યો ન હતો. ધાન્ય હો સહજાનંદ સ્વામીને કે સહુપ્રથમ તેમણે આ વાતની સૂજ આપી ! જો આ પ્રકારે સેવા થશે તો હૈયાનું હાસ્ય કદાપિ વિરમશે નહિ અને આપણો આનંદ કદાપિ જશે જ નહીં.

દરેક સંપ્રદાય કે ધર્મપ્રણાલિકા તેના કોક મૂળભૂત વિશિષ્ટ સિદ્ધાંત પર નિર્ભર હોય છે. જૈન સંપ્રદાય અહિંસા પર નિર્ભર છે. શાંકરમતના પાયામાં અદ્વૈત સિદ્ધાંત રહેલો છે. મહાપ્રભુ સહજાનંદ સ્વામીએ સિદ્ધાંત મૂક્યો કે

નિજાત્માનं બ્રહ્મરૂપं દહત્રયવિલક્ષણમ् ।

વિભાવ્ય તેન કર્તવ્યા ભક્તિકૃષ્ણસ્ય સર્વદા ॥૫॥

અર્થ : સ્થૂળ, સૂક્ષ્મ અને કારણ એ જે ત્રણ દેહ તે થકી વિલક્ષણ એવો જે પોતાનો જીવાત્મા તેને બ્રહ્મરૂપની ભાવના કરીને પછી તે બ્રહ્મરૂપે કરીને શ્રીકૃષ્ણ ભગવાનની ભક્તિ જે તે સર્વકાળને વિષે કરવી.

દાસત્વ ભક્તિનું નીતરતું દર્શન આ શલોકમાં સહજ જ થાય છે. સારાય સંપ્રદાયનું આધ્યાત્મિક બંધારણ પ્રભુએ આ શલોકથી કર્યું છે. આ શલોક સૌનોય પ્રાણ છે, સૌનુંય અંતિમ ધ્યેય છે. ‘સોઽહમ्, દાસો�હમ्,

દાસાનુદાસોહમ्”^૬ આ સનાતન સૂત્રનું દર્શન પણ આ શલોકમાં સમાયેલું છે.

અક્ષરબ્રહ્મ પ્રભુનું શરીર છે. પ્રભુના એ સેવક છે. અનંત મુક્તોના એ ધારક છે. જડ અને ચેતનમાં વ્યાપક છે. દરેક ચૈતન્યોનું શરીર પણ અક્ષરબ્રહ્મ છે. તેથી જ પ્રભુએ કહ્યું છે કે, “ત્રણ દેહથી પર થઈને, ‘હું આત્મા છું, બ્રહ્મ છું, અક્ષર છું’ એવી માનીનતાસહિત – એટલે કે બ્રહ્મરૂપની ભાવનાથી પરબ્રહ્મની ઉપાસના સદાય કરવી.” વળી વચનામૃતમાં પણ ધારે ઠેકાડે પ્રભુએ કહ્યું છે કે જે બ્રહ્મરૂપ થઈ પરબ્રહ્મની ભક્તિ કરે તેને જ દેશકાળ ન લાગે, બાકી બીજા સેવકનો વિશ્વાસ નહીં.

બ્રહ્મરૂપે પરબ્રહ્મની ઉપાસના કરવી એટલે નિરાકાર થઈ સાકાર પ્રભુની ઉપાસના કરવી તે, અથવા તો પ્રત્યક્ષ ભગવાનના સ્વરૂપની સાથે સંકલ્પરહિતનો સંબંધ બાંધવો તે, અથવા તો ‘પ્રકાશરૂપ એવો જે હું તે પ્રભુનો દાસ છું ને મારા હૈયાને વિષે પરબ્રહ્મ પરમાત્મા અખંડિત બિરાજમાન છે’ તેવી ભાવના નિરંતર રાખીને પ્રત્યક્ષના સંબંધમાં રહેવું તે. બ્રહ્મરૂપે વર્તવું એટલે ગુરુમુખી બનીને ઠરાવરહિત વર્તવું તે. બ્રહ્મરૂપે વર્તવું એટલે ત્રણ ગુણથી પર થઈને સંબંધ કરવો તે. ગુણના ભાવ ચૈતન્યને વિષે ત્રિકાળમાંય નથી એવી ભાવનાસહિત આત્મસત્તારૂપે પરમાત્માને ધારી, સ્મૃતિ અખંડ કર્યા કરવી તે.

બ્રહ્મરૂપે પરબ્રહ્મના સંબંધમાં અખંડ રહેવું અથવા તો સેવકભાવે પ્રભુના સંબંધે અખંડ રહેવું તે બંને એક જ છે. સંતોષે કીર્તનમાં ગાયું છે કે

...તું પ્રત્યક્ષ બ્રહ્મસ્વરૂપ, તારા સંબંધે હું બ્રહ્મરૂપ,

આવી સુરૂચિ જાળવી, કરજે તારામાં રસરૂપ;

તું સ્વામી મારો, હું સેવક તારો, એ ભાવના પળ ના ભૂલું,

મારા અંતર મહોલના...

આ ભાવના આ પંક્તિઓમાં સહજ જ રૂપણ થાય છે. આમ સ્વામિનારાયણ સંપ્રદાયની આખી પ્રાણાલિકા સેવકભાવ ઉપર નિર્ભર છે. પ્રભુ સાથેનો અખંડ સંબંધ બાંધવા કે રાખવા માટે ‘સેવકભાવ’ એ એક અનિવાર્ય

૬. અર્થ : તે હું છું, હું દાસ છું ને દાસનો પણ દાસ છું.

શરત છે. ખરેખરો સેવક દિલથી માનતો હોય છે કે, ‘હે મહારાજ ! હું કાંઈ નથી. જે છે એ તું જ છે. હું તો પ્રકાશની જ્યોત છું. પ્રકાશનો દાતા અને આધાર તો તું જ છે.’ પ્રભુના અંતરનું આ હાઈ રજૂ કરતાં સદ્ગ. નિષ્કુળાનંદ સ્વામીએ લઘ્યું છે કે -

દાસના દાસ થઈને વળી, જે રહે સત્સંગમાં;

ભક્તિ તેની ભલી માનીશ, રાચીશ તેના રંગમાં...^૭

સિંહણનું દૂધ તો સોનાના પાત્રમાં જ રહે ને ! એ પાત્ર વગર એ એકત્ર થતું નથી. તેમ પ્રભુની પ્રભુતાનો રસ જીલવા માટે સેવકે ખૂબ ગહુન અને વિનાનું જ પડે. તુચ્છ જીવનું અપમાન પણ મસ્તીથી સહુન કરવું પડે. સાચો સેવક તો સૌનુંય સહુન કરવા છતાં પણ પ્રભુનો ભાવ કદાપિ છોડતો જ નથી. જીવનો સહુજ જ સ્વભાવ છે ડાપણમાં જવાનો, બોલી નાખવાનો, ઉપેક્ષા કરવાનો, છલકાઈ જવાનો, વગેરે... જ્યારે ખરેખરો સેવક તો -

(૧) રંક હોય છે.

(૨) અહોહોભાવે, મૂકભાવે સેવા જ કરતો હોય છે.

(૩) સરળ હોય છે.

(૪) ‘તુંહી તુંહી’ જ કર્યા કરતો હોય છે.

સેવકભાવની રૂચિવાળા સેવકનો સાધનામાર્ગમાં સમય બગડશે નહિં, કારણ, ભરતી કે ઓટ, મૂળુવણ કે મસ્તી, હાણ કે વૃદ્ધિ, માન કે અપમાન, બધું જ તે પ્રભુ પર જ નાખશે. પ્રભુને જ કર્તાહૃતર્ત્વ માનીને મસ્તીમાં ફરતો રહેશે અને એવા વિશ્વાસુ સેવકને પ્રભુ પોતાના કર્તાહૃતર્ત્વપણાનો અદ્ભુત અનુભવ પણ કરાવી દેશે, જેના ફળસ્વરૂપે સેવકનો સેવકભાવ જશો જ નહિં કે આનંદ ઓછો થશો જ નહિં.

ખરેખરા સેવકનું જીવન ઠરાવરહિત જ હોય છે. નમાણી અદાથી વહેતા પાણીના રેલા જેવો એ સરલ હોય છે. ધરતી જેમ પાણીને દોરે તેમ તે કેવળ પ્રભુના ગમતામાં જ દોરાયા કરે છે. એનો કોઈ આગવો સ્વધર્મ હોતો જ

નથી. તેનો એક જ સ્વર્ગમ હોય છે કે પ્રભુને શું ગમે છે તે જ વિચારમાં રહેવું. આવા ખરેખરા સેવક ઉપર તો પ્રભુનો આગવો અધિકાર હોય છે. પ્રભુને તેનો ખૂબ વિશ્વાસ હોય છે જેથી તેના જીવનના ઘડતર માટે તેમને સમયની રાહ જોવી પડતી નથી. અખંડ તેનું ઘડતર ઘડતા જ હોય છે. પ્રભુ જેનું ધ્યાન રાખે તેને પછી પોતાની જાતની ચિંતા કરવાની ક્યાંથી રહે ?

એવો સેવક પોતાના કે પારકાના દોષ અને સ્વભાવ તરફ જોતો જ નથી. ‘પ્રભુના સંબંધમાં આવ્યા પછી પોતે અખંડ લાભમાં જ છે’ તેવું એ દિલથી માને છે. હૈયાની ભૂતાવળ ગમે તેટલી નાચતી હોય તે વખતે તે દૃઢતાથી માનતો હોય છે કે આ ભૂતાવળની સાથે મારે કોઈ સંબંધ નથી. પ્રકાશમાં રહેનારને અંધકાર ક્યાંથી ભાસે ? તે દિલથી માનતો હોય છે કે દોષ કે સ્વભાવનો શંભુમેળો તો ખરેખર સ્વામિસેવકભાવ દઢ કરાવવા માટેનો જ છે. અંતરના તે દેવતાઓને પોતાના ભિત્ર જ માનતો હોય છે. તે ભિત્રો તેને સજાગ રાખવા અને ભજનસમરણ કરાવવા માટે જ હોય છે. તે ભિત્રો તેના આધ્યાત્મિક વિકાસમાર્ગમાં મહત્વના પ્રેરકબળસ્વરૂપે જ હોય છે. ‘શું થશો ? કેમ થશો ? ક્યારે થશો ?’ એવા વિચારમાં તે સેવક કદાપિ જતો જ નથી. અને એ જ સાચા સેવકનું અપ્રતિમ લક્ષણ છે.

પ્રભુની સત્તાનો સ્વીકાર કરનાર સેવક કોઈ ફરિયાદ કેવી રીતે કરી શકે ? તેને તો દરેક પ્રસંગો કે વ્યક્તિને મીઠાશથી જ સ્વીકારવાની હોય ને ! એ કોઈનો દોર્યો દોરાતો નથી. એ તો કેવળ પ્રભુનો જ દોર્યો દોરાય છે. એ દૃઢપણે માનતો હોય છે કે ‘કાળ, કર્મ ને માયા એ ત્રાણે ભેગા મળીને પણ મારું અહિત કરવાને સમર્થ નથી. તે તત્ત્વોની કોઈ તાકાત નથી કે મારા ઝુંવાડાને પણ સ્પર્શી શકે ! હા, તેઓને આવવું હોય તો ભલે દર્શન કરવા આવે ! મારે તો તેમની કાંઈ જ જરૂર નથી. હા, તેમને આવવું હોય તો તેઓના રૂડાને અર્થે આવે ! બાકી મને તો પરમહિતકારી સ્વરૂપ મળ્યું છે તેથી કોઈ સંજોગોમાં મારું તો કોઈ અહિત કરી શકશે જ નહીં.’ આમ તે દિલથી માનતો હોય છે કે - અકારણ રૂદું કરવાની ભાવનાથી પ્રગટેલા, દ્યાના ધોધ જેવા ને ભક્તો સિવાય એક ક્ષાણ પણ રહી ન શકે તેવા

સહજાનંદ, તેમના સંબંધમાં આવનાર કોઈ પણ ચૈતન્યનું હિત કર્યા સિવાય રહી શકતા જ નથી. સેવકને તો પ્રભુનું બધું જ મીઠું લાગતું હોય છે. પ્રભુનાં સર્વ ચરિત્રો તેને ગમતાં જ હોય છે. પ્રભુ પણ તેવા સેવકના સ્નેહબંધનમાં બંધાઈ જાય છે. સદ્. મુક્તાનંદ સ્વામીએ પણ ગાયું છે કે -

જે સંગ સ્નેહ કરો, તેને નવ વીસરો, ભક્તવત્સલ તમે અધિક રસિયા;
બિરુદ્ધ પોતાતણું સત્ય કરવા તમે, માહરે મંદિરે નાથ વસિયા...

માવજી મુજ પર...

આવો સેવક ખરેખર દિલથી માનતો હોય છે કે મારી બુદ્ધિ કે શક્તિ જે કંઈ પણ છે તે કેવળ પ્રભુકૃપાની જ ફલશ્રુતિ છે. એ હુંમેશાં પ્રભુની સાર્વભૌમસત્તાનો સમ્યક્ સ્વીકાર કરીને જ જીવતો હોય છે. તેથી જ એ હુંમેશાં પ્રેમથી ગાય છે કે -

હે મારે મંદિર મહાલે રે, બસ તું તું તું,
મારા મનનો મોર તું, મારા ચિત્તનો ચોર તું,
મારું કાળજું કોરે તું, બસ તું તું તું... હે મારે... (૧)

મારી મસ્તમજા રે, બસ તું તું તું,
મારા વ્યોમનો સૂરજ તું, શીતલ શરદચંદ્ર તું,
મારો ધ્રુવતારક તું, બસ તું તું તું... હે મારે... (૨)

મારા સુખનો સમીર રે, બસ તું તું તું,
મારા સુખનું વાદળ તું, મારા સુખની વર્ષા તું,
મારો સુખકલાપી તું, બસ તું તું તું... હે મારે... (૩)

મારો જીવનસાગર રે, બસ તું તું તું,
મારી જીવનનૈયા તું, મારો જીવનનાવિક તું,
મારો જીવનઆરો તું, બસ તું તું તું... હે મારે... (૪)

મારા હંદિયે રમે રે, બસ તું તું તું,
'હું'માં કરે એક તું, 'એમાં' કરે એક તું,
'સૌમાં' કરે એક તું, બસ તું તું તું... હે મારે... (૫)

મારો પ્રીતમખ્યારો રે, બસ તું તું તું,
 ‘મું’માં રહેજે એક તું, ‘મું’માં કહેજે એક તું,
 ‘મું’માં જોજે એક તું, બસ તું તું તું... હે મારે... (૬)

મારું જીવનધ્યેય રે, બસ તું તું તું,
 મારો જીવનઆનંદ તું, મારો બ્રહ્માનંદ તું,
 મારો સહજાનંદ તું, બસ તું તું તું... હે મારે... (૭)

આ કીર્તન એક પ્રાર્થનાસ્વરૂપે ગવાયું છે. આમાં એક સનાતન રહસ્યનું દર્શન છે. અખંડ વાગોળવા જેવું આ કીર્તન છે. જેને લઈને આપણે બોલીએ છીએ, ચાલીએ છીએ, કિયા કરીએ છીએ તેવા પ્રભુના ચરણે તો આવી જ પ્રાર્થના હોય ને ! જેની ઈચ્છાશક્તિ, કિયાશક્તિ ને જ્ઞાનશક્તિથી અનંત બ્રહ્માંદના ચૈતન્યો ચેતનવંતા બને છે, તેવા પ્રભુને તો આવી જ પ્રાર્થના હોય ને ! જે સર્વ સુખના દાતા છે, સુખની સર્વે સરિતાઓ જેના ચરણારવિંદમાંથી જ વખા કરે છે, જે સર્વ સુખના સાગર છે, જે સર્વ સુખનું મૂળ સ્વરૂપ છે, જે શાંતિના ધોધ છે ને આનંદના અવધિ છે એવા પ્રભુ માટે તો આટલું જ બોલી શકાય કે બસ જે છે તે ‘તુંહી, તુંહી’ !

આવા સર્વોપરી પ્રભુનો સંબંધ થયો તો શા માટે બિચારો જીવ જીવદ્શામાં રાચતો હશે ? આ કીર્તન પ્રમાણે પ્રભુને સ્વીકારીશું તો વહેલા સુખિયા થઈ જવાશે. પ્રભુની અમીટાણિમાં અખંડ રહેવાશે. અહંતા ને મમતાના પાશ નીકળી જશે. બ્રહ્માનંદની સરવાણીઓ ફૂટશે. પછી તો આપણા જીવનમાં પ્રભુની રસધન મૂર્તિ સિવાય કાંઈ જ નહિ રહે ને એટલું જ બોલાશે કે, ‘વાહ મહારાજ ! તમે કેવા સોંઘા બન્યા !’

કદાચ આપણે અંધારામાં બેઠા હોઈએ અને આપણા તેજે કરીને મહારાજની મૂર્તિ દેખાતી હોય અને છતાંય આપણે દિલથી માનીએ કે, ‘આ તો મારા પ્રભુની જ લીલા છે.’ તેનું નામ જ સાચો સેવકભાવ. વળી પ્રભુ અજ્ઞાની થઈને બેઠા હોય અને કોઈ સેવક દ્વારા સહજ જ સત્સંગનો વિકાસ થતો હોય, ધાર્યા કાર્યો થતાં હોય અને પ્રભુ અજ્ઞાયા બનીને તે સેવકને જ આગળ રાખ્યા કરતા હોય ત્યારે પણ ખરેખરા સેવકના હૃદયમાં તો એક

જ ભાવના હોય છે કે, ‘આ રાસ અને કાર્ય તો મારા વહાલીડાનું જ છે.’ પ્રભુએ વચ્ચનામૃત ગઢા પ્રથમ ૧૪માં પણ લખ્યું છે કે, “ખરેખરો સેવક હોય તે, દેહને મિથ્યા જાણે અને પોતાના આત્માને સત્ય જાણે અને પોતાના જે સ્વામી તેને ભોગવ્યાનાં જે પદાર્થ તેને પોતે ભોગવવાને અર્થે દૃઢું જ નહિ અને પોતાના સ્વામીનું ગમતું મૂકીને બીજું આચરણ કરે જ નહિ એવો જે હોય તે દરિનો દાસ કહેવાય.” આમ ખરેખરા સેવકનો, પ્રાકૃત બુદ્ધિએ કરીને સંબંધ હોતો જ નથી. એ માનતો જ હોય છે કે, ‘હું પ્રકાશ છું ને પ્રભુ તો એ પ્રકાશના પૂજ છે. હું રજકણ છું ને એ હિમાલય છે, હું લહરી છું ને એ સાગર છે.’

જીવનો એવો સહજ સ્વભાવ છે કે સેવાભક્તિના ફળસ્વરૂપે રિદ્ધિસિદ્ધિ અને ઐશ્વર્ય જ્યારે તેને વરાણીય બને છે ત્યારે તે તેનો સહ્યો માર્યા વગર રહી શકતો નથી. ઘણા સિદ્ધપુરુષો પ્રભુના સાનિધ્યમાં રહેવા છતાંય કે પ્રભુની અખંડ આશ્રામાં રહેવા છતાંય દુઃખિયા જ રહ્યા, કારણ કે તેઓએ પોતાના ઐશ્વર્યપ્રતાપનો સહ્યો મારવા સિવાય કાંઈ કર્યું નથી.

પ્રભુભક્તિથી ગ્રામ થયેલ શક્તિનો ઉપયોગ માનના પોષણને અર્થે કરી નાખવો તે સહ્યો લગાડ્યો કહેવાય. જીવ બિચારો દ્યાના કોઈક સાત્ત્વિકભાવમાં બેંચાઈ જાય છે ને છલકાઈ ગયા સિવાય રહેતો જ નથી. તેવા ચૈતન્યમાં પ્રભુની પ્રભુતા પ્રગટતી નથી ને સાચી સાધુતા આવતી નથી. ખરેખરા સેવકભાવથી જીવવાની રૂચિવાળો સેવક જ સાધુગુણસંપત્ત થઈ શકે છે. નરસિંહ મહેતાએ ભક્તિ તો બહુ કરી પણ પ્રભુ પાસે બધા જ સંકલ્પો પૂરા કરાવ્યા. એ તો પ્રભુ સાથે વેપાર કર્યો કહેવાય, ને પ્રભુને ઓશિયાળા કર્યા કહેવાય. ખરેખરો સેવક તો પ્રભુ જ્યાં રાખે ત્યાં ને જેમ રાખે તેમ જ રહે. પ્રભુને રાજુ કર્યા સિવાય તેને બીજો કોઈ સંકલ્પ હોતો જ નથી. પ્રભુની દીર્ઘાથી ઉપરવટ થઈને એ કાંઈ જ કરતો નથી.

એક વખત સદ્ગ. દેવાનંદ સ્વામી મહારાજ સાથે હતા. તેમણે પોતાની અંતર્યામી શક્તિથી જાણી લીધું અને ઠરાવ કર્યો કે પોતાના ઈષ્ટદેવ સાથે દગો રમનારા અમદાવાદના પેશાને જરૂરથી શ્રાપ આપવો જોઈએ. ત્યારે સર્વનાય

અંતર્યામી સહજાનંદ સ્વામી એકદમ બોલી ઉઠ્યા, “રાખો, સ્વામિ ! રાખો. તમારા બદલે હું સંકલ્પ કરું છું. આજથી મારા સંતો જે જે શુભ સંકલ્પ કરશો તે જ ફળશો, પણ અશુભ સંકલ્પ તો ફળશો જ નહોં.” એમ કહીને દેવાનંદ સ્વામીનું અંતર્યામીપણું પાછું ખેંચી લીધું. તેલના કઠામાં પ્રભુને નાખી દેવાની પેશાની કપટી યોજના જોઈને દેવાનંદ સ્વામીને દર્દ તો થાય જ પણ સમર્થ પ્રભુની હાજરીમાં તો તેમણે કેવળ દર્શન જ કરવાનાં હોય ને !

કર્યાના મૂળજી લુવાણા અને ગાંડલના શેખજી એ બંનેને મહારાજે અંતર્યામીપણું આપેલું અને કહેલું કે, “શ્રીઓના હાથની રસોઈ જમશો નહિ, કોઈનો હાર પહેરશો નહિ, કોઈના અંતરની વાત કરશો નહિ ને વડીલો તથા સંતોની મર્યાદા રાખજો.” પણ માનમરતબો વધતાં આ ચારેય આજ્ઞામાંથી એકેય આજ્ઞા પળાઈ નહીં. પરિણામે દોઢ વર્ષમાં જ મહારાજને એમનું ઐશ્વર્ય પાછું ખેંચી લેવું પડ્યું ને તેઓ ઘોયેલા મૂળા જેવા થઈ ગયા. જીવનું છીછરાપણું જ એવું છે કે પોતાની શક્તિનો ઉપયોગ કર્યા સિવાય એ રહી શકતો જ નથી. એટલે જ મુક્તાનંદ સ્વામીએ કહ્યું છે કે,

અષસિદ્ધિ નવનિધિ તે નિર્માલ્ય ત્યાગી રે,

મુક્તાનંદ કહે ગુરુમુખી રહે રામરાગી રે... અનુભવીને...

આમ, ઐશ્વર્યપ્રતાપમાં રાચનારા સંતને નિર્માલ્ય કહી દીધા.

મહામુક્તરાજ શ્રીકૃષ્ણજી અદા તો હુંમેશાં આ સાખી બહુ બોલતા કે,

‘નાને સે હો નાને રહીએ, જૈસી નાની દૂબ,

ધાસ ફીસ સબ ઊરી ગયા, દૂબ ખૂબ કી દૂબ...’

સહુ ગુણાતીતસ્વરૂપોએ આ સૂત્ર પ્રમાણે વર્તી, સમગ્ર સત્સંગસમાજમાં એક અદ્ભુત આદર્શ સ્થાપિત કર્યો છે, કારણ કે તેઓને ગાગરમાં સાગર સમાવવાની સૂજ સહુને આપવી છે. માનવી ખૂબ જ છીછરો છે. સામાન્ય રિદ્ધિસિદ્ધિ, ઐશ્વર્ય કે ગુણની સમૃદ્ધિને પણ તે ધારણ કરી શકતો નથી, પચાવી શકતો નથી. પછી પ્રભુની અમાપ પ્રભુતાને ધારણ કરવાની તો વાત જ ક્યાં ? ખરેખરો સેવક તો ગુણાતીતપુરુષ તરફ જ નજર રાખીને વર્તતો

હોય છે. તેથી તેનામાં સેવકભાવ પ્રભુ જ પ્રગટાવી દે છે. ઉપરનું સનાતન સૂત્ર તેના જીવનમાં સહજ જ સાકાર હોય છે. તેનું કારણ એટલું જ છે કે તે પ્રત્યક્ષ પ્રભુ અને તેમના નિર્મળ સંતોના ને હરિભક્તોના ગુણાનુવાદ ગાવા સિવાય કાંઈ જ કરતો નથી. તેના માણાત્મ્યસભર અંતરમાં કોક અનેરી ઠંડક હોય છે ને તે દાખિમાં કોક અનેરી દિવ્યતા હોય છે. તેને મન તો જે પ્રભુના છે તે સહુ વહાલા છે. તેની દરેક કિયામાં મહિમાનું દર્શન સહજ જ હોય છે.

પ્રભુ તો રસધનમૂર્તિ છે. પ્રેમનું સ્વરૂપ છે. સહજ આનંદનું સ્વરૂપ છે. તે રસધન ને પ્રેમાળ મૂર્તિને હૃદયમાં ધારવાની રૂચિ તો દરેક ભક્તની હોય છે જ, પણ જ્યાંસુધી અહંતા-મમતાની કણી લવલેશ પણ હશે ત્યાંસુધી એ રસમય મૂર્તિનું પ્રગટીકરણ થશે નહીં. પ્રભુ તો એના ભક્તને ખૂબ સમર્થ બનાવવા માંગે છે. અનંત સામર્થી હોવા છતાં અલ્યુમાંય અતિ અલ્ય હોય તેવા સેવકની સાથે પણ સહજ જ સેવકભાવે વર્તી શકાય તેવી અદ્ભુત તાકાત એને આપવા માંગે છે. તેથી એ ભક્તના જીવનમાં અદ્ભુતી પીળી છાંટને પ્રભુ કેવી રીતે રહેવા દે ?

શ્રીજીમદ્દારાજે વચ્ચનામૃત ગઢા અંત્ય રફતમાં પણ સુંદર સૂજ આપતાં કથ્યું છે કે, “અમને અહંકાર ન ગમે. તે અહંકાર ભક્તિપણાનો હોય, સમજણાનો હોય, વર્તમાન પાળ્યાનો હોય, એ રીતનો જે જે અહંકાર તે અમને ન ગમે અને દંબ ન ગમે. તે દંબ તે શું ? તો પોતાના હૃદયમાં ભગવાનનો નિશ્ચય, ભક્તિ અને ધર્મ તે થોડા હોય ને બીજા આગળ પોતાની મોટપ વધાર્યા સારુ ઉપરથી તો તેને બહુ જણાવે તે ન ગમે અને પોતાને ને ભગવાનને જે અભેદપણે ભજે તે ન ગમે તથા જે નિયમ ધાર્યો હોય તે નિયમને ધડીક મૂકી દે ને વળી ધડીકમાં પાળે, એવી રીતે જે શિથિલ વર્તતો હોય તે ન ગમે, અને ભગવાનનો મહિમા તો જાળો મોટો સમજે ને પોતાને અતિશય તુચ્છપણે સમજે, પણ દેહથી જુદો જે આત્મા તે રૂપ પોતાને ન માને તે ન ગમે. અને હવે જે ગમે તે કહીએ છીએ જે, ભગવાનનો મહિમા તો યથાર્થ સમજે ને પોતાના દેહથી વ્યતિરિક્ત જે પોતાનો આત્મા તેને બ્રહ્મરૂપ સમજે અને ધર્મમાં દઢ રહ્યો હોય અને ભગવાનની અચળ ભક્તિ

કરતો હોય અને આવી રીતનો પોતે હોય તોપણ સત્સંગમાં કોઈક કાંઈ ન સમજતો હોય ને ભગવાનનો નિશ્ચય તો હોય તેને મોટો જાણે ને તેની આગળ પોતાને અતિ તુચ્છ જાણે અને વાર્તા કર્યામાં પોતાના મુખે કરીને પોતાની સમજણનો કેફ કોઈની આગળ લગાર પણ જણાવે નહિ, એવો જે હોય તે અમને બહુ ગમે.”

અહીં મહારાજે સેવકભાવની કેવી સુંદર ને સ્પષ્ટ સમજણ આપી ! આ જ માર્ગ આપણે સહૃદે ચાલવાનું છે.

વચનામૃત કારિયાણી ૮માં પુરુષોત્તમનારાયણનો અપરંપાર મહિમા ગવાયો છે. વચનામૃત ગઢા મધ્ય ૪ રમાં અક્ષરબ્રહ્મનો અપરંપાર મહિમા ગવાયો છે. આવા મહારાજ ને સ્વામી, અદ્ભુત સ્વરૂપો હોવા છતાંય પોતે કેવા સેવકભાવે વર્તી ગયા ! આ બે વચનામૃતના સારને ખરેખર સમજુશું તો આપણું મન અહુંનો સંકલ્પ કરવાને સમર્થ નહિ બને. આવા સેવકભાવ સિવાય પુરુષોત્તમનારાયણનું ખમીર ઝીલારો નહિ ને ટકરો નહીં. ગુણાતીતસ્વરૂપો તો સેવકભાવની સૂજ અખંડ આપતા જ હોય છે. જો કોઈ સેવકને આવા સેવકભાવનો ઘ્યાલ નહિ આવે તો વર્ષો સુધી ભગવત્સ્વરૂપ સંતની ભેગા રહેવા છતાંય એનો ચૈતન્ય બળને નહિ જ પામે. અહુંતા ને ભમતા એ પ્રભુનો ખોરાક છે. તે ગર્વંજન સ્વરૂપ છે. એ માટે પ્રભુ કોઈનીયે મહોભત કે સારપ રાખશો જ નહીં. પોતાના ભક્તના હૃદયમાં અહુંના કોઈક દેવતાનું સ્થાન રહે તે પ્રભુને કેવી રીતે ગમે ? પ્રભુ જ તે દેવતાઓને છંછેડીને બહાર કાઢ્યા વગર રહેશે નહીં. માટે સેવકોને જ સજાગ રહેવાની જરૂર છે.

મહારાજના સ્વધામગમન પછી સદ્. પ્રેમાનંદ સ્વામીને પરમહંસોએ જમવા માટે સંતોના રસોડામાંથી બહાર બેસાડ્યા. એટલે પ્રેમાનંદ સ્વામી ખૂબ ઉદાસ થઈ ગયા. ઘેલા નદીના કિનારે જતા રહ્યા. ત્રણ દિવસના ઉપવાસ કર્યા ત્યારે કરુણાનિધિ શ્રીહરિએ પ્રેમાનંદ સ્વામીને દર્શન દઈને કહ્યું, “સ્વામિ ! ક્યાં ભૂલા પડ્યા ? જે સુખ આપ્યું છે તેને સંભારો ને ? દેહનું જતન શું કરો છો ? પાપી દેહને તો જ્યાં બેસાડવો ઘટે ત્યાં બેસાડી દઈએ. પ્રભુ રાખે તેમ જ રહીએ. અક્ષરધામમાં ક્યાં જુદારો છે ? જાઓ, માનઅપમાનનો વિચાર

થોડી દઈ સંતમંડળીમાં ભળી જાઓ.” મહારાજની આવી માર્મિક ટકોરથી તેમને શાંતિ થઈ ગઈ. આનંદમાં આવી ગયા. પ્રેમાનંદ સ્વામી જો પ્રભુના હતા તો એમણે જ આ પ્રસંગ ઊભો કરી સાચા સેવકભાવની સૂજ આપી. પ્રભુના અંતરમાં તો એક જ ભાવના હતી કે, ‘મારા સંતમાં થોડીધાણી કસર કેમ રહી જાય ? મારો સાધુ પણ મારા જેવો જ સર્વોપરી સેવક કેમ ન હોય ? પ્રકૃતિનાં બંધન તેને કેમ સ્પર્શી શકે ? પ્રકૃતિના ગ્રાણ મજ્યા પછી પ્રકૃતિ તો તેને મન નહિવત્ જ હોવી જોઈએ ન !’

એક દિવસ મહારાજની કથાના સમયે સવારના નવ-દસ વાગે સદ્. સ્વરૂપાનંદ સ્વામી મહારાજનું ધ્યાન કરતા હતા. પ્રભુએ એક સેવક સાથે સ્વરૂપાનંદ સ્વામીને બોલાવી લાવવા માટે સંદેશો મોકલ્યો. એ સેવકે સ્વરૂપાનંદ સ્વામી પાસે આવીને કહ્યું, ‘મહારાજ આપને બોલાવે છે.’ ત્યાં તો સ્વામી મસ્તીથી બોલી ઊક્યા, ‘મૈં હી મહારાજ હું. મુજે વહું આનેકી ક્યા જરૂરત હૈ ?’ સેવકે ફરીથી હાથ જોઈને કહ્યું, ‘સ્વામિજ ! પ્રભુ કથા કરી રહ્યા છે. આપને ત્યાં બોલાવે છે.’ સ્વરૂપાનંદ સ્વામી ફરીથી બોલી ઊક્યા, ‘મૈં હી મહારાજ હું. મૈને વાધા પહેના હૈ, મૈને જામા પહેના હૈ, મુજે વહું આનેકી ક્યા જરૂરત હૈ ?’

સેવકે મહારાજ પાસે જઈને બધી વાત કરી. પ્રભુ ક્ષાણભર તો વિચારમાં પડી ગયા. તેમને સ્વરૂપાનંદ સ્વામીની ખૂબ દયા આવી. સેવક કેવી રીતે પ્રત્યક્ષ સ્વરૂપની ઉપેક્ષા કરી શકે ? ગુણ અને ઐશ્વર્યનો ભાર લઈને ફરનાર કે તેના જાણપણામાં રાચનાર સેવકથી પ્રભુની ઉપેક્ષા થવાની જ છે. આવો સેવક પ્રત્યક્ષ સ્વરૂપને ઓશિયાળા કરે જ. આવું સૂક્ષ્મ અજ્ઞાન તો કોણ કાઢે ? પુરુષોત્તમનારાયણ વિના કોને આવું અજ્ઞાન કાઢવાનો સંકલ્પ પણ ઊઠે ?

એટલે જ વચ્ચનામૃત ગઢા મધ્ય ૫૦માં મહારાજનો કહેવાનો ભાવાર્થ એ છે કે, ‘મારું જે અંતર ગુણાતીત - તેના હદ્યકાશને વિષે જગતની કોરનો કિંચિત્ લોચો નથી.’ બાકી તો મોટા મોટા પરમહુંસો ને સાંઘ્યયોગી બાઈઓના હદ્યમાં જગતનો લોચો તો છે જ. એટલે પ્રભુએ ગુરુ ગુણાતીતનો ખૂબ મહિમા ગાયો. ગુણાતીત એટલે ગુલામનો ગુલામ. ગુણાતીત એટલે

મહારાજ સિવાય કોઈ સંકલ્પ નહીં. ગુણાતીત એટલે મહાપ્રભુના અભિપ્રાય સિવાય કોઈ પગલું ભરે જ નહીં. કેવળ મૂર્તિ જ જેનું સુખ તે ગુણાતીત. આવા ગુણાતીતાનંદ સ્વામીએ પોતાના જીવનમાં અનુપમ સેવકભાવનું દર્શન કરાવ્યું છે અને એટલે જ પ્રભુએ કહ્યું કે, “આ અક્ષરધામ છે ને તમે સહુ પણ અક્ષરધામરૂપ રહ્યા થકા મારી મૂર્તિની ઉપાસના કરજો.”

એટલે જ ‘નિજાત્માન બ્રહ્મરૂપં...’ એ શ્લોક સંપ્રદાયના સર્વે સાધકોના જીવનનું સાચું ધ્યેય કે નિશાન છે. ખરેખરો સેવક તો જેટલું પ્રભુને ગમે તેટલું જ કરે. તે કોઈને જ્ઞાન આપવા નહિ જાય. તે પોતાના ઈષ્ટદેવની ઓળખાણ કરાવવા નહિ જાય. તે સત્તસંગને વધારવા નહિ જાય, પણ પોતાના પ્રત્યક્ષ સ્વરૂપના આદેશનું અક્ષરરશઃ પાલન કરીને, નીરવતાથી સેવા કર્યા કરશો. જે સેવક મોટાપુરુષના ગમતાથી ઓછું પણ ન વર્તે અને વધારે પણ ન વર્તે તે સાચો સેવક. એવો સેવક સર્વદિશીય જ હોય છે, એ ચૌનોય થઈને રહે છે, અને કદાપિ કોઈનોય ચારચક્ષુ નહિ બને, કારણ કે તે અખંડ પ્રભુની દાખિમાં જ રહે છે. તેવો સેવક સહુનોય સુહુદમિત્ર જ હોય છે. તેનો એક જ સ્વર્ઘમ હોય છે કે ગુણગાન ગાવાં ને સેવા કરવી. અભાવ કે અવગુણ, ગ્રામ્યવાર્તા કે ગુહ્યવાર્તા, કુથલી કે નિંદા, તેનો તેને સ્વર્ણમાંય ઘ્યાલ આવતો જ નથી. તેને ખબર જ છે કે પ્રભુના લાડકા દીકરાઓની સેવા તે પ્રભુની જ સેવા છે.

ધન્ય હો મહાપ્રભુ સહજાનંદ સ્વામીને કે અનંત જીવોની સર્વ પ્રકારે રક્ષા કરવા માટે જીવની સાથે જીવ જેવા થઈને રહ્યા અને સહુનાય સેવક બનીને પોતાના સમગ્ર જીવનમાં આદર્શ સેવકભાવનું સર્વશ્રોષ દર્શન કરાવ્યું ! તે જીણ માનવસમાજ કેવી રીતે ભૂલશો ? શ્રીઅક્ષરપુરુષોત્તમ ઉપાસનાના આદ્ય પ્રવર્તક ગુરુહરિ શાસ્ત્રીજી મહારાજ અને યોગીજી મહારાજે સમગ્ર ગુણાતીત સમાજ અને સક્લ માનવજીતિ માટે શું શું કર્યું તેનું વર્ણન કરવું અશક્ય છે. મહારાજ અને સ્વામીએ પ્રગટાવેલી સેવાભક્તિ અને મહિમાની જ્યોતમાં તેઓએ પોતાના પ્રાણાની આદુતિ આપી દઈ એને ઓજસવંતી અને ચિરંજિવ

બનાવી છે. એની ઉજ્જવળ આભા આજે પણ દશેય દિશાઓમાં પ્રસરી રહી છે. ‘દીવો ત્યાં દાતાણ નહિ ને દાતાણ ત્યાં દીવો નહીં.’ એવું તેઓનું વિચરણ સહુ કોઈનુંચ કાળજું હૃદયમચાવી જાય તેવું હતું. ભગવાનની સાથે અનાદિ ભક્તને પદ્મરાવવા માટે ને ગુણાતીત કુળની અમરવેલ અખંડિતપણે પૃથ્વી ઉપર પદ્મલિંગિત રહે તથા એ હિંદ્ય જ્યોતનો પ્રકાશ સહુનાય જીવનમાં અનેરો ઉજાસ પ્રગટાવે તે માટે બંને સ્વરૂપોએ જીવનભર પોતાનું લોહી રેડી અપરંપાર ભીડો વેક્ષ્યો છે. જગત જ્યારે આ ભવ્ય દીતિહાસને જાણશે ત્યારે સહુનીય આંખમાં દર્દનાં આંસુ જ હશે !

ગુરુહરિ યોગીજ મહારાજ તો સેવાની સાક્ષાત્ ભૂર્તિ જ હતા. સેવા જ તેમનો વિશ્રાબ ને સેવા જ તેમનો આનંદ હતો. સર્વાધાર પ્રભુનું ભવ્ય સ્વરૂપ હોવા છતાં અને અનંત બ્રહ્માંડની જડ અને ચેતન સૃષ્ટિના પોતે પ્રાણ હોવા છતાંય સતત ચાલીસ ચાલીસ વર્ષો સુધી કેવળ ગુરુહરિ શાક્બીજ મહારાજના વચ્ચે રસોડામાં રહીને રોટલા જ ઘર્યા છે, તો તેમના એ બેનમૂન સેવકભાવની કોઈ કલ્પના આવી શકશે ખરી ? આટલો જ તે પુરુષનો વિચાર કરીશું ને હૈયામાં ગુણ લઈશું તો તત્કાળ એવા સેવક થઈ જવાશે. પ.પૂ. કાકાજી અને પ.પૂ. પદ્માજીએ પણ વર્ષોથી તારદેવને સેવાનું ધામ જ બનાવી દીધું. તેનું દર્શન ખરેખર હશે તો સેવકભાવ કદાપિ જશે જ નહીં. એક જ અવાજ અંતરમાંથી નીકળશે કે, ‘ધન્ય મહારાજને ! ધન્ય સ્વામીને ! ધન્ય ગુણાતીતસ્વરૂપોને !’

પૃથ્વીના પટાંગાણ પરના બધા જ સેવકો ભેગા મળીને કદાચ મહારાજનું કે આવા ગુણાતીતસ્વરૂપોનું ઋણ વાળવા પ્રયત્ન કરીશું તોય ધરતી પર આવીને તેઓએ કરેલા અનંત ઉપકારનો ભાર રંચમાત્ર ઓછો નહિ કરી શકાય. બસ, એટલું જ બોલાશે કે, ‘વાહ, મહારાજ વાહ ! તમે તે તમે જ...!!’

જ્યો ભગવાન... તથો જેના સ્થાપન

જો તો તો જો કુણા.. તો તો
 કુણા માણગાડાં... કુણા કુણા
માણગાડાં એઠા કુણાનાં.. મોજ
 ન્યૂન માણગાડાં, ની યુઘના
 કુણા ગુણગાડાં ગાયું?

એવાં કર્ણાનિધિના
 કુણાનાં શાસ્ત્રાને માણગાડાં
 માણગાડાં તો રહેયાં? એઠો
 નાન રહેયાં.

હિં અણે કુણાનાં..
 હિં કુણાનાં કુણાનાં.. એઠો
 એઠો, નાફી તો કુણાનાં
 કુણાનાં, એઠો નાફી રહેયાં

ન્યૂનમાં મોજ માણગાડાં
 કુણાનાં માણગાડાં -- મોજનીય
 એઠો કુણાનાં કર્ણાનિધિનાં..

પરિમલ દુ

સંબંધ
એ જ
સહજ આનंદ

આ ધરતી પર સર્વ દિશાએ માયાતમ પ્રસર્યું જ્યારે,
માનવરૂપે નરતનું ધરીને નારાયણ પ્રગટ્યા ત્યારે;
સહજાનંદનું નામ જ લેતાં મોક્ષભાગ ઉચ્ચા ભારે,
જ્ય જ્ય સ્વામિનારાયણ, જ્ય જ્ય સ્વામિનારાયણ... (૦)

કળિયુગમાં અજ્ઞાનતિમિરથી જીવ સર્વ અટવાતાં,
માનવતાનો નાશ સમૂહો પશુભાવે સહુ જીવતાં;
અવળા કમળ તે સર્વ જીવોના સવળા કરવા આવ્યા,
સંત ગુણાતીત અર્પી પોતે અમૃતઘોધ વહાવ્યા...

મોક્ષ કે કલ્યાણ હતી કલ્યાણ સાધનથી સહુ થાક્યા,
છતી દેહે એકાંતિકની તો પદવી ના કોઈ પામ્યા;
બદ્ધજીવોને મુક્તિ આપવા રાજમાર્ગ પર વાળ્યા,
સદ્ભાવે કે સંબંધયોગમાં સહુને ધન્ય બનાવ્યા... જ્ય જ્ય... (૧)

ત્યાગી ગૃહીને સર્વને બક્ષયું આત્મંતિક કલ્યાણ,
હસતાં, રમતાં, ખાતાં, પીતાં મોજમાં આપ્યું ધામ;
નાના, મોટા, પવિત્ર, પાપી એને સહુ છે સમાન,
એના અદ્ય સંબંધમાં આવે તે જ છે એક મહાન...

ના દેખી ના સાંભળી એવી રીત પુનિત પ્રગટાવી,
પુષ્યશાળી કે પાપી અધર્મી અમીદાદિ વરસાવી;
સહુમાં રસબસ થઈને સહુને પ્રીતસાગરમાં જબોઝ્યા,
દિવ્ય સંબંધમાં સધણું લૂંટાવ્યું આ સહજાનંદ છે ન્યારા... જ્ય જ્ય... (૨)

અહું-મમતાના મહિધર મોટા ફૂંકડા તો મારે,
કામકોધના દાવાનળની જવાળાઓ તો ભભૂકે;
ભોળપણ, ઉહાપણ, માન, ઈચ્છાદિ જીવના બંધન અતિશે,
દાસ્તિમાત્રથી સર્વ ઓગળે એ સમર્થ સહજાનંદ છે...

કોઈ અવતારે કદીય ક્યારે કર્યું ન આવું કલ્યાણ,
નિજસંબંધે નિર્ભૂળ કીધાં જીવના દોષ તમામ;
જીવ જેવા જીવ થઈને જગદીશે જીવના શિવ બનાવ્યા,
જીવનપ્રાણ આણમોલ મૂર્તિએ સુખસિંધુ ઉમટાવ્યા... જ્ય જ્ય... (૩)

સંબંધ એ જ સહજ આનંદ

કેવા એ અનુપમ પ્રભુ ! દુનિયાનો નીચમાં નીચ અને અતિ ભાષાચારી કોક લૂંટારુ અથવા તો પ્રકૃતિની દોષોડુપી ગંદી ગટરથી ખદબદ્દતી કોક વેશા પણ એક વખત પ્રભુના અથવા પ્રભુના નિર્મળ સંતના યોગમાં આવી જાય તો તે દિવસથી, તે કાણથી જ તેના સાધનમાત્રની હંમેશાને માટે પૂર્ણાહુતિ થઈ જાય. પ્રભુ તેના ચૈતન્યના વિકાસકર્મનો ચાર્ટ નિશ્ચિત કરી દે. પ્રભુ તેના આત્માના સ્વામી બને. અટવાયેલો ચૈતન્ય માર્ગ ચેઠે. પ્રભુ તેને અખંડ પોતાના યોગમાં રાખી ખબરેય ન પડે તે રીતે કરેઠો જન્મોની કસર બે-પાંચ જન્મમાં જ ટાળીને તેને એકાંતિક ભક્ત બનાવી દે છે. પ્રભુની આ કેવી અપરંપાર કરુણા ! અને જો તેવો જીવ કોઈનુંય જોયા સિવાય પ્રભુને જ રાજુ કરવા તેમની આજ્ઞા પ્રમાણે કહે તેમ કરતો જાય તો પ્રભુ તેને પોતાના ભાવને પમાડી એક જ જન્મમાં પોતાના ધામના સુખે સુખિયો બનાવી દે. આ છે પ્રભુનો અનુપમ સંબંધયોગ !

જેતલપુરમાં ગામની ઉતારસમી એ વેશાને પ્રભુએ જ દ્યા કરીને ગ્રહણ કરી અને એક જ જન્મમાં પવિત્ર અને પ્રભુમય બનાવી દીધી. પછી તે વેશા શોષ જીવન પ્રભુના આકારે જ વર્તી. જેના નામમાત્રથી બધા જ બહારવટિયાઓ થરથરતા એવા લૂંટારુઓના પણ શિરતાજ સમાન જોબન પગી મહાપ્રભુના યોગમાં આવ્યા અને અલ્પ સમયમાં જ એકાંતિક ભક્ત બની ગયા. બસો ચકલાંની જીભનો પોતાની શાકભાજુમાં ઉપયોગ કરનારા, પંચવર્તમાનને તો અભરાઈએ ચઢાવીને ફરનારા અને ભયંકર અસુરભાવને પામેલા માનસિંહને સદ્ગ. ગોપાળાનંદ સ્વામીએ પોતાના સંકલ્પે શ્રીહરિના ભક્તરાજ બનાવી દીધા. એના ફળસ્વરૂપે કેટલાયે નિર્દોષ પક્ષીઓની હત્યા કરાવનારા એ ઘાતકી માનસિંહ કીડી જેવા જીવને દુઃખ આપતાં પણ દયાર્દ બની જતા. સાધુની દ્યા કેવી અદ્ભુત હશે !

આપણે શા માટે આનંદમાં ન રહીએ ? કરુણા કરીને પ્રભુએ સંબંધ કરાવ્યો અને પોતે સામેથી ગરજુ બન્યા ! દરેક માનવઆત્માની કક્ષાએ

જઈને તેઓ રસબસ થયા. બધાના દોષ અને સ્વભાવ ગમાડ્યા ને એ સ્વભાવનો ઉપયોગ કરીને પોતાની સેવામાં સ્વીકાર્યા. એમ સામેથી પ્રભુએ પોતે પ્રીતિ કરી. દરેકની પાસે જે કાંઈ સારું હતું તેનો ઉપયોગ કરીને, સહુની સેવા લઈને, બધાના પ્રારબ્ધના થરના થર બદલી નાખ્યા ને દરેકને એકાંતિકી ભક્તિને યોગ્ય બનાવ્યા. આવા ગરજુ ભગવાન બીજે ક્યાં મળે !

શું પ્રભુ આ પૃથ્વી ઉપર કોઈ સુખ લેવા પદ્ધાર્યા હતા ? શું એમને કોઈ અંગત સ્વાર્થ હતો ? અક્ષરધામના એ અનવિધિકાતિશય સુખમાંથી એક મરછરની લઘુશંકા જેટલા સુખમાં તો તેત્રીસ કોટિ દેવતાઓ અને અધિપતિઓ નાખ્યા જ કરે છે, તો પૃથ્વીના પામર માનવની પાસે એ સુખનો કેટલો અંશ આવ્યો હશે ? તેવા કુદ્ર માનવજંતુને પ્રકૃતિના તે ઉકરડામાંથી બહાર કાઢવા માટે જ પ્રભુ માનવ જેવા માનવ બન્યા. માનવીના જીવનમાં ભક્તિરસના સંસ્કારો જાગૃત કરવા શ્રીજીએ ખૂબ જ તપ કર્યું. કોઈ અપેક્ષા રાખ્યા સિવાય કલ્યાણની વાટ વહેતી મૂકી. કેવું એ નિઃસ્વાર્થ સ્વરૂપ !

મન-વાણીથી પરનું અગમ્ય સ્વરૂપ ગમ્ય બન્યું. કઠિન તપશ્ચર્યાઓના દાખડાના ફળસ્વરૂપે પણ જેની ત્રિકાળમાંય જાંખી ન થાય તેવા સહજનંદ જાત-કુજાત કે ગુણ-અવગુણ, કાંઈ જોયા સિવાય સુહૃદમિત્ર બન્યા. એમાંથી વિરોધીઓ સાથે પ્રેમ કર્યો, દુશ્મનોનો ઉદ્ધાર કર્યો અને અસુરોની પ્રકૃતિ બદલી. આવો અનોખો સુહૃદમિત્ર બીજો કોણ હોઈ શકે ?

પ્રભુની સર્વવ્યાપક ને સમાટ શક્તિની આપણે શું કલ્પના કરીશું ? વૈજ્ઞાનિકોએ આણુ ને પરમાણુની ઉર્જાશક્તિને માપવા ને નાથવા ભગીરથ પ્રયત્નો કર્યા છે પણ તે બિચારા એમાં નિષ્ફળ નીવહ્યા છે. જ્યારે પ્રભુની અમાપ શક્તિ આણુ કે પરમાણુના કરોડમા ભાગમાં પણ સાકારરૂપે છતાં સૂક્ષ્મસ્વરૂપે સદાને માટે છુપાયેલી રહે જ છે. જડ અને ચેતનના તે પ્રાણ છે. બ્રહ્માંડોના સર્વ જીવો જેને લઈને ચેતનવંતા છે તે સમર્થ પ્રભુ જ છે. એમની શક્તિ અભાવિત ને અપરિમિત છે. આવા સમાટ હોવા છતાંય સહજનંદ સૌનાય સેવક બન્યા. પોતે અદ્ભુત સેવકભાવ પૃથ્વી પર સાકાર કર્યો. તેમનાં શાં ગુણગાન ગાઈશું ?

આવા શક્તિશાળી હોવા છતાંય સેવક અને સર્વોપરી હોવા છતાંય ગરજુ બની હસતાં ને રમતાં સહજમાં જ આનંદમાં લઈ જનાર મહાગ્રભુ સહજાનંદના સંબંધની શી કલ્પના કરીશું ?

આવી ભવ્ય પ્રાસિનો મહિમા સમજાવવા માટે શ્રીજમહારાજે એક વખત મુક્તાનંદ સ્વામીને કહ્યું,^૧ “હે મુક્તાનંદ સ્વામી ! પચાસ કરોડ જોજન પૃથ્વી છે. તેથી દશગણું જળ છે, તેથી દશગણું તેજ છે, તેથી દશગણો વાયુ છે, તેથી દશગણું આકાશ છે, તેથી દશગણો અહંકાર છે, તેથી દશગણું મહત્ત્વ છે, તેથી દશગણો પ્રધાનપુરુષ છે, તેથી અનંતગણી પ્રકૃતિ અને અનંતગણો પુરુષ છે, તેથી અનંતગણું પર અક્ષરધામ છે અને તે ધામને વિષે રહેનારા જે અનંત કોટિ મુક્તો છે તેમને પુરુષોત્તમનો અખંડ સંબંધ છે. પણ બીજાને નથી ને કેટલાકને તો ઈન્દ્રાદિકનો સંબંધ છે, તો કેટલાકને બ્રહ્માદિકનો સંબંધ છે; કેટલાકને વૈરાટાદિકનો સંબંધ છે, તો કેટલાકને પ્રધાનપુરુષાદિકનો સંબંધ છે, વળી કેટલાકને પ્રકૃતિપુરુષાદિકનો સંબંધ છે, પણ પુરુષોત્તમનો સંબંધ તો કોઈનેય નથી.” ત્યારે મુક્તાનંદ સ્વામીએ કહ્યું જે, ‘હે મહારાજ ! તે અનાદિ પુરુષોત્તમનારાયણનો સંબંધ અહીં કોઈને થયો હોય તો ?’ ત્યારે મહારાજે કહ્યું જે, “હે મુક્તાનંદ સ્વામી, એટલી જ વાત હું તમને સમજાવવા માંગું છું. કેમ જે, અક્ષરધામમાં મુક્તને પુરુષોત્તમનો જે સંબંધ છે તેવો જ સંબંધ તમારે સહુને છે, પણ બીજા અવાંતર કોઈને નથી.”

આ વાતનો વિચાર કરીએ તો ખરેખર ગાંડા થઈ જવાય કે નાચવાનું જ મન થઈ જાય, ચોવીસેય કલાક અખંડ અહોહોભાવ જ રહે, પણ આ વાતના રહસ્યને સમજી રાખવું પડે અને ઘૂંઠવું પડે.

મહારાજે એક વાર મુક્તાનંદ સ્વામીને પૂછ્યું,^૨ “હે મુક્તાનંદ સ્વામી, આ તુંબડી ફાટી જાય તો તમને સાજી કરતાં આવે ?” ત્યારે મુક્તાનંદ સ્વામીએ સહજ સ્વભાવે ના પાડી. એટલે મહારાજે પોતાના સંબંધનો

૧. સ્વામીની વાતો, પ્રકરણ ૩, વાત ૨

૨. સ્વામીની વાતો, પ્રકરણ ૩, વાત ૩

અપરંપાર મહિમા સમજાવવા તથા તે સંબંધે સહુનીય કેવી મોટપ છે તે સ્પષ્ટ કરવા કહ્યું, “પૃથ્વી કરતાં જળ, જળથી તેજ, તેજથી વાયુ, વાયુથી આકાશ, આકાશથી અહંકાર, અહંકારથી મહત્ત્વ બહુ જ વિશાળ ને વ્યાપક છે. તેથીયે પ્રધાનપુરુષ અને પ્રકૃતિપુરુષ ખૂબ મોટા છે ને તેથી પર અક્ષરધામ છે ને એ ધામમાંથી લાખ માણ લોઢાનો ગોળો પડતો મૂકીએ તો વાના લહેરખે ઘસાતો ઘસાતો પૃથ્વી પર આવે ત્યારે રજ ભેળો રજ થઈ જાય તેટલું અક્ષરધામ છેટું છે, પણ જો અહીં અલ્ય જેવો જીવ હોય અને તેને તમે એમ ધારો કે આ જીવ આઠ આવરણ પાર અક્ષરધામમાં જાય તો તે તત્કાળ જાય. જેમ જંતરડામાં ધાલીને પાણો ફંગોળી નાખે તેવું તમારા કાંડાને વિષે બળ છે પણ તેને તમે જાણતા નથી.” એમ બોલીને ફરી કહ્યું જે, “એવી મોટપ તમમાં આવી છે તેનું કરણ કહું તે તમે સાંભળો. જે સર્વ થકી પર જે અક્ષરધામ ને તેને વિષે બિરાજમાન એવા જે ભગવાન તેનો તમારે સાક્ષાત્કાર સંબંધ છે.”

આમ મહારાજ મુક્તાનંદ સ્વામીના નિભિતે આપણાને સૌને સમજાવવા માગે છે કે, ‘ભલે તમારામાં કાંઈ બરકત ન હોય પણ તમે એટલું તો નિશ્ચિત માનજો કે મેં તમને મારા સંબંધમાં લીધા તે જ દિવસથી બધી લાયકાત, પાત્રતા કે મોટપને તમે વરી ચુક્કયા છો. ભલે તમે અપૂર્ણ હોવ પણ તમને જે મળ્યા છે તે તો પૂર્ણ જ છે. તે પૂર્ણ બનાવીને જ રહેશે. મારો સંબંધ થયો છે તે જ તમારું પરમ ભાય્ય છે, પરમ કલ્યાણ છે, પરમપદની પ્રાપ્તિ છે. આવું માનીને અખંડ મસ્તીમાં રહેજો.’ આમ પ્રભુના બળે ને સંબંધે જીવીએ એવી તેઓ આપણા સૌ પાસે અપેક્ષા રાખે છે.

પરમહંસોનો અપરંપાર મહિમા ગાતાં વચ્ચનામૃત જેતલપુર જમાં પ્રભુ કહે છે, “એ પરમહંસો ! તમને જે કોઈ ભાવે કરીને જમાડશે તેને કોઈ યજનનું પુણ્ય થાશે ને તે અંતે મોક્ષને પામશે, અને તમારા ચરણનો જે કોઈ સ્પર્શ કરશે તેનાં કોઈ જન્મનાં પાપ નાશ પામશે ને તમને ભાવે કરીને વચ્ચ ઓછાડશે તેનું પણ પરમ કલ્યાણ થશે ને તમે જે નદી-તળાવને વિષે પગ બોળો છો તે તે સર્વે તીર્થરૂપ થાય છે અને તમે જે જે વૃક્ષ તળે બેઠા હોવ ને જે જે વૃક્ષનું ફળ જમ્યા હોવ તે સર્વેનું રૂંજ જ થાય છે ને તમારા કોઈક ભાવે

કરીને દર્શન કરે છે, કોઈક તમને ભાવે કરીને નમસ્કાર કરે છે તેનાં સર્વે પાપનો ક્ષય થાય છે ને વળી તમે જેને ભગવાનની વાત કરો છો અને કોઈકને ધર્મ સંબંધી નિયમ ધરાવો છો તેનો મોક્ષ થાય છે. ઈત્યાદિક ધર્મનિયમવાળા તમ જેવા સંતની સર્વે કિયા કલ્યાણરૂપ છે...” જેના પરમહંસો આવા પ્રતાપી તે પ્રભુ કેવા હશે !

સ્વામીની વાતોમાં કહું છે કે, ‘આ જીવ સાધન તે શું કરશે ? એ તો જેમ કોશ જોડીને વાડી કરવી તેમાં ઘણો દાખડો કેમ જે, તેને ઢોર ખાઈ જાય, પંખી ખાઈ જાય, તેમ સાધન વતે કલ્યાણ થાવું તે એવું છે; ને ભગવાનની પ્રાપ્તિ વતે કેવું થાય છે તો જેમ આખી પૃથ્વીમાં વરસાદ વરસે છે ને દાણા પાકે છે, પછી તેને ઢોર ખાય, પંખી ખાય, ચોર લઈ જાય તોપણ ખૂટે નહિ અને કૂવા, તળાવ ને નદીયું એ ખૂટે પણ સમુદ્ર ન ખૂટે, તેમ ભગવાન વતે કલ્યાણ તે એવું છે ને આ તો બહુ દુર્લભ છે પણ મહિમા સમજાતો નથી.’^૩

ગુણાતીતાનંદ સ્વામીની આ વાતનો જ્યારે વિચાર કરીએ ત્યારે બીજાં સાધનો તદ્દન નિરર્થક ને નમાલાં જ લાગે છે. જેમ નદી તરવી સહેલી છે પણ મહાસાગર તરવો દુર્લભ છે, તે માટે તો ‘કવીનમેરી’ જેવી કોઈ મજબૂત સ્ટીમર જોઈએ જ. તેવી જ રીતે ભવાટવીના મહાત્રાસમાંથી ધૂટવા માટે ને હૈયાને વિષે પ્રભુનાં દિવ્ય સુખ, શાંતિ ને આનંદ પ્રગટાવવા માટે પ્રત્યક્ષ પ્રભુનો સંબંધ અનિવાર્ય છે જ. એ વિના તો માનવીનો કોઈ પુરુષાર્થ કામમાં આવે એવો નથી. એથી એટલું સ્પષ્ટ દેખાય છે કે આવા પ્રભુનો સંબંધ અખંડ જાળવવો તે જ સર્વોપરી સાધન છે. આ અંગે મહારાજ પોતે જે બોલ્યા જ છે તેને જ પદ્યમાં લખતાં સદ્ગ. નિષ્કુળાનંદ સ્વામી જણાવે છે :

પછી પ્રભુજી બોલિયા, તમે સાંભળો સર્વે જન,
જ્યારે પ્રભુને પામિયે, ત્યારે સર્વે થયાં સાધન...

પછી જે જે કરવું, તેહની તે કહું વાત;
ગુરુસંતને ભજવા, શ્રીહરિ જે સાક્ષાત्...^૪

૩. સ્વામીની વાતો, પ્રકરણ ૧, વાત ૫

૪. ભક્તચિંતામણિ, પ્રકરણ ૬૮

ગુણાતીતાનંદ સ્વામીએ પણ કહ્યું છે કે, ‘કોટિ તપ કરીને, કોટિ જપ કરીને, કોટિ વ્રત કરીને, કોટિ દાન કરીને, કોટિ યજ્ઞ કરીને પણ જે ભગવાનને તથા જે સાધુને પામવા હતા તે આજ આપણને મળી રહ્યા છે.’^૫

હવે તો ભગવાન અને ભગવાનના સંતો જે કહે એ પ્રમાણે કરીએ એટલું જ આપણું સાધન છે.

વળી નિષ્ઠુળાનંદ સ્વામી ભક્તચિંતામણિમાં મહારાજના વચ્નોનું ગાન કરતાં લખે છે :

વળી કહું એક વારતા, સર્વે કીધું આપણું થાય છે;
સુખદુઃખ વળી જયપરાજ્ય, યત્કિંચિત્ જે કહેવાય છે...
.....

તે માટે તમે સાંભળો, સતસંગી સહુ નરનાર;
જે જે થાય છે જકતમાં, તેનો બીજો નથી કરનાર...
સુખદુઃખ આવે સર્વે ભેળું, તેમાં રાખજ્યો સ્થિર મતિ;
જાળવીશ મારા જનને, વળી કરીશ જતન અતિ...
એમ કરતાં જો પંડ પડશો, તો આગળ સુખ છે અતિધિષું;
પણ વ્રતટેક જો ટાળશો તો, ભોગવશો સહુ સહુ તણું...
નહિ તો તમે નચિંત રહેજ્યો, કરવું તમારે કાંઈ નથી;
જે મળ્યા છે તમને, તે પાર છે અક્ષરથી...^૬

પ્રભુએ પોતાના સંબંધે સહુને કેવા નિશ્ચિંત બનાવી દીધા ! પાંગળો માણસ કેવી રીતે પર્વત ચઢશો ? અજ્ઞાની વ્યક્તિ શું જ્ઞાનામૃત આપશો ? ચામડાની જીભ શું પ્રભુનું વર્ગન કરશો ? આ તો અતિ કરુણાએ કરીને મહારાજે પોતાના સંબંધમાં આવનારને આત્યંતિક કલ્યાણ બલ્લિસ આપ્યું છે. જેમ ચિદાકાશની કોઈ સીમા ન હોય તેમ મોજનું કાંઈ મૂલ્ય ન હોય. આજ તો બગાસું ખાતાં અમૃતમાં ઝબોળેલો સાકરનો ગાંગડો મોઢામાં આવી ગયો છે. સુખપાલમાં બેસીને ભગવાન ભજવાની સુવર્ણ તક આપણને સાંપડી છે.

૫. સ્વામીની વાતો, પ્રકરણ ૧, વાત ૨૯૬

૬. ભક્તચિંતામણિ, પ્રકરણ ૭૬

મહારાજે વચનામૃત ગઢા મધ્ય ૧૩માં જે કહ્યું તેનો પણ એ જ સાર છે કે, ‘હું અક્ષરધામનો દું. તમે પણ મારા સંબંધે અક્ષરધામના જ છો, પ્રકારો યુક્ત, નિર્ગુણ ને દિવ્ય જ છો.’ વળી પ્રભુએ તો કોઈક અનેરી મસ્તીથી ત્યાંસુધી કહ્યું છે કે -

આ સભામાં આપણા સહુનાં, તેજોમય તન છે;

ઇટા છૂટે છે તેજની, જાણું પ્રકટિયા કોટિ દીદુ છે...^૭

અહીં કરુણાભીના હદ્યે મહારાજ એટલું જ સમજાવી રહ્યા છે કે, ‘હુ મુક્તો ! મારા સંબંધે તમારાં સાધનોની પૂર્ણાહૃતિ થઈ ગઈ. તમે નિશ્ચિંત, નિર્ગુણ ને દિવ્ય પણ બન્યા.’ હવે તો આપણે પ્રભુના વચનમાં વિશ્વાસ રાખીને તેમને રાજુ કરવા મંડી પડીએ તો ઉપર જાણાવેલ સુખ વહેલી તકે પ્રાપ્ત કરી શકીએ. માહાત્મ્યજ્ઞાને સહિત નિશ્ચયની દૃઢતા થતાં ખરેખરો સંબંધ દફ થઈ જાય ને એવો સંબંધ દફ થાય તો અનંત કલ્યાણકારી ગુણ વરણીય બને અને પ્રભુની મૂર્તિ પણ વરણીય બને. પ્રભુ જેવા જ નિર્લેપ, નિર્બધ, નિર્દોષ ને નિર્ઝામ થઈ જઈએ. હવે પ્રભુનો સંબંધ કેમ દફ થાય તે વિચારીએ.

મહારાજે વચનામૃત ગઢા પ્રથમ દરમાં કહ્યું છે : ખરેખરો સંબંધ થાય તો પ્રભુના સર્વે કલ્યાણકારી ગુણ આવે છે. પ્રભુને કાળ જેવા ન જાણીએ, કર્મ જેવા ન જાણીએ, સ્વભાવ જેવા ન જાણીએ, માયા જેવા ન જાણીએ, પુરુષ જેવા ન જાણીએ, સર્વ થકી ભગવાનને જુદા જાણીએ અને સર્વના નિયંતા જાણીએ, સર્વના કર્તા જાણીએ ને એ સર્વને કર્તા થકા પણ નિર્લેપ જાણીએ તો પ્રત્યક્ષ ભગવાનનો દફ નિશ્ચય થયો કહેવાય.

કાળની શક્તિ નાશ કરવાની છે ને એ શક્તિ ભગવાને આપો છે પણ જો કોઈ એમ સમજે કે ‘કાળ આવ્યો ને મોત થયું’ તો ભગવાનને કાળ જેવા જાણ્યા કહેવાય. પણ ‘ભગવાનની દિચ્છાએ કાળ આવ્યો ને મૃત્યુ થયું’ એમ સમજે તો ભગવાનને કાળ જેવા જાણ્યા ન કહેવાય. કોઈ માર માર કરતો આવતો દોય કે ચારે બાજુથી સતત બોંખવર્ષા થતી દોય, ભયંકર ભૂંપો

થતા હોય કે નવ ગ્રહની શક્તિ બેગી થઈને પ્રલય કરતી હોય કે પછી શરીરમાં કોઈ અસાધ્ય રોગ આવી ગયો હોય અને છતાંય એવી વિપરીત પરિસ્થિતિમાં પણ નિશ્ચિંતતાથી જો ભજન કરી શકીએ તો માનવું કે પ્રભુને કાળ જેવા નથી જાણ્યા. પ્રભુ તો કાળના પ્રેરક છે. આપણને દરેક પ્રકારના થડકાથી પર કરી નિશ્ચિંત કે તટસ્થ બનાવી અખૂટ ધીરજ આપવા માટે પ્રભુ પોતે જ આપણી ચારે બાજુ પ્રસંગો ઉભા કરે છે અને તેવે વખતે તેમને સંભાર્યા જ કરીએ, તેમને અંતર્યામી ને સર્વજ્ઞ માની સેવન કરીએ ને કોઈ પણ ભોગે તેમની સત્તાનો સ્વીકાર કરી આનંદમાં જ રહીએ તો પ્રભુને સાચા અર્થમાં પ્રભુ માન્યા કહેવાય. એકાદ કૃદ્ર કીડી કાંઈ વિશાળકાય હાથીને મારી ન શકે તેમ કાળ કદાપિ ભગવાનના ભક્તનો પ્રલય કરી શકતો નથી. માટે આનંદમાં રહેવું તે જ ભક્તનો સહજ સ્વભાવ હોવો જોઈએ.

પ્રભુને કર્મ જેવા ન જાણવા એટલે શું ? તો કર્મ માનવીને ઊંચનીય ગતિ આપે છે, શુભ-અશુભ ફળ આપે છે. માટે જો કોઈ એમ સમજે કે ઊંચનીય કર્મે કરીને તે પ્રમાણે ગતિ થાય છે, તો ભગવાનને કર્મ જેવા જાણ્યા કહેવાય. પણ ભગવાનને કર્મફળપ્રદાતા જાણો તો કર્મથી ન્યારા જાણ્યા કહેવાય. મહારાજે તો વચ્ચાનમૃત ગઢા મધ્ય ઈપમાં કહ્યું છે, “ભગવાન ને ભગવાનના સંતને કુરાજુ કરે ને તેણે જો સ્વર્ગમાં ગયા જેવું કર્મ કર્યું હોય તોપણ તેનો નાશ થઈ જાય ને નરકમાં પડવું પડે અને ભગવાન ને ભગવાનના સંત રાજુ થાય એવું કર્મ કર્યું હોય ને તેને જો નરકમાં જવાનું પ્રારબ્ધ હોય તોપણ તે ભૂંડા કર્મનો નાશ થઈ જાય ને પરમપદને પામે.” માટે ભગવાનની ઈચ્છા વગર એકલું કર્મ કાંઈ ઊંચનીય ગતિ આપી શકતું નથી, એમ દ્વારા સમજાણ કેળવવી, પણ એકલા કર્મથી જ સારીનરસી ગતિ મળે છે તેમ સમજુએ તો ભગવાનને કર્મ જેવા જાણ્યા કહેવાય.

જગતનાં ચૈતન્યો પર કર્મનો કાયદો છે. વ્યક્તિ જેવું કર્મ કરે તેવું ફળ પામે છે, પણ જો તે ચૈતન્ય ભગવાન કે ભગવત્સ્વરૂપ સંતના યોગમાં આવી જાય તો તેના નિયામક ભગવાન અને સંત બને છે. અને એવા જે સંત તે કર્મની ઊંચનીય ગતિ બદલી શકે છે, વિધાત્રીના લેખ પર મેખ મારી શકે

છે, શૂળીનું દુઃખ કાંટે કાઢી શકે છે, ભયંકર ભૂંડા પ્રારબ્ધ રૂડા કરી શકે છે. પછી તો ભગવાન કે ભગવાનના સંતની ઈચ્છા તે જ ભક્તનું પ્રારબ્ધ બને છે ને તેવા ભક્તોની રક્ષામાં પ્રભુ અખંડ રહેલા જ હોય છે. કોઈ સમાટના રાજપુત્રની સત્તા આગળ એક બિખારીની શી સત્તા ચાલે ? તેમ કર્મની કોઈ તાકાત નથી કે ભગવાનના ભક્તનું અહિત કરી શકે. પરંતુ આપણા મલિન પ્રારબ્ધના થર કાઢવા માટે પ્રભુ પ્રસંગો તો યોજશે જ. ભલે યોજે. એમને જે કરવું છે એ ભલે કરે. એવા પ્રસંગોમાં આપણે તો કેવળ માળારૂપી શાલથી ભજનનું જ બળ લઈ ઝડૂમવું છે. હવે તો ભગવાનની ઈત્ત્રાચાયા મળી પછી આપણું અહિત ક્યાંથી થવાનું છે ? પોતાના વહાલસોયા દીકરાને કોઈ બાપ થોડો કાંઈ દુઃખી કરવાનો છે ? આવી સમજાગ કેળવીએ તો પ્રભુને કર્મથી પર જાણ્યા કહેવાય.

પ્રભુને માયા જેવા ન જાણવા એટલે શું ? તો માયાનું કાર્ય છે લીન કરવાનું. જીવની અને ઈશ્વરની ઉપાધિ પ્રલયકાળે માયામાં લીન થઈ જાય છે. જ્યારે ભગવાન તો માયામાં અન્વય રહ્યા થકા પણ વ્યતિરેક રહે છે. ત્યાં ભગવાનને એમ બીક નથી લાગતી કે “હું માયામાં જાઉં ને અશુભ થઈ જાઉં.” માયા પ્રભુને લીન કરી શકતી નથી. ભગવાન તો માયાને વિશે આવે ત્યારે માયા પણ અક્ષરધામરૂપ થઈ જાય છે. જે ચોવીસ તત્ત્વોને તેઓ ગ્રહણ કરે તે તત્ત્વો પણ નિર્ગુણ થઈ જાય છે. આમ જે સમજે તે ભક્ત પ્રભુને માયા જેવા નથી જાણતો. પણ જે ભક્ત ભગવાનની મૂર્તિને વિષે પંચમહાભૂતના દેહનું આરોપણ કરે છે ને તેમાં પોતાના જેવા પંચવિષય કલ્પી લે છે તે ભક્ત ભગવાનને માયા જેવા જાણે છે. ભગવાનના સ્વરૂપમાં પંચમહાભૂતનું ને દેહભાવનું અસ્તિત્વ જ નથી તેમ તે નથી સમજતો ને માયાના અંધકારમય સ્વરૂપમાં ફસાઈ જઈ મોટ પામી જાય છે. એની વિવેકબુદ્ધિ નાણ થઈ જાય છે, અને પ્રભુમાં પણ પોતા જેવો ભાવ પરઠી લે છે.

પ્રભુનું સ્વરૂપ તો સદા દિવ્ય સાકાર છે. એમનું તો ચિદાકાશનું ભાગવતી તનું છે. પ્રભુને વિષે પંચભૂતનો વ્યવહાર ત્રિકાળમાંય છે જ નહિ, પરંતુ લાખો જીવોની સેવા ગ્રહણ કરીને સૌને સુખિયા કરવા માગે છે, અને

પોતાની સાથે ભક્તોની પ્રીતિ અતૂટ બનાવવા માટે જ તેઓ મનુષ્યની જેમ વર્તે છે. બાકી તો કૃતરા જેવો કામી હોય પણ જો મોટાપુરુષને નિષ્કામી ને નિર્દોષ માને તો પોતે ખરેખર નિર્દોષ થઈ જ જાય. મહારાજે પણ કહ્યું છે કે, “આ મૂળજી બ્રહ્મચારી અમને નિર્દોષ માને છે તો પોતે નિર્દોષ થઈ ગયા છે.”

પોતાને સ્વાદેન્દ્રિય ખૂબ પજવતી હોય પણ મોટાપુરુષનો મહિમા સમજી તેમને ભક્તિભાવપૂર્વક જમાડે તો તેઓ તેવા ભક્તનો ભાવ દિલથી ગ્રહણ કરે છે. ‘મોટાપુરુષ જે ગ્રહણ કરે છે તે દિવ્ય અને નિર્ગુણ બને છે. મોટાપુરુષનો તો પ્રભુની મૂર્તિ સિવાય કોઈ વસ્તુમાં સ્વાદ નથી, રસ નથી. તે તો ખરેખરા નિઃસ્વાદી છે.’ એમ જેના અંતરમાં ગુણ વસી જાય તે પણ જરૂરથી નિઃસ્વાદી થઈ જાય.

જૂનાગઢના નાગાર હરિભક્ત ચ્યકુભાઈ ખૂબ સ્વાદિયા હતા. સ્વાદિષ્ટ રસોઈ માટે એમને એમના ઘરવાળા સાથે કાયમ જઘડો થતો. પોતે એવા સ્વાદિયા હતા કે એમના પત્ની રસોઈમાં કાંઈક સામાન્ય ભૂલ કરે તોપણ ગુસ્સે થઈને તેને સારો એવો માર મારી દેતા. ગુણાતીતાનંદ સ્વામી એક દિવસ બપોરે જમવા બેઠા હતા. બરાબર તે જ વખતે ચ્યકુભાઈ ત્યાં આવ્યા. સ્વામીએ પતરમાં છાશ લીધી હતી. એ દૂરથી જોઈને ચ્યકુભાઈને મનમાં સંકલ્પ ઉઠ્યો કે સ્વામીએ તો પતરમાં સારું એવું દૂધ લીધું છે. અંતર્યામી સ્વામીએ એમનો સંકલ્પ પકડીને તરત જ એક સાધુને બોલાવી કહ્યું, “સાધુરામ ! મીઠું લાવો, આમાં નાખીએ.” આ સાંભળતાં જ ચ્યકુભાઈના હૃદયમાં ધ્રાસકો પડ્યો. એટલામાં તો સ્વામીએ સૂક્કો રોટલો છાશમાં પલાળી ઉપરથી પાણી રેડ્યું. આ જોતાંની સાથે જ ચ્યકુભાઈના હૈયામાં ગુણ આવી ગયો કે, ‘અહોહો ! આવા મોટા મંદિરના મહિંત પણ સૂક્કો રોટલો ને છાશ પાણી નાખીને જમે છે ! એ કેવા નિઃસ્વાદી છે !’ આવી રીતે હૈયામાં સ્વામીનો ખરેખરો ગુણ આવ્યો તો પોતે નિઃસ્વાદી થઈ ગયા. પછી તો ઘરમાં કદાચ રસોઈમાં મીઠું ભૂલાઈ ગયું હોય તોય તે ચલાવી લેતા.

પોતામાં ગમે તેટલું માન હોય પણ તે માને કરીને મોટાપુરુષને વિષે

કદાપિ મનુષ્યભાવ પરઠે નહિ, તેમને ખરેખરા નિર્માની જ માને તો પોતે પણ નિર્માની થાય જ. અથવા તો તે માન જો સત્પુરુષ કે ભક્તિનો અભાવ ન લેવડાવે, ઉપેક્ષા ન કરાવે, અંતરાય ઊભો ન કરાવે તો તે બંધનરૂપ થતું નથી. એટલું જ નહિ પણ ભગવત્સ્વરૂપ સંતના સંકલ્પે સેવક જરૂરથી નિર્માની થઈ જ જાય. અલૈયા ખાચરનું માન કાઢવા માટે પ્રભુએ ખૂબ દાખળો કર્યો પણ પ્રભુનો એ ગુણ અલૈયા ખાચર હૈયાને વિષે રાખી શક્યા નહિ, જેના ફળસ્વરૂપે એમણે ઉદાસ થઈને સત્સંગ છોડી દીધો.

જ્યારે મિયાંજી ને રતનજી એવા સેવકો હૃતા કે ગમે તેવી સેવા પ્રભુ સોંપે તો હસતા મોઢે જ કરે ને ગમે તેવી ચિત્રવિચિત્ર પ્રકૃતિવાળી વ્યક્તિ હોય તોપણ તેની સેવાય પ્રભુના ભાવથી જ કરે. તેઓ બંને શરીરે ખૂબ સશક્ત હતા. ગમે તેવું ધિંગાણું થાય તોય પાછા ન પે એવા શૂરવીર હતા. એક દિવસ મહારાજે ભરસભામાં એમને ‘તમે તો બાયલા છો, કંગાલ છો, નામર્દ છો ને બરકત વગરના છો’ એવા ઘણા કટુ શબ્દો કહ્યા છતાંય તેઓ હસતા જ રહ્યા. એ રીતે પ્રભુએ તેઓના માનનું ખંડન કર્યું છતાંય કદાપિ કોઈ સંજોગોમાં પ્રભુ સાથેની પ્રીતિ રંચમાત્ર ઓછી થઈ જ નહિ, તો પ્રભુએ ખરેખરા નિર્માની બનાવી દીધા. મિયાંજી અને રતનજીના હૈયામાં એક જ ગુણ અતિ દફાપણે હતો કે, ‘ક્યાં જીવ ને ક્યાં જગદીશ ! ક્યાં અમે સામાન્ય ક્ષુદ્ર સેવકો ને ક્યાં એ સમાટ વિભુ !’ એવા અંતરના મહિમાથી ને સેવકભાવે તેઓ સેવા કરતા. પ્રભુ માન આપે કે માનનું ખંડન કરે છતાંય તેઓ પ્રભુના ચરિત્રમાં મગ્ર જ રહેતા. મુસ્લિમજ્ઞાતિના હોવા છતાં પ્રભુના લાડીલા સેવકો બન્યા. એમ મોટાપુરુષનો જો ગુણ જ લીધો તો સર્વગુણસંપત્ત બન્યા. એટલે જ મહારાજ કહેતા કે, ‘જેને જોઈને છાતી ઠરે એવા તો મિયાંજી ને રતનજી છે.’ આવી રીતે પ્રભુને આપણે જેવા માનીએ તેવા થઈ જઈએ.

પોતામાં ગમે તેટલું માન હોય પણ જેમ જેમ મોટાપુરુષનો ગુણ હૈયાને વિષે લઈએ તેમ તેમ હૈયું હલકું થઈ જાય અને જેમ જેમ ભગવાનના ભક્તનો પક્ષ રાખીએ તેમ તેમ હૈયામાં રહેલા ભયંકર કોધના તુંગરો પણ પ્રભુના સંકલ્પે ક્ષણમાં જ ઓગળી જાય છે ને સાચા અર્થમાં રાંક થઈ જવાય છે. એવી જ

રીતે ગમે તેવો લોભ ચૈતન્યને વિષે વ્યાપી ગયો હોય પણ જો આપણી લક્ષ્મી ભગવાન કે ભગવાનના સંતને અર્થે વાપરીએ કે તેવી લક્ષ્મીને એમના ચરાણ ધરી દઈએ તો કોટિ કલ્પે ન ટળે તેવી લોભની વૃત્તિ પણ જરૂર નિર્મળ થાય જ. બ્રહ્મસ્વરૂપ શાસ્ત્રીજી મહારાજ એક હરિભક્તને ઘેર દર અઠવાડિયે જાય અને પૈસાની સેવા માંગીને દે. એ હરિભક્ત ખૂબ જ કંજૂસ અને લોભિયા હતા. બે પૈસાની ખૂલ માટે પણ સગા ભાઈ સાથે કે અંગત મિત્ર સાથે ગમે તેવો વ્યવહાર હોય તોપણ પળવારમાં જ તોડી નાખે એવી એમની જડ બુદ્ધિ હતી. છતાં શાસ્ત્રીજી મહારાજ તો તેમની પાસે સેવા માટે વારંવાર જતા. તેથી બીજા એક હરિભક્તે શાસ્ત્રીજી મહારાજને કહ્યું, ‘સ્વામિજી ! તમને તો આ ભાઈ ઉપર ખૂબ હેત છે.’ ત્યારે સ્વામીજી એકદમ બોલી ઊઠ્યા, ‘એનો લોભ કાઢવા અને એની જડ પ્રકૃતિ ઓગાળવા અમે એની સેવા લઈએ છીએ.’ આમ શાસ્ત્રીજી મહારાજે સામેથી પરાણે સેવા ગ્રહણ કરીને પણ એમનો લોભ કાઢી એમને ભક્તહંદ્યો અને સરળ બનાવ્યા.

જગત તો સ્નેહના પાશથી બંધાયેલું છે. સ્નેહ એટલે જ માયા. માયિક તત્ત્વોને આધીન એવા કેટલાય ચૈતન્યો ચોર્યાશીના ચકરાવામાં હુંમેશાં ફર્યા જ કરે છે. તો જેવી પ્રીતિ દેહ અને દેહના સગાંસંબંધીને વિષે હોય છે તેવી પ્રીતિ ભગવાન ને ભગવાનના ભક્તોને વિષે થાય અથવા તેવી પ્રીતિ કરવાની રૂચિ રાખીએ તો કલ્યાણનિધિ પ્રભુ તેવી પ્રીતિ જરૂર કરાવી દેશે. જેના ફળસ્વરૂપે હૈયામાંથી જગત ખરી જશે ને પ્રભુ પ્રગટશે.

‘દૈવી હ્રેષા ગુણમયી મમ માયા દુરત્યયા ।’^૯

પ્રભુની માયા અતિ કઠિન તપશ્ચર્યાદી પણ પાર કરી શકતી નથી એટલે જ પ્રભુએ સરસ ઉપાય દેખાડતાં કહ્યું છે કે, ‘જન્મ કર્મ ચ મે દિવ્યમ्’^{૧૦}. એટલે ભગવાનના સ્વરૂપમાં જેટલો મનુષ્યભાવ છે તેટલી જ માયા છે ને જેટલો દિવ્યભાવ છે તેટલા પ્રમાણમાં જ માયા ટળે છે. આમ પ્રભુને માયા

૯. ભગવદ્ગીતા, અધ્યાય ૧૪, શલોક ૭૪

૧૦. ભગવદ્ગીતા, અધ્યાય ૪, શલોક ૮ । અર્થ : હે અર્જુન ! મારા જન્મ ને કર્મને દિવ્ય માનીશ તો તું પણ માયથી પર થઈ જઈશ.

જેવા ન જાણીએ તો આપણે પણ અમારિક થઈ જ જઈએ.

માયા એટલે ખટપટ, માયા એટલે અહેતુક-મમતા, માયા એટલે મારુંતારું અને ઝેંચાખેંચ. બહુર જગતમાં કે સત્તસંગમાં બનતા ખટપટના કે ઝેંચાખેંચના પ્રસંગોમાં ન પડીએ, સુહૃદભાવથી જ ઉઠાવ લેવા રૂચિ રાખીએ અને વ્યવહારિક ખટપટિયાઓને કદાપિ સાથ ન આપીએ તો અંતરની માયા સહેજે જ જીતાઈ જશે. પ્રભુ પોતાની યોગમાયા સત્તસંગમાં પ્રસારી ઘણા વિપરીત પ્રસંગો ઊભા કરે ત્યારે એ માયાના પ્રેરક અને આધાર એવા પ્રભુને જો સંભાર્યા કરીએ; મોળી વાતમાં કે અભાવ અને ખટપટની વાતમાં કોઈનેય સાથ ન આપીએ ને કેવળ પ્રભુને જ સંભારીએ તો આપણા હૈયાને વિષે રહેલી માયા સહજ જ ટળી જશે. માટે પ્રભુએ જ્યારે યોગમાયા પ્રસારી હોય ત્યારે એમને સંભારવાનું તાન રાખવું, પણ કોઈને માટે અભિપ્રાય આપવામાં કે બાંધવામાં પડવું નહીં. એક યુવક યોગીબાપા પાસે ગોંડલમાં બોલ્યો, ‘વકીલ સ્વામી સ્વરૂપે આપે આફિકામાં બહુ મોટી માયા પ્રસારી.’ ત્યારે બાપા એકદમ બોલી ઊઠયા, “એ બધું શાસ્ત્રીજી મહારાજ સંભાળશે. આપણે એમાં પડવું નહીં. આપણે તો મહારાજને સંભારી ભજન કરવું તો મોટાપુરુષની દાખિમાં આવી જવાય.” આમ યોગીબાપાના સૂચનને સમજીને વર્તીએ તો હૈયું શાંતપ્રશાંત બની જશે. આવી રીતે વર્તાય તો જ પ્રભુનો સંબંધ અંદર રહ્યો કહેવાય. અને એવો સંબંધ થાય એટલે બિચારી માયા આપણી દાસી થઈ જશે. પરમ સુખદાયી થઈ જશે.

પ્રભુને પુરુષ જેવા ન જાણવા એટલે શું ? તે હવે સમજીએ. સત્પુરુષના સંકલ્પે તો અનંત બ્રહ્માંડેનો વ્યવહાર ચાલે છે. પ્રભુ જ્યારે પૃથ્વી ઉપર આવ્યા હોય ત્યારે લાખો માનવીઓના નગુણા એવા ઈન્દ્રિયો-અંતઃકરણને પ્રભુમય બનાવવા માટે અને અસંખ્ય મુક્તોની સેવા લેવા માટે વિવિધ પ્રકારના વ્યવહારિક કિયાયોગો ઊભા કરશે જ. ખેતીવાડી, ગૌશાળા અને મંદિરની જુદી જુદી પ્રવૃત્તિઓમાં સહુને જોડશે જ. ખરેખર તો પ્રભુને પોતાની મૂર્તિનું સુખ આપવું છે પણ તે અમાપ સુખની ચૈતન્યધારાને જીલવાની તાકાત ન હોવાને કારણે અથવા તો પ્રભુની ભાવનાને સમજવાની

શક્તિના અભાવે અથવા તો ઈન્દ્રિયોના કરોડો વર્ષના વ્યવહારના પાશને લઈને, સેવકો મહારાજની મૂર્તિના સુખને પામી શકતા નથી. તેથી ખૂબ જ કુશળતાપૂર્વક પ્રભુએ સેવાધર્મ પ્રવર્તાવીને સેવકોને સેવાના આકારે કરી દઈ મૂર્તિમય બનાવ્યા છે. મહારાજની આ આગવી કળા છે. પ્રભુનો આ વ્યવહાર નિર્ગુણ છે, નિર્દોષ છે, પરને અર્થે જ છે. પ્રભુ જ્યારે આવો વ્યવહાર કરતા હોય ત્યારે જો તેમનામાં કોઈ મનુષ્યભાવ કલ્પે તો તેમને પુરુષ જેવા જાણ્યા કહેવાય. શ્રીજીમહારાજ રઘુવીરજી મહારાજનો વિશેષ પક્ષ રાખતા. તેથી બીજા મોટેરા પરમહંસોને અને હરિભક્તોને એમ પ્રશ્ન થતો કે શ્રીહરિ રઘુવીરજી મહારાજનો કેમ વિશેષ પક્ષ રાખે છે ? આવું વિચારનારા સેવકો પ્રભુની યોગમાયામાં ફસાઈ જાય છે. પ્રભુ તો સૌનાય છે, સૂર્ય સમાન છે ને તેમને તો કોઈ બેદદાચિ હોતી જ નથી. તેમને મન તો સહુ સરખા છે. પણ જેવો સેવકોને પ્રભુ સાથેનો સંબંધ તેવું સુખ તે લઈ શકે છે.

પ્રભુની કોઈ કિયા હેતુ વગરની હોય જ નહીં. પ્રત્યેક જીવને તેની કક્ષાએથી આગળ લઈ જવા કે પોતા સાથેનો સંબંધ દઢ કરાવવા તેઓ જ્યારે જે યોઝ લાગે તે કરે. મહારાજે દાદા ખાયરને ભાટવદરમાં બીજી વખત પરાણાવ્યા. એ પ્રસંગે ઘણા મુક્તોને મહારાજમાં મનુષ્યભાવ આવ્યો. ગુણાતીતાનંદ સ્વામીએ જૂનાગઢમાં એક ભેંસ એક હરિભગતને માત્ર ૮૦ રૂપિયામાં આપી દીધી. તે વખતે મંદિરના કોઠારીથી માંડીને બધાને જ એમ થયું કે, ‘સ્વામીએ આ ઠીક ન કર્યું. સ્વામી કાંઈ વ્યવહારમાં સમજે નહીં.’ પણ પાછળથી એ જ હરિભક્તે અહોહોભાવે મંદિરમાં ખૂબ સેવા આપી ત્યારે બધાને અંતર્દાચિ થઈ. આમ મોટાપુરુષની વ્યવહારિક કિયાઓમાં નાહિકનો મનુષ્યભાવ કલ્પવો એ તેમને પુરુષ જેવા જ જાણ્યા કહેવાય.

શાસ્ત્રીજી મહારાજે શ્રીઅક્ષરપુરુષોત્તમ મહારાજનાં મંદિરો બાંધવાની શરૂઆત કરી ત્યારે કેટલાય મુક્તો એમ બોલતા કે, ‘આ શાસ્ત્રી તો પથરા ચણે છે. મંદિરોની જ પ્રવૃત્તિ કર્યા કરે છે તો બધાને જ્ઞાન ક્યારે આપશો ?’ પણ તે બધા અખતર ડાદ્યાઓને કયાં ખબર હતી કે પ્રભુ સાથે અનંત જીવોનો સંબંધ કરાવી ચૈતન્યમંદિરો બનાવવા માટે શાસ્ત્રીજી મહારાજ સ્થાવર મંદિરો

બાંધે છે ! આમ માત્ર વ્યવહારિક બુદ્ધિથી ભગવાન કે ભગવાનના સંતને અને તેમના ચરિત્રોને કેવી રીતે માપી શકાય ? ગુરુહરિ યોગીજી મહારાજ સાક્ષાત્ સ્થાન અક્ષરદેરીની સેવા કરાવવા માટે વિશેષ રૂચિ દર્શાવતા હતા જ. અક્ષરદેરી તરફ તેમનું હૈયું હંમેશાં ઢળતું રહેતું. એટલે બીજાં મંદિરોના કોઈારીઓને અને મુક્તોને એમ થતું કે, ‘યોગીબાપા અમારું તો કાંઈ ધ્યાન રાખતા જ નથી. અમને તો ઓરમાયા જ ગણે છે.’ આવી રીતે બાપાને વિષે ઘણા મુક્તો મનુષ્યભાવ પરઠતા હતા. આમ જો કોઈક આણસમજણથી ગુરુહરિ માટે અવળું માની લઈએ તો તેમને પુરુષ જેવા જ જાણ્યા કહેવાય. તે તો રસધન મૂર્તિ છે. પ્રભુનું સાક્ષાત્ સ્વરૂપ છે. એમની એકેએક કિયા દિવ્ય અને કલ્યાણકારી છે. તો આવી રીતે વ્યવહારિક દિલથી પ્રભુને માપવા તે એક ભયંકર પાપ અને અજ્ઞાન જ છે. મોટાપુરુષ તો મૂર્તિ આપવા સિવાય અને ભગવાનનો સંબંધ દઠ કરાવવા સિવાય કશું જ કરતા નથી; પરંતુ તેઓ તો સેવકોની જડ ને વ્યવહારિક બુદ્ધિને પવિત્ર અને ગ્રલુમય બનાવવા માટે જ વ્યવહારિક બુદ્ધિને ગ્રહણ કરે છે. તેઓએ ગ્રહણ કરેલી વ્યવહારિક બુદ્ધિમાં ખરેખર નિર્દોષબુદ્ધિ રાખીએ તો આપણી બુદ્ધિ પણ નિર્દોષ થાય જ. આમ માનવીની જડ બુદ્ધિને દિવ્ય બનાવવા માટે જ આવા પુરુષો આવી લીલાઓ કરતા હોય છે. એવું જો દિલથી માનીએ તો પ્રભુ કુશાગ્રબુદ્ધિ આપીને સ્વસ્વરૂપની ઓળખાણ કરાવી દે.

પ્રભુને સ્વભાવ જેવા ન જાણવા એટલે શું ? તો જ્યારે તેમને કર્તા થકા અકર્તા સમજુએ ત્યારે સ્વભાવ જેવા ન જાણ્યા કહેવાય. ભગવાનને તો કોઈ કાર્ય સ્પર્શતું જ નથી. તે તો સદાય ન્યારા ને નોખા છે. જડ અને ચેતન પ્રકૃતિના આધાર છે. એ પ્રકૃતિ પોતે ગ્રહણ કરે છે. તેમનું સ્વરૂપ તો સદા દિવ્ય સાકાર જ છે. પૃથ્વી, જળ, તેજ, વાયુ ને આકાશ એ પંચતત્ત્વોના આકારે કે શબ્દ, સ્પર્શ, રૂપ, રસ ને ગંધ એ પંચવિષયના આકારે તેઓ કદાપિ થતા જ નથી. આમ ચોખ્ખી સમજણા વચ્ચામૃત લોયા જ કે પંચાળા જ પ્રમાણે થાય ત્યારે જ પ્રભુનું સ્વરૂપ સમજાય છે અને યથાર્થ ઓળખ્યામાં આવે છે. પ્રભુ ગમે તેટલા કામકોધાદિક સ્વભાવ ગ્રહણ કરે પણ તેઓ તો

બધા જ સ્વભાવથી પર છે. તેવું માનીએ તો આપણે પણ સધળા સ્વભાવથી પર થઈ જઈએ.

પ્રભુ સહુનાય દોષ ને સ્વભાવ પ્રેમથી ગમાડે છે. એ કોઈનીય ઉપેક્ષા કરતા નથી. દરેકની સાથે એની કક્ષાએ જઈને ખૂબ રસબસ થાય છે. કોઈ પણ સેવક પ્રભુની આવી પ્રીતિનો ઘ્યાલ કરે તો તે સ્વભાવરહિત થઈ જ જાય.

મોટાપુરુષમાં આળસ, પ્રમાદ, દેહભાવ, નિદ્રા વગેરે દેખાય કે તેઓ સારાનરસા વિષયોમાં આસક્ત થતા પણ દેખાય ત્યારે જરૂરથી માનવું કે એ બધી તો એમની યોગમાયા છે. તેમનામાં કોઈ સ્ત્રીપુરુષભાવ જ નથી. તેમનામાં આળસ કે નિદ્રાની લેશ પણ માત્રા નથી. તે તો સાકરના નાળિયેર જેવા છે. સંપૂર્ણ સ્વરૂપ છે. પ્રભુ મનુષ્ય જેવા સ્વભાવ ગ્રહણ કરે છે, એની પાઇળની ભાવના એટલી જ છે કે દરેકને એમની સાથે હેત થાય અને દરેકને એમની સેવા કરવાની તક મળે, બાકી તો તે સર્વ પ્રકારના દેહભાવથી પર છે. એક વખત ગુરુહરિ શાસ્ત્રીજી મહારાજ પોઢી ગયા હતા. એક હરિભક્તે બીજા હરિભક્તને પૂછ્યું, ‘શાસ્ત્રીજી મહારાજ શું કરે છે ?’ ત્યારે એ હરિભક્ત બોલી ઊક્ચા કે, ‘સ્વામી તો ઊંઘી ગયા છે.’ ત્યારે યોગીબાપા એકદમ બોલી ઊક્ચા, “ગુરુ ! શાસ્ત્રીજી મહારાજ ઊંઘી ગયા છે એવું નો કહેવાય. એ તો બીજા બ્રહ્માંડમાં કામ કરવા ગયા છે એમ માનવું, પણ ઊંઘી ગયા છે એમ ન માનવું.” બાપાને શાસ્ત્રીજી મહારાજ વિષેનો એ કેવો દિવ્યભાવ હશે ! મોટાપુરુષ શરદી કે તાવ ગ્રહણ કરે, બીજા કોઈ રોગ ગ્રહણ કરે એ બધું જ સેવકોને સેવા આપવા માટે જ હોય છે. માટે મોટાપુરુષના પગ દાબવા, એમને પંખો નાખવો, એમને દવા આપવી, એમના શરીરની સર્વ પ્રકારે માવજત કરવી એ આદિક, એમના દેહની સર્વ પ્રકારની સેવા જો નિર્દોષબુદ્ધિ ને દિવ્યભાવથી થાય તો ગમે તેવો જડ સેવક હોય તોપણ પ્રભુ તેના હૈયામાં ભક્તિ પ્રગટાવી દે. ટૂંકમાં મોટાપુરુષ જે જે સેવા ગ્રહણ કરે છે તે ભક્તોના ધાન્યિયો-અંતઃકરણને શુદ્ધ કરવા માટે જ કરે છે.

પ્રભુને સર્વના નિયંતા ને સર્વકર્તાહર્તા જાણવા એટલે શું ? તો ગમે તેટલા માનઅપમાનના પ્રસંગોમાં; હાણવૃદ્ધિ કે સુખદુઃખના પ્રસંગોમાં સેવક

તો અંતરમાં પ્રભુને કેવળ ધન્યવાદ જ આપ્યા કરે. ‘મારા વાલીડાની આ બધી લીલા છે’ એમ માની તુંહી તુંહી જ કર્યા કરે, પણ અપમાન કરનાર કે પજવનારનો વાંક કદાપિ જોઈ શકે જ નહીં. કોઈ સંજોગોમાં તે ક્યારેય કોઈનોય અભાવ લઈ શકે જ નહીં. કદાચિત્ કોઈ મુક્ત ભૂલ કરતો દેખાય તો તે દિલથી માને કે કોઈ ભૂલ કરતું જ નથી. પ્રભુ તેને ભૂલ કરાવે છે ને તે પણ તેના સારા માટે જ કરાવે છે. તેના વિકાસને અર્થે જ ભૂલ થઈ રહી છે. તે પોતે સ્વતંત્રપણે સ્વભાવપ્રેરિત વર્તતો જ નથી, પણ પ્રભુ જ તેને સ્વભાવપ્રેરિત વત્તવે છે. કારણ, કોઈ પણ ભોગે એ ચૈતન્યનો પોતાની સાથેનો સંબંધ દૃઢ કરાવવા અને ખરેખરો વિનભ્ર સેવક બનાવવા માટે જ પ્રભુનો અથાક્ પરિશ્રમ હોય છે. ખરેખરો સેવક પોતાના અંતરનું ને આસપાસનું વાતાવરણ બ્રહ્મનિયંત્રિત જ માને છે. બ્રહ્મની સત્તા જ એક સર્વોપરી સત્તા છે. અક્ષરબ્રહ્મ સૌનાય આધાર અને પ્રાણ છે. પરાત્પર પુરુષોત્તમનારાયણથી કોઈ મોટું નથી. આવા અક્ષરબ્રહ્મનો ને પુરુષોત્તમનારાયણનો સંબંધ થયો તોપણી આપણા જીવનમાંથી શા માટે આનંદ જતો રહે ? એટલે જ કહ્યું છે કે, પ્રભુના એ વ્યવહારને બુદ્ધિથી જોવો તે પાપ છે ને સંબંધથી જોવો તે જ મોટું પુણ્ય છે. સંબંધથી જુએ, જાણો, વિચારે ને જીવે તે જ સુપાત્ર છે. તે જ ખરેખરો કુશાગ્રબુદ્ધિવાળો છે ને તેને જ બ્રહ્મની ગ્રામિ થાય છે.^{૧૧}

એક દિવસ યોગીબાપા ગઢા પ્રથમ દરનું વચનામૃત સમજાવી રહ્યા હતા ત્યારે એક વડીલ હરિભક્તે પૂછ્યું કે, ‘બાપા ! આવો ભવ્ય સંબંધ થયા પછી ભક્તોએ શું કરવાનું બાકી રહ્યું ?’ ત્યારે બાપા દ્વારા ઉંચો કરીને માળા દેખાડીને બોલ્યા કે, “ભક્તોએ તો ભજનસ્મરણ જ કરવાનું છે, બાકી બધું કામ મહારાજ, સ્વામી અને શાસ્ત્રીજી મહારાજ કરી લેશો.” આમ આપણે આ વચનામૃત પ્રમાણે પ્રત્યક્ષ સ્વરૂપનું સેવન કરતા રહીશું અને એમની સત્તાનો સ્વીકાર કરતા રહીશું તો સર્વ સુખના ટગલા આપણા ચરણોમાં જ છે. જેમ આપણા નેત્રને દીવા સંગાથે સંબંધ છે તો તે દીવાના પ્રકાશથી અંધારું પણ નાશ થઈ જાય છે. તેમ જ જેને ભગવાનના સ્વરૂપનો માહાત્મ્યે સહિત દૃઢ

નિશ્ચયે કરીને સંબંધ થાય છે તેને વિષે ભગવાનના સર્વે કલ્યાણકારી ગુણ આવે છે. પછી જેમ ભગવાન સર્વ પ્રકારે નિર્બંધ છે ને ચાહે તે કરવાને સમર્થ છે તેમ તે ભક્ત પણ અતિશાય સમર્થ ને નિર્બંધ થાય છે.

મહારાજે વચનામૃત ગઢા પ્રથમ દુરમાં બહુ સ્પષ્ટ કહ્યું છે કે, જ્યારે સેવક તરેહતરેહના શાસ્ત્ર સાંભળે છે ત્યારે અથવા બીજા મતવાદીની વાતો સાંભળે છે ત્યારે ભગવાનના સ્વરૂપને વિષે તેનું અંતઃકરણ તર્કવિતર્ક કરે છે. એવા પ્રસંગે મનબુદ્ધિના જડ ભાવો ગમે તે કુતર્ક કરે છતાં પણ કોઈ રીતે ભગવાનના સ્વરૂપમાં ડગમગાટ થવા દે નહિ, એવી જીતનો જેને ભગવાનના સ્વરૂપનો નિશ્ચય હોય તેને ભગવાનનો સંબંધ થયો કહેવાય. એટલે પોતાનું મન જો પ્રભુના પ્રત્યક્ષ સ્વરૂપને વિષે શંકા ને સંદેહ લાવવા પ્રયત્ન કરતું હોય છતાં પણ મનના આકારે ન વર્તે ને દિવ્યભાવની દફતા અખંડ કરતો જ રહે તો તે સંબંધ કર્યો કહેવાય. ભગવાનના સ્વરૂપ સાથે આવો સંબંધ જો સિદ્ધ થઈ જાય તો એ જીવને કોઈ સાધન કરવાનું બાકી રહેતું નથી.

માટે ખરેખરો સંબંધ -

- એ જ કલ્યાણકારી ગુણ છે,
- એ જ સાધના છે,
- એ જ સાધ્ય છે,
- એ જ પરમાનંદ છે,
- એ જ સહજ આનંદ છે.

ને ત્યાં જ સહજાનંદનું પ્રગટીકરણ છે, કરણ કે સહજાનંદ હશે તો સંબંધ થશે. સભ્રાટ એવા સહજાનંદ પ્રભુ આપણને મળ્યા તો હવે જેવો ને જેટલો સંબંધ કરીશું તેટલાં જ સુખ, શાંતિ ને આનંદ પામીશું.

વચનામૃત ગઢા પ્રથમ દુર પ્રમાણો સંબંધ રાખવો એટલે ચિદાકશના દિવ્ય પ્રકાશમાં રમમાણ રહેવું તે. એ સંબંધ તૂટ્યો એટલે સેવક માયિક અંધકારમાં અટવાઈને મનુષ્યભાવની રીતે વર્ત્યો કહેવાય. એ સંબંધ ક્યાં તૂટે છે તે હવે વિચારીએ -

(૧) હરિભક્તો જ્યારે ભયંકર વ્યવહારિક દેશકાળમાં ફસાય, ‘બાર સાંધે ને તેર તૂટે’ એવી પરિસ્થિતિ સર્જય ત્યારે તેઓ જ્યાનિ, ચિંતા, ભય, શોક કે મુંજુવણમાં રૂબે છે, અને એમાં રૂબેલા રહેવું એ સંબંધ તૂટ્યો કહેવાય. પણ વ્યવહારિક ભાર પ્રભુને માથે નાખી દીઘો હોય તો એમના યોગ અને ક્ષેમ પ્રભુ જ સંભાળી લે છે. જીતામાં કદ્યું છે કે,

અનન્યાશ્ચિન્તયન્તો માં યે જનાઃ પર્યુપાસતે ।

તેણાં નિત્યાભિયુક્તાનાં યોગક્ષેમં વહાસ્યહમ् ॥૧૨

અર્થ : જે જનો મારા દિવ્ય સ્વરૂપનું ચિંતવન કરતાં મને અનન્ય ભક્તિભાવે ભજે છે તેમના યોગક્ષેમનો ભાર હું ઉઠાવું છું.

મહારાજના સમયમાં અગણોતેરા દુકાળમાં તેઓની આજ્ઞા નહિ પાળવાને કારણે ઘણા હરિભક્તોને રોટલાના પણ સાંસા પડ્યા. ઉપવાસોની પરંપરા સર્જઈ. મેંથાળ ગામમાં એક રાત્રે દેવશંકર ને કૃષ્ણજી નામના હરિભક્તો એક જ વિચારમાં હતા કે કાલે શું ખાઈશું ? એ ગામના દરબાર પણ કેટલાય દિવસોથી ભૂખે પેટે સૂઈ જતા હતા. રાત્રે ભજન કરવા બેસે પણ વૃત્તિ પ્રભુમાં સ્થિર કેવી રીતે રહે ? દયાળું પ્રભુ તેમને એવા દિવસો લાંબા સમય સુધી જોવા દે તેવા ન હતા. એ જ અરસામાં એક વખત રાત્રે બાર વાગે મહારાજ પોતે એકલા મેંથાળ ગામને ભાગોળે પદ્ધાર્યા. બંને હરિભક્તોને કહેવડાવું કે, “તમારા સાચા સગાં આવ્યા છે ને તમને તળાવ ઉપર બોલાવે છે.” પ્રભુએ સામાન્ય અંગરખું પહેર્યું હતું. કેશ અને દાઢી વધાર્યા હતાં. માથે કચ્છી ટોપી પહેરી હતી. સહેજમાં ઓળખાય એવું સ્વરૂપ રહ્યું ન હતું. કૃષ્ણજી અને દેવશંકર ભાગોળે પહોંચ્યા. પ્રભુ પણ જાણે તેમની રાહ જોઈને બેઠા હતા ! પ્રભુના પહેરવેશ પરથી ઘ્યાલ ન આવ્યો પણ વાણીથી ઘ્યાલ આવ્યો કે આ તો સાક્ષાત્ પ્રભુ જ પદ્ધાર્યા છે. એટલે પ્રાણામ કરી પૂછ્યું, ‘હું મહારાજ ! આપ આમ એકલા કેમ આવ્યા છો ?’ પ્રભુએ જવાબ આપ્યો, “આવા ભયંકર દુકાળમાં મારા ભક્તો દુઃખી હોય તો મને ઊંઘ કેમ આવે ? હું તો તમારા સૌની વ્યવસ્થા કરવા માટે આવ્યો

છું.” સેવકોએ કહ્યું, ‘પ્રભુ ! આપે તકલીફ લીધી તેનાં કરતાં કોઈ સેવકને મોકલી દીધો હોત તો ?’ મહારાજ હસતાં હસતાં બોલ્યા, “આજ તો મને ફરજ પડી છે એટલે આવ્યો છું. તમારા જેવા હરિભક્તો દુખિયા હોય ત્યારે સેવકને કેવી રીતે મોકલું ?” ફરી ભક્તોએ પૂછ્યું, ‘પ્રભુ ! આટલી મોડી રાત્રે કેમ પધાર્યા ?’ શ્રીહરિએ કહ્યું, ‘કેટલાય ગામના હરિભક્તોને મળતો મળતો આવ્યો છું. સાત દિવસમાં તો સોરઠ અને જાલાવાડ ફરી લીધું છે. ભક્તો અમારી સેવા કરે તો અમારે એમનું ધ્યાન ન રાખવું જોઈએ ?’ એમ કહી કૃપાળુએ મેંથાણના હરિભક્તો માટે ને દરબાર માટે સીધાસામાનની વ્યવસ્થા ગોઠવી દીધી. આપણે ભગવાનના ખરેખરા ભક્ત થઈએ તો ભગવાન આપણી ચિંતા કરે, માટે આપણી મેળે ચિંતાની આગમાં બળવા કરતાં પ્રભુના સ્મરણમાં ને પ્રાપ્તિના આનંદમાં મહાલતા રહીએ અનું નામ સંબંધમાં રહ્યા કહેવાય.

(૨) પ્રત્યક્ષ ભગવાનના સંબંધમાં આવ્યા પછી પણ આપણાને ઘણી વખત એમ સંકલ્પ ઉઠે છે કે, ‘અમારું કલ્યાણ થશે કે નહીં ? અંત અવસ્થાએ મારું શું થશે ? મર્યાદા પછી હું ક્યાં જઈશ ? પ્રભુ રક્ષા કરશે કે નહીં ?’ અગર તો રોજબરોજના જીવનમાં એમ વિચાર આવે કે, ‘મોટાપુરુષ મને સંભારતા હશે કે નહીં ? મારા પર રાજ થશે કે નહીં ?’ આવા ઓરાભાવના સંકલ્પો ઘણી વખત ઉઠે છે, તે પણ સંબંધ તૂટ્યો કહેવાય.

એક વાર સારંગપુરના ભવ્ય મંદિરની બાજુમાંથી એક ભરવાડ તેનાં ઘેટાંબકરાં લઈને પસાર થતો હતો. મંદિરની અને તેની આગળના આલિશાન દરવાજાની ભવ્યતા જોઈને તેને વિચાર આવ્યો કે, ‘આ વનવગડામાં આવું ભવ્ય મંદિર ને આવો સુંદર દરવાજો કોણે બાંધ્યો હશે ? આ જંગલમાં આવો દાખડો કોણે કર્યો હશે ? ધન્ય છે આ મંદિરને ને ધન્ય છે આના બાંધનારને !’ એવા વિચારમાં ને વિચારમાં એ ઘરે પહોંચ્યો. દસ-બાર દિવસ પછી એ બિમાર પડ્યો. એ બિમારીમાં જ એની અંત અવસ્થા પણ નજીક આવી ગઈ. ગુરુહરિ શાસ્ત્રીજી મહારાજે અને દિવ્ય સ્વરૂપે દર્શન દીધાં. એણે પૂછ્યું, ‘આપ કોણ ?’ શાસ્ત્રીજી મહારાજે ભવ્ય મંદિરના દર્શન કરાવ્યાં.

ભરવાડની સ્મૃતિ તાજી થઈ ગઈ. તેણે ગળગળા થઈને પૂછ્યું, ‘અહોહો પ્રભુ ! આપે આ મંદિર બાંધ્યું ?’ શાસ્ત્રીજી મહારાજ મૂઢુ હાર્ય કર્યું ને કહ્યું, “હા, અમે જ આ મંદિર બાંધ્યું છે. અમે તમને હવે તેડવા આવ્યા છીએ. પ્રભુના ધામમાં લઈ જવા આવ્યા છીએ.” આ સાંભળી ભરવાડના હઠયમાં તો આનંદની અવધિ ન રહી. પોતાના ગ્રણેય દીકરાઓને પાસે બોલાવ્યા ને છેલ્લી શિખામણ આપતાં કહ્યું કે, ‘સારંગપુર મંદિરના બાંધનારા આ સાધુ મને તેડવા આવ્યા છે. મેં તો અત્યાર સુધી એમનાં દર્શનેય કર્યા ન હતાં, પણ તેમણે તો મારા પર કેવળ દ્યા જ વરસાવી દીધી. મારા જીવનું તો ખૂબ રૂં થઈ ગયું. હવે મારી ત્રયોદશી સારંગપુરના મંદિરમાં કરજો. સ્વામીને જમાડજો. બધા સંતોને પણ જમાડજો. એ સ્વામીની સેવા કરજો. એમની આજ્ઞા પાળજો ને સત્તસંગ રાખજો. તમારા સહુનું પણ તેઓ ખૂબ રૂં કરશો.’

એ ભરવાડે શાસ્ત્રીજી મહારાજનાં દર્શન કર્યા ન હતાં. તેઓની સેવા પણ કરી ન હતી. અક્ષરપુરુષોત્તમ મહારાજનો તો તેને જ્યાલ જ ન હતો. છતાં હૈયામાં કેવળ ગુણ લીધો તો પ્રભુ એના ચૈતન્યના સારથિ બન્યા ને એનું કેવું રૂં કરી નાખ્યું ! તોપછી સેવા કરનારા ને નિષાવાળા મુક્તોના કલ્યાણમાં કાંઈ ખાંચી રહે ખરી ? માટે ભગવાન અને સંતના સંબંધમાં આવ્યા પછી એમ જ માનવું કે હું ધન્ય થઈ ગયો, કૃતાર્થ થઈ ગયો, સનાથ થઈ ગયો. હવે મારે કાંઈ જ કરવાનું બાકી રહ્યું નથી. આવું પ્રામાણિકપણે માનીને જીવીએ એનું નામ અખંડ સંબંધ રાખ્યો કહેવાય.

(3) ભગવાનનો સંબંધ થયા પછી ચારે બાજુ ડાઝોરિયા મારવાનો કે બાધાદસ્થી બધું જોયા કરવાનો સ્વભાવ છે, તેથી પ્રભુનો સંબંધ તૂટે છે. આવા દિવ્ય સ્વરૂપનો ને આવા દિવ્ય મુક્તોનો સંબંધ થયા પછી જેમતેમ ખાઈએ, જેમતેમ બોલીએ, જેમતેમ જોઈએ તેથી પ્રભુનો સંબંધ અખંડ રહેતો નથી. માટે જ વચ્ચનામૃત ગઢા પ્રથમ ૧૮ ને ગઢા મધ્ય ર પ્રમાણે આહારવિહારને યોગ્ય બનાવીએ અને ગ્રામ્ય કથાવાર્તા કદાપિ કરીએ નહિ કે સાંભળીએ નહિ તો ઈન્દ્રિયોથી પ્રભુનો સંબંધ અખંડ રહ્યો કહેવાય.

એક વખત મહારાજ સભા ભરીને બેઠા હતા. બે કાઢી દરબારો પાઇળ

બેઠા બેઠા વાતોએ ચંદ્યા હતા. પ્રભુએ એકદમ પૂછ્યું, “દરબાર ! ગામગપાટાં શું મારો છો ?” આ સાંભળી તે બંને જણા શરમાઈ ગયા. મહારાજે ટકોર કરી, “ગ્રામ્યવાર્તા કરવી હોય તો અહીં આવશો નહીં. ગ્રામ્યવાર્તા તો કીડિયારાના રોગની જેમ ચેપી રોગ છે. એક વાર એ ચેપ લાગે પછી એ ચેપ કોઈને છોડતો નથી, માટે તમે સહુ સજાગ રહેજો. આપણે સહુ પ્રકૃતિનું કાર્ય કરવા કે એમાં માલ માણવા આવ્યા નથી.” એમ કહીને દરબારોને સારો એવો ઠપકો આપ્યો. માટે આપણી દરેખ ઈન્દ્રિયો ભક્ત અને ભગવાનની સેવા સિવાય બીજે માર્ગ વપરાય તો પ્રભુનો સંબંધ તૂટ્યો કહેવાય, ને એ આપણે પ્રકૃતિની મહિન ગટરમાં જ રાચ્યા કહેવાય. પ્રકૃતિમાં માલ માને એ પુરુષ કહેવાય ને પુરુષોત્તમમાં માલ માને એ મુક્ત કહેવાય. માટે જ પ્રભુએ યોગ્ય આહારવિહાર પર ખૂબ ભાર દીધો છે અને જેના આહારવિહાર યોગ્ય તેનો જ સંબંધ પણ દૃઢ રહેવાનો છે. તેવો સેવક જ પ્રભુનો એકાંતિક ભક્ત થશે. તેને જ પ્રભુ વરણીય બનશે અને તેથી જ પ્રભુએ વચ્ચામૃત ગઢા પ્રથમ રરમાં કદ્યું છે કે, ખાતાં, પીતાં, બોલતાં, ફરતાં એમ બધા જ કિયાયોગમાં ને હુલનચલનમાં ભગવાનની મૂર્તિને સંભારવી. શુભ અને અશુભ બંને કિયાને વિષે પ્રભુને સંભારવા. લઘુશંકાની વિધિ કે શૌચવિધિ એ અશુભ કિયાઓ કહેવાય, છતાંય પ્રભુએ એવી કિયાને વિષે પણ ભગવાનને સંભારવાની આજ્ઞા કરી છે, જેથી ઈન્દ્રિયોનો વ્યવહાર શુદ્ધ રહે ને અખંડ સમૃતિનું ભાથું બંધાઈ જાય. માટે જેના આહારવિહાર યોગ્ય હશે તેને જ ભગવાનની સ્મૃતિ રહેશે ને તેનું જ જીવન પ્રભુમય બનશે.

ભગવાન ને સંતના યોગમાં આવ્યા પછી પણ જીવને ખોતરીને દુઃખ ઊભાં કરવાનાં હેવા રહે છે. અભાવ, અવગુણ ને ખટપટની વાતોમાં પડવું એ ખોતરીને દુઃખ ઊભાં કર્યા કહેવાય. બ્રહ્મનિયંત્રિત સમાજના સભ્ય થયા પછી બીજાનું જોવું કે વિચારવું, બોલવું કે સાંભળવું એ જ મોટામાં મોટું પાપ છે અને તેથી જ પ્રભુની ગોદમાં હોવા છતાંય એમની એ અમૃતમય રસધારનો લહાવો આપણે લૂંટી શકતા નથી. ધીથી લસબસતા શીરામાં રહેલા લોખંડના જડ તાવેથા જેવી જ એ અવરસ્થા કહેવાય. એટલે કે સેવાનું

ફળ મળે નહિ ને ઉપરથી જીવ પાપનાં જ પોટલાં બાંધે. આમ ભગવાનનો સાક્ષાત્ સંબંધ હોવા છતાંય જીવ દુખિયો કે કોરો જ રહે છે.

ગઢાના લાલા પાળાએ સતત અઠાર વર્ષ સુધી પ્રભુની સેવા કરી. એ શ્રીહરિનો અંતેવાસી સેવક હતો ને રાતહિવસ એમનો ઢોલિયો પાથરતો, પણ સેવા કરતાં કરતાં સદ્ગ. ગોપાળાનંદ સ્વામી જેવા ભગવદી સંતનો દ્રોહ જ કર્યા કરતો, જેના ફળસ્વરૂપે એ ભૂતયોનિને પામ્યો. આવી રીતે બીજા તરફ નજર રહે ને બીજાનું વાટીએ કે વિચારીએ તો પ્રભુનો સંબંધ તૂટી જાય છે. એટલે જ યોગીબાપા કહેતા કે, “ગુણ ગાવા એ જ સર્વોપરી સેવા છે. એ જ પરમ વિવેક છે.” આમ ગુણ ગાવાથી જ સેવકભાવ આવશે અને પ્રભુ વરણીય બનશે. વળી ગુણતીતાનંદ સ્વામીએ પણ કહ્યું છે, ‘સેવા થાય તો કરવી પણ અભાવ-અવગુણ લેવારૂપી જે અસેવા તો કદાપિ ન કરવી.^{૧૩} તો હવે, આવો દિવ્ય સમાજ મજ્યા પછી શા માટે ગુણગાન ગાઈને અખંડ સંબંધમાં ન રહીએ ?

(૫) ચૈતન્યને વિષે કાળ, કર્મ ને માયાના કર્તાપણાનો ભાર રહી જાય તે પ્રભુનો સંબંધ તૂટ્યો કહેવાય. વચ્ચાનામૃત ગઢા પ્રથમ ૭૨ પ્રમાણે કાળ, કર્મ ને માયા ત્રાણીય ભેગા મળીને પણ ભગવાનના ભક્તનું કદાપિ અહિત કરી શકે એમ છે જ નહીં. અમદાવાદની ધરતી પર લોલંગર બાવા ને તેના ચેલાઓએ મુક્તાનંદ સ્વામી અને સંતોને ખૂબ માર્યા. સંતોના જીવમાં થડકાટ પેસી ગયો. મહારાજ, સંતો અને પાર્ષદો સાથે નથુ ભહુ નામના એક દરિભગતને ઘેર બેઠા હતા. લોલંગર સાતસો બાવાની જમાત સાથે ત્યાં આવ્યો. એ આખું ટોળું ત્રિશૂળ, ભાલા અને બરછીઓથી સુસજજ હતું. પ્રભુ જે ધરમાં બેઠા હતા એને બાવાઓએ ઘેરી લીધું. રામદાસ સ્વામી મહારાજની બાજુમાં જ બેઠા હતા. તેમને આવી ઉપાધિ જોઈ અવનવા ને વિચિત્ર સંકલ્પો થવા લાગ્યા. તેથી મહારાજ એકદમ બોલી ઉઠ્યા, “સ્વામી ! ગભરાશો નહીં. આજ તો મહાકાળને પણ ડામવો છે.” પછી એમનો જમાણો હાથ લઈને પોતાની છાતીએ અડાઈને બોલ્યા, “સ્વામી ! આ મૂર્તિનું ભજન

કરીને અનંત મુમુક્ષુ અક્ષરમુક્તોની પંક્તિમાં ભળી ગયા છે. અને હજુ પણ જે જે ભજન કરશે તે એ પંક્તિમાં ભળશે. મહાકાળ આવશે ખરો પણ તમે કોઈ ગભરાશો નહીં. આ બધી ઉપાધિ તો હમણાં શમી જશે.” મહારાજે આમ આશ્વાસન આપ્યા પછી બધાનો ભય ગયો. આવા ભયંકર વાતાવરણમાં તો કોને સંકલ્પ ન ઉઠે? પરંતુ કાળ, કર્મ ને માયાના તાંડવ નૃત્ય ચારેય બાજુએ ખેલાતાં હોય છતાં પ્રભુને જ કર્તાહૃત્તા માનીને સ્થિરતાથી, તટસ્થતાથી ને નિશ્ચિંતતાથી ભજન કરવું તે જ ખરેખરો સંબંધ કહેવાય. સહુનાય પ્રેરક એક સહજાનંદ છે તો શા માટે આનંદમાં ન રહેવું?

કેટલાંયે લીલાચરિત્રો કરવા છતાં અને ભીખપિતા ને દ્રોણાચાર્ય જેવા કીલો તથા બીજા કેટલાયને મારવા છતાં, અર્જુન નિષ્કામી ને ધર્મિજ કહેવાયો. એ કર્મ એને બંધનરૂપ બની શક્યું નહિએ, કારણ કે એ કૃષ્ણ પરમાત્માના ગમતામાં જ વત્યો હતો. જ્યારે સુધન્વા ભક્તિનું સ્વરૂપ હોવા છતાં, પ્રભુના અભિપ્રાયમાં ન ભળી શક્યો તો નિષ્કામી ન કહેવાયો. જ્યારે એણે અર્જુન સામે પહેલું બાણ છોડ્યું ત્યારે એટલું જ બોલ્યો, ‘સંસારમાં રહેવા છતાંય મેં એકપન્નીક્રિત સારધાર પાણ્યું હોય તો એ પુણ્યપ્રતાપે કરીને અર્જુનનું મસ્તક ઉડી જાઓ.’ સામે શ્રીકૃષ્ણે સંકલ્પ કર્યો, ‘સોળ હજાર એકસો ને આઠ ગોપીઓનો સંગ કરવા છતાંય હું ઉધ્વરિત રહ્યો હોઉં તો આવનાર બાણના ભુક્કા બોલી જાઓ.’ ને સુધન્વાનું આવી રહેલું બાણ છિન્નભિન્ન થઈ ગયું. એને ખૂબ આશ્વર્ય થયું. ફરીથી એણે બીજું બાણ જોડ્યું ને સંકલ્પ કર્યો, ‘હે પ્રભુ! જીવનભર કેવળ તમારી જ ભક્તિ કરી હોય ને કિંચિત્ પણ બીજો વ્યવહાર ન કર્યો હોય તો એ પુણ્યના પ્રતાપે કરીને અર્જુનનું મસ્તક આ બાણે કરીને ઉડી જાઓ.’ સામે શ્રીકૃષ્ણ પ્રભુએ સંકલ્પ કર્યો, ‘જીવનભર કેટલીય જાતનાં છળકપટ કર્યા છતાંય જો ભક્તને અર્થે એ બધું પરમ સર્કર્મ જ બન્યું હોય તો સામે આવનાર બાણના ભુક્કા થઈ જાઓ.’ ને એમ જ બન્યું. આ જોઈ સુધન્વા ખૂબ વિચારમાં પડી ગયો. હવે તો છેલ્લું જ પુણ્ય બાકી રહ્યું હતું. એટલે અંતિમ સંકલ્પ કરીને એણે બાણ છોડ્યું, ‘કૃષ્ણ પરમાત્મા સિવાય જીવનભર કોઈનેય વિષે કિંચિત્

પણ પ્રીતિ ન રાખી હોય તો આ બાગે કરીને અર્જુનનું મસ્તક ઉડી જાઓ.' ભક્તવત્સલ વિભુએ સામે સંકલ્પ કર્યો, 'સોળ હજાર એકસો ને આઠ ગોપીઓ અને મારા દેહ કરતાં પણ જો મને અર્જુન વિશેષ વહૃલો હોય તો સુધન્વાનું મસ્તક ઉડી જાઓ.' ને અંતે એમ જ થયું !

કેવા એ ભગવાન ને કેવા એ ભક્ત ! માટે સેવકોએ તો એટલું જ ધ્યાન રાખવાનું છે કે પ્રભુના ગમતામાં વર્તવું, એમની અનુવૃત્તિ ને અભિપ્રાય સમજવાં એ જ સર્વોપરી સેવા છે. એ જ સાચું સત્કર્મ છે. અને ભગવાનનું ભવ્ય સ્વરૂપ મહ્યા પછી ને એમના ગમતામાં વર્તવાની રૂચિ રાખ્યા પછી કર્મ આપણને કેવી રીતે બંધન કરશે ?

માયા એટલે આંતર અને બાહ્યકલેશ. માયા એટલે ઉદ્દેગ, મૂળવણ ને અશાંતિ. ઘરમાં કે સત્સંગમાં પ્રભુની યોગમાયાએ કરીને ગમે તેવા ગ્રસંગો બનતા હોય પણ સુહૃદભાવ રાખીને જ વર્ત્યે જઈશું તો એ યોગમાયાની કોઈ તાકાત નથી કે આપણા હૈયાને વિષે કોઈ તાંડવ ઉભું કરી શકે ! જ્યાં સુહૃદભાવ હોય ને પ્રભુનું સ્મરણ હોય ત્યાં કોઈ માયા કે યોગમાયા પ્રવેશી શકતી જ નથી. જ્યાં પ્રભુના અસ્તિત્વનો ને એમની સત્તાનો સ્વીકાર હોય છે ત્યાં માયા નિર્બળ બની જાય છે. ભક્તોમાં અંદરોઅંદર આનંદ ન રહે, અરસપરસ ઉપેક્ષા થઈ જાય કે તિરસ્કાર જન્મે તો સમજી લેવું કે માયાનો પ્રવેશ છે. માટે ખરેખર પ્રભુના સંબંધે જ જીવવાની સુસ્થિ રાખીશું તો આનંદ કદાપિ જશે નહિ અને એમની પ્રસન્નતા ઉત્તરોત્તર વધતી જ જશે.

(૬) ભગવાન અને નિર્મળ સંતના યોગમાં અખંડ રહેવા છતાંય ને એમને જ રાજુ કરવાની અખંડ ભાવના હોવા છતાંય પોતાના દોષ અને સ્વભાવના ભારથી ઉદાસીનતામાં બેસી રહેવું તે પણ પ્રભુ સાથેનો સંબંધ તૂટ્યો કહેવાય. 'હવે મારાથી આ સત્સંગ નહિ થાય. મારા દોષ નહિ ટળે. હું પ્રભુને શું મોહું દેખાડીશ ! એના કરતાં તો આપધાત કરવો સારો.' આવા ઘણા પ્રકારના વિચારોથી બિચારો ચૈતન્ય ઉદાસીનતાથી ઘેરાઈ જાય છે. પણ એ કોક અજ્ઞાન છે. પ્રભુના બળે જરૂરુમનાર ખરેખરો સેવક પોતાના કે બીજાના દોષ-સ્વભાવ સામું જોતો જ નથી. એ તો પ્રભુને સંભાર્યા જ કરે છે

ને વઠતાપૂર્વક માને છે કે, ‘સમ્રાટ પ્રભુના સંબંધ પછી કૃદ્ર દેવતાઓ મને શું કરી શકશો ? અમૃતના મહાસાગરમાં બેઠા પછી પ્રકૃતિનું નિર્માલ્ય ખાબોચિયું મને શું કરી શકશો !’ એમ વિચારી પ્રભુના બળે એ અખંડ કેફમાં જ રહે છે. જે સેવક પોતાના મન અને બુદ્ધિના આકારે વર્તે છે તેનો પ્રભુ સાથેનો સંબંધ તૂટી જાય છે. અને જે સેવક ભગવદીના દફ પ્રસંગે કરીને પ્રભુના બળે ઝર્ઝૂમે છે તેનો જ સંબંધ અખંડ રહે છે. માટે સહુ સેવકો આ રહસ્યને યથાર્થ સમજી જીવન જીવે એટલું જ ધ્યાન રાખવાનું છે.

ગુરુદુરિ યોગીબાપાના સમયમાં ગોંડલમાં એક વખત એક યુવક આવી ઉદાસીનતાની ઘોર અંધારી છાયામાં અટવાઈ ગયો હતો. એક મહિનાથી એ એક જ વિચારમાં હતો કે, ‘મારામાં કાંઈ બરકત નથી, હું સ્વામીને શું મોઢું બતાવું ? હું સ્વામીને શું રાજુ કરી શકીશા ? હું તો દોષ ને સ્વભાવથી ભારોભાર ભરેલો છું.’ આવા જ વિચારોમાં એ અખંડ બેસી રહીને યોગીબાપાના સાનિધ્યમાં હોવા છતાંય એમનાં દર્શન કરવા જતો નહીં. તે સમયે એ ભૂલી ગયો હતો કે, ‘આ સાક્ષાત્ સ્વરૂપ કેવું ભવ્ય છે !’ અંતર્યામી ને સર્વજ્ઞ પુરુષે એક દિવસ તે સેવકને દૂરથી બોલાવીને એટલું જ કહ્યું કે, “ભલે આપણામાં તો કાંઈ જ બરકત નથી પણ શાક્ષીજી મહારાજ ખૂબ બરકતવાળા છે. એ સર્વગુણસંપત્ત છે. તે બધા જ ગુણો આપશો. લ્યો ધખ્યો, હુવે બીજા વિચારમાં ન રહેવું. જાઓ, સેવા છોડશો નહીં. સુભિયા થઈ જાશો.” બાપાએ આવી અનુપમ સૂર્જ આચ્યા પછી એ સેવક પાછો આનંદમાં આવી ગયો. આમ યોગીબાપા જે રીતે સમજાવવા માગતા હતા તે રીતે સંબંધ કરી લેવો તે જ આપણા સૌનો સ્વર્ધર્મ બની રહે છે.

(૭) પ્રભુનો આણમોલ સંબંધ થયા પછી એકાંતિકધર્મની સૂર્જ હોવા છતાંય ને પ્રભુને માટે અખંડ ઝર્ઝૂમવા છતાંય ‘સારાભાઈ’ થવાના કે ડોળ ને દંબમાં જીવવાના સ્વભાવને લીધે પ્રભુ સાથેનો સંબંધ તૂટી જાય છે ને એકાંતિકી ભક્તિમાં વિધન આવે છે. સેવા તો સૌ કરે છે પણ રાગે યુક્ત થાય છે, અંતરમાં રહેલી માનની વૃત્તિના પોષણને અર્થે થાય છે, જેથી સેવામાં મગ્ર રહેવા છતાં પણ તેવો સેવક પ્રભુથી દૂર ને દૂર હડસેલાતો જાય છે.

સદ્. પરમચૈતન્યાનંદ સ્વામી મહારાજના સમયના વડીલ પરમહંસોમાંના એક હતા. ખરેખરી શ્રદ્ધાવાળા હતા. પણ તેમનાથી વયમાં નાના એવા અક્ષરાનંદ સ્વામીને મહારાજે વડતાલની મહંતાઈ સોંપી તેથી પોતાનું માન ઘવાતાં દુઃખાઈ ગયા ને પ્રભુની ગોદ છોડીને સ્વતંત્રપણે વિચરણ શરૂ કર્યું. માને કરીને પ્રભુ સાથેનો સંબંધ જેવો દૃઢ થવો જોઈએ તેવો થયો નહીં. માટે સૌ સેવકોએ ચેતવા જેવું છે. જગતને કે પોતાના મનને રાજુ કરવા માટે સેવા કરવાની નથી જ. આપણા ગુણગાન ગાનારા ને વાહિવાહુ કરનારા તો ઘણા મળશે. તેથી મનમાં સાત્ત્વિક રાગનું પોષણ થવાનું છે જ, અને એવી કઈ વ્યક્તિ આ ધરતી પર છે જેના મનને માન ન ગમે ? માટે સેવકભાવે જ સેવા કરવાની સુરૂયિ રાખવી જોઈએ. કેવળ પ્રભુને જ રાજુ કરવાની ભાવના અંતરમાં હોવી જોઈએ. તો જ પ્રભુના સંબંધમાં આખંડ રહેવાશે.

‘આ સેવા તો પ્રભુએ કલણાએ કરીને જ આપી છે. સાક્ષાત્ નારાયણની સેવા કર્યાંથી મળે ? આ તો તેમણે કૃપા જ વરસાવી છે.’ એમ જો અહોહોભાવે થોડી સેવા થઈ જશે તો સાત્ત્વિક માન બંધનરૂપ બનશે નહીં. ભલે સેવા થોડી થાય પણ તે પ્રભુના ભાવથી જ કરવી, અને તે ઇન્દ્રિયો-અંતઃકરણા દેવતાને રાજુ કરવા નહિ પણ પરિષ્ઠાનું જ રાજુ કરવા કરવી. પોતાના મહિમાના અભિનિવેશમાં રહેવું તે જીવદશા છે. અને પ્રત્યક્ષ સ્વરૂપના ને મુક્તોના મહિમાના વિચારમાં રહેવું ને ગુણગાન ગાયા કરવા એ એકાંતિકી ભક્તિ છે. અત્યાર સુધીના અનેક સાધકો સૂક્ષ્મ માનની સાત્ત્વિક વૃત્તિમાં ફસાયા છે જ. માટે પોતાના ‘સારાભાઈ’પણાનું પોષણ એ જ ભયંકર પાપ છે અને તેનાથી જીવનું ખૂબ જ અહિત થાય છે. તેથી કોઈ પણ સેવક વચ્ચનામૃત ગઢા મધ્ય ૪૧ ને ગઢા મધ્ય દુના રહસ્ય પ્રમાણે સેવા કરે તો જ એનો પ્રભુ સાથેનો સંબંધ અખંડ રહેશે. નહિ તો, એનાથી જાણેઅજાણે પ્રભુની કે મુક્તોની ઉપેક્ષા થઈ જ જશે. માટે આ મુદ્રો સમજી સહુ સેવકોએ સજાગ રહેવું અનિવાર્ય છે.

(૮) ભગવાન અને પ્રત્યક્ષ સંતના સંબંધમાં આવ્યા પછી મનમુખી વર્તવું એ સાધનામાર્ગમાં ભયંકર વિધન છે. આ માટે સ્વામીની વાતોમાં પણ

લઘ્યું છે કે, ‘સંત કહે તેમ કરવું તે શ્રેષ્ઠ છે ને મનધાર્યું કરવું તે કનિષ્ઠ છે, ને મનગમતું કરતો હોય ને તે ત્યાગ રાખતો હોય ને આખા મંદિરનું કામ એકલો કરતો હોય ને ગમે એટલા માણસને સત્સંગ કરાવતો હોય તોપણ તે ન્યૂન છે ને તેને કોઈક દિવસ વિધ છે, ને જે ત્રણ ટાણાં ખાતો હોય ને આળસુ હોય ને ઊંઘતો હોય એવી રીતના દોષે યુક્ત હોય, પણ જો તે પોતાનું મનગમતું ભૂકીને સંત કહે તેમ કરે તો તે અધિક છે, ને સંત કહે એમ કરવું એ નિર્ગુણ છે ને મનગમતું કરવું એ સગુણ છે, ને આ ત્યાગી બેઠા છે તેમાં પણ અરધા તો મનગમતું કરતા હશે ને ગૃહસ્થ પણ કેટલાક મનનું ધાર્યું કરે છે, પણ જેનું દશ જણ પ્રમાણ કરે તે ખરો કહેવાય, પણ એકનું કહ્યું પ્રમાણ નહું.’^{૧૪}

આમ મનમુખી વર્તનારને કોઈ ફળ મળતું નથી અને ઉપરથી એના રાગનું પોખણ થાય છે અને છેવટે એ પ્રભુથી દૂર થતો જાય છે. સ્વામિનારાયણ સંપ્રદાય એ ગુરુમુખી સંપ્રદાય છે. ગુરુ ગુણાતીતના સંકલ્પ, કિયા ને ભાવ મહારાજમય હતા, પ્રભુપ્રેરિત જ હતા, કેવળ મહારાજને આધીન હતા. તેઓ આખું જીવન કેવળ પ્રભુ તરફ જ નજર રાખીને જીવ્યા અને ‘સહુ ગુરુમુખી બનો’ એવો આદેશ આપતા જ રહ્યા. એટલે જ આપણો આખો સંપ્રદાય ‘ગુરુમુખી’ કહેવાય છે. ગુરુમુખી વર્તવું એ જ નિષ્કામ ભક્તિ છે, એ જ સાચી સાધના છે. અને એવા સેવકનો પ્રભુ સાથેનો સંબંધ ઉત્તરોત્તર વધતો જ જાય છે.

સદ્. મુક્તાનંદ સ્વામીએ મહારાજને જમાડવા માટે વલસાડની સુંદર કેરી સુરતથી ગઢા મોકલી. ગુરુવર્ય ગુણાતીતાનંદ સ્વામી અને શાંતાનંદ સ્વામી કેરી લઈને ગઢા પહુંચ્યા. દોઢ મણ કેરીનો ભાર સાડા ત્રણસો કિલોમીટર સુધી ઊંચકવામાં શાંતાનંદ સ્વામીએ પણ મદદ કરી હતી. પ્રભુનાં દર્શન કરવાની ઈચ્છા કોને ન હોય ? એમને જમાડવાનું મન કોને ન હોય ? ગુણાતીતાનંદ સ્વામી અને શાંતાનંદ સ્વામી ગઢા પહુંચ્યા. મહારાજનાં દર્શન કર્યાં ને ખૂબ આનંદ થયો. સ્વામીને પ્રભુ એકવીસ વખત ભેટયા. સ્વામી દરેક હરિભગતનું નામ વારાફરતી લેતા જાય ને મહારાજ એમને

લેટતા જાય. એમ ખૂબ રાજુપો દર્શાવ્યો. પછી સ્વામીએ મહારાજને વિનંતી કરી કે, ‘તે પ્રભુ ! મારી જોડમાં આવેલા આ શાંતાનંદ સ્વામીને પણ ભેટો.’ પરંતુ મહારાજે તે માટે અરુચિ દેખાડી ને બોલ્યા કે, “શાંતાનંદ તો એમના ગુરુ મુક્તાનંદ સ્વામીની આજ્ઞા વિરુદ્ધ આવ્યા છે એટલે ભેટવાનું મન થતું નથી.” છેવટે સ્વામીની વિનંતીને માન આપીને શાંતાનંદને ભેટ્યા તો ખરા પણ પોતે બોલી ઊક્યા, “એકવીસ વખત ભેટતાં જે વસમું ન લાગ્યું તે આ એક વખત ભેટતાં લાગ્યું.” આ પ્રસંગ દ્વારા મહારાજના અંતરનું હાઈ આપણને સહજ જ ખબર પડી જાય તેમ છે. માટે જ સેવકે ખરેખર વહેલા સુખી થવું હોય તો ગુરુમુખી વર્તવાનો દઢ ઠરાવ કરવો જ પડશે, ને ગુરુમુખી વર્તાશું તો મોટાપુરુષ એમની સાથે સાચો સંબંધ દઢ કરાવી દેશે.

(૬) જે દિવસથી ભગવાનના સ્વરૂપનો યોગ થયો તે દિવસથી જ આપણે અક્ષરધામમાં બેઠા છીએ. જ્યાં પ્રભુના સ્વરૂપનું સાત્ત્બિધ્ય છે તે જ અક્ષરધામનું મધ્ય છે. પ્રભુ એમના સમગ્ર ઐશ્વર્યપ્રતાપે યુક્ત જ પૃથ્વી પર પદાર્થા છે. દેહ મૂકીને જેને પામવા છે તે જ પ્રત્યક્ષ મળ્યા છે એવું દિલથી માનીને વર્તવું એનું નામ ખરેખરો સંબંધ કહેવાય. કોટિ સાધન પછી પણ જે પ્રભુ ન મળે એ કરુણાએ કરીને મળ્યા છે. છતાંય હૈયામાં ધર્મ, જ્ઞાન, વૈરાય્ય, ભક્તિ કે તપ, ત્યાગ આદિ સાધનનો ખૂબ ભાર પડી જાય તે પાપ જ કહેવાય. પ્રત્યક્ષ પુરુષની પ્રામિ એ જ સર્વે સાધનની પૂર્ણાહૃતિ છે.

પરમહંસોને સાધનનો ભાર ખૂબ રહી ગયો. કોઈને ધર્મ પ્રધાન બન્યો તો કોઈને જ્ઞાન પ્રધાન બન્યું, કોઈને વૈરાય્ય પ્રધાન બન્યો તો કોઈને ભક્તિ પ્રધાન બની, જેના ફળસ્વરૂપે અંદરોઅંદર સુહંદભાવ પ્રગટ્યો નહીં. પોતાના ગુણના જાણપણાએ કરીને મુક્તોની ઉપેક્ષા થઈ ગઈ. અંતરાય ઊભો થયો ને આત્મીયતા પ્રગટી નહિ, જેના પરિણામે એકબીજાના અભાવ-અવગુણની વાતો પરમહંસોની મંડળીમાંથી દૂર થઈ નહીં. એકબીજાની મર્યાદા ન રહી. પછી તો અરસપરસ મહિમા સમજાય જ ક્યાંથી ? સદ્. નિત્યાનંદ સ્વામી કે સદ્. સચ્ચિદાનંદ સ્વામી જેવા સંતોને સદ્. ગોપાળાનંદ સ્વામીનો ભાર રહ્યો નહીં. એ જ્ઞાનના ભારની કે ગુણના જાણપણાની અતિરેકતા જ કહેવાય.

માટે જ શાખીજી મહિરાજ ઘણી વખત કહેતા કે, ‘ધર્મ, જ્ઞાન, વૈરાય્ય, ભક્તિ આદિક કલ્યાણકારી ગુણ ભગવાન ને ભગવાનના ભક્તોનો અભાવ લેવડાવતા હોય તો તેનો શપચની પેઠે તત્કાળ ત્યાગ કરવો.’ મોટાપુરુષ પ્રસત્ર થાય તેવાં જ સાધન કરવાનાં હોય છે. ક્રત કે નિયમ મોટાપુરુષની પ્રસત્રતા અર્થે જ પાળવાનાં હોય છે. કોઈ એક સેવકે એકાદશી કરી હોય ને બીજા સેવકે ન કરી હોય અને એની ઉપેક્ષા, એકાદશી કરનાર સેવકથી થઈ જાય તો એને એકાદશીનું ફળ ત્રિકાળમાંય મળે જ નહીં. માટે જ સાધન કે ગુણ તરફ ન જોતાં કેવળ સંબંધનો જ વિચાર કરીને મહિમામાં તરબોળ રહીશું તો પ્રભુ વહેલા સુખિયા કરી દેશો ને એટલે જ માણાત્મકજ્ઞાને સહિત નિશ્ચય એ જ યથાર્થ સંબંધ કહેવાય.

(૧૦) ભગવાનનો સંબંધ થયો હોય, પૂર્ણકામપણું મનાયું હોય, અહોહોભાવ અખંડ રહેતો હોય, પણ જો એવા સેવકના દેહમાં આળસ ને પ્રમાદ ઘર કર્યું હશે તો દૃહભાવ ટળશે નહીં. જે કરવાનું હોય તે ન થાય ને ન કરવાનું થાય એનું નામ આળસ. સત્યમાં અસત્યની ભ્રાંતિ ને અસત્યમાં સત્યની ભ્રાંતિ એનું નામ પ્રમાદ. નિષાવાળા મુક્તો માટે આળસ ને પ્રમાદ એ બંને વિધનદ્રુપ છે. આળસ ને પ્રમાદ યુક્ત જીવન જીવનાર મુક્તમાં સંપૂર્ણ શ્રદ્ધા પ્રગટ થશે નહીં. મોટાપુરુષના વચ્ચે એ મરણિયો નહિં થાય, જેથી ખરેખરી પ્રસત્રતા મળશે નહીં. પ્રસત્રતા ન મળે તો મહિમા સમજાય નહિં ને મહિમા સમજાય નહિં તો સંબંધ દફ ન થાય. માટે જ આળસ ને પ્રમાદરૂપી દુશ્મનોને પણ આપણે ઓળખી રાખવા જોઈએ.

(૧૧) ભગવાનનો સંબંધ થયા પછી પણ હેત, માયા, દયા કે પ્રીતિએ કરીને લાગણીવશ થઈને સેવકો પોતાની રીતે કે સામા મુક્તની રીતે ઘણી વખત વર્તે છે. બીજા નિષાવાળા મુક્તના દુઃખને જોઈને પણ દિલથી દુખાઈને પ્રાર્થના થઈ જાય છે. એનું દુઃખ જોઈને એની રીતે વર્તી જવાય તે વખતે પ્રભુ પ્રત્યેની ભક્તિમાં કચાશ આવી જાય છે ને એ પ્રભુ સાથેનો સંબંધ ખંડિત થયો કહેવાય. સ્વધર્મ યુક્ત થાય એટલું જ કરવું જોઈએ. સંકલ્પ, કિયા ને ભાવ કેવળ પ્રભુમય જ હોય એ માટેનું નિરંતર પરીક્ષણ થવું જ જોઈએ.

એવી તકેદારી રાખવાની સૂજ ન હોય તો ભગવદી સંત સાથેની વફાદારી કદાપિ છોડવી નહીં. તોપણ જરૂરથી રક્ષા થશે જ.

ઘણી વખત પોતાને જે પ્રત્યક્ષ સ્વરૂપ મળ્યું હોય એમને ઓળખાવવા માટે જ આપણે ખૂબ પ્રયત્નશીલ બનીએ છીએ. એ સ્વરૂપમાં જોડાયેલા આપણા જેવા બીજા મુક્તોની સાથે પ્રીતિએ સહિત રસબસ થઈ જઈએ છીએ અને તે વખતે બીજા સ્વરૂપમાં જોડાયેલા મુક્તોની ઉપેક્ષા પણ થઈ જ જાય છે. ‘મારું સ્વરૂપ સર્વોપરી ને તારું સ્વરૂપ નહીં’ એવી બેદદાસ્તી ભાવફેરમાં પડી જવાય છે. સરદિશીયતાની પૂર્ણાહૃતિ થઈ જાય છે, જેથી પ્રભુ સાથેની વફાદારી ચૂકી જવાય છે ને એમનો સંબંધ રહેતો નથી. તેથી જ પોતાના સ્વરૂપો મહિમા ગાવાને બહાને મુક્તોમય ન વર્તાય ને મુક્તોના ગમતામાં ન વર્તાય પરંતુ પ્રભુના જ ગમતામાં વર્તાય એ માટે એકાંતિક મુક્તોએ સજાગ રહેવાની જરૂર છે.

(૧૨) જ્યાંસુધી પોતાને પ્રભુની રૂપણ પ્રેરણા ન થાય ત્યાંસુધી સેવકે પ્રભુના જ ગમતામાં વર્તવું જોઈએ. સામ્યાવસ્થારૂપ માયા અથવા તો ગુણનું ને શક્તિનું જાણપણું એટલું ખતરનાક છે કે પ્રભુનો સંબંધ હોવા છતાં પણ પોતાની રીતે જ વર્ત્યે જવાય છે, ને જેટલું પોતાની રીતે વર્તાય તેટલો પ્રભુની મૂર્તિનો સંબંધ તૂટ્યો. ભક્તિ અભક્તિમાં પરિણમી, ગુણ રાજમાં પરિણમ્યા, પોતાની સારપણું પોખણ થતાં ગુણનું અભિમાન વધતું ગયું અને ગુણોના એ જાણપણાનો ભાર અવગુણોના ભાર કરતાં પણ ખતરનાક નીવેઠે છે. જેમ કોઈ બેન્કનો કેશિયર લાખો રૂપિયાની લેવડાફડ કરે પણ એથી એને પોતાને કોઈ ફાયદો થતો નથી. તેવી જ રીતે આપણા થકી હજારો મુક્તોની સેવા થાય, સત્સંગની વૃદ્ધિ થાય કે સત્સંગમાં ખૂબ સુંદર ઉદાવ આવે પણ પ્રભુ સાથેનો આપણો સંબંધ દફ ન હોય તો બેન્કના કેશિયરની જેમ કોરા જ રહી જવાય. માટે ભગવદીના વચ્ચેને પ્રભુના ગમતામાં વર્તીએ તો પ્રભુની નિર્વિઘ્ન ભક્તિ થયા કરે જેથી સામ્યાવસ્થારૂપ માયા કદાપિ નહીં શકે જ નહીં.

ખરેખરો ભગવદી હોય એ ભાવમાં ખેંચાય નહીં. તેને શબ્દ લાગે નહિ ને ગુણ પણ વાપે નહીં. જે કોઈ સેવકને એવા ખરેખરા ભગવદીનો

દૃઢ પ્રસંગ હશે તો એને એ ખોટી લાગણીવશતા કે ગુણના રાગમાં યેંચાવા નહિ હે અને જેટલા કિયાયોગો ભક્તિરૂપ હશે તેટલા જ કરવા દેશે, જેથી એ સેવકનો પ્રભુ સાથેનો સંબંધ અખંડ બનશે.

(૧૩) સાધકનો મોટામાં મોટો દુશ્મન એ માન છે. સર્વે પ્રકારની મુંઝવણનું મૂળ કારણ માન છે. એ માનરૂપી આસુરી તત્ત્વ સાથે ગુરુ ગુણાતીતને અનાદિનું વેર છે. પ્રભુ તે વૃત્તિને છંછેડીને બહાર કાઢ્યા સિવાય રહેશે જ નહીં. પોતાથી ગુણે કરીને કોઈ બહુ મોટા મુક્તરાજ હોય તેને મોટાપુરુષ માન આપે ત્યારે આપણને ખાસ વસમું નહિ લાગે. પોતાથી ગુણે કરીને કંઈક સામાન્ય મોટા હોય એવા હરિભક્તને પ્રભુ માન આપે ત્યારે પણ દિલમાં બહુ કચવાટ ઉભો નહિ થાય, પરંતુ સમકક્ષાનો ભેરુ હોય અને તેને જ્યારે પ્રભુ માન આપે, એનાં વખાણ કરે, એને વારંવાર બોલાવે, એનું બધું જ રાખે, એના તરફ વધુ પ્રીતિ દેખાડે, એને આગળ રાખીને કામ લે ત્યારે ઈર્ઘાની આગ જરૂરથી ભભૂકવાની છે જ. જગતાની કેટલીય સંસ્કૃતિઓને ભસ્મીભૂત કરી નાખનાર ઈર્ઘાનો એ દાવાનળ, સાધકની સેવાની પણ પૂર્ણાહુતિ કરી નાખે છે.

પણ એ અજ્ઞાની એમ નથી સમજતો કે પ્રભુ તો સૂર્ય સમાન છે. એ તો સહુનાય છે. સેવકોને સુખિયા કરવા માટે જ એમનો અવિરત દાખઠો હોય છે. ચિદાકાશના એ સ્વરૂપને વિષે તો ત્રણ ગુણનો સામાન્ય પાશ પણ કયાંથી હોય ? તેઓ તો ચૈતન્યને વિષે ઉડે ઉડે ઘર કરીને રહેલી ઈર્ઘાને બહાર કાઢવા જ પોતાની યોગમાયા પ્રસારે છે. જ્યારે આવી ઈર્ઘાની આગ ભભૂકે ત્યારે પોતાનો જ દોષ જોઈને ભજન કરી પ્રભુના બળો જીવે તો એ સેવક સંબંધથી જીવ્યો કહેવાય. બાકી તો હઠ, માન ને ઈર્ઘાથી, કહેવાતા એકાંતિકોનો પણ સંબંધ પ્રભુ સાથે રહી શક્યો નથી. જીવા ખાચર મહારાજની કેવી સુંદર સેવા કરતા હતા ! પણ ઈર્ઘાની એ આગને લીધે સામાન્ય માનવી કરતાં પણ અધમ કક્ષાએ પહોંચી ગયા. એ વૃત્તિ જ એવી ખતરનાક છે, માટે મોટાપુરુષને રાજુ કરવાની સુરૂચિ ખરેખર રાખીશું તો ઈર્ઘા, અસ્યા ને મત્સરના ભાવો ઉડી જતાં વાર નહિ લાગે. પ્રભુનો સમય

બચશો ને સેવક વહેલો સુખી થશે. જગૃતિધોઘમાં અખંડ વહેતા રહીશું એટલે કે મહિમાના વિચારમાં અખંડ રહીશું તો સંબંધ કદાપિ તૂટશે નહીં.

(૧૪) ‘માનને દેખાડવું, છંછેડવું ને બહાર કાઢવું એ પ્રભુની સાધક માટેની સર્વોપરી સેવા છે, સર્વોપરી પ્રીતિ છે.’ એવું જો સેવક દિલથી માને તો ગમે તેવા પ્રસંગોમાં પણ ભગવાન કે ભગવાનના ભક્તોની ઉપેક્ષા એ કરી શકશે નહીં. પોતાનો જ દોષ જોઈ શકશે ને આગળ જશે. માનની આસુરી વૃત્તિને કાઢવા માટે પ્રભુ જ પોતાની યોગમાયાએ કરીને સીતાજીની જેમ વગર વાંકે અપમાન કરાવશે. સમકક્ષાના ભેરુ પાસે જ ઉપેક્ષા કરાવશે. વિરુદ્ધ પ્રકૃતિવાળાની સેવામાં મૂકશે, મનધાર્યુ મુકાવીને પોતાની રીતે વર્તાવશે, તે વખતે તો મરવા કરતાં પણ ખૂબ કઠણ લાગશે. પણ આવા પ્રસંગોમાં ‘પ્રભુ મારું રૂંજ જ કરી રહ્યા છે, એમની સાથે ખરેખરી પ્રીતિ દઢ કરાવવા માટે જ આ ખેલ ખેલી રહ્યા છે. ખરેખરો સેવક બનાવવા માટે જ આ દાખડો કરી રહ્યા છે. મારી ક્ષુદ્ર દેવતાઓ સાથેની પ્રીતિ તોડાવીને એક એમની સાથે જ સર્વોપરી પ્રીતિ દઢ કરાવવા માટે અવિરત પરિશ્રમ કરી રહ્યા છે’ એવો ગુણ જો સેવક દિલથી લેશો તો કરોડો વર્ષોની સાધના પછી પણ જે વૃત્તિ ન ટણે તે વૃત્તિને ખબરેય ન પડે તેમ પ્રભુ ટાળી દેશો. માટે સેવકે આવી સવળી સમજણની ગાંઠ વાળવી જોઈએ જ. જ્યારે માનના ખંડનના આવા પ્રસંગો ઊભા થાય ત્યારે હૈયામાં ભયંકર ઉદ્કાપાત ઊભો થાય જ, પણ દરેક પ્રસંગની પાછળ કે દરેક વ્યક્તિની પાછળ, સંચાલન કરનાર કેવળ પ્રભુ જ છે, એવું માનવાની ખરેખરી સુરૂચિ રાખે તો એની દણ્ણ પણ બદલાઈ જશે. પ્રભુ હૈયાને હલકુંફૂલ બનાવી દેશો, શાંતપ્રશાંત બનાવી દેશો. કોઈનોય અભાવ નહિ આવે અને ‘ભક્તો કેવળ બ્રહ્મની જ મૂર્તિ છે’ એવી ભાવના મહારાજ જ દઢ કરાવી દેશો અને અખંડ સંબંધ કરાવીને સુખિયા કરી દેશો.

(૧૫) સેવક પહેલેથી જ વિચાર કરે કે

- ક્યાં જીવ ને ક્યાં જગાદીશ !
- ક્યાં કીડી ને ક્યાં કુજર !
- ક્યાં એ પાણીનું નાનું સરખું જરણ ને ક્યાં એ વિશાળ મહાસાગર !

- ક્યાં આણ ને ક્યાં હિમાલય !

- ક્યાં એ કુદ્ર દરામાં મહાલતો જવાત્મા ને ક્યાં પરમ સુહંદ સહજાનંદ !

આવી અલૌકિક ભાવના દરેક સેવકોએ રાખવાની છે. ભલે અંતરમાં માનના લાખો સંકલ્પો ઉઠે પણ જો કોઈ સેવક કોઈનું જોયા સિવાય સેવકભાવે સેવા કરવાની સુલચિ કેળવી, ભગવદીની કે પ્રભુની ગોદમાં પડ્યો રહે તો નિરંજનાનંદ સ્વામી કે નંદકુંવરબાની જેમ જ વહેલો સુભિયો થઈ જાય.

ગુરુહરિ યોગીજી મહારાજ ગઢામાં બિરાજમાન હતા. એક બહેને પત્ર લખીને પૂછાવ્યું કે, ‘જેને જોઈને છાતી ઠરે એવા પરમહંસ નિરંજનાનંદ સ્વામી હતા, તો બહેનોમાં એવી કોઈ દીકરી હતી કે કેમ ?’

ત્યારે બાપાએ કહેલું કે, ‘નિરંજનાનંદ સ્વામી જેવી એક નાની દીકરી નંદકુંવરબા હતાં. એ ખૂબ સરળ હતાં. જે કામ સોંપે તે કરે, જેની સેવા સોંપે તેની કરે, જ્યાં મૂકે ત્યાં રહે. યોવીસેય કલાક વડીલ બહેનોના ગમતામાં જ વર્તતાં. મહારાજે એમને એક જ વાર સૂચન કર્યું કે મોટેરાં બહેનોને રાજ રાખવાં. બસ, ત્યારથી એ પ્રભુનાં વચનને લઈને મંડી જ પડ્યાં. ઘણી વખત મહારાજનાં દર્શનની કે સેવાની તક પણ એમને મળતી નહીં. છતાંય સોંપેલી સેવામાં તલ્લીન જ રહેતાં.

નંદકુંવરબાને ગૌશાળાની સેવામાં રાખવામાં આવેલાં. યોવીસેય કલાક ત્યાં જ રહેવું પડતું. તેથી મહારાજ એમને સામેથી દર્શન દેવા જતા. એક વખત પ્રભુ ગૌશાળા તરફ ગયા હતા. તે સમયે મોટેરાં બહેનોનાં વચનમાં રત રહેનાર નંદકુંવરબાને એ ભેટી પડ્યા. ને સાકરનો ગાંગડો તેમના મોંમાં મૂકૃતા બોલ્યા, “આ દીકરી નાની છે પણ અખંડ મારા સંબંધમાં રહે છે. આવી સેવા તો કોકથી જ થાય.” આમ ‘જ્યાંત્યાં, જેમતેમ, જેવુંતેવું ને જ્યારેત્યારે’ એ શબ્દો પ્રમાણે જીવે તે સેવક. ‘ચાલશો, ફાવશો ને ગમશો’ એ શબ્દો પ્રમાણે જીવે તે સેવક. નંદકુંવરબા એવાં જ વિનભ્ર ને સરળ સેવક હતાં. પ્રભુ પણ જેનાં દર્શન દીચ્છે એવાં એ સેવક હતાં. એ ઉમરમાં નાનાં હતાં પણ સ્થિતિમાં ખૂબ મોટાં હતાં.

આવી રીતે સેવકભાવે સેવા કરવાની સુલયિ હોય તેને કદાપિ કોઈ દેશકાળ લાગે જ નહીં. માનવીના લોહીના એકેએક ટીપાના કણેકણમાં માનની વૃત્તિ ભારોભાર ભરેલી છે જ, પણ જેમ કોઈ યોદ્ધો કરામતથી યુદ્ધ જીતી જાય તેમ, ‘હું સેવક છું, મારામાં કાંઈ નથી, જે છે તે કેવળ પ્રભુ જ છે, પ્રભુને લઈને હું છું’ એમ માની હરેક પ્રસંગે કેવળ તુંહી તુંહી જ કરતો રહે એટલે કે આવી સેવકભાવરૂપી કરામતથી જો સેવક ખરેખર પ્રત્યક્ષ સ્વરૂપ અને મુક્તોની સેવામાં મંડ્યો રહે તો પ્રભુ અને ખબરેય નહિ પડવા હે કે એના દોષ ને સ્વભાવ ક્યારે જતા રહ્યા ! સેવકભાવે સેવા કરવી એ જ ખરેખરો સંબંધ છે. એ જ પ્રભુની પ્રસંગતાનું, એમને રાજુ કરવાનું સર્વોપરી સાધન છે. તો બધું જ બાજુ પર મૂકીને સેવકભાવની દઢતા કરવા મંડી પડીએ તો સુખિયા સુખિયા થઈ જવાય. ખરેખરો સેવક ગરીબ, ગરજુ અને ગુલામ બનીને જ સેવા કરતો હોય છે. તે કદાપિ રાંકભાવ છોડતો જ નથી. તેને કોઈ દેશકાળ લાગતો જ નથી અને હસતાં ને રમતાં એકધાર્યો તે આગળ વધતો જ જાય છે.

(૧૬) જો કોઈ સેવક ‘સહદયી’ પુસ્તકના ‘સ્વરૂપનિષ્ઠ સેવક’ એ પ્રકરણને વાંચીને વિચારશે તો તેને પ્રભુના જ બળે જીવવાની અપૂર્વ સૂજુ પ્રામ થશે. પછી નાતનો, જાતનો, લોકનો, ભોગનો, ઈન્દ્રિયોનો ને અંતઃકરણનો કોઈ ભાર હૈયાને વિષે ટકશે નહિ, ટકી શકશે નહીં. સુહુદસપ્રાટના આશરે ગયા પછી સૂક્ષ્મ કે કારણ દેહનો કોઈ કજિયો ટકશે નહીં. પ્રભુ સહુનાય સુહુદમિત્ર બન્યા છે. સપ્રાટ હોવા છતાંય સેવક બન્યા છે. આશરે કલ્યાણ વહેતું મૂક્યું છે, માટે ભગતજી મહારાજની જેમ ખરેખર સ્વરૂપનિષ્ઠ બનીશું તો જેમ ગુણાતીતે હાથ છૂટી બલા કરી દીધી તેમ પ્રત્યક્ષ પુરુષને રાજુ થતાં જરાય વાર નહિ લાગે.

વર્ષો પહેલાંનું ભગતજી મહારાજનું જીવન અને કાર્ય તથા પ.પૂ. કાકાજી અને પ.પૂ. પખાજી જેવા પુરુષોનું જીવન અને કાર્ય એ ‘સ્વરૂપનિષ્ઠ સેવક’નું સુંદર દર્શન કરાવે છે. પ્રભુ મળ્યા છે, હવે બિચારી માયા શું કરશે ? નિર્દોષ મૂર્તિ મળી છે તો દોષ કે સ્વભાવ કેટલું પજવશે ? પ્રભુના અમાપ સામર્થ્ય

આગળ પ્રકૃતિ ને પુરુષની તાકાત કેટલી ? આવી સમજણની દૃઢતાપૂર્વક કેવળ પ્રભુ તરફ જ નજર રહે એ સ્વરૂપનિષ સેવકનું આગવું લક્ષણ છે. તો આવા ભગવત્સ્વરૂપ સત્પુરુષોના જીવન ને કાર્યનો અને એમના પ્રભુ સાથેના સંબંધનો ખરેખર વિચાર કરીશું તો આપણે કાંઈ કરવાનું બાકી નહિ રહે ને અખંડ સંબંધમાં રહેવાશે.

તો ઉપર જણાવેલી આ બધી ભાવનાઓ કે મુદ્દાઓ વિચારીશું, વાગોળીશું ને ઘૂંઠીશું તો કદાપિ દિવેલિયું મોહું નહિ રહે. દોષોનો ભાર નહિ રહે ને તમામ ચિંતાઓ સરી જતી લાગશે. પ્રકૃતિ પજવી શકશે નહિ અને કેફ, કાંટો ને મસ્તી ક્યારેય જરો જ નહીં. કદાપિ ભગવાન કે ભગવાનના સંતો સાથે ધોખોવાંધો થરો નહીં. મનુષ્યભાવનો લેશ પણ રહેશે નહીં. હઠ, માન ને ઈષ્યાથી ઊભી થતી અશાંતિ કદાપિ પ્રગટ થરો નહિ, અને સદાય બ્રહ્મમસ્તીવાળું અથવા પ્રભુના સંબંધવાળું જીવન સહજ જીવાશે. માહાત્મ્યજ્ઞાને સહિત નિશ્ચય એ જ ખરેખરો સંબંધ કહેવાય ને આવો સંબંધ હોય તો એના જીવનમાં કદાપિ ભરતીઓટ આવશો જ નહિ, એટલે પ્રભુના સંબંધમાં અખંડ રહેવાશે. બાકી તો જેમ અંધકારને અને પ્રકાશને કોઈ સંબંધ નથી તેમ ઉદ્દેગરસ અને બ્રહ્મરસ બંનેનું એકીસાથે અસ્તિત્વ હોય જ નહીં. જ્યાં સંબંધ છે ત્યાં સહજાનંદ છે. જ્યાં સહજાનંદ છે ત્યાં મુંજુવાળું કે વિક્ષેપ, ઉદાસીનતા કે અતિરેકતા કદાપિ સંભવી શકતાં જ નથી. સહજાનંદ એટલે જ સહજ આનંદ ! જેમ જેમ સંબંધ કરતાં જઈશું તેમ તેમ એ આનંદ પ્રગટ થરો જ.

વચનામૃત ગઢા પ્રથમ ર૭માં આ વાત સમજાવવામાં મહારાજે કાંઈ બાકી રાખ્યું નથી. આ વચનામૃતમાં પ્રભુના ભવ્ય સ્વરૂપનું સુંદર વાર્ણન કર્યું છે ને એવા પ્રભુના સ્વરૂપની સાથે સર્વોપરી સંબંધ થઈ જાય પછી તો એમને પ્રગટવું જ પડે ને ! આ વચનામૃતમાં એક જ પંક્તિમાં સર્વે શાખનો સાર પ્રભુએ કહ્યો છે. ‘જેની આવી સમજણ હોય તેનામાં ભગવાન સર્વ પ્રકારે નિવાસ કરીને રહે છે.’ તે સમજણ એટલે જ વચનામૃત ગઢા પ્રથમ દર પ્રમાણે ભગવાનના પ્રત્યક્ષ સ્વરૂપની ઓળખાણ અને એમનો સંબંધ. જેને આવી ઓળખાણ ને સંબંધ થયો તે સુખિયા થયા છે. ગુરુ ગુણપતીને

એક વખત નિરંજનાનંદ સ્વામીને પૂછ્યું, “તને કોઈનો અભાવ આવતો નથી ?” ત્યારે નિરંજનાનંદ સ્વામીએ મસ્તીથી કહ્યું, ‘સ્વામિ ! શા માટે હું હૃષણાંનો વેપાર કરું ? હીરાનો વેપાર ન કરું ? મારે તો કાંઈ જોઈતું નથી. કેવળ આપનું જેવું છે તેવું સ્વરૂપ ઓળખાવો.’ આપણે પણ આટલી જ ભાવના રાખીને ખરેખર રાજી કરવા મંડીએ તો પ્રભુ સુખિયા કર્યા સિવાય કેવી રીતે રહેશે ?

જેવો મહાપ્રભુનો સંબંધ મહામંગલકારી છે તેવું જ તેમનું નામ પણ મંગલકારી છે. એ નામનો મહિમા ગાતાં સદ્ગુણાતીતાનંદ સ્વામીએ કહ્યું છે કે, ‘સ્વામિનારાયણ નામના મંત્ર જેવો બીજો કોઈ મંત્ર આજે બળિયો નથી. એ મંત્રે કાળા નાગનું પણ જેર ન ચેઢે ને એ મંત્રે વિષય ઉતી જાય, પ્રભરૂપ થાય છે ને કાળ, કર્મ, માયાનું બંધન ધૂટી જાય છે એવો બહુ બળિયો એ મંત્ર છે. માટે નિરંતર ભજન કરવું.^{૧૫} આપણે જાણીએ છીએ કે કાળા નાગનું જેર જેને ચેઢે છે તે તત્કાળ મરે છે. કોઈને સાપ કરે ત્યારે ‘સ્વામિનારાયણ’ પ્રભુના નામનું ઉચ્ચારણ શરૂ કરી દે તો એ જેર જરૂરથી ઉતીરી જાય જ. નિષાવાળા મુક્તોને ઘેર એવા પ્રસંગો બન્યા જ છે. સંપ્રદાયમાં એવા ઘણા દાખલા છે. ગુરુહરિ યોગીજી મહારાજને ગોંડલમાં એક વખત કાતિલ નાગ કરડ્યો હતો. આખું શરીર લીલું થઈ ગયું હતું. ડોક્ટરોની દ્વાની કોઈ જ અસર થાય તેમ ન હતું. ગુરુવર્ય શાસ્ત્રીજી મહારાજ કહે કે, “કરો ધૂન. અડધા કલાકમાં જેર ઉતીરી જશે.” અને અક્ષરદેરીમાં ધૂન કર્યા બાદ એ જેર ઉતીરી પણ ગયું. એવો મહાબળિયો મંત્ર છે.

કદાચ કાળા નાગનું જેર તો કોઈક ઔષધિથી પણ ઉતરે, પરંતુ શબ્દ, સ્પર્શ, રૂપ, રસ અને ગંધ એ પંચવિષયના સૂક્ષ્મ કાંટાઓ કે જે તીવ્રપણે જીવને લાગ્યા છે તેની અસરમાંથી મુક્ત થવું તે તો કઠિનમાં કઠિન તપશ્ચયાના કરનાર સિદ્ધ યોગીઓ અથવા તો ભક્તિસભર રહેતા એવા ભક્તોને માટે પણ અશક્ય બની રહે છે. પંચવિષયની વાસનાને તો મહાપ્રલયનો અણ્ણિ પણ બાળી શક્યો નાહિ તેને સાધનભક્તિ શું બાળશે ?

૧૫. સ્વામીની વાતો, પ્રકરણ ૧, વાત ૧૫૪

એ વાત તો આકાશકુસુમવત્ છે, પણ સ્વામિનારાયણના મહાપત્રાપી મંત્રથી હજારોના ચૈતન્યમાંથી વિષયના ઝેર દૂર થઈ ગયાં છે. આવા મંત્રનું અંતરમાં ભજન થવાથી અંતર વલોવાઈ જાય છે, ને જેમ સાબુની ફેક્ટરીમાં સાબુનું દ્રાવણ વલોવાય ને બધી જ અશુદ્ધ ઉપર આવે છે તેમ અંતરમાં ભજન કરવાથી પંચવિષયના રાગ ફીણસ્વરૂપે બહાર આવીને નીકળી જાય છે, હૈયું શુદ્ધ થાય છે, શાંતપ્રશાંત થઈ જાય છે, સ્ફટિક જેવું નિર્મળ બને છે ને પછી એમાં પ્રભુની રમણીય મૂર્તિ પ્રગટ થાય છે. પછી તો કોઈ રાગ કે વિષયનું અસ્તિત્વ ક્યાંથી રહે ?

ગુણાતીતાનંદ સ્વામીના કહેવા પ્રમાણે આ મંત્રના ઉચ્ચારણથી બ્રહ્મરૂપ થવાય છે. આધ્યાત્મિક ઈતિહાસને પાને હજુ સુધી કોઈ સાધક અખંડિતપણે ત્રાણ ગુણ, ત્રાણ દેહ ને ત્રાણ અવસ્થાથી પર વર્તી શક્યો હોય એવો કોઈ દાખલો શોધ્યો જડતો નથી. પોતાના ગુણોના જાણપણાના બંધનમાં તો બધા જ ફસાય છે અને ‘હું કાંઈક છું’ અને ‘કાંઈક જાણું છું’ એ ભારને લઈને તો સહૃ ફરે છે. એ ભારનો સર્વ પ્રથમ પ્રલય તો સહજાનંદ સ્વામીએ જ કર્યો.

સ્વામિનારાયણ મહામંત્રનું ઉચ્ચારણ એટલે સ્વામીએ સહિત નારાયણનું ભજન. એટલે કે ‘હું અક્ષર છું ને પુરુષોત્તમનારાયણનું મને મળ્યું એવું જે પ્રત્યક્ષ સ્વરૂપ તે મારા હૈયાને વિષે અખંડિત બિરાજમાન છે.’ આવી ભાવનાસહિતનું ભજન. આવા ભજનથી જીવ અવશ્ય બ્રહ્મરૂપ થાય જ, કારણ કે હજારો મંત્રોમાં આ જીવંત મંત્ર છે. કેવળ કોઈ પણ મંત્રનું ઉચ્ચારણ એ સંસકાર જ પાડે, પણ ભગવાનના પ્રત્યક્ષ સ્વરૂપની સ્મૃતિસહિતનો મંત્ર, જીવના સ્વભાવનું પરિવર્તન કરે ને હુસતાંરમતાં જીવને બ્રહ્મરૂપ કરી નાખે, કારણ કે જેને લઈને એ મંત્ર સાકાર છે એ પ્રભુ પણ પૃથ્વી પર એવા જ સાકાર છે.

વળી સ્વામીએ કહ્યું કે, આ મંત્રથી કાળ, કર્મ, માયાનું ને ગર્ભવાસનું બંધન છૂટી જાય છે એ તદ્વારા સાચી વાત છે. સ્વામિનારાયણનું નામ લેનારને કાળ, કર્મ ને માયાનો કાયદો રહેતો જ નથી. અંત અવસ્થાએ પ્રભુ દર્શન દઈને એને પોતાના ધામમાં લઈ જાય છે. એવો સેવક જો ભગવત્સ્વરૂપ સંતના સંબંધે ખરેખર જીવે એટલે કે મન-કર્મ-વચને એમનો સંગ કરે તો એ

બ્રહ્મરૂપે જ વર્તી રહ્યો છે. ‘પ્રભુ અક્ષરધામના તો હું પણ અક્ષરધામનો છું’ એવી માનીનતાથી એ અખંડ આનંદમાં રહે છે. આવો આ સર્વોપરી મંત્ર છે. આ મંત્રના ભજનથી એવા પ્રભુનો સંબંધ અખંડ બને છે.

આવા ભવ્ય સંબંધનો મહિમા સમજાવતાં ગુરુ ગુણાતીતે પોતાની વાતોમાં સ્પષ્ટ કહ્યું છે, ‘...ત્યાં દૃષ્ટાંત દીધું જે ભોગવાની રેતમાં ચૈત્ર મહિનાના તાપમાં ઢૂંઠિયો બેઠો હોય તેને દેખીને એમ જાણો જે આનું કલ્યાણ થાશે પણ એનું કલ્યાણ નહિ થાય ને ગૃહસ્થ હોય તેને બાયડી હોય, આઠ છોકરાં હોય, સોળ હળ હોય ને સોળ ભેંસું હોય એ આદિક હોય તેને દેખીને એમ જાણો જે આનું કલ્યાણ નહિ થાય, પણ તેને ભગવાન મહ્યા છે તો એ બધાયનો મોક્ષ થશો...’^{૧૬}

આમ આ વાતમાં જણાવ્યા પ્રમાણે એવા ગૃહસ્થો પણ જો આવા પ્રતાપી મંત્રનું ભજન કરે અને સંતના સાચા સંબંધમાં રહે તો તેઓ જરૂર પ્રભુની મૂર્તિના સુખે સુખિયા થાય. એમનુંય કલ્યાણ થાય ને એમના સંબંધવાળા સગાંસંબંધીનું પણ કલ્યાણ થઈ જાય એવો આ મહાબળિયો મંત્ર છે. પરંતુ મહિમા વિશ્વાસથી સમજાય છે, દલીલથી નહિ; નિષ્ઠાથી મનાય છે, માન્યતાથી નહિ; સંબંધે સમજાય છે, બુદ્ધિથી નહીં. અને તેથી જ આવા દિવ્ય સંબંધમાં આવી જવું એ સહુને માટે પરમ સૌભાગ્યની વાત છે.

આ અતિ વિશ્વાળ સંપ્રદાયના સહુ સેવકો, સંતો ને બ્રહ્મચારી વર્ગ, આબાલવૃદ્ધ સહુ જ્યારે એકબીજાને જુએ છે, મળે છે કે એકબીજાથી છૂટા પડી વિદાય લે છે ત્યારે અરસપરસ ‘જય સ્વામિનારાયણ’ એમ કહે છે. જગતમાં સ્થૂળ રીતે એકબીજાને સારું લગાડવા માટે ‘Good morning’ કે ‘Good night’ વગેરે શબ્દો ઔપચારિક રીતે કહેવામાં આવે છે. જ્યારે અહીંયાં ‘જય સ્વામિનારાયણ’ શબ્દ કહેવા પાઇળ એક રહસ્ય છુપાયેલું છે. યોગીજી મહારાજ કહેતા કે, ‘કોઈને જ્યારે ‘જય સ્વામિનારાયણ’ કહીએ ત્યારે સામી વ્યક્તિ સ્વામીનું સ્વરૂપ છે ને નારાયણ તેનામાં અખંડ નિવાસ કરીને રહ્યા છે તેવા ભાવથી જ ‘જય સ્વામિનારાયણ’ કહેવા પણ સામી

૧૬. સ્વામીની વાત, પ્રકરણ ૪, વાત ૬૧

વ્યક્તિનો દેહભાવ કદાપિ જોવો જ નહીં. સહુનેય શાસ્ત્રીજી મહારાજના ભાવથી મળવું. સહુનાંય દર્શન શાસ્ત્રીજી મહારાજના ભાવથી કરવાં. સહુનીય સેવા મહારાજના ભાવથી કરવી.”

આવા અદ્ભુત પુરુષોના પ્રસંગથી સેવકના જીવનમાં પ્રભુનો મહિમા સહજ જ અખંડિત બને છે. એટલે આવા સેવકો કોઈ પણ સત્તસંગીને જુએ ત્યારે ખૂબ જ ભક્તિભાવથી ‘જ્ય સ્વામિનારાયણ’ કહે છે. મહિમાથી જ સહુને પગો લાગે છે. મહિમાથી જ ચરણારજ લે છે. ભક્તોને જોતાં એવા સેવકનું મન મહિમાથી ઢળી જાય છે. પૂજ્યભાવ સહેજે જ પ્રગટે છે. કેવા અદ્ભુત પ્રભુ અને કેવા અદ્ભુત આ સેવકો ! અહીંયાં નાત-જાતનો, નાના-મોટાનો, ગરીબ-તવંગરનો કોઈ બેદભાવ રહેતો નથી. બસ, ‘તમે પ્રભુના છો તો તમે મારા જ છો’ એવી ભાવના સહજ જ જન્મે છે, એટલે એકબીજાને મળતાં ખૂબ જ આનંદ અનુભવાય છે. પ્રભુના એ નામમાં જ એવો મહિમા વણાયેલો છે કે એકબીજાને મળતાં જ આત્મીયતા પ્રગટે છે ને પ્રસરે છે. આત્મીયતા વધે એટલે એકરૂચિ ને એકદિલ થાય જ. સ્વામિનારાયણનો સંબંધ એટલે સામી વ્યક્તિ ગમે તેવી સ્વભાવ-પ્રકૃતિવાળી હોય પણ એ વ્યક્તિ પોતાની છે એવું માનવું તે, એટલે જ્યારેજ્યારે અરસપરસ આવા મુક્તો મળતા હોય છે ત્યારે ‘જ્ય સ્વામિનારાયણ’ કહેતાં જ જાણો એ શબ્દમાં કોઈ જાદુ ભરેલો હોય તેમ કોઈક જુદાં જ પ્રકારનો ઉમળકો અને આનંદ હૈયાને વિષે તરવરે છે.

કોઈ વ્યક્તિ દૂરથી આવી હોય, એકબીજાને ઓળખાણ-પિછાણેય ન હોય પણ જો તિલકચાંદલાના દર્શન થાય તો હૈયું સહજ ઝૂકી જાય છે. પ્રભુના આ પ્રતીકમાં જ પ્રભુતા સમાયેલી છે, તેથી સહજ જ ભક્તિભાવ પ્રગટે છે ને આનંદથી હળીમળી શકાય છે. એટલે કોઈને ભાવથી ‘જ્ય સ્વામિનારાયણ’ કહેવા એ ખરેખર તો પ્રભુ સાથેના સંબંધની દફતા જ કરાવે છે.

હવે મહારાજના સંબંધથી જીવનાર એક પ્રભુમય સમાજના મુક્તોનાં દર્શન કરીએ. મહારાજના સમયમાં આવા દિવ્ય સંબંધની એકધારી દફતાથી મુક્તરાજ પર્વતભાઈ અને ગોરધનભાઈ સહજ જીવન જીવ્યા. અગતરાઈના

એ કાશબી ભક્તરાજ, ભક્તવત્સલ ભૂધરાનું હૈયું બેદી તેમાં સદાને માટે વસ્યા. એમની માળાના મણકામાં આવી ગયા. એમને સંભારતાં જ મહારાજનું હૈયું પુલકિત થઈ જતું. તે સમયે કાદ્યાવાડમાં સ્વામિનારાયણ સંપ્રદાયનો પ્રચંડ વિરોધ હતો. સ્વામિનારાયણના સંતો કે ભક્તોનાં બધે જ અપમાન ને તિરસ્કાર થતાં. બેખ્ઘારી બાવાઓ અને વૈરાગીઓ જાણે કે સ્વામિનારાયણના નામનું નિકંદન કાઢી નાખવા તલપતા હતા. કેટલાય મંદાંધ દરબારો પણ સ્વામિનારાયણના કહૂર વિરોધી હતા.

એક વખત પ્રભુ અગતરાઈ પદ્ધાર્યા હતા. પર્વતભાઈ અને એમના ઘરવાળા પ્રભુને હિંડોળાખાટે હીચોળતાં હતાં. બંને ધારુણી-ધણિયાણી પ્રભુના એ હિંડોળાની સાથોસાથ જાણે કે આનંદના હિંડોળે મસ્ત થઈ હીચુકતાં હતાં. ભક્તોની મસ્તી તો જુદી જ હોય ને ! ત્યાંના નવાબે આ દૂરથી જોયું. ભક્ત અને ભગવાનની આ લીલા તેને ગમી નહીં. તેથી તિરસ્કારપૂર્વક તે ત્યાંથી જતા રહ્યા. પછી નવાબે પર્વતભાઈને પોતાના દરબારમાં બોલાવવા સંદેશો મોકલ્યો, પણ પ્રભુનું સાનિધ્ય છોડી પર્વતભાઈ બીજે કેવી રીતે જઈ શકે ? આટલા જ પ્રસંગથી નવાબના હૈયામાં પર્વતભાઈ માટે દુશ્મનાવટનાં બીજ રોપાયાં હતાં ને એટલે જ એ નવાબે એમને ખૂબ જ રંજાડ્યા ! અગતરાઈ ગામને છોડાવી દીધું. ઘરવખરી કે સામાન પણ લેવા ન દીધાં. પર્વતભાઈ જ્યાં જઈને રહેતા તે ગામમાંથી પણ રંજાડીને કઠાવી મૂકૃતા.

પર્વતભાઈ હસતા મુખે બધું સહન કરતા. એ તો પ્રભુના સંબંધે જ જીવતા હતા. મુસલમાન નવાબે એમને પરેશાન કરવામાં કાંઈ બાકી રાખ્યું નહીં. સંજોગોવશાત્ એક પછી એક એમ એમને સાત ગામડાં બદલવાં પડ્યાં. પણ હૈયામાંથી ધીરજ, સ્થિરતા કે આનંદ રંચમાત્ર ઓછાં થયાં નહિ કે એ અંગે પ્રભુને કોઈ ફરિયાદ કરી નહીં. મહારાજે પણ જાણે ઉપેક્ષા જ સેવી. કોઈ દિવસ એમને એમના દેશકાળ માટે પૂછ્યું નહીં. લૌકિક રીતે કોઈ રક્ષા ન કરી. આમ છતાંય એમને, એમના ઘરવાળાને કે એમના દીકરાઓને મહારાજ વિષે ભાવફેરનો કે ઓરાભાવનો કોઈ સંકલ્પ સરખોય ઊઠ્યો નહીં. પર્વતભાઈના મહારાજ સાથેના દઢ સંબંધના પ્રતાપે એમનું

આખું કુટુંબ પણ પ્રભુના બળે જીવતું થઈ ગયું. શોકની, દુઃખની, કંટાળાની, ઉદાસીનતાની લકીર સરખી પણ અંતરમાં ઉદ્ભબવી નહીં. કોઈના મોઢા પરથી હાસ્ય વિરભું નહીં. પર્વતભાઈ બહુ ખાતરીપૂર્વક માનતા હતા કે, ‘ધાર્યુ મારા ધાર્યીનું જ થાય છે. મારા વાલીડા સિવાય કોઈ બીજો કર્તાહૃતા નથી. પ્રભુ સિવાય મારો વાળ પણ વાંકો કરવાની કોઈની રંચમાત્ર તાકાત નથી.’ એમને નિશ્ચિંતતા હતી, અતિ દફ વિશ્વાસ હતો ને હૈયામાં સંબંધની કોક અનેરી મસ્તી હતી કે, ‘આ દેહના માળખાને કે કુટુંબના ઉચાળાને સાત તો શું, પણ સતર વાર ભલે ફેરવવો પેદે, છતાંય મહારાજના અંતરમાં જે સ્થાન મજ્યું છે તે કોઈ કાળે ઉગવાનું નથી. હું જ્યાં જઈશ ત્યાં મારી પાછળ પાછળ મારા પ્રભુ આવશે, તો પછી હરખશોક મનમાં લાવવાની શી જરૂર છે ? મારો પ્રભુ મારી જેવી આકરી કસોટી કરવી હોય તે ભલે કરે. જે કરે છે કે કરશે એ મારા હિતમાં જ હશે.’

આવું માનીને પર્વતભાઈ સારધાર જીવ્યા. મુસલમાન નવાખની એ પજવણી, વણઝારાની પોઠની જેમ ગામડે ગામડે ભટકવું, શાંતિથી ક્યાંય કોઈ રહેવા ન હે. એવા કઠણ દેશકાળમાં તેમની જર્યાએ બીજો કોઈ હોય તો સત્સંગ મૂકીને ચાલ્યો જાય, નહિ તો ઉદાસ તો થાય જ ! ને કેટલાય સંકલ્પવિકલ્પમાં ફસાઈ જાય. જ્યારે પર્વતભાઈની મસ્તીમાં જરાય ઓટ ન આવી. એનું નામ સંબંધે જીવ્યા કહેવાય. પ્રભુની સત્તાનો સ્વીકાર કર્યો કહેવાય. આવા પોતાના ખરા હરિભક્તનું લક્ષણ બતાવતાં મહારાજે વચ્ચનામૃત ગઢા અંત્ય રપમાં કહ્યું છે. “...વળી ભગવાનનો ખરો ભક્ત તે કોણ કહેવાય ? તો પોતાના દેહમાં કોઈક દીર્ઘ રોગ આવી પે તથા અશ ખાવા ન મળે, વખ્ત ન મળે ઈત્યાદિક ગમે એટલું દુઃખ અથવા સુખ તે આવી પે તો પણ ભગવાનની ઉપાસના, ભક્તિ, નિયમ, ધર્મ, શ્રદ્ધા એમાંથી રંચમાત્ર પણ મોળો ન પે. રતિવા સરસ થાય તેને ખરો હરિભગત કહુંયે.” જે કેવળ પ્રભુના સંબંધે જ જીવતો હોય તે જ આવી દફતા રાખી શકે.

વળી પોતાના દફ હરિભક્તનું બીજું એક લક્ષણ જણાવતાં વચ્ચનામૃત ગઢા અંત્ય ર૮માં મહારાજ કહે છે, “ભગવાનનો ભક્ત હોય ને તેને

કોઈ કર્મયોગે કરીને શૂળીએ ચઠાવ્યો ને તે સમયમાં અમે પણ તેની પાસે ઊભા હોઈએ પણ તે ભક્તના હૃદયમાં એમ ઘાટ ન થાય જે, ‘આ ભગવાન મને શૂળીના કષ્ટ થકી મુકાવે તો ઢીક.’ એવી રીતે પોતાના દેહના સુખનો સંકલ્પ ન થાય ને જે કષ્ટ પડે તેને ભોગવી લે એવા જે નિષ્કામ ભક્ત તેની ઉપર ભગવાનની બહુ પ્રસન્નતા થાય છે.” શૂળી પર ચઢવું ને મરી જવું તે વેદના કરતાં પોતાનાં દીકરા-દીકરીઓસહિત રજીળતા ઢોરની જેમ સાત ગામ બદલ્યાં કરવાં એ વેદના ખરેખર અસંખ્ય હતી જ. પણ પ્રભુ સાથેનો પર્વતભાઈનો ખરેખરો દિવ્ય સંબંધ હતો, જેથી ગામેગામના એ રજીળપાટનું દુઃખ એમને રંચમાત્ર સ્પર્શી શક્યું ન હતું. એ ખરેખરા નિષ્કામ ભક્ત હતા. પ્રભુની મૂર્તિ સિવાય એમના હૈયાને વિષે કોઈ સંકલ્પ ઊઠતો ન હતો. આવા નિષ્કામ ભક્ત થવું એ કાંઈ ખાવાના ખેલ નથી. કેવળ પ્રભુના સંબંધે ને આધારે જીવવાના આલોચ વગર આ શક્ય નથી. મહારાજની માળાના મણકામાં એમનો પહેલો પારો પડતો તેનું આ રહેસ્ય છે.

એક વખત ગઢામાં મહારાજના સાન્નિધ્યમાં કેટલાક હરિભક્તો તરફથી પારાયણનો પ્રસંગ યોજવાનો હતો. પર્વતભાઈ ત્યાં જ હતા. તેમને મનમાં થયું કે અગતરાઈ જઈને પાછું આવવું તેના કરતાં પારાયણની કથાવાર્તાનો લાભ લેવા ગઢા જ રોકાઈ જઈએ. એવા વિચારથી એ ત્યાં જ રહ્યા. મહારાજ પણ તેમને કથાનો લાભ લેવા બોલાવવાના હતા જ. પણ ઘણા પરમહંસોને પર્વતભાઈની પ્રસંશા ગમતી ન હતી. ઘણાના મનમાં એમ હતું કે આ બે બદામના ગૃહસ્થ હરિભક્ત આપણી પાસે શું વિસ્તાતમાં ? આવા સંતો પર્વતભાઈને ન કહેવાના શબ્દો કહીને તેમનું ખૂબ જ અપમાન કરતા, પંગતમાં જમવા ન આપે, શાંતિથી ભજન ન કરવા દે, દરેક જયાએ ‘હુદે હુદે’ કરી ખૂબ ઉપેક્ષા કરે, તેથી પર્વતભાઈને થયું કે આ બિચારા કેટલાક પરમહંસોને હું અહીં રહું છું તે ગમતું નથી તો કંઈક આઘાપાછા થઈ જવું જોઈએ. એમ વિચારી પ્રભુને સંભારી એક જૂના કુવાની બખોલમાં ઊતરી ગયા, પણ મહારાજને કે કોઈને કાંઈ ફરિયાદ ન કરી. તેઓ નિશ્ચિતપણે માનતા હતા કે, ‘મારે માટે નાનાંમોટાં સર્વ પ્રસંગો પ્રભુ જ યોજ રહ્યા છે.

મારો વાલીડો જ ચારે બાજુ મુક્તોમાં રહીને મારી સાથે આખંડ રાસ ખેલી રહ્યો છે.' તેથી એ કોઈથી કંટાળ્યા નહિ કે ઉદાસ થયા નહીં. કોઈને વિષે કંઈ પણ અભિપ્રાય બાંધ્યો નહિ કે આપ્યો નહીં. એ જ્યાં જુએ ત્યાં બધે જ મહારાજનાં સ્વરૂપો જુએ એવી બ્રહ્માકાર દાખિ તેમની થઈ ગઈ હતી. પછી એ કોનો વાંક કાઢે કે કોની ફરિયાદ કરે ? કોનાથી ઉદાસ થાય ને કોને વિષે એ ભાવફેર કરે ? એમની દિવ્યભાવની દફ્તામાં ફેરફાર કરવાને કોઈ સમર્થ ન હતું. પારાયણનો સમય આવ્યો. પર્વતભાઈ તો સાત દિવસથી કૂવામાં જ હતા. તેમની દાખિ નિવારણ અને સ્થિતિ નિર્વિકલ્પ હતી. દિવ્યમૂર્તિના સંબંધે જે દિવ્ય બને છે તેનું સમગ્ર તંત્ર દિવ્ય બની જાય છે. પંચમહાભૂતના તત્ત્વો તેને બંધનકર્તા નથી. ભૂખતરસ વિગેરે ઘડુભર્મથી એ પર થઈ જાય છે. મહારાજે કૂવામાં બેઠેલા પર્વતભાઈને પ્રેરણા કરી ને તરત જ એ એમના સાન્નિધ્યમાં આવી ગયા. સમગ્ર પ્રસંગ બન્યા પહેલાં જે ભાવ, ઉમંગ અને પ્રેમ હતા તેમાં રતિવા વધારો થયો, પણ ઘટાડો થવો અશક્ય હતો. કેવી એમની સ્થિતિ ! કેવો એમનો અનુપમ સંબંધ ! એ તો પ્રભુનો મહિમા જેટલો સમજાયો હોય તેટલું જ એમના સંબંધમાં રહેવાય છે. પર્વતભાઈ તો અપરંપાર મહિમાની મૂર્તિ જ હતા. પ્રભુનો મહિમા રૂવાડે રૂવાડે પ્રગટેલો હતો. એ મહિમામાં જ તરબોળ રહેતા.

એક દિવસ એક ચોર પર્વતભાઈના ખેતરમાં ચણાની ચોરી કરતો હતો. તે જ વખતે પર્વતભાઈ ત્યાં પહુંચ્યા. તેમને જોઈને ચોર ખચકાઈ ગયો. પર્વતભાઈએ પ્રેમથી કહ્યું, 'ભાઈ, તું ત્યાં જ ઊભો રહેજે. કોઈ ચિંતા કરીશ નહીં. આ તારું જ ખેતર છે. લેવાય એટલું લેજે.' એમ બોલતાં બોલતાં પર્વતભાઈ એની પાસે ગયા. એના પર ગુરુસે થયા નહિ કે એને માર્યો પણ નહીં. એમના મનમાં એક જ સંકલ્પ ઊઠ્યો કે, 'મને જે પ્રભુનો યોગ થયો છે એ પ્રભુના યોગમાં આ જીવ આવી જાય તો બહુ સારું.' પછી પર્વતભાઈએ તેને કહ્યું, 'ચાલો આપણે ચણા શેકીએ અને ખાઈએ.' પછી ચોર અને પર્વતભાઈ ચણાનો ઓરો ખાવા બેઠા. પર્વતભાઈ ચણાનો ઓરો ખવડાવતા જાય અને સ્વામિનારાયણ પ્રભુના અપરંપાર મહિમાની વાતો કરતા જાય.

એમ એ ચોરના હૈયામાં પ્રભુના મહિમાના શબ્દો એવા નાખી દીધા કે એ પણ સત્તસંગી થઈ ગયો. પર્વતભાઈની કેવી સુંદર ભાવના ! ચોરનો કે પોતાના દુશ્મનનો પણ જો અભાવ ન આવે તો હરિભગતનો અભાવ ક્યાંથી આવે ? ભગવાન અને ભક્તના સારા કે નરસા, યોગ્ય કે અયોગ્ય બધાં જ લીલાચરિત્રોને પર્વતભાઈ બહુ પ્રેમથી સહેજે જ ગાઈ શકતા હતા. પ્રભુની જ મૂર્તિના અખંડ સંબંધમાં રહે ત્યાં અભાવ ક્યાંથી સંભવે ? એવો ભક્ત જ ખરેખરો એકાંતિક ભક્ત છે અને એ જ પ્રભુનો પ્રાણ બને છે. આપણે પણ આવાં લીલાચરિત્રો ગાવા ને સાંભળવા સિવાય બીજું કાંઈ કરવા જેવું નથી.

એક વખત મહારાજ પોતે પગપાળા ચાલતાં ચાલતાં એક ગામથી બીજે ગામ જતા હતા. રસ્તામાં એક ગાડાવાળો મળ્યો. મહારાજને પ્રતાપી પુરુષ જાણીને તેણે ગાડામાં બેસવા વિનંતી કરી. મહારાજ ગાડામાં બેઠા. આગળ જતાં રસ્તામાં બે વટેમાર્ગુ મળ્યા. પ્રભુએ ગાડાવાળાને કહ્યું કે આ બંને ભાઈઓને પણ ગાડામાં બેસાડી દો. ગાડાવાળાએ બેસાડી દીધા. તે ભાઈઓ પાસે સોનાનાં ઘરેણાંની એક પોટલી હતી. ગાડું એક મોટા ઝડ નીચેથી પસાર થતું હતું ત્યારે અજાણપણે તે પોટલી ગાડામાંથી સરકી પડી. થોડે આગળ જતાં પેલા ભાઈઓને ખબર પડી કે પોતાની પોટલી ગુમ થઈ છે, એટલે હંફળા ફંફળા થઈ ગાડામાં બધે જ તપાસ કરી, પણ પોટલી ક્યાંથી મળે ? પાઈ-પૈસો બચાવીને આખી જિંદગીની કમાણીમાંથી ઘરેણાં બનાવડાવ્યાં હતાં તેથી તેઓ આકળા થઈ ગયા ને ગાડું ઊભું રખાયું.

મહારાજે એક અકળ લીલા શરૂ કરી. પેલા ભાઈઓને કહ્યું, “તમારે પોટલી જોઈએ છે ને ? એ તો આ ગાડાવાળાએ લઈ લીધી છે.” મહારાજની વિનંતીથી ગાડાવાળાએ જે ભાઈઓને પોતાના ગાડામાં બેસાડ્યા હતા તેઓ કશું જ વિચાર્યા વગર કે ગાડાવાળાને કંઈ પણ પૂછ્યા વગર, ગુર્સાના આવેગમાં આવી જઈને ગાડાના આડાં કાઢીને તેને મારવા લાગ્યા. દૂર ઊભા રહેલા મહારાજ પોતાની પ્રસારેલી આ યોગમાયાના ખેલને હસતાં હસતાં નિહાળી રહ્યા હતા. પેલો ગાડાવાળો બિચારો કરગરીને હાથ જોડીને કહે, ‘મેં પોટલી નથી લીધી. હું વગર વાંકે મરી જઈશ.’ આવું વારંવાર કહ્યું ત્યારે

પેલા ભાઈઓ માંડ શાંત રહ્યા. ગાડાવાળો તરત જ મહારાજ પાસે આવ્યો અને કહ્યું, ‘પ્રભુ ! મેં તમને અને આ ભાઈઓને ગાડામાં બેસાડ્યા તેનું તમે મને આ ફળ આપ્યું ? તમારી નજર સામે જ તમે મને નાહકનો માર મરાવ્યો !’ મહારાજે એના માથે હાથ મૂકી કહ્યું, “ભાઈ ! થોડી ધીરજ રાખ. પ્રભુના રાજ્યમાં દેર છે પણ અંધેર નથી.” પછી પ્રેમથી સમજાવતાં કહ્યું, “તમારે અને આ ભાઈઓને કેટલાય જન્મોની અદાવત હતી. એ વેરના જેર તમારા એકબીજાના કેટલાય જન્મો જાત તોય વસૂલ ન થાત. આ તો મારે લીધે બે-ચાર આડાના ઘામાં જ એની પૂર્ણાંહૃતિ થઈ ગઈ.” ગાડાવાળો તો આશર્યચિકિત થઈને મહારાજને સાંભળી જ રહ્યો. પેલા ભાઈઓ પણ જોઈ જ રહ્યા. પછી પ્રભુએ તેઓને કહ્યું, “તમે પેલા જાડ નીચે જઈને જુઓ. તમારી પોટલી તો યથાવત્ પડી છે. આ તો કેટલાય જન્મોનું તમારું અરસપરસનું કેર શમી જાય અને એકબીજાની લોણાદેણ ચૂકુતે થઈ જાય તે માટે મારે આવું ચારિત્ર કરવું પડજું.” પેલા ભાઈઓને તેમની પોટલી પણ મળી ગઈ ને તેઓ મહારાજનો આભાર માનતાં પ્રાણામ કરી પોતાના રસ્તે પડ્યા.

પછી ગાડાવાળાના આખાય શરીર ઉપર કરુણાનિધિ સહજાનંદ કોમળ હાથ ફેરવી તેના મારની બધી જ પીડા હરી લીધી. ગાડાવાળાની કૃતજ્ઞતાપૂર્ણ આંખોમાં હર્ષનાં આંસુ હતાં. પ્રભુની આ લીલા તેને અલૌકિક લાગી. ‘જાણેઅજાણે સેવા કરનારનું, સદ્ભાવ રાખનારનું કે સંબંધમાં આવનારનું પ્રભુ અતિ રૂંજ જ કરે છે. હુંમેશાં તેના જીવનું હિત જ કરે છે. મનમાં વાત મનાય કે ન મનાય, બુદ્ધિમાં ગોડ બેસે કે ન બેસે છતાં પ્રભુ કેવળ હિતકારી જ છે.’ એ સત્ય તેને સમજાયું હતું. માત્ર ગાડામાં બેસાડવાના પુણ્યને લક્ષ્યમાં લઈને મહારાજે તેને કેવો સુખિયો કરી દીધો ! અનંત જન્મોના ભંડા પ્રારબ્ધના થરનો એક ક્ષાળમાં જ નાશ કરી દીધો. આ રીતે પ્રભુની લીલા અકળ હોય છે. તે કોઈનાય કળ્યામાં આવતી નથી. માટે આવા પ્રભુના સંબંધમાં આવ્યા પછી બુદ્ધિને સંદંતર બંધ કરી, વિશ્વાસ રાખી, બે હાથ જોડી, તેઓ કહે તેમ કર્યા સિવાય બીજી કોઈ સાધના કરવાની જરૂર નથી. પ્રભુના સંબંધમાં આવેલા બ્રહ્મનિયંત્રિત સમાજમાં આપણી બુદ્ધિની ગણશતરી

કે ગણિતથી કંઈ પણ ભૂલ શોધવી ને કોઈનેય માટે કંઈ અભિપ્રાય બાંધવો કે આપવો તે નરી મૂર્ખાઈ કે પાપ જ છે.

મહારાજના સમયમાં એક સાધુએ ભગવાં વત્ત્ર પહેર્યા છતાં ભયંકર ભૂલ કરી નાખી. તેનાથી પાંચેય વર્તમાનનો લોપ થઈ ગયો હતો, પણ પૂર્વનો કોઈ યોગભ્રષ્ટ આત્મા હશે તેથી તેને પોતાના ભ્રષ્ટાચારી જીવન માટે પશ્ચાત્તાપ થયો. એ મહારાજ પાસે પહુંચ્યો ગયો. પોતાની બધી જ ભૂલોનો નિષ્કપટભાવે એકરાર કર્યો. પ્રભુના ખોળામાં માથું મૂકીને ખૂબ રડ્યો. પ્રભુ તો અશારણશરણ છે. જે જીવ પોતાના ગુના કબૂલ કરે ને અંતર્દૃષ્ટિ કરી પરિતાપ કરે તેના સર્વે ગુના તત્કાળ માફ કરે છે. તેને પવિત્ર, નિર્દોષ ને હુલકોઝૂલ બનાવી દે છે. તેમની નજરમાં તો ભૂલ એ ભૂલ નથી ને દોષ એ દોષ નથી. પોતાનો સંબંધ થયો એને જ તેઓ મહત્વ આપે છે. એ સાધુના નિખાલસભાવથી પ્રભુ તેની ઉપર ખૂબ રાજુ થઈ ગયા અને સામાન્ય પ્રાયશ્ચિત કરવાની આજ્ઞા આપી તેને રજા આપી. બીજા એક સાધુને આ સાધુની બધી જ પોલની ખબર હતી, પણ તેને એ ખબર ન હતી કે એ સાધુ મહારાજ પાસે જઈને નિષ્કપટ થઈને નિર્દોષ થઈ ગયો છે. તેણે તો એ સાધુને દોષિત જાણીને મહારાજ પાસે આવીને ફરિયાદ કરી કે, ‘પ્રભુ ! એ સાધુએ ન કરવાનાં કામ કર્યા છે. એને કઠોર પ્રાયશ્ચિત આપો કાં વિમુખ કરો. સાધુવેશમાં એ રંચમાત્ર શોભે એમ નથી.’

મહારાજ તેની આ વાત સાંભળી રહ્યા. પછી ગુરુસે થઈને કહું કે, “તારે ડહાપણ કરીને બુદ્ધિથી કોઈને માપવાની જરૂર નથી. એ સાધુ મારી પાસે નિષ્કપટ થયો છે. બધી જ વાત મને કરી છે. પણ તું જરૂર વગર મારી પાસે ફરિયાદ કરવા આવ્યો છે તો હવે તારે શુદ્ધ થવું પડશે ને તે માટે ધારણાંપારણાં કરવાં પડશે.” મહારાજનો આવો ઠપકો સાંભળી પેલો સાધુ તો સ્તબધ થઈને જતો જ રહ્યો. આમ પ્રભુનું ગણિત જુદું છે. તેમની લીલા અપાર છે. જ્યાં કેવળ સંબંધે જ બધું નિયંત્રણ ચાલતું હોય, સંબંધે જ આત્યાંતિક કલ્યાણ થતું હોય, સંબંધે જ નિર્દોષ, નિશ્ચિત કે ધન્ય થવાતું હોય ને માત્ર એક સંબંધના જ બણે જીવવાનું કે જગ્ઘૂમવાનું હોય ત્યાં આપણું

જ્ઞાન કે સમજાણ, માનીનતા કે બુદ્ધિ, આવડત કે શક્તિ, અભિપ્રાય કે સત્યો - એ બધું જ બાજુ પર મૂકીને કેવળ પ્રભુની દિવ્ય લીલાનાં ગુણગાન ગાયા સિવાય ને મહિમાપૂર્વક ભક્તોનાં દર્શન કર્યા સિવાય બીજું કંઈ પણ કરવું તે સમય બગાડવા જેવું છે. 'પ્રભુ કે પ્રભુસ્વરૂપ સંતના સાન્નિધ્યમાં જે કંઈ થઈ રહ્યું છે તે સારું જ છે, સત્ય છે, હિતકારી છે, સનાતન છે, મંગલમય છે, દિવ્ય છે ને કલ્યાણકારી જ છે.' એ ભાવનાને વિશ્વાસપૂર્વક ઘૂંટવી જ રહી.

ધાર્ણાની ભાગોળ પર પણ કંઈક આવો જ પ્રસંગ બન્યો હતો. વડોદરાના વાધમોડિયા બ્રાહ્મણ કુટુંબનો એક નબીરો એક હલકા વાર્ણની બાઈ સાથે વગર પરાયે ત્યાં ધર માંડીને રહેલો. જન્મથી એ બ્રાહ્મણ હતો પણ એના આચારવિચારમાં બિલકુલ ઠેકાણું ન હતું. તેથી એના કુટુંબે એને સંપૂર્ણ જ્ઞાકારો દીધો હતો. બ્રાહ્મણસમાજે એને નાતખણાર મૂક્યો હતો. સમાજે એને હડ્ધૂત કર્યો હતો. એવી વિહૃવળ પરિસ્થિતિમાં તે જીવન ગુજરતો હતો. ધાર્ણી વાર તેને મનમાં થતું કે, 'હવે કેવી રીતે મારો ઉદ્ધાર થશો ? મારાં કર્મો જોતાં તો સો જન્મે પણ મારું કલ્યાણ થઈ શકે એમ નથી. હવે હું શું કરીશ ?'

સમાજમાં ત્યારે સ્વામિનારાયણનો ભયંકર વિરોધ હતો. જે કોઈ સ્વામિનારાયણનો આશ્રિત બને તેને સમજ બાણ્ઝૂત કરી દેતો. સ્વામિનારાયણનાં સંતોને તો લોકો જુએ ત્યાંથી મારતા. સદ્. મુક્તાનંદ સ્વામીનું મંડળ ફરતું ફરતું ધાર્ણી નજીકથી નીકળ્યું હશે ત્યાં રસ્તામાં કેટલાક દ્વેષીઓએ સંતોને ખૂબ માર્યા. ગેબી મારને લીધે સંતોનાં શરીર દુઃખથી કળતાં હતાં. ચાલી ચાલીને સહુ થાકી પણ ગયા હતા. રાતનો સમય હતો. સંતોને આરામ મળે એને એમનાં દુઃખનો ઈલાજ થઈ શકે તેવી ભાવનાથી મુક્તાનંદ સ્વામી આશ્રયસ્થાન શોધતા હતા. ત્યાં દૂરથી એમણે ગામની ભાગોળે એક ખોરડામાંથી દીવાનો પ્રકાશ આવતો જોયો. સંતોને એમણે જલ્દી પગ ઉપાડવા જણાવ્યું.

જૂંપડાની નજીક પહોંચ્યા એટલે મુક્તાનંદ સ્વામીએ સાદ દીધો. 'જ્ય સચ્ચિદાનંદ ! જ્ય સ્વામિનારાયણ ! ધરમાં કોઈ છે ?' જૂંપડામાંથી ઊજળા

વાર્ણિનો પણ નિસ્તેજ ચહેરાવાળો એક યુવાન બહાર આવ્યો અને હાથ જોડીને બોલ્યો, ‘પધારો સ્વામિ ! આપની હું શી સેવા કરું ?’ મુક્તાનંદ સ્વામીએ સંતોની વિતક કથા સંભળાવી અને ધીમે રહીને કહ્યું, ‘ભગત ! અમારા સંતોનાં શરીર મારથી ખૂબ કળે છે, તો તમે જો થોડું મીઠું ને હળદર આપો તો લીસોટીને એમને ચોપડીએ અને થોડો બાજરીનો લોટ આપો તો ઠકોરજીને થાળ કરીને વેદનાથી પીડાતા આ સંતોને જમાડીએ. આરામ તો અમે ખુલ્લામાં જ કરીશું. જો સંતોની આટલી સેવા કરશો તો સ્વામિનારાયણ ભગવાન ખૂબ રાજી થશે.’

મુખમાંથી જાણે અમૃત જરતું હોય એવી મીઠાશભરી વાણી સાંભળીને તે યુવાન નઅતાથી બોલી ઉક્ખ્યો, ‘સ્વામિજ ! તમ જેવા સંતોની સેવા મારા નસીબમાં ક્યાંથી ? પણ સમાજે મને બહિઝૃત કર્યો છે. હું જ્ઞાતિએ બ્રાહ્મણ છું, પણ મારા આચારવિચાર હવે બ્રાહ્મણના રહ્યા નથી. બીજા વાર્ણિની સ્વી જોડે ઘર માંડીને રહ્યો છું, એટલે આપને મારા ઘરની ચીજવસ્તુ જો ખપતી હોય તો મને વાંધો નથી. હું તો એને મારું બહુ મોટું ભાષ્ય માનીશ. માટે આપને જેમ ચોષ્ય લાગે તેમ આજ્ઞા કરો.’ મા જેવી વત્સલતાથી સ્વામીએ જવાબ આપ્યો, ‘ભાઈ ! ધર્મી અને અધર્મને માપવાના આપણા અને પ્રભુના માપદંડ વચ્ચે લાખો ગાઉનું અંતર છે. ભલે સમાજે તને નાતબહાર મૂક્યો હોય પણ પ્રભુ અને તેના નિર્મળ સંતો તારી સેવાભાવનાને બહિઝૃત ગણતા નથી. પ્રભુના નિર્મળ સંતો કોઈ પતિતની સેવા જો ન સ્વીકારે તો એ પતિત કેવી રીતે પાવન થશે ? મીઠા અને ખારા એમ બંને પ્રકારનાં જળ પર સૂર્ય જો સમાન દસ્તી તપતો ન હોત તો સાગરનાં ખારાં જળ મીઠાં બનત કેવી રીતે ? માટે અમે તારી સેવા જરૂર સ્વીકારીશું ને પ્રભુને તારા માટે પ્રાર્થના પણ કરીશું.’

સ્વામીનાં મધુર વચનો સાંભળી રાજી થઈને એ યુવાન ઘરમાંથી મીઠું, હળદર અને બાજરીનો લોટ લઈ આવ્યો અને સ્વામીને આપ્યું. સ્વામીએ એ મીઠું અને હળદર લસોટાવીને વેદનાથી કણસત્તા સંતોને એનો લેપ કર્યો. પછી ચૂલ્હો ચેતાવીને બાજરીના લોટના રોટલા બનાવ્યા. રસોઈ તૈયાર થઈ

એટલે ઠાકોરજીને થાળ ધરાવી સહુ સંતોને જમાડ્યા. પછી સ્વામી પણ જમ્યા અને બાકીની વધેલી રસોઈ પ્રસાદી તરીકે આપી દીધી. સંતોની આવી ટાણાની સેવા થઈ શકી તેથી મુક્તાનંદ સ્વામી ખૂબ રાજુ થઈ ગયા. જનેતા જેવું એ સ્વામીનું દિલ હતું. પ્રભુના સંતો એમને પ્રાગ કરતાં પણ વધારે વહ્ણાલા હતા. પેલા બ્રાહ્મણ સેવક પર રાજુ થઈ ગયેલા મુક્તાનંદ સ્વામીને નીંદર આવતી ન હતી. બીજુ બાજુ અંતરમાં કોક અનેરા આનંદનો અનુભવ થવાથી પેલા બ્રાહ્મણની પણ આંખ મળી ન હતી.

બધા સંતો સૂઈ ગયા પછી મુક્તાનંદ સ્વામી એની સાથે બેઠા. બંને જણા વાતોએ વળય્યા. સ્વામીએ એનું બધું જ વૃત્તાન્ત જાણી લીધું. એણે અથઃથી ઈતિ સુધી બધી વાત કહી સંભળાવી અને ખૂબ વલોપાત કરવા માંડ્યો કે, ‘હવે મારાં કુકર્માને લીધે મારો ઉદ્ધાર કેમ થશે?’ સ્વામીએ એને હૈયાધારણ આપી કે, ‘પતિતપાવન ભગવાન અત્યારે પૃથ્વી પર પ્રગટ છે. એ પ્રભુનાં દર્શન કરવા જો તું વહ્ણાલ આવે તો એ દર્શન એવાં કલ્યાણકારી છે કે તારાં બધાં જ પાપો બળીને ભસ્મ થઈ જશે. માટે તું જરૂર આ પૂર્ણિમાના દિવસે પ્રભુનાં દર્શન કરવા આવજે.’ વૈશાખ મહિનાની ભયંકર ગરમીમાં કોઈ પથિક માર્ગ કાપી રહ્યો હોય અને ભરબપોરે એને કોઈ ઘેઘૂર લીમડાની છાયા પ્રામ થાય અને જેવી શાંતિ તેના અંતરે થાય એવી જ શાંતિ મુક્તાનંદ સ્વામીની વાતો સાંભળીને પેલા બ્રાહ્મણને થઈ ગઈ.

બીજે દિવસે વહેલી સવારે નિત્યકર્મથી પરવારી સંતમંડળ વડતાલને માર્ગ આગળ વધ્યું. બીજુ બાજુ પેલો બ્રાહ્મણ દિવસરાત એક જ વિચાર કર્યા કરે કે, ‘હવે તો સાક્ષાત્ ભગવાનનાં દર્શન થઈ જશે. એ તો પતિતપાવન ને અધમઉદ્ધારક છે તેથી મારો જરૂર ઉદ્ધાર થશે. મેં તો આ દેહે કરીને કેટલાંય લૂંઢાં કર્મ કર્યા છે. આવા ધર્મવિરુદ્ધ આચરણના ભયંકર પાપમાંથી કોઈ રીતે મારો ઉગારો થાય એમ ન હતો. આ સંતોનો મને યોગ ન થયો હોત, તેમની સેવા મને ન મળી હોત તો પ્રભુ પૃથ્વી પર હોવા છતાં મારી સદ્ગતિ ન થાત. કોટિ ધન્યવાદ હો આ સંતોને કે જેમાણે દયા કરીને મને સાચો માર્ગ બતાવી દીધો !’

ચૌદસની રાત સુધી તે આવા જ વિચારોમાં ગૂંથાયેલો રહ્યો. એને ખબર પણ ન હતી કે એ રીતે રાતદિવસ તે પ્રભુનું જ ભજન કરી રહ્યો હતો ! ચૌદસની મોડી રાત્રે તેણે વડતાલ તરફ પ્રયાણ શરૂ કર્યું. તેના અંતરમાં આનંદ માતો ન હતો. તે એક જ વિચારમાં લીન હતો કે, ‘હવે પ્રગટ ભગવાનનાં દર્શન થતાં મારાં બધાં જ પાપો ધોવાઈ જશે અને હું મોક્ષનો અધિકારી થઈ જઈશ.’ ઉગલે ને પગલે પેલા સંતો અને પ્રગટ પ્રભુ સિવાય બીજા કોઈ જ વિચારો અને આવતા ન હતા. આમ ભજન કરતાં કરતાં તે વડતાલ પહુંચ્યો. બધા સંતોને પગે લાય્યો, મુક્તાનંદ સ્વામીને શોધી કાઢી એમને દુંગત્ પ્રણામ કર્યા અને ભગવાનનાં દર્શન કરાવવા માટે પ્રાર્થના કરી. એટલામાં સભાની શરૂઆત થઈ એટલે મુક્તાનંદ સ્વામી તેને પ્રભુ પાસે લઈ ગયા અને બધી વાત કરી. મહારાજ ખૂબ રાણ થયા. તેને આશીર્વાદ આપ્યા અને ત્યાં પોતાના આસનની સામે જ બેસવા જણાવ્યું. તે સેવક તો એકાગ્ર વૃત્તિથી અંતરના અહોહોભાવે પ્રભુની મૂર્તિનાં દર્શન કરી રહ્યો હતો ત્યાં તો એની દસ્તિ પ્રભુના ચરણારવિંદ પર પડી. તેમાં તેને સોળેય ચિહ્નોનાં દર્શન થયાં. અચાનક ચરણારવિંદમાંથી તેજનો પૂંજ છૂટ્યો અને આખી સભામાં પ્રકાશ છવાઈ ગયેલો તેને દેખાયો. તત્કાળ તેને સમાધિ થઈ અને સમાધિમાં અક્ષરધામના ભવ્ય સિંહાસન પર બિરાજેલ પ્રભુની દિવ્ય રસધનમૂર્તિનાં દર્શન થયાં.

સમાધિ દરમ્યાન એની આંખમાંથી આંસુ વહી રહ્યાં હતાં. એનું હૈયું ખૂબ જ આનંદવિભોર જણાતું હતું. થોડી વાર પછી પ્રભુએ એને જગ્રત કર્યો. આનંદના અતિરેકથી એનો કંઠ રૂધાઈ ગયો. હર્ષશ્રુની ધારાઓ રોકી શકાઈ નહીં. એ એટલું જ બોલ્યો, ‘હે પ્રભુ ! મને પાપીને તમે ન્યાલ કરી દીધો. તમે તો અમૃતના સિંહુ છો અને તમારા સંતો અમૃતસેતુ છે. અમૃતસેતુ જેને હાથ ન આવે તેને અમૃતસિંહુની પ્રાપ્તિ ક્યાંથી થાય ? આ સંતો મને ન મળ્યા હોત તો મારું શું થાત ? કેવળ સંબંધે તમે મારું કલ્યાણ કર્યું ! તમે કેવા દયાળું ! મને ન્યાલ કરી દીધો !’

આમ ગાટર ગંગામાં ભણે ને ગંગારૂપ બને એ ન્યાયે એનો ચૈતન્ય પવિત્ર

થઈ ગયો. પાપનો પર્વત હતો. સમાજથી ફંગોળાઈ ગયો હતો. કુજાતમાં ખપી ગયો હતો, પણ સંતોના સંબંધમાં આવવાથી પ્રભુએ એને સુખિયો કરી દીધો. તરછોડાયેલાના તારણહાર બન્યા સહજનંદ સ્વામી ! અધમના ઉદ્ઘારક બન્યા સહજનંદ સ્વામી ! એ પ્રભુનો અદ્ભુત સંબંધ કેવો હશે ! આવી રીતે સંબંધે કલ્યાણ કરનાર સહજનંદ સ્વામીની આપણે શું કલ્પના કરીશું ? ‘સંબંધ એ જ નિર્દોષતા, દિવ્યતા, સુંદરતા છે રે...’ એ પંક્તિ અહીં સંપૂર્ણપણે ચરિતાર્થ થાય છે.

તે જ વખતે તેના કુટુંબીજનો એ સભામાં આગળ બેઠાં હતાં. તેઓ ઈચ્છાની આગથી બળવા લાગ્યાં. પ્રભુએ એ અધર્મીનો કેમ ઉદ્ઘાર કર્યો હશે એના વિચારમાં તેઓ હતાં. પછી તેમણે ધીમે રહીને પ્રશ્ન પૂછ્યો, ‘હે મહારાજ ! જે કુપાત્ર જીવ જણાતો હોય ને તેને પણ સમાધિ થઈ જાય છે તેનું શું કારણ હશે ?’ પછી શ્રીજમહારાજ બોલ્યા કે, “ધર્મશાસ્કને વિષે જે વાર્ણાશ્રમના ધર્મ કલ્યા છે તે થકી જે બાધ્ય વર્તતો હોય તેને સર્વે લોક એમ જાણે જે આ કુપાત્ર માણસ છે અને તે કુપાત્રને ભગવાન કે ભગવાનના સંતનો જો હૈયામાં ગુણ આવે તો એને એ મોટું પુણ્ય થાય છે અને વાર્ણાશ્રમના ધર્મ લોખ્યા હતા તેનું જે પાપ લાગ્યું હતું તે સર્વે નાશ થઈ જાય છે અને તે જીવ અતિશાય પવિત્ર થઈ જાય છે. માટે એને ભગવાનના સ્વરૂપમાં ચિત્ત ચોટે છે ત્યારે સમાધિ થઈ જાય છે.” અને આ જ વચ્ચનામૃતમાં^{૧૭} પ્રભુ આગળ કહે છે, “...માટે સત્પુરુષનો આશરો કરે ત્યારે ગમે તેવો પાપી હોય તોપણ અતિ પવિત્ર થઈ જાય છે ને તેને સમાધિ થઈ જાય છે, અને સત્પુરુષનો દ્રોહી હોય ને તે ગમે તેવો ધર્મવાળો જણાતો હોય તોપણ મહાપાપી છે ને તેને કોઈ કાળે ભગવાનનાં દર્શન હૃદયને વિષે થાય જ નહોં. માટે જેને વિમુખ જીવ પાપી જાણે છે તે પાપી નથી અને જેને વિમુખ ધર્મી જાણે છે તે ધર્મી નથી.”

મહારાજનો કહેવાનો હેતુ એ છે કે ભગવાનનો ગુણ જેના હૈયાને વિષે આવે છે તે જ ધર્મી છે અને જેને ભગવાનના નિર્મળ સંતનો અવગુણ આવે છે તે બધા અધર્મી જ છે, કારણ કે ધર્મ ભગવાન અને ભગવાનના સંતને

આધીન છે. જેને ભગવાન અને સંતનો યોગ હશે તે જ ધર્મી રહી શકશે, અને જેને આવો યોગ નહિ હોય તેના હૈયાને વિષે કદાપિ સારા ગુણ આવશે નહિ, અને કદાચિત્ ગુણ જેવું જણાતું હોય તો તે ટકશે નહીં.

શ્રીઅક્ષરપુરુષોત્તમ સંપ્રદાયના પ્રાણપુરુષ બ્રહ્મસ્વરૂપ શાસ્ત્રીજી મહારાજ અત્યંત નીડર ને નિર્દ્દિભ પુરુષ હતા, સ્પષ્ટવક્તા હતા. એક દિવસ તેઓએ આણંદવાળા મુક્તરાજ મણિકાકને^{૧૮} પૂછ્યું, “તું મહાપ્રભુ સ્વામિનારાયણનો ને એમના સંતોનો મહિમા સમજે છે ?” આ સાંભળી મણિકાકા તો વિચારમાં પડી ગયા. પછી પ્રાર્થના કરતાં કહ્યું, ‘સ્વામિ ! આપ સમજાવો તો સમજાય.’ ત્યારે શાસ્ત્રીજી મહારાજ બોલ્યા, “દૂર આંકિકામાં કોઈ ગાઢ જંગલમાં સ્વામિનારાયણ, સ્વામિનારાયણ... શાસ્ત્રી મહારાજ, શાસ્ત્રી મહારાજ... એવું નામ કોઈ લે તો તે પ્રભુના ને સંતના નામનો અવાજ જે કોઈ પશુપક્ષી, જીવજંતુઓના કાને પે તે સહુનીય ચોર્યાશી ઉડી જાય ને એ સહુ કલ્યાણના માર્ગે પે. એ ચૈતન્યો પ્રભુના યોગમાં આવે. છેવટે પ્રભુ એમને સુખિયા કરી દે. પ્રભુના નામસ્મરણના અવાજનો પણ કેવો અદ્ભુત મહિમા છે ! તોપછી તારા કલ્યાણમાં તો ક્યાં ખામી રહી ?”

એક વખત શાસ્ત્રીજી મહારાજ બોચાસણ મંદિરમાં બિરાજમાન હતા. તેઓને એક હરિભક્તે ગુલાબનો હાર પહેરાવ્યો. એ હારના એક ફૂલ પર એક કીડી ફરતી હતી. નદિયાદના મુક્તરાજ રામયંડકાકાએ પૂછ્યું, ‘સ્વામિ ! આ કીડીનું ભાય્ કેવું હશે કે આપના યોગમાં આવી ગઈ !’ એટલે શાસ્ત્રીજી મહારાજ એકદમ બોલી ઉક્ખચા, “આ કીડીનો આત્મા અનંત વર્ષોથી રખજચા જ કરે છે. ત્રણ વખત તો ઈન્દ્રાસનને પાખ્યો છે. કેટલાંય વર્ષોથી એ ગર્ભવાસના ત્રાસમાં ફર્યા જ કરે છે. ઈન્દ્રાસનની પ્રાપ્તિ થઈ છતાં એની સદ્ગતિ થઈ નહીં. આમ અનંત વર્ષોથી અંધારપટમાં એ રખજચા જ કરે છે, પણ આ જન્મે સંતના યોગમાં આવી ગઈ ને દાણિ પડી ગઈ તો હવે એ ચૈતન્યનું ખૂબ રૂંધ થશે. એની લખચોર્યાશી ઉડી જશે. એ મનુષ્યના દેહમાં આવશે ને સત્સંગમાં જન્મ લેશો.” ગુરુહરિ શાસ્ત્રીજી મહારાજ કદાપિ ખોટું

૧૮. મણિકાકા = પ.પૂ. મહંત સ્વામીના પૂર્વાશ્રમના પિતાશી

બોલે એવા પુરુષ ન હતા. એ તો અત્યંત સમર્� હતા. એમને જગત પાસે કોઈ સ્વાર્થ ન હતો. પણ લાખો જીવો અક્ષરપુરુષોત્તમ મહારાજનો અપરંપાર મહિમા સમજે અને કલ્યાણના માર્ગો ચેઢે તે માટે તેઓએ ખૂબ દાખડો કર્યો હતો, તો એમના જ સંબોધેલા ઉપરના બે પ્રસંગોનું કોઈ પણ વ્યક્તિ જો વિશ્વાસપૂર્વક મનનચિંતવન કરશે તો ખૂબ બળને પામી સુખી થઈ જશે.

બિચારી એ કીડીએ શું સાધન કર્યું ? પ્રભુ અથવા એમના સંતોના યોગમાં આવનાર ઝાડ, પાન, પશુપંખીનાં સાધન કેટલાં ? પણ પ્રભુએ પૃથ્વી પર પધારી અડફટયોગ^{૧૯} શરૂ કર્યો છે. જાણેઅજાણે, ભૂલેચૂકે ગમે તેવો ચૈતન્ય પ્રભુના યોગમાં આવી જાય એની અક્ષરધામ તરફની પરમ યાત્રા શરૂ થઈ જાય. કેવા એ અનુપમ પ્રભુ ને કેવો એમનો અનુપમ સંબંધ !

એક સમયે શ્રીમહારાજ પોતાની મુક્તમંડળીસહિત હાલાર પ્રદેશના ભાદરા^{૨૦} ગામની ભાગોળને પલ્લવિત કરતી ઊંડવતી નદીમાં સ્નાન કરવા પધાર્યા હતા. નદી તરફ જતી કેડીની એક ધાર પર કીડીઓનો એક મોટો રાફડો હતો. ભાદરાના હરિભક્ત વશરામ સુથારની એ રાફડા પર દિલ્લી ને તેમને કીડીઓની આ ક્ષુદ્ર દર્શા જોઈ મનમાં રંજ થયો કે, ‘સાક્ષાત્ પુરુષોત્તમનારાયણના ચરણારવિંદથી આજે આ ધરતી પાવન બની છે તોપણ આ બિચારી કીડીઓની આ દર્શા ? ! ક્યારે આ કીડીઓ આવી ક્ષુદ્ર યોનિમાંથી મુક્ત થઈ ગોલોક-વૈકુંઠની અધિકારી થશે ? ’ સંકલ્પ હતો મુક્તનો, પૂર્ણ કર્યો નારાયણે.... તરત જ વશરામ સુથારને દિવ્ય દર્શન થયાં કે એ બધી જ કીડીઓ ચતુર્ભુજરૂપે વિમાનમાં બેસી વૈકુંઠ સીધાવે છે. આવું અલૌકિક દર્શય જોઈ વશરામ સુથાર તો આભા જ બની ગયા. પોતાનો મનોરથ આણધાર્યો ને તત્કાળ પૂરો થતાં વ્યક્તિનો આનંદ તેના હૈયામાં સમાતો નથી, એટલે તરત જ આ વાત તેમણે મહારાજને કરી. મહારાજ આ સાંભળી હસ્યા અને માર્મિક ટકોર કરી કે, “વશરામ ! તેં લગીર મોળો સંકલ્પ કર્યો. એ કીડીઓ દ્વિભુજ થઈને સચ્ચિદાનંદ દિવ્ય સ્વરૂપે મારા

૧૯. અડફટયોગ = કલાણામય સંબંધયોગ

૨૦. ભાદરા = અ. મૂ. અ. મૂ. ગુણાતીતાનંદ સ્વામીનું પ્રાગટ્ય સ્થાન.

અક્ષરધામને પામે એવો જો તેં સંકલ્પ કર્યો હોત તો તારા સંકલ્પે એ બધી જ કીડીઓ અક્ષરધામને પામત.” આ સાંભળી વશરામભગત તો સ્તબ્ધ જ થઈ ગયા. જે નારાયણનો અલ્ય સંબંધ પણ આવું ભવ્ય કલ્યાણ કરે તે નારાયણના સંબંધનો મહિમા કેવો મહાન હશે ! એ કીડીઓ કાંઈ ક્રત, દાન, તપ, ધ્યાન કે ભજનભક્તિ કરવા નહોતી ગઈ. નારાયણના એક સામાન્ય મુક્તની દાખિમાં આવી ગઈ એ જ કીડીઓનું સત્કર્મ, એ જ એમનું પુણ્ય ને છતાંય એ મુક્તના સંકલ્પે એ કીડીઓ વૈકુંઠવાસી બની. સંબંધમાં આવેલા સહુ કોઈનું વિના કરણ રૂંક કરવું એ સહજાનંદના સંબંધયોગનું એક જવલંત પાસું છે. પ્રભુ તો મફતમાં જ મોજ આપવા પદાર્થ છે. મફતમાં કલ્યાણ લૂંટાવ્યું છે. અત્યાર સુધીના કોઈ દેવતાઓ, અવતારો કે યુગપુરુષોએ આવું સોધું કલ્યાણ કર્યું નથી, આવી કૃપા વરસાવી નથી.

એક વખત મહારાજ ગઢામાં લક્ષ્મીવાડીએ ફરવા ગયા હતા. ફરતાં એમણે પાંચ-સાત છોડના થૂમડાને લાત મારી. જે જે થૂમડાને તેઓ લાત મારે તે થૂમું ઊખડી જતું ને એના મૂળિયાંમાંથી પ્રકાશજ્યોતિ નીકળતી. એ દિવ્ય પ્રકાશનાં દર્શન કેટલાય મુક્તોને થયાં. મહારાજ બોલ્યા, “જુઓ, આ સહુનું કરણ દેહ બળે છે.” આમ પોતાની દાખિથી કે અલ્ય સંબંધથી જ સ્થાવર ચૈતન્યોની કાણમાં જ કાયાપલટ કરનાર એ સમર્થ પ્રભુના મહિમાને કયા શબ્દોથી બિરદાવીશું ?

પ્રભુના સંબંધમાં આવું એ જ ચૈતન્યના આત્મંતિક કલ્યાણની અમૂલ્ય ઘડી છે, સુવર્ણ તક છે. એક વખત સહજાનંદ સ્વામી ગઢામાં આ જ લક્ષ્મીવાડીના ખેતરમાં ફરતા હતા. બાવળિયાના નાના છોડનું એક થૂમું પ્રભુના પગે અથડાયું અને ઊખડી ગયું. એ તો જડ હતું. એ પ્રભુને શોધવા ગયું ન હતું. પ્રભુના ચરણકમળનો સ્પર્શ થયો એ જ એની પાત્રતા હતી, એ જ એનો ભાષ્યોદય હતો, એ જ એની ચોરાશીની યાત્રાની પૂર્ણહુતિ હતી. વર્ષો પછી એ થૂમડાના ચૈતન્યનો વીરાભગત સ્વરૂપે સત્સંગમાં જન્મ થયો. સોણેક વર્ષની ઉમરના વીરાભગતને મહારાજ પોતાની સાથે જ રાખતા. ક્યાંય બહાર જવાનું હોય તો મહારાજ એમને પૂછીતા, “વીરાભગત ! આપણે ક્યાં

જઈશું ?” આમ મહારાજ એ વીરાભગતને પૂછીને જ બધું કરતા. દિવસમાં કેટલીય વખત પ્રભુ એમને સંભારતા. એ ભગત જાણે પરમ કૃપાનું પત્ર હોય તેમ સૌને લાગતું. વિચક્ષણ બુદ્ધિવાળા સદ. મુક્તાનંદ સ્વામીએ એક વખત પ્રભુને મીઠાશથી પૂછ્યું, ‘દ્યાળુ ! વીરાભગત એવા કયા પુણ્યશાળી આત્મા છે ? પૂર્વનું એમનું એવું તે શું પુણ્ય છે કે આપ એમને ખૂબ જ સંભાર્યા કરો છો ને એમને પૂછીને જ બધું કરો છો ?’ મહારાજ ઉસ્તાં ઉસ્તાં કહે, “એ તો ખૂબ જ મોટા છે.” મુક્તાનંદ સ્વામીએ ફરીથી પૂછ્યું, ‘હે પ્રભુ ! આપની દૃષ્ટિમાં અંધડ રહેનાર એ મુક્તાનો પૂરો ઇતિહાસ તો કહો ! એ ઇતિહાસ કોઈ અનેરો લાગે છે.’ ત્યારે મહારાજે કહ્યું, “સ્વામિ ! એ તો પૃથ્વી પરનો સામાન્ય જીવ હતો. વર્ષો પહેલા ગઢામાં અમે લક્ષ્મીવાડીએ સાંજના ફરવા નીકળ્યા હતા. બાવળિયાનું એક નાનું થૂમડું પગના ઠેબે આવી ગયું. એના પર અમારી દૃષ્ટિ પડી ગઈ. એના ચૈતન્યે સત્તસંગમાં જન્મ લીધો અને એ જ આ વીરાભગત છે. હે મુક્તાનંદ સ્વામી ! જાણોઅજાણો પ્રભુના સંબંધમાં આવવું એ જ બહુ મોટું પુણ્ય છે.”

આ સાંભળી મુક્તાનંદ સ્વામી આશ્રયપૂર્વક ખૂબ જ આનંદમાં આવી ગયા. એમની આંખમાં હર્ષનાં આંસુ ઉમટી આવ્યાં ને બોલ્યા, ‘પ્રભુ ! આપની દ્યાનો કોઈ પાર નથી. આવી દ્યા આ ધરતી પર કોણ વરસાવે ? આ થૂમડાએ ભજન, ભક્તિ, સેવા કે તપશ્ચર્યા જેવા કોઈ જ સાધન કર્યા નથી. આ તો કેવળ આપની દ્યાનો જ અપરંપાર પ્રતાપ છે. હે દ્યાળુ ! આપના અલ્ય સંબંધનો મહિમા તો આપે જ સમજાવ્યો.’

મહારાજ કે સંતોના આધાપાતળા સંબંધમાં આવનાર ચૈતન્યનું મહારાજ કેવું સુંદર હિત કરે છે તેનું દર્શન કરાવતા આવા ઘણા પ્રસંગો સંપ્રદાયના ઇતિહાસના પાને લખાયા છે. ભૂલેચૂકે પણ પ્રભુનું નામ લેનારનું મોક્ષનું દ્વાર સફાયને માટે ખુલ્લું થઈ જાય છે. પ્રભુના સંબંધમાં આવનાર મુક્તોનો કેવો મહિમા સમજવો જોઈએ તે માટે નીચેનો પ્રસંગ ખૂબ જ મનનીય છે.

એક દિવસ વહ્તાલના અનુભવી કોઈારી ગોરઘનદાસે ભગતજ મહારાજને પૂછ્યું કે, ‘અપમાનોની કાતિલ ઝડીઓમાં પણ તમારું મુખારવિંદ

રંયમાત્ર ઝાંખું પડતું નથી એનું કારણ શું ? તમારું હાસ્ય કદાપિ વિરમતું નથી એનું શું રહેસ્ય છે ?' ત્યારે ભગતજી મહારાજ બોલ્યા, "વડતાલના બધા સંતોને હું બ્રહ્મની જ મૂર્તિઓ માનું છું. સર્વેને મારા માથાના મુગટ માનું છું." ત્યારે ગોરધનદાસ કોઈારી કોક અંતરની વેદનાથી બોલી ઉઠ્યા, 'મોટા ભાગના સંતોને મેં પ્રાયશ્વિત આપ્યાં છે. એમને બ્રહ્મની મૂર્તિઓ શી રીતે મનાય ?' ભગતજી મહારાજ એકદમ બોલી ઉઠ્યા, "ગોરધનદાસ ! એવું નહિ મનાય ત્યાંસુધી રોટલાની કોર કાચી રહેશે. મહાપ્રભુ સ્વામિનારાયણના સંબંધનો મહિમા અદ્ભુત છે. વેદો પણ એ મહિમાના પારને પામી શક્યા નથી. આવા પ્રભુના સંબંધમાં આવવું, એમનું ભજન કરવું, એમની સેવાનો લાભ મળવો તે પૂર્વના કોઈ જબરજસ્ત સંસ્કાર કે પુણ્ય સિવાય શક્ય જ નથી. હું તો આ સંતોમાં સાક્ષાત् નારાયણનાં જ દર્શન કરું છું. આપણાને આવાં દર્શન ક્યાંથી ! એમના દોષ અને સ્વભાવ કરતાં પ્રભુનો સંબંધ ખૂબ મોટો છે. એ સંબંધે જો સૌનાંય દર્શન કરીએ તોપછી આનંદ કેવી રીતે જાય ?" આ સાંભળી વડતાલના એ ધૂરંધર કોઈારી આશ્ર્યમાં રૂબી ગયા. ભગતજી મહારાજની એ કેવી અનુપમ દાઢિ હશે !

અપરંપાર મહિમાની મૂર્તિ એવા એમની કસોટી કરવા માટે, મહુવાના સંતોએ એક વખત એક કૂતરાને તિલકચાંદલો કરીને એમની સામે મોકલ્યો. મહુવા મંદિરના દરવાજામાં એ કૂતરાને ભગતજી મહારાજે જોયો કે તરત જ તે કૂતરાને તેઓએ દુઃવત્ત પ્રાણામ કર્યો. અંતરમાં એ જ ભાવ હતો કે, 'અહોહો ! પ્રભુના સંબંધવાળો એ કૂતરો ક્યાંથી ?!' અખંડ માહાત્મ્યસભર રહેતા એ માહાત્મ્યસાંઘ ભગતજીના આવા વર્તને એ સંતોની જડ છાતીને પણ હુચમચાવી નાખી. ભગતજીનો મહિમા સંતોને સહજ જ સમજાઈ ગયો.

સ્વામીએ વાતોમાં પણ કહ્યું છે કે, 'સારામાં સારું તે શું છે ને ભૂંડામાં ભૂંડું તે શું છે ?' ત્યારે કોઈ બોલ્યા નહીં. ત્યારે સ્વામી બોલ્યા જે, 'સારામાં સારું તો આ ભગવાન અને આ સાધુનો સંબંધ થયો છે તેથી કાંઈ સારું નથી. ને તેથી કાંઈ સારું સમજવાનું નથી. ને ભૂંડામાં ભૂંડું શું છે ? તો આ સાધુને

વિષે મનુષ્યભાવ આવે છે તેથી બીજું કંઈ ભંડું નથી...^{૨૧} સ્વામીની આ વાતનો પણ ખરેખર વિચાર કરવા જેવો છે. સદ્ગુરૂ મુક્તાનંદ સ્વામીએ પણ લઘ્યું છે કે,

ભવબ્રહ્માદિકને નિશે મળતી નથી,
પુરુષોત્તમ પાસે બેઠાની જાય જો...

આમ આવી વાતોને, આવા પ્રસંગોને કે આવી પંક્તિઓને વાગોળીશું તો આપણને ખૂબ બળ મળી જશે.

મહારાજે અનંતના કલ્યાણ કરવાનો સંકલ્પ કર્યો છે. ધારીનો કોઈ ધારી નથી. સાચાટ પ્રભુની સત્તા તો અનવધિકાતિશય છે જ. પ્રભુ તો ચાહે તે કરવા સમર્થ છે. આણુમાંથી બ્રહ્માંડ બનાવવા ને બ્રહ્માંડમાંથી આણ બનાવવામાં એમને કંઈ વાર લાગે તેમ નથી. જે જે પોતાના યોગમાં આવ્યા એ બધાને ખૂબ સુખિયા કરી દીધા. એટલે જ સ્વામીએ મહારાજને કહેલી વાત કરી જે, ‘મહારાજ કહે છે જે, કરોડ વણાણે કરીને એક મનવાર્ય ભરાય એવી સો કરોડ મનવાર્ય ભરવી છે. એટલા જીવનું કલ્યાણ કરવું છે. તે એટલા જીવનું કલ્યાણ કેમ થાય ? પછે એમ વિચાર કર્યો જે અમારું દર્શન કરે તેનું કલ્યાણ, વળી એમ વિચાર કર્યો જે અમારું દર્શન તે કેટલાક જીવને થાશો ? માટે અમારા સાધુનાં દર્શન કરે તેનું પણ કલ્યાણ, પછી વળી તેમાં પણ વિચાર થયો જે સાધુનું દર્શન પણ કેટલાક જીવને થાશો ? માટે અમારા સત્તસંગીનું દર્શન કરે તેનું પણ કલ્યાણ, ને સત્તસંગીને જમાડે, ને અનું જમે, ને સત્તસંગીને પાણી પાય, ને અનું પાણી પીયે એ સર્વેનું કલ્યાણ કરવું છે.’^{૨૨} આમ ધરતીના વિધવિધ પ્રકારના અનેક ચૈતન્યોને સુખિયા કરવા માટે મહારાજે કલ્યાણની વાટડી વહેતી મૂકી. મફતમાં મોજ આપી. આશરે કલ્યાણ કર્યું હોય તો એકમાત્ર સહજાનંદ ! જીવોને કલ્યાણને માર્ગે ન ચઢવું હોય તોય જીવકોટી પર નક્કટ થઈનેય દ્યા વરસાવી દીધી એકમાત્ર સહજાનંદ !

આજથી આશરે પોણાબસો વર્ષ પહેલાંના એ સમયમાં સ્વામિનારાયણ

૨૧. સ્વામીની વાતો, પ્રકરણ ૩, વાત ૩૬

૨૨. સ્વામીની વાતો, પ્રકરણ ૧, વાત ૭૨

ભગવાન સામે ભયંકર વિરોધ હતો. વિરોધીઓએ પ્રભુને માટે અવનવી વાતોનો ગંદો પ્રચાર ફેલાવ્યો હતો. પ્રભુ તો ભૂરખી નાખે છે, એમણે બાબરો ભૂત સાધ્યો છે, એમનાં દર્શન કરીએ તો ગાંડાતૂર કરી નાખે છે, વગેરે ઘણી વાતો સમાજમાં પ્રચલિત બની હતી. એક વખત પ્રભુ જ્યારે ગઢાથી નિંગાળા તરફ જતા હતા ત્યારે ઘાસથી ભરેલું ગાંડ લઈને બે માણસો એ જ રસ્તા પર સામેથી આવી રહ્યા હતા. તેમણે દૂરથી જોયું કે સ્વામિનારાયણ આવી રહ્યા છે એટલે તેઓ ગભરાઈ ગયા કે જો એમનાં દર્શન કરીશું તો ભૂરખી નાખશે ને કાંઈક અવનવું થશે. તેથી મહારાજથી બચવા તેઓએ ઘાસના પૂળાઓમાં માથું છુપાવી દીધું. દયાળું પ્રભુએ ત્યાં જ ઘોડીને ઉભી રાખી અને બંનેની ડોક પકડી માથાં ઉંચા કરી એકદમ બોલી ઉઠ્યા, “અમે તમારો શો બાપ માર્યો છે તે અમારી સામું જોતા નથી ?” એમ કહીને દેવોને પણ દુર્લભ એવી સમાધિ પ્રભુએ તેમને કરાવી. ઘોડી વાર પછી સમાધિમાંથી જાગૃત કર્યા. બંનેની આંખમાં દર્દ અને હર્ષનાં આંસુ હતાં. દર્દ એટલા માટે હતું કે, ‘આવા પ્રભુની અમે ઉપેક્ષા કરી.’ હર્ષ એટલા માટે હતો કે, ‘અહો ! પ્રભુએ અમારા જેવા જીવો પર પણ ખૂબ દયા વરસાવી !’ આવી રીતે પરાણે પ્રીત કે કલ્યાણ કરવાની દિવ્ય યોજના તો સહજાનંદ સ્વામીએ જ પૃથ્વી પર સર્વ પ્રથમ શરૂ કરી.

આજે તો સુવાર્ણ અવસર છે. એ જ મહાપ્રભુનું પ્રગાટીકરણ એવા સંતો અને જીવનમુક્તો થકી પૃથ્વી પર અખંડિત છે. એવા ભગવત્સ્વરૂપ સંતોના યોગમાં આપણે સૌ આવ્યા છીએ. એવા સ્વરૂપોની ઓળખાણ પણ થઈ છે. એમને સમર્પિત પણ થયા છીએ. હવે એમના ખરેખરા દીકરા થવાની સુવાર્ણ તક પ્રામ થઈ છે તે રખે ચૂકીએ.

પ્રભુ આપણી પાસે માગી માગીને શું માગશે ? એમને તો સર્વોપરી પ્રીતિ કરાવવી છે. ભક્ત અને ભગવાન વચ્ચે કોઈ અંતર કે અંતરાય ન રહે એવો એમનો દૃઢ સંકલ્પ છે. આપણી વહાલી વસ્તુ, વ્યક્તિ કે વૃત્તિનો પ્રલય કર્યા સિવાય એ રહેશે નહીં. આત્મા ને પરમાત્મા બે જ રાખતાં શીખવાડવું છે. પ્રભુએ જાતે જ ગઢા મધ્ય છપના વચ્ચનામૃતમાં સંકલ્પ કર્યો

છે કે, ‘તમે મારા કહેવાઓ છો તેમાં તલમાત્ર કસર રહેવા દેવી નથી. તમોને એકાવન ભૂતથી પર કરીને એકેય ભૂતનો સંગ ન રહે તેવા બનાવવા છે.’ બીજુ બાજુ ગઢા મધ્ય ૧૩ના વચનામૃતમાં સ્પષ્ટ કહ્યું છે કે, ‘મારે સંબંધે કરીને તમે અક્ષરધામના જ છો, પ્રકાશે યુક્ત છો દિવ્ય ને નિર્ણાણ છો.’ એક બાજુ પ્રભુએ કહ્યું કે, ‘એકાવન ભૂતનો સંગ રહેવા દેવો નથી.’ બીજુ બાજુ તેઓ એમ કહે છે કે, ‘તમે અક્ષરધામના છો.’ આ વિચિત્ર વિરોધાભાસ વિચારવા જેવો છે. અને ત્રીજુ બાજુ વચનામૃત ગઢા પ્રથમ દરમાં તેઓ બહુ સ્પષ્ટપણે કહે છે કે, ‘ખરેખરો સંબંધ થાય તો સર્વ પ્રકારે સુખિયા થઈ જવાય, નિર્બધ થઈ જવાય.’

ત્રાણેય વાત સાચી છે. એકાવન ભૂતોના સંગમાં બેઠા છીએ. ઈન્દ્રિયો-અંતઃકરણના દેવતાઓને આધીન વર્તાય છે, પણ યથાર્થ સંબંધ કરવાની ખરેખરી સુરૂચિ રાખીશું, તે માટે પ્રાયશ્ક્રિતરૂપ પ્રાર્થના કરીશું તો જરૂરથી તેઓ પોતાના સંકલ્પે ને અનુગ્રહથી સંબંધ વઠ કરાવશે જ !

મહારાજના પરમહંસો ખૂબ શ્રદ્ધાવાળા, ખટકાવાળા ને શૂરવીર હતા. ‘મહારાજને માટે શું ન થાય ?’ એવી ભાવનાવાળા હતા. એવા મરણિયા પરમહંસોએ એક વખત પ્રભુને કહ્યું,

“પછી સંત ઊઠ્યા જોડી હાથ, જેમ કહો તેમ કરીએ નાથ.
કહો તો મટકું ન ભરીએ મીટે, કહો તો અત્ર ન જમીએ પેટે.
કહો તો તજાએ છાદનનો સંગ, રહીએ હિમમાં ઉઘાડે અંગ.
કહો તો પીવું તજી દઈએ પાણી, રહીએ મૌન ન બોલીએ વાણી.
કહો તો બેસીએ આસન વાળી, નવ જોયે આ દેહ સંભાળી.
એમ હિંમત છે મનમાંય, તમે કહો તે કેમ ન થાય ?”

આ સાંભળી મહારાજ બોલ્યા,

“કહે નાથ સુણો સાધુ શૂર, આ તો અમને જાણાય જરૂર.

તમે બોલ્યા તે સરવે સાચું, બીજામાંય પણ નથી કાચું.

એક એકથી અધિક છો તમે, એવું જાણ્યું છે જરૂર અમે.”

આટલું કહીને પછી મહારાજ કોઈક અનેરું સત્ય સમજાવવા માગતા હોય કે કોઈક વિશિષ્ટ સંબંધની સ્તુત આપવા માગતા હોય તેમ બોલ્યા,

“એક વાત કહું માનો તેહ, આપણે આતમા નહિ દેહ.

માનો ચૈતન્યરૂપ તમારું, દુઃખરૂપ દેહ તેહ ન્યારું.”^{૨૩}

મહારાજે ટૂંકમાં ઘણું બધું સમજાવી દીધું. પરમહંસોને કહ્યું કે, ‘તમે બધા ખૂબ સમર્થ છો, ખૂબ ભૂતો વેઠી શકો એવા છો, પણ સેવા અને ભજન તો બ્રહ્મરૂપની માનીનતા સાથે કરવાનાં છે. હું પરમહંસો ! ચૈતન્યસ્વરૂપે થઈને સેવા કરો. દેહથી અને મનથી તમારા સ્વરૂપને જુદું માનો. તમે સહુ ચૈતન્યસ્વરૂપ છો, બ્રહ્મરૂપ છો, પ્રકાશો યુક્ત છો એવી માનીનતાથી પ્રત્યક્ષ સ્વરૂપને રાજુ કરવાની ભાવના રાખો અને બ્રહ્મને ઓળખો તો જ બ્રહ્મરૂપ થવાય.’ ‘બ્રહ્મવેદ બ્રહ્મૈવ ભવતિ’^{૨૪} આમ બ્રહ્મસ્વરૂપની ભાવનાસહિત જે કાંઈ સેવાભક્તિ કરશો અનું જ અનંતગણું ફળ મળશે. બ્રહ્મસ્વરૂપ સંતની પ્રસરતા થશે. દેહ ને આત્મા નોખા થઈ જશે ને આત્મામાં પરમાત્મા અખંડ બિરાજશે, બાકી દેહાધ્યાસી સેવાભક્તિની તો કોઈ કિમત નથી.

પ્રભુનો કહેવાનો સિદ્ધાંત એટલો જ છે કે જ્યાંસુધી બ્રહ્મસ્વરૂપ સંતનો સંબંધ ન થાય, એમની ઓળખાણ ન થાય, ત્યાંસુધી કોઈ સાધન સિદ્ધ થતું નથી. દેહના પિંજરામાંથી બહાર આવવા માટે તો ચૈતન્યસ્વરૂપ સંતમાં જોડાવું પડે જ. જેમ જેમ એવા બ્રહ્મસ્વરૂપ સંતમાં પ્રીતિ થશે તેમ તેમ દેહમાંથી પ્રીતિ ઓછી થશે. જેમ જેમ એમનો સંબંધ વધતો જશે તેમ તેમ દેહ સાથેનો સંબંધ તૂટતો જશે અને જ્યારે એ સંબંધ અખંડ બનશે ત્યારે પ્રભુ હૈયાને વિષે પ્રગટશે. બ્રહ્મસ્વરૂપ સંત તો સદાય ત્રણ દેહ, ત્રણ ગુણ ને ત્રણ અવસ્થાથી પરના પુરુષ છે તો એવી માનીનતાસહિત એ સંતમાં જોડાઈશું તો એ સંત ગુણાતીત કર્યા સિવાય રહેશે જ નહીં. ટૂંકમાં શુદ્ધ બ્રાહ્મિસ્થિતિ એ સંતની પ્રસરતાને આધીન છે. એટલે જ પ્રભુએ કહ્યું, “હે પરમહંસો ! તમે સાચા શૂરા તો છો જ પણ ભક્તિ કરવાની આ કરામત

૨૩. ભક્તચિંતામણિ, પ્રકરણ ૭૧

૨૪. મુદ્રક, ખંડ ૪-૮ | અર્થ : બ્રહ્મને જાણનાર બ્રહ્મ (બ્રહ્મરૂપ) થાય છે.

શીખો તો સાધન અફળ ન જાય.”

આવી રીતે બ્રહ્મસ્વરૂપ સંતને ઓળખીને અખંડિતપણે બ્રહ્મરૂપે વર્તવું એ જ સાચી ‘સહજ અવસ્થા’. જ્યાં કોઈ ભરતીઓટ નથી, જ્યાં કોઈ દ્વારા નથી, જ્યાં કોઈ આકાર કે આધાર નથી એ જ સાચી ‘સહજ અવસ્થા’. જ્યાં પ્રભુ સિવાય બીજો કોઈ આકાર કે આધાર નથી એ જ સાચી ‘સહજ અવસ્થા’. જ્યાં કોઈ મૂંગવણા, વિક્ષેપ કે અભાવનો આભાસ સરખો પણ નથી એ જ સાચી ‘સહજ અવસ્થા’. જ્યાં કેવળ સુહૃદભાવ છે, નિર્ભયતા છે, નિરવતા છે, અક્ષરધામના અનિર્વચનીય સુખ, શાંતિ ને આનંદની અનુભૂતિ છે એ જ સાચી ‘સહજ અવસ્થા’. જ્યાં ભક્તો કેવળ બ્રહ્મની જ મૂર્તિ મનાય ને જ્યાં જુએ ત્યાં રામજી જ ભાસે એ જ સાચી ‘સહજ અવસ્થા’.

મહુર્ષિ શ્રીઅરવિંદે પણ લઘ્યું છે કે, 'To realise omnipresence of Lord everywhere is the real joy, bliss and phylosophy of life.'²⁵ આમ ઘરમાં, બહુર કે સત્તસંગતસમાજમાં, પ્રભુને વ્યાપક સ્વરૂપે જોઈને જો મીઠાશાથી ઉઠાવ લઈશું તો હૈયાને વિષે ગુણાના ભાવોએ કરીને કદાપિ વિક્ષેપ આવશે જ નહીં, સ્થિરતા અખંડ રહેશે, આનંદ જશે જ નહીં. હુરેક પ્રસંગે પ્રભુને જ સદા દિવ્ય, સાકાર, સર્વોપરી ને કર્તાહર્તા માનીએ ને એમની સત્તાનો સ્વીકાર કરી એમને સંભાર્યા કરીએ તોપછી ક્યાંથી કોઈ દ્વારા રહે ?

આજે તો આપણને સુંદર તક મળી છે. સર્વત્ર જેનાં દર્શન કરવાનાં છે એવા પ્રભુ પૃથ્વી પર સાકાર સ્વરૂપે મળ્યા છે, એવા પ્રભુના સંબંધે જીવવું એ જ ખરેખરી સહજ અવસ્થા છે. પ્રભુનો પ્રત્યક્ષપણે યોગ થયો તો શા માટે દેહ, ઈન્દ્રિયો ને અંતઃકરણાના ભાવમાં ફસાવું ? શા માટે કોઈ માનીનતા કે સત્યમાં ફસાવું ? શા માટે વ્યક્તિવાદ ઊભો કરવો ? પ્રત્યક્ષના સંબંધમાં અખંડ રહીને આનંદ કેમ ન કરીએ ? સર્વોપરી પુરુષ મળ્યા તોપછી પ્રામિનો આનંદ શા માટે ન અનુભવીએ ? સૌનાય પ્રાણાધાર, પ્રેરક અને પ્રવર્તક રૂપ. અર્થ : પ્રભુની સર્વવ્યાપકતાનું યથાર્થ દર્શન કરવું એ જ છે જીવનનો સાચો આનંદ ને એ જ છે સાચું જીવનદર્શન.

પુરુષ મજ્યા તો શા માટે માહાત્મ્યમાં તરબોળ ન રહીએ ?

ગુણાતીત જ્યોતની બહેનોએ સુંદર ગ્રાર્થના બનાવી છે. એ ગ્રાર્થનાને પ્રભુચરણે ગ્રાર્થીએ, વિચારીએ ને વાગોળીએ તો ખરેખર સુખિયા થઈ જવાય એવું છે. ગ્રાર્થનાના શબ્દો નીચે પ્રમાણે છે.

મારું જીવન સહજ થાજો...

સહજ થાજો... સહજ થાજો...

જીવન સહજ થાજો... મારું... (૦)

ભક્તિ કાજે, સંકલ્પ મારો, તારા વિશ નવ થાજો,
વાણી, વર્તનમાં સરળ સમતા, અંતરમાં સૂઝ દેજો.

જીવન સહજ થાજો... મારું... (૧)

નામ આકારે હું ઓળખાયે, અખંડ વાસ તમારો,
સ્વરૂપ સામર્થીના દર્શન કરતાં, સુહંદ તમારો કરજો.

જીવન સહજ થાજો... મારું... (૨)

જગૃતિધોધ સદા છલકાયે, માહાત્મ્યથી રહું ભૂસાતો.
લહેજત એમાં સહજ માણું, હરિ હું એક જ થાજો.

જીવન સહજ થાજો... મારું... (૩)

મૂર્તિ મહેરામણે તરબોળ બની, મસ્ત મજા લહેરાજો.
પિયુ પ્રભુની પ્રેમસમાધિમાં, દિવ્ય પ્રશાંતિ બિરાજો.

જીવન સહજ થાજો... મારું... (૪)

ચૈતન્ય રાશિના પુનિત ચરણે, ગ્રાર્થના ધખાળાં વહો.
પૂર્ણ સમર્પણાની ઉત્કટ જંખના, આનંદે સિદ્ધ થાજો.

જીવન સહજ થાજો... મારું... (૫)

સહજ અવસ્થાવાણું જીવન એટલે હલકાફૂલપણું અને પ્રસંગે સ્થિરતા,
સાંસારિક કે આધ્યાત્મિક બધો જ ભાર પ્રભુચરણે નાખીને મસ્તીમાં રહેવું તે.
ભગવાનના સંબંધમાં આવ્યા પછી પણ સાધક જો દુખિયો હોય તો સમજવું
કે મનબુદ્ધિના વમળોને લઈને ઘડીકમાં એ ઉદાસીનતામાં જાય છે; ઘડીકમાં

એ અતિરેકતામાં જાય છે; ઘડીકમાં એ માનને સ્વીકારે છે; ઘડીકમાં એ અપમાનને સ્વીકારે છે; ઘડીકમાં એ હાણને સ્વીકારે છે; ઘડીકમાં એ વૃદ્ધિ સ્વીકારે છે. તેથી જ એ દુભિયો રહે છે. બધો જ ભાર પ્રભુને ચરણે નાખી દેવા જેવો છે. આવા પ્રભુ મળ્યા તો શા માટે તેમની સ્મૃતિમાં તરબોળ ન રહેવું ? મૂર્તિની સ્મૃતિમાં રહીશું તો ગુણ અને અવગુણ બંનેનો ભાર નહિ રહે. સારા અને નરસાનો પણ ભાર નહિ રહે. પોતાના ગુણની સારપમાં રાચવું અને બીજાના અવગુણ તરફ નજર રહે તોપછી પ્રભુનો સંબંધ ક્યાં રહ્યો ? હવે તો સમર્થ પ્રભુ મળ્યા, તોપછી શા માટે બધો ભાર આપણે પોતાને માથે લઈને ફરવું ? આવો સંબંધ થયા પછી પોતાના દોષ-સ્વભાવમાં પડ્યા રહેવું તે પણ એક પ્રકારે પ્રભુની ઉપેક્ષા જ છે ને ! એટલે ‘મારું જીવન સહજ થાજો’નો અર્થ એ કે, ‘હે પ્રભુ ! અમને હલકાફૂલ બનાવો. સ્થિર બનાવો. તટસ્થ બનાવો. શબ્દાતીત, ભાવાતીત, ગુણાતીત બનાવો. કેવળ આપના જ સંબંધવાળું સહજ આનંદી જીવન બનાવો.’

કેટલીય વખત સેવકોને એવું થાય છે કે મારામાં કાંઈ બરકત નથી. પ્રભુ મારાથી રાજુ થઈ શકશે જ નહીં. મારામાં તો ખૂબ કચરો ભરાયેલો છે. મારામાં તો કોઈ તાકાત નથી. આવા ઓરાભાવની ભાવનામાં રહીને સેવક નાહિકનો સમય બગાડે છે, પણ પ્રભુનો આવો સંબંધ થયો ત્યારથી જ માનવું જોઈએ કે, ‘તું જ્યારથી મળ્યો ત્યારથી હું ધન્ય થયો છું. હવે મારે કાંઈ કરવાનું બાકી નથી. તારા સંબંધથી મારા સાધનમાત્રની પૂર્ણાધૂતિ થઈ ગઈ છે. હવે મારે મારા અંતરનો કોઈ વિચાર કરવાનો રહ્યો નથી. તું મળ્યો ત્યારથી જ હું કૃતાર્થ થઈ ગયો છું.’ આવા અહોહોભાવમાં અખંડ રહેવું કે મહિમાના વિચારમાં સભર રહેવું એ જ સાચી સહજાવસ્થા છે.

પ્રભુની સ્મૃતિ કર્યા કરવી ને દરેક પ્રસંગે એમનો સ્વીકાર કરવો એ જ એમનું સાચું સેવન છે. પ્રભુ તો પ્રગાટ છે જ, તે સર્વત્ર છે, સૌમાં છે. જેવા પ્રગટપણે બિરાજે છે તેવા ને તેવા જ આપણા અને સૌના હૈયામાં પણ બિરાજમાન છે. જડ અને ચેતનના આણુએ આણુમાં એ સદાય વ્યાપકસ્વરૂપે રહેલા જ છે. એટલે જ પ્રભુએ વચનામૃત ગઢા મધ્ય ૧૩માં મસ્તીથી કહ્યું

છે કે, “મને આ ગઢું શહેર કે ઓસરી કાંઈ દેખાતું નથી. આ હરિભગત નાનો છે કે મોટો તે કાંઈ દેખાતું નથી. મારે વિષે સદ્ગુણોનો ભંડાર છે તેનોય પણ રંચમાત્ર ભાર જણાતો નથી. એનું કારણ એટલું જ છે કે મારાં ધાન્દ્રિયો ને અંતઃકરણ ભગવાનની મૂર્તિને વિષે લીન છે.” તો આપણને આ વચનામૃત દ્વારા મહારાજ શીખવાડવા માગે છે કે તમે પ્રભુની, એના સ્વરૂપની મૂર્તિને સંભારો. તમે એ મૂર્તિના આકારે થાઓ ને એની સત્તાનો સ્વીકાર કર્યા કરો તો અખંડ સહજાવસ્થામાં રહેતા થઈ જશો.

આવી સહજ અવસ્થામાં અખંડ રહેવા માટે આ પ્રાર્થના આપણને સરસ સૂજ આપે છે કે, ‘હે પ્રભુ ! અમારું જીવન ભક્તિમય બનાવો. સંકલ્પ, કિયા ને ભાવ તમારે આધીન રખાવો. ભક્તિરૂપ કિયા અખંડ થાય તે માટે બળ આપો ને તમે રાજુ થાઓ તેટલું જ પળેપળ કરાવજો.’ આવી ભાવના અહીં વ્યક્ત કરેલી છે.

પોતાના જ મહિમાના વિચારમાં રાચ્યવું એ જીવનો સહજ સ્વભાવ છે, એટલે કે પોતાની જ સારપમાં આનંદ માણવો તે જ જીવનો મૂળભૂત સ્વભાવ છે. ‘સારાભાઈ’પણાના પોષણને લઈને આંતર અને બાહ્ય વર્તનમાં સમતા રહેતી જ નથી. પોતાનામાં ધર્મ, જ્ઞાન, વૈરાય, ભક્તિ ઓછાં હોય છતાંય વાણીએ કરીને ને વર્તને કરીને ડોળ-દંભનું પોષણ કરીને જાણો પોતે મોટા એકાંતિક ભક્ત હોય એવો દેખાવ કરવો એ જીવનો સ્વભાવ છે. તેથી આંતર અને બાહ્ય જુદારો ઉભો થવાનો જ. એટલે જ આંતર કે બાહ્ય વર્તાવમાં વિરલ સમતા રહે તે માટે સદાય યાચના કરવી એવું આ પ્રાર્થનામાં સહજ સૂચન છે અને એ અનિવાર્ય છે.

‘નામ આકારે હું ઓળખાયે, અખંડ વાસ તમારો...’

દરેક વ્યક્તિ નામ અને આકારથી જ ઓળખાય છે અને વ્યવહારિક દિશિએ સમાજમાં એ જરૂરી છે જ. અહીંયાં પ્રાર્થના એ કરવામાં આવી છે કે, ‘હે પ્રભુ ! ભલે એ દેહના પાપ દેહમાં રહ્યાં પણ તમે મને એવું બળ આપો કે હું તમને સંભાર્યા કરું, તમને ધારતો થાઉં, તમે મારા તંત્રમાં - મંદિરમાં પદ્ધારો જેથી અહું-મમત્વની ક્ષુદ્ર ભાવનાઓ પૂર્ણવિરામને પામે. તમારો

અખંડ સંબંધ થયો તો શા માટે તમને ન રાખું ? શા માટે તમને ન ધારું ? હવે જગતમાં બીજું સંભારવા જેવું પણ શું છે ? હવે તમારો સંબંધ કેળવીને આનંદમાં કેમ ન રહું ?

હે પ્રભુ ! તમારું સામર્થ્ય કેવું અદ્ભુત છે ! જરૂને ચેતન કરનાર, સંકલ્પે પરિવર્તન કરનાર, સમાટ હોવા છતાંય સેવકભાવે વર્તનાર, અમારા જેવા નગુણા સાથે પણ સહદ્યી બનનાર ને અમારી પાછળ એકધાર્યો છૂપો શ્રમ કરનાર તો તમે છો ! હે પ્રભુ ! તમારા આ સામર્થ્યનું શું વર્ગન કરીશું ? ! તમે ખૂબ ગરજુ થઈને સામેથી જ સૌનાય સુહંદ સેવક બન્યા છો તો સહુ પ્રથમ અમે તમારા ખરેખરા સુહંદ સેવક બનીએ કે જેથી તમારા સિવાય કે તમારા ગમતા સિવાય બીજા કોઈ સંકલ્પ, કિયા ને ભાવ થાય જ નહીં. એવો બુદ્ધિયોગ તમે જ અમને આપજો અને તમારી જેમ અમને પણ સૌનાય સહદ્યી બનવા માટે બળ આપજો.’

આ કીર્તનમાં બીજી પણ સરસ ભાવના વ્યક્ત થઈ છે.

‘જાગૃતિધોધ સદા છલકાયે, માણાત્મ્યથી રહું ભૂસાતો...’

જાગૃતિધોધ એટલે સદા સજાગતા. પ્રભુને રાજુ કરવાની અખંડ સુરૂચિ. સુરૂચિ એટલે સહૈવ પ્રયત્ન. પ્રભુ સાથેના સંબંધની અખંડ ગાંઠ, પોતાનું સર્વ કાંઈ સમગ્રપણે હોમીને પ્રભુને રાજુ જ કરવા છે એવી ભાવના. પોતાના મનબુદ્ધિ સાથ આપે કે ન આપે છતાંય દિવ્યભાવે સહિત મોટાપુરુષને રાજુ કરવાની ભાવના વધતી જ રહે એનું નામ જ સુરૂચિ, એ જ જાગૃતિધોધ.

આ સંદર્ભમાં મહારાજના વખતનો એક પ્રસંગ સમજવા જેવો છે. મહારાજની આજ્ઞા લઈને નાથભક્ત ગઢાથી વડોદરા જવા નીકળ્યા. પ્રભુને કંઈક કામ હશે એટલે નાથભક્તને પાછા બોલાવવા સેવકને મોકલ્યો, પરંતુ બંનેનો મેળાપ તો છેક વડોદરા પાસે વિશ્વામિત્રી નદીના પુલ પર જ થયો ! સેવકે પ્રભુનો પત્ર નાથભક્તને આપ્યો. પત્ર વાંચીને તે તો ત્યાંથી તરત જ પાછા વળ્યા. નજીકમાં જ આવેલા પોતાના ઘરે પણ ન ગયા. એનું નામ આજ્ઞા પાળવાની સુરૂચિ કહેવાય. ગઢાના એક વિંગાળામાં પાર્ષ્વવર્ય ભગુજીનો હુથ કપાઈ ગયો હોવા છતાંય મરણિયા પ્રયાસથી એ લડતા જ

રહ્યા. એનું નામ સુરુચિ. વગર વાંકે પ્રભુએ મૂળજી બ્રહ્મચારીનું અપમાન કર્યું, એમને હડધૂત કર્યા ને ઉપેક્ષા કરી છતાંય એવો ને એવો જ દિવ્યભાવ, એવી ને એવી મીઠાશ કે એવો ને એવો આનંદ રહ્યો જેથી પ્રભુને જ રાજી કરવાની ભાવનામાં જરાય ઓટ ન આવી ને એને જ માહાત્મ્યસભર દિલ્લી કહેવાય. આમ જગૃતિધોધ એટલે માહાત્મ્યસભરતા અથવા તો પ્રામિના, મહિમાના વિચારમાં અખંડ રહેવું તે. અસખલિતપણે પ્રભુને જ રાજી કરવાની સુરુચિ રાખીએ તો ‘અહમ્મ’ ક્યારે ભૂસાઈ જશે તે પાણ ખબર પડશે નહીં. જેટલો મહિમા સમજીએ તેટલું માન જાય. માહાત્મ્યસભર રહીને સેવા કરીએ કે ગુણગાન ગાઈએ એટલે સહેજે જ અહું ભૂસાતું જાય એટલે ભક્ત અને ભગવાનની લડાઈ આળસી જાય, પછી તો કેવળ પ્રભુ જ રહે.

સેવક આ કીર્તનમાં પ્રાર્થના કરે છે કે, ‘હે પ્રભુ ! તમારા સંબંધથી હું અખંડ લહેજત માણું. મારાં દશોય ઈન્દ્રિયો અને ચારેય અંતઃકરણના ગોલોકમાં તમારું જ સ્થાન અખંડ બનો જેથી મારો અને તમારો સંબંધ અતૂટ રહે, જેના ફળસ્વરૂપે કેવળ તમારા આકારે જ હું થઈ જાઉં એવું તમે જરૂરથી કરી આપજો.’

‘મૂર્તિ મહેરામણે તરબોળ બની, મસ્ત મજા લહેરાજો...’

સેવક આ પંક્તિમાં પ્રાર્થના કરે છે કે, ‘હે પ્રભુ ! તમે અમૃતના સાગર છો. દિવ્ય રસધારાના અખંડ પ્રવાહ છો. સપ્રાટ હોવા છતાંય ભક્તિરસથી ભરપૂર છો, તો એવી મૂર્તિના મહેરામણથી અખંડ આનંદના મહાસાગરમાં મને તરબોળ રાખજો. ‘વાહ પ્રભુ વાહ ! તમારી લીલા અકળ છે.’ એવાં જ આંદોલનો મારા અંતરમાં પ્રગટાવજો. તમારા જેવા સપ્રાટ મજ્યા પછી મારે તો આટલું જ કરવાનું હોય ને !

હે પ્રભુ ! તમે પ્રેમનું સ્વરૂપ છો, સરસતાનું સ્વરૂપ છો, અમૃતમય મીઠાશાનું ને પરમાનંદનું સ્વરૂપ છો. હે દયાળુ ! એવા તમારા અકળ ને અમાપ પ્રેમમાં અમને સ્નાન કરાવજો. તમારો નિઃસ્વાર્થ પ્રેમ કેવો ! તમારો દાખડો કેવો ! તમે કેવા ગરજુ બન્યા ! સૌનેય સુખી કરવાની કેવી તમારી અદ્ભુત ઉદારતા ! તમારી એ પ્રેમસમાધિમાં લીન રહીને તમને જ પ્રગટાવવાનું પાત્ર

સહજ બનીએ તે માટે ખૂબ બળ આપજો. સાચી પ્રીતિમાં ભગવાન અને ભક્ત બે જ રહે છે તો એવી ખરેખરી પ્રીતિ કરાવીને તમારી પ્રેમલ મૂર્તિમાં મહાલતા કરજો એ જ મારી અભીષ્ટા છે.

તમે અપાર ચૈતન્યશક્તિના અખૂટ રાશા છો. તેજનો વિરાટ પુંજ છો. ચિદકાશનું નિર્મળ સ્વરૂપ છો. તમારી ચૈતન્યશક્તિનું અમે શું વર્ણન કરીશું ?! જેમ કોઈ મહાપ્રલયકારી નદીનો પ્રવાહ મહાસાગરને ભેટવા અત્યંત ત્વરિત ગતિથી દોડ્યે જ જાય તેમ એવા પ્રચંડ પ્રવાહ સ્વરૂપે અમારી પ્રાર્થના, અભીષ્ટા ને જંખના તમારા તરફ અખંડ વહો. અમારી યાચનાને હાથપગ આપીને તમે અમને ન્યાલ કરજો.

હે પ્રભુ ! સમર્પણ ઘણા પ્રકારનાં છે પણ.

(૧) મારું જે કાંઈ છે તે તમારું જ છે.

(૨) હું જે કાંઈ કરું છું એ તમારા જ બણે કરી રહ્યો છું.

(૩) મારામાં જે કાંઈ સારું છે એ કેવળ તમારે લઈને જ છે.

આ ત્રાણેય ભાવનાએ યુક્ત સમર્પણ એ જ સાચું અને પૂર્ણ સમર્પણ છે. હે પ્રભુ ! આવી ભાવના પ્રગટાવીને સર્વોચ્ચ સમર્પણમાં લઈ જજો, અને આનંદ કરાવતાં કરાવતાં મારી આ ભાવનાને સાકાર કરજો ને મારું જીવન સહજ બને તે માટે મારા અંતરની પ્રાર્થનાને સ્વીકારજો.”

આમ આ પ્રાર્થનાગીતમાં સુંદર ભાવનાઓ વ્યક્ત થઈ છે અને આવી ભાવનાઓ જો પ્રાર્થના સ્વરૂપે મૂક્યા જ કરીશું અને એ પ્રમાણે જીવવાની સુરૂચિ રાખીશું તો જીવનમાં એકમાત્ર પ્રભુ જ રહેશે, અગર કહો કે પ્રભુને નહિ રહેવું હોય તોપણ રહેવું પડશે.

નર્મદાની કઠિન પરિકમ્ભા અડવાણે પગે કરનારા ઘણા છે, દેહનું કલ્પનાતીત કષ્ટ ભોગવનારા ઘણા છે, હઠયોગથી વર્ષો સુધી અસજળનો ત્યાગ કરનારા ઘણા છે ને હિમાલયની ગોદમાં હાડને ગાળી નાખનારા પણ ઘણા છે, પરંતુ જ્યાંસુધી ભગવાનનું પ્રત્યક્ષ સ્વરૂપ એવી વ્યક્તિઓનું કાંદું ન પકડે અથવા તો એ તપસ્વીઓ એવા ભગવત્સ્વરૂપ સંતના યોગમાં ન આવે

ત્યાંસુધી તેઓની સર્વે સાધના અધૂરી જ રહેવાની ને અક્ષરધામની ગ્રામિ એક કલ્પના જ બની રહેવાની ! પ્રત્યક્ષ પ્રભુનો સંબંધ એ જ અક્ષરધામમાં નિવાસ; એવો સંબંધ એ જ અક્ષરધામનું સુખ અને એ જ અખંડ જ્ઞાનસમાધિ !

એક ગ્રામમાં એક લગ્ન ઉત્સવ હતો. બન્યું એવું કે તે દિવસે ભારે વૃષ્ટિ થઈ. જાનને કેવી રીતે જમાડવી એ પ્રશ્ન ઊભો થયો. ત્યાં એ યજમાન શોઠિયાએ ચારે કોર સાકર પાથરી દીધી. પછી આખી જાનને વ્યવસ્થિત રીતે જમવા બેસાડી દીધી. જમનાર વ્યક્તિ અંધારામાં પતરાવળમાં હાથ નાખે ને હાથ કદાચ નીચે જાય તોય સાકર જ હાથમાં આવે. એવી જ રીતે મહાપ્રભુ સહજાનંદ સ્વામીએ અને એમના સંતોષે સૌ સેવકો માટે આજે ચારેય કોર સાકર જ પાથરી રાખી છે. ધન્ય હો એવી મધુરતમ રસલહાણ રેલાવનાર રસસિંહુ સહજાનંદને ને તેમના સંતોને ! કેવો એ પ્રભુનો ભવ્ય સંબંધ ! કેવો એ મુક્તસમાજનો ભવ્ય સંબંધ ! દેહ મૂકીને જેને પામવા છે તે દેહ છતાં જ મળ્યા છે ! પ્રભુનો એ કેવો અખંડ યોગ ! હુવે તો આ જ ભજન ગાયા કરવાનું છે :

ભાષ્ય જાણાં રે આજ જાણવાં, કોટિ થયાં કલ્યાણ;

ઉધારો ન રહ્યો એહનો, પાખ્યા પ્રભુ પ્રગટ પ્રમાણ... (૧)

અનાથપણાનું મે'ણું ઊતર્યું, સદા થયા સનાથ;

ડર ન રહ્યો બીજા દેવનો, ગ્રધ્યો હરિયે હાથ... (૨)

કંગાલપણું કે'વા ન રહ્યું, સદા મનાણું સુખ;

મહસ્તી આવી રે અતિ અંગમાં, દૂર પલાણાં દુઃખ... (૩)

અણાસમજાણ અળગી થઈ, સમી સમજાણી વાત;

પાંપળાં સર્વે પરાં પણ્યાં, મળ્યા શ્રીહરિ સાક્ષાત... (૪)

કસર ન રહી કોઈ વાતની, પાખ્યા પ્રભુ પ્રગટ પ્રસંગ;

ખોટ મટીને ખાટ્ય થઈ, રહી ગયો છે રંગ... (૫)

ભૂધર મળતાં ભલું થયું, ફેરો ફાબ્યો આ વાર;

સુખ તણી સીમા શી કહું, મને મોદ અપાર... (૬)

આજ આનંદ વધામણાં, હૈયે હરખ ન માય;
 અમળતીવાત તે આવી મળી, શી કહું સુખની સીમાય... (૭)
 આજ અમૃતની હેલી થઈ, રહી નહિ કંઈ ખોટ;
 એક કલ્યાણનું ક્યાં રહ્યું, થયાં કલ્યાણ કોટ... (૮)
 રંકપણું તો રહ્યું નહીં, કોઈ મા કે'શો કંગાલ;
 નિરઘનિયાં તો અમે નથી, મહા મળ્યો છે માલ... (૯)
 કોણ જાણો આ કેમ થયું, આવ્યું આણચિંતયું સુખ;
 ઢાળો અલૌકિક ઢણી ગયો, મળ્યા હરિ મુખોમુખ... (૧૦)
 ધન્ય ધન્ય અવસર આજનો, જેમાં મળ્યા મહારાજ;
 નિષ્ઠુણાનંદ તંકો જીતનો, વાગી ગયો છે આજ... (૧૧)
 ભાગ્ય જાગ્યાં રે આજ જાણવાં...

મનુનો સુરમનું હાં પોતું હાંબી
 દુનાસાઠે, દુનાયનાસાઠે.

પરિમલ ૭

નિર્દોષબુક્ષિનું
સ્વરૂપ
એટલે જ
સહજાનંદ

નિર્દોષબુદ્ધિ

★ અક્ષરધામમાં જેવા મહારાજ છે ને જેવા મુક્તો છે તેવા ને તેવા જ મુક્તોસહિત, સંતસ્વરૂપે પૃથ્વી પર અખંડ બિરાજમાન છે તેવું માનીને દઠ સંબંધ કરવો એનું નામ નિર્દોષબુદ્ધિ કહેવાય.

★ પ્રભુનું સ્વરૂપ ગમે તેવો માયિકભાવ ધારણ કરે કે માયામાં રહે છતાંય તે દિવ્ય છે, પ્રકાશો યુક્ત છે, અમાયિક છે, નિર્દોષ ને પવિત્ર છે, ત્રણ ગુણથી રહિત છે તેવો ને તેવો જ ભાવ તેમનામાં સદાય રહે એનું નામ સાચી નિર્દોષબુદ્ધિ કહેવાય.

★ પ્રભુ ગમે તેવું મનુષ્યચરિત્ર કરે, તદન સામાન્ય મનુષ્યની જેમ જ વર્તે કે મનુષ્યની જેમ જ વ્યવહાર કરતા હોય છતાંય એમને દિવ્ય અને કલ્યાણકારી માનીએ તો એનું જ નામ નિર્દોષબુદ્ધિ રાખી કહેવાય.

★ ભગવત્સ્વરૂપ સંત ગમે તેવું ટોકે, વઢે, ધખે, મનધાર્યુ મરોડે, વગર વાંકે અપમાન કરે તેમ જ પોતાની માનીનતાને કે પોતાના સત્યને બદલે, ગમે તેવી વિરુદ્ધ પ્રકૃતિવાળા મુક્ત સાથે સેવા કરવા મૂકે, છતાંય તેમનામાં રંચમાત્ર ભાવફેર ન થાય તો નિર્દોષબુદ્ધિ રાખી કહેવાય.

★ ભગવત્સ્વરૂપ સંત, સાથી મિત્રોને બોલાવે, હેત કરે, વખાણ કરે, ગુણગાન ગાય, મોટપ આપે ને પોતાની ઉપેક્ષા કરીને દૂર દડસેલે, સાથી મિત્રોની સેવા ગ્રહણ કરે ને પોતાની સેવાનો ઈનકાર કરે, સાથી મિત્રો સાથે રસબસ થાય ને પ્રીતિ કરે ને પોતાની અવગાણના જ કરે, છતાંય દિલથી એમ જ માનીએ કે મારું ઝું જ થઈ રહ્યું છે અને સ્વખનમાંય પ્રત્યક્ષ સ્વરૂપને વિષે ઓરાભાવનો સંકલ્પ ઊઠવા જ ન દઈએ તો નિર્દોષબુદ્ધિ રાખી કહેવાય.

★ ભગવત્સ્વરૂપ સંત ગમે તેવી વિપરીત પરિસ્થિતિમાં કે દેશકાળમાં મૂકે, આંતર કે બાધ સંજોગો ગમે તેવા વિચિત્ર હોય છતાંય જાણે કોઈ મોટી બેટસામગ્રી બાક્ષિસ આપી હોય તેમ સહજ સ્વીકારીએ અને પ્રભુને સંભાર્યા કરીએ અને ‘હું કૃતાર્થ થયો છું, ધન્ય થયો છું’ એવી ભાવનાને કદાપિ છોડીએ નહિ તો ખરેખરી નિર્દોષબુદ્ધિ રાખી કહેવાય.

આવી નિર્દોષબુદ્ધિ દઠ કરવા માટે ભગવદીનો પ્રસંગ અનિવાર્ય છે.

નિર્દોષબુદ્ધિનું સ્વરૂપ એટલે જ સહજનંદ

મહાપ્રભુ શ્રીસહજનંદ સ્વામી પૃથ્વી પર પદ્ધાર્યા તે ક્ષણથી જ પોતે નિર્દોષબુદ્ધિનાં દર્શન કરાવી રહ્યા છે. ભક્તિમાતાની કૂખે જ્યારે પ્રગટ્યા ત્યારે આખો ખંડ પ્રકાશિત થઈ ગયો હતો. એ પ્રકાશની આભાને માતા કેવી રીતે જીરવી શકે ? સતત બે મિનિટ સુધી તો જ્યોતિનો ઘોધ જ પ્રભુના શરીરમાંથી નીકળી રહ્યો હતો. માતા તે વખતે દ્વિધામાં હતાં, આશ્ર્વયમાં હતાં, પણ જ્યારે પુરુષોત્તમનારાયણના માનવ સ્વરૂપનું બાળરૂપમાં દર્શન થયું ત્યારે એ ખૂબ જ આનંદવિભોર બની ગયાં હતાં.

ગુરુહરિ યોગીજી મહારાજની સાથે છપૈયાના એ મહાપવિત્ર સ્થાનનાં દર્શન કરવા પ્રભુદાસભાઈ^૧ અને યુવકો ગયા હતા ત્યારે યોગીબાપા ત્યાં દંડવત્ત કરતાં કરતાં એટલું જ બોલ્યા કે, “પ્રભુનું એ દિવ્ય સ્વરૂપ અહીં અવતર્યું તે વખતે આ ઓરડી પ્રકાશો યુક્ત બની ગઈ હતી. ભક્તિમાતા એ તેજમાં અંજાઈ ગયાં હતાં. આ ધરતીને દંડવત્ત કરીએ તો દિવ્ય થઈ જવાય.” પછી બાપા ડોલતાં ડોલતાં બહાર આવ્યા અને સૌનેય કહે, “આ પ્રસાદીની રજકણ દિવ્ય છે, માથે ચઢાવજો.”

વર્ષોથી બિચારા નવ લાખ યોગીઓ જે દિવ્ય મૂર્તિનાં દર્શન કરવા માટે નવલખા પર્વત પર કઠિન તપશ્ચર્યા કરતા હતા તે યોગીઓને શ્રીહરિ નવ લાખ સ્વરૂપે દિવ્ય દર્શન આપી ધન્ય બનાવી દીધા, કૃતાર્થ બનાવી દીધા, અને સહુને પોતાની મૂર્તિમાં ઓતપ્રોત કર્યા. વર્ષો સુધી ગાઢ અંધકારમાં રહેનાર કોઈ અંધજનને જ્યારે એકાએક પ્રકાશનાં દર્શન થાય ત્યારે એના હૈયાનો આનંદ કેવો અવર્ગનીય હોય ! એવી જ રીતે લાખો યોગીઓને ક્ષણમાત્રમાં જ અફાટ આનંદમાં મહાલતા કરનાર એ કરુણાનિધિ સહજનંદને ક્યા શબ્દોમાં નવાળ્ણશું !

સદ્. સ્વરૂપાનંદ સ્વામી ઉત્તરપ્રદેશના નિવાસી હતા. ત્યાં એમને સમાચાર મળ્યા કે ‘જીવનમુક્તા કા અવતાર સૌરાષ્ટ્ર કી ધરતી પર પ્રગટ

૧. પ્રભુદાસભાઈ = ગુરુહરિ હરિપ્રસાદ સ્વામીજીનું પૂર્વાશ્રમનું નામ.

હુआ હૈ.' અને જ્યારે આ જ શબ્દો તેઓ બીજાને કહેતા ત્યારે તેમના મુખારવિંદ સમક્ષ કોઈક દિવ્ય પ્રકાશ રેલાઈ જતો. જાણે કે પ્રભુ એમને પોતાના પ્રગટ્યની પ્રતીતિ કરાવી રહ્યા હતા. આવો અનુભવ થયા પછી સ્વરૂપાનંદ સ્વામી માટે જગતની બીજી કર્દ વસ્તુ વહાલી રહે ? ચિદાકાશનું એ નિર્દોષ સ્વરૂપ જ દિવ્ય પ્રકાશ પ્રગટાવી શકે ને ?

ગઢામાં એક પ્રસંગે સાઈ બહેનો એકસાથે જમવા બેઠાં હતાં. તે સમયે ધરમપુર-વાંસદાના દીવાનજીની પત્નીને સંકલ્પ ઉઠ્યો કે, 'નિષ્કામ ને નિર્દોષમૂર્તિ સહજાનંદ પ્રભુ જો મારા મોઢામાં પ્રસાદ મૂકે તો હું કેવી પવિત્ર થઈ જાઉ ?' માનવદેહધારી પ્રભુએ પોતાને વિષે કોઈનેય અભાવ ન આવે તે માટે પોતાના દિવ્ય શરીરમાંથી એકીસાથે એવા જ બીજાં સાઈ સ્વરૂપો ધારણ કરીને, પંગતમાં જમી રહેલી એ સાહેય બહેનોના મોંમાં સ્વહસ્તે પ્રસાદ આપ્યો ને બધી જ બહેનોનાં હૈયાંમાંથી જગત ખેરવી નાખ્યું. એ સાહેય બહેનો એક પલકારામાં જ મહાનિષ્કામી ને પવિત્ર થઈ ગઈ. આવા અદ્ભુત ચરિત્રોની પરંપરાના સર્જક મહાપ્રભુની અલમસ્ત ને નિર્દોષ મૂર્તિનું શું વર્ણન કરીશું ? એ તો કરુણાનો ધોધ જ કહેવાય, એવી મંગલમૂર્તિ નિર્દોષ કેમ ન મનાય !

ચોવીસેય અવતારોને પોતાની મૂર્તિને વિષે લીન કરીને પ્રભુએ પોતાના સ્વરૂપનું ભવ્ય દર્શન કેટલાય મુક્તોને કરાવ્યું હતું અને પોતાની સામે બેઠેલો મુક્ત, જે ઈષ્ટદેવનો સેવક હોય તેને તે ઈષ્ટદેવનાં દર્શન પોતાની રસઘન મૂર્તિને વિષે કરાવ્યાં હતાં. અંસી હજાર પયંગંબરો એક પગે ઊભા રહીને એમની બંદગી કરતા હોય એવાં દિવ્યદર્શન એમણે કેટલાય મુસ્લિમોને કરાવ્યાં અને જ્યારે એવી સમાધિમાંથી બહાર આવે ત્યારે દરેક મુસ્લિમ બિરાદર એટલું જ કહે કે, ‘ખુદાનું મૂળ સ્વરૂપ તો આ છે.’ વડતાલની પવિત્ર ધરતી પર એક વખત પ્રભુ શુકમુનિ પાસે કોઈક અગત્યનું લેખનકાર્ય કરાવી રહ્યા હતા, ત્યારે પવનના ઝપાટાથી ઢીવો ઓલવાઈ ગયો. તે સમયે પોતાના જ પગના અંગૂઠામાંથી દિવ્ય જ્યોતિ પ્રગટાવીને એમણે શુકમુનિને આખી રાત એ પુસ્તક લખાવ્યું. આવી આશ્ર્યકારક પ્રતીતિ કરાવનાર પ્રભુના દિવ્ય સ્વરૂપમાં મનુષ્યભાવનો લેશ પણ કેમ સંભવી શકે ?

એક વખત જેતલપુરમાં મહારાજે ત્યાંના આગેવાન ગૃહરસ્થ આશજ્જ્બાઈને કહ્યું કે, “ગામની ઉતાર જેવી વેશ્યા પણ જો દર્શનાર્થે આવતી હોય તો આવવા દેજો, હવે તો આપણો આપણો પ્રભુભક્તિનો રંગ અને ચઢાવી દેવો છે.” એવી વિષયલોલુપ વૃત્તિવાળી કેટલીય બહેનોના અને જડ પ્રકૃતિવાળા કેટલાય ધાતકી લૂંટારુઓના જીવનને સહજાનંદે પ્રભુમય બનાવ્યાં. એ તો પ્રકૃતિપુરુષથી પરનું - ચિદાકારાનું સ્વરૂપ જ કહેવાય. એવા પુરુષોત્તમનારાયણને આ લોકના પુરુષ કેમ કહેવાય ? ધરતીના પેટાળ પર કંઈક યુગપુરુષોએ કેટલાય લૂંટારુઓનું જીવન પરિવર્તન કરીને એમને સાચા માનવ બનાવ્યા છે, પરંતુ એવા દુષ્ટ લૂંટારુઓને પણ પ્રભુમય કે મંગલકરી જીવન જીવતા તો આ નિર્દોષમૂર્તિએ જ કર્યા છે. સહજાનંદ સ્વામી કોઈનાય વિનાશને માટે નહોતા આવ્યા. તેઓ તો સર્વનો ઉદ્ધાર કરવા જ પ્રગટ્યા હતા. ધણા અવતારોએ અસુરોનો નાશ કર્યો પણ આ અવતારીએ તો અસુરો જોઈ પ્રેમ જ કર્યો. ધણા યુગપુરુષોએ પૃથ્વી પર આવી માનવજીતિ પર પ્રેમ વરસાવ્યો છે પણ બધાને પ્રેમના સ્વરૂપ બનાવ્યા તો એકમાત્ર સહજાનંદ ! એ અસુર જેવા જીવોને પણ પોતાની જ મૂર્તિના આકારે વર્તતા કરી દીધા.

એવા એ સહજાનંદને માનવ કહેવા, મહામાનવ કહેવા કે મહામાનવોના સર્જક કહેવા ? સમર્થ પરમહંસોને પોતાની જ રીતે વર્તાવી એ સૌનેય શ્રદ્ધા અને ભક્તિની પરાકાણાએ લઈ જનાર એ સહજાનંદ સ્વામીની રસધન મૂર્તિ કેવી હશે ? ! પ્રભુ સિવાય કોઈ સંકલ્પ, કિયા કે ભાવ જ નહિ એવી ગુલામ અવસ્થાનું દર્શન કરાવનાર અને પ્રભુ જ જેના પ્રાણ છે એવા ગરવા ગુરુ ગુણાતીતની માનવજ્ઞતિને બદ્ધિસ આપીને, જીવોના આત્યંતિક કલ્યાણની તેજલ વાટડીને કાયમી બનાવનાર અને ધર્મ, જ્ઞાન, વૈરાગ્ય ને ભક્તિએ યુક્ત એવા એકાંતિકધર્મનું સ્થાપન કરનાર નારાયણને કોઈ યુગપુરુષ કહેવા, અવતાર કહેવા કે અવતારી કહેવા ? આવા સમર્થ પ્રભુની નિર્દોષ મૂર્તિને વિષે મનુષ્યભાવ ક્યાંથી આવે ?

પરંતુ મનુષ્યદેહે વિચરણ કરતી પ્રભુની દિવ્ય મૂર્તિમાં સમ્યક નિષ્ઠા રહેવી એ તો કાળજું તૂટ્યા જેવી વાત છે. બધાં જ સાધન કરવા સહેલાં છે પણ પ્રભુનાં મનુષ્યચરિત્રો અને દિવ્યચરિત્રોને ગમાડવાં એ બહુ જ અધરાં છે. પ્રભુ જ્યાંસુધી આપણો રીતે વર્તે ત્યાંસુધી સારા લાગવાના, પણ આપણો મૂળ વૃત્તિથી વિરુદ્ધ વર્તે ત્યારે એના એ જ પ્રભુ અળખામણા લાગવાના, કારણ કે મૂળ વૃત્તિ આપણો પ્રાણ છે. આપણા જીવનનું મધ્યબિંદુ છે. એ બિંદુને પ્રભુ ખસેડે ત્યારે જરૂર એમને વિષે પણ મનુષ્યભાવની લહરી ઊંડે જ.

એક વાર રાજકોટ મંદિરના ચોગાનમાં, બોરડીના ઝાડ નીચે ગુરુહરિ યોગીજી મહારાજ સભા કરીને બિરાજમાન હતા. એક સેવકે સહજ જ પ્રશ્ન પૂછ્યો, ‘બાપા ! ગોપાળાનંદ સ્વામીના સંકલ્પે આ બોરડીએ પોતાનો સ્વભાવ છોડી દીધો અને હવે એને કાંટા ઊગતા જ નથી તો અમને લાગેલા પંચવિષયના કાંટા ક્યારે દૂર થશે ?’ ત્યારે માર્મિક હસતાં સ્વામીબાપા બોલી ઊઠ્યા, “શાસ્કીજી મહારાજને નિર્દોષ માનશો તો તમારાય કાંટા ખરી જતાં વાર નહિ લાગે.” પછી સ્વામીબાપા અ.મ.મુ. શ્રીકૃષ્ણાજી અદાની દેરીએ દર્શન કરવા પદ્ધાર્યા. દર્શન કરીને દેરી આગળ બેઠા અને વચ્ચાનમૃત ગઢા મધ્ય ૧૩ની પરભાવની વાત કરી કે, “મહારાજે અહીં કહ્યું છે કે આ સ્વરૂપની જો યથાર્થ ઓળખાણ થશે તો કામાદિક દોષ જીતવામાં પ્રયાસ

પડશે નહીં.” બાપાની પરાવાણીના આવા સચોટ શબ્દો સાંભળી, પ્રશ્ન પૂછનાર સેવક તો આનંદવિભોર બની ગયો.

જેવી આપણી વૃત્તિ તેવી આપણી દસ્તિ, જેવી આપણી દસ્તિ તેવી જ આપણી સૃષ્ટિ ને જેવી આપણી સૃષ્ટિ તેવા જ આપણા પ્રભુ ! ચર્મયક્ષુવાળા એ માનવીને પ્રભુનું સમ્યક્ દર્શન ક્યાંથી સંભવે ? ગાગર સાગરને કેવી રીતે પોતામાં સમાવી શકશે ? વામન વિરાટને ક્યાંથી આંબી શકે ? પ્રભુએ પોતાના સ્વરૂપની વાત, વચનામૃત ગઢા મધ્ય ૧૩, પંચાળા ૪ ને જ જેવાં ઘણાં વચનામૃતોમાં બહુ ખુલ્લી રીતે વર્ણવી છે. માનવજાતિના ઈતિહાસમાં પ્રભુના સંપૂર્ણ સ્વરૂપનો સમ્યક્ ઘ્યાલ તો પ્રભુએ પોતે જ પૃથ્વી પર પદ્ધતિ પહેલી જ વાર સહુને આપ્યો છે. ખૂબ કલણાએ કરીને પ્રભુના સ્વરૂપની ઓળખાણનો એ દોષિલો ભાર્ગ એમણે ખૂબ સોષિલો બનાવી દીધો. એમની આટલી જ કલણાનો જો વિચાર કરીએ તો ગાંડા થઈ જવાય એમ છે. પ્રભુએ ગઢા મધ્ય ૧૪, પંચાળા ૭, કારિયાણી ૧૨ જેવાં વચનામૃતોમાં એ વાત ખૂબ સ્પષ્ટ અને ખુલ્લી લખી છે કે એકાંતિક સાધુના પ્રસંગે કે વચને કરીને જ સ્વરૂપ ઓળખાશો. તેથી એવા સાધુનો પ્રસંગ અનિવાર્ય બને છે.

નિર્દોષબુદ્ધિ એટલે શું અને એ કેવી રીતે દઠ થાય એ રહ્યા બહુ સરસ રીતે છતાં ટૂંકમાં ગુણાતીતાનંદ સ્વામીએ પહેલા પ્રકરણની પહેલી વાતમાં સ્પષ્ટ કરતાં જણાવ્યું છે કે, “ભગવાન ને સાધુના મહિમાની વાતુ નિરંતર કરવી ને સાંભળવી ને મહારાજ તો પોતાનું અક્ષરધામ ને પાર્ષ્ફ ને પોતાનું સમગ્ર ઐશ્વર્ય તે લઈને આહીં પદ્ધાર્યા છે. તે એવા ને એવા જ છે, દેહ મૂકીને જેને પામવું છે તે આજ દેહ છતાં જ મળ્યા છે, કાંઈ બાકી નથી ને એમ ન સમજાય તો જીવમાં દુર્બળતા રહે છે ને એમ સમજાય ત્યારે કોઈ દિવસ જીવમાં દુર્બળતા મનાય જ નહિ ને જીવ બીજી રીતનો થઈ જાય છે ને મહિમા સમજવા જેવું બીજું કોઈ મોટું સાધન પણ નથી. ને મહિમા વિના બીજાં ગમે એટલાં સાધન કરે તોપણ જીવ બળને પામે નહીં. તે એવો મહિમા સમજવાનું કારણ તો એવા ભગવદીનો પ્રસંગ છે. પણ તે વિના એવો મહિમા સમજાતો નથી.”

આમ માનવદેહધારી પ્રત્યક્ષ પ્રભુના સ્વરૂપની સમ્યક્ ઓળખાણ માટે ભગવદીનો પ્રસંગ અનિવાર્ય ગણાવ્યો છે.

પોતાને ભળી એવી જે પ્રત્યક્ષ ભગવાનની મૂર્તિનું - ભગવાનના સ્વરૂપનું બોલવું, ચાલવું, ખાવું, પીવું, વગેરે ઈન્દ્રિયોનો બધો જ વ્યવહાર અને કામકોધાદિક દોષ કે સ્વભાવનું તેઓ જે દર્શન કરાવે તે અંતઃકરણનો બધો વ્યવહાર, એ એમણે ગ્રહણ જ કર્યો છે. એમની દરેક કિયા બીજાને અર્થે જ હોય છે, એટલે કે પરમ હિતકારી ને કલ્યાણકારી જ છે. એ કદાપિ કોઈ સંજોગોમાં કોઈનું અહિત કરતા જ નથી. માયામાં આવીને ત્રણ ગુણના ભાવ તેમણે ગ્રહણ જ કર્યા છે. એ વિષય ભોગવતા દેખાય કે કોઈને મારતા, ટોકતા, વઢતા દેખાય કે કોઈના સંકલ્પો પૂરા કરતા દેખાય એ બધાં જ એમનાં લીલા અને ચરિત્રો દિવ્ય ને કલ્યાણકારી જ છે. પૃથ્વીના મનુષ્યને પોતાની સાથે હેત થાય તેથી જ એમણે સામાન્ય માનવભાવ ગ્રહણ કર્યો છે. કેવળ સૌનું રૂદું કરવા માટે જ તેઓ સેવા ગ્રહણ કરે છે. કેટલાય ચૈતન્યોનાં ભૂંડાં પ્રારબ્ધ રૂડાં કરવા માટે ને એ પ્રારબ્ધોને અક્ષરધામતુલ્ય બનાવવા માટે જ પ્રભુ સૌની કક્ષાએ જઈને સૌની સાથે રસબસ થાય છે. જેમ જડ અને ચેતન, પશુ અને માનવ કે પ્રકાશ અને અંધકાર સંપૂર્ણપણે જુદા છે તેવી જ રીતે પૃથ્વીના સ્થૂળભાવોથી ચિદાકારણનું દિવ્ય સ્વરૂપ તદન જુદું છે. હુંમેશાં આવી સમજણ દઠ રહે એનું નામ નિર્દોષબુદ્ધિ, એ જ નિર્વિકલ્પ સમાધિ, એ જ અક્ષરધામનું સુખ.

શાસ્ત્રોમાં જે નિર્વિકલ્પ સમાધિ કે તુર્યાતીત સ્થિતિનું વાર્ણન કર્યું છે તે ભૂમિકાની વાત મહારાજે વચ્ચાનામૃત ગઢા મધ્ય ૧૪ અને વચ્ચાનામૃત વડતાલ ૧માં તદન સાદી ને સરળ ભાષામાં સમજાવી છે. એ અગમ લાગતી રહસ્યમય વાતને પૃથ્વી પર વસતા સમગ્ર જનસમુદ્દાય માટે સુગમ બનાવી છે. જેમ કોઈને ગાઢ નિદ્રામાંથી જગાડીને પછી લીમડાનું ઝાડ બતાવીને પૂછીએ કે, ‘આ શાનું ઝાડ છે ?’ તો તે ‘આ લીમડાનું ઝાડ છે’ એમ જ કહેશે. પરંતુ કોઈ પણ સંજોગોમાં તેને પીપળો કે વડ તો નહિ જ કહે. તેવી જ રીતે ગમે તેવી પરિસ્થિતિમાં કે દેશકાળમાં અથવા તો પોતાનામાં

ગમે તેવા કામકોધાડિક દોષ વ્યાપ્તા હોય એવી વિહૃવળ અવસ્થામાં પણ ભગવાનના સ્વરૂપમાં જો નિર્દોષબુદ્ધિ રહે તો તે વગર સમાધિએ સમાધિ જ છે ને એ જ સાચો નિર્વિકલ્પ નિશ્ચય કહેવાય. જેમ ‘આંબો એ આંબો’ અને ‘લીમડો એ લીમડો જ’ એ દફતા જેવી પાકી છે તેવી જ રીતે પ્રભુને વિષે એવો નિર્વિકલ્પ નિશ્ચય અખંડ રહે અને ત્રિકાળમાંય મનુષ્યભાવ ન આવે તે જ સમ્યક્ નિર્દોષબુદ્ધિ છે.

ચૈતન્યમાં રહેલી વાસનાને લઈને નિર્દોષબુદ્ધિ ખંડિત થાય છે અને એથીય ભયંકર ખંડન માનદુપી આસુરીભાવથી થાય છે. આધ્યાત્મિક વિકાસમાં માનવીનો મોટામાં મોટો દુષ્ટન માન છે. તેમાંથી જ હઠ, ઈર્ષા, અસુયા ને મત્તસર જન્મે છે. જ્યારે પ્રભુ એ માનની વૃત્તિને કે દેહભાવની ભયંકર વૃત્તિઓને છંછે ત્યારે જરૂરથી એમનામાં મનુષ્યભાવ આવવાનો જ. છતાં એવા પ્રસંગોમાં સેવક જો પોતાનો જ દોષ કે સ્વભાવ જુએ તો પ્રભુ એને ખૂબ જ બળ આપે ને ખરેખરો સંબંધ કરાવી દે. એવા પ્રસંગે નિર્દોષબુદ્ધિનું ખંડન ન થાય એ માટે વચ્ચનામૃત ગઢા અંત્ય રટ અને ઉપ એ બે વચ્ચનામૃત સમજવાં અને વિચારવાં અનિવાર્ય છે.

વચ્ચનામૃત ગઢા અંત્ય રટમાં સુરા ખાચરે પ્રશ્ન પૂછ્યો છે કે, ‘ભગવાનને તથા સંતને જેવા છે તેવા નિશ્ચયપણે જાણીને પણ કોઈનું અંતર પાછું પડી જાય છે તેનું શું કારણ છે ?’ પછી શ્રીજીમહારાજે ઉત્તર કર્યો જે, “‘એણે ભગવાનનો નિશ્ચય કર્યો હતો ત્યારે જ એમાં કાચ્યપ રહી ગઈ છે તે શું ? તો કોઈકને સ્વાદે કરીને સારું સારું ખાવા જોઈતું હોય ને તેને ભગવાન તથા સંત તે ખોદે ત્યારે તેનું અંતર પાછું પડી જાય, તથા કામનો ઘાટ રહી ગયો હોય ને તેને ખોદે, તથા લોભ રધ્યો હોય ને તે લોભને મુકાવે, ને કહે જે, ‘આ તારું ધન, માલ, ખેતર, વાડી તે કોઈકને આપી દે.’ ત્યારે તે વચ્ચન પાણે નહિ, તેણે કરીને પાછો પડી જાય, તથા માન હોય ને તે માનને સંત તથા ભગવાન ખોદે ને અપમાન કરે ત્યારે તેણે કરીને પણ પાછો પડી જાય છે. એવી રીતે નિશ્ચય હોય ને જે જે પોતામાં અવગુણ રહી ગયો હોય તેણે કરીને પાછો પડી જાય છે, અને જેણે નિશ્ચય કર્યો હોય તે સમયમાં જ એ

અવગુણ ટાળીને કર્યો હોય તો તે પાછો પે નહિ અને એ અવગુણ હમણાં પણ જેમાં જેમાં હશે તે જો વિચારીને પોતાના અંતર સામું જુઓ તો જણાઈ આવે જે, ‘આવી રીતને અંગે હું કાચો છું. તે જો મને પાણ્યાનું કહેશે તો હું વિમુખ થઈશ.’ એમ યથાર્થ જાણે.” આવી રીતે સમજુને ભગવાનના સ્વરૂપનો નિશ્ચય કર્યો હોય તો નિર્દોષબુદ્ધિનું ખંડન થાય નહીં.

આવી જ એક સરસ વાત મહારાજે ગઢા અંત્ય ઉપમાં કરી છે. શુક્મુનિએ પ્રભુને પ્રશ્ન પૂછ્યો છે કે, ‘હે મહારાજ ! જેના હંદ્યમાં ભગવાનનો ને ભગવાનના ભક્તનો દઠ આશ્રય હોય, જે આશ્રય ગમે તેવો આપત્કાળ આવી પે અને દેહને સુખદુઃખ, માનઅપમાન, દેશકાળનું વિષમપણું દીત્યાદિકે કરીને જાય નહિ, તે કેમ જણાય જે, ‘અને એવો આશ્રય છે.’ અને તેના મનનો અભિપ્રાય તથા દેહનો આચાર તે કેવો હોય તે કહો.’ ત્યારે શ્રીજમહારાજ બોલ્યા જે, “જે ભક્તને એક ભગવાનને વિષે જ મોટાપ હોય ને ભગવાનથી બીજું કોઈ પદાર્થ અધિક ન જાણતો હોય ને ભગવાન વિના બીજા સર્વેને તુચ્છ જાણતો હોય તથા પોતાની જે પ્રકૃતિ હોય તેને ભગવાન તથા સાધુ તે મરોડે ને પ્રકૃતિ પ્રમાણે ન ચાલવા દે ને પ્રકૃતિ હોય તેથી બીજ રીતે વત્તવિ, ત્યારે જે મૂંજાય નહિ ને પ્રકૃતિ મરોડે તેમાં કચવાઈ જાય નહિ ને પોતાની પ્રકૃતિ ગમે તેવી કઠણ હોય, તેને મૂકીને જેમ ભગવાન તથા સાધુ તે કહે તેમ જ સરળપણે વર્તે, એવી બે પ્રકારે જેની સમજણ હોય તેને ગમે તેવો આપત્કાળ પે તોપણ ભગવાનનો આશ્રય ન ટળો.” ત્યારે વળી શુક્મુનિએ પૂછ્યું જે, ‘મૂંજાતો તો હોય કેમ જે, પ્રકૃતિને મરોડે ત્યારે જીવને મૂંજવણ થાય પણ તે મૂંજવણમાં પણ કાંઈ ફેર છે કે નહીં ?’ ત્યારે શ્રીજમહારાજ બોલ્યા જે, “પ્રકૃતિ મરોડે ને મૂંજાય ત્યારે જે પોતાનો જ અવગુણ લે પણ ભગવાનનો ને સાધુનો અવગુણ ન લે એ સારો અને જે પોતાનો અવગુણ ન લે, ભગવાનનો ને સાધુનો અવગુણ લે તેનો વિશ્વાસ નહિ, અને એવો જે હોય તેના આશ્રયનો પણ ઠાક નહીં.”

આમ આ બંને વચ્ચનામૂતોના રહસ્યનો અખંડ વિચાર કરતા રહીશું

તો કદાપિ નિર્દોષબુદ્ધિ ખંડિત થશે નહીં. નવધાભક્તિ કરનારા સેવકો લાખો છે, પણ પ્રભુના પ્રત્યક્ષ સ્વરૂપને નિર્દોષ માનીને, તેમનું બધું જ ગમાઈને નિર્દોષબુદ્ધિથી સેવા કરનારા વિરલા તો કોઈક જ હોય. વચ્યનામૃત ગઢા પ્રથમ ૫૮ પ્રમાણે નિર્દોષબુદ્ધિથી સેવા કરવાથી નિર્દોષ થઈ જવાશે. નિર્દોષબુદ્ધિથી સેવા થાય તેવી ભાવનાને આપણે સાધના બનાવવી જોઈએ. મોટાપુરુષને આપણે જેવા જાણીશું તેવા થઈશું. નિષ્કામી જાણીશું તો નિષ્કામી થઈ જવાશે. નિર્માની જાણીશું તો નિર્માની થઈ જવાશે. નિર્દોષ જાણીશું તો નિર્દોષ થઈ જવાશે. એ જ નિર્દોષબુદ્ધિની સેવાની ફલશ્રુતિ છે. ભજનની પંક્તિમાં પણ લઘ્યું છે કે

એના સ્વરૂપને નિર્દોષ જાણવે, કામકોધાર્દિક દોષ ટળી જાય રે;
કપટરહિત થઈ જીવ સોંપે એને, તો એ જીવનો શિવ બની જાય રે...

ધન્ય ધન્ય આવા સંતને રે...

ભગવાન કે ભગવાનના નિર્મણ સંતને કોઈ સ્વાર્થ નથી, પણ આપણને સાચા અર્થમાં સરળ, સર્વદિશીય ને સુહંદ સેવક બનાવવાનો તથા આપણા સમગ્ર તંત્રમાં રહેલા એકાવન ભૂતોના ટોળામાંથી વહેલી તકે આપણા જીવાત્માને મુક્ત કરી, ચૈતન્યમંદિર બનાવી, તેમાં મહારાજની મૂર્તિ પદ્મરાવવા માટેનો તેમનો દદ સંકલ્પ છે. માટે જ આપણી આસપાસ રહેલા મુક્તોમાં પ્રવેશ કરી આપણી સાથે ચૈતન્યલીલાનો એક અદ્દ્ય રાસ તેઓ ખેલતા જ હોય છે. આપણને એમના જેવા બનાવવા માટેનો એમનો ઉદ્યમ છે. આપણા જીવનની એક ક્ષાળ પણ વ્યર્થ જાય એ તેમને સધ્ય નથી. આપણામાં દેહભિમાનનો કિચિત્ત પાશ રહી જાય તે તેમને ગમતું નથી, તેથી તેના ખંડન માટેના બનતા પ્રસંગોમાં પ્રભુને જ કર્તાહૃતર્તા માનીને જો નિર્દોષબુદ્ધ રાખીશું તો એમનો દાખડો સફળ થશે અને આપણે પણ વહેલા સુખિયા થઈશું, અને આવા પ્રસંગોમાં જો હૈયાની વરાળ હુઠે કાઢી નાખીશું તો પ્રભુ ફરી એવો પ્રસંગ લાવશે જ. એ ખૂબ દ્યાળુ છે. એમનો પરિશ્રમ અત્યંત છૂપો છે. આપણે થાકી જઈશું પણ એ નહિ થાકે. એટલે હુંમેશાં નિર્દોષબુદ્ધરૂપી સેવા થાય ને વારંવાર તેમને ઓશિયાળા ન કરીએ તે માટે સુરુચિ અને સજાગતા રાખવી અનિવાર્ય છે.

જગતમાં જ્યાંજ્યાં આપણને રસ, રાગ કે આસક્તિ હશે ત્યાંથી આપણી વૃત્તિઓ પ્રભુ જરૂર તોડાવશે. વહાલી વસ્તુમાંથી પ્રીતિ તોડાવ્યા સિવાય પ્રભુ જંપશે જ નહીં. મનમુખી માનીનતાને છોડાવી સત્ય વસ્તુ સમજાવી ગુરુમુખી બનાવ્યા સિવાય રહેશે જ નહીં. બીજી બાજુ કોટિ કલ્પથી જીવને મનધાર્યુ જ કરવાના હેવા પડ્યા છે એટલે ભક્ત અને ભગવાનની લડાઈ થવાની જ. પોતાની રીતરસમ કે માનીનતાને જ્યારે પ્રભુ છોડાવશે ત્યારે એવા સેવકને જરૂર તેમનો અભાવ આવવાનો જ. પણ તેવે વખતે એ સેવક 'પ્રભુ મારું રૂં જ કરી રહ્યા છે' એમ માનીને પોતાનો જ અવગુણ અને દોષ જોઈને, અંતર્દૃષ્ટિ કરી પ્રાર્થના કરશે તો પ્રભુ અને ખૂબ બળ આપી દેશે. આવા પ્રસંગે પોતાનો જ દોષ જોવો એ પ્રભુની સર્વોપરી સેવા છે ને એવી રીતે વર્તનાર સેવક જ ખરેખરો એકાંતિક ભક્ત છે.

દુનિયાનો કોઈ પણ ત્યાગી, તપસ્વી કે સિદ્ધપુરુષ, વિપરીત પ્રસંગોમાં ભાયે જ પોતાનો દોષ જોઈ શકે છે. દરેકને પોતાના તપનું ને શાનનું, સમજણનું ને માનીનતાનું ખૂબ માન હોય છે. જેના ઉપર મોટાપુરુષની દસ્તિ હોય તે જ પોતાનો દોષ જોઈ શકે છે, અને એવા સેવકને કદાપિ ભગવાન કે સંતનો અભાવ આવતો જ નથી. પોતાનો જ દોષ જોનારની પ્રગતિ સતત ચાલુ જ રહે છે. એની ગાડી રાજમાર્ગ ઉપરથી ઉત્તરતી જ નથી. કારણ, એવો સેવક પ્રભુને સુંદર તક આપે છે. તેથી પ્રભુ અને પોતાનો જ ગાડીને ખૂબ આગળ લે છે. આમ પોતાનો દોષ જુઓ અને મોટાપુરુષનો ગુણ જ લે એ જ એકાંતિક ભક્તનું મોટામાં મોટું લક્ષણ છે.

વચનામૃત લોયા ૧૭માં કહ્યા પ્રમાણે દેહાભિમાની સેવક, ઘડી-બે ઘડીમાં, સાંજે કે સવારે, આજે કે કાલે જરૂર મરનારો જ છે. એક મહિને કે બે મહિને, બે વર્ષે કે પાંચ વર્ષે, ભગવાનના નિર્ભળ સંતનો અભાવ એ લેવાનો જ. કારણ, તેને પોતાનું સ્વમાન પ્રભુ કરતાં પણ ખૂબ વહાલું છે. માન તો દરેકમાં હોય પણ અને પ્રભુ કરતાં વધુ વહાલું કેમ રખાય ? પ્રભુને રાજ કરવાની ભાવનાવાળા સેવકના માનનું ખંડન તેઓ જેમ જેમ કરતા જશે તેમ તેમ એ ખૂબ રાજ થશે, અને પ્રભુને એટલી જ પ્રાર્થના કરશે કે, 'હે

મહારાજ ! મારી માનની વૃત્તિનો જરૂર પ્રલય કરજો.' આવી માગણી કરનાર સેવક, પ્રભુ સાથેની સાચી ગ્રીતિવાળો સેવક છે, એ જ સાચો એકાંતિક ભક્ત છે.

જીંઝાવદરના અલૈયા ખાચર મહારાજના અનન્ય ભક્ત હતા. મહારાજ અને પરમહંસોની ખૂબ સેવા કરતા. જ્યારેજ્યારે મહારાજ બોલાવતા ત્યારે બધો જ વ્યવહાર છોડીને એમની પાસે સેવામાં દોડી જતા. પ્રભુએ જ્યારે પત્રમાં અઢાર જણનાં નામ લાખીને પરમહંસ બનવા બોલાવ્યા ત્યારે મહારાજના વચ્ચને તત્કાળ શિરોમાન્ય રાખીને અલૈયા ખાચર ભૂજની ભાગોને પહુંચ્યો ગયા હતા. એવા તો એ નિઃસ્પૃહી હતા !

પોતાની ભત્રીજી રામબાઈને ભગવાન ભજવા હતા. લોકવ્યવહારમાં ખોટું દેખાય એવું હતું છતાંય પોતે શૂરવીરતા રાખી તેમને રજા આપી હતી, અને એ માટે તેમણે ખૂબ દાખડો પણ કર્યો હતો. પોતે પ્રભુને રીજવવા માટે આજીવન શુદ્ધ બ્રહ્મચર્યવત રાખીને વર્ત્યા હતા, પણ માનના મૂર્તિમાન તુંગર જેવા હતા. એમણે બે હજાર જેટલા મુમુક્ષુઓને સત્સંગ કરાવ્યો હતો પણ પ્રસંગે પોતે અંતર્દિષ્ટ ન કરી શક્યા. સેવકના દેહાભિમાનને છંછેડવું એ પ્રભુનો સહજ સ્વભાવ છે, તેથી જ મહારાજે એક પ્રસંગ રચ્યો.

એક વખત ગઢડામાં મહારાજ પરમહંસની મંડળી સાથે દાદા ખાચર, સુરા ખાચર, અલૈયા ખાચર, વસ્તા ખાચર વગેરે હરિભક્તોની સભા ભરીને બેઠા હતા. તેમાં સદ્. મુક્તાનંદ સ્વામીએ દાદા ખાચર, સુરા ખાચર, વસ્તા ખાચર વગેરેનાં ખૂબ ગુણ ગાયાં, એટલે અલૈયા ખાચર મનમાં ને મનમાં સમસભી ગયા. 'આ બધા તો ગૃહસ્�ી છે અને હું તો ત્યાણી જેવું શુદ્ધ બ્રહ્મચર્ય પાળું છું, છતાં આ મુક્તાનંદને મારો થોડોધાણોય ગુણ નથી ?' એવા વિચારમાં ને વિચારમાં, માનરૂપી રાક્ષસી વૃત્તિ એમના રોમરોમમાં વ્યાપી ગઈ ને એમનો કોધ ભભૂકી ઉઠ્યો. તરત જ એમનો હાથ કેડ ઉપરની તલવાર પર ગયો. ત્યાં જ મહારાજ સમયસૂચ્યકતા વાપરી એકદમ બોલી ઉઠ્યા, "મુક્તાનંદ સ્વામી ! આમાં તમને કાઈ સમજ પડે નહીં. અલૈયો તે અલૈયો. એના જેવા ત્યાણીના ગુણ બીજા કોનામાં છે ?" ને તરત જ બાજુ

સુધરી ગઈ. અલૈયા ખાચર ટાઢા પડી ગયા. વાતાવરણ શાંત બની ગયું.

એક વાર અલૈયા ખાચરના કુટુંબના કોઈના તેરમાનનો પ્રસંગ હતો. તેમણે પ્રભુને નિભંત્રણ આપ્યું, પરંતુ કોઈક કારણવશાતું મહારાજ જઈ શક્યા નહિ, તેથી તેમને ખૂબ ખોટું લાગ્યું. પછી તો મહારાજ સાથે ખૂબ ઘોખાવાંધા થયા કે, ‘પ્રભુ દાદા ખાચરના દરખારમાં તેરમાના પ્રસંગે જાય તો મારે ધરે કેમ ન આવે ?’

અગણોતેરા કાળમાં સંતોષે વિચરણ શરૂ કરેલું. નિષાવાળા હરિભક્તો બોલાવે ત્યાં સંતો સમાગમનો લાભ આપવા પહોંચ્યી જતા. સંઝોગોને આવીન આમંત્રણ નહિ મળવાને કારણે અલૈયા ખાચરને ધરે સંતો જઈ શક્યા ન હતા. તે વખતે પણ તેમને પ્રભુ સાથે ઘણા ઘોખાવાંધા થયા હતા. તેમણે મહારાજને કહ્યું, ‘તમે સંતોને બીજે મોકલો છો તો મારે ધેર કેમ મોકલતા નથી ?’ ત્યારે પ્રભુએ સમજાવ્યા, “આ ભયંકર દુકાળમાં પરમહંસોને વિચરણ કરવાની ના જ પાડી હતી, પણ જે હરિભક્તો આવીને ખૂબ આગ્રહ કરે છે ત્યાં જ મોકલું છું. હવે તમારે ધેર પણ સંતો આવશે.” આમ સમજાવ્યા છતાં જીવમાંથી ડાધ ગયો નહિ ને એમ પ્રભુ તરફની ઉપેક્ષાનો ભાવ વધતો જ ગયો. ભગવાનને આપણે કેવી રીતે આપણા ગમતા પ્રમાણે વર્તાવી શકીએ ? એ આપણને પ્રેમથી બોલાવે છે, અપનાવે છે, સેવા આપે છે એ કાંઈ ઓછું છે ? છતાં દેહાભિમાની સેવકો આવા સામાન્ય પ્રસંગે પણ ભગવાન કે ભગવાનના સંતોના અભાવમાં પડી જાય છે. આમ અલૈયા ખાચરની સેવાભક્તિ પાછળ નર્યુ માનનું જ પોષણ થયું હતું.

માહાત્મ્ય વગરની ભક્તિ તો ક્ષયનો રોગ લાગુ પડ્યો હોય તેવી કોઈ નવ્યુવાન સ્વી જેવી હોય છે. તેવી ભક્તિનું બાધ્ય સ્વરૂપ, દેખાવ કે આટાટોપ સુંદર ભાષે પણ તેમાં કોઈ તથ્ય કે તાત્પર્ય હોતું નથી. દેહાધ્યાસી ભક્તિ હુમેશાં બંધનરૂપ જ છે. માટે ભક્તિ મહિમાથી થવી જોઈએ. ‘ધન્ય ભાય, ધન્ય ઘડી કે પુરુષોત્તમનારાયણો મને આ દર્શન, સ્પર્શ, સેવા ને સમાગમની તક આપી છે. બાકી તો ક્યાં જગદીશ ને ક્યાં હું જીવ !’ આવા અહોહોભાવથી સેવા થાય તો આપણામાં ગમે તેવું માન હોય તોપણ તે ટળી

જતાં વાર ન લાગે.

અલૈયા ખાચર ખૂબ શ્રદ્ધાવાળા ને કથાવાર્તાના રસિયા હતા. તેમની કથાવાર્તાથી ઘણાને સમાસ થતો, પણ દેહાભિમાનના ખંડનના પ્રસંગોમાં તેઓ ટકી શક્યા નહીં. એવા પ્રસંગો પ્રભુ જ ઊભા કરી રહ્યા છે એ જ્યાલ તેમને આવ્યો જ નહીં. છેવટે સત્સંગ છોડીને જતા રહ્યા. મહારાજના સમયમાં અલૈયા ખાચર, જીવા ખાચર અને મછીયાવના ફર્જિબા, સેવાભક્તિમાં અજોડ જ હતાં, પણ માન, ઈર્ઝા ને હઠરૂપી દૂષણોથી તેઓએ સત્સંગ ત્યજ દીધો.

એભલ ખાચર પરીક્ષિતનો અવતાર હતા. એમનું જીવન ભક્તિપ્રધાન હતું. એક વખત તેઓ ગામડે ફરવા ગયા હતા, ત્યાં રસ્તામાં અચાનક એક લીમડાના છોડ પર તેમની દણ્ણ પડી. ત્યાં જ આકાશવાણી દ્વારા એક સંકેત મહ્યો કે, ‘આ લીમડાનો છોડ જ્યારે મોટો થશે ત્યારે તેની નીચે સાક્ષાત્ નારાયણ બિરાજશે.’ આ સાંભળી તેમને ખૂબ આનંદ થયો અને એ નાના છોડને ઉપાડીને પોતાના દરબારગઢમાં લાવીને રોખ્યો. એ નાનો છોડ એ જ દાદા ખાચરના દરબારનું મહાપ્રસાદિક નીમતરુ, જેના આજે હજારો ભક્તો ભાવથી દર્શન કરે છે.

જ્યારે કારિયાણીમાં માંચા ખાચરને ઘેર પ્રથમ વાર પ્રભુ પદ્ધાર્યા ત્યારે એભલ ખાચરના કુટુંબ સાથેના ગાડ સંબંધને લઈને એમણે પ્રભુનાં દર્શન માટે તેમને પણ નિમંત્રણ આપ્યું હતું. પ્રથમ મિલનમાં જ અભેલ ખાચરને અને એમનાં કુટુંબીજનોને પ્રભુએ પોતાની અલૌકિક મૂર્તિમાં બેંચી લીધાં. પ્રભુ એમના આગ્રહભર્યા આમંત્રણથી પ્રથમ વાર ગઢા પદ્ધાર્યા અને પોતાની મૂર્તિમાં શ્રીવિષ્ણુ ભગવાનનાં દર્શન કરાવી ખૂબ આનંદ કરાવ્યો. પછી તો એભલ ખાચરનો દરબાર એ પ્રભુનો નિવાસ બન્યો. જીવુબા અને લાડુબા પ્રીતિનાં સ્વરૂપો હતાં, તેથી તેમના મનોરથ પૂર્ણ કરવા મહારાજ ઘણી વખત ગઢા પદ્ધારતા. એભલ ખાચરની વાડીએ આજુબાજુના દરબારોનો ડાયરો જામતો. ભડલીના ભાગ ખાચર અને બીજા કેટલાય ખાચરો પ્રભુના કહૂર વિરોધી હતા. ધીમે ધીમે તેઓએ મહારાજના અભાવ માટેની કાનબંભેરણી શરૂ કરી. દિવસે દિવસે એભલ ખાચરના મનમાં અભાવના શબ્દો દઠ થતા

ગયા, તેથી પોતાની જ દીકરીઓ જવુબા અને લાડુબા તરફ પણ શંકા પ્રગટ થતી ગઈ.

એક દિવસ જવુબા ને લાડુબા કટોરામાં દૂધ લઈને ઠકોરજીને ધરાવતાં હતાં. ત્યાં અભેલ ખાચર આવી ગયા ને એકદમ ગુસ્સે થઈને બોલી ઊઠ્યા, ‘ભક્તિનો શું ડોળ કરો છો ? આ ધાતુની મૂર્તિ તે કાંઈ દૂધ પીતી હશે ?’ જવુબાએ ધીમે રહીને કહ્યું, ‘બાપુ ! ઠકોરજી તો પ્રભુનું સ્વરૂપ કહેવાય. એ તો ભાવના ભૂષ્યા છે. પણ બાપુ, તમે આજે આમ કાં બોલો ?’ એમ કહીને જવુબાએ મનોમન કાકલૂદીભરી પ્રાર્થના કરી. ત્યાં તો ભક્તાધીન ભગવાન એભલ ખાચરને અંતર્દૃષ્ટિ કરાવવા, ઠકોરજી બે હથે દૂધનો કટોરો લઈ તરત જ પી ગયા અને એ ખાલી કટોરો એભલ ખાચરના પગમાં નાખ્યો. એભલ ખાચરને ખૂબ આશ્ર્ય થયું ને દીકરીઓની સાચી ભક્તિ માટે આદરભાવ પણ જાખ્યો.

આમ તો એભલ ખાચર ભક્તિનું સ્વરૂપ જ હતા. પ્રભુ પ્રત્યે ખૂબ પ્રીતિ હતી, પરંતુ કુસંગ બહુ ખરાબ વસ્તુ છે. વાડીના એ ડાયરાએ એમની વિવેકબુદ્ધિને બ્રાષ્ટ કરી નાખી હતી. કાચા કાનના એભલ ખાચરને ભડલીના ભાગ ખાચરે કુત્સિત શબ્દો નાખ્યા કે, ‘તારા દરબારમાં આવીને રહેલો એ બ્રહ્મચારી તો પુરબિયો બ્રાહ્મણ છે. ઓણે બાબરો ભૂત સાધ્યો છે. તારી દીકરીઓ ઉપર ભૂરકી નાખી છે. તારા દરબારગઢમાં આખો દિવસ જાતજાતનાં નાટક જ ચાલે છે, અને એ બામણો ભગવાન બનીને પૂજાય છે. આમાં તો તારા કુટુંબની લાજ જશે, ને આખુંય કુટુંબ આ બ્રાચારના પાપથી ખલાસ થઈ જશે. સમાજમાં તારી કે તારા કુટુંબની બે કોડીની કિંમત નહિ રહે.’

ધીમે ધીમે આવા મહિન શબ્દોની માઠી અસર એભલ ખાચરને થવા લાગી. બહેનો એભલ ખાચરને વાત કરતી કે, ‘સાક્ષાત् પ્રભુ દરબારગઢમાં છે તો વાડીએ શું કામ જાઓ છો ? કુસંગીના સંગે તમે ધર્મબ્રાષ્ટ થઈ જશો. હૈયું સૂનું થઈ જશો.’ પણ એભલ ખાચરના જવમાં લોક પ્રધાન હતો તેથી દીકરીઓની સાચી વાત પણ મનાઈ નહીં. જે લોકને રીજવવા જશે એ પ્રભુને નહિ રીજવી શકે. ગૃહસ્થમાત્રને તો લોક ખૂબ વહાલો રહેવાનો.

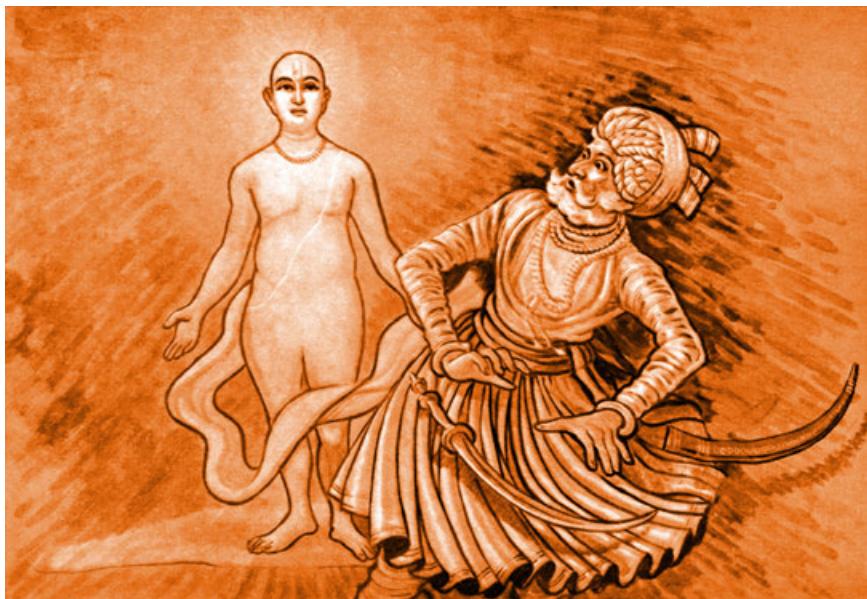
ગૃહસ્થનું જીવન જ લોકપ્રધાન છે, એટલે પ્રભુનો દિવ્ય સંગ છોડીને એભલ ખાચર પણ મોડી રાત સુધી એ ડાયરામાં જ બેસી રહેતા. ભાણ ખાચરે કાનભંભેરણી ચાલુ જ રાખી, ‘એભલ, તને કાંઈ ખબર છે ? આ પાખંડી તારી દીકરીઓને ફસાવી દેશે. તારી આબરૂ ધૂળઘાણી થઈ જશે. તારું કુટુંબ ખલાસ થઈ જશે. જે દિવસે તારા દરબારગઢમાં કોઈ સારો માણસ આવશે નહીં. આવાં ચરિત્રો કાઠીના દરબારમાં શોભે નહીં.’

ભાણ ખાચરની આવી બંભેરણીથી એભલનું માથું ફરી ગયું. રોમરોમમાં પ્રભુનો અભાવ આવી ગયો. ‘લોકમાં તારી કિંમત કોડીની થઈ જશે’ એ શબ્દો જાણો હાડોહાડ વ્યાપી ગયા, જેથી એમને પ્રભુ ઉપર ખૂબ રોષ ચઢ્યો. બહેનો મહારાજને જમાડે, સેવાસરભરા કરે એ બધાં જ દસ્યો એમને યાદ આવવા લાયાં. ‘દીકરીઓને જ્યાંસુધી એને વિષે પ્રીતિ છે ત્યાંસુધી આ પાખંડી મારા ઘરમાંથી નીકળશે નહિં, માટે એનો તો અંત આણ્યે જ ધૂટકો છે.’ આવા જ વિચારોમાં એભલ ખાચરે આખી રાત પસાર કરી. જરા પણ ઊંઘ આવી નહીં. ‘આ દંભી સ્વામિનારાયણ મારી આબરૂ ધૂળમાં મેળવે છે’ એવી શંકાની દઢતા થઈ ને તેઓ ખૂબ કોષે ભરાયા. એમની આંખોના ખૂણા તપેલા અંગારા જેવા લાલચોળ થઈ ગયા. ભારોભાર કોધથી શરીર પણ ધૂજવા લાયું. ખીંટી પર લટકાવેલી પોતાની તલવાર પર એમની નજર પડી ને આકાશમાં વીજળીનો ઝબકારો થાય એટલી ત્વરાથી તલવાર ખીંટીએથી ઉતારી લીધી અને દીકરીઓના ઓરડા તરફ ડો ભરવા માંડ્યા. ઓરડામાં તો પ્રભુ બહેનોને ગોષ્ઠિ કરી આનંદ કરાવતા હતા.

પ્રભુ કોઈની તલવારના ઘાથી હણાય એવા ન હતા. એ તો સર્વજ્ઞ ને સર્વશક્તિમાન હતા. એમની જાણબહાર કાંઈ જ ન હતું. ખુલ્લી તલવાર લઈને આવી રહેલા એભલ ખાચરનો પ્રભુને ઘ્યાલ હતો જ ! પરંતુ માનવીના કાતિલ જેરને ચૂસીને પણ સંસારને અમૃતમય બનાવવાનો પ્રભુનો સહજ સ્વભાવ છે. એભલ ખાચરના આવતાં પહેલાં જ ઓરડામાંથી અદશ્ય થઈ ગયા હોત તો ક્યાં કોઈ એમને રોકી શકવાનું હતું ? એમને મારી નાખવાનો સંકલ્પ એભલ ખાચરના હૈયામાં ઉદ્ભબે તે પહેલાં જ પ્રભુ દરબારગઢની

બહાર નીકળી ગયા હોત તો ક્યાં કોઈ ના પાડવાનું હતું ! પાણ એ દ્યાળું હતા. એભલ ખાચરની સેવાને એણે જવા દેવા માંગતા ન હતા, અને એટલે જ પ્રભુએ કરુણાએ કરીને એમને એક દિવ્યદર્શન કરાવ્યું.

કોધથી કંપતા દેહે એભલ ખાચરે ઓરડામાં પ્રવેશ કર્યો. પિતાનો તાંબા જેવો તપેલો ચહેરો જોઈ જીવુબા અને લાડુબા તો ડઘાઈ જ ગયાં. બંને બહેનો ભયથી બેબાકળી બનીને ઓરડાની બહાર નીકળી ગયા. ઓરડામાં મહારાજ અને એભલ ખાચર બે જ રહ્યા. એભલ ખાચર કંઈ વિચારે તે પહેલાં તો પ્રભુ પોતાના અંગ પરનાં સર્વે વચ્ચો કાઢીને નિર્વચ્ચ બનીને ઊભા રહ્યા. એભલ ખાચર તો ફાટી આંખે જોઈ જ રહ્યા. એ હતું પ્રભુનું લિંગરહિતનું દિવ્ય સ્વરૂપ ! ચિદકાશની એ દિવ્ય રસધનમૂર્તિનાં દર્શન કરતાં જ એભલ ખાચરના હાથમાંથી તલવાર નીચે પડી ગઈ. એમણે અત્યંત આશ્રયપૂર્વક એ મૂર્તિ નિછાળ્યા જ કરી. કોધથી તપેલી આંખો અમૃતમય બનીને છલકાવા લાગી. એભલ ખાચર કરગારી પડ્યા ને ગદ્ગદ થઈ મહારાજના ચરણોમાં જૂકી પડ્યા. પરિતાપનો અશ્રુપ્રવાહ આંખોના ઓવારે ધસી આવ્યો હતો, જે કેમે કરી અટકતો જ ન હતો. જાણે કે સુકાઈ ગયેલો દિવ્યતાનો પ્રવાહ

કરીથી સજીવન બની રહ્યો હતો ! એ જ અવસ્થામાં વાત્સલ્યમૂર્તિ મહારાજ એમને ભેટી પડ્યા. કેવું એ અપૂર્વ દશ્ય ! વેરનો પ્રવાહ પ્રેમના મહાસાગરમાં વિલીન થઈ ગયો !

એક બાજુ પ્રભુની ખૂબ કરુણા હતી, તો બીજુ બાજુ પશ્ચાત્તાપનાં પૂર હતાં. એભલ બોલી ઉઠ્યા, ‘હે દ્યાળુ ! મને માફ કરો. મેં તમને મનુષ્ય જેવા માન્યા. ક્યાં તમારું ચિદકાશનું એ લિંગરહિતનું દિવ્ય સ્વરૂપ ને ક્યાં અમારી જીવદશાની ક્ષુદ્ર વૃત્તિઓ ! હુવે તમારા સ્વરૂપમાં હુમેશા દિવ્યભાવ રહે એવું બળ આપજો.’ આ સાંભળી મહારાજે રાજુ થઈને એમને માથે હાથ મૂકી આશીર્વાદ આપ્યા ને પોતાના પ્રેમના સાગરમાં જબોળીને એમનું અંતર નિર્મળ બનાવી દીધું ને પોતાની પ્રભુતાની કાયમી ને સચોટ પ્રતીતિ એમને કરાવી દીધી.

એભલ ખાયરને કુસંગીઓનો સંગ ન હોત તો પ્રભુએ આવો દાખડો કરવો ન પડત. પ્રભુએ તો એમને કેટલીય વાર દિવ્યદર્શન આપેલાં, પણ કુસંગરૂપી રાખથી એ દર્શન છંકાઈ ગયાં હતાં. છેવટે મહારાજે દિવ્યતાનો ધોઘ વહેવડાવી એ રાખને સમૂળી ધોઈ નાખી. પોતાના નિર્દોષ સ્વરૂપની ઓળખાણ કરાવી મૃતપ્રાય થઈ ગયેલા ચૈતન્યમાં ચૈતનતા પ્રગટાવી. એભલ ખાયરના દરબારને ફરી સજીવન બનાવ્યો. પ્રભુનો સ્વભાવ તો ઉદાર છે જ. એ તો હુમેશાં સેવકને જાળવે જ, પણ જો સેવક સરળ થાય તો મોટાપુરુષને ઓછો દાખડો કરવો પડે. જ્યાંસુધી સેવકને સાચવવો પડે, માન આપવું પડે, એની રીતે વર્તવું પડે ત્યાંસુધી સેવકને પ્રભુ સાથેનો નિર્દોષ સંબંધ થયો જ નથી. એભલ ખાયરે, જીવા ખાયરે અને અલૈયા ખાયરે, બધાએ બહુ મોટી ભૂલો કરી. એકને લોકની વૃત્તિ, બીજાને ઈર્ષાર્ની વૃત્તિ ને ત્રીજાને માનની વૃત્તિ નડી ગઈ. એવી વૃત્તિઓના વમળમાં આપણો ચૈતન્ય કદાપિ ન ફસાય ને પ્રભુના સ્વરૂપમાં એકધારી નિર્દોષબુદ્ધિ રહે તે માટે ભગવદી સંતની ગોઠમાં પડ્યા રહેવું અનિવાર્ય છે.

માનવી કૃતધ્ની બનશે, પણ પ્રભુ નહિ બને. એ તો કૃતજ્ઞતાના મહાસાગર છે. એમની કરુણાનો કોઈ પાર નથી ને જીવની અવળાઈનો કોઈ

પાર નથી. જાણોઅજાણો એના સંબંધમાં આવી ગયેલા માખી જેવા જીવને
પણ પ્રભુ તો સૂર્ય સમાન બનાવવા માંગે છે. કોઈ દુર્લભ સુખની પ્રાપ્તિ સહુને
માટે સુલભ કરવા માંગે છે. માટે સરળ થઈ ખરેખરી નિર્દોષબુદ્ધિ રાખીશું
તો વહેલા ખાટી જઈશું.

સદ્. નિષ્કૃતાનંદ સ્વામીએ ચોસઠપદીમાં પુરુષોત્તમનારાયણના
સ્વરૂપની પ્રાપ્તિ અને મહિમાનું ગાન કરતાં લઘ્યું છે કે -

કયાં જીવ કિયાં જગદીશ, જાણો જુજવી એ જાત છે રે,

મર આપિયે સો સો શીશ, તોયે વણ મહ્યાની વાત છે રે... (૧)

કિયાં કીડી કરી મેળાપ ભેણો, થાવા ભારે ભેદ છે રે,

કિયાં પૂર્ણ પુરુષોત્તમ આપ, કિયાં જીવ જેને બહુકેદ છે રે... (૨)

અતિ આણમહ્યાનું ઓહ, મળવું માયિક અમાયિકને રે,

તે તો દ્યા કરી ધરી દેહ, આવે ઉદ્ધારવા અનેકને રે... (૩)

તૈયે થાય એનો મેળાપ, જ્યારે નરતન ધરે નાથજી રે,

કહે નિષ્કૃતાનંદ આપ, ત્યારે મળાય એને સાથજી રે... (૪)

આમાં કહ્યા પ્રમાણો આપણો તો એમની સાથે મેળ ખાઈ ગયો છે,
એટલે એ જ આપણું પરમ સૌભાગ્ય છે અને તેથી જ આગળના પદમાં,
તેમની પાસે આપણે કેવી રીતે દીનાધીન થઈને વર્તવું જોઈએ તેની સુંદર
સ્તૂત આપતાં નિષ્કૃતાનંદ સ્વામી કહે છે કે -

એની આગળ જો આપણા, કોણ ગણુતીમાં આવીએ રે,

શીદ ડોળીને ડાહપણા, સમજુ શાણા હસાવીએ રે... (૧)

જેણો રચ્યું આ જગત, જોને જૂજવી આ જાતનું રે,

જોતાં મુંગાઈ જાય મત, એવું કર્યું ભાતભાતનું રે... (૨)

એણે કર્યું એવું એક, થાય નહિ જરૂર જાણીએ રે,

વણ કર્યે એ વિવેક, શીદ અભિમાન આણીએ રે... (૩)

મેલી ડા'પણ ભોળપણ, રહીએ દાસના દાસ થઈને રે,

કહે નિષ્કૃતાનંદ આપણ તો, બેસીએ લાભ લઈને રે... (૪)

આમ એમની પાસે આપણે સરળ વર્તવાનું છે. આ બંને પદમાં દશવિલી ભાવનાની દૃઢતા રાખીએ તોપછી હસ્તાંરમતાં, ખાતાંપીતાં ને સુખે સુખે મોટાપુરુષ જ તેમનામાં નિર્દોષબુદ્ધિ દૃઢ કરવી દેશે, પરંતુ આપણે જીવદશાની અવળાઈ એવી છે કે એમને આપણા દાસ થઈને વર્તવું પડે છે. ખરેખર તો આપણે એમને રાજી કરવાનો આલોચ રાખવાનો છે. જ્યારે એથી ઊલંઠું, તેઓ આપણને રાજી રાખવા સતત પરિશ્રમ લઈ રહ્યા છે. આપણે એમના પ્રકાશમાં પ્રકાશિત રહેવાનું છે, એટલે કે એમના ગમતામાં, એમની રીતે જ વર્તવાનું છે. જ્યારે આપણે પોતાની રીત પ્રમાણે એમને વર્તાવી, આપણા પ્રકાશમાં લીન કરી નાખવા ઉધામા મારીએ છીએ. આપણે નિરંતર ઓશિયાળા થવાનું છે. જ્યારે વિચારીને જોઈએ તો જણાશે કે આજે બસો બસો વર્ષના વહાણાં વહી ગયાં પછી પણ, એ જ આપણા ઓશિયાળા થઈને વર્તી રહ્યા છે. આપણા પ્રકૃતિ, દોષ, સ્વભાવ સામું કે મનુષ્યભાવ, માર્ગિકભાવ કે અવિશ્વાસની કેટલીય દરખાસ્તો સામું જોતા જ નથી. કિંચિત્ અપેક્ષા કોઈની પાસે રાખતા જ નથી. ઉપેક્ષા કરવાનો કે ઉદાસ થવાનો એમનો સ્વભાવ નથી. સંબંધમાં આવેલો જીવ, પહેલીમાંથી બીજી કક્ષામાં ને બીજમાંથી ત્રીજી કક્ષામાં, એમ આગળ વધે તે માટે, જીવ જેવા જીવ બની, તેની આંગળી ઝાલી, પોતે પણ તેની સાથે એક પછી એક સોપાન³ ચઢી રહ્યા છે.

વારંવાર તેમણે કંઈક સૂચન કર્યું હોય કે આપણા હિતને માટે ટોક્યાવઢ્યા હોય, અનુભવ કરવવા કદાચ કંઈક પરચા આપ્યા હોય કે માર્ગમાં આવતાં વિઘનસ્થાનોએ લાલબત્તી બતાવી હોય છતાં આપણે પળમાત્રમાં એ બધું વિસરી જઈએ છીએ ને તોય હિમાલય જેવા અડગ બની, અસીમ ધીરજ રાખી બધું જોયા જ કરે છે. આપણા એ પ્રાણપુરુષ આપણા જેવા જ થઈને આપણને ખાતાં, પીતાં, બેસતાં, ઉઠતાં, જીવતાં બધું જ શીખવાડે છે. અનંત બ્રહ્માંદની ઉત્પત્તિ, સ્થિતિ ને લય કરવાની અમાપ શક્તિના ધારક એવા સહજાનંદ, વર્ષોથી ગરજુ થઈને આપણાં બાળોતિયાં ધુએ છે, તોય પ્રસંગે

3. સોપાન = પગથિયાં

આપણે એમને સંદર્ભ ભૂલી જઈએ છીએ, અહુંભાવમાં જ રાચીએ છીએ. આપણી કૃતધ્યાનાની જડ વેદી પર અખંડિતપણે કરુણાનિધાન કૃતજ્ઞતાનાં અમી વરસાવી જ રહ્યા છે. આ વિચાર કરીએ તો સ્પષ્ટપણે જણાશે કે, આપણે શું એમનામાં નિર્દોષબુદ્ધિ રાખી છે ? એમણે જ આપણામાં નિર્દોષબુદ્ધિ રાખી છે ને તેથી જ આપણે નિઃશંકપણે કહી શકીએ કે નિર્દોષબુદ્ધિનું સ્વરૂપ એટલે જ સહજાનંદ !

પ્રભુ ભક્તોના લાડકોડ પૂરા કરવા જ પૃથ્વી પર પદારે છે. ભક્તોના આનંદને જ એમણે પોતાનો આનંદ ગાય્યો છે. ભક્તોની રીતે વર્તવું એ જ એમણે સેવા માની છે. ભક્તોના મનોરથ પૂરા કરવા પોતે ભીડો વેઠે એ જ એમની મોટપ છે. દાદાના દરબારમાં પ્રભુ વર્ષો સુધી રહ્યા એનું કારણ એટલું જ હતું કે એમની બહેનોનો મહારાજ પ્રત્યેનો પ્રેમ અપ્રતિમ હતો. એમનું જીવન નવધાર્ભક્તિથી સભર હતું. પ્રભુ તેમના બધા જ સંકલ્પો પૂરા કરતા. તેઓ પ્રભુની મૂર્તિને વિસરી શકતાં જ ન હતાં ને નિર્દોષબુદ્ધિથી સેવા કરવામાં જ ઓતપ્રોત રહેતાં.

જ્યારેજ્યારે મહારાજ માણકી ઘોડી પર બિરાજી ગઢાથી વડતાલ જવા નીકળે ત્યારે ઓરડાના એક ખૂણામાં બેસીને જીવુબા ને લાડુબા હુંશે હુંશે મહારાજની મૂર્તિને જાણો કે દૃઢ પ્રીતિના પાલવડે બાંધી રાખતાં. એ પ્રીતિની શક્તિથી માણકીની ગતિશક્તિ પણ થંભી જતી. એ બહેનોનો પ્રેમ જ એવો હતો કે માણકી પર બિરાજેલા પ્રભુ, ઊતરીને પાછા આવતા ને બહેનોને વિનંતી કરતા કે, “હવે અમને જવા દો. ત્યાં વડતાલમાં કેટલાય મુક્તો અમારી રાહ જોતા હશે.” અને છેવટે જીવુબા ને લાડુબા હા પડે પછી જ ઘોડી દરબારગઢની બહાર જવા ડગ ભરતી. તેમની પ્રેમલક્ષણા ભક્તિની કેવી ઉચ્ચ સ્થિતિ !

પ્રભુ ગઢામાં રહેતા ત્યારે ઘણી વખત કોઈનેય પૂછ્યા સિવાય વિચરણમાં નીકળી જતા. એ રસધનમૂર્તિનો વિરહ જ એવો હતો કે જીવુબા ને લાડુબા દેહનું ભાન ભૂલી જતાં. ખાવાપીવાનું પણ સહજ વિસરી જતાં ને વિરહની વેદનામાં મહારાજની સ્મૃતિ કર્યા કરતાં ને પાંચ-સાત દિવસે પ્રભુ

જ્યારે પાછા આવે ત્યારે જ એ દર્શન કરીને જમતાં.

સ્વરૂપ સાથે ગુણાતીત પ્રીતિવાળા સેવકની સમજાણ આથી જુદી પે છે. એવો સેવક તો દિલથી માને છે કે હું તો પ્રભુનો પ્રકાશરૂપ દાસ છું. મારા હૈયાને વિષે પરબ્રહ્મ પુરુષોત્તમ પ્રગટ પ્રમાણ અખંડ બિરાજમાન છે. એવી રીતે એ બ્રહ્મરૂપે પરબ્રહ્મમાં જોડાયેલો હોય છે. એની પ્રીતિમાં કોઈ વેગ નહિ, પણ સ્થિરતા હોય છે. અતિરેકતા નહિ, પણ સમતા હોય છે. ઉત્કૃષ્ટ નવધાભક્તિ કરતાં પણ આવી બ્રહ્મસ્વરૂપિણી પ્રીતિ અનેકગણી ઊંચી છે.

શ્રીહરિને વડતાલ જવું હોય ને પ્રીતિના બહાને જતા રોકવા એ એક અતિરેકતા જ કહેવાય. પ્રભુ તો સહુનાય હતા. અનંતના કલ્યાણને માટે પૂઢ્યી પર પદ્ધાર્યા હતા. તેઓ વિચરણામાં જાય ને તેથી વિરહની વેદના અનુભવાય એ કોઈક સાત્ત્વિક વૃત્તિ જ કહેવાય. પ્રભુનું સુખ તો અખંડ માણવાનું હોય. ખરેખરા ભક્તને માત્ર વિરહની વેદના ન હોય. ‘ભગવાન તો જેવા બહુર છે એવા ને એવા જ અંતરમાં બિરાજમાન છે.’ એમ માની એમની પ્રાપ્તિની સભરતાના આનંદમાં મગન રહેવું એ ભક્તનો સ્વભાવ છે. સ્વીનું હૈયું પ્રેમથી ભરપૂર હોય જ, પણ એ જ સ્વી બ્રહ્મસ્વરૂપે પ્રીતિ દટ કરવાનું વલાણ રાખે તો પ્રભુ તેનાથી ત્રિકાળમાંય ઓશિયાળા ન થાય. પ્રભુને તેનું સાચવવું ન પડે. તેના ગમતામાં વર્તવું ન પડે.

ભગવાન કે ભગવાનનું સ્વરૂપ ભક્તને સામેથી હેત કરે, પ્રસાદ આપે, એને ઘેર પદ્ધારે, અમૃતવચ્ચનો કહે તેમાં તો ભક્તની પરમ ધન્યતા છે. પણ પ્રભુને સરળ વર્તાવવા, હેતની અપેક્ષા રાખવી કે એમનાં દર્શન, સ્પર્શ, સેવા ને સમાગમ માટે હઠાત્રાહ સેવવો એ નિર્દોષબુદ્ધિવાળા ભક્ત માટે યોગ્ય નથી. જીવુબા ને લાડુબા માટે આવું બન્યા જ કરતું. એ બંને બહેનોએ આવા પ્રસંગોએ ‘હે મહારાજ ! તમે અમારા એકલાના નથી. આપની મરજી પ્રમાણે ને ગમતા પ્રમાણે જ્યારે જેને જેવો લાભ આપવો ઘટે તેમ બહુ પ્રેમથી ને ખુશીથી આપો. અમે એમાં લગીરેય આડા નહિ આવીએ. આપ ભક્તવત્સલ છો, સહુનાય છો અને સહુનાય મનોરથો પૂરા કરો.’ આમ જો ખુલ્લા દિલે એકાદ વખત પણ મહારાજને કહ્યું હોત તો એ બંને બહેનોની પ્રીતિની ગાથા

જુદી જ આલેખાઈ હોત ! અને ‘નથી જાતી દરબારમાંથી ઘોડી’ એ પંક્તિ આપણે ગાવી ન પડત. એમની એ કેન્દ્રિત થયેલી પ્રીતિ પરાબક્તિ બની જત. જીવુબા ને લાડુબા માટે ભલે મહારાજને એવી કોઈ તક ન મળી, પણ આપણે હવે આપણા પ્રેમના આવેગમાં આવીને એવી કોઈ નાની સરખી ભૂલ કરવી નથી કે જેનાથી સ્વરૂપ વિશેની નિર્દોષબુદ્ધિનું ખંડન થાય કે મોટાપુરુષને આપણો રીતે વર્તી ઓશિયાળા થવું પડે.

સ્ત્રીનો પ્રેમ મર્યાદિત જ હોય. અને વ્યાપક સ્વરૂપ આપવું એ ખૂબ અધરું કામ છે. એક દિવસ દરબારગઢમાં સમૈયાની સેવા કરવાનો વારો લાડુબાનો હતો, પણ અતિ પ્રેમના આવેગે કરીને જીવુબાએ એ સેવા ઉપાડી લીધી. પ્રભુની સેવા કરવાનું મન તો કોને ન થાય ? પણ લાડુબા ક્ષોભને પામી ગયાં ને ઉદાસ થઈ ગયાં. સ્ત્રી એટલે ઘોખાવાંધાનું સ્વરૂપ. ઉપેક્ષાભર્યા શબ્દોથી લાડુબાએ જીવુબાને નવાજવા માંડ્યાં. ‘ભક્તો કેવળ બ્રહ્મની જ મૂર્તિ છે’ એ રહસ્યનો એમને ખ્યાલ ન હતો. જીવુબામાં મહારાજનું દર્શન કરવાની દાસ્તિ કેળવી હોત તો આનંદ અખંડિત રહેત. પ્રભુના દેહની સેવા કરવી એ એક વાત છે અને એમને વ્યાપક સ્વરૂપે જોવા એ તદ્વન અનોખી વાત છે ! જ્યાં બે બંગડીઓ ભેગી થાય ત્યાં ખળભળાટ થાય જ. પરંતુ સર્વત્ર પ્રભુને જ વ્યાપક સ્વરૂપે જોતા થઈ જઈએ તોપછી ખળભળાટ ક્યાંથી રહે ? જેવી રીતે સ્ત્રી એ પ્રેમનું સ્વરૂપ છે તેવી જ રીતે એ અપેક્ષાનું પણ સ્વરૂપ છે. જ્યારે ગુણાતીત ભાવનામાં તો કેવળ પ્રશાંત નીરવતા છે, દિવ્યતા છે ને પ્રભુતા છે.

મોટાપુરુષના વચનમાં અતિરેકતા નહિ ને ઉદાસીનતાય નહિ એનું નામ નિર્દોષબુદ્ધિ કહેવાય. આજ્ઞામાં યુક્તિ ને વિક્તિ બંનેય ન ચાલે. કોઈ બહાનું કાઢીએ, કોઈની ઉપર દોષારોપણ કરીએ, કંઈક છટકવાની વૃત્તિ રાખીએ, પોતાના દોષ કે સ્વભાવનો વાંક કાઢીએ, આપણાને સોંપેલું કામ બીજા પાસે કરાવીએ – એ બધી જ યુક્તિ કહેવાય અને પ્રભુના વચનનો પોતાની રીતે પોતાના અંગ, માનીનતા ને રૂચિ પ્રમાણે તોલ કરવો કે તેવો પ્રચાર કરવો તે તેમના વચનમાં વિક્તિ કહેવાય. ‘પ્રભુએ ભલે આમ કહ્યું. એ તો અનંતના છે એટલે કોઈક પ્રસંગે એમને આવું કહેવું પડે પણ આનો અર્થ

તો આમ જ છે.' એમ પોતાની રીતે પ્રતિપાદન કરવું તે વિકિત કરી કહેવાય. આવી કોઈ પણ પ્રકારની યુક્તિ, વિકિત કે પ્રયુક્તિમાં ફસાયા વગર 'આપ કહો એટલું જ કરવું છે' એમ નિર્ણય કરી સારધાર વર્તીએ તો એ નિર્દોષબુદ્ધિ રાખી કહેવાય. નિર્દોષબુદ્ધિવાળો સેવક ખરેખર સરળ જ હોય છે. તે કોઈ યુક્તિ કે વિકિતનો કદાપિ વિચાર કરતો જ નથી. 'આપ કહો તેમ જ કરવું છે. બાકી આપને સંભાર્યા કરવા છે ને તે સિવાય બીજું કાંઈ જ કરવું નથી. આપને ગમે એટલું જ બોલવું છે, ચાલવું છે કે હલનચલન કરવું છે. ને કેવળ ભજન જ કર્યા કરવું છે પણ બીજું કાંઈ વિચારયું જ નથી.' જો આવો દૃઢ ઠરાવ રાખીએ તો ડહાપણ અને ભોળપણની બધી જ પ્રકૃતિ નીકળી જાય.

એક વાર પાર્શ્વદર્શક ભગુજી સભામાં આવવા માટે સહેજ મોડા પડ્યા. મહારાજે તો ગુસ્સે થઈને તેમને ખૂબ ધમકાવવા માંડ્યા એટલે દાદા ખાચર તરત બોલી ઉઠ્યા, 'મહારાજ ! એ તો તમારું જ કામ કરવા ગયા હતા.' મહારાજે કહ્યું, "દાદા ! મેં તેમને ક્યાં પૂછ્યું છે ? તમારે વચ્ચે બોલવાની શી જરૂર હતી ?" દાદા ખાચરનો એ વિષય ન હતો, પણ લાગાણીવેડામાં તાણાઈને બીજાની કિયાના કાળું બનવાનો હરેક જીવનો એક સહજ સ્વભાવ છે અને તે ભોળપણ કે ડહાપણ જ કહેવાય. પ્રભુને શું ખબર નહિ હોય કે હું ભગુજીને વગર વાંકે દાટી આપું છું. એમને શું ખબર નહિ હોય કે હું અનું દુંજું જ કરી રહ્યો છું. માટે આવા પ્રસંગોમાં પ્રભુની હરેક કિયા અને સ્વભાવ ગમાડવા એ જ ખરેખરી નિર્દોષબુદ્ધિ છે.

મહારાજે દાદા ખાચરને કહ્યું હતું કે, "ગોપાળાનંદ સ્વામીનો હુંમેશાં સમાગમ કરજો, તો ખૂબ સુખી થઈ જશો." પણ દાદા એ વચ્ચનનો તોલ કરી શક્યા નહીં. સદ્ગુરૂ સચિદાનંદ સ્વામીએ ઓરાભાવના શર્દો નાખી દીઘા કે, 'ગોપાળીયું જ્ઞાન સાંભળવું નહીં.' તો દાદાએ પ્રભુનું વચ્ચન વિસારી દીઘું. ગોપાળાનંદ સ્વામીનો સમાગમ કરી શક્યા નહીં. મહારાજનું વચ્ચન ઝીલી શક્યા નહીં. એ દાદાની નિર્દોષબુદ્ધિની કચાશ જ કહેવાય.

શ્રીજીમહારાજે પોતાના સ્વધારણમન પહેલાં, બંને દેશના આચાર્યો અને બંને દેશના વડીલ પરમહંસોને બોલાવીને કહ્યું હતું કે, "ગોપાળાનંદ

સ્વામીની આજ્ઞામાં સહુ રહેજો ને વરસોવરસ એક માસ ગુણાતીતાનંદ સ્વામીનો સમાગમ કરવા જૂનાગઢ જજો.” પ્રભુને સ્વધામ પધારે મંડ તેર દિવસ પણ થયા-ન થયા ત્યાં તો અમુક સમાજે ગોપાળાનંદ સ્વામીને વિમુખ કર્યાનો ઠરાવ પસાર કર્યો. કોઈનીય મહોબતે કે સારપે કરીને ભગવાનની કે મોટાપુરુષની આજ્ઞાનું ઉલ્લંઘન કરવું અને તેમને ઓશિયાળા કરવા તે નિર્દોષબુદ્ધિનું ખંડન જ છે. માટે મોટાપુરુષને રાજી કરવા તેમના અલ્ય વચ્ચનને અતિ મહત્ત્વ વચ્ચન માનીને તે પ્રમાણે વર્તવા ખૂબ ખટકો રાખવો તે તેમના વિષેની ખરેખરી નિર્દોષબુદ્ધિ કહેવાય.

મહારાજને શૂરવીર ભક્તોની ભક્તિ ખૂબ ગમતી. એવા ભક્તોને સંભારતાં અને મળતાં મહારાજની છાતી ગજગજ ફૂલતી. જેમ કોઈ રાજાની સવારીમાં રાજા એકલો જ હોય તો તે સવારીની શોભા શું ? રાજાનું ગૌરવ શું ? તેમ પ્રભુ અક્ષરધામમાંથી એકલા જ નહિ પણ પોતાનું અક્ષરધામ, ઐશ્વર્ય, પાર્થદ ને મુક્તોની મંડળીસાહિત જ પદ્ધાર્યા હતા; જેમ ધરતીના પેટાળમાં માત્ર પથ્થરો જ નથી નીકળતા, એમાં સોનાની ખાણો પણ હોય છે. નીલમણિ, પોખરાજ કે કોહીનૂર જેવાં રત્નો પણ મળી આવે છે, તેમ મહારાજના ભક્તસમુદ્દાયમાં એવાં કેટલાંય આણમોલ રત્નો હતાં. ખોરાસાના રાજાભાઈ પણ એવા જ એક પરમ ભક્તરાજ હતા.

સૌરાષ્ટ્રનો ઘેડ પ્રદેશ તેની ફળદુપતા માટે જાણીતો છે. ત્યાંની ધરતી, ત્યાંનાં બાલુડાં, ત્યાંનાં ભક્તો બધું જ લીલુંછમ ! ગમે તેવો ભીડો આપો કે અણિપરીક્ષામાં પસાર કરો તોય તે કરમાય નહિ ને સુકાય પણ નહિ, ને સોનાની જેમ રતિવા સરસ થાય ને તેમાં કોઈ ઘટ તો પેડ જ નહીં. આવા અદ્ભુત વર્તનવાળા રાજાભાઈ પણ એક શ્રેષ્ઠ ભક્તરાજ હતા.

તે બારસો વીધાંના વતનદાર હતા. બળદની વીસ જોડ રાખતા. ‘મારે એને મારે ને તારે એને તારે’ એવી એમની હાક હતી. એક ઉમદા ઘોડી રાખીને આખાયે ઘેડ પ્રદેશમાં એ કેસરી સિંહની જેમ ફરતા. ચારે બાજુ તેમના નામની બોલબાલા હતી. રાજાભાઈ તો ખરેખર તે પ્રદેશના રાજા જેવા જ હતા અને મહારાજમાં તેમને અને તેમનામાં મહારાજને અપ્રતિમ વિશ્વાસ હતો.

પૂર્વના કોઈ અતિ બલિષ સંસ્કાર એવા હતા કે રાજાભાઈને ઘણા સમયથી પ્રભુ પાસે જઈ, સાધુ થઈ ભગવાન ભજવાના કોડ જાગતા. વળી ઘરમાં પણ એક પ્રસંગ એવો બન્યો કે તેમના ઘરવાળાએ સાધુ-સંતોની સેવા કરવામાં ને તેમને ભોજન આપવામાં ઉપેક્ષા સેવી. એ શૂરવીર ભગતને તેથી આઘાત જ પહોંચે ને ! તેમણે તેનો કાયમી ઉકેલ શોધી કાઢ્યો. ‘તમારા ભાઈ બિમાર છે’ એમ કહીને ઘરવાળાને પિયર વળાવ્યાં. બીજુ બાજુ એ પોતે ઘરવખરી ને બળદ બધુંય વેચીને, એની રકમ લઈને, પરમહંસ થવાના ભારે ઉમંગથી મહારાજ પાસે ગાડા પહોંચી ગયા. પ્રભુએ એમને છાતીસરસા ચાંચ્યા.

મહારાજે રાજાભાઈને પૂછ્યું, “હવે શું ઈચ્છા છે ? સાધુ થશો કે અમે કહીએ તેમ કરશો ?” એમણે ખૂબ મીઠાશથી જવાબ આપ્યો, ‘હું તો સેવક છું. આપ કહો તેમ કરવું એ જ મારો ધર્મ છે.’ મહારાજે પૂછ્યું, “અમે કહીએ તેમ કરશો ?” રાજાભાઈ કહે, ‘મહારાજ ! હજુય શંકા છે ? આ દેહ તો હવે આપને વેચાણ છે. આપ કહો એટલું જ કરવું છે. એથી વધારે કે ઓછું કાંઈ જ કરવું નથી.’ રાજાભાઈનો આવો સરળ છતાં મક્કમ નિર્ધાર સાંભળી મહારાજ ખૂબ રાજુ થયા. મોટાપુરુષની આજ્ઞામાં અતિરેક થાય તે નિર્દોષબુદ્ધિનું ખંડન છે. તેમની આજ્ઞામાં ઓછપ આવે, મોળાશ આવે તે પણ નિર્દોષબુદ્ધિનું ખંડન છે. પોતાના દેહ અને મન પર ભગવાન કે સંતને સંપૂર્ણ અધિકાર સોંપે એવા સેવકો બહુ ઓછા હોય. એમાંય વળી દેહ સોંપનાર તો ઘણા મળે, પણ મન સોંપનાર તો કોઈક જ હોય ! એવા કોઈકમાં ભડવીર ભક્તરાજ રાજાભાઈ એક હતા.

પછી મહારાજે સહજ પૂછ્યું, “રાજાભાઈ ! પર્વતભાઈના દીકરા નાના છે. એમના સાંતી^૪ હંકે એવા કોઈ નથી. એ કામ તમારાથી થશો ?” શ્રીહરિએ જાણે કે સુવાણને કસોટીની એરણ પર ચઢાવ્યું, પણ આ સુવાર્ણનો કટકો જ એવો હતો કે એરણને પણ ઓગાળી દે, પછી સોની તો પીગળી જ જાય ને ! ‘આ કામ થશો ?’ એવું મહારાજે પૂછ્યું એટલામાં તો રાજાભાઈની

૪. સાંતી = હં

આંખમાં આંસુ આવી ગયાં ને ગદ્ગદ થઈ કહ્યું, ‘દયાળુ ! થશે એમ કેમ પૂછો છો ? સેવકને તો આજ્ઞા કરો. મારે તો આપને જ રાજ કરવા છે.’ આ સાંભળી મહારાજના મુખારવિંદ પર કોક લોકિક ચમક આવી ગઈ. તત્કાળ રાજાભાઈને કહ્યું, “ત્યારે ઉપડો અગતરાઈ. ધર્મના કામમાં હવે ઢીલ નહીં.”

બેંચાયેલી પણાં પરથી છૂટેલું તીર ક્યારેય પાછું વળ્યું હોય એવું સાંભળ્યું નથી. તે તો એના લક્ષ્યને આરપાર વીંધીને જ જંપે છે. રાજાભાઈ તો તીરવેગે અગતરાઈની વાટે ઉપડ્યા. તેમના ચહેરા પર કોઈ ક્ષોભ કે વિક્ષેપ ન હતો, રુકાવટ કે અવરોધ ન હતો. હૈયે તો હરખ માતો ન હતો કે, ‘વાહ ! પુરુષોત્તમનારાયણે પર્વતભાઈ જેવા મુક્તરાજની સેવા આપીને મને ધન્ય બનાવી દીધો !’ ક્યાં એ પ્રદેશના રાજ જેવા રાજાભાઈ ને ક્યાં સામાન્ય ગણાતા કણાબી ખેડૂત પર્વતભાઈ ! આમ તો પર્વતભાઈ મણિ જેવા ભક્તરાજ હતા, પણ લૌકિક રીતે એમનું કુટુંબ સમાજમાં તદ્દન સામાન્ય ગણાય. તેથી લોકમાં તો રાજાભાઈની ટીકા થાય જ. કેવો એમનો મોભો ! કેવી એમની સરળતા ! ખરેખર પ્રભુનાં વચને લોકને એમણે હનુમાનની જેમ જ પૂંછું બાંધીને સળગાવી દીધો. વળી સાથું થઈને મહારાજ પાસે રહેવાના ઉમળકાસહિત આવ્યા હતા, જ્યારે મહારાજે ન આપી પ્રસાદી કે ન આપ્યા હાર ! ન આખ્યું વાતોનું સુખ કે ન આખ્યું સમાગમનું સુખ ! એ તો ઢીક, પણ એમને એવોય સંકલ્પ ન ઉઠ્યો કે, ‘અરેરે ! આ તો મહારાજે ઉલભાંથી ચૂલમાં નાખ્યા.’ કંટાળીને જે પ્રદેશ હોડ્યો હતો એ જ પ્રદેશના સામાન્ય કણાબી ખેડૂતના સાથી બનાવ્યા. ધન્ય છે રાજાભાઈને કે જેમણે પ્રભુનાં વચનને અદ્ધર ઝીલ્યું ! ધરતી પણ આવા ભક્તોના પુણ્યપ્રતાપે જ લીલી હોય છે. કેવા એ નિર્દોષબુદ્ધિવાળા સેવક હશે ! પ્રભુએ એમની લોકલાજનો પ્રલય કરાવ્યો છતાંય રંચમાત્ર સંશય કે મોળાશ હૈયામાં કે ચહેરા પર આવ્યાં જ નહીં. લૌકિક રીતે રાજાભાઈનું આ ભયંકર અપમાન જ હતું. જ્યારે આધ્યાત્મિક દસ્તિએ પ્રભુ સામે એમની અદ્ભુત જીત હતી. ધન્ય છે એ કસોટીના કરનાર સહજાનંદ પ્રભુને અને ધન્ય છે એ કસોટીમાંથી સારધાર પાર ઉત્તરનાર ભક્તરાજ રાજાભાઈને !

કલ્યાણપથના લાખો યાત્રીઓ માટે દીવાદાંડી બનનાર એવાં આદર્શ રત્નોની તો પ્રભુએ હારમાળા જ સર્જ છે. મૂળ મણિયાવ ગામના વતની તથા મહારાજની અંગત સેવા અને પરિચર્યાના કરનાર મૂળજી બ્રહ્મચારી આધ્યાત્મિક ઈતિહાસના પાને એવા જ એક અજોડ સેવક હતા. નદી જેમ સમુદ્રમાં ખોવાઈ જાય તેમ તે મહારાજની સેવામાં સંપૂર્ણપણે ઓતપ્રોત થઈ ગયા હતા. એમને મહારાજ વિના ને મહારાજને એમના વિના એક ક્ષણ પણ ન ચાલે એવો એમનો અરસપરસનો આગવો સંબંધ હતો. મૂળજી બ્રહ્મચારીને જાણે અક્ષરધામમાંથી જ પ્રભુ સાથે ન લાવ્યા હોય એવું એમનું આગવું વ્યક્તિત્વ હતું ! એ મહારાજનો પડહાયો બનીને રહેતા. પ્રભુને દાતણ આપવું, સ્નાન કરાવવું, વસ્ત્ર આપવાં, વસ્ત્ર ધોવાં, જમાડવા, પથારી કરવી, પોઢાડવા, પગ દાબવા, પંખો નાખવો, વગેરે સેવામાં એ દિવસરાતનું ભાન ભૂલી જતા. પ્રભુની સેવામાં જ એમનો સૂર્ય ઊગતો ને આથમતો. સેવાનો આલોચ એવો હતો કે એમને મન રાત્રિ અને દિવસ બધું સરખું જ હતું !

દેહને ગાંધ્યા સિવાય સેવા કરનારા તો કદાચ કોઈ મળે, પણ પ્રભુના નાનાંમોટાં, સારાંનરસાં બધાં જ ચરિત્રોને ગમાડીને નિર્દોષબુદ્ધિથી સેવા કરનાર તો કોક જ હોય ! પ્રત્યક્ષ સ્વરૂપનાં બધાં જ લીલાચરિત્રો સંપૂર્ણપણે ગમાડવાં એ તો તલવારની ધાર પર ચાલવા કરતાં પણ અધરું છે. મન અને બુદ્ધિના પ્રલય પછીની એ વાત છે. પ્રભુનાં ચરિત્રો દિલથી ગમાડે એ અક્ષરધામનો જ સેવક કહેવાય.

મૂળજી બ્રહ્મચારી ખરેખરા શુદ્ધ નૈષિક બ્રહ્મચારી હતા. મહારાજ કે એમની સેવા સિવાય એમને કોઈ સંકલ્પ જ ન હતો. તે અખંડ મહિમાસભર રહેતા હતા. એ નિર્દોષતાની મૂર્તિ હતા. મહારાજ ઘણી વખત કહેતા કે, “આ બ્રહ્મચારી મને નિર્દોષ માને છે તો પોતે નિર્દોષ થઈ ગયા છે.” એ અંગે મહારાજે વચ્ચનામૃત ગઢા પ્રથમ ઉત્તમાં કહ્યું છે કે, “આ મુંકુદ બ્રહ્મચારી છે તે ભોળા જેવા જણાય છે તોપણ અમારા સ્વભાવને યથાર્થ જાણે છે જે, ‘મહારાજ તો આકાશ જેવા નિર્લેપ છે અને એમને કોઈ પોતાનું પણ નથી ને પારકું પણ નથી.’ અને એવી રીતે જો અમારા સ્વભાવને જાણે છે તો જેવા

ઇશ્વરમાં ગુણ હોય તેવા ગુણ બ્રહ્મચારીમાં વર્તે છે, અને અંતર્યામી સહૃદ્માં રહ્યા છે તે બાઈ-ભાઈને મનમાં એમ સમજાવે છે જે, ‘બ્રહ્મચારીમાં કોઈ વાતની ખોટ નથી.’’ આમ સ્વયં મહારાજે એમની નિર્દોષબુદ્ધિને પ્રમાણિત કરેલી.

મહારાજની સેવા કરવા, કથાવાર્તા સાંભળવા કે એમને જમાડવા ઘણી બહેનો આવતી, પણ મૂળજી બ્રહ્મચારી એવા બાળક જેવા હતા કે બહેનો સાથેની તેમની વાતચીતમાં કે લેવડફેવડના વ્યવહારમાં એમને શ્રીપુરુષભાવનું કોઈ જાણપણું રહેતું જ નહીં. કોઈની પણ સાથે કોઈ હવાહુલાં કરવાનો એમનો સ્વભાવ જ ન હતો. કોઈની મહોબતમાં કે સારપમાં ઝેંચાય એવા એ પુરુષ ન હતા. મહારાજે એક દિવસ ગમ્મત કરી, “મૂળજી બ્રહ્મચારી, તમારે બહેનોની સાથે વાત કરવી હોય તો પડદો નાખીને કરવી.” પછી બ્રહ્મચારીને કોઈ બહેન સાથે વાત કરવી હોય તો પોતે પોતાના ગાતરિયાનો પડદો રાખી વાત કરે. ગાતરિયું મૌં આડે ધરી ટે ઓટલે એમને મન પડદો થઈ ગયો. એવા એ ભોળા અને નિર્દોષ હતા. તેથી બધાને તેમની સાથે ખૂબ જ આનંદ આવતો. કેટલાય એમને મૂર્ખ પણ માનતા હશે, છતાં એમને તો સ્વખામાંય જાણપણું નહિ કે હું બહેનો સાથે વાત કરું છું. કેવી એ નિર્લેપ અવસ્થા હશે !

કદાચ શ્રીને વિશે સંકલ્પ ન ઉઠે એ શક્ય છે, પણ શ્રીઓની સભામાં કે તેમના સાનિધ્યમાં માનમોટપનો સંકલ્પ ન ઉઠે અને એમના અસ્તિત્વનું જાણપણું રંચમાત્ર ન રહે કે એમને વિષે બેઠાઉિક્યાની વાસના પણ ન રહે એ તો અક્ષરના અનાદિ મહામુક્તનું જ આગવું લક્ષણ છે. બાકી તો જે કોઈ બહેનોની સભામાં બેસે તેની વાણી કે તેના હાવભાવ બદલાઈ જ જાય. અને અનું જાણપણું તો રહે જ. પણ અક્ષરનો અનાદિ મહામુક્ત હોય તે જ આવા પ્રસંગોમાં પ્રભુની મૂર્તિના જાણપણે રહી શકે. જેને ભગવાન સિવાય બીજી કોઈ વાસના ન હોય એ ખરેખરો નિર્જામી કહેવાય. મૂળજી બ્રહ્મચારી એવા નિર્દોષ ને નિર્જામી હતા.

એક વખત મહારાજે પોતાની મોજડી મૂળજી બ્રહ્મચારીને તેલ લગાવવા આપી. તે કિયા તો સામાન્ય જેવી જ હતી. ભોળા હદ્યના મૂળજી બ્રહ્મચારી

ભાવથી તેલ ચોપડવા બેઠા. એવામાં જ એક પ્રેમી બહેન ત્યાં આવ્યાં ને મૂળજી બ્રહ્મચારીને કહ્યું, ‘આવી સેવાનો લાભ તમને તો રોજ મળે છે. આજે મને આ સેવાનો લાભ લેવા દો.’ મૂળજી બ્રહ્મચારીએ સહજ કહ્યું, ‘મહારાજે મને સેવા સૌંપી છે તો મારે જ કરવી જોઈએ ને ?’ પણ એ બહેન માન્યાં નહીં. છેવટે એમના અતિ આગ્રહને વશ થઈને મૂળજી બ્રહ્મચારીએ પ્રભુની મોજડીઓ તેમને આપી.

પ્રભુનું સ્વરૂપ તો ખૂબ જ નટખટી ને ચાલાક હોય છે. જ્યાં, જ્યારે પ્રગટ થવાની જરૂર પડે ત્યાં તરત જ પ્રગટ થઈ જાય. પેલી બહેને મોજડીને તેલ લગાડવાની શરૂઆત કરી હશે, ત્યાં જ મહારાજ હાજર થઈ ગયા ને તે બહેનના દ્વારા ત્યાં મોજડીઓ જોઈ મૂળજી બ્રહ્મચારી ઉપર ખૂબ ગુસ્સે થઈ ગયા, “બ્રહ્મચારી, તમે મોજડીની સેવા એમને કેમ સૌંપી ? તમારા જેવું તેલ એ લગાડી શકશો ? તમારે સેવા કરવી હોય તો કરો નહિ તો ચાલ્યા જાઓ. આવું ડાપણ કરવાની શી જરૂર ? જાઓ, આજથી હવે તમે અમારા વાસમાંથી વિમુખ. અડવાળા પગે ચાલજો, ગળ્યુંચીકણું ખાશો નહિ અને જ્યાંસુધી અમે બોલાવીએ નહિ ત્યાંસુધી અમારાં દરશની આવશો નહીં. સુરત તરફ ચાલ્યા જાઓ.”

મૂળજી બ્રહ્મચારી તો ખૂબ સરળ હતા. મૂળાના ચોરને ફાંસીની સજા મળી. છતાંય જાણો કાંઈ જ ન બન્યું હોય એવી સહજતાથી એ વત્યા. એ એમની નિર્દોષબુદ્ધિ કેવી હશે ! પ્રભુનાં વસમાં વેણ વહૃતાં માનવાં અને પ્રભુ ઉપેક્ષા કરે ત્યારે પણ દાશ અનુભવવી તે ખરી નિર્દોષબુદ્ધિ કહેવાય. મૂળજી બ્રહ્મચારીની તો એકધારી સહજવસ્થા હતી. એમને તો રંચમાત્ર જ્યાલ જ ન હતો કે પ્રભુ મારી ઉપેક્ષા કરી રહ્યા છે. એમનો પ્રભુ સાથેનો સંબંધ કેવો હશે !

ઉનાળાનો સમય આવ્યો. સુરતનું બજાર મીઠી મધુર આફૂસ કેરીઓથી ઊભરાવા માંયું. ત્યાંના દરિબક્તો સંતો માટે સરસ કેરીઓ લાવ્યા. ગુણાતીતાનંદ સ્વામી અને મુક્તાનંદ સ્વામીને એકીસાથે સંકલ્પ ઊઠ્યો કે, ‘આ કેરી તો મહારાજ જમે એવી છે.’ કેરીઓ જોઈ મૂળજી બ્રહ્મચારી પણ

ખૂબ આનંદમાં આવી ગયા. સહુનેય એક જ વિચાર ઉઠ્યો કે, ‘ગઢામાં આવી સરસ કેરી ક્યાંથી મળે ? આ કેરીઓ મહારાજને કોણ પહોંચાડો ?’ મૂળજી બ્રહ્મચારી સહજ બોલી ઉઠ્યા, ‘સ્વામિ ! એ માટે તો આ સેવક તૈયાર જ છે. આપની આજ્ઞા હોય તો હું આ કેરીઓ મહારાજને ગઢે પહોંચાડું.’ આ સાંભળી મુક્તાનંદ સ્વામી અને ગુણાતીતાનંદ સ્વામી ખૂબ રાજી થઈ ગયા. તેમણે મૂળજી બ્રહ્મચારીને આફૂસ કેરીનો ભરેલો ટોપલો ગઢા પહોંચાડવાનું કામ સોંપી દીધું.

ઉનાળો ભરજુવાનીમાં હતો. વૈશાખના ઊના ઊના વાયરા જાણો કે શરીરે બળબળતા ડામ દેતા હતા. પંખીઓ પણ તેમના માળામાં તરફડતાં હતાં. એવી ભયંકર ગરમીના દિવસોમાં અડવાણે પગે મૂળજી બ્રહ્મચારીએ ગઢાનો પંથ કાપવા માંડ્યો. મહારાજને કેરી જમાડવાનો અનેરો આનંદ એમના હૈયામાં ઊભરાતો હતો. ધગધળી ઉઠેલી ધરતી અને ચારે બાજુ અણી વરસાવતી લૂની પરવા કર્યા સિવાય, સવારે સુરતથી નીકળી રાત સુધીમાં તો વડોદરા પહોંચી ગયા.

મૂળજી બ્રહ્મચારીને એક જ ઉમંગ હતો કે જેમ બને તેમ કેરી વહેલી ગઢા પહોંચી જાય તો સારી સારી કેરી પ્રભુ જમે. રસ્તામાં દિવસો વધારે જાય ને કેરી વધારે પાકી જાય તે પણ ઢીક નહિ ને તેથી જ તેઓ દેહને ગાય્યા સિવાય દોડ્યે જ જતા હતા. બીજે દિવસે સવારે વડોદરાથી ઉપડ્યા ને રાતે ઘોળકા પહોંચી ગયા અને ત્રીજે દિવસે સાંજે તો ગઢા પહોંચીને, મહારાજના ચરણારવિંદમાં કેરીનો ટોપલો ધરી દીધો. કેવો એ દેહનો અનાદર ને કેવી એ પ્રભુ તરફની ભક્તિ !

ત્યાં પહોંચી એમણે પ્રભુને દંડવત્ પ્રણામ કર્યા, પણ મહારાજે ન તો એમના સામું જોયું કે ન તો એમના ‘જ્ય સ્વામિનારાયણ’ ઝીલ્યા. ને ઉપરથી મોઢું ફેરવી લીધું. મીઠી છતાં કરુણ ઉપેક્ષા કરી. અમીદાદિ તો બાજુમાં રહી પણ પ્રભુ ત્યાંથી બીજે ચાલ્યા ગયા. મૂળજી બ્રહ્મચારીને, મહારાજને કેરી જમાડવાનો જે આનંદ હતો તેમાં એમને એ ઉપેક્ષા નહિવત્ જ લાગી હશે. જેમ અમૃતના મહાસાગરમાં કિંચિત્ ખટાશ કર્યા અસર કરી શકે

જ નહિ તેમ ભક્તિરસથી છલકાતા એ હૈયામાં કે આનંદવિભોર અવસ્થામાં કે સમયસર પહોંચી ગયાના તાનમાં, પ્રભુની ઉપેક્ષાનો એમને કાંઈ ઘ્યાલ જ નહિ આવ્યો ! કદાચ એ ઉપેક્ષાનું ભાન પણ નહિ રહ્યું હોય ! આવો મંગલ સંબંધ હતો ભક્ત અને ભગવાનનો !

ઉનાળાનો સખત તાપ હોય, અડવાગે પગે ચાલવાનું હોય, પગે ફોલ્લા પડ્યા હોય, શરીર પસીનાથી રેબળેબ થયું હોય છતાં એ કાતિલ ગરમીની ઉપેક્ષા કરીને પ્રભુની પાસે આપણે પહોંચ્યા હોઈએ ને ત્યારે પ્રભુ આપણી સામું પણ જુએ નહિ ત્યારે આપણી કેવી દશા થાય ! એ કલ્પના કરવા જેવી છે.

બીજે દિવસે સવારના પહોરમાં મૂળજી બ્રહ્મચારી કેરીનો પ્રસાદ લઈને પ્રભુ પાસે પહોંચી ગયા. પણ ભક્ત અને ભગવાનની દસ્તિ એક થતી ન હતી. ન તો પ્રભુએ મૂળજી બ્રહ્મચારી સામે જોયું કે ન તો પેલી કેરી સામું જોયું ! દૂર સભામાં બેસીને એક ડેશીમા મહારાજના આ ચરિત્રને જોઈ રહ્યાં હતાં. માણાએ મૂળજી બ્રહ્મચારીને બોલાવીને કહ્યું, ‘બ્રહ્મચારી, કેરી લાવ્યા છો તો હવે પ્રભુને બરાબર જમાડજો.’ મૂળજી બ્રહ્મચારી કહે, ‘મહારાજ તો મારી સામું જોતાય નથી ને જમાડવા જાઉં છું તો મોહું ફેરવી લે છે.’ એમની નિર્દોષ ભક્તિ જોઈને ડેશીમાનું હૈયું ભરાઈ ગયું. અંતરમાં ખૂબ ગુણ આવી ગયો કે, ‘કેવી આ બ્રહ્મચારીની નિર્દોષબુદ્ધિ ! ભાવથી જમાડવા જાય ત્યારે પ્રભુ તિરસ્કાર કરે, હડધૂત કરે અને છતાંય મીઠાશ ન જવા દે એ તો નિર્દોષબુદ્ધિની પરાકાણ જ કહેવાય !’ ‘નિર્દોષબુદ્ધિ’ શબ્દ માટે ‘પરાકાણ’ જેવો શબ્દ વપરાય જ નહિ પણ મૂળજી બ્રહ્મચારીની નિર્દોષબુદ્ધિ શ્રેષ્ઠ કક્ષાની જ કહેવાય. નજીવા કારણસર કઠિન દંડ ભોગવવો પડે છતાંય સેવક એવી ને એવી મીઠાશ માણતો રહે એ તો એના અંતરમાં નિર્દોષ ભક્તિનો મહાસાગર ઘૂઘવતો હોય તો જ શક્ય છે !

આવા ભક્તોને પ્રભુ પોતાની સાથે જ લાવતા હોય છે. એની પાછળનો એક જ હેતુ હોય છે કે જે કોઈ આવા ભક્તોને સંભારે, તેમનાં ગુણગાન ગાય તે સહુ સહજ જ સુખેસુખે આગળ વધે. આવા ભક્તોની બેટ

એ માનવજાતિ માટેની અમૂલ્ય ભેટ છે. ધન્ય હો એ મહારાજની મૂળજી બ્રહ્મચારી માટેની અનુપમ પ્રીતિને ! અને ધન્ય હો એ મૂળજી બ્રહ્મચારીની અનોખી નિર્દોષબુદ્ધિને !

પ્રભુએ પૃથ્વી પર આવીને જે કાંઈ લીલાચરિત્રો કર્યા હોય તે આપણા રૂધાને માટે જ હોય છે. ગુલહરિ યોગીજી મહારાજ વચનામૃત ગઢા પ્રથમનું બીજું ઘણી વાર વંચાવતા. એમાં પ્રભુએ એટલું જ કહ્યું છે કે ભગવાનના પ્રત્યક્ષ સ્વરૂપનાં મનુષ્યચરિત્રો ને દિવ્યચરિત્રો એક કરીને ગાર્શો તો તમે નિર્દોષ થઈ જશો. હૈયાને વિશે શાંતિ થઈ જશો. શુભ જ સંકલ્પો ઉઠશે. આનંદમાં અખંડ ગરકાવ રહેવાશો. ભક્તોએ તો આટલું જ કરવાનું છે. પછી બીજી કોઈ સાધના કરવાની ક્યાં રહી ?

પ્રભુનું બધું જ ગમાડવું અને મહિમા ગાયા કરવો એ જ ભક્તોની સાધના છે. પ્રભુ જે કાંઈ લીલાચરિત્રો કરે તેમાં ચૈતન્યના વેપાર સિવાય બીજું કાંઈ જ હોઈ શકે નહીં. એ તો પરમ સત્યસ્વરૂપ છે. એમની એક એક ક્ષાળ બીજાને માટે જ છે. પ્રભુના સંબંધમાં આવ્યા પછી કોઈ પણ મુક્તની એકેચ સેકન્ડ કદાપિ વ્યર્થ જતી નથી. પણ એ લીલામાં માનવીની બુદ્ધિ પહોંચી શકે એમ નથી. પ્રભુના કાર્યને સેવક પોતાની બુદ્ધિના તર્કવિતર્કથી માપે છે એટલે જ એ દુખિયો રહે છે.

એક વખત મહારાજે એક ખેતરમાં બેસીને કેટલાંક તણખલાં તોડ્યાં અને જમીન પર નાખી દીધાં. પોતે તણખલાં તોડતા જાય ને નાખતા જાય. સદ્. મુક્તાનંદ સ્વામીએ આ જોયું ને થોડી વાર પછી પૂછ્યું કે, ‘મહારાજ ! આ શું લીલા કરો છો ?’ ત્યારે પ્રભુ બોલી ઉક્ખા, “કેટલાય બ્રહ્માંડોને ઊભાં કર્યા ને કેટલાંય બ્રહ્માંડોનો પ્રલય કર્યો.” અદ્યજી માનવી નરહેતુંદી નારાયણની આવી ભવ્ય લીલાને શું ઓળખી શકશો ?

સંવત ૧૮૭૦ની સાલ હતી. યોમાસું અડધું પૂરું થવા આવ્યું હતું. કોઈક કારણસર મહારાજ માણાવદર પદ્ધાર્યા હતા. વરજાંગ-જાળિયાના હરિભક્ત હીરાભાઈ ઠક્કર પણ ત્યાં મહારાજના દર્શને આવ્યા હતા. આમ તો મહારાજની તબિયત સારી હતી પણ કોઈક ગૂઢ કારણસર તેઓ બિમારી

ગ્રહણ કરવા માગતા હતા. મહારાજે સભામાં વાત કરી કે, “અમારે માંદગી ગ્રહણ કરવી છે તો અમારો ઉતારો ક્યાં રાખીશું ?” પ્રભુ માંદગી ગ્રહણ કરે એ કોને ગમે ? ભક્તોને તો ભગવાનની પ્રફુલ્લિત મૂર્તિ જ ગમે ને ! એટલે કોઈએ કાંઈ જવાબ ન આપ્યો. તેથી મહારાજે ફરીથી એ જ પ્રશ્ન પૂછ્યો ત્યારે જાળિયાના હીરાભાઈને મનમાં વિચાર આવ્યો કે, ‘મહારાજ મારે ત્યાં ફરી ક્યારે પદ્ધારશે ? મહારાજને જે ગમે તે ખરું ! એમનો મુકામ આપણે ત્યાં જ રાખીએ તો આજ્ઞા પણ પળાશે ને લાંબા સમય માટે આણમોલ સેવાનો લાભ પણ મળી જશે !’

એમ વિચારી એમણે પ્રભુને વિનંતી કરી, ‘દ્યાળુ ! મને આપની સેવાનો લાભ આપો તો સારું !’ મહારાજ ખૂબ રાજી થઈ ગયા ને કહ્યું, “અમારા માટે રહેવાની અલાયદી વ્યવસ્થા કરી શકશો ? અમને ખૂબ માંદગી આવવાની છે તો સેવા કરી શકશો ?” હીરાભાઈ તો આનંદથી થનગાનતા બોલી ઉઠ્યા, ‘હા મહારાજ !’

પ્રભુ તો માણાવદરથી નીકળીને વરજાંગ-જાળિયા જઈ પડોંચ્યા. હીરાભાઈને ઘરે જઈને ખૂબ માંદગી ગ્રહણ કરી. અગ્રિથી તપેલ તાંબાની માફક એમનું શરીર તાવથી લાલચોળ રહેવા લાયું. એમના શરીર પર હાથ પણ ન રાખી શકાય એટલો સખત તાવ ગ્રહણ કર્યો. એકસામટાં આઈ-દશ ગોઢાં ઓછે છતાં પણ એમની ધુજારી બંધ જ ન થાય. દિવસે દિવસે મંદવાડનું જોર વધતું ચાલ્યું. પ્રભુએ ખોરાક લેવાનો બિલકુલ બંધ કરી દીધો. શરીરમાં એટલી બધી અશક્તિ આવી ગઈ કે એમને ઉપાડીને જ બધે ફેરવવા પડતા.

એમાં વળી મહારાજે એવું ચરિત્ર કર્યું કે ગામમાંથી જે કોઈ તબિયત જોવા આવે એ સૌના મનમાં ઉઠતા ઘાટ-સંકલ્પો એમણે વગર પૂછે કહેવા માંડ્યા. સૌનાય મનમાં એક યા બીજા પ્રકારના મલિન સંકલ્પો ઉઠતા જ હોય; મહારાજે પટોપટ તે કહેવા માંડ્યા એટલે ગામમાંથી એમની તબિયત જોવા આવનારા પણ બંધ થઈ ગયા. આમ હીરાભાઈને ત્યાં ગામલોકોની અવરજન પણ બંધ થઈ ગઈ.

મંદવાડની તીવ્રતા ધીમે ધીમે વધતી ગઈ. મહારાજે ગમે તેમ અસંગત શબ્દોમાં બોલવાનું શરૂ કર્યું. સૌ કહેવા લાગ્યા કે મહારાજને ત્રિદોષ થયો છે ને તેથી ગમે એમ બોલે છે. મૂળજી બ્રહ્મચારી, નાજી જોગિયા ને ભગુજી પણ મહારાજની સાથે જ હતા. તેઓ પણ ખૂબ જ ચિંતાતુર બન્યા. મહારાજને સતત અગિયાર દિવસના ઉપવાસ થયા હતા. શરીર પથારીવશ જ હતું. સનેપાત પરાકાષાએ પહોંચ્યો હતો. ત્રણેય સેવકોને અમંગળની શંકા જતાં તેઓએ પ્રભુને વિનંતી કરી કે, ‘હે દયાળુ ! આપની ઈચ્છા હોય તો બધા મોટેરા સંતો-હરિભક્તોને બોલાવીએ.’ મહારાજે એકદમ ગુસ્સે થઈને કહ્યું, “બધાને જ બોલવાવના હોત તો હું અહીં શું કરવા આવત ? તમારે સેવા કરવી હોય તો કરો, નહિ તો ચાલતા થાઓ.” પ્રભુની લાલચોળ આંખ જોયા પછી વધુ કાંઈ બોલવાની કોઈની હિંમત ચાલી નહીં.

પ્રભુનું એ અલૌકિક ચરિત્ર હવે તો પરાકાષા તરફ જતું હતું. એક દિવસ તેમણે ખીંટી પરથી એક તલવાર ઉઠાવી અને મ્યાનમાંથી બહાર કાઢીને જોરજોરથી વીંજવા માંડી. જ્યાં ફાંચે ત્યાં, જેમ ફાંચે તેમ, બારી-બારણાં, ખીંટીઓ અને ભીત ઉપર ઘા કરવા માંડ્યા. અને મોટે મોટેથી ગર્જના કરી બોલતા જાય કે, “જોઈ છે આ સમશેર ? હવે તો આનાથી અસુરોનો કચ્ચરધાણ કાઢી નાખવો છે.” આમ બોલતા જાય ને બધે જોરથી તલવારના ઘા કરતા જાય.

આમ છતાંય હીરાભાઈની પ્રભુ પ્રત્યેની નિર્દોષબુદ્ધિ એવી ને એવી રહી, પણ પ્રભુએ જ્યારે રાણે ચઢેલા ક્ષત્રિયની અદાથી ખૂબ ઝનૂનપૂર્વક આંખમાં પણ લાલાશ આણીને તલવારના વાર કરવા માંડ્યા ત્યારે તો હીરાભાઈ પણ ગભરાઈ ગયા. પ્રભુના ઓરડાનું બારણું બંધ કરી બહારથી સાંકળ ચઢાવી દીધી. મહારાજ તો આથી જાણે ખૂબ ગરમ થઈ ગયા હોય તેમ બોલવા માંડ્યા, “બાયલા ! નામર્દ ! બી ગયો ? તારા કરતાં તો તોશીઓ સારી !”

‘પ્રભુને કાંઈક થઈ જશે તો ?’, એવા ભયની આશાંકાવાળા હીરાભાઈને પ્રભુની આ લીલા સમજાતી ન હતી તેથી બંધ બારણાની બહાર રહ્યા રહ્યા

જ હીરાભાઈએ કરગારીને પ્રાર્થના કરી, ‘હે પ્રભુ ! તમારી આ અકળ લીલા મારાથી જોઈ શકતી નથી. ક્યાં આપ જગદીશ ને ક્યાં હું જીવ ! ક્યાં સિંધુ ને ક્યાં બિંદુ ! ક્યાં વિરાટ ને ક્યાં વામન ! પ્રભુ ! આપ ખમૈયા કરો. આ લીલા બંધ કરી દો તો હું બારણું ખોલું.’ મહારાજે પણ જાણે પ્રાર્થના સાંભળી હોય તેમ તલવાર ભ્યાન કરી દીધી. પછી અંદરથી બોલ્યા, “હીરાભાઈ, હવે અમે અસુરોનો નાશ કરી નાખ્યો છે. હવે અમારે શાંતિ થઈ ગઈ છે. માટે બીક રાખ્યા વગર હવે તું બારણું ખોલી નાખ. તું તો અમારો છે. તારી રક્ષા માટે તો અમે આ બધું કર્યું છે.”

બિમારી ગ્રહણ કર્યે તેર તેર દિવસનાં વહાણાં વહી ગયાં. તેર દિવસથી પ્રભુએ અત્ર પણ ગ્રહણ કર્યું ન હતું. મુક્તાનંદ સ્વામીને વાવડ મળ્યા એટલે તરત જ પ્રભુના દર્શન કરવા આવ્યા. તેમણે વિનંતી કરી, ‘હે દયાળું ! આ નિર્દોષ ભક્તો પર દયા લાવીને અમને અર્થે પણ થોડું કાંઈ અંગીકાર કરો તો સારું !’ સૌની વિનંતીને લક્ષમાં લઈને મહારાજે વળી એક નવું પ્રકરણ ઉપાડ્યું. હીરાભાઈને કહે, “અમને તો ખૂબ ખૂબ લાગી છે. અમારે તો હમણાં ને હમણાં જલેબી ખાવી છે.” લાગણીવશ ભક્તોના મનમાં એક જ સંકલ્પ ઊક્યો કે, ‘પ્રભુ આવી માંદગી અને ઉપવાસની સ્થિતિમાં જલેબી ન જમે તો સારું !’ તેથી એ વાત ટાળતા હોય એમ હીરાભાઈએ વિનંતી કરી, ‘મહારાજ ! આ નાના ગામમાં જલેબી ક્યાંથી મળશે ?’ બીજા બધાએ પણ વિનંતી કરી, ‘પ્રભુ ! અત્યારે તો આપ સાદું ભોજન જમો તો સારું !’ પરંતુ મહારાજે તો કાંઈ સાંભળ્યું જ નહિ ને એકદમ ત્રાડ પાડી, “હીરા, ગમે તે કર પણ હમણાં ને હમણાં તું જલેબી લાવી આપ. અમે કર્છ-ભૂજમાં જલેબી ખાધી હતી તો અહીં કેમ ન મળે ?” એમ મહારાજે તો ખરેખરી હઠ પકડી. મનુષ્યચરિત્રની લીલાને પરાકાણાએ પહોંચાડી દીધી. અમને તો હીરાભાઈની નિર્દોષબુદ્ધિની ચકાસણી કરવી હતી. પોતાની અમૂલ્ય સેવાની ચિરંજીવ સ્મૃતિ આપવી હતી. એટલે ફરી ત્રાડ પાડીને પ્રભુ બોલ્યા, “ગમે તેમ કર પણ અત્યારે ને અત્યારે ભાયાવદર જઈને જલેબી લઈ આવ. અમને તો ખૂબ જ ખૂબ લાગી છે. જલેબી ખાઈશું તો જ અમારો રોગ જશે. માટે

વિલંબ કર્યા વિના તું જલેબી લઈ આવ.”

હીરાભાઈએ વિચાર્યુનું જલેબી ખાવાથી મહારાજની બિમારી દૂર થતી હોય તો એનાથી બીજું રૂં શું ? એમ વિચારી તેઓ રાત્રે ભાયાવદર જવા તૈયાર થયા. સથવારા તરીકે પોતાની હિંમતવાન ઘરવાળીને તૈયાર કરી. એને પુરુષનો પોષાક પહેરાવ્યો. બંનેએ કમરે તલવાર બાંધી. ઘોડે ચઢીને ભાયાવદર જવા નીકળ્યા. મેર કોમના એ પ્રદેશમાં વગર સથવારે ને વગર દૃથિયારે નીકળવાનું જોખમ હતું. ગામ લોકોનો કોઈ સહૃકાર ન હતો એટલે ન છૂટકે પોતાની ઘરવાળી કેસરબાઈને પુરુષનો પોષાક પહેરાવી દૃથિયાર બંધાવી સાથે લીધી.

ધણી-ધણિયાણી બંને, ઓળખીતા કંદોઈના ઘરે પહુંચ્યી ગયાં અને અડધી રાત્રે જલેબી મળશે કે કેમ તેવી શંકામાં ને શંકામાં કંદોઈના ઘરનું બારણું ખોલાવ્યું. જ્યાં અંદર પ્રવેશીને જુએ છે તો આશ્રયનો અવધિ આવી ગયો. કંદોઈ તો કોઈને માટે જલેબી જ પાડતો હતો. તેણે હીરાભાઈને જોઈને આશ્રયથી પૂછ્યું, ‘હીરાભાઈ ! અત્યારે મધરાતે અહીં ક્યાંથી ?’ હીરાભાઈ કહે, ‘અમારે ત્યાં હાલ સ્વામિનારાયણ ભગવાન બિરાજે છે. તેમને માટે જલેબીનો થાળ કરવો છે એટલે અમે જલેબી લેવા આવ્યા છીએ. કંદોઈ તો આ સાંભળી ખૂબ રાજી થઈ ગયો. તેણે કહ્યું, ‘હીરાભાઈ ! મારાં એવાં ભાય્ ક્યાંથી કે પ્રભુ મારી જલેબી આરોગે ? તમ તમારે જેટલી જોઈએ એટલી જલેબી બહુ પ્રેમથી લઈ જાઓ.’ હીરાભાઈ તો બધા જ મુક્તોને આપી શકાય એટલી જલેબી બંધાવીને પોતાને ગામ પાછા જવા નીકળ્યા. તેમણે કંદોઈને પૈસા આપવા માંડ્યા પણ તેણે સ્પષ્ટ ના પાડી દીધી અને કહ્યું, ‘પ્રભુને જમાડીને જે કમાણી કરો તેમાં મારો અડધો ભાગ રાખજો. બસ આટલી જ કિંમત મારે જોઈએ છે.’

હીરાભાઈ અને તેમના ઘરવાળા હેમખેમ પાછાં જાળિયા આવી પહુંચ્યાં. કેમ કોઈ ભૂખ્યો વાધ શિકારની ઉપર તૂટી પડે તેમ પ્રભુએ પણ તેમની સામે જલેબી મૂકાતાની સાથે જ આરોગવાનું શરૂ કરી દીધું. મહારાજ તો જલેબી આરોગતા જાય ને નાના બાળકની માફક જલેબી ખાવાનો આનંદ

પણ વ્યક્ત કરતા જાય. તેમણે તો નાના બાળકની માફક ઉતાવળા થઈને જલેબી જમવા માંડી. જલેબી જમતા જાય અને બોલતા જાય, “તેર તેર દિવસથી અમને કોઈએ ખાવા આપ્યું નથી. અમને તો સાવ ભૂખે જ માર્યા. આટલી થોડી જલેબી શું લાવ્યા છો ? આટલામાં તો અમારું અડધું પેટ પણ નહિ ભરાય.” એમ કહીને પ્રભુ તો લગભગ ચારથી પાંચ શેર જેટલી જલેબી આરોગી ગયા. કોઈને માટે થોડો પ્રસાદ પણ રાખ્યો નહીં.

બધી જ જલેબી આરોગી ગયા પછી ઉપરથી હીરાભાઈને કહે, “આ તો માંડ અમારો અડધો રોગ ગયો. હજુ અડધો રોગ બાકી રહી ગયો.” નિર્દોષબુદ્ધિવાળા એ ભક્તરાજ હીરાભાઈ બિચારા શું બોલે ? તેઓ તો મનોમન ગદ્ગાદ થઈ મહારાજને વંદી જ રહ્યા.

સવારનો સુમાર થવા આવ્યો. પ્રભુના શરીરમાં તાવ હતો. મહારાજ હીરાભાઈને કહે, “આ શરીરમાંથી હવે તાવની ગરમી કાઢવી છે, તો નદીએથી હંડું પાણી લાવીને અમને નવડાવો.” હીરાભાઈ કહે, ‘મહારાજ ! આવા તાવમાં ઠંડા પાણીથી તો કેવી રીતે નવાય ? તેમ કરવાથી તો તાવ વધશે.’ આ સાંભળી મહારાજ તો એકદમ ગુસ્સે થઈ ગયા. “બાયલા ! તારા મનની વાત હું જાણી ગયો. તારી ઘરવાળીને નદીએથી પાણી ભરી લાવવું પેઠે એટલે તું મને આમ કહે છે, પણ જ્યાંસુધી નદીએથી હંડું પાણી ભરી લાવી મને સારી પેઠે નવડાવશે નહિ અને એ પાણી નદીમાં પહુંચશે નહિ ત્યાંસુધી મારો તાવ જવાનો નથી. તમે બંને ભક્તિનો દંબ કરવાનો છોડી દો. હવે હું તમારાથી છેતરાઉં તેમ નથી.” એમ કહી પ્રભુએ જુદ તો છોડી જ નહિ ને ઉપરથી ખૂબ દાટી પણ આપી. ભક્તિરસથી તરબોળ એવા મીઠા હૈયાની કેવી ઉપેક્ષા ! છતાં એ બંને મુક્તો પ્રભુની એવી આકરી કસોટીમાંય હાલ્યા જ નહીં !

પ્રભુની એવી માંદગીની અવસ્થામાં એમને જલેબી જમાડ્યા પછી હેઠે પાણીએ નવડાવવાનું કોને મન થાય ? છતાં હીરાભાઈ ખૂબ રાંક થઈને ધૂજતે હંદ્યે બોલ્યા, ‘પ્રભુ ! જેવી આપની મરજી છે તેમ જ અમે કરીશું.’ ફરી પ્રભુની ત્રાડ સાંભળી એટલે ભગુજી અને મૂળજી બ્રહ્મચારી, મહારાજનો

ઘોલિયો વાડામાં લઈ આવ્યા. નદી ગામથી દૂર હતી એટલે પાણી લાવતાં સહેજે જ વાર તો લાગે. મહારાજ કહે, “હીરા, તારી ઘરવાળી માંદલી માંદલી શું ચાલે છે ? આમ એ ક્યારે અમને નવડાવી રહેશે ? ને આ પાણી ક્યારે નદીએ પહોંચશે ?” હીરાભાઈ તો મહારાજની આ લીલાને જોઈ જ રહ્યા. કેસરબાઈ તો બિચારી દોડતી દોડતી સેવા કરતી હતી. બેમાંથી એકેય જણ હિંમત દાર્યું ન હતું. સેવાથી કોઈ કંટાખ્યું ન હતું. ઉત્તરોત્તર શ્રદ્ધા વધતી જ રહી હતી. ધારી-ધારિયાણીની નિર્દોષબુદ્ધિની આ ખરી કસોટી હતી. મહારાજ ત્રાડ નાખતા જાય ને કેસરબાઈ દોડી દોડીને પાણી લાવતી જાય. આ જોઈ મૂળજી બ્રહ્મચારીએ વિચાર કર્યો કે, ‘એકલે દાથે આ બાઈ કેટલું પાણી નદીએથી ભરીને લાવશે ? ને ક્યારે એ રેલો નદીએ પહોંચશે ?’ એટલે એમારો બુદ્ધ વાપરી મહારાજના બાજઠ નીચે એક થાળી મૂકી દીધી. જેથી મહારાજ સ્નાન કરે તે પાણી થાળીમાં જિલાઈ જાય.

આમ એ થાળી મહારાજના પ્રસાદીના જળથી ભરાઈ ગઈ. એ જળ મૂળજી બ્રહ્મચારીએ એક લોટામાં ભરી લીધું અને એ લોટો લઈને સીધી જ નદી તરફ દોટ મૂકી. એ પ્રસાદીનું જળ નદીમાં પદ્ધરાવી દીધું. પછી સીધા જ મહારાજ પાસે આવ્યા ને કહ્યું, ‘મહારાજ ! આપની પ્રસાદીનું જળ નદીમાં પહોંચ્યો ગયું.’ મહારાજે આશ્વર્યપૂર્વક પૂછ્યું, “મૂળજી, ખરેખર પાણી નદીએ પહોંચ્યું ?” મૂળજી બ્રહ્મચારી કહે, ‘હા મહારાજ ! એ પાણીથી નદી ક્યારનીય પ્રસાદીની થઈ ગઈ.’ મહારાજ ખૂબ રાજી થઈ ગયા અને બોલ્યા, “આ હીરાએ અને એના ઘરવાળાએ અમારી ખૂબ સેવા કરી. હવે અમારો તાવ જતો રહ્યો. અમે સાજા થઈ ગયા.” પછી મહારાજે કહ્યું, “આવી નિર્દોષબુદ્ધિથી સેવા કોઈથીય થાય નહીં.”

તે દિવસે સાંજે મહારાજે થોડી રાબ પીધી, પછી હીરાભાઈને કહ્યું, “ગમે ત્યાંથી ગાંધું લઈ આવ. અમારે તો હાલને હાલ ગઢા જવું છે.” લાંબી માંદગી પછી તરત જ મહારાજને ગાડામાં ગઢા જવા દેવામાં કોઈનોય જીવ ચાલતો ન હતો, પણ પ્રભુએ જોરદાર હઠ પકડી એટલે હીરાભાઈએ ગાંદલાં, રજાઈ, તક્કિયાં, વગેરે વ્યવસ્થિત ગોઠવીને ગાંધું તૈયાર કર્યું. પછી

મહારાજને ગાડામાં પોડાઈયા. કેસરબાઈની આંખમાં અશ્રુ ઘસી આવ્યા. કેમેય કરીને વિરહના આંસુઓ રોકી શકાય તેમ હતાં નહીં. એ આંસુઓ નિર્દોષબુદ્ધિની ભક્તિથી નીતરતાં હતાં. એ આંસુઓ જાણે એટલું જ કહેતાં હતાં કે, ‘મહારાજ ! અમારી કોઈ ભૂલ તો નથી થઈ ને ? અમારી સેવામાં કાંઈ કચાશ તો નથી આવી ને ?’ ત્યાં તો પ્રભુની મધુર દાસ્તિથી એના હૈયાને જાણે અનોખી શાંતિના સાગરમાં જબોળી દીધું.

જાળિયાથી ગાડું માંડ ઉજુ બે-ત્રણ ગાઉ દૂર ગયું હશે ત્યાં મહારાજે વળી નવું ચરિત્ર આદર્યુ. મહારાજ કહે, “આ ગાડું તો ખૂબ નાનું છે તે મને સૂતાં ફાવતું નથી. ગાડાને લાંબું કરો.” હીરાભાઈ અને મૂળજી બ્રહ્મચારી કહે, ‘મહારાજ ! ગાડું તો સુથાર લાંબું કરી શકે. અમે ગાડું કેવી રીતે લાંબું કરી શકીએ ?’ મહારાજ કહે, ‘કેમ વળી, એમાં શું ? જાઓ, ગાડાને એક બાજુથી તમે ખેંચો ને બીજી બાજુથી હું ખેંચ્યું. આમ ખેંચીશું એટલે ગાડું લાંબું થઈ જશો.’’ પછી મહારાજ નીચે ઊતરી ગયા. એક બાજુથી પોતે ગાડું ખેંચ્યું ને બીજી બાજુથી સેવકો પાસે ખેંચાવડાવ્યું. પછી મહારાજ કહે, “હવે ગાડું બરાબર થઈ ગયું.” એમ કહીને પોતે ગાડામાં બિરાજી ગયા.

ગાડાએ થોડી મજલ કાપી ત્યાં એનાં કડાં ખખડવાનો અવાજ મહારાજના કાને સંભળાયો. ગાડું ચાલવાથી કડાં તો ખખડે જ ને ! મહારાજ કહે, “આમાં તો કોઈ દગ્ગો લાગે છે. અમારે આમાં બેસવું નથી.” એમ બોલી ગાડું ઊભું રહે તે પહેલાં જ ઊતરવા લાગ્યા. બીજા બધા જ મુક્તો મહારાજની આવી ચેષ્ટા જોઈ મૂંગાઈ ગયા. વિના કારણ સહુનેય મૂંગવવા એ પ્રભુનો આગવો સ્વભાવ છે, પણ તેવે પ્રસંગેય જે ન મૂંગાય તે ખાટી જાય. પ્રભુએ ઊભા કરેલા ચિત્રવિચિત્ર પ્રસંગોમાં અંતરથી આનંદ માણવો અને હસતા રહેવું એ સાચી નિર્દોષબુદ્ધિ છે. પ્રભુના જ ગમતામાં વર્તે જવું ને સ્થિરતાથી સેવા કરવી એ જ સાચી નિર્દોષબુદ્ધિ છે. આવી નિર્દોષબુદ્ધિએ યુક્ત સેવા તો ભક્તરાજ હીરાભાઈ ઠક્કર, કેસરબાઈ, પાર્ષદવર્ય ભગુજી અને મૂળજી બ્રહ્મચારીએ કરી. એવા સેવકોને કોટિ ધન્યવાદ !

અત્યાર સુધી આપણે પ્રભુના પ્રત્યક્ષ સ્વરૂપ વિષેની નિર્દોષબુદ્ધિ વિષે

વિચાર્યુ. તેવું જ નિર્દોષબુદ્ધિનું બીજું એક બહુ મહત્વનું પાણું પાણ આપણે સહુએ સમજવાનું છે. સ્વામીની વાતોમાં પ્રકરણ પહેલાની પહેલી વાતમાં જ લખ્યું છે કે, મહારાજ જેવા અક્ષરધામમાં છે, તેવા ને તેવા જ તેમના મુક્તોસહિત પૃથ્વી પર પદ્ધાર્યા છે તેમ માની હરિજનને વિષે હરિનો ભાવ લાવી રસબસ થવું અથવા તો પ્રભુના આધાપાતળા કે અદ્વય સંબંધવાળા મુક્તની સાથે પ્રભુના જ ભાવથી રસબસ થવું ને સેવા કરવી એ નિર્દોષબુદ્ધિનું બીજું ઉજ્જવળ પાસું છે. જેમ પ્રભુનું બધું જ ગમાડીએ તેવું ભક્તોનું પાણ ગમાડવું જોઈએ. જે ભાવથી પ્રભુની સેવા કરીએ એ જ ભાવથી ભક્તોની સેવા થાય એ જ સાચી નિર્દોષબુદ્ધિ છે. કદાચ સંજોગોને આધીન ભક્તોની કિયા કે સ્વભાવ આપણને ખૂંચે કે એમનું કાંઈ ન ગમે કે એમની કાંઈ ઉપેક્ષા થાય કે એમની સાથે મહિમાપૂર્વક મર્યાદા ન રહે તો આડકતરી રીતે કે અવ્યક્ત રીતે એ પ્રભુનું જ ખૂંચે છે, પ્રભુની જ કિયા નથી ગમતી કે પ્રભુની જ મર્યાદા નથી રહેતી એવું માનવું. ભક્તોની ઉપેક્ષા એ પ્રભુની જ ઉપેક્ષા છે. તો બીજી બાજુ ભક્તોની સેવા એ પ્રભુની જ સેવા છે અને આમાં આપણી કેડ કાચી ન રહી જાય તે માટે વચ્ચનામૃત ગઢા મધ્ય દુટમાં પ્રભુ બહુ સ્પષ્ટ કહી ગયા છે કે, ‘ભક્તો કેવળ બ્રહ્મની જ મૂર્તિઓ છે.’ વચ્ચનામૃત ગઢા મધ્ય ૧૩ અને ગઢા મધ્ય ૨૧માં પાણ બહુ સ્પષ્ટપણે પ્રાણપ્યારા પરમહંસોના સમ ખાઈને પ્રભુએ આ જ વાત રજૂ કરી છે કે તમે સહુ અક્ષરધામના જ છો, પાણ એ નથી માનતા એટલી જ માથાકૂટ છે. હવે ચંડાળ મનને દઢતાપૂર્વક કહી દેવાનું કે હું પ્રભુનો છું ને પ્રભુના સહુ મુક્તો દિવ્ય જ છે. પ્રભુએ સમ ખાદ્ય પદ્ધી આપણે કેવી રીતે કોઈનું કાંઈ જોઈ શકીએ ? માટે હવે ખાતાં, પીતાં, હાલતાં, ચાલતાં, સૂતાં, બેસતાં, બોલતાં, વાંચતાં - એમ સર્વે કિયાઓમાં આ એક જ વાતનું અનુસંધાન રાખવાનું છે. મોટાપુરુષના હૈયાનું હાઈ સમજીને નહિ જીવીએ તો તેઓ રાજુ નહિ થાય. ‘તારા વહુલા એ સૌ મારા વહુલા’ અથવા ‘તને જે ગમે છે એ મને પાણ ગમે’ એ સૂત્રો જીવનમાં વાણી લેવાં પડે જ. પ્રભુને તો સહુ ગમે છે. જો એમને સહુ કોઈ ગમતા હોય તો આપણે પાણ સહુને ગમાડવા

જ રહ્યા ને ! આટલું જ સાધન પકડી રાખવાની ગાંઠ વાળીએ અને ડહાપણ કે ભોળપણે કરીને પણ એ ગાંઠને ઉકલવા ન દઈએ તો પ્રભુ જ એમના સંકલ્પે નિર્દોષબુદ્ધિ દઢ કરાવી આપણાને સુખિયા કરી દે.

પ્રભુને વિષે નિર્દોષબુદ્ધિ રાખી હોય તો પચાસ ટકા ગુણ મેળવ્યા કહેવાય. ત્યાંસુધી ફક્ત એક જ પગલું અક્ષરધામમાં સ્થિર થયું કહેવાય. બંને પગલાં સ્થિર થયાં ન કહેવાય. હદ્યમાં કોતરી રાખવા જેવી આ વાત છે. શ્રીહરિને વિષે દિવ્યભાવ એટલે એક પગલું અક્ષરધામમાં ને હરિજનને વિષે દિવ્યભાવ એટલે બંને પગલાં અક્ષરધામમાં. આપણે તો બંને પગ ધામમાં સ્થિર કરવા છે. સમતોલ સ્થિતિમાં જ રહેવું છે. એક પગે ઊભા રહીએ તો સમતોલપણું રહે નહીં. પ્રભુ તો એટલું જ કહે છે કે, ‘જેમ જેમ ભક્તોને બ્રહ્મની મૂર્તિ માનતા જરો તેમ તેમ દેહભાવ ઓછો થશે. તેમ તેમ દિવ્યતા દઢ થતી જરો.’ પ્રભુએ આ વાતને સમજાવવા માટે પોતાના વહાલા દીકરાઓના સમ ખાધા છે. તો હવે આપણી પરમ પવિત્ર ફરજ એ જ છે કે આ વાતનો અખંડ આલોચ રાખીએ, એને જ ધૂંટીએ ને એના જ આકારે થઈએ.

મહારાજના સમયમાં ચિત્રવિચિત્ર પ્રકૃતિવાળા અને માથાભારે ભક્તો ઘણા હતા. એક વખત ચોમાસાની ખરી તકમાં લોયા ગામના દરબાર સુરા ખાયરનો બળદ ચોરાઈ ગયો. મહારાજને ખબર પડી એટલે સુરા ખાયરને પૂછ્યું, “ખરે ટાણે તમારો બળદ ચોરાઈ ગયો. હવે ખેતીનું તમે શું કરશો ?” પોતાના જ બ્રહ્માંડમાં મસ્ત રહેનાર સુરા ખાયર નિશ્ચિતતાથી બોલી ઊઠ્યા, ‘મહારાજ ! તમારે મારી ચિંતા રાખવી નહિ પડે. હું મારું કામ મારી જાતે ફોડી લઈશ. આવતી કાલે એકની જગ્યાએ બે બળદ ગમાણમાં આવી જરો.’ અને ખરેખર બીજે દિવસે સુરા ખાયર પણ કોઈકના બે બળદ લઈ આવ્યા. સહુ દરબારો આમ એકબીજાને ચેઠે એવા હતા. એ સહુને ‘બ્રહ્મની જ મૂર્તિઓ છે’ એવું માનવાનું કેટલું કપરું થઈ પડે ! પ્રભુમાં નિર્દોષબુદ્ધિ રાખવી કદાચ સહેલી હશે પણ એમના આવા ભક્તોમાં નિર્દોષબુદ્ધિ રાખવી એ તો માથું ફાટી જાય એવી અધરી વાત છે. પણ આ વાત સિદ્ધ કરીએ ત્યારે જ સમ્યક્ નિર્દોષબુદ્ધિ દઢ થાય છે. દુનિયામાં કદાચ કોઈ પાપ થઈ ગયું હશે

તો પ્રભુ માફ કરશે, પણ એમના સંત-હરિભક્તનો દ્રોહ થઈ ગયો હશે તો પ્રભુ પણ માફ નહિ કરે. પંચમહાપાપના કરનારાને ક્યારેક મુક્તિ મળશે પણ સંતના દ્રોહના કરનારાની મુક્તિ તો ક્યારેય થતી નથી.

મહારાજે પણ વચનામૃત ગઢા મધ્ય ર૮માં બહુ સ્પષ્ટ લખ્યું છે કે, “...અમારો દ્વારા સ્વભાવ છે તોપણ જે હરિભક્તનો દ્રોહી હોય તેનો તો અમારે અભાવ આવે છે અને હરિભક્તનું ઘસાતું જો કોઈ બોલ્યો હોય અને અને જો હું સાંભળું, તો તે સાથે હું બોલવાને ઘણો ઈચ્છું પણ બોલવાનું મન જ થાય નહીં.” લાલાપાળાએ અઠાર અઠાર વર્ષો સુધી મહારાજની એકધારી સેવા કરી, પરંતુ ગોપાળાનંદ સ્વામીનો દ્રોહ કર્યો તો મહારાજે તેની રંચમાત્ર મહોબત ન રાખી, તો બીજા કોની મહોબત રાખશે ?

પારકે ઘેર પંચાત કરવી એ જીવની અવળાઈનું મોટામાં મોટું લક્ષણ છે. એ એનો સહજ સ્વભાવ છે. દરેકને ‘પટલ’ થવાનું સહજ જ મન થાય છે. જેવો પોતે હોય એવો બીજાને દેબે. બાપા ઘણી વખત એક પ્રસંગની વાત કરતા કે, રાત્રિનો સુમાર હશે. એક ચોર ચોરી કરીને ઘર તરફ જઈ રહ્યો હતો. અને એક ભક્તરાજ ભજનમંડળીમાંથી ઘર તરફ જતા હતા. બંનેની દૃષ્ટિમાં આકાશપાતાળનો ફેર હતો. પેલા ચોરને સંકલ્પ ઉઠ્યો કે મારી જેમ આની રાત પણ ચોરી કરવામાં જ ગઈ લાગે છે. અને એ ભક્તરાજને સંકલ્પ ઉઠ્યો કે આ બિચારાએ અમારી જેમ આખી રાત ભજન કર્યું હશે. એટલે જ કહેવત છે કે, ‘જેવી દૃષ્ટિ તેવી સૃષ્ટિ.’ મહારાજ અને ગુણાતીત આપણને આ શીખવાડી રહ્યા છે. અક્ષરબ્રહ્મ વ્યાપક સ્વરૂપે સર્વત્ર છે. અક્ષરબ્રહ્મ સિવાય કોઈ ચીજ ખાલી નથી. એ જડ અને ચેતનના આધાર છે. અનંત બ્રહ્માંડોમાં જેનું ધાર્યું થાય છે એવા બ્રહ્મ-પરબ્રહ્મ સ્વરૂપનો કે એવા અક્ષરપુરુષોત્તમ મહારાજનો આપણને યોગ થયો, માટે હવે જો દૃષ્ટિ બદલવાની રૂચિ રાખીએ તો સુખિયા થઈ જવાય.

જેનું અસ્તિત્વ સદાય ને સર્વત્ર છે એને જ જોયા કરો. જેનું અસ્તિત્વ ક્યાંય નથી એને જોવા અને વિચારવાની શી જરૂર છે ? સૌનાય પ્રેરક અને પ્રવર્તક પ્રભુ મળ્યા તો નિર્માલ્ય જેવા જીવને કર્તાહૃત્તર્મ માનવાની શી જરૂર

છે ? સૌનાય આધાર પ્રભુ મળ્યા તો નિરાધાર જીવના આધારે જીવવાની શી જરૂર છે ? સૌનાય પ્રાણ પ્રભુ છે, એમની પ્રાપ્તિ થયા પછી બીજાની મહોબતે કે સારપે જીવવાની શી જરૂર છે ? પ્રભુ તો એટલું જ કહે છે કે મારો સંબંધ થયો એટલે તમારે તો સદાય આનંદના કુવારા જ ઉપતા હોવા જોઈએ.

આપણામાં લાખો ટન દોષો કે સ્વભાવ હુશે તેનો મહારાજને કોઈ વાંધો નથી. પણ વિના કારણ બીજાના દોષ જોવા, સાંભળવા ને તેનું મનનચિંતવન કરવું એ મહારાજને બિલકુલ પસંદ નથી. પ્રભુએ તો ત્યાંસુધી કહ્યું છે કે, કોઈક ક્ષુદ્ર વૃત્તિ કે સ્વભાવને લઈને તમારું મન બીજાના દોષ-સ્વભાવ તરફ જવાનું તો છે જ કે તમને બીજાના દોષ-સ્વભાવ દેખાવાના પણ છે જ. છતાં તમે જો હૈયાની વરાળ હોઠે લાવ્યા સિવાય પ્રાર્થના કરશો તો પ્રભુ એ ગુનો માફ કરશો, પરંતુ એકના દોષ બીજાને કહેવા, ટીકાચર્ચા કર્યા કરવી, અભિપ્રાય આપવો કે બાંધવો, સ્વના જાણપાણે બીજાની ઉપેક્ષા કર્યા કરવી એ બધું નિર્દોષબુદ્ધિનું ખંડન જ છે. એ પાપને ભોગવવું જ પે, નહિ તો કોઈ મોટા સંતની આગળ નિષ્કપટભાવે ખુલ્લા થઈને, કરગરીને પ્રાર્થના કરીએ તો જ મુક્તિ મળે. પછી તો મહારાજ આપણને બુદ્ધિયોગ આપીને સુરૂચિ જગાડીને સુખિયા કરી દે અને લાયકાત કે પાત્રતા ન હોય છતાં પણ કોઈનું ક્યારેય જોવાનું મન જ ન થાય એવું બળ આપી દે.

એક વાર અર્જુન અને શ્રીકૃષ્ણ પરમાત્મા જનકરાજને ઘેર ગયા. તે પહેલાં ઘણી વખત કૃષ્ણ પરમાત્મા જનકના ખૂબ ગુણગાન ગાતા. ભક્તોના સાત્ત્વિધ્યમાં પ્રભુ, જનકનો ખૂબ મહિમા ગાયા કરતા અને જનક પણ એવું સર્વોપરી પાત્ર હતું જ. જ્યારે અર્જુન અને શ્રીકૃષ્ણ એમના ઘરે ગયા ત્યારે જનકને ખૂબ આનંદ થયો, પણ શ્રીકૃષ્ણના સન્માન માટે કોઈ વિશિષ્ટ દોઢધામ કરી નહીં. ભક્તિભાવનો કોઈ આટાટોપ દેખાઈયો નહીં. એક વિનમ્ર સેવકની જેમ હાથ જોડીને બાજુએ બેસી ગયા. એ જોઈને અર્જુનને બહુ જ આશ્વર્ય થયું કે સાક્ષાત્ શ્રીકૃષ્ણ ઘરે પદ્ધારવા છતાંય જનક કેમ શાંતિથી બેસી રહ્યા છે ? એવા વિચારમાં જ પડી ગયા ને શ્રીકૃષ્ણ પ્રભુ જે જનકના હુંમેશાં ગુણગાન ગાતા હતા તેને વિષે અંતરમાં ઓરોભાવ પરઠી લીધો.

થોડો સમય ત્યાં આરામ કર્યા પછી અર્જુન અને શ્રીકૃષ્ણ રથ લઈને નીકળી ગયા. રસ્તામાં જ્યાં પ્રભુએ જનકની પ્રશંસા કરવાની શરૂઆત કરી ત્યાં જ અર્જુન ઉપેક્ષાપૂર્વક બોલી ઊઠ્યા, ‘જોયા જોયા એ જનક.’ અર્જુનને એટલું જ કહેવું હતું કે તમે જેના બહુ ગુણગાન ગાતા હતા એ ભક્ત કાંઈ આવા હોય ? કોઈ સ્વાગત નહિ કે કોઈ સન્માન નહીં. પણ અર્જુનનું આ વાક્ય સાંભળતાં જ પ્રભુ રથમાંથી નીચે ઢળી પડ્યા. તેમને મૂર્છા આવી ગઈ ને થોડી વાર પછી કળ વળતાં જ એમની આંખમાંથી આંસુ વહેવા લાગ્યાં. તેમનું માથું અર્જુને ખોળામાં લીધું ને ગભરાતાં ગભરાતાં બોલ્યા, ‘હે પ્રભુ ! મેં શું અપરાધ કર્યો કે તમને આટલું બધું દુઃખ થયું ? દયાળું ! મારો શો વાંક છે તે મને જણાવો. મારી એવી કઈ ભૂલ થઈ કે જેથી તમે આવી વેદના ગ્રહણ કરી ? તમને આટલી બધી બળતરા થવાનું કરણ શું ?’

અર્જુનની પ્રાર્થના સાંભળી કૃષ્ણ પરમાત્મા બોલ્યા, ‘હે અર્જુન ! તને ખબર નથી પણ તેં મારા ખરેખરા ભક્ત જનકનો દ્રોહ કર્યો છે તેથી મને ખૂબ આધાત લાગ્યો છે. કોઈ દુશ્મન મને રૂંવડે રૂંવડે બાણ મારે ને જે પીડા થાય કે મારી બધી જ પટરાણીઓ મારી ઉપેક્ષા કરે ને જે દુઃખ થાય તેથી અધિક આધાત અને દુઃખ તેં જનકનો જે દ્રોહ કર્યો તેથી થયું છે. એ વેદના હવે ટળશે નહીં. મારી અને તારી પ્રીતિ સાચી પણ મારો અને તારો સંબંધ કાચો કહેવાય. તું પ્રભુનો સેવક ખરો પણ તને તેમના મહિમાની યથાર્થ ખબર નથી.’ અર્જુને દિલથી કાકલૂદીભરી પ્રાર્થના કરી, ‘હે પ્રભુ ! આ પાપનું મને પ્રાયશ્ચિત આપો. આમાંથી મને ક્યારે મુક્તિ મળશે ?’ કરુણાભીના કૃષ્ણ બોલ્યા, ‘હે અર્જુન ! આ પાપને નિવારવાની તાકાત તો મારી પણ નથી. એનો તો એક જ ઉપાય છે કે તું જનક પાસે જઈને એમની માફી માંગ.’ આમ કહી પ્રભુ જરા સ્વસ્થ બન્યા. અર્જુને પ્રભુને એમના નિવાસસ્થાને પહોંચાડ્યા. અર્જુન જનકને મળવા ગયા તે પહેલાં કૃષ્ણ પરમાત્માએ ‘અર્જુન પધારે છે’ તેવો સંદેશો જનકને પહોંચાડ્યો. જનકના હર્ષનો પાર ન રહ્યો કે, ‘મારે ધેર પ્રભુનો લાડકો ભગત ક્યાંથી ! આજે તો જાણો સાક્ષાત્ પ્રભુની જ સેવા મળી ! ભક્તની સેવા એ પ્રભુની જ સેવા છે ને !’ આમ જનકનું

હૈયું હિલોળા લેતું હતું. એમણે તો અર્જુનના સ્વાગતની જોરદાર તૈયારી કરી દીધી. બે માઈલ દૂરથી સવારી કાઢવાની યોજના કરી દીધી. હાથી, ઘોડા, પાલખી વગેરે શાળગાર્યા. સોનાની અંબાડી ગોડવાઈ ગઈ. સભામંડપમાં પણ સુશોભિત સુવર્ણમય સિંહાસન મુકાવ્યું. ‘આહોહો ! મારે ઘેર તો આજે પ્રભુનું સ્વરૂપ આવી રહ્યું છે’ એમ જનકના અંતરમાં અનેરો ઉમંગ હતો. એ મહિમાની મૂર્તિ હતા.

અર્જુન ધીમે ધીમે ભિથિલા તરફ આવી રહ્યા હતા. દૂરથી બધી ધામધૂમ જોઈ એમને ખૂબ આશ્ર્ય થયું કે, ‘શું કોઈ યુદ્ધ જાહેર થયું છે કે કોઈનું શાહીસન્માન છે ?’ તેઓ ખૂબ દ્વિધામાં પડી ગયા. જ્યાં એ સવારીની નજીક આવ્યા ત્યાં તો જનકે એમને ઊંચ્યકીને સોનાની અંબાડીમાં બેસાડી દીધા. અર્જુન તો આવી માનમોટપથી બેબાકળા બની ગયા. તેમને ખૂબ આશ્ર્ય થયું કે જનકે આવું ભારે સન્માન કેમ કર્યું હશે ? પ્રભુ પોતે પદાર્થા ત્યારે કોઈ સન્માન નહિ ને આજે આ ભવ્ય સવારી કેમ કાઢી હશે ?’ વગેરે કેટલીય જાતના વિચારો મનમાં ઉમટી આવ્યા.

આ બાજુ જનક તો ડોલતા જ જાય ને ભજનકીર્તન ગાતા જ જાય. એમ કરતાં સવારી રાજમહેલમાં પહુંચ્યો. અર્જુનને અંબાડીમાંથી નીચે ઉતારવામાં આવ્યા. એમનાં ચરણારવિંદ ધોવામાં આવ્યા ને રેશમી વસ્ત્રથી લૂછવામાં આવ્યા. પછી એમને સુંદર સિંહાસન પર બેસાડવામાં આવ્યા. એ તો જેટલો ભગવાનનો મહિમા સમજાયો હોય તેટલો જ ભક્તનો સમજાય. એટલે જ સંત તુલસીદાસજીએ મસ્તીથી ગાયું છે કે -

રામ મિલન કે કારણે, જો તું ભયો ઉદાસ,
તુલસી સંગત શોધી લે, રામ જિન્હોં કે પાસ...

જનક તો કૃષણમાં લીન થઈ ગયા હતા. કૃષણ સિવાય તેમના જીવનમાં કોઈનું સ્થાન ન હતું. અર્જુન સિંહાસન પર બેઠા પછી જનકને બોલાવીને ખૂબ કાકલૂદીભરી પ્રાર્થના કરી માઝી માગી, “ભક્તરાજ ! મેં તો તમારો દ્રોહ કર્યો છે. ‘જોયા જોયા એ જનક’ એમ પ્રભુ પાસે બોલીને મોટું પાપ કર્યું છે. હું તો તમારી માઝી માગવા આવ્યો છું. આવું સ્વાગત ને સન્માન

મને ન શોભે.” પણ જનક અર્જુનની એવી કોઈ વાત સાંભળવા તૈયાર જ ન હતા. એમણે કહ્યું, ‘તમે કદાપિ ભક્તનો દ્રોહ કરો જ નહીં.’ અર્જુને ખૂબ વિનવણી કરી ત્યારે પરાણે જનક વાત સાંભળવા તૈયાર થયા. અર્જુને આખો દૃતિહાસ કહ્યો. જનક એટલું જ બોલ્યા, ‘અર્જુન ! પ્રભુ પોતાને જ ધેર પધારે ત્યારે એમનું શું સ્વાગત કરવું ? આ તો સર્વસ્વ પ્રભુનું છે. પણ પ્રભુને ધરે ભક્તો આવે ત્યારે સ્વાગત તો કરવું જોઈએ ને ! અને તે જ સાચી સેવા છે. તેવી સેવા જ પ્રભુને પહોંચે છે. તમારા જેવા ભક્તરાજને હું શું માફી આપું ? પણ જાઓ, હવે પ્રભુ તમને ઠપકો નહિ આપે.’ આ સાંભળી અર્જુન ગળગળા થઈ ગયા. જનકના ભક્તિરસમાં એ પણ તરબોળ થઈ ગયા. એમને અફસોસ એટલો જ હતો કે મેં પ્રભુને ને એમના ભક્તને ન ઓળખ્યા ! પછી તો જનકે ખૂબ આનંદ કરાવીને વિદાય આપી.

‘મારા બાંધ્યા વૈષણવ છોડે, વૈષણવ બાંધ્યા મેં ન છૂટે રે...’ નરસિંહ મહેતાની એ પંક્તિ અહીં સાકાર થઈ. અર્જુને શ્રીકૃષ્ણ પાસે આવીને એટલું જ કહ્યું, ‘હે પ્રભુ ! મારું જીવન તો હવે ધન્ય થયું. આપના અપરંપાર મહિમાનો ઘ્યાલ તો આજે આવ્યો. તમે અમારી સાથે રહો છો, અમારી સંભાળ રાખો છો, પણ તમારો ખરેખરો સંબંધ તો જનકે કર્યો. હે કૃપાળુ ! હવે એવો મહિમા મારા અંતરમાં પણ પ્રગટાવજો.’

આમ ભક્તને ઓળખે એ જ ભક્ત. ભક્તનો મહિમા સમજે એ જ ભક્ત. ભક્તોમાં ઓગળી જાય એ જ ભક્ત. મહારાજના સમયમાં પણ પર્વતભાઈ, ગોરધનભાઈ, પૂજો તોડિયો ને નેનપુરવાળા દેવજી ભગત વગેરે મહામુક્તો એવા શ્રેષ્ઠ ભક્તો હતા.

વ્યક્તિ જ્યાંસુધી પોતાની બુદ્ધિ કે શક્તિથી બીજાને માપશે ત્યાંસુધી એને એની સામે આવેલા મુક્તનો અભાવ આવશે જ. પણ જ્યારે ભગવાનની દૃષ્ટિથી અથવા ભગવાનના ભવ્ય સંબંધથી એને જોશો ત્યારે જ તેના હૈયામાં અખંડ આનંદ રહેશે. સાધુતાની મૂર્તિસમા મુક્તાનંદ સ્વામી એક સમયે બિમાર હતા. તે તો સમગ્ર સત્સંગની મા જેવા હતા. વૈરાઘ્ય અને મર્યાદાની મૂર્તિ હતા. તેમને કંઈક શરદી જેવું થયું હશે તેથી જોહના સાધુએ રાબ

પિવડાવવાનું નક્કી કર્યું. રાબ બનાવવા માટે ધીનો ઉપયોગ તો કરવો જ પડે. તે સમયે સંતો ગયાચીકણાનાં વર્તમાન પાળતા હતા. ‘ધી, ગોળ ને મિષ્ટાન ન ખાવું’ એવી મહારાજની આજ્ઞા હતી. મુક્તાનંદ સ્વામી માટે જ્યારે એ સાધુ રાબ બનાવતા હતા અને જ્યાં ધીનો વપરાશ થતો જોયો ત્યારે એક સંતે મુક્તાનંદ સ્વામીમાં દોષ પરછ્યો કે, ‘આવા મોટેરા સાધુ પણ ધી ખાઈને કેવા જલસા કરે છે !’ આમ અજાણપણે જ એનાથી મુક્તાનંદ સ્વામીનો દ્રોહ થઈ ગયો. સ્વામી બિમાર હતા તેનો તેને ઘ્યાલ ન હતો. આ દોષ પરછવાથી કેવું ભયંકર પાપ લાગશે તેની તેને કલ્પનાય ન હતી. એ આણસમજું સાધુ હતો. પણ ભક્તનો દ્રોહ એ પ્રભુનો દ્રોહ છે. જાણે કે અજાણે જેર ખાઈએ કે ચાખીએ તોય એ સર્વનાશ નોતરે જ. માટે જ એ જેરનાં પારખાં તો ન થાય તે જ સારું છે.

તે સાધુના જીવમાં મુક્તાનંદ સ્વામીના અભાવની ગાંઠ પડી ગઈ. એની વૃત્તિએ મુક્તાનંદ સ્વામી જેવા નિર્દોષ સાધુ પર તરાપ મારી. તેનું પાપ તો એને ભોગવવું જ પડે ને ! એટલે એ કંઈ પણ ખાવા જાય તેમાં એને નર્યા ખદખદતા જીવડા જ દેખાય. એ કાંઈ ખાઈ ન શકે કે પી ન શકે એવી કરુણા હાલતમાં ફસાઈ ગયો. એને સતત ત્રણ દિવસના નિર્જળા ઉપવાસ થઈ ગયા. ચોથે દિવસે એ મહારાજ પાસે આવી પહુંચ્યો અને ખૂબ રહ્યો. મહારાજે કહ્યું, “સાધુરામ, મુક્તાનંદ સ્વામી વિષે તમે સ્વાદનો દોષ પરછ્યો તેનું આ ફળ છે. એ તો જનની જેવા પરમ નિઃસ્પૃહી ને નિઃસ્વાદી સાધુ છે. એ સ્વામીમાં દોષ કલ્પીને તમે મોટી ભૂલ કરી. જાઓ, હવે એ વડીલ સંતની નિષ્કપટભાવે માફી માળો. નહિ તો તમારું આ પાપ વજલેપ થશો. અમારે તમારું રૂંક કરવું હશે તોય નહિ થાય. એમની પાસે જાઓ ને આશીર્વાદ લો.” પછી એ સાધુ મુક્તાનંદ સ્વામી પાસે ગયા. કરગરીને પ્રાર્થના કરી. સ્વામી તો ક્યાં કંઈ નજરમાં લે એવા સાધુ હતા ! મહારાજની દયાથી એ સાધુ પાછા ખાતાપીતા થઈ ગયા. આ પ્રસંગ ઉપરથી પુરવાર થાય છે કે, ‘અવગુણ જોવા જેવું કોઈ પાપ નથી ને ગુણ ગાવા જેવું કોઈ પુણ્ય નથી.’

આવા નિર્દોષ સંતવર્ય મુક્તાનંદ સ્વામીની નિર્દોષબુદ્ધિનો બીજો એક

સુંદર પ્રસંગ ખૂબ જ મનનીય છે. ચૈતન્યજનનીસમા મુક્તાનંદ સ્વામી એક વખત સતત બે મહિનાથી બિમાર હતા. સહનશીલતા અને સાધુતાની એ મૂર્તિ હતા. સુહૃદભાવના સ્વરૂપ સમાન હતા. પ્રભુના અલ્ય સંબંધવાળામાં પણ પ્રભુના ભાવથી જ રસબસ થતા. કોઈ જીવ સત્સંગમાંથી પાછો પે તો એ ખૂબ દુઃખી થઈ જતા અને એને કોઈ પણ ભોગે સત્સંગમાં ટકાવવા ખૂબ દાખડો કરતા.

લાંબા સમયથી બિમાર હતા તેથી પોતે એક વૈઘની દવા લેતા હતા. વિચરણ સંપૂર્ણ બંધ હતું. વૈઘે માત્ર ખીચડી ખાવાની જ છૂટ આપી હતી. પણ સેવામાં રહેલો સાધુ થાથાથાબડી જેવો હતો. સૂર્જ વગરના નાદાન બાળક જેવો હતો. ભક્તિભાવની એને લેશમાત્ર ખબર ન હતી. પેટને પોષવા જ જાણે ત્યાણી થઈને દિવસ પસાર કરતો હોય એવો એ જડ સાધુ હતો. પ્રભુએ કેવો સંગમ કરી આપ્યો ! એક બાજુ અમૃતનો મહાસાગર તો બીજી બાજુ જડતાનો કુંગર !

એ સાધુ ગામમાંથી ચોખાદાળ લાવે ને સાફસૂફ કર્યા વગર સીધું જ રંધવા મૂકી દે. ભાયે જ કોઈ દિવસ ઓણે ચોખા કે દાળ સાફ કર્યા હશે ! હોરને બાઝીને નાખીએ તે પ્રમાણે એ મુક્તાનંદ સ્વામીની સેવા કરતો. એ ખીચડીમાં ઘણી ઝીણી ઝીણી કંકરીઓ રોજ આવતી, પણ પ્રભુએ મોકલેલા પ્રસાદની જેમ મહિમા સમજી મુક્તાનંદ સ્વામી એને ગળે ઉતારી જતા. કંકરી એટલી બધી આવતી કે ખીચડીનો એકાદ કોળિયો પણ ચાવવો અસહ્ય હતો. છતાં મુક્તાનંદ સ્વામીએ આ વાતની કોઈનેય ખબર પડવા દીવી ન હતી. મહારાજને જે ગમ્યું તે ખરું. વાંક કોણો કાઢવો ? પોતાના દેહનો કે એ સાધુનો ? પ્રભુની લીલાને મુક્તો દ્વારા સ્વીકારે ને આનંદ જ અનુભવે એનું નામ સાચો સાધુ ને એવી સમજણું એ જ સમ્યક્ નિર્દોષબુદ્ધિ !

એવામાં એક દિવસ સદ્ગુરૂનાનંદ સ્વામી મુક્તાનંદ સ્વામીની તબિયત જોવા આવ્યા. મુક્તાનંદ સ્વામી જેવા સાધુ કોણે વહાલા ન હોય ! પ્રભુ જેવા પ્રભુ પણ દરરોજ સવારે એમનાં દર્શન કર્યા પછી જ સભામંડપમાં બિરાજતા. કૃપાનંદ સ્વામી, મુક્તાનંદ સ્વામી જમતા હતા તે જ વખતે ત્યાં

આવ્યા. તબિયતના સમાચાર પૂછ્યા. એકબીજાને મળતાં ખૂબ આનંદ થયો. કૃપાનંદ સ્વામી કહે, ‘સ્વામિ ! પ્રસાદી આપો. ધારણ વખત પછી આપનો લાભ મળશે.’ મુક્તાનંદ સ્વામી કેવી રીતે પ્રસાદ આપે ? એમણે કહ્યું, ‘સ્વામિ ! બેસો, જમીને પ્રસાદ આપું છું.’ ત્યાં તો કૃપાનંદ સ્વામીએ જતે જ પતરમાં હાથ નાખીને પ્રસાદીનો મોટો કોળિયો લઈ લીધો. જ્યાં ચાવવાની શરૂઆત કરી ત્યાં તો આખા શરીરે કમક્કમાટી ઊપડી ગઈ. ખીચડીમાં ચોખા હતા કે કંકરા એ વિચારમાં જ એ પડી ગયા. ખીચડી બનાવનાર પર મનોમન ખૂબ ગુસ્સે થઈ ગયા. ફરી વાર ચાવવાને અસમર્થ બન્યા. કોળિયો થુંકી નાખવો પડ્યો ને પૂછ્યું, ‘સ્વામિજી, કેટલા વખતથી આપ બિમાર છો ?’ મુક્તાનંદ સ્વામી કહે, ‘દોઢ-બે માસથી.’ ‘આવો જ પ્રસાદ દરરોજ આરોગ્ય છો ?’ મુક્તાનંદ સ્વામી તો મૌન જ રહ્યા. કૃપાનંદ સ્વામી એકદમ ગરમ થઈને બોલ્યા, ‘તમારી સેવામાં આવો અડબંગો સાધુ કોણ છે ?’ સ્વામી કહે, ‘કૃપાનંદ ! ઉતાવળા થાઓ મા ! પ્રભુનો એ સાધુ છે. એ પ્રેમથી સેવા કરે છે. હું એને સહેજ ટોકુંવહું તો એ સત્સંગ છોડીને જતો રહે. આમ પ્રભુની ગોદ છોડી એ જતો રહે પછી બીજે એને કોણ સાચવશો ? આવા મહાન પ્રભુનો દિવ્ય સંબંધ મૂકીને આપણી ટોકણીને લઈને કોઈ જવ બીજે જાય તો આપણા થકી મહારાજની મોટી અસેવા થઈ જાય. પ્રભુના સંબંધમાં રહે તો વહેલો મોહોય કંઈક સુખિયો થશે. પથ્થર જેવો હશે તોય ઓગળશે. મારી તો એટલી જ ભાવના છે કે કોઈ પણ રીતે એ સત્સંગમાં નભી જવો જોઈએ.’

ભક્તો દ્વારા ભગવાન જમે જ છે. પ્રભુ એવા સાધુના શરીરની રક્ષા કરે જ છે. ભક્તો દ્વારા મહારાજ કેટલાય થાળ જમ્યા હશે. મુક્તાનંદ સ્વામી દ્વારા પણ એવી ખીચડીનો થાળ તેમને જમવો તો પડ્યો જ હશે ને ! એ ખીચડીમાં રહેલી ઝીણી કંકરીઓને સંપૂર્ણપણે ઓગાળી નાખવા માટે મુક્તાનંદ સ્વામીના જઠરાણિમાં વૈશ્વાનર સ્વરૂપ ધારણ કરવાનો દાખદો પ્રભુને જરૂર કરવો પડ્યો હશે જ. નહિ તો, સ્વામી આવી ભયંકર બિમારીમાં એવી વિચિત્ર ખીચડી જમે છતાં જીવી જાય એ અશક્ય જ હતું, અથવા કદાચ એ ઝીણી કંકરીઓ પણ મુક્તાનંદ સ્વામીની સાધુતાના અમૃતરસમાં

ઓગળીને વિલીન થઈ ગઈ હશે !

કૃપાનંદ સ્વામીથી રહી શકાયું નહીં. મુક્તાનંદ સ્વામીની સેવામાં રહેલા સાધુને બોલાવીને સારી રીતે ઘમકાવી નાખ્યો. ખૂબ ઠપકો આપ્યો ને વિવેક શીખવાડ્યો. એ પણ એમની તો ભક્તિ જ હતી ને ! મુક્તાનંદ સ્વામીએ ધીમે રહીને કૃપાનંદ સ્વામીને કહ્યું, ‘સ્વામિજ ! નાના તો ભૂલ કરે જ, પણ મોટાએ ભૂલ ન કરવી જોઈએ. નાનો ઉકળીને બોલે તો મોટાએ સહુન જ કરવું જોઈએ. શું પ્રભુએ જ આ મારી કસોટી ન કરી હોય ? અને એમને મારી કસોટી ન કરવી હોય તો આવું પાત્ર શા માટે રાખે ? એ ખીચડીમાં રહેલી કંકરીઓ આપણાને ક્યાં નડી છે ? મારું શરીર તો એ સાધુની સેવાથી સારું થતું જાય છે. આપણે એનો અભાવ નથી લેવો ને એની ઉપેક્ષાય નથી કરવી. મહારાજને જે કરવું હોય તે ભલે કરે પણ તમે એને કાઢી મૂક્ષણો નહીં.’ મુક્તાનંદ સ્વામીની આવી નિર્દોષબુદ્ધિસભર વાત સાંભળીને કૃપાનંદ સ્વામીની આંખમાં આંસુ આવી ગયાં. સ્વામીની નિર્દોષબુદ્ધિને પણ ધન્ય હો ! મુક્તાનંદ પ્રભુનો સંબંધ જોવાની એમની કેવી બેનમૂન દાણી ! એ સાધુ માટે રંચમાત્ર અસ્થિ જન્મી જ નહિ, તો પ્રભુ સાથેનો એમનો સંબંધ કેવો સુંદર હશે ! કોઈનો માર ખાવો સહેલો છે. કોઈના બે શાબ્દો સાંભળવા સહેલા છે પણ બિમારીની કરુણા અવસ્થામાં સપણાયા હોઈએ, દેહ ચાલી શકતો ન હોય એવી જ્યારે પરાધીન સ્થિતિ હોય અને છતાંય એવે વખતે કોઈ વ્યવસ્થિત સારવાર ન થાય ને ઉપરથી આવો ભીડો ખમવો પેડે ત્યારે આ ધરતીના માનવોમાંથી તો ભાયે જ કોઈની ધીરજ રહે. મુક્તાનંદ સ્વામીએ મહારાજને જોડનો એ સાધુ બદલવા વાત જ ન કરી, ફરિયાદ જ ન કરી. કહ્યું હોત તો મહારાજ સાધુ બદલી આપત. પણ કહ્યું જ નહીં. મુક્તાનંદ સ્વામીની કેવી સહુનશીલતા ! એમાંગે કેવળ મહારાજ તરફ જ દાણી રાખી. એ માટે જાણે કે પ્રભુએ જ બધું બળ આપ્યું. દિવ્યદાણ માટેની અદ્ભુત સૂર્ય આપી. નિર્દોષબુદ્ધિની અસલી સમજાગ દઠ કરવા માટે આ પ્રસંગ શું પૂરતો નથી ?

મહેળાવમાં બ્રહ્મસ્વરૂપ શાસ્ત્રીજી મહારાજની મૂર્તિની પ્રાણપ્રતિષ્ઠાવિધ વખતે યોગીબાપાએ ગુરુહરિને ચરણે એક અદ્ભુત પ્રાર્થના કરી છે. એને

ધ્યાનથી સાંભળતાં જ જીવનનું પરિવર્તન થઈ જાય એવી અજોડ પ્રાર્થના છે. એ પ્રાર્થનાના થોડા આણમોલ શબ્દો અહીંયાં વિચારીએ.

“હે શાસ્ત્રીજી મહારાજ ! તમે તો સાક્ષાત્ કૈવલ્યમૂર્તિ છો. તમારા ભક્તો પણ સાક્ષાત્ કૈવલ્યમૂર્તિ મનાય તેવા આશીર્વાદ આપજો. હે શાસ્ત્રી મહારાજ ! તમે નિર્દોષબુદ્ધિના ભૂખ્યા છો. તમારા ભક્તોમાં નિર્દોષબુદ્ધિ રાખીશું તો તમે અમારા ઉપર હેત રાખશો અને છોડી દઈશું તો તમે પાસે નહિ બેસવા દો, કાઢી મૂકુશો.”

યોગીબાપાની આ પ્રાર્થનાનો વિચાર કરીએ તો સેવકોએ શું કરવાનું છે તેની સ્પષ્ટ સૂઝ પડી જશે. પ્રભુમાં નિર્દોષબુદ્ધિ એ આપણી સાધનાની શરૂઆત છે અને સમગ્ર ગુણાતીત સમાજમાં સમ્યક્ નિર્દોષબુદ્ધિ એ જ આપણી સાધનાની પૂર્ણાદૃષ્ટિ છે, એ જ અક્ષરધામ છે. બીજી બાજુ, જેમ જેમ આપણે પ્રભુને નિર્દોષ માનતા જઈશું તેમ તેમ આપણે નિર્દોષ થતા જઈશું અને મુક્તો પણ નિર્દોષ મનાતા જશે. આ તો ભગવાન કે ભગવત્સ્વરૂપ સંતોનાં વચ્ચનમાં અવિશ્વાસ છે એટલે દુભિયા છીએ. ખરેખર બુદ્ધિપરનો વિશ્વાસ મૂકીશું તો પ્રભુ, સમગ્ર ગુણાતીત સમાજમાં આપણી નિર્દોષબુદ્ધિ દઠ કરવી દેશે જ. નિર્દોષબુદ્ધિ દઠ કરાવવા માટે તો એ આવ્યા છે અને એની દઘ્યતા ન જ થતી હોય તો વાંક પોતાનો જ સમજવો. વચ્ચનામૃત ગઢા મધ્ય ૧૩ના સંકલ્પસહિત જ એ પૃથ્વી પર પદાર્થ છે. એમનો સંકલ્પ છે એટલે એ વાત તો સિદ્ધ થશે જ, પણ એવી નિર્દોષબુદ્ધિ આ જન્મે સિદ્ધ કરવી કે આવતા જન્મે એ આપણા ઉપર જ નિર્ભર છે.

પ્રભુનું સ્વરૂપ તો તદ્દન નિર્દોષ અને પવિત્ર છે જ. એ તો પોતાના સંકલ્પે બીજાનેય નિર્દોષ અને પવિત્ર કરે એવા છે. પોતે કર્તા થકા અકર્તા એવા નિર્દોષ છે. બીજાને પણ નિર્દોષ બનાવે એવા છે. પોતે નિષ્કામી, નિર્લોભી, નિઃસ્વાદી, નિઃસ્નેહી ને નિર્માની છે. સર્વે દોષોથી રહિત છે. જો એવા સ્વરૂપને નિર્દોષ જાણીએ, નિષ્કામી જાણીએ, નિર્લોભી, નિઃસ્વાદી, નિઃસ્નેહી અને નિર્માની જાણીએ, તો વગર દાખ્ય આપણને પણ તેવા બનાવી દે એવું ભવ્ય સ્વરૂપ છે. જેવા જાણીએ તેવા થઈ જઈએ એવું આ

અદ્ભુત સ્વરૂપ મળ્યું છે એટલે જ મહાપ્રભુને નિર્દોષબુદ્ધિનું મૂળ સ્વરૂપ કહી શકાય.

એમણે તો આપણા સહુમાં ખૂબ નિર્દોષબુદ્ધિ રાખી છે ને બસો વર્ષથી રાખતા આવ્યા છે. નિર્દોષબુદ્ધિ એટલે જ સહજ આનંદ ! સહજનંદમાં નિર્દોષબુદ્ધિ રાખીશું એટલે સહજ આનંદ પ્રગટશે જ. પ્રભુએ એ માટેની સુવાર્ણતક આપણને આપી છે તો રખે ચૂકીએ !

પ્રભુને નિર્દોષ જગતાથી
નિર્દોષ હશે જગત.

પરિમલ ૮

સુહંદસમાઈ
એક
સહજાનંદ

સુહૃદભાવ

★ અલ્ય સંબંધવાળા મુક્તોમાં ભગવત્સ્વરૂપ સંતનો ભાવ લાવીને રસબસ થવું, ગમતામાં વર્તવું, રાજી થાય એ રીતે વર્તવું, સૌનીય સેવા કરવી એ ખરેખરો સુહૃદભાવ છે.

★ પ્રલુના પ્રત્યક્ષ મુક્તોને વિષે આત્મીયતા કેળવી, પોતાપણાની ભાવના કેળવી, મુક્તોના સર્વ પ્રકારના દોષ અને સ્વભાવ ગમાડવા એ સાચો સુહૃદભાવ છે.

★ પ્રલુના સંબંધવાળા મુક્તોના સુખે સુખિયા થવું ને દુઃખે દુખિયા થવું અથવા તો દિલથી સુખ્દુઃખના ભના ભાગીદાર બની ઉઠાવ લેવો, ‘પહેલા મુક્તો પછી પોતાની જાત’ એવા ભાવથી રસબસ થવું એ સાચો સુહૃદભાવ છે.

★ કોઈ મુક્તની આપણો સેવા કરતા હોઈએ પણ એ ન કરે, કોઈ મુક્તની સાથે આપણો રસબસ થઈએ પણ એ ન થાય, કોઈ મુક્તની સાથે આત્મીય સ્વજનની માઝક હણીમળી જઈએ પણ એ આત્મીયતા ન કેળવે, કોઈ મુક્તનું ખૂબ રાખીએ કે ગુણગાન ગાઈએ છતાંય એ ઉપેક્ષા જ કરે, કોઈ મુક્ત ઉપકારની સામે અપકારના દર્શન કરાવે, ગુણ ઉપર અવગુણના દર્શન કરાવે, મીઠાશની સામે ઘૃણાના દર્શન કરાવે છતાંય તેની સાથે પ્રલુના જ ભાવથી રસબસ થતા રહીએ તે સાચો સુહૃદભાવ કહેવાય.

★ પ્રલુના પ્રત્યક્ષ સ્વરૂપ સિવાય કોઈ પદાર્થ, શક્તિ, કે ઐથર્યોમાં કિંચિત્ પ્રીતિ ના રહે અને પોતાના સંકલ્પ, કિયા ને ભાવ પ્રલુમાન્ય જ કરી દઈને, કેવળ પ્રલુ તરફ જ નજર રાખીને એમના ગમતામાં વર્તે જઈએ તે પ્રલુ સાથેનો ભક્તનો અનુપમ સુહૃદભાવ છે.

★ ભગવાન ભક્તની વહાલી વસ્તુ છીનવી લે, પોતા સિવાય કિંચિત્ પ્રીતિ બીજે ક્યાંય ન રહેવા દે ને સર્વે પ્રકારના ભાગપણાનો પ્રલય કરે તેવે વખતે પ્રલુ પ્રત્યે જરાય ભાવફેર થયા સિવાય ‘તુંહી તુંહી’ જ થયા કરે તે ભગવાન સાથેનો ભક્તનો અનુપમ સુહૃદભાવ છે.

સુહૃદભાવ સ્વરૂપને આધીન છે. જેટલો સ્વરૂપનો મહિમા સમજુશું તેટલો જ સુહૃદભાવ રહેવાનો છે. મહિમાની એવી સાચી દફ્તા ભગવદીના પ્રસંગથી થાય છે, તેથી સુહૃદભાવ દફ કરવા માટે ભગવદીનો પ્રસંગ અનિવાર્ય છે જ.

સુહંદસમાટ એક સહજાનંદ

અનંત બ્રહ્માંડોમાં બધી જ જીવકોટી ને ઈશ્વરકોટીના પરમસુહંદ એક નારાયણ છે. જેનો પ્રેમ નિઃસ્વાર્થ છે, જેનું વાત્સલ્ય નિર્વાજ છે, જેની કરુણા નિરપેક્ષ છે, જેનું સુખ અભાવિત છે, જેની શાંતિ ચિદાકાશની છે, જેનો આનંદ અનિર્વચનીય છે, વિના કારણ રૂંકું કરવાની જેની ભાવના છે, જેની ભક્તિ નિર્દેશુકી ને માણાત્મ્યસભર છે તેવા નારાયણને જ પરમસુહંદ કહેવડાવવાનો અધિકાર હોય ને ! નાનો કે મોટો, ઊંચ કે નીચ, સદાચારી કે દુરાચારી, ધર્માં અધર્માં, દૈવી કે આસુરી, ત્યાગી કે ગૃહી, એવી કોઈ વિકિત જેની નજરમાં જ નથી અને જીત-કુજીત કે ગુણ-અવગુણ જોયા વગર સર્વેના પ્રત્યે એકધારી પ્રેમની ધારા જે વહુવે તેને જ પરમસુહંદ કહી શકાય. એમની દાખિમાં કેવળ દિવ્યતા જ છે. સામસામાં વ્યક્ત થતાં બિંબ અને પ્રતિબિંબની માફક સહુમાંય નારાયણનો જ ભાવ લાવી એકધાર્યો અવિરતપાણે છૂપો પરિશ્રમ કરી, માનવચૈતન્યની ગર્ભવાસની યાત્રાની પૂર્ણાહૃતિ કરી, એને પ્રભુના અખંડ સંબંધમાં રાખી, પ્રભુથી વાસિત બનાવવાનો જેણે અતિ ઉદાર સંકલ્પ કર્યો છે એ છે સુહંદસમાટ સહજાનંદ !

પ્રભુનો સુહંદભાવ બે પ્રકારનો હોય છે. (૧) સ્થૂળ સુહંદભાવ (૨) આધ્યાત્મિક સુહંદભાવ.

(૧) સમાજના ખરેખરા સેવક બની સમાજની દરેક વ્યક્તિને દૈયામાં સાચો ગુણ આવે તે રીતે ઉઠાવ લઈ, સહુની કક્ષાએ જઈને, સહુની સાથે રસબસ થઈને, સંબંધમાં આવનાર લાખો ચૈતન્યોને ભવાટવીના ચકરાવામાંથી મુક્ત કરી, કલ્યાણયાત્રાના પથ પર મૂકી દેવા તે પ્રભુનો પહેલા પ્રકારનો સુહંદભાવ છે.

(૨) એકાંતિક ભક્તિને યોગ્ય એવા મુમુક્ષુ કે મુક્તોના ચૈતન્યમાંથી નામ, રૂપ, આકારની બ્રહ્મણા કાઢીને, સારું કે નરસું, ખરાબ કે ખોટું એવી ભાવનાનો પ્રલય કરીને, તેઓના ચૈતન્યમાં રહેલી અહુંની કે સારપની વૃત્તિને કોઈ પણ ભોગે કાઢીને, તેનો લેશ પણ રહેવા દીધા સિવાય પ્રભુનું

પ્રાગટ્ય અખંડ બનાવીને દિવ્ય સંબંધ દઠ કરાવવો તે પ્રભુનો બીજા પ્રકારનો સુહૃદભાવ છે.

પાત્રતા સિવાય જ્ઞાન પીરસાય કેવી રીતે ? જ્યાં માનવ જ પશુ બન્યો હોય ત્યાં ભક્તિરસનું સિંચન કરવું શી રીતે ? માનવીમાં પશુતા જ જણાતી હોય ત્યાં પ્રભુતા પ્રગટાવવી કઈ રીતે ? પ્રભુએ જ્યારે સૌરાષ્ટ્રની ધરતી પર પગ મૂક્યો ત્યારે ત્યાંની રાજકીય, સામાજિક, આર્થિક ને આધ્યાત્મિક પરિસ્થિતિ તદ્દન છિન્નભિન્ન જ હતી. બધા જ ક્ષેત્રમાં ભયંકર અંધાધૂંધી ચાલતી હતી. એવી પરિસ્થિતિમાં મહારાજે પોતાના પરમહંસો દ્વારા, પશુતામાં ફસાયેલા માનવીને પવિત્ર બનાવવા માટે, 'દારુ, માંસ, ચોરી, વ્યબિચાર ને જુગાર - એ પાંચ દુષ્ણો પોતાના આશ્રિતના જીવનમાં કદાપિ હોવાં જોઈએ જ નહિ' એવું શિક્ષણ આપ્યું.

તે સમયે ભારતભરમાં બધા જ રજવાડામાંથી અડધા ઉપરાંત તો સૌરાષ્ટ્રમાં જ આવેલા હતા. ત્યાંના એ નવાબો કે દરબારોમાં માંસ, મદિરા અને વ્યબિચારની બદીઓ એટલી સામાન્ય બની ગઈ હતી કે ત્યાં તેઓને આ કુસંગ કે વ્યસન છે એવો આભાસ પણ થતો ન હતો. ચીભડું વધેરવું કે માણસનું મસ્તક વધેરવું એ તેઓને મન સરખું જ હતું. જાણો આખો સમાજ સુખુમ અવસ્થામાં કે કોઈક જંગલિયતમાં સૂઈ રહ્યો હોય એવું સહુને લાગતું હતું. પ્રભુના પરમહંસો પ્રેમ અને કરુણાની મૂર્તિસમા હતા. સહનશક્તિના એ સ્વરૂપો હતા. ઉપેક્ષા, અપશબ્દો અને અપમાનને તેઓ પોતાનાં ઘરેણાં માનતા હતા. આવા પ્રભુ અને પરમહંસોએ ખૂબ વિચરણ કર્યું. જે જે કોઈ એમના યોગમાં આવ્યા તે સહુનેય કેવળ નિઃસ્વાર્થભાવે હેત કરીને કુક્તિપ્રયુક્તિ કરીને, સાચી આત્મીયતાની શક્તિથી નિર્બસની બનાવી દીધા.

મહાપ્રભુ શ્રીસહજાનંદ સ્વામી કંઈક માર્ગ ભૂલેલાઓના રાહભર બન્યા, કળિયુગના અંધકારમાં અટવાતા કેટલાય યૈતન્યો માટે પ્રકાશનાં પુંજ બન્યા. લૂંટારુંઓ અને ભ્રષ્ટાચારીઓના પણ આત્મીય સ્વજન બન્યા. કીર્તિ, કાંચન અને કામની પ્રત્યેના રસ અને રાગ વગરના પવિત્ર સંતો બનાવી નિર્જામધર્મ સ્થાપી હિંદુ ધર્મના પરમ રક્ષક બન્યા અને ત્યાગાશ્રમને

ઉજ્જવળ બનાવનાર સાચા ધર્મગુરુ બન્યા. શ્રીઓને શિક્ષણ લેતી કરીને સમાજમાં અને સંપ્રદાયમાં સાચું અને ગૌરવવંતું સ્થાન અપાવ્યું. દીકરીને દૂધપીતી કરવાના અને સતી થવાના કુરિવાજો દૂર કરીને શ્રીસમાજના સાચા ઉદ્ધારક બન્યા. જૈનો, મુસ્લિમો, અંગ્રેજો તથા પારસીઓ જેવા ઈતર ધર્મના અનુયાયીઓને પણ યોગમાં લઈ સાચા ધર્મસહિષ્ણુ બન્યા. સાહિત્ય, સંગીત અને કલાને સાચું પ્રોત્સાહન આપી એ સર્વના પુષ્ટિદાતા બન્યા. સમાજમાં સર્વ ક્ષેત્રોમાં એકીસાથે સર્જનાત્મક કામ કરનારા અને સદ્ગર્મનું સ્થાપન કરનારા એ પહેલા જ અવતારી પુરુષ હતા. હિંસામય યજ્ઞોની પૂર્ણાહૃતિ કરી અહિંસામય યજ્ઞોના ગ્રવર્તક બન્યા. સમાજનાં દરેક સ્તરના માનવીઓમાં રસબસ થઈ, સૂજબૂધ આપી સાચા અર્થમાં સુખી થવાનો માર્ગ બતાવી સમાજના વિનભ્ર સેવક બન્યા. ધર્મ, જ્ઞાન, વૈરાગ્ય ને ભક્તિનો સમન્વય કરી એકાંતિકધર્મ - ભાગવતધર્મના સ્થાપક બન્યા. આવી રીતે દરેક ક્ષેત્રે અને સમાજના દરેક સ્તરમાં જઈ સંપૂર્ણપણે સામાજિક, ધાર્મિક અને આધ્યાત્મિક ઉત્થાન કરી સહુનાય સુહંસ બન્યા ને સૂર્ય સમાન સર્વદિશીય પ્રાણાલિકા સ્થાપી સહુનેય ખૂબ સુખ્યા કર્યા.

પ્રભુએ વાણિયા, બ્રાહ્મણા, પાટીદાર, કાઠી, કોળી, દરજી, મોચી, કણબી, કડિયા, હરિજન, વાઘરી કે ભંગી - એ બધી જ જ્ઞાતીઓમાં પ્રવેશ કરીને સહુનેય પોતાના આશ્રિત બનાવ્યા. ભેદભિન્નતાની સનાતન પ્રાણાલિકા સ્થાપી સહુનેય માટે ખુલ્લી મૂકી.

મહાપ્રભુએ ભયંકર વિરોધમાં કામ કર્યું. પરધર્મીઓ, હિંસક યજ્ઞ કરનારા બ્રાહ્મણો, આચાર્યો અને મતપંથી વૈરાગી બાવાઓ, શક્તિપંથી અનુયાયીઓ અને ઈર્ઘાણુ સંન્યાસીઓ પ્રભુના માર્ગમાં ખૂબ જ વિરોધી બન્યા. મહારાજ અને પરમહંસોના કાર્યને અટકાવવા તેઓએ માનવ મટી દાનવ જેવી નીચ કક્ષાએ જઈને સંતોને ખૂબ ત્રાસ આપ્યો. ‘સહજનંદની સુવાસ જો વ્યાપક બનશે તો સમાજમાં અમારી કોઈ કિંમત નહિ રહે, કોઈ સ્થાન નહિ રહે’ તેવી ઈર્ઘાણા દાવાનગથી ઉશેરાઈને જેટલા અત્યાચાર થઈ શકે તે બધા જ તેઓ કરી ચૂક્યા, પણ પામેશ્વરી શક્તિ આગળ તો એમની શી તાકાત !

પ્રભુ તો પાખંડધર્મની પૂર્ણાહૃતિ કરી એકાંતિકધર્મનું સ્થાપન કરીને જ રહ્યા.

દુષ્કાળના કપરા સમયની આગાહી કરવા માટે જ્યારે મહારાજ ગામોગામ ફરતા ત્યારે ઘણા દેખીઓ કહેતા કે, ‘આ સ્વામિનારાયણ તો ગમે તે ભોગે લોકોને વશ કરવા આવાં ખોટાં તૂત કાઢે છે. ગપગોળા ઉડિ છે. એમાં કાંઈ ઘરનાં ઠોરઢાંખર કે સોનું વેચવાની મૂર્ખાઈ થોડી થાય ? એ બામણો તો નવરો છે તે કહેતો ફરે.’

શ્રીજમહારાજની રસધન મૂર્તિમાં જ્યારે હજારો માણસ ખેંચાયા, ત્યારે પણ સમાજે આવા જ ગપગોળા ઉડિલા કે, ‘એણે તો બાબરો ભૂત સાધ્યો છે. એ તો ભૂર્કી નાંખે છે ને ત્રાટક કરે છે. એનાથી તો ચેતતા રહેવા જેવું છે. એની સામે જો બે આંખ ભેગી થશે તો ફસાઈ જવાશે.’ આવી અફવાઓના વંટોળમાંય પ્રભુ જ ગરજુ બન્યા. તેઓ ગામોગામ ફરતા, ખૂણોખૂણો ખૂંદતા ને પોતાના દિવ્ય પ્રેમની આભામાં સહુને આકર્ષી, બધાના દુરાચાર દૂર કરી પોતાના બનાવતા.

અગણોતેરા કાળની શરૂઆત થઈ ત્યારે પ્રભુ કાંઈ નિષ્ઠિ બેસી રહ્યા ન હતા કે એકાંતવાસ સેવીને, તેમણે કેવળ માળા ફેરવવાનું રાખ્યું ન હતું. ચારેય બાજુ સદાવતો ખુલ્લાં મૂક્યાં હતાં. દિવસો સુધી આરામ કર્યા સિવાય સતત ફરતા જ રહ્યા હતા. સૌરાષ્ટ્રની તે વખતની પરિસ્થિતિ બહુ કરુણ હતી. માનવી પોતાની કુધા સંતોષવા બેબાકળો બની પશુતા આચરી રહ્યો હતો. ગરીબ કે તવંગરનો કોઈ ભેદ રહ્યો જ ન હતો. અસંખ્ય લોકો ભૂખના અસહ્ય દુઃખથી પીડાઈને મૃત્યુ પામતા હતા. સતત ત્રાણ ત્રાણ વર્ષોના એ કારમા દુકાળમાં પ્રભુએ બધે જ ફરમાન આપી દીધું હતું કે, સદાવતમાં અનાજનો દાણો શોષ હોય ત્યાંસુધી વસ્તીનો કોઈ પણ માણસ, પછી ભલે એ સત્સંગી હોય કે કુસંગી, ઉજળિયાત હોય કે પછાત, હિંદુ હોય કે મુસ્લિમ, સદ્ભાવવાળો હોય કે દ્વેષી, પણ તે ભૂખના દુઃખે ટળવળવો જોઈએ નહીં.

મહારાજ દરેક સદાવતોમાં પહોંચી જતા અને અનાજની બધી જ વ્યવસ્થા કરતા. આવી રીતે એકધાર્યા ત્રાણ વર્ષ સુધી એ કપરા કાળમાં સદાવતો ચાલુ રાખીને, મહારાજે આવો સુહંદભાવ ન દાખલ્યો હોત તો

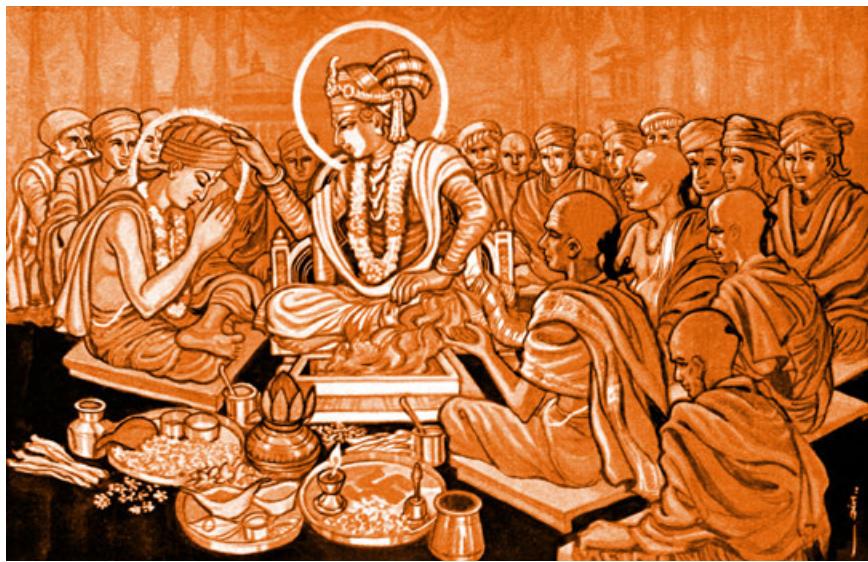
હજરો માનવીઓ મરણને શરણ થયા હોત. પોતાના ભક્તોનાં દુઃખને તો ઘણા હરે, પોતાની આજ્ઞા પાળનારનું કે વચન માનનારનું રૂંક કરનારા ઘણા મળે, દ્વેષી કે પ્રતિપક્ષીઓની કે હાંસી, મજદૂરી કરી ઠેકડી ઉડાળનારની કે ભયંકર વિરોધ કરનાર એ આસુરી જીવોની પણ દુષ્કાળના આવા કપરા દિવસોમાં જેમણે રક્ષા કરી એ પ્રભુને તો સુહંદસમાટ જ કહેવાય ને !

રાત્રે પણ મહારાજે સદાવત ચાલુ રખાવ્યાં હતાં. કેટલાંય સારાં કુટુંબના માણસો દિવસે અનાજ માગવા આવવામાં સંકોચ અનુભવતા. એવા લોકોને ક્ષોભ ન થાય ને શરમના માર્યા ભૂખે ન ટળવળે તેથી તેઓને માટે ગઢામાં અને બીજી ઘણી જગ્યાએ મહારાજે રાત્રિ-સદાવત પણ ચાલુ કરાવ્યાં હતાં. કારિયાણીમાં વસ્તા ખાયરે મહારાજને પૂછ્યું, ‘પ્રભુ ! આવા કઠણ દેશકાળમાં સત્સંગીનું પોખણ થાય તે તો ઢીક, પણ બીજા કુસંગીઓને શીઠને પોખાય ? એ બધાને અનાજ આપવાની શી જરૂર ?’ ત્યારે સહુનાય પાલનહાર પ્રભુએ તરત જ કહ્યું કે, “ભૂખ્યાને ભોજન આપવું એ આપણો સ્વર્ધમ્ન છે. પેટને માટે પારકો અને પોતાનો એવી ભેદદિશિ ન રખાય. પેટ તો પ્રભુએ સહુને આપ્યું છે, અને સહુનીય ક્ષુદ્રા શાંત નહિ થાય તો ચોરી અને લંટફાટમાં સહુનાય સ્વભાવ પોખાઈ જશે ને સમાજમાં પાપ વધશે. માટે હે વસ્તા ખાયર ! ઉદાર દિલે સહુનેય અનાજ આપજો.” મહારાજની કેવી વિશાળ દિશિ !

ભાંચ્યાના ભેરુ તો એક સહજાનંદ ! પોતાના આશ્રિતજનોના દુઃખમાં ભાગીદાર બન્યા સહજાનંદ ! આજ્ઞા પાળનાર કે ન પાળનાર, પરધર્મી કે સ્વર્ધર્મી, દ્વેષી કે આત્મીય સહુનાય રક્ષણહાર ને તારણહાર બન્યા સહજાનંદ ! અગણોતેરા કાળ પહેલાંના બે વર્ષથી જ પ્રભુએ સહુને કહેવા માંલેલું કે, “અનાજ સાચવજો.” જેણે જેણે વિશ્વાસ રાખ્યો ને વચન માન્યું એ સુખિયા થયા અને જેણે આજ્ઞા ન પાળી તે ખૂબ દુષ્કાળના થયા. એ ભયંકર દુકાળના ઓળામાં એવા કેટલાય લોકોને અસ અને દાંતને વેર જ રહ્યું. મહારાજની આજ્ઞા પાળી ન હતી તેથી તેમને શું મોંકું બતાવે ? છતાં એવા હરિભક્તોને ઘેર પણ પ્રભુ તો સામેથી પહુંચ્યો ગયા. દુષ્કાળના સમય પહેલાં

જ મહારાજે મેંથાણના દરખાર કાકાભાઈ અને પૂજાભાઈને અનાજનો સંગ્રહ કરવાની બે-ત્રાણ વખત ચેતવણી આપી હતી, પણ કમનસીબે કુસંગના શબ્દો પડવાને કારણે અને વ્યવહારિક બુદ્ધિના દોખને લઈને તેઓએ અનાજ સંઘર્યું ન હતું. ઉપલેટાના વીરાભાઈની બાબતમાં પણ એમ જ બન્યું હતું. પોતાના ઘમંડી સ્વભાવને લઈને મહારાજની આજ્ઞા તેમણે પાણી ન હતી. દુષ્કાળના સમયમાં તેમની હાલત ખૂબ જ ખરાબ થઈ ગઈ. સોનામહોર આપતાં પણ અનાજનો કણ મળે એમ ન હતો. એવી એ વિકટ પરિસ્થિતિમાં આવા કેટલાય હરિભક્તોએ સારો એવો ત્રાસ ભોગવ્યો હતો, પણ મહારાજે કેટલીય રાત્રિઓમાં સતત વિચરણ કરીને સહુનેય ઉગારી લીધા હતા. નદી કદાય સુકાઈ જાય પણ સાગર ક્યારેય સુકાયો હોય એ સાંભળ્યું નથી. છોરું કછોરું થાય પણ માવતર કમાવતર કેવી રીતે થાય ? પોતાના આશ્રિતની ચિંતા પ્રભુ ન કરે તો કોણ કરે ?

પ્રભુને શુદ્ધ વैદિક પ્રાણાલીકા સ્થાપવી હતી, એટલે હિંસામય યજો બંધ કરીને અહિંસક યજો શરૂ કરાવ્યા. બ્રાહ્મણો અને બાવાઓએ ખૂબ જ વિરોધ કર્યો. જેતલપુર અને ડભાણના મહાયજોમાં મહારાજની ઠરછા, આજુબાજુનાં ગામોના હરિભક્તોને અને બ્રાહ્મણોને સહકૃતુંબ જમાડવાની હતી. ડભાણના ઐતિહાસિક યજ્ઞપ્રસંગે મહારાજે પોતાના અનાદિ ધાર્મક્રમ મૂળ અક્ષરમૂર્તિ શ્રીગુણાતીતાનંદ સ્વામીને ભાગવતી દીક્ષા આપી હતી. તે અવસરે મહારાજનો ઉમંગ અનેરો જ હતો. આમેય દરેક સમૈયાઓમાં પ્રભુ બ્રાહ્મણોનું ખૂબ સાચવતા, પણ એ બ્રાહ્મણો પ્રભુનો કોઈ ગુણ લેવા તૈયાર ન હતા. સ્વામિનારાયણનું કેમ કરીને બગાડવું અને ખોરું દેખાડવું તે જ જાણે કે તેમની મુખ્ય પ્રવૃત્તિ હતી. એ બંને મહાયજોમાં તેઓએ ખૂબ જ બગાડ કર્યો હતો. માનવતાને તો નેવે જ મૂકી દીધી હતી. એ દ્વેષી બ્રાહ્મણોએ નક્કી જ કર્યું હતું કે, મહાયજની રસોઈ માટેની સીધાસામગ્રી ખુટાડી જ દેવી છે. અડધી રસોઈ બનાવવાની બાકી હતી ત્યાં બધું જ ધી ખલાસ થઈ ગયું. ધી ગમે ત્યાં ઢોળી દેવામાં આવતું ને ચોરાઈ જતું અને છેવટે રસોઈ માટેનાં લાકડાં ચેતવવા માટે પણ ચૂલ્હામાં રેડવામાં આવતું. આમ ધીના ઘડા જેમતેમ

ખાલી થવા લાગ્યા. આ બધું જોઈ સફ્ફ. આનંદાનંદ સ્વામીની આંખો તો કોધથી લાલચોળ થઈ ગઈ હતી. રસોઈ કેવી રીતે પૂરી કરવી એના વિચારમાં એ હતા. એમણે વારંવાર સૂચન કર્યું છતાં બ્રાહ્મણો સુધરવા તૈયાર ન હતા.

છેવટે આનંદાનંદ સ્વામીથી રહેવાયું નહિ એટલે મહારાજ પાસે પહોંચ્યો ગયા ને કહ્યું, ‘આ બ્રાહ્મણો લાકડાં સળગાવવામાં પણ ધી વાપરે છે. હવે તો આબકુનો સવાલ ઊભો થયો છે. આપણી હંસી-મશ્કરી થશે. હવે રસોઈ પૂરી થઈ શકે એમ નથી.’ પ્રભુએ હસતાં હસતાં કહ્યું, “આનંદ સ્વામી, અત્યારે એ લોકો અગ્નિને પ્રગટાવવા ધી વાપરે છે પછી એમના અગ્નિને ઠારવા માટે ધી વાપરશો.” આનંદ સ્વામી સમજી ન શક્યા એટલે પ્રભુ ફરી બોલ્યા, “અત્યારે લાકડાંભાંથી અગ્નિ પ્રગટાવવા ધી વાપરે છે પછી એમના જદરાંગિને ઠારવા ધી વાપરશો. ભલે વાપરે.” આમ ખતરનાક દેખની જવાણાઓમાં પણ પ્રભુએ તો પ્રભુતા જ પ્રગટાવી હતી. આનંદ સ્વામી તો મહારાજની આવી ક્ષમાશીલતા અને આવો સુહંદભાવ જોઈ દિંગ રહી ગયા.

બ્રાહ્મણોનો સંકલ્પ હતો પ્રભુનું ખોટું દેખાડવાનો, જ્યારે પ્રભુનો સંકલ્પ હતો સહુનાય જીવમાં બેસી જવાનો. ગમ ખાઈને સહન કર્યા કરે એને ભગવાનનો સાધુ કહેવાય અને અસુરોને પણ પોતાના વાતસલ્યથી નવાજી

દે એ ભગવાનનું સ્વરૂપ કહેવાય. એ બ્રાહ્મણોને પ્રભુએ ભરપેટ જમાડ્યા તે તો ઢીક, પણ જેટલું એ લોકોએ નુકસાન કર્યું તેથી દશગણું તો દાન આપ્યું. લક્ષ્મીભૂષ્યા બ્રાહ્મણો ખૂબ રાજુ થઈ ગયા. સમૈયામાંથી નીકળતાં નીકળતાં એ બધા ડોલતા જાય, 'કેવા સ્વામિનારાયણ ! વાહ, પ્રભુ વાહ !' મહારાજને પણ આટલું જ કરાવવું હતું. સહુનાય સુહુદ બની સહુનાય જીવમાં બેસી જવું એ પ્રભુનો એક આગવો સ્વભાવ છે.

મહારાજ પોતાની આગવી રીતથી સહુની સાથે હેત કરતા. સહુના જેવા સ્વભાવ ધારણ કરતા. કાઠિયાવાડના તત્કાલીન સમાજને પોતાની મનોહર મૂર્તિમાં રસરૂપ કરવા મહારાજ પોતે કાઠિયાવાડી પોષાક પહેરતા. કસદાર કેદિયું પહેરી માથે કાઠિયાવાડી પાઘ બાંધતા. એ તો ઢીક, પણ જમવા બેસે ત્યારે ઢોલિયા પર બેસી, પલાંદી વાળી ખોળામાં તાંસણું લઈ, સહુની જેમ બે હાથે રોટલો ભાંગીને જમતા. ક્યારેક પોતે ઘોડા પણ ખેલવતા. આમ એમણે કાઠિયાવાડી વેશ સારી રીતે બજવ્યો હતો. જેને મન પ્રકૃતિપુરુષ સુવીનું બધું જ કાકવિષ્ટા તુલ્ય હતું એવા પ્રભુને એ બધું કરવાની કાંઈ જરૂર હતી ખરી ? પરંતુ, સાક્ષાત્ નારાયણ સહુમાં ખોવાઈ જઈને, સહુને પોતાની દિવ્ય મૂર્તિમાં ઓતપ્રોત કરવા માગતા હતા. અને એટલે જ તેઓ સહુની કક્ષાએ જઈને સહુની રીતે વર્તતા હતા.

એક વખત મહારાજે બે પગે ઘોડી ઊભી કરીને એક તદ્દન નાના ગોળ કૂંડાળામાં ઘોડીને ફેરવીને સહુને આશ્રયચક્તિ કરી દીધા હતા. સુરા ખાચર વગેરે તો એ જોઈને અવાક્ થઈ ગયા હતા. પ્રભુના આવાં લીલાચરિત્રોથી સહુ કોઈ એમની અનુપમ મૂર્તિમાં ખેંચાઈ ગયા હતા. પોતાનું સઘણું ઔથર્ય છુપાવીને સામાની કક્ષાએ જઈને વર્તે અને નિરંતર સહજ અવસ્થામાં જ જીવન જીવે એ જ પરમસુહુદ કહેવાય. ભગવાન કે ભગવત્સ્વરૂપ સંતનું આ એક વિશિષ્ટ લક્ષ્મણ છે.

મહારાજ ગમ્મત સાથે જ્ઞાન આપતા. ક્યારેક રમૂજ કરાવી મૂર્તિની સ્મૃતિ આપતા. પ્રભુ તો ખૂબ ટીખળી હતા. એક વખત તેઓ ભક્તો સાથે ચાલતા હતા. મહારાજ અને સુરા ખાચર બંનેના પેટ મોટાં હતાં. મહારાજ

કહે, “સુરા ખાયર, આજ તો આપણે બે-ત્રણ હાથનું અંતર કૂદવાનું છે. આટલું તો કૂદી જ જાઓ.” સુરા ખાયર કહે, ‘મહારાજ ! રોજની હજાર માળા ફેરવીશ. કહો તો બે-ચાર દિવસના ઉપવાસ કરીશ. તમે કહો તો બધું જ કરીશ, પણ આટલું અંતર તો નો કૂદાય.’ મહારાજ કહે, “એ તો નો હાલે, કૂદવું જ પે.” એમ ભક્ત અને ભગવાન બંને હુઠે ચઢ્યા. છેવટે મહારાજ સુરા ખાયર પાસે નમતું મુકાવીને જ રહ્યા. સુરા ખાયરને દૂરથી દોડવું પડ્યું ને કૂદકો મારવો પડ્યો. ભારે પેટવાળા સુરા ખાયરને આવી બધી કસરત કરવી પડી તેથી બહુ રમૂજ થઈ. તેમ કરાવીને મહારાજે સહુને ખૂબ હસાવ્યા. આવી રીતે અનેક લીલાચરિત્રો કરીને પ્રભુ સહુને પોતામાં રસબસ કરતા હતા.

મહારાજે હોળી-ધૂળેટી જેવા સમૈયાઓ પણ કર્યા. પિચકારીઓથી રંગની વર્ષાઓ પણ ઉડાડી. ‘જેટલી ગોપી તેટલા કહુાન’ તે રીતે સહુની સાથે રાસ રમીને અલૌકિક સુખ પણ આપ્યું. નદીઓ ને તળાવોમાં ખૂબ નાદ્યા. સહુને ખૂબ નવડાવ્યા. અલૌકિક જળકિડાઓ કરી અનુપમ સ્મૃતિ સહુને આપી. મુમુક્ષુ જીવોને શોધી શોધીને મળ્યા. સહુ સહુના અંગ પ્રમાણે સેવા લઈ, સહુનેય આનંદ કરાવીને સહુનાય દિલમાં વસી ગયા. એવા હતા સુહંદસમાટ સહજાનંદ !

જોધા ભરવાડ જેવા પ્રેમી ભક્તોનાં દિલ જીતવા તેમની સાથે બળદો દોડાવવાની ને ગાયો ખેલાવવાની રમતો કેટલીય વાર રમતા. જેમ કાલિંદીને તીરે કૃષ્ણ પરમાત્માએ ગાયોને પોતાની મૂર્તિમાં ખેંચી લીધી હતી, તેવું જ ચરિત્ર પ્રભુએ ગઢાની ધરતી પર કર્યું ને સહુનેય પોતાની પ્રભુતાનાં દર્શન કરાવ્યાં. ગાયો સ્થિર થઈ પ્રભુને જોયા કરતી હતી. તેમના પ્રાણ પણ જાણે કે પ્રભુએ ખેંચી લીધા હતા. ખસેડવા જાય તોય એ ગાયો ખસતી ન હતી. જેવો દિવ્ય અનુભવ માનવસમાજને કરાવ્યો, એવો જ અનુભવ પશુપક્ષી કે ગાયબળદ જેવાં પ્રાણીઓને પણ કરાવ્યો.

પ્રભુએ કઈ જ્ઞાતીને રાજ નથી કરી એ જ એક ગ્રશ છે. કાઠીદરબારોના ઘરમાં વસ્યા. દરજી, મોચી, સુથાર, રબારી, વાધરી, ભરવાડ જેવી જ્ઞાતિના મુક્તોની સેવા લઈને પોતાના આકારે બનાવ્યા. સહુની સાથે એક જ સરખા

ભાવથી રસબસ થયા. સહુનાય થાળ ગ્રહણ કર્યા. સહુનેય પોતાની મૂર્તિનું સુખ આપ્યું. ભાવનગરના એક મોચીને મહારાજે મોજડીઓ સીવવા આપી. એ સેવક સુંદર મોજડીઓ બનાવીને ગઢા આવ્યો. પ્રભુએ બે-ત્રણ ભૂલો દેખાડીને એ મોજડીઓ ફરીથી વ્યવસ્થિત કરવા કહ્યું. એ મોચીએ દઠ ઠરાવ કર્યો કે, ચટકંતા નાથના ચરણકમળને શોભે એવી જ અનુપમ મોજડીઓ બનાવવી છે, પણ આનંદના અતિરેકમાં મોજડીમાં ક્યાં જાળી ભરવી ને ક્યાં કાચની ટીબકડીઓ મૂકવી તે બાબતમાં મહારાજે કરેલું સૂચન એ બિચારો ભૂલી ગયો. આખી રાત વિચારમાં જ રહ્યો. ખૂબ પ્રાર્થના કરી. ખૂબ અફસોસ કર્યો કે પ્રભુની સેવા એમના ગમતા પ્રમાણે મારાથી નહિ થાય... એ વિચારમાં તો તેને રાત્રે નિદ્રા પણ ન આવી. બીજો દિવસ પણ વિચારમાં ગયો. બીજી રાત્રિ પણ એ જ રીતે વીતી. ત્રીજી રાત્રિએ પશ્ચાત્તાપથી તેનું દિલ દ્વારી રહ્યું હતું, શરીર કંપતું હતું. એની ધખનાને શાંત કરવા મહારાજ ત્યાં જ પ્રગટ થઈ ગયા. સાક્ષાત્ પ્રભુ દર્શન દે પછી તો એ સેવક આનંદવિભોર જ બને ને ! પ્રભુએ મોજડીઓ સુંદર બનાવવા માટે બધાં જ સૂચનો ફરી કરીને એને ખૂબ આનંદ કરાવ્યો ને આશિષ આપ્યા કે, “જા, હવે તારા સંકલ્પ પ્રમાણે સુંદર મોજડીઓ બનશો.”

આવી રીતે સામાન્ય ભક્તોના પણ સંકલ્પો પૂરા કરી સહુનો ઉદ્ધાર સહજાનંદ સ્વામીએ કર્યો. સહુનેય વિવેક શીખવાડ્યો. સહુનેય આચાર-વ્યવહાર શીખવાડ્યા. સહુનેય માળા ફેરવતા કર્યા. આમ સુહૃદસ્માટ સહજાનંદ સામાન્ય જ્ઞાતિમાં પણ અદ્ભુત મીઠાશ પ્રગટાવી દીધી હતી. એમાણે વર્ણ કે આશ્રમ કાંઈ જ જોયું ન હતું. સહુનાય બન્યા ને સહુમાંય વસ્યા એ એમની વિશેષતા છે.

એક વખત મહારાજ ભૂજ પદ્ધાર્ય. એમની મનોહર મૂર્તિના દર્શન કરી, ત્યાંની મિનારા મસ્લિના ઈમામ સાહેબનું હૈયું ઠરી ગયું. એક પાક મુસ્લિમ ખુદાના પ્રત્યક્ષ સ્વરૂપમાં આકર્ષાયા. શ્રીહરિ રોજ પરોઢ્યે એ શોરીમાંથી નીસરીને હુમીરસરમાં સ્નાન કરવા જતા. મહારાજની ચાખડીનો મધુર ધ્વનિ સાંભળીને ઈમામ સાહેબના હદ્યમાં સુખના શેરડા પડતા.

જ્યાંસુધી શ્રીહરિની ચાખડીનો બોલ સંભળાતો બંધ ન થાય ત્યાંસુધી ઈમામ સાહેબ જરૂરે ઊભાં જ રહેતા ને પછી તો આખો દિવસ મનમાં એ મધુર ધ્વનિ એમને સંભળાયા જ કરતો. તે સમયે શ્રીજીનો ભૂજમાં એક મહિનાનો નિવાસ હતો. એટલે શ્રીજીનો ધ્વનિ સાંભળવાનો લાભ ઈમામ સાહેબને સતત મહિના સુધી મળ્યો. ‘સ્વામિનારાયણ પ્રભુ એ સાક્ષાત્ ખુદા જ છે’ એ પ્રતીતિ એમના અંતરમાં દિનપ્રતિદિન દઢ થવા લાગી એટલે શ્રીહરિ માટે ચાંદીની ઘૂઘરીઓવાળી સુંદર ચાખડીઓ બનાવડાવી.

સર્વજ્ઞવિભુ સહજાનંદ એ પાક મુસ્લિમના હૈયાનો ભક્તિભાવ પારખી ગયા ને જે દિવસે પોતે વિદાય લેવાના હતા તે દિવસે પ્રસત્ર થઈને, ઈમામ સાહેબે અર્પણ કરેલી ચાખડીઓ સામેથી જ ગ્રહણ કરી. એ પાક બંદા તો ખુશખુશાલ થઈ ગયા ને અંતકાળે પ્રભુ તેડવા આવે એવા આશિષ મેળવી લીધા. વર્ષો પછી જ્યારે મિનારા મસ્જિદના એ ઈમામ સાહેબનો દેહ છૂટવાની ઘડી આવી ત્યારે એ જ રૂપાળી ચાખડીઓ પહેરી ચટકંતા નાથ તેમને તેડવા ગયા ને પોતાના દિવ્ય ધામના વાસી બનાવ્યા. પ્રભુની ફૂપાથી પરવરદિગારના એ પાક બંદા પણ અક્ષરધામ સિધાવ્યા ! જે શ્રીહરિની ચાખડીનો બોલ એક મુસ્લિમ બિરાદરનું પણ જો આવું અનુપમ કલ્યાણ કરે તે શ્રીહરિની દાસ્તિમાં રંયમાત્ર બેદભાવ કેવી રીતે સંભવી શકે ? વિશ્વુદ્ધ પ્રેમમાં કોઈ બંધન શક્ય જ નથી. આ રીતે સુહૃદસમાટ સહજાનંદ સર્વ જ્ઞાતિના કેટલાય પાત્રોનું જીવતર ધન્ય બનાવ્યું તે સહુનેય સુવિદીત છે.

પ્રભુના ભક્તવૃદ્ધમાં સુરતના અરદેસર કોટવાલ પારસી હતા. માંગરોળ અને માણાવદરના નવાબો પાક મુસ્લિમ હતા. હરજી ઠક્કર, મિયાંજી-રતનજી વગેરે કેટલાય ખોજા જ્ઞાતિના પણ હતા. નડિયાદના ખિસ્તી પાદરી બિશાપ હેબર, તે વખતના સરકારી વડા શ્રી એરણ તથા ગર્વનર સર જહોન માલકમ સાહેબ વગેરે પ્રતિષ્ઠિત વિદેશીઓને સ્વામિનારાયણ ભગવાનની સમાજકલ્યાણની પ્રવૃત્તિઓ ખૂબ ગમતી. આમ મહાપ્રભુ સહજાનંદ સ્વામી સામાજિક દાસ્તિએ પણ સહુનાય પરમસુહૃદ બનીને રહ્યા હતા. પ્રભુના આખાય સત્સંગના ઉઠાવમાં કોઈ સંપ્રદાયિકતા કે વાડાબંધી દેખાતી જ

નથી. જેનાં નયનોમાં કસ્ણા જ વરસતી હોય ત્યાં સંકુચિતતા ક્યાંથી સંભવી શકે ? બેદદસ્તિરહિતની સર્વદિશીયતા ને વિશાળતાનું અદ્ભુત દર્શન કરાયું સહજનંદ સ્વામીએ. અમર્યાહિતપણે સહુનું અકારણ રૂં કરે, સહુને ગમે, સહુને ગમડે, સહુની સાથે પ્રેમ જ કરે એ તો સુહૃદસિંહુ જ કહેવાય ને ! નહિ તો અસુર જેવા જીવોનું રૂં કોણ કરે ? નિર્દ્ય કાત્યાયિનીનું ભક્તિમાતા જેવું કલ્યાણ કર્યું ધનશ્યામ પ્રભુએ ! દ્રેષ્ટભાવથી જડત્વને પામી ગયેલા જીવા ખાચરનું કલ્યાણ કર્યું સહજનંદ સ્વામીએ ! જીવા ખાચરની અંત અવસ્થાએ પ્રભુ સામેથી એમને દર્શન દેવા ગયા. પ્રેમની મૂર્તિએ પ્રેમમાં ઝબોળ્યા ને આનંદ કરાવી દીધો.

મૂળાના ચોરને ફાંસી ન અપાય, છતાંય કોઈ એવી સજા કરે તો નરાધમ જ ગણાય. એવી નિર્દ્યતાની પરાકાણાએ પહોંચેલો દરબાર વાસુર ખાચર હતો. સામાન્ય ચોરી કરનારા કેટલાયના ઢીંચાણ ભાંગી નાખીને, એણે એવા બધાને એક વંદમાં કેદ કર્યા હતા. આવા પારાવાર દુઃખની વેદનાથી કેટલાય માણસો ત્રાસી ગયા હતા. એનાથી કોઈ સહેજ વિરુદ્ધમાં જાય તો એની પણ એ એવી જ ફુર્દ્શા કરતો. સ્વામિનારાયણનો પણ એ કટૂર વિરોધી હતો. એક દિવસ તેણે પ્રભુના લાડીલા ભક્તરાજ નાજ જોગિયાને પણ કેદમાં પૂરી દીધા ને દમદાટી આપતાં કહ્યું કે, ‘જો તારો પ્રભુ સવાર સુધીમાં અહીં નહિ આવે તો તારાં પણ ઢીંચાણ ભાંગી નાખીશા.’

ત્યાં તો પ્રભુ બીજે દિવસે સવારના પહોરમાં એના દરબારમાં પહુંચ્યા. મહારાજે વંદમાં પુરાયેલા દુઃખી માનવીઓનો કારમો આર્તનાદ સાંભળ્યો અને વિસ્મયતાપૂર્વક પૂછ્યું, “કોણ આવું આકંદ કરે છે ?” પછી તો પ્રભુએ આખો ઈતિહાસ સાંભળ્યો. મહારાજના અચાનક આગમનથી સ્તબ્ધ બનેલા વાસુરને પ્રભુએ સમાધિ કરાવી. યમપુરીની ભયંકર યાતના દેખાડી. યમદૂતોએ એને સારો એવો માર માર્યો. ત્યારપછી દિવ્ય સમાધિનું સુખ આપી સમાધિમાંથી જગાડ્યો. એ બોલી ઉઠ્યો, ‘અહોછો, આ તો પ્રભુ છે ! કૃપાસિંહુ છે !’ પછી તો રડીને, કરગતીને ખૂબ પ્રાર્થના કરી, ‘હે કૃપાણ ! તમે મારા અગણિત ગુના સામું જોયા સિવાય ખૂબ દયા વરસાવી દીધી. મારો

ચૈતન્ય કરોડો વર્ષો સુધી નરકાગારમાં જ સબડ્યા કરત. દયાળુ ! આપનું હું શું ઋણ વાળીશ ?' આમ પોતાના લાડીલા ભક્તના ઢીંચણું ભાંગવાનો સંકલ્પ કરનાર આવા નિર્દ્ય દરખારનું પણ કલ્યાણ કોણ કરે ? એ તો સુહંદસમાટ સહજનંદ જ કરે ને !

એક વખત વડતાલમાં સહજનંદ સ્વામી જોબન પગીને ઘેર બિરાજમાન હતા. જોબન પગીનાં બધાં જ કુટુંબીજનો મહારાજના યોગમાં આવી ગયાં હતાં, પણ એના કાકા પ્રભુના દર્શન કરવા ક્યારેય આવતા ન હતા. પ્રભુ જોબનને ઘેર પધારે ત્યારે એના કાકા ગામ છોડીને જતા રહેતા. તે પણ લૂંટાસુઓના સરદાર જેવા જ હતા. જોબને પ્રભુને વિનંતી કરી, 'પ્રભુ ! મારા કાકાનો જીવ પણ અમારા જેવો જ નગુણો છે. અમારા પર જેવી કૃપા થઈ એવી એમના પર કરો ને !' મહારાજ એકદમ બોલી ઉઠ્યા, "મારા યોગમાં તો કદાચ એ નહિ આવે, પણ એમને સંતોના યોગમાં તમે જરૂર લાવજો." મહારાજની આજ્ઞા પ્રમાણે જોબને પ્રયત્નો તો ખૂબ કર્યા પણ નિષ્ફળ ગયા.

મહારાજ અમદાવાદમાં બિરાજમાન હતા. એ જ દિવસો દરમ્યાન જોબનના કાકાએ દેહ મૂકી દીધો. જોબન પ્રભુને મળવા આવ્યો ને કહ્યું, 'પ્રભુ ! એ કૃતધ્ની જીવ તો ગયો. તમારાં દર્શનીય થયાં નહીં. એનો આત્મા સદ્ગતિને પામશે ?' મહારાજે કહ્યું, "એમની પાછળ કંઈક સત્કર્મ થઈ જાય તો સારું ! એમના માટે એમની ત્રયોદશીને દિવસે પરમહંસોને જમાડો તો પરમહંસોની પ્રાર્થનાથી ને સેવાથી એમનો આત્મા સદ્ગતિને પામશે." જોબને વિનંતી કરી, 'દયાળુ ! આપ પધારશો ?' મહારાજે કહ્યું, "જોબન, તારી ઈચ્છા છો તો અમે જરૂર આવીશું." વડતાલની ધરતી પર જોબને ત્રયોદશીનો સમૈયો ધામધૂમથી કર્યો. 'પ્રેમી જનને વશ પાતળિયો' એ ન્યાયે પ્રભુ પણ બહુ પ્રેમથી પહોંચી ગયા. મહારાજે પરમહંસોને ખૂબ જમાડ્યા. સુંદર સભા થઈ. ભાવથી પૂજન થયું. જોબન કંઈક પૂછવા જતા હતા એટલામાં જ શ્રીહરિ બોલી ઉઠ્યા, "તારા કાકાના આત્માને હવે અમે અમદાવાદના શેઠિયાને ઘરે જન્મ આપીશું. આવતે જન્મે એ સંતોની સેવા કરશે અને પછી એ અક્ષરધામના નિવાસી થઈ જશે." આ સાંભળી જોબન ભાવવિભોર

બનીને પ્રભુને ચરણો ઝૂકી પડ્યો. આમ નક્કટ ને નગુણા ચૈતન્ય પર પણ અમૃતના સાગરે અમૃતની હેલી વરસાવી દીધી. જીવ તે જીવ. એ નગુણો જ રહ્યો. મહારાજે તો છેવટે એ નગુણા જીવનું પણ રૂંજ કર્યું. સુહુદસમાટ સહજાનંદ પ્રભુ સિવાય આવો કરુણાભર્યો સુહુદભાવ કોણ દાખવે ?

સુહુદભાવને કોઈ મર્યાદા નથી, કોઈ બંધન, માપ કે પરિમાણ નથી. એ તો અનંતતામાં પ્રસરેલી એક મંગલકારી દિવ્ય ભાવના છે, અને એ ભાવનાને સુહુદસમાટ સહજાનંદે અભાવિતપણે, અમર્યાદિતપણે, ગંગાના નિર્મળ પ્રવાહની જેમ સદાને માટે વહેતી મૂકી છે. સહજાનંદ સ્વામીનું જ્ઞાન ખૂણિયું નથી. કોઈ એક સંપ્રદાય કે પ્રણાલિકા પૂરતું સીમિત નથી. એ તો સનાતન છે ને સર્વને માટે છે.

ધરતી પર આવીને સહજાનંદ સ્વામીએ કોઈ સંપ્રદાય કે મતપ્રણાલિકાનું કે તેના સ્થાપક કે પ્રવર્તક યુગપુરુષનું કે અવતારનું - એમ કોઈનુંય ખંડન કર્યું નથી. જેનું જેટલું કાંઈ સારું હોય તે બધું જ બહુ પ્રેમથી વિશાળ દાખિ રાખી સ્વીકાર્યું છે. શિક્ષાપત્રી બધા જ ધર્મના અનુયાયીઓને માટે માન્ય ગ્રંથ છે, તો શિક્ષાપત્રીના લખનારા મહાપ્રભુ સર્વને માન્ય કેમ ન હોય ? પ્રભુએ કૃષણ પરમાત્માના ભક્તોને શ્રીકૃષ્ણસ્વરૂપે, રામયંત્રજીના ભક્તોને શ્રીરામસ્વરૂપે, શૈવોને શિવસ્વરૂપે, વૈષ્ણવોને શ્રીવલ્લભાચાર્યસ્વરૂપે, જૈનોને તિર્થકરસ્વરૂપે અને મુસ્લિમોને પયગંબરસ્વરૂપે દર્શન દીધાં છે. દિવ્ય સમાધિમાં પોતાના જ સ્વરૂપમાં, 'હું જ કૃષણ છું, હું જ રામ છું, હું જ શિવ છું, હું જ મહાવીર છું, હું જ પયગંબર છું, હું જ વલ્લભાચાર્ય છું - જે કહો તે હું જ છું.' એમ તે તે ભક્તોને એવા અનુપમ દર્શન કરાવનાર સહજાનંદ સ્વામીની દિવ્ય દાખિમાં કોઈ ભેદભાવ કેવી રીતે હોઈ શકે ?

સહજાનંદ પ્રભુએ કાંઈ કુલડીમાં ગોળ ભાંચ્યો નથી. આમ વિધવિધ સ્વરૂપે દર્શન કરાવવા પાછળની ભાવના, પરાણો કોઈને પોતાના સ્વરૂપમાં ખેંચવાની ન હતી, પરંતુ આખાય સમાજનું એક સામૂહિક ઉત્થાન શક્ય બનાવવાની હતી. પોતે બંધાવેલા મંદિરોમાં બધા જ ઈષ્ટદેવની મૂર્તિઓ પદરાવી છે. એની પાછળ એક જ ભાવના હતી કે સહુનેય ભેદદાખિમાંથી ને

મતપંથ તથા વાડાબંધીમાંથી મુક્ત કરવા અને અરસપરસ એકતાની ભાવના જગ્યાત કરાવવી. તેમને તો જુદા જુદા મજહુબ^૧ વચ્ચે બેદરેખાઓને ભંસવી હતી. સાચી સહિષ્ણુતા પ્રગટાવવી હતી. સહુનાય સુહૃદમિત્ર બનવા માટે પ્રભુએ ખૂબ કળાથી કામ લીધું હતું. કોઈનીય ઉપેક્ષા કદાપિ તેઓએ કરી જ ન હતી. દરેકને હૈયાને વિષે ગુણ આવી જાય તે રીતે જ તેમણે ઉઠાવ લીધો હતો. કેટલાકને સમાધિ કરાવી, કેટલાકના સંકલપો પૂરા કર્યા, કેટલાકની રીતે વર્ત્યા, કેટલાકનું ખૂબ ખમ્યા, પણ એ સહુનાય દિલમાં વસી ગયા અને પોતાના સંબંધમાં આવનાર સહુ કોઈને પણ એ જ માર્ગે ચલાવ્યા.

મહાપ્રભુના સંતો પણ ખૂબ ખમ્યા, નમ્યા ને સહુને ગમ્યા. એ પરમહંસો આકરી કસોટીમાંથી પસાર થયા. પ્રભુને મન તો ક્યારેય કોઈને માટે અશુભ સંકલ્પ સંભવી જ ન શકે, તોપછી તેમના દીકરાઓ – એવા પરમહંસો પણ કોઈનેય માટે અશુભ સંકલ્પ કેવી રીતે કરી શકે ? ‘ગાલિદાનં તાડનં ચ...’^૨ એ શ્લોક સહુ સંતોને સિદ્ધ હતો. તેઓએ ખૂબ માર ખાદો. અપાર ભીડો વેઠચો. અસંખ્ય ગાળો સાંભળી. ક્યારેક તો શરીર પણ લોહીલુછાણ થઈ જતાં. નાક, કાન અને આંખ જેવા કોમળ અંગોમાંથી કે ગુમ અવયવોમાંથી પણ લોહી નીતરતું. છતાં આવો ભયંકર ત્રાસ આપનારા દેખીઓ માટે પણ અંતરમાં મીઠાશ એવી ને એવી જ રહી. આવા પરમહંસો તો સુહૃદભાવનાં સ્વરૂપો જ કહેવાય ને !

મહારાજ તેમના ભક્તોની કે પરમહંસોની કેવળ આકરી કસોટી કરીને કાંઈ બેસી નથી રહ્યા, પરંતુ પોતે પણ સહુનાય પળેપળના સુખદુઃખના સહભાગી બન્યા જ છે. એક વખત ઉનાળામાં અડવાણે પગે ચાલ્યા જતા પરમહંસોની વેદનાથી મહારાજને પગે પણ ફોલ્લા ઊપસી આવ્યા ! ભક્તવત્તસલ ભગવાનનો આ કેવો સુહૃદભાવ ! ગુરુવર્ય ગુણાતીતાનંદ સ્વામી અને ગોપાળાનંદ સ્વામી જેવા સમર્થ સંતો પણ હરિભક્તોના રોગ અને દેશકાળ માથે લેતા. જૂનાગઢમાં એક સંત ખૂબ બિમાર હતા. વાયુનો

૧. મજહુબ = ધર્મ

૨. શિક્ષાપત્રી, શ્લોક ૨૦૧

ગોળો પેટમાં ખૂબ ચેઠે. દરરોજ બે કલાક પેટ ચોળવું જ પડે. જરાય ખાઈ શકતું ન હતું. વાયુની વેદના ખૂબ ચીસો પડાવડાવે. જૂનાગઢ મંદિરનું સંતમંડળ એમનું દુઃખ જોઈને ત્રાસ પામી ગયું હતું. એક દિવસ સ્વામી કહે, “આજે એનો રોગ કાઢવો છે.” પછી એ સાધુને જમવા બોલાવ્યા. સ્વામી કહે, “સાધુરામ, ચાલો આજ તો ખૂબ જમાડવા છે. જેટલું પીરસું એટલું જમી જાઓ. આજ તો તમારો રોગ કાળવામાં³ નાખી દેવો છે.” એમ કહી આગણ કરી એ સાધુને સ્વામીએ ત્રાણ રોટલા ને ત્રાણ લાડુ જમાડી દીધા. સાધુ ના પાડતા જાય અને સ્વામી તેને પીરસત્તા જાય. સાધુરામ કહે, ‘સ્વામિ ! આજે હું મરી જઈશ. હવે નહિ જીવાય.’ સ્વામી કહે, “સાધુરામ, ચિંતા નહિ કરતા. એ રોગને હું માથે લઈ લઈશ.” પછી સ્વામી પોતે પણ ત્રાણ દિવસ બિમાર રહ્યા, પણ એ સાધુને સુખિયા કરી દીધા. આમ ભગવાન કે ભગવત્સ્વરૂપ સંતો ભક્તોના સુખે સુખિયા કે દુઃખે દુખિયા બને છે. એ જ એમનો સાચો સુહદભાવ છે. એવા પુરુષો ક્યારેય કોઈનું દુઃખ જોઈ શકતા નથી. સહુ ‘સુખિયા થાઓ, સુખિયા થાઓ’ એવી ભાવના એમના રોમરોમમાંથી ટપકતી હોય છે. તેથી જ સદ્. પ્રેમાનંદ સ્વામીએ પ્રભુની લીલાનાં પદોમાં ગાયું છે કે,

કોઈને દુખિયો રે, દેખી ન ખમાયે;
દયા આણી રે, અતિ આકળા થાય...
અમ, ધન, વખ રે, આપીને દુઃખ ટાળે;
કરણાદષ્ટિ રે, દેખી વાન જ વાળે...

આ રીતે પ્રભુ સહુનાય પરમસુહં બન્યા ને પ્રભુની જેમ જ પ્રભુના સંતો પણ સહુનાય સુહદભિત્રો બન્યા !

કેટલાય યુગપુરુષો પૃથ્વી પર આવ્યા. દ્વારાના એ નિધિ કહેવાયા. માનવજાત પ્રત્યેનો પ્રેમ પરાકાણાએ પહોંચાડ્યો. કેવા એ બુદ્ધ, મહાવીર

3. કાળવામાં = કાળવા નદીમાં. જે ગિરનારમાંથી નીકળી વંથલી ગામ સુધી વહે છે. ગુણાતીતાનંદ સ્વામી એ નદીમાં નહાવા અને ધ્યાનભજન કરવા જતા હતા તે. (નારાયણ ધરો જે નદીના કિનારે છે.)

અને ઈસુ ! ધર્મી, અધર્મી સહુ પર સરખી દ્યા વરસાવી. એ પતિતપાવન અને અધભ ઉદ્ધારણ કહેવાયા. અવાતરોએ પૃથ્વી પર આવીને ભક્તોનાં દુઃખ નિવાર્યા. નરસિંહ મહેતા ને મીરાંબાઈ જેવા અગણિત ભક્તોના સંકલ્પો પૂરા કર્યા. ભક્તોની રક્ષા કરી, માટે એ ભક્તાધીન ભૂધરા કહેવાયા. દુભિયાનાં દુઃખ વિદારી તેમને સુખી કરવાના પ્રયત્નો સહુએ કર્યા. શ્રીકૃષ્ણ પ્રભુએ તો ગીતામાં કહ્યું છે કે, ‘...ન મે ભક્તઃ પ્રણશ્યતિ’^૪ પણ એથી આગળ વધીને ભક્તોનાં દુઃખમાં ભાગીદાર તો એક સહજાનંદ સ્વામી જ બન્યા ! અને પોતાના ગુરુ પાસે એવી ભાગીદારી માગીને લીધી. આ લોકના સુખની સાથોસાથ પ્રભુના સુખના ભોક્તા ને ભાગીદાર બનાવવા સુધીની ચૈતન્યોની જવાબદારી સહજાનંદ સ્વામીએ લીધી. શ્રીજમદ્ભારત તો સહુનાય સુહંદ હતા જ. યોગમાં આવનાર સહુ કોઈને ખૂબ સુખી કરી નાખ્યા, પણ ભક્તોએ પ્રભુના સાચા સહદ્યી બનવું એ કોઈક જુદ્દી ચીજ છે. પોતાના હરેક સંકલ્પ, ભાવ ને કિયા પ્રભુમાન્ય બનાવવા એ તો વિરલ ભક્તોની અમર કહુની છે. પ્રભુ રાખે એમ રહેવું, પ્રભુના ગમતામાં રહેવું, પ્રભુના અભિપ્રાયમાં ભળવું અને સર્વત્ર કેવળ પ્રભુના જ દર્શન કર્યા કરવાં એ ભક્તોની અતિ ઉત્તમ કક્ષા છે, અને આવી રીતે વર્તનારો સેવક પ્રભુના સુખનો ભાગીદાર અને ભોક્તા બને છે.

પ્રભુનો સંબંધ થયો તો શા માટે ભક્તો સંકલ્પ, ભાવ ને કિયામાં ઘેંચાઈને દુભિયા રહે ? એવા ખરેખરા ભક્તોને બીજા કોઈ સંકલ્પ કરવાનો અધિકાર રહેતો જ નથી. એને ખબર જ હોય છે કે પ્રભુ નિરંતર મારું રૂં જ કરી રહ્યા છે, તો શા માટે સંકલ્પવિકલ્પ કરીને પ્રભુને હું ઓશિયાળા કરું ? ખરેખરો ભક્ત તો અખંડ આનંદમાં જ રહે છે અને એ જ એનો પ્રભુ સાથેનો સાચો સુહંદભાવ છે.

પાણવીના પૂજા ડોડિયા, પ્રભુની માળાના મણકામાં આવેલા ભક્તરાજ હતા. તે ખૂબ ગરીબ હતા, પણ તેમની મસ્તી ત્રિલોકીના નાથ જેવી હતી. ભક્તિનું એ સ્વરૂપ હતા. પ્રભુની અખંડ સમૃતિથી જીવતા હતા. ચોમાસાના ૪. ભગવદ્ગીતા, અધ્યાય ૯, શલોક ૩૧ | અર્થ : મારા ભક્તોનો નાશ થતો નથી.

દિવસોમાં પોતાના ખેતરમાં ચાર વાઢે, ગામ-પરગામમાં એ ચારનો ભારો વેચીને દિવસો પસાર કરે. આવી રીતે એક વખત ચારનો ભારો લઈને ખેતરમાંથી જતા હશે ને બાજુના ગામના એક દરબાર મળ્યા. એમણે પૂછ્યું, ‘ઓડિયા, ક્યાં જાઓ છો ? પૂજાએ કહ્યું, ‘દરબાર, ચારનો ભારો વેચવા.’ દરબારે ફરી પૂછ્યું, ‘ક્યાં જશો ?’ પૂજાએ જવાબ આપ્યો, ‘તમારા ગામ તરફ જવા વિચાર છે અને સંતો આવ્યા હોય તો મંદિરે દર્શન પણ થશે.’

દરબારે રસ્તામાં વાત કરી, ‘ભગવાનને પ્રાર્થના કરોને. આમ ચારાના ભારા ઉપાડવાનું મટી જાય.’ પૂજો કહે, ‘દરબાર ! એ શું બોલ્યા ? એ પાપ અમથી નો થાય. અમને તો પ્રભુ જેમ રાખે તેમ રાજુપે રહેવાનું.’ દરબારે તરત જ કહ્યું, ‘ઓડિયા, રોટલા તો સારી રીતે મળવા જોઈએ ને ?’ ભક્તરાજ એકદમ બોલી ઉઠ્યા, ‘અમારે તો જે પ્રભુને આપવું છે એટલું જ લેવું છે.’ દરબારે કહ્યું, ‘તોપછી બૈરાં-છોકરાંનું પોષણ થાય કેવી રીતે ?’ ભગત કહે, ‘દરબાર, ભગવાન એના ભક્તોનું પૂરેપૂરું ધ્યાન રાખે છે. ભક્તને માગવાનો અધિકાર નથી. માગીને પ્રભુને ઓશિયાળા કરવાનો અધિકાર નથી. ખરેખર તો પ્રભુને જે આપવું છે તે આપણે લેતા નથી તેથી જ આપણે દુખિયા રહીએ છીએ.’ દરબાર ઓડિયાની આવી ગહન વાતો સાંભળીને વિચારમાં પડી ગયા, ને કહે, ‘ભગત ! પ્રભુ તમને શું આપે છે ?’ ઓડિયા ધીમે રહીને બોલ્યા, “બાપુ ! આ તો ‘માંહી પડ્યા તે મહાસુખ માણે.’ પ્રભુને તો પોતાની રસધન મૂર્તિનું સુખ આપવું છે. ભલે તમને બીજી કાંઈ સમજાશ ના પે પણ અમારા સંતોની વાતો સાંભળજો.” એમ કહી એમણે દરબારને ઘેર ચારનો ભારો નાખ્યો અને ત્યાં ઉભેલા એક હરિભગતને પૂછ્યું કે, ‘આજ સંતો આવ્યા છે ?’ તરત જ તે બોલી ઉઠ્યા, ‘હા, ગોપાળાનંદ સ્વામી અને સંતો અહીં આવ્યા છે.’ આ સાંભળી ઓડિયાને અંતરમાં હાશ થઈ ગઈ. તેને થયું કે ગામમાં આવ્યાનો દાખડો સફળ થઈ ગયો. ઓડિયાએ દરબારને કહ્યું, ‘ચાલો મારી સાથે. ગોપાળાનંદ સ્વામીના દર્શને જઈએ. તે પ્રભુના લાડકા સાધુ છે ને મહાપ્રતાપી છે. તેમના સમાગમથી પ્રભુનો અપરંપાર મહિમા સમજાશો.’

સવારે દસ વાગ્યાનો સુમાર હતો. સભા ભરાઈને બેઠી હતી. કથાવાર્તા ચાલતી હતી. ત્યાં જ એ બંને મંદિરમાં પહુંચી ગયા. ડોડિયાને જોતાં જ ગોપાળાનંદ સ્વામી ઉભા થઈ ગયા. તેમને દંડવત્ત પણ ન કરવા દીધા ને બાથમાં ભીડી લીધા. પોતાની સમીપે બેસાડ્યા ને બધા હરિભક્તોને ઉદેશીને કહ્યું, ‘આ ભગત પણ અમ જેવા સાધુ જ છે.’ ગોપાળાનંદ સ્વામીની એ વાત સાંભળી સહુ આશ્રયમાં પડી ગયા. દરબાર પણ ડોડિયાનો મહિમા સાંભળીને ઠંડા થઈ ગયા.

એ જ રાત્રે દરબાર ચોકમાં પોઢી ગયા હતા. રાત્રે અષ્ટસિદ્ધિ ને નવનિધિ, સુંદર અખસરાઓનું રૂપ ધરી પોતાના ખાટલા પાસેથી પસાર થતી દરબારે જોઈ ને કુતુહલતાથી તેમણે પૂછ્યું, ‘કોણ છો તમે ?’ એ સુંદરીઓએ જવાબ આપ્યો, ‘અમે અષ્ટસિદ્ધિઓ ને નવનિધિઓ છીએ. સ્વામિનારાયણ ભગવાનના પૂજાભાઈ નામના ભક્તરાજે અમારી સેવા સ્વીકારી નહિ તેથી અમે પાણા જઈએ છીએ.’ દરબાર તો આ સાંભળી થંભી જ ગયા. એમને ખૂબ આશ્રય થયું, ‘અહોહો, પૂજાભાઈ કેવા મહાન ભક્તરાજ છે ! પ્રભુએ અષ્ટસિદ્ધિ ને નવનિધિરૂપે મોકલેલી બેટ અને સામગ્રી પણ સ્વીકારતા નથી ! કેવી એમની નિષ્કામ ભક્તિ હશે ! કેવો એમનો વિરલ સંબંધ હશે ! ધન્ય છે આવા ભક્તને ને ધન્ય છે આવા ભગવાનને !

આવા એકાંતિક મુક્તોના ચૈતન્યમાં ભગવાન સિવાય કોઈ પણ વ્યક્તિ, વસ્તુ, પદાર્થ કે શક્તિ કદાચ જો ઘર કરીને રહી હશે કે વધુ વહાલી મનાઈ હશે તો પ્રભુ લેશમાત્ર મહોબત રાખ્યા વગર એ બધાનો પ્રલય કર્યા સિવાય રહેશે નહિ ને એ જ પ્રભુનો એમના ભક્તો પ્રત્યેનો સાચો સુહંદભાવ છે.

સદ્ગુરુવર્ય રામાનંદ સ્વામીના શિષ્ય પરમચૈતન્યાનંદ સ્વામી શાસ્ત્રોના વિદ્ધાન હતા. મહારાજે એમને મંદળધારી સદ્ગુરુ બનાવી પચાસ સંતો સોંપ્યા હતા. હરિભક્તો જે કાઈ બેટ લાવે તેની ખબર તેઓ રાખે તેવી ગોઠવણ કરી હતી. જેથી હરિભક્તોમાં એમનું ખાસ માન જળવાતું. પરંતુ મહારાજ કોઈનેય એવા માનમાં રાચવા હે એમ ન હતા. વડતાલ મંદિરના મહુંત તરીકે મહારાજે સદ્. અક્ષરાનંદ સ્વામીની નિમણૂક કરી તેથી પરમચૈતન્યાનંદ

સ્વામી ખૂબ નારાજ થયા. તેમને લાગ્યું કે, ‘મહુંત થવાનો અધિકાર તો મારો છે.’ તે અધિકાર મળ્યો નહિ ને તે અંગે મહારાજે તેમને કાંઈ પૂછ્યું પણ નહિ એટલે માનભંગ થવાથી નારાજ થઈ વડતાલથી ચાલી નીકળ્યા. તેમની પાછળ તેમના મંડળના સંતોષે જવાની તૈયારી કરી ત્યારે તેમણે કહ્યું કે, ‘મારું તો માન ઘવાયું છે એટલે જાઉં દું, પણ તમે બધા પાછા જાઓ. મહારાજની પાસે જ રહો ને એમનું જ ભજન કરજો.’

પરમચૈતન્યાનંદ સ્વામી ત્યાંથી ચાલી નીકળ્યા ને ધરમપુર-વાંસદા જઈને રહ્યા. ત્યાંનાં રાણી કુશળકુંવરબાને એમની કથાવાર્તામાં રસ પડી ગયો અને સ્વામીનો ઘોડો ત્યાં જ બંધાઈ ગયો. નગરમાં રોજ રોજ હાથી ઉપર સવારી નીકળવા માંડી. મહેલમાં રહેવાનું મળ્યું ને રાજ્યના મોટા અધિકારીઓ સભામાં આવવા લાગ્યા. આવી માનમોટપ કોને ન ગમે ? પણ એમ ક્યારેય કોઈનેય ક્યાંય રાચવા હે તો મહારાજ શાના ? પ્રભુએ એમને પાછા બોલાવી દેવા સંદેશો મોકલ્યો, પણ માન્યા નહીં. છેવટે એમના ગુરુભાઈ સદ્. મુક્તાનંદ સ્વામીને સમજાવવા માટે ત્યાં મોકલ્યા. પરમચૈતન્યાનંદ સ્વામી મુક્તાનંદ સ્વામીની મર્યાદા રાખતા એટલે તેમના વચ્ચને મહારાજને મળવા ગઢા આવવું પડ્યું. તે સમયે ગઢામાં જળજીલાણીના સમૈયાનો પ્રસંગ હતો. સહુ સમૈયાની સેવામાં ગુંથાયેલા હતા. તેથી પરમચૈતન્યાનંદ સ્વામીનો યોગ્ય આદરસત્કાર કોઈએ કર્યો નહિ એટલે એમને ખૂબ ખોટું લાગ્યું. ત્યારે તેમના સેવક બાલમુકુંદ સ્વામીએ તેમને નિર્દોષભાવે કહ્યું કે, ‘સ્વામિ ! આપણે ક્યાં માન મેળવવા માટે સાધુ થયા છીએ ?’ નિર્દોષ સાધુની આવી ટકોરથી, તેમના ગુરુ ગોપાળાનંદ સ્વામીનો સમાગમ કરવાની ઈચ્છા પરમચૈતન્યાનંદ સ્વામીને જાગી, ને સતત ત્રણ દિવસ સુધી મહારાજના અપરંપાર મહિમાની વાતો તેમણે સાંભળી ને તેથી હૈયામાં ગોપાળાનંદ સ્વામીનો ખૂબ જ ગુણ આવ્યો. અંતર કૂણું બન્યું ને મહારાજ માટે પણ મહિમાસભર અહોહોભાવ જાગ્રત થયો. છેવટે તેઓ બોલ્યા કે, ‘હું બાર વર્ષ ગુરુ રહ્યો ને બાર વર્ષ સદ્ગુરુ રહ્યો, પણ સાધુ તો આજે થયો.’

આ પ્રસંગમાં સ્પષ્ટપણે જણાય છે કે મહારાજે પરમચૈતન્યાનંદ

સ્વામીની માનની વૃત્તિનું પોષણ થવા દીધું જ નહીં. બેલટાનું એનું ખંડન કરીને નિર્માની બનાવવા માટેના જ પ્રસંગો ગોઠવ્યા. મહાપ્રભુનો પોતાના એકાંતિક ભક્તો માટેનો આ એક વિશિષ્ટ પ્રકારનો સુહંદભાવ છે ને તેથી પોતાના ભક્તોના અંતરમાં

- પોતાની મૂર્તિ સિવાય કોઈ વ્યક્તિ, પદાર્થ, શક્તિ, વૃત્તિ, રિદ્ધિસિદ્ધિ કે ઐશ્વર્યપ્રતાપ વગેરે કશાનુંય સ્થાન રહેવા જ ન હે,

- રંચમાત્ર દ્યા લાવ્યા સિવાય કે મહોબત રાખ્યા સિવાય એને નિર્મળ, નિર્માની ને પ્રભુમય બનાવવાનો જ સતત આલોચના, રાખે,

- પ્રભુની મૂર્તિ સિવાય, બીજે ક્યાંય પણ હેત, માયા, દ્યા, પ્રીતિ, માન, મોટાપ કે સારપ વગેરે કશાયમાં રાચવા જ ન હે, અને

- કેવળ પોતાના સંબંધે જ સુખ માણસી કરવા માટેની પાત્રતા ઘડી આપે, એનું નામ સુહંદસમાટ સહજાનંદ !

જીવા ખાચર, અલૈયા ખાચર, મહિયાવના ફર્જિબા, વ્યાપકાનંદ સ્વામી વગેરે સહુના જીવનમાં, જુદાં જુદાં પ્રસંગોએ મહારાજે, વિશિષ્ટ પ્રકારનો સુહંદભાવ દર્શાવી, પ્રભુની પ્રસંગતા પામવામાં આડે આવતી હઠ, માન ને ઈચ્છારૂપી વૃત્તિઓનો પ્રલય કરવામાં જરા પણ દ્યા દાખવી નથી. પોતાના અંગત સેવકો પોતા જેવું ને જેવું જ સુખ પ્રાપ્ત કરે એ જ મહારાજનું વલણ હતું. સ્થૂળ દાખિએ મહારાજનો પોતાના અંગત સેવકો માટેનો આવો સુહંદભાવ ભલે સમજાય નહિ છતાં ભક્તોના જીવન ઘડતર માટે સર્વશ્રેષ્ઠ હતો, તેમાં શંકાને કોઈ સ્થાન નથી. ભગવત્સ્વરૂપ સંતના યોગમાં આવ્યા પદ્ધી સહુ સેવકોએ પ્રભુનો પોતા પ્રત્યેનો આવો અનુપમ સુહંદભાવ સમજવાની દાખિ કેળવી હશે ને તે માટેની દૃઢતાપૂર્વક સુરૂચિ રાખી હશે તો કોઈ પણ પ્રકારના આંતરબાધ્ય દેશકાળ સેવકોને સ્પર્શી શકશે નહીં. મોટાપુરુષ સાથે ક્યારેય ભાવફેર કે અભાવની આંટી પદ્ધશે નહીં. જીવનમાં ભરતીઓટના પ્રસંગોની ઘટમાણ પણ ઘટશે નહિ અને આધ્યાત્મિક રાજમાર્ગ પર એકધારી ગતિથી પ્રગતિ ચાલુ જ રહેશે.

જો સેવક વચનામૃત ગઢા અંત્ય ઉપ અને ૨૮ પ્રમાણે સમજણ દૃઢ કરીને, પ્રભુ સાથેનો સંબંધ દૃઢ કરશે તો કદાપિ એ પ્રભુનો અભાવ લઈ શકશે જ નહિ અને પ્રભુ જ્યારે પ્રસંગો ઉભા કરશે ત્યારે એને જરૂરથી પોતાનો દોષ દેખાશે અને પોતાનો દોષ દેખાશે તો પ્રભુ એને ખૂબ બળ આપશે જ. માટે આપણે પોતાનું પોતાપણું છોડીને પ્રભુને સર્વ પ્રકારે સાથ આપીશું તો તેઓ સુખેસુખે આપણને એમના ખરેખરા સહદ્યી સેવક બનાવી દેશે.

આ બાબતમાં મહારાજ રંયમાત્ર દ્યા નહિ લાવે. તેથી જ વચનામૃત ગઢા મધ્ય ૪૫માં કહ્યું છે કે, "...જે જે મારા કહેવાયા છો તેમાં મારે એક તલમાત્ર કસર રહેવા દેવી નથી માટે તમે પણ સુધા સાવધાન રહેજ્યો." એ જ રીતે ગુરુ ગુણાતીતે કહ્યું છે કે, "ભગવાનનું ધામ ગુણાતીત છે ને જીવને ગુણાતીત કરવા છે..."⁴ આમ પોતાના સંબંધમાં આવનારને પોતા જેવા જ બનાવવાની ઉદાત્ત ભાવનાથી બીજો અધિક સુહદભાવ કર્યો હોઈ શકે ?

શ્રીજમહારાજનો ચૈતન્યો સાથેનો સુહદભાવ અવતારો કરતાં તદ્દન જુદો છે. માગે એટલું આપે એ અવતાર ને ચૈતન્યના વિકાસમાં જરૂરી હોય કે હિતનું જ હોય એટલું જ આપી, પોતાના સંબંધમાં અખંડ રખાવે એનું નામ અવતારી. જીવના શુભ સંકલ્પમાં ભળે અને પોષે તેનું નામ અવતાર, જ્યારે સંકલ્પમાત્રનો રોગ ટાળી સંકલ્પ, ભાવ ને કિયા પ્રભુમય બનાવે એ અવતારી. મુક્તરાજ પર્વતભાઈ અને ગોરધનભાઈ એવા મુક્તો હતા, જેઓ પ્રભુની મંગલકારી મૂર્તિ સિવાય બીજા કશાયમાં રાચ્યા જ નહિ, તો મહારાજે તેમને છતી દેહે જ સુખિયા કરી દીધા.

દરેક સિદ્ધપુરુષ પોતાને પ્રામ થયેલી શક્તિમાં ને કોઈ ને કોઈ સારપ-મોટપમાં અટવાય છે. છેવટે પોતાના સેવકોની મહોબતમાં પણ અટવાય છે જ. જેથી એનો પ્રભુ સાથેનો સંબંધ અખંડ રહેતો નથી. જ્યારે ગુણાતીતાનંદ સ્વામીનું જીવન તદ્દન નોખું ને ન્યારું જ હતું. એક વખત મહારાજે પૂછ્યું, "કાળ લાવીએ કે ટૂટિયું ?" ત્યારે સ્વામીએ બે હાથ જોડી પ્રભુની મરજી જાણી કહ્યું, 'પ્રભુ ! ટૂટિયું લાવજો.' પછી તો ટૂટિયાનો પવન પ્રભુના

ચરણારવિંદમાંથી નીકળ્યો. સમર્થ સિદ્ધ ગોપાળાનંદ સ્વામીએ દાખિ કરી તો તે પવન તેમને સ્પર્શી શક્યો નહીં. જ્યારે એ જ પવને સ્વામીને ઊંચકીને ફંગોળી દીઘા. સાચા સેવકે પોતાની શક્તિમાં માલ નથી માણવાનો, પણ સર્વશક્તિદાતા પ્રભુની મૂર્તિના સુખમાં માલ માણવાનો છે. સેવકે પોતાના સ્વના જાણપણે નથી જીવવાનું પણ સ્વરૂપના જાણપણે જીવવાનું છે. ગુરુ ગુણાતીતની જેમ કેવળ પ્રભુ તરફ જ અખંડ નજર રાખીને પળેપળનું જીવન જીવે એ જ સાચો સહદયી સેવક.

પ્રભુ પોતાના અંગત કે આત્મીય સેવક પર કદાપિ કોઈ સંજોગોમાં દ્યા લાવે જ નહિ અને દ્યા લાવે તો પ્રભુ ન કહેવાય, પરમ હિતેચ્છુ ન કહેવાય, સુહંદસમાટ ન કહેવાય. પ્રભુ તો સાચા હિતેચ્છુ હતા, પછી શા માટે દ્યા લાવે ? એમને તો સહુનેય કોઈક અનેરી સૂજ આપવી હતી. એક વખતે ગઢગામાં પાંચસો પરમહંસોને જમાડવા માટે મહારાજે પાંચ પકવાનની રસોઈ તૈયાર કરાવડાવી અને પોતે પરમહંસોને પીરસવા માટે તૈયાર થયા. મહારાજનો સંકલ્પ હતો કે, ‘નીરવતાથી કેવળ એમની મૂર્તિ તરફ જોઈ રહેનારને અને હું કલેજે બેસી રહેનારને જ પ્રસાદ આપવો.’ મહારાજનો નિર્ણય હતો કે, ‘જે પ્રસાદ માટે સંકલ્પ ન કરે, ઉતાવળિયા ન બને, વેગમાં ન જાય તેને જ પ્રસાદ આપવો છે.’ પ્રભુને એવી સૂજ આપવી હતી કે, પ્રસાદ લેવો તો જરૂરી છે પણ તેમાં પોતાની રીતનો કોઈ વેગ કે અતિરેકતા ન જોઈએ. સહુનાય દાન્દ્રિયો-અંતઃકરણ સહેજે જ મૂર્તિના આકારે હોવાં જોઈએ. મૂર્તિ તરફ અખંડ નજર રાખનાર કે કેવળ ગમતામાં વર્તનાર કદાપિ કોઈ સંજોગોમાં સંકલ્પ, ભાવ કે કિયામાં બંધાય જ નહીં. મહારાજને તો એટલું જ શીખવાડવું હતું કે, પ્રસાદ મળે કે ન મળે પણ તમે પ્રભુને જોયા કરો, સંભાર્યા કરો, ધારતાં શીખો.

પ્રેમલક્ષણા ભક્તિથી સભર એવા પાંચસો પરમહંસોને મહારાજના સ્વહસ્તની પ્રસાદી લેવાનો સંકલ્પ કેમ ન ઉઠે ? ‘પ્રભુ પોતે પ્રસાદ આપે’ એવું તો સહુ કોઈ દાચ્છે જ ને ! એટલે પરમહંસો તો પોતપોતાનાં પતર લઈ પંગતમાં બેસી ગયા. જ્યાં મહારાજે પીરસવાની શરૂઆત કરી ત્યાં જ સૌથી

પહેલા બેઠેલા પરમહંસે જાણે કે પ્રેમભાવથી છલકાઈ જઈને મહારાજનો પ્રસાદ લેવા પોતાનું પતર ઉંચું ધર્યું. તરત જ પોતાના પગની ડેસ મારીને, મહારાજે એ પતર નીચે પાડી દીધું. એમ એક પછી એક કેટલાય પરમહંસોનાં પતર મહારાજે પાડી દીધાં. પ્રભુની અકળ લીલાને કોણ સમજે ?

એમ આગળ વધતાં વધતાં મહારાજ, ગુણાતીતાનંદ સ્વામી પાસે આવ્યા. સ્વામીએ ઉભા થઈને પ્રભુને પ્રાર્થના કરી, ‘હે મહારાજ ! આપના અંતરનું રહસ્ય તો સહુ ધીમે રહીને સમજશે. બાકી આપની પ્રસાદી લેવાનો સંકલ્પ તો સૌનેય ઉઠે. સહુને આપની તરફ પ્રીતિ હોય એટલે આપનો પ્રસાદ કોણ ન ઈચ્છે ? માટે હે દ્યાળું ! સહુનેય પ્રસાદ આપો.’ પછી મહારાજે સ્વામીની વિનંતી માન્ય રાખી ને સહુનેય સ્વહસ્તે પ્રસાદ પીરસી આનંદ કરાવ્યો.

આમ ગુણાતીતાનંદ સ્વામી મહારાજના અંતરનું સાચું હાઈ સમજુ ગયા. એમનો મહારાજ સાથેનો સંબંધ કેવો અનુપમ હશે ! એમનો સંકલ્પ પ્રભુની મૂર્તિમાં વિરામ પામી ગયો હતો. એમણે પ્રભુને અખંડ નખશીખ ધાર્યા હતા. તેમનું સંપૂર્ણ જીવન કેવળ પ્રભુપ્રેરિત જ હતું. તે સંપૂર્ણ નિરાકાર હતા ને તેમણે સાકાર પ્રભુને પ્રગટાવ્યા હતા. આમ પોતાના સંકલ્પ, ભાવ અને કિયા પ્રભુમય જ હોય એ પ્રભુના સહદ્યી સેવકની અંતિમ કક્ષા છે. એવા સેવકની પ્રીતિ બ્રહ્મસ્વરૂપિણી હોય છે, જ્યાં એનો ચૈતન્ય નિરાકાર થઈને સાકાર પ્રભુમાં ઓગળી જાય છે. પ્રભુના દર્શન અને સેવા સિવાય એના જીવનમાં બીજું કાંઈ શેષ રહેતું જ નથી અને એ જ ખરેખરો મહાનિષ્ઠામી ભક્ત છે કે પરમ એકાંતિક મુક્તરાજ છે.

પ્રભુએ પરમહંસોનાં પતર નીચે પાડ્યાં. ભગવાનની એ દેખીતી નિર્દ્યતા, ખરેખર તો પરમહંસો પર કોઈક આગવી દ્યા જ હતી ! જેને પોતાના અંગત માન્યા હોય તેને જ સૂર્ય આપી શકાય, તેને જ ભીડામાં લઈ શકાય ને તેનું જ મનધાર્યું મુકાવી શકાય. અને એ છે પોતાના એકાંતિક ભક્તો સાથેનો પ્રભુનો આગવો સુહિદભાવ !

ભક્ત અને ભગવાનની વચ્ચે અંતરાયરૂપ કે બંધનરૂપ બનતા એવા

કોઈ રાગ, વૃત્તિ કે સ્વભાવનું રંચમાત્ર અસ્તિત્વ રહેવા જ ન હેવું તે પ્રભુનો મૂળભૂત સ્વધર્મ છે. માટે દરેક પ્રસંગોની પાછળ સેવકને એનો દોષ દેખાડવારૂપી કે કોઈક વિશિષ્ટ સૂજ આપવારૂપી રહસ્ય છુપાયેલું હોય છે જ. જડ કે ચેતન એ બધું જ જો બ્રહ્મનિયંત્રિત હોય તોપણી નિષાવાળા મુક્તોએ કે અંગત સેવકોએ આવા પ્રસંગોમાં અટવાઈને બેસી રહેવારૂપી મૂર્ખાઈ કદાપિ કરવી જ નહીં.

ગઢાને શ્રીજમહારાજે પોતાનું પ્રિય નિવાસસ્થાન બનાવ્યું હતું. મહારાજ પોતે પણ, ‘હું ગઢાનો ને ગઢું મારું’ એમ ઘણી વખત કહેવા છતાં એક યા બીજા કારણસર ત્યાં એવા અવનવા પ્રસંગો ઊભા થતા કે, મહારાજની સાથે નિરંતર રહેનારા સંતો ને મુક્તો પણ ઉદાસ થઈ જતા. ખરેખર તો એકાંતિકધર્મને યોગ્ય એવા પોતાના મુક્તોને કોઈક આણમોલ સૂજ આપવા માટે કે સર્વોપરી આશરો દઠ કરાવવા માટે જે ગઢાની ઘરતી પર પ્રભુ યોગમાયાના પ્રભાવને ચાલવા હેતા. દાદા ખાયરના કાકા જીવા ખાયરનો જ મુખ્ય વિરોધ હતો. વળી દાદા ખાયરને ભાવનગર રાજ્ય સાથે જમીન અંગે પણ ઘણી વખત તકરારના પ્રસંગો બનતા. ભાવનગર રાજ્યના દીવાન વિહુલરાવજી પણ સ્વામિનારાયણ પ્રભુના કટૂર વિરોધી હતા. એભલ ખાયરના અક્ષરધામગમન પછી જીવા ખાયરની મેલી મુરાદને લીધે જેઠા અને મેરામણ નામના ગોવાળિયાઓએ, દાદા ખાયરની જમીન પચાવી પાડવાની પેરવી કરી હતી. ગઢા મંદિરની મૂર્તિપ્રતિષ્ઠાના અવસરે પણ ભાવનગરના દીવાનના વિરોધના કારણે સમયસર મૂર્તિપ્રતિષ્ઠા થઈ શકી ન હતી. ભડલીના ભાણ ખાયર અને આજુભાજુના દરબારોની કાનબંબેરાડીને લઈને ભાવનગરના દીવાનની મતિ ફરી હતી અને ‘સ્વામિનારાયણ’ ગઢામાં પોતાનું થાણું સ્થાપે તે એમને મન અસર્ય હતું.

વળી મહારાજ પોતે પણ ક્યારેક જાણે આત્મંત સમર્થ થકા ઝરણાં કરતા હોય તેમ, એક સામાન્ય માનવીની જેમ જ વર્તી બતાવી ઉદાસીનતા ગ્રહણ કરતા. સાક્ષાત્ પ્રભુ પોતે જ એવા મનુષ્યભાવના ચરિત્ર કરે, પછી સાથેના સંતો ને મુક્તો તો સહજ જ ઉદાસ થાય ને ! પરંતુ પ્રભુ કોઈ

જુદા જ પ્રકારની તાલીમ આપવા માંગે છે કે રહસ્ય સમજવવા માંગે છે, તેવો એ પ્રસંગો દરમ્યાન કોઈને ઘ્યાલ આવી શકતો જ નહીં. ઘણી વખત તો મોટેરા મોટેરા પરમહંસોને પણ લાગતું કે, આવી અનેક ઉપાધિઓને કારણે મહારાજ પોતે પણ ગાઢામાં વધુ સમય સુધી રહેશે નહીં. જ્યાંસુધી ભગવાનના પ્રત્યક્ષ સ્વરૂપના મહિમાની ને સામર્થ્યની હૂબૂઝૂ ઓળખાણ ન થાય ત્યાંસુધી બેગા રહેનારા મુક્તોને પણ પ્રભુના સ્વરૂપમાં મનુષ્યભાવ આવે જ. અને એવા વિધવિધ પ્રસંગોમાંથી સહુને પસાર કરી, પોતાના અપરંપાર ઐશ્વર્યનો ઉપયોગ કર્યા વગર, ભગવાનના સ્વરૂપ વિષેની નિષા ને આશરો દઢ કરાવે, કેવળ પ્રભુપરાયણ ને નિશ્ચિંત જીવન જીવવાની સૂજ આપે ને એમ જીવની પાત્રતા વધારતા જઈ પોતાના સ્વરૂપની યથાર્થ ઓળખાણ દઢ કરાવે એનું નામ સહજાનંદ ! આવી એમની અલૌકિક કળાનો તાગ કેવી રીતે મેળવી શકાય ? જ્યાંસુધી તેઓ જ પોતે એવા અદ્ભુત સુહંદસઆટની કક્ષામાં વર્ત્તી એમના સાચા સહંદયી સેવક બનવાની સૂજ ન આપે ત્યાંસુધી કેવી રીતે એમના સ્વરૂપની ઓળખાણ થાય ? બાકી પ્રભુના નરનાટ્યમાં કે એમની ભુલભુલામણીમાં સારધાર દિવ્યભાવ રહેવો એ તો લોઢાના ચણા ચાવવા કરતાં પણ વધુ કઠિન વાત છે.

પરંતુ, મહારાજ જેવા કળાબાજ હતા તેવા જ કૃપાળુ પણ હતા. નિરંતર પોતાની સાથે રહેનારા સેવકોને, પોતાને વિષે સમ્યક્ દિવ્યભાવની દઢતા થાય ને કેવળ પ્રભુના જ આશરે જીવન જીવવાનો બુદ્ધિયોગ પ્રાપ્ત થાય તે માટે પોતે સામેથી જ ખટકો રાખીને પ્રસંગોપાત એવો સચોટ ઉપદેશ પણ કરતા.

એક વખત એવા જ કોઈક પ્રસંગો કે જ્યારે સંતોના મનમાં ને વાતાવરણમાં ઉદાસીનતા ને ઉદ્ઘેગ પ્રસર્યા હતાં ત્યારે સહુનુંય અજ્ઞાન દૂર કરવા મહારાજે સહુનેય પોતાની સમીપ બોલાવ્યા ને વડીલ પરમહંસ મુક્તાનંદ સ્વામીને ઉદેશીને કહ્યું કે, “એ મુક્તાનંદ સ્વામી ! આપણે તો શ્રીકૃપણનારાયણના દાસ છીએ, તે શ્રીકૃપણનારાયણને જેમ ગમે તેમ રાજ રહેવું અને એ શ્રીકૃપણ ભગવાનની ઈચ્છા હશે તો સત્સંગની વૃદ્ધિ થશે ને જો એમને ઘટાડવો હશે તો ઘટી જશે. અને એ ભગવાન આપણને હાથીએ

બેસાડે તો હાથીએ બેસીને રાજુ રહેવું ને ગધેઠે બેસાડે તો ગધેઠે બેસીને રાજુ રહેવું અને એ ભગવાનના ચરણારવિંદ વિના બીજે ક્યાંય પ્રીતિ રાખવી નહિ અને એ ભગવાનની ઈચ્છાએ કરીને જેવી રીતે સત્સંગની વૃદ્ધિ થતી જાય તેવી રીતે રાજુ રહેવું. પછી એ ભગવાનની ઈચ્છા હોય તો બધું જગત સત્સંગી થાઓ અથવા એની ઈચ્છાએ કરીને સર્વે સત્સંગી મટી જાઓ, પણ કોઈ રીતે ઉર્ધ્વશોક મનમાં ધારવો નહીં. એ ભગવાનને આધીન રહીને આનંદમાં એ પરમેશ્વરનું ભજન કરવું અને કોઈ જાતનો મનમાં ઉદ્ધવેગ આવવા દેવો નહીં.”^૬

આમ મહારાજે જ બધાને સર્વોપરી સૂજ આપી ને સામેથી પોતે સૌના ખરેખરા સુહંદ બન્યા. આવી સમજણ પોતાના સંતો-હરિભક્તોમાં દફ કરાવવી એ સુહંદસમાટ સહજનંદનો મૂળભૂત સ્વર્ધર્મ છે. બીજા કોઈ અવતારે આવો અંતિમ કક્ષાનો આધ્યાત્મિક સુહંદભાવ પોતાના ભક્તો માટે દાખલ્યો નથી, માટે મહારાજને સુહંદસમાટ કેમ ન કહેવાય ? એ તો સર્વ પ્રકારના સુહંદભાવનું મૂર્તિમાન સ્વરૂપ છે. તેથી તેઓ આપણા પણ સાચા સુહંદ થયા વિના રહેશે જ નહીં. એટલે તો એમણે સંકટ્ય કર્યો છે કે, “તમારા ચૈતન્યમાં મારા સિવાય કોઈનું સ્થાન રહેવું જોઈએ નહીં.” ગઢામાં મૂર્તિપ્રતિષ્ઠા ઉત્સવ જ્યારે થયો ત્યારે તો ખૂબ ધામધૂમથી જ થયો ને ધીમે ધીમે બધા જ વિરોધ શામી ગયા. મંદિર થયા પછી તો ભાવનગરના મહારાજા અને ત્યાંના મુખ્ય દીવાન ગંગાધર શાસ્ત્રીને પણ મહારાજ માટે ખૂબ જ અહોહોભાવ દફ થયો ને એમ સર્વત્ર જ્યજ્યકાર થઈ ગયો. પરંતુ શરૂઆતમાં તો મહારાજની લીલામાં સહુ મોહ પામી ગયા જ. એ રીતે પ્રભુએ ઊભા કરેલા પ્રસંગોમાં લેવાઈ જવું ને એ અજ્ઞાન દૂર કરવા પ્રભુને વારેવાર સૂચન કરવું પડે, ઓશિયાળા થવું પડે તે એકાંતિક ભક્તને જરા પણ શોભે જ નહીં. ઓશિયાળા તો આપણે થવાનું છે. પહેલાં તો આપણે આપણા જીવનો સત્સંગ દફ કરવાનો છે, પરંતુ જ્યાંસુધી સત્સંગ કરાવવા તરફ નજર હશે કે કેવળ બીજાને સ્વરૂપનો મહિમા સમજાવી દેવાનું તાન

હશે ત્યાંસુધી આપણે સુહૃદસમાટ સહજનંદના કે તેમના પ્રત્યક્ષ સ્વરૂપના સુહૃદ સેવક થઈ શકીશું નહીં. અગર બીજા મુક્તોના આકાર, પ્રકૃતિ, દોષ કે સ્વભાવ તરફ નજર જતી હશે અને જગતનાં મૂલ્યાંકનોનો ભાર પડતો હશે ત્યાંસુધી પ્રભુના અનુપમ સુહૃદભાવનો સ્પષ્ટ ઘ્યાલ નહિ જ આવે ને એમની સાથે રહેવા છતાં, માણમાં આઠ પાંચશેરીની ખોટ રહી જશે.

એવી કોઈ કસર આપણા જીવનમાં રહેવા ન પામે તે માટે આપણે ભગવત્સ્વરૂપ સંતના ખરેખરા સુહૃદ સેવક થવાનો દઢ નિર્ધાર કરવો જ પડશે. તે માટે એમની આજ્ઞાથી વધારે નહિ ને ઓછુંય નહિ એટલું જ આપણે કરવું જોઈએ. એમના ગમતા પ્રમાણે જ વર્તવું જોઈએ. એમની પાસે કેવળ નિરાકાર થઈને સેવાભક્તિ કરવાની સુરૂયિ રાખીશું તો જ મનમુખી સંકલ્પ, ભાવ ને ક્રિયા આપણાને પજવશે નહીં. આવા દ્યાળું ને સમર્થ પ્રભુનો યોગ થયા પછી એમના દર્શન ન કર્યા કરીએ ! એમને સંભાર્યા ન કરીએ ! કે શાંતિથી બેસીને ધ્યાન ન કરીએ ! કે સેવા ન કર્યા કરીએ ! આવા પ્રભુની ગોદમાં બેઠા પછી તો કોઈ પણ પ્રકારના ભાવમાં ઘેંચાયા સિવાય અખંડ આનંદમાં રહેવું એ જ ખરેખરી ભક્તિ કહેવાય. આવી ભવ્ય પ્રાસિ થયા પછી અખંડ એવી મસ્તીમાં રહેવું એ જ આપણો સ્વભાવ હોવો જોઈએ. પોતાનાં મૂલ્યાંકનોથી પ્રભુને માપીશું ને બીજા મુક્તોની ક્રિયા જોઈને અભાવ-અવગુણની કે ઘસારાની જ વાતો કર્યા કરીશું તોપછી આપણામાં સુહૃદભાવ ક્યાંથી પ્રગટ થશે ?

અ.મૂ.અ.મૂ. ગુણાતીતાનંદ સ્વામીએ ત્રીજા પ્રકરણની સતતરમી વાતમાં કહ્યું જ છે કે, “મહારાજે અનંત પ્રકારની વાતુ જીવના મોક્ષના અર્થે પ્રવર્તાવી છે. પણ તેમાં ચાર વાતુ છે તે તો જીવનું જીવન છે. તે શું તો, એક તો મહારાજની ઉપાસના ને બીજી મહારાજની આજ્ઞા ને ત્રીજી મોટા એકાંતિક સાધુ સાથે પ્રીતિ ને ચોથું ભગવદી સાથે સુહૃદપણું. એ ચાર વાતુ તો જીવનું જીવન છે, તેને તો મૂકવી જ નહીં...” વળી સ્વામીએ બીજા પ્રકરણની એકસો છવીસમી વાતમાં પણ આ જ કહ્યું છે કે, “ત્રાણ વાત સર્વ કરતાં મુખ્ય રાખવી. બાકી બીજા ગુણ જે, ત્યાગ-વૈરાગ્યાદિક તે તો કોઈને થોડા

હોય ને કોઈને વધુ હોય, તેની વિકિત જે એક તો ઉપાસના, બીજું આજ્ઞા ને ત્રીજું ભગવદી સાથે સુહૃદપણું, એ ત્રણ અવશ્ય રાખવાં. તે ત્રણે જેમાં હોય તે મોટાને ગમે.” આમ સુહૃદભાવ જીવનું જીવન છે એવું સ્પષ્ટ પ્રતિપાદન મહારાજે ને સ્વામીએ વારંવાર કર્યું છે.

યોગીબાપા પણ ઘણી વખત કહેતા કે, ‘આપણે તમામ સત્સંગમાં સુહૃદભાવ રાખવો. સુહૃદભાવમાં કોઈનો અવગુણ તો આવતો જ નથી. સદાય આનંદના કુવારા છૂટે છે માટે ભગવાનના ભક્તમાં સુહૃદભાવ વધારવો. ભગવાનના ભક્તને વિષે સુહૃદપણું એ જ સર્વ સાધનમાં શ્રેષ્ઠ સાધન છે. એ સુહૃદપણું હશે તો ઉપાસના, આજ્ઞા અને પ્રીતિ ત્રણ સિદ્ધ થશે, ને સુહૃદપણું હોય તો જ મોટાપુરુષ આપણાને પાંખમાં બેસારે.’

માટે, સહુ સેવકોએ નક્કી જ કરવું પડશે કે, ‘મારે કદાપિ રાજમાર્ગ ઉપરથી ઊતરવું જ નથી. ગમે તેવી પરિસ્થિતિમાં અભાવ-અવગુણ કે ઘસારાની વાત કરવી નથી ને સાંભળવી પણ નથી.’ મરી જવું બહેતર છે, પણ પ્રભુને નથી ગમતું તેથી ત્રિકાળમાં બીજા કોઈનીય માથાકૂટમાં તો પડાય જ નહીં. સર્વે સેવા કરીને ધોઈ નાખવા આપણે આવ્યા નથી. ભગવત્સ્વરૂપ નિર્મળ સંતની પ્રાપ્તિ થયા પછી માથાકૂટ કે ખટપટમાં પડીને આપણો સમય બગાડવા આવ્યા નથી. યોગીબાપા ઘણી વખત કહેતા કે, ‘પહેલા પોતાની દાઢી ઓલવી લેવી. બીજાની દાઢી ઓલવવા જઈશું તો પોતે દુઃખી થઈ જઈશું.’ ને વળી કહેતા કે, ‘અવસર ચૂક્યા મેહુલા...’ એટલે આવો અવસર આવ્યો તો કોઈનું જોયા વગર પોતાનું રૂંકું કરી લેવું. જ્યાંસુધી બીજા તરફ નજર છે ને પોતાની રીતનું જીવન છે ત્યાંસુધી સુહૃદ સેવક ક્યાંથી થવાય ? અને સુહૃદભાવનું ખંડન થશે એટલે પ્રભુથી દૂર દૂર જતા રહીશું. પછી ભલે કદાય સ્થૂળ રીતે પ્રભુના સાન્નિધ્યમાં રહીએ છતાં એમની સાથેના અંતર ને અંતરાય વધતાં જ જશો.

નમવું, ખમવું ને ગમ ખાવી એ ગુણાતીતની ભક્તિ છે. હૈયાની વરાળ હોઠ કાઢ્યા સિવાય દરેકની સાથે રસબસ થવું એ ગુણાતીતની ભક્તિ છે. બીજાના દોષ ને સ્વભાવ જોયા સિવાય રસબસ થઈ જવું એ ગુણાતીતની

ભક્તિ છે. બીજા મુક્તોને આગળ રાખીને કામ કરવું, એમની મર્યાદા રાખવી, એમનાં ગુણગાન ગાયા કરવાં ને સર્વનું સહન કરીને સેવા જ કર્યે જવી અને પ્રભુના જ ભાવથી ઓતપ્રોત થવું એ જ સાચી ગુણાતીતની ભક્તિ છે.

અનાદિ ગુરુ ગુણાતીતથી માંડીને અત્યાર સુધીના બધા જ ગુણાતીતસ્વરૂપોએ પોતાના જીવનમાં આવી પરાભક્તિનું દર્શન પળેપળે કરાવ્યું છે. સહુનાય અસંઘ્ય અપમાનો થયાં, સહુનીય જોરદાર ઉપેક્ષા થઈ, સહુનેય ખૂબ હડધૂત કરાયા. ચિત્રવિચિત્ર પ્રકૃતિવાળાં પાત્રો સાથે અને વિષમ પરિસ્થિતિમાં સહુ ગુણાતીતસ્વરૂપોએ કેવળ મીઠાશથી જ કામ કર્યું. કેવું એમનું નિતરતું વાતસલ્ય ! કેવી એમની ધીરજ ! કેવી એમની સહનશીલતા ! આપણે જો આ સ્વરૂપોએ ચીંધિલા માર્ગ ચાલવાનો દઢ નિર્ધાર કરીશું તો પ્રભુના સાચા સહદયી સેવક બનવામાં કાંઈ વાર નહિ લાગે ! ખૂબ સરળ થઈને પ્રભુ તરફ જ નજર રાખીશું તો તેઓ એમના સંકલ્પે અપાર બળ આપીને એમના સહદયી બનાવી દેશો જ.

મહાપ્રભુ સહજાનંદે તો સુહદભાવનાં મૂર્તિમાન પ્રતીકો તૈયાર કર્યા હતાં. સદ્. ગોપાળાનંદ સ્વામી, સદ્. કૃપાનંદ સ્વામી આદિ મોટેરા પરમહંસો અને મુક્તરાજ પર્વતભાઈ ને ગોરધનભાઈ જેવા હરિભક્તોનાં જીવનને ઝીણવટથી નિહાળીએ તો ખ્યાલ આવે જ કે તેઓએ ખૂબ સહન કર્યું છે. કેટલાય પ્રસંગોએ ખૂબ ગમ ખાંધી છે. અત્યંત અલ્ય સંબંધવાળા મુક્તોની કક્ષાએ જઈને પણ તેઓ સહુ વર્ત્યા છે. તેઓએ પોતાનું કાંઈ જ વહાલું રાખ્યું ન હતું. એ પરમહંસોએ ને મુક્તોએ જાણે કે અજ્ઞાની બનીને, ગરીબ, ગરજુ અને ગુલામ થઈને, મહારાજના સમગ્ર સમાજની ખૂબ સેવા કરી છે.

યોગીજી મહારાજના મહામંગલકારી દર્શન તો ઘણાએ કર્યા હશે. તેઓ સાચી ચૈતન્યજનની હતા. અનંત બ્રહ્માંડના દરિયાનું પાણી કદાચ સુકાઈ જાય, પણ જોગીના અત્યંત વિશાળ હદ્યની એ પ્રેમની અનંત સરવાણીઓ મોળી પડી હોય તેમ કદાપિ કોઈએ જાણ્યું નથી કે અનુભવ્યું નથી. એમના યોગમાં જે કોઈ આવતું તે સહુને એમ લાગતું કે, ‘જોગીબાપા તો મારા છે.’ એ કક્ષાએ બાપા સહુમાં ખોવાઈ ગયા હતા અને સહુને પોતામાં રસબસ કર્યા

હતા. એવા ભવ્ય સ્વરૂપ યોગીબાપાએ ચાલીસ વર્ષ સુધી સતત એક જ વાત કરી છે કે, “સંપ, સુહૃદભાવ ને એકતા રાખો.” એવા બાપાને સુહૃદભાવ ખૂબ ગમતો, ને આજે તો એમણે એક અનુપમ સુહૃદસમાજ ઊભો કર્યો છે. માટે હવે સુહૃદભાવે સત્સંગમાં રસબસ થઈ જઈશું તો સુહૃદસમાટ પ્રભુના સહૃદયી સેવક થતાં વાર નહિ લાગે. હવે તો આપણી સુરૂચિ અને એમની પ્રસરતા !

અચાય પુલા વિવિધ દ્વારા આપે
શીખાની રૂપી હોય અનુભૂતિ.

પરિમલ ૯

કરુણાનિધિ
એક
સહજાનંદ

ઓ સત્સંગના સહુ મુક્તો, આ તક ન ફરી આવવાની;
વીજ જબકે મોતી પરોવી, કરો ધન્ય ધન્ય જુંદગાની.
અવસર આ ફરી નહિ આવે, સાક્ષાત્ તો ગરજુ બન્યા છે;
તન, મન, ધન સઘણું હોમી, કરો તત્પર થઈ કુરબાની. ઓ સત્સંગના...
મહાપ્રભુએ સનાથ બનાવ્યા, અવળા જીવ ટેંક સુધાર્યા;
સંતરૂપે અખંડ રહીને, અમૃતના ધોધ વહાવ્યા.
જેણે જાત-કુજાત ન જોઈ, ઊંચનીય ભેદ ન ગણકાર્યા;
ભક્તો આકારે વર્તી (૨), ભક્તોને પ્રાણ બનાવ્યા,
નિજરૂપમાં રસમય કર્યા.
આશુઅશુનું દીર નિયોવી, જેણે મોજ લૂંટાવી સુખની,
નારાયણ સહજનંદની, આ કેવી દૃપા બલિહારી. ઓ સત્સંગના...
જેણે ભીષણ તપ આદર્યોત્તા, શુદ્ધ ભક્તિ-ધર્મ પ્રગટાવવા;
પતિતા કે લૂંટારુ સહુને, પ્રેમરસમાં પ્રભુએ જબોધ્યા.
જેણે પંથ પ્રેમલ પ્રગટાવ્યો, સહુમાં ખોવાઈ જઈને;
કેવા પ્રભુજી તો પદ્ધાર્યા (૨), અપાર કરુણા કરીને,
સહુને સુખિયા કરવાને.
કલ્યાણ સંબંધે બક્ષ્યું, કર્યા ન્યાલ અનંત જીવોને,
નારાયણ સહજનંદની, આ કેવી અજબ બલિહારી. ઓ સત્સંગના...
જેણે અનુપમ વરદાન આપ્યાં, ટાળી વેદના આલોક પરલોકની;
જેનું સામર્થ્ય અમી ભરેલું, જેની ગરજ છે વાત્સલ્યભરી.
પોતે સર્વોપરી છતાં પણ, સહુનાય બનીને રહ્યા;
એવા મહાપ્રભુના ઘારા (૨), સેવક બનવાનો લહાવો,
આજ મોજસ્વરૂપે મજ્યો.
એ લહાવો રખે ના ચૂકીએ, મળી મોજ મફત લૂંટી લઈએ,
નારાયણ સહજનંદની, આ કેવી અજબ બલિહારી. ઓ સત્સંગના...
જ્ય બોલો સ્વામી સહજનંદની.. જ્ય બોલો સ્વામિનારાયણની..
જ્ય સહજનંદ, જ્ય નારાયણ.. જ્ય સહજનંદ જ્ય નારાયણ..
જ્ય બોલો સ્વામી સહજનંદની.. જ્ય બોલો સ્વામિનારાયણની..

કરુણાનિધિ એક સહજાનંદ

માનવીએ કરેલા ઉપકારનો બદલો ઉપકારથી વાળે એ માનવી કહેવાય. ઉપકારનો બદલો અપકારથી વાળે એ પશુ કહેવાય. અપકારનો બદલો ઉપકારથી વાળે એ ભક્તરાજ કહેવાય. અપકાર કરનારને ક્ષમા કરે અને એના અગણિત ગુના સામું જોયા વિના રૂંજ જ કરે એને અવતાર કહેવાય. પણ અપકાર કરનારની આસુરી વૃત્તિઓ પણ નિર્ભળ કરીને પ્રભુપ્રેરિત બનાવી ધન્ય બનાવે એ અવતારી કહેવાય.

મહારાજે લાખો જીવોને યોગમાં લીધા. પાત્ર કે કુપાત્ર સામે કોઈ શરત મૂકી નહીં. ‘આ રીતે વર્તશો તો જ તમે સુખી થશો.’ એવો આગ્રહ કે માનીનતા પકડી રાખી નહીં. એમણે તો એક જ અપેક્ષા રાખી - ‘તમે આવો, બેસો, પ્રસાદ જમો, ગુણગાન ગાઓ ને આનંદ કરો. માત્ર આટલું જ કરશો તો બાકીનું બધું જ હું સંભાળી લઈશ. તમે મારા સંબંધમાં આવો એ જ તમારા સાધનની પૂર્ણાદ્ધિતિ.’ એ છે કરુણાનિધિ સહજાનંદની દિવ્ય કરુણા અને એ કરુણાનિધિની આવી કરુણામાં અતૂઠ વિશ્વાસ રાખવો એ જ આત્યંતિક કલ્યાણ.

‘મારા સ્વરૂપનું સહુને વિજ્ઞાન થાઓ.’ એ પરમ સત્યસંકલ્પસહિત જ પ્રભુ પૃથ્વી પર પદ્ધાર્યા છે. એ પોતાના સ્વરૂપની ઓળખાણ કરાવ્યા સિવાય રહેશે જ નહીં. સંબંધમાં આવનારને પોતાના સંકલ્પે એમણે બાંધી ઢીધા છે. સંબંધમાં આવનાર વ્યક્તિ, કોઈ જ્ઞાન કે વ્યવહારમાં ને વ્યક્તિ, પદાર્થ કે પ્રસંગની માથાકૂટમાં પડ્યા સિવાય કેવળ પ્રભુને જ રાજુ કરવાની ભાવના રાખે તો પ્રભુ કરુણાનો ધોધ વહેવડાવી એને સુખિયો કરી દેશે.

અભાવ-અવગુણ લેવો, ખટપટમાં પડવું, બીજાની કિયા તરફ નજર રાખવી કે ટીકાચર્ચા કરવી એ પ્રભુને જરાય ગમતું નથી. માનવીનો સ્વભાવ એવો છે કે પટલાઈ કર્યા સિવાય કે ખોટા પક્ષમાં ફસાયા સિવાય એ રહી શકતો જ નથી. એવી ભોગપણ ભરેલી, ડહાપણ ભરેલી કે જડતાપૂર્ણ પ્રકૃતિવાળા ચૈતન્યોનું પણ પ્રભુ તો રૂંજ કર્યા સિવાય રહેશે જ નહીં. એવા

સેવકોને પણ યોગમાં લઈ હેત કરી, પ્રસંગો ઊભા કરીને સૂજ આપી, બળ આપી, સેવા કરાવીને પોતાની રીતે વર્તાવી, અણસમજણા કાઢી પોતાના આકારે વર્તાવી ગુણગાન ગાતા કરીને, પોતાના આશરે જીવાડી ખરેખરા સુભિયા કરશે જ. એવા કંઈક વિરોધીઓ, દ્રોહીઓ ને લુંટારુઓને પણ પ્રભુએ એકાંતિકધર્મની સૂજ આપી સુભિયા કર્યા. એ છે પ્રભુની કલણાની આગવી વિશેષતા !

ભૂજના ગંગારામ મહલના ભાઈ મોતીરામ મહલ પ્રભુના વિરોધી હતા. ગંગારામ મહલની પ્રભુ પ્રત્યેની ભક્તિ એમને ગમતી ન હતી. ભક્ત અને ભગવાનનો દ્રોહ કર્યા સિવાય તે બીજું કંઈ કરતા ન હતા. પ્રભુએ પોતાની સમીપે બોલાવવા માટે ખૂબ પ્રયત્નો કર્યા, પરંતુ પ્રભુને પણ જાકારો આપી દેતા હતા. પ્રભુએ રાજી થઈને ગંગારામ મહલ સાથે પ્રસાદ પણ મોકલાવ્યો. તે પ્રસાદને પણ તેમણે તરછોડ્યો હતો. ગંગારામ મહલની પ્રભુ તરફની ભક્તિમાં એમને ડેવળ વેવલાવિદ્યા જ લાગતી હતી. તે ચોવીસે કલાક ટીકાચર્ચા કરીને ભક્ત અને ભગવાનની ઉપેક્ષા કર્યા કરતા હતા. ગંગારામ મહલ પ્રભુને પ્રાર્થના કરતા કે, ‘હે પ્રભુ ! મારો ભાઈ આમ તો અણસમજણે કરીને આપનો ખૂબ દ્રોહ કરે છે, છતાં ગમે તેમ કરી તેના આત્માનું રૂંક કરજો.’

મોતીરામ મહલ અમાવસ્યાની એક રાત્રિએ ઉંટ પર બેસીને ગામતરે જતા હતા. અમાવસ્યાના અંધારામાં દિશા ચૂકી જવાથી બીજા રસ્તે દૂર દૂર નીકળી ગયા. રાત્રિનો સમય હતો. ખૂબ ખૂબ લાગી હતી. વિપત્તિમાં જ સહુને પ્રભુ સાંભરે છે ને ! અને સંભારીએ ત્યાં જ પ્રભુ તો સંભાળ લેવા આવી પહુંચ્યે એવા છે. ઘનઘોર અંધારી રાત્રિમાં લગાભગ બે વાઞ્ચાના સુમારે, રેતીના એ નિર્જન રણમાં એકલા પેલા મોતીરામ, ન છૂટકે ભગવાનને સંભારી રહ્યા હતા. એટલામાં જ ઘાસનો ભારો અને ભાતું લઈને પસાર થતા એક ભાઈને એમણે જોયા અને ઉતાવળે બૂમ પાડી કે, ‘અરે ભાઈ ! ભાંઝાના ભેરુ થશો ? ભૂલા પેલા વટેમારુના રાહુબર થશો ?’ નિર્જન રણમાં એવો દર્દભર્યો પોકાર સાંભળી પેલા ભાઈ મોતીરામ પાસે આવ્યા.

તરસ્યાને જેમ મીઠી વીરડી મળે તેમ એ ભાઈને જોઈ મોતીરામ આનંદવિભોર થઈ ગયા ને તે ભાઈને પોતાની બધી વાત કરી કે, ‘હું વટેમાર્ગું છું ને ભૂલો પડ્યો છું. હું અને મારું ઉંટ ભૂખે ટળવળીએ છીએ. અમારી મુસીબત દૂર કરવાનો કોઈ માર્ગ કાઢશો ?’ મોતીરામનું આવું દુઃખ જાણીને એ અજાણ્યા મુસાફરે ખૂબ સહાનુભૂતિ દેખાડી. માથે રાખેલો ઘાસનો ભારો ઉંટના મોઢા આગળ ધરી દીધો, ને કપડામાં બાંધેલા રોટલા મોતીરામ મલ્લને આપી દીધા અને પોતે પાસે બેસી એમને ખૂબ પ્રેમથી જમાડ્યા. દુકાળમાં કોઈ કોદરા આપે તો અનું ઝાણ કેવી રાતે ભૂલાય ? મોતીરામને તો હાશ થઈ ગઈ. પછી મોતીરામે ધીમે રહીને કહ્યું, ‘ભાઈ ! હું મારગ ભૂલ્યો છું. મને રસ્તો બતાવશો ? મને માંડવીના માર્ગે ચઢાવી દેશો ?’ એ ભાઈ ખરેખરા પરગજુ હતા. એમની સાથે ઉંટ પર બેસી ગયા ને રસ્તો બતાવવા પડો ફાટતાં સુધી એમની સાથે જ રહ્યા. પ્રભાતની આછી આભાની કંઈક શરૂઆત થઈ એટલે એ ભાઈએ ઉંટ પરથી નીચે ઉત્તરીને મોતીરામને કહ્યું, ‘આ જ રસ્તે સીધા ચાલ્યા જજો. એકાદ કલાકમાં માંડવી આવી જશો.’ એમ કહી એ ચાલવા લાય્યા. મોતીરામ તો આભારવશ નજરે એ ભાઈને જતા જોઈ જ રહ્યા અને ત્યાં જ પ્રભુએ દર્શન દઈને વિદાય લીધી. મોતીરામ મલ્લના હંદ્યમાં તો આનંદ સમાયો નહીં. દયાળું પ્રભુએ દીધેલાં દર્શનના દાનથી મોતીરામનું હૈયું બદલાઈ ગયું કે, ‘જેમની હું વારંવાર ઉપેક્ષા કરતો હતો એ જ પ્રભુ મારા રાહુભર ને રક્ષક બન્યા ! જેનો હું દ્રોહ કરતો હતો એ જ પ્રભુ મારા સાથી બન્યા ! જેની હું અવગણના કરતો હતો એ જ પ્રભુએ મારો હાથ જાલ્યો !’ આવા વિચારમાં મોતીરામ માંડવી ન જતાં આનંદમાં ને આનંદમાં ભજુ જવા નીકળી પડ્યા ! પોતાના ભાઈ ગંગારામ મલ્લના ઘરે સાંજના સુમારે મહારાજ સભા કરીને બેઠા હતા, ત્યાં આવી પહુંચ્યા ને અંતર્યામી અવતારીને ચરણો ગદ્યગદ્ય થઈ શીશ નમાવી દીધું. મંદ મંદ હસતાં મહારાજે પણ એમને રૂડા આશિષ આપ્યા ને પછી તો પ્રભુએ એમનું જીવન ધન્ય બનાવી દીધું. કેવા એ કલણાનિધિ સહજાનંદ !

જો એક કુપાત્ર જીવ પર પણ પ્રભુ આવી કલણા વરસાવે તો સીધા જ

રાજમાર્ગ ચાલનારા એટલે કે પ્રભુ તરફ જ નજર રાખીને કેવળ ગમતામાં જ વર્તનારા કે રાંકભાવે સેવા કરનારા સેવકને તો ન્યાલ જ કરી દે ને ! પાંચ-પંદર કે વીસ-પચ્ચીસ વર્ષ નહિ, પણ સંબંધમાં આવ્યા પછી ટ્રૂક સમયમાં જ એને સુભિયો કરી દેશે. કરોડો વર્ષની કઠિન તપશ્ચર્યા પછી પણ મોટા મોટા ઝાંખિઓને, તપસ્વીઓને કે જ્ઞાનીઓને જે દર્શન શક્ય બન્યું નહિ, જે પ્રભુની મૂર્તિનું સુખ દુર્લભ જ રહ્યું ને એમના અવ્યક્તના રાગની પૂર્ણાહૃતિ શક્ય ન બની એવું અગમ્ય દર્શન, અલભ્ય લાભ ને નિર્દોષ અવસ્થા હસતાં ને રમતાં બે-પાંચ વર્ષમાં જ બક્ષિસ આપીને જીવને સુભિયા કરી નાખે એવા સહજાનંદ મહાપ્રભુની કરુણાની શી કલ્પના કરીશું ?

મહાપ્રભુએ પૃથ્વી પર આવીને અનેક રીતે દ્યા વરસાવી દીધી. પોતાના અનુપમ ઐશ્વર્યથી કે અંતર્યામી શક્તિથી હજારોના સંકલ્પો પૂરા કર્યા ને હજારોને પોતાની મૂર્તિને વિષે પોતપોતાના ઈષ્ટદેવનાં દર્શન કરાવ્યાં. સહુનાય હુઃખમાં ભાગીદાર બન્યા. કળિયુગના પ્રવાહો સત્યુગમાં ફેરવી નાખ્યા. ખૂબ ગરીબ અને ગરજુ બની, દરેકની કક્ષાએ જઈને, દરેકની રીતે, દરેકના ગમતામાં વર્તી દરેક વ્યક્તિના હૈયામાં પ્રભુએ આગાવું સ્થાન લીધું. જેને જે જોઈતું હતું એ બધું જ આપ્યું. આમ, અતિ સામાન્ય જીવને પણ પોતાના સંબંધમાં લઈને એને સુખી કરવા પ્રભુએ ભગીરથ પ્રયાસ કર્યો. સહુના હૈયામાંથી જગત ખેરવી નાખ્યું અને સહુને અખંડિતપણે પ્રભુના સંબંધમાં રહેતા કરી એકાંતિકધર્મને યોગ્ય બનાવ્યા. એમની આવી કલ્પનાતીત કરુણાની તો વાત જ શી કરવી ! અનેક જીવોને જીવદશામાંથી મુક્ત કરી ધર્મ, જ્ઞાન, વૈરાઘ્ય, ભક્તિ આદિક કલ્યાણકારી ગુણ સહજ સુલભ બને તે માટે સહુને પ્રભુએ બુદ્ધિયોગ પણ આપ્યો. પોતાની પ્રગટપણાની વાત સમજાવી ભગવત્સ્વરૂપ સંતની સાથે હેત કરાવ્યું. ને એ રીતે લાખોનાં જીવન ધન્ય બનાવી દીધાં. સહુને આવી ઉચ્ચ કક્ષાએ લઈ જવા છતાંય પ્રભુએ કોઈની પાસે કોઈ વાતનો કિંચિત્ પણ આગ્રહ રાખ્યો નથી કે કોઈ અપેક્ષા રાખી નથી. ઊલટું સામેથી પોતે સહુને સેવા કરવાનું બળ આપ્યું. બળ આપીને પોતાની રીતે વર્તાવ્યા. પોતાની રીતે વર્તાવીને, બુદ્ધિયોગ બક્ષિસ

આપીને ખરેખરી પ્રીતિ કરાવી દીધી. એમ કોઈનેય ખબર ન પડે એ રીતે અનેક જીવોનું વિના કારણ જ રૂંક કર્યું. હા, ડાપણના સ્વભાવે કરીને ખટપટ, માથાકૂટ કે અભાવ-અવગુણમાં પડનારને પોતાના હૈયાને વિષે મૂંજુવણ તો ઊભી થઈ હશે જ. છતાં કોઈ રીતે ન ટળે એવા એ ભયંકર પાપને ધોવાની કરુણા તો મહાપ્રભુ સહજનંદ સ્વામીએ જ કરી !

પ્રભુની બીજી પણ એક વિશિષ્ટ પ્રકારની કરુણા સમજવા જેવી છે. એમ કોઈ સમર્થ નાવિક નૌકામાં મુસાફરોને બેસાડીને, નૌકા લઈને મહાસાગરમાં જતો હોય તેવે જ વખતે કોઈ મૂંજુવણને લઈને કોઈ મુસાફર આપઘાત કરવા માટે દરિયામાં પડતું મૂકે ત્યારે ખરેખરો સમર્થ નાવિક એ દૂબતા માણસની રક્ષા કર્યા સિવાય રહેશે જ નહીં. એમ સમર્થ સુકાનીની સોડમાં જો કોઈ સેવક ખરેખર બેઠો હોય કે એવા સુકાનીને પોતાના જીવનમાં સ્થાન આપ્યું હોય તો આંતર કે બાધ્ય દેશકાળને લઈને ભગવત્સ્વરૂપ સુકાનીથી દૂર જવાના પ્રસંગોમાં કે તેવી વિકટ પરિસ્થિતિમાં પણ એ સંત એની જરૂરથી રક્ષા કરે જ. અનંત જન્મોના પ્રારબ્ધના થર ધોવાતા હોય ત્યારે મૂંજુવણ તો રહેવાની જ. એવી મૂંજુવણમાં સ્થિરતાથી ટકી રહેવું અધરું છે. એવી પરિસ્થિતિમાં ઘણા સાધકો બેબાકળા બનતા જ હોય છે. છતાંય પ્રભુ એવા સેવકોને પણ પોતાથી વિખૂટા તો નહિ જ પડવા દે. એ તો ગમે તે રીતે એવા સેવકોને એમના યોગમાં ન રહેવું હોય છતાંય ટકાવી રાખે છે. એ એમની કેવી વિશિષ્ટ કરુણા !

મહારાજના સમયમાં એક સાધુથી પંચવર્તમાનનો લોપ થઈ ગયો. તે ખૂબ મૂંગાતો હતો. ‘ત્યાગાશ્રમને કલંક લગાડવું તેના કરતાં ગૃહસ્થાશ્રમમાં રહેવું સારું.’ તેવો તેણે દઢ ઠરાવ કર્યો. દરરોજ એ જ વિચારમાં રહેતો કે પ્રભુની આજ્ઞા લઈને ગૃહસ્થાશ્રમમાં જતા રહેવું. પણ પ્રભુનો પ્રેમ એવો હતો કે એમની પાસે વાચા ખૂલતી ન હતી. એટલે એક દિવસ તક જોઈ અંતર્યામી ને સર્વજ્ઞ પ્રભુને મનોમન સંભારી એ વડતાલનું મંદિર છોડી રહ્યો હતો. પરંતુ એ રીતે એવા સેવકને જવા દે તે પ્રભુ શેના ? એ તો દિવ્ય સ્વરૂપે એના માર્ગમાં પ્રગટ થઈ ગયા. આમ મહારાજને આણધાર્યા જ પ્રગટ થયેલા

જોઈને તે સાધુ તો થંભી જ ગયો. પોતે જાણે બહુરથી જ આવી રહ્યા હોય તેવું વાતાવરણ પ્રભુએ ઊભું કરી દીધું. પછી પ્રભુ એકદમ બોલી ઉક્ખા, “સાધુરામ, સંસારમાં જઈને પ્રારબ્ધનાં પોટલાં વધુ બાંધવાં અને વિષયની વૃત્તિનાં મૂળ વધુ ઊંડાં જવા દેવાં તે કરતાં ગોપાળાનંદ સ્વામી જેવા ભગવદી સાધુના યોગમાં પડ્યા રહો તો સુખિયા થઈ જવાશે. ગોપાળાનંદ સ્વામી ખૂબ સમર્થ સાધુ છે. સમાગમ કરજો.” એમ કહુને મહારાજ તો અને બેટી પડ્યા. મહારાજના મીઠા આલિંગને એની સાંસારિક વૃત્તિઓને શમાવી દીધી. પછી પ્રભુ બોલ્યા કે, “ભગવાનનું ભજન કરવું ને ભગવાનના સાધુનો સંગ રાખવો. જાઓ, કોઈ વાતે કસર રહેશે નહીં.” પછી તો મહારાજે એ સાધુને સુખિયા કરી દીધા. કેવી એમની મીઠી સંભાળ હશે ! જીવ તો બિચારો એની રીતે જ વર્તવાનો પણ પ્રત્યક્ષ પ્રભુની આવી નિરપેક્ષ કરુણા ન હોય તો જીવની જીવદશા ધૂટે એમ જ નથી. આવા તો હજારો મુક્તોને પોતાની ગોદમાં અખંડ રાખીને મહારાજે તો સહુનું ખૂબ રું જ કર્યું છે, અને એ છે પ્રભુની અપરિમિત કરુણાનું અનુપમ દર્શન !

જીવ બિચારો શું ભગવાન ભજશે ? કુદ્ર વૃત્તિઓમાંથી બહાર આવવાની એની તાકાત કેટલી ? અહુંતા ને મમતાથી ભરેલા એના શરીરના લોહીના દરેક કણાને કે કોષને ક્યારે પ્રભુમય બનાવી શકશે ? તોપછી શુદ્ધ બ્રાહ્મીસ્થિતિની તો કલ્પના જ કરવાની રહીને ! પરંતુ જીવની કુદ્ર અવસ્થા તરફ પ્રભુએ જરાય જોયું નથી. પોતાના બનાવી આનંદ કરાવવા માટે એકધાર્યો પ્રયાસ અખંડિતપણે ચાલુ જ રાખ્યો છે. પ્રભુએ પોતાની એકેએક કાણ પોતાના મુક્તોની પાઇળ જ ખર્ચી. સહુને પોતાની મૂર્તિનું સુખ આપવા ને સાચા સત્તસંગની સૂજ આપવા કેવું અદ્ભુત વિચરણ કર્યું ! એક ને એક ગામમાં કેટલીય વખત પદ્ધાર્યા. હજારો મુક્તોને કેટલીય વાર દર્શન, સ્પર્શ, સેવા, સમાગમનો લાભ આપ્યો. એ મુક્તોની રીતે જ વત્યા. ચૈતન્યોના વિકાસમાં જ આરામ માની અવિરત વિચરણ કર્યું. સર્વોપરી શાસ્ત્રો, અલૌકિક ને ભવ્ય મંદિરો તથા નિર્મણ ને નિર્ઝામ સંતો બનાવી એક સનાતન સંપ્રદાયની સ્થાપના કરી. મહાપ્રભુના આવા અભૂતપૂર્વ દાખાનો

જ્યારે વિચાર કરીએ ત્યારે લાગે કે એમની કરુણાનું શું ઋણ વાળીશું ?

સ્વામીની વાતમાં લખ્યું છે કે, “કોટિ તપ કરીને, કોટિ જ્યપ કરીને, કોટિ વ્રત કરીને, કોટિ દાન કરીને, ને કોટિ યજ્ઞ કરીને પણ જે ભગવાનને તથા જે સાધુને પામવા હતા તે આજ આપણને મળી રહ્યા છે.”¹ સ્વામીની આ પરાવાણીનો વિચાર કરીએ તો સહજ જ ઘ્યાલ આવી જાય કે પુરુષોત્તમનારાયણે પૃથ્વી પર પધારીને કેવળ કરુણા જ વર્ષાવી છે. કળિયુગનો માનવી કોટિ તપ તો શું પણ એકાદ બે નાનાં તપ કરવાને પણ અસમર્થ છે. ‘બાર સાંધે ને તેર તૂટે’ એવા આ કપરા સમયમાં માનવીની દાન કરવાની ગુંજારા કેટલી ? કોઈ ગાયના શીંગડા પર સરસવના દાણાને મૂકીએ તો એ કેટલી ક્ષાણ સ્થિર રહે ? એટલો સમય પણ સ્થિર ન રહી શકનાર ચંચળ મનને પામર માનવી બિચારો શું સ્થિર કરી શકશે ? તોપછી ધ્યાન, ધારણા, યોગ કે સમાધિ કરવાની વાત તો બાજુ પર જ રહે ને ! કળિયુગમાં આવા નિર્માલ્ય જીવોને પરાત્પર નારાયણે પોતાના યોગમાં લઈ, જીવભાવ ટાળી બ્રહ્મભાવ કરી આપવાનો સુંદર કોલ આપ્યો છે. એ જ કરુણાનિધિની સર્વોપરી ફૂપા છે. એ ફૂપા વરસાવવામાં એમણે નાતજાત કે પાત્રકૃપાત્ર કાંઈ જ જોયું નથી. સંબંધમાં લીધા અને સુભિયા કર્યા. ગરજુ થયા અને પોતાના બનાવ્યા. ગુલામ બન્યા ને સેવકભાવ પ્રગટાવ્યો. ખૂબ જ રાંકભાવે વર્ત્યા ને માનનો પ્રલય કર્યો. પ્રભુની એ કેવી અપાર કરુણા હશે ! ગાંડીતૂર બનેલી કોઈ નદીના પૂરમાં તો કેટલાય તૂબે છે ને ભયંકર તારાજુ થાય છે. જ્યારે કરુણાના આ મહાપૂરમાં સ્વયં પ્રભુએ જ સહુનો હાથ ઝાલ્યો હોવાથી બધા જ તરે છે.

જેટલા જેટલા મુક્તો પ્રભુના યોગમાં આવ્યા તે સહુની ઉપર એકીસાથે કરુણા વરસાવીને સહુનેય સુભિયા કરવાનો અતિ ઉદાર સંકલ્પ તો મહાપ્રભુ સહજાનંદ સ્વામીએ જ કર્યો. જે જે જીવો જ્યારથી પોતાના યોગમાં આવ્યા ત્યારથી જ તેમના ભૂંડા પ્રારબ્ધને બદલીને રૂડા કરીને, તેમને પ્રભુસન્મુખ બનાવવામાં ને પ્રભુને રાજુ કરવાની ભાવનામાં કદાપિ ઓટ ન આવે તેવું

સહુનું બખ્તર ઘડવામાં, સહજાનંદ સ્વામીએ અપરિમિત દાખડો કર્યો છે ને પોતાની અપરંપાર કરુણાનો ધોધ વહુવી લાખો ચૈતન્યોને ધન્ય બનાવ્યા છે.

એક વખત કચ્છ-ભૂજની ધરતી પર પ્રભુએ સાત દિવસનો સમૈયો રાખ્યો હતો. દૂરદૂરના ગામોના હરિભક્તોને બોલાવ્યા હતા. ચૌર્યવૃત્તિવાળા મલ્લના એક દીકરાને આ સમૈયામાં સારી તક મળી ગઈ હતી. કોકનાં પગરખાં ઉપડે, કોકનાં કપડાં લઈ લે, કોકના પૈસાની ચોરી કરે, ભજનભક્તિના એ અખાડામાં મલ્લના એ છોકરાએ એની રમત ચાલુ રાખી જ હતી. સવારના પહોરમાં મહારાજની પાસે કેટલીયે ફરિયાદો આવી જતી. દૂરદૂરથી ચાલીને આવનારા હરિભક્તોનાં પગરખાં, કપડાં ને પૈસાની ચોરી થઈ જાય એટલે સામાન્ય રીતે વાતાવરણ તંગ તો બને જ ! એ છોકરો શાહુકાર ચોર હતો. દિવસભર છૂપી રીતે ચોરી કરે ને સેવા પણ કરે. ગુસ્સે થયેલા હરિભક્તોની રાવ પ્રભુ પાસે પહોંચ્યો ત્યારે પણ પ્રભુ તો હસતા જ હતા. કાંઈ બોલતા જ ન હતા અને સહુનેય ભજનભક્તિમાં લીન કરી દેતા. બે-ત્રાણ દિવસમાં તો ફરિયાદો પરાકાષાએ પહોંચ્યી. કોઈનેય ખબર ન પડે તે રીતે ગંગારામ મલ્લે એના છૂપા સેવકો ગોઠવી દીધા.

છેલ્લે દિવસે એ મલ્લનો છોકરો ચોરી કરતા પકડાઈ ગયો. ગંગારામ મલ્લ તો ધૂંવાંપૂંવાં જ હતા. એમનો કોધ તો પરાકાષાએ જ પહોંચ્યો હતો. પકડાઈ ગયેલા એ ચોરની પૂર્ણાહુતિ જ થવાની હતી. શિકાર છૂટે એમ હતો જ નહીં. પ્રભુના ઉતારાથી દૂરના એક વાડામાં, ગંગારામ જ્યાં એને મારા મારવાની શરૂઆત કરે છે ત્યાં અંતર્યામી ને સર્વજ્ઞ પ્રભુ પહોંચ્યી ગયા. એક વાધની આગળ બકરીની જેવી દશા હોય તેમ એ સેવકની ગંગારામ આગળ એવી જ દ્વારાનક સ્થિતિ હતી. પરંતુ પ્રભુને જોતાં જ ગંગારામ મલ્લ શાંત થઈ ગયા. પ્રભુ તો ચોરને ભેટી પડ્યા. એનો ખુલ્લો પક્ષ રાખ્યો ને ગંગારામ મલ્લને કહ્યું, “આ સેવકે તો સાત દિવસ અમારી ખૂબ સેવા કરી છે. રાતદિવસ એ અમારી પાસે જ રહેતો હતો. આ તો અમારો લાડીલો સેવક

છે.” એમ પ્રભુએ પોતે જ એનો ખૂબ બચાવ કર્યો ને એને ખૂબ હેત કર્યું. એ સેવકને પોતાની સાથે લઈ ગયા. પ્રભુ જો ત્યાં સમયસર ન પહોંચ્યા હોત તો એ સેવકની કેવી દશા થાત ! માતૃત્વસભર વાત્સાત્યમાં પ્રભુએ એ સેવકને તરબોળ કર્યો. પશ્વાતાપનાં અશુદ્ધી એની આંખો ભરાઈ ગઈ. પ્રભુ એના દિલમાં કાયમને માટે વસી ગયા. ગંગારામ મહિના હાથમાંથી છૂટવું એટલે મૃત્યુના પંજમાંથી છૂટવા બરાબર હતું, પણ કરુણાનિધિએ રક્ષા કરી એને પોતાની સાથે વિચરણમાં જોડી દીધો. પ્રભુ એને ખૂબ જમાડે, લાડ લડાવે, આનંદ કરાવે. કૃપાળુના સાનિધ્યથી ને હેતથી એની ચૌર્યવૃત્તિના પાસનો પ્રલય થઈ ગયો. એનું હૈયુનિર્મળ બન્યું ને પ્રભુનો એ ખરેખરો સેવક થઈ ગયો. પ્રભુની એ કેવી કલાણ !

આમ જોઈએ તો ભવાટવીના એ અંધારા ફૂલવામાં અટવાતા ચૈતન્યને માર્ગ ચડાવવા એ અધરું કામ છે. માર્ગ ચડાવીને તેમનાં પ્રારબ્ધ બદલવાં એ એથીય અધરું કામ છે. પ્રારબ્ધ બદલીને, મનધાર્ય મુકાવી સરળ બનાવવા એ એથીય અધરું કામ છે. સરળ બનાવીને, બુદ્ધિયોગ આપીને અલ્ય સંબંધવાળાના સુહંદમિત્ર બનાવવા એ એથીય અધરું કામ છે એને એથીય આગળ, એવી વ્યક્તિનાં સંકલ્ય, ભાવ ને કિયા પ્રભુમય બનાવી એને પ્રભુનો સુહંદ સેવક બનાવવો એ અતિ ઉત્તમકોટીની વાત છે. એવું અશક્યનું શક્ય બનાવવા માટે એકધાર્યો પરિશ્રમ કરનાર સહજાનંદ પ્રભુનો આપણે શો મહિમા ગાઈશું ?

મહાપ્રભુએ વર્ષો સુધી સતત વિચરણ કરી, ગામડે ગામડે ફરી અસંખ્ય દુરિભક્તોનાં આંગણાં નંદનવન બનાવ્યાં. એમનાં ગારમાટીનાં ઘર પાવન કરી તીર્થરૂપ બનાવ્યાં. એવા કેટલાય ગરીબ ભક્તોના આશ્રયદાતા બની તેમની ગરીબાઈનું ભાન ભૂલાવી, વ્યસનોના ખોટા નશામાં રહેવાની કુટેવોને ભૂલાવી, સાક્ષાત્ ભગવાનની પ્રામિના સંબંધે કેફ ને મસ્તીથી જીવવાનું શીખવાડી સાચા અર્થમાં ફૂતાર્થ ને ધન્ય બનાવી દીધા.

એક વખત સંવત ૧૮૮૪માં મહારાજ કાઠિયાવાડના કરિયાણા ગામમાં પદ્ધાર્યા. ત્યાં કાળું મકવાણા પ્રભુના ખરેખરા ભક્ત હતા. તે ખૂબ ગરીબ

હતા. સામાન્ય ઝૂપડીમાં જ રહેતા. મહારાજ તેની મહુલીમાં પધરામણી કરવા પદ્ધાર્યા. પ્રભુને મન તો કંચનના મહેલ કે તૂટેલી ઝૂપડી બધું સરખું જ છે. પ્રભુને જેવું પોતાના અનન્ય ભક્તના હદ્યમાં કે મનમંદિરમાં રહેવું ગમે છે, તેવું બીજે ક્યાંય રહેવું ગમતું નથી.

કાળુની નાનીશી મહુલીમાં જ્યારે પ્રભુ પ્રવેશા ત્યારે તેના હરખનો પાર ન રહ્યો. કલાણાનિધિ પ્રભુએ મહુલી પાવન કરી તેથી એ અનેરી મસ્તીમાં આવી ગયો. પ્રભુએ કાળુને કહ્યું, “કાળુ, તું બેસ. બીજી કાંઈ ધામધૂમ કરવી નથી. અમે તો તારું ને તારા સંબંધવાળા સહુનું રૂંક કરવા આવ્યા છીએ.” પ્રભુ જ્યાં બિરાજ્યા હતા ત્યાં સામે એક ગોખલો હતો. તેમાં ઘણાં જૂનાં નાળિયેર અને લાકડાના ફણા પડ્યા હતા. મહારાજની ત્યાં દાઢિ પડી એટલે પૂછ્યું, “કાળુ, આ બધો શેનો સામાન છે ? કોઈ હવન કરવાનો છે કે શું ?” ત્યારે કાળુ હસવા લાગ્યો અને હાથ જોડીને કહ્યું, ‘મહારાજ ! આ તો અમારા પૂર્વજો છે.’ મહારાજે હસીને ફરી પૂછ્યું, “આ મોટી આંખવાળો કોણ છે ?” ત્યારે કાળુએ ભોળાભાવે કહ્યું, ‘એ બધામાં મોટેરો છે.’ મહારાજ તેનું ભોળપણ જોઈને હસ્યા ને કહ્યું, ‘આજે સાંજે નદીએ નાહવા જઈએ ત્યારે તારા આ પૂર્વજોનાં ચિહ્નોને એક પોટલામાં બાંધીને લઈ લેજે. આજનો દિવસ બહુ સારો છે તેથી એ બધાનું કલ્યાણ કરવું છે.’’ આ સાંભળી કાળુ મકવાણો તો ખૂબ ખુશ થઈ ગયો.

મહારાજ સાંજસમે કાળુ અને ગામના બીજા ભક્તોની સાથે નદીએ નાહવા પદ્ધાર્યા. પ્રભુએ કાળુને નજીક બોલાવ્યો અને કહ્યું, “તારી ગાંસડી છોડ ને એક જ વસ્તુ પહેરીને નદીમાં જા ને ઊભે વહેણે લીટો કરી રૂબકી મારીને જ્યાં લીટો કર્યો હોય તે જગ્યાએ નદીના વહેણમાં નાળિયેરને પધરાવી હે.” મહારાજની આજ્ઞા પ્રમાણે કાળુ મકવાણાએ પોતાના પૂર્વજોનાં એ બધાં જ ચિહ્નોને નદીમાં પધરાવી દીધાં. વારાફરતી બધા જ પૂર્વજો તેને નદીના જળમાંથી આકાશ તરફ ઉંચે જતા દેખાયા. બધા સ્તુતિ કરતા હતા કે, ‘ધન્ય છે તને અને તારા પ્રભુને ! અમારા કુળમાં તું ભગત પાક્યો તો આજે ભગવાને અમને તાર્યા.’ એ પ્રમાણે સ્તુતિ કરતાં સર્વે પૂર્વજો

ચતુર્ભુજ સ્વરૂપે વિમાનમાં બેસી અવકાશમાં અદર્શ થઈ ગયા. નાહવા આવેલા સહુ ભક્તોએ આ કૌતુક જોયું ને આશ્રયચક્તિ થઈ ગયા. કાળુ મકવાગુણાના એ પૂર્વજો પ્રત્યક્ષ રીતે તો મહારાજના યોગમાં પણ આવ્યા ન હતા ને પ્રભુની કે તેમના ભક્તોની કોઈ સેવા પણ કરી ન હતી. વળી કાળુએ પણ તેમના મોક્ષ માટે પ્રભુને વિનવ્યા ન હતા. છતાં કાળુની ભક્તિને વશ થઈ સાક્ષાત્ પુરુષોત્તમનારાયણ તેના ઘરે પદ્ધાર્યા ને એ પૂર્વજોનાં અયેતન ચિહ્નો પર પ્રભુની નિમિષમાત્ર દાખિ પડી ગઈ. બસ આટલું જ એ પૂર્વજોનું પુણ્ય ! પણ મહારાજની કેવી અપાર કરુણા કે કેવળ પોતાના અલ્ય સંબંધમાં કાળુના એ બધા જ પૂર્વજોની સર્વોપરી સદ્ગતિ કરી. આનું નામ અવતારી કે કરુણાનિધિ ! આવી અમાપ કૃપા વરસાવી કોઈ અવતારે કોઈ જીવનું હિત કર્યાનું જાણમાં નથી ને પ્રભુએ તો કરોડ મનવારો ભરાય એટલા જીવોનું વિના કરાણ રૂંકું કરીને, પોતાના અલ્ય સંબંધે સર્વનું આત્યંતિક કલ્યાણ કરવાનો મહાન સંકલ્પ કર્યો છે. ખરેખર પૃથ્વીનું તળ રહેશે ત્યાંસુધી કહેવારો કે સહજનંદ તે સહજનંદ ! કરુણાનિધિ એક સહજનંદ !

એક સમયે મહારાજ અને સંતો વિચરણ કરતાં કરતાં અમદાવાદ નજીક અડાલજ ગામની વાવ પાસે આવ્યા. સદ્. નિષ્કુળાનંદ સ્વામી પાણી લેવા વાવની અંદર ઉત્તર્યા. ત્યાં વાવ બનાવનારનો એક લેખ જોયો. લેખ વાંચ્યો ને મહારાજને તે અંગે વાત કરી. મહારાજે લેખ ફરી વાંચી સંભળાવવાનું કહ્યું. તેમાં લાખ્યું હતું કે, ‘હું આ વાવ બંધાવનાર એક ક્ષત્રિય રાજાની દીકરી છું, પણ સમય બદલાયો તે મારા બાપે મને મુસલમાન નવાબને પરણાવી. છતાં ત્યાં રહીને મેં ધર્મની મર્યાદા પાળી છે અને રૂપિયા બચાવી આ વાવ બંધાવી છે. તેમાં મારું નામ રહે એવો કોઈ હેતુ નથી. વાવ તો મારા કલ્યાણ માટે મેં બંધાવી છે. મારી હૃદાતીમાં કોઈ સત્પુરુષ મને મળ્યા નથી પણ ભવિષ્યમાં કોઈ કાળે કોઈ સત્પુરુષ અહીં પદ્ધારે તો મારી વિનંતી છે કે આ વાવનું જળ પીને મારા જીવનું કલ્યાણ કરે.’

મંદ મંદ હસતાં મહારાજ આ લેખ સાંભળી રહ્યા. ભગવાનની દાખિ તો ત્રણેય કાળમાં પહોંચે છે. પ્રભુ તો જાણે એ વાવ બંધાવનાર બાઈનું કલ્યાણ

કરવા જ ત્યાં પદાર્થ હતા. બાઈની ભાવના જોઈ ખૂબ રાજુ થઈ ગયા. માત્ર તેની ભાવના જ નહિ, તેના જીવને પણ મહારાજ તો હથેળીમાં જગનું ટીપું જુઓ તેમ જોતા હતા. તેમણે નક્કી કર્યું કે વાવમાં સંતો સાથે ખૂબ નાહિંવું છે. સંતોને ટાઢક થશે ને બાઈની જન્મોજન્મની કલ્યાણની ભૂખ ભાંગશે. પછી તો મહારાજ સંતો સાથે ખૂબ નાખ્યા, જળકીડા કરી આનંદ કરાવ્યો. પછી સંતોને કહ્યું, “આ વાવ બહુ સુંદર છે, રચના પણ સુંદર છે, બંધાવનારનો જીવ પણ સુંદર છે, આપણે આ જળમાં નાખ્યા તો હવે સંકલ્પ કરો કે વાવ બંધાવનાર બાઈનું કલ્યાણ થાઓ ! વાવ બાંધનાર મજૂરોનું પણ કલ્યાણ થાઓ ને પથ્થરો લાવવામાં ગાડા નીચે આવી ગયેલા કીડીમંકોડા, જીવજંતુ સહુનું પણ કલ્યાણ થાઓ, ને હવે જે પણું કે માનવી આ વાવનું જળ પીએ કે જે પક્ષી આ વાવ ઉપરથી ઊડીને જાય તે સર્વનું પણ કલ્યાણ થાઓ.” આવો ભવ્ય સંકલ્પ કરી ફરી મહારાજે રૂબકી મારી. એમ પોતે ખૂબ નાખ્યા ને સંતોને પણ નવડાવ્યા. વાવ પર લખેલો લેખ અને આજુબાજુની પ્રકૃતિ પણ જાણે કે તે દિવસે હસી ઊઠી ! જળના તરંગો પણ જાણે કે ચેતનવંતા બન્યા ને એ તરંગો દ્વારા સંદેશો જાણે બાઈના જીવત્માને પહોંચી ગયો કે, ‘સ્વામિનારાયણ પ્રભુએ વાવના જળમાં સ્નાન કર્યું છે. તારા જન્મો સુધરી ગયા છે. તું ચિંતા ના કરીશ. તારું કલ્યાણ થયું છે. હવે તારો સત્સંગમાં જન્મ થશો.’ મહારાજની કેવી કર્લાણા ! ‘કલ્યાણ’ શબ્દ બોલવો સહેલો છે, પરંતુ કોઈ જીવને જન્મમરણની ચોર્યાશીમાંથી મુક્ત કરવો હોય તો પોતાનામાં તેવું ભવ્ય સામર્થ્ય જોઈએ. કોઈનું કલ્યાણ કરવું કે તે માટેનો સંકલ્પ કરવો તે કાંઈ નાનાં છોકરાંની સાંઠીકડાની રમત નથી. જ્યારે મહારાજે તો વાવ બંધાવનાર બાઈના નિમિત્તે વાવના સંબંધમાં આવનાર કીડીમંકોડા, જીવજંતુ, પણુપક્ષી સર્વનું જન્મોનું દળદર ટાળી દીધું. કર્લાણાનિધિનો કેવો પ્રતાપ ! ને આવું તો મહારાજે ઘણે ઠેકાણે કર્યું છે. વિચરણમાં ફરતાં ફરતાં કોઈ તળાવ કે નદીમાં નાખ્યા હોય ત્યાં ઘણી વખત જળમાં રહેલાં માછલાં વગેરે સપાટી ઉપર આવી જાય અને એ બધાને સમાધિ થઈ જાય. સાથેના સંતો અને હરિભક્તો આશ્રમથી જોઈ રહે ને મહારાજ કહે, “જાઓ, બધાનું કલ્યાણ

થાઓ.” વળી પોતે વાવ બંધાવતા, તળાવ ખોદાવતા તેમાંય એવા મહાન સંકલ્પો કરતા. કીડીમંકોડા, જવજંતુ, માધલાં કે પશુપક્ષી ક્યાં મહારાજનું દર્શન કરવા ગયાં હતાં ! ને ક્યાં કોઈ તપ કે સાધન કરવા ગયાં હતાં ! એ યોનિમાં ભજન પણ કોણ કરે છે ? ને છતાંય સર્વનું કલ્યાણ કરવાના ઉદાર સંકલ્પો મહારાજે કર્યા ને ત્યારપછી પણ મહારાજના વારસદાર એવા ગુણાતીતસ્વરૂપો એવા સંકલ્પો કરતા જ આવ્યા છે. એમની કલેજાની કોઈ મર્યાદા કે સીમા નથી. એ તો સર્વત્ર પ્રસરતી જ રહી છે, પણ આ વાત તો આપણે ઘરે જ છે. બીજે તો કોઈને એની કલ્પનાય નથી. ખરેખર આપણા ભગવાન તો કૃપાસાધ્ય જ છે !

કાઠિયાવાડમાં સારંગપુર નજીક કુંડળ ગામ છે. ત્યાં અમરો પટગર, મામૈયો પટગર ને હુથિયો પટગર એમ ત્રણ ભાઈઓ રહેતા હતા. તેઓ મહારાજના અનન્ય ભક્તો હતા. મહારાજ પણ સેવા આપવા ઘણી વખત કુંડળ જતા ને પોતાની રમણીય મૂર્તિનું સુખ આપતા. અમરા પટગરને મહારાજ સાથે ખૂબ હેત થઈ ગયું હતું. તે રાત્રે સૂતા પછી ક્યારેક પાણી પીવા કે લધુ કરવા ઊંઠે તોય ‘સ્વામિનારાયણ... સ્વામિનારાયણ...’ એમ મનોમન પ્રભુને સંભારતાં સંભારતાં જ બધું કરતા. એક દિવસ આ પ્રમાણે રાત્રે અમરા પટગર ‘સ્વામિનારાયણ... સ્વામિનારાયણ...’ એમ રટણ કરતાં પ્રભુને સંભારતા હતા. પ્રભુ તે વખતે સારંગપુરમાં બિરાજમાન હતા. અમરા પટગરના એ શબ્દનો રણકાર ને ગુંજારવ કોઈ અગમ્ય રીતે જાણે કે મહારાજના કાર્ણિકા સુધી પહુંચ્યો ગયો. ભગવાન અને ભક્તના અરસપરસના સંદેશાની લેવડફેવડ આવી કોઈ અગમ્ય રીતે જ થતી હોય છે. તેમાં કોઈ માધ્યમની જરૂર પડતી નથી. અરસપરસના પ્રેમના તાંત્રણાની ગૂંથાળી એવી મજબૂત હોય છે કે ભક્ત ભગવાન તરફ અને ભગવાન ભક્ત તરફ ઢોરે જ જાય છે. મહારાજ જાણી ગયા કે મારો અમરો મને સંભારે છે. તેમનાથી રહેવાયું નહિ તેથી મૂળજી બ્રહ્મયારીને જગાડ્યા ને કહ્યું, “બ્રહ્મયારી, ચાલો. હાલ ને હાલ આપણે કુંડળ જવું જોઈશો.” એમ કહી તૈયાર થઈ ગયા. ભક્તનો સાદ સુણી પળમાત્ર પણ બેસી રહે તો એ ભગવાન શાના ? મૂળજી

બ્રહ્મચારી તો મહારાજનો પરછાયો હતા. તે જાગતા હતા કે મહારાજની કોઈ કિયા હેતુ વગરની હોય જ નહીં. તેઓ જે કરે તે પરમ સત્ય ને દિવ્ય જ હોય.

રાત બરાબર જામી હતી. ઘનધોર અંધારું હતું. લગભગ બેનો સુમાર હતો ને મહારાજ મૂળજી બ્રહ્મચારીને લઈને સારંગપુરથી ચાલી નીસર્યા. ચારેક વાગે કુંડળ પહોંચ્યા. જઈને તુરત અમરા પટગારની તેલી ખખડાવી. અમરાએ ‘સ્વામિનારાયણ... સ્વામિનારાયણ...’ એમ બોલતાં બોલતાં આવીને તેલી ઉઘાડી. તેને તો સ્વખનમાંય કલ્પના ન હતી કે દ્વાર પર ગ્રબુ પદ્ધાર્યા છે. તેલી ઉઘાડતાંની સાથે જ મહારાજની મંગલકારી મૂર્તિનાં દર્શન કરી તે તો આભો જ બની જાણે કે મુખારવિંદના તેજમાં અંજાઈ ગયો ! સાણંગ પ્રણામ કરતાં કરતાં સહજ જ બોલી ઊક્ક્યો, ‘વાહ ગ્રબુ વાહ ! અત્યારે આપ ક્યાંથી ? અહંકી રાત્રે કષ્ટ વેઠીને કાં પદ્ધાર્યા ?’ ભક્તવત્સલ ગ્રબુ બોલ્યા કે, “અમરા, તું ‘સ્વામિનારાયણ... સ્વામિનારાયણ...’ એમ બોલતો બોલતો મને સંભારતો હતો ને ! મારાથી રહેવાયું નહિ તે અહીં આવી ગયો.” અમરાએ આશ્રયસહિત કહ્યું કે, ‘દ્યાળુ ! એ રીતે તો રોજ આપને સંભારવાનો ને હોકારો દેવાનો મારો સ્વભાવ છે. એમાં આપે આટલું બધું કષ્ટ લીધું !’ કરુણાનિધિના મુખેથી અમૃતવયન સરી પડ્યાં કે, “અમરા, તારો હોકારો દેવાનો કે સંભારવાનો સ્વભાવ છે અને જ્યાં હોકારો થાય ત્યાં પહોંચ્યી જવાનો મારો સ્વભાવ છે. અમને કોઈ જ્યાં પોકારે ત્યાં અમે દોડી જઈએ છીએ.” આ સાંભળી અમરો તો ગદ્ગદ્ગ થઈ ગયો ! તેને થયું કે ગ્રબુને બોલાવ્યા નથી, આમંત્રણ પાઠવ્યું નથી, તૈયારી કરી નથી, દિલથી રડીને પોકાર પણ કર્યો નથી. સામાન્યપણે જ સંભાર્યા છે ને આવો હોકારો જીલવા ગ્રબુ આટલો દાખડો કરીને પદ્ધાર્યા તે ગ્રબુની કેવી કરુણા ! પછી તો મહારાજ રોકાયા ને થાળ જમીને વિદાય લીધી. અમરાના હૈયાને ધન્યતાની કોઈ પરમસીમા પર મૂકી દીધું. પ્રેમનો તાંત્રણો ચિરંજીવ બનાવ્યો. અમરાને પોતાની કરુણાના ઘોધમાં ભરપૂર નવડાવ્યો. મહારાજનો આ સહજ સ્વભાવ છે. ગ્રબુના સ્વરૂપનું આ એક આગવું લક્ષણ છે. અમરાએ તો એવી કોઈ

તીવ્ર પ્રાર્થના કરી ન હતી કે એવું ભજન પણ નહોતું કર્યું. એનો એવો કોઈ તીવ્ર સંકલ્પ પણ નહોતો, છતાં પ્રભુ એના પોકારને હોકારો દેવા રાતોરાત પહોંચ્યા. એક ક્ષાળ પણ બગાડી નહીં. તેમ પ્રભુ કે પ્રભુનું સ્વરૂપ કેટલાય ભક્તો માટે સહજ જ આવું વર્તે છે. ભક્ત ભગવાન માટે શું કરે છે ? ખરેખર તો પ્રભુ જ ભક્તોનું ભજન કરે છે. પ્રભુ જ ભક્તોનું ધ્યાન ધરે છે. પ્રભુ જ ભક્તોની દિનરાત ચિંતા કરે છે. મંદિરોમાં ભક્તો ભગવાનની મૂર્તિની પ્રદક્ષિણા કરે છે ને ભગવાન તો આવી અનોખી રીતે ભક્તોની પ્રદક્ષિણા કરે છે. અને એ જ એમની કરુણા છે ! પોતે જ ભક્તોની ચિંતા કરે, પોતે જ તેમને સંભારે, તેમનું મનન કરે, ધ્યાન ધરે ને તેમની પાસે દોડી જાય. કોઈ અપેક્ષા ન રાખે, બસ સુખિયા કરવાની જ તમના સેવે, પ્રેમનો ધોધ અસખલિત વહાયા જ કરે. કોઈ શરત નહિં, કોઈ રૂકાવટ નહિં, સમય અને સ્થળનાં કોઈ બંધન નહીં. એને કોઈ પાળ કે મર્યાદા નહિં, બસ સતત વધ્યા જ કરે, વરસ્યા જ કરે ! એનું નામ તે કરુણાનિધિ !

પ્રભુનાં દર્શન કરી ભક્તો આનંદવિભોર બને એ સહજ છે, પણ ભક્તોનાં દર્શન માટે ભગવાન તલસે, ભક્તોની ચરણરજ ભગવાન માથે ચઢાવે એવા પ્રસંગો જવલ્લે જ જાણવા કે સાંભળવા મળે. મહારાજે વચ્ચાનામૃત ગઢા મધ્ય રેટમાં કહ્યું છે કે, “હું ભક્તનો ભક્ત છું એ જ મારું ભગવાનપણું છે.” વળી વચ્ચાનામૃત ગઢા પ્રથમ ઉભમાં પણ કહ્યું છે કે, “નિષાવાળા હરિભગતના દર્શનને તો અમે પણ ઈચ્છાએ છીએ અને એના ચરણની રજ તો અમે પણ માથે ચઢાવીએ છીએ.” ભગવાન તો ભક્તોના પ્રાણાધાર છે. ભક્તો માટે સારામાં સારું કે છેલ્લામાં છેલ્લું કંઈક પામવાનું કે મેળવવાનું હોય તો તે ભગવાનનું સ્વરૂપ છે. પણ ભગવાન ભક્તોમાં ખોવાઈને વર્તે, ભક્તમય જીવન જીવે, ભક્તોનાં દર્શને આનંદવિભોર બને એ ભગવાનની ભક્તો પ્રાર્થની અપ્રતિમ કરુણા જ છે, મહિમાસભર વત્સલતા જ છે. મહારાજના તો આવા અદ્ભુત પ્રસંગો ઘણા છે.

ભક્તોને લાડ લડાવવા, ભક્તોના સંકલ્પો પૂરા કરવા, ભક્તોની રીતે વર્તવું, ભક્તોના હૈયામાં હાશ કરી દેવી ને પ્રભુપણાની પ્રતીતિ કરાવવી

એ પ્રભુની કલેણા જ છે. ને ભક્તોને પ્રભુમય બનાવવા, પ્રભુની સત્તાનો સ્વીકાર કરતા કરવા ને વિપરીત પરિસ્થિતિમાં પ્રભુનું જ બળ લેવાની સૂજ આપવી, સંભાર્યા કરવાનું બળ આપવું, બુદ્ધિયોગ આપવો એ પણ ભક્તો ઉપર ભગવાનની અપરિમિત કલેણા જ છે.

‘ભક્ત’ અને ‘નાસ્તિકતા’ એ બે શબ્દો કદાપિ સાથે રહી શકે નહીં. સૂર્યને અને પ્રકાશને અખંડ સંબંધ છે એમ ભક્ત અને ભગવાનને અખંડ સંબંધ છે. ભક્ત અખંડ માહાત્મ્યસભર જ રહેતો હોય છે. એવા ભક્તને પછી બીજી શી ચિંતા ? એ હુરેક પ્રસંગને પ્રેમથી જ સ્વીકારી લે છે. એના જીવનમાં ચિંતા, જ્ઞાનિ, શોક કે ભયને સ્થાન જ નથી. એ પ્રભુનું અખંડ ચિંતવન કર્યા જ કરે છે. એ દિલથી માનતો હોય છે કે, ‘મારી એક એક સેકન્ડ ચૈતન્ય સ્વરૂપ છે. મારી એક એક સેકન્ડ પ્રભુના સંબંધવાળી જ છે.’ પછી એને હરખશોક ક્યાં રહ્યો ? ગમે તેવી વિકટ પરિસ્થિતિ કે પ્રસંગને એ પ્રભુપ્રેરિત જ માને છે. એવા ભક્તને સુખ, શાંતિ ને આનંદ સહેજે જ વરેલાં છે. જે ભક્ત હોળીને પણ દિવાળી જ માનતો હોય, ને પ્રભુને સંભારીને અખંડ મસ્તીમાં જ રહેતો હોય એનો આનંદ કેવી રીતે જઈ શકે ?

સુવર્ણનો સ્વભાવ જ છે કે એને જેમ અગ્રિમાં તપાવો તેમ તેમ એ વધુ વિશુદ્ધ બને, તેમ ખરેખરા ભક્તનો એ સ્વભાવ જ છે કે પ્રભુએ મોકલેલી કસોટીને બહુ મોટી મહેરામણ માને, કોઈ ભેટસોગાદ માને, જિંદગીનો કોઈ અલભ્ય લહાવો માને અને ઉદાસીનતાને અભરાઈએ મૂકી ઉદ્ઘેરસને બ્રહ્મરસમાં લીન કરી દે. એ દિલથી માનતો હોય છે કે, પ્રભુએ ઊભી કરેલી કસોટી પ્રભુ સાથેના સંબંધની કચાશની પૂર્ણાલ્પુતિ માટે જ હોય છે. પ્રભુએ ઊભું કરેલું તંત્ર કોઈ નવા ઘડતર માટે જ હોય છે. પ્રભુએ ઊભી કરેલી પરિસ્થિતિ કોઈ મંગલકારી ઉજાસને પ્રગટાવવા માટેની જ હોય છે. પ્રભુએ ઊભા કરેલા પ્રસંગો પ્રભુને વરણીય બનવા માટેના જ હોય છે, પ્રભુએ ઊભા કરેલા વિષમ દેશકાળ પ્રભુ તરફની દોટમાં જોરદાર ધક્કો લગાડવા માટેના જ હોય છે કે જેથી જીવ અને શિવનું મંગલ મિલન સહજ અને સત્ત્વર બને.

આવા એક અદ્ભુત વિશ્વાસે વહૃણ ચલાવ્યું માંગરોળના ભક્તરાજ ગોરધનભાઈએ. પોતે વાણિક હતા ને વેપારધંધો કરતા હતા. એ દિલથી માનતા હતા કે, ‘કદાપિ કોઈ સંજોગોમાં પ્રભુ મારું અહિત નહિ જ કરે. મારું જે કાંઈ છે એ પ્રભુનું જ છે.’ એમ માનીને તે સમર્થ ધારી સહજનંદની છત્રછાયા નીચે હલકાકૂલ થઈને જીવતા હતા.

વેપારધંધામાં હિસાબ તો રાખવો પડે જ. નફાતોટાની ગણતરી પણ કરવી પડે જ. પરંતુ ગોરધનભાઈએ તો પહેલેથી જ નફોતોટો કે વેપારધંધો, એમ બધું જ પ્રભુચરણે મૂકી દીધું હતું. કોઈ પણ જાતનો ભાર રાખ્યા સિવાય એ ધંધો કરતા હતા. પ્રભુને માથે બધું જ સોંપીને, અંતરની વૃત્તિઓને પ્રભુની મૂર્તિના આકારે બનાવી એ મસ્ત રહેતા. તેઓ પોતાની દુકાનના હિસાબના ચોપડામાં પણ એક જ શબ્દ લખતા કે, ‘હસ્તે સ્વામિનારાયણ’. સેકડો ઘરાક એમની દુકાનમાંથી માલ લઈ જતા. છતાં એમાંના કોઈ એકાદ ઘરાકનું નામ પણ ચોપડે દેખાતું ન હતું. આખાય ચોપડામાં ‘હસ્તે સ્વામિનારાયણ’ સિવાય બીજો કોઈ અક્ષર નજરમાં જ આવતો નહીં.

સદ્. મુક્તાનંદ સ્વામીને આ વાતની જાણ થઈ. તેઓએ મહારાજને કહ્યું, ‘દ્યાળુ ! આ રીતે ગોરધનભાઈ ‘હસ્તે સ્વામિનારાયણ’ એવું જ જો લખ્યા કરશે તો બધું જ ભેલાડી દેશે. ધંધો ખોરવી નાખશે અને કઠણ દેશકાળમાં ફસાઈ જશે. બધું ગીરે મૂકવાનો વારો આવશે. માટે આપ એમને સમજાવો તો સારું, નહિ તો એમને દુકાન બંધ કરી દેવી પડશો.’ મહારાજે મુક્તાનંદ સ્વામીની વાત સાંભળી સ્મિત કરતાં કહ્યું, “સ્વામિ, એમને તો અમારા પ્રતાપે સહજ જ ઉપશમ અવસ્થા વર્તે છે. એમણે પોતાની જાતની, કુટુંબની ને દુકાનની બધી ચિંતા અમારે માથે જ નાખી દીધી છે. કોઈ ભાર પોતાને માથે રાખ્યો જ નથી. અમારી સ્મૃતિ કરતાં કરતાં ધંધો કર્યે જાય છે. પ્રભુમાં જ માલ માનીને બેઠા છે. તેઓએ ચિંતા અમારે માથે નાખી એટલે હવે અમારે એમનું સાચવવું જ પડશે ને વ્યવહારે પણ સુખિયા રાખવા પડશે.” મુક્તાનંદ સ્વામી સહજ જ સમજુ ગયા કે આ તો ભક્ત ને ભગવાનનો અરસપરસનો મામલો છે. એમાં બીજા કોઈની ચાંચ ખૂંચે એમ નથી.

ભક્તરાજ ગોરધનભાઈનું સમગ્ર શારીરિક તંત્ર પ્રભુમય બની ચૂક્યું હતું. દશોય ઈન્ડ્રિયો ને ચારેય અંતઃકરણાના ગોલોકમાં કેવળ પ્રભુએ જ સ્થાન લીધું હતું, એટલે બ્રહ્માનંદની મસ્તીમાં તે ડોલ્યા કરતા.

એક વખત મહારાજ અને પરમહંસો માંગરોળ પદ્ધાર્યા હતા. મહારાજ માટે ભક્તોએ એક સુંદર ઢોલિયો બિછાવ્યો હતો. પ્રભુએ ગોરધનભાઈને સહજ જ કહ્યું, “ગોરધનભાઈ, આ ઢોલિયા પર બેસી જાઓ.” એટલે ગોરધનભાઈ પણ એટલી જ સહજતાથી એના પર બેસી ગયા. તેમને ખબરેય ન રહી કે આ ઢોલિયો તો મહારાજ માટે પાથરેલો છે. પ્રભુ સાથેની એકતાની એ એક અતિ ઉત્તમ સ્થિતિ હતી. પ્રભુએ તેમના તંત્રનો સમગ્રપણે કબજો લઈ લીધો હતો. પ્રભુએ તેમને તેમની જાતનું ભાન ભૂલાવી દીધું હતું. હા, ઘણાને કદાચ એવી ઉપશામ દશા વેવલાવિદ્યા જેવી લાગી હશે, પણ તેમાં ગોરધનભાઈ શું કરે ? જેનું અસ્તિત્વ ને વ્યક્તિત્વ સંપૂર્ણપણે નાચ થઈ ગયું હોય તેમાં તો કેવળ પ્રભુતાસભર મસ્તી જ પ્રગટેલી હોય ને ! મોટા મોટા તપસ્વીઓને કે જ્ઞાનીઓને પણ આવી સ્થિતિ દુર્લભ હોય છે. જ્યારે ગોરધનભાઈને તો કરુણાનિધિની અપરંપાર કરુણાને લીધે એવી સ્થિતિ સહજ હતી. તેમણે તો પ્રભુની કોઈક વિશિષ્ટ પ્રસત્તા પ્રાપ્ત કરી હતી.

ઢોલિયા પર બેઠેલા ગોરધનભાઈને મહારાજે કહ્યું, “સૂઈ જાઓ.” એટલે તેઓ સહજ જ સૂઈ ગયા. કેટલાક સંતો ને હરિભક્તો તેમના પગ દબાવવા લાગ્યા. એ બધાને તો ગોરધનભાઈની એવી દશા જોઈને ખૂબ આશ્વર્ય થયું. ઘણાને સાક્ષાત્ મહારાજના સાત્ત્વિદ્યમાં ગોરધનભાઈનું એવું વર્તન વિચિત્ર લાગ્યું. ઘણા એમને ઠપકો પણ આપવા લાગ્યા. પરંતુ ગોરધનભાઈ તો એ ઠપકાને પણ શાંતિથી સાંભળી જ રહ્યા. જેનું અસ્તિત્વ પ્રભુના અસ્તિત્વમાં લીન થઈ ગયું હોય તેને પોતાને, ‘હું ક્યાં બેઠો છું, શું ખાઉં છું, શું બોલું છું કે કોણ પગ દાબે છે’ એની કાંઈ જ ખબર રહેતી નથી. એ અસ્થાંગયોગની સ્થિતિની પૂર્ણ અવસ્થા છે. ગોરધનભાઈની સ્થિતિ પણ એવી જ હતી. એમને એક જ વસ્તુની ખબર હતી કે, ‘મારામાં પ્રભુ છે ને હું પ્રભુના આકારે છું.’ આમ ગામડાના એક સામાન્ય વણિક ભક્તને પ્રભુ

હુસતાંરમતાં આવી સર્વોચ્ચ અવસ્થાએ લઈ ગયા. એ એમની કેવી અમાપ કરુણા હશે !

પોતાના ભક્તોનું સર્વ પ્રકારે ભલું કરવા માટે પ્રભુ જ ગરજુ બનીને ખૂબ ભીડો વેઠતા હોય છે. પ્રભુ પળેપળની સંભાળ રાખીને છેવટે એ ચૈતન્યને પોતાના આકારે બનાવે છે. કઠિન તપશ્ચર્યા કરનારા તપસ્વીઓને પણ જે પરમ ભાગવતું અવસ્થાની પ્રાસિ નથી. તેવી દુષ્કર અવસ્થામાં પોતાના ભક્તોને સહજ જ લઈ જઈને ન્યાલ કરી દે છે.

પ્રભુનો એક સ્વભાવ છે કે જ્યાંસુધી આધ્યાત્મિક વિકાસના રાજમાર્ગ પર વેગીલી ગતિથી સેવક દોડતો ન થાય ત્યાંસુધી તેઓ પોતાની મક્કમતા છોડતા નથી. બદલાની કોઈ અપેક્ષા રાખ્યા સિવાય એને ખૂબ સુખિયો કરવા માટે પ્રભુ અવિરતપણે પરિશ્રમ કરતા જ હોય છે. બિચારા જીવને ક્યાં ખબર છે કે મારા પ્રારબ્ધના થર કેટલા જટિલ છે ! નરકની યાતના ભોગવતી પે એવા પ્રારબ્ધના થર બદલીને પણ પ્રભુ એકધારી રીતે ભક્તોને સુખી કરવા મંડ્યા જ હોય છે. એમની તો સહુના પર સમદાચિ છે. સેવક પ્રભુની સત્તામાં ને તેમના કર્તાપણામાં જેટલો વિશ્વાસ રાખે તેટલો વહેલો સુખિયો થાય.

ઘણી વખત તો ભક્તોને પોતાના જીવનું રૂંકું કરવાની સૂર્જ ન હોય કે તે માટેની કોઈ તૈયારી ન હોય છતાંય એવા ભક્તોને, પ્રભુ પરાણે પણ પોતાની રીતે વર્તાવીને સુખિયા કરે જ છે. માંગરોળના આણંદજ સંદેશિયા આવા જ એક ભક્ત હતા. તે સદ્. રામાનંદ સ્વામીના શિષ્ય હતા ને સદ્. મુક્તાનંદ સ્વામીના વચને મહારાજના ભગવાનપણાનો નિશ્ચય તેમને દૃઢ થયો હતો. પણ અનંત જન્મોના પ્રારબ્ધના થર તેમની પ્રગતીમાં વિઘ્નરૂપ હતા. તેની મહારાજને સારી રીતે જાણ હતી. વળી એમના ઘરવાળા રાજબાઈને એમના જેવો સત્સંગનો રંગ ને મહિમા ન હતો. એમના દેશકાળ એવા વિષમ હતા કે ક્યારેક તો રોટલાનો મેળ પણ બેસતો નહીં. ગૃહસ્થાશ્રમની જંગળથી તે કંટાળી ગયા હતા. આમ એમને વ્યવહારિક દાચિએ દેશકાળ તો હતો જ પણ મહારાજ સાથેના સંબંધમાં કોઈ દેશકાળ ન હતો. પ્રભુમાં તેમને ખૂબ જ વિશ્વાસ હતો.

મહિમાની કોક મીઠી લહેરીએ તેમના તંત્ર ઉપર કબજો જમાવ્યો હતો. પણ ઉતાવળી ને વેગીલી પ્રકૃતિવાળા હતા તેથી તેમના જીવનની રહેણીકરણી સત્સંગીસમાજના મુક્તો સાથે સુમેળતાભરી ન હતી. આખો દિવસ તેઓ મહિમાની મસ્તીમાં જ ફર્યા કરતા એટલે બીજા મુક્તોને તેમના હુલનચલનમાં કે વાતચીતમાં વેદિયાપણું જ દેખાતું. ‘આ ભગત ભોળા છે અને પ્રભુની મસ્તીમાં જ ભગ્ન રહે છે.’ એવો ઘ્યાલ તો કોઈનેય આવતો નહિ ને તેથી જ એમની ક્રિયા ને એમના સ્વભાવ કોઈનેય ગમતા નહીં. એટલે મહારાજ એમને વ્યવસ્થિત જીવન જીવવાની સૂર્જ આપવા માંગતા હતા.

એક વખત પ્રભુ માંગરોળ પદ્ધાર્યા હતા. મંદિરમાં તેમના સાન્નિધ્યમાં સત્સંગીઓની સભા ચાલતી હતી. સભાની વર્ષ્યે એકાએક આણંદજીભાઈને બોલાવીને મહારાજે કહ્યું, “જાઓ આજથી તમે વિમુખ છો. મંદિરમાં તમારે આવવું નહીં.” પછી બધા ભક્તોને ઉદેશીને કહ્યું કે, “આમને તમારે કોઈએ જ્ય સ્વામિનારાયણ પણ કહેવા નહીં.” આણંદજીભાઈ પ્રભુની આ અકળ લીલાને એકદમ તો સમજી ન શક્યા પણ એમને વિશ્વાસ હતો કે, ‘દાસના દુષ્ટન હરિ કે’દિ હોય જ નહીં. તે કોઈનુંય અહિત ન કરે તો મારું શું કામ કરે ?’ એમ સમજી કંઈ પણ ધોખાવાંધા કર્યા વગર દૃઢતાથી સેવા અને ભજન ચાલુ જ રાખ્યાં.

મહારાજે એમને જાકારો દીધો એટલે માંગરોળના બીજા બધા જ સત્સંગીઓએ પણ એમની ખૂબ ઉપેક્ષા કરવા માંડી. મંદિરમાં આવવાની મનાઈ તો હતી જ, વળી સહુએ એમને ‘જ્ય સ્વામિનારાયણ’ કહેવાના ને જીલવાના બંધ કરી દીધા. આણંદજીભાઈ તો મંદિરના પગથિયા પર બેસે અને હરિભક્તોનાં પગરખાં સાફ કરે ને વ્યવસ્થિત ગોઠવે. મંદિરનો ચોક વાળવાની સેવા કરે. એમ ભજન કરતાં કરતાં આનંદથી સેવા કર્યે જતા. પોતે સહુને ભાવથી ‘જ્ય સ્વામિનારાયણ’ કહેતા, છતાં કોઈ એમની સામું જોવા પણ રાજ ન હતું. સહુ સત્સંગીઓની આવી એકધારી ઉપેક્ષા હતી છતાં તેમના હૃદયમાં રંચમાત્ર રંજ ઊભો થયો નહીં. કોઈનાય તરફ અલગી જગત થઈ નહીં.

આમ એમની પ્રભુ પ્રત્યેની નિષાની ને પ્રીતિની કસોટી સતત છ મહિના સુધી ચાલતી રહી. પણ નિષા ને પ્રીતિ હિનદિન પ્રત્યે વધતા જ રહ્યા. પ્રભુએ જ્યારે એમને વિમુખ કર્યા હતા ત્યારે એમને વિષે આણગમો ઘરાવતા સત્સંગીઓ ઘણા ખુશ થયા હતા. પણ એ બધાને ક્યાં ખબર હતી કે કરુણાનિધિ સહજનંદ કદાપિ કોઈ સંજોગોમાં કોઈનેય વિમુખ કરે જ નહીં. દેખીતી રીતે પ્રભુની એ ઉપેક્ષા તો પોતાના લાડીલા ભક્તની આકરી કસોટી જ હતી, પણ એ કપરી કસોટીમાંચ ભક્તરાજની સંપૂર્ણ જીત થઈ ગઈ. એવી ઉપેક્ષાના વાતાવરણમાં પણ પોતાની બ્રહ્મમસ્તીને જરાય ઓછી ન થવા દે તોપછી પ્રભુને સામેથી જ દયા વરસાવી દેવી પે ને !

છ મહિનાનો સમય વીતી ગયા પછી મહારાજ ફરીથી માંગરોળ પદ્ધાર્યા. મંદિરમાં જ સર્વ સત્સંગીઓની સમક્ષ એમને બોલાવ્યા ને બધાને કહ્યું, “આણંદજી આજથી સન્મુખ છે. એ તો અમારા ખરેખરા ભક્ત છે.” એમ કહી સત્સંગીસમુદ્દાયમાં તેમની ખૂબ પ્રશંસા કરી. છેલ્લે પ્રભુ એટલું જ બોલ્યા કે, ‘આવા સરળ અને વિશ્વાસુ ભગત ક્યાંથી મળે ?’ પછી ભગતને કહ્યું કે, “જાઓ, હવે બધી રીતે સુખિયા કરવા છે.” આ સાંભળી સમગ્ર સત્સંગસમાજ આશ્વર્યમાં ગરકાવ થઈ ગયો.

આમ પ્રભુની કસોટીના ફળસ્વરૂપે આણંદજીભાઈ સંઘેડિયાનો સ્વભાવ બદલાઈ ગયો. સાચી સૂક્ષ્મ આવી ગઈ. વિવેક પ્રગટ્યો ને સહુની સાથે રસબસ થતાં શીખી ગયા. સત્સંગના રાજમાર્ગ પર તેમની ગતિ વેગવાન બની, છતાંય તેમના જીવનમાં જે કાંઈ સૂક્ષ્મ કસરો બાકી હતી તેને દૂર કરવા માટે પ્રભુએ દઠ સંકલ્પ કર્યો. કરુણાનિધિની કરુણા જ્યારે વરસે ત્યારે કોઈ વાતે ખામી રહેતી નથી.

તેમના ઘરવાળાને સત્સંગ તરફ થોડી અરૂચિ હતી જ. ભગતના સંસારરૂપી રથના બે પૈડાં સરખાં ન હતાં. ઘરવાળાને સત્સંગ માટે સંપૂર્ણ ઉપેક્ષા ન હતી પણ ભક્તિમય જીવન જીવવાની ભાવનાય ન હતી. પ્રભુ તરફનો આણગમો ન હતો પણ સંપૂર્ણ વિશ્વાસેય ન હતો. તેથી જેમ પ્રભુ કહે તેમ જ કરવાની તૈયારી ન હતી. સંપૂર્ણપણે પ્રભુમય જીવન જીવવું

જ છે એવી કોઈ તમના પણ ન હતી. ક્યારેક તો કૌટુંબિક દેશકાળને લઈને સત્તસંગથી દૂર થઈ જવાના વિચારો પણ આવતા, પણ આણંદજીભાઈ ખરેખરા વિશાસુ સેવક હતા તેથી મહારાજે જ તેમના ગૃહસ્થાશમનું તંત્ર વ્યવસ્થિત કરવાનો નિર્ણય કર્યો.

વગર આમંત્રાણે પ્રભુ તેમને ઘેર પહોંચી ગયા, રાજભાઈને સત્તસંગનો રંગ લગાડવાનો પ્રભુએ સંકલ્પ કર્યો હતો. એમના મનમાં પ્રભુ માટે કોઈ વિશિષ્ટ પ્રકારનો આદરભાવ હતો જ નહીં. છતાંય પ્રભુએ દ્યા કરીને એમને સમાધિ કરાવી ને એક અદ્ભુત અલોકિક દર્શનનો લહાવો આપ્યો. એમને પ્રભુની પ્રભુતાના દર્શન થયાં. મહારાજે એમને પોતાના સ્વરૂપનો નિશ્ચય દફ કરાવ્યો. રાજભાઈ જ્યારે સમાધિમાંથી બહાર આવ્યાં ત્યારે એમનો આનંદ કોઈ જુદા જ પ્રકારનો હતો. મહારાજ માટે અંતરમાં ખૂબ જ અહોહોભાવ પ્રગટ્યો હતો ને મહારાજ જેમ કહે તેમ જીવન જીવવાની ભાવના જગ્યાત થઈ ગઈ હતી. એમ પ્રભુની દર્શિથી આણંદજીભાઈના સંસારથનાં બંને ચકો એકસરખી ગતિથી ચાલવા લાય્યાં ! રાજભાઈના મનમાં પ્રભુ માટે કોઈ ખાસ મહિમા ન હતો છતાંય પ્રભુએ સામેથી ગરજુ થઈ સદ્ગુરુજીની ને મહિમાની સેર પ્રગટાવી ભક્તિમય જીવન જીવવા રૂપી જગાડી. પ્રભુની કેવી નીતરતી કર્યા !

રાજભાઈના મનમાં એવો અભરખો હતો કે પોતાના ધણી મુંબઈ જાય ને કમાણી કરી લાવે તો સુખેથી જીવન જીવાય. જે કદાપિ તૃતી જ ન થાય તેવી સાંસારિક તૃષ્ણાનાં બંધન આબાલવૃદ્ધ નરનારી સહુનેથે વળગેલાં હોય છે જ. ભગવાનની માયાનો એ ખેલ છે. મનમાં ઉડે ઉડે આણંદજીભાઈને પણ મુંબઈ જઈને કમાવાના કોડ તો હતા જ. પ્રભુની ઈચ્છા ન હતી છતાંય પોતાના ધરવાળાના અત્યંત આગ્રહને વશ થઈને એમણે મુંબઈ જવાનો મનસૂબો કર્યો.

આણંદજીભાઈએ મુંબઈ જવાની બધી તૈયારી કરી. અજ્ઞાનવશ પોતાની પ્રકૃતિને આધીન વર્તનાર એ સેવક પર પ્રભુને ખૂબ દ્યા આવી. વિશાસુ ને ભલાભોળા આણંદજીભાઈ મનધાર્યુ કરી દુઃખી ન થાય તે માટે પ્રભુએ

અપાર દ્વારા કરી એક સુદર પ્રસંગ યોજ્યો. જ્યારે આણંદજીભાઈએ મુંબઈ જવા ઘર છોડ્યું ત્યારે માર્ગમાં પોતે એક શેતવસ્ત્રધારી પુરુષનું રૂપ લઈને તેમની આગળ ચાલ્યા. કુતૂહલતાપૂર્વક આણંદજીભાઈએ તેને પૂછ્યું કે, ‘તું કોણ છે ?’ ત્યારે તે પુરુષે કહ્યું, ‘હું આણંદજીભાઈનું પ્રારબ્ધ છું. અહીં એને સારી જરના રોટલા મળે છે. હવે મુંબઈ તેને ખોરી જરના રોટલા આપવા જાઉં છું.’ આ સાંભળીને આણંદજીભાઈ સમજી ગયા કે, ‘પ્રભુની આ છેલ્લી ચેતવણી છે. હવે મુંબઈ જવામાં કાંઈ સાર નથી.’ તેથી પોતે ગામમાં પાણા વળ્યા. આમ દર્શન આપી પ્રભુએ એમની અદ્ભુત રક્ષા કરી. પણ પ્રભુ એટલેથીય કાંઈ અટક્યા નહીં. ‘ભક્તને દુઃખી ન થવા દેવો તે તો ઢીક પણ કોઈ પણ ભોગે એને સુખિયો જ કરવો’ એ ભગવાનનો સ્વર્ધર્મ છે. તેથી પ્રભુએ એમને એક સુંદર ઉપાય બતાવ્યો. મહારાજે કહ્યું કે, “તમારી કારીગીરીનો સંપૂર્ણ ઉપયોગ કરીને, એક સુંદર, કલાત્મક હીં ડેળાખાટ બનાવીને નવાબસાહેબને ભેટ આપજો. તેના પૈસા લેશો નહીં. એટલે નવાબસાહેબ રાજ થઈને તમને જમીન આપશો. તે જમીનમાંથી તમને ધરતીમાં ધૂપાઈ રહેલું ધન મળશે ને તમારા દેશકાળ સુધરી જશે.”

મહારાજનો આવો આદેશ સાંભળી પ્રભુની મરજી વિરુદ્ધ મનધાર્યું વર્તી મુંબઈ જવા નીકળેલા આણંદજી તો શરમિંદા બની ગયા, ને કરુણાનિધિની નિરપેક્ષ કરુણાના ધોઘમાં જાણે કે તરબોળ થઈ ગયા. એમની આંખમાં હર્ષનાં ને પશ્ચાત્તાપનાં આંસુ એકીસાથે ઊમટી આવ્યાં. મહારાજ તે મહારાજ ! વિના કારણ કેવળ કરુણાના ધોઘ વહાવે તે કરુણાનિધિ !

પછી તો આણંદજીભાઈની પ્રભુ માટેની વિશ્વાસની ગાંઠ અતિ દફ બની. ધન, ધામ, કુટુંબ, પરિવાર એમ બધું જ પ્રભુચરણે સૌંપીને કેવળ પ્રભુના વેચાણ થઈને જીવવાનો દફ સંકલ્પ કર્યો. અકારણ રૂંક કરનાર તારણહાર વિભુને કોઈ પણ ભોગે રાજ જ કરી લેવા છે તેવી ગાંઠ બંનેએ વાળી. એ ધારુણી-ધારણાધીનું જીવન ધન્ય બની ગયું. પ્રભુએ એમનો સંસાર સર્વ રીતે આણંદસભર બનાવીને એમને ખરેખરા સુખિયા કરી દીધા.

પોતાની આજ્ઞા પાળનારા પર તો મીઠી દસ્તિ સહજ જ હોય, પરંતુ

આજ્ઞામાં યુક્તિ કરનારા, વિક્તિ કરનારા કે આજ્ઞાની અવગણના કરનારા સહુની સાથે પણ એકધારી ગ્રીતિ રાખી એ સહુને અખંડિતપણે એકાંતિકધર્મની સૂજ આપવી એ તો કલણાનિધિ સહજાનંદ સ્વામી જ કરી શકે ! સામાન્ય રીતે તો પ્રભુ પોતાના અપાર ઔશ્યર્થનો ઉપયોગ કરવા ઈચ્છા રાખતા નથી, પણ અનંત જીવોના અવળા કમળ સવળા કરવા માટે, સહુના અંતરમાં સાચો ભક્તિભાવ પ્રગટાવવા માટે, પોતપોતાના સ્વભાવ-પ્રકૃતિનું દર્શન કરાવવા માટે કે સંબંધમાં આવેલા મુક્તોને કેવળ એકાંતિકી ભક્તિની સૂજ આપવા માટે, ક્યારેક પોતાના વિશિષ્ટ ઔશ્યર્થનો ઉપયોગ કરે પણ છે. જો પ્રભુ એવી કલણા ન વરસાવે તો જીવ કદાપિ પોતાના હેવા કે સ્વભાવ છોડે એમ છે જ નહીં.

ઉદ્દેપુરના રાણાની દીકરી ઝમકુબાએ પ્રભુના અર્થે બેખ લીધો અને જીવનભર ભગવાન ભજવાના નિર્ણય સાથે એ ગઢાના દરબારગઢમાં રહેવા માટે આવ્યાં. પ્રભુએ જીવુબા અને લાદુબાને સહજ સૂચન કર્યું કે, “આ ઝમકુબા બાહુ મોટા રાજકુટુંબની દીકરી છે. તેમનું ધ્યાન રાખજો. તેમની પાસે કોઈ સેવા કરાવશો નહિ, પણ તેમના દેહની સેવા કરાવજો.” પરંતુ ઝમકુબા પોતાની સેવા કરાવે એવાં ન હતાં. તે તો જેમ દૂધમાં સાકર ભળે તેમ બધાની સાથે સેવામાં રસબસ થઈ ગયાં. ગૌશાળાની, છાણવાસીદાની, રસોડાની, સાફસૂકીની એમ બધી જ સેવામાં ઓતપ્રોત થઈ ગયાં. એ રીતે થોડો સમય વીતી ગયો. પ્રભુએ વડીલ બહેનોને ફરી સૂચન કર્યું કે, “ઝમકુબાના શરીરે કસર છે. એમનું ધ્યાન રાખજો. એમની સેવામાં કોઈ સેવિકાને રાખજો.” પહેલાં ક્યારેય ઝમકુબાએ શારીરિક ભીડો વેઠ્યો ન હતો અને અહીં એકદમ સેવામાં મંડી પડ્યાં હતાં તેથી એમનું શરીર ખૂબ દુઃખતું હતું. અંગોઅંગમાં ખૂબ કળતર થતું. ક્યારેક તો અસહ્ય વેદનાને કારણે ઊંઘ પણ ન આવતી. ના ધૂટકે દર્દ ઓછું કરવા પગે પાટાઓ બાંધી સૂઈ જતાં. સર્વજ્ઞ પ્રભુને આ વાતનો ઘ્યાલ હતો જ, એટલે એમણે એક બહેનને આજ્ઞા કરી કે, “ઝમકુબાની સેવા એ સાક્ષાત્ પ્રભુની સેવા છે. માટે ખૂબ ભક્તિભાવથી એમના દેહની સેવા કરજો. આવા ભક્તની સેવા કરવી એ જ

સાચું પુષ્ય છે. આવા ભક્તની સેવા એ જ પ્રભુની સેવા છે. માટે પ્રભુના ભાવથી સેવા કરજો.” સેવિકા તો વિશ્વાસુ હતી. બિચારી સેવા તો કરતી હતી પણ ખરેખરા મહિમાથી કે પ્રભુના ભાવથી જેમ સેવા થાય અનો અને ઘ્યાલ ન હતો. એટલે એ ઝમકુબાની જરૂરિયાત પૂરતી સેવા કરી તરત જ લાહુબા-જીવુબા પાસે સેવા કરવા પહોંચી જતી. પોતે સતત ગરજ રાખી દિવસરાત ઝમકુબાની સેવા કરવી જોઈએ એવી તો તેને કલ્પનાય ન હતી.

એક વખત રાતના સમયે એ સેવિકા ઝમકુબાના પગ દાબવા બેઠી હતી. પ્રભુને સૌ વડીલ બહેનોને સ્પષ્ટ સૂર્ય આપવી હતી કે સંબંધવાળા નાનામોટા સહુની સેવા એ સાક્ષાત્ પ્રભુની જ સેવા છે. જેને જે સેવા સોંપી હોય કે જેની સેવા સોંપી હોય તે પ્રભુના ભાવથી જ થવી જોઈએ. એટલે પ્રભુએ એ સેવિકાને એક રોમાંચક ને દિવ્ય અનુભવ કરાવ્યો. જ્યારે એ સેવિકા ઝમકુબાના પગ દાબે ત્યારે અને ઝમકુબાના પગ જ ન દેખાય. પરંતુ અની જગ્યાએ પ્રભુના ચરણારવિંદનાં જ દર્શન થાય. ક્યાં ઝમકુબાની કોમળ કાયા ને ક્યાં પ્રભુનું સ્થૂળ શરીર ! ઝમકુબાની કોમળ કાયાની જગ્યાએ પોતાના પ્રાણાધાર પ્રભુના દેહનું મંગલમય દર્શન થયું હશે ત્યારે એ સેવિકાને કેટલો બધો આનંદ થયો હશે ! પ્રભુની કેવી કરુણા ! એ તો સૌની ઉપર એવી કરુણા વરસાવવા તૈયાર જ હોય છે પણ જીવ એવો અવળો છે કે કરુણાનિધિની કરુણાના અફાટ ધોધમાં નાહી શકતો નથી.

કેવળ કરુણાએ કરીને ઝમકુબાને વિષે પોતાના જ સ્વરૂપના દિવ્ય દર્શન કરાવનાર પ્રભુને દેહ જ ક્યાં હતો ! પ્રભુ કે પ્રભુનું સ્વરૂપ માનવીની જેમ ખાય છે, પીએ છે, હરેકરે છે, આરામ કરે છે, ઈત્યાદિક જે જે કાંઈ હિયા કરે છે તે ખરેખર તો અમની અલોકિક લીલા જ છે. આપણા હૈયામાં સાચી ભક્તિ ઉદ્ય કરવા ને પ્રેમી ભક્તોના લાડકોડ પૂરા કરવા જ ચિદાકાશનું એ દિવ્ય સ્વરૂપ કરુણાએ કરીને એક માનવીની જેમ વર્તે છે.

આનંદવિભોર બની ગયેલી એ સેવિકાએ જ્યારે વડીલ બહેનોને આ વાત કરી ત્યારે એ સહુ મોટેરા બહેનો આશ્રમભાં ગરકાવ થઈ ગયા. ‘ભક્તોની સેવા એ ભગવાનની સેવા છે.’ એ સનાતન સત્યનો ત્યારે સૌને ઘ્યાલ

આવ્યો. દેહભાવે કરીને ઊભો થયેલો અંતરાય દૂર કરવાની રૂચિ જાળી ને ઈધર્ણી વૃત્તિએ કરીને રહેલા અતડાપણાનો અંત લાવવાની ભાવના પ્રગટી. મહાપ્રભુનો મંગલકારી મહિમા સમજાયો. સેવા કરવાની વૃત્તિમાં ભક્તિભાવ પ્રગટ્યો ને સૌનેય પ્રભુના વચનમાં ખૂબ વિશ્વાસ આવી ગયો. કરુણાએ કરીને જો પ્રભુએ આવું દર્શન ન કરાવ્યું હોત તો સેવકો અજ્ઞાન અવસ્થામાં જ સેવા કરતા રહેત. જીવ બળને પામત નહીં. પ્રભુની પ્રસંગતા મળત નહીં. સાચી સમજણ પ્રગટ થાત નહિં ને સેવકોની દરશા ઘાંચીના બળદિયા જેવી જ રહી જાત.

પ્રભુ જો અનુપમ ઐશ્વર્ય છુપાવી જ રાખે ને એને વાપરે જ નહિ તો જીવ ક્યારેય અજ્ઞાન અવસ્થામાંથી બહાર આવે નહીં. અનંત વર્ષોનાં પ્રકૃતિ કે સ્વભાવની પૂર્ણાધૂતિ થાય જ નહીં. ભક્તિ કે સેવા પ્રકૃતિને આધીન જ થયા કરે. એટલે સાચા સેવાધર્મનું રહસ્ય સમજાવવું અનિવાર્ય જણાય ત્યાં પોતાના અનુપમ ઐશ્વર્યનો ઉપયોગ કરે એ યોગ્ય જ છે.

એક વખત અન્નકૂટનો સમૈયો નજીક આવી રહ્યો હતો. ગઢામાં જીવુબા ને લાડુબા અન્નકૂટની તૈયારીમાં લીન થઈ ગયાં હતાં. સાક્ષાત્ મહારાજના સાન્નિધ્યમાં અન્નકૂટોત્સવ ઊજવાવાનો હતો તેથી તેમના આનંદનો તો પાર જ ન હતો. જીવુબા ને લાડુબા વડીલ હોવા છતાં પણ પોતે-જાતે જ સેવામાં મંડી પડ્યાં હતાં. જુદી જુદી વાનગીઓ બની રહી હતી. તેમાં વડીઓ પાડવાનું કામ પણ ચાલતું હતું. વડીએ વડીએ ‘સ્વામિનારાયણ’, ‘સ્વામિનારાયણ’ એ મંત્ર બધી બહેનો પાસે બોલાવે. એમ મહારાજના આકારે સહુ થઈ ગયા હતા. જીવુબા ને લાડુબાની બાજુમાં બેસીને એક નાની દીકરી પણ વડીઓ મૂકીતી હતી. એ દીકરીથી ઉતાવળમાં કોઈક વડી નાની થતી તો કોઈક વડી મોટી થઈ જતી. એટલે જીવુબાની ધીરજ રહી નહીં. તેમણે તો પેલી દીકરીને થોડા ઊંચા સાદે કહ્યું, ‘કાંઈ સૂજબૂજ પે છે કે નહીં ? હું કહું છું તે સંભળાતું નથી ? આ કંઈ હું બેંસ આગળ ભાગવત ભાણું છું ? આ તો પ્રભુની સેવા છે. માટે તું વેઠ ન ઉતાર ને વડીઓ બરાબર મૂકતાં શીખ.’ જીવુબાનો આવો ઠપકો સાંભળીને પેલી નાની દીકરીને તો

ખૂબ જ ગભરામણ થવા લાગી.

જીવુબાની ઘાક જ એટલી બધી હતી કે પેલી દીકરી ગભરામણમાં ગુંચવાઈ જતી. એટલે એના હાથે વડીઓ નાનીમોટી પડ્યા કરતી હતી. ફરીથી બાએ ગુસ્સે થઈને દીકરીને કહું કે, ‘હવે જો વડીઓ બરાબર નહિ મૂકે તો કાઢી મૂકીશા. ઉતાવળી થા મા. ધીરે રહીને વડીઓ મૂક.’ બાની વાત તો સાચી હતી કે ઠાકોરજીની સેવા વ્યવસ્થિત થવી જોઈએ જ. વડીલોની ફરજ છે કે મંદિરની બધી જ સેવા સરસ અને સર્વોપરી થાય તે માટે પ્રયત્ન કરવો જ જોઈએ ને તેવી જ શીખામણ આપવી જોઈએ. પણ સાથોસાથ ભક્તિભાવથી જ ઉઠાવ લેવો જોઈએ. તે પણ એક અનિવાર્ય શરત છે. વડીલો ટોકીવઢી શકે, ધમકાવી શકે કે કહી શકે પણ દેહભાવથી કે સદ્ગુરુપણાના હેવાથી નાહિ, પરંતુ કેવળ ભક્તિભાવથી જ...

એ બિચારી નાની દીકરી જીવુબાની ટોકણીને લીધે ગભરામણમાં તો હતી જ. એ ખૂબ પ્રયત્નો કરતી છતાંય પરિસ્થિતિ યથાવત જ રહી. તેની બનાવેલી વડીઓમાં કોઈ સુભેણતા દેખાતી ન હતી એટલે તે ડવાઈ ગઈ, રડવા જેવી થઈ ગઈ. તેની અંતરની ભાવના ખૂબ સાચી હતી અને તેથી પ્રભુએ સહુનેય એક અનુપમ દર્શન કરાવ્યું. જ્યાં એ દીકરી વડીઓ મૂકે ત્યાં જ પ્રભુના દર્શન સૌને થાય. વડીએ વડીએ પ્રભુની મનોહર મૂર્તિની સુંદર જલક સૌને દેખાવા લાગી. સહુનાય આનંદનો પાર ન રહ્યો. બધાને ખ્યાલ આવી ગયો કે પ્રભુની સેવા પ્રભુ જ કરાવી રહ્યા છે ને સેવા કરનારા પણ પ્રભુનાં સ્વરૂપો જ છે. માટે ખૂબ જ ભક્તિભાવથી ઉઠાવ લઈએ તો પ્રભુની પ્રસંગતા સહજ જ મળે. વડીલ બહેનોને પણ અંતર્દિષ્ટ થઈ. એમને પોતાના ઉતાવળા સ્વભાવનું દર્શન થયું. સહુનેય એક અદ્ભુત સૂર્ય પ્રામ થાય એ હેતુ માટે જ પ્રભુએ આ રીતે અનુપમ દર્શન કરાવ્યું. આવા સામાન્ય પ્રસંગોમાં પણ બધાને આવી આગમોલ સૂર્ય બક્ષિસમાં આપનારા કરુણાનિધિની આ કેવી કલ્પનાતીત કરુણા !

‘જનના અવગુણને નાથ ગણતા નથી રે,
શરણે આવ્યાના શ્યામ સુજાણા...’

એ પ્રભુનું એક અનુપમ બિરુદ્ધ છે. જીવના અનંત ગુનાઓ કે અવગુણો, ઉપેક્ષા કે તિરસ્કાર એ પ્રભુ કાંઈ નજરમાં લેતા જ નથી. કદાચ કોઈ અવતાર હોય તો તે આમાંનું ક્યારેક કાંઈક નોંધે. જ્યારે અવતારી પુરુષ સહજાનંદને તો કોઈનું કાંઈ ભાસે જ નહીં. જીવા ખાચર, અલૈયા ખાચર જેવા કેટલાયનું એ રીતે ખૂબ રૂંક કર્યું. દુશ્મનને કે અસુરને પણ પ્રેમથી ઓળાળે એનું નામ ભગવાનનું સ્વરૂપ, અવગાણના કે તિરસ્કારનો જવાબ પ્રેમથી જ આપે એનું નામ ભગવાનનું સ્વરૂપ, એ સેવક પ્રત્યે હેત, દયા કે પ્રીતિમાં રંચમાત્ર ઓટ આવવા જ ન હે અને એ પ્રીતિને એકધારી વધાર્યા જ કરે એનું નામ ભગવાનનું સ્વરૂપ !

માતાર ધાધલ મહારાજના એક લાડીલા ભક્તરાજ હતા. મહારાજના વચને પરમહંસ દીક્ષા લેનારા અથાર મુક્તોમાંના એ એક હતા. પ્રભુના વચને મરવું એને તે મંગલકારી માનતા હતા પણ પ્રભુ કરતાં કંઈક વધારે પ્રીતિ હતી પોતાની પત્ની સોમદેબાઈમાં. સોમદેબાઈ ખૂબ રૂપાળાં, ગુણિયલ અને ભક્તિવાળાં હતાં. એવી પત્ની તરફ તો સહુને સહેજે જ પ્રીતિ હોય. પણ પ્રભુ કરતાં વિશેષ પ્રીતિ હોય એ તો મૂર્ખાઈ જ કહેવાય, અને એવા પાત્ર તરફની પ્રીતિને લઈને પ્રભુનો અભાવ લેવો એ તો મોટું પાપ જ કહેવાય.

સોમદેબાઈના લાડકોડ પૂરા કરવા માટે મહારાજ માતરા ધાધલના ઘરે ઘણી વખત જતા. એક વાર એવી જ રીતે મહારાજ એમને ત્યાં પદ્ધાર્યા હતા. સોમદેબાઈ પ્રભુની સર્વ પ્રકારની સેવા કરવાની અમૂલ્ય તક મળી તેના આનંદમાં ને આનંદમાં પ્રભુની મૂર્તિના આકારે બની ગયાં હતાં. એમને તો અનુપમ સેવાનો લાભ મળ્યો હતો. ભક્ત અને ભગવાનની અરસપરસની રસબસતા જોઈને માતરા ધાધલને મહારાજ માટે મનમાં ખૂબ ભૂંડા ઘાટ થવા માંડ્યા. પ્રભુનો ખૂબ અભાવ લીધો. પોતાનામાં જેવા કામાદિક દોષો હતા તેવા જ પ્રભુને વિષે પણ પરછયા. પ્રભુના ચરિત્રને વિષે સંશય ખૂબ જ વધી ગયો. પોતાની પત્ની વિશેની અતિ પ્રીતિને લઈને મહારાજ માટે અંતરમાં કોધનો દાવાનળ ભબૂકી ઉઠ્યો ને અત્યંત રોષમાં આવી જઈને નક્કી કરી નાખ્યું કે મહારાજનું અસ્તિત્વ જ મિટાવી દેવું છે, જેથી સોમદે

જેણેની તેમની બધી જ લીલાઓનો અંત આવી જાય. આમ મહારાજના વચ્ચને, શ્રીધનાદિક સર્વ કંઈ કણમાં જ ત્યજીને ત્યાગી થવા નીસરી જનાર એ માતરા ધાઘલને પોતાના ઘરવાળા પ્રત્યેની છૂપી આસક્તિને કારણે કાળે કરીને મહારાજનું - પોતાના ઈષ્ટદેવનું જ કાસળ કાઢી નાખવાનો નીચ સંકલ્પ ઉઠ્યો ! જીવની કેવી વિચિત્ર જીવદશા !

આ રીતે જ્યારે જીવના અવ્યક્ત રાગ કે આસક્તિ બહાર આવે કે પોતાની માનીનતાનું સમૂળું ખંડન થાય કે સ્વરૂપ સાથેના પોતાની રીતે માની લીધેલા દફ સંબંધની પ્રભુ પોતે જ કસોટી કરે કે મનધાર્યુ મુકાવી ગુરુમુખી બનાવવા દાખડો કરે કે કોઈ અવળા પક્ષે કરીને મતિ ભમી જાય ત્યારે વ્યક્તિ વર્ષોથી પ્રગટ સ્વરૂપના યોગમાં હોવા છતાં છેક અંતિમ કક્ષાએ પહુંચ્યો જઈ એમનો જ દ્રોહ કરવા તત્પર બને છે. સતત એમની અપરંપાર કરુણાના ધોધનો લાભ મળવા છતાં જીવ પ્રભુની જ ઉપેક્ષા સેવે છે. જાણે કે પોતાને બેસવાની જ ડાળ કાપવા જેવી મૂર્ખાઈ કરવા તત્પર બને છે. ખરેખરા ભગવદી સંતના પ્રસંગ વિના અનુભવી મુક્તોની દશા પણ વિહૃવળ બની જાય છે ને પ્રભુની અસીમ કરુણા સમજી શકાતી નથી કે જીલી શકાતી નથી. છતાં કરુણાનિધિની અફાટ કરુણામાં તો કયારેય કિંચિત્ કસર આવતી જ નથી. જીવ તે જીવ ને જગદીશ તે જગદીશ ! એવા વિષમ પ્રસંગે પણ વિના કારણ રૂંજ જ કરવાની ભાવનાથી એવાને પણ અંતર્દૃષ્ટિ કરાવે છે, આગળ વધવાની ને ભૂલ સુધારવાની સુવાર્ણ તક આપતા જ જાય છે. એમની આવી સહજાનંદી કરુણાની શી કલ્પના કરવી !

ફરી એક વાર મહારાજ સારંગપુરમાં તેમને ઘેર પોતાની મૂર્તિનું સુખ આપવા માટે પધાર્યા. માતરા ધાઘલના અંતરમાં અભાવની ગાંઠ ખૂબ દફ બની ગઈ હતી. પ્રભુનું કાસળ કાઢી નાખવા માટે એ કૃતનિશ્વાસી બન્યા હતા. ચૂલ્હા ઉપર ઢેગડો મૂકી નાહિવા માટેનું પાણી ખૂબ ગરમ કર્યું. એ ધગધગતું ગરમ પાણી મહારાજના દેહ પર રેડી તેનાથી જ પ્રભુની પૂર્ણાહૃતિ કરવાની કપટી યોજના ઘડી કાઢી.

આમ માતરો બિચારો ભૂલો પડી ગયો. પ્રભુના અપાર સામર્થ્યનો

અને તેમની સર્વજ્ઞશક્તિનો તેને રંચમાત્ર પણ જ્યાલ ન રહ્યો. ત્રિવિધ તાપમાં શેકાતા અનંત ચૈતન્યોને પોતાના સંકલ્પમાત્રે કે દાખિમાત્રે પરમ શીતળતા બક્ષે એવા પુરુષોત્તમનારાયણની પ્રભુતાને ભૂલી જ ગયો. પત્ની તરફની પ્રીતિએ પ્રભુ તરફની ભયંકર ઘૃણાની લાગણી પ્રગટાવી. મહારાજ સ્નાન કરવા બાજઠ પર બેઠા. સોમદેબાઈ પ્રભુને સ્નાન કરાવી રહ્યા હતા. બરાબર તે જ ક્ષાણે રોષમાં આવી જઈને માતરા ઘાઘલે ચૂલા ઉપરના એ ઊકળતા પાણીને મહારાજના શરીર પર એક પ્રલયધારારૂપે રેઝયું. પણ ત્યાં તો મહારાજે મંદમંદ સ્મિત કરતાં મધુરા અવાજે કહ્યું, “માતરા ! આ પાણી તો બહુ ટાકું છે. અમારે નહાવા માટે થોડું ઉન્નું પાણી કરવું હતું ને !” આ સાંભળી માતરો તો સ્તબ્ધ જ થઈ ગયો. તેના પગ જમીન સાથે જડાઈ ગયા. કાપો તો લોહી પણ ન નીકળે તેવી તેની કફોડી હાલત થઈ ગઈ. તેણે જોયું કે દેગડામાંથી તો વરાળ નીકળતી જ હતી, છતાં મહારાજનું શરીર તો ખૂબ શીતળ જ હતું. તે બોંઢો પડી ગયો. પ્રભુની અલોકિક માયામાં તે ફસાઈ ગયો. કરુણાનિધિએ એનું કાળજું કોરી લીધું. એ દેગડો ફેંકી દઈને મહારાજના ચરણ પકડી ધૂસે ધૂસે રહવા લાગ્યો. આંખમાં પશ્ચાતાપનાં આંસુ ધસી આવ્યાં. પ્રભુને તો એનો અંતરનો સંતાપ હરવો હતો, કોક સૂજ આપવી હતી. તરત જ મહારાજે એને સમાધિ કરાવી. ચિદાકાશની એ રમણીય મૂર્તિનાં દિવ્ય દર્શન કરાવ્યાં. એની સર્વ પ્રકારની ભ્રમણાને પળમાં જ ભાંગી નાખી. સમાધિમાંથી જાગ્રત કર્યા પછી પ્રભુએ એને કહ્યું, “માતરા, અમે ક્યાં તમ જેવા માણસ છીએ ? તમે અમારા વચ્ચે સાધુ થવા નિસર્યા હતા તે કેમ ભૂલી ગયા ! હવે આ અનુભવ ભૂલશો નહીં. તમારી સોમદે તો દેવકીજીનો અવતાર છે. કૃપણ પરમાત્માના સમયમાં, તેના અધૂરા રહેલા લાડકોડ પૂરા કરી અમે એનો છેલ્લો જન્મ કરવા આવ્યા છીએ. અમારે મન તો ખ્રીપુરુષ, જડચેતન કાંઈ ભાસતું જ નથી. બ્રહ્માંડો પણ નજરમાં આવતાં નથી. માટે નાહક તમે બીજા સંકલ્પો કરી દુઃખી થશો નહીં.”

આમ માતરા ઘાઘલ પર અપરંપાર દ્યા કરીને, પ્રભુએ પોતાના સ્વરૂપનું અદ્ભુત દર્શન કરાવ્યું. તેમના અંતરમાં રહેલી અભાવની ગાંઠ

ઓગાળી દીધી. મનુષ્યભાવના સંકલ્પોનો પ્રલય કર્યો. પ્રભુએ એ પાણી તો ટાકું કર્યું પણ સાથોસાથ માતરાના એ ધગધગતા અંતરને પણ હિમ જેવું શીતળ બનાવી દીધું અને એને સુખિયો કરી દીધો. પ્રભુનો કેવો નિર્વાજ પ્રેમ ! કેવી એમની નિરપેક્ષ કરુણા ! જરૂર કહી શકાય કે કલુણાનિધિ તો એક સહજનંદ !

કરિયાણા ગામના મીણબાઈએ ભગવાનનાં દર્શન પણ કર્યા ન હતાં. ફક્ત સાંભળ્યું હતું કે, ‘સ્વામિનારાયણ સ્વરૂપે ભગવાનનો અવતાર પ્રગટ થયો છે.’ મીણબાઈ ખૂબ રૂપાળાં અને સુશીલ હતાં. તેમના તરફ ઘણા દુષ્ટ લોકોની વિકારી દાઢિ થઈ હતી. એવા લોકો તેમની આબરૂ લેવાની તક શોધતા જ હતા. એક દિવસ મીણબાઈ તેમના ઘણીને ખેતરમાં વાળું આપવા ગયાં હતાં. એ હરામી અને વિષયાંધ લોકોએ ખેતરના એ ખળમાં મીણબાઈને ઘેરી લીધાં ને તેમને તેમના ઘણીથી વિઝૂટાં પાડી દેવામાં આવ્યાં. એક અબળાનું શું ગજું ! મીણબાઈ ડગી ગયાં, બેબાકળાં થઈ ગયાં. અંતરના આર્તનાદથી પ્રભુને પ્રાર્થના કરવા લાગ્યાં. ‘હે સ્વામિનારાયણ ભગવાન ! જો તમે પ્રભુના અવતાર હોવ તો અત્યારે જરૂરથી મારી વહારે ઘાજો, હું તો નિરાધાર અબળા છું, મારા આધાર બનજો.’

એમનો અંતરનો પોકાર સાંભળીને સ્વામિનારાયણ પ્રભુ એ ઘનઘોર રાતે પણ એ ખેતરમાં પ્રગટી ગયા. એમને દિવ્ય દર્શન કરાવ્યું. પ્રભુએ મીણબાઈને કહ્યું, “આ પ્રકાશની વાટલડીએ ચાલી આવ. કોઈ તારો વાળ પણ વાંકો નહિ કરે. પ્રભુનું સ્મરણ કરતી કરતી આવજો.” કેવા કલુણાનિધિ સહજનંદ ! ન હતો પ્રભુનો સંબંધ, નહોતું કર્યું પ્રભુનું ભજન. નહોતી કરી પ્રભુની સેવા કે નહોતું કર્યું પ્રભુનું દર્શન ! છતાં વિપત્તિવેળાએ સંભાર્યા ત્યાં જ પહોંચી ગયા ને રક્ષા કરી. પ્રભુએ કલુણાનો ઘોધ વહાવી દીધો ને પછી તો મીણબાઈને પોતાના આકારે જીવતાં કરી એકાંતિક ભક્ત બનાવ્યાં. આમ સહજમાં જ વિના કારણ કરુણા વરસાવનાર એ કલુણાનિધિના શું ગુણગાન ગાઈશું ? ભૂલેચૂકે, જાણેઅજાણે, ભાવેકુભાવે, પોતાને સંભારનાર સેવકોને ઘેર પ્રભુ સામેથી જ પહોંચી જતા. પ્રભુનો સ્વભાવ છે સંકલ્પો પૂરા કરવાનો

ને ભક્તોનો સ્વભાવ છે પ્રભુને સંભારવાનો. જો ખરેખરા ભક્ત થઈએ તો પ્રભુ તો રક્ષામાં અંદ છે જ.

એક વખત નિંગાળાથી પ્રભુ ગઢડા તરફ જઈ રહ્યા હતા. વચ્ચમાં એક ગામમાં એક ગરીબ ધણી-ધણિયાણી મરયું ને રોટલો ખાઈ રહ્યાં હતાં. પ્રભુના યોગમાં બંને જણાં આવ્યાં ન હતાં. પ્રભુની સેવાનો લાભ કદાપિ મળ્યો ન હતો. પણ બંનેને ખબર હતી કે, ‘સ્વામિનારાયણ ભગવાન એ પ્રભુનો અવતાર છે.’ રોટલો જમતાં એ બંને એક જ વિચાર કરતાં હતાં કે, ‘ગઢડાના દાદા ખાયરના દરબારમાં બિરાજતા એ પ્રભુ આપણો રોટલો જમવા ક્યારે આવશે ? આ ગરીબની ઝૂંપડી ક્યારે પાવન કરશે ? આ ગરીબની સેવા ક્યારે સ્વીકારશે ?’

સર્વજ્ઞ સહજાનંદ તેમનો આ સંકલ્પ જાણી ગયા. પરમહંસોની મંડળી લઈને જતા મુક્તાનંદ સ્વામીને કહ્યું, “સ્વામિ, તમે સહુ ગઢા જાઓ. રસ્તામાં ઠાકોરજીનો થાળ ધરજો. પ્રસાદ લઈને નિગાળાની ભાગોળે વૃક્ષ નીચે સભા કરજો. ત્યાંસુધીમાં તો અમે આવી જઈશું. અમને અહીં નજીકના એક ગામમાં એક બ્રાહ્મણ દંપતી ખૂબ સંભારે છે. અમને દર્શન આપવા જઈએ છીએ.” એમ ભક્તવત્તસલ ભગવાન એ ગરીબ બ્રાહ્મણ દંપતીને ઘેર પહોંચી ગયા. તેલી ઠોકી. અંદરથી અવાજ આવ્યો, ‘કોણ છે ?’ પ્રભુએ સાદ દીધો, “સ્વામિનારાયણ.” બંને ધાર્ણી-ધરણીયાણી આનંદવિભોર થઈ ગયાં. મનમાં થયું કે, ‘અહોહો ! પ્રભુ અમારો સંકલ્પ પૂરો કરવા અહીં પદ્ધાર્ય !’ આવા વિચારમાં ને વિચારમાં તેઓ ગાંડાધેલા થઈ ગયાં. આનંદના અતિરેકમાં બારણું ઉઘાડ્યું ને પ્રભુને લેટી પડ્યા. ઉર્ધ્નાં આંસુસહિત બ્રાહ્મણે પ્રભુને પૂછ્યું, ‘પ્રભુ ! આપ એકલા કેમ ?’ મહારાજે કહ્યું, “હું તો તમારો સંકલ્પ પૂરો કરવા આવ્યો છું.” એમ કહી પ્રભુ તો તે બંનેની સાથે જ રોટલો ને મરયું જમવા બેસી ગયા. બંનેને ખૂબ આનંદ કરાવ્યો. ફૂતાર્થ કરી દીધા, ધન્ય બનાવી દીધા. પ્રભુ સહુના છે. એ તો ભક્તવત્તસલ છે. એમની કલણાનો કોઈ પાર નથી. એમને સેવાનું ખૂબ સુખ આપીને, વાતો કરીને પ્રભુ તો ગઢા પહોંચી ગયા. ત્યાં પહોંચી મુક્તાનંદ સ્વામી અને પરમહંસમંડળીને મળ્યા.

પ્રભુએ મુક્તાનંદ સ્વામીને બધી હકીકત જાણાવી. મુક્તાનંદ સ્વામીએ આશ્રયપૂર્વક પૂછ્યું કે, ‘દ્યાળુ ! એવા તો એ ધારી-ધણિયાણીનાં શું પુણ્ય હશે કે આપ વગર આમંત્રણે એમને ઘેર સામેથી જ પહોંચી ગયા !’ ત્યારે મહારાજે કહ્યું, “હે મુક્તાનંદ સ્વામી ! પ્રભુના દર્શન કરવા માટે સતત સો જન્મોથી આ ધારી-ધણિયાણી શુદ્ધ બ્રહ્મચર્ય પાણી કઠિન તપશ્ચર્યા કરી રહ્યાં છે. આજે એમની એ આકરી તપશ્ચર્યાનું ફળ આપવા ને દર્શનનો અલૌકિક લાભ આપવા, કેવળ કરુણાએ કરીને જ હું તેમની મદ્દલીમાં ગયો હતો.” આ સાંભળીને મુક્તાનંદ સ્વામીને તો ખૂબ જ આશ્રય થયું કે, ‘અહોએ ! મોંધા માવજુ આજે સોંધા થયા છે.’ ખરેખર પ્રભુની દ્યાનો કે કરુણાનો કોઈ અંત જ નથી.

કોઈ પણ શ્રેયાર્થી સાધક કરુણાનિધિની આવી અપરિમિત કરુણાનો જો વિચાર કરે તો વગર દાખે કે વગર સાધને સુખી થઈ જાય એમ છે, પણ માનવદેહધારી પ્રભુની ઓળખાણ થવી એ બહુ અધરી વસ્તુ છે. જો ઓળખાય તો જીવ તત્કાળ સુખિયો થઈ જાય.

મહારાજે એક વખત મૂળજી શેઠ નામના પોતાના એક ભક્તને પૂછ્યું, “તમને ગણિત કેટલું આવે છે ?” ત્યારે શેઠે કહ્યું, ‘હે મહારાજ ! મને તો વ્યવહાર પૂરતું આવે છે.’ ત્યારે મહારાજે ફરી પૂછ્યું કે, “તમને આંકડા ગણતાં ક્યાં સુધી આવે ?” ત્યારે કહ્યું કે, ‘હે પ્રભુ ! એકડા ઉપર સતત મીંડા ચડાવીએ ત્યાંસુધી ગણતાં આવે છે.’ ત્યારે પ્રભુએ શેઠને કહ્યું કે, “અત્યારે તો એના કરતાંએ વધુ એટલે કે અનંત જીવોનું કલ્યાણ કરવું છે. ધરતી પરના ફક્ત મુમુક્ષુ જીવોનું કલ્યાણ કરવું છે એવું નથી, પણ અમારા સંતો-દરિભક્તોના સંબંધમાં જે કોઈ આવે, તેના ગોળાનું પાણી પીએ, તેના ઘરનું જમે અને જમાએ, ભાવે કે કુભાવે કંઈ પણ સેવા બની આવે તે કરે, તે સહુનુંય કલ્યાણ અમારે કરવું છે.’’ કરુણાનિધિએ કેવી કરુણા વહેવડાવી દીધી ! સહેજે સહેજે સહુનુંય કલ્યાણ કરવાની આવી અનુપમ રીત પ્રભુએ પૃથ્વી પર આવીને પહેલી જ વાર પ્રગટાવી. જેમ ઘૂઘવતી નદીઓના ધસમસતા પ્રચંડ પૂર પોતાના અફાટ જળરાશિમાં ઢોરઢાંખર, મકાન, મિલકત

કે મોટાં મોટાં વૃક્ષો કે ગામડાંઓને ઘડીના છછા ભાગમાં તારાજ કરી નાખે છે અને તે સર્વેના અસ્તિત્વનો પ્રલય કરીને પોતામાં જ સમાવી લે છે, ને એકધારી વેગવાન ગતિથી પોતાના પ્રવાહમાં સાગર તરફ ખેંચી જાય છે, તેમ મહારાજની કરુણાનો ધસમસતો વેગવાન પ્રવાહ જડયેતન સહુને એકસરખી વેગીલી ગતિથી ખેંચે જ જાય છે ને સહુનાં પ્રકૃતિ કે સ્વભાવના, ગુણના કે દોષના, દ્વેષના કે આસુરીભાવનાં ઝેરને, પોતાની એ અમૃતમય ધારામાં તરત જ સમાવી લઈને ક્ષાળમાત્રમાં વિલીન કરી દે છે. જાણો કે બધાની બધી જ વૃત્તિઓને પ્રભુમય બનાવવા માટે પોતાની પ્રભુતાના વિશાળ મહાસાગરમાં પ્રભુ સહુનેય ખેંચી રહ્યા ન હોય ! નદીના પૂરમાં તો કેટલાય ઢૂબે છે ને ભયંકર તારાજુ થાય છે જ્યારે કરુણાનિધિની આ કરુણાના પૂરમાં, પ્રભુએ જ સહુનો હાથ જાસ્તો હોવાથી બધા જ તરે છે. સહુનાંય જીવન ધન્ય અને કૃતાર્થ બને છે. સહુનેય અનુભવ થાય છે કે મહારાજ મજ્યા તો હવે તરી ગયા, ખાટી ગયા ને સુખિયા થઈ ગયા. કરુણાનિધિની આવી કરુણાનું શું કણા વાળીશું ?

આજે તો જાણો ગાગરમાં સાગર સમાયો છે. અફાટ સિંધુ એક બિંદુસ્વરૂપ બન્યો છે. પ્રભુ ગરીબ, ગરજુ ને ગુલામ બન્યા છે. અનંત સામર્થ્યને છુપાવીને એક સેવકની જેમ જ વર્તી રહ્યા છે. આપણા તરફ જ અખંડ વૃત્તિ રાખીને એ સેવી રહ્યા છે. હસ્તાંરમતાં સહુને સુખી કરવાનો એમણે સંકલ્પ કર્યો છે. ગરજુ બનીને એમણે સામેથી હેત કર્યું છે. દાખડો કરીને સદાને માટે સ્વીકાર્યા છે. ભાગી જવું હશે તોય છોડે તેવા નથી. પળેપળનું આપણું ધ્યાન રાખી રહ્યા છે. એવા પ્રભુ જ જો આપણી ચિંતા કરી રહ્યા છે તો હવે આપણે આપણી ચિંતા કે શોકને અભરાઈએ મૂકવાનો અવસર આવ્યો છે. સંકલ્પવિકલ્પરૂપી પાપને પડકારવાનો હવે સમય આવ્યો છે. કરુણાનિધિની કરુણાના ધોધમાં નાહવાનો ને અમૃતના મહાસાગરમાં મહાલવાનો સમય આવ્યો છે. કોદરાને સાટે કલ્યાણ પ્રાસ કરવાનો સમય આવ્યો છે. રાખના મૂલે સોનું મેળવવાનો સમય આવ્યો છે. હસ્તાંરમતાં ને હરતાંકરતાં સુખી થવાનો સમય આવ્યો છે. હીંડોળાખાટમાં બેસીને

બક્ષિસમાં આત્યંતિક કલ્યાણ મેળવવાનો સમય આવ્યો છે. હવે તો એક જ ગ્રાર્થના કરવાની રહી કે, ‘હે મહારાજ ! આપની કરુણાના મહાસાગરમાં કેવળ પડ્યા રહીએ એવું અમને બળ આપજો !’

કરુણાનિધિને સાર્વભૂતિક સુખાનું આપ્યું
તમારું તુરી દીધા.

જો જોઈ તો કુણા.. જો જોતો ગુણ અનેખુણ...
 કેવી રીતે રચાયું હોયાર... વ્યાખ્યાય.. મૌચ મુજા
 અનેખાય.. એ પ્રભુનાનું ગુણવાય?

અને કૃષ્ણાનિધના સંપર્ક એ આર્ત શાન્દેહસ્તાની
 ના રહ્યોય? અલો નાય કર્યોય.. આર્ત એને
 રિંગરો... અને કાળ્યાન એટો.. અને રહીકરો..
 એ ની કૃષ્ણ.. પુરાણાં હોય નાં એથો એ..

મુજાની હી બ્યાનોર હૃદાનું અનુભૂતિ એ
 લિખાયું હૃદિયાન.. હૃદ ના રહ્યો, ના અનીય
 રંગુલ જોયુછે.

પરિમલ ૧૦

સરસ
એક
સહજાનંદ

રૂડા લાગો છો રાજેન્દ્ર મંદિર મારે આવતા રે...; રૂડા...૦
જરકસિયો જામો હુરિ પહેરી, માથે બાંધી પાઘ સોનેરી;
ગૂઢો રેંટો ઓઢી, મન લલચાવતા રે... રૂડા...૧
હૈએ હાર ગુલાબી ફીરે, ચિત્ત મારું રોકી રાખ્યું તોરે;
ગજરા કાજુ બાજુ, મન મારે ભાવતા રે... રૂડા...૨
કનક છીડી સુંદર કર લઈને, ગજગતિ ચાલો હળવા રહીને;
ચિત્તનું ચોરો, મીહું મીહું ગાવતા રે... રૂડા...૩
પ્રેમાનંદના નાથ વિહારી, જાઉં તારા વદનકમળ પર વારી;
હેતે શું બોલાવી, તાપ શમાવતા રે... રૂડા...૪

જોઈ મૂરતિ મનોહર તારી માવા રે, મારાં નેણાં લોભાણાં... ટેક૦
મોળીડા ઉપર નવલ કલંગી, શોભે છે અતિ સારી... માવા રે...૧
હેત કરીને હૈડાની ઉપર, માણા મોતીડાની ધારી... માવા રે...૨
અતિ રે શોભે છે છાતી ઉપડતી, ચાલ જગતથી ન્યારી... માવા રે...૩
બ્રહ્માનંદ કહે એ છબી ઉપર, સર્વસ્વ નાખું વારી... માવા રે...૪

સરસ એક સંજાનંદ

સરસતા પ્રભુના સ્વરૂપને આધીન છે. સરસતા એ પ્રભુની રસઘન મૂર્તિનું અનુપમ ઐશ્વર્ય છે. પ્રભુની મૂર્તિ તો રસમય છે, ચૈતન્યમય છે, આનંદઘન છે. જ્યાં એ મૂર્તિનો સંબંધ થાય ત્યાં સરસતા પ્રગટે જ. આનંદવિભોરતા ને આત્મીયતાનો સંબંધ એટલે જ સરસતા. માધુર્ય ને પ્રકુલ્પિતતાનો સંબંધ એટલે જ સરસતા. કોઈ પણ વાતાવરણમાં મીઠાશ ને પ્રકુલ્પિતતા હોય એટલે તે વાતાવરણ સરસ કહી શકાય. કોઈ પણ કુટુંબમાં આનંદવિભોરતા ને આત્મીયતા હોય ત્યારે તે કુટુંબ સરસ કહી શકાય. સુખ, શાંતિ ને આનંદનો સુભગ સમન્વય જ્યાં સહજ હોય અથવા જ્યાં પ્રગટેલો હોય ત્યાં જ ખરેખરી સરસતા કહેવાય. સાચા ને કાયમી સુખ, શાંતિ ને આનંદ પ્રભુની મૂર્તિને આધીન છે, માટે સરસતા પ્રગટાવવી હોય તો પ્રભુનો સંબંધ અનિવાર્ય છે જ.

લૌકિક દસ્તિએ જોઈએ તો સુખ પદાર્થને આધીન છે, શાંતિ નિશ્ચિતતાને આધીન છે, આનંદ ચૈતન્યની પ્રાપ્તિને આધીન છે. જ્યાં ત્રણેયનો સમન્વય હોય ત્યાં સરસતા પ્રગટેલી હોય જ. ત્રણમાંથી એક પણ તત્ત્વ ઓછું હોય ત્યાં સંપૂર્ણસ્વરૂપે સરસતા પ્રગટે જ નહીં. સાંસારિક સુખ, શાંતિ ને આનંદમાં ભરતીઓટ રહેવાનાં જ, કારણ કે પદાર્થોની લેવડફેવડનો શંભુમેળો એટલે જ સંસાર. અહંતા-મમતાયુક્ત બેંચતાણ એટલે જ સંસાર. દ્વંદ્વોની પરાકાણ એટલે જ સંસાર અને એવા સંસારમાં પ્રભુનો સંબંધ થાય તો જ ચુખમાં ભરતીઓટ ન આવે, શાંતિમાં અશાંતિ ન પ્રગટે ને આનંદમાં ઉદ્ઘેગરસ ન પ્રગટે, ને ત્યારે જ સંસાર અમૃતમય બને. સંસારમાં જેટલો પ્રભુ તરફનો સમર્પિતભાવ હશે તેટલો જ સંસાર હળવોકૂલ લાગશે ને તેટલા પ્રમાણમાં સંસારમાં આધિ, વ્યાધિ, ઉપાધિ નહશે નહીં. સંસાર જો સંપૂર્ણપણે પ્રભુને ચરણે ધરી દઈશું તો સુખ, શાંતિ ને આનંદના ધોધ વહેશો ને તેથી સરસતા પરાકાણએ પહુંચશો.

સંસારમાં ગમે તેટલી સમૃદ્ધિ હોય, સાંસારિક સાધબીથી સમગ્ર કુટુંબ

ભરેલું હોય, માગો તે મળે ને શોધો તે જે તેવી બધી જ વ્યવસ્થા હોય, અધ્યતન વસ્તુઓથી શાણગારેલો ઓરકન્ડિશન્ડ ભપકાદાર બંગલો પણ હોય, છતાંય સંસાર તો ઉંટના બેસાણા જેવો છે. દ્વંદ્વોથી ભરેલા સંસારમાં સમૃદ્ધિ હોવા છતાંય કદાપિ મીઠાશ રહેવાની નથી, કારણ કે સમગ્ર સંસાર હઠ, માન ને ઈચ્છાની જ્વાળાઓથી સળગી રહ્યો છે. તે બણતા સંસારમાં ઓરકન્ડિશન્ડ યંત્રો કદાપિ કાયમી ઠંડક આપી શકશે નહીં. સંકટો અને દ્વંદ્વોનો અંત લાવી, ખરેખર સાચી સરસતા પ્રગટાવવી એ તો સમર્થ સુકાનીનો આશરો કર્યા સિવાય શક્ય જ નથી.

- અર્જુનના જીવનના નાનામોટા કુરુક્ષેત્રમાં સમર્થ સારથિ શ્રીકૃષ્ણ પ્રભુએ જ સરસતા પ્રગટાવી હતી ને !

- પ્રશ્નોની પરંપરાથી ઘેરાયેલા શિવાજીના સંસારમાં સમર્થ ગુરુ રામદાસે જ શાંતિ આપી હતી ને !

- આ લોકની સમૃદ્ધિના મહાસાગરમાં આળોટવા છતાંય અશાંતિના ઉદ્દેગમાં ઘેરાયેલા સપ્રાટ અશોકના જીવનમાં સાચી મીઠાશ તો ભગવાન બુદ્ધે જ પ્રગટાવી હતી ને !

આમ જેવો પ્રભુનો કે એવા સમર્થ સુકાની સાથેનો સંબંધ તેટલી જ મીઠાશ કે સરસતા જીવનમાં પ્રગટે.

સમગ્ર સંસાર રજોગુણ, તમોગુણથી ભરપૂર છે. ભષાચાર વધતો જાય છે. સંસ્કારો અભરાઈએ પહોંચ્યા છે. ચારેકોર પથરાયેલું કળિયુગનું વાતાવરણ માર્ગ મૂકી રહ્યું છે. આવા હળાહળ કળિયુગમાં પણ જો કોઈ માનવી, ભૂલેચૂકે પ્રભુના યોગમાં આવી જશે તો એના જીવનમાં સત્યુગ સ્થપાતાં વાર નહિ લાગે. સંસારની મલિન ગટર ક્યારે ધોવાઈને ગંગાસ્વરૂપ થઈ જશે, અમૃતમય ધોધમાં ફેરવાઈ જશે, તેનો તે વ્યક્તિને ખ્યાલ પણ નહિ આવે. પ્રભુ એને સંસારમાં હડસેલા ખાવા નહિ દે, સાંસારિક વેગમાં તાણાવા નહિ દે, ભરતીઓટમાં કે ઉદ્દેગરસમાં જવા નહિ દે, અખૂટ ધીરજ ને સ્થિરતા પ્રગટાવી એના સંસારને જરૂરથી સરસ બનાવી દેશો જ. એવા હજારો કુટુંબોમાં ને લાખોના જીવનમાં પ્રભુએ સત્યુગ જ નહિ, પણ અક્ષરધામ

પ્રગટાવ્યું છે. માટે જ સંસારના તે ખારા રણમાં મીઠી વીરી સમાન પ્રભુ કે પ્રભુસ્વરૂપ સંતની અનિવાર્યતા છે જ.

પરોક્ષ પ્રભુની ઉપાસનાએ કરીને સંસારમાં શાંતિ પ્રવર્તશે, રોટલાની સાનુકૂળતા રહેશે, સંસ્કારોની રક્ષા થશે, જીવન જીવવા જેવું લાગશે. પરોક્ષ પ્રભુનો આશરો છે એટલે મીઠાશ પણ લાગશે, પરંતુ, ‘મારું જીવન ધન્ય થઈ ગયું છે, હું કૃતાર્થ થઈ ગયો છું’ તેવી પરમ સંતુષ્ટિનો ચૈતન્યના ઊંડાણમાં અનુભવ થવો, એ તો પ્રગટપણે વિચરણ કરતા સહજાનંદના સ્વરૂપ સમાન સંતના સંબંધ વિના અશક્ય છે. એવો સંબંધ હશે તો જ સાચી સરસતા પ્રગટશે. પરોક્ષની ઉપાસનાથી અત્રવળે સુખી થવાય પણ જીવન ઉદ્ઘેરસથી, ઉપાધિથી તદ્દન અલિમ રહે અને સંપૂર્ણપણે હલકાફૂલ થઈને જીવું હોય તે માટે તો ભગવત્સ્વરૂપ સંતનો સંબંધ અનિવાર્ય છે જ.

પરોક્ષની ઉપાસનાના ફળસ્વરૂપે વ્યક્તિ કલ્યાણના માર્ગે જરૂર ચઢશે પણ, ‘મારું કલ્યાણ થઈ જ ગયું છે’ કે ‘હું પૂર્ણકામ થયો છું’ તેવી અનુભૂતિપૂર્ણ પ્રતીતિ હૈયામાં પ્રગટ નહિ થાય. જ્યારે પ્રત્યક્ષ સ્વરૂપનો સંબંધ તો મનાવી દેશો કે, ‘પ્રભુના સંબંધે હું અક્ષરધામનો છું’ ને એવી અનુભૂતિ એ જ ભક્તોના જીવનની સાચી સરસતા છે.

સિદ્ધિઓ જેને વરેલી હોય અને પંચમહાભૂતો પર જેનું પ્રભુત્વ હોય તેને સિદ્ધપુરુષ કહેવાય ને પ્રભુ જેને વરાણીય બન્યા હોય તેને ભગવત્સ્વરૂપ સંત કહેવાય. ધાર્યો વખત જીવનના અશક્ય પ્રશ્નોમાં પરોક્ષની ઉપાસનાનું બળ કામ કરી જાય છે. સિદ્ધપુરુષોના આશીર્વાદ ફળીભૂત થાય છે. ન કલ્પેલાં સાંસારિક કાર્યો પણ પૂર્ણ થાય છે. ગમગીનીભર્યા વાતાવરણમાં મીઠાશ પણ પ્રગટી જાય છે. એ બધું જ શક્ય છે પણ સંપૂર્ણ નિશ્ચિતતા ને ધન્યતા પ્રગટશે નહીં. ‘સતત ચોવીસ કલાક પ્રભુ મારી રક્ષામાં છે’ તેવું કદાપિ મનાશે જ નહીં. પણ ભગવત્સ્વરૂપ સંતે જેનું કંદું પકડ્યું હશે તે સંસારની ઉપાધિમાં પણ મીઠાશ રાખી સરસતાનો અનુભવ કરતો હશે જ. સંસારની ભયકર ઉપાધિમાં પણ તેના હદ્યના એક ખૂણામાં તો એમ દટપણે મનાયું હશે જ કે, ‘મારું રૂંજ જ થઈ રહ્યું છે. મારી રક્ષા થવાની છે જ. મારો

પ્રભુ મારું કદી અહિત કરશે જ નહીં.' એટલું જ નહિ પણ મીઠાશની કૂણી કુંપળો પણ તેના હદ્યમાં ખીલતી દેખાશે જ.

સંસારજીવનમાં કદાચ મહેફિલ કે મિજબાની નહિ હોય, સમૃદ્ધિ કે સાધયબી નહિ હોય, તેવળ લૂંખો રોટલો ને છાશ મળતાં હશે, વ્યવહાર માંડ માંડ ચાલતો હશે પણ પ્રત્યક્ષ પ્રભુનો જો ખરેખરો આશરો હશે તો જીવન નિરસ બનશે નહિ ને જીવનમાંથી સરસતા કદાપિ જશે નહીં.

જૂનાગઢ મંદિરમાં માવા ભગત એક વખત ત્રણ દિવસનો સૂકો રોટલો ખાતા હતા. મોઢામાંથી રોટલાનો બટક બટક અવાજ આવતો હતો. એક સાધુરામે સહજ મજાક કરી, 'માવા ભગત, આમ લૂંખો રોટલો શું ખાઓ છો ?' માવા ભગત તરત બોલી ઊઠ્યા, 'લૂંખો રોટલો તમારો બાપ ખાય. હું તો સ્વામીને સંભારીને જમું છું.' સ્વામીના સંબંધવાળી માવા ભગતની મસ્તી કેવી હશે !

પર્વતભાઈના જીવનમાં કપરા દેશકાળ આવ્યા. એક ગામથી બીજે ગામ રજીવાનું થયું ત્યારે એક હરિભગતે પૂછ્યાં, 'પર્વતભાઈ, તમારે ખૂબ દેશકાળ છે, હવે શું કરશો ?' પર્વતભાઈ એકદમ બોલી ઊઠ્યા, 'દેશકાળ અમારે હોય નહીં. મહારાજ અમારી સાથે જ છે અને જેની સાથે પ્રભુ હોય તેને રખડવાનું હોય નહીં. મહારાજ પોતાના આશ્રિતને અત્રવસ્તે દુઃખી થવા જ ન હે. મનેય ઉપાધિ નથી ને મારા દીકરા-દીકરીને પણ નથી. મહારાજની દ્યાથી અમે બધાં આનંદ કરીએ છીએ.' આમ કઠણ દેશકાળમાં પણ અખંડ આનંદ માણાતા પર્વતભાઈનો પ્રભુ સાથેનો સંબંધ કેવો હશે ?

સૌરાષ્ટ્રમાં અગાણોતેરો કાળ ભયંકર રીતે વ્યાપેલો હતો. મહારાજે પરમહંસોને ગામડે ફરવાનું બંધ કરાવી દીધું ત્યારે પર્વતભાઈએ મહારાજને કહ્યું, 'પ્રભુ ! એક કાળ તો પડ્યો છે, બીજો તમે શું કામ પાડો છો ?' આ સાંભળી મહારાજ તો એકદમ વિચારમાં પડી ગયા એટલે પર્વતભાઈ બોલ્યા, 'મહારાજ ! તમે આ સંતોને ના મોકલો તે પણ ભયંકર કાળ જ છે ને ! સંતોને મોકલો તો તમારા ગુણગાન ગાઈને આનંદ કરીએ.' એવા ભયંકર દુકાળના દેશકાળને પણ નહિવત્ત ગણનાર ને સંતોને જ સાચા સગાં માનનાર

ને પોતાના જીવથી પણ વહુલા માનનાર એ મુક્તરાજની સમજણ કેવી હશે ! સાત સાત ગામડાં બદલવા છતાંય પર્વતભાઈના જીવનમાંથી મીઠાશ ગઈ ન હતી, આનંદ ગયો ન હતો. એકધારી આનંદવિભોર અવસ્થામાં જ એ રહેતા. પ્રતિકૂળ સંજોગોમાં પણ એ સરસતા જ અનુભવી રહ્યા હતા. તેવું સરસ ને નિશ્ચિંત જીવન તો સહજાનંદને જ આધીન હોય ને !

ગમે તેવી વિપરીત પરિસ્થિતિ કે પ્રસંગોને સંપૂર્ણપણે બદલી નાખી તત્કાળ માધુર્ય પ્રગટાવી દેવાનું કામ તો મહાપ્રભુ સહજાનંદ સ્વામીએ જ કર્યું છે. લાખો અનાથ ચૈતન્યોને સદા સનાથપણાની પ્રતીતિ તો સહજાનંદ સ્વામીએ જ કરાવી છે. હજારો મુક્તોના જીવનમાં પ્રવેશ કરીને સહુનાય હૈયામાં હાશ પ્રગટાવી, સહુને આનંદવિભોર તો એક સહજાનંદ સ્વામીએ જ બનાવ્યા છે. ગમે એવા દેશકાળમાં પણ સહુનાંય હૈયાં દસતાં તો સહજાનંદ સ્વામીએ જ રાખ્યાં છે. પ્રસંગ, વાતાવરણ કે વ્યક્તિના જીવનમાંથી નિરસતા ને ઉદાસીનતા ટાળી સરસતા તો સહજાનંદ સ્વામીએ જ પ્રગટાવી છે. એવી સરસતા તો પ્રભુની મૂર્તિને આધીન છે. પ્રભુ કાંઈ બહુ રૂપાળા ન હતા. શરીર તો સ્થ્યૂળ હતું. રંગે જ્યામ હતા. મોં પર શીળીનાં ચાડાં હતાં. શરીરનો દેખાવ અવ્યવસ્થિત હતો પણ તેમની મરમાળી આંખલડીનું અમૃત ને ભીતરનું સૌંદર્ય એવાં અનુપમ હતાં કે જ્યાંજ્યાં દાઢિ કરતા કે જતા ત્યાંત્યાં દર્શનમાટે સરસતા પ્રગટાવી દેતા. એમની રસઘન મૂર્તિનું આકર્ષણ એવું અદ્ભુત હતું ને એમની પ્રતિભા જ એવી હતી કે તેઓ જાણે સર્વ પ્રકારની સરસતા ને સુંદરતાના સાગર હોય એમ જ સહુને અનુભવ થતો.

પ્રભુએ લાખો ચૈતન્યોને પોતાના યોગમાં લીધા. લાખોના સંસારમાં પ્રભુ રસરૂપ બન્યા અને તે સહુને કલ્યાણાની, ફૂતાર્થપણાની, ધન્યતાની પ્રતીતિ સહજ કરાવી દીધી. એ સહુને સહજ જ પ્રભુને સંભારવાનું ને પ્રભુનું ભજન કરવાનું મન થતું. સમાજમાં કોઈ વ્યક્તિ ચમત્કારિક હશે, કોઈ સિદ્ધપુરુષ હશે, કોઈ સંકલ્પો પૂરા કરશે, કદાચ પોતાની વાણીથી આનંદનો અનુભવ પણ કરાવશે, પરંતુ સહુના હૈયામાં પોતાની પારમેશ્વરી પ્રતિભાની પ્રતીતિ કરાવી, પોતાની મૂર્તિના સુખે સુખિયા કરી, સાચા ભજનિક બનાવવા તે તો

ભગવાનના ભવ્ય સ્વરૂપ સિવાય શક્ય જ નથી. સહજાનંદ સ્વામીનું સ્વરૂપ એવું ભવ્ય હતું. તેઓ તો ચિદાકાશની ચૈતન્યમૂર્તિ હતા. જે જે પાત્રો તેમના યોગમાં આવ્યાં તે બધાંને પોતાના આકારે બનાવી દીધાં. એ હતું પ્રભુની મૂર્તિનું અનોખું ઐશ્વર્ય ! જ્યાં વાતાવરણ ગમગીન જ હોય, ઉદ્દેગરસથી ભરેલું જ હોય ત્યાં સુહંદભાવની તો કોઈને કલ્પના પણ ક્યાંથી આવી શકે ? જ્યાં સર્વત્ર વિહૃવળતા, અશાંતિ ને અંધાધૂંધી જ દેખાતી હોય તેવા વિષમ વાતાવરણમાં અત્યંત અલ્ય સમયમાં કોણ સરસતા પ્રગટાવી શકે ? લૂંટારુ કે વેશ્યાને પવિત્ર બનાવી કોણ પ્રભુમય બનાવી શકે ? આવી વિચિત્ર અવરસ્થામાં પણ પળમાત્રમાં સરસતા ઊભી કરી દે તેનું નામ સહજાનંદ !

જેતલપુરની એ વેશ્યા અધમ ને પતિત હતી. મહારાજના દર્શન કર્યા પહેલાં તેના શરીરના રૂવાડે રૂવાડે ને લોહીના કણેકણમાં ભ્રાણાચાર ભારોભાર ભરેલો હતો. ભજ ને સંસ્કારી સમાજ તો ભૂલેચૂકે તેનું નામ પણ ન લે. ચારિન્યશીલ સમાજના લોકો તો તેને નજીક પણ ન આવવા દે. પરંતુ સહજાનંદ સ્વામીની કલ્યાણયોજના ખૂબ જ વિશાળ હતી. તેમનું વ્યક્તિત્વ તો સૂર્ય સમાન હતું. પ્રભુ તો તેના જીવનને પણ સર્વ પ્રકારે નિર્મળ, નિર્દોષ ને સરસ બનાવવા માંગતા હતા. તેમાં તેઓ કોઈ વ્યક્તિના કે સમાજના કે બીજા કોઈનાય અભિપ્રાય કે મંત્ર્યને રંચમાત્ર ગણકારે તેમ ન હતા. અનંત બ્રહ્માંડોની ઉત્પત્તિ, સ્થિતિ ને લય જેને આધીન છે એવા પૂર્ણ પુરુષોત્તમનારાયણને એવી પરવા કરવાની શી જરૂર ? એ તો પોતાના અલ્ય સંબંધમાં આવનાર સેવક માટે પણ સંપૂર્ણ માતૃત્વ વરસાવી દે તેવા દ્યાળું હોય છે. આશ્રિત ભક્ત ગમે તેવો હોય પણ પ્રભુ તો સંબંધને જ જુએ છે. ગામના બધા જ હરિભક્તોનો ને પ્રજાજનોનો વિરોધ હતો છતાં પ્રભુએ જ તે વેશ્યાને સભામંડપમાં પ્રવેશવા દીધી. પોતે સામેથી જ કરુણા કરીને યજ્ઞ માટેના ઘઉં દળવાની સેવા આપી. પોતાની અલોકિક દષ્ટિથી તે વેશ્યાના રોમરોમમાં વ્યાપી ગયેલું વિષયભોગનું કાતિલ વિષ ક્ષાળમાત્રમાં જ ચૂસી લીધું. જે વિષયની આસક્તિથી પ્રેરાઈને કે તેના વેગવાન પ્રવાહમાં ખેંચાઈને જાણેઅજાણે વર્ષો સુધી એક પરવશ ને અધમ જીવન ગુર્જર્યુ હતું,

જે વિકારની માયાજળમાં મોહંદ બની વિષયના વિલાસી રંગરાગ માણ્યા હતા, તે કામની પ્રબળ વૃત્તિને પ્રભુએ ક્ષાણમાત્રમાં જ ખેંચી લીધી. તેનું હૈયું નિર્મળ બનાવી દીધું. પ્રભુના સંબંધવાળા પવિત્ર, નિર્દોષ ને દિવ્ય જીવનમાં તેનો પ્રવેશ કરાવ્યો. કોઈ અનેરી ધન્યતા ને કૃતાર્થતાની અનુભૂતિ કરાવી, મહિમાસભર અહોહોભાવ જાગ્રત કરી તેના હૈયામાં એક મીઠી હાશ કરવી દીધી. તેના જીવમાં કલ્યાણની પ્રતીતિ કરાવી દીધી, તેનું હૈયું આનંદવિભોર બનાવી દીધું. તેને થયું કે, ‘મને મારા જીવના સાચા ધણી મળી ગયા, સાચા માવતર મળી ગયા, મને મારા જીવનપ્રાણ મળી ગયા.’ આમ તેના જીવનમાં કોઈ નૂતન અમૃતધારા વહેવડાવી, પ્રફુલ્લિત બનાવી સરસતા પ્રગટાવી દીધી.

પ્રભુના સંબંધે સહજાનંદી સરસતાની આભામાં તે બહેને એક પતિવ્રતા સતી કરતાં પણ વિશિષ્ટ એવા નિર્દોષ જીવનની શરૂઆત કરી. સતી ખીને તો તેના પતિ તરફનો એટલે કે એક પુરુષ તરફનો પ્રબળ રાગ કે આસક્તિ હોય છે. જ્યારે આ બહેનનો પુરુષ તરફનો રાગ પુરુષોત્તમનારાયણના નિર્દોષ સ્વરૂપમાં લીન થયો. તેની વિષયી વૃત્તિ નિર્વિષયી બની પુરુષોત્તમના આકારે થઈ, તેના રાગ કે આસક્તિ પ્રભુમય બન્યાં, તેનું જીવન સરસ બન્યું.

આવા વિશુદ્ધ ને પવિત્ર બનેલા ચૈતન્ય માટે 'સતી' શબ્દ પણ વામણો લાગે, તોપણી તેને માટે 'વેશ્યા' શબ્દ તો કેવી રીતે વાપરી શકાય ? તેને માટે તો 'નિષ્કામ મુક્ત' શબ્દ જ યોગ્ય ગણાય. એટલે પ્રભુએ પણ રૂડા આશિષ આપતાં તેને કહ્યું કે, "જા, તારું મુક્તાનંદ સ્વામી જેવું કલ્યાણ." આમ પ્રભુએ તેનું જીવન સરસતાના સર્વ રંગોથી સમગ્રપણે રંગીને ભાતીગળ ને મનોહર બનાવી દીધું. આ રીતે તો પ્રભુએ હસ્તાંરમતાં જ અનેક અધર્મને ધર્મી બનાવ્યા, પાપીને પવિત્ર બનાવ્યા, પશુ જેવાને મુક્ત બનાવ્યા. તેવા પ્રભુને શ્રી ઉપમા આપીશું ? અત્યંત સહજાવસ્થામાં કે વાતવાતમાં જ મહાપ્રભુએ દરેકના જીવનમાં વિવિધ પ્રકારની સરસતા પ્રગટાવી દીધી. જેટલા જેટલા ને જેવા જેવા મુક્તો મહારાજના યોગમાં આવ્યા તેટલા તેટલા ને તેવાં તેવાં સ્વરૂપો ધારણ કરી, મહારાજે સહુનાય જીવનમાં સરસતા ભારોભાર ભરી દીધી. કેવા એ સહજાનંદ ! સરસ તો એક સહજાનંદ !

સદ્. મુક્તાનંદ સ્વામી, ગુરુવર્ય રામાનંદ સ્વામીના પહૃષિષ્ય હતા. નીલકંઠવર્ણીની સાચી ઓળખાણ આપતાં રામાનંદ સ્વામીએ તેમને ધર્મી વખત કહ્યું હતું કે, 'હું તો દુગ્ધુગી વગાડનારો છું. ખરા વેશના ભજવનારા તો આ વર્ણી છે. એકાંતિકધર્મ તેમને આધીન છે.' પણ મુક્તાનંદ સ્વામીના જીવમાં વર્ણીના આ યથાર્થ મહિમાની કે તેમના દ્વારા પ્રભુના પ્રાગટ્યના રહસ્યની ઠાવકી ગેડ બેઠી ન હતી. શાસ્ત્રોની તંતીના બંધનોને કારણે કે ગુરુવર્ય રામાનંદ સ્વામી સાથેના અતિશય વિશ્વાસપૂર્વકના સંબંધની કસરને કારણે તેમને ગુરુના વચન પ્રમાણેની પ્રતીતિ અંતરમાં દઠ ન થઈ. મહારાજના યથાર્થ સ્વરૂપની ઓળખાણના અભાવે એક ભ્રમણા ચાલુ જ રહી, છતાં મહારાજ કેવા દયાળુ ! એમની એ ભ્રમણા ભાંગવા અને એમના જીવનમાં પણ એવી પ્રભુતા ને સરસતા પ્રગટાવવા પોતે જ સામેથી એક સુંદર પ્રસંગ યોજ્યો.

સદ્. રામાનંદ સ્વામીના ધામમાં ગયા પછી એમના બધા શિષ્યોને સહજાનંદ સ્વામીમાં ભગવાનના પ્રગટપણાની પ્રતીતિ થઈ ન હતી. સહુ એક યા બીજી રીતે કોઈ ને કોઈ વિમાસણમાં અટવાયેલા જ હતા. પ્રભુની પ્રભુતા તો પ્રસરી રહી જ હતી. હજરો જીવો તેમની મૂર્તિમાં ખેંચાતા હતા.

પ્રભુ સમાધિ કરાવીને સહુને આનંદવિભોર બનાવી નિશ્ચયની દૃઢતા કરાવતા હતા. હજારોનાં હૈયાં ઉમંગથી ઉછળતાં. કિશોરમૂર્તિ સહજાનંદનો આવો પ્રૌઢ પ્રતાપ મુક્તાનંદ સ્વામીથી સહન ન થતો. તેમને એમ હતું કે મહારાજ સમાધિ પ્રકરણનું ફેલ ચલાવી રહ્યા છે. એટલે એક દિવસ રોષમાં ને રોષમાં શ્રીહરિને તેમણે કહ્યું કે, ‘સમાધિ તો મોટા મોટા યોગીઓને પણ દુર્લભ છે. જેને ને તેને તમે આ રીતે સમાધિ કરાવો છો તે યોગ્ય નથી. આ બધું પાખંડ મૂકી દો. આવા ફેલ ચલાવો છો, તે એ વાતને બીજા ભલે માને પણ અમારા જેવા તો નહિ જ માને.’ સદ્ગુરૂ મુક્તાનંદ સ્વામીએ મહારાજને જે ઠપકો આપ્યો તેનું વર્ણન કરતાં સદ્ગુરૂ નિષ્કૃતાનંદ સ્વામીએ લખ્યું છે -

મહારાજ દિયો પાખંડ મેલી, સતસંગમાં ન થાવું ફેલી.

સમાધિ કાંઈ નથી સોયલી, મોટા યોગીને પણ દોયલી.

તે તો જેને તેને કેમ થાય, બીજા માને અમે ન મનાય.¹

આમ સ્વામીએ બહુ રોષપૂર્વક ઠપકો આપ્યો. પ્રભુએ હાથ જોડી વિનન્દતાથી કહ્યું, “સ્વામિ ! આમાં ફેલ ચલાવવાનો મારો કોઈ જ આશાય નથી. જે ભક્તો ભાવપૂર્વક ગુરુવર્ય રામાનંદ સ્વામીનું ભજન કરે છે તેમને તરત જ સમાધિ થાય છે. જો તમને ન મનાતું હોય તો આ સંતદાસને પૂછો.” સંતદાસના સમાધિના અનુભવની વાત સાંભળી મુક્તાનંદ સ્વામી પણ વિચારમાં તો પડી ગયા પણ એ સત્યનો સ્વીકાર કરવા તૈયાર ન થયા.

આવી ને આવી ભ્રમણામાં મુક્તાનંદ સ્વામીના દિવસો પસાર થતા હતા. મહારાજના સ્વરૂપની હૂબુહૂ ઓળખાણ થતી ન હતી તેથી તેમને અંતરમાં અસુખ જેવું જણાયા કરતું. એક દિવસ મહારાજ સાથે કાલવાળી ગામમાં એમનો મુકામ હતો. મહારાજ ગામમાં મંદિરે હતા ને મુક્તાનંદ સ્વામી ગામની બહાર ખાખરાના વનમાં બહિર્ભૂમિ જવા માટે ગયા હતા. પાછા વળતાં એકાએક તેમને શ્રીહરિએ રામાનંદ સ્વામી સ્વરૂપે દર્શન આપ્યાં. આમ ખાખરાના નિર્જન વનમાં ગુરુવર્યને નિહાળી મુક્તાનંદ સ્વામી તો સ્તબ્ધ જ થઈ ગયા. લોટો હાથમાંથી છૂટી ગયો. ગુરુને સાણાંગ દંડવત્

પ્રણામ કરવા લાગ્યા. તેમને પ્રણામ કરતા અટકાવીને, ઊભા કરીને સદ્ધ. રામાનંદ સ્વામીએ કહ્યું, ‘મુક્તાનંદ ! મેં તો તમને કહ્યું હતું કે, ‘હું તો હુગ્ડુગી વગાડનારો છું. ખરા ખેલના ભજવનારા તો આ સહજનંદ સ્વામી છે. એ શબ્દો શું આટલા જલ્દી વિસરાઈ ગયા ?’ એમ સ્વામીને મીઠો ઠપકો આપ્યો.

પોતાના ગુરુના આવા શબ્દોથી મુક્તાનંદ સ્વામીના અંતરનો સાક્ષી એકદમ ભેદાઈ ગયો. ગુરુની આવી દિવ્ય પરાવાણી સાંભળીને સજાગ થઈ ગયા. પોતાની જડ ને માચિક બુદ્ધિની ભયંકર ભૂલ તેમને સમજાઈ ગઈ. તેજુને તો ફક્ત ટકોરાની જ જરૂર હોય ને ! ગુરુની માર્મિક ટકોર સાંભળી સ્વામી પાણ એ વાતનો મર્મ સમજુ ગયા. તેમના મનનો સંશય ને બુદ્ધિની ભ્રમણા તત્કાળ ટળી ગયાં. મહારાજ માટે અંતરમાં કોઈક અનેરો અહોહોભાવ જાગ્રત થયો. નિશ્ચયમાં અનિશ્ચયના ઘાટ કરાવતાં વહેમનાં વાદળો તરત જ દૂર થઈ ગયાં. શ્રીહરિના સ્વરૂપ માટે જાણે કે અંતરમાં મહિમાનો ઉર્મિસાગર છલકાવા લાગ્યો. વર્ષોની ભૂલના પશ્ચાતાપનો કોઈ પાર ન રહ્યો. સાથોસાથ આનંદની પાણ અવધિ ન રહી. તે પળથી પુરુષોત્તમનારાયણના સ્વરૂપની સાચી ઓળખાણ થઈ ગઈ. એ આનંદના અતિરેકમાં મુક્તાનંદ સ્વામી જપાટાબંધ મંદિરે પહોંચ્યા. તરત જ નાહીં-ધોઈને તૈયાર થઈ ગયા. ત્યારે સંધ્યાઆરતીનો સમય થઈ ગયો હતો. મહાપ્રભુ સહજનંદજી મહારાજ મંદિરમાં જ બિરાજમાન હતા. મુક્તાનંદ સ્વામીના હૈયે હરખ સમાતો ન હતો. તેમણે તો નાચતા ને કૂદતા મંદિરમાં આવીને, દોડીને પ્રભુના ચરણકમળ પકડી લીધાં ને પ્રેમાવેશમાં પ્રભુનો હાથ જાલીને, સદ્ધ. રામાનંદ સ્વામીની ગાઢી હતી તેના પર બેસવા ખૂબ આગ્રહ કર્યો. મહારાજે મંદ મંદ સ્મિત કરતાં કહ્યું કે, “સ્વામિ, આ તો આપણા ગુરુની ગાઢી કહેવાય. હું તો સેવક છું. તેના પર મારાથી ન બેસાય.” મુક્તાનંદ સ્વામીએ શ્રીહરિને આજીજી કરતાં ગદ્ગદ્ભાવે કહ્યું કે, ‘દ્યાળુ ! આજ સુધી તો ગંગા ઊલટી જ વહેતી હતી. હું છેતરાયો હતો, પણ આપના અનુગ્રહથી ગુરુ રામાનંદ સ્વામીએ દર્શન આપીને મારો ભ્રમ ટાજ્યો. આપ

તો અમારું સર્વસ્વ છો. અમારા સહુનાય જીવનપ્રાણ છો. પ્રભુ ! આપ અહીં બિરાજો.' મુક્તાનંદ સ્વામીના અતિ આગ્રહ છતાંથે મહારાજ તો ગાઢી પર બેસવાની આનાકાની કરતા જ રહ્યા.

પ્રિયતમ જ્યારે વિશુદ્ધ પ્રેમના પ્રવાહને જાણીજોઈને રોકે છે ત્યારે તે પ્રેમના પ્રવાહની પ્રબળતા પ્રચંડ બની જાય છે. તેમ મુક્તાનંદ સ્વામીએ પણ પ્રેમના આવેગમાં આવી જઈને મહારાજને બાથમાં લઈને પરાણે ગાઢી પર બેસાડી દીધા. પોતે જાતે બનાવેલો સુંદર પુષ્પહાર શ્રીહરિને પહેરાવી દીધો. જાતે જ મહારાજનું પૂજન કર્યું. સંશય ટળી ગયો હતો, ભ્રમણા ભાંગી ગઈ હતી, અંતર ભક્તિભાવથી સભર બન્યું હતું. જેમ ગ્રથમ વરસાદથી ધરતી લીલીછિમ બની જાય તેમના હૈયામાં અનેરા આનંદનો આવિભાવ થયો હતો. તેમનાં મન, વાણી, બુદ્ધિ ને ચિત્ત જાણે એકીસાથે પ્રકુલ્પિત થઈ ગયાં હતાં. તે સમયે તેમના હદ્યમંદિરમાં અને કાલવાણીના હરિમંદિરમાં સર્વત્ર સરસતા, સરસતા અને સરસતા જ પ્રસરી રહી. આવા આનંદના અતિરેકની ઉપશમ દશામાં જ પૂજન કર્યા પછી એમાણે મહારાજની આરતી ઉતારવાનું શરૂ કર્યું. અંતરના પાતાળમાંથી જાણે ચૈતન્યનો ધોધ ફૂટ્યો અને એ ધોધમાં જાણે કે મહિમાવંતા શબ્દોનો પ્રવાહ ઉભરાવા લાય્યો અને તેવી ઉપશમ અવસ્થામાં જ તેમાણે ગાવાનું શરૂ કર્યું -

જ્ય સદ્ગુરુ સ્વામી, પ્રભુ ! જ્ય સદ્ગુરુ સ્વામી;

સહજાનંદ દ્યાળુ, બળવંત બહુનામી...

જ્ય સદ્ગુરુ સ્વામી...

એમ અનેરા ભાવાવેશમાં આરતી ઉતારવા લાય્યા ને એ મંગલ આરતીનું સમાપન કરતાં ગાવા લાય્યા કે,

આ અવસર કલણાનિધિ, કલણા બહુ કીધી;

મુક્તાનંદ કહે મુક્તિ, સુગમ કરી સિદ્ધિ...

જ્ય સદ્ગુરુ સ્વામી...

આ આરતીમાં સર્વ શાખોનો સાર, સ્વામીએ પ્રભુની કોક અગમ્ય પ્રેરણાથી ગુંઠી લીધો. આરતીને અંતરની પ્રાર્થના બનાવી. કાલવાણીના

એ મંદિરમાં સરસતાસભર વાતાવરણમાં, આ આરતી સનાતન ને ચિરંજીવ સ્વરૂપે પ્રથમ વાર જ મૂર્તિમાન શબ્દદેહને પામી. આ ઐતિહાસિક આરતીના શબ્દે શબ્દે મુક્તાનંદ સ્વામીની હૃદયવીણામાં ગૂજુ ઉઠેલા મહિમાના, દિવ્યતાના, ધન્યતાના, કૃતાર્થતાના મંગલમય શબ્દો આજે બસો બસો વર્ષોનાં વહીણાં વહી ગયા પછી પણ, આપણા સહુનાય કાર્ણિક પર પડતાં એવી જ સરસતા સાથે ગૂજુ ઉઠે છે ને એવી જ સરસતા રેલાવે છે. ગાનાર કે સાંભળનાર સહુનાંય હૈયાંને પણ કોક અનિર્વચનીય ને આનંદપ્રયુર સરસતાથી સંપૂર્ણપણે સભર કરી દે છે.

આ આરતીમાં ત્રણ સર્વોપરી ભાવનાનાં દર્શન થાય છે. પ્રથમ તો પ્રભુની સર્વોપરીપણાની ભાવનાનાં દર્શન થાય છે. કાળ, કર્મ ને માયાના ભારથી મુક્ત કોણ કરે ? જેના દર્શનમાત્રે અનંત પતિત જીવોનો ઉદ્ધાર થાય એવા પ્રભુ તો સર્વોપરી જ હોય ને ! બીજું કે, આ આરતીમાં શ્રીઅક્ષરપુરુષોત્તમની યુગલ ઉપાસનાનો ઉલ્લેખ છે. ‘નારાયણ નરભ્રાતા દ્વિજકુળ તનુધારી’ આ પંક્તિમાં અક્ષરમૂર્તિ ને પુરુષોત્તમનારાયણની વાત સ્પષ્ટપણે આલેખાઈ છે. શ્રીકૃષ્ણ પરમાત્મા ને અર્જુન તો ક્ષત્રિયવંશી હતા. જ્યારે ગુરુ ગુણાતીત ને શ્રીજીમહારાજ તો બ્રાહ્મણજ્ઞાતિના હતા. દ્વિજકુળમાં પ્રગટ્યા હતા. એટલે આ આરતીમાં દ્વિજકુળ તનુધારી નારાયણ અને સ્વામી વિષેની સ્પષ્ટતા નિર્દિષ્ટ થાય છે. ત્રીજું કે, આ આરતીમાં ભગવાનના પ્રગટપણાની વાત પણ બહુ સ્પષ્ટપણે આલેખાઈ છે. ‘પ્રગટ પુરુષોત્તમનું જે દર્શન કરશો, તે કુટુંબસહિત તરશો.’ આમ પુરુષોત્તમનારાયણ પ્રગટ હોવા જ જોઈએ. માનવદેહે પૃથ્વી ઉપર વિચરી રહેલા પ્રભુના સ્વરૂપ માટે જ ‘પ્રગટ’ શબ્દનો ઉપયોગ કરી શકાય. પુરુષોત્તમનારાયણનું પ્રગટ સ્વરૂપ જ સર્વ પ્રકારનાં સમાધાન આપી શકે છે. મંદિરોની બધી જ મૂર્તિઓમાં પ્રભુનો નિવાસ તો છે જ, પણ એમાં પ્રગટપણે ન કહી શકાય. મનુષ્યરૂપે વિચરી રહેલા ભગવાનના સ્વરૂપને માટે જ ‘પ્રગટ’ શબ્દ સાર્થક થાય. આમ આ આરતીમાં મુક્તાનંદ સ્વામીએ આ ત્રણેય ભાવનાઓ બહુ ટૂંકમાં છતાં સચોટપણે ગુંથી લીધી છે. જાણે કે શ્રીહરિએ જ પોતે એમનામાં પ્રવેશ કરીને આવી સુંદર

ઇતાં સૈદ્ધાંતિક ને મંગલમય આરતીનું આલેખન શક્ય બનાવ્યું છે. મુક્તાનંદ સ્વામીની આ આરતીને સમજવા માટેની માત્ર હાર્દિક કોશિશ કરનાર પણ જરૂર સુભિયો થશે. મહારાજ એને સુભિયો કરશે ને એનું જીવન પણ સરસ બનાવશે. તેમાં કોઈ શંકા કે સંદેહને લવલેશ સ્થાન નથી. સહજાનંદના સંબંધવાળનું તો બધું જ સરસ હોય ને !

સદ્ગુરૂ મુક્તાનંદ સ્વામી, માયારામ ભહુ ને પર્વતભાઈ ત્રણેય મુક્તો રામાનંદ સ્વામીના શિષ્યો હતા. એમાં પર્વતભાઈનું જ્યારે મહારાજ સાથે પ્રથમ મિલન થયું ત્યારે મહારાજના દર્શનમાત્રે જ એમના જીવમાં પ્રભુને વિષે પુરુષોત્તમપણાની પ્રતીતિ દઠ થઈ ગઈ. જાણો કે પળમાત્રમાં જ ભક્ત અને ભગવાન વચ્ચે પ્રેમની ગાંઠ અતિ દઠ બની ગઈ. ભગવાને ભક્તને આનંદવિભોર બનાવી દીધી. પોતાના સંકલ્પે નિજસ્વરૂપની સાચી ઓળખાણ કરાવી દીધી. એમની વૃત્તિઓને પ્રભુઆકારે બનાવી દીધી. માનવતામાંથી પ્રભુતાની કોક અદ્ભુત સરસતામાં એમને ક્ષણવારમાં જ લઈ ગયા. અપૂર્ગપણું ને કલ્પના તરત જ ટણી ગયાં. સંકલ્પો ને વિકલ્પોનો સમૂળો પ્રલય જ થઈ ગયો. પ્રભુની રસધન મૂર્તિ જ એમનું જીવન બની ગઈ, સર્વસ્વ બની ગઈ. પર્વતભાઈના જીવનની એ ધન્ય ઘડી કેવી હશે ! કેવી અનિર્વચનીય સરસતાની અનુભૂતિ એમને થઈ હશે ! એ માટે તો એટલું જ કહી શકાય કે ધન્ય સહજાનંદ ! સરસ એક સહજાનંદ !

સદ્ગુરૂ રામાનંદ સ્વામીના ધણા શિષ્યો પ્રભુને પ્રભુ તરીકે સ્વીકારવા તૈયાર ન હતા. રામાનંદ સ્વામીએ પ્રભુનો ખૂબ મહિમા ગાયો હતો. ઇતાં શિષ્યવૃદ્ધનું મન માનતું ન હતું. પ્રભુ પણ કોઈ પણ જાતની ઉતાવળ કર્યા સિવાય સહુની સાથે હેત વધારતા જ ગયા. સહુની રીતે વર્તતા જ ગયા, સહુને રાજી કરતા જ રહ્યા, સહુનેય હૈયામાં ગુણ આવે એ રીતે વર્તતા જ ગયા અને એવો સમય પાક્યો ત્યારે સહુને એવી પ્રતીતિ પણ કરાવતા જ રહ્યા.

લાધીબાનો તો નિશ્ચય હતો જ કે, ‘હથેલીમાં કોઈ ભગવાન દેખાડે તોપણ રામાનંદ સ્વામી સિવાય કોઈને પ્રભુ માનું જ નહીં.’ નિષ્કુળાનંદ

સ્વામીની બુદ્ધિમાં પણ પ્રભુનું પ્રગટપણું મનાતું ન હતું. સદ્. રામાનંદ સ્વામીના શિષ્યવૃદ્ધમાં ચારેકોર પ્રભુના પ્રગટપણાની વાત તો વહેતી થઈ ગઈ હતી, છતાં એ વાત સ્વીકારવા કોઈ તૈયાર ન હતા, એટલે પ્રભુએ ધીમે રહીને આ રીતે પ્રસંગો ઊભા કરીને ધીમે ધીમે એવી પ્રતીતિ કરાવી દીધી હતી જ. પ્રભુ કોઈનોય સમય બગાડતા નથી, પણ ફળ એની મેળે પાકીને ખરી પડે તેની મીઠાશ કોઈ જુદી જાતની હોય છે. તેવી જ રીતે મહારાજે પણ સહુ મુક્તો સાથે આગવો ઉઠાવ લીધો હતો.

સંકલ્પો પૂરા કરનારા ને પરચા આપનારા તો ઘણા સિદ્ધપુરુષો હોય, પણ પોતાના સ્વરૂપને વિષે ભગવાનના પ્રગટપણાની પ્રતીતિ કરાવવી તે તો પ્રગટ પુરુષોત્તમનારાયણ સિવાય શક્ય જ નથી. પ્રભુના અપરંપાર સામર્થ્ય કે ઔથર્યમાં કોઈ ઊણપણ નથી, પરંતુ સામા પાત્રની પાત્રતા કે અભિપ્રાસા પર જ બધું અવલંબે છે. પોતાના સ્વરૂપની ઓળખાણ કરાવવામાં પ્રભુ જરા પણ ઉતાવળ કરતા નથી. કોઈકના જીવનમાં ક્યારેક દિષ્ટમાત્રે સરસતા ઊભી કરે તો કોઈના જીવનમાં વરસો સુધી ધીરજ રાખી, યોઝ તક મળે ત્યારે જ સર્વ પ્રકારના સમાધાન આપીને સરસતા ઊભી કરે છે. પ્રભુ ધીરજ ગુમાવતા નથી તેમ અવસર મળે ત્યારે પળનો વિલંબ પણ કરતા નથી. તેમાં કોઈ બેદદિષ્ટ કે તારતમ્યતા રાખતા નથી. એ આણમોલ ઘડીના ઉદ્ભબવનો કોઈ નિશ્ચિત પ્રકાર કે સમય નથી. તેમાં કોઈ પારદું કે પોતાનું નથી, અદંડું કે અળખામણું નથી. પ્રભુનો એક જ સ્વધર્મ છે કે સહુનાય દિલમાં વસી જવું. વિના વિલંબે સહુનુંય હિત કરવામાં તેઓ સદાય તત્પર જ રહે છે. તે સમય વહેલો આવે તે માટે એકધાર્યો અવિરત દાખડો પણ કરતા જ હોય છે. તેમને એક જ તાન હોય છે કે, ‘સહુનેય મારા સ્વરૂપનું યથાર્થ વિજ્ઞાન થાઓ. મારા સ્વરૂપને સહુ જેમ છે તેમ ઓળખો.’ પણ સેવક જેટલો ખુલ્લો તેટલો એ પ્રભુની નજીક વહેલો પહુંચે છે.

કેવળ તત્ત્વોના ચૂંથણાથી કે શાસ્ત્રોની ચર્ચાથી સરસતા સમજાય તેમ નથી કે પમાય તેમ નથી. પ્રભુ કોઈ સંજોગોમાં ધીરજ ગુમાવતા નથી, આકરા પણ થતા નથી કે મોળાશ રાખી વ્યર્થ વિલંબ પણ કરતા નથી. જ્યારે જરૂર

પે ત્યારે તરત જ એક યા બીજી રીતે વ્યક્તિના જીવનમાં સરસતા પ્રગટાવી એને પરમ સુખી બનાવી હે છે.

પ્રભુ કોઈને દસ્તિ દ્વારા તો કોઈને સંકલ્પમાત્રે, કોઈને દર્શન આપીને તો કોઈને આશીર્વાદ આપીને, કોઈને લટકું કરીને તો કોઈને સમાધિ કરાવીને, કોઈના માથા પર હાથ મૂકીને તો કોઈને ભેટીને, કોઈનું જમીને તો કોઈને પ્રસાદ જમાડીને, એમ અનંત પ્રકારે, પાત્ર પ્રમાણે સરસતા પ્રગટાવે છે. આવી ભવ્ય રસલહાણ આવી રીતે કોઈએ પ્રગટાવી નથી ને લૂંટાવી પણ નથી. આમ એમના સંબંધે આપણા સહુનુંય જીવન સર્વ પ્રકારે સરસતાસભર થાય તે માટેની બધી જ ઉજ્જવળ તક આજે આપણને સાંપડી છે તે આપણું પરમ સૌભાગ્ય છે.

મહારાજના યોગમાં આવેલા પ્રત્યેક સંતો અને પરમહંસોના જીવનનો અવનવો ઈતિહાસ હતો જ; પણ એ સહુનાય ચૈતન્યમાંથી એ ચિત્રવિચિત્ર ભૂતકાળની બધી જ છાપ ભૂંસીને નાતજાત, વર્ણઆશ્રમ, માનમોટપ કે સદ્ગુરુપણાનું જાણપણું કે ભાન ભૂલાવીને સહુનાય વિધવિધ પ્રકારના આસક્તિ, રાગ, પ્રકૃતિ કે સ્વભાવ એ બધું જ આંખના એક જ પલકારામાં ભૂલાવી દઈને, તે સર્વેની બધી જ વૃત્તિઓની ધારાઓને પોતાની મનોહર મૂર્તિના ઓજસમાં ખેંચી લીધી હતી. સ્વલ્પ ઉપદેશમાત્રમાં જ પાંચસો ધૂરંધર સંતોને એક જ રાત્રિમાં પરમહંસદીક્ષા આપી, સહુનાય જીવનમાં એકીસાથે અદ્ભુત સરસતા પ્રગટાવી પોતાના આકારે બનાવ્યા તે કિશોરમૂર્તિ પુરુષોત્તમનારાયણના અસલી સ્વરૂપનું અસલી ઐશ્વર્ય છે. જગતના આધ્યાત્મિક ઈતિહાસમાં આવો આશ્ર્યકારક ને સરસતા ભરેલો પ્રસંગ ભાયે જ બન્યો હશે ! આ સરસતાનું કારણ હતું પ્રભુની અનુપમ મૂર્તિનું ખેંચાણ ! ‘જીવનપ્રાણ આણમોલ મૂર્તિએ સુખસિંહુ ઉમટાવ્યાં...’ આ પંક્તિ જાણે કે અહીં સંપૂર્ણપણે સાર્થક બની !

નેવાના પાણી મોબે ચેઢે કે સૂર્ય પશ્ચિમમાં ઊગે એ જેમ અશક્ય છે તેમ કોટિ કલ્પે પણ શક્ય ન બને તેવું કેટલાય જીવોનું સામૂહિક પરિવર્તન, અલ્પ સંબંધમાં કરી નાખ્યું હોય તો માત્ર સહજાનંદે ! તીરથી નિશાન બેદવાની

કળામાં પાવરધા એવા કેટલાય પગીઓના હદ્યને પ્રભુએ પોતાના સંકલ્પે લેદી નાખ્યા. એમના એ કાળમીંડ પાખાણ જેવા હદ્યમાં ભક્તિભાવનો સંચાર કર્યો. ફૂરતાથી ભરેલા એમના દિલને માખાણ જેવા મુલાયમ ને ફૂલ જેવા સુવાસિત બનાવ્યા, પશુ જેવા જીવનને ભક્તિમય બનાવ્યું, વેરની વસૂલાત કરી લેવાની દુષ્ટ ભાવનાને બદલે સેવાભક્તિની વિશિષ્ટ ભાવનાથી સહુનેય ઓતપ્રોત કર્યા. આવા કંઈક પગીઓ બામરોલી ગામમાં રહેતા હતા. પગીઓના સરદાર એવા તખા પગીની પ્રભુને પોતાના ગામમાં પધરાવી ભવ્ય સામૈયું કરવાની અદ્ભ્ય ઈચ્છા હતી. મુક્તાનંદ સ્વામીના સંકલ્પે તેની ઈચ્છા પૂર્ણ થઈ. સહુ ખૂબ આનંદમાં આવી ગયા.

ગામોગામ પ્રભુના સ્વાગત અને સામૈયા ઢોલ, શરણાઈ ને ઘોડેસ્વારોથી થતા. અક્ષત, પુષ્પો અને ગુલાલથી વધામણાં થતાં, પરંતુ બામરોલી ગામનું સામૈયું તો અનોખું જ હતું. પ્રભુના તે સામૈયામાં કોઈના હાથમાં તીર-કામઠાં તો કોઈના હાથમાં શાણગારેલા ભાલા, કોઈના હાથમાં ધારિયાં તો કોઈના હાથમાં તલવાર, એમ હથિયારથી સજજ થયેલા સહુ શોભતા હતા. મહુરાજ પણ પોતાના સામૈયામાં આવો અવનવો સાજ જોઈને મનોમન હસતા હતા. લુંટફાટમાં પાવરધા એવા પગીઓના શરીર પર પૂરાં વઞ્ચો પણ ન હતાં. તેમના વઞ્ચોમાં કોઈ સંસ્કારી જ્ઞાતિની સજજનતા ન હતી ત્યાં તેઓની વાણીમાં મીઠાશ કે વર્તનમાં સજજનતા ક્યાંથી હોય ? આમ તદન હુલકી ગણાતી બહારવટિયા કોમના એ પગીઓ ક્યાં ને અનંત પ્રલાંડો જેની નજરમાં ન આવે એવા પુરુષોત્તમનારાયણ ક્યાં ! ક્યાં મચ્છરિયું ને ક્યાં ગરૂડ ! ક્યાં આગિયો ને ક્યાં સૂર્યનારાયણ ! બંનેનો મેળ થવો અસંભવ જ હતો. પણ પ્રભુના સંકલ્પે ને અનુગ્રહથી બામરોલી ગામનું ભાષ્ય તે દિવસે ગીધડી ગયું.

સામૈયું પતી ગયા પછી પ્રભુએ સહુ પગીઓને ભેગા કરી સભા કરી ને બહુ મીઠાશથી સૌને કહ્યું, “તમારે જો અમને રાજુ કરવા હોય તો આ તીર-કામઠાં, ભાલા, તલવાર, બરછી વગેરે શાંખો મૂકીને હાથમાં માળા ગ્રહણ કરો. હમણાં તમને ખબર નથી પણ ભજન ને માળામાં બધાં શાંખો

કરતાં અનેકગણી તાકાત રહેલી છે. બીજા કોઈ શાખો તેની તોલે નહિ આવે. પરંતુ એ તમને ધીમે રહીને સમજશે. અત્યાર સુધી ચોરી-લંટફાટ કરીને તમે ઘણાને રંજાડ્યા છે ને પાપનાં પોટલાં જ માથે બાંધ્યાં છે, પણ હવે તમે બધા અમારા યોગમાં આવ્યા તે કોઈ તમારું બહુ મોટું પુઅય ઉદ્ય થયું છે. આજ સુધીના તમારા સર્વ ગુના માફ કરીએ છીએ પણ હવે કોઈ નવા ફેલફતુર કરશો નહીં. ભૂંડા દેશકાળ રૂઢા થશે. અમારો રાજ્યપો મળશે ને જીવન ધન્ય બની જશે. પ્રભુ જેના ઘણી બને તેને શું ચિંતા ? પ્રભુ જેનો હાથ પકડે તેના જીવનમાં કોઈ ખામી રહે ખરી ? પ્રભુને રાજ કરવાનો સમય આવ્યો છે તો હવે જિંદગી કૂતરાની જેમ વેડફી નહિ દેતા. આ તો તમારી સાથે ખૂબ દેત છે એટલે મીઠો ઠપકો આપ્યો છે. તમે અમારા છો એટલે અમારે કહેવું તો જોઈએ ને !”

મહારાજની આવી માતૃત્વભરી ને માધુર્યભરી વાણી સાંભળીને સર્વેનાં દિલ દ્રવી તિથ્યાં, કેટલાયની આંખોમાંથી અશ્રુની ધારાઓ વહી રહી, હંદ્યમાં પશ્ચાત્તાપનાં પૂર ઊમટી આવ્યાં, હંદ્ય ભાવવિભોર બન્યાં ને અનેક શૂરવીરોએ મહારાજનાં વચન પ્રમાણે જીવન જીવવાનો નિર્ણય કરી જાણે કે જીવનભર કેસરિયાં કરવાનું નક્કી કર્યું. તખો પગી ને તેના બધા જ સાથીઓ ગદ્ગદ્ય થઈને મહારાજ પાસે દોડી ગયા, અને જોતજોતામાં તો પ્રભુના ચરણકમળ પાસે શાખોનો મોટો ઢગ થઈ ગયો. આ કોઈ અનોખું નિઃશાસ્ત્રીકરણ હતું. લંટારુઓને અને બહારવટિયાઓને સુધારવાની પ્રવૃત્તિ કરનારા તો ઘણા છે, પરંતુ અત્યંત અલ્ય સમયમાં આવું સામૂહિક પરિવર્તન અત્યંત સહજ રીતે શક્ય બનાવી, એવા અસંખ્ય લંટારુઓને સાધુહંદ્યી બનાવીને પ્રભુમય જીવન જીવતા કરવા, એ નારાયણ કે તેના અસલી સ્વરૂપ સિવાય શક્ય જ નથી. ત્યાં કોઈ રાજ્યસત્તાની ધમકી ન હતી. ધનસત્તાની કોઈ લાલચ ન હતી. પણ હતો માત્ર પ્રભુસત્તાનો વાત્સલ્યભર્યો પ્રેમ ! ત્યાં તો સર્વત્ર પ્રસરી હતી પુલ્ષોત્તમનારાયણના ભવ્ય સ્વરૂપની બેનમૂન સરસતા !

સહુ પગીઓએ પ્રભુને કાકલૂદીભર્યા સ્વરે કણું, ‘હે દ્યાળુ ! આજથી આ બધું જ અમે આપના ચરણે મૂક્યું. અમ જેવા પાપીઓને ઉગાય્યાં. તો

હવે બધા જ દોષોથી અમારી રક્ષા કરજો. ખૂબ બળ આપજો.' આ સાંભળી મહારાજ રાજ થઈને સહુને બેટ્યા ને સહુને આશીર્વાદ આપ્યા. પોતાનો રાજ્યો દેખાડી, નિર્ભળ પરિતાપ પ્રગટાવી, સહુનાંય અંતર અમૃતમય બનાવી દીધાં. આખાય ગામનું વાતાવરણ થોડા સમયમાં જ બદલાઈ ગયું, ને એકીસાથે સેંકડો પગીઓનું જીવનપરિવર્તન થઈ ગયું. સહુ કોઈને મનાઈ ગયું કે, પ્રભુએ ગ્રહણ કર્યા તેથી ધન્ય થઈ ગયા. પ્રભુની સરસતાની ઉજ્જવળ આભાથી જાણો કે સહુનાં અંતરમાં પણ ઉજાસ પ્રસરી ગયો ! નહિ તો સહુનુંય આવું વિદ્યુતવેગી પરિવર્તન કેમ સંભવી શકે ? પ્રભુ તો સર્વ પ્રકારની સરસતાના સાગર છે ને તેઓ ધારે ત્યારે, ધારે તે રીતે ને જ્યાં ધારે ત્યાં અનુપમ સરસતા સહેજે જ પ્રગટાવી હે. સરસ તો એક સહજાનંદ !

આવા તો કેટલાય જીવલંત પ્રસંગોમાં મહારાજે અત્યંત સ્વાભાવિક રીતે ને સમગ્રપણે અનુપમ સરસતા પ્રગટાવી હતી ને પ્રસારી હતી. શ્રીહરિએ જેતલપુરમાં એક મહારુદ્ર કરાવ્યો હતો જ. તેની અદ્ભુત સ્મૃતિ બધાના મનમાં તાજી હતી. ત્યાં તો વળી ડભાણમાં પણ એક અદ્ભુત મહાયજ્ઞ કરવો એમ શ્રીજીએ નક્કી કર્યું. વળી એ યજ્ઞપ્રસંગે પોતાના અનાદિના ભક્ત સાકારબ્રહ્મના મૂર્તિમાન અવતાર એવા ભાદરાના મૂળજી શર્માને ધામધૂમથી દીક્ષા આપવી એવો પણ શ્રીહરિને અનેરો ઉમંગ હતો. મૂળજી શર્મા મહારાજનું સર્વસ્વ હતા, પ્રાણ હતા. તેમના દીક્ષાપ્રસંગે લાખો હરિભક્તો ને બ્રાહ્મણો જમે, આનંદ કરે; દર્શન, સ્પર્શ, સેવા, સમાગમનો ચતુર્વિધ લાભ લુંટે એવી તેમની ઉદાર ભાવના હતી. અને તેથી જ ડભાણના આ મહાયજ્ઞનું આયોજન કર્યું. ગુજરાત, કાઠિયાવાડનાં બધાં જ ગામડાંઓમાં સત્સંગોઓને ઘેર ઘેર એ યજ્ઞના આમંત્રણ પ્રભુએ પાઠવ્યાં હતાં. આ યજ્ઞના વિધિવિધાન માટે મહારાજે સમગ્ર ભારતમાંથી પ્રખર પંડિતોને અને વિદ્વાનોને તેડાવ્યા હતા. આજુબાજુના વિસ્તારના હજારો બ્રાહ્મણોને પણ યજ્ઞમાં નિમંત્રણાં હતાં. સંવત ૧૮૬૬ના પોષ મહિનાના શુક્�પક્ષનો આ સમય હતો. કુલ અદાર દિવસ સુધી આ મહાયજ્ઞ ચાલ્યો. પોષ સુદ્ધિ પૂર્ણિમાના મહામંગલકારી દિને પ્રભુએ, મૂળજી શર્માને ભાગવતી દીક્ષા આપી 'ગુણાતીતાનંદ' એવું નામ

આપ્યું. યજ્ઞ અંગેની જૂની નોંધ પરથી જણાય છે કે કુલ ૩૬૦૦ મણ ઘઉંનો લોટ, લાડુ બનાવવાની સામગ્રીમાં વપરાયો હતો. આવો ભવ્ય અને મહાન યજ્ઞ ક્યારેય થયો હોય એવું હજુ કોઈની જાણમાં નથી.

આ યજ્ઞ અંગેની બધી તૈયારી કરવાનું કામ શ્રીહરિએ સદ્. મુક્તાનંદ સ્વામી, સદ્. આનંદાનંદ સ્વામી તથા સદ્. બ્રહ્માનંદ સ્વામીને સોંપ્યું હતું. મહારાજે તો પરમહંસોને યજ્ઞ માટેની તૈયારી કરવાની આજ્ઞા કરીને મોકલ્યા, પણ ત્યાં જઈને તૈયારીમાં શું કરવું ? યજ્ઞ અંગેનો સીધાનો તથા બીજો સઘળો સામાન ક્યાંથી લાવવો ? કેવી રીતે લાવવો ? ક્યારે લાવવો ? તે માટે કોને મળીને બધી વ્યવસ્થા કરવી ? વગેરે અનેક પ્રશ્નોના વિચારમાં જ આ સંતો હતા. પ્રભુના વચ્ચને વિશ્વાસ રાખી તેઓ ડભાણ તો પહુંચ્યો ગયા, પણ કોઈ જાતની તૈયારીનું તો કશું જ ઠેકાણું ન હતું. એક બાજુ દ્વેષોઓનો વિરોધ હતો ને બીજી બાજુ સેંકડો ને હજારો હરિભક્તોના સંઘ ઉપરાધીપરી આવી જ રહ્યા હતા. આ બધું જોઈ સંતોની તો મતિ જ મૂઢ થઈ ગઈ. કારણા, આવા મહાયજ્ઞનું સમગ્ર આયોજન કરવું એ કંઈ ખાવાના ખેલ ન હતા. સૌની શ્રદ્ધા અને ધીરજ તૂંક તૂંક થઈ રહી હતી. શું થશે ? કેમ થશે ? ક્યારે થશે ? કોણ કરશે ? વગેરે પ્રશ્નો સંતોના દિલને કોરી ખાતા હતા. યજ્ઞ માટેનો ઉત્સાહ જરૂર હતો પણ તે અંગેની ભવ્ય તૈયારીઓ કેવી રીતે કરવી તે અંગેની સ્પષ્ટ દિશાસૂઝ જડતી જ ન હતી. આવા ઉદ્દેગભર્યા વાતાવરણમાં સરસતા કોણ પ્રગટાવે...?

ત્યાં તો સૌના પ્રશ્નોનું નિરાકરણ કરવા, સૌને નિશ્ચિત બનાવવા શ્રીહરિ પોતે જ સત્વરે ડભાણ પહુંચ્યા. જઈને તરત જ આ સંતોને મળ્યા. યજ્ઞની વ્યવસ્થા અંગેનું બધું નિરીક્ષણ કર્યું. બધાનાં મુખારવિંદ અને અંતરના ભાવ ક્ષણવારમાં જ જાણી લીધા ને બધાને સાંત્વન આપતાં કખ્યું કે, “કોઈ પ્રકારની ચિંતા કરશો નહીં. બધી જ તૈયારીઓ સમયસર થઈ જશે.” એમ પાંચ-દશ મિનિટના અત્યંત ટૂંક સમયમાં પોતાની દિવ્ય મૂર્તિના આકર્ષણમાં સૌને ખેંચ્યી લીધા. યજ્ઞની તૈયારી અંગેના બધા જ પ્રશ્નોની મૂંજુવણ ભૂલાવી દીધી. ટૂંક સમયમાં બધું આયોજન સમજાવી દીધું. સૌનાં હૈયાંનાં ચિંતા ને ઉદ્દેગ

જાણે કે પળમાં જ હરી લીધાં, સમગ્ર વાતાવરણમાં કોઈ અનેરી મીઠાશ પ્રસરાવી દીધી. સૌનાં હૈયાં હલકાંફૂલ કરી દીધાં. યજ્ઞ કેમ થશે ? ક્યારે થશે ? કેવી રીતે થશે ? એ પ્રશ્ન તો સહુનેય હતો, છતાં ‘હવે યજ્ઞ સંપૂર્ણપણે ભવ્ય ને સર્વોપરી જ થવાનો છે’ એવી ભાવના ને એવો વિશ્વાસ સહજ જ પ્રગટી ગયાં. યજ્ઞ માટેનાં ધી, ગોળ, ખાંડ, લોટ વગેરે ટગલાબંધ સામાન જપાટાબંધ ક્યાંથી આવવા માંડ્યો તેનો કોઈનેય ઘ્યાલ ન આવ્યો. પ્રભુએ ઉતારાની, પાગરણની, સરભરાની, રસોઈની, યજ્ઞમંડપની, પીરસવાની, સમગ્ર યજ્ઞ અને ઉતારાના રક્ષણની વગેરે તમામ સેવાઓમાં સૌને ટૂંક સમયમાં જ ઓતપ્રોત કરી દીધા. કોઈને ખબરેય ન પડે એ રીતે વિઘુતવેગે તમામ વ્યવસ્થા ગોઠવી દીધી. આમ સર્વ પ્રકારે કોઈ અદ્ભુત સરસતા સર્જ દીધી. યોજના કરનારા, આયોજન કરનારા, વ્યવસ્થા કરનારા તો દુનિયામાં ઘણા પડ્યા છે પણ આટલી ઝડપથી, આટલી કુશળતાથી, સર્વ પ્રકારની ગોઠવણી કરીને, સૌનાં હૈયાંમાં નિશ્ચિંતતા ને પ્રફુલ્લિતતા પ્રગટાવવી એ તો પુરુષોત્તમનારાયણ સહજાનંદ સ્વામીનું જ કામ હતું. કહો કે એ જ તેમની બેનમૂન સરસતા હતી. પ્રભુએ પોતાના આવા અનુપમ ઐશ્વર્યથી નિર્વિદ્ધને યજ્ઞ પાર પાડ્યો. વામાચારી બ્રાહ્મણોના, પ્રભુનો પરાભવ કરવાના દુષ્ટ વિચારો સાકાર જ ન થઈ શક્યા. હજારો બ્રાહ્મણોને ખૂબ જમાડી, રમાડી, પુષ્કળ પ્રમાણમાં દાનદક્ષિણા આપી તૃમ કર્યા. દશે દિશાઓમાં ‘સ્વામિનારાયણ’નો જયઘોષ ગુંજુ રહ્યો ને વિજયંડકો વાગી રહ્યો. આ બધું જોઈ સૌ સંતો અને મુક્તો તો ચક્કિત થઈ ગયા. કલ્પનામાંય ન આવે એવું અદ્ભુત કાર્ય અત્યંત સરસતાપૂર્વક ટૂંક સમયમાં સચોટપણે સિદ્ધ કરી બતાવ્યું. સૌનેય ઘ્યાલ આવી ગયો કે આ તો કોઈ નોખા ને ન્યારા પ્રભુ છે. સૌના અંતરમાં એકીસાથે પ્રતીતિ કરાવી કે પ્રભુ જે કંઈ કરે છે તે સારા માટે જ કરે છે. એ સમર્થ છે, શક્તિશાળી છે, સર્વજ્ઞ છે. સર્વ પ્રકારની સરસતાથી ભરપૂર છે. યજ્ઞ તો સર્વોપરી થયો અને સાથોસાથ સહુનાં હૈયાંમાં, પ્રભુ માટે આ પ્રકારનો કોઈ મહિમાસભર અહોહોભાવ એકીસાથે પ્રગટી રહ્યો તે પણ મહાપ્રભુની અદ્ભુત સરસતા જ હતી ને !

આ ઐતિહાસિક યજ્ઞમાં જે જે આવ્યા તે સર્વેને સહજાનંદ વિભુની પારમેશ્વરી શક્તિનું યથાર્થ દર્શન થયું. સરસતાથી ભરપૂર એવા મહાપ્રભુના સંબંધે દરેકે એ સરસતાનો સુંદર અનુભવ કર્યો ને ધન્ય બન્યા. પરંતુ જે જે ભક્તો આ અભૂતપૂર્વ મહાયજ્ઞમાં એક યા બીજા કારણસર ન આવી શક્યા તેમને પાણ ઘેરબેઠાં મહારાજે સમગ્ર યજ્ઞના તાદૃશ દર્શન કરાવ્યાં ને યજ્ઞમાં ન આવી શક્યાની તમામ ઉદાસીનતા ટાળી દીધી. આવી રીતે કર્યાના આધોઈ ગામના કરણીબાઈને મહારાજે સતત બે દિવસ સુધી દર્શન અને સેવાનું અલૌકિક સુખ આપ્યું. સુરતના બિખારીદાસની દીકરીને સુરતમાં જ બેઠાં બેઠાં, ડાણમાં પ્રભુએ કરેલી સર્વ દિવ્ય લીલાઓનાં અને યજ્ઞવિધિનાં દૂબહૂ દર્શન થયાં. સોરઠમાંથી માયારામ ભહુ, પર્વતભાઈ વગેરેનો સંઘ ડાણમાં આવવા નીકળ્યો. રસ્તામાં જ પ્રભુએ તેમને ઘોડા પર દર્શન દીધાં. વાસ્તવમાં તો પ્રભુ ડાણમાં યજ્ઞમાં બિરાજમાન હતા. આવો તો કંઈક કેટલાયને અનુભવ થયો. યજ્ઞવિધિનો લાભ લેનારને અને સમૈયામાં હાજરી આપનારને તો આનંદનો અનુભવ થાય એ સ્વાભાવિક છે, પરંતુ જે ન આવી શક્યા તેમને પાણ તેઓ જ્યાં હતા ત્યાં સમૈયાનું અને પોતાની મૂર્તિનું રમણીય દર્શન કરવી, ઉદાસીનતા અને દુઃખ ટાળી, એ બધાને પાણ આનંદમાં ગરકાવ કરી અલૌકિક સરસતામાં મહાલતા કર્યા એ સહજાનંદ પ્રભુની સરસતાની કયા શબ્દોમાં સ્તુતિ કરવી ?

ગઢાના દરબાર એભલ ખાચર બહુ જ ભોળી પ્રકૃતિના હતા. ભડલીના ભાણ ખાચર અને બીજાં સગાંસ્નેહીઓ મહાપ્રભુની વિરુદ્ધમાં દરરોજ કંઈક ને કંઈક શબ્દો તેમના કાને નાખે જતા હતા. તે સહુ કહેતા, ‘તમારા દરબારમાં તમારી જુવાન દીકરીઓ ભેળો પેલો પુરબિયો બ્રાહ્મણ રહે છે તે બહુ ચાલાક છે. તે તો સહુને કામણ કરે છે. તેણે બાબરો ભૂત વશ કર્યો છે. તેણે માયાજળ પ્રસારી છે તમે તેમાં ફસાઈ ગયા છો. એ બામણો તમને ને તમારી દીકરીઓને સમાજમાં બેઆખરુ કરી દેશો. જુવાન દીકરીઓ સાથે તે ગમે તેમ બોલે, ચાલે, વર્તે તે આપણને શોભે નહીં. તમે તમારા ભાવિનો કાંઈક વિચાર કરજો. એને તમે પ્રભુ ઠરાવો છો, પાણ કાળા

માથાનો માનવી તે કાંઈ પ્રભુ હોતો હશે ! માટે તમે ચેતતા રહેજો, નહિ તો બધી રીતે પાયમાલ થઈ જશો. તે બાવો તો તમનેય બાવા બનાવશો. તમે સમાજમાંથી ફંગોળાઈ જશો. સમાજ તમને હડસેલી મૂક્શો. તેના કરતાં તેને દરબારગઢમાંથી હડસેલી દેવો સારો.’

જ્યાંસુધી એભલ ખાચરના અંતરમાં સત્ત્વગુણનો પ્રભાવ રહેતો ત્યાંસુધી તો આવા કુત્સિત શબ્દોની અસર તેમને થતી નહિ, પણ અંતરમાં જ્યારે રજોગુણ, તમોગુણના ઘાટ-સંકલ્પો પ્રબળ બનતા ત્યારે મનમાં ઘર કરી ગયેલા આવાં દુષ્ટ વચ્ચનો તેમના અંતરને કોરી ખાતા ને પ્રભુ વિષેના અભાવના વિચારવમળમાં એ ખેંચાઈ જતા. એ રીતે જ્યારે એભલ ખાચરનું માનસિક તંત્ર બસૂરું બની જતું ત્યારે મહારાજ તેમના ભાઈ જીવા ખાચરના દરબારમાં ઉિતરતા.

આમ બનતું ત્યારે મહારાજ માટેના પ્રેમની પરાકાણાએ પહુંચેલાં જીવુબા ને લાડુબા ખૂબ દુખાઈ જતાં. તેમના માટે એ કારમો ઘા અસહ્ય બની જતો. પ્રિયતમ દૂર હોય ને વિયોગ થાય તે તો કદાચ સહ્ય બને, પણ પાતળિયો જ્યારે સમીપમાં જ હોય છતાંય વિરહ સહેવો પડે ત્યારે તે સર્વથા અસહ્ય બની જાય છે. પ્રભુમિલનના આનંદના અભાવથી અને વિયોગની ઉદાસીનતાથી ઉદ્ભબેલી વિચિત્ર અવસ્થામાં અને ન કહી શકાય, ન સહી શકાય તેવી વિષમ દશામાં લાડુબા ને જીવુબા જાણે કે મહામુસીબતે, પરાણે એવા દિવસો પસાર કરતાં.

પ્રીતિપ્રધાન અંગવાળા સેવકોને કોઈ કાયદો કે શિસ્ત, મર્યાદા કે વ્યવસ્થા બંધનરૂપ બનતાં નથી. કહો કે, એવાં બંધનો સ્વીકારવાં એમને મંજૂર નથી. વળી હરિરસ જેણે ચાખ્યો હોય તે એ પીયૂષરસ વિના પોતાની ખાસ બીજા શેનાથી બુઝાવે ? પ્રેમસખી પ્રેમાનંદે એટલે જ તો કહ્યું છે કે, ‘વહાલા એ રસના ચાખણાહાર, છાશ તે નવ પીએ રે લોલ.’ શ્રીકૃષ્ણના દર્શન, સમાગમ ગ્રામ થતાં જ ગોપીઓ ઘેલી થઈને ભાન ભૂલી જતી. લોકલાજના ને મર્યાદાના સઘળાં બંધનો, ગોપીઓની પ્રભુ પ્રત્યેની પ્રીતિમાં આડે આવી શકતાં નહીં. તેવી જ રીતે શ્રીહરિના પ્રેમમાં ઘેલાં બનેલાં લાડુબા

ને જીવુબા પણ જાણે કે ભાન ભૂલી જતાં.

એક દિવસ એ બહેનોએ ઘેલા નદીમાં જ્યાં મહારાજ સ્નાન કરવા જતા ત્યાં જવાનું નક્કી કર્યું. ભક્તિરસથી પ્રબળ બનેલા પ્રેમને કોઈ મર્યાદા નથી, કોઈ કાયદો નથી, કોઈ બંધન નથી. પ્રેમ એટલે સ્વની વિસ્મૃતિ ને પ્રિયતમ સાથેની અભિન્ન રસમયતા. પ્રિયતમ સિવાય કોઈ વસ્તુ નજરમાં જ આવતી નથી. પ્રેમનું સાચું સ્વરૂપ તો એ જ છે ને ! પછી ત્યાં પોતાનું આગવું વ્યક્તિત્વ કે અસ્તિત્વ ક્યાંથી રહી શકે ! ભક્ત ને ભગવાન વર્યે અરસપરસનો અતૂટ વિશ્વાસ એ જ વિશુદ્ધ પ્રેમની પરાકાષ્ઠ છે. જગતના કોઈ મૂલ્યાંકનો એવા પ્રેમને બંધનરૂપ બની શકતાં નથી. સાચો પ્રેમ બધાં જ મૂલ્યાંકનોથી પર છે. એટલે જ એ બહેનોના નિર્મળ હંદ્યમાં પ્રભુને પણ સ્વીભૂતા ધારણા કરાવવાનો ને છૂપી રીતે પોતાની સાથે એક સ્ત્રીના વેશમાં જ દરબારગઢમાં લઈ જવાનો સંકલ્પ સહેજે જ પ્રબળ બન્યો હતો અને એટલે જ ઘેલાના તટ પર એક સ્ત્રીનાં કપડાં લઈને જ એ બહેનો પહુંચ્યી ગયાં હતાં.

બંને બહેનોએ પ્રભુને વિનંતી કરી, ‘હે મહારાજ ! આપ તો કલુણાનિધિ છો. આ લોકનાં બધાં બંધનોથી પર છો. સ્વીપુરુષભાવથી પર છો. આપ તો અમ સહુનેય સ્વીપુરુષભાવથી પર કરવા સમર્થ છો. આપ આ વખ્તો પહેરી અમારા દરબારગઢમાં ન આવો ? અમને દર્શનનું સુખ ન આપો ? તમે તો સાક્ષાત્ નારાયણ છો, તમને કોઈ ભય ખરો ? અમે તો અમારાં કપડાં લઈને તમને તેડવા માટે આવ્યાં છીએ. હે દયાળુ ! હવે દર્શન ને સેવાનું સુખ નહિ આપો ?’ એમ કહી પોતાની સાથે એક ઘડામાં લઈ ગયેલા, બહેનોને પહેરવાનાં વખ્તો બતાવ્યાં. એ જોઈ ક્ષાળાભર તો મહારાજના આશર્થનો પણ પાર ન રહ્યો !

તેમનાં વિયોગથી દાઢેલાં હૈયાંને શાંત કરવા, ભાવવિભોર બનાવવા પ્રભુએ જીવુબાને સહજ હા પાડી દીધી. પ્રેમની પરાકાષ્ઠએ પહુંચેલી તે બહેનોનાં હૈયાં આનંદવિભોર બની ગયાં. શરદપૂનમની રાત્રિએ સાગરનાં મોજાં કોઈ અનેરા હિલોળે ચેઠ છે તેમ તેમનાં અંતરમાં પણ જાણે કે પ્રેમસાગર છલકાઈ રહ્યો. સહજાનંદની રસધન મૂર્તિમાં તે લીન થઈ ગયાં. આધ્યાત્મિક

દૃતિહાસમાં અજોડ એવું મનુષ્યચરિત્ર પ્રભુએ ગ્રહણ કર્યું. મહારાજે અત્યંત કૃપા કરી બહેનોનાં વખ્તો ગ્રહણ કર્યાં. પ્રભુએ જ્યારે એ કપડાં ધારણ કર્યાં હશે ત્યારે એ બહેનોનાં હૈયામાં ઉમંગ કેવો હશે ! એ બહેનોનો કેવો નિર્મળ પ્રેમ હશે કે પ્રભુ પણ તેમના જેવા જ બન્યા ! તેમની કેવી નીતરતી ભક્તિ હશે કે પ્રભુએ લોકલાજ ને મર્યાદા પણ છોડી દીધી ! તેઓનો કેવો આત્મીય સંબંધ હશે કે પ્રભુએ સમાજ કે સંસારની પણ પરવા ન કરી ! પ્રભુની એવી અનુપમ સરસતાનું આપણે શું વાર્ણન કરીશું ? બસ એટલું જ કહી શકાય કે ‘સરસ તો એક સહજાનંદ.’ એવી પ્રભુના પ્રેમમાં ઘેલી બનેલી બહેનોના પ્રેમને જાણે કે વાચા આપતાં સદ્. મુક્તાનંદ સ્વામી લખે છે કે -

બ્રહ્માભવ સનકાદિક જેવા, જેના દર્શન દીચ્છે રે,
તે તમે પ્રેમીને વશ પ્રીતમ, પ્રેમી હોય તે પ્રીછે રે... (૧)

મીન સર્વ જેમ નીર સનેહી, ચંદ્ર સ્નેહી ચકોર રે,
તેમ મારું મન તમ સંગ વદાલા, નટવર ધર્મકિશોર રે... (૨)
તન, મન, ધન મેં તમને અરપ્યું, પામી અખંડ સોહુગ રે,
મુક્તાનંદ કહે મહોલે આવ્યાં, આજ અમારાં ભાય રે... (૩)

પ્રેમસાગર પરમેશ સહુને પ્રેમઘેલા કરવામાં ક્યારેય કોઈની પરવા કરતા નથી. બસ, સામેનું પાત્ર તરબોળ થવું જોઈએ. ભક્તની પોતા સાથેની પ્રીતિ અતૂટ બને, અતિ દઢ થાય એટલી જ એક અંતરની અભિપ્સા એમને હોય છે. એ પ્રેમઘેલા ભક્તોને પોતાની મનોહર મૂર્તિના આકારે બનાવવા, દેહના સ્થૂળ બંધનોથી પર લઈ જવા ને ભક્તની ને પોતાની વચ્ચેનો અંતરાય દૂર કરવા અથવા કોક અનુપમ પ્રીતિનો સ્વાદ ચખાડવા માટે જ પ્રભુએ કેવળ કૃપાએ કરીને આ ચરિત્ર ગ્રહણ કર્યું હતું, આ લોકને છાજે તેવું આ ચરિત્ર ન હતું, પણ ભક્તોની ભક્તિ આગળ પ્રભુને આ લોક ક્યાંથી નજરમાં આવે ? વિશુદ્ધ પ્રેમની ઉત્કટ રસબસતા આગળ દુન્યવી બંધનોની શી વિસાત ?

મહારાજે એ બહેનોની ભક્તિને વશ થઈને તે દિવસે સ્વીનાં તમામ વખ્તો પરિધાન કર્યાં. ધૂંઘટ પણ ઓછ્યો ને લાજ પણ કાઢી. પ્રભુ તો સર્વ કળામાં કુશળ હોય જ ! લટકાળા લહેરીએ સ્વીનો વેશ ધારણ કરી જવુબા ને

લાડુબા સાથે ધીમે પગલે દરબારગઢમાં પ્રવેશ કર્યો. એભલ ખાચરની ચકોર દૃષ્ટિમાં આ ત્રીજી દીકરી આવી ગઈ એટલે એમણે જીવુબાને પૂછ્યું, ‘આજે આ ત્રીજી કોણ છે ?’ જીવુબાને જરા પણ ગભરાટ વિના સ્વસ્થતાથી કહ્યું, ‘બાપુ ! આ તો કાળું તરવાડીની ધીની ધી² ભગવાન ભજવા આવી છે.’ આ સાંભળી બાપુ પણ આગળ કાંઈ બોટ્યા નહીં.

આવા અનોખા પ્રસંગનું વર્ણન કરતાં સદ્. બ્રહ્માનંદ સ્વામીએ સુંદર કીર્તન બનાવ્યું છે કે -

લઈ મીશ પાણી ભરવાનું રે, મળવા કાજે મોહનને,
માંહી કામ દર્શન કરવાનું રે, મળવા કાજે મોહનને...
ત્યારે શેત વખ્ત ઉતાર્યા રે, ગોપી બન્યા ગિરધારી;
વા’લે લાલ વખ્ત તન ધર્યા રે, ગોપી બન્યા ગિરધારી...
પહેર્યો ઘાઘરિયો ઘેરાળો રે, ગોપી બન્યા ગિરધારી;
શોભે કંચૂકો કામણગારો રે, ગોપી બન્યા ગિરધારી...

આ રીતે પ્રભુએ કૃપા કરી એ બંને બહેનોને ખૂબ આનંદ કરાવી દીધો. પ્રભુ ધારત તો બીજું સ્વરૂપ ધારણ કરીને પણ દરબારગઢમાં આવી શકત ને દર્શન-સેવાનું સુખ આપી શકત, પણ આત્મીયતાની, સરસતાની કે સભરતાની સર્વોત્કૃષ્ટ ભાવના એ બહેનોનાં હૈયાંમાં પ્રગટી શકત નહીં. ભક્તોના સંકલ્પો પૂરા કરવા તે ભગવાન માટે સામાન્ય વસ્તુ છે, તે તો એમનો સ્વર્ધમં છે. પણ ભક્તોની કક્ષાએ જઈને, ભક્તો જેવા થઈને, ભક્તોની વૃત્તિઓને પોતાના આકારે બનાવી કૃતાર્થતા અને ધન્યતાના ઝૂલે ઝૂલતા કરીને, માણાત્મ્ય કે માધુર્યથી તરબોળ બનાવી, અનિર્વચનીય ને આદ્ભુતાદક એવો સચોટ અનુભવ કરાવવો તે પ્રભુની બેનમૂન સરસતા છે ને ભક્તો માટેની એ એમની અનુપમ પ્રીતિ છે. પ્રભુ કાંઈ પાગલ ન હતા કે ખીનો વેશ ધારીને આવું અલૌકિક ચરિત્ર કરે, પણ તે બહેનોના ચૈતન્યના ડિંડાણમાં કાયમી સ્થાન લેવું હતું. બાકી એભલ ખાચરની શી ગુંજાશ હતી

૨. ધીની ધી = દીકરીની દીકરી

કે મહારાજને દરબારગઠમાં ન જવા દે ! પણ એ બહેનોને પોતાની અનુપમ મૂર્તિનું અપરંપાર સુખ આપવું હતું. ‘ભક્તવત્તસલ ભૂધરા’ એ પોતાનું બિરુદ્ધ સાકાર કરવું હતું. ચિદાકાશના ચૈતન્ય સ્વરૂપનાં સર્વે લીલાચરિત્રો કોઈ હેતુ માટે જ હોય છે, મંગલકારી જ હોય છે. સહજ આનંદની અભિવ્યક્તિ કરાવવા કે અનુભૂતિ કરાવવા માટે જ હોય છે. ભક્તોને આનંદવિભોર બનાવવા માટે ને તેઓના હૃદયમાં આગવું સ્થાન લેવા માટે જ પ્રભુ સર્વે ચરિત્રો ગ્રહણ કરતા હોય છે. આવા જ બીજા એક સરસતાપૂર્ણ ને અનુપમ ચરિત્રનું પણ દર્શન કરવા જેવું છે.

મહારાજે ગઢામાં શ્રીવાસુદેવનારાયણનો મૂર્તિપ્રતિષ્ઠા ઉત્સવ ધામધૂમથી કર્યો અને તે મૂર્તિ સમક્ષ સં. ૧૮૬૩ના નૂતન વર્ષનો પ્રથમ અન્નકૂટ ઉત્સવ ભવ્યતાથી ઊજવવાનું નક્કી કર્યું. જ્યારે પ્રભુએ દાદા ખાચરના દરબારના પ્રેમી ભક્તોને આ સમાચાર મોકલ્યા ત્યારે સહુનાય આનંદની અવધિ ન રહી. ગઢપુર તો પૃથ્વી પરનું અક્ષરધામ હતું. ત્યાંના ભક્તોના પ્રેમબંધનમાં શ્રીહરિ પોતે બંધાયા હતા. ‘ગઢનું મારું ને હું ગઢાનો’ આવાં પ્રીતિભર્યા વચનો તો પ્રભુએ કેટલીય વાર ઉચ્ચાર્યા હતાં. એ ભક્તોના પ્રેમનાં બંધન કેવાં હશે ! એમની ભક્તિ કેવી સુંદર હશે !

જીવુબા, લાડુબા તથા ગઢપુરવાસી સ્ત્રીઓ એમ બધાં જ દિવસરાત જોયા સિવાય અન્નકૂટ મહોત્સવની તૈયારીમાં લાગી ગયાં. કોઈ દળવાની તો કોઈ ખાંડવાની, કોઈ અનાજ સાફ કરવાની તો કોઈ મસાલા તૈયાર કરવાની, એમ વિધવિધ સેવાઓમાં સહુ જોડાઈ ગયાં. ધીમે ધીમે એભલ ખાચરનો સમગ્ર પરિવાર અને આખાય ગઢપુર ગામના પ્રત્યેક કુટુંબના સભ્યો અન્નકૂટોત્સવના એ સેવાયજ્ઞમાં સંપૂર્ણપણે ઓતપ્રોત થઈ ગયા. આખોય દરબારગઢ તે ઉત્સવની તૈયારીમાં જાણે ધમધમી ઊઠ્યો ન હોય !

ઉત્સવના સાત જ દિવસ બાકી રહ્યાં. તૈયારી તો પુરજોશમાં ચાલુ જ હતી. પરંતુ મહોત્સવના એ સેવાયજ્ઞમાં ગૂંથાયેલી બહેનોને, કોઈ નવો જ બોધપાઠ આપવા માટે પ્રભુએ એક નવું જ કૌતુક શરૂ કર્યું. ઉત્સવ સર્વોપરી થાય એ જ માત્ર પ્રભુનું લક્ષ્ય ન હતું પણ પ્રભુની સમૃતિ કરતાં કરતાં

સર્વ નાનામોટા કિયાયોગો કરવાની ટેવ સહુને સહજ બને એ મહારાજની ઈચ્છા હતી. તેથી એમણે એક નૂતન જ લીલા આરંભી. કોઈ બહેન પાપડ વાણી હોય તો તેને પ્રભુ પાટલી પર ઘનશ્યામસ્વરૂપે બેઠેલા જણાય ને તે વેલાણ તે બહેનના હાથમાં અદ્વર જ રહી જાય. કોઈ બહેન મસાલા ખાડે તો ખાંડણિયામાં શ્રીહરિની મનોહર મૂર્તિનાં દર્શન થાય ને તે સાંબેલું હવામાં અદ્વર જ રહી જાય. કોઈ બહેન તાવડામાં પૂરીઓ તળે તો ઝારા પર શ્રીહરિના કમનીય મુખડાનાં દર્શન થાય ને તળવાની કિયા બંધ થઈ જાય. કોઈ બહેન વડીઓ મૂકે તો પ્રત્યેક વડીમાં શ્રીહરિના મર્માણ મુખડાનાં દર્શન થાય જેથી વડીઓ મૂકુવાનું બંધ પડી જાય. કોઈ બહેન અનાજ દળવા બેસે તો ત્યાં જ ઘંટીના પડ પર પ્રભુ આવીને બિરાજ જાય અને દળણાં અધૂરાં રહે. કોઈ બહેન અનાજ સાફ કરે તો સૂપડામાં જ પ્રભુના મુખાત્રવિંદના દર્શન થાય ને સૂપડું હાથમાં જ રહી જાય. આમ સાફસૂફીની, દળવાની, વાણવાની, તળવાની વગેરે અન્નકૂટોત્સવની સર્વ ગ્રક્રિયાઓની ગતિ એકદમ મંદ પડી ગઈ. બધી બહેનોએ આ અંગે જીવુબા-લાડુબાને વાત કરી. સહુ આશ્ર્યમાં જ હતાં. નટખટ નટવરની ને છેલણોગાળા પ્રીતમની એ લીલા કે એવા દર્શનના હેતુનો કોઈનેય ઘ્યાલ ન આવ્યો.

અન્નકૂટને માત્ર બે જ દિવસ બાકી હતા પણ સામગ્રીઓ તૈયાર થઈ શકી ન હતી. શ્રીહરિ પાકશાળામાં પહોંચી ગયા અને જીવુબા ને લાડુબાને ખૂબ ઠપકો આપ્યો કે, “હવે બે જ દિવસ બાકી છે ને અન્નકૂટની વાનગીઓનું તો કાંઈ ડેકાણું પણ નથી. અન્નકૂટોત્સવ કેવી રીતે ઉજવશો ?” પ્રભુની આવી મર્માણી ટકોરથી બહેનોના મનમાં રમી રહેલી મીઠી મૂંજવણને વ્યક્ત કરવાની જાગે કોઈ સોનેરી તક મળી ગઈ ! જીવુબા ને લાડુબા તરત જ બોલી ઉક્ખાં કે, ‘મહારાજ ! આમાં તો તમારો જ વાંક છે. અમે તો ઘણી જડપ કરીએ છીએ પણ પાટલી પર, ઝારા પર, તેલની કઢાઈમાં, વડીઓમાં, સૂપડામાં, ખાંડણિયામાં ને ઘંટીના પડ પર એમ બધે જ તમે સાક્ષાત્ આવીને બેસી જાઓ છો ને બધાંનું કામ બંધ પડી જાય છે. આમ તમારો જ વાંક હોય ત્યાં અમે શું કરીએ ?’

આ બધું તો મહારાજ જાગતા જ હતા. અમને તો એ બહેનોને સેવાધર્મનું કોક અનેરું રહસ્ય સમજાવવું હતું. ચર્વ કિયાયોગોમાં પ્રભુની મૂર્તિની સ્મૃતિની અગત્યતા સમજાવવી હતી, ભક્તિમાર્ગમાં સહુને ખૂબ આગળ લેવા હતા. એટલે જીવુબા, લાદુબા તથા બધી જ બહેનોને બોલાવીને કહ્યું કે, “તમારી પાસે અમારે સેવા તો કરાવવી જ છે પણ તમે સહુ ભજન કરતાં કરતાં ને સ્મૃતિ કરતાં કરતાં સેવા કરો, એ અમારી આજ્ઞા છે. તેમાં અમારો ઘણો રાજ્યો છે. તમારી વૃત્તિઓને અમારા આકારે બનાવવી છે. અમારી સ્મૃતિને અખંડિત બનાવવી છે. સેવા કરતા જાઓ ને સંભારતા જાઓ. સેવાથી જ મેવા મળવાના છે. સેવાથી જ બળ મળવાનું છે. સેવાથી જ બુદ્ધિયોગ પ્રામ થવાનો છે. સેવાથી જ હૈયું બદલાવાનું છે. સેવાથી જ અંતરમાં મૂર્તિ કંડારાવાની છે. પણ સ્મૃતિ કરતાં કરતાં સેવા કરશો તો કોક અનેરો આનંદ પ્રામ થશો. ૪૩ એવા ઇન્દ્રિયો-અંતઃકરણને પ્રભુમય બનતાં વાર નહિ લાગે. પહેલાં ઇન્દ્રિયોના ગોલોકમાં ને પછી હદ્યસિંહાસને પ્રલુબ બિરાજશો. ભક્ત ને ભગવાનની એકતા થઈ જશે પછી પ્રભુ સંપૂર્ણપણે ભક્તનો કબજો લઈ લેશો. તમારું અસ્તિત્વ મટી જશો. દેહભાવ ટળી જશો ને અંતરમાં કેવળ પ્રભુ જ રહેશે. હે જીવુબા ! આવી કોક અનુપમ સૂજ આપવા માટે જ અમે આવું ચરિત્ર કર્યું હતું. માટે સહુનેય આ રહસ્ય સમજાવજો. આ રીતે સહુનેય સેવા કરતા શિખવાડજો. ભજન કરતાં કરતાં સેવા કરે તેવી ટકોર બધાને કરતા રહેજો.”

આવા અનુપમ રહસ્યની વાત સાંભળી જીવુબા, લાદુબા ને બહેનો જાણે કે કૃપાનિધાનની કૃપામાં તરબોળ થઈ ગયાં. પોતાની જાતનું ભાન ભૂલી ગયાં. ગદ્ગાદ થઈને બે હાથ જોડીને મહારાજને પ્રાર્થના કરી કે, ‘હે દ્યાળુ ! આવી રીતે આપની સ્મૃતિ કરવાનું અમને બળ આપજો. આપના આકારે થવાનું બળ આપજો. આપની કસોટીમાં ટકી રહેવાનું બળ આપજો. હે પ્રભુ ! અમે તો જીવ છીએ, તમે જગદીશ છો. આટલી દ્યા વરસાવી છે તો હવે પૂરી જ વરસાવીને રહેજો. પળમાત્ર આપને ભૂલીએ જ નહિ તેવું બળ આપજો.’

તે સમયે એવા પ્રેમઘેલા ભક્તોને ભક્તવત્સલ ભગવાનનું એ અનુપમ દર્શન કેવું સરસ ને સુંદર બન્યું હશે ! પોતાના પ્રાણઘારા ભક્તોને આવી અનેરી સૂજ આપવા તત્પર બનેલા શ્રીહરિનું દર્શન ને એવી અનેરી સૂજ પ્રામ થયા પછી, એ માટેની અંતરની અભિપ્રાયથી ભક્તિવિભોર દશામાં જૂલતા ભક્તોનું દર્શન કેવું રમણીય હશે ! એવી સૂજ, એવું રહસ્ય, એવો આનંદ, એવું માધુર્ય ને એવી અનુપમ સરસતા સર્વોપરીપણે એકીસાથે ક્ષાળમાત્રમાં જ પ્રગટાવનાર પ્રભુ કેવા ! અહોહો ! સરસ તો એક સહજાનંદ !

સૂર્યને કોની ઉપમા દેવાય ? અનંત ચિદકાશનો તાગ કેમ કાઢી શકાય ? તેવી રીતે અનંત ઐશ્વર્યોના ધારક એવા મહાપ્રભુની પ્રભુતા કે સરસતાનું શું મૂલ્ય અંકાય ? વ્યક્તિએ વ્યક્તિએ પ્રભુતાના અનુભવ બિન્ન બિન્ન ને વ્યક્તિએ વ્યક્તિએ સરસતાની અનુભૂતિ જુદી જુદી. એવા વિભુના મહિમાના શું ગુણગાન ગાઈશું ! જેમની એક એક ક્ષાળ સહુનાય જીવનમાં સરસતા પ્રગટાવવા માટે જ હોય તેવા સહજાનંદ પ્રભુનું શું વર્ણન કરીશું ? એમનું તો પળેપળનું જીવન પરને અર્થે જ હતું.

મહારાજના સમયમાં સુરા ખાચર, અલૈયા ખાચર વગેરે દરબારો ઘોડા ખેલવવાના દાવપેચમાં ખૂબ જ ચપળ ને ચાલાક હતા. જેમ કોઈ કઠપૂતળીઓને નચાવનાર જાહુગર, પોતાને મન ફાવે તેમ પૂતળીઓને નચાવે તેમ તે દરબારો પણ સહુજ આણસારે ઘોડા કે ઘોડીને ધારે તે રીતે નચાવી જાણતા. ઘોડેસ્વારીમાં સહુ પાવરધા હતા. ઘણી વખત મહારાજ એ દરબારોની કક્ષાએ જઈને રસબસ થતા ને સહુને પોતામાં રસબસ કરવા ઘોડેસ્વારીનો કોઈ આગવી કળાનો કસબ પણ દેખાડતા.

એ દરબારો બિચારા શું ધ્યાનભજન કરવાના હતા ? પોતાની જ મર્સ્તીમાં ચોવીસ કલાક રાચનારા એવા એમને પ્રભુની રસધન મૂર્તિની સ્મૃતિ ક્યારે અખંડ બનવાની હતી ? પણ પ્રભુનાં ચરિત્રો જ એવાં હોય છે કે દરેકનાં કાળજાં કોરી લે છે ને એ રીતે તેઓ સર્વોપરીપણે સહુનાય જીવમાં બેસી જાય છે. ‘લે ખેંચી મન લાખના આપોઆપ ઈશ્વર હોય’ તે યોગ્ય જ કહ્યું છે ને !

મહારાજે એક દિવસ એ દરબારોને કોઈક જુદા જ પ્રકારની સ્મૃતિ આપવાનું નક્કી કર્યું અને પોતે જાતે જ એક ફૂટનું કુંડાળું દોર્યું ને બધાને પડકાર કર્યો કે જેનામાં તાકાત કે આવડત હોય તેવો કોઈ પણ ઘોડેસ્વાર, એ એક ફૂટના કુંડાળામાં ઝપાટાબંધ ઘોડીને ફેરવી બતાવે. સૌ પ્રથમ તો શ્રીહરિનો આવો પ્રસ્તાવ સાંભળી સહુ દરબારો વિચારમાં પડી ગયા. ચાર પગની ઘોડી, વચ્ચે ચાર ફૂટનો ગાળો ને એકદમ નાનું કુંડાળું ને એમાં ઝડપી ગતિએ ઘોડીને ફેરવવાની. એટલા નાના કુંડાળામાં ચાર પગવાળું પ્રાણી ઝડપી ગતિએ કેવી રીતે ફરી શકે? આવો અટપટો ને વિચિત્ર દાવ ખેલવાની કોઈએ ક્યારેય પણ કલ્પના નહિ કરેલી, અને કોઈનેય તેવી રીતે ખેલ ખેલતા જોયેલા પણ નહીં. છતાં બધાના મનમાં એમ હતું કે ઘોડલા ખેલવામાં તો અમે જ પાવરધા છીએ. એટલે વટના માર્યા કેટલાક દરબારોએ ઘોડી ખેલાવવાના પ્રયત્નો તો ઘણા કર્યા પણ એ નાના કુંડાળાની મર્યાદા બધાને આકરી પડી ગઈ. અંતે બધાએ થાડીને, કંટાળીને પ્રભુને કહ્યું કે, ‘હે મહારાજ! આમ તે કાંઈ એક ફૂટના કુંડાળામાં ઘોડી રમતી હશે?’ મહારાજ ખૂબ આનંદી ને રમૂજી હતા. મરક મરક હસતાં હસતાં બોલ્યા, “તમે તો બહુ પાવરધા છો, સાચા કસબી છો માટે ખેલ ખેલી બતાવો નહિ તો હાર કબૂલી લો.”

પ્રભુએ આવો અલૌકિક પ્રસંગ યોજ્યો ને આવું ચરિત્ર કર્યું તેની પાછળની ભાવના એટલી જ હતી કે સૌનેય હૈયામાં ખરેખરો ગુણ આવી જાય. મૂર્તિની સ્મૃતિ રહી જાય. સહુના અંતરમાં નભ્રતાની ભાવના પ્રગટે. પોતપોતાની આવડતનું અભિમાન ઓસરે. વૃત્તિઓ પ્રભુના આકારે બને ને એવું ચરિત્ર યાદ ન કરવું હોય છતાંય એની સ્મૃતિ તાજ રહે. બાકી તો એ બિચારા દરબારોને આત્મા ને પરમાત્માના જ્ઞાનની ક્યાં ખબર હતી? શ્રીહરિના વચ્ચન-ઉપદેશની કે શાસ્ત્રોના ગહન જ્ઞાનની ક્યાં માહિતી હતી? સહુને એક યા બીજી રીતે, મહારાજ તો એટલું જ સમજાવવા માગતા હતા કે, “જે છે તે આ સહજાનંદ છે. સર્વોપરી આ સહજાનંદ છે, સરસ આ સહજાનંદ છે. ને બધામાં જે કાંઈ બુદ્ધિ, શક્તિ, ગુણો, આવડત, કળા કે

સામર્થી છે તે અમારા જ છે ને અમારે આધીન છે.”

બધાય થાક્યા પછી શ્રીહરિ માણકી ઘોડી પર અસવાર થઈ ગયા ને એ જાતવંત ઘોડી પણ પોતાના પ્રાણાભ્યારા પ્રિયતમના સ્પર્શમાત્રથી કોક અનેરા ચેતનથી ચેતનવંતી બની થનગાની રહી. આંખના પલકારામાં તો શ્રીહરિએ ઘોડીના આગલા બે પગ ઊંચા કરી દીઘા ને પાછલા બે પગે તેને અદ્વિર કરીને પેલા એક ફૂટના કુંડાળામાં ઝડપથી ચક્કર ચક્કર ફેરવવા માંડી. એટલી બધી ચાપળતાથી પ્રભુએ ઘોડીને ફેરવવા માંડી કે મહારાજનો ને ઘોડીનો આકાર એક જ દેખાવા લાયો. સહુ આભા જ બની ગયા. સૌનાય હદ્યમાં પ્રભુની એ મૂર્તિ કોતરાઈ ગઈ. આવી કૌતુકભરી રમત, આવી આજાંકિત ઘોડી ને આવા અલબેલા ભગવાન એ ભક્તોએ ક્યારેય નિહાળ્યા ન હતા. એ દર્શનથી કેટલાયનાં જીવન ધન્ય બની ગયાં !

આ સમયે પ્રસિદ્ધ મહાકવિ શ્રીનાનાલાલના પિતાશ્રી દલપતરામ પણ મોજૂદ હતા. ત્યારે તેમની વય ધણી નાની હતી. પ્રભુની એ મૂર્તિએ તો નાની વયના દલપતરામના હૈયામાં પણ અનેરું સ્થાન મેળવી લીધું. કહો કે પ્રભુએ એ સુંદર સ્મૃતિ એમને એમના સમગ્ર જીવનકાળ માટે એક અમૂલ્ય બક્ષિસ્થુપે આપી. પ્રભુની આવી અલૌકિક લીલાને જોઈને જાણો કે બધા જ ચિત્રવત્ થઈ ગયા. ગગનનો સૂર્ય પણ પળભર થંભી જઈને પોતાના નિયંતા મહાપ્રભુની મનોહર મૂર્તિ નીરખવા લાયો હોય તેમ વાતાવરણ પણ શાંત ને સ્થિર થઈ ગયું. અદ્ભુત સરસતા પ્રગટી ચૂકી. સહુનાય મનમાં એમ વસી ગયું કે મહારાજ તે મહારાજ ! વર્ષો પછી જ્યારેજ્યારે કવિ શ્રીદલપતરામ સ્વામિનારાયણ પ્રભુનું નામ બોલતા કે સાંભળતા ત્યારે ગદ્ગદ થઈને આર્તહદયે કહેતા કે, ‘સહજાનંદ સ્વામીનું બીજું કોઈ ચરિત્ર મને સાંભરતું નથી પણ માણકી ઘોડી પર બિરાળને ઝડપભેર ફરતી પ્રભુની મનોહર મૂર્તિને હું કેમેય વિસરી શકતો નથી. તે સમયે હું ત્યાં હાજર હતો તે જ મારાં ધન્યભાગ્ય !’

આમ,

- આવી સર્વકાલીન ધન્યતાનું આહુલાદક સુખ એકીસાથે સર્વને એક

અલ્પ ચરિત્રમાં જ પોતે સામેથી મોજમાં લૂંટાવી દે તેનું નામ સહજાનંદ !

- કલ્પનામાંય ન આવે તેવી સરસતાની સભરતામાં સહુને સમગ્રપણે લીન કરી દે તેનું નામ સહજાનંદ !

- વિના કારણ, વિના સાધને પોતે જ ગરજુ થઈને, પોતાના આવા દિવ્ય ચરિત્રોની સ્મૃતિના વેગવાન પ્રવાહમાં, એકીસાથે સહુનેય ઝબોળીને બ્રહ્મરસથી તરબોળ કરે તેનું નામ સહજાનંદ !

મહાપ્રભુના આવા અવિરત પરિશ્રમના શા ગુણગાન ગાઈશું ? તેમની કરુણાને કેવી રીતે નવાજ્ઞશું ? એટલું જ કહી શકાય કે સહજાનંદ તે સહજાનંદ !

પ્રભુ માટે તો એટલું જ કહી શકાય કે, ‘કામિલ, કામિલ સબ હુનર તેરે હાથ.’ પ્રભુ તો સર્વ કળાઓમાં નિપુણ હતા. કોઈ ને કોઈ રીતે ભક્તોના જીવનમાં સરસતા પ્રગટાવી, પોતાનાં દિવ્ય લીલાચરિત્રોની સ્મૃતિથી સહુનાં હૈયાં તરબોળ કરવાનો પ્રભુનો મહામંગલકારી હેતુ હતો. ને આપણે જોયું કે તે માટે પ્રભુએ સમૈયા કર્યા ને યજ્ઞોય કર્યા, અમૃકૂટ પૂર્યા ને વરઘોડામાંય ફર્યા, ચલાખાને નાવડી બનાવી ને ઘોડલાય ખેલાવ્યા. આવી તો અગણિત લીલાઓ કરી. તેમાં સંબંધમાં આવેલા સહુ જીવોનું રૂંકું કરવા સિવાય બીજો કોઈ આશય તેમનો ન હતો. આવી જ બીજી એક અદ્ભુત લીલા એક વખત કરિયાણા ગામની ભાગોળે વહેતી કાળુભાર નદીને તીરે પણ કરી.

કરિયાણામાં ઘેલા ધાઘલ નામના મહારાજના એક ભક્ત હતા. તે વાંસળી વગાડવામાં ઘણા પાવરધા હતા. મહારાજ જ્યારે કરિયાણા પધાર્યા ત્યારે એ ઘેલા ધાઘલે સુંદર વાંસળી વગાડી શ્રીહરિને ખુશ કર્યા. એટલે રાજ થઈને પ્રભુએ કહ્યું કે, “વાહ ! ધાઘલ, તમે તો આજે અદ્ભુત વાંસળી વગાડી, અમે બહુ રાજુ થયા છીએ. તમે જે માંગો તે અમારે તમને આપવું.” ઘેલા ધાઘલ બહુ વિવેકી હતા. સમજી ગયા કે જીવનમાં આવી સોનેરી તક વારે વારે નહિ આવે. આવેલી તકને જે ઝડપી લે તે જ ખરો બુદ્ધિશાળી છે. એટલે તરત જ તેમણે પ્રભુને કહ્યું કે, ‘દ્યાણુ ! કૃષ્ણાવતારમાં કૃષ્ણ પરમાત્મા વાંસળી વગાડતા ને ગોપીઓ ઘેલી થતી તે સાંભળ્યું છે. પણ

આજે તેવું ચરિત્ર જોવાની દૃઢા છે. આ બીજી એક નવી વાંસળી આપને માટે જ રાખી મૂકી છે. આજે આપ કૃપા કરોને બંસીના સૂર છેડો એટલે અમારો પણ ગોલોકવાસી નંદુંવરની લીલા જોવાનો મનસૂભો પૂરો થાય. અમને અલોકિક દર્શન કરાવી સુખિયા કરો.’ આ સાંભળી શ્રીહરિ હુસ્યા. ઘેલા ધાધલ શ્રીકૃષ્ણ પરમાત્મામાં સર્વોપરીભાવે જોડાયા હતા. પ્રભુને થયું કે ધાધલને પોતાના પુરુષોત્તમનારાયણના સ્વરૂપની નિષા સહેલાઈથી નહિ સમજાય. તેને તો કૃષ્ણસ્વરૂપે જ દર્શનની અપેક્ષા રહેશે. નહિ તો તેને સુવાણ નહિ થાય કે પાટો નહિ ગોઠે. વળી ધાધલ જે માગે તે આપવા પોતે વચને બંધાયા હતા તેથી તેને કહ્યું કે, “આજે સાંજે કાળુભાર નદીએ નાહવા જઈએ ત્યારે તમારો સંકલ્પ પૂરો કરીશું.”

સર્વાવતારી શ્રીહરિ તો સહુના હતા. જેવે રૂપે તેમને જોવાની ભગત દૃઢા રાખે તેવું રૂપ તત્કાળ ધરીને તેને સહજ જ સુખિયો કરવા સમર્થ હતા. સર્વ કળાઓના આધાર એવા કમનીય કલાધરને ક્યાં કોઈ કળા શીખવા જવાની હતી ? સર્વ કળાઓ, સર્વ કારીગારી, સકલ સૌંદર્ય, સમ્યક્ સરસતા, સમગ્ર ઐશ્વર્ય, બધી જ પ્રભુતા તે તો શ્રીહરિના ચરણકમળમાંથી ઉદ્ભવે છે. જ્યારે, જેવી રીતે, જે સ્થળે, જેવું રૂપ ધરી, જે કાર્ય સિદ્ધ કરવું હોય કે જે ચરિત્ર કરવું હોય ત્યારે, તેવી રીતે, તે સ્થળે, તેવું રૂપ ધરી, અત્યંત આસાનીથી તે કાર્ય સિદ્ધ કરે છે કે તેવું ચરિત્ર કરી સુખમય સ્મૃતિ આપે છે.

સાંજે કાળુભાર નદીને તીરે શ્રીહરિ બંસીવાદનની જમાવટ કરવાના છે એ વાત ગામમાં પણ વાયુવેગે પ્રસરી ગઈ. એટલે ગામના દરબાર દેહા ખાચર, તેમના દીકરાઓ, સગાંસંબંધી, કાઠીભાયાતો અને સંઘના સહુ સંતો અને હરિભક્તો તથા ગામના સહુ સત્સંગીઓ પ્રભુ સાથે નદીને તીરે પહુંચ્યો ગયા. પ્રભુએ પોતાના સખાઓ અને સંતો સાથે ખૂબ જળકીડા કરી. ઘેલા ધાધલ દૂર રહ્યા રહ્યા પ્રભુની આ લીલા જોતા હતા. પ્રભુ પણ તેમની કસોટી કરતા હોય તેમ કહ્યું કે, “ધાધલ, અહીં તો ઝીણો ઝીણો વરસાદ ટપકે છે. એટલે સહુનાં વખ્તો ભીનાં થઈ જશે, માટે બંસીવાદન માટે બીજો કોઈ સમય રાખીશું.” ઘેલા ધાધલ પણ હોશિયાર હતા. તેમણે તો જાણો પાણી આવતાં

પહેલાં જ પાળ બાંધી દીધી હતી. એટલે શ્રીહરિને કહ્યું કે, ‘મહારાજ ! અમારા કાઠિયાવાડના રિવાજ પ્રમાણે સહુ તીનના ધાબળા ખબે રાખે છે. તે ધાબળા હું લાવ્યો છું. તે બધા ઓઢશો એટલે કોઈ પલળશે નહિ ને આપને માટે ખાસ એક નવો ધાબળો પણ આપ્યો છે. આપ પણ તે ઓઢો.’ પ્રભુ સમજી ગયા કે ઘેલા ધાઘલના મનોરથ પૂરા કર્યે જ છૂટકો છે. એટલે નવો કાળો ધાબળો ઓઢી લીધો ને નદીની ધાર ઉપર બિરાજ્યા. ત્યાં બેસીને ઘણી કથાવાર્તા કરી. જામતી રાત હતી ને સમય જતો હતો એટલે ધાઘલે અધીરા થઈને પ્રભુને કહ્યું કે, ‘મહારાજ ! આમ સમય જશે તો નવી વાંસળી આજે કોરી રહી જશે ને અમે પણ આજે કોરા રહી જઈશું.’ આ સાંભળી મહારાજ હસ્યા, ભક્તોનાં હૈયાંની અધીરાઈની માત્રા વધારી પોતાની મૂર્તિ પ્રત્યેનું ઘેંચાણ પણ પ્રભુ પ્રબળ બનાવે છે !

ચાંદની રાત હતી. ચંદ્રમાનો શીતળ પ્રકાશ સર્વત્ર રેલાઈ રહ્યો હતો. આકાશમાં તારલિયા ટમટમી રહ્યા હતા. કાળુભાર નદીનાં નિર્મળ નીર ખળખળ વહેતાં હતાં. સર્વત્ર નીરવ શાંતિ પ્રસરી રહી હતી. નદીની ધારે સાક્ષાત્ પ્રભુ તીભા હતા. આસપાસ ઘેલા ધાઘલ, કાળુ મકવાળા, દેહા ખાચર અને ગામના સહુ હરિભક્તો જાણે કે ગોપબાળની જેમ શોભી રહ્યા હતા. શ્રીહરિએ તીનનો કાળો ધાબળો ઓઢ્યો, વાંસળી હુથમાં લીધી ને સૂર છેડવા માટે વિશિષ્ટ મુદ્રામાં તીભા રહ્યા. ત્યાં તો સર્વત્ર પ્રકાશ ફેલાઈ ગયો. એમાં ઘેલા ધાઘલને મહારાજની રસધન મૂર્તિમાં શ્યામસુંદર કૃષ્ણ પરમાત્માનાં રમણીય દર્શન થયાં. તેની સર્વ વૃત્તિઓ શ્રીહરિના સ્વરૂપમાં સમગ્રપણે જોડાઈ ગઈ, અને જ્યાં પ્રભુએ બંસરીનો સુમધુર નાદ છેડ્યો કે તરત જ જાણે સમગ્ર જડચેતન સૃષ્ટિ એ નાદની મંજુલ સૂરાવલીઓ સાથે એકાકાર બની ડોલવા લાગી. ગગનમાં શશી પણ પ્રભુની બંસીના મધુર નાદને સાંભળવા જાણે કે થંભી ગયો. સહુ ભક્તો મંત્રમુખ બની સ્થિર થઈ ગયા. કાળુભારના વહેતાં નીર પણ પ્રભુની બંસીનો એ સુંદર સૂર સાંભળવા જાણે કે સ્થગિત થઈ ગયાં. જળમાં વિચરતાં માછલાંઓને તત્કાળ સમાધિ થઈ ગઈ. પ્રભુની બંસરીનો બ્રહ્મનાદ ચિદાકાશમાં પ્રસરી રહ્યો ને દિશાઓ પણ એ

મંગલ નાદના તાલેતાલ ડોલવા લાગી. ખીલે બાંધેલી ગાયો પણ ભાંભરતી ભાંભરતી આવીને ત્યાં ચિત્રવત્તુ સ્થિર થઈ ગઈ ને એકીટસે પ્રભુને નિરખી રહી. આકાશમાં દેવતાઓ પોતપોતાનાં વિમાન લઈને, પ્રભુની બંસરીનો અલોકિક નાદ જીલવા એકત્ર થઈ ગયા ને સહુએ ત્યાં કુંકુ, ગુલાલ અને પુષ્પોની વૃદ્ધિ કરી. શ્રીહરિનું જાણે કે પૂજન કર્યું ! પ્રભુના બંસરીવાદનનું એ મધુરું સંગીત, કોઈ સાધનમાંથી ઉદ્ભવતું સ્થળું સંગીતમાત્ર જ ન હતું. એ તો જીવનસંગીત હતું ! સાંભળનારના, સહુ કોઈના સમગ્ર શારીરિક ને માનસિક તંત્રનાં સ્પંદનોને શાંત કરનારું, પ્રભાવસભર ને દિવ્ય સંગીત હતું ! પ્રભુની વાંસળીના સૂર એ કાંઈ વાયુમંડળના વમળ કે પરપોટા ન હતા, પણ દિવ્યતાસભર પરમ આદ્ભુત બ્રહ્મનાદના સુમધુર તરંગો હતા. જેણે જેણે જીવ્યા તે પોતાનું ભાન ભૂલ્યા, જેણે જેણે સંભળાયા તે પ્રભુમય બન્યા. કાળુ મકવાણા અને અન્ય ભક્તોને તો તરત જ સમાધિ થઈ ગઈ અને એમાં તેમને શ્રીહરિને સ્થાને શ્રીકૃષ્ણ પરમાત્માનાં જ દર્શન થયાં.

થોડી વાર પછી પ્રભુએ બંસરીવાદનનો સૂર મંદ કર્યો ને સહુને સમાધિમાંથી જાગ્રત કર્યા. આમ શ્રીહરિએ અદ્ભુત બંસરીવાદન કરી ઘેલા ધાધલનો સંકલ્પ પૂરો કર્યો. તેને કૃષણસ્વરૂપે દર્શન આપી સંપૂર્ણપણે ન્યાલ કરી દીધો. સમગ્ર વાતાવરણને બંસરીના નાદબ્રહ્મથી સભર કરી દીધું. કેટલાયને સમાધિનો અનુભવ કરાવી અંતરમાં શાંતિ કરી દીધી. હાજર રહેલા તમામ ભક્તોને બંસરીના નાદમાં ભાવવિભોર બનાવી બ્રહ્માનંદમાં ગુલતાન કર્યા. રસઘનમૂર્તિની અમૃતવર્ષામાં સહુ ભીજાઈ ગયાં હતાં ને એટલું જ બોલતાં હતાં કે, ‘ધન્ય શ્રીહરિને ! ધન્ય તેમના બંસરીવાદનને ! ને ધન્ય તેમની આ સરસતાને !’ પ્રભુની મનોહર મૂર્તિનું આકર્ષણ જ એવું મધુરું હતું કે એમના દર્શનમાત્રે સહુ ગુલતાન બન્યા હતા. તેથી તો સદ્. બ્રહ્માનંદ સ્વામી કહે છે કે,

તારા મુખની લાવણતા મીઠી રે, મોહન વનમાળી,

એવી ત્રિભુવનમાં નવ દીઠી રે, મૂરતિ મરમાળી... ટેક (૦)

ચટક રંગીલા તારા મોળીડાને છોડે, મનું ડોલે છે કોડે કોડે રે... મોહન (૧)

રંગડો જામ્યો છે ફૂલડાંને તોરે, ભ્રમર ભમે છે ચહુકોરે રે... મોહન (૨)
ભાલ તિલક કેસર કેરું રાજે, મુખ જોઈ શશિયર લાજે રે... મોહન (૩)
બ્રહ્માનંદ કહે સર્વસ્વ વારું, રૂપ જોઈને વહાલા તારું રે... મોહન (૪)

આમ પ્રભુ તો સુખના સાગર છે, અમૃતના સિંધુ છે, સરસતાના નિધિ
છે. જેમ જેમ એમનો અમૃતરસ ચાખીએ તેમ તેમ વધુ ને વધુ આસ્વાદ લેવાનું
સહજ જ મન થાય ને ક્યારેય તૃત્ત જ ન થવાય. ધન્યતા વધતી જ જાય.

આવી રીતે દરેક વ્યક્તિના જીવનમાં પ્રભુએ એક યા બીજી રીતે સરસતા
પ્રગટાવી જ છે. પ્રભુ જે સરસતા પ્રગટાવે છે તે વિશુદ્ધ, કલ્યાણકારી ને
ચિરંજીવ જ હોય છે. તેની સ્મૃતિ પાણ અંતરના તિમિર હરીને દિવ્ય પ્રકાશ
પ્રસરાવનારી હોય છે જ. આપણાથી બીજું શું સાધન થશે ? આપણાથી માત્ર
એટલું જ સાધન થઈ શકે કે સરસ મૂર્તિને સંભારતાં સંભારતાં સહજતામાં
રહીએ.

સહજાનંદની આ અનુપમ સરસતાનો પ્રતાપ કેવો અદ્ભુત છે, શક્તિ
કેવી અમાપ છે, અસર કેવી અપૂર્વ છે, સ્મૃતિ કેવી મંગલમય છે કે પરિણામ
કેવું સુંદર અને સનાતન છે તે આપણો વિધવિધ પ્રસંગોમાં વિધવિધ દાખિએ
નિહાળ્યું છે.

- સહુના ચિતને એકીસાથે આકર્ષિને પોતાની રીતે વતાવે એનું નામ
પ્રભુની સરસતા !

- વર્ષો જૂની ગંગ્ય કે આંટી ઉકેલી, પોતાના સ્વરૂપના દિવ્યભાવની
અંતરના ઊંડાણમાં દઢ પ્રતીતિ કરાવે ને જીવની સર્વ ભ્રમણાને સહજ જ
ટાળી દે એનું નામ મહાપ્રભુની સરસતા !

- વિકારી ને આસુરી જીવોની સર્વ દૂષિત વૃત્તિઓના જડતાસભર
પ્રવાહને પળમાં જ ખેંચી લઈને, વિકારીને નિર્દોષ અને વિવેકી બનાવે,
અસુરને ભક્ત બનાવે તેનું નામ શ્રીહરિની સરસતા !

- વાતાવરણમાં વ્યાપી રહેલા ભય, અકળામણ, મૂळવાણ, સમસ્યા કે
પ્રશ્નોના, ઘડીના છઢા ભાગમાં સર્વોપરી નિરાકરણ લાવી સંબંધિત પાત્રોને ને

વાતાવરણને એકીસાથે પ્રશાંત, નિશ્ચિત, નિર્ભય બનાવી કોઈ સુંદર માધ્યર્થ પ્રગટાવી દે તેનું નામ સહજાનંદની સરસતા !

- સહુને બુદ્ધિપરનો અનુભવ કરાવી કે અદ્ભુત રક્ષા કરી, મંદ પેલા શ્રદ્ધા અને વિશ્વાસને અડગ બનાવી, હસ્તાંરમતાંમાં જ કોઈ અનેરી સૂજુ કે બુદ્ધિયોગ બક્ષિસ આપી, સંબંધની દફ્તા કરે અનું નામ શ્રીહરિની સરસતા !

- અખંડિતપણે કેવળ હલકાકૂલ થઈને, માહાત્મ્યસભર આનંદના ઉદ્ઘિમાં ઊછળતા જ રહેવાય કે પ્રકુલ્પિતતાના આહુલાદમાં રચ્યાપચ્યા જ રહેવાય તેનું નામ સહજાનંદની સરસતા !

- એક વાર અનુભવ કર્યા પછી એ ક્યારેય વીસરી ન શકાય ને વારેવાર કે દિનપ્રતિદિન નિરંતર એવા અલોકિક અનુભવોનો આસ્વાદ લેવાની ને તેની અનુભૂતિની પરંપરામાં મગ્ન રહેવાની અભિપ્રા વધતી જ જાય, અનું નામ સહજાનંદની સરસતા ! ખરેખર જીવનપ્રાણ સુખસિંધુ સહજાનંદે તો પળેપળે આવા આનંદસાગર સહજમાં જ છલકાવ્યા છે. જરૂર કહી શકાય કે સરસ તો એક સહજાનંદ !

મહુપ્રભુ પોતાના જીવનની અંતિમ ક્ષાણ સુધી કોઈ અવનવી સરસતા પ્રગટાવતા જ રહ્યા. પૃથ્વી ઉપર પોતાને રહ્યાને ૪૮ વરસ, ર માસ ને તુ દિવસ થયા ને પોતે સ્વધામ પધારવાનો મનોમન નિર્ગય લઈ લીધો. ગ્રભુએ તો ડગલે ને પગલે, ક્ષાણે ક્ષાણે પોતાના સંબંધમાં આવેલા અનંત મુક્તોના જીવનમાં અનેક રીતે ભારોભાર સરસતા પ્રગટાવી હતી જ. એ સ્વરૂપ જ એવું સરસ, સુંદર અને સંપૂર્ણ હતું કે તેમના જીવનની પ્રત્યેક ક્ષાણ એક ભવ્ય દીતિહાસની અનુપમ ગાથા છે. પોતાના જીવનના અત્યંત અલ્પ સમયમાં તેમણે જે કાંઈ કર્યું છે તેનું વાર્ણન કરવું કે તુલના કરવી તે અનંત અવકાશનો તાગ કાઢવા જેવું છે. એમણે વિશાળ સંપ્રદાય સ્થાપ્યો, પરમહંસો બનાવ્યા, શુદ્ધ એકાંતિકધર્મનું સ્થાપન પણ કર્યું, ગગનચુંબી મંદિરોય બનાવ્યાં, અનુપમ શાસ્ત્રો પણ રચ્યા અને રચાવ્યા, લાખો હરિભક્તોનાં જીવન સુધાર્યા - એમ સર્વત્ર સ્વામિનારાયણ પ્રભુનો વિજયંડકો વાગી રહ્યો. ત્યારે પ્રભુને મન શેનો આનંદ હતો ? તેમને મન સારામાં સારું ને સરસમાં સરસ શું તત્ત્વ હતું કે

જેને સંભારતાં કે જોતાં પોતે હરખી ઉઠે કે સાક્ષાત્ પોતે આનંદવિભોર બને કે પોતે પોતાના દેહનું ભાન ભૂલે ? એવી પ્રભુના જીવનની કઈ સર્વોત્તમ સરસતા હતી કે જે સરસતાને તેઓ ધરતીના પેટાળ પર કાયમી સ્થાપિત કરવા માગતા હતા ? પુરુષોત્તમનારાયણના મનમંદિરમાં એવું કયું સર્વોત્તમ કે સરસમાં સરસ પાત્ર હતું કે જેમાં પોતે સંપૂર્ણપણે ખોવાઈ જાય અને લાખો ચૈતન્યો પણ એમાં સમગ્રપણે ખોવાઈ જાય એવી અભિલાષા રાખે ! હા, એવું એક સર્વશ્રેષ્ઠ અને અતિ ઉત્તમ સરસતાસભર પાત્ર પ્રભુનું જરૂર હતું, અને એ હતા જૂનાગઢના જોગી સ્વામી ગુણાતીતાનંદ ! પ્રભુ પોતે તો સાક્ષાત્ મૂર્તિમંત ‘સરસતા’ હતા. બ્રહ્માંડોમાં જે કાંઈ નિર્દોષતા, દિવ્યતા, સુંદરતા કે સરસતા હતી તેના તો એ મૂળભૂત આધાર હતા. છતાં ગુણાતીતને જોતાં કે સાંભરતાં જાણે કે પ્રભુના મુખારવિંદ પર ને અંતરમાં કોઈ અદ્ભુત સરસતાના પૂરુ ઉછળતા. જેને જોવા પોતે તલસતા, જેની ભક્તિ પ્રભુ પોતે કરતા, જેનું ધ્યાન શ્રીહરિ પોતે ધરતા એવા એ સર્વ રીતે સરસમાં સરસ ને અજોડ ગુણાતીત હતા. એમના દ્વારા જ પ્રભુ પૃથ્વી ઉપર સદા પ્રત્યક્ષ રહેવાના હતા. અને એ જ જાણે કે પૃથ્વી પરની સમગ્ર માનવજીતિ માટેની એક કલ્યાણાતીત સરસતા હતી. આમ સરસમૂર્તિ સહજાનંદને મન તો એક ગુણાતીત સિવાય કાંઈ જ સર્વોત્કૃષ્ણપણે સરસ ન હતું !

એટલે મહારાજે ગઢામાં જ્યારે અંતિમ બિમારી ગ્રહણ કરી ત્યારે અંત અવસ્થાએ, સહજ જ તે સમયના સર્વ સંતોને અને સંપ્રદાયના સર્વ ભક્તોને ગુણાતીતનો કંઈક મહિમા સમજાય તો સર્વનું અતિ રૂં થઈ જાય ને પૃથ્વી પર પોતાને પદાર્થનો દાખડો સુફળ થાય તે માટે જૂનાગઢથી ગુણાતીતાનંદ સ્વામીને તત્કાળ ગઢા તેડવાનો નિર્ણય કર્યો. તે સમયના સમગ્ર સત્સંગને ને ભાવિની અનેક પેઢીઓને પોતાના અને ગુણાતીતના સંબંધની મહત્ત્વા સમજાય ને ગુણાતીતને યથાર્થ ઓળખીને તેમાં જોડાઈ જવાની રૂચિ જગૃત થાય તે માટે પ્રભુએ પોતે જાણે કે છેલ્લી ક્ષણ સુધી ખટકો રાખીને દાખડો ચાલુ જ રાખ્યો. મહારાજે સદ્ધ. બ્રહ્માનંદ સ્વામીને જૂનાગઢ જવા આજ્ઞા કરી ને કહ્યું કે, “ત્યાં જઈને તમે ગુણાતીત સ્વામીને સત્ત્વરે અહીં મોકલી

આપો.” પ્રભુ પણ સ્વામી વગર રહી શકતા ન હતા. બ્રહ્માનંદ સ્વામી બહુ હોશિયાર ને સમજુ હતા. તે તરત જ સમજુ ગયા કે પ્રભુ આ લોકમાંથી ઉદાસ થઈ જશે. પ્રિયતમના જીવનનો અંતિમ સમય હોય ત્યારે તેમનાથી વિખૂટું પડવાનું કોને મન થાય ? મહારાજ પણ સમજુ ગયા કે બ્રહ્માનંદ સ્વામી જૂનાગઢ જશે જ નહીં. એટલે સમીપે બોલાવીને ફૂપાળુંએ સાંત્વન આપ્યું કે, “સ્વામિ, મારી મૂર્તિનું અલૌકિક સુખ હું તમને બદ્ધિસ આપીશ. તમે મારી આટલી આજ્ઞા પાળો. જૂનાગઢ જઈ ગુણાતીતને અહીં મોકલો.” આ સાંભળી બ્રહ્માનંદ સ્વામીનું હૈયું ભરાઈ આવ્યું. આંખમાં અશ્રુધારા ચાલી પણ કાંઈ બોલી શક્યા નહીં. આવા પ્રસંગે ગુરુ-શિષ્ય અરસપરસ મૌન ભાષામાં જ વાત કરતા હોય છે. એકબીજાને કોઈ કાંઈ કહી શકતું નથી છતાં અરસપરસ આંખ મળતાં જ બધું કહેવાઈ જાય છે. બ્રહ્માનંદ સ્વામી સમજુ ગયા કે મહારાજનો આગ્રહ છે તે જૂનાગઢ જવું જ પડશે.

ભારે હૈયે ને ધીમે પગલે બ્રહ્માનંદ સ્વામીએ ગઢડા છોડ્યું પણ રસ્તામાં જ અપશુકન થયાં. બિલાડાં આડાં ઊતર્યાં. પાછા વળી ગયા. અંતરમાં એક જ વિચાર ઘૂંટાયા કરતો હતો કે રખેને પ્રભુ દેહ તો નહિ છોડી દે ને ! ફરી પ્રભુએ મોકલ્યા. ફરી અપશુકન થયાં. તરત જ પાછા વળ્યા. મનમાં એ જ વિચાર ઘોળાતો હતો કે રખેને પ્રભુ સ્વધામ તો નહિ સિધાવે ને ? આમ ત્રણ વખત બન્યું. છેલ્લે તો જતી વખતે બે ગાયો એકબીજા સાથે લડતી જોઈ. આવા અત્યંત ખરાબ અપશુકન થવાથી બ્રહ્માનંદ સ્વામીને થયું કે હવે તો પ્રભુ જરૂર દેહ મૂકી જ દેશો. એટલે ફરી પાછા પ્રભુ પાસે આવ્યા. પ્રભુ ધારત તો પહેલેથી જ કોઈ અપશુકન ન થવા દેત. છતાં એ અપશુકન દેખાડવામાં પણ પ્રભુનો કોઈ અનેરો સંકેત હતો. પરાણે પણ બ્રહ્માનંદ સ્વામી પોતાની અંતિમ આજ્ઞા પાળે એવું પ્રભુ દૃશ્યતા હતા. તેમના મનની અને ચિત્તની સર્વ વૃત્તિઓને સંપૂર્ણપણે પોતાના સ્વરૂપમાં એકાકાર કરવા માગતા હતા અને એટલે જ જાગે એક પછી એક વ્યવધાન બતાવી, પ્રભુ પોતા વિશેના આલોચની માત્રા પળેપળે વધારી રહ્યા હતા. છેલ્લે મહારાજ બ્રહ્માનંદ સ્વામીને ભેટ્યા ને કહ્યું, “સ્વામિ, મારું આ વચન પાળો. અંતરે

ખૂબ સુખિયા કરી દઈશ.” ને બ્રહ્માનંદ સ્વામી રવાના થયા. શરીર જૂનાગઢ તરફ જતું હતું પણ મન પ્રભુની મૂર્તિમાં રમતું હતું. જૂનાગઢ પહોંચ્યા. ગુણાતીત સ્વામીને મળ્યા ને કહ્યું કે, ‘ગુણાતીત ! તમારા પર મહારાજના ચાર હાથ છે. તમને ગઢા બોલાવે છે. હવે દેહ રાખે એમ લાગતું નથી. તમે જાઓ. કંઈક અધિત્તિત થાય તો મને જરૂર બોલાવી લેજો.’ એટલું કહેતામાં બ્રહ્માનંદ સ્વામી ચોધાર આંસુએ રડી પડ્યા. ગુણાતીત સ્વામીએ એમને સમજાવીને છાના રાખ્યા. કહ્યું કે, ‘સ્વામિ ! પ્રભુના તો સહુની ઉપર ચાર હાથ છે. મનમાં કંઈ ઓછું લાવશો નહીં. તમે મહારાજની આજ્ઞા પાળી છે તો તમને પણ મહારાજ ખૂબ સુખિયા કરશો.’ એમ કહીને ગુણાતીતે ઝડપી ગતિથી ગઢાની વાટ પકડી.

અહીં ગઢામાં તો પ્રભુ પળેપળ ગુણાતીતની પ્રતીક્ષા કરી રહ્યા હતા. પ્રભુનું હૈયું પોતાના એ અનાદિના ભક્તને મળવા માટે તડપી રહ્યું હતું. એ હેતુસર જ દેહને ટકાવી રાખ્યો હતો. ગુણાતીત આવીને સીધા જ અક્ષરઓરડીએ મહારાજ પાસે પહોંચી ગયા. પતંગિયું પાવકને જુએ છે કે તરત જ પોતાનું અસ્તિત્વ ગુમાવી દે છે, સરિતા સાગરને મળતામાં જ પોતાનાં નામ, રૂપ અને આકાર ગુમાવી દે છે અને એ જ શ્રેષ્ઠ સંગમ છે, એને જ સાચું મિલન કહેવાય. તેમ ભક્ત અને ભગવાનનું, સ્વામી અને નારાયણનું, આત્મા અને પરમાત્માનું, પ્રક્ષ અને પરબ્રહ્માનું, ગુણાતીત અને મહારાજનું એ સર્વોત્તમ ને અપૂર્વ મિલન હતું. બંને જાણો કે અરસપરસ એકબીજામાં ખોવાયા. પોતાના અત્યંત વહાલા ગુણાતીતને જોતાં જ પ્રભુ કોઈક અનેરી ભાવવિભોર અવસ્થામાં ગાવા લાયા કે -

મીઠા વહાલા કેમ વીસરું મારું, તમથી બાંધેલ તન હો;
 વહાલા વસે એની વાટડી વા’લી, વા’લા લાગે વન હો...
 તરસ્યાને જેમ પાણીઠું વહાલું, ભૂઘ્યાને ભોજન હો;
 વાંઝિયાને જેમ પુત્ર જ વહાલો, નિર્ધનિયાને ધન હો...
 મીરાંને જેમ ગિરધર વહાલા, ચકોરને વહાલો ચંદ્ર હો;
 મીઠા વહાલા કેમ વીસરું મારું, તમથી બાંધેલ તન હો...

શ્રીહરિના જીવનનું ગુણાતીત સાથેનું આ છેલ્લું ભિલન એ એમનું અંતિમ માધ્યર્થ હતું. આ અવસર એમને મન સરસમાંય સરસ અવસર હતો. પૃથ્વી પર ગુણાતીત દ્વારા પોતે સદા સાકાર સ્વરૂપે વિચરશે એવું જાણો કે પ્રભુએ આ પ્રસંગ યોજને કે ભજનની આ પંક્તિઓ ગાઈને સદાને માટે સ્પષ્ટ કરી દીધું છે. ભજનના આ શબ્દો દ્વારા પ્રભુ હુંમેશને માટે કોઈક અંતિમ સંદેશમાં - છેલ્લી શ્રીખમાં આપણને સહુને સમજાવી રહ્યા છે કે, ‘મારો અને ગુણાતીતનો સંબંધ અદ્વિતીય, સર્વોપરી અને વિશિષ્ટ છે. જેમ સાકર અને એની ગળપણ, ફૂલ અને એની ફોરમ, ફળ અને એની મીઠાશ, તલ અને એમાં રહેલું તેલ, નવનીત અને એમાં રહેલું ઘૃત, વિઘૃત અને એનો પ્રકાશ, વ્યક્તિ અને એનો પડછાયો, કોટિ કલ્પે એકબીજાથી કદાપિ ભિન્ન કરી શકાતા જ નથી, એમ મારો અને ગુણાતીતનો અરસપરસનો એવો વિશિષ્ટદ્વિતૈ સંબંધ છે. અવિનાભાવી સંબંધ છે. અમારા ઐક્યની એ સર્વશ્રોષ કક્ષા છે. ગુણાતીત મારું હદ્ય છે ને હું એનો ધબકારો છું. એ મારું શરીર છે ને હું એમનો શરીરી છું. એ મારા પ્રાણ છે ને હું એમનો આધાર છું. મારા વગર ગુણાતીતનું અસ્તિત્વ સંભવી શકતું નથી ને ગુણાતીત વગર મારું સર્વોત્કૃષ્ટ ને સંપૂર્ણ પ્રગાટીકરણ શક્ય બનતું નથી. આવો અમારો

અરસપરસનો અદ્ભુત અને અનિર્વચનીય સંબંધ છે.''

પ્રભુએ આ અંતિમ ઉપદેશ આપણને સહુને કેવો સરસ ને સુંદર આપ્યો ! ગુરુ ગુણાતીતનો કેવો અપરંપાર મહિમા ગયો ! છેલ્લે છેલ્લે જાણે પ્રભુ પોતે ગુરુ ગુણાતીતને કહેતા ગયા કે, "હે સ્વામિ, હવે હું જાઉ છું. તમે સહુનેય સંભાળજો." આ છેલ્લાં કશુણાવચન હતાં. પ્રભુને સાચા સંતની ઓળખાણ આપવી હતી. પોતાનું માંગલ્ય ધરતી પર પ્રગટી ચૂક્યું હતું તેનું દર્શન કરાવવું હતું. ગુણાતીત સંતનો અપરંપાર મહિમા સમજાવો હતો. લાખો ચૈતન્યોને ગુરુ ગુણાતીત થકી સુખિયા કરવાનું એમાં એલાન હતું. પોતાની સરસતાને સનાતન સ્વરૂપે પ્રગટાવવા માટેનો એ અંતિમ આદેશ હતો. ધન્ય હો એવા સહજાનંદ વિભુને ! ધન્ય હો એમના અનાદિના ભક્ત ગુરુ ગુણાતીતને ! આજે પણ ગુણાતીતસ્વરૂપો થકી પ્રભુનું પ્રગટીકરણ અખંડિત રહ્યું છે. આપણે મહાપ્રભુનું અને એમના અનાદિ સેવકનું શું જ્ઞાણ વાળીશું ? બસ પ્રેમથી અહોહોભાવે એમને સંભાર્યા કરવા એ જ આપણું કર્તવ્ય ! એ જ આપણો સ્વધર્મ ને એ જ આપણું સાધન !

આમ આપણે જોયું કે સહજાનંદ સ્વામીએ અનેક ભક્તોનાં જીવનમાં અનેક પ્રસંગોએ, અનેક રીતે સરસતા પ્રગટાવી. કોઈને દાસી દ્વારા, કોઈને ધર્ષણો મારીને, કોઈને લટકું કરીને, કોઈને પ્રસાદ આપીને, કોઈને એકાદ વાક્ય કહીને તો કોઈને સંકલ્પથી, ક્યારેક વાંસળી વગાડીને કે રાસ રમીને, ક્યારેક ઘોડલા ખેલીને કે ગુલાલ ઉડાડીને - એમ વિધવિધ રીતે સૌના અંતરમાં વસ્યા ને નાનાંમોટાં અનેક લીલાચરિત્રો કરી, પોતાની દિવ્ય સ્મૃતિના અનેક પ્રસંગો ઉદારતાથી બક્ષિસમાં આપ્યા. ભગવાનનાં આવાં લીલાચરિત્રોને અખંડ સંભાર્યા કરવાં એ જ ભક્તોનું અંતિમ ધ્યેય છે. ચોસઠપદી પીપરને જેમ વધુ ને વધુ ધૂંટીએ તેમ એની ગુણવત્તા વધતી જાય. ચંદનને જેમ વધુ ને વધુ ધસીએ તેમ તેની સુવાસ વિશેષ ને વિશેષ પ્રસરતી જાય. છાશના વલોણાને વધુ ને વધુ વલોવીએ ત્યારે જ તેમાંથી મધુરું માખણ મળી આવે. તેમ પ્રભુનાં આવાં ચરિત્રોને જેમ જેમ વધુ ને વધુ વાગોળીએ અને દિનપ્રતિદિન પ્રભુની મૂર્તિની સ્મૃતિનો અભ્યાસ, ખટકો

રાખીને વધારીએ તેમ તેમ પ્રભુ સાથેનો સંબંધ દૃઢ બને ને જીવ વધુ ને વધુ સુખિયો થતો જાય. આવી સ્મૃતિ એ જ છે સેવકોની સાધના ! એ જ છે સેવકો માટેની સાચી ભક્તિ. એ જ છે એકાંતિકો માટે જીવનું જીવન !

એક વખત ઉદ્ધવજીએ કૃષ્ણ પરમાત્માને પૂછ્યું કે, ‘અમે નિરંતર તમારી ગોદમાં રહીએ છીએ. હુંમેશાં તમારી સેવા કરીએ છીએ. તે એવો કોઈ સરળ માર્ગ છે કે અમારા અંતરે અખંડ એકધાર્યા સુખ, શાંતિ ને આનંદ વત્યા જ કરે ?’ શ્રીકૃષ્ણ ભગવાન ગ્રશ્મ પૂછવાનો હેતુ સમજી ગયા ને તરત જ ઉદ્ધવજીને બીજું કાંઈ ન કહેતાં પોતાનું દિવ્ય વૃત્તાંત કહેવાનું શરૂ કર્યું કે, ‘ઉદ્ધવ ! અમે નાના હતા ત્યારે અહીં ફરતા, અહીં રમતા, અહીં જમતા, જશોદામૈયાને ખબર ન પે તે રીતે અહીં માખણ ચોરતા. પછી એક વખત પકડાઈ ગયા ત્યારે અમને અહીં બાંધવામાં આવેલા ને આ ઠેકાણો માર પડેલો ને અહીં અમે ગોપ-ગોવાળો જોદે કીડાઓ કરીને આનંદ કરતા ને આ યમુનાના જળમાં અમે બહુ સ્નાન કરતા ને સખાઓ સાથે જળકીડા પણ કરતા ને અહીં જ અમે કાળીનાગને પણ નાથ્યો હતો...’ ઉદ્ધવજી તો આ બધું સાંભળી જ રહ્યા. તેમને થયું કે, ‘શ્રીકૃષ્ણ મારો ગ્રશ્મ સમજ્યા જ નથી ને કાંઈક બીજુ જ વાતો કરે છે.’ જ્યારે શ્રીકૃષ્ણ સમજાવવા માગતા હતા કે, ‘હે ઉદ્ધવ ! પ્રત્યક્ષ ભગવાનનાં લીલાચરિત્રોને ગાવાં ને સંભારવાં એમાં જ ભક્તના જીવનની સર્વોપરી સરસતા સમાયેલી છે. સુખ, શાંતિ ને આનંદમાં રહેવાનો એ જ સરળ ને સુગમ ઉપાય છે. એ જ જ્ઞાનનું જ્ઞાન છે ને સારનો સાર છે.’ વ્યાસ ભગવાને સતત પુરાણ લખ્યાં છતાં હૈયામાં શાંતિ થઈ નહિ પણ જ્યારે શુકુદેવજીના વચને, પ્રત્યક્ષમૂર્તિ શ્રીકૃષ્ણ પરમાત્માનાં ગુણગાનરૂપ ભાગવત લખાયું ત્યારે જ હૈયામાં શાંતિ થઈ. સુખ, શાંતિ ને આનંદ પ્રત્યક્ષ ભગવાનની મૂર્તિને આધીન છે અને એ મૂર્તિની સ્મૃતિથી જીવનમાં સહજ જ સરસતા પ્રગટે છે.

એક વખત સદ્ગ. મુક્તાનંદ સ્વામીએ મહારાજને પૂછ્યું કે, ‘હે દયાળુ ! અમારા જીવનમાં સુખ, શાંતિ ને આનંદ કાયમ ટકી રહે તેવો કોઈ ઉપાય બતાવો !’ આ સાંભળી શ્રીહુરિ તરત જ પોતાનાં દિવ્ય ચરિત્રોની વાતો

કહેવા લાગ્યા કે, "...ઇપૈયામાં ખાંપા તળાવને કિનારે બાળસખાઓ સાથે રમતાં રમતાં સાથળમાં અમને ઝડનો ખાંપો વાગ્યો. અહીં અમે અમારા બાળમિત્રો વેણુ, માધવ અને પ્રાગની સાથે રમતા. અહીં અમે ચીભડાં ચોરીને હાતા. અહીં અમે મહલો સાથે કુસ્તી કરતા ને મહલદાવ પણ ખેલતા હતા. અહીં અમે ભાભીની અંગૂઠી ચોરી હતી. અહીં અમે કંદોઈની મીઠાઈ જમ્યા હતા. અહીંયાં અમે અસુરોનો નાશ કર્યો હતો. અહીં અમે મંદિરમાં બેસતા હતા. અહીં અમે જન્માષ્મી અને રામનવમીનો ઉત્સવ કરતા હતા..." એમ મહારાજે પોતાના નાનપાણનાં લીલાચરિત્રોનું વર્ણન કરવા માંડયું. મુક્તાનંદ સ્વામી એકદમ તો આ વાતનો મર્મ સમજ્યા નહિ પણ ધીમે રહીને તેમને એનું રહસ્ય સમજાઈ ગયું ને પછી તો એમણે આ રહસ્ય સહુનેય સમજાવ્યું. અહીં પણ મહારાજનું કહેવાનું હાઈ એ જ હતું કે, 'ભગવાનના સ્વરૂપના સમગ્ર જીવનનાં લીલાચરિત્રો ગાવાં ને સંભારવાં સિવાય બીજું કાંઈ જ કરવા જેવું નથી. એ જ પરમ શાંતિનું, સુખનું કે આનંદ ગ્રાત કરવાનું સર્વોપરી સાધન છે.'

કોટિ કામદેવને લજા પમાડે તેવું ભગવાનનું સૌંદર્ય છે. અનંત બ્રહ્માંડોના સુખને વારીફેરીને નાખી દઈએ એવું એ રસઘનમૂર્તિનું સુખ છે. જગતમાં આવવા છતાંય તે આકાશ જેવા નિર્લેપ છે, કર્તા થકા અકર્તા છે. ચિદાકાશના એ હિંય સ્વરૂપ ચૈતન્યના વેપાર સિવાય કાંઈ કરતા નથી. તે પરને અર્થે જ જીવે છે. પરને અર્થે જ કિયા કરે છે. તેમની એકેએક કિયા કોઈ નિશ્ચિત હેતુસરની, પરમ હિતકારી ને મંગલકારી જ હોય છે.

એક વખત મહારાજ એક ખેતરમાં બિરાજ્યા હતા ને બાજુમાં પડેલી નાની નાની સળીઓ ભાંગતા હતા. ત્યારે ચકોર દસ્તિવાળા મુક્તાનંદ સ્વામીએ પૂછ્યું કે, 'હે મહારાજ ! આપે આ શું ચરિત્ર કર્યું તે કાંઈ સમજાયું નહીં !' ત્યારે મહારાજ બોલી ઉક્યા કે, "હે મુક્તાનંદ સ્વામી, આ તો અનંત બ્રહ્માંડો ઉભાં કર્યા ને અનંત બ્રહ્માંડો ભાંયાં." આમ એમની એક એક કિયા હેતુ સિવાયની હોતી જ નથી. જો આવી રીતે અપરંપાર મહિમા સમજુને મોટાપુરુષનાં લીલા ને ચરિત્રોનું ગાન કરવામાં આવે તો જીવન ધન્ય જ થઈ જાય.

પ્રભુનાં આવાં લીલાચરિત્રોને એક કરીને જાણે તે જ મુક્ત કહેવાય ને તે જ સાચો ભક્ત ગણાય. પ્રભુની લીલામાં તો સહુને આનંદ આવે પણ પ્રભુનાં ચરિત્રોમાં એવો જ આનંદ રહે તે જ ખરેખરી ભક્તિ છે. ભગવાનના ખરેખરા ભક્તોને તો ભગવાનના તે લીલા ને ચરિત્રોમાં કદાપિ બેદ દેખાતો જ નથી અને તેવા ભક્તો જ સુખ, શાંતિ ને આનંદ અખંડિત ભોગવે છે. પ્રભુ પોતાની પરમ સારરૂપ એવી મૂર્તિમાં સહુને જોડવા માટે જ નાનાંમોટાં ચરિત્રો કરે છે. એમનું બોલવુંચાલવું, ખાવુંપીવું, બેસવુંઊઠવું, જોવુંવિચારવું, વઢવુંટોકવું વગેરે પ્રત્યેક હુલનચલન ને વર્તન અદ્ભુત, અલોકિક ને દિવ્ય જ છે. પ્રભુ જો આવાં લીલાચરિત્રો કરે નહિ તો આપણા જીવનમાં સરસતા કેવી રીતે પ્રગટે ? ને જો સરસતા ન પ્રગટે તો એની સ્મૃતિ કેમ સહજ બને ? માટે પ્રભુ આવાં ચરિત્રો કરે છે તે જ જાણે કે આપણા સહુ ઉપરની પ્રભુની કોઈક વિશિષ્ટ પ્રકારની દયા છે. આપણે તો એ લીલાચરિત્રોને અખંડ ગાયા કરવા સિવાય બીજું કાંઈ જ કરવા જેવું નથી. એટલે જ મહારાજે વચ્ચનામૃત ગઢા પ્રથમ ઉમાં કહ્યું છે કે, “જેને ભગવાનની મૂર્તિ અંતરમાં અખંડ દેખાતી હોય તેને પણ ભગવાને જે જે અવતારે કરીને જે જે સ્થાનકને વિષે જે જે લીલા કરી હોય તે સંભારી રાખવી અને બ્રહ્મચારી, સાધુ તથા સત્સંગી તેની સાથે હેત રાખવું અને એ સર્વને સંભારી રાખવા. તે શા સારુ જે, કદાપિ દેહ મૂક્યા સમે ભગવાનની મૂર્તિ ભૂલી જવાય તોપણ ભગવાને જે સ્થાનકને વિષે લીલા કરી હોય તે જો સાંભરી આવે અથવા સત્સંગી સાંભરી આવે અથવા બ્રહ્મચારી ને સાધુ સાંભરી આવે તો તેને યોગે કરીને ભગવાનની મૂર્તિ પણ સાંભરી આવે અને તે જીવ મોટી પદવીને પામે અને તેનું ધાણું રૂંથાય, તે માટે અમે મોટા મોટા વિષ્ણુયાગ કરીએ છીએ તથા જન્માષ્ટમી અને એકાદશી આદિક વ્રતના વર્ષોવર્ષ ઉત્સવ કરીએ છીએ અને તેમાં બ્રહ્મચારી, સાધુ, સત્સંગીને ભેળા કરીએ છીએ અને જો કોઈક પાપી જીવ હોય અને તેને પણ જો એમની અંતકાળે સ્મૃતિ થઈ આવે તો તેને ભગવાનના ધામની પ્રાપ્તિ થાય.”

મહારાજે વચ્ચનામૃત ગઢા મધ્ય ૧૦માં, ગઢા મધ્ય ૩૫માં, ગઢા મધ્ય ૪૮માં ‘પ્રભુનાં લીલા ને ચરિત્રો પરમ કલ્યાણકારી છે ને તે બધાનું

ગાન કરવાથી જીવમાં શાંતિ થાય છે' તેવી રહસ્યમય વાત કરી છે. 'પ્રત્યક્ષ પ્રભુના જન્મ અને કર્મને દિવ્ય માને તે જ માયાને તરી રહ્યો છે. તે જ કૃતાર્થ થયો છે. તેને કાંઈ કરવાનું બાકી નથી.' તેવું બહુ સ્પષ્ટપણે પ્રભુએ આલેખ્યું છે. જેમ જેમ આપણું મન ભગવાનની મૂર્તિમાં અને એમના લીલાચરિત્રાંપી જાળામાં ગુંધારું જાય તેમ તેમ એમને વિષે દિવ્યતાની દૃઢતા વધતી જાય અને જેમ જેમ એવી દિવ્યતાની દૃઢતા વધતી જાય તેમ તેમ આનંદવિભોરતા ને સરસતા વધતી જાય ને તેમ તેમ જીવમાં ટાઢક થતી જાય છે.

- ભક્તોના ઈન્દ્રિયો-અંતઃકરણની વૃત્તિઓના પ્રવાહોનું પૂર્ણવિરામ કે અંતિમ યાત્રાસ્થાન એટલે પ્રભુની મૂર્તિ.

- અનંત વિષયસુખની પૂર્ણાઙુતિ એટલે પ્રભુની મૂર્તિ.

- દશોય ઈન્દ્રિયો અને ચારેય અંતઃકરણના કરોડો વર્ષોના હેવાને ટાળીને અને શરીરમાં રહેલા એકાવન ભૂતતત્ત્વોને ઓગાળીને, ચૈતન્યને સર્વ પ્રકારે સુખિયો બનાવે છે પ્રભુની મૂર્તિ.

- ભક્તો માટે સર્વસ્વ સ્વરૂપ કે પ્રાણાધાર અને સર્વાંગસુંદર રીતે સુખ, શાંતિ અને આનંદની અનુભૂતિ માટે કારણભૂત છે પ્રભુની મૂર્તિ.

- ભક્તો માટે સેવા કે ભજનભક્તિના કે સર્વ પ્રકારનાં સત્કર્મ કે ભગવાન સંબંધી નાનામોટા સર્વે કિયાયોગોનું અંતિમ લક્ષ્યસ્થાન છે પ્રભુની મૂર્તિ.

એ મૂર્તિ સરસતાથી સંપૂર્ણ છે, આનંદસભર છે, પરમ હિતકારી છે. એવા પ્રભુ માટે તો એટલું જ કહી શકાય કે સરસ તો એક સહજાનંદ ! અહીં 'સરસ' શબ્દ એ કાંઈ રોજિંદા વ્યવહારમાં વપરાતો ચીલાચાલુ શબ્દ નથી. અહીં તો તેના અર્થનું ગાંભીર્ય ઘણું ગણન છે. સહજાનંદની અદ્ભુત પ્રતિભાથી અંજાઈ જઈને, અગર તો તેમની ગ્રામિના કે સંબંધના આનંદોલાસમાં દર્ખથી પુલકિત બનીને જાણે કે આપણા મન-વાગી સહજાનંદ 'સરસ' છે એટલું જ કહી શકે છે અને છતાં એક જ શબ્દમાં ઘણું ઘણું કહી જાય છે. અહીં આ એક 'સરસ' શબ્દમાં જ જાણે કે પ્રભુના સંબંધનો મહિમા, તેમની ગ્રામિની

હુર્લભતા, પ્રામિની ફલશ્રુતિરૂપ ધન્યતા, કૃતાર્થતા, નિશ્ચિંતતા, નિર્ભયતા અને તેમનાં અદ્ભુત લીલાચરિત્રો; તેમની મહાનતા, ઉદારતા, વાત્સલ્ય, પ્રેમ, કરુણા વગેરે અનંત કલ્યાણકારી ગુણોની ઓળખ સમાયેલી છે. અહીં જાણે ‘સરસ’ એ એક જ શબ્દમાં પ્રભુના આ ભવ્ય સ્વરૂપ માટે જે કાંઈ કહેવા યોગ્ય હતું તે બધું જ કહેવાઈ ગયું છે. કોઈ અનુભૂતિ કે વર્ણન શેષ રહેતા નથી. પ્રભુ આવા હિંદ્ય છે, મહાન છે, કલ્યાણાતીત છે, અલૌકિક છે, અક્ષરના અધિરાજ છે, જે કાંઈ વર્ણન કરવા યોગ્ય છે તે બધું જ પ્રભુ છે ને તેથી જ તેઓ ‘સરસ’ છે એમ કહેવાનો ભાવાર્થ છે. ‘સરસ’ એટલે બ્રહ્માંડમાં જેટલા કાંઈ રસ છે, જેટલી કાંઈ પ્રભુતા છે, જે કાંઈ સુખ, શાંતિ, આનંદની માત્રા છે, જીવના કલ્યાણ અને મુક્તિની જેટલી કાંઈ સચોટ પ્રતીતિ કે અનુભૂતિ છે તે સર્વે બ્રહ્માંડના સમસ્ત જીવો માટે પરમ શ્રેયસ્કર છે, ઉપાસ્ય છે, ધ્યાનનીય છે, સેવનીય છે, મનનીય છે કે ચિંતનીય છે તે સર્વના આધારરૂપ કે આશ્રયસ્થાનરૂપ પરમ ચિંતામણિરૂપ પરાત્પર પુરુષોત્તમનારાયણ એવો ગહન અર્થ થાય છે. આવા પ્રભુ માટે જાણે કે ‘સરસ’ શબ્દ બોલ્યા પછી બીજું કાંઈ બોલવાનું, જાણાવવાનું, સમજાવવાનું કે વર્ણન કરવાનું બાકી રહેતું જ નથી. તેમાં કરુણાનિધિની નીતરતી કરુણાનો ભાવ દેખાય છે. રસધનમૂર્તિની રસમયતાનો ભાવ સ્પષ્ટ જાણાય છે. સુહૃદસાટની આત્મીયતાના ભાવનું દર્શન થાય છે. આદ્લાદક મૂર્તિની પ્રકુલ્પિત પ્રેમવિભોરતાનું પણ દર્શન થાય છે. સર્વજ્ઞ વિભુની સાર્વભૌમ વ્યાપકતા પણ દેખાય છે. સર્વોપરી નારાયણની અન્યથાકર્તૃમુખ શક્તિનો ભાવ પણ પ્રગટ થતો જાણાય છે ને આનંદધન સહજાનંદ વિભુની અપરિમિત આનંદવિભોરતાનું પણ અલૌકિક દર્શન થાય છે. એવા સહજાનંદ સ્વામીએ કેવળ કરુણા કરીને, જે કોઈ સંબંધમાં આવ્યા તે સહુને એક યા બીજી રીતે પળના લાખમાં ભાગમાં સરસતાપૂર્ણ સહજતામાં મૂકી જ દીઘા છે. આવા પ્રભુનું આપણે બીજું તો શું વર્ણન કરીશું? માત્ર એટલું જ કહી શકીશું કે ‘સરસ તો એક સહજાનંદ !’

અંગરણ અને વિવા કરતાં જો ત્થા ગમાડળ તે અખેલી બિની...
 માટેની કરું હોયાદળ તે અખેલી બિની
 અંગરણ અખેલો અંગરણ હૃદાન તે દોષો તે અખેલી બિની...
 બિનીની "દુ" અને "મદુ" એહ તેણે "દુ" ... તો દોષો ચે ચે
 બિની નથી ... તેણે અખેલો ચે ચે ચે .. એવી તેણે અંગરણ
 અખેલો હૃદાન એહ ચે એવી અંગરણ અખેલો હૃદાન એહ ચે
 તે બિની એ છાન્દિની.

મીઠા પુષ્પની દુ ગમે છે, તેણે રિયાનાની અંગરણ એહું નાન
 બિની

પુષ્પની અંગરણ .. પુષ્પની કે ત્થા એહા એહા ગમે .. તેણે અંગરણનો રિય
 અખેલી બિની ચે ..

એહું પણ અત્ય અણું કરીને આને .. હાની આની વાત એહું
 નાન બિની ... અધેની અંગરણ ગાંધીજી કે અંગરણ એ
 અંગરણ એ .. એહું નાન બિની ...

બિની એટલે દુ અંગરણ, દુ એ અંગરણ .. એવી દુ ...
 એવી બિની એટલે .. એવી બિની.

પરિમલ ૧૧

પ્રગાટ
એક
સહજાનંદ

ધન્ય ધન્ય એ સંત સુજાણને;
જેનું ઊલટી પલટ્યું આપ,
સંત તે સ્વયં હરિ...

- આપ ટળી મળ્યા ભગવાનમાં,
જેના આપમાં હરિનો વ્યાપ... સંત... (૦૧)
- જેના શીશમાં શીશ છે શ્યામનું,
જેના નેશમાં નાથના નેશ... સંત... (૦૨)
- જેના મુખમાં મુખ મહારાજનું,
જેના વેણુમાં વા'લાનાં વેણ... સંત... (૦૩)
- જેના કાનમાં કાન છે કૃષ્ણના,
જેના નાકમાં નાસિકા નાથ... સંત... (૦૪)
- જેની જીહુવામાં જીહુવા જીવનની,
જેના હાથમાં હરિના હાથ... સંત... (૦૫)
- જેના હૃદયમાં હૃદય હરિતણું,
જેના પાવમાં પ્રભુના પાવ... સંત... (૦૬)
- જેમ હીરો હીરા વડે વેંધીએ,
તેમ થયો તે સહજ સમાવ... સંત... (૦૭)
- એમ સંતમાં રહ્યા છે શ્રીહરિ,
માટે સંત છે સુખનું ધામ... સંત... (૦૮)
- ધર્મ, ભક્તિ, વૈરાગ્ય ને જ્ઞાન જે,
તેને રહેવાનું સંત છે ધામ... સંત... (૦૯)
- એવા સંત શિરોમણિ ક્યાં મળે,
જેણે દેહબુદ્ધિ કરી દૂર... સંત... (૧૦)
- કહે નિષ્ઠુળાનંદ એને સંગે,
ઉગે અંતરે આનંદ સૂર... સંત... (૧૧)

પ્રગટ એક સંજ્ઞાનંદ

‘સ્વામિનારાયણ’ એ કોઈ સંસ્થા, વાડો, આશ્રમ, મંદિર, ગુરુતંતી કે સંકુચિત પ્રાણાલિકા નથી. આ સંપ્રદાય ગુરુમુખીનો સંપ્રદાય છે. આ સંપ્રદાય એ પ્રગટનો સંપ્રદાય છે, ગુણાતીતનો સંપ્રદાય છે, સનાથનો સંપ્રદાય છે, અખંડ સૌભાગ્યવંતાનો સંપ્રદાય છે, આલોક અને પરલોક તરી જવા માટેનો સંપ્રદાય છે, સવદીશીય સંપ્રદાય છે. સમગ્ર વિશ્વમાં સર્વવ્યાપક ને અજોડ બનનારો એવો અદ્ભુત ને દિવ્ય સંપ્રદાય છે. આ સર્વનો સંપ્રદાય છે.

સર્વસામાન્ય દાખિથી નિહાળીએ તો દુનિયાભરના દરેક સંપ્રદાયમાં ને ધર્મશાસ્ત્રમાં પ્રભુ કે પ્રભુસ્વરૂપ સંતના મહિમા ને ગુણગાન ભારોભાર વાળવિલાં છે. સંત કબીરજી પણ પોતાના દોહામાં લખી ગયા છે કે -

‘ગુરુ ગોવિંદ દોનો ખે, કિસકો લાગુ પાય;
બલિહારી ગુરુ આપકી, ગોવિંદ દીયો બતાય...’

એટલે કે ગોવિંદ તો બધે જ છે. ઘણા સ્વરૂપમાં છે. કોઈ સાકાર કહે, કોઈ નિરાકાર કહે પણ કબીરજીના મત પ્રમાણે જ્યાંસુધી પ્રગટ ગોવિંદનો યોગ નહિ થાય ત્યાંસુધી ગોવિંદનો સાક્ષાત્કાર નહિ થાય. અને તેથી એમાણે એવા પ્રગટ ગુરુનો ગોવિંદના મૂર્તિમાન સ્વરૂપ જેટલો જ મહિમા લખ્યો છે. અનાદિકાળથી જીવ વજસારસમી વાસનાના ને જટિલ જાળા સમાન સ્વભાવના બંધનોમાં અટવાઈ ગયો છે. કેવળ પોતાના પ્રયત્નથી, સાધનાથી કે સાધનથી, કોટિ કલ્પે તેમાંથી મુક્ત થવાય તેમ નથી. એ બંધનોને તોડવા માટે, વાસના ને સ્વભાવની નિર્મૂળતા માટે, અખંડ સુખ, શાંતિ, આનંદ મેળવવા માટે ને સંપૂર્ણપણે નિર્દોષ અને પવિત્ર, નિશ્ચિત અને નિર્ભય જીવન જીવવા માટે કીર્તિ, કાંચન અને કામિનીના રસ કે રાગ વગરના પરમ નિર્દોષ પુરુષનું અસ્તિત્વ સંપૂર્ણપણે અનિવાર્ય છે. એટલે કે પ્રભુ કે પ્રભુસ્વરૂપ સત્પુરુષ પૃથ્વી ઉપર અખંડિતપણે જોઈશો, જોઈશો અને જોઈશો જ. જીવોનાં કલ્યાણ માટેની આ એક અનિવાર્ય શરત છે. તે નિર્વિવાદ વાત છે. જે નિર્દોષ હશે તે નિર્દોષ કરશે. જે પ્રભુમય હશે તે પ્રભુતા આપશે. જે મુક્ત

હશે તે બંધન છોડાવશે. જે સમર્થ હશે તે સામર્થ્ય આપશે. આ સનાતન સત્યની સ્વીકૃતિ આવા હળાહળ કળિયુગમાં પણ ધીમે ધીમે સર્વત્ર વ્યાપક બનતી જાય છે.

શ્રીકૃષ્ણ પરમાત્માએ હજરો વર્ષો પહેલાં ગીતામાં વરદાન આપ્યું છે કે -

યदા યદા હિ ધર્મસ્ય ગ્લાનિર્ભવતિ ભારત ।

અભ્યુત્થાનમર્ધમર્સ્ય તદાત્માન સૃજાપ્યહમ् ॥

પરિત્રાણાય સાધુનામ् વિનાશાય ચ દુષ્કૃતામ् ।

ધર્મસંસ્થાપનાર્થય સંભવામિ યુગે યુગે ॥

અધર્મના વિનાશને માટે, સદ્ર્ધમના સંસ્થાપનને માટે, મુમુક્ષુઓના કલ્યાણને માટે, પ્રભુ કે પ્રભુના સંત પૃથ્વી પર હંમેશાં વિચરતા જ હોય છે ને એવા પ્રગટ પ્રભુ કે પ્રગટ ગુરુહરિના યોગમાં આવ્યા પછી જ અનંત જીવોનો ઉદ્ધાર શક્ય બને છે. આ સત્ય કાંઈ કપોલકલ્પિત નથી પણ શાસ્ત્રપ્રણિત, સર્વમાન્ય અને અનુભવસિદ્ધ છે. ને એટલે જ કહી શકાય કે હજરો વર્ષો પહેલાં થઈ ગયેલા શ્રીરામચંદ્રજી કે શ્રીકૃષ્ણ પરમાત્મા, સેકડો વર્ષો પહેલાં થઈ ગયેલા જીસસ કે મહંમદ પચાંબર, મહાવીર કે બુદ્ધ કે બસો વર્ષ પહેલાં પ્રગટેલા શ્રીસહજાનંદ સ્વામીના મૂર્તિમાન પ્રગટ સ્વરૂપની પ્રામિ કે ઓળખાણ નહિ થાય એટલે કે મનુષ્યદેહે વિચરતા તેમના સંતસ્વરૂપની પિછાણ નહિ થાય ત્યાંસુધી જીવોનાં કલ્યાણનો માર્ગ ખુલ્લો નહિ થાય. પ્રગટ પ્રભુનો સંબંધ એટલે જ મોક્ષની પ્રામિ. પ્રગટ પ્રભુનો યોગ એટલે જ કલ્યાણની પ્રતીતિ. પ્રગટ પ્રભુના આશીર્વાદ એટલે જ પરિવર્તનની ફલશ્રુતિ. પ્રગટ પ્રભુની પ્રસત્તા એટલે જ ધન્યતાની અનુભૂતિ. પ્રગટનો સંબંધ એટલે જ સાધનાની પૂર્ણાહુતિ.

મહાપ્રભુ સહજાનંદ સ્વામીએ પોતાના ગ્રાસાદિક ગ્રંથ વચ્ચનામૃતમાં પાને પાને ભગવાનના પ્રગટ સ્વરૂપના મહિમાનું વર્ણન કર્યું છે. તેમની ઓળખાણની અગત્યતા સમજાવી છે ને મનુષ્યદેહે વિચરતા પ્રભુના પ્રગટ સ્વરૂપમાં કે ગુરુરૂપ હરિમાં કે ભગવત્સ્વરૂપ સંતમાં જોડાઈ જવાનો સ્પષ્ટ આદેશ આપ્યો છે. વચ્ચનામૃત વરતાલ ૧૮માં કહ્યું છે કે, “આ જીવને

જ્યારે ભરતખંડને વિષે મનુષ્યદેહ આવે છે ત્યારે ભગવાનના અવતાર કાં ભગવાનના સાધુ એ જરૂર પૃથ્વી ઉપર વિચરતા હોય. તેની જો એ જીવને ઓળખાણ થાય તો એ જીવ ભગવાનનો ભક્ત થાય છે.” વળી પોતે જીવના કલ્યાણના અસાધારણ સાધનની ઓળખ આપતાં ગઢા અંત્ય ઉદ્ધના વચ્ચનામૃતમાં કહે છે કે, “પુરુષોત્તમ ભગવાનને બ્રહ્મજ્યોતિના સમૂહને વિષે અનાદિ સાકારમૂર્તિ સમજવા ને તેના જ સર્વે અવતાર છે, એમ સમજીને તે પ્રત્યક્ષ ભગવાનનો જે તે ભાવે કરીને આશ્રય કરવો ને ધર્મે સહિત તે ભગવાનની ભક્તિ કરવી ને તેવી ભક્તિએ યુક્ત જે સાધુ તેનો સંગ કરવો એ કલ્યાણનું અસાધારણ સાધન છે.” વળી ગઢા મધ્ય ઉરના વચ્ચનામૃતમાં સ્વપ્નપણે કહ્યું છે કે, “જીવનું જે કલ્યાણ થાય અને જીવ માયાને તરીને બ્રહ્મસ્વરૂપ થાય તેનું કારણ તો પુરુષોત્તમ એવા જે વાસુદેવ ભગવાન તેના પ્રત્યક્ષ સ્વરૂપનું જ્ઞાન, ધ્યાન, કીર્તન અને કથાદિક એ જ છે; ને એણે કરીને જ એ જીવ છે તે માયાને તરે છે અને અતિ મોટાઈને પામે છે અને ભગવાનનું જે અક્ષરધામ તેને પામે છે.” ને ગઢા મધ્ય ઈના વચ્ચનામૃતમાં કહ્યું છે કે, “અનેક જન્મનું સુકૃત ભેણું થાય છે તેણે કરીને જે સંસિદ્ધ થયો તે પરમપદને પામે છે. તે પરમપદ તે શું જે પ્રત્યક્ષ ભગવાનની પ્રાપ્તિ તે જ પરમપદ છે.” વળી કારિયાણીના ઇના વચ્ચનામૃતમાં કહ્યું છે કે, “ભગવાન તો ઉત્પત્તિ, સ્થિતિ અને પ્રલય, એ સર્વે કાળને વિષે એકરૂપે કરીને જ વિરાજમાન છે; પણ માયિક પદાર્થની પેઠે વિકારને પામતા નથી, સદા હિવ્યરૂપે કરીને વિરાજમાન રહે છે. એવી રીતે પ્રત્યક્ષ પુરુષોત્તમને વિષે જે દૃઢ નિષ્ઠા તેને આત્મંતિક કલ્યાણ કહીએ.” વળી જીવના ઈન્દ્રિયો-અંતઃકરણના સંપૂર્ણ રૂપાંતરને માટે સર્વશ્રેષ્ઠ સાધન જણાવતાં વચ્ચનામૃત ગઢા પ્રથમ ૫૧માં કહે છે કે, “એવા જે ભગવાન તે જ કૃપા કરીને જીવના કલ્યાણને અર્થે પૃથ્વીમાં સર્વે મનુષ્યને પ્રત્યક્ષ દર્શન આપે છે ત્યારે જે જીવ સંતનો સમાગમ કરીને એ પુરુષોત્તમ ભગવાનનો આવો મહિમા સમજે છે ત્યારે એના ઈન્દ્રિયો-અંતઃકરણ સર્વે પુરુષોત્તમરૂપે થઈ જાય છે. ત્યારે તેમણે કરીને એ ભગવાનનો નિશ્ચય થાય છે.” ને અંતર્દૃષ્ટિ એટલે શું ? તેનું

નિરૂપણ કરતાં ગઢા પ્રથમ ૪૮ના વચનામૃતમાં જણાવે છે કે, “તે અંતર્દૃષ્ટિ શું ? તો જેવા પોતાને પ્રત્યક્ષ ભગવાન મળ્યા છે તેની મૂર્તિ સામું જોઈ રહેવું એ અંતર્દૃષ્ટિ છે અને તે મૂર્તિ વિના ષટ્યક દેખાય અથવા ગોલોક, વૈકુંઠ આદિક ભગવાનનાં ધામ દેખાય તોપણ તે અંતર્દૃષ્ટિ નહીં.” આ પ્રમાણે અનન્ય નિષા, આત્મંતિક કલ્યાણ, શ્રેષ્ઠ-પરમ પદ, ઈન્દ્રિયો-અંતઃકરણનું પરિવર્તન, કલ્યાણનું અસાધારણ સાધન કે અંતર્દૃષ્ટિ એ બધાનાં મૂળમાં અનિવાર્ય સ્વરૂપે મહારાજે ભગવાનના પ્રત્યક્ષ સ્વરૂપની કે પ્રગટ સંતની યથાર્થ ઓળખાણની કે તેમની સાથેના યથાર્થ જોડાણની મહત્ત્વા જુદાં જુદાં પ્રસંગોએ છાણાવટ કરીને સમજાવી છે.

શ્રીજીમહારાજે પોતે વચનામૃત વરતાલ ઉમાં ચાર પ્રકારના સંતનું વાર્ણન કરતાં કહ્યું છે કે, “એક તો દીવા જેવા ને બીજા મશાલ જેવા ને વીજા વીજણી જેવા ને ચોથા વડવાનલ અગ્નિ જેવા; તેમાં દીવા જેવા હોય તે તો વિષયરૂપી વાયુએ કરીને ઓલવાઈ જાય ને મશાલ જેવા હોય તે પણ તેથી અધિક વિષયરૂપી વાયુ લાગે તો તેને કરીને ઓલવાઈ જાય ને વીજણી જેવા હોય તે તો માયારૂપી વરસાદને પાણીએ કરીને પણ ન ઓલવાય અને વડવાનલ અગ્નિ જેવા હોય તે તો જેમ વડવાનલ સમુક્રમાં રહે છે પણ સમુક્રના જળનો ઓલવ્યો ઓલવાતો નથી અને સમુક્રનાં જળને પીને મૂળદ્વારે કાઢી નાખે છે તે પાણી મીઠું થાય છે... તેમ એવા જે મોટાપુરુષ છે તે સમુક્રનાં જળ જેવા ખારા જીવ હોય તેને પણ મીઠા કરી નાખે છે... તે વીજણીના અગ્નિ જેવા તો સાધનદશાવાળા ભગવાનના એકાંતિક સાધુ છે અને વડવાનલ અગ્નિ જેવા તો સિદ્ધદશાવાળા ભગવાનના પરમ એકાંતિક સાધુ છે એમ જાગું.”

આવા સંતોની સાચી ઓળખાણ ખરેખર જરૂરી છે જ. કેટલાક સંતો એવા હોય છે કે જેમની પ્રાર્થના પ્રભુ સાંભળે છે, તેને દર્શન દે છે, કોક સુખનો અનુભવ પણ કરાવે છે. સમાગમ તો એ દરેકનો થાય પણ પ્રભુનું સેવનીય સ્વરૂપ તો વડવાનલ જેવા સંતને જ કહેવાય. સેવા તો સહુનીય થાય પણ ધ્યાનભજન તો વડવાનલ જેવા ભગવત્સ્વરૂપ સંતનું જ થઈ શકે

અને જીવન પણ એના જ વચને જીવવાનું હોય. મહારાજે શિક્ષાપત્રીમાં શ્લોક ૧૧૫માં બહુ સ્પષ્ટપણે લખ્યું છે કે, ‘કોઈ બ્રહ્મવેતા સાધુનું પણ ધ્યાનભજન ન કરવું.’ તે વાત ખરેખર સાચી છે. અક્ષરબ્રહ્મના સ્વરૂપને જે જાણે તે બ્રહ્મવેતા કહેવાય. અક્ષરબ્રહ્મમાં જેને નિષ્ઠા થઈ હોય તેવા સંતને બ્રહ્મનિષ્ઠ કહેવાય, પણ અક્ષરબ્રહ્મ જેનું શરીર બને તેને જ બ્રહ્મસ્વરૂપ સંત કહેવાય. કોઈ રાજાની જેને યથાર્થ ઓળખાણ થઈ તેને રાજાને વિષે નિષ્ઠા થઈ કહેવાય, પણ રાજા જેટલાં જ શક્તિ, સામર્થ્ય, ઐશ્વર્ય, પ્રતાપ, ગુણ જે પ્રામ કરે કે રાજા જેને પોતાનો બધો જ વારસો આપે એ રાજાનું સ્વરૂપ કહેવાય. તેવી રીતે પરબ્રહ્મસ્વરૂપની ને અક્ષરબ્રહ્મને વિષે જેને નિષ્ઠા થઈ હોય તે બ્રહ્મનિષ્ઠ કહેવાય. પણ પ્રભુ જેને વરાણીય બને તે પ્રભુનું સ્વરૂપ કહેવાય. બ્રહ્મનિષ્ઠ સંતો આ લોકના સંકલ્પો પૂરા કરે, વ્યક્તિને સત્સંગની સૂજ આપી શકે પણ મોક્ષનું દ્વાર બની લાઘોનું કલ્યાણ કરવું, સર્વ પ્રકારનું સમાધાન આપવું ને પ્રભુની પ્રભુતાની જ્યોત અખંડિતપણે જલતી રાખવી તે તો બ્રહ્મસ્વરૂપ કે ભગવત્સ્વરૂપ સંત સિવાય શક્ય જ નથી. આમ બ્રહ્મનિષ્ઠ સંત અને બ્રહ્મસ્વરૂપ સંતમાં આકાશપાતાળનો ફરક છે.

મુખ્યત્વે ચાર પ્રકારના સંતોની અહીં મહારાજે વાત કરી છે.

(૧) જેને પ્રભુમાં અચળ નિષ્ઠા હોય તેને બ્રહ્મનિષ્ઠ સંત કહેવાય. તેને સ્થૂળ જગતનો લેશમાત્ર આભાસ રહેતો નથી. તે લૌકિક જગતથી પર છે. લૌકિક મૂલ્યાંકનો તેને સ્પર્શી શકતાં નથી. તેની નિષ્ઠારૂપી ખીલી મજબૂત હોય છે. તેથી તેની પ્રભુની મસ્તી કદાપિ જતી નથી. તેવા સંતને આ લોકના વ્યવહારમાં કોઈ રસ હોતો નથી અને ચોવીસ કલાક ભજનભક્તિમાં જ સમય પસાર કરે છે. પણ તેઓ સહુ પોતપોતાનાં અંગ પ્રમાણે જ પ્રભુભક્તિ કરતા હોય છે. તેમના સંકલ્પ, ભાવ અને ક્રિયા પ્રભુ માટેનાં હોય પણ પ્રભુપ્રેરિત જ હોતાં નથી. તેથી તેમનું સમગ્ર જીવન પ્રભુ માટેનું ખરું, પણ સંપૂર્ણપણે પ્રભુમય બની શકતું નથી. નાગર ભક્તરાજ નરસિંહ મહેતાનું જીવન શ્રીકૃષ્ણ પ્રભુ માટેનું હતું પણ પ્રભુએ જ્યારે આશીર્વાદ માંગવાના કદ્યા ત્યારે સાચી બ્રહ્મસ્વરૂપિણી ભક્તિની દસ્તિએ જોઈએ તો, તેમને ખરેખર

પ્રભુ પાસે માગતાં આવડયું નહીં. તેમણે પ્રભુ પાસે એટલું જ માચ્યું કે, ‘હે કૃપાળુ ! મારા કુળમાં એવો દીકરો ન આપજે કે જેથી મારી ને તમારી આબરુને કલંક લાગે.’ અહીં સૂક્ષ્મ દાખિલી નિહાળીએ તો સ્પષ્ટપણે સાત્ત્વિક માનનું પોષણ દેખાય છે. ખરેખરો સેવક પોતાને માટે કે પોતાના કુળને માટે કે અંગત માનીનતાની પુષ્ટિ કે આબરુ માટે પ્રભુ પાસે કોઈ માગાણી ન કરે, સૂચન ન કરે. એ તો પ્રભુ જે આપે તેટલું જ લે. પ્રભુની ભરજી પ્રમાણે જ રહે ને પ્રભુની પ્રેરણા પ્રમાણે જીવે, પણ સત્તસંગ કરવાના કે કરાવવાના ખોટા રાગમાં કદાપિ ફસાય જ નહિ ને કદાય કોઈ સંત એવી માગાણી પ્રભુ પાસે કરે તો એને પ્રભુને વિષે નિષા દઢ થઈ છે તેથી પ્રભુ તેના સંકલ્પો તો પૂરા કરે જ, પરંતુ તે સંકલ્પો એક લૌકિક વેપાર જ ગણાય. તમે ભજનભક્તિ કરો ને પ્રભુને તમારી ઈચ્છા પ્રમાણે તમારા બધા સંકલ્પો પૂરા કરવા પડે એ તો પ્રભુ સાથેનો એક લૌકિક વ્યવહાર જ ગણાય. આ પ્રકારની માગાણી કરનારા સંતને કે સેવકને, પ્રભુને અખંડ રાખવાની કે ધારવાની કે ડેવળ પ્રભુની પ્રેરણા પ્રમાણે જ જીવન જીવવાની સભ્યક્ત સૂજ પ્રગટેલી હોતી નથી. પોતાને જે કાંઈ ઐશ્વર્યપ્રતાપ પ્રાપ્ત થયાં હોય તેનો ઉપયોગ કરીને સહ્યો મારવાનો તેને સહજ સ્વભાવ પડી ગયો હોય છે. જેથી પ્રભુની બેન્કમાં, પોતાના ખાતામાં સરવાળે શૂન્ય જ જમા રહે છે પણ પ્રભુની પ્રસત્તાના ખરેખરા પાત્ર થવું તે ભૂમિકા તદ્દન જુદી છે. આવા સંતો જગતમાં કદાય પ્રસિદ્ધ પામે પણ સંસારમાર્ગના સેવકોને પ્રભુનો કાયમી સંબંધ કરાવી શકશે નહીં. આવા સેવકો પ્રભુનો મહિમા જરૂર ગાશે પણ પોતાનો સમાગમ કરનારાને પ્રભુની સભ્યક્ત ઓળખાણ કરાવી શકશે નહીં. શાથી ? પોતાનું અંગત વ્યક્તિત્વ સંપૂર્ણપણે ઓગળીને પ્રભુચરણે લય થયું નથી તેથી. પોતાના સંકલ્પવિકલ્પ છે ત્યાંસુધી દેશકાળ છે, ને ત્યાંસુધી ખરેખરી લય અવર્સ્થા છે જ નહીં. અને એવા સેવકો નિષાવાળા હોવા છતાંય વિપરીત પ્રસંગે પ્રભુથી પણ દૂર ખસી જાય છે. તેની તેઓને પણ ખબર પડતી જ નથી. આમ સ્થળ દાખિએ એવા સેવકો પ્રભુના સંબંધમાં રહેવા છતાંય આધ્યાત્મિક દાખિએ તો તેઓ પ્રભુથી દૂર જ કહેવાય. કારણ, સર્વ સંજોગોમાં તેઓની નજર સભ્યક્ત રીતે પ્રભુ

તરફ રહી શકતી જ નથી, પોતાની ને પ્રભુની વર્ણે કોક અંતર કે અંતરાય વિધનસ્વરૂપે નડી જાય છે.

ભક્તરાજ નરસિંહ મહેતા કે મીરાં, સંત નામદેવ કે જ્ઞાનદેવ, સદ્ગુરુનાનંદ સ્વામી કે સદ્ગુરુ. સચ્ચિદાનંદ સ્વામી, સદ્ગુરુ. મુક્તાનંદ સ્વામી કે સદ્ગુરુ. પ્રેમાનંદ સ્વામી એમ બધા જ સંતો કે ભક્તો બ્રહ્મનિષ્ઠ જરૂર કહેવાય પણ બ્રહ્મસ્વરૂપ સંતની અવર્સ્થા તો તદ્દન નિરાળી વસ્તુ છે. આવા સંતોને કે ભક્તોને શ્રીધનાદિક અત્યંત રમણીય પંચવિષયો કે પદાર્થનો કે માનમોટપનો વધુ પડતો યોગ થાય ત્યારે તેઓને દેશકાળ લાય્યા સિવાય રહે જ નહીં. એ દેશકાળ શું ? તો હૈયું સૂનું રહે, પોતાની રીતનું જ જીવન જીવાય, કેવળ ‘તુંદી તુંદી’ થયા ન કરે, કેવળ ‘પ્રભુને લઈને જ હું છું’ એવો ભાવ સદાય ન રહે; એવી દશા તે એકાંતિક ભક્તને માટે તો ખતરનાક દેશકાળ જ છે ને !

(૨) આથી ચઠિયાતા એવા બીજા પ્રકારના કેટલાક સંતો પોતાની વૃત્તિએ કરીને પ્રભુને અખંડ સંભારતા હોય છે. એમની દષ્ટિ પ્રભુવાસિત બાની જાય છે. ‘જ્યાં જુએ ત્યાં રામજી, બીજું ન ભાસે રે’ એવી તેમની દષ્ટિ થઈ જાય છે. પ્રભુના સુખના કંઈક અધિકારી પણ બને છે, પરંતુ સાથોસાથ ઐશ્વર્યપ્રતાપ, શક્તિ ને શિષ્યોમાં પણ એટલા જ રાચતા હોય છે. તેઓ સ્થૂળ જગતથી નિર્લોપ કરી શકાય કે સ્થૂળ દેહભાવથી પર કરી શકાય પણ કારણ ને મહાકારણના ભાવમાં ફસાયેલા જ હોય છે. પ્રભુને સંભારે છે ખરા પણ પોતાના જાણપણાનો સંપૂર્ણ અંત નથી. પ્રભુને અર્થે તેઓ દેહને હોમી દે છે પણ તેમના વાસનાલિંગ દેહનો, કારણ શરીરનો પ્રલય થયો હોતો નથી.

જ્યાં સાત્ત્વિકભાવ છે ત્યાં સૂક્ષ્મ રીતે કે જાણોઅજાણો પણ જાણપણાનું પોષણ હોય જ ! એવા સંતો હેત, માયા, દયા ને ગ્રીતિએ કરીને મુક્તોના આકારે જરૂર વર્તવાના જ ! તેથી તેમના પ્રભુ સાથેના આધ્યાત્મિક સ્વધર્મનો લોપ થવાનો જ ને એટલે જ પ્રભુ સાથેનો સંબંધ અખંડ રહેતો નથી. મહારાજના સમયમાં સદ્ગુરુ. સ્વરૂપાનંદ સ્વામી આવા સમર્થ સિદ્ધ પરમહંસ હતા. તેઓ પ્રભુની મૂર્તિને અખંડ દેખતા હતા, પ્રભુના આકારે વર્તતા હતા, પણ સેવકભાવનો સમ્યક્ક ઘ્યાલ નહિ હોવાને કારણે પ્રભુ સાથેનો ખરેખરો

સંબંધ કેળવી શક્યા નહીં. ખરેખરા સેવકના જીવનની એક એક ક્ષાળમાં તો ‘તુંહી તુંહી’ની ભાવનાનું દર્શન જ થયા કરે. પાંચસો પરમહંસોમાં ગુરુ ગુણાતીત ખરેખરા એવા સંતશિરોમણિ હતા કે જે પ્રભુના સેવક થઈને તો જીવ્યા પણ પ્રભુના સેવકોનાય સેવક થઈને રહ્યા. ન જોઈ એમણે કોઈ જાતકુજાત કે ન જોયાં તેમણે કોઈનાય સ્વભાવ કે પ્રકૃતિ. વર્ષો સુધી તેઓ પ્રભુના ભાવથી સહુનીય સેવા કરતા જ રહ્યા. દરેક મુક્તોના દર્શનમાં તેઓ જાણે કે સાક્ષાત્ પ્રભુનાં જ દર્શન કર્યાનો આનંદ અનુભવતા ! મહારાજના ગમતા સિવાય એક ઉગલું પણ તેઓ ભરતા ન હતા. સદ્ગુરુ હોય કે સેવક, સહુ કોઈની તેમણે ખૂબ સેવા કરી ને છતાંય તેઓ કેવળ પ્રભુમાં જ બંધાયેલા હતા ને કેવળ પ્રભુના સંબંધે જ જીવતા હતા. આવી ગુણાતીત ભાવનાનું કે સાચી પ્રભુતાનું ભવ્ય ને સમ્યક્ દર્શન તો કેવળ ગુરુ ગુણાતીતે જ કરાવ્યું છે. બીજા પરમહંસો કે સિદ્ધપુરુષોના જીવનમાં આવા સમ્યક્ સેવકભાવનું દર્શન જણાતું નથી. પ્રભુની ટાણિએ તે સંબંધની જ કોક કચારા કહેવાય. માટે જ આવા ગુણાતીતપુરુષના સમાગમની કે પ્રગટપણે વિચરતા ભગવત્સ્વરૂપ સંતની અનિવાર્યતા છે જ.

(3) સદ્. સ્વરૂપાનંદ સ્વામી જેવા સંતોની સ્થિતિ કરતાં પણ ઉચ્ચ કક્ષાની સ્થિતિ છે વીજળી જેવા સંતોની. આવા જે સંત છે તે પોતાના હૃદયમાં અખંડ પ્રભુને ધારીને જ ફરતા હોય છે. તેઓ પ્રભુના સુખના ભોક્તા બને છે. લૌકિક વ્યક્તિ, પદાર્થ કે પ્રસંગોમાં તેઓ ફસાતા નથી. પરંતુ, ‘હું પ્રભુને અંતરમાં ધારી રહ્યો છું’ કે ‘હું પ્રભુનો ખરેખરો ભક્ત છું’ તેવા તેમના જાણપણાનો સંપૂર્ણ અંત દેખાતો નથી, એટલે પ્રભુ સાથેની સમ્યક્ એકતાનું દર્શન થતું નથી. પોતાનુંય અસ્તિત્વ છે ને પ્રભુનું પણ અસ્તિત્વ છે ને જ્યાંસુધી પોતાનું અસ્તિત્વ છે ત્યાંસુધી પોતાની રીતનું જીવન પણ રહેવાનું જ. આવા સંતપુરુષો નિર્લેપ ખરા, ખીધનનાં બંધનોથી પર પણ ખરા, પરંતુ સંકલ્પ, ભાવ અને કિયા પોતાની રીતનાં હોવાથી, તેમને ખરેખરા નિર્જામી કહી શકાય નહીં.

આવા સંત, પોતે ખીયાદિક પદાર્થોથી નિર્લેપ ખરા, પણ પોતાના

યોગમાં આવનાર બીજા કોઈને નિષ્કામી કે નિષ્કોધી બનાવી શકે નહીં. પોતે પ્રભુના સુખના ભોક્તા કે ભાગીદાર ખરા, પણ બીજાને તેવા સુખના ભોક્તા ન બનાવી શકે. પોતાનામાં ઉચ્ચ કક્ષાની સાધુતા હોય પણ એ સદ્ગુણો બીજાને બનિઃસ્વામી ન આપી શકે. એવા સંતના યોગમાં જે કોઈ આવે તે સહુ કલ્યાણના માર્ગો તો જરૂર થેછે, પણ એમાંના કોઈનોય તેઓ શુદ્ધ નિષ્કામભાવમાં પ્રવેશ ન કરાવી શકે. સદ્ગુણાનંદ સ્વામી ખૂબ સમર્થ સિદ્ધપુરુષ હતા, મહાનિષ્કામી સાધુ હતા પણ મહારાજની મૂર્તિ સિવાય અંતરમાં અષ્ટાંગ્યોગ આદિ કિયાનો ભાર પણ તેમને એટલો જ રહેતો. પોતે સાધુગુણો સંપત્તિ તો હતા જ, પણ સેવકોમાં સેવકભાવે ખોવાઈ જઈને સાચી સૂજુ આપવારૂપી સુંદર દર્શન તો કેવળ ગુરુ ગુણાતીતે જ પોતાના જીવન પરથી કરાવ્યું છે. ઐશ્વર્યપ્રતાપનો રંચમાત્ર રસ કે રાગ શોધ્યોય ન જડે તેવા તો ગુરુ ગુણાતીત એક જ હતા. પોતામાં અપાર ઐશ્વર્યપ્રતાપ હોવા છતાં એ ઓજસનું, એ પ્રભાવનું જરાય દર્શન ન કરાવ્યું હોય તેવા તો એ એક જ હતા. આમ પ્રભુના સંબંધમાં અખંડ રહેનાર ને બીજાને પણ રાખનાર તો ગુરુ ગુણાતીત એક જ હતા ને તેથી પોતા જેવી જ બ્રાહ્મીશક્તિના ધારક ભગતજી મહારાજ ને જાગા સ્વામી જેવા વડવાનલ સંતોની ભેટ માનવસમાજને સહજ જ બનિઃસ્વામી આપી શક્યા.

(૪) આવી ઉંચી સ્થિતિ છે, વડવાનલ જેવા ચોથા પ્રકારના સંતપુરુષની. પોતાના આત્મામાં રહેલી પ્રભુની અંતર્યામી શક્તિને સંપૂર્ણપણે વિકસાવીને, રોમરોમમાં કેવળ પ્રભુને જ પ્રગટાવીને, અહનિંશ કેવળ પ્રભુનો જ આનંદ માણસી હોય તે જ સાચા વડવાનલ જેવા સંત ! આવી સ્થિતિમાં ભક્ત ને ભગવાનનો રંચમાત્ર જુદારો સંભવી શકતો નથી. આવા સંતના આત્મમંદિરમાં પ્રભુ અખંડિતપણે પ્રગટેલા હોય છે. જેથી તેમનાં દસ ઈન્દ્રિયો ને ચાર અંતઃકરણના ગોલોકમાં કેવળ પ્રભુનો જ વાસ હોય છે. એટલે તેમના રૂંવાડે રૂંવાડે પ્રભુનું પ્રાગટ્ય મૂર્તિમંત બને છે. આવા ગુણાતીત સંતનો આત્મા પ્રભુનું શરીર બને છે, પ્રભુનું ઘર બને છે, મંદિર બને છે. વચ્ચાનામૃત ગઢા પ્રથમ રૂજ પ્રમાણે તેમની આંખમાં જોનાર, તેમના કાનમાં સાંભળનાર કે

તેમના પગમાં ચાલનાર માત્ર એક પ્રભુ જ છે. આવી રીતે એમના ઈન્ડ્રિયો-અંતઃકરણના સર્વ વ્યવહારમાં કેવળ પ્રભુ જ હોય છે અને તેથી જ એવા સંત અનંત બ્રહ્માંડનાં જીવપ્રાણીમાત્રના આધાર બને છે ને સહુનાય પ્રાણ બને છે. વચનામૃત ગઢા પ્રથમ ૨૭ પ્રમાણે અનંત બ્રહ્માંડોની ઉત્પત્તિ, સ્થિતિ ને લયનું કારણ પણ તેવા સંત જ કહેવાય. સહજનંદ વિભુ જ જેમનામાં અખંડિતપણે કાર્ય કરતા હોય તે તો સહજનંદનું સ્વરૂપ જ કહેવાય ને ! ‘આપ ટળી મહ્યા ભગવાનમાં, જેના આપમાં હરિનો વ્યાપ, સંત તે સ્વયં હરિ’ એવા જે સંત તે પુરુષોત્તમનારાયણનું પ્રગટ સ્વરૂપ જ કહેવાય, કારણ કે પરબ્રહ્મ પુરુષોત્તમનારાયણ સિવાય કોઈ ચીજનું તેમના ચૈતન્યને વિષે અસ્તિત્વ છે જ નહીં. તેમને ભગવત્સ્વરૂપ કહો કે બ્રહ્મસ્વરૂપ કહો કે પુરુષોત્તમનારાયણનું પ્રગટ સ્વરૂપ કહો કે ગુરુરૂપ હરિ કહો - એ બધાં જ વિશેષાણો તેમને યોગ્ય જ છે. આવા ગુણાતીત સંત એ જ મોક્ષનું દ્વાર છે.

જેમ વડવાનલ અણિ, સભુદ્રમાં પાણી નીચે રહેવા છિતાંય ઓલવાતો નથી અને મૂળ દ્વારા ખારું પાણી ગ્રહણ કરી, મુખ દ્વારા મીઠું પાણી કાઢે છે તેવી જ રીતે ખારા જીવને જે મીઠા બનાવે, વેશ્યાને પવિત્ર બનાવી પ્રભુમય બનાવે, લૂંટારુઓની જડતાને ઓગાળી તેમનામાં પ્રભુતા પ્રગટાવે એ જ ખરેખરા વડવાનલ સંત કહેવાય. પોતે નિષ્કોધી હોય એ બીજાને નિષ્કોધી બનાવે, પોતે નિર્માની હોય એ બીજાને નિર્માની બનાવે, પોતે નિષ્કામી હોય એ બીજાને નિષ્કામી બનાવે, પોતે નિર્બંધ હોય એ જ બીજાને નિર્બંધ બનાવે. ભગવાનના પ્રગટ સ્વરૂપનું કે ગુણાતીત સંતનું આ અપ્રતિમ લક્ષણ છે.

સંસારની સર્વ પ્રકારની ખારાશ દૂર કરી, અમૃતના મહાસાગરમાં સહુનેય મહાલતા કરે તેનું નામ વડવાનલ જેવા સંત. અ.મ.મુ. ભગતજી મહારાજ અને જાગા સ્વામી વડવાનલ જેવા ભગવત્સ્વરૂપ સંત હતા. ગુરુ ગુણાતીતને પ્રસત્ર કરી, એ પુરુષોએ નખશીખ ભગવાનને ધાર્યા હતા તો એમના દ્વારા મહારાજના પ્રગટપણાની સંતપ્રાણાલી પૃથ્વી પર અખંડિત રહી.

આવા વડવાનલ જેવા સંત સૂર્ય સમાન છે. તે સહુનાય છે ને તે સહુનેય સાચો પ્રકાર આપે છે. જૈન સંપ્રદાયના અનુયાયીઓને મહાવીરસ્વરૂપે,

વૈષણવોને શ્રીકૃષ્ણસ્વરૂપે, માતાજીના ઉપાસકોને આધશક્તિસ્વરૂપે પણ તેઓ દર્શન દઈને આનંદ કરાવે છે. બ્રિસ્ટીઓને ઈશુસ્વરૂપે પણ દર્શન હે છે. આમ એ સહુનાય છે. એટલે જ તેવા સાચા સંતને સૂર્ય સમાન કહી શકાય.

વચનામૃત ગઢા મધ્ય રર પ્રમાણે જેટલામાં રાજાનું રાજ્ય તેટલામાં રાણીનું રાજ્ય. તેમ ભગવાન જેટલી જ એવા સંતની પણ સત્તા ચાલે છે. તેવા સંત સતત ચોવીસ કલાક ને દિનરાત પ્રભુનું જ કામ કરતા હોય છે. તેઓની એકેએક કિયા કલ્યાણકારી, મંગલકારી ને હિતકારી જ હોય છે. તેઓનું જીવન પરને અર્થે જ હોય છે. તેઓ ખાય છે, પીએ છે, બોલે છે, ચાલે છે, હસે છે, હસાવે છે, એ બધું જ પ્રભુમાં જ રહીને ! એમનો બધો જ વ્યવહાર નિર્ગુણ, નિષ્કામ ને દિવ્ય જ છે.

આવા સંતનું વિશિષ્ટ પ્રકારનું બીજું એક લક્ષણ એ છે કે તેઓ દેહધારીઓના સર્વ પ્રકારના સ્વભાવ ને દોષ સહજ જ ગમાડે છે. સહુનીય કક્ષાએ જઈને સેવકભાવે જ વર્તે છે. પ્રભુના અદ્ય સંબંધવાળો કોઈ હાલોપોલો સેવક પણ પ્રભુનું જ સ્વરૂપ છે, તેવી ભાવનાથી તેઓ તેની સાથે રસબસ થાય છે. ભૂલેચૂકે સ્વામિનારાયણનું નામ લેનાર એવા કોઈ પણ સેવકમાં તેઓ તો સાક્ષાત્ નારાયણને જ નિહાળે છે, પછી તેમને કોઈનોય અભાવ આવવાની કે દોષ દેખાવાની તો વાત જ ક્યાં રહી ! અને કોઈનેય કાંઈક અભાવ આવ્યો હોય તો તેઓ તેના જીવમાંથી તે અભાવ કાઢી નાખે છે. તેઓ તો નિર્દોષબુદ્ધિના સ્વરૂપ છે ને સંબંધમાં આવનાર સહુનેય સહજ જ નિર્દોષબુદ્ધિ દૃઢ કરાવે છે. તેઓ કોઈના પણ ગુણાનુવાદ અપરંપાર મહિમાથી ને સહજતાથી ગાઈ શકે છે ને યોગમાં આવનાર સહુ કોઈ બધાના જ ગુણગાન ગાઈ શકે તેવી તાકાત આપે છે. આવા સંતનાં દર્શન તે પ્રભુનાં જ દર્શન છે ને આવા સંતની ઓળખાણ તે પ્રભુની જ સાચી ઓળખાણ છે. આવા સંતનો સંબંધ તે જ અક્ષરધામની પ્રામિ છે, કારણ કે જે સંતમાં પ્રભુ અખંડ બિરાજતા હોય તે જ અક્ષરધામનું મધ્ય છે. આવા ગુણાતીત સંતની જે કાંઈ સેવા થાય તે સાક્ષાત્ પ્રભુની જ સેવા છે, નારાયણની જ સેવા છે.

સદ્. નિષ્કુળાનંદ સ્વામીએ તો એવા ગુણાતીત સંતનો મહિમા

પુરુષોત્તમપ્રકાશ, ભક્તચિંતામણિ ને ચોસઠપદી તથા સ્વરચિત અનેક ભજનોમાં સુંદર રીતે વર્ણાવ્યો છે. પુરુષોત્તમપ્રકાશમાં મહારાજના મુખે એવા સંતનું વર્ણિન કરતાં લખ્યું છે કે -

સંત બોલે તે ભેળો હું બોલું રે, સંત ન ભૂલે હું યે ન ભૂલું રે.
 સંત વાત ભેળી કરું વાત રે, એમ સંતમાં છઉં સાક્ષાત રે.
 સંત જુએ તે ભેળો હું જોઉં રે, સંત સૂતા પછી હું સોઉં રે,
 સંત જાગો તે ભેળો હું જાગું રે, સંત જોઈ અતિ અનુરાગું રે.
 સંત જમે તે ભેળો હું જમું રે, સંત ભમે તે કેડયે હું ભમું રે.
 સંત દુખાણો હું દુખાણો રે, એહ વાત સત્ય જન જાણો રે.
 સંત હું ને હું તે વળી સંત રે, એમ શ્રીમુખે કહે ભગવંત રે.
 સંત માનજો મારી મૂરતિ રે, ઓમાં ફેર નથી એક રતિ રે.^૧

આવી રીતે તેવા સંત પ્રભુની મૂર્તિ બની જાય છે. એવા સંત અને પ્રભુમાં કોઈ ફેર નથી. તેથી જ નિષ્કળાનંદ સ્વામીએ ગાયું છે કે -

આપ ટળી મળ્યા ભગવાનમાં, જેના આપમાં હરિનો વ્યાપ,
 સંત તે સ્વયં હરિ...^૨

વળી ભક્તચિંતામણિમાં એવા સંતનો અપરંપાર મહિમા લખતાં જાણાવ્યું છે કે -

સંત સેવ્યા તેણે સર્વ સેવ્યા, શ્રીહરિ ભગવાન;
 ઋષિ મુનિ સેવ્યા દેવતા, જેણે સંત કર્યા રાજુ મન...

કામદુધા, કલ્પતરુ, પારસ, ચિંતામણિ ચાર,
 સંત સમાન એકે નહીં, મેં મનમાં કર્યો વિચાર...^૨

આ જ રીતે સદ્. મુક્તાનંદ સ્વામી, સદ્. બ્રહ્માનંદ સ્વામી જેવા અનુભવી ને જ્ઞાની સંતોષે પણ પોતાના બનાવેલા કેટલાંય ભજનોમાં ભગવાનના સ્વરૂપસમા સંતોના અપરંપાર મહિમાનું મુક્ત કંઠે ગાન કર્યું છે.

૧. પુરુષોત્તમપ્રકાશ, પ્રકાર ૪૧

૨. ભક્તચિંતામણિ, પ્રકરણ ૨

પરોક્ષના ભક્તકવિ નરસિંહ મહેતાએ તો ત્યાંસુધી લઘ્યું છે કે -

‘અડસઠ તિરથ મારા સંતને ચરણો, કોટિ ગંગા કોટિ કાશી રે,
પ્રાણ થકી મુને વૈખણવ વહાલા...’

આ કીર્તનમાં પણ સાચા સંતનો અપરંપાર મહિમા વાણવેલ છે. આવા જે સાચા સંત તેમાં પ્રભુનો અખંડ નિવાસ છે. જેથી, તેઓ અનંત કલ્યાણકારી ગુણો, અનંત ઐશ્વર્ય, પ્રતાપ, શક્તિ અને અનંત બળને વરણીય સહેજે જ બને છે. અન્યથાકર્તુમ્ભ શક્તિના પણ તે ધારક બને છે. પુરુષોત્તમનારાયણનું પ્રગટ સ્વરૂપ પ્રામ થયા પછી તો ક્યાંથી કોઈ કસર કે ખામી રહી શકે ? એવા જે સંત છે એ ભગવાનનું ધ્યાનનીય સ્વરૂપ છે, મનનીય ને ચિંતનીય સ્વરૂપ છે. વચ્ચાનામૃત ગઢા મધ્ય તર પ્રમાણે ‘જીવનું જે કલ્યાણ થાય અને જીવ માયાને તરીને બ્રહ્મસ્વરૂપ થાય તેનું કારણ તો પુરુષોત્તમ એવા જે વાસુદેવ ભગવાન તેના પ્રત્યક્ષ સ્વરૂપનું જ્ઞાન, ધ્યાન, કીર્તન ને કથાદિક એ જ છે; ને એણે કરીને જ એ જીવ છે તે માયાને તરે છે અને અતિ મોટાઈને પામે છે. અને ભગવાનનું જે અક્ષરધામ તેને પામે છે.’ આમ પ્રત્યક્ષ પુરુષોત્તમનારાયણના સ્વરૂપનું ધ્યાન, મનન ને ચિંતવન પરમ શાંતિ ઉપજાવે છે ને તે જ સર્વ સુખનું મૂળ કારણ બને છે.

મહારાજે સ્વમુખે વચ્ચાનામૃતનાં પાને પાને એવા પરમ ભાગવત કે ભગવત્સ્વરૂપ સંતનો મહિમા સ્પષ્ટ લઘ્યો છે અને સહુને એવા સંતનો સમાગમ કરવાનું કહ્યું છે, પ્રસંગ કરવાનું કહ્યું છે ને એવા સંતને ભગવાનનું સાક્ષાત્ સ્વરૂપ માની તેમાં સર્વ પ્રકારે જોડાઈ જવાનો આદેશ પણ આપ્યો છે. જેને આ સત્ય સમજાઈ જશે તેને બીજું કોઈ સત્ય સમજવાનું બાકી નહિ રહે. જે એવા સંતમાં મહારાજનું પ્રગટપણું માનીને જોડાઈ જવાની રૂચિ રાખશે, તેના કલ્યાણના જતનમાં કોઈ ખામી નહિ રહે. જે એવા સંતની સાચી પ્રસત્તા પ્રામ કરશે તેના જીવનમાં મહાપ્રભુની પ્રભુતા સહજ જ પ્રગટી જશે. તે હવે તો કેટલાયના જીવનમાં અનુભવગમ્ય બન્યું છે.

આના અનુસંધાનમાં ગુણાતીતાનંદ સ્વામીએ લઘ્યું છે કે, ‘...મોટા સંત હોય તે જ મૂર્તિયુંમાં દૈવત મૂકે છે, પણ મૂર્તિયું, શાસ્ત્ર ને તીર્થ ત્રણ

મળીને એક સાધુ ન કરે ને એવા મોટા સંત હોય તો મૂર્તિયું, શાખ ને તીર્થ ત્રણેને કરે; માટે જેમાં ભગવાન સર્વ પ્રકારે રહ્યા હોય એવા જે સંત તે જ પ્રત્યક્ષ ભગવાન છે.³

એવા જે સંત હોય તે શાખ બનાવે, તીર્થ બનાવે, મંદિર પણ બનાવે. શાખો, તીર્થો ને મૂર્તિઓમાં પ્રભુનું દૈવત પણ આવા સાચા સંત મૂકે છે. મૂર્તિઓ તો ચિત્રામણની હોય, આરસની હોય, પંચધાતુઓની પણ હોય, પરંતુ એવા સંતના પ્રાણ તો પ્રભુ જ છે. જેથી પ્રાણપ્રતિષ્ઠાવિધિ કરીને, પોતાના પ્રાણસમા જે સહજનંદ તે મૂર્તિઓમાં પ્રગટાવે છે ને મૂર્તિઓ યેતન બને છે, કલ્યાણકારી બને છે, સુખકારી બને છે. તેવી મૂર્તિઓની સેવા પ્રભુ સ્વીકારે છે. એ સેવા સ્વીકારીને સેવા કરનારને પ્રભુના માર્ગ દોરે છે. હજારોને એવી સેવાના ફળસ્વરૂપે સંસ્કાર પડે છે. માટે મોકશનું દ્વાર તો સંત જ કહેવાય. મૂર્તિઓ સંસ્કાર પડે, પરિવર્તન ન કરે. મૂર્તિઓ સુખ આપે, પણ પ્રારંભ ને પ્રકૃતિ બદલે નહીં. એ તો ભગવાનના સાચા સાધુ જ બદલી શકે !

- વિધાત્રીના લેખ પર મેખ મારે, ભગવાનના આવા સાધુ.
- ન ટળે એવી પ્રકૃતિને નિર્ભૂળ કરે ભગવાનના સાચા સાધુ.
- અસુરોની આસુરી વૃત્તિ ખેંચી લઈ સાચા માનવ બનાવી મુક્ત બનાવે ભગવાનના આવા સાધુ.
- વેશ્યા જેવા કામાંધ ચૈતન્યોના કામાદિક દોષોના વિષ હરી લઈ પાવત્ર બનાવે ભગવાનના આવા સાધુ.
- લૂંટારુ જેવા ચૈતન્યોની જડતા ખેંચી તેમના હાથમાં માળા આપી તેઓનું હદ્ય પણ ભગવું બનાવે ભગવાનના આવા સાધુ.
- માયામાં મદાંધ બનેલા માયાવેષિત ચૈતન્યોમાંથી માયિકભાવ કાઢી પ્રભુમય બનાવે ભગવાનના આવા સાધુ.
- શરણે આવેલા અનંત જીવોની કક્ષાએ જઈને વર્તી, ધીમે ધીમે તેમને પ્રભુમાં જોડી, અંદિતપણે પ્રભુ ધારણ કરી શકે તેવી પાત્રતા ઘડી આપે ને

3. સ્વામીની વાતો, પ્રકરણ ૫, વાત ૪૧૫

અંતે પ્રભુ બક્ષિસમાં આપે, હદ્યમંદિરમાં પ્રભુની મૂર્તિ પધરાવી સૌને એવા પ્રભુના પનોતા પુત્ર બનાવે એનું નામ ભગવાનના સાચા સાધુ.

આવા ભગવત્સ્વરૂપ સંત સાચા ધન્યંતરી વૈઘ છે. જીવને જેવો રોગ થયો હોય તેવી તેઓ દવા આપે છે. ચૈતન્યનાં દશ ઈન્દ્રિયો ને ચાર અંતઃકરણના સીમાડા પર ચોંટી ગયેલા અનેક પ્રકારના રોગોના સૂક્ષ્મ અવશોષોને પણ તેઓ સમ્યક્ પ્રકારે જોઈ શકે છે. તેથી યોગમાં આવેલા ચૈતન્યને, પાત્રને કે વ્યક્તિને યોગ્ય આજ્ઞા આપી, યોગ્ય સેવા આપી, બળ પમાડી તેના સમગ્ર માયિક તંત્રનું અમાયિક અને દિવ્ય તંત્રમાં પરિવર્તન કરી નાખે છે.

જે સાધુ દેહથી પર થયો હોય તે દેહના રોગ ટાળે, જે ઈન્દ્રિયોથી પર થયો હોય તે ઈન્દ્રિયોનો રોગ ટાળે, જે અંતઃકરણથી પર થયો હોય તે અંતઃકરણના રોગ ટાળે, જે સાધુ અવ્યક્ત, કારણ, મહાકારણ ને ગુણોના જાણપણાથી પર થયો હોય તે અવ્યક્તના રોગ ટાળે; કારણ અને મહાકારણના રોગ ટાળે. એવા સંત તે વડવાનલ જેવા સંત છે. કારણ, તેના આખાય તંત્રમાં એટલે કે તેના શરીરના ઝુંબાડે ઝુંબાડે એકમાત્ર પ્રભુ સિવાય કાંઈ જ નથી. તેના આચાર, વિચાર ને સંચાર એ બધું જ સંપૂર્ણપણે પ્રભુપ્રેરિત, પ્રભુમાન્ય ને પ્રભુમય જ હોય છે. એના સમગ્ર તંત્રમાં કેવળ પ્રભુ જ છે. તેથી તેની દરેક કિયામાં - પ્રત્યેક હલનયલનમાં, પળેપળે કેવળ પ્રભુ જ કાર્ય કરી રહ્યા છે. એવા સંત તે જ સાચા આચાર્ય છે, તે જ સાચા ઉપદેષ્ટા છે, તે જ સાચા સંતશિરોમણિ છે, તે જ સાચા સદ્ગુરુ છે, તે જ સાચા વેદ છે. એવા સંતની વાણી એ કેવળ પરાવાણી છે. ત્રણ દેહ, ત્રણ ગુણ ને ત્રણ અવસ્થાથી પર એવા સંત તે જ સાચા ગુણાતીત પુરુષ છે.

મહારાજના વચન અનુસાર આ સત્તસંગ તો બ્રહ્મરૂપ છે ને મહાવિષ્ણુરૂપ છે. તોપછી મૂર્તિઓ, શાસ્ત્ર, તીર્થ અને આચાર્ય એમાંથી કોઈની પણ ગૌણતા લાવવાની આ વાત નથી. એટલે કે શ્રીજીની મૂર્તિપૂજા કે શ્રીજીનાં શાસ્ત્રો કે શ્રીજીનાં તીર્થો કે શ્રીજીની પ્રસાદીની રજેરજ દિવ્ય ને કલ્યાણકારી તો છે જ, પરંતુ એમના ગુણાતીત સંતમાં એ સર્વોપરીપણે ને સર્વોત્કૃષ્ટપણે ગ્રાટ છે, પ્રાપ્ય છે ને સેવનીય છે. એટલો જ આ વાત કહેવાનો મુખ્ય આશાય છે.

કલ્યાણના માર્ગમાં અક્ષરબ્રહ્મ એ કોઈ ઉપજાવી કાઢેલું તત્ત્વ નથી. શ્રીજમહારાજે બ્રહ્મ અને પરબ્રહ્મ વચ્ચેનો ભેદ અત્યંત સ્પષ્ટ કર્યો છે. બ્રહ્મ અને પરબ્રહ્મનો કે અક્ષર અને પુરુષોત્તમનો એક વિશિષ્ટ પ્રકારનો અદ્વૈત સંબંધ છે. વચ્ચનામૃત સારંગપુર પમાં કદ્યા પ્રમાણે, ‘...જે સ્વરૂપને વિષે પુરુષ, પ્રકૃતિ આદિ કાંઈ ઉપાધિ રહેતી નથી, એક પુરુષોત્તમ ભગવાન જ રહે છે એ અક્ષરનું વ્યતિરેક સ્વરૂપ છે...’ આમ અક્ષર અને પુરુષોત્તમને અન્યોન્ય અવિનાભાવી સંબંધ છે. સ્વામી વિના નારાયણનું પ્રગટીકરણ શક્ય નથી ને નારાયણ વિના સ્વામીનું અસ્તિત્વ શક્ય નથી. તે જ રીતે સ્વામીના સંબંધે સ્વામીસ્વરૂપ થયા વિના એટલે કે બ્રહ્મરૂપ થયા વિના, અક્ષરરૂપ થયા વિના, પુરુષોત્તમની ભક્તિનો સમ્યક્ અધિકાર પ્રાપ્ત થતો નથી ને એટલે જ મહારાજે લોયા ૧૨ના વચ્ચનામૃતમાં, ઉત્તમ નિર્વિકલ્પ નિશ્ચયવાળા મુક્તના લક્ષણનું વર્ણન કરતાં જણાવ્યું છે કે, “અષ્ટાવરણે યુક્ત એવાં જે કોઈ કોઈ બ્રહ્માંડ તે જે અક્ષરને વિષે આણુની પેઠે જણાય છે એવું જે પુરુષોત્તમનારાયણનું ધામરૂપ અક્ષર તે રૂપે પોતે રહ્યો થકો પુરુષોત્તમની ઉપાસના કરે, તેને ઉત્તમ નિર્વિકલ્પ નિશ્ચયવાળો કહીએ.” અહીં પણ અક્ષરરૂપ કે બ્રહ્મરૂપ થઈ પુરુષોત્તમની કે પરબ્રહ્મની ઉપાસના કરવી, તેને જ મહારાજે શ્રેષ્ઠ નિશ્ચય માન્યો છે. વળી વચ્ચનામૃત લોયા ઉમાં સ્પષ્ટપણે લખ્યું છે કે, “જે બ્રહ્મરૂપ થયો તેને જ પુરુષોત્તમની ભક્તિનો અધિકાર છે.” આમ પુરુષોત્તમની ભક્તિ માટે બ્રહ્મરૂપ થવામાં, મૂર્તિમાન અક્ષરબ્રહ્મની કે બ્રહ્મસ્વરૂપ સંતની અનિવાર્યતા આપોઆપ જ પુરવાર થાય છે.

આ સિદ્ધાંત કે આ વાત કે આ રહસ્ય એ કાંઈ શ્રીજમહારાજના સ્વધામ સિધાવ્યા પછી કોઈ ઉપજાવી કાઢેલી વાત કે હકીકત નથી, કે ગુરુ ગુણાતીતને અનાદિ અક્ષરબ્રહ્મ દરાવવા માટેની કોઈ યુક્તિપ્રયુક્તિ નથી. આ તો સહજાનંદ સ્વામી પોતે ગુણાતીત સંત દ્વારા કેવી રીતે પ્રગટ રહ્યા છે તે રહસ્યને પ્રકાશિત કરતી ને મહાપ્રભુ સહજાનંદે સ્વમુખે કહેલી કથાવાર્તાનો નિયોગ છે.

‘આ અક્ષરબ્રહ્મ મૂર્તિમાન છે ને ખૂબ મોટા છે’, એવું શ્રીજીએ સ્વમુખે

વચ્ચનામૃત ગઢા પ્રથમ દુનિંદા જણાવ્યું છે. ત્યાં મહારાજ કહે છે કે, "...અને એ સર્વેનું કારણ અક્ષરબ્રહ્મ છે અને તે અક્ષર તો પુરુષોત્તમ ભગવાનનું ધામ છે... સદાય એકરૂપે રહે છે અને તે અક્ષર મૂર્તિમાન છે. પણ અતિ મોટા છે માટે કોઈની નજરે અક્ષરનું રૂપ આવતું નથી." પુરુષોત્તમના સ્વરૂપને યથાર્થપણે સમજવા માટે અક્ષરબ્રહ્મના મૂર્તિમાન સ્વરૂપને સમજવાની ને તેમનું સાધર્ય પામવાની અનિવાર્યતા સ્વયં મહારાજે પણ દર્શાવી છે. ગઢા મધ્ય ૧૩ના વચ્ચનામૃતમાં પોતાના તેજોમય સ્વરૂપનું ભવ્ય વર્ણિન કર્યા પછી મહારાજે કહ્યું છે કે, "...આવી ભગવત્સ્વરૂપ સંબંધી જે વાર્તા તે તો શાસ્ત્રમાંથી પણ પોતાની મેળે સમજાય નહિ અને સદ્ગ્રંથોમાં આવી વાર્તા તો હોય પણ જ્યારે સત્પુરુષ પ્રગટ થાય છે ત્યારે તેમના મુખ થકી જ વાત સમજ્યામાં આવે છે, પણ પોતાના બુદ્ધિબળે કરીને સદ્ગ્રંથોમાંથી પણ સમજાતી નથી." અહીં પ્રગટ સત્પુરુષ દ્વારા જ પોતાના યથાર્થ સ્વરૂપનું જ્ઞાન કે ઓળખાણ શક્ય છે એમ મહારાજે કહ્યું. આ જ રહસ્યને વધુ દૃઢ કરતાં મહારાજે ગઢા પ્રથમ ૭૧ના વચ્ચનામૃતમાં કહ્યું છે કે, "ભગવાન જીવના કલ્યાણને અર્થે જ્યારે મૂર્તિ ધારણ કરે છે ત્યારે પોતાનું જે અક્ષરધામ અને ચૈતન્યમૂર્તિ એવા જે પાર્ષ્ફ અને પોતાનાં જે સર્વે ઐશ્વર્ય તે સહિત જ પધારે છે પણ એ બીજાના દેખ્યામાં આવે નહીં. ...માટે ભગવાનના ભક્તને ભગવાનનું સ્વરૂપ અક્ષરધામસહિત પૃથ્વી ઉપર બિરાજમાન છે એમ સમજવું અને બીજા આગળ પણ એવી રીતે વાર્તા કરવી." આમ વચ્ચનામૃત ગઢા મધ્ય ૩ કે ગઢા મધ્ય ૩૦, લોયા ૭, લોયા ૧૩, ગઢા પ્રથમ ૨૧, ગઢા પ્રથમ ૬૩, ગઢા પ્રથમ ૬૪, અમદાવાદ ૧૩ વગેરેમાં એક જ સારતત્ત્વ સમજાય છે કે અક્ષરબ્રહ્મ, પરબ્રહ્મ પુરુષોત્તમનારાયણનું શરીર છે, એ અનાદિ છે, મૂર્તિમાન છે, તેજોમય છે, નિરંતર પરબ્રહ્મની સેવામાં રહે છે ને એટલે જ પૂર્ણ પુરુષોત્તમનારાયણના પરબ્રહ્મ સ્વરૂપને પામવા માટે કે ઓળખવા માટે બ્રહ્મનો સંગ અનિવાર્ય છે અને તે દ્વારા જ પરબ્રહ્મ પ્રગટ રહે છે.

આ રીતે મહારાજે વચ્ચનામૃતમાં બ્રહ્મ અને પરબ્રહ્મ તત્ત્વની સુંદર છાણાવટ કરી છે ને અક્ષરે સહિત જ પુરુષોત્તમનારાયણની ભક્તિ કરવાની

વાત બહુ સ્પષ્ટપણે જણાવી છે. દેહાધ્યાસી સેવાભક્તિ કરનારાઓનો મહારાજને રંચમાત્ર વિશ્વાસ નથી. અક્ષરરૂપે થઈને પુરુષોત્તમનારાયણની સેવા કરનારાઓની જ ભક્તિ એમને પહોંચે છે. અક્ષરના સાધર્થપણાને સ્વામીને જે ભક્તિ કરે છે તે જ સાચી ભક્તિ છે, ગુણાતીત ભક્તિ છે. પુરુષોત્તમનારાયણની ભક્તિ છે. એટલે જ અક્ષરપુરુષોત્તમ મહારાજની યુગલ ઉપાસના સહુનેય માટે અનિવાર્ય બને છે. તદુપરાંત જીવ, ઈશ્વર, માયા, બ્રહ્મ અને પરબ્રહ્મ એ પાંચ તત્ત્વો અનાદિ છે તેવી સ્પષ્ટ વાત પૃથ્વીના પેટાળ પર અત્યાર સુધીના આધ્યાત્મિક ઇતિહાસમાં જો કોઈ યુગપુરુષે કે અવતાર પુરુષે કરી હોય તો એકમાત્ર સહજાનંદ સ્વામીએ જ કરી છે ! પાંચેય તત્ત્વોનું સમ્યક નિરૂપણ કરીને એ સર્વેનું સમ્યક દર્શન કરાવ્યું હોય તો કેવળ એક સહજાનંદ સ્વામીએ જ કરાવ્યું છે !

મહારાજના વખતનો સંપ્રદાયનો ઇતિહાસ જોઈશું તો જણાશે કે, તે સમયે ઘણા વડીલ પરમહંસોને પણ શ્રીજમહારાજના સર્વોપરી સ્વરૂપની નિષા થવામાં વિલંબ થયો હતો, તોપછી મૂળ અક્ષરના મહિમાની તો વાત જ ક્યાંથી સમજાય ? છતાં મહારાજે અક્ષરનો મહિમા લખ્યો છે ને પોતાને રહેવાનું જે ધામ તે ગુણાતીતાનંદ સ્વામી જ છે, ઓવું પ્રસંગોપાત ઘણી વખત સ્પષ્ટપણે સમજાવ્યું છે. એવા અનેક પ્રસંગો ને મોટા મોટા સદ્ગુરુઓનાં પ્રમાણો એ વાતની સાક્ષી પૂરે છે. આવા અનેક પ્રસંગોનું સુંદર વાર્ણન બોચાસણ સંસ્થા પ્રકાશિત પુસ્તક, ‘ભગવાન સ્વામિનારાયણ પ્રબોધિત અક્ષરપુરુષોત્તમ ઉપાસના’માં વિસ્તૃત રીતે આપ્યું છે. તે ખૂબ મનનીય ને ચિંતનીય છે. તેનો અભ્યાસ કરવાથી, જીવનમાં ગુણાતીત સંતની અનિવાર્યતાનો સ્પષ્ટ ઝ્યાલ આવી જશે.

આધ્યાત્મિક ઇતિહાસના પાને ગુણાતીત જ્યોતસમા ભગવતસ્વરૂપ વિભૂતિપુરુષોની પરંપરા પૃથ્વી પર આવીને કોઈએય અખંડિત રાખી હોય તો એકમાત્ર સહજાનંદ સ્વામીએ ! મહાપ્રભુએ આ પ્રાણાલિકા દ્વારા સાચા સંતનો વારસો અખંડ રાખ્યો. અનાદિ ગુરુ ગુણાતીત થકી ગુણાતીત પુરુષો સદાય પૃથ્વી પર સાકાર રાખ્યા. એ રીતે શ્રીજમહારાજે પોતાનું પ્રગટપણું

ગુણાતીત સંત થકી અખંડ રાખ્યું. ધરતીનું તળ મંગલ બનાવ્યું. ચૈતન્યોને અખંડ સૌભાગ્યવંતા ને સનાથ બનાવ્યા. પોતાના પરમ એકાંતિક સંત દ્વારા પૃથ્વી પર અખંડિતપણે ગ્રાટ રહી, અનંત જીવોનું આત્મંતિક કલ્યાણ સુલભ બનાવવું એ મહારાજના છ મુખ્ય હેતુઓમાંનો એક અગત્યનો હેતુ હતો ને આજે આપણે સહુ કોઈ સ્પષ્ટપણે અનુભવી શકીએ છીએ કે મહારાજ પૃથ્વી પરથી ગયા જ નથી. એમનું ગ્રાટપણું ગુણાતીત સંત દ્વારા અખંડ રહ્યું છે. કલ્યાણની એવી અનુપમ અક્ષરવાટ વહેતી મૂકીને એમણે સમગ્ર માનવજાતિ પર જે અનંત ઉપકાર કર્યા છે તેનું ઝાણ આપણે શું વાળીશું ?

આવી રીતે મહારાજ પોતાના અનાદિ ધામરૂપ અક્ષરબ્રહ્મના મૂર્તિમાન અવતાર એવા ગુરુ ગુણાતીત દ્વારા ધરતી પર અખંડ રહ્યા. ‘હું મારા સંતમાં અખંડ રહીશ’ એ માત્ર પૂર્ણ પુરુષોત્તમનારાયણનું જ બિરુદ્ધ છે. એમનું એ અનુપમ વરદાન છે. એમણે જ એવી અક્ષરવાટ વહેતી મૂકી છે, ને એટલે જ આપણે સહુ ખાટી ગયા છીએ. કોઈ અવતારે કલ્યાણ આવું સુલભ કર્યું નથી અને તેથી જ ગર્વબેર કહી શકાય કે ગ્રાટ તો એક સહજાનંદ !

આ રીતે સ્વામિનારાયણ સંપ્રદાયમાં પ્રભુ ગ્રાટ છે ને તેમણે કલ્યાણ પણ રોકડું બસ્યું છે. ઉધારની તો કોઈ વાત પ્રભુએ કરી જ નથી. જેમ સૂર્ય ઊગે ને અંધારું જાય, પાણી પીએ ને તરસ જાય, અથ જમીએ ને ભૂખ જાય કે કરોડપતિના આશરે બેસીએ તો ગમે એવું દેવું હોય તોપણ ક્ષાણમાં જ નાબૂદ થઈ જાય, તેમ ગુણાતીતપુરુષનો આશરો કરવાથી તનના, મનના, ધનના, એમ સર્વ પ્રકારનાં દેવાળાં કે અંધારપટની પૂર્ણાદ્ધિતિ થાય જ. સૂર્ય વે જ અંધારું જાય. ભારત દેશનો અંધકાર દૂર કરવા અમેરિકામાં ગ્રાટેલો સૂર્ય ન ચાલે, તે માટે તો સૂર્ય ભારતમાં ગ્રાટ હોવો જોઈએ. તેમ માયાનું ઘોરતમ તિમિર નાશ કરવા માટે પરોક્ષ પ્રભુ કામમાં ન આવે, તે માટે તો ગ્રાટ પુરુષોત્તમનારાયણનું સ્વરૂપ જોઈએ, જોઈએ ને જોઈએ જ.

ઇન્દ્રિયો ને અંતઃકરણથી અગોચર એવું જે પ્રભુનું દિવ્ય સ્વરૂપ તે ઇન્દ્રિયો-અંતઃકરણથી કેવી રીતે દર્શનીય બનશે ? કેવી રીતે કળ્યામાં આવશે ? કેવી

રીતે તેની ઓળખાણ થશે ? જ્યાં મન-વાણી પહોંચતાં નથી ત્યાં કેવળ અષ્ટાંગયોગ, ધ્યાન, ધારણા કે સમાધિ શું કામમાં આવશે ? સાધના કે તપશ્ચર્યા શું કામમાં આવશે ? કેવળ જ્ઞાન કે ભક્તિથી શું અર્થ સરશે ? માયા પરના અલોકિક સ્વરૂપને પામવા ને અનુભવવા માટે અથવા તો જીવમાં રહેલા માયાના બડવાળને નિર્ભૂળ કરવા માટે તો ભગવાનના દિવ્ય સ્વરૂપનું માનવદેહે પ્રગટીકરણ અનિવાર્ય છે જ અને એટલે જ માનવજીવનમાં દેહનું અસ્તિત્વ ટકાવવા માટે જેટલી પ્રાગવાયુની જરૂર છે તેથી બદ્લે વિશોષ જરૂર છે ભગવાનના ગુણાતીત સંતની ! ભગવાનના પ્રગટ સ્વરૂપની !

ભગવાનના પ્રત્યક્ષ સ્વરૂપના અપરંપાર મહિમાની સમજણને, મહારાજે સાધકના જીવન માટે અત્યંત મહત્ત્વની દર્શાવી છે. વચ્ચામૃતમાં ઠેરઠેર એવા ઉલ્લેખ છે. વચ્ચામૃત ગઢા પ્રથમ રેખમાં ‘ભગવાન અખંડ નિવાસ કરી રહે’ તેવી સમજણ વ્યવસ્થિતપણે છાણાવટ કરીને સમજાવી છે. એમાં મહારાજે કહ્યું છે કે, “...એવાં અનંત આશ્રય છે, તે સર્વે મને મળ્યા એવા જે ભગવાન તેનાં કર્યાં જ થાય છે - એમ સમજે પણ પ્રગટ પ્રમાણ જે ભગવાન તે વિના બીજો કોઈ એ આશ્રયનો કરનારો છે એમ માને નહીં. અને ‘પૂર્વે જે જે અનંત પ્રકારનાં આશ્રય થઈ ગયાં છે તથા હુમણાં જે થાય છે તથા આગળ થશે તે સર્વ મને મળ્યા એવા જે પ્રત્યક્ષ ભગવાન તે વતે જ થાય છે’ એમ સમજે.” આ રીતે ભગવાનના પ્રત્યક્ષ સ્વરૂપ માટેની આવી સમજણને સર્વશ્રેષ્ઠ કહી છે ને આવી સમજણ હોય તેના હૃદયમાં ભગવાન સર્વ પ્રકારે નિવાસ કરીને રહે છે એમ સિદ્ધાંત દર્શાવ્યો છે ને આવી સમજણ વગરના બધા સેવકોને તુચ્છ બુદ્ધિવાળા કહી દીધા છે.

સ્વામીની વાતોમાં પણ સ્વામીએ, ભગવાનના પ્રત્યક્ષ સ્વરૂપ સાથેના સંબંધની મહત્ત્વાં ધારો ઠેકાગે સમજાવી છે. આવા એક ઉલ્લેખમાં એમણે કહ્યું છે કે, ‘સત્પુરુષને સંબંધે કરીને જીવને સંસ્કાર થાય છે, તે એક જન્મે કે બે જન્મે પણ ભગવાનના ધારને પમાડે એવો પ્રગટનો પ્રતાપ છે. તેની વિકિત્ત જે, અનું દર્શન થાય, અનો ગુણ લીએ. અનો પક્ષ લીએ, એ આગળ હાથ જોઈ ને વળી સાધુ બહુ સારા છે એમ બોલે ને અને અમજણ આપે ઈત્યાદિક

સંબંધ થાય; વળી જે ઝડ તળે બેસે, વળી ઝાડનું ફળ જમે, વળી ઢોરનું દૂધદહી જમે, ઈત્યાદિક અનંત પ્રકારે જીવને સંબંધ થાય તે સર્વે ભગવાનના ધામને પામે એવો ગ્રગટનો સંબંધ બળવાન છે અને પરોક્ષ સંસ્કારનું ફળ એ છે જે ખાવા મળે, દેહ સાજો રહે ને લોકમાં આબરૂધર્મ રહે, એ પરોક્ષના આશરાનું ફળ છે.’^૪ આમ પરોક્ષ ને પ્રત્યક્ષ ઉપાસના વચ્ચેનો સ્પષ્ટ બેદ બતાવ્યો છે. હરકોઈ મુમુક્ષુએ એ બેદ સ્પષ્ટપણે સમજી લઈ, પોતાના જીવના શ્રેયને માટે ભગવાનના ગ્રગટ સ્વરૂપ સાથેના સંબંધની દૃઢતા કરવી જ રહી.

સર્વ ધર્મોમાં ને સર્વ સંપ્રદાયમાં સાચા સંતની માનવજીવનમાં અનિવાર્યતાનો પ્રસિદ્ધપણે ઉલ્લેખ છે જ. ઈસ્લામ ધર્મના મુખ્ય ધર્મગ્રંથ કુરાનમાં પણ શરીકતી, તરીકતી, હકીકતી, મારફતી ને અનલાહુક - એમ પાંચ પ્રકારના ઓલિયા પુરુષોનું વાર્ણન લખાયું છે. મારફતી પુરુષને ને ખુદાને અખંડ સંબંધ છે. તેમને પ્રભુના દૂત કે સંદેશવાહુક પણ કહી શકાય. જ્યારે અનલાહુક પુરુષોની સ્થિતિ એથી ઊંચી છે. તે પ્રભુનું (ખુદાનું) ગ્રગટ સ્વરૂપ જ છે. અનલાહુક પુરુષનાં દર્શન, સેવા, સમાગમ, તે પ્રભુનાં જ દર્શન, સેવા ને સમાગમ તુલ્ય છે. અનલાહુક પુરુષના સમાગમના ફળસ્વરૂપે મારફતી પુરુષ બની શકાય છે. પયગંબર બની શકાય છે. પ્રભુના ખરેખરા સેવક બની શકાય છે. આમ ધર્મ, સંપ્રદાય, ભાષા કે શાસ્ત્ર ભલે અલગ અલગ હોય છતાંય સૈદ્ધાંતિક સત્યમાં સર્વત્ર એક વાક્યતા જાણાય છે જ.

જૈન સંપ્રદાયના પ્રસિદ્ધ અને તપસ્વી સંતશિરોમણિ શ્રીમદ્ રાજચંદ્રજીએ પણ પોતાના ‘આત્મસિદ્ધ’ શાસ્ત્રમાં ભગવાનના પ્રત્યક્ષ સ્વરૂપની કે સાચા સદ્ગુરુની મહત્ત્વા સ્પષ્ટપણે દર્શાવી છે. તેઓએ લખ્યું છે કે -

પ્રત્યક્ષ સદ્ગુરુ સમ નહિ, પરોક્ષ જ્ઞિન ઉપકાર;

એવો લક્ષ થયા વિના, ઊરો ન આત્મવિચાર.

પ્રત્યક્ષ સદ્ગુરુ યોગથી, સ્વચ્છંદ તે રોકાય;

અન્ય ઉપાય કર્યા થકી, પ્રાયે બમણો થાય.

માનાદિક શત્રુ મહા, નિજછંદે ન ભરાય;
 જતાં સદ્ગુરુ શરણમાં, અલ્ય પ્રયાસે જાય.
 આત્મબ્રાંતિ સમ રોગ નહિ, સદ્ગુરુ વૈદ્ય સુજાણ;
 ગુરુ આજ્ઞા સમ પથ્ય નહિ, ઔપધ વિચાર ધ્યાન.
 દેહ છતાં જેની દશા, વર્તે દેહાતીત;
 તે જ્ઞાનીના ચરણમાં, હો વંદન અગણિત.

આ પ્રમાણે વિશુદ્ધ આત્મવિચારની દૃઢતા માટે, જીવના પરિવર્તન માટે કે આત્મબ્રાંતિની નિર્મળતા માટે, ભગવાનના પ્રત્યક્ષ સ્વરૂપની કે પ્રત્યક્ષ સદ્ગુરુની અગત્યતા સચોટપણે સમજાવી છે અને એવા ભગવત્સ્વરૂપ ગુણાતીત સંતના ચરણોમાં અગણિત વંદન કરવારૂપી વિનન્દતા દર્શાવી છે. એવા પ્રભુ કે પ્રભુસ્વરૂપ સંતને ચરણે શું ધરવું તે સ્પષ્ટ કરતાં લખે છે કે -

શું પ્રભુચરણ કને ધરું, આત્માથી સૌ હીન;
 તે તો પ્રભુએ આપિયો, વર્તું ચરણાધીન.
 આ દેહાદિ આજથી, વર્તો પ્રભુ આધીન;
 દાસ દાસ હું દાસ છું, તેણ પ્રભુનો દીન.

શ્રીમદ્ રાજચંદ્રજી એક અત્યાંત તપોનિષ્ઠ, અભ્યાસી, વિદ્વાન ને વિનન્દત સંતપુરુષ હતા. એક વિરલ વિભૂતિપુરુષ હતા. તેમનું જીવન કેવળ જૈન સંપ્રદાયના અનુયાયીઓ માટે જ નહિ, પરંતુ મોક્ષપ્રાપ્તિ અર્થે પ્રયત્નશીલ એવા સર્વ સાધકો માટે પરમ આદરણીય અને અનુકરણીય હતું. તેઓએ પોતાના કેટલાય વર્ષોના અનુભવ પછી ‘આત્મસિદ્ધિ’ શાસ્ત્રમાં ઉપર મુજબ લાખ્યું છે. તેથી માનવજીવનમાં, પ્રભુ કે પ્રભુના નિર્મળ સંતની કેવી આવશ્યકતા છે તે હકીકત સહજ જ સ્પષ્ટ થાય છે.

સ્વામી વિવેકાનંદ (નરેન્દ્ર દા) પણ નાનપણથી જ ખરેખરા આસ્તિક બુદ્ધિવાળા હતા ને માતાજીના ઉપાસક હતા. ખૂબ ધ્યાન, ભજન ને સેવા કરતા. પરંતુ સાડા ત્રણ વર્ષની સતત અને કઠિન તપશ્ચર્યા કરી માતાજીની સેવાભક્તિ કરવા છતાં જ્યારે તેઓ પૂરતા પ્રમાણમાં અત્રવણ પણ પામી

શક્યા નહિ ત્યારે અત્યંત ઉદાસ થઈને ને રોખમાં આવીને તેમણે એક દિવસ મંદિરમાં જઈને માતાજીની મૂર્તિને કહી દીધું કે, ‘હે માતાજી ! આટલી ભજનભક્તિના ફળસ્વરૂપે જો તમે મને જીવનનિર્વહિ પૂરતાં અત્રવખ પણ ન આપી શકો તો બીજું તો શું આપી શકશો ? ને યાદ રાખજો, જે દિવસે હું નાસ્તિક બનીશા તે દિવસે સમગ્ર જગત નાસ્તિક બનશે ને તેનું સમગ્ર પાપ તમને લાગશે.’ આમ ગુસ્સાના આવેશમાં માતાજી સમક્ષ ગમે તેમ બોલીને નરેન્દ્ર ઘર તરફ જતા રહ્યા. સાડા ત્રણ વર્ષનું મંદિરનું સાન્નિધ્ય ક્ષણમાં જ તજી દીધું. પોતાને ઘેર તો ગયા પણ રાત્રે ઊંઘ ન આવી. જાણે કે કોઈ ભરતીઓટમાં, કોઈ મૂર્જવણ ને વિક્ષેપમાં મન ગૂંઘવાયું હતું. શું સત્ય ને શું અસત્ય એની દ્વિધામાં મન ફસાયું હતું. પ્રભુભક્તિ વિરુદ્ધ નાસ્તિકતાના વભળમાં ને અંધકારમય અવસ્થામાં મન ખેંચાતું હતું. એમનું મન કોક પરમસત્યની ઝંખના સેવતું હતું. કાયમી ને દઠ નિર્ણય લેવા માગતું હતું. એમનું મન કોક સુખી જીવનની આશા સેવતું હતું. પરંતુ કોઈ સ્પષ્ટ કે સાચો માર્ગ મળતો ન હતો. એમ વિચારોની આંધીમાં અટવાયેલા નરેન્દ્રને આખી રાત ઊંઘ ન આવી. છેવેટે માતાજીએ પ્રેરણા કરી, ‘બેટા ! તું નિરાશા ના થઈશ. રામકૃષ્ણા પરમહંસ પણ મારા જ ઉપાસક છે. તે કોઈ પરમ સુખ ભોગવી રહ્યા છે. તે કોક પરમ શાંતિમય સમાધિમાં જીવન જીવે છે. તું એમની પાસે જા.’ માતાજીની આવી પ્રેરણાથી જાણે કે ખારા રણમાં અટવાયેલા નરેન્દ્રને મીઠી વીરરી મળી, હુબતાને તરણું મળ્યું ! નરેન્દ્રને થયું કે, ‘હું મારી જાતને કેવી રીતે સાચી માની શકીશ ? રામકૃષ્ણા પરમહંસ પાસે જાઉં. તેમને ધીમે રહીને પૂછી જોઉ કે પ્રભુ જેવા કોઈ તત્ત્વનું અસ્તિત્વ પૃથ્વી પર છે કે નહીં ?’ એમ વિચારમાં ગુંથાયેલા નરેન્દ્ર બીજે દિવસે શ્રીરામકૃષ્ણા પરમહંસદેવ પાસે પહોંચ્યે ગયા. પરમહંસ સમર્થ હતા. તેને જોઈને તેમણે તરત જ કહ્યું, ‘બેટા નરેન્દ્ર ! અહીં સો મીણબતી પહેલી હોય ને એમાંથી એકેય સળગેલી નહિ હોય તો કોણ કોને સળગાવશે ? પણ જો એક જ મીણબતી સળગેલી હશે તો એ બધાને સળગાવશે. તેમ કોઈ સાધક એની મેળે ગમે તેટલી ભજનભક્તિ કરતો હશે કે સેવાપૂજા કરતો હશે, પણ જ્યાંસુધી ચિદાકાશની જ્યોત સમાન

ભગવત્સ્વરૂપ નિર્મળ દિવ્ય પુરુષોનો એને યોગ નહિ હોય ત્યાંસુધી અંતરથી તે સાચાં સુખ, શાંતિ ને આનંદ પામશે જ નહીં. નરેન્દ્ર ! એ માટે તો આ માર્ગમાં પ્રભુના સાચા ઓલિયા સંતપુરુષની ખૂબ જ જરૂર છે.' આ સાંભળી નરેન્દ્રને સમાધાન મળી ગયું. સાચા સાધકને સાચા સંત મળ્યા !

શ્રીમદ્ ભાગવતમાં પણ એક સુંદર પ્રસંગ છે. માતા દેવહૃતિ પોતાના દીકરા કપિલદેવ ભગવાનને કહે છે કે, 'બેટા ! હું તો ક્રી છું, અબળા છું. મને જ્ઞાનની ગહુન વાતોમાં કાંઈ સમજ પડતી નથી. મારા આત્માનું કલ્યાણ કેવી રીતે થશે ?' ત્યારે કપિલદેવ ભગવાન બધુ સ્પષ્ટપણે માતા દેવહૃતિને કહે છે કે,

પ્રસંગમજરં પાશમાત્મનઃ કવયો: વિદુઃ ।

સ એવ સાધુષુ કૃતો મોક્ષદ્વારમપાવृત્તમ् ॥૬

અર્થ : જેવો એ જીવને પોતાના સંબંધી વિષે દર પ્રસંગ છે તેવો ને તેવો જ પ્રસંગ જો ભગવાનના એકાંતિક સાધુને વિષે થાય તો એ જીવને મોક્ષનું દ્વાર ઉધારું થાય છે.

આના જ અનુસંધાનમાં વચનામૃત ગઢા પ્રથમ પછે સદ્. મુક્તાનંદ સ્વામી મહારાજને ગ્રશ્મ પૂછે છે કે, 'તે મહારાજ ! શ્રીમદ્ ભાગવતના એકાદશ સ્કંધમાં જનકરાજ અને નવ યોગેશ્વરના સંવાદે કરીને કલ્યા જે ભગવતધર્મ તેનું જે પોષણ તે કેમ થાય ? અને વળી જીવને મોક્ષનું જે દ્વાર તે ઉધારું કેમ થાય ?' પછી શ્રીજમહારાજ બોલ્યા જે, 'સ્વર્ધર્મ, જ્ઞાન, વૈરાય્ અને માહાત્મ્યજ્ઞાન તેણે સહિત જે ભગવાનની ભક્તિ તેણે યુક્ત એવા જે ભગવાનના એકાંતિક સાધુ તેના પ્રસંગ થકી ભાગવતધર્મનું પોષણ થાય છે અને વળી જીવને મોક્ષનું જે દ્વાર તે પણ એવા સાધુના પ્રસંગ થકી ઉધારું થાય છે.'

આ જ રહસ્ય સમજાવતાં મહારાજ વચનામૃત ગઢા મધ્ય પછે કહે છે કે, "એકાદશ સ્કંધના બારમા અધ્યાયમાં શ્રીકૃષ્ણ ભગવાને ઉદ્ઘવ પ્રત્યે

કહ્યું જે, ‘‘અષાંગયોગ, સાંખ્ય, તપ, ત્યાગ, તીર્થ, વ્રત, યજ્ઞ અને દાનાદિક એણો કરીને હું તેવો વશ થતો નથી, જેવો સત્સંગે કરીને વશ થાઉં છું.’’ એમ ભગવાને કહ્યું છે. માટે સર્વ સાધન કરતાં સત્સંગ અધિક થયો.’’ આમ ભાગવતમાં પણ સર્વ સાધનથી શ્રેષ્ઠ સત્સંગને જ કહ્યો છે, અને એ સત્સંગ એટલે જ સત્પુરુષ. એવા ભગવત્સ્વરૂપ સંતને વિષે જેને ખરેખર આત્મબુદ્ધિ ને પ્રીતિ થઈ છે તેણે જ સર્વ સાધનથી અધિક કલ્યાણકારી સત્સંગને જાણ્યો છે. એટલે જ મહારાજ આ જ વચ્ચનામૃતમાં આગળ જણાવે છે કે, “જેને ભગવાનના સંતને વિષે જ આત્મબુદ્ધિ છે, જેમ કોઈક રાજા હોય ને તે વાંઝિયો હોય ને પછી તેને ઘડપણમાં દીકરો આવે પછી તે છોકરો તેને ગાળો દે ને મૂંછો તાણે તોપણ અભાવ આવે નહિ અને કોઈકના છોકરાને મારે તથા ગામમાં અનીતિ કરી આવે તોપણ કોઈ રીતે તેનો અવગુણ આવે જ નહિ; શા માટે જે, એ રાજાને પોતાના દીકરાને વિષે આત્મબુદ્ધિ થઈ ગઈ છે, એવી જેને ભગવાનના ભક્તને વિષે આત્મબુદ્ધિ થાય છે, તેણે જ સર્વ સાધન થકી અધિક કલ્યાણકારી સત્સંગને જાણ્યો છે.”

એ વાર્તા શ્રીમદ્ ભાગવતમાં કહી છે જે -

‘યस્યાત્મબુદ્ધિઃ કુણપે ત્રિધાતુકેસ્વર્ધીઃ કલત્રાદિષુ ભૌમ ઇજ્યધીઃ ।
યતીર્થ બુદ્ધિઃ સલિલે ન કર્હિચિજ્જનેષ્વભિજ્ઞે સ એવ ગોખરઃ ॥’

અર્થ : જે પુરુષને વાત, પિત અને શ્લેષ્મરૂપ ત્રણ ધ્યાતુમય શરીરમાં આત્મબુદ્ધિ છે અને સ્વીપુત્રાદિકમાં આત્મીયબુદ્ધિ છે અને ભૂમિના વિકારભૂત પ્રતિમાદિકમાં પૂજનીય દેવતાબુદ્ધિ છે અને જળમાં તીર્થબુદ્ધિ છે તે પુરુષને જો આત્મબુદ્ધધ્યાદિક બુદ્ધિઓ ભગવાનના એકાંતિક જ્ઞાની ભક્તમાં ન હોય તો તેને પશુઓમાં પણ કનિષ્ઠ ખર જાણવો.

આમ શ્રીમદ્ ભાગવતમાં પણ સત્પુરુષને વિષેની આત્મબુદ્ધિ ને પ્રીતિને જ સત્સંગ કહ્યો છે. સત્પુરુષનો પ્રસંગ કરવો ને તેમનામાં રસબસ થવું તે જ સાચો સત્સંગ છે. સંતના આકારે વર્તતા થઈ જવું તે જ સાચા સત્સંગની પૂર્ણાહુતિ છે.

સાધક ગમે તેટલી સાધના કરશે પણ જ્યાંસુધી એને ભગવત્સ્વરૂપ સંતનો યોગ નહિ થાય ત્યાંસુધી એની સાધના અધૂરી જ રહેવાની. એટલે જ ગુણાતીતાનંદ સ્વામી બોલ્યા છે કે, ‘જીવ બિચારો સાધન તે શું કરશે ?’ સાધનમાં અટવાવું તે અંધારાં ઉલેચવા બરોબર છે. સત્પુરુષનો પ્રસંગ કરવો ને તેમના સંબંધમાં રહેવું તે અખંડ પ્રકાશ, આનંદ ને શાંતિમાં રહેવા જેવું છે. આમ દરેક શાસ્ત્ર ને દરેક યુગપુરુષ, ભગવાનના પ્રત્યક્ષ સ્વરૂપના કે પવિત્ર સંતના યોગમાં રહેવા માટેની અનિવાર્યતા સૂચ્યવે છે જ.

દુનિયામાં આજે એવા અસંખ્ય મુમુક્ષુઓ છે, આસ્તિક પુરુષો છે કે જેમને ભગવાન તો ભજવા છે, ગુરુ તો કરવા છે, સાધના પણ કરવી છે ને સુખિયા પણ થવું છે. પરંતુ કેવા પુરુષનો આશરો કરવો કે કેવા ગુરુ કે સંતના શરણે જવું તેનો સ્પષ્ટ ખ્યાલ નથી. એવા અસંખ્ય જીવોને ભગવાન ભજવા માટેની કે સાચા સદ્ગુરુને શરણે જઈ જીવન ધન્ય કરવા માટેની અનુપમ સ્થળ મળે તે અંગે મહાપ્રાભુ સહજાનંદ સ્વામીએ કોઈ વાત અવિદ્ધાન રાખી નથી. સાચા ભગવત્સ્વરૂપ સંતની કે ગુણાતીત સદ્ગુરુની યથાર્થ ઓળખાણ આપતાં પોતે સારંગપુર જના વચ્ચનામૃતમાં શ્રીમદ્ ભાગવતના પ્રથમ રક્ખની કથાને અનુલક્ષીને સ્પષ્ટપણે જાણાવ્યું છે કે, “જ્યાં મનોમય ચક્ની ધારા કુંઠિત થાય ત્યાં નૈમિષારાય ક્ષેત્ર જાણવું.” એ વાતની સાંભળીને મુક્તાનંદ સ્વામીએ પૂછ્યું જે, ‘હે મહારાજ ! એ મનોમય ચક તે શું છે ને એની ધારા તે શી સમજવી ?’ પછી શ્રીજીમહારાજ બોલ્યા જે, ‘મનોમય ચક તે મનને જાણવું અને એની ધારા તે દશ ઈન્દ્રિયો છે એમ જાણવું. અને તે ઈન્દ્રિયોરૂપ જે મનની ધારા તે જે ડેકાણે ઘસાઈને બૂઠી થઈ જાય તેને નૈમિષારાય ક્ષેત્ર જાણવું. તે ડેકાણે જપ, તપ, વ્રત, ધ્યાન, પૂજા એ આદિક જે સુકૃત તેનો જ આરંભ કરે તે દિનદિન પ્રત્યે વૃદ્ધિ પામે. એવું જે નૈમિષારાય ક્ષેત્ર તે જે ડેકાણે ભગવાનના એકાંતિક સાધુ રહેતા હોય તે ડેકાણે જાણવું.’”

પ્રભુએ એ વચ્ચનામૃતમાં શ્રીમદ્ ભાગવતનું ભિષ લઈને સુંદર વાત કરી છે કે, જેનાં દશેય ઈન્દ્રિયો ને ચારેય અંતઃકરણમાં પ્રભુનો વાસ હોય અથવા તો જે પ્રભુસ્વરૂપ સંત હોય તેને જ નૈમિષારાય ક્ષેત્ર સમાન

સંત કહેવાય. પ્રભુએ અહીં કોઈ સ્થાનનો ઉલ્લેખ કર્યો નથી. વડતાલ, અમદાવાદ, બોચાસણ, સોખડા, જૂનાગઢ કે ભૂજ એવા કોઈ સ્થાનની, ગાદીની, સંસ્થાની, આશ્રમની કે મંદિરની વાત પ્રભુએ અહીં કરી નથી. પ્રભુએ તો એકાંતિક સાધુની જ વાત કરી છે. એવા એકાંતિક સાધુ પ્રભુનું ઘર છે, નૈમિષારાણ્ય ક્ષેત્ર છે. જેના સમાગમથી સેવકના મનોમય ચકની ધારાઓ પણ કુંઠિત થઈ જાય છે. એટલે વિષયો તરફ ઈન્દ્રિયોની ધારા જવાને અસમર્થ છે. મન અને ઈન્દ્રિયો વિષય ગ્રહણ કરવાને અસમર્થ બને છે ને સેવક કેવળ પ્રભુના આકારે થઈ જાય છે. ખરેખરા નૈમિષારાણ્ય ક્ષેત્ર સમાન સંત પોતે તો અંતરે ઠંડક અનુભવતા હોય છે જ ને બીજાને પણ તેવી જ ઠંડક આપે છે. પોતે પ્રભુનું જે સુખ લેતા હોય તે બીજાને પણ આપે છે. એટલે જ મહારાજે આ વચ્ચામૃતમાં સ્પષ્ટ આદેશ આપ્યો છે કે, કોઈ પણ સેવકને વૃદ્ધિને પામવું હોય તો જપ, તપ, વ્રત, ધ્યાન, પૂજા આદિ અનેક સાધનો, એવા સંતના સાનિધ્યમાં, તેમના વચ્ચે કરવા જોઈએ અને તો જ તે હિન્દિન પ્રત્યે વૃદ્ધિને પામે ને સાધનાનું અનંતગણું ફળ મેળવતો રહે. પ્રભુએ દ્યા કરીને સર્વ સાધકોએ કે સેવકોએ ભજન, ભક્તિ ને સેવા વગેરે ક્યાં કરવાં તેનું સ્પષ્ટ આલોખન કરી દીધું છે ને ભગવાનનાં એવા ગ્રગટ સ્વરૂપનો કે સાચા સંતનો દફ આશરો કરી જીવન જીવવાની સુંદર સૂર્જ આપી છે. સાચા સંત જ મોક્ષનું દ્વાર છે અને એટલે જ પ્રભુએ વચ્ચામૃતના પાને પાને સંતનો અપરંપાર મહિમા ગાયો છે. મહારાજે વચ્ચામૃત ગઢા મધ્ય ર૧માં રહસ્યની બહુ સુંદર વાત કરી છે કે, “અને જેવું પરોક્ષ ભગવાનના રામકૃષ્ણાદિક અવતારનું માહાત્મ્ય જાણો છે તથા નારદ, સનકાદિક, શુક્ર, જડભરત, હનુમાન, ઉદ્ધવ ઈત્યાદિક જે પરોક્ષ સાધુ તેનું જેવું માહાત્મ્ય જાણો છે તેવું જ પ્રત્યક્ષ એવા જે ભગવાન તથા તે ભગવાનના ભક્ત સાધુ તેનું માહાત્મ્ય સમજે તેને કલ્યાણના માર્ગમાં કાંઈયે સમજવું બાકી રહ્યું નહીં. તે આ વાર્તા એક વાર કહ્યે સમજો અથવા લાખ વાર કહ્યે સમજો. આજ સમજો અથવા લાખ વર્ષ કે સમજો; પણ એ વાત સમજે જ છૂટકો છે. અને નારદ, સનકાદિક, શુક્ર, બ્રહ્મા, શિવ એમને પૂછો તોપણ ડાહ્યા

છે તે અનેક વાતની યુક્તિ લાવીને પ્રત્યક્ષ ભગવાન ને પ્રત્યક્ષ સંત તેને જ કલ્યાણના દાતા બતાવે અને જેવું પરોક્ષ ભગવાન ને પરોક્ષ સંતનું માણાત્મ્ય છે તેવું જ પ્રત્યક્ષ ભગવાન ને પ્રત્યક્ષ સંતનું માણાત્મ્ય બતાવે. અને એટલો જેને દઢ નિશ્ચય થયો હોય તેને સર્વે મુદ્દો હાથ આવ્યો અને કોઈ કાળે તે કલ્યાણના માર્ગ થકી પડે નહીં. જેમ બ્રહ્મા, શિવ, બૃહસ્પતિ અને પરાશરાદ્ધિક તે કામાદ્ધિકે કરીને ધર્મ થકી પડ્યા તોપણ પ્રત્યક્ષ ભગવાન ને પ્રત્યક્ષ સંત તેનો પરોક્ષના જેવો જો માણાત્મ્યે યુક્ત નિશ્ચય હતો તો કલ્યાણના માર્ગમાંથી પડ્યા નહીં. માટે સર્વ શાસ્ત્રનું રહસ્ય આ વાર્તા છે.” આવી રીતે કલ્યાણના માર્ગમાં પ્રભુના પ્રત્યક્ષપણાની વાતનું રહસ્ય સમજવું અનિવાર્ય બની રહે છે. મહાપ્રભુના વચ્ચનમાં જેને ખરેખરો વિશ્વાસ હુશે તે ખૂબ ખાટી જશે.

જે જે જીવો સત્સંગ કરે, ભજનભક્તિ કરે કે ભગવાન કે સંતના યોગમાં આવે તે દરેકના અંતરમાં પ્રભુના પ્રત્યક્ષ સ્વરૂપની નિષા ને યથાર્થ ઓળખાણની સચોટ દૃઢતા માટે, સ્વયં શ્રીજીમહારાજ પણ સ્પષ્ટપણે આગ્રહ સેવતા ને તે જ જીએ કે તેમની અનંત જીવો પ્રત્યેની અપરંપાર કર્યાણા હતી. ભગવાનના પ્રત્યક્ષ સ્વરૂપની યથાર્થ ઓળખાણ કરાવવા કે તેમનો સર્વોપરી મહિમા સમજાવવા, મહાપ્રભુએ પોતે જ પોતાના પ્રાણધ્યારા પરમહંસોના સમ ખાઈને પણ સનાતન સિદ્ધાંત વાર્તા સમજાવવામાં જરા પણ ઢીલ કરી નથી. એટલે તો વચ્ચનામૃત ગઢા અંત્ય રમાં દિલની કોઈક દર્દપૂર્વકની વાત કરતાં કહ્યું છે કે, “...માટે એવા સત્પુરુષનો સંગ પ્રામ થયો છે તોપણ જેને જેમ છે તેમ સમજાતું નથી તેને અતિશય મંદબુદ્ધિવાળો જાણવો; શા માટે જે, જેવી શૈતદ્વીપમાં સભા છે ને જેવી ગોલોક, વૈકુંઠલોકને વિષે સભા છે ને જેવી બદરિકાશ્રમને વિષે સભા છે, તેથી પણ હું આ સત્સંગીની સભાને અધિક જાણું છું અને સર્વે હરિભક્તને અતિશય પ્રકાશો યુક્ત દેખું છું. એમાં જો લગાર પણ મિથ્યા કહેતા હોઈએ તો, આ સંતસભાના સમ છે. તે સમ શા સારુ ખાવા પડે છે, જે સર્વને એવું અલૌકિકપણું સમજાતું નથી અને દેખવામાં પણ આવતું નથી; તે સારુ સમ ખાવા પડે છે. અને બ્રહ્માદ્ધિકને

પાણ દુર્લભ એવો જે આ સત્તસંગ તેમાં આવીને પરમેશ્વર વિના જેને બીજા પદાર્થમાં હેત રહે છે તેનું કારણ એ છે જે, ‘જેવી એ જીવને પરોક્ષને વિષે પ્રતીતિ છે તેવી પ્રત્યક્ષને વિશે દૃઢપણે પ્રતીતિ થતી નથી.’ તે શ્રુતિમાં કહ્યું છે જે, ‘જેવી પરોક્ષ દેવને વિશે જીવને પ્રતીતિ છે તેવી જો પ્રત્યક્ષ ગુરુરૂપ હરિને વિષે આવે, તો જેટલા અર્થ પ્રામ થવાના કથા છે તેટલા સર્વે અર્થ તેને પ્રામ થાય છે.’’ આમ પ્રત્યક્ષ ગુરુમાં સાક્ષાત્ હરિનો ભાવ નિરંતર મનાયેલો રહે ને હુંમેશાં એવી પ્રતીતિ દઢ રહે તે વાતને પોતે આ જ વચ્ચનામૃતમાં અતિશય જીણી એટલે કે સૂક્ષ્મ અને અનિવાર્યપણે સમજવા યોગ્ય જાણાવી છે અને તે પ્રમાણે વર્તવાનો સ્પષ્ટ અનુરોધ કર્યો છે.

આ વચ્ચનામૃત પાણ આપણને અનુપમ રહસ્ય આપી જાય છે. આ રહસ્ય ખરેખર વાગોળવા જેવું છે. જીવનમાં સર્વ પ્રકારે સુખી થવા માટે ને સર્વ પ્રકારના સમાધાન માટે આ રહસ્યને ખરેખર ઘૂંઠવું પડશે જ. આવી રીતે તો ધારણાં અદ્ભુત રહસ્યો કેટલાંય વચ્ચનામૃતોમાં પ્રભુએ સ્પષ્ટ કરીને જાણાવ્યાં છે. પ્રભુના વચ્ચનામૃતમાં ખરેખર વિશ્વાસ રાખીશું તો જીવનમાં કોઈ વાતે કસર રહેશો નહિ ને સર્વ પ્રકારે સુખી થઈ જઈશું.

વડવાનલ જેવા સંત તે મહારાજનું ગ્રાટ સ્વરૂપ કહેવાય. એટલે જ તેને ગુરુરૂપ હરિ કહી શકાય. ગુણાતીતાનંદ સ્વામીએ પાણ આવા ગુરુરૂપ હરિનો કે પ્રત્યક્ષ સંતનો મહિમા સમજાવવામાં કાંઈ બાકી રાખ્યું નથી. એમાણે કહ્યું છે કે, “હજાર વરસો ખીજડો હોય તેને સાંગરીઊ થાય છે ને પાંચ વરસનો આંબો હોય તેને કેરીયું થાય છે. તે તો દાખાંત ને એનો સિદ્ધાંત તો એ છે જે, ગમે તેવો શાસ્ત્રી હોય કે ગમે તેવો પુરાણી હોય, પાણ આ પ્રત્યક્ષ ભગવાન ને પ્રત્યક્ષ સંત, તેની ઓળખાણ જો ન હોય તો તે ખીજડા જેવા છે ને તેને સંગે ટાકું કે સુખ થાય જ નહિ અને વિદ્યા પાણ બહુ ન ભાય્યો હોય ને અવસ્થા પાણ થોડી હોય ને કુળ ઊંચું ન હોય, પાણ જો આ પ્રત્યક્ષ ભગવાનને વિષે નિષ્ઠા થઈ ને આ સાધુની ઓળખાણ થઈ તો તે આંબા જેવા છે ને તેને સંગે તો ટાકું થઈને સુખિયો થઈ જાય છે માટે જે ખીજડા જેવો હોય તેનો સંગ ન કરવો ને જે આંબા જેવો હોય તેનો સંગ કરવો તે ઉપર શ્લોક બોલાવીને કહ્યું

જે બાર ગુણો યુક્ત બ્રાહ્માણ હોય ને જો પ્રત્યક્ષ ભગવાન સાથે ઓળખાણ ન હોય તો તે કરતાં ભગવાનનો ભક્ત શ્વપ્ન હોય તે શ્રેષ્ઠ છે એમ કહ્યું છે. તે માટે ભગવાનના ભક્તને ઓળખીને સંગ કરવો જેથી છેલ્લો જન્મ થઈ જાય ને એવા ન મળે તો બીજા તો અનંત જન્મ ઉત્પન્ન કરે એવા છે.’^૬

સદ્ધ. નિર્જ્ઞાનંદ સ્વામીએ ‘કલ્યાણનિર્ણય’માં પ્રગટ પ્રભુની અનિવાર્યતા અંગે સનાતન સિદ્ધાંતસર્વરૂપે રૂપદ્ધપણે લખ્યું છે કે -

મળે પ્રભુ પ્રગટ પ્રમાણ રે, કાં તો તેના મળેલે કલ્યાણ રે.
તેણ વિના તો કોટિ ઉપાયે રે, આત્યંતિક કલ્યાણ ન થાયે રે.
જેમ રવિ વિનાની રાત રે, ન જાય ન થાય પ્રભાત રે.
તેમ પ્રગટ પ્રભુ મજ્યા પખી^૭ રે, નોય કલ્યાણ લેવું એ લખી રે.
તેણ વિના જો થાય કલ્યાણ રે, પહે જૂઠાં તો સર્વે પુરાણ રે.
ભવે ભેખ ભગત છે બદ્ધ રે, સાવધાન થઈ મંડચા સહુ રે.
મત પોતાના પુષ્ટિને અરથ રે, નવા નવા નિપજ્જયા ગ્રંથ રે.
સર્વે પોતાનું કર્યું છે સાચું રે, કેણે રાખ્યું નથી વળી કાચું રે.
પણ કલ્યાણ પ્રભુની પાસ રે, તેણ વિના વલોવે છે છાસ રે.
એ છે સર્વે શાશ્વતનો મત રે, તે તો ન થાય કેદિ અસત રે.
એમ સંત શાશ્વત કહે છે રે, શ્રેય પ્રગટ પાસળે રહે છે રે.
એમ સર્વેનું છે સિદ્ધાંત રે, મોરે મોટા ભાગી ગયા ભાંત રે.^૮

આમ નિર્જ્ઞાનંદ સ્વામીએ પણ સર્વ શાશ્વતના સારરૂપે જીવોના આત્યંતિક કલ્યાણ માટે પ્રગટ પ્રભુની અનિવાર્યતા સમજાવી છે.

સદ્ધ. મુક્તાનંદ સ્વામીએ પણ તેમના પ્રભાતિયામાં ગાયું છે કે -

પ્રગટને ભજુ ભજુ પાર પાખ્યા ઘણા, ગીધ ગણિકા કપિવૃદ્ધ કોટિ;
પ્રજતાણી નાર વ્યભિચાર ભાવે તરી, પ્રગટ ઉપાસના સહુથી મોટી...

ગુણાતીતાનંદ સ્વામીએ આના નિરૂપણમાં જણાવ્યું છે કે, ‘પ્રગટના

૬. સ્વામીની વાતો, પ્રકરણ ૩, વાત ૬૮

૭. પખી = વિના

૮. નિર્જ્ઞાનંદ કાવ્ય, કલ્યાણનિર્ણય ૨

જેવી તો કોઈ વાત નથી ને પ્રગટ સૂર્ય વતે અજવાણું થાય છે માટે પ્રગટનો આશરો થયો તે બળ રાખવું.”^{૯૬} વળી ચોથા પ્રકરણની ૧૫મી વાતમાં કહ્યું કે, ‘પ્રગટ ભગવાન મહ્યા છે તેથી પરિપૂર્ણ કલ્યાણ માનવું પણ અધૂરું માનવું નહિ; ને સાધન કરવા અથવા સાધુ થાવું એ તો બધુંય વિઘ્ન ન થાય તેને અર્થે છે, પણ ઉપાસનાની દૃઢતા રાખીને વળગી રહેશો તો પાર પડી ગયું છે. ને જે સંતમાં ભગવાન હોય તેની સેવા કરે તો જેવે રૂપે ભગવાન મળે તેનું ધ્યાનભજન કરવું તે પુરુષોત્તમ ભગવાનને મેળવી દીયે.’ વળી સ્વામી કહે છે કે, ‘કોટિ કલ્ય સુધી ભગવાન ભજ્યા વિના સુખ નહિ થાય ને પ્રગટ ભગવાન છે, પ્રગટ વાતું છે ને બીજા તો ચિત્તરામણના સૂરજ જેવા છે ને સ્વામિનારાયણને ભગવાન જાણ્યા છે તેને માખણમાંથી મોવાળો ખેંચીને કાઢે એમ દેહથી જુદ્દો પાડી દેશો ને આ તો સોણ દિવસનું શ્રાદ્ધ છે.’^{૧૦}

આવા નૈમિષારાય્ય ક્ષેત્ર સમાન ભગવત્સ્વરૂપ કે બ્રહ્મસ્વરૂપ સંતમાં કે સિદ્ધ પુરુષમાં આકાશપાતાળનો ફરક છે. આ લોકના સંકલ્પો પૂરા કરે ને પંચમહાભૂતો પર કાબૂ મેળવી, દરેક પ્રકારની સિદ્ધિઓને પોતાને વશ વત્તવિ તે સિદ્ધપુરુષ. સિદ્ધિઓ જેને વરી હોય તે સિદ્ધપુરુષ કહેવાય, ને પ્રભુ જેને વરણીય બન્યા હોય તે સંતપુરુષ કહેવાય. આમ બંનેમાં અસલી અને નકલી ફૂલ જેટલો ફરક પડી જાય છે. ભારતની ધરતી પર પંચમહાભૂતો પર પ્રભુત્વ ધરાવનાર, પંચમહાભૂતોથી પર વર્તનાર ને એને વશ કરનાર ઘણા સિદ્ધપુરુષો છે. અવકાશમાં ઉર્યન કરવું, પાણી પર ચાલવું, અણિમાં સ્નાન કરવું, ભીતિ જેવા સ્થૂળ આવરણોની આરપાર પસાર થઈ જવું, દૂર દર્શન દેવાં, સાંસારિક સંકલ્પો પૂરા કરવા, આવી સિદ્ધદશા તો ઘણા પુરુષોમાં છે પણ ઈન્દ્રિયો-અંતઃકરણના રોગ કાઢી, એને શુદ્ધ કરી હઠ, માન ને ઈર્ઝાના સ્વભાવનું પરિવર્તન કરી, વાસનાનો સંપૂર્ણ પ્રલય કરી, પોતાના યોગમાં આવેલા સેવકોને પ્રભુત્ય બનાવવા તે સાચા સંતનું આગવું લક્ષણ છે. હૈયામાં હાશ ઊભી કરવી, હૈયાને હલકુંફૂલ બનાવવું, હૈયાને પુલકિત બનાવવું, હૈયાને

૯૬. સ્વામીની વાતો, પ્રકરણ ૧, વાત ૧૪૦

૧૦. સ્વામીની વાતો, પ્રકરણ ૫, વાત ૬૭

શુભ સંકલપોથી વાસિત બનાવવું, એને મહિમાસભર બનાવવું, મનબુદ્ધિના આસુરી પાશ દૂર કરી ગુણાનુવાદ ગાતું કરવું એ કેવળ ભગવત્સ્વરૂપ સંતની કૃપા વગર શક્ય નથી. એવા જંગમતીર્થ સમાન, ભગવાનના પ્રગટ સ્વરૂપનું કે સંતનું શરાણું સ્વીકારી તેમને ચરણે તન, મન, ધન સૌંપવામાં જ હરકોઈ શ્રેયાર્થી સાધકનું પરમશ્રેય સમાયેલું છે.

પોતામાં ધર્મ, જ્ઞાન, વૈરાય્ય, ભક્તિ આદિ અનંત કલ્યાણકારી ગુણ હોય, ખૂબ શક્તિ-સામર્થી હોય છતાંય સત્સંગમાં કોઈ કાંઈ ન સમજતો હોય એવા અતિ અલ્ય સંબંધવાળાની પાસે પણ, પોતાનું સર્વ પ્રકારનું જાણપણું ભૂલીને, સામાન્યમાં સામાન્ય સેવકોમાં ખોવાઈ જવાની જે વિનાન્તરાદ્રૂપી તાકાત મેળવવી કે બળ મેળવવું એ તો કેવળ ભગવત્સ્વરૂપ સંતને જ આધીન છે. આપણા સમગ્ર જાણપણાનો અંત સહૃજ જ લાવે અને આપણને સહુનાય સેવક થઈને જીવવાની સૂર્જ આપે તે અમોઘ બળ તો સાચા સંતને આધીન છે. ગમે તેવા વિચિત્ર પ્રકૃતિવાળા ચૈતન્યો હોય, છતાં તે સહુનુંય બધું જ સંપૂર્ણપણે ગમાડવાનું શીખવાડી આપણને પ્રભુના સંબંધે સહૃજ અવસ્થામાં જીવતા કરે, તે શક્તિ ગુણાતીતપુરુષની છે - ભગવાનના પ્રત્યક્ષ સ્વરૂપની જ છે. પ્રભુનું સુખ બક્ષિસમાં દેવું, પ્રભુપ્રેરિત ને પ્રભુમય જીવાડવા, પ્રભુને વરાણીય બનાવવા, પ્રભુના જ ખરેખરા દીકરા કે સેવક બનાવવા તે તો ભગવત્સ્વરૂપ સંતને આધીન છે. ગુણાતીત સંતની પરંપરા પૃથ્વી પર સદાય સાકાર રહે, લાખો માનવીઓનાં કલ્યાણનું, મોક્ષનું દ્વાર સદાય ઉધારું રહે તેવી ચેતનવંતી પરંપરાનું સ્થાપન કરવું તે તો ભગવાનના પ્રત્યક્ષ સ્વરૂપને જ આધીન છે. આવું અમૂલ્ય ને અશક્ય કાર્ય પૃથ્વી પર સાચા ગુણાતીત સંત થકી જ શક્ય છે. એટલે જ એવા પ્રગટ સંતનો વારસો માનવજીતને સનાતન સ્વરૂપે બક્ષિસ આપનાર મહાપ્રભુને જેટલા ધન્યવાદ આપીશું તેટલા ઓછા જ છે. એમને અર્થે જેટલું કાંઈ કરીશું તેટલું નહિવત્ જ છે. આપણે બધા જ સેવકો ભેગા મળીને જેટલું ઝાણ વાળવા માટે પ્રયત્ન કરીશું ને લોહીના એક એક બુંદને તેમની સેવામાં નિરંતર હોમી દઈશું છતાંય મહાપ્રભુ સહજનંદ અને ગુણાતીત પુરુષોનું ઝાણ વાળી શકાય તેમ નથી.

માનવીની કલ્પના બહારનું તે અલોકિક સ્વરૂપ, ગુણિયલ સ્વરૂપ, નિર્દોષ સ્વરૂપ, ચિદાકાશનું સ્વરૂપ, પારદર્શક સ્વરૂપ, કલ્યાણકારી સ્વરૂપ, વિના કારણે સર્વનું રું કરનાર સ્વરૂપ પૃથ્વી પર પદ્ધાર્યુ તોપછી એવા દિવ્ય ને ભવ્ય સ્વરૂપના દર્શન કરીને ધન્ય થઈએ, ન્યાલ થઈએ, ફૂતાર્થ થઈએ, પૂર્ણકામપણું માનીએ, એટલું જ આપણે તો કરી શકીએ એમ છીએ. આપણા એ અલ્પ પ્રયાસને, મહાપ્રભુ એમની બહુ મોટી સેવા સ્વરૂપે માન્ય કરી લેશો ! ખરેખર સહજાનંદ તે સહજાનંદ !

પ્રચંડ તાપથી સળગતી કોઈ ભક્તીમાં એક કોલસો કેવી રીતે કાળો રહી શકે ? રવિમંડળમાં રત્નિ ક્યાંથી હોય ? કરોડપતિનો દીકરો કેવી રીતે ભીખ માગે ? કોઈ મહિન ગટર, પવિત્ર સરિતા ગંગામાં અપવિત્ર કેવી રીતે રહી શકે ? તેવી જ રીતે ચૈતન્યના અફાટ મહાસાગર સમાન તે મહાપ્રભુના સંબંધમાં આવનાર મહાભાષ્યશાળી જીવ કેવી રીતે દુભિયો રહી શકે ? એ ઉદ્દેગમાં કેવી રીતે રહી શકે ? સહજાનંદ આવ્યા ને સહજ આનંદ પ્રગટાવ્યો. સહજાનંદ આવ્યા ને ધન્યતા પ્રગટાવી. સહજાનંદ આવ્યા ને પૂર્ણકામપણું પ્રગટાવ્યું. સહજાનંદ આવ્યા ને અમૃતધારા પ્રગટાવી. સહજાનંદનું તો શું વાર્ણન કરી શકીશું ? બસ એટલું જ કહી શકશો કે કોટિ ધન્યવાદ હો આવા સહજાનંદ વિભુને ! ને કોટિ ધન્યવાદ હો એમના સંબંધમાં આવનાર ચૈતન્યને !

પ્રગટની ઉપાસના તે જ રહસ્યનું રહસ્ય છે. સર્વ શાસ્ત્રના સારનો પણ સાર છે. સાધકો ને સેવકો માટે જીવનદોરીરૂપ છે, પ્રાણરૂપ છે. એ અવતારી વિભુ કેવા સંપૂર્ણ હશો કે જેમણે પ્રગટપણું પૃથ્વી પર અખંડ રાખ્યું ! એ કેવા કૃપાનિધાન કે જેમણે ગંગા સમાન અમૃતપ્રવાહ અસ્ખલિતપણે ચાલુ રાખ્યો ! કેવા એ સર્વોપરી પ્રભુ કે જેમણે ગુણાતીત સંતની પરંપરા અખંડિત રાખી ! અનંત અવતારો થયા ને થશો, કંઈક સિદ્ધપુરુષોએ આશ્રમો સ્થાપ્યા, કંઈક યુગપુરુષો આવ્યા પણ અનંત જીવોના કલ્યાણને માટે સંજીવનીસ્વરૂપ પ્રગટ ઉપાસનાના સચોટ રહસ્યનું દર્શન તો એક સહજાનંદ સ્વામીએ જ કરાવ્યું છે. એવા મહાપ્રભુનું ઋણ શું વાળીશું ?

આવા પુલ્ખોતમનારાયણનું પ્રાગટ્ય સહુ પ્રથમ ગુરુ ગુણાતીત દ્વારા પૃથ્વીના પટાંગણ પર સ્થાપિત બન્યું. સ્વયં શ્રીજમહારાજે પોતાના અનાદિના ધામરૂપ મૂળ અક્ષરમૂર્તિ ગુણાતીતાનંદ સ્વામીનો અપરંપાર મહિમા ઘણા પ્રસંગોએ નિઃસંદેહપણે ગાયો છે ને એવા વિશિષ્ટ પ્રસંગો દ્વારા ‘પોતે ગુણાતીત દ્વારા અખંડ પ્રગટ છે’ તેવું અનુપમ રહસ્ય સ્પષ્ટપણે સમજાવ્યું છે. પોતાના સ્વધામગમન બાદ પણ આ અમૂલ્ય રહસ્ય પ્રભુએ તો યથાર્થસ્વરૂપે પ્રકાશિત કર્યું જ છે. એ સુંદર પ્રસંગ જાણવા જેવો છે.

મહારાજના સ્વધામગમન પછી સદ્. ગુણાતીતાનંદ સ્વામી ગઢામાં લક્ષ્મીવાડીમાં દિશાએ જતા હતા. રસ્તામાં પાણીનો એક ધારિયો હતો. ખળખળ જળ વહેતું હતું ને લીલી કુંજાર જેવી ધરો ઊલતી હતી. એ લીલીછભ ધરોને જોઈને, પરાભક્તિના મૂર્તિમાન સ્વરૂપ સમાન ગુણાતીતાનંદ સ્વામીને સહજ જ સંકલ્પ ઊઠ્યો કે, ‘આ ધરોનું જીવન તો જળ છે અને અમારું જીવન તો મહારાજ છે, પણ મહારાજ તો ગયા !’ આવો વિચાર આવતાં જ તેઓ તો મૂર્છાવશ થઈ ધરતી પર ઢળી પડ્યા. મહારાજના સ્વરૂપ સાથેનું એમનું કેવું અદ્ભુત અદ્વૈત ! અનાદિના એ જોગીના, ગુણાતીતના ગ્રાણ મહારાજ હતા. મહારાજથી પણ રહેવાયું નહિ ને તરત જ દિવ્ય સ્વરૂપે સ્વામી પાસે

પ્રગટ થઈ ગયા, સ્વામીનો હૃથ જાલી લીધો ને સહજ બોલી ઊક્યા, “સ્વામિ ! હું ક્યાં ગયો છું ? હું તો તમારામાં અખંડ રહ્યો છું, અખંડ રહ્યો છું, અખંડ રહ્યો છું.” પોતાના સર્વસ્વસ્વરૂપ મહારાજના મનોહર દર્શન થતાં જ સ્વામીજી પણ જાગ્રત થઈ ગયા ને એકદમ આનંદવિભોર બની ગયા. સ્વામીને મન મહારાજ ક્યાં પરોક્ષ હતા. એ તો મહારાજને રહેવાનું ધામ હતા, મહારાજનું સર્વસ્વ હતા, એમને વળી મહારાજના સ્થૂળ વિયોગની વેદનાનું દર્શન કરાવવાની શી જરૂર હતી ? છતાં એવું માનવસહજ દર્શન કરાવ્યું જ. તેઓ જાણે કે આપણાને અને આપણા જેવા અનંત મુમુક્ષુઓને પ્રત્યક્ષ સ્વરૂપ સાથેની પરાભક્તિ કે રસમયતા કેવી અનુપમ હોવી જોઈએ એનો બોધ આપી રહ્યા હતા !

વળી મહારાજને પણ ‘હું તમારામાં અખંડ રહ્યો છું, અખંડ રહ્યો છું, અખંડ રહ્યો છું’ એમ ગ્રાણ વખત પુનરુચ્યારણ કરી સ્વામીને આશ્ચાસન આપવાની ક્યાં જરૂર હતી ? છતાં એમ ભારપૂરક કહ્યું જ. તેઓ પણ જાણે કે ભવિષ્યના અનંત જીવોને, એક સનાતન ને પરમસત્ય સિદ્ધાંત કે રહસ્ય દર્શાવી રહ્યા હતા કે, “હે મુક્તો ! સંપ્રદાયમાં બધું જ છે ને હશે, પણ ‘હું’ તો ‘ગુણાતીત’માં જ અખંડ રહ્યો છું. શાસ્ત્રો છે, મંદિરો છે, તીર્થો છે, મોટા મોટા સદ્ગુરુઓ પણ છે જ. બધાંમાં મારાં દર્શન થશે. પણ ગુરુ ગુણાતીતાનંદ સ્વામીમાં જેવો હું અખંડિતપણે પ્રગટ છું તેવો બીજો ક્યાંય નથી. તેની તમે સહુ પણ જીવમાં અતિ દઠ ગાંડ વાળજો ને કદાપિ આ વાત ભૂલશો નહીં.”

આમ આ પ્રસંગ દ્વારા મહારાજે એક અત્યંત સ્પષ્ટ રહુસ્યદર્શન કરાવ્યું છે કે, ‘ગુરુ ગુણાતીત થકી જ હું સત્તસંગમાં અખંડ પ્રગટ રહ્યો છું ને રહીશ જ.’ મહારાજના સ્વધારમગમન પછી મહારાજની મૂર્તિનું અલૌકિક સુખ, હજારો હરિભક્તોને મૂળ અક્ષરમૂર્તિ ગુણાતીતાનંદ સ્વામીએ જ આય્યું છે અને સહુને કલ્યાણની સચ્યોટ પ્રતીતિ કરાવી હૈયામાં હાશ ને મીઠાશ પ્રગટાવી છે. જેટલા જેટલા મુક્તો ને કુટુંબો એમના સંબંધમાં આવ્યાં તે સહુનાં જીવનમાં ફૂતાર્થતા, ધન્યતા, પરિપૂર્ણતા ને પૂર્ણકામપણું સહજ જ પ્રગટાવ્યું છે. ગુણાતીતાનંદ સ્વામી સાક્ષાત્ અક્ષરબ્રહ્મનો અવતાર હતા. સંપૂર્ણ શુદ્ધ

ગુણાતીતસ્વરૂપ હતા. તો તેઓએ પણ અ.મ.મુ. ભગતજી મહારાજ તથા અ.મ.મુ. જગ્યા સ્વામી જેવા ચૈતન્યસ્વરૂપો દ્વારા ગુણાતીત જ્યોત પૃથ્વી પર અખંડિત રાખી અને એ જ ગુણાતીત પેઢીનાં ગુણાતીતસ્વરૂપો, દિવ્યસ્વરૂપો આજે પણ પ્રગટપણે પૃથ્વીતલ પર વિચરણ કરી રહ્યા છે. જેના ફળસ્વરૂપે સમગ્ર સત્તસંગ લીલોછમ દેખાય છે, વધતો દેખાય છે, સ્ક્રૂતિવાન દેખાય છે, નિશ્ચિંત દેખાય છે. શ્રીજીમહારાજ આજે પણ પ્રગટ છે, પ્રત્યક્ષ છે, એટલે જ આવા ગુણાતીત સમાજના મુક્તો, પોતે પોતાના અંતરમાં ને જીવનમાં સ્વરૂપલક્ષી અંતર્દૃષ્ટિ કરી શકે છે, અદ્ભુત સુહૃદભાવથી જીવન જીવી શકે છે ને નિરંતર મહાપ્રભુનો ને પ્રત્યક્ષ સ્વરૂપોનો જ આધાર લઈ અનુપમ સંબંધે સહજાવસ્થામાં જીવન જીવી શકે છે. આવો અંતર્દૃષ્ટિવાળો, સુહૃદભાવવાળો અને પ્રભુના જ સંબંધે જીવન જીવનારો એક દિવ્ય સમાજ, મહારાજના સંકલ્પે ને ગુણાતીતસ્વરૂપોની પ્રેરણાથી, આશિષથી પૃથ્વી પર સાક્ષાત થઈ રહ્યો છે. વચ્ચનામૃત ગઢા મધ્ય ૧ ઉના બેનમૂન રહુસ્ય પ્રમાણે મહાપ્રભુ સહજાનંદ સ્વામીનો સંકલ્પ આજે મૂર્તિમાન સ્વરૂપ ધારણ કરી જાણે કે તરવરી રહેલો, વિલાસી રહેલો જાણાય છે ને અનુભવાય છે. આવા દિવ્ય સમાજનું દર્શન એ જ મહાપ્રભુના સાચા ને સનાતન પ્રાગટ્યની સર્વોપરી પ્રતીતિ છે. માટે હવે એવા સુંદર ને પ્રભુમય સમાજનાં દર્શન કરીએ. સહજાનંદ વિભુના ચિરંજીવ પ્રાગટ્યને યથાર્થપણે અનુભવીએ !

(૧) અંતર્દૃષ્ટિવાળો સમાજ

પૂર્ણ પુરુષ પૃથ્વી પર પધારે તો એ પોતાના જીવનકાળ પછી પણ પૂર્ણત્વ પૃથ્વી પર મૂકતા જાય જ અને એવું પૂર્ણત્વ પૃથ્વી પર મૂકતા ન જાય તો તે પુરુષ પૂર્ણ પુરુષ કહેવાય જ નહીં. જો એક દીવો પ્રગટેલો હોય તો તેના થકી બીજો દીવો પ્રગટી શકે. ઘન્વંતરી વૈદ્ય મહ્યા હોય તો કોઈ અસાધ્ય રોગ હોય તોપણ તે મટી જાય જ. સમર્થ સુકાની મહ્યો હોય તો રક્ષા થાય જ. તેમ પૂર્ણ પુરુષોત્તમનારાયણ પૃથ્વી પર સાક્ષાત્ પધારે તો ભગવાનનું પ્રગટપણું અખંડ રહે જ.

સ્વામીની વાતોમાં લખ્યા પ્રમાણે ‘જો ગરાસિયો મોટેરો હોય તો પૃથ્વી

જ બેળી કરે, ને વાણિયો મોટેરો હોય તો દ્રવ્ય ભેણું કરે, ને બ્રાહ્મણ મોટેરો હોય તો પુસ્તક બેળાં કરે, ને રબારી મોટેરો હોય તો ઢોરાં બેળાં કરે...”^{૧૧} તેમ ભગવાનનું ભવ્ય સ્વરૂપ પૃથ્વી પર વિચરણ કરતું હોય તો એકાંતિકોનાં ટોળાં બનાવે, એવા એકાંતિક ભક્તોનો એક વિશાળ સમાજ સ્થાપી દે, અને આજે એવા એકાંતિક મુક્તોનો એક બધુ મોટો સમાજ પૃથ્વી પર સાકાર થયો છે. એટલે જ સાબિત થાય છે કે પૂર્ણપુરુષોત્તમ શ્રીસહજાનંદ સ્વામી પૃથ્વી પર પ્રગાટ જ છે. પ્રભુની પ્રભુતા ચારેકોર પ્રસરતી દેખાય છે. પ્રભુ જો પૃથ્વી પર પ્રગાટ ન હોય તો ભક્તોને પોતાના દોષોનું સમ્યક્ દર્શન કદાપિ થઈ શકે જ નહિ ને દોષોનું દર્શન થયા પછી પણ એને ટાળવાની કે નિર્મળ કરવાની તાકાત મળે નહીં. પ્રભુનું સ્વરૂપ પ્રગાટ હોય તો જ આ બધું શક્ય છે, ને એટલે જ આજે તો ભગવાનના ભક્તો અંતર્દૃષ્ટિ કરે છે, પ્રાર્થના કરે છે, બળ માગે છે ને પ્રભુના જ આકારે થવાની ને એમના જ સંબંધે જીવવાની અખંડ સુરૂચિ લઈને મંજુચા છે.

એકાંતિકી ભક્તિને યોગ્ય ચૈતન્ય હોય તેને જ પ્રભુ એના દોષોનું સમ્યક્ દર્શન કરાવે છે. અથવા તો પ્રભુના ખાતાના જીવ હોય કે પ્રભુની જેના પર દર્શિ હોય તેને જ પ્રભુ દોષોનું દર્શન કરાવી આગળ લઈ સુખિયા કરે છે. ભગવત્સ્વરૂપ સંતો ચૈતન્યોનો વેપાર જ કરતા હોય છે. ચૈતન્ય સાથે જાણે કે એક અદૃષ્ટ રાસ રમતા હોય છે. આધ્યાત્મિક માર્ગે એને આગળ લેવા અવિરત પ્રયત્ન કરતા હોય છે. ચૈતન્યને પોતામાં ઓતપ્રોત કરવા માટે, તેને નહતી કાણીને, કસરને દૂર કરીને, ખૂટી કરી ઉમેરીને પોતાના આકારે કરે છે. પોતાના અંગત કે આત્મીય સેવકને પ્રભુ કદાપિ સ્વભાવે યુક્ત વર્તવા દેશે જ નહીં. પોતાના સ્વભાવમાં કે પોતાની બુદ્ધિશક્તિમાં કદાપિ બંધાવા દેશે જ નહીં. એને સાચા સેવકભાવની સુંદર સૂર્ય આપીને પોતાની સાથે બાપ-દીકરાનો અદ્ભુત સંબંધ દર્શાવી, ખૂબ સુખિયો કરી દેશે.

હઠ, માન ને ઈર્ઘ્યા એ આસુરી સંપત્તિનાં તત્વો કહેવાય. સંપ, સુહંદભાવ ને એકતા એ દેવી સંપત્તિનાં ગુણો કહેવાય. ડોળ, દંબ ને દેખાવ

તે આસુરી સંપત્તિનાં તત્વો કહેવાય. સરળતા, સહજતા ને નમ્રતા એ હૈવી સંપત્તિના ગુણો કહેવાય. જીવોની આસુરી સંપત્તિનું હૈવી સંપત્તિમાં પરિવર્તન કરવા માટે પ્રભુ જ પ્રસંગો ઉભા કરે છે.

એકાંતિકી ભક્તિને યોગ્ય એવા નિષાવાળા મુક્તોના જીવનમાં, જે કોઈ પ્રસંગો મહારાજ ઉભા કરતા હોય છે તેની પાછળ કોઈ ગૂઢતમ રહેસ્ય છુપાયેલું હોય છે જ. ચૈતન્યના વિકાસક્રમ માટે જ એવા પ્રસંગો ઉભા થતા હોય છે. સેવકને દોષનું દર્શન કરાવી અંતરથી પ્રાર્થના કરાવી, એમનો પ્રભુ સાથેનો સંબંધ અતૂઠ બને ને પ્રભુ સાથેની પ્રીતિ વધતી જાય અથવા ગુણાતીત સાધુતાની કોઈ ગહન સૂર્જ આપવા માટેના આવા પ્રસંગો પ્રભુપ્રેરિત જ હોય છે, અને એવા સેવકને પ્રભુ જ મનાવી હે છે કે, ‘દરેક પ્રસંગમાં હું જ કર્તાહર્તા છું.’ અને એવું મનાવી તે સેવકને અખૂટ બળ આપીને શ્રદ્ધા જાગ્રત કરી હે છે. એવા પ્રસંગો સેવક થોડીધારી મૂંજવણમાં તો આવી જાય પણ પ્રભુ જ તેના હૈયામાં હાશ કરાવે છે કે, ‘મારા સિવાય પ્રસંગની પાછળ બીજું કોઈ છુપાયેલું નથી, કોઈનોય વાંક નથી, કોઈનીય ભૂલ નથી. કેવળ મેં જ દ્યા કરીને આ પ્રસંગો ઉભા કર્યા છે.’ એવી દૃઢતા પ્રભુ જ કરાવે છે. અને આવી સમજણ દઢ થયા પછી તેવા સેવકને ભાવફેરમાં જવું હોય તોપણ જઈ શકતો નથી. આપણી મેળે આપણને કદાચ દોષોનું દર્શન થાય પણ હૈયામાં હાશ અનુભવવી, આ માર્ગે અનેરું બળ મળવું, ઉમંગ જાગૃત રહેવો કે અંતરના દીવડામાં શ્રદ્ધાની જ્યોત ઉજજવળ બને ને નિરંતર વૃદ્ધિને જ પામતા જઈએ તે બધું તો પ્રભુના પ્રગટપણા સિવાય શક્ય જ નથી.

એક વખત ગુરુહરિ યોગીજ મહારાજ ગોંડલ મંદિરમાં બિરાજમાન હતા. એક દિવસ એવું બન્યું કે એક સાધુએ બાળકબુદ્ધિથી કોધના આવેશમાં બીજા સાધુને ગાલ પર બે-ત્રણ થાપડ લગાવી દીધી. સાથોસાથ એણે કટુ શબ્દોની પણ જોરદાર ઝડીઓ વરસાવી દીધી. વાતાવરણ તંગ થઈ ગયું. જે સાધુને માર પડ્યો તે તો ગમ ખાઈ ગયા ને ખૂબ વિચારમાં પડી ગયા કે, ‘મારો કોઈ ગુનો નથી, મેં કોઈ ભૂલ કરી નથી, છતાંય આ સાધુએ મને કેમ માર્યો હશે ? મારે આ સાધુની સેવા કરવી કે એનાથી દૂર રહેવું ? મારે મારી

જાતનો બચાવ કરવો કે ન કરવો ? મહારાજે મને આમ વગર વાંકે કેમ દંડ દીધો હશે ?' આવા વિચારોના વમળમાં એ સાધુરામનું મન ગ્રંયવાઈ ગયું. વારંવાર એ જ વિચારો આવ્યા કરે કે, 'પ્રભુએ આમ વગર વાંકે કેમ દંડ દીધો હશે ? આવા સાધુ સાથે રસબસ થવામાં હવે શું ફાયદો ? જે સાધુના જીવનમાં મર્યાદા નથી, વિવેક નથી, ભક્તિભાવ નથી ને કેવળ દાદાળીરી જ છે તેની સેવા કરવાનું શું ફળ ? આવા સાધુથી તો દૂર રહ્યા હોય તે જ સારું કે જેથી સુહૃદભાવનું ખંડન તો ન થાય ! એ એને રસ્તે ને હું મારે રસ્તે.' આવા વિચારમાં ને વિચારોમાં અક્ષરદેરી પાસે એક રાયણના વૃક્ષ નીચે તે બેઠા હતા.

આમ જ્યારે એ સેવકના હૈયામાં દાવાનળ સળગતો હતો તે વખતે જ યોગીબાપા અક્ષરદેરી તરફ જઈ રહ્યા હતા. એમની દાખિ એ સાધુરામ પર પડી ને એકદમ એમનું કાંઠું પકડીને બાપા બોલી ઉઠ્યા, 'ગુરુ ! વગર વાંકે અપમાન થાય ને સહન કરે તે સેવક. આપણા બાપદાદાએ કાંઈ ઓછું સહન કર્યું છે ?' માનવીના શરીરમાં જેમ એકાએક વીજપ્રવાહનો સંચાર થાય ને જાણણાટી વ્યાપી જાય તેવી જ રીતે ગુરુહરિના પરાવાણીના શબ્દોથી એ સેવકના આખા શરીરમાં બાપાએ જાણો કે એ એક જ વાક્યમાં આનંદવિભોરતા પ્રગટાવી દીધી. એ સાધુરામના હૈયાને વિષે એકદમ શાંતિ થઈ ગઈ. બાપાની સાથે એ અક્ષરદેરીમાં પ્રદક્ષિણા ફરતા હતા. બાપાએ પોતાના જીવનના પ્રસંગોની વાત કહેવાની શરૂ કરી કે, 'શાસ્ત્રીજી મહારાજે મને અક્ષરદેરીની તમામ સેવા સોંપી હતી. ભયંકર દેશકાળમાં એમણે બધાં કામ ઉપાડ્યાં હતાં. તે વખતે પૈસો તો ગાડાના પૈડા જેવો મોટો દેખાતો હતો. મંદિરના વ્યવહારમાં પૈસાની ખૂબ ખેંચ રહેતી હતી. કડિયા, મજૂરોના હિસાબ ચડી જતા હતા. એકધાર્યા ત્રણ ત્રણ મહિના સુધી હિસાબ ચૂકતે થતા નહીં. કામ કરનારા કારીગરો તરફથી મારે ખૂબ જ સાંભળવાનું થતું હતું. પણ હું તો અહીં અક્ષરદેરીમાં પ્રદક્ષિણા ફરું ને શાસ્ત્રીજી મહારાજને સંભારું. હું એમ જ માનતો હતો કે શાસ્ત્રીજી મહારાજ તો ઘડીના છઢા ભાગમાં બધા જ હિસાબો ચૂકવી દે તેવા સમર્થ પુરુષ છે પણ આપણી કોક કસોટી જ કરી રહ્યા છે, તેવું દિલથી માનતો એટલે આનંદમાં ને આનંદમાં

સેવા ને ભજન કર્યા કરતો હતો.'

બાપાના પોતાના પ્રસંગને અનુલક્ષીને કરેલી આવી અમૃતતુલ્ય વાત સાંભળીને તરત જ એ સાધુરામને ખૂબ જ અંતર્દીણ થઈકે, 'આહોહો ! બાપાએ કેવો ભીડો વેઠ્યો ! બાપાએ કેવી કરુણા કરી ! મને કેવી સૂર્જ આપી ! કેવી દ્યા વરસાવી ! મને કેવો પોતાનો ગાય્યો !' એવા જ વિચારોમાં તેમનું હૈયું જાણે કે દ્રવી જઈને રુદ્ધન કરવા લાયું. પોતાના પ્રસંગનું દઈ તો રંઘમાત્ર પણ ન રહ્યું અને મહિમાના જ વિચારોમાં લીન થઈ ગયું. 'આહોહો ! બાપાએ અમારા જેવા માટે કેવો દાખડો કર્યો ! કેવી તેમની અગમ્ય ને અકળ પ્રીતિ છે ! આવા બાપાનું આપણે શું ઋણ વાળીશું ?' થોડી વાર પછી આવા જ વિચારોમાં મગ્ન બની ગયેલા તે સેવક વાસણ ઘસવા પહુંચ્યો ગયા. ઘણા સેવકો વાસણ ઘસતા હતા તે બેગા આ સાધુરામ પણ બેસી ગયા. એ સેવકના હૈયામાં બાપાના શબ્દો ગુંજુ રહ્યા હતા કે, 'આપણા બાપદાદાએ કેવો ભીડો વેઠ્યો છે ?' બાપાના આ વાક્યે તો જાણે કે તેમના મર્મસ્થાનમાં કોક ચોટ લગાડી હતી. એ તો વિચાર કરતા જાય ને વાસણ ઘસતા જાય કે, 'ગુરુતીતાનંદ સ્વામી, ભગતજી મહારાજ, જગ્યા સ્વામી, શાસ્ત્રીજી મહારાજ, યોગીબાપા જેવા સ્વરૂપો તો આપણા બાપદાદા જ કહેવાય. એ બધાની ભીડાભક્તિનો વિચાર કરીએ તો હૃદયમાં કંપારી છૂટી જાય. એવું બળ, એવી શક્તિ ને એવી બુદ્ધિ તો ક્યારે આવે ?' આમ એ સાધુરામ વિચારમાં જ લીન હતા કે, 'આધ્યાત્મિક ઈતિહાસના પાને જોઈએ તો ભગતજી મહારાજે બધી જ રીતે અપરંપાર ભીડો વેઠ્યો છે. વગર વાંકે દુજારો વખત અપમાન જ થયાં. જૂનાગઢની ધરતીને વિના કારણ બાવન વખત છોડવી પડે ને છતાંય કેફ, કાંટો ને મસ્તી એવાં ને એવાં જ રહે. નિર્દોષબુદ્ધિ ને સુહૃદભાવ એવાં ને એવાં જ રહે તે તો કલ્પના બહારની સ્થિતિ કહેવાય ! એવું તો આપણાથી કદાપિ નહિ વર્તાય.' આમ ભગતજી મહારાજના પ્રસંગોને વાગોળતાં વાગોળતાં તે સેવક વાસણ ઘસતા હતા. રાતના સાડા અગિયાર વાયાનો સુમાર હશે. તે સમયે પણ એ સેવક એક જ વિચારમાં હતા કે, 'ભગતજી મહારાજ જેવા તો શું થવાય ? પણ બાપા

આપણાને બળ આપ્યા કરે ને એમને ખરેખરા રાજુ કરી શકીએ એટલે આજે બાપાને પ્રાર્થના કરવી છે.’

ગુરુહરિ યોગીબાપા એમના નિત્યક્રમ પ્રમાણે તો કથાવાર્તા પૂરી થયા પછી કાયમ સભામંડપમાંથી સીધા જ પોઢવા પધારતા, પણ તે દિવસે એ સાધુરામને, પ્રેરણાનાં પીયુષ પાવાં હશે, કોક અગમ્ય બળ આપવું હશે કે હૈયામાં કોક સચોટ પ્રતીતિ કરાવવી હશે, તેથી તેઓ એક સેવક સાથે સીધા જ રસોડામાં પહોંચી ગયા. સૌ સેવકોને વાસણ ઘસતા જોઈને સ્વામીબાપા ખૂબ હુસ્યા. બાપાએ તો અચાનક એ રીતે સહુ સેવકોને કૃપા કરી દર્શન આપ્યાં તેથી સહુ ખૂબ બળમાં આવી ગયા. હજુ જાણો કંઈક બાકી રહી ગયું હોય એમ તે સાધુરામ તરફ કૃપાદિષ્ટ કરીને બાપા સહજ જ બોલી ઊક્યા, ‘ગુરુ ! તમને સૌને ભગતજી મહારાજ જેવા બનાવવા છે !’ આ સાંભળી તરત જ સાધુરામની આંખમાં હર્ષનાં આંસુ ઊમટી આવ્યાં. અંતર્યામીએ અંતર પકડી વાત કરી. સમાધાન મળી ગયું. શાંતિ થઈ ગઈ. સાધુરામને દઠ મનાઈ ગયું કે, ‘ખરેખર, આવા બાપા જેવા પુરુષના સંબંધમાં આવ્યા પછી, બુદ્ધિથી વિચાર કર્યા કરવા કે બુદ્ધિની જાળમાં ફસાઈને વિચારમાં મગ્રા રહેવું તે પાપ જ છે. પ્રભુ જ પ્રસંગો ઊભા કરે છે તો શા માટે વિચારમાં રહીને સમય બગાડવો ? પ્રભુએ ઊભા કરેલા પ્રસંગો ખરેખર ડિતકારી ને મંગલકારી જ હોય છે, તો શા માટે દુખાવું ને મૂળાવું ?’ પછી તો પોતાની જાત પર ખૂબ નફરત આવી ગઈ. તે સેવક સહેજ ઉદાસ થઈ ગયા પણ બીજી બાજુ હૈયાના એક ખૂણામાં દુશ હતી કે, ‘કોટિ ધન્યવાદ હો યોગીબાપાને કે મને આવી સૂર્જ આપી ! એમની કરુણાનો તો કોઈ પાર જ નથી.’

બીજે દિવસે વહેલા ઊકીને સવારના પહોરમાં બાપાના મંગલ પ્રવયન પહેલાં તે સાધુરામ બાપાની રૂમમાં પહોંચી ગયા. એમના પગ દાબતાં દાબતાં મનોમન એક જ પ્રાર્થના કરતા હતા કે, ‘હે સ્વામિ ! મને એવાં બળ, બુદ્ધિ ને શક્તિ આપો કે જેના ફળસ્વરૂપે આપે મને સમજાવવા માટે ફરી ફરી દાખડો કરવો ન પડે. તમને જ કર્તાહર્તા માનીને ચોવીસ કલાક આનંદમાં જ રહું તેવું કરી આપજો. હે બાપા ! તમારા સિવાય કોઈ વિચારમાં ન રહું, વિચારના

વમળમાં ન ફસાઉં, મનબુદ્ધિનો આશરો ન લઉં ને તમને જ સંભાર્યા કરું. તે માટે ખૂબ બળ આપજો.' આવી પ્રાર્થના કરતાં કરતાં તે સેવક બાપાના પગ દાબતા હતા. ત્યાં તો બાપા રાજ થઈને એકદમ એને ઘણ્યો મારીને બોલી ઊઠ્યા, 'લ્યો ગુરુ ! ત્યારે જાઓ. હવે ખૂબ બળ મળશે. અંતરથી સુખિયા થઈ જશો.' થોડી વાર પછી બાપા જ્યારે સ્નાન કરવા જતા હતા ત્યારે ફરીથી તે સેવકને બેટી પડ્યા ને પાંચ-દશ ઘણ્યા મારી દીધા. જાણે કે એક સુકાઈ ગયેલી નદી અમૃતમય મહાસાગરના મીઠા જળથી ઉભરાઈ ગઈ ! પછી તો તે સેવકનો આનંદ કોક જુદા જ પ્રકારનો હોય ને ! છેવટે બાપા બોલ્યા કે, 'નિર્દોષબુદ્ધિ રાખી તો જીતી ગયા.'

સામાન્ય રીતે જોઈએ તો અંતર્દૃષ્ટિ કરનાર સમાજ તો કદાચ પૃથ્વી પર હશે પણ આવા પ્રસંગે બળ આપી, પ્રભુ તરફ જવાના પ્રવાહુભાં વેગ વધારી, પ્રીતિના બંધનોને અતૂટ બનાવી, કેવળ પ્રભુના જ આકારે જીવન જીવવાની સાચી સૂર્ય બાંસમાં આપવી તે તો મહારાજનું પ્રગટપણું પૃથ્વી પર હોય તો જ શક્ય છે.

દસ-પંદર દિવસ પછી જ્યારે આ વાત સંતમંડળમાં વહેતી થઈ ત્યારે મારનાર સાધુને પણ અંતર્દૃષ્ટિ થઈ. એની પણ રાત્રે ઊંઘ ઊડી ગઈ. બાપાએ એને પણ એવી પ્રેરણા કરી કે ધીમે ધીમે અંતર્દૃષ્ટિ પરાકાણને પામી. 'હું બાપાનો સાધુ ને બાપાના સંતને કેવી રીતે મારી શકું ? નીતરતી સાધુતાના અફાટ ધોઘ જેવા યોગીબાપાનો દીકરો આવો હોય ? બાપાને તો જીવનમાં કદાપિ કોઈનેય માટે કોઈ સંકલ્પ પણ નથી ઊક્યો તો હું તો એક મામૂલી માણસ છું. કેવી રીતે બીજા સામે હાથ ઉપાડી શકું ? બાપાના દીકરાએ તો બાપાનું શોભાડવું જોઈએ ને ! આવા દયાળું બાપાના સાન્નિધ્યમાં મારા જેવો બીજો કોણ કમભાગી હશે ? બાપાએ મને સ્વીકાર્યો ને સાધુ બનાવ્યો તે શું આવી ધમાલ કરવા માટે ?' આવા જ વિચારોમાં ને વિચારોમાં એક દિવસ સવારના પહોરમાં વહેલા ઊઠીને, તે સાધુરામ પણ દેરીએ પ્રદક્ષિણા કરવા મંડી પડ્યા. પશ્ચાતાપની ભાવના દઢ થતી હતી કે, 'ક્યાં સૂર્યનારાયણ ને ક્યાં ઘુવડ ! ક્યાં અમૃતનો મહાસાગર ને ક્યાં મારી જેરીલી દૃષ્ટિ ! ક્યાં આ કરણાનિધિ ને ક્યાં

દેખભાવમાં ને રોષમાં સબડતું મારું અંતર !’ આવા પશ્ચાત્તાપના વિચારોમાં તે સેવક, જ્યાં બાપા પૂજા કરતા હતા ત્યાં આવીને એકદમ પોક મૂકીને રી પડ્યા. બાપાએ ધીમે રહીને પ્રેમથી પૂછ્યું, ‘શું થયું ? કેમ રડો છો ?’ સાધુએ હીબકાં ભરતાં ભરતાં અસ્પાઈ અવાજમાં બધી જ વાત બાપાને વિગતવાર કહી. બાપા સહજ બોલી ઉક્ખા કે, ‘ગુરુ ! આપણાથી શાસ્ત્રીજી મહારાજના સ્વરૂપને કેમ મરાય ? અહીં અક્ષરમંદિરમાં રહેતા બધા જ મુક્તો શાસ્ત્રીજી મહારાજનાં સ્વરૂપો જ કહેવાય. કોઈને મારીએ તો શાસ્ત્રીજી મહારાજને માર્યા જેટલું પાપ લાગે. હવે તો સહુ સંતોના સેવક થણો ને શાસ્ત્રીજી મહારાજને ખરેખરા રાજુ કરવાની રૂચિ રાખજો. જાઓ, હવે આજથી અસુરભાવનો કોઈ સંકલ્પ નહિ ઉકે. ખૂબ બળ મળશે ને સુખિયા થઈ જશો, પણ ગ્રાયશ્વિતનો એક ઉપવાસ કરી નાખજો. બસો માળા ફેરવજો ને બસો પ્રદક્ષિણા કરજો. બધું પાપ ગોંડલીમાં વયું જશો.’ એમ કહી પછી ધખ્ખો મારતાં મરતાં ફરી બોલ્યા કે, ‘ખરા ગુરુ ! આજથી હવે બધી બાળકબુદ્ધિ દૂર થઈ જશો.’ પેલો સેવક તો બાપાના આવાં કરુણાવચન સાંભળી ગદ્ગગદ થઈ ગયો. આમ બાપાએ તો આ પ્રસંગમાં માર મારનાર ને માર ખાનાર એમ બંને સેવકોને સુખિયા કરી નાખ્યા. કેવા એ પ્રભુ ! કેવી એમની સમદાચિ ! કેવી એમની કરુણા ! એમના દ્વારા સાક્ષાત્ સહજાનંદજી મહારાજ ગ્રાટ હોય તો જ આ શક્ય છે !

આમ ભગવત્સ્વરૂપ સંત, પોતાના યોગમાં આવેલા મુક્તો માટે એક યા બીજી રીતે જુદાં જુદાં પ્રસંગો ઉભા કરશે જ.

- એકને માન આપશે ને બીજાને નહિ આપે,
- એકનાં વખાણ કરશે ને બીજાનાં નહિ કરે,
- એકને બોલાવશે ને બીજાને નહિ બોલાવે,
- એકની સાથે હેત કરશે ને બીજાની ઉપેક્ષા કરશે,
- એકને મળશે, ભેટશે ને બીજાની તો સામે પણ નહિ જુએ,
- એકની રક્ષા કરતાં દેખાશે ને બીજાનો પ્રલય કરતાં દેખાશે,
- એકને ભીડામાં જ લેતા દેખાશે ને બીજાને આનંદકિલ્લોલ કરાવતા દેખાશે,

આવા ઘણા પ્રકારનાં ચરિત્રો મોટાપુરુષ કરતા જ હોય છે. તે ચરિત્રોની પાછળ એટલો જ હેતુ છે કે, આસુરી સંપત્તિઓપે રહેલી જીવની હઠ, માન ને ઈધ્યાની વૃત્તિઓને કોઈ પણ ભોગે હંઠોળીને, બહાર કાઢીને નિર્મળ કરવી. ખરેખરો સંબંધ દફ કરાવવા માટે જ તેઓ પોતાના એકાંતિક મુક્તોને આવા ભીડામાં લેતા હોય છે. ભલે, કદાચ દરદીને તો ડૉક્ટરનો ડોઝ કરવો લાગે જ કે ઓપરેશન વસમું લાગે જ, પણ તેની પાછળ દરદીને, જીવને સદા સુખિયા કરવાની ને સંપૂર્ણ નિરોગી બનાવવાની અદ્ભુત જંખના આવા પુરુષોના હૃદયમાં અખંડ હોય છે. તેથી જ મોટાપુરુષ આવા જે પ્રસંગો ઊભા કરે છે તે ખરેખર તો એકાંતિક મુક્તો તરફની તેમની અપ્રતિમ દયા જ છે. સાથોસાથ ઘન્યવાદ હો આવી એકાંતિકી ભક્તિને યોગ્ય એવા મુક્તોને કે તેઓ પ્રભુને સંપૂર્ણપણે સાથ આપવાની જોરદાર સુરૂચિ દાખવી રહ્યા છે ! આવા જ એક બીજા સુંદર પ્રસંગને નિહાળીએ.

ગોડલ અક્ષરમંદિરમાં ત્રણ દિવસના મહાયજનની શરૂઆત થઈ હતી. આસો સુદ તેરસના દિવસે બપોરના બાર વાગે પાળિયાદ બાપુના ઘેર વાસણ લેવા પહુંચ્યો જવાનું હતું. તે જ વખતે એક યુવક જમવા માટે ભોજનશાળામાં જઈ રહ્યો હતો. ત્યાં તેની પતરાવળ પણ પીરસાઈ ગઈ હતી. એટલામાં તો એક સાધુરામે આવીને એને કહ્યું, ‘પાળિયાદ ટ્રક જાય છે. ત્યાંથી વાસણ લાવવાનાં છે, માટે તારે ટ્રક સાથે જવાનું છે. હું તને લાડુ, મગજ, ગાંધિયા ને અથાણું બાંધી દઉં છું, તું રસ્તામાં ટ્રકમાં જમી લેજે. ઉતાવળ છે માટે જલ્દી તૈયાર થઈ જા.’

તે સેવક મહિમાવાળો હતો. સેવા કરવાની તમશાવાળો હતો એટલે ભાવવિભોર બનીને તરત જ ટ્રક તરફ દોડ્યો. સેવા મળી તેના આનંદમાં ને આનંદમાં તે ટ્રકમાં બેસી ગયો પણ ઉતાવળને કારણે પેલા સાધુરામ એને નાસ્તો આપવાનું ભૂલી ગયા. ટ્રક તો ઉપડી ગઈ. ટ્રકમાં બેઠો બેઠો તે યુવક વિચાર કરતો હતો કે, ‘આજે મહારાજની ઈચ્છા ઉપવાસ કરાવવાની હશે તો રાજ્યભૂશીથી ઉપવાસ કરીશા. મહારાજને ઉપવાસ કરાવવો ન હોત તો સાધુરામ નાસ્તો આપવાનું ભૂલી ન જાત.’ આવા વિચારમાં તેને પેલા સાધુ

માટે અભાવની કોઈ લહેરી પણ પ્રગાટી જ નહીં. અપેક્ષાની કોઈ વૃત્તિ પણ જાગી નહીં. તે તો મહારાજને સંભારતો જ રહ્યો ને આનંદમાં મહુલાતો જ રહ્યો. કેવી તેની અનુપમ સૂજ ! કેવી તેની સુંદર સમજણ ! ભગવાનના પ્રગાટ સ્વરૂપ વગર તેને એવી સૂજ કોણા આપે ?

રાત્રે છેક મોડેથી બે-ત્રણ વાગે વાસણ લઈને એ ટ્રક અક્ષરમંદિરમાં આવી. પેલો સેવક તો વાસણો ઉતારી એ બધાંની સાફસૂકી કરવા મંડી પડ્યો. સતત બે-ત્રણ કલાક સુધી ખૂબ જ દાખડો કરીને એણે બધાં જ વાસણો સાફ કર્યા અને સીધો જ નાહીની-ઘોઈને સવારના છ વાગે અક્ષરદેરીમાં પહોંચી ગયો. પ્રદક્ષિણા કરી, મહાપૂજામાં બેસી, સાડા સાત વાગે ઉપર ઠાકોરજીનાં દર્શન કરી તરત જ સૂવાના સંકલ્પસહિત એક રૂમ તરફ જતો હતો. તેવામાં જ પ્રેમપ્રકાશ સ્વામી નામના એક સંતે ગાડું લઈને ગામદેથી શાકભાજી લાવવા માટે અને કહ્યું કે, ‘ચાલ, બેસી જા ગાડામાં. આપણે શાકભાજી લઈને આવીએ છીએ.’ સેવક તો ખૂબ જ સરળ હતો. તે તો તરત જ ગાડામાં બેસી ગયો. પ્રેમપ્રકાશ સ્વામીને એણે એટલું પણ ન કહ્યું કે, ‘સ્વામિજી ! મારે આખી રાતનો ઉજાગરો છે. હું આખા દિવસનો ભૂખ્યો છું. મને થાક લાય્યો છે માટે સૂઈ જવું છે.’ તેણે આખો દિવસ કોઈ વાતની કોઈને કાંઈ ખબર જ પડવા ન દીધી. આમોદ અને આજુબાજુનાં ગામડાંઓમાંથી શાકભાજી લઈને ગાડું રાતના છેક અગિયાર વાગે મંદિરમાં પાછું આવ્યું. આખા દિવસ દરમ્યાન કાકડીના બે-ચાર ટુકડા સિવાય તે સેવકે કાંઈ જ ખાંધું ન હતું. ઇતાં શરીર પર કે ચહેરા પર થાક દેખાવા દીધો ન હતો. સેવાના ઉમંગને ઓસરવા દીધો ન હતો. ‘ઠાકોરજીની આવી અદ્ભુત સેવા આપણને ક્યાંથી મળે ?’ એના જ આનંદમાં ને ઉમંગમાં રહીને એ બિચારો તો બાપાને જ સંભાર્યા કરતો હતો.

રાતના અગિયાર વાખ્યાનો સુમાર હશે. પ્રેમપ્રકાશ સ્વામી એક પતરાવળમાં ગાંઠિયા, બુઢી, મગજ વગેરે લઈને એ સેવકને જમાડવા માટે પહોંચી ગયા. અથાણું પણ મૂક્યું. છાશ પણ આપી. એમ શાંતિથી જમાય તેવી સુંદર વ્યવસ્થા પ્રેમપ્રકાશ સ્વામીએ કરી દીધી. બે દિવસના ભૂખ્યા તે સેવકને ખાવાનું મન તો સહજ જ થાય ને ! દેહ હોય તો ભરણપોષણ

તો થવું જ જોઈએ ને ! સેવક હાથપગ ધોઈને જમવા બેઠો ત્યાં તો જાણે અણુભોખનો એક મોટો ઘડાકો થયો. પેલા બિચારાએ માંડ બે-ત્રાણ ગાંઠિયા મોઢામાં મૂક્યા હશે તે જ વખતે એક સાધુ ફરતાં ફરતાં રસોડામાં આવી પહોંચ્યા ને કડકાઈ ભરેલા શબ્દોથી બોલી ઉઠ્યા, ‘શું એકલો ખાય છે ? સ્વાદિયો હોય તે આમ રાત્રે એકલો જમવા બેસે. અમને સંતોને પણ આવો નાસ્તો મળતો નથી, ને તને એકલાને ક્યાંથી મળે છે ? એકલપેટા થતાં શરમ નથી આવતી ? રાતનું રસોદું બંધ થયા ને હજુ તો માંડ બે કલાક પણ થયા નથી ને આમ ક્યાં ફરી ઝાપટવા બેઠો છું ?’

એ સાધુની આવી કડક ભાષા સાંભળીને પેલો ગરીબડો યુવક તો કાંઈ ખાઈ શક્યો જ નહીં ! બે દિવસનો ભૂષ્યો તે સેવક સભામંડપમાં આવી, બાપાના દર્શન કરી, રૂમ પર પહોંચ્યો ગયો. પેટમાં આગ હતી. પગ દુઃખતા હતા. શરીર શિથિલ થઈ ગયું હતું. એ એક જ વિચારમાં હતો કે, ‘કોઈનોય વાંક નથી. બાપા જે કરતા હશે તે સારું જ કરતા હશે.’ તે દિલથી માનતો હતો કે, ‘પ્રભુ જે કાંઈ પ્રસંગ યોજે છે તે મારા સારા માટે જ છે.’ વળી મનોમન તે પ્રભુને પૂછી રહ્યો હતો કે, ‘હે બાપા ! તમે મને કેમ ખાવા ન દીધું ? શું હું સ્વાદિયો છું ? શું મને મારા દેહમાં તમારા કરતાં વધારે પ્રીતિ છે ? શું આપ મારી કસોટી કરી રહ્યો છો ?’ એમ મનોમન બાપાને આવા નિર્દોષ પ્રશ્નો પૂછતાં પૂછતાં એ તો સૂઈ ગયો.

સવારના પહોરમાં વહેલા ઊડીને સાડા પાંચ વાગે એ બાપાના દર્શન કરવા પહોંચી ગયો. હસતાં હસતાં સ્વામીબાપા એને ધબ્બો મારતાં બોલ્યા, ‘લ્યો ગુરુ આશીર્વાદ, દેહને દુશ્મન માને તે સાધુ. મારે તો તમને ખરેખરા સાધુ કરવા છે.’ તે સેવકના હૈયામાં ખૂબ હાશ થઈ ગઈ. બાપાના આશિષ મળ્યા. જે ખોરાકની જરૂર હતી તે ખોરાક મળી ગયો. જે બળની જરૂર હતી તે બળ મળી ગયું. જે સૂર્યની જરૂર હતી તે સૂર્ય મળી ગઈ અને હૈયામાં કોક અનેરી હાશ થઈ ગઈ. ‘બાપાની જાણબહાર તો કોઈ ચીજ નથી ને ! બાપા તો રાજી થયા છે ને ! બાપાની તો સર્વોપરી સેવા થઈ ગઈ ને !’ એવા વિચારમાં એ ખૂબ આનંદમાં જ રહ્યો. બે દિવસની ભૂખની ને થાકની

વેદના પણ ટળી ગઈ. જાણે કે કોઈ નવી જ ચેતના શરીરમાં પ્રગાટી ગઈ ! રોમરોમ આનંદથી પુલકિત બન્યાં. ‘દેહ કે ખોરાક જીવનું જીવન નથી પણ પ્રભુ જ જીવનું જીવન છે’ તેવું મનાઈ ગયું. પછી બાપાએ હસતાં હસતાં ફરી ધબ્બો મારીને કહ્યું, ‘જુઓ, આજ તો મોટો સમૈયો છે, સૌને પીરસીને જમજો, સેવક તો સહુને જમાડ્યા પછી જ જમે. દેહભાવ તો દેહધારીમાં હોય, આપણે તો બ્રહ્મરૂપ છીએ.’ આ આજ્ઞા સાંભળી એક ક્ષણ પૂરતો એને થોડો આંચકો લાગી ગયો. થોડીક ધુજરી પણ છૂટી ગઈ. પણ પ્રીતિ એવી પ્રબળ બની હતી કે એ તરત જ પાછો સેવામાં ગૂંથાઈ ગયો. આખો દિવસ પોતાના દેહને જોરદાર ભીડાભક્તિમાં હોમી દીધો.

તે દિવસે ગોંડલ મંદિરમાં દશ-પંદર હજાર માણસોનું જમવાનું હતું. ચારે બાજુ હરિભક્તોની ખૂબ ભીડ જામી હતી. દેહને ગાણ્યા સિવાય એ સેવક, આખો દિવસ પીરસવાની સેવામાં ને રસોડાની તમામ વ્યવસ્થામાં ગૂંથાઈ ગયો. સાંજના ચાર વાયાના સુમારે રસોડું પૂરું થયું. થાકીને લોથ થઈ ગયેલા છતાં શ્રદ્ધાની મૂર્તિસમા તે સેવકે એક-બે મિત્રોને સાથે લઈને આખાય રસોડાને સાફ કરી નાખ્યું. સેવા કર્યાની હારા અનુભવીને સાંજના પાંચ વાયાના સુમારે સેવક છેલ્લે જમવા બેઠો. પતરાવળ પીરસાઈ ગઈ. નિશ્ચિંતતાથી જમવાની તૈયારી કરતો હતો ને કોળિયો મોઢામાં મૂકવા જતો હતો ત્યાં તો એક સેવક દોડતો દોડતો આવી પહુંચ્યો ને કહ્યું, ‘બાપા તમને યાદ કરે છે.’ આ સાંભળી એને તો સવારના પહોરમાં મળેલા બાપાના આશીર્વાદની સ્મૃતિ તાજી થઈ ગઈ. એટલે એ તો ઝડપથી બાપાની રૂમ તરફ દોડ્યો. બાપાએ તેને એમ પણ ન પૂછ્યું કે, ‘તમે જમ્યા ?’ એને બદલે કહ્યું કે, ‘ગુરુ ! ચાલો અમને નવડાવો. આજે તો ખૂબ થાકી ગયા છીએ. બધો થાક ઉતારો.’ તે સેવકે ખૂબ જ આનંદમાં આવી જઈને લગભગ વીસ-પચ્ચીસ તોલ પાણીથી બાપાને સ્નાન કરાવ્યું. એ દેહનું ભાન ભૂલી ગયો. ખૂબ અને થાક વિસાતમાં ન રહ્યાં ! દેહને ને વૃત્તિઓને બાપાના આકારે કરી દીધી. ત્રણ દિવસથી ભૂખ્યા ને થાકેલા એ સેવકના શરીરમાં પાણીની વીસ-પચ્ચીસ તોલો ભરી લાવવાની તાકાત તો ક્યાંથી હોય ! પણ ઉમંગ એવો અદ્ભુત

હતો કે દેહ જરાય બંધનરૂપ બન્યો નહીં. બાપાએ ઊભા થઈને ઘોતિયું બદલતાં બદલતાં એના તરફ એવી તો એક મીઠી દણ્ણિ કરી દીધી કે એનું હૈયું જાણો કે કોઈ અપાર આનંદમાં ઊછાળા મારવા લાયું ! સેવા કર્યાની મીઠાશ મારવા લાયું. રાજ્ઞીપો મળી ગયો તેથી જાણો કે હૈયું પણ નિરાંત અનુભવવા લાયું અને ત્યાં જ સ્વામીબાપા બોલી ઊઠ્યા કે, ‘ત્રણ ત્રણ દિવસથી ભૂખ્યા આ સેવકને આજે તો મારે જ જમાડવો છે. દેહને ગાય્યો નહિં, મનનેય ગાય્યું નહિં, અભાવ લીધો નહિં ને સેવા જ કર્યે ગયો. અહોહો ! આ સેવકે કેવો ભીડો વેછ્યો !’ આમ બોલીને બાપા એને ભેટી પડ્યા. ભગવાનનું સ્વરૂપ ભક્તને સામેથી ભેટે, હેતથી તરબોળ કરે એથી બીજી ભક્તના જીવનમાં કઈ વિરોધ ઘન્યતા હોઈ શકે ! કોઈ અનુપમ ઉત્સાહ તે સેવકના ઝુંવાડે ઝુંવાડે પ્રગટી ચૂક્યો. એના મનમાં એક જ વિચાર હતો કે, ‘જે પુરુષને માટે હું ગોંડલ આવ્યો છું તે પુરુષ તો રાજ થયા છે ને !’ પછી તો એ રસોડા તરફ જમવા પણ ન ગયો અને ફરીથી સેવામાં ગૂંથાઈ ગયો. પ્રભુ જેને પોતાના પ્રેમરસથી ઘરવી દે તેને પછી બીજી કોઈ તૃપ્તિની જરૂર પડે ખરી !

રાતના આઠ વાગે ‘વાસુદેવ હરે’ થઈ ગયા. તે વખતે પણ તે સેવક તો સેવામાં જ મગ્ન હતો. એ એક જ વિચારમાં હતો કે, ‘સ્વામીએ કહ્યું છે કે હું જમાડવા આવીશ, માટે બાપા આવશે તો ઠીક છે. બાકી મારી મેળે મારે કેમ જમાય ?’ તેનું દેહ તો ચાલતુંય ન હતું. પણ દેહને પરાણે ચલાવતો હતો. થાક તો અતિશય લાયો જ હતો, પણ શ્રદ્ધા રંચમાત્ર મોળી પડી ન હતી. જ્યારે બધા જ હરિભક્તો જમી રહ્યા ત્યારબાદ સ્વામીબાપા રસોડામાં પહુંચ્યો ગયા. ‘ચાલો ગુરુ ! આજ તો જમાડીએ. બહુ નિર્દોષબુદ્ધિ રાખી. આવા સેવક તો ગોત્યાય ન જડે.’ પછી તો બાપાએ જાતે જ થાળી લીધી. એમણે જ ખીચડી પીરસી. એમણે જ એમાં ભરપૂર ધી નાયું ને જાતે જ ખીચડી ચોળીને માવા જેવી બનાવી દીધી. સો માતાની વચ્ચે એકનો એક દીકરો હોય ને જેવો પ્રેમ તે દીકરાને મળે તેવા જ એક અત્યંત વિશિષ્ટ પ્રકારના માતૃત્વનું ને વાત્સલ્યનું દર્શન બાપાએ કરાયું. બાપાના પ્રેમઘોધમાં તે યુવકની સર્વ કૃધા શાંત થઈ ગઈ. ત્રણ દિવસના ભૂખ્યા તે સેવકના અંતરમાંથી એક જ

ઉદ્ગાર નીકળતો હતો કે, ‘કેવા બાપા ને કેવી એમની પ્રીતિ !’

બાપા પોતે સામે જ એને જમાડવા બેસી ગયા ને પ્રસત્ત થઈ સહજ જ બોલી ઉઠ્યા, ‘ગુરુ ! શાસ્ત્રીજી મહારાજનું તમે ખૂબ શોભાડ્યું. શાસ્ત્રીજી મહારાજની છાતી ઢારી દીધી. કેવી નિર્દોષબુદ્ધિથી સેવા કરી લીધી ! જાઓ, આજથી ઈકોતેર કોઢા ટાડા થઈ ગયા !’

કેવા એ બાપા ! કેવું એ અદ્ભુત સ્વરૂપ ! સેવકને દોષનું દર્શન પણ કરાવ્યું. એના દેહભાવનું ખંડન કર્યું. પળેપળે બળ પણ આપ્યું ને એના હૈયામાં પણ વસી ગયા. થાકને જાણાવાય ન દીધો ને આનંદને ઓસરવાય ન દીધો. પ્રીતિને વધારતા જ ગયા ને ધીમે ધીમે એને પોતાના આકારે પણ બનાવતા ગયા. કપરી કસોટીય કરી ને વશ પણ થઈ ગયા ! જોગી તે જોગી !

યોગીબાપા જેવા પુરુષ દ્વારા સહજાનંદ પ્રભુ પ્રગટ ન હોત તો આવા સેવકોનું સર્વોપરી ઘડતર કોણ ઘે ? પળેપળે આવી રીતે જીવનું જતન કોણ કરે ? પ્રભુના પ્રગટ સ્વરૂપ વગર આવા પ્રસંગો કોણ યોજે ? કોણ આવી બેનમૂન તાલીમ આપે ? મહાપ્રભુ પ્રગટપણે જો પૃથ્વી પર સાકાર ને મૂર્તિમાન ન હોય તો આવી અંતર્દૃષ્ટિ કરનારા કે આવા માહાત્મ્યથી ને નિર્દોષબુદ્ધિથી સેવા કરનારા એક ભવ્ય આધ્યાત્મિક સમાજનું સર્જન શક્ય જ ન બને ! અહીં અંતર્દૃષ્ટિનો કેવળ સ્થળ અર્થ નથી. અંતર્દૃષ્ટિ એટલે મનથી, બુદ્ધિથી, ચિન્તથી કેવળ સ્વરૂપ તરફ જ નિષા, એમના તરફ જ નજર. ‘કોઈ પણ ભોગે રાજુ જ કરવા છે’ એ જ એક દસ્તિ. સાધુને ઓળખવાની દસ્તિ. અંતર્દૃષ્ટિ એટલે સૂક્ષ્મદસ્તિ, આત્મદસ્તિ, વિવેકદસ્તિ ! બીજાના ગુણ તરફ ને પ્રભુના સંબંધ તરફ જ દસ્તિ ! અંતર્દૃષ્ટિ એટલે સતત જગ્યતા ને જાણપણું. કેવળ મોટાપુરુષને રાજુ કરવાની જ સભાનતા. વ્યક્તિ, પદાર્થ કે પ્રસંગ કાંઈ નજરમાં જ ન આવે ને માત્ર સ્વરૂપ તરફ જ નજર રહે તેવી દસ્તિ ! પ્રભુના પ્રગટ સ્વરૂપ વગર આવી અંતર્દૃષ્ટિની દૃઢતા થવી શક્ય જ નથી. આવી અદ્ભુત અંતર્દૃષ્ટિવાળા મુક્તોના દિવ્ય સમાજનું સર્જન આજે તો હવે સિદ્ધ થયું છે. એવું દર્શન આજે શક્ય બન્યું છે. એવું ને એવું અનુપમ ઘડતર ગુણપતીત પુરુષો થકી મહારાજ કરી જ રહ્યા છે.

સર્વોપરી પરિણામ સહુ નિહાળી પણ રહ્યા છે. તેથી જરૂર કહી શકાય કે પ્રગટ તો એક સહજાનંદ !

(૨) સુહંદસમાજ

હરેક વ્યક્તિનું જીવન અહંતા ને ભમતાથી ભરેલું છે ત્યાં સુહંદભાવની તો કલ્પના જ શી કરવી ! જ્યાંસુધી માન છે ત્યાંસુધી સુહંદભાવનો અભાવ રહેવાનો છે. માનવીના સ્વભાવ સાથે વણાઈ ગયેલી હુઠ, માન ને ઈષ્યાની વૃત્તિઓને કારણે કેટલીય સંસ્કૃતિઓનું પતન થઈ ગયું. કંઈક રાજ્યસત્તાઓનો અકાળે અંત આવી ગયો. આજે તો ચારેય બાજુ કળિયુગનું વાતાવરણ પ્રસરી ગયું છે. બે મિત્રો કે બે ભાઈઓ, બે પડોશી કે બે સાધુ, એમ સમાજની કોઈ પણ બે વ્યક્તિ ભાગ્યે જ એકરૂચિવાળી કે એકદિલવાળી જોવા મળશે. રાજકારણીઓ સત્તામાં ફસાય છે. સંસારીઓ વ્યવહારમાં ફસાય છે. સાધકો કે સંતો પદાર્થની, રિદ્ધિસિદ્ધિની, ચમત્કારની, શક્તિની કે શિષ્યોની આસક્તિમાં ભાન ભૂલે છે. આવા સર્વનાશના મૂળ કારણમાં કોઈ ને કોઈ પ્રકારે માનની વૃત્તિ જ ભાગ ભજવી જતી હોય છે.

આવા કળિકાળમાં વ્યક્તિનો સુખદુઃખનો ભાગીદાર કોણ બને ? કપરા સંજોગોમાં કોણ કોની મિત્રાચારી રાખે ? ભીડ આવી પે ત્યાં કોણ સુહંદભાવ દાખવે ? સંકટમાં સાથી બને, વિપત્તિમાં ધીરજ આપે, વિષમ દેશકાળમાં પણ સર્વ પ્રકારે સહાયભૂત થઈ સાચો દિલાસો આપે એવા આત્મીય મિત્રો કે સાચા સ્વજનો આજે કયાં મળે ? હા, ભગવાનના પ્રગટ સ્વરૂપના કે સાચા સંતના યોગમાં આવેલા મુક્તોના આત્મીયસમાજમાં આવા સુહંદ સેવકો જરૂર મળી આવે. ‘આપણે સહુ એક જ બાપના દીકરા છીએ’ એવી ભાવનાથી જીવનારા આધ્યાત્મિક સમાજમાં સુહંદભાવનું એવું સુંદર દર્શન લાધે ખરું ! પ્રગટપણે વિચરતા પ્રભુસ્વરૂપ સંતના સાન્નિધ્યને પામેલા એવા દિવ્ય સમાજમાં કે સુહંદસમાજમાં જ આવા સુહંદમુક્તોનાં દર્શન થઈ શકે ! એવી આત્મીયતાથી ને સુહંદભાવથી જીવન જીવી રહેલા મુક્તોના પ્રસંગો આપણે જોઈએ. જ્યાંજ્યાં આવા મુક્તો એવું જીવન જીવતા હોય ત્યાંત્યાં સહજાનંદ પ્રભુ જરૂર પ્રગટ છે એમ ગૌરવપૂર્વક કહી શકાય !

વર્ષો પહેલાં આફિકામાં એક હરિભક્તે બીજા હરિભક્તને કોઈ લગ્નપ્રસંગે લગભગ બેતાલીસ હજાર રૂપિયા આપ્યા હતા. સંજોગોવશાતું નક્કી કરેલી સમયમર્યાદામાં તે હરિભક્ત રૂપિયા પાછા આપી શક્યા નહિ, એટલે અંતરમાં અતડાપણાની ને લઘુતાગ્રંથિની લાગણી અનુભવવા લાગ્યા. સત્સંગસભામાં આવવાનું પણ ધીમે ધીમે બંધ થઈ ગયું. ઉછીના લીધેલા પૈસા સમયસર પાછા આપવાની તાકાત ન હોવાને કારણે જેણે મદદ કરી હતી તેમની સાથે અંતરાય વધવા લાગ્યો. હરિભક્તો સાથેનો આત્મીયતાનો ઉમંગ પણ ઓસરી ગયો. એ ભાઈનું સત્સંગમય જીવન ચિંતામય બની ગયું. એ ચિંતામાં ને ચિંતામાં હરિભક્તો સાથે બેઠકાયિદ્ધ પણ તફન બંધ થઈ ગઈ.

જે હરિભક્તે પૈસા આપ્યા હતા તે વિચારમાં પડી ગયા કે, ‘અરેરે ! પૈસા કેવું પાપ કરાવે છે ? પૈસાના સવાલે શરમાઈને પરમચિંતામણિ તુલ્ય સત્સંગથી દૂર રહેવું તે પાપ જ છે ને ! મોટાપુલ્ખની આજ્ઞા ન પળાય તે પાપ જ છે ને !’ એમ વિચારી એમાણે પેલા હરિભક્તને કહેવડાયું કે, ‘ભાઈ ! મારે પૈસાની કોઈ જરૂર નથી પણ તમે સત્સંગસભામાં આવો. જરાય ગભરાશો નહિ કે ચિંતા કરશો જ નહીં. મારું છે તે તમારું છે ને તમારું છે તે મારું છે. મેં જુદારો નથી રાખ્યો તો તમે શા માટે રાખો છો ?’ આમ છતાં જેણે પૈસા લીધેલા તે ભાઈના પગ સત્સંગમાં જવા જાણે ભારે થઈ ગયા હતા. તે સભામાં જઈ ન શક્યા. છ છ માસનાં વહાણાં વહી ગયાં તોય તે ભાઈ સભામાં ન આવ્યા. ત્યારે પૈસા માગનાર મુક્તરાજ તે ભાઈના ઘેર અચાનક પહુંચ્યો ગયા. તે વખતે પેલા ભાઈ જમવા બેઠા હતા. પૈસા માગનાર ભાઈ પણ અંતરની સાચી આત્મીયતાથી બધું પોતાનું માનીને સાથે જ જમવા બેસી ગયા. જમતાં જમતાં એમાગે એટલી જ વાત કરી કે, ‘ભાઈ ! મેં તમારું ઘર મારું પોતાનું માન્યું છે. મારાં માવતર શાસ્ત્રીજી મહારાજ ને યોગીજી મહારાજ છે. તમે પણ એ જ માવતરના દીકરા છો. તેથી તમે મારા જીવના સાચા સગાં છો. ભાઈ કરતાં પણ વિશેષ છો. તમને મેં જે રૂપિયા આપ્યા છે તે તો સેવામાં આપ્યા છે. હું દિલથી માનું છું કે, મારી તે સેવા પ્રભુએ જ સ્વીકારી છે. ભાવથી કરેલી ભક્તોની સેવા કદાપિ અફળ જતી

જ નથી. તે તો અનંતગણું ફળ આપે જ જાય છે. જેમ મેં તમને પોતાના માન્યા જ છે તેમે પણ મને પોતાના જ માનજો. મારું ઘર છે તેને તમારું માનીને આવો. ઠાકોરજીનું માનીને પણ આવો. રવિવારની સભા તો આપણો પ્રાણ છે. સત્સંગ જ જીવનનું સાચું ભાથું છે. સત્સંગ જ સાચી અમૃતવેલ છે. નિયમિત સત્સંગ કરવાથી જ પ્રભુનો સંબંધ દૃઢ થશે ને જીવન ધર્ય બનશે માટે સમય બગાડશો નહીં.’

પૈસા આપનાર ભાઈના મોઢે આવાં અમૃતમય વચનો સાંભળી જમતાં જમતાં પણ પેલા ભાઈની આંખમાં હર્ષનાં આંસુ આવી ગયાં. અંતરાયની પૂર્ણાહૃતિ થઈ ગઈ. આત્મીયતા દૃઢ બની. પૈસા આપનાર ભાઈનો એ કેવો સુહૃદભાવ હશે ! જ્યાં પ્રત્યક્ષ પ્રભુનો સંબંધ હોય ત્યાં જ આવો સુહૃદભાવ સંભવી શકે. બાકી લૌકિક કે સાંસારિક વ્યવહારમાં ગમ ખવાય, કદાચ ખાનદાની હોય તો કોઈની ઉપેક્ષા ન થાય પણ જીવમાં આત્મીયતાની કે ભક્તિભાવની ચીકાશ આવે, હૈયાની મીઠાશ ને આનંદ જાય જ નહિ ને આવા પ્રસંગે પણ બુદ્ધિની ગણિતરી નજરમાં જ ન રહે ને સામી વ્યક્તિના સુખે સુખી ને દુઃખે દુઃખી થવાની ભાવના જ દૃઢ બને તે તો પ્રભુના પ્રત્યક્ષ સ્વરૂપના સંબંધ વગર ને એમના બળ વગર શક્ય જ નથી. જગતના લૌકિક વ્યવહારમાં બે ભાઈઓ કદાચ અરસપરસ ખમે ખરા પણ આવી મીઠાશ કે આવો સુહૃદભાવ તો શક્ય જ નથી. ભગવાનના સ્વરૂપસમા ભગવત્સ્વરૂપ સંત વગર એ શક્ય જ નથી !

જ્યાં ભક્ત ભક્તને અર્થે ખમે છે ત્યાં તે સેવા બને છે. પરાભક્તિ પ્રગટે છે. અહંનું વિસર્જન થાય છે. આત્મીયતા, રસબસતા ને ઉત્સાહ વધે છે. ખ્યાલી જવાની કે ખમી લેવાની તાલાવેલી અખંડિત પ્રગટે છે. તે છે પ્રત્યક્ષ પ્રભુના દિવ્ય સંબંધનો અદ્ભુત પ્રતાપ !

વડોદરામાં એકાંતિક મુક્તરાજ રમણભાઈ ભગત છે. ચોવીસ કલાકની પળેપળ તેઓ ભગવાનને અર્થે જ જીવે છે. સત્સંગ જ તેમનું જીવન છે. સત્સંગ જ તેમનો પ્રાણ છે. પોતે સવારમાં બજારમાં બેસીને શાકભાજીનો ધંધો કરે. વડોદરામાં સત્સંગનો ખૂબ વિકાસ થવાને કારણે ઘણી વખત

શાકભાજુની દુકાન પર તેઓ બેસી શકતા નહીં. એટલે એમના ધંધામાં થોડી ઓટ આવવા લાગી. એમણે વ્યવહારને કે વેપારને ખૂબ ગૌણ કરી નાખ્યો હતો. એટલે ધંધાની મંદી તેમના ચૈતન્યને જરાય સ્પર્શી શકી નહીં. પોતાના વ્યવહારની ને વેપારની સંપૂર્ણ જવાબદારી ભગવાનને માથે નાખીને રમણભાઈ તો સેવા કરતા જ રહ્યા. પછી આવા ભક્તરાજની સંપૂર્ણ ચિંતા તો પ્રભુને જ કરવી પડે ને !

રમણભાઈના એક બીજા સાથીદાર રણછોડજી છે. તેમણે જોયું કે સત્સંગની પ્રવૃત્તિઓને કારણે રમણભાઈને ધંધામાં ધ્યાન આપવાનો પૂરતો સમય મળતો નથી એટલે ભગતનાય ભગત થઈને સેવા કરવાની આશમોલ તક રણછોડભાઈએ ઝડપી લીધી. તે ખૂબ જ વ્યવહારકુશળ, કુશાગ્રબુદ્ધિવાળા, ધંધામાં ખૂબ જ હોશિયાર તેમ જ ભક્તિભાવવાળા ખરેખરા સુહૃદ સેવક છે. સાચા સત્સંગની જીવમાં ચીકાશ હોવાને લીધે તેમણે રમણભાઈને વિનંતી કરી કે, ‘તમે સત્સંગની ખૂબ સેવા કરી રહ્યા છો. ધંધામાં પૂરતું ધ્યાન આપી શકતા નથી તો આપણે બંને ભેગા મળીને ધંધો કરીએ. તમારે સત્સંગમાં જ્યાં જવું હોય ત્યાં જરૂરથી જજો. હું ધંધો કરીશ. તમારી સેવા તે મહારાજની જ સેવા છે ને ! અદ્ઘો ભાગ તમારો. મારી ને તમારી વચ્ચે કોઈ જુદારો કે વહેંચાણી તો ઢીક, પણ ભાગીદારી જેવુંય રાખવું નથી. આપણું તો બધું એક જ છે ને ! આવી સેવાની તક મને ફરી ફરી ક્યાં મળવાની છે ?’

ભક્તો તો ઘણાય હોય પણ પોતાની પરસેવાની કમાણીનો અદ્ઘો ભાગ વગરમફતનો આપી દેવો, પોતાના ધંધામાં બીજા મુક્તરાજની મદદની જરા પણ ઈચ્છા રાખ્યા વગર સામેથી વગર મહેનતે એમને ભાગ આપવો, એ તો ખરેખરા એકાંતિક ભક્તાનું લક્ષણ છે. કોઈ અપેક્ષા સિવાય ભક્તોમાં ખોવાઈ જવું અને ભક્તો સિવાય કોઈ ચીજ વહાલી ન રાખવી ને ભક્તોને જ અર્થે જીવનની એક એક ક્ષણ સેવા સ્વરૂપે વપરાય તેવો ખટકો અખંડ રાખવો તે પણ એકાંતિક ભક્તોનું આશમોલ લક્ષણ છે. ભગવાનની સેવાપરિયર્યા કરવી તે તો ભક્તિ કહેવાય, પણ આ રીતે ભક્તોમાં ભગવાનના ભાવથી ખોવાઈ જવું, રસબસ થઈને વર્તવું તે સાચો સુહૃદભાવ કહેવાય, પરાભક્તિ

કહેવાય. ભગવાનના પ્રત્યક્ષ સ્વરૂપ સમાન ભગવત્સ્વરૂપ સંતના યોગ સિવાય આવા પરાભક્તિનાં સ્વરૂપો પૃથ્વી પર ક્યાંથી હોઈ શકે ?

વડોદરામાં મનુભાઈ (મિયાંજી) ને મધુસૂદનભાઈ (રતનજી) ભગવાનના લાડકા સેવકો છે. એ બંને સેવાભક્તિના ને મહિમાના મૂર્તિમાન સ્વરૂપો છે. એકાંતિકી ભક્તિનાં ધૂપાં પ્રતીકો છે. કેવળ ભક્તોને અર્થે જ એમનું જીવન છે. સંતો કે હરિભક્તોને જુઓ એટલે ગાંધારેલા થઈ જાય. દેહનું ભાન ભૂલી જાય. હૈયું આનંદવિભોર બની જાય. એવા એ સહુનાય લાડકા સેવકો છે. પ્રભુના લાડકા થવું તે એક સારી વાત છે પણ સહુનાય લાડકા થવું તે ભગવાનના સ્વરૂપની કૃપા સિવાય શક્ય નથી. વ્યવહારે તો તેઓ ગરીબ છે. જે ઘરમાં રહે છે તે ઘરને ચારેય બાજુથી જોઈએ તો તે પતાના મહેલ જેવું લાગે. તે ઘરમાં શાંતિથી કે નિશ્ચિંતતાથી આરામ કરવો હોય તોપણ કોઈ હિંમત ન કરે કે ક્યારે એનો પ્રલય થઈ જાય તે કહી ન શકાય. ઘરના એકેય ઓરડામાં પાંચ-દસ ટાઈલ્સ પણ વ્યવસ્થિત બેસાડેલી નથી. છાપરાનું કે દાઢરાનુંય ઠેકાણું નથી. છતાંય દ્વિશતાષ્ટ્ટી મહોત્સવની સેવામાં જ્યારે સંતોષે એકવીસ હજાર રૂપિયાની સેવા લખી ત્યારે આનંદવિભોર થઈ ગયા. તેમના આનંદની અવધિ ન રહી. તેમના હૈયામાં ઉમંગ સમાતો ન હતો. ‘આટલા બધા રૂપિયા અમે ક્યાંથી લાવીશું ?’ તેવો તો સંકલ્પ પણ ન ઉક્યો. ‘અહોહો ! આવી સેવાની તક ફરી ક્યાં મળવાની છે ?’ એ જ ભાવનામાં ને એ જ ઉમંગમાં એમના દિવસો પસાર થતા. કેમ કરીને વહેલામાં વહેલી તકે આ સેવા સંતોને આપી દેવી.’ એ જ વિચારો તેમને દિવસરાત આવ્યા કરતા. એ માટે ઉજાગરા કર્યા. વધારાની નોકરી (overtime duty) કરી, ઘરના વ્યવહારમાં, રસોઈના ઘર્યમાં, કપડાંલતામાં એમ બધે જ કરકસર કરી. અરસપરસ હળીમળીને અદ્ભુત એકતાથી, મૂંગોમોઢે ખૂબ ભીડો વેઠી લીધો ને બધી જ રકમ સંતોના ચરણોમાં ધરી દીધી.

ઘરમાં સાધનસામગ્રી કે પૈસાની વ્યવસ્થા હોય ને સેવા કરનારા તો ઘણા હરિભક્તો છે, પણ ઘરમાં કાંઈ ન હોય, રોજેરોજની વ્યવસ્થા

કરવાની હોય અને છતાંય જ્યારે ગજ ઉપરાંતની સેવા કરવાનો સમય આવે ત્યારે મન તર્કવિતક્ને ન પામે, ઉત્થાનને ન પામે, કેવળ સંબંધ જ જુઓ, આનંદ ને ઉમંગ વધતાં જ રહે એવા વિરલા તો કોક ! છતાંય આજે પ્રગાટ ગુણાતીતસ્વરૂપોના દાખડાના ફળસ્વરૂપે ડેરઠેર આવા એકાંતિક મુક્તોનો સમાજ તૈયાર થઈ રહ્યો છે તે હકીકત છે. મહારાજના પ્રગાટપણા સિવાય આવા એકાંતિકોનાં ટોળાં કેવી રીતે તૈયાર થઈ શકે !

આ રીતે ભિયાંજી ને રતનજીનું સમર્પણ તો સર્વોપરી છે જ. પણ તેઓ બંનેનો સુહૃદભાવ પણ એટલો જ અનુપમ છે. દેહ તો બે છે પણ આત્મા જાણો કે એક જ છે ! એવો તેઓનો અનુપમ સુહૃદભાવ છે. એકબીજાના સુખે સુખ્યિયા ને દુઃખે દુખ્યિયા એવા એ સેવકો છે. એકને કોઈ દુઃખ કે ઉપાધિ આવી જાય તો બીજાના શરીર પર અની અસર જરૂરથી દેખાય !

એક વાર મધુસૂદનભાઈને કોઈએ પૂછ્યું કે, ‘તમે લગ્ન કેમ નથી કરતા ?’ ત્યારે તેમાંથી જવાબ આપ્યો કે, ‘મારા અને મોટા ભાઈના કુટુંબીજનોની વચ્ચે સુહૃદભાવનું ખંડન કરી નાખે એવું જો કોઈ પાત્ર આવી જાય તો તે મારા માટે અસહ્ય બને. એના કરતાં ન પરણીને સુહૃદભાવથી જીવી લેવું એમાં જ મેં મારા જીવનની ધન્યતા માની છે.’ આજે પણ એ સાત સભ્યોનું કુટુંબ એક અદ્ભુત સુહૃદભાવથી જીવન જીવી રહ્યું છે. એ બંને વચ્ચેની આત્મીયતા એવી તો સર્વોપરી છે કે એકનો દેહ પે તો બીજાનો દેહ પણ સહેજે જ ધૂટી જાય ! આમ તેઓની એકતા એ અરસપરસના ચૈતન્યો સાથેની વણાઈ ગયેલી એકતા છે, ને એ એકતાનું મૂળ કારણ છે કે ભગવાનને, સંતોને અને ભક્તોને તેઓએ પોતાના જીવનમાં અનુપમ અને અદ્વિતીય સ્થાન આપ્યું છે. ‘પહેલા પ્રભુના સંબંધવાળા ને પછી અમારો દેહ’ એવું દર્શન તેઓ સૌને સહજ કરાવી રહ્યા છે. આવો સુહૃદસમાજ મહારાજના સંકલ્પે ને સંતોના દાખડાથી ડેરઠેર તૈયાર થઈ રહ્યો છે એ જ પ્રભુના પ્રગાટપણાનું અનુપમ દર્શન છે !

સોખડામાં મોટા ભગનભાઈ નામના ભક્તરાજ છે. સંતોના તે ખરેખરા સેવક છે. સહુ તેમને ‘સારાભાઈ’ના હુલામણા નામથી ઓળખે છે. તેઓ

ચોવીસે કલાક સંતો અને હરિભક્તોની સેવામાં જ ગુંથાયેલા રહે છે. વિધવિધ પ્રકારની પ્રકૃતિવાળા મુક્તોના પરિયયમાં અખંડ રહે છે. છતાંય દરેકના દોષ ને સ્વભાવને બહુ પ્રેમથી ગમાડે છે. મુક્તોના દોષ, સ્વભાવ ને પ્રકૃતિને જાગ્રવા છતાં ન બોલનાર કોક, કદાચ ન બોલનાર મળે પણ તેનું મનનચિંતન ન કરનાર કોક, કદાચ મનનચિંતન ન થાય પણ મીઠાશથી ગમાડનાર કોક, કદાચ ગમાડનાર મળે પર ગમાડીને રસબસ થનાર કોક, કદાચ રસબસ થનાર મળે પણ મુક્તોમાં પ્રભુનો જ ભાવ લાવીને ખોવાઈ જનાર કોક, સેવકનાય સેવક બનીને જીવન જીવનાર કોક. આવી અતિ ઉત્તમ કક્ષાની પરાભક્તિનું દર્શન મગનભાઈના જીવનમાં સાકારપણે જોવા મળે છે. મહારાજના સંકલ્પે ને ગુણાતીત પુરુષોના અવિરત દાખાથી આજે તો આવા મુક્તોનો એક સાકાર સમાજ તૈયાર થઈ રહ્યો છે. સારાભાઈ તેમાંનું એક આણમોલ પાત્ર છે.

બેગા મળીને સેવા કરવી કે તદ્દન વિરુદ્ધ પ્રકૃતિવાળા મુક્તોમાં ઓતપ્રોત થવું બહુ અધરું છે. એકબીજાને ટોકી શકીએ, વઢી શકીએ તેવી આત્મીયતા હોવી બહુ જ અધરી વાત છે. ખુલ્લા દિલે એકબીજાના દોષોનું દર્શન કરાવી શકાય તેવી આત્મીયતા હોવી એ ખૂબ જ અધરી વાત છે. એ દોષનો સ્વીકાર સહૃજ થાય તેવી આત્મીયતા હોવી એ સૌથી અધરી વાત છે. તેથીય વળી દોષનું દર્શન કરાવનારનો હૈયામાં ગુણ રાખવો તે તો બહુ ઊંચી કક્ષાના મુક્તાત્માની વાત છે. આવી અતિ ઉત્તમકોટીની આત્મીયતા પૃથ્વી પર સાકાર થઈ રહી છે. વગર વાંકે ટોકી શકાય, વઢી શકાય તે આત્મીયતા કેવી હશે ! ગમે ત્યારે ભીડામાં લઈ શકાય તે આત્મીયતા કેવી હશે ! એકબીજા પર શાસન કરી શકાય તે આત્મીયતા કેવી હશે ! એકબીજાની સેવા કર્યા વગર રહી ન શકાય તે આત્મીયતા કેવી હશે ! એવો એક સુહંદસમાજ પૃથ્વી પર સાકાર થયો છે ને થઈ રહ્યો છે તે તો કેવળ મહારાજના અખંડ પ્રાગટ્યને જ આભારી છે.

જ્યાં પ્રભુનું પ્રત્યક્ષપણું હશે ત્યાં જ હશા હશે, ત્યાં જ કલ્યાણની ને ધન્યતાની સચોટ પ્રતીતિ હશે, ત્યાં જ નિશ્ચિંતતા હશે, ત્યાં જ આણખૂટી

ધીરજ હશે, ત્યાં જ અતિશય વિશ્વાસ હશે, ત્યાં જ સેવકભાવ હશે, ત્યાં જ સુહૃદભાવ હશે. આજે એવો એક આધ્યાત્મિક સુહૃદભાવવાળો સમાજ તૈયાર થઈ રહ્યો છે તે જ પ્રભુના પ્રત્યક્ષપણાની નિશાની છે.

કરોડો વર્ષોથી ચૈતન્યો અહૃતાને મમતાની વૃત્તિઓને આધીન જીવન જીવવા ટેવાયેલા હોય છે. જ્યાંસુધી આવી વૃત્તિઓનાં તાંડવનૃત્ય ચાલતાં હોય ત્યાંસુધી વ્યક્તિ અભાવમાં જવાની છે જ. એના જીવનમાં ભાવફેર થશે જ. મોટાપુરુષ જ્યારે એના માનનું ખંડન કરે ત્યારે જરૂરથી એનું મન પ્રભુનો અભાવ લેવાનું જ. પ્રભુની પણ ઉપેક્ષા કરવાનું જ. પ્રભુ સાથે અંતરાય ઊભો કરવાનું જ. એ મન પ્રભુથી દૂર જવાનું જ !

માન તો કોને ન ગમે ? દરેક ચૈતન્ય માનથી ભારોભાર વાસિત થયેલો જ છે, પણ જે સેવકના અંતરમાં પ્રભુને ખરેખર રાજી કરવાની ભાવના હોય કે જેના પર પ્રભુની અંતરની પ્રસંગતા હોય તેને જ માન નડી શકતું નથી. આજે મહારાજના સંકલ્પે ને ગુણાતીત પુરુષોના દાખાથી, એકાંતિકોનો એવો અદ્ભુત સમાજ તૈયાર થઈ રહ્યો છે કે જ્યાં ગમે તેવી પરિસ્થિતિમાં પણ અભાવ, અવગુણ કે ભાવફેરમાં જઈ શકતું જ નથી. ઘસારાની વાત સાંભળવા મળતી જ નથી. અપેક્ષા કે ઉપેક્ષાનાં ઢંદ્બો પણ વિરમી ગયાં છે. ભગવત્સ્વરૂપ સંત સાથે અંતર ને અંતરાયરહિતના જીવનની સુંદર શરૂઆત થઈ ચૂકી છે. ભક્તો-ભક્તો વર્ચ્યે રસબસતા વધી રહી છે. કોઈ પણ પ્રકારનાં ખંડનમંડન કે ખેંચતાણની પૂર્ણાહૃતિ થઈ રહી છે. કેટલાય મુક્તો ઉલ્લાસભર્યા હદ્યે એકબીજાનાં ગુણગાન ગાતા થઈ ગયા છે. બીજા મુક્તોને માન આપીને આનંદવિભોર બની રહ્યા છે. બીજા મુક્તોને માન મળે ને પોતે ખૂબ રાજી થાય. હૈયું આનંદથી હિલોળા લે, કેવું એ નિર્દોષ જીવન હશે ! બીજા મુક્તોની ભૂલ કે દોષને દાટે, એ ભૂલ કે દોષને પોતાનાં માનીને તેને માટે પ્રાર્થના કરે, અંદરોઅંદર સુહૃદભાવ ખૂબ વધે તે માટે દિનરાત આલોચ રાખે, લેશમાત્ર ભાવફેરની વૃત્તિ હૈયાને વિશે ગ્રાટ ન થાય ને કદાચ થઈ જાય તો રડીને પ્રાર્થના કરે. કેવો આ સુહૃદસમાજ હશે ! પોતાની જાતની અવગણા કરીને, છુપાવીને, બીજા મુક્તોને આગળ રાખીને જ કામ કરે,

પોતાની જાતનો અનાદર કરે ને બીજા મુક્તોની સેવા જ કરે જાય, દેહને દુષ્ખન માને ને ભક્તોને પ્રભુનું સ્વરૂપ માનીને સેવી લે, દેહની ઉપેક્ષા ને ભક્તોની સેવાની જ અપેક્ષા રાખે એવા એક મંગલકારી સુહૃદસમાજનાં દર્શન આજે સાકારપણે થઈ રહ્યા છે. પ્રત્યક્ષપણે મહારાજનું પ્રગાટીકરણ ન હોય તો આ કેવી રીતે શક્ય બને ?

આધ્યાત્મિક ઈતિહાસના પાને જોઈએ તો સરખી શક્તિવાળા બે સામર્થ્યવાન બેરુઓ એક પ્લેટફોર્મ પર કે એક ભૂમિકામાં કામ કરી શક્યા નથી. સમક્ષાના બેરુઓ સાથે અથડામણ થાય જ. અરસપરસ ઉપેક્ષા થઈ જ જાય. સ્વના જાણપણે કરીને અંતરાય ઊભો રહે જ. એકબીજાના સેવક થઈને વર્તવું તે તો કાળજું તૂટ્યા જેવી વાત છે. એકબીજા આગળ સરળ વર્તવું, એકબીજાના ગુણાનુવાદ સ્વીકારવા, એકબીજાને માન આપીને વર્તવું તે તો કપરામાં કપરી સાધના છે, અને છતાંય સમક્ષાના બેરુઓ સાથે સુહૃદભાવથી ઉઠાવ લેવો તે ભગવાનના દિવ્ય સ્વરૂપની કૃપા સિવાય તો શક્ય જ નથી. ભગવાનના દિવ્ય સ્વરૂપના સંબંધ સિવાય કે અનુગ્રહ સિવાય એ શક્ય જ નથી. ભગવાનની દિવ્ય ચેતનાની સાંગ્ઘોપાંગ શક્તિ પૃથ્વી પર સાકાર સ્વરૂપે પ્રગટ હોય તો જ આવા એક સુહૃદસમાજની સ્થાપના થઈ શકે, બાકી તો જગતના આધ્યાત્મિક ઈતિહાસમાં હજુ સુધી આવી એકતાનું દર્શન ઉપલબ્ધ થયું નથી. આ એકતા એ કેવળ સ્થૂળ એકતા નથી. ટોળામાં જીવનની ભાવનામાત્ર નથી, પણ આ એકતા સર્વોપરી પરબ્રહ્મસત્તાને આધીન છે. ભગવત્સ્વરૂપ સંતનો આશરો ને એમની પ્રેરણા એ આવી એકતાનો પાયો છે. આ કોઈ આદર્શ કે હેતુની સિદ્ધિ માટેની એકતા નથી. આ તો ચૈતન્ય સ્વરૂપ સંતની પ્રસત્તા પ્રાપ્ત કરવાની ભાવનાનું ને એમની કૃપાનું, એમના અનુગ્રહનું ફળ છે. આ એકતા એ અલૌકિક છે, અક્ષરધામની છે, દિવ્ય છે, માહાત્મ્યસભર છે, ચૈતન્યના વિકાસકમમાં સંજીવનીરૂપ છે. ટૂંકમાં આવી એકતાનું દર્શન એ જ મહાપ્રભુના પ્રગટપણાનું દર્શન છે.

સંસ્થાઓ તો ઘણી ચાલી રહી છે, આશ્રમો પણ ઘણા સ્થપાઈ રહ્યા છે, યુગપુરુષો કામ કરતા જ રહ્યા છે; પણ સેવકોમાં એકદિલ ને એકરૂચિ

હોવી તે ખૂબ કઠિન વાત છે. સેવકો એકબીજામાં ઓતપ્રોત થઈને વર્તે તે અધરામાં અધરી સાધના છે. રસબસ થઈને સમાઈ જવું, અરસપરસનું ખમવું, અરસપરસના સ્વભાવ ગમાડવા, એકબીજાની રૂચિ પ્રમાણે વર્તવું, તે તો કાળજું તૂટ્યા જેવી વાત છે. ‘મારી સામે આવેલો મુક્ત મારા પ્રભુનું જ મૂર્તિમાન સ્વરૂપ છે’ તેવી ભાવનાથી તેની સાથે સુહૃદભાવથી ઉઠાવ લેવો તે એકાંતિકી ભક્તિનું અનુપમ લક્ષણ છે.

સંબંધવાળા ભક્તોની કે સાથી મુક્તોની સેવા તે પ્રભુની જ સેવા છે, એ સહુનાંય ઈન્દ્રિયો-અંતઃકરણ તથા એકાવન તત્ત્વોનું સંચાલન કેવળ પ્રભુ જ કરી રહ્યા છે. તેમના દ્વારા પ્રભુ જ સેવા અંગીકાર કરી રહ્યા છે. તે સહુમાં પ્રભુ જ જમે છે, પ્રભુ જ પીએ છે, પ્રભુ જ બોલે છે, પ્રભુ જ ચાલે છે. આવી એક મંગલકરી દિલ્લિવાળો દિવ્ય સમાજ પૃથ્વી પર સાકાર થઈ રહ્યો છે. યું યું આવી સમજણવાળા એકાદ-બે મહામુક્તો વિચરણ કરતા હોય એવું તો બન્યું છે, પણ આજે તો માદ્યાત્મ્યમાં સાલર રહીને આનંદ કરનાર, ગુણાનુવાદ ગાનાર, ભક્તોને આકારે વર્તનાર, ભક્તોની રજ બનીને ખોવાઈ જનાર, એવા મહામુક્તોનો એક ભવ્ય સમાજ તૈયાર થયો છે. મહાપ્રભુના અખંડ પ્રગટીકરણ સિવાય આવા દિવ્ય સમાજની સ્થાપના શક્ય જ નથી. એટલે જ કહી શકાય કે પ્રગટ તો એક સહજાનંદ !

ગુરુહરિ યોગીજી મહારાજ કહેતા કે, ‘સંપ, સુહૃદભાવ ને એકતા રાખશો તો પંચવિષયના ઘાટ પણ ઊઠશે નહીં.’ નિષ્કામધર્મ સિદ્ધ કરવા માટે કે પ્રભુમય જીવન જીવવા માટે સુહૃદભાવ સર્વશ્રેષ્ઠ સાધન છે. સુહૃદભાવ જ સર્વ રોગોની દવા છે. ચાલીસ વર્ષો સુધી યોગીબાપાએ તો સંપ, સુહૃદભાવ ને એકતાની જ વાતો પર ખૂબ ભાર મૂક્યો છે. સાચો સુહૃદભાવ તે જ સાચો નિષ્કામધર્મ. જેટલી સુહૃદભાવની કચાશ છે તેટલી જ પ્રભુના સંબંધની કચાશ. જેટલો સુહૃદભાવ વધતો જશે તેટલો પ્રભુનો સંબંધ દફ થતો જશે. પ્રભુને રાજુ કરવાની જેવી ભાવના હશે ને જેટલી તેમના તરફ નજર હશે તેટલો જ સુહૃદભાવ વૃદ્ધિને પામવાનો છે.

પ્રત્યક્ષ સ્વરૂપનો સંબંધ ને સુહૃદભાવ એ એક જ સિક્કાનાં બે પાસાંઓ

છે. કોઈ ભાવફેરની વાત કરે કે અભાવ-અવગુણની વાત કરે ત્યારે બાપાના હૈયાને વિષે ખૂબ દઈ થતું. તેઓ એવી ઓરાભાવની કે ભાવફેરની વાતોની તરત જ ઉપેક્ષા કરી દેતા. એવી કોઈ વાત તેઓ જરાય ચાલવા દેતા જ નહીં. ઘણી વાર તો ખૂબ વઢતા ને ઠપકો આપતા. તેઓ કાયમ સાખી બોલતા કે -

‘તુલસી જાકે મુખનસે, ભૂલે નીકસે રામ,
તાકે પગકી પહેનીયા, મેરે તનકી ચામ...’

ને કહેતા કે, ‘ભૂલેચૂકે સ્વામિનારાયણનું નામ લે તે આપણા માથાનો મુગટ છે’ ને એવા કોઈ આવે તેને જોઈ તેઓ પરમ તૃતી અનુભવતા, આનંદવિભોર થઈ જતા. એ પ્રાણપુરુષના દાખડાથી ને સંકલ્પથી આજે એક સુહૃદસમાજ સ્થપાઈ ગયો છે. માટે આપણે તો એટલું જ કહી શકીએ કે ધન્ય હો સહજાનંદને ! ધન્ય હો ગુણાતીતસ્વરૂપોને ! ને ધન્ય હો આવા સુહૃદસમાજને !

(3) પ્રભુના સંબંધે જીવનારો સમાજ

કોટિ કલ્પથી જીવ મનધાર્યું જ કરતો આવ્યો છે. પ્રકૃતિને આધીન જ વર્તતો આવ્યો છે. એટલે જ ગુણાતીતાનંદ સ્વામીએ વાતોમાં લાઘું છે કે, ‘તપાસીને જુએ તો આ જીવ તો કેવળ પ્રકૃતિને જ ભજે છે, પણ દેહ ગુજરાન ઉપર સૂરત રહેતી નથી ને અવશ્ય હોય એટલું તો કરવું પડે પણ આ તો પ્રકૃતિને વશ થઈને બોલે છે, સાંભળે છે, જુએ છે, ખાય છે, ફરતો ફરે છે, બેસી રહે છે, સૂઈ રહે છે, ઈત્યાદિક સુવાયું કરે છે પણ તેની તપાસ કરતો નથી. તેને દરવાજાવાળા દેખે છે ને બીજાને તો ગમ જ નથી, માટે અવશ્ય ઉપર, સૂરત રાખીને પાછું વળવાનો સ્વભાવ રાખે તો મોટા સાધુની પણ તેના ઉપર દાખિ થાય, ને પદાર્થના તો દિવસે દિવસે ઢગલા થાય છે ને વળી થાશો, તે તો બંધ નહિ થાય ને બંધ કરવું એ તો પૃથ્વી મણવવા જેવું કઠણ છે ને ન ભોગવવું એ તો જોડા સિવડાવીને પહેરવા જેવું સુગમ છે. એ વિના બીજો ઉપાય નથી.^{૧૨} આમ આ વાતમાં કદ્યા પ્રમાણે સજાગ ન રહે

^{૧૨}. સ્વામીની વાતો, પ્રકરણ ૨, વાત ૫૬

ને મનમુખી જ વર્ત્યા કરે તો જીવ દુભિયો જ રહી જાય પણ જો ગુરુમુખી વર્તે તો સુભિયો થઈ જાય. યોગીબાપા પણ ધાણી વખત કહેતા કે, ‘મનમુખી વર્તવું તે જ પાપ છે ને ગુરુમુખી વર્તવું તે જ પુણ્ય છે.’

મોટાપુરુષને રાજુ કરવાની વફાદારી જેટલી વધારીશું તેટલું જ મન અમન થતું જશે. સેવકે કદાપિ કોઈ સંજોગોમાં એ વફાદારી તો ભૂલાય જ નહીં. સેવકે ભગવત્સ્વરૂપ સંત સિવાય ત્રિકાળમાંય ક્યાંય બીજે નજર રાખવાની જરૂર નથી. જ્ઞાન અને વ્યવહાર પણ મોટાપુરુષને રાજુ કરવામાં વિઘનરૂપ બનવા જોઈએ નહીં. કેવળ મોટાપુરુષ તરફ નજર હોય તો જ સત્સંગનું જ્ઞાન અને મંદિરનો વ્યવહાર બંધનરૂપ બને નહીં. બાકી તો એ બંધનરૂપ થયા વગર રહે જ નહીં.

મહારાજના સમયમાં ગૌવિંદ સ્વામી નામના એક સાધુને મહારાજે ગઢામાં ગાયોની સેવા કરવા માટે ગૌશાળામાં મૂક્યા. પણ તે સાધુ પ્રભુના આકરે થવાને બદલે ગૌશાળાના આકરે થઈ ગયા. મહારાજ પ્રધાન ન રહ્યા પણ ગૌશાળા પ્રધાન બની ગઈ. મહારાજે સમૈયામાં વડતાલ બોલાવ્યા પણ ગૌશાળાની સેવા છોડીને જઈ શક્યા નહીં. મનમુખી સેવા કરવાની આસક્તિ મહારાજની મરજુ સાચવવામાં વિઘનરૂપ બની.

હવે એક જુદું દણ્ણાંત જોઈએ. ખોજા હરિભક્ત હરજી ઠક્કર ગઢા મંદિરના કોઠારના પ્રાણ સમાન હતા. દાદા ખાચરના દરબારનો તમામ વ્યવહાર ને હિસાબી કામકાજ હરજી ઠક્કર જ સંભાળતા. એ ગઢા મંદિરના મુખ્ય કોઈારીપદે સેવા કરતા હતા. ખૂબ મમત્વથી ને પ્રભુની બુદ્ધિથી સેવા કરતા હતા. એક વખત મહારાજે હસતાં હસતાં હરજી ઠક્કરને કહ્યું કે, “હવે તો તમારે વડતાલ જવાનું છે.” ત્યારે તે તો એકદમ વડતાલ જવા તૈયાર થઈ ગયા. મહારાજની આજ્ઞા પાળવામાં એમને વ્યવહાર જરાય બંધનરૂપ ન બન્યો. જે કેવળ પ્રભુમાં કે પ્રભુસ્વરૂપ સંતમાં બંધાયેલા રહે તે કોઈ વ્યવહારમાં કદાપિ બંધાય જ નહીં. જે કેવળ પ્રભુના ગમતામાં વર્તવા માટે ઠરાવ કરે તેને કદાપિ મનગમતું કરવાનો સંકલ્પ પણ ન સંભવે. જે કેવળ સરળ થઈ પ્રભુ તરફ જ દણ્ણ રાખી સેવા કરે તેને કદાપિ કોઈનેય

માટે ભાવફેર કે અભાવ-અવગુણનો વિચાર પણ ન આવે. જે પ્રભુને રાજુ કરવાની ભાવના રાખે તેને સૌને રાજુ કરતાં આવડી જ જાય. હરજુ ઠક્કર એવા ખરેખરા સેવક હતા.

‘મહારાજ હરજુ ઠક્કરને વડતાલ મોકલી રહ્યા છે’ એવી જાણ થતાં જ જીવુબાની ધીરજ સરી ગઈ. તરત જ એમારો પ્રભુને કહ્યું કે, ‘મહારાજ ! હરજુ ઠક્કર તો દાદા ખાચરના માવતર કહેવાય. એ વડતાલ જશે તો અમને સુવાણ નહિ પડે. દાદા ખાચર ચેતન વગરના ખોળિયા જેવા થઈ જશે.’ આ સાંભળી મહારાજે હસતાં હસતાં જીવુબાને ટકોર કરી કે, “હરજુ ઠક્કર તો સામાન્ય વ્યવહારિક કામકાજ માટે વડતાલ જાય છે. તેમાં તમારે ચિંતા કરવાની જરૂર નથી. અમેય ગઢાના છીએ ને એય ગઢાના જ છે. તમે શાંતિથી ભજન કરો.” આમ પ્રભુએ એક નાના જ પ્રસંગમાં ભગવાનના સંબંધે કોણ કેટલું જીવે છે એની કસોટી કરી લીધી. એ કસોટીમાં હરજુ ઠક્કર તો સંપૂર્ણપણે પાસ થઈ ગયા. પોતાની ખુદ્દ કે શક્તિનો ભાર તથા પોતાને સોંપેલા વ્યવહારનો બધો જ ભાર, સર્વકર્તાહૃત્તા પ્રભુને માથે નાખીને જીવે ને પોતે તો હલકોહ્લ થઈને નિશ્ચિત રહે તે જ ખરેખરો સંબંધ કહેવાય. ‘હું વ્યવહાર કરું છું’ એવું જાણપણું જ્યાંસુધી રહે ત્યાંસુધી પ્રભુનો સંબંધ જ ન કહેવાય. વ્યવહાર કેવળ સેવકભાવે જ થયા કરે ને એમાં કોઈ અપેક્ષા કે ઉપેક્ષા ન રહે તો પ્રભુના સંબંધે જીવ્યા કહેવાય. આવી રીતે પ્રભુના સંબંધમાં રહીને વ્યવહાર કર્યો હરજુ ઠક્કરે !

દરેક ચૈતન્યના સંકલ્પ, કિયા ને ભાવને પ્રભુમય બનાવવા માટે, માનવજીતિના આધ્યાત્મિક દીતિહાસમાં મહાપ્રભુ સહજાનંદ સ્વામીએ અને ગુરુ ગુણાતીતે જ સર્વ ઉધમ શરૂ કર્યો. પ્રભુના સંબંધમાં નિરંતર કેમ રહેવાય તેવી અદ્ભુત સૂજી તો સાધકોને કે સેવકોને મહારાજ ને સ્વામીએ જ સર્વ પ્રથમ આપી હશે ! દરેક ચૈતન્યને વિશે જુદાં જુદાં પ્રકારના સંકલ્પવિકલ્પ તો રહેવાના જ. સંકલ્પવિકલ્પથી વાસિત રહેવું એ અંત:કરણનો સ્વર્ધમ છે. એક સેકન્ડમાં અસંખ્ય સારાનરસા કે ચિત્રવિચિત્ર ભાવો ચૈતન્યમાંથી પસાર થાય છે. જે ભાવો દેખાતા જ નથી કે ગાણી શકતા નથી તે બધા ભાવો

નિર્ગુણ ને પ્રભુમય તો ક્યાંથી બને ? છતાં પણ એવા સંકલ્પ, ભાવ ને ક્રિયાને પ્રભુમય બનાવવા માટે, મહારાજ ને સ્વામીએ કોઈક અનોખું સાહસ કર્યું. જેના સર્વ ઈન્દ્રિયો-અંતઃકરણ વિરામ પામ્યા હોય, પ્રભુમાં લય થયા હોય, પ્રભુઆકારે વર્તતા હોય તેવા ઈન્દ્રિયો-અંતઃકરણથી પરના, પારદર્શક, અમાયિક અને ભગવત્સ્વરૂપ સંત જ બીજાના કે સેવકોના દોષોનું દર્શન કરાવી શકે, બધાના અંતરના દોષોને જોઈ શકે, જાણી શકે ને એ બધા જ દોષ-સ્વભાવને કાઢીને સંપૂર્ણપણે નિર્દોષ બનાવી શકે.

કોઈ પણ વિચારનાં મૂળ ઉંડાં ન હોય તેને વિકલ્પ કહેવાય. જે વિચારરૂપી ભાવનાને સહેલાઈથી બદલી શકાય તેનું નામ વિકલ્પ કહેવાય, અને જે વિચારનાં મૂળ ઉંડાં હોય, દફતા પાકી હોય તેનું નામ સંકલ્પ કહેવાય. કદાચ કોઈ સેવક ભગવાન કાં ભગવત્સ્વરૂપ સંતની સાથે ભલે કોઈ વિચાર લઈને જાય, અથવા ભલે કોઈ વિચારની દફતા સાથે ભગવત્સ્વરૂપ સંતની સાથે જીવે પણ તે વિચારને વિકલ્પ સ્વરૂપે જ રાખે તો મોટાપુરુષને રાજુ કરવામાં એને વાર નહિ લાગે. એમાં એને કોઈ વિધન નહિ આવે. એવા જે સેવક હોય તે ખરેખર ખૂબ સરળ હોય, તેની એવી દફ ભાવના હોય જ કે મારો મારો કોઈ ઠરાવ રાખવો જ નથી. મોટાપુરુષનું વચ્ચન તે જ મારો સંકલ્પ, તે જ મારો વિકલ્પ ને તે જ મારો ઠરાવ, અને બીજો કોઈ સેવક કોઈક દફ ઠરાવ રાખે કે સંકલ્પસહિત જ મોટાપુરુષ સાથે રસબસ થાય તો એનું મનધાર્યું મરોડતા મોટાપુરુષને ઘણો સમય લાગે. એનું મન મરોડવા માટે મોટાપુરુષને વિચાર કરવો પડે અને એટલે જ સ્વામીની વાતોમાં લાઘું છે કે, ‘સંત કહે તેમ કરવું તે શ્રેષ્ઠ છે ને મનધાર્યું કરવું તે કનિષ્ઠ છે, ને મનગમતું કરતો હોય ને તે ત્યાગ રાખતો હોય ને આખા મંદિરનું કામ એકલો કરતો હોય ને ગમે એટલા માણસને સત્સંગ કરાવતો હોય, તોપણ તે ન્યૂન છે ને તેને કોઈક દિવસ વિધન છે, ને જે ત્રણ ટાણાં ખાતો હોય ને આણસુ હોય ને ઉંઘતો હોય એવી રીત્યના દોષે યુક્ત હોય, પણ જો તે પોતાનું મનગમતું મૂકીને સંત કહે તેમ કરે તો તે અધિક છે, ને સંત કહે એમ કરવું એ નિર્ગુણ છે ને મનગમતું કરવું એ સગુણ છે ને આ ત્યાણી બેઠા છે તેમાં પણ

અર્ધા તો મનગમતું કરતા હશે ને ગૃહસ્થ પણ કેટલાક મનનું ધ્યાર્યું કરે છે, ને જેનું દશ જાણ પ્રમાણ કરે તે ખરો કહેવાય, પણ એકનું કહ્યું પ્રમાણ નહીં।^{૧૩} જો આ વાતનો નિરંતર વિચાર કરીએ ને એ પ્રમાણે જીવવાનો આલોચના રહેતો સેવકના મનમાં સંકલપસૂચિ જેવી કોઈ સૂચિ જ ન રહે, ને મોટાપુરુષની દૃષ્ટિ પડતાં કે રાજ્ઞીપો થતાં વાર ન લાગે.

ગઢામાં દાદા ખાચરના દરબારમાં જીવુબા ને લાડુબા પ્રીતિના મૂર્તિમાન સ્વરૂપો જ હતાં. પ્રભુની મૂર્તિમાં રસબસ થઈ ગયાં હતાં. પ્રભુના જ આકારે વર્તતાં હતાં, પણ એ પ્રીતિમાં અપેક્ષાનાં મૂળ એવાં હતાં કે જેના ફળસ્વરૂપે પ્રભુને પણ બહેનોની રીતે જ વર્તવું પડતું. દરેક પ્રસંગોમાં એ બહેનોના સંકલપની દૃઢતા ખૂબ જ રહેતી. ઘણી વખત પ્રભુને પોતાના બધા જ કાર્યક્રમ રદ કરીને ગઢા પહોંચ્યો જવું પડતું. જ્યારે એ દરબારમાં રહેનાર નંદકુંવરબા માત્ર એકવીસ વર્ષની નાની જ દીકરી હતી છતાં મહારાજ સાથેના સંબંધમાં પણ એમને કોઈ સંકલપ કે વિકલ્પ સ્વપ્નામાંય આડે ન આવ્યા. નંદકુંવરબા જાણો કે સંકલપ અને વિકલ્પથી પરનું અનોખું પાત્ર હતું. તેમનો દઠ દરાવ એ હતો કે, ‘પ્રભુ જ્યાં રાખે ત્યાં, જેવી રીતે રાખે તેવી રીતે, જેની સાથે રાખે તેની સાથે, આનંદમાં જ રહેવું છે. પ્રભુ નજીક રાખે કે દૂર રાખે પણ હસ્તાંરમતાં જ સેવા કરી લેવી છે.’ વીલ બહેનોએ એમને સેવા એવી સૌંપેલી કે વર્ષમાં ભાષ્યે જ એકાદ-બે વખત મહારાજના દર્શન કરવાનો અવસર મળતો, પણ એ મસ્તી તો એવી માણસું કે જાણો અખંડિતપણે પ્રભુનો સંબંધ ન હોય ! ‘જીવુબાની આજ્ઞા એટલે પ્રભુની જ આજ્ઞા. જીવુબાની આજ્ઞામાં રહેવું એ જ સાચી ધન્યતા’ એવું તેઓ દિલથી માનતા હતા. જીવુબા ને લાડુબા જે સેવા સૌંપે તે સાક્ષાત્ પ્રભુ જ સૌંપે છે તેવું દિલથી માનતા હતા. જેના ફળસ્વરૂપે ગમે તેવી પરિસ્થિતિમાં પણ કદાપિ હરખશોકમાં તણાયા નથી. પ્રભુના સંબંધને તેમણે ક્ષાળમાત્ર પણ ગુમાવ્યો નહીં. કોઈ મનમુખી સંકલપ, ભાવ કે ક્રિયા એમને જરા પણ નક્યાં જ નહીં. એ પ્રભુના સંબંધમાં અખંડ રહેતા. જેથી કોઈનેય વિષે ભાવકેરનો

વિચાર સરખો પણ જન્મ્યો નહિ, અપેક્ષા કે ઉપેક્ષાના વહેણમાં તણાયા નહિ, હરખશોકના આવેગોમાં લેવાયા નહિ, તે તો પ્રભુથી દૂર હોવા છતાંય હુંમેશાં જ્યાં રહ્યા ત્યાં પ્રભુનું સાનિધ્ય માનીને જ રહ્યા. તે જ ખરેખરા સંબંધથી જીવ્યા કહેવાય ! કેવું એ અદ્ભુત પાત્ર હશે !

એક વખત ગઢડામાં જન્માષ્ટમીનો સમૈયો હતો. રસોઈ કરવામાં લાડુબાનો વારો હતો. એમણે ખૂબ ઉમંગથી રસોઈ કરવા માંડી. રસોઈ કરતાં કરતાં એ એક જ વિચારમાં હતા કે, ‘મહારાજને આજે ખૂબ સરસ રીતે જમાડીશું. એમને ભાવતું બનાવીને ભાવથી જમાડવું છે, ને આજે પ્રભુના ખરેખરા આશીર્વાદ મેળવી લેવા છે. મહારાજ તો આજે ખૂબ રાજુ થઈ જશે. મારા મનના ને દિલના કોડ આજે પૂરા થશે.’ આવી ભાવવિભોરતામાં ને વિચારોની ઘટમાળમાં લગભગ ત્રાણ-ચાર કલાક માટે સેવાના આકારે થઈ ગયા.

સેવામાં ભાવવિભોરતા હોવી જરૂરી છે, સેવા મહિમાથી કરવી અનિવાર્ય છે, પણ તે સેવાને પ્રભુ સ્વીકારે નહિ ત્યારે ભાવવિભોરતા, ઉમંગ કે મહિમા - એ કાંઈ મોળા જ ન પડે તેનું નામ ખરેખરી સેવા કહેવાય. એવા પ્રસંગે પણ આનંદ ઓછો ન થાય ને વધતો જ જાય તેનું નામ ખરેખરી સેવા કહેવાય.

બન્યું એવું કે મહારાજ એક વાય્યાના બદલે છેક ચાર વાગે દરબારગઢમાં પહોંચ્યા. ‘મહારાજ કેમ મોડા પદ્ધાર્ય ?’ એ વિચારમાં ને વિચારમાં જ લાડુબા ઉદાસ થઈ ગયા હતા. મનગમતી સેવા મળે કે અંગ પ્રમાણેની સેવા મળે ત્યારે દરેક મુક્તોના અંતરમાં ભાવવિભોરતા તો પ્રગટે જ. સેવા કરવાની કે રાજુ કરવાની ભાવના દરેકના ચૈતન્યને વિષે રહેવાની છે જ. પ્રભુ કે મુક્તો સાથેની ગ્રીતિ એવી ચીજ છે કે તેવો ભાવ પ્રગટ્યા સિવાય રહેશે નહિ, પણ તે ભાવ, સ્વપ્રધાન ન બનતાં સ્વરૂપપ્રધાન જ હોવો જોઈએ. તે ભાવ પોતા પૂરતો ન હોવો જોઈએ, પ્રભુમય હોવો જોઈએ. જે ભાવ ખોટી લાગણીવશતા ઊભી કરે, આગ્રહભરી વૃત્તિનું પોષણ કરે તેવો ભાવ દરેક સેવકોને ખરેખર બંધનરૂપ છે. પણ જે ભાવમાં કેવળ પ્રભુની પ્રસંગતા પામવા માટેનો જ સંકલ્પ હોય તે ભાવ જ ગુણાતીત છે, નિર્બધ છે, નિર્લેંપ છે ને તેવા પ્રકારનો

નિર્ગુણ કે નિષ્કામ ભાવ જ પ્રભુ સાથેનો અદ્ભુત સંબંધ ટઠ કરાવે છે. દરેક વ્યક્તિ સેવા તો કરે જ છે પણ દશોય ઈન્દ્રિયો ને ચારેય અંતઃકરણથી જે સેવા થાય એ સેવા પ્રભુમાન્ય ગણાય, કે તેવી સેવા જ ખરેખર પ્રભુના સંબંધવાળી સેવા કહેવાય તે માટે સેવકે ખરેખર કાળજી રાખવી કે,

- હું તો કેવળ પ્રભુને જ રાજુ કરવા માટે સેવા કરું છું ને !
- મારામાં રહીને સેવા કરનાર પણ કેવળ પ્રભુ જ છે, માટે ખોટો ભાર લઈને ફરવાની મારે શી જરૂર ?

- મને જે સેવા મળી છે તે મળવી અત્યંત દુર્લભ છે, આ સેવા તો મોટા ભાગવાળાને જ મળે છે. આ સેવા તો સાક્ષાત્ ભગવાનના સંબંધવાળી છે.

આવી ત્રણેય ભાવનાથી જો સેવા થાય તો તે સેવા પ્રભુમાન્ય સેવા ગણાય.

પ્રભુએ સેવાનો ધુધુબાજ માર્ગ ચલાવ્યો છે. ભક્તિમાર્ગને પ્રધાન રાખ્યો છે. પણ જે કિયામાં સહજ જ સમર્પિતભાવ ન હોય તે કિયા ગુણમય છે અને જે કિયામાં સહજ સમર્પિતભાવ હોય તે જ કિયા પ્રભુમય છે અને તે જ કિયાને ‘સેવા’ કહી શકાય. આમ ‘કિયા’ ને ‘સેવા’માં આકાશપાતાળનો ફેર છે. કિયા કરવી અનિવાર્ય છે પણ એ કિયા સેવા સ્વરૂપે થાય તો જ દિનદિન પ્રત્યે વૃદ્ધિને પમાય. જે કિયા પોતાની જાતનું પોખણ કરે, સ્વનું પોખણ કરે અથવા પ્રભુને મૂકીને મુક્તોને જ રાજુ કરવાની ભાવનાથી એ કિયા થતી હોય તો તે કિયા બંધનરૂપ છે જ. પ્રભુ કે પ્રભુસ્વરૂપ સંત રાજુ થાય તેટલું જ હલનચલન થવું જરૂરી છે. પોતાની જાતની સારપમાં તો સૌ કોઈ રાયવાના છે જ. સમૃદ્ધિ ને શક્તિનો ભાર તો સહૃના માથે સહજ જ રહેવાનો છે. છતાં સમૃદ્ધિ, શક્તિ ને શિષ્યોમાં ન રાયે તે તો કોક વિરલ સેવકનું લક્ષણ છે.

ગુરુહંરિ યોગીજી મહારાજે એક સેવકને ગોંડલથી પત્ર લખેલો કે તમારા આ વર્ષની આવકનો દસમો ભાગ ઠકોરજીની સેવા માટે લઈને આવજો. એ સેવક પોતાનો દસમો ભાગ લઈને બાપાની સેવામાં હાજર થઈ ગયો. ગોંડલ

જઈને સેવામાં ગુંથાઈ ગયો. ધર્મદાની એ રકમમાંથી અડધી રકમ મુક્તોને રાજી કરવા માટે વાપરી નાખી. સાતેક દિવસ પછી બાપાએ પૂછ્યું, “તમારો દશાંશ ભાગ લાવ્યા છો ?” સેવકે હા તો પાડી પણ પછી સંકોચ અનુભવતાં કહ્યું કે, ‘બાપા ! હું સેવા તો લાવ્યો હતો પણ અડધી સેવા મુક્તોને માટે આ રીતે મારાથી વપરાઈ ગઈ છે.’ બાપા ઠપકો આપતાં બોલ્યા, “આવું ડહાપણ કરવાની કોઈ જરૂર ન હતી. ગુરુને પૂછીને સેવા કરીએ તો અનંતગણું ફળ મળે, મનમુખી સેવા કરીએ તો મહારાજ રાજ ન થાય.” આ પ્રસંગ સૂચ્યવે છે કે દરેક સેવકોએ ખૂબ જ સજાગ થઈને સેવા કરવાની જરૂર છે. સેવા કરવી એ સૌની ફરજ છે જ ને મુક્તોની સેવા તે પ્રભુની જ સેવા છે. તેની પણ ના નહિ, છતાં જે સેવામાં પ્રભુનો સંબંધ તૂટે તે સેવા એ સેવા જ નથી. પછી તો તેવી સેવા એ એક પ્રકારનું કર્મ જ થઈ ગયું. તેવું કર્મ બંધનરૂપ બને જ. પ્રભુના સંબંધ વગરની સેવા તે સાત્ત્વિક કર્મ છે. રાજસી ને તામસી કર્મ કરતાં સાત્ત્વિક કર્મ ભયંકર રીતે બંધનરૂપ બને જ છે. માટે જ સહુ સેવકોએ કેવળ પ્રભુના જ ગમતામાં વર્તવાનો દઠ ઠરાવ કરવો જોઈએ.

એક વખત યોગીબાપા અમદાવાદ મંદિરમાં બિરાજમાન હતા. બાપાના સાત્ત્વિક્યમાં સત્સંગસભા ચાલતી હતી ને રાતના સાડા દશ વાગે બાપાએ એક સેવકને કહ્યું કે, “પાંચ-સાત મિનિટ લાભ આપો.” સેવકે કથા કરવાનું શરૂ કર્યું. ખૂબ ગુણગાન ગાવાનું શરૂ કર્યું. સમયમર્યાદાનું ધ્યાન રહ્યું નહીં. લગભગ ત્રીસથી પાંત્રીસ મિનિટ પસાર થઈ ગઈ. એ યુવક બોલી રહ્યા પછી જ્યારે સભામાં બેઠા ત્યારે તેના મિત્રે ટકોર કરતાં કહ્યું કે, ‘બાપાએ તો તમને પાંચ-સાત મિનિટ જ વાત કરવાનું કહ્યું હતું ને તમે તો ખાસ્સી પાંત્રીસ મિનિટ લઈ નાખી. કથા કરવી જરૂરી છે પણ મોટાપુરુષના વચ્ચનનો તોલ કરવો જોઈએ. ડહાપણનું અંગ હોય તો જ આવી રીતે કથા થાય.’ પછી તો એ સેવકે આખી રાત અંતર્દર્શિ કરી. પોતાની ભૂલ પણ દેખાઈ, અંતરમાં એવી કબૂલાત પણ થઈ. બીજાને સમજાવી નાખવાના રાગનું દર્શન પણ થયું. અંતર્દર્શિ ખૂબ થઈ, પારાવાર પશ્ચાત્તાપ થયો. મનોમન રૂદ્ધન પણ થયું. બીજે દિવસે સવારના સાડા પાંચ વાગે એ સેવક બાપાની રૂમમાં પહોંચી

ગયા. આંખમાં આંસુ ધસી આવ્યાં, ખૂબ રક્યા, માઝી માગી ને પ્રાર્થના કરતાં કરતાં વિનંતી કરી, ‘હે સ્વામિ ! મારા આવા હેવા ક્યારે બદલાશે ?’ ત્યારે બાપા એકદમ બોલી ઉઠ્યા, “ગુરુ ! આ તો શાખીજી મહારાજે તમારા પર દૃષ્ટિ કરી ને તેથી તમને તમારો દોષ દેખાડ્યો. તમે શાખીજી મહારાજની દૃષ્ટિવાળા સેવક છો. જાઓ, હવે ખુરશી થઈને બોલાશે.” એમ અદ્ભુત આશીર્વાદ મળી ગયા. સંપૂર્ણપણે ગુરુમુખી જીવનનો પ્રારંભ થઈ ગયો.

આવી રીતે સંકલ્પ, કિયા ને ભાવ પ્રભુમય બને તો જ તે સાચી ભક્તિ છે. આમ જુદાં જુદાં દ્વારાંતોમાં સ્પષ્ટ કર્યા પ્રમાણે, કેવળ હુલકાફૂલ થઈને સેવા થાય કે ગુરુમુખી જ સેવા થાય કે પ્રભુમાન્ય જ સેવા થાય કે પળેપળના સંકલ્પો પ્રભુના ગમતા પ્રમાણે જ થાય ને સેવા કરવામાં કે ભક્તિ કરવામાં પ્રસંગે પ્રસંગે એવી સૂક્ષ્મ સૂર્જ કે બુદ્ધિયોગ પ્રામ થાય ને પ્રભુ કે પ્રભુસ્વરૂપ સંત સાથેનો સંબંધ દઢ બનતો જાય તે પણ સહજાનંદ પ્રભુના પ્રગટપણાની એક અદ્ભુત, સચોટ ને સર્વોપરી પ્રતીતિ જ છે. પ્રત્યક્ષ પ્રભુ કે ગુરુહરિનો યોગ ન હોય કે તેમની સાથેનો એવો દઢ સંબંધ ન હોય તો પળેપળે આવી અનુપમ સૂર્જ કોણ આપે ? આવી સૂક્ષ્મ સૂર્જ જે મુક્તોને સહજ જ પ્રામ થતી હોય તે મુક્તસમાજમાં પ્રભુનું પ્રગટપણું હોય જ. આજે તો ગુણાતીત સમાજમાં એવી મંગલમય ભાવના કે જીણી સૂર્જ કે પ્રભુમાન્ય જીવન કે અખંડિતપણે પ્રભુના સંબંધમાં રહેવાની તાલાવેલી ને પાત્રતા સ્પષ્ટપણે ને નિઃશંકપણે અનુભવાય છે. પ્રભુ પૃથ્વી પર સાકાર સ્વરૂપે પ્રગટ હોય તો જ આ શક્ય છે. આવો દિવ્ય સમાજ સાકાર થયો છે ને એવા મુક્તો, પ્રભુના અનુપમ સંબંધવાળું આવું મંગલમય જીવન ઠેરઠેર જીવી રહ્યા છે, તેથી જરૂર કહી શકાય કે પ્રગટ તો એક સહજાનંદ !

સેવાધર્મમાં વિશિષ્ટ સૂર્જ પ્રામ કરી પ્રભુના સંબંધે કેમ જીવાય એ આપણે જોયું. તેવી જ રીતે પ્રભુના સંબંધવાળા સહુ મુક્તોની સાથે પ્રભુના ભાવથી જ રસબસ થઈ, પ્રભુના અખંડ સંબંધમાં રહેવું એ પણ એક અનોખું ને અલૌકિક દર્શન છે.

પ.પુ. પણાજીનું સૂત્ર છે કે, ‘અદ્ય સંબંધવાળામાં મહારાજ જુઓ.

સામે આવેલા મુક્તની સાથે મહારાજના ભાવથી રસબસ થાઓ.' સામાન્ય વ્યવહારમાં તો સહુ મુક્તો સાથે સહજ રસબસ થવાય છે ને એ રીતે તો લૌકિક સમાજ પણ રસબસ થઈ રહ્યો છે પણ,

- પોતાની પ્રકૃતિથી વિરુદ્ધ પ્રકૃતિવાળા પાત્ર સાથે પ્રભુના ભાવથી રસબસ થવું તે કલ્પના બહારની ચીજ છે.

- જે મુક્તોમાં વગર વંકે આપણી ઉપેક્ષા થતી હોય તેવા સમાજમાં કે મુક્તોમાં રસબસ થવું તે અશક્ય જેવી જ વાત છે.

- સમકક્ષાના બેરુઓ સાથે મનધાર્યુ મૂકી, હઠ, માન ને ઈર્ઝાના ભાવથી રહિત થઈને રસબસ થવું તે પણ એક કલ્પના બહારની સિદ્ધિ છે.

- પોતાના સંકલ્પનો, પોતાના અંગનો ને પોતાની માનીનતાનો પ્રલય કરીને, પાણીના પ્રવાહની માફક સૌની સાથે, સૌની કક્ષાએ જઈને રસબસતા કેળવવી તે તો અક્ષરધામના અનાદિ મહુામુક્તોનું જ લક્ષણ છે.

અને એવો આખોય દિવ્ય સમાજ પ્રભુ ને પ્રભુસ્વરૂપ સંતના સંકલ્પે આજે પૃથ્વી પર સાકાર થઈ ચૂક્યો છે. તો તે પ્રભુ કેવા ! પ્રભુના ઘર સમાન ભગવત્સ્વરૂપ સંત કેવા ! તેવા ગુણાતીત સંતની પ્રેરણાને જીલનાર તે મુક્તો કેવા ! શું વાર્ણન કરીશું ? એટલું જ કહી શકાય કે ધન્ય મહારાજ ! ધન્ય ગુણાતીતસ્વરૂપો ! ને ધન્ય સહુ મુક્તો !

ગુજરાતમાં મોભા ગામના મુક્તરાજ ચંદુભાઈનો એક સુંદર ગ્રસંગ છે. ત્યાં એક વખત એક શિબિરમાં, હરિભક્તોને જમાડવાની વ્યવસ્થાની બાબતમાં સ્વામીજીએ વગર વંકે ચંદુભાઈને ખૂબ જ ઠપકો આપ્યો. ચંદુભાઈ તો નિર્દોષ હતા, બીજા કામમાં રોકાયેલા હતા, ને કાંઈ જ જાણતા ન હતા છતાં તેમણે તે ઠપકાને સહર્ષ સ્વીકારી લીધો. ફરી ભૂલ ન થાય તે માટે સ્વામીજીને કાકલૂદીભરી પ્રાર્થના પણ કરી. પરંતુ જરાય સરખું જણાવ્યું નહિ કે 'તે ભૂલ મારા થકી થઈ જ નથી.' એમનો સંબંધ કેવો સુંદર હશે ! સમજણું કેવી અદ્ભુત હશે !

સોખડામાં એક સંતને મંદિરમાં જ આવેલા એક વિવેકહીન સેવકે

ઉપેક્ષાવૃત્તિને લીધે અપશબ્દ શબ્દથી નવાજ્યા ને કહ્યું, ‘શું સમજે ? તું તારું કામ કર, હું મારું કામ કરીશ.’ આમ કટુવચન કહ્યા છતાંય પેલા સંતે તો બે હાથ જ જોડ્યા. એ સંત પણ તેજલા સ્વભાવના જ હતા. એમણે ધાર્યું હોત તો એમ અપશબ્દ બોલનારના ઘડીના છઢા ભાગમાં ભૂકા બોલાવી હેત, પણ એમ બોલનાર વિચિત્ર વ્યક્તિ સાથેના અયોઝ પ્રસંગને પણ મીઠાશથી ને પ્રભુના જ ભાવથી સહર્ષ સ્વીકારે તે સંબંધ કેવો દઢ હશે ! તે સમજણ કેવી અદ્ભુત હશે ! અધિત્તિ કે અયોઝ પ્રસંગને સહર્ષ સ્વીકારે, મીઠાશથી સ્વીકારે, પ્રભુના ભાવથી સ્વીકારે તે સમજણ કે સંબંધ કેવો હશે ! થોડી વાર પછી એક વડીલ સંતે તે સંતને કહ્યું, ‘તારો સ્વભાવ તો ખૂબ તેજ છે. તને કાંઈ થયું નહીં ?’ ત્યારે હસતાં હસતાં તે સાધુરામ બોલી ઉઠ્યા, ‘અંતર્દૃષ્ટિ કરીશ ને જો મારી ભૂલ હશે તો સ્વીકારી લઈશ અને કદાચ ભૂલ નહિ હોય તો બોલનાર તો મહારાજ છે ને ! પછી મને બીજો કોઈ વિચાર કરવાનો અધિકાર જ નથી. આપણે જ કથા કરીએ છીએ, આપણે નહિ શીખવું પડે ?’ આમ

- અપમાન થાય તે સ્થિરતાથી ગળી જવું તે એક અધરી વાત છે.
- ગળી તો જવાય, પણ હરખશોખ ન થાય એ એથી કઠિન વાત છે.
- કદાચ હરખશોક ન થાય પણ કોઈનેય એ વાત જણાવે નહિ તે એથી કપરી વાત છે.

- કદાચ કોઈ બીજાને જણાવે નહિ, પણ એ પ્રસંગને પરમ હિતકારી જ માનવો એ એથી અધરી વાત છે.

- કદાચ કોઈ વ્યક્તિ એવા પ્રસંગને હિતકારી માનનાર તો નીકળે, પણ એ મુક્તમાં સાક્ષાત્ પ્રભુ જ બોલી રહ્યા છે કે પ્રભુ જ મારી કસોટી કરી રહ્યા છે, એવો ભાવ અખંડ રહેવો એનું નામ જ પ્રભુનો ખરેખરો સંબંધ કહેવાય !

ઉપર જણાવેલ પ્રસંગ તો સાવ સામાન્ય જેવો લાગે છતાં એ સાધુરામની સમજણની દસ્તિએ કે એમના સ્વરૂપ સાથેના સંબંધની દસ્તિએ ખૂબ જ વિચારણીય છે. પ્રત્યક્ષ પ્રભુસ્વરૂપ સંત વગર આવી પાત્રતા કોણ ઘડી આપે ?

સોખડા મંદિરમાં એક વડીલ સંતે મંદિરના એક સેવકને કાંઈક સેવા કરવા માટે ત્રાણ વખત આજ્ઞા કરી. પરંતુ જડ પ્રફૂતિવાળા ને આળસુ સેવકે તેની ઉપેક્ષા જ સેવી. મંદિરના વ્યવહારિક તંત્રનું સંચાલન વ્યવસ્થિત રીતે ચલાવવા માટે વડીલ ને અનુભવી સંતો સેવકો પાસે એવી અપેક્ષા તો સહજ રાખે ને ! પણ તે વડીલ સંતે રંચમાત્ર ઉદાસ થયા સિવાય સ્વામીજીને પ્રાર્થના કરી કે, ‘હે સ્વામિ ! આ સેવકે મારી આજ્ઞા પાળી નથી તેનો તો કાંઈ ખરખરો નથી, પણ તેના તરફ મારા અંતરમાં રંચમાત્ર ઓરોભાવ ન પ્રગટે તે માટે આપ દયા કરજો.’ એ સંતની કેવી સુંદર ભાવના ! બાકી માનવીનો તો સહજ સ્વભાવ છે જ કે આવા પ્રસંગે એ વ્યક્તિ માટે થોડી અરુણિ તો ઊભી થાય જ. ફરી તેને આજ્ઞા કરવાનું કે સૂચન કરવાનું મન થાય જ નહિ, ઊલટાનું તેવા સેવકથી સહજ જ દૂર રહેવાનું મન થાય અને તે જ ઓરોભાવ પ્રગટ્યો કહેવાય. પરંતુ,

- જાણો કોઈ પ્રસંગ બન્યો જ નથી એવી વિસ્મૃતિ સહજ રહે તેને પ્રભુનો સંબંધ કહેવાય.

- એવા સેવક માટેની સેવાભક્તિમાં જરા પણ ઓટ ન આવે એનું નામ પ્રભુનો સંબંધ કહેવાય.

- એ સેવકની સાથે પ્રભુના જ ભાવથી રસબસ થવાની રૂણી પ્રબળ બને ને તેને માટે દિલથી પ્રાર્થના થાય એનું નામ પ્રભુનો સાચો સંબંધ કહેવાય.

આ રીતે પ્રભુના સંબંધમાં અખંડ રહેનારો મુક્તોનો સમાજ આજે તો સર્વત્ર તૈયાર થઈ જ રહ્યો છે અને તે પ્રભુના પ્રગટપણા વગર શક્ય જ નથી.

આજે વિદ્યાનગરમાં એવા યુવકો છે કે જેમના મનમાં જગતનો કોઈ સંકલ્પ જ નથી. મહિમાસભર અવસ્થામાં કે નિર્લોપ દર્શામાં તેઓ સહજ જ રહી શકે છે. સ્વરૂપ તરફ જ દાણિ રાખી વજાદારીપૂર્વક, સ્વધર્મે યુક્ત જીવન જીવી પોતાના વર્તનથી આજના યુવકસમાજમાં કોઈ અનેરી ભાત પાડી રહ્યા છે.

તારદેવમાં એક નાની ઉમરના યુવક છે જેમને પોતાના મનનો કોઈ આભાસ જ નથી. અત્યંત અલ્પ સમયમાં કેવળ સ્વરૂપયોગની વફાદારીપૂર્વક દૃઢતાથી અને અતિ મોટાપુરુષના વચ્ચે સેવકભાવે સત્કર્મ આદા કરી એમના અંતરનો ભરોસો પ્રામ કર્યો છે, અને નાનામોટા સર્વ પ્રસંગે પ્રભુની સર્વોપરી સત્તાનો સહજ જ સ્વીકાર કરી સમતા ને સાધુતાયુક્ત જીવન જીવી શકે છે. બીજા એક યુવક ભાઈને, પોતાના એવા વિભૂતિપુરુષમાં અત્યંત નિર્દોષભાવની દૃઢતાના ફળસ્વરૂપે એવી નિર્દોષ અવસ્થા સહજ જ પ્રામ થઈ છે. અનેક કિયાયોગોમાં વિધવિધ પ્રકારના મુક્તો સાથે કામ કરવા છતાં સ્વીપુરુષભાવની અસર એમના જીવનમાં જણાતી નથી, ને હેતપ્રધાન અંગે સર્વદિશીય ઉઠાવ લઈ, સાક્ષાત્ સ્વરૂપોનું ગમતું કરવાની સ્ગૂલ્પ પણ એમણે પ્રામ કરી છે.

બ્રહ્મસ્વરૂપ યોગીબાપાના સ્વધારમગમન પછી પણ ગુણાતીત સમાજના જુદાં જુદાં કેન્દ્રોમાં પવિત્ર ને નિર્દોષ સંતો, યુવકો, બહેનો અને ગૃહસ્થ મુક્તોનો સમાજ, ચૈતન્યના આધ્યાત્મિક વિકાસકર્મની દાખિએ નિરંતર વૃદ્ધિને જ પામી રહ્યો છે. શ્રીજમહારાજાનું કે યોગીબાપાનું અખંડિતપણે પ્રાગાટ્ય આ ગુણાતીત સમાજમાં ન હોત તો આવી સુંદર પ્રગતિ કેવી રીતે શક્ય બને ? આવી સચોટ અનુભૂતિ કેવી રીતે સાકાર બને ? પરંતુ બહુ નિશ્ચિતપણે આવું મંગલમય દર્શન સહજ જ ઉપલબ્ધ છે. ને ગમે તે વ્યક્તિ આ સત્યનો સાક્ષાત્કાર કરી શકે તેમ છે, ને તેથી જરૂર કહી શકાય કે સહજાનંદ સ્વામી મહારાજ આ ગુણાતીત સમાજમાં પ્રગટપણે જરૂર બિરાજે છે.

સહજાનંદ મહાપ્રભુનું તેમના ગુણાતીત સ્વરૂપો દ્વારા પૃથ્વી પર ચિરંજીવ પ્રાગાટ્ય છે એટલે તો વિષમ દેશકાળમાં પણ નિશ્ચિત જીવન જીવનારા, કંદે કલેજે સત્સંગ કરનારા, બધો જ ભાર પ્રભુને માથે નાખીને મસ્તીમાં રહેનારા મુક્તોનું દર્શન પણ સહજ જ ઉપલબ્ધ છે.

આર્થિક ભીસામણની ભીસમાં ભીસાતી, સોખડા ગામની એક સત્સંગી બહેને, પોતાના ધારી ધામમાં ગયા છતાંથ આનંદસભર રહી, બીજે જ દિવસે ભગાજ અને સુખડીનો ભાવભીનો પ્રસાદ સ્વામીશ્રી અને સંતો માટે છેક ઉભરાટ મોકલ્યો. પોતાના ધારીનું અક્ષરધારમગમન થાય એટલે તો

આનંદ જ હોય ને ! નાના બે કુમળા દીકરાઓ ઘેર હતા. ‘બાર સાંધે ને તેર તૂટે’ એવા દેશકાળ હતા, ધણીનું મૃત્યુ થયું, બધી જ જવાબદારી પોતાના શિરે આવી પડી છતાંય હરખશોકની નદીઓમાં ન તણાય ને ઉદાસ ન થાય, એ સંબંધ કેવો હશે ! પ્રભુના સંબંધને જ પોતાનું પરમ સૌભાગ્ય માનનાર એ બહેનની સમજાણ કેવી હશે !

સુરતના એક હરિભગત દેશકાળમાં ઝગૂમતા હતા. ત્રણ ત્રણ વર્ષનાં વહાણાં વહી ગયાં હતાં. ફૂટપાથ પર બેસીને કે શેરીએ શેરીએ ફરીને અગરબત્તી વેચીને દિવસો પસાર કરતા હતા. ધણી વખત દાળિયાના બે ફકા મારવા માટે પણ દાળિયા મળતા ન હતા. છતાંય નહિ કોઈને વિષે ભાવફેર કે નહિ કોઈનો અભાવ ! પ્રભુના આશરે ને સંતના બળે એ ઝગૂમતા હતા. એ દિલથી માનતા હતા કે, ‘મારા પ્રભુ કદાપિ મારું અહિત કરે જ નહીં.’ એ મંગલકારી સમજાણ કેવી હશે !

- ભયંકર દેશકાળમાં ન રહે અપેક્ષા કે ન રહે ઉપેક્ષા, એ અક્ષરધામનો જ મુક્ત.

- ગમે એવી વિચિત્ર પરિસ્થિતિમાં પણ કોઈને વિષે ભાવફેર થવા ન હે ને કોઈનોય અભાવ ન લે એ અક્ષરધામનો જ મુક્ત.

- દરેક પરિસ્થિતિને સહજ સ્વીકારે અને મુક્તો સાથે પોતાના દેહ કરતાં વધારે રસબસતા પ્રગટાવે એ અક્ષરધામનો જ મુક્ત.

- વ્યવહારિક પ્રસંગોમાં કે સ્વધર્મપાલનમાં નિરાકાર અને નિરાધાર રહી, કેવળ પ્રભુને જ સંભારતો સ્વધર્મ અદા કરે, હલકોકૂલ થઈને સ્વધર્મ અદા કરે, પ્રભુ તરફ નજર રાખીને જ સ્વધર્મ અદા કરે ને કોઈ પણ પ્રકારનો

- પોતાની જાતનો કે પોતાના સમગ્ર તંત્રનો કિંચિત્ પણ ભાર માથે રાખ્યા વગર પ્રભુની મસ્તીમાં જ ડોટ્યા કરે એ અક્ષરધામનો મુક્ત.

જગતના આધ્યાત્મિક ઈતિહાસ તરફ નજર નાખીએ તો બહુ જ સ્પષ્ટ દેખાશે કે દરેક અવતાર કે યુગપુરુષને તેમના સેવકો કે શિષ્યો તરફથી કંઈક ને કંઈક અશાંતિ હતી જ. તેમની રીતે વર્તાવવા માટેની તક એ સેવકોએ

ભાયે જ તેમને આપી હશે અથવા તે સેવકો તે તે અવતારને કે યુગપુરુષને એ કક્ષાએ ભાયે જ સમજ્યા હશે ! જ્યારે મહારાજ અને સ્વામી તો કોક અદ્ભુત સંકલ્પસહિત પૃથ્વી પર પદ્ધાર્યા. સ્વામીએ વાતોમાં કહ્યું છે કે, ‘ભગવાનનું ધામ ગુણાતીત છે ને જીવને ગુણાતીત કરવા છે.’ આમ અનંત જીવને ગુણાતીત બનાવી મહારાજમાં જોડવાનો સંકલ્પ સ્વામીનો છે. વળી મહારાજે પણ વચ્ચામૃત ગઢા મધ્ય ૧ ઉમાં કહ્યું છે તેનો પણ એ જ સાર છે કે, ‘હું જ્યાં બેઠો છું ત્યાં તમે સહુ બેઠા છો, હું અક્ષરધામનો છું. તમે પણ અક્ષરધામના જ છો ને હું તમને સૌને પ્રકાશો યુક્ત દેખું છું.’ એ સનાતન રહસ્ય, તે જ પુરુષોના સંકલ્પે આજે સાકાર થઈ રહ્યું છે.

આજે અંતર્દીદ્ધિવાળો સમાજ કે સુહંદભાવવાળો સમાજ કે પ્રભુના સંબંધે જીવવાળો અનુપમ દિવ્ય સમાજ જો પૃથ્વી પર સાકાર હોય તો સૌએ માનવું જ રહ્યું કે મહારાજ પૃથ્વી પરથી ગયા જ નથી. ‘વાસુદેવઃ સર્વમિતિ સમહાત્મા સુદૂરલભમઃ’^{૧૪} એવી અનુપમ સમજણવાળા સમાજનો એટલે કે ‘જ્યાં જુએ ત્યાં રામજી, બીજું ન ભાસે રે’ એવી દિવ્ય દીદિયાળા એક સમાજનો એટલે કે જ્યાં નિર્દોષબુદ્ધિ ને સુહંદભાવનાં પૂર્ણ જ વહેતાં હોય એવા એક દિવ્ય સમાજનો પ્રાદુર્ભાવ, પ્રભુના અખંડ પ્રાદુર્ભાવ સિવાય શક્ય જ નથી.

જ્યાંસુધી કોઈ વ્યક્તિ, પોતે પોતાને પુરુષ માને ત્યાંસુધી એને સ્વી જોઈએ જ અને કોઈ વ્યક્તિ, પોતાને સ્વી માને ત્યાંસુધી એને પુરુષ જોઈએ જ. એમ સ્વીને માટે પુરુષનું અને પુરુષને માટે સ્વીનું જાણપણું જોડવું તે આધ્યાત્મિક ઈતિહાસના પાને અશક્ય જ રહ્યું છે, તોપછી સ્વી અને પુરુષ, બંને પોતાનો સ્વભાવ છોડી, સ્વીપુરુષભાવથી પર થઈ પુરુષોત્તમનારાયણના આકારે થાય તે તો ગાગરમાં સાગર સમાવવા કરતાં પણ દુર્લભ છે. પરંતુ મહારાજ, સ્વામી ને ગુણાતીત પુરુષોના સંકલ્પે સ્વીપુરુષભાવથી પરનો ને સહૈવ સહજ અવસ્થામાં રહેનારો એક આધ્યાત્મિક દિવ્ય સમાજ તૈયાર થઈ રહ્યો છે તે નિઃશંક વાત છે.

વળી જગતભરના ધર્મો કે સંસ્કૃતિનો ઈતિહાસ નિહાળીએ તો કેટલાય સિદ્ધપુરુષોનાં દર્શન થાય છે કે શક્તિ ને સામર્થીના ધોધમાં વહુવનાર કંઈક યુગપુરુષોનાં દર્શન થાય છે. પણ તે અપાર શક્તિ, સામર્થ્ય, ઐશ્વર્ય, ગુણ કે સમજણને, કંઈ જ ન સમજતો હોય તેવા, પ્રભુના અદ્વય સંબંધવાળા સેવકની આગળ સમગ્રપણે ભૂલીને, પ્રભુના જ ભાવથી તે સેવકમાં રસબસ થવું તે તો એક આગિયાને સૂર્યનારાયણ બનાવવા કરતાં પણ વધુ કઠિન છે. છતાં એવી અદ્ભુત સમજણ અને બેનમૂન વિનમ્રતા ગુણાતીત પુરુષોના સંકલ્પે આજે સાકાર થઈ રહી છે તે પણ દુકીકત છે.

જગતના આધ્યાત્મિક ઈતિહાસમાં યુગે યુગે કોક વિરલ ભક્તના દર્શન થાય છે. જ્યારે આજે તો રામ-લક્ષ્માણની ભાતૃભાવના, સીતાજી અને જનક જેવી સમજણા, ઉદ્ઘવજી જેવી માહાત્મ્યસભરતા ને હનુમાન કે શબરી જેવી દાસત્વ ભક્તિનું દર્શન ગુણાતીત સમાજમાં ઠેરઠેર થઈ રહ્યું છે. ગામેગામ નિર્દોષબુદ્ધિવાળા, સરળ અને સુહૃદ સેવકોનાં દર્શન થઈ રહ્યાં છે. આવું ભવ્ય દર્શન કરાવનાર મહાપ્રભુ સહજાનંદ સ્વામીનું શું ઋણ વાળીશું ? એવા ગુણાતીતસ્વરૂપોના મહિમાને ક્યા શબ્દોમાં બિરદાવીશું ?

જ્યાં પ્રભુનું સનાતન ને સંપૂર્ણ પ્રાગટ્ય હોય ત્યાં આવા સમાજનું દર્શન પણ થાય જ, ને એટલે જ કહી શકાય કે, સહજાનંદ સંતસ્વરૂપે અખંડ પ્રગટ રહ્યા જ છે, સહજાનંદનું સ્વરૂપ સદા હિંય સાકાર સ્વરૂપ છે. જ્યાં એમનું અખંડ પ્રગટપણું હોય, જે સંત થકી અખંડ પ્રગટપણું હોય તેમને એમનું સદા હિંય સાકાર સ્વરૂપ કહી શકાય. કોટિ કોટિ વંદન દર્જો એવા સહજાનંદ સ્વામીને કે જેમણે સમગ્ર માનવજાતિને સદાય સુખિયા કરવાનો અત્યંત ઉદાર સંકલ્પ કર્યો ! સહુનેય સનાથ બનાવનાર, ધરતીને અખંડ સૌભાગ્યવંતી બનાવનાર એ પૂર્ણ પુરુષોત્તમનારાયણનાં શું ગુણગાન ગાઈશું ? વાણી ને શબ્દ એટલું જ બોલીને વિરમશો કે સર્વોપરી એક સહજાનંદ ! સરસ એક સહજાનંદ ! પ્રગટ એક સહજાનંદ ! સહજાનંદ તે સહજાનંદ !

ગુરુ ગુરૂનીન હતી ખ્રિસ્ટ મુખે થાય
સાધારણ રહ્યા.

બસ 'તુંદી તુંદી' થયા કરે તેટલું જ કરી આપજે...

ઉત્કૃષ્ટ ભક્તદશાનું અને સર્વશ્રેષ્ઠ સ્વામિસેવકભાવનું સમ્યક્ દર્શન અનાદિ ગુરુ ગુણાતીતાનંદસ્વામીએ જ કરાવ્યું છે. એ આપણા સૌનાય આદર્શ છે.

સર્વત્ર ઘનધોર અંધકાર વ્યાપી ગયો હોય, વાવાળોં અને તોકાન હોય, કડાકા ભડાકા સાથે ગગનમાં વીજળી ઝબૂકતી હોય, વરસાદ વરસતો હોય, એવી કાજળકાળી રાત્રિમાં છેક દોઢ વાયા પછી પણ, ‘પ્રભુનાં દર્શન કરીને પછી જ સૂવા જવું’ એવો સંકલ્પ તો કોને ઉઠે ? ગુરુ ગુણાતીત સિવાય બીજા કયા પાત્રમાં આવી અપરંપાર શ્રદ્ધા જોવા મળે ? સ્વામી કેવા અનિમિષ નયને મહારાજનાં દર્શન કરી રહ્યા છે ! એ દર્શન કેવી અદ્ભુત ભાવવિભોર અવસ્થામાં થઈ રહ્યું છે ! એ દર્શનમાં કેવી અનુપમ લગની છે ! કેવી ઉત્કટ ખ્યાસ છે ! એ દર્શનમાં આત્મવિસ્મૃતિ જ દેખાય છે, અસ્તિત્વ ને વ્યક્તિત્વનો સંપૂર્ણ લય સહજ જ દૃષ્ટિગોચર થાય છે. એ દર્શનમાં આદર્શ દાસત્વની પરાકાણાનું દૂબહૂ પ્રતિબિંબ છે. એ દર્શન એટલું જ સૂચ્યવે છે કે, ‘હે પ્રભુ ! તું જ મારો પ્રાણ છું, તું જ મારો આધાર છું, તું જ મારો સુખસાગર છું, તું જ મારું સર્વસ્વ છું.’ આવા અનુપમ માહાત્મ્યનું ને પરિપૂર્ણ પરાભક્તિનું સુરેખ દર્શન, ગુરુ ગુણાતીતના સ્વરૂપમાં તરવરી રહ્યું છે, વિલસી રહ્યું છે.

આમ કેવળ ગુરુમુખી જીવનનું સુંદર દર્શન ગુરુ ગુણાતીતાનંદ સ્વામીએ જ સહુને કરાવ્યું છે. આવી રીતે કોઈ પણ સેવક, ભગવાન કે ભગવાનના પ્રત્યક્ષ સ્વરૂપ તરફ નજર રાખીને જીવે તો સ્વર્ધર્મ અને સુહૃદભાવનો કદાપિ લોપ થાય જ નહીં. એવા ભક્તનું સમગ્ર તત્ત્વ, પ્રભુઆકારે જરૂરથી થઈ જાય જ. જેમ નેત્રને સૂર્યનો સંબંધ થતાં સહેજે જ પ્રકાશ થાય છે તેમ પ્રત્યક્ષ સ્વરૂપ સાથેના આવા સંબંધના ફળસ્વરૂપે, ભક્તના જીવનમાં સચ્ચિદાનંદનો મહાસાગર સહજ જ છલકાયા કરે.

મહાપ્રભુ સહજાનંદનો સંબંધ અખંડ રહે તે માટે, ગુણાતીતપુરુષ તરફ સતત નજર રાખવી અનિવાર્ય બને છે. સહુ સાધકોના જીવનમાં એ જ સાધના ને એ જ સર્વસ્વ બની રહે તો સહજાનંદ સિવાય કાણભર પણ જીવનમાં બીજા કોઈનું સ્થાન રહી શકશે જ નહીં. આવા જ અદ્ભુત સંબંધથી, આવી સહજ અવસ્થા અને સહજ આનંદ, સહુનાય જીવનમાં પ્રગટે ને આવી ભાવના વહેલી તક સંપૂર્ણપણે સાકાર થાય એ જ અંતરની અભિપ્રાસા સહ... વિરમીએ !

યોગી ડિવાઈન સોસાયટી

ગુણાતીત સમાજની દિવ્ય ચેતનાનું પરમ ગ્રતીક

શ્રીસ્વામિનારાયણ મહાપ્રભુએ સહુને અખંડ અક્ષરધામ એટલે કે અખંડ સુખ, શાંતિ ને આનંદમાં રહેતા કરવાનો અતિ ઉદાર સંકલ્પ કર્યો છે, અને એટલે જ તેઓએ પોતાના ગુણાતીત સંતને - ભગવત્સ્વરૂપ સત્પુરુષને પૃથ્વી પર અખંડ પ્રગટ રાખ્યા છે. એવા સંતનો - ભગવાનના પ્રત્યક્ષ સ્વરૂપનો દઠ આશરો કરવાથી જ સહુ કોઈ કાયમ માટે સુભિયા થઈ શકે છે. એવા સંતના સંકલ્પે કે તેમની પ્રસત્તાના ફળસ્વરૂપે જ હદ્યાકાશને વિશે પ્રભુનું પ્રાગટ્ય સહજ બને છે ને પછી એવો સેવક સહજ જ આનંદમાં રહેતો થઈ જાય છે, માટે સહજાનંદ પ્રભુના સહજ આનંદની સનાતન કે સંપૂર્ણ અનુભૂતિ માટે સહજાનંદસ્વરૂપ સંતવર્યની માનવજીવન માટે અત્યંત અનિવાર્યતા છે, માટે આવો સંતમાર્ગ સહુ કોઈને માટે અનિવાર્ય બને છે.

ગીતા, ભાગવત, ઉપનિષદ જેવા પ્રસિદ્ધ શાસ્ત્રોમાં પણ જીવ, ઈશ્વર, માયા, બ્રહ્મ અને પરબ્રહ્મ એ પાંચ અનાદિ તત્ત્વોનું નિરૂપણ ઉપલબ્ધ તો છે જ, પણ સ્વામિનારાયણ પ્રભુએ - સહજનંદ સ્વામીએ બ્રહ્મ અને પરબ્રહ્મ તત્ત્વોનું નિરૂપણ ખૂબ જ સ્પષ્ટ રીતે ને સચોટપણે કર્યું છે. ગુરુહરિ શાસ્ત્રીજી મહારાજે એ બ્રહ્મ-પરબ્રહ્મ કે અક્ષરપુરુષોત્તમની સાચી ઉપાસનાનું આ ધરતી પર સર્વ પ્રથમ દૃઢતાપૂર્વક પ્રવર્તન કર્યું ને ગુરુહરિ યોગીજી મહારાજે અક્ષરધામનાં દિવ્ય સુખ, શાંતિ ને આનંદ સહુ કોઈ સહેલાઈથી અનુભવી શકે તે માટે અપૂર્વ ને અકલ્પય પરિશ્રમ કર્યો.

એવા સાચા સદ્ગુરુ બ્ર.સ્વ. યોગીબાપાના અંતરના સિદ્ધાંતો અનુસાર ને તેમનું જ ગમતું કરવાના મહાન ઉદેશથી આજે ગુણાતીત સમાજ સંચાલિત યોગી ડિવાઈન સોસાયટી, કેવળ અમારો જ સૂચવેલા રાહે, અમના જ આશીર્વાદથી દૃઢતાપૂર્વક પ્રગતિ કરી રહી છે.

યોગી ડિવાઈન સોસાયટીના આ દિવ્ય પ્રતીકમાં સર્વ ધર્મોના સનાતન સિદ્ધાંતોનો સુંદર સમાવેશ થઈ જાય છે.

શ્રીઅક્ષરપુરુષોત્તમની યુગાલ ઉપાસનાના પ્રતીકરૂપે આ ચિત્રમાં - આ મોનોગ્રામમાં બે ત્રિકોણો લેવાયા છે. બંને સરખા છે. બંને એકબીજામાં ઓતપ્રોત છે. એક ત્રિકોણ ચઢતો કમ (ascending order) સૂચવે છે. બીજો ત્રિકોણ ઉત્તરતો કમ (descending order) સૂચવે છે. ચઢતો કમ છે એ સહજનંદ મહાપ્રભુનું સૂચન કરે છે, કારણ કે તેઓ સમાટ છે. તેઓનું અસ્તિત્વ સ્વતંત્ર છે. તેઓ સર્વોપરી છે. ઉત્તરતો કમ છે તે અનાદિ મૂળ અક્ષરમૂર્તિ ગુણાતીતાનંદ સ્વામીનું સૂચન કરે છે. તે સ્વામિસેવકભાવ અને પરાભક્તિનું દર્શન કરાવે છે. એક છે સ્વામી, બીજા છે સેવક... બંનેની વિશેષતાઓ જુદી છે, છતાં બંનેમાં અવિભાજ્ય એકતા છે. ગુણાતીતાનંદ સ્વામી મહારાજનું શરીર છે. જ્યારે મહારાજ તો શરીરી છે. એટલે સહેજે જ બંનેનો મજિયારો વહેંચી શકાય એવો નથી.

આવી અક્ષરપુરુષોત્તમની શુદ્ધ ઉપાસનાની પ્રણાલિકામાં, અક્ષરબ્રહ્મના સાધ્યને પામેલા સંતોનાં દર્શન સહેજે જ થશે અને એવા જે સાચા સંત તે

સૂર્ય સમાન છે. આ પ્રતીકમાં જે સૂર્યનું ચિત્ર છે એ સંતમાર્ગની અનિવાર્યતાને સૂચ્યવે છે. એવા સાચા સંતનો ખરેખરો આશરો હોય તો જ શાખ્યમાં કહેલા ખડ્રિપુઓનો પ્રલય થાય અથવા તો ખડ્રાયૈશર્યના રાગનો પ્રલય થાય. ખડ્રિપુ અને ખડ્રાયૈશર્યમાં કોણ ફસાયું નથી ? તેથી જ એ અજ્ઞાન અને રાગને દૂર કરવા માટે સાચા સંતનો પ્રસંગ અનિવાર્ય બને છે. અહીં ડીજાઈનની અંદર જે ખટ્કોણ દેખાય છે તે ખડ્રિપુ અથવા તો ખડ્રાયૈશર્યનું સૂચન છે.

એવા સૂર્ય સમાન સવદિશીય સંતની પ્રસન્નતા માટે સુહંદભાવ અનિવાર્ય છે જ. જેમ હંદ્યના બે ભાગ એકત્વથી વર્તે છે, શરીરના સમગ્ર તંત્રના સંચાલન માટે સુહંદભાવથી ઉઠાવ લે છે અને શારીરિક તંત્ર વ્યવસ્થિત ચાલે છે તેમ જ હંદ્ય એ સુહંદભાવના પ્રતીક સ્વરૂપે લેવાયું છે. એવા સંતની સાથે ખરેખરા સહંદ્યી બનીએ એટલે કે મરણિયા થઈને તેઓ કહે તેટલું કર્યા કરીએ અને સહુ સંબંધવાળા સાથે સુહંદભાવથી ઉઠાવ લઈએ તો પ્રસન્નતા સહેજે જ મળે. સંતની હાથ ધૂટી બલા થઈ જાય. એટલે સેવકના હંદ્યાકાશને વિશે શ્રીઅક્ષરપુરુષોત્તમ મહારાજનું પ્રાગટ્ય થાય, તો જીવ ન્યાલ થઈ જાય. માટે હંદ્યને વિશે દર્શાવવામાં આવેલો તિલક અને ચાંદલો એ અક્ષરપુરુષોત્તમ મહારાજનું પ્રતીક છે, જે અહીં અનિવાર્ય બની રહે છે.

બ્રહ્મરૂપ થઈ પરબ્રહ્મની ઉપાસના કરવી એ સૌનોય ધર્મ છે જ. બ્રહ્મસ્વરૂપ એવા જે સાચા સંત એ અક્ષરપુરુષોત્તમ મહારાજનું પ્રતીક છે, અને એવા સંતની સાથે સહંદ્યી બની સુહંદભાવથી ઉઠાવ લેનાર કોઈ પણ વ્યક્તિ, સંતની અંતરની પ્રસન્નતા મળતાં, સહજ આનંદમાં જશે જ અને એવો કેટલાય જીવનમુક્તોનો અનુભવ છે. એટલે જ આ પ્રતીક શ્રીઅક્ષરપુરુષોત્તમની ઉપાસનાના સિદ્ધાંતનું સુંદર દર્શન કરાવે છે. આધ્યાત્મિક જીવનના ઘડતરનો અથવા તો સદા સુખિયા થવાનો સુંદર અને સરળ માર્ગ સૂચવી જાય છે. માટે આ પ્રતીક એ કોઈ આકૃતિ જ નથી પણ સનાતન સિદ્ધાંતનું દર્શન કરાવનાર રહુસ્યમય અને મૂલ્યવાન પ્રતીક છે.

શાસ્ત્ર, મંદિર, સંતપ્રણાલી, સર્વોપરી વરદાન;
કર્યું આ કોણે ? કોણ કરાવે ? આ તારી કૃપાનું પ્રદાન...
હોમાઈએ તારી સેવામાં તોય, ઋણ શું વાળ્યું વળાય !
જેવા નિમિત્ત બનીએ એવા તારા સુખના ભોગી થવાય...
જ્ય જ્ય સ્વામિનારાયણ... જ્ય જ્ય સ્વામિનારાયણ...

